Sanguine fundata est Ecclia, sanguine coepit,
Sanguine succreuit, sanguine finis erit. ſ.

S. Wolf.
1803.

Viuit adhuc Chrs, manet insuperabile uerum,
Dum perit imenso quicquid in orbe fuit. ſ.

Nazianzenus.

ὅταν ποθ' ὕβρις ἐκκάῃ τὴν σὴν φρένα,
μνήσθητι Χριστοῦ τῶν ἐκείνου τραυμάτων,
πόστη τε μοῖρα ταῦτα τῶν σῶν δεινῶν;
ὡς δ' ἂν τὸ λυποῦν ὥσπερ ὕδατι σβέσῃς. ſ.

Si quando mentem iniuria incendat tuam,
Christi memento, eius memento uulnerum:
Quota namque pars iniuriarum heri tua est,
His omnis extinguetur imbribus dolor. ſ.

IOANNIS SLEIDANI COMMENTARIORVM DE STATV RELIGIONIS & Reipublicæ, Carolo Quinto Cæsare, Libri XXVI.

Vnà cum APOLOGIA ab ipso Authore conscripta, & INDICE locupletissimo.

Cum Gratia & Priuilegio Cæsareæ Maiestatis.

ARGENTORATI
Excudebat Theodosius Rihelius.

Jacobus Cellarius Vitoduranus Heluetius
emit à DN. Materno Heydero Basilienn.
Aº Chri 1595. circa Cal. April. f.

ILLVSTRISSIMO PRINCIPI, AVGVSTO, ELECTORI,

Saxoniæ Duci, Lantgrauio Turingiæ, Marchioni Misniæ, Imperij Archimarescallo, Domino suo clementissimo, Ioannes Sleidanus S. P. D.

MVLTOS ET VARIOS RERVM *Humanarum casus ac regnorũ mutationes diuersi nobis authores prodiderunt, Illustrissime princeps: Deus autem ista docere nos ipse, tanquã sua voce voluit, multò antè quàm acciderent. Et de summis quidem illis mundi quatuor Imperijs, eorumq́ vicissitudine ac successione, per Danielem nos erudijt: cuius prædictiones, magna sui parte, iam nobis expositæ sunt & obuiæ, suauissima quadam & consolationis plena cognitione. Religionis autem & doctrinæ tum immutationes tum certamina & idem vates prædixit, & secutus eum Paulus, apertè quoq; prænunciat: ea verò cuiusmodi sint, non ab vno traditum est & literis explicatum. Sed illa, quæ in nostrum hoc tempus incidit, omnium est maximè illustris vicissitudo. Romanum Imperium, quod & fore postremum, & longè potentissimum, & diuisum iri propheta dixit, ad summam tenuitatem, ex illa immensa vastaq; mole redactũ est, vti constat, & intra Germaniæ tantùm limites consistit, & varia fuit eius ac dubia subinde fortuna, partim ob intestina mala, partim ob exterorum factiones. Tandem verò Cæsarem nobis dedit Deus, quo non fuit à multis iam seculis potentior: nam ad hunc vnum amplissima regna confluxerunt & hæreditates vt opu-*

lentiſſimæ, ſic etiam ad res, terra mariq́ue diuerſis locis gerendas, inprimis opportunæ. Et ſicut ipſe reliquos omneis Germaniæ Cæſares, inde à Carolo magno, potentia vincit, ita quoque propter ea, quæ in ipſius ætatem atq; gubernationem inciderunt, maximè conſpicuus eſt ac memorabilis. In ijs verò primum locum obtinet religionis mutatio: quæ ſimul cum illius regni primordio ſumpſit initium. Nam tunc, quum Cæſar Maximilianus è vita migraret, non ſupra quatuordecim menſes fuit hæc agitata cauſa: cùm autem hic eligeretur à ſeptemuiris, eodem tempore laceſſitus prodijt in palæſtram Lutherus, & Lipſiæ palàm cum Eccio diſceptauit, ac tunc primùm excitata fuerunt vtrinq; ſtudia. Diligenter ergo conſiderandum eſt huius Imperium, & è ſuperiorum temporū memoria iudicandum. Nam certi quidam ac præ cæteris illuſtres fuerunt à Deo ſingulis temporibus excitati viri principes, cùm aut religionis mutaretur aut reipublicæ ſtatus: eiuſmodi ſunt Cyrus, Alexander Macedo, C. Iulius Cæſar, Conſtantinus, Carolus magnus, Ottones quoq; Saxones, & nunc is de quo loquimur, Carolus Quintus. Eſt autem eius generis hæc mutatio, de qua verba facimus, vt ſine ſtupore nemo de illa poſſit, qui modò rem teneat, & admiratione ſumma cogitare. Nam & tenue fuit ac ferè contemptum initium, & totius orbis odium ac impetum vnus tantùm homo ſuſtinuit: & hic ipſe tamen ſopiri poterat atq; ſedari, ſi, quam principio deferebat, accepta fuiſſet ab eius aduerſarijs conditio. Silentium enim promittebat, modò idem illi facerent: cùm autem id recuſarent, ac reuocationem ei præſcriberent, in eoq; per-

manerent,

manerent, ille verò, nisi demonstrato prius errore non se posse mutare sententiam diceret, creuit dißidium, & ad Imperij conuentus delata res deinde fuit, & nunc in eam se diffudit, vti videmus, amplitudinem. Quibus autem id rationibus effectum sit, quid Pontifices, quid Academiæ, quid Reges atque Principes moliti sint, quomodo suam ipse causam, coram Cæsare Principumq́ concilio defenderit, quomodo multi doctrina præstantes viri sese illi coniunxerint, quomodo res identidem agitata fuerit in Comitijs, quomodo tentatæ conciliandi rationes, quomodo Cæsarem aliosq́ Reges non semel Pontifices interpellarint, quomodo spem emendationis & concilij subinde fecerint, quæ sint excitatæ persecutiones atq́ supplicia, quæ facta fœdera & coniurationes, quomodo non per Germaniam tantùm, sed alijs etiam in locis hæc fuerit propagata Religio, quomodo nonnulli defecerint, alij verò constantes permanserint, cuiusmodi natæ sint per hanc occasionem turbæ, simultates atq́ bella, hæc, inquam, tanta, tamq́ varia præterire silentio, neq́ literarum commendare monumentis, neminem esse, puto qui non piaculum esse iudicet. Adhæc, cuiusmodi fuerit Reipublicæ status, hoc Cæsare, totos nunc annos triginta sex, quæ gesserit ipse bella, qui fuerint intereà motus atq́ turbæ, quæ regnorum atq́ prouinciarum fortunæ, minimè quoque prætereundum fuit. tametsi, quæ sit in hoc argumento seruata ratio, pòst indicabitur. Etenim, vt latißimis finibus regnat hic Cæsar, ita quoque grauißimi se se illi opposuerunt aduersarij. maxima sunt igitur atque summa, quæ nostra hæc vidit memoria, hoc rerum potiunte Cæsare. Porrò, superioribus ali-

quot annis, nonnulli magna virtute & doctrina viri, quum istarum rerum mentio nonnunquam fieret, cœperunt mihi esse monitores, vt quicquid in hæc tempora, præcipuè verò causam religionis incidisset, literis mandarem: & hortabantur quidem, non quòd ipse hoc optimè præstare possem, aut quòd non alij multò magis essent idonei, sed quòd illa me viderent exercitatione delectari cumprimis, ideoq; fore putabant, vt naturæ quodam impellente stimulo, non malam operam in eo fortasse nauarem. Ego sanè qui non ignorarem, quantum esset mihi pelagus ingrediendum, & quàm ea res alium posceret, ingenio maiori præditum & vbertate dicendi, licet propè desperarem illud à me posse confici, tamen authoritate victus eorum, qui tale de me iudicium facerent, statui rem tentare: & ab eo tempore, quo Lutherus Indulgentias venales oppugnare cœpit, initium sumens, & ad disputationem vsque Lipsicam institutam à Georgio Principe, rem perducens, illud, quod ita composuissem, veluti specimen aliquot ijs qui mihi fuerant authores, Vuormaciam, vbi tum erat Imperij conuentus, ante annos decem legendum misi atq; cognoscendum. Hi postea per literas, & coràm etiam magis vti pergerem, instabant: sed incidit non multò post luctuosum Germaniæ tempus, exorto bello, quod vt passim literarum studijs & artibus impedimentum intulit, ita mihi quoque rationes meas & institutum interuertit atq; tardauit. Nec enim progredi licebat vt optabam, & subinde fuit interponenda mora: sed vbi primùm ab illis incōmodis respirare licuit, & præsertim his tribus proximis annis, omne ferè studium huc & operam contuli, neque prius conquieui,
quàm

quàm ad optatum finem esset peruentum. De religione quidem potissimùm & inprimis est institutum opus: verùm politica tamen etiam propter ordinem inserenda putaui. Iam ad narrationem totam quod attinet, ea cuiusmodi sit, legendo quisque facilè deprehendet. Historiam nihil magis decet quàm veritas atque candor. Ego certè, ne quid in ea parte posset in me desiderari, diligenter incubui: nec enim ex vano quicquam hausi, vel auditione leui, sed scribendi materiam mihi suppeditarunt acta, quæ studiose collegi, de quorum fide nemo dubitare possit. Interuenit etiam verè nobilis & præclari viri, Iacobi Sturmij subsidium & opera, qui per annos amplius triginta versatus in publicis & arduis negocijs maxima cum laude, quum sua me non dedignaretur amicitia, quæ fuit ipsius humanitas, dubitantem & hærentem aliquando in vadis atque scopulis, peritus ipse gubernator, subinde reduxit in viam æquabilem minimeq́ salebrosam, & maiorem oneris partem, ante morbum, quo sublatus interijt, meo rogatu perlegit, & quorum oportuit, diligenter admonuit. De rebus externis, præsertim Gallicis atque Britannicis, multa quoq; fit mentio: sum autem & hìc eandem secutus rationem, & nihil quod non sit compertum atque testatum, inserui: & Gallica quidem ipse magna sui parte spectaui, nouem ijs annis, quibus hospitium illa mihi præbuit. Nam pleraque supplicia & incendia, quorum fit mentio, multa deinde facta decreta, & in quosdam Ecclesiæ ministros à theologis Parisinis actio instituta, & aliquantò post edita religionis dogmata, & factiones aulicæ meum illud in tempus, quum ijs locis essem, incurrerunt.

Bellicas autem res, & quicquid est eiusmodi, non quidem omitto, neque sane potui, sed tamen ex professo non sumpsi tractandas. nam vt paulò suprà dixi, causæ religionis hic est potißimùm dedicatus labor. Itaque lectorem, cùm ad id genus loca perueniet, admonitũ esse volo, ne prolixiorem aliquam narrationem expectet: nec enim instituti mei fuit, & ex aliorum libris, qui sibi partem hanc scribendi sumpserunt, haurire licebit, quicquid in eo desiderabitur. Alterum, quod in Historia seruandum esse dixi, candor est, ne quid videlicet tribuatur affectui: quod etsi difficile videtur, quoniam à paucis præstatur, & quanquam me diligenter illud cauisse, non omnibus fortasse persuadebo: tamen ne qua suspicione grauer ante tempus, etiam atque etiam obtestor. Opus hoc meum confectum est totum ex actis, vt dixi, magna diligentia collectis, quorum etiam bona pars typis iam antè procusa fuit, partim Latino, partim sermone populari, quædam Hetruscè, quædam etiam Gallicè. Habet autem orationes multas & postulata & responsa, complures etiam accusationes & refutationes: hæc omnia nudè, simpliciter & bona fide, prout quæque res acta fuit, recito: nec enim de meo quicquam addo, nec vllum interpono iudicium, sed id lectori liberum relinquo, nulla etiam vtor rhetoricatione, nec in vllius hominis inuidiam aut gratiam aliquid scribo, stylum accommodo solùm, meisq; verbis vtor, vt perpetua, & æquabilis vbique sit oratio, & in suum quæque locum digero, sicut ordine consecuta sunt. Primis illis annis, Leo Pontifex & Adrianus acerbè multa dixerunt in Lutherũ, horum ego scriptis vt nihil detraho, sic etiam responsis Lutheri nihil

nihil addo: neque vel querimoniam illorum deteriorem, vel huius efficio meliorem defensionem. Qui secuti sunt Pontifices, Clemens atque Paulus, & hic quidem inprimis, quum iam longè lateq; esset Lutheri propagata doctrina, digreßi ab eius persona, principes etiam viros atque ciuitates odiosißimè criminati sunt: hîc eandem rationem sequor, & per totum adeò volumen his insisto vestigijs. Itaque lectorem obtestor, vt præiudicium omne deponat, & rem ipsam prius cognoscat, & laborem hunc meum, qui sanè maximus fuit, fauore prosequatur & beneuolentia. Nam certè, nisi quæ causæ me principiò mouerunt, vti scriberem, eædem vti pergerem & molestiam omnem exhaurirem, incitassent, iampridem destitissem ab incepto, cùm tanta sese varietas ostenderet & amplitudo. Sed animus & robur acceßit, primùm, quòd cogitarem, istud ad gloriam Dei pertinere, qui suam omnipotentiam & admirabile consilium hoc nostro tempore sic patefecit: deinde mouit me communis vtilitas. nam & per Germaniam pauci rem actam tenent, & exteræ gentes comperti nihil quicquam habent, & præiudicijs occupati multorũ animi, secus quàm oportet, de plerisque pronunciant. Adhæc, posteritatis habui rationem, si tamen lucem ac diuturnitatem scripta mea ferre poterunt. Huc accedit, quòd eius generis pleraq; neq; verè neq; moderatè sunt ab alijs prodita literis: & extat cuiusdam nostræ nationis, liber, ante sextũ annum editus Moguntiæ, criminationibus, calumnijs, nugis, conuitijs refertißimus: & his proximis annis editi sunt Florentiæ tomi duo, quorũ author prolixè quidem & amplè suorum temporum historiam tractat, sed vbi-

cunq; de rebus Germanicis loquitur, præsertim de Religione, morbum animi prodit: nam & incomperta ferè sunt & falsa & calumniosa quæcunque scribit, vt luculenter demonstrari potest. mitto tot orationes, epistolas, præfationes, quæ typis euulgatæ, cùm res istas attingunt, non maleuolè tantùm & inuidiosè omnia tractant, sed à veritate quoq; longißimè recedunt. His inquam de causis progrediendum esse, neque committendum putaui, vt rei gestæ series vel ad hanc nostram vel ad futuram ætatem transmitteretur mendosa. Quid enim in hoc genere turpius, quid minus ferendum, quàm ea quæ peritiorem debent reddere lectorem, falsis narrationibus deprauari? Magistratus nimirum interest, prouidere, ne quid licenter in eo fiat. habet autem hoc vitij nostra hæc ætas, vt eiusmodi scriptores pleriq; gratiam captant, & dum vni alicui placere student atq; gratificari, de multis malè mereantur, & complures in errorem abducant. Ego sanè, quod sine ostentatione dictum esse velim, ita sum affectus, vt si quid in hoc opere minus verè perscriptum esse scirem, dispuncturus illud sim, & lectorem ipse moniturus vltrò, ne fidem habeat. Sed planè confido futurum, vt nulla mihi vanitas obijci poßit: quantum enim studium meum his aliquot annis & diligentia interuenerit, vt exactè singula cognoscerem, & multi viri boni testari possunt, & res ipsa docebit, vt spero. Cæterùm, & si complector ea, quæ in huius Cæsaris gubernationem venerunt, licet ipse superstit, & Rempublicam gerat, quanquam in eius ætatem incurrere possunt adhuc fortasse multa, tamen, quoniam anteacta primam & potißimam & maximam partem sibi

rem sibi vendicant, diutius illa nolui desiderari, flagitantibus multis, non Germanis modò, sed exteris etiam, viris doctis, vt ipsis in eo gratificarer. Impendent haud dubiè grauißimi motus & miræ vicißitudines: quod & scripta sacra non ambiguè nec obscurè prænunciat, & præsens rerum status omninò significat, ita quidem, vt ijs, qui volent huc animum applicare, non sit defutura scribendi materies: verùm, quæ me causa mouit vti scriberem, publica nimirùm vtilitas, ea mihi nunc etiam persuadet, vt quæ scripta sunt, & his viginti quinque comprehensa libris, in manus hominum exire patiar. Hunc verò laborem meum, & quicquid est impensum operæ, tibi volui Princeps Illustrißime, consecrare totum, qui genus & originem ducis ex ea familia, quæ huic doctrinæ perfugium & hospitium prima dedit, cuius pater auidè complexus est illam, cuius frater ad educationem iuuentutis in literis atque pietate maximas facultates contulit, cuius etiam socer præclarum nomen inter reges obtinet, propter hanc ipsam causam. Et quoniam his illorum vestigijs tu quoque magna cum laude insistis, opus hoc, quod multis proderit, vt spero, non ingratum tibi futurum esse Confido. Celsitudinem tuam Deus incolumem seruet. Dat. X. Cal. April. M. D. LV.

IOANNIS SLEIDANI
Apologia.

VIA NONNVLLOS AVDIO PArùm amanter loqui de mea Historia, meisq; longè maximis laboribus, iniquam video referri gratiam, scriptū istud cogor velut apologeticū edere. Porrò, quibus causis impulsus ad scribēdam Historiam accesserim, quomodo sim in ea progressus, quomodo nullius ad inuidiam aut gratiam scripserim, & res actas in ordinem redegerim, in operis explicaui præfatione, simul addebam, veri me fuisse perquam studiosum, & sic esse affectum, vt si quid minus verè perscriptum esse scirem, dispuncturus illud sim, & lectorem moniturus vltrò, ne fidem habeat. Ego sanè fore putabam, vt ea re satisfieret omnibus, præsertim, cùm ipsa quoq; lectio fidem esset eius factura quod dicebam: sed quia longè diuersum ad me defertur, quod inprimis est molestum atq; graue, necessariò mihi quædam sunt velut addenda præfationi. Ac primò quidem inde post natos homines in vsu perpetuò fuit, vt res tàm sacræ, quàm politicæ mandarentur literis: hoc nimirùm libri testantur, eaq; consuetudo maximè semper floruit apud illustres liberasque nationes, Græcam inprimis atque Romanam. Huius scriptionis præcipuum est & præceptum & ornamentum, vt recta sit atque vera, ideoque testem Cicero vocat temporum historiam, lucemque veritatis, & memoriæ vitam, vitæq; magistram: quibus quidem verbis & amplissimè illam commendat, & cuiusmodi esse debeat, ostendit. Iam verò, postquam in hanc ætatem nostram tanta religionis incurrit mutatio, quanta post Apostolorum ætatem nulla fuit, eamque secuta sit etiam politiæ ciuilis commotio non parua, sicut fieri solet, equidem licet non omnium aptissimus, bonorum virorum hortatu scribendi prouinciam hanc ad amplificandam DEI gloriam, suscepi, magnaque fide ac diligentia nostrum ad hoc vsque tempus perduxi: quod autem affectibus in eo nihil indulserim, & tam moderatè sim in hoc argumento versatus, quàm ante me fortasse vix alius, id spero fatebuntur omnes non iniqui iudices. Nam licet hanc Euangelij doctrinam, beneficio Dei restitutam, libenter profiteor, & ad eum cœtum aggregatum esse me vehementer gaudeo, tamen ab omni acerbitate verborum abstineo, remque totam, sic vt est acta, simpliciter expono. Deum quoque testificor mei consilij non fuisse, quenquam falsò lædere: cuius enim hoc esset imprudentiæ

de ijs

de ijs rebus, quarum sit adhuc memoria recens, aliquid prodere dissentaneum à vero? Deinde qui me norunt familiariter, nullam eiusmodi, sicuti spero, vanitatem in me deprehenderunt: veruntamen si quod fortè sit erratum, equidem & agnoscam libenter, admonitus, & sicut in Præfatione quoque dixi, palàm profitebor, ne lector impingat. Quod ad laborem meum alioquin attinet, opinor equidem, in inuestigando vero, nullius potuisse maiorem interuenire, quàm mea fuit, diligentiam, & sicut complures id testari possunt, ita quoque res docebit ipsa, spero. In describendo autem religionis negocio, politicas causas omittere non mihi licuit. nam vt antea dixi, concurrunt ferè semper, & nostra cumprimis ætate minimè potuerunt separari. Quòd autem concurrant, hæc est, firma sacrisq; literis innixa causa, nimirum quum in aliquo populo mutatur religio, statim nascuntur offensiones, dissidia, simultates, turbæ, factiones atque bella. Nam hac de causa Christus ait, à parente filium, & à matre filiam diuelli: suam quoque doctrinam adferre non pacem, sed gladium, & inter propinquos etiam excitare dicit incendium. atque is fuit semper status rerum ab orbe condito, neque negari potest, & res ipsa loquitur. Nam simulatque nostro tempore cœptum est, Dei beneficium in homines collatum, & Euangelium doceri contra pontificis indulgentias ac hominum traditiones, ilicò cœpit tumultuari mundus, & inprimis ille qui dicitur, Ordo Ecclesiasticus. Hac videlicet occasione, res ad publicum imperij conuentum introducta fuit: cumque Principes etiam atque ciuitates aliquot doctrinam hanc admitterent, latiùs est euagatum incendium, & varijs modis agitata causa fuit, quoad in bellum tandem desijt. In hac autem omni descriptione videre licet, quanta Cæsaris interuenerit solicitudo & diligentia, vt dissidium tolleretur: videre quoque licet, quid protestantes ordines responderint, & cuiusmodi sæpè sint ab ipsis delatæ conditiones. Cùm autem ad arma ventum esset, varia fuit & multiplex actio: & Cæsar quidem, vt ex plurimis vnum adducam exemplum, ad Principes nonnullos atque ciuitates datis literis, pòst etiam euulgato scripto publico, facti sui rationem explicabat. Hoc scriptum, in quo firmamentum causæ Cæsaris positum est, vnà cum partis aduersariæ responso, iuxta legem Historiæ, præteriri non potuit. Nam alioquin, obsecro, qualis ea sit Historia censenda, quæ solùm alterutrius partis rem actam commemorat? Et tamen quomodo me gesserim in eo, quomodo stylum temperarim & inflexerim, videri poterit, facta scripti Germanici cum Latino collatione, ad quam me refero etiam. Deducto iam in hyemem vsque bello, superior extitit Cæsar, cùm aduersarij domum sese reciperent. Hæ quoque illius victoriæ & triumphi, primò per Germaniam superiorem, deinde per Saxoniam, bona fide

à me

à me recitantur omnes, & hic quidem ordo seruatur vbique: nihil enim vel derogo vel tribuo cuiquam plus, quàm res ipsa requirit atque patitur. Id sanè pauci præstiterunt, vti constat. nam plerique narrationibus iudicium quoque suum, tàm de personis, quàm de rebus interponunt. Et vt veteres omittam, notum est, quomodo Pontificum vitas Platina descripserit: & nostra ferè memoria equestris ordinis vir præclarus, Philippus Cominæus insignem edidit sui temporis historiam, ac inter alia refert, quomodo post Caroli Burgundiæ ducis interitum, qui propè Nanceium interfectus in prælio fuit, Ludouicus xij. Galliæ rex, hæredi Caroli filiæ, Burgundiam vtramque simul & Atrebatensem agrum ademerit. Et quanquam fide per iusiurandum addictus erat Galliæ Cominæus, tametsi regis erat Consiliarius, tamen non rectè factum hoc ab illo fuisse dicit. Annis ab hinc circiter xxiiij. Petro Bembo datum fuit à Senatu Veneto negocium describendi bella, quæ cum Cæsare Maximiliano, cum Galliarum rege Ludouico, cum Iulio II. Pontifice gesserunt & alijs. id quod fecit, xij. libris rem complexus: refert autem inter cætera, quemadmodum Galliæ Rex Ludouicus xij. bellum Venetis denunciarit: ait præconem, vbi coram duce totoque senatu constitisset, in hæc verba locutum esse: Bellum, Lauredane, Venetorum dux, cæterique huius vrbis ciues, Ludouicus Galliarum rex indicere me vobis iussit, tanquam infidis hominibus, Pontificisque maximi & reliquorum regum oppida per vim perque iniuriam capta possidentibus omniumque omnia dolo malo sub vestram ditionem rapere atque redigere festinantibus: ipse ad vos armatus ea repetiturus venit. Hæc verba, dicat aliquis, eò quòd sunt in Venetos acerba, debuit præterire Bembus. Ille verò minimè, sed ex publicis Commentarijs in suum volumen ea transscripsit, & responsum præconi datum addidit, non minus acerbum: & procusum est opus Venetijs cum Senatus priuilegio. Paulus Iouius præter alia scripta, quibus illustrium aliquot virorum vitas complectitur, duos quoq; Tomos rerum sui temporis non ita pridem euulgauit, quàm liberè verò scribat, testificari possunt, qui legerunt: tametsi locis aliquot iniuriam Germanis facit: multis verò munitum priuilegijs, opus illud exijt. qui volet, requirat II. Tom. fol. IX. item in vita Leonis X. fol. XCIII. & XCIIII. & in Alphonsi Ferrariæ ducis vita, fol. XLII. exemplis referti sunt omnes bonorum authorum libri. Commendatur autem inprimis hoc nomine Cominæus, quòd tam æquabiliter scripserit: sed morem hunc seruat, sicut antè quoque diximus, vt non solùm acta describat, sed iudicium interponat etiam, & quid quisque rectè vel iniquè fecerit, pronunciet. Et licet hoc ego minimè faciam, tamen vsitatum est plerisque. Vt autem quid vtrobique gestum sit, recitetur, id non modò æquum est, & inde à primis

tempo-

temporibus deductum, sed necessarium quoque. Nam aliter historia confici non potest. Vbicunque sunt factiones, vbi bellum atque seditio, ibi certè querimonijs & accusationibus & defensionibus & scriptis aduersarijs omnia redundant, vti constat. Iam, qui hæc omnia, sic vt acta sunt, recenset, neque iudicium interponit, neutris iniuriam facit, sed historiæ legem sequitur. Nam in iurgijs illis atque criminationibus non statim verum est atque firmum, quod alteri alteris obijciunt. Cùm simultas intercedit, & odium & animus hostilis, notum est atque testatum, quomodo res agatur vtrinque. Si quæ Pontifices & id genus alij complures annis ab hinc triginta sex effuderunt in Protestantes maledicta, essent vera, quid illis fingi posset sceleratius? Paulus III. Pontifex, nepotem suum ex filio Cardinalem Farnesium anno M. D. XL. in Belgium misit ad Cæsarem. Is deinde consilium dabat in Protestantes, quod non multum pòst typis euulgatum fuit, & à me quoque recitatur historiæ meæ libro XIII. Post multas verborum contumelias inter alia dicit: Protestantes oppugnare Christum non minus, imò plus quàm Turcæ faciant: hos enim trucidare tantùm corpora, sed illos in sempiternum exitium animas quoque deducere. Cedò, quid grauius aut horribilius dici possit? Quòd si non sint ista recitanda, iam certè Protestantes, querimoniæ causam habituri sunt aduersum me: sed longè secus res habet: nec enim idcircò vera sunt, quod ille sic dixerit: & si præteritum hoc à me fuisset, in suspicionem meritò venissem, quasi non candidè rem agerem, & alteri parti magis gratificarer. Quòd autem ita sit, vt clarè demonstrauimus, non dubito, quin homines æqui iudicent, nihil à me præter historiæ legem esse factum: eoque magis, quòd pleraque desumpta sunt ex actis, quæ iam antè typis fuerant excussa. Parum igitur agunt amicè, imò iniuriam mihi faciunt non mediocrem, qui scripta mea sic traducunt, & eò maiorem faciunt, si leges tenerent contexendæ historiæ: si verò nesciunt, velim vt ex ijs, quæ iam explicauimus, & alijs historicis addiscant. Cùm autem historicos dico, non illos intelligo nostri temporis nonnullos, qui solùm hoc agunt, vt quam volunt partem summis laudibus extollant, & mirificè commendent, alteram verò maledictis atque conuitijs obruant. qui sunt eiusmodi, non sunt ea digni appellatione. Commentarios edidit ante sextum annum Ioannes Cochleus, eodem ferè argumento, quo sunt mei: sed horrendis & inauditis atque fictis criminationibus omnia sunt accumulata. Polus Card. in eo libro qui nuper est euulgatus, doctrinam in Germania reuocatam vocat semen Turcicum. Id genus verbis referti sunt ipsorum omnium libri. Quid autem simile eo in opere inuenitur? Equidem admirabile Dei beneficium, huic nostro tempori collatum, ordine ac verè, quantum

tum omninò potui, perscripsi, ad eamq; rem annis ab hinc XVI. collegi, quicquid eò pertineret: neque verò scriptionem præcipitaui, sed certo iudicio processi. Quanto autem sudore mihi constet hoc opus, post Deum immortalem, ipse noui. nam eius gloriam spectaui cumprimis, & omissa tractatione iuris, huc omne ferè studium applicaui: ac sanè fatendum est mihi, impellente DEO, me quodammodo pertractum ad hunc esse laborem. Quod verò tam indignam tantis meis vigilijs gratiam nonnulli referant, commendabo illi, cuius causam inprimis egi: nam indubitanter scio, gratissimum ei me sacrificium immolasse atque victimam: ea nimirum conscientia bona me consolor atque sustento, præsertim cùm doctis viris laborem meum esse probatum videam, qui & gratias mihi agunt, & magnum sese fructum inde percipere fatentur. Quapropter veritatis amatores omneis obsecro, ne quorundam criminationibus fidem habeant, sed meos labores, fidem atque diligentiam benignè suscipiant, neque sinistram vllam de me suscipiant opinionem. Quod superest, profiteor me Cæsarem ac Romanorum regem agnoscere pro summo magistratu, quem DEVS constituit, & cui rebus in omnibus, quæ non sunt aduersus Deum, obtemperandum est, vti Christus & Apostoli docent.

IOAN.

IOANNIS SLEIDANI COMmentariorum, de statu Religionis & Reipublicæ, Carolo Quinto, Cæsare.

LIBER I.

ARGVMENTVM.

Martinus Lutherus venalibus diplomatis (vulgò indulgentias vocant) à Leone decimo Pontifice Romano sparsis animosè reluctatur, tum concionibus publicis, tum etiam capitibus aliquot in disceptationem propositis, & ad archiepiscopum Moguntinum missis. Oppugnant omnium primi Thecelius, Eccius, Siluester, Prierias, & Hogostratus. Dum hæc geruntur, Pontifex Caietanum mittit legatum ad Maximilianum Cæsarem. Citatur Lutherus, vt Romam veniat. Friderici Saxoniæ principis opera Caietano respondet in conuentu Augustano. Caietanus minis & decretorum fulminibus authoritatem & tyrannidem Pontificis asserere conatur. Post abitum Lutheri Caietanus literis Fridericum frustra solicitat. Pontifex nouo edicto sancit & promulgat indulgentias in Germania. Vt alliciat Fridericum aurea rosa donat. Interea Maximilianus moritur. De Imperio obtinendo agitantur multa consilia. Tandem Carolus Austriacus Cæsar creatur: quod illi nunciatur in Hispania. Imperij leges & bulla aurea recitantur. Erasmi de Luthero testimonium. Quo tempore disputatur Lipsiæ, Vlricus Zuinglius docet Tiguri: atque præconi cuidam indulgentiarum sese fortiter etiam opponit.

EO decimus, Pontifex Romanus, ex familia Medicea, Florentinus, pro sua quam in omneis Christiani nominis Ecclesias habere se putabat, quadam vsurpatione maiorum potestate, missis per omnia regna literis atque diplomatis, omnium delictorum expiationem ac salutem æternam pollicebatur, interuentu pecuniæ, quam quisque daret, ad eamq; rem qui mittebantur quæstores, ac huius tanti beneficij præcones, æraria passim per omneis prouincias constituerant: nec id modò, verumetiam editis libellis dogmata sua defendebãt, in Germania præsertim. Hanc verò condonationem peccatorum, suo quodam vocabulo, iam olim recepto, nominabant Indulgentias. Ad hæc ouis, lacte, caseo, carne vescendi facultatem diebus vetitis, pretio vendebant. Erat tùm Vuitembergæ, quod est ad Albim, oppidũ Saxoniæ, Martinus Lutherus, Theologus, Augustinianus: is concionibus illis & quæstorum libellis excitatus cùm videret vulgò credi quod illi iactabãt, cœpit monere homines, agerent prudenter, neq; merces illas tanti compararẽt: quod enim his rebus impenderẽt, multò posse collocari melius. Fuit hoc anno salutis humanæ supra millesimum quingentesimum, decimoseptimo.

1517
Leo pontifex emittit indulgentias venales.
Fran. Guiciardinus histor. Ital. lib. 11 & 16.
Iouius lib. 4. in vita Leonis X.
Polydor. Virgil. hist. Anglic. lib. 27.
Lutherus cõtra indulgentias docet.
Fran. Guiciardin. lib. 13.
Arnoldus Ferronius rerum Gallic. lib. 5.
Paul. Iouius histor. sui temp. lib. 20.
Alphons. de Castr. lib. 2. de Hæresib. Supplement. Sabellici. lib. 9. Natalis. Comes lib. 1. part. 1. hist. sui temp.

1517 *Lutherus scribit archiepiscopo Moguntino.* Vt autem maiori cum fructu rem ageret, pridie calendas Nouembris ad archiepiscopum Moguntinum, Albertum Brandeburgicum, datis literis, quid illi doceant, exponit. & populo sic esse persuasum queritur, quasi pecunia comparatis illis diplomatis, de salute nihil amplius dubitare debeant, quasi nullum possit admitti tantum scelus, quod eius rei beneficio non sit condonatum: quasi eorum animæ, qui crucientur igni purgatorio, simulac nummus in arculam sit iniectus, in cœlum è vestigio subuolent, solutæ pœnis: ostendit mandatum esse Christi, vt doceatur euangelium, & episcoporum esse proprium munus, vt rectè populum erudiant: commonefacit igitur officij, & orat, vt pro sua authoritate libellos editos aboleri iubeat, & declamatoribus illis meliorem docendi rationem præcipiat, ne grauius aliquod ex eo dissidium oriatur, quod omnino futurum sit, nisi coërceantur. Causa, cur ei scriberet, hæc erat, quòd ad ipsum, propter Magdeburgensem ecclesiam, cuius erat etiam antistes, earum rerum omnium cura pertineret. Cum ijs literis vnà mittebat themata, quæ nuper disputandi causa Vuitembergæ promulgarat, numero ad nonaginta quinq;. ijs & de purgatorio & vera pœnitentia, & charitatis officio, deq; indulgentiis copiosè disputat, & quæstorum conciones immoderatas impugnat, sed indagandæ solùm veritatis causa, sicut dictum est. Nam & ad disputationem inuitabat omneis, qui vellent in medium aliquid adferre, & eos, quibus adesse coràm non vacaret, vt scripto sententiam suam ostenderet, orabat, & protestatus, nihil affirmare, sed sanctæ ecclesiæ iudicio rem omnem submittere, veruntamen Thomę Aquinatis, & id genus alia scripta non se recipere demonstrabat, nisi cum sacris literis & patrum decretis consentiant. Moguntinus ad ea nihil respôdit: & nô multò pòst, Ioannes Thecelius Dominicanus, Francofurti, quod est ad Viadrum flumen, Brandeburgicæ ditionis oppidum, alia quædam themata, Lutheranis omnino contraria diuulgat, quibus & pontificis potestatem, & fructum indulgentiarum, & eam, quæ passim tunc erat in templis erecta iussu pontificis, crucem ligneam, vehementer prædicabat, ita quidem, vt cum Leone decimo Petrum apostolum, & crucem, in qua pro nobis vitam Christus profudit, cum hac pontificia componeret.

Lutheri themata de indulgentijs.
Lutherus Tom. 1. Ienensi.

Ioan. Thetzel Dominic. 1. Luth. antagonista.
Damnatus capitis, horrenda docens pag. 376.

Cùm autem ad disputationem Vnitembergæ propositam, resistendi causa nemo veniret, & quæ diximus themata, summo cum applausu legerentur à multis, Lutherus explicationem eorum scribit valde prolixam, & primùm ad Hieronymum episcopum Brandeburgicum, cuius erat ditioni subiectus, deinde ad Ioannem Stupitium, Augustinianæ familiæ vicarium mittit, rogans, vt ad pontificem curet perferri: sed & ipse, Iunio mense datis ad Leonem literis, exponit, quàm temerariè quæstores illi doceant, & quàm agant auarè, freti ipsius vel abusi potius authoritate: non se dubitare quin sit

Luth. thematũ suorũ explicationẽ edit scripto.
1518
Luth. scribit Episc. Brandeb. Stupicio, & Leoni X.
De Stupicio pagin. 11. & 489.

sit grauiter delatus, verũ iniuriam sibi fieri: concionibus enim quæstorum & libris nimium ineptis coactum, edidisse quædam, disputandi solùm gratia, quæ nunc apertius declaret: orare, ne criminationibus illis fidem habeat: [1] Fridericũ Saxoniæ principem electorem, ea esse prudentia & integritate, & erga religionem obseruantia, vt, si vera essent quæ delata sunt ab aduersarijs, non sit passurus prouinciam suam ad eum modum contaminari: sed & academiæ Vuitembergicæ consimilẽ esse voluntatem: breuiter, * omnia sua scripta, vitam quoque & salutẽ ipsius arbitrio, atq; potestati sese permittere: quicquid ab ipso profectum fuerit, eo loco futurũ apud se, ac si dimanasset à Christo, & tanquam ex oraculo aliquo dictũ esset, neque capitis recusare pœnam, si quidem ita videatur ipsi.

1 Hic Fridericus anno Christi 1502 fundauit academia VVitẽbergensem.

Pag. 10. 11. 12. 15.

Præter alios, qui ipsius themata, & his adiunctam explicationem oppugnabant, Ioannes Eccius Theologus aduersarium quoq; scriptum, obeliscos, edit. huic respondet Lutherus: nihil sacræ scripturæ, nihil è scriptis patrũ, sed sua quædam ipsum adferre modò somnia, iam olim praua consuetudine nimium in scholis recepta.

Eccius scribit cõtra Lutherum. Respõdet Luth.

Post Ecciũ, Syluester etiam Prierias Dominicanus, palatij, quod vocant, sacri magister, contrà scripsit edito dialogo, cum præfatione ad Leonem, valde confidenter & animosè, dum ait velle se periculum facere, num ita sit ferreus & inuictus Lutherus, vt conuelli non possit aut superari: qui si respondeat, tum se daturum esse multò maiora & diligentius elaborata. Lutherum etiam compellat, & se quanquam sit ætate grauis, iamq; longo tempore in eiusmodi palæstram non descenderit, pro Pontificatu Rom. nihil non esse facturum demonstrat, & ipsum, vt ad sanitatem redeat, hortatur, & prius quàm disputationem ingreditur, themata quædam adfert, veluti sententiæ suæ fundamentũ, quibus & Pontificem Romanum, totius ecclesiæ caput, & ecclesiam Romanam omnium esse primam ac præcipuam, in iisq; rebus affirmat errare non posse, quæ ad fidem atq; religionem pertinent, sed ne concilium quidem, cui pontifex Rom. intersit: sacram quoque scripturam accipere vim omnem & authoritatem ab ecclesia, & à Pontifice Rom. tanquam à regula fidei longè certissima: qui contra sentiat, aut ecclesiæ Rom. doctrinã non sequatur, aut eius eleuet potestatem, hunc esse dubio procul hæreticum: eo posito fundamento, venit ad disceptationem.

Syluester Prierias scribit in Lutherum.

S. Prieriatis thematum capita.

Huic scripto Lutherus deinde respondet, & ad Syluestrum præfatus, ipsius themata suspicere se magis, quàm intelligere dicit. deinde secutus illius exemplum, muniendi sui causa, themata quoq; sibi sumit ipse, verùm è sacris petita literis, quibus ostendit, non quibuslibet hominũ doctrinis habendam esse fidem, sed omnia prudenter expendi oportere, & quod verbo Dei consentaneum sit, amplectendum: ac præter eam doctrinam, quæ sit à Prophetis & Apostolis relicta, non esse recipiendam aliam, quamlibet etiam sit spe-

Luth. respondet Syluestro, & Prieriati.

1518 ciosa: qui proximè ad illam accesserint scriptores, admittendos, de cæteris verò faciendum esse iudicium, ad indulgentias quod attinet, nō licere quæstoribus aliquid in eo fingere noui, sed iuris pontificij præscriptum in eo sequendum esse. post obijcit, quòd scripturæ testimonium nullū adducat, quòd Thomæ tantum opiniones recitet, qui & ipse plæraq; omnia pro suo arbitratu sine scripturarū authoritate tractârit. itaq; reijcit vtrunq;, & id non Pauli solum iussu, verum Augustini quoq; se facere confirmat exemplo: Iureconsultis admodum esse familiare, vt dicant, non licere quicquam pronunciare, nisi ex præscripto legis: in rebus autē sacris multò minus debere tolerari, si quid absq; testimonio scripturæ dicatur: præceptum esse Pauli, vt qui populo erudiendo præsunt, instructi sint, nō syllogismis aut varijs hominum decretis, verùm sana doctrina, diuinitùs inspirata nobisque relicta: quia verò præceptum hoc pleriq; sint aspernati, densas admodum tenebras incidisse, & inutiliū quæstionum vim maximam inundasse. Cùm ad hunc modum sibi strauit viam, venit ad confutationem, & sub finem ait nihil se moueri comminationibus ipsius, atque verbis ad ostentationem compositis: etiamsi capitis pœna sibi subeunda sit, viuere tamen & immortalem esse Christum, cui sit omnis tribuenda gloria: si post hac in aciem prodire velit, alijs vtendum esse telis, alioqui fore, vt cū Thoma non admodum excipiatur commodè.

Syluestri rescriptum. Id Ambrosius Catharinus defendit, pag. 55.

Syluester ad ea rescribit, valdè sibi placere, quòd Romani pontificis arbitrio se permittat: cupere etiam vt ex animo & verè dixerit. Ambitionem & assentationem ei Lutherus obiecerat: ea remouet à se quantū potest: Thomam verò strenuè defendit, eiusque doctrinam omnē ab Ecclesia Rom. sic esse receptam dicit & approbatam, vt etiam quibuscunq; scriptis anteferatur: ipsum autem, qui de tanto viro parū sit locutus reuerenter, obiurgat, & honorificum sibi ducit vocari Thomistam: sed tamen aliorū quoq; scripta sibi esse cognita, quod aliquādo sit declaraturus. Huic præfationi libellū subiungit Epitomen: in eo Romani pontificis potestatem mirificè cōmendat, ita quidem, vt concilijs & omnibus planè decretis eū præferat, & ab eius authoritate vim scripturæ dependere omnem affirmet.

Thomas Aquinas quis. Blond. Decad. 2. lib. 8. & 9. Bergomis. supplem. chronicor. lib. 13. Relatio inter Diuos.

Thomas iste natus illustri genere, totum sese dedit literarum studijs, & Italia relicta, Coloniam primùm, deinde Lutetiā profectus, inter sui temporis viros doctos principem locū obtinuit, varijs editis libellis, quibus & Theologica tractat & Philosophica, fuit ordinis Dominicani, discipulus Alberti Magni. Mortuum Ioannes XXII Pontifex retulit in numerum diuorum, quinquagesimo circiter anno post, quàm è vita decesserat. Pontificiam dignitatem mirificè propugnauit. nam & principatum in omneis Episcopos & vniuersam Ecclesiam atq; reges, & iurisdictionem tam ciuilem quàm sacram

cram

1518

etiam ei tribuit,& ad salutem esse necessarium, vt omnes ei subsint, eumque plenam habere in Ecclesia potestatem, & ipsius esse congregare concilium, & in eo facta decreta confirmare: quin etiam à synodis ad ipsum rectè dicit appellari: breuiter nihil ei non ascribit: hoc solum adimit, quod noua dogmata fidei, vel, vt vocant, articulos condere non possit, nec etiam eos abolere, qui sunt nobis per Apostolorum manus atq; patrum relicti. De indulgentijs quoque passim multa scripsit in ijsq; largiendis pontificē planè regē constituit. Mortuus esse dicitur ad annū salutis M. CC. LXXIIII. Vulgò doctorem vocant angelicum, ob acumen ingenij.

Thomas Aquinas dictus Doctor Angelicus.

Syluestri scripto, Lutherus epistola solū ad lectorem respondet, & hunc eius libellum ita conflatum esse totum dicit ex mendacijs & horrendis nominis diuini contumelijs, vt Sathanam eius appareat authorem fuisse: quod si pontifex & cardinales idem sentiant, si Romæ quoq; sic doceatur, iam non esse dubiū, quin Roma sit ipsissima sedes Antichristi: fœlicem esse Græciam, fœlicem Bohemiam & omneis, qui diuortium ab ea fecerint: miseros autē esse, qui cum ea commune quid habeant: nisi Pontifex illum coërceat, nisi cogat vt scripta reuocet, dissentire se ab eo profitetur, ac non modò non agnoscere Ecclesiam Romanam, sed habiturū esse deinceps illam, vt sentinam aliquam impurissimam, & locum impietati consecratum: excogitari quotidie noua & inaudita pontificis Romani præconia, callidè nimirum & insidiosè, vt ne concilio legitimo possit esse locus, quandoquidem & ipsum adulatores anteferant concilio, & ab eo, tanquam a certissimo iudice, scripturæ totius intelligentiam esse petendam confirment: quòd si pergant ita furere, suisque præstigijs orbem terrarum ludificare, nihil aliud superesse remedij, quàm vt magistratus in ipsos animaduertat: fures, latrones, & id genus alios maleficos pœna capitis plecti, sed multò esse æquius, vt hi longè nocentissimi Reip. hostes, communi hominum studio & opera comprimantur: Pontificis enim eandem esse, quæ sit omniū hominum, sortem & conditionem, eumq; non minus teneri præceptis diuinis, quàm quemuis etiam infimi gradus hominem: *qui secus doceant, maximū eos iniuriam facere maiestati diuinæ. Tunc etiam acerbè scripsit in Lutherum Iacobus Hogostratus Dominicanus, Pontificem ad vim atque flammam exhortatus. Ei paucis admodum respondens Lutherus, animum exprobrat crudelem & sanguinarium, & hominis imperitiā salsè ridet ac monet vt ita pergat: hoc enim ad veram gloriam comparandam inprimis conferre, cùm quis ab indoctis & vitiosis improbatur: de Leone autem Pontifice meliora se sperare dicit.

Lutherus Syluestri scripto respondet.

Pag. 17.

Iacobus Hogostratus scribit in Lutherum.

Resp. Luth.

Dum hæc, more scholastico, scriptis vtrinq; geruntur, Maximilianus Cæsar conuentus agit Augustæ Vindelicorum, quo & Leo X. legatum deinde misit, Thomam Caietanum cardinalem, ei con-

Comitia Augustana sub Maximiliano.

1518 uentui septemuiri principes omnes aderant, qui propter ius creandi Cæsaris dicuntur electores. de bello Turcico deliberatum hic fuit. Nam Turcarum Cæsar Selymus, deuicto nuper Sultano, Syriam & Aegyptum in suam ditionem redegerat. Caietanus autem orationem habuit exhortatoriam. & pontificis nomine thesauros ecclesiæ pollicitus in hoc bellum, Maximilianum Cæsarem, vt ecclesiæ defensorem, de auxilijs implorabat. Ad hoc tempus Leo x. Cardinalem creauit archiepiscopum Moguntinum Albertum, & hoc in cōuentu per Caietanum inaugurari iubet ceremonijs, & sacris in ea re consuetis. Cæsar deinde nouum cardinalem è templo domum reducit, ac munera mittit, regiam lecticam, equos, & stragulam, vestē multam valde preciosam: Pontifex autem dono dabat pileum, auro, gemmis & margaritis intextū, & ensem deaurata vagina. Nam pleriq; omnes episcopi Germaniæ, tam ciuilem, quàm ecclesiasticam iurisdictionem obtinent. Hunc autem honorem ei detulisse Leo creditur, vt ecclesia Romana defensorem haberet in Germania, nobilitate generis & dignitate conspicuum. etenim licet episcopi sint omnes fide & iureiurando deuincti Roma. Pontifici, tamen hi, qui dicuntur Cardinales, multò sunt illi magis obligati: deinde nō ignorabat, quantum hic posset in rebus Imperij, qui principum electorum esset primus ac veluti consul perpetuus, antiqua consuetudine.

Vide Commentariū de his Comitijs Richardi Bartholini Perusini impressum anno 1518.
Sely: victoria.
Iou. lib. 17. hist.
Vuilhel. Episc. Tyri continuator hist. belli sacri lib. 6. cap. 9.
Supplem. Sabellici lib. 9.
Syria & Ægyptus à Turca occupata.
Episcopus Mogunt: Cardinalis creatur & inauguratur: Quibus conditionibus vide pag. 376.

Maximilianus, de controuersia Lutheri certior factus, Augusto mense dat literas ad Leonem. audire sese, quemadmodum Lutherus multa disputârit, & pro concione dixerit, in quibus plæraq; videantur esse hæretica: hoc eò magis dolere sibi, quò pertinacius ille suam doctrinam defendat, & quò plures habere dicatur suorum errorum approbatores, & in his quidam nonnullos magni nominis: hortatur, vt ipse, pro sua, quam habeat, potestate summa, quæstiones omneis ociosas & inutiles rescindat, omnem quoq; sophisticen & contentiones verborum inhibeat, qui enim his rebus operam dent, nocere plurimùm reipublicæ Christianæ, quandoquidē hoc solùm spectent, vt quod ipsi didicerunt, hoc laudetur ab omnibus et recipiatur: diligenter quidem esse cautum ætate superiori, vt idonei constituantur doctores: ac omnis fugiatur sophistica: præceptū autem hoc fuisse paulatim contemptum, ita quidem, vt mirum videri non debeat, si quos aliorum oportuit esse doctores, ij sæpius aberrârint: hos nimirū esse in causa, quòd prisci illi scriptores, sacrarum literarū interpretes, multò iam tempore & neglecti iacuerint, & facti sint mendosiores: his etiam imputandum esse, quòd multæ nostris temporibus exortæ sint in re literaria turbæ, & quòd hæc ipsa nunc sit nata de indulgentijs * plena periculi disceptatio: magnitudinem rei sanè postulare, vt nascenti malo medicinam faciat, priusquàm longius euagetur atque serpat: nam esse moræ coniunctum pericu-

Maximil. literæ ad Leonē de Luth. eiusq; doctrina.

periculum: quicquid ipse decreuerit, hoc se laudaturum, & vt per 1518
Imperij prouincias omneis locum habeat, curaturum esse.

Pag. 3.

Leo citat Luth. vt Romæ præsto sit deq; eare legatũ in Germania certiorem facit.

De scriptis aduersarijs Lutheri & Syluestri suprà * diximus: cùm is & munus publicũ Romæ haberet, ac causam exagitaret, Leo citat Lutherum, & denunciat pœna, Romam venire iubet. pòst, ad suum in Germania legatum Caietanum dat literas Augusti mensis die vigesimo tertio. quia non in academijs tantùm, sed ad populum etiam, ac editis per Germaniam libris, Lutherum audiat tueri quasdam opiniones impias, & à sententia Ecclesiæ Romanæ alienas, quæ fidei sit & religionis magistra, se, qui paterno quodam affectu cuperet illius reprimere temeritatem, Hieronymo episcopo Asculano, ad quem istud propriè pertineat, mandasse, Romam illũ euocaret, & vt accusationibus responderet, & fidei suæ rationem redderet: Asculanũ fecisse quidem imperata, sed illum nõ modò ad sanitatem nõ redijsse, verumetiam in hæresi pertinacem, multò edidisse deteriora scripta, magno certè suo cum animi dolore ac perturbatione: det igitur operam, vt Augustã perducatur, in eoq; Germaniæ principum & Cæsaris opem imploret, &, cum adductus erit, custodias ei ponat, quo Romæ deinde sistatur: quòd si sponte resipiscat & delicti culpam deprecetur, ignosci iubet, & Ecclesiæ restitui, quæ pœnitentes nunquam excludere soleat: sin minus, tum ei sacris interdicat: mandat etiam vt huic edicto pareant omnes: qui secus fecerint, ecclesiasticis quidem adimit omnia quæ possident bona, simul spem omnem & facultatem vlla consequendi deinceps tollit: alios verò, ciuilem functionẽ obtinentes, & esse infames, & ab honoribus remoueri, & sacra sepultura carere, & priuari omnibus, quæ vel ab se, vel ab alijs etiam acceperit, beneficijs aut præfecturis iubet: qui verò fidelem operam in eo præstiterint, ijs vel communẽ illam & plenam delictorum remissionem concedi, vel etiam munus aliquod largiri præcipit, & huic edicto subijcit omneis, vnum modò Cæsarem eximit, nec vllius vel immunitatem, vel priuilegiũ vult aliquid contra valere.

Hieronymus de Genutijs Episcopus Asculanus tũ Cameræ apostolicæ auditor.

Leo scribit Friderico electori Saxoniæ.

Eodem quoq; die, ad Fridericum Saxoniæ principem, qui tùm erat Augustæ, scribit. Inter alia Saxonicæ domus ornamenta, proprium hoc illi semper fuisse, quòd religionis esset obseruantissima: non esse igitur verisimile, quenquam eius familiæ sic à suis degenerasse maioribus, vt illum, qui de religione Christiana minus benè sentiat, protegere velit & patrocinio suo iuuare: veruntamẽ, magno cum animi dolore complures audire se quotidie, & graues de Luthero querimonias, homine perdito, qui sui ordinis & professionis oblitus, multa proteruè, quæ sint aduersus Ecclesiam Dei, faciat, magna quadam confidentia, dum iactat principis fauore & tutela munitum se, nullius autoritatem vereri: non se quidem dubitare, falso istud ab eo spargi, sed tamen hæc pauca voluisse ad ipsum per-

1518 scribere & admonere, vt sui suorumq; maiorum dignitatis & splendoris perpetuò memor, non modò culpam, sed culpæ quoq; suspitionem omnem fugiat: sibi certò cõstare, multa illum docere prorsus impia & hæretica: se suique palatij magistrum, diligenter eius opiniones omneis habere notatas: hanc nimirũ esse causam, cur & illum citarit, & legato suo Cardinali Caietano, quid in eo præterea fieri velit, iniunxerit: & quia religionis hoc sit negotium, & ad Ecclesiam Romanam hoc munus, de cuiusq; fide cognoscẽdi, propriè pertineat, hortari se atq; mandare, vt interpellatus à suo legato, det operam & efficiat, vt in suam ille potestatem veniat, quod & Deo gratissimum obsequium, & ipsi totiq; familiæ priuatim futurum sit valdè honorificum: quod si Romæ habita quæstione, nihil in eo culpæ fuerit deprehensum, fore, vt saluus & incolumis domum reuertatur: sin autem crimen aliquod in eo resederit, tunc ipsum, qui nocentem hominem diutius ferre noluerit, extra culpam esse futurum: ea quoque se præditum esse clementia, vt nec sit oppressurus immerentem, nec resipiscentem à sua gratia repudiaturus. Ad hunc modum nihil intentatum relinquebat, vt illum opprimeret.

Leonis ad Vicariũ Ordinis Augustin. litera.

Hoc etiam anno datis literis ad Gabrielem Venetũ, ordinis Augustiniani promagistrum, hortatur, vt Lutherum, qui sit eius sodalitatis sacerdos, ac in germania res nouas moliatur, ac noua dogmata tradat, ab incepto reuocet, ea autoritate, quam ipsi det præfectura, & diligenter solicitet, tùm literis, tùm per doctos internuncios; celeriter autem id esse faciundũ, sic enim fore nõ difficile, modò natam flammam extinguere; nam ea quæ iam primùm oriuntur, atq; surgunt, non sustinere paulò maiores impetus: verùm si differatur donec malum sumpserit vires, verendum esse, ne possint incendio post adhiberi remedia: nam labem istam indies augescere, neq; videri quicquam ita metuendum, atq; moram: incumbat igitur huc omni studio, labore, cogitatione, diligentia, quandoquidem imperium in ipsum habeat.

Lutherus suam causam in Germania disceptari sollicitat.
VVitembergica Academia pro Luthero litera ad Leonem.

Vbi citatum se, Lutherus, & Romam euocatum esse vidit, multũ sollicitabat, vt de sua causa per Germaniam alicubi cognosceretur idoneis constitutis iudicibus, in loco minimè opportuno iniuriæ. Cùm autẽ id impetrari non posset, Academia Vuitẽbergica, missis ad Leonem literis, XXV. die Septembris, egregium, Luthero dabat & amplum vitæ ac eruditionis testimonium: illum quidem ob themata quædam esse Romam euocatum, sed propter imbecillam valetudinem & vitæ periculũ ei non esse integrũ: rogant, vt de ipso non secus atq; de viro bono sentiat: disputandi solùm non definiendi causa quædam ab eo fuisse proposita, quæ in deteriorem partẽ interpretati sint, & admodũ exacerbârint aduersarij: se quidem nihil aduersus Ecclesiã admissuros, & rogatos à Luthero non potuisse nõ testimoniũ hoc ei dare, cui vt fidem habeat, vehementer orant.

Cum

Cum ijs literis alteras quoque mittunt ad Carolum Miltitium Germanum, Leonis cubicularium. Exponunt, quomodo Lutherus nullo suo merito sit apud pontificem in magnũ adductus odium, ita quidem, vt Romam citatus, impetrare adhuc non potuerit, quò de causa per Germaniam alicubi cognosceretur: se quidem ita esse non erga religionem modò, sed erga sanctam quoq; Romanam Ecclesiam affectos, vt, si quod in Luthero crimen hæreret, aut impius error, non sint eum toleraturi: sed illũ ea esse tum eruditione, tum vitæ integritate, sic etiam esse de ipsis, deque Academia tota meritum, vt in hoc rerum statu deesse ipsi non possint: Fridericum quoque principem, pro sua, tum fide, tum prudentia, nisi bonum virum esse iudicaret, non fuisse illi diuturnam aliquam concessurum impunitatem: pud põtificem ergò pro sua gratia, & familiaritate perficiat, vt ei non Romę, sed in Germania decernantur iudices non suspecti: nihil se dubitare, quin ille sit facturus homine Christiano & Theologo dignũ officium, & declaraturus, quàm nulla sit ab ipso quæsita temerè, vel præter causam litigandi occasio: id autem eo se vehementius petere, quo maiorem spem habeant, ipsum, qui sit Germanus, commendatione quadam naturæ & cõmunis patriæ, non esse defuturum in causa tam honesta, calumnijs propemodùm oppresso, & de salute periclitanti Germano. 1518

Præter hanc amicorum intercessionem, Fridericus etiam princeps Caietanũ interpellat Augustæ, remq; eò deducit, vt solutus necessitate proficiscẽdi Romam Lutherus, Augustã euocaretur, apud Caietanum dicturus causam. Quò cum venisset initio mensis Octobris, triduum ibi fuit ante, quàm Caietano loqueretur, nam ij quibus eum Fridericus commendaret, qui finitis comitijs, domũ redierat, vetabant, nè prius illum accederet, quàm ipsi publica fide cautũ esset à Maximiliano Cæsare: ea demũ impetrata, venit: & cum humaniter excepisset, nolle se dicebat Caietanus in disputationẽ cum eo venire, sed controuersiam amicè componere, simul duo quędam pontificis mandatu proponit, primũ vt ad sanitatẽ redeat, & quos diuulgasset errores, reuocet: alterum, vt ab eiusmodi scriptis, quæ tranquillitatẽ Ecclesiæ perturbarẽt, in posterum abstineat. Lutherus ad ea, se nullius erroris sibi consciũ esse respondet, & si quid errarit, demonstrari petit. Ibi Caietanus obijcit, in thematis ipsum affirmare, Christi seruatoris merita, non esse thesaurũ indulgentiarũ: eam sententiam aduersari Clementis sexti decreto: deinde, accessuris ad sacramentum, necessariam esse fidem, ita quidem, vt certò statuant peccata sibi condonari: nè hoc quidem esse verum. Lutherus, & lectum sibi decretum illud pontificium esse dicit, & quid de eo sentiret, ostendit, & Thomæ Aquinatis facta mentione, scripturæ sacræ autoritatem longè præferendam ei confirmat.

Friderius agit cum Caietano Augustæ.

Lutherus Augustam ad Caietanum euocatus.

Caietanus cum Luthero colloquium.

Vide Paralipomena rerũ memorabilium ad Vrspergens. Chronicon.

Clementis VI. decretũ, de quo pag. 11.

Tum ille pontificis dignitatem prædicans, omnibus eum scri-

1518 pturis atq; concilijs anteponit, et cōcilij Basiliensis, quod diuersum statuisset, abrogationem recitat. Gersonem quoque Parisiensem, & alios eius sententiæ approbatores, damnat. Lutherus contra, pontificis maiorem esse, quàm sit concilij, authoritatem, negat, suæque sententiæ laudatores, inter alios, nominat Theologos Parisienses. A multa disceptatione, cum ipsis non conueniret, Lutherus deliberandi spacium petit. postridiè redit, & præsentibus aliquot testibus atq; scriba, consiliarijs quoq; Cæsaris quatuor adhibitis, ecclesiam sanctam Romanam à se reuerenter coli profitetur & obseruari: si quid etiam alienum ab ea dixerit, nolle ratum habere, sed quia sit admonitus & iussus, vt errorem deponat, & deinceps abstineat, ait existimare, nihil se pronunciasse, quod vel à sacra scriptura, vel à patrum sententijs, vel à pontificum decretis, vel à recta quoq; ratione discrepet: nō se quidem negare, quin labi possit, atq; falli: hoc enim esse humanum: ideoque sese deferre cognitionē legitimæ & sanctæ ecclesiæ, totamque causam eius iudicio permittere: nec id modo, verumetiā quouis in loco suæ doctrinæ * rationem esse redditurū: hoc si non placeat, scripto responsurum ipsius argumentis, quæ forte adducet, neque recusare, quo minus academiæ Germanicæ, sed & Parisiensis, iudicium suum interponant. Caietanus iterum vrgebat, vti pridiè fecerat illud Clementis decretū, quasi pro se faceret. tandem, vt scriptum exhibeat, permittit. eius autem hic erat sensus. Quo tempore themata sua promulgârit, & eorum post explicationem scripserit, lectum antea sibi fuisse decretum Clementis, verum animo suo non satis fuisse factum: nam etsi cautum sit, pontificis Romani decreta non minus quàm Petri apostoli vocem esse recipienda, tamen hoc ita debere accipi, modo cum sacris literis conueniant, nec à maiorum decretis aberrent: Petri quidem vocem esse sacrosanctam, sed tamen illum grauiter à Paulo reprehensum, neque doctrinam eius receptam fuisse prius, quàm ecclesiæ, quæ tum erat Hierosolymæ, consensus interueniret. audiendas omniū esse voces, verùm ad Christi vocē, qui solus falli non possit, oportere cuncta referri: decretum illud pugnare cum plurimis sacræ scripturæ locis, & hanc fuisse causam, cur tunc temporis illud thema in medium adduceret, & postea commentarijs etiam vestire non dubitauerit: ab eo quidem tempore propositum sibi fuisse, non mouere vllam grauiorem super eo disputationem, & aliorum potius audire sententiam: nunc verò, etsi malit ab alijs erudiri præsertim à pontifice Romano, tamen, quoniam vrgeatur necessitate quadam defendendi sua, facturum se periculum, & daturum operam, si qua ratione decretum illud cum suis thematis conciliare possit. Hac vsus ad illum præfatione, remipsam aggreditur, & facta quadam explicatione, decretum illud, pro se facere demonstrat, verum ita, ne vel pontificis, vel etiam ipsius hoc ipso velit imminutam esse dignitatem. Post ad alte-

Gerson. de quo pag. 14.

Lutheri à Caietano prouocatio ad Concil. Vti etiam pag. 9. 11. 12. 15.

Lutheri exhibitum scriptum.

Clementis VI. decretū de pontificia autoritate.

1518

ad alterum accusationis caput accedit, & multis adductis ad suum institutũ scripturæ locis, fidem esse, quæ coram Deo nos faciat iustos, copiosè demonstrat: itaq; rogat, vt benigne secum agat & errorem doceat: nam eorum, quæ protulisset è sacris literis, tantam esse vim, vt sua credat niti veritate, quam deserere non possit, eo quod magis obediendum sit Deo, quàm hominibus: illam ergo reuocandi conditionem præduram, sibi remitti petit, & pontificem reconciliari: non arrogantia, non vllius gloriæ cupiditate se in hanc palæstram venisse, nihil etiam optatius euenire sibi posse, quàm si veritas pateſiat, &, si quid ad[illegible] ab aliquo magis eruditum atque pium: orare se, ne suam i[illegible]cientiam vulnerare cogatur. Scriptũ hoc Caietanus oblatum [illegible] suscepit, & vbi legisset, leuiter æstimabat, pollicitus tamẽ [illegible] mittere ad pontificem, valde instabat vt reuocaret: nisi faciat, pœnas à pontifice iam constitutas minatur: simul abire, nisi resipiscat, & in posterum à suo colloquio iubet abstinere.

Caietanus qua animo Lutheri scriptũ acceperit & quid cum Stupitio egerit.

Lutherus tertio posthanc comminationem die, qui fuit dies Octobris XVII. dat literas ad illum officij plenas & beneuolentiæ. Caietanus enim, obiurgato Luthero, sicut diximus, & à se dimisso, priuatim egerat cum Ioanne Stupicio, familiæ Augustinianæ vicario, vt illum ad reuocationem spontaneam impelleret. In ijs ergo literis commemorat Lutherus, quid secum egerit Stupicius: nihil videlicet esse prætermissum ab eo, quod hominem fidelem & amicum præstare deceat: agit gratias pro ipsius erga se beneuolentia, quàm è Stupicij sermone cognorit, quo quidem valde sit recreatus, & ita quidem, vt nemini malit quàm ipsi gratificari: fatetur nimis acrem se fuisse, & parum obseruantem dignitatis pontificiæ, verùm importunitati quæstorum hoc omne tribuendũ esse: petit sibi condonari factum, & maiorem deinceps modestiam pollicetur, & pro concione quoq; se pontifici posthac satisfacturum cõfirmat: ad indulgentias quantum pertinet,* nullam se posthac mentionem esse facturum, si modò suis aduersarijs eadem lex feratur, vt autem à se promulgatam, & adhuc defensam sententiam reuocet, non se posse cum bona cõscientia præstare, quandiu sacræ scripturæ testimonijs non demonstretur error: * petit ergo causæ cognitionẽ ad pontificẽ deferri, nihil enim sibi fore iucundius, quàm super eiusmodi cõtrouersijs audire vocem Ecclesiæ.

Io. Stupicius de quo pag. 2. 489.

Luth. alterũ scriptũ ad Caietanum humilitatis plenum.

Pag. 18.

Pag. [illegible] 10.

Cum ad eas literas Caietanus nihil responderet, biduo post, amicorum secutus consilia, præsertim, quia voces ille quasdam minaces emiserat, discedit, relicta quadã * appellatione, quæ post affigeretur palã, & sub tempus abitionis denuo scribit ad Caietanum. nihil à se prætermissum officij: peditem, & tenui valetudine, longissimo confecto itinere, Augustam venisse, quo suam erga pontificem declaret obseruantiam: nunc autem, quando & parum sit

Luth. Augusta discedit relicta appellatione, de qua pag. sequẽti epistola ad Caietanum.

reli-

1518 reliquum viatici,& hospiti suo, Carmelitarum domui nolit diutius esse grauis, rediturum se esse domum, præsertim, cum & ipse cōspectum suum non ferat,& colloquio interdixerit:* ex amicis plærosq; omnes consuluisse, vt ab ipso prouocet ad pontificem: se quidē hoc sua sponte non fuisse facturum, quòd non admodum putet esse necessarium, sed tamen illorum admonitiones non sibi fuisse integrū repudiare, vel ideò cum primis, quòd existimet Fridericum quoque principem malle prouocationem hanc interponi, quàm temerè quicquam & inconsultò reuocari.

Pag. 11.

Luth. ad Pont. prouocatio.

Appellationis capita.

Appellatio fuit certis verbis ad hunc ferè modū concepta: quæstionem illam de indulgentijs, variè tractatam à multis, nunquam fuisse certò definitam: in eiusmodi verò quæstionibus dubijs liberum esse, præsertim theologis, disputare: hoc etiam se fecisse tunc, cum declamatores quidam non temerariè solum, & incircumspectè scriberent atque docerent, verumetiam mitis artibus populum expilarent: & fecisse quidē non affirmandi, sed veritatis cognoscendæ causa:* disceptationem quoq; omnē & doctorum hominū iudicio & Leonis arbitratui permisisse: illos autem excogitasse varias cōtra se calumnias, & grauiter ad pontificem accusasse, remque eò deduxisse tandem, vt* Asculano & Syluestro Prieritati causa cōmitteretur: ab ijs euocatum se fuisse Romam, sed quòd vterque suspectus, alter etiam ad eius rei iudicationem minus esset idoneus: deinde, quòd de præsentissimo periculo, si Romam iuisset, nemo quisquam dubitaret, quòd etiam à suo magistratu iuberetur manere, his de causis atque etiam metu omninò tali, qui in constantissimū quemq; cadere possit, se orasse principem Fridericum, efficeret,* vt causæ cognitio deferretur in Germania viris aliquot peritis & idoneis, in loco non suspecto, nec ad iniuriam opportuno: pontificem igitur legato suo,* cardinali Caietano rem omnem mandasse, quod haud dubie factū sit aduersariorū suorū impulsu, qui de Caietani mente ac voluntate cōpertum haberent. Et quanquam hic ipse nō iniuria suspectus videri poterat, se tamē obtemperasse: illū verò statim à primo congressu mandasse, vt sua reuocaret: se tū respondisse,* facti sui rationē se redditurū vel disputatione præsenti vel scripto, & nō Academijs tantùm, sed etiā Ecclesiæ Romanæ iudicio velle rē totā subijcere: verum his omnibus nihil emollitū mandasse perpetuò reuocationē, & cū extorquere non posset,* cōminatū esse graues pœnas, tum sibi, tū alijs etiam, qui suæ essent sentētiæ. Cū ergo talibus præiudicijs valde se grauari sentiat, eam ob causam, à pontifice Romano minus edocto, quantū quidē ad hoc pertinet, prouocare se ad pontificē rectius edocendū atq; hoc ita protestari palàm.

Pag. 10. 11.

Pag. 9.

Pag. 9.

Pag. 9.

Pag. 10. 15. 16.

Pag. 11.

Porrò, decretum illud Clementis extat in eo iuris pontificij parte, quam dicunt Extrauagantem. Ibi Clemens pontifex, tempus illud vti vocant, Iubilæum, centesimo quoque anno præfinitū à Bonifacio

Clementis VI. decretum de Indulg. pag. 9.

nifacio octauo, redigi ad quinquagesimũ, & de Christi seruatoris beneficio locutus, vna guttula sanguinis ipsius liberari potuisse genus humanum demonstrat: cùm verò tantam sanguinis copiam profuderit, vt toto corpore nihil esset in eo sani, nihil aspectu miserabilius, omne illud quod superfluũ fuit, maximi thesauri loco reliquisse dicit in vsum ecclesiæ, ac diuo Petro, qui sit cœli clauiger, eiusque deinde successoribus mandasse, vt eum thesaurum in homines vere pœnitentes, atque peccata sua confessos diffundant, & tanquam œconomi distribuant, pœnamque temporalem peccatis debitã, eis remittant: huc etiam ait accedere Mariæ virginis & omnium sanctorũ merita, sic, vt in exhausta sit condonandi materies atque facultas. Ex hoc igitur decreto Caietanus vim indulgentiarũ asseuerabat: Lutherus autem Petro & successoribus nihil esse cõmissum dicebat, præter claues ac verbi ministeriũ, quo Christus iubet, fiducia sui, delictorum annunciari remissionem credentibus: hanc esse veram & genuinam scripturæ sententiam: quod si decretum Clementis idem sentiat, placere, sin minus, non se posse illud approbare: quod præterea dicatur de sanctorum meritis, repugnare totum sacris literis: homines enim, quicunque tandem illi sint, non modò non facere plus, quam oporteat, sed nè illud quidem, quod debent, posse præstare, neque suis meritis, verùm sola Dei misericordia fieri saluos: nam omnibus orandum esse quotidie, vt debita seu delicta nostra Deus pater nobis condonet, nec in iudicio contra nos consistat, ne condemnemur.

1518

Balaus Cent. 4. cap. 24. in appẽdic. Polydor. Virgil. lib. 8. cap. 1. de rerum inuentor.

De pontificis potestate quod Caietanus adfert, sic habet. In concilij Constantiensis quarto & quinto consessu cautum fuit, vt etiam pontifex Romanus obediret synodi decretis, idem deinde sancitum fuit, atq; repetitum in Basiliensis concilij consessu tertio & duodeuigesimo: sed Eugenius quartus, cum nollet ad Basiliense venire, quanquã sæpè monitus atq; citatus, irritum pronunciauit illud, & alterum indixit Ferrariæ, quo Græcorum etiam Imperator penultimus, Ioannes Palæologus cum Patriarcha Constantinopolitano Iosippo venit & episcoporum turba. fuit hoc anno salutis, M. CCCC. XXXVIII. Ferraria deinde Florentiam iuerunt omnes, atque ibi de consensu Græcorum fuit inter alia decretum, Ecclesiam Romanam habere principatum, Pontificemque Romanum esse Petri principis apostolorum successorem, & verum Christi vicarium & totius Ecclesiæ caput, & Christianorum omnium patrem atque doctorem, ipsique traditam esse à Christo plenam potestatẽ pascendi & gubernandi vniuersam Ecclesiam. Huic nunc inhæret decreto Caietanus, & pontificem concilijs anteponit. nam & ante annum sextũ, quo tempore nondum erat Cardinalis, verũ ordinis dominicani magister, orationem habuerat in altero consessu Lateranensis consilij, * de quo postea dicetur, & in Cardinales aliquot, qui

De pontificia potestate concilij. Cõstant. & Bas. decretum.

Vide Paralipo. ad Chronic. Vrspergẽs. Abbat.

Concilij decretũ de pontificia potestate.

Extat tomo 4. Conciliorũ in Cõcilio Lateranẽs. vltimo fol. 547. Pag. 35. 36. 37.

1518 qui secessionẽ fecerant, multa locutus, Constantiense pariter & Basiliense concilium obliquè perstrinxerat, quod patres eo tempore ius, & authoritatem in pontificem sibi vendicassent: rectè factum igitur ab * Eugenio, qui factionem illam represserit, neq; suam potestatem sit passus imminui. Eam orationem, Iulius secundus pontifex, in cuius gratiam ista dicebantur, in acta referri deinde iussit: Caietanus autem, Leone pontifice, Cardinalatum est consecutus. Gerson, * de quo loquitur, theologus Parisiẽsis magni nominis, varia scripsit: interfuit autem * concilio Constantiensi, & decretũ ibi factũ, quo cauetur vt pontifex concilio subsit, editis libris valde celebrat, & dignum esse dicit, quod templis omnibus atque locis publicis ad sempiternam memoriam inscribatur: nam eos admodum esse perniciosos adulatores, qui tyrannidem hanc in Ecclesiam inuehunt, quasi neque parere debeat concilio pontifex, nec ab eo iudicari possit, quasi concilium ab ipso vim omnem atque dignitatẽ accipiat, quasi conuocari non possit, nisi de ipsius voluntate, quasi nullis legum teneatur vinculis, neque factorum ab eo possit exigi ratio: longè nimirum hæc esse repudianda monstra verborum, quæ cum legibus, & cũ æquitate pugnent ipsaque ratione: penes concilium enim esse potestatem omnem Ecclesiæ, & à pontifice licere ad illud appellare, & eos qui rogant, vtrũ pontifex maior sit an Ecclesia, perinde facere, ac si quærant, num parte sit maius totum: etenim & creandi pontificis, & iudicandi & loco remouendi facultatẽ, atque ius ad concilium pertinere, ac nuper id demonstratũ esse Constantiæ: cùm enim super eo nõnulli dubitare viderentur, & põtifici plusculum tribuerent atque deferrent, definitã hanc ibi fuisse quæstionem prius, quàm Ioanni XXIII magistratus abrogaretur. Hæc & id genus alia multa scribit in eam sententiam Gerson: itaque nũc à Caietano reijcitur. mortuus est autẽ anno salutis M. CCCC. XXIX. Cæterum, schola Parisiensis idem quod ille, sentit, & immensam illam pontificum vsurpationem his veluti cancellis includit, & mensibus aliquot antè, quàm Lutherus de indulgentijs aliquid ederet, à Leone decimo * prouocauit ad conciliũ, ob antiquitatem legẽ siue sanctionem pragmaticam, quæ literarum studiosis per Galliam admodum est vtilis, & ad honores etiam patefacit aditum.

Pag. 13.

Gerson theologus Parisiensis. de quo pag. 10.
De concilio Constant: pag. 13.

Gerson moritur anno 1429.
Sorbonistæ contendunt Papam concil. subiectũ.
Pag. 46.
Pragmatica Sãctio 22. Martij abrogata.
Fran. Guiciardin. lib. 13. hist. Italic. Arnold. Ferronius rerũ Gall. lib. 5. Annales Gila. fol. 361.
Pag. 11.
Pag. 12.

Post abitum Lutheri, Caietanus dat literas ad Fridericum principem, Octobris die XXV. venisse Lutherum Augustam, sed non prius locutum sibi, quàm Cæsaris interuenisset cautio: valde se mirari, tam exiguam sibi fidem haberi: post multam actionem se paterno quodam affectu monuisse hominem, vt ad sanitatem rediret: & licet pertinacior esset, tamen cũ * Stupicio & alijs quibusdam rationem inijsse conciliationis, ita quidẽ, vt & Ecclesiæ Romanæ sua dignitas, & illi suus constaret honos: cumque iam bona quædam essent eius rei iacta fundamenta, Stupicium primò, pòst etiam * Lutherum

therum abiisse clanculũ: quòd omnino sibi præter expectationem 1518
accideret: Illũ præ se ferre quidem, quasi disputandi & cognoscendi tantum causa rem istam agat, in concionibus autem ad populũ asseuerare omnia. quod minimè sit tolerandũ, quandoquidem & ab Ecclesia Romana discrepet eius doctrina, & valde sit perniciosa. quod certò possit affirmari. Monet igitur, vt existimationi suæ consulat & conscientiæ, vt Lutherum aut Romam mittat, aut è suis finibus eijciat: fieri non posse, vt negotium hoc tam pestiferum diu cõsistat, neque dubium esse, quin Romæ sint peracturi iudicium, & se quidem, quod sui sit officij, rem omnem & commissam fraudem nunciasse pontifici: orat, ne fidem illis habeat, qui de Lutheri scriptis videntur nõ pessimè sentire, néue maculam istam, atq; labem honestissimæ familiæ suæ inurat, quemadmodum sæpe sit pollicitus.

Frid. ad Caietanum responsio. *Pag. 9.*

Ad eam epistolam, XIX. die Nouembris allatam, Fridericus princeps octaua die Decembris respondet. pollicitum se fuisse, curaturum, vt *Augustam Lutherus veniret: id quoniam factũ sit, nihil à se posse præstari magis: ipsum verò inuicem promisisse, fore vt Lutherum amicè dimitteret: nunc verò, quòd illum indicta causa voluerit ad reuocationem cogere, mirum hoc sibi cumprimis videri: plurimos enim esse, non suæ tantùm ditionis, verùm alijs etiam in locis, viros eruditione & virtute præstantes, qui doctrinam illius minimè damnent: eos autem qui se illi obiecerint, auaritia fuisse & odio, propter interuersum emolumentum, impulsos: quod si demonstraretur illius error, se, qui & gloriam Dei spectet, & conscientiæ suæ consultum esse cupiat, iampridem sua sponte fuisse facturũ in eo Christiani principis officium: prorsus igitur hoc sibi præter opinionem euenisse, quòd scribat actionem in illum iri continuatum Romæ: quod etiam à se petat, vt vel Romæ sistatur, vel è finibus exterminetur: id sibi non esse integrum: primò, quòd illius error nondum sit commonstratus, deinde, quod maxima sit istud futurũ academiæ Vuitembergensis, à se constitutæ, iactura, quæ & multis ornata sit doctis, atque studiosis hominibus. & Lutherum, vt hominem de se bene merentem magna complectatur beneuolentia: se quidẽ illi hanc ipsius epistolam, vt legeret, misisse: illum verò, quod & antea non semel sit professus, affirmare, *se paratũ esse, disputationẽ in loco non suspecto subire, & aliorum, qui rectius aliquid adferre possint, iudicia pati, vel etiam scripto respondere: sibi certe videri æquum esse, vt hoc ei concedatur, atq; etiam petere vt ita fiat, quo tandem videri possit, & quamobrem pro hæretico sit habendus ille, & quod sibi præcipue sequendum sit: quemadmodũ enim sciens & intelligens, nullũ errorem approbare, & sicut inuitus admodum ab Ecclesiæ Romanæ obseruantia discedere velit, ita quoque se non posse illum, nisi detecto primum errore atque crimine,

Pag. 10. 12.

damna-

1518 damnare. Caietani literas Fridericus ad Lutherum misit, vt paulò suprà dictum est: Lutherus ergò principi statim respondet, quòd ad Caietanū, nisi prius * impetrata cautione Cæsaris, non iuerit, amicorum id fuisse factum consilio: quæ de indulgentijs deque fide in sacramentis necessaria scripserit, illum voluisse reuocari: se quidem de priori non admodum laborare, sed vt alterum diffiteatur quoniam in eo salutis nostræ summa posita sit, non se posse facere. post demonstrat, à pontificijs loca scripturæ deprauari & aliò detorqueri: commemorat etiam, quid singulis diebus actum sit, & quomodo Caietanus tandem ad minas deuenerit: certè, nihil tam optare se, quàm vt doceatur, quid erret: meliora docenti libenter obtemperaturum: quod si tantum operæ propter se tenuis conditionis hominem illi suscipere recusent, * saltē vel ad ipsum principem, vel ad Cæsarem, vel aliquem magni nominis episcopum Germaniæ perscribant, aut disputationem liberam alicubi decernant: eos hæc omnia sibi adhuc denegasse: quòd si in eo perseuerēt, facilè posse iudicari, suáne an illorum interueniat culpa: cum igitur ad sæuitiam hortantur & immanitatem, non oportere ipsum his illorum vocibus permoueri, nam annotare, qui videbuntur, errores, & scripto cōprehensos in Germaniam emittere, multò illis esse facilius, quàm sibi magno sumptu & præsenti vitæ periculo, Romam, vt de suis erroribus cognoscat, proficisci: quòd ille demum iactet, fore, *vt in iudicio res peragatur Romæ, nisi vel eo se conferat, vel extra fines eijciatur: non se recusare exilium: satis enim sibi constare, quàm non possit vllo in loco esse tutus in his aduersariorū insidijs & maleuolentia: futurum quoque sibi longe grauissimum, si quidem sui causa quis in periculum incurrat: itaque ne quid moliantur, excessurū se finibus iam & tota regione, quòcunque Deus duxerit: proinde gratias agit, & salutem ei precatur, sibi verò gaudet atque gratulatur ipse, quòd pro nominis Christi gloria Deus aliquid se perferre voluerit.

Lutheri ad Fridericum responsio de literis Caietani.
Pag. 11.
Pag. 9. 10. 11.
Pag. 15.

Posthæc, academia Vuitembergica, nono Calendas Decembris dat literas ad Fridericum principem, ex Luthero se cognouisse de Caietani literis, quid & ille petat, & quid ipse inuicē Augustæ * detulerit: cùm ergo Lutherus & errorem sibi demonstrari cupiat, & sanctæ Ecclesiæ Romanæ * sese permittat, orare, det operā, ne quid illi grauius in eum statuant, sed erranti viam è sacris literis cōmonstrent: ipsum quidem de Leonis humanitate benè sperare, sed vereri plurimùm, ne transuersum rapiant adulatores aduersarij, & Ecclesiæ nomine abutantur. Fridericus, etsi pontificijs morem non gerebat, &, ne qua Luthero vis inferretur, diligenter cauebat, vt ex ijs quæ commemorata sunt, satis apparet, tamen in eum vsque diem, Lutheri nec scriptum legerat vllum, nec audierat conciones, vt ipsemet in quadam fatetur epistola, quam Augustæ scripsit ad Raphaëlem

Academia VVitembergica intercedit pro Luthero ad Fridericum Ducem.
Pag. 10.
Pag. 9. 10. 12. 15.

lem Riarium Cardinalem, à quo fuerat amicè pro veteri inter ipsos notitia commonefactus, ne Lutheri susciperet patrocinium. 1518

Interea dum hæc geruntur, Leo defectionem aliquam metuens in hoc rerum statu, quinto Idus Nouembris, nouo quodam edicto sancit indulgentias, eamque dicit esse Ecclesiæ Romanæ, quæ magistra sit reliquarum omnium, doctrinam, vt Petri successor, pontifex Romanus, & Christi vicarius potestatem habeat, hoc tantum beneficium largiendi, sic quidem, vt non viuis tantùm, sed & mortuis in purgatorio prosint: hanc esse recipiendam omnibus doctrinam, nisi ab Ecclesiæ consortio velint separari. Decretum igitur hoc ad Caietanum mittit, vt omnibus innotesceret: is mandatum secutus, Lincij, quod est ad Danubium, Austriæ oppidum, librarijs atque testibus adhibitis, edictum promulgat, & in exemplaria multa describi curat, eaque post mense Decembri per Germaniam mittit episcopis, & nomine Leonis mandat, graui constituta pœna, vt è vestigio suis denuncient, & religiosè commendent atque præcipiant.

Leo nouas euulgat indulgẽtias per Germaniã.

Indulgentia in multa exempla transfusa.

Lutherus, quoniam è Caietani literis acceperat, fore, * vt cõtra se Romæ iudicaretur, nouam interijcit appellationem, Nouembris die XXVIII. Initio profitetur, nolle se Romani pontificis rectè sentientis authoritatem cõuellere, multo minus ab Ecclesia dissentire: veruntamen, quia pontifex pari sit cum reliquis mortalibus conditione, *fieri posse vt erret & delinquat, nec illi hoc esse tribuendũ, quasi ipse vnus falli non possit aut labi. docet hoc exemplo Petri, quem aberrantem in sana doctrina Paulus grauiter & apertè reprehenderit: quod si pontificis tantæ sint opes atque facultates, vt & quiduis imperet, nec vllius mandato cohiberi possit, iam ijs, qui sibi vim ab eo fieri putent, vnicum superesse remedium, appellationem. postea commemorat, quomodo Caietani * cardinalis nimia coactus asperitate, * ad pontificem prouocârit, cuius in humanitate præsidiũ aliquod sibi reliquum esse putaret, cum & æquissimas proponeret cõditiones, & omnia se facturum profiteretur, errore sublato: iam verò, postquam hac appellatione contempta, reiectis etiam conditionibus, nihil opis aut salutis à pontifice sperandũ esse videat ex * Caietani literis ad Fridericum principem datis, adductum extrema necessitate prouocare se à pontifice ad futurum concilium, quod illi sit modis omnibus præferendum.

Pag. 15.

Lutherus prouocat a Pontif. ad Concilium.

Vt pag. 5. 10. 18. 48.

Pag. 10.

Pag. 12.

Pag. 15.

Posthæc, Leo Carolũ Miltitium de quo supra diximus, * in Germaniam mittit, & Fridericũ aurea rosa donat, quæ multis cum ceremonijs atque pompa solet quotannis à pontifice & consecrari. & singularis beneuolentiæ causa cuipiam donari. Datis etiam literis ad Degenartum Pheffingerum, ex Friderici consiliaris, virum nobilem rogat, vt in ijs, quæ suo nomine sit acturus cum Friderico Miltitius, bonam operam nauet, vt Lutherus, Sathanæ filius cohærceatur, & ne qua labe Saxonica domus, honestissima semper habita, &

Pag. 9.

De benedictione rosæ qua fit Dominica Lætare Hierusalẽ. vide libr. Sacrarum cerem. in 1. Sectien. 7. cap. 5.

1518 religionis admodum obseruans, contaminetur. In eandem quoq; sententiam scribit Georgio Spalatino. quoque magis persuadeat, ait se totum in hoc esse, vt noxias herbas ex agro Christi reuellat & extirpet. Ad eundem ferè modum procancellarius etiam illius, ad Degenartum scribens, orat, vt Fridericum ad maiorum imitationē hortetur, ne quid illorū memoria committat indignum. Miltitius in Saxoniam vbi venit, exhibita rosa, negotium sibi commissum

1519 strenuè agebat: eo cognito, Lutherus, Martij. die tertia dat literas ad pontificem valde quidem demissas. grauiter se delatum ad principem Fridericum quasi proteruius in Ecclesiam Romanam egerit: non mediocriter autem eo se commoueri: nam ipsius ab se alienationem animi, valde sibi grauem esse, neque tamen interim apparere, quid, aut qua ratione sit agendū: vrgeri se perpetuò, vt sua reuocet: quod si ex vsu & dignitate Ecclesiæ Romanæ possit aliquid hac ratione confici, non se recusaturum, sed esse complures in Germania præstanti ingenio & eruditione viros, qui de tota controuersia rectè iudicare possint: itaque fore, vt, etiamsi reuocet, hoc ipsum tamen ad Ecclesiæ Romanæ dedecus atque detrimentum magis quàm ad dignitatem pertineat: iniuriam enim se nullam ipsi fecisse, verum * quæstores illos atque declamatores potius, qui auaritia ducti, fœda quædam & ignominiosa dixerint ad populum: ab ijs delatum se grauiter & accusatum esse præter omne suum meritū: se quidem erga Romanam Ecclesiam & ipsum quoque sic esse affectum, vt nihil in eam moliri cogitet: tantam enim eius Ecclesiæ potestatem esse, vt præter vnum Christum in rebus humanis, nihil ea sit excellentius: orare, ne suis aduersarijs fidem habeat: de indulgentijs nullam se posthac mentionem esse facturum, modò suis inimicis inuicem mandetur silentium: pro concione quoque se velle commonefacere populum, vt de Ecclesia Romana pie sentiant & honorifice, nec alienam temeritatem aut auaritiam huic asscribant, néue suum imitentur exemplū, qui quodammodo coactus ab aduersarijs, parum reuerenter illam atque dignè tractârit: breuiter, omnia se facturum pacis causa: hoc vnum modò spectasse in omni actione, ne qua labes Ecclesiæ Romanæ per alienam improbitatem aspergeretur, néue populus impia doctrina falleretur: hanc solicitudinem atque diligentiam non posse in vllam adduci reprehensionem: de rebus medijs & nō necessarijs nihil se magnopere laborare, modò in animis hominum nullus resideat error aut persuasio falsa.

Luth. scribit ad Leonē. Pontif.

Pag. 2. Theocelius & alij.

Prius quàm Miltitius in Germaniam venit, Maximilianus Cæsar è vita migrauit in Austria, die xij. Ianuarij. Erant tum electores, Albertus Moguntinus, Hermannus Coloniensis, Richardus Treuericus, archiepiscopi: Ludouicus Palatinus, Fridericus Saxoniæ dux, Ioachimus Brandeburgicus Marchio: Bohemiæ principatum obtinebat

Maximil. Cæsar Velsij moritur. F. Guici. lib. 15. Iouius lib. 19. Electorum conuentus.

nebat Ludouicus * Vngariæ rex. Hi pro consuetudine Imperij à Moguntino conuocati, Iunio mense, Francofurti, quod est ad Mœnum flumen, oppidum, conueniunt: Bohemiæ rex legatum eò misit Ladislaum Sternebergum. Initium sermonis facit Moguntinus, & de magnitudine rei multa locutus, ad cōcordiam eos hortatur, & multis in medium adductis exemplis, quantum malorum inuexerit in Germaniam, patrum memoria, electorum dissensio, demonstrat: vt autem nunc omnes idem velint atque sentiant, tanto magis requiri, quò grauius à Turca periculum immineat & ab alijs, qui Germaniæ diuulsionem quærunt. 1519. *A Turca superatus. Pag. 150. Moguntini oratio.*

Ambiebant Imperij dignitatem duo, Carolus Austriacus, qui ante annum tertium, Hispaniæ regi Ferdinando, auo materno successerat, & Franciscus Galliæ rex, qui ante annum quartum deuictis Heluetijs ad Marignanum Mediolanensem principatum tenebat. Et Caroli quidē legati sub hoc tempus Moguntiam vsq; venerunt, quòd Francofurto quinque milliaribus abest: Gallici verò Confluentiæ substiterunt, quod est archiepiscopi Treuirensis oppidum, ad Rheni & Mosellæ confluentem: vtrique per literas & internuncios, principem quique suum electoribus commendant, & quæcunque possunt adhibent argumenta, quibus persuadeant: Galli cumprimis, qui suam causam non tam esse gratiosam facilè intelligebant, eò quod lingua, moribus, institutis à Germania different. Superatis Heluetijs, vt dixi, Galliæ rex Insubriam tenebat: sed quod ad sui regni salutem propè necessariam esse duceret Heluetiorum amicitiam, magnis iacturis & pollicitationibus eam anno * sequenti redemit. Nunc ergò cùm in hunc casum res deuenisset, à morte Maximiliani, missis ad ipsos legatis, quamobrem cupiat designari Cæsar, exponit, ac simul petit, vt suam causam apud electores adiuuent. Illi, quo tempore amicitiam cum eo pepigissent, Ecclesiam Romanam & Imperium sese dicunt excepisse: ad Imperij verò maiestatem pertinere, vt sint electorum liberrima suffragia: non ergò sibi licere, libertatem hanc vlla significatione suæ voluntatis impedire. Sic dimissis legatis, dant literas ad septemuiros, & quid ille cupiat, quid etiam ipsi responderint, exponunt, & ne rationem eius habeant, sed Germanum aliquem principem eligant, hortantur, & de sua voluntate prolixè pollicentur. Sed & Leoni decimo scribunt, & quoniam sit ipsius inaugurare & confirmare designatum Cæsarem, petunt, eò totus incumbat, ne munus hoc ad externum aliquem principem deferatur. Ad hæc ille audire se, quendam ad hunc honorem aspirare, cui per leges non liceat: nam reges Neapolitanos esse pontificis Rom. beneficiarios, & fide data iam olim sic esse pactum, ne Romanum Imperium appetant, sed vt alterutro sint contenti: huius etiam rei se commonefecisse iam principes electores. Hac oratione designabat Carolum

Competitores reges Carol. Hisp. et Fran. Gallus. Fran. Guiciar. hist. Ital. lib. 12. Iouius, lib. 15. Arnold. Ferro. rer. Gall. lib. 5. Galliæ regis legatus fuit Arturus Goufierius præfectus prætorio qui re nō expedita in itinere magno sui regis desiderio obyt. Pag. 65. Gallus ab Heluetijs petit pro se intercedi apud electores. Responsum Heluetiorum. Heluetiorū literæ ad Septemuiros & Leonem Pontificem. Leonis responsio ad Heluetios.

1519 Austriacum: post deuictos enim Heluetios ab rege, quod fuit anno salutis humanæ M. D. XV. Idib. Septemb. & abductum in Galliam Maximilianum Sfortiam principem, Leo Pontifex, fortunam secutus, Decemb. mense Bononiam venerat, & ibi cum Francisco rege victore diu multumque collocutus amicitiam firmauerat: & hæc quidem causa fuit inter alias, quamobrem in ipsius partes magis iam inclinaret. Quod autem de regno Neapolitano dicit, sic habet. Cùm Manfredus, Friderici secundi Cæsaris filius nothus, Ecclesiã Romanam vexaret armis, Clemens IIII. pontifex, qui præfuit anno salutis M. CCC. LXV. vt illum reprimeret, fecit id, quod eius antecessor Vrbanus IIII. erat facturus, vti quidem memoriæ proditum est, & Carolum prouinciæ Galliæ ac Andegauiæ comitem, cùm in Italiam vocatus venisset, Siciliæ regem atque Neapolis pronunciat, ea conditione tamen, primùm, vt accepti beneficij nomine, quotannis Ecclesiæ Romanæ persoluat aureorum millia xl. deinde, ne Romani Imperij dignitatem vllo tempore vel ambiat, vel oblatam vltrò suscipiat.

Heluetij deuicti à Gallo.
Guiciar. lib. 13.
Iouius lib. 16.
Arnold. Ferron. lib. 5.
Stumpfius lib. 7.
Regnũ Neapolitan. vectigale Eccles. Romanæ
Pandulphus Collenutius lib. 4. histor. Neapol.
Carolus Siciliæ atq; Neapolis Rex pronunciatus.

Oratio Mogunt. de eligẽdo Imp.

Vbi ventum est ad deliberationem, Moguntinus, (cõmunicato prius cõsilio separatim cum Saxoniæ duce Friderico, cuius erat authoritas permagna,) rem inchoat, & de tribus omnino sententijs ait esse quæstionem. An Galliæ rex Franciscus, an Hispanorum rex Carolus, an verò Germanus quispiam sit eligendus. Ad Gallum quod attinet, legibus, inquit, nostris & iureiurando nos arbitror impediri, quibus cautum est, ne decus hoc imperij transferatur ad exteros, qùin autem peregrinus ille sit princeps, nulli dubium esse puto. Deinde, etiamsi natio non impediret, tamen è Republica non est. quia fines ac ditionem suam Gallus amplificare volet, & Carolo, quem odit, bellum faciet: imò, iam illud denunciauit: itaque fiet, vt Germania maximis motibus implicetur. nos autem prouidere decet, ne ciuile bellum excitemus. Ad Caroli ditionem pertinet Austria: si Gallus hanc oppugnet, vt omnino faciet, an eam prostituemus? itáne de nobis & Imperio meritus est Maximilianus Cæsar? Illis autẽ regionibus oppressis, an incolumem diu nobis libertatem nostram fore putatis? Mediolanensem agrum suis finibus nuper adiecit: idẽ in Germania conabitur. Magnificis autem illorum promissis minime nos oportet commoueri: nam cupiditas & ambitio plerunque rapit homines transuersos, vt ab officio discedant. Multi fuerunt olim in Gallia viri principes: nunc autem in angustum redactus est eorum numerus: nam rex propè solus omnia tenet: animi fortitudinem ei tribuunt: sed ad monarchiam illa spectat: nobis autem inprimis est aristocratia retinenda. De bello Turcis inferendo grandia pollicentur: optabile quidem istud esset, ac inprimis omnium maximè salutare: neque nescio, quanti sit momenti, Germaniæ cum Gallijs & Italia facta coniunctio: verum ille potentiam atque

vires

vires omnium primò volet in Caroli prouincias experiri: tentabit Belgium, aggredietur * Neapolim, eamq; velut sibi debitam & hæreditariā recuperare volet. quid? an vt ista faciat, nos illum armabimus? Nec est quod de rebus incertis atq; dubijs vaticinari me quis dicat: iam enim exercitum ille conscribit. Quoniam igitur & lege & iureiurando & charitate communis patriæ impedimur, equidem profiteor & censeo, minimè illum esse creandum. Nunc ad reliquas partes veniam: vt ne Carolus eligatur, moueri nōnullos è vobis puto, quòd à nostris finibus remota sit Hispania, quodque per illius absentiam non commode sit habitura Germania, vel propter bellum Turcicum, vel ciuiles etiam dissensiones. Ego sanè, non solùm ista fateor. sed dum attētius cogito, moueor etiam & propè inhorresco: nam & hoc mihi venit in mentem: si quando Cæsar iratus veniat in Germaniam, & Hispanos adducat, libertati nostrę magnum fore periculum: cogito etiam posse fieri, vt Imperij dignitatem hanc vix ægrè nobis aliquando restituant Hispani, & si virtute viribusq; suis * Mediolanum recuperent, futurū, vt sibi retineant. Itaque propè satius esse videtur, nostrę gentis aliquem creari, qui sit idoneus, exemplo maiorum, qui sæpe, prætentis externis, contenti fuerunt indigenis. Non equidem istud negare velim, sed alius tunc erat temporum status, & ætas multo fœlicior. Nunc verò, si quis erit Cæsar infirmior, an, qui sunt ditionis Caroli, Belgas & Austriacos, dicto fore putatis audientes? Quòd si Gallus etiam arma sumet in Carolum, vt omnino facturus est, vel in Belgio, vel Italia, num ociosus erit spectator, cum patietur nouus hic noster Cæsar, vt Imperij bonam partem exteræ nationes diripiant? Imò, quæ nunc sunt tempora, credibile est, fore, vt Imperatore suo contempto, Germaniæ principes, alij se cōiungant Austriacis, alii Gallis.[1] Friderico tertio, Cæsare, Carolus Burgundiæ dux, per Germaniā, Philippus autem Maria, dux Mediolani, per Italiam bellum circumtulit, impunè quidem, sed nobis id certè dedecori fuit: illud etiam turpius, in Austria circumsessum Cæsarē, imò finibus tunc fuisse pulsum ab Vngaris. Et tamen eo tempore Cæsari fuerunt cōiuncti Bohemi:[2] meus etiam auus Albertus Brandeburgicus & Saxoniæ dux eiusdem nominis. Id si tùm accidit, quid hodiè sit expectandum, videtis, quum stipendijs erunt alij principes alijs addicti. Mitto, quàm multæ possint incidere causæ, quamobrem obedientiam præstare principes atq; ciuitates recusent. Nunc etiam de religione videntur imminere grauissimi motus. Etenim, * de indulgentijs, de potestate pontificis, de legibus Ecclesiasticis natæ sunt disputationes, quæ nunc quidem sanabiles adhuc videntur, sed paulo post magnū secum trahent ruinam, & Ecclesiæ mutationem: nam & plæriq; subscribunt, & fortissimæ gentes causam hanc agunt, Saxones ac Heluetij: neq; sanari malum istud poterit nisi per concilium: imbecil-

1519

Pag. 69. 70.

Pag. 69.

1 Huld. Mutius lib. 29. rer. Ger. Adrian. Barlandi chron. Brabanti. cap. 103. Iacob. Meyer. chron. Flandri. lib. 17. Albert. Crantzius lib. 12. ca. 14. Saxon.

2 Blond. Dec. 3. libr. Cuspinian. in Sigismundo. & in Frid. 3.

Pag. 1. & seq.

1519 lior autem Cæsar, quomodo concilium vel coget vel etiam defendet, maximè, si cæteri reges aduersentur? Superest quoque Turcicum bellum, quod nobis planè non modò defendendum, sed inferendum est etiam, vt amissa recuperemus, & Græciam inprimis libertati restituamus: hoc autem vt fiat, opus est multarum nationum copijs: eas verò Cæsar, si potentiæ parum & authoritatis habeat, quomodo comparabit? His ergo de causis præpotentem aliquem creandum, & Carolum Austriacũ cæteris Germaniæ principibus anteferendum esse duco, & si quæ sunt incommoda, quæ deterrere possint, ea longè esse puto illis minora, quæ sunt nascitura, si quidem ad alium quempiam rei summa deferatur: nam & origine est Germanus, & multas obtinet prouincias, Imperij beneficio, neque communem patriam aliqua volet opprimi seruitute, & de non transferendo Imperio, vel imminuendo iure ac libertate nostra,* fidem nobis dabit per iusiurandũ. Magnæ sunt nimirũ, quas dixi, causæ, veruntamen, nec ille me permouerent, nisi de ipsius indole compertum esset: nam & religionem & iustitiam & pudicitiam amat, & sæuitiam omnem odit, & ingenio certè valet. hæ scilicet virtutes illum officij perpetuò commonefacient, vt rempublicam curet. Qui familiariter norunt, valdè prædicant: &, si patrem eius Philippum, si auum Maximilianum consideremus, dubitare non possumus. Aetate quidem est non magna, sed tamen idonea nunc & matura rebus gerendis: vtetur etiam aui sui consiliarijs, & Germaniæ principibus aliquot delectis. Dixi quidem antea, permagnum in eo fore incommodum, si quidem à Germania diutius illum abesse contingat: sed ea de re certis legibus cum ipso transigetur: deinde, quoniam & ipse peramplas habet in Germania regiones, fieri non potest, quin eas aliquando reuisat. Turca pellendus erit à Pannonijs, ab Italia verò, Galli: constituenda erit & emendanda Ecclesia, multis etiam alijs auxilia ferenda: quæ dum cogito, minus eò moueor quod propter eius absentiam metuendum esse videtur: nam & insitus animi vigor, & patriæ charitas, & ipsa rerum necessitas, eum, vt subinde ad nos redeat, exuscitabunt.

Pag. 18.

Oratio Treuirensis.

Vbi dicendi finem Moguntinus fecit, hortatus, vt singuli dicerent: collegæ, paucis collocuti, Treuirensem monent, vt succedat: nam huius erat celebre nomen propter singularem industriam vsumque rerũ: præfatus igitur nonnulla de quodam vate, qui Maximilianum dixerat vltimum fore Cæsarem Germanum, nunc, inquit, eò mihi res propemodum spectare videtur, quandoquidem Moguntinus, qui sanè prudenter multa dixit, omninò suadet, vt ad externum deferatur Imperij summa. sed valde miror, cur Gallo præferat Hispanum? Certè dolet mihi Germaniæ conditio: quòd si maiorum insisteremus vestigijs, nihil opus erat alieno præsidio: nunc autẽ, quando peregrinos euocamus, quid aliud quàm seruitutem nobis

 1519

nobis comparamus ipsi? verùm hac omissa querela, quem Moguntinus eundē & ego sequar ordinē, deq; lege & iureiurādo primùm dicam. Legis autem illius hanc opinor esse causam atq; fundamentum, ne, si quis eligeretur externus, & qui domicilium non habeat in Germania fixum, Imperij decus hoc sensim ad alienigenas transferretur. Si quidē hæc est mens atq; sensus eius legis, nō magis eligi potest Hispanus, quàm Gallus. Iam verò, si Carolus, quoniam habet ditionis Imperij ꝓuincias, ideò creari potest, necesse est, vt idē in Francisco valeat, qui & * Insubriā & Arelatense regnū obtinet, quæ sunt Reipublicæ nostræ partes. Duobus ergo propositis, videamus, vtrum sit præstabilius. Sanè quo tempore Gallia fuit cōiuncta Germaniæ, quòd fuit Franconum ætate, florentissimum extitit hoc nostrum Imperium. & quidem eius temporis recordatio non mediocriter me delectat, quoties in historiarū lectionē & res ante actas incido. Nunc autem planè consimilis est oblata nobis occasio, quæ certè minimè prætermittenda videtur. sentiunt idem exteræ quoq; gentes,* pontifex Romanus, Veneti, principes omnes atque ciuitates Italiæ. Gallica nimirum gens & origine nobis est coniuncta, & ijsdem propè legibus vtitur atque moribus, & amorem omnem atque beneuolentiam nostris hominibus præstat: deinde, propter vicinitatem valde nobis est ac Italis opportuna. Si quis orietur tumultus, erunt ilico parati exercitus, ad quos alendos Gall[illegible]ministrabit pecuniam: & si vel Pannoniam vel Italiam inuad[illegible] sicut planè facturū arbitror, pacata nunc videlicet Asia, no[illegible] erit optatissimum habere tam propinquum & florentem Imperatorem, vtriusque nationis viribus instructum? Hispani verò, licet prædicentur bellicosi, quid tamen vnquam præclarè gesserunt in Italia, sine Germanorū auxilijs? Ad hæc, quia longissimè à nobis absunt, non est quod vllum ab eis auxilium in tempore expectemus: quòd etiamsi velint, tamen nō multùm nobis poterunt commodare: nam quia nauigationibus perpetuis exhauritur Hispania, non potest vllas maiores emittere domo copias. huc accedit, quòd Gallos habebimus commilitones & laborum omnium socios: Hispani verò, si quid rectè gestum erit, omnem ad se gloriam traducent, & victorijs nostris fruentur, & prouincijs ipsi præerunt. Tunc demùm seruitutem nostram serò deplorabimus: verùm hac omissa collatione, veniam ad electionem. Si Galliæ rex assumetur, non erit vlla per Italiam belli causa: nam * Mediolanū iam antè tenet: ne quid autem Neapoli moliatur, nos ei suasores erimus, & planè quidem persuadebimus: idem est facturus de Belgio, modò & illi quiescant. Cur autem ad nos magnopere Belgium pertinere putemus, nō video: sunt quidem nobis vicini, multo iam tempore, sed societatem nobiscum aut fœdus nullū habent, nec Imperij leges ad se quicquam pertinere ducunt, nec ad publicos vsus quicquam contribuunt.

Pag. 59.

Pag. 19.

Pag. 19.

1519 non magis quàm Britanni vel Scoti: Cùm ergo maxima sit Galliæ regis potentia, cùm Insubriam habeat pacatam, cùm sit à rebus omnibus paratissimus, multò suscipiet ampliora, magisq; gloriosa, bellum videlicet in Turcam geret, & omneis eo vires conuertet, vt à Pannoniæ finibus & Italiæ pulso vastatore, tutam efficiat Germaniam. Si verò Carolum ei præferemus, Deum immortalem, quantos excitabimus in Italia motus? volet ille recuperare Mediolanum, & erit * bellũ diuturnum, & interea dum sic conflictabitur omnium pulcherrima prouincia, Turcæ vires omneis in vngariam expedient. his obsecro quis resistet? quis iustum opponet exercitũ? hæc sanè consideranda sunt paulò diligentius, neque leuiter prætereunda. Iam, Italici belli qui sit futurus exitus, incertum est. Gallus quidem victor, Neapolim affectabit. & fieri potest, vt pontifex illius impulsu, nostram electionem rescindat: ex eo quanti sint orituri motus, nemo non intelligit. Contrà, si Carolus rerum potiatur, non est, quod Italiam nobis redditum iri putemus. occupatam perpetuò sibi retinebunt Hispani: nec id modò, sed nec Imperium quidem hoc nostrum è manibus facilè dimittent. Vt Neapolim sibi seruarent, in cuius possessionem quomodo venerint; satis notum est, quid non pertulerunt? In Italiam igitur nequaquam sunt euocandi. Nunc de vtroque rege nonnulla dicam. placido & modesto ingenio C[illegible]um esse, non dubito: sic enim à multis prædicatur, sed cùm [illegible]it adolescens, quomodo potest de illis virtutibus, quæ in [illegible] principe requiruntur, iudicium in eo fieri? Talem respublica desiderat, qui præter alia constituat & emendet Ecclesiæ statum, quod Moguntinus etiam prudenter admonuit. hoc sanè Franciscus rex omnium rectissime poterit præstare: nam & ingenio valet & iudicio, & de religione subinde cum doctis hominibus conferre solet, & legit ipse multorum scripta. deinde, præsens temporum status principem requirit atque ducem, rei militaris peritum, diligentem, fortunatum. Cedò, quis hac in parte palmam eripiet Francisco? iam eius cognita est & explorata virtus: de Carolo nihil habemus comperti, nisi quòd indoles aliquid promittit: ille verò suos maiores omnes rerum gestarum magitudine vincit: Heluetios enim, fortissimam, & inde à C Cæsaris ætate propè inuictam gentem, *prælio nuper superauit: nõ est igitur tanto duci præferendus adolescens. Moguntinus incommodum quidem esse dicit, siquidem Carolus à Germania diutius absit, sed tamen otioso nos animo hic esse iubet: ego autem summi rem esse periculi puto, Cæsarem extra fines Imperij longinquius abesse: quis enim Turcarum impetus, quis repentinos tumultus, quis offensiones atque motus ciuiles cohercebit? orta tempestate, quis nauim gubernatore destitutam seruabit? Absens nihil propè certi de rebus nostratibus cognoscet: falsò multa deferentur ad ipsum: habebit in concilio non Germa-

Pag. 69.

Pandulphus Collenutius lib. 5. hist. Neapolit. Michael Ritius lib. 3. de regib. Neapol. at Sicil.

Regis Galliæ cũ Carolo collatio.

Pag. 70.

Germanos, sed Hispanos tantùm: edicta subinde faciet & ad nos transmittet tempore alienissimo. Postea, si calumnijs & criminationibus aliquorum irritatus, in Germaniam aliquando venerit, adducto milite peregrino, qualem huius Imperij fortunam fore putatis? Quapropter, si vobis ita videtur, & si fata volunt, vt in hoc tempore diadema nostrũ capiti suo rex alienigena superimponat, equidem Gallum censeo præponendum Hispano: si verò lex prohibet creare Gallum, valeat eadem in Hispano, neque subtili quadam interpretatione Carolum pro Germano ducamus, verùm aliquem ex omni principum numero circumspiciamus, qui nullum habeat nisi in Germania domicilium, qui sit origine, moribus, ingenio, lingua, Germanus. Incommoda multa Moguntinus in cõtrarium adduxit, & propter infirmitatem tenuemque fortunam, contemptibilem fore putat eiusmodi Cæsarem: atqui si deligamus idoneum, satis habet Germania neruorum atque potentiæ, qua sustineat hoc onus. Qui fuit vndecimus ante Maximilianum, Cæsar, [t] Rudolfus, non magnum quidem attulit robur, sed virtute præstabat, & quod pertenue tunc erat, multisque bellis afflictum Imperium, ita restituit, vt vicinis regibus metum adferret. Quàm præclarè senserint etiam exteri principes, ac in his Ludouicus xij. Galliæ rex, de Maximiliano Cæsare, solùm propter ingenium atque virtutem, nõ ignotum vobis esse puto: nimirùm fuit semper illustre Germaniæ principum nomen & fama celebris: ea nondum est extincta, sed viget incolumis, & sunt inter alias, Germaniæ tres hodie præcipuæ familiæ, Bauarica, Saxonica, Brandeburgica: sunt in ijs etiam nonnulli præstantes viri. Si quem igitur ex illis rerum summæ præficiemus, & nostris copijs adiuuabimus, vt certè debemus, nõ est quòd exteros metuamus: modò idem sentiamus & velimus omnes, in tuto res erit: omissis ergo peregrinis, è medio nostrorum hominum cœtu quempiam deligamus: non deerit successus, & sunt testimonia multa domestica nostrorum virtutis: ex ijs vnum recitabo. Pannoniæ rex Mathias, bellator potens ac fortunatus, bellum aliquando parenti tuo, Friderice, denunciauit: sed cum exercitum sibi iustum opponi videret, impetum & ardorem omnem facilè remisit. Sic etiam nunc rationem inueniri posse puto, quemadmodum nostræ gentis Cæsar aliquis designatus, & domi retineat & foris authoritatem.

[t] Rudolphus Cæsar, Comes de Habspurg fuit, à cuius posteritate nusquã interrupta sobolis serie etiam nũ hodie Archiduces Austriæ descendunt.

Germaniæ tres præcipuæ familiæ.

Mathias Pannoniæ Rex.

Tertio loco verba facit Saxoniæ dux, Fridericus, & vbi Gallum excludi lege, Carolum verò Germanum esse principem, inque Germania domicilium habere, demonstrasset, opus esse reipublicæ aliquo præpotente dicebat: sed qui cum Carolo sit conferendus, neminem se talem nouisse: placere ergò sibi, vt is renuncietur Cæsar, veruntamen certis legibus, vt & Germaniæ sua libertas constet, & ea, de quibus facta sit mentio, pericula vitentur. Hanc demùm

Frid. Saxo. electoris suffragiũ.

1519

1519 sententiam vbi reliqui comprobassent, Treuericus, Germaniæ fatum, inquit, & iam impendentem agnosco mutationem: sed tamē, quia vobis ita visum est, à vestro iudicio voluntatem meam non remouebo. Fuit hoc Iunij die xxviij. Iam multa nox erat, itáque discedítur & postridie rursus cōuenitur. Ibi cœptū est agi, cuiusmodi cōditiones Carolo sint ferēdæ: disceptata res fuit per aliquot dies: vbi demùm conuenisset,* perscriptæ leges Moguntiam ad Caroli legatos mittuntur: cùm eas illi recepissent, in literas referuntur singulorum suffragia, sicut fieri consueuit, & obsignantur. Ad Fridericum Saxonem pridie fuerat delatum Imperium, sed is ingenti animo recusabat, & suo suffragio Carolum, sicut diximus, designabat, & oblatam eo nomine magnam pecuniæ vim à legatis Caroli reiecit, & suis, ne vel teruntium acciperent, mandabat.

Carol. Austr. eligitur Cæsar.

Treuirensis deplorat fatū Germaniæ.

Pag. 28.

Frid. delatū sibi Imperiū obstinate recusat.

Conuocata deinde nobilitate ac omni multitudine, Moguntinus in æde diui Bartholomæi, pro concione, Carolum, Austriæ principem & regem Hispaniarum, in demortui locum Maximiliani, Romanorum regem declarat, & quod tanta consensione sit electus, Deo gratias agendas esse dicit, & vt illi fidem omnem ac officium præstent, hortatur, & in ipsius laudationem digressus, quamobrem ex omnibus vnum hunc elegerint, demonstrat. Eam orationem subsecutus est multitudinis & ordinum applausus & admurmutatio. Post hæc, legati, qui iàm propius accesserant, & vno solùm aberant milliari, vocantur. Hi erant, Matthæus cardinalis Salisburgensis, Erardus episcopus Leodinus, Bernardus episcopus Tridentinus, Fridericus Palatinus, Casimirus Brandeburgicus, Henricus comes Nassouius, Maximilianus Sibeburgius & alij quidam cōsiliarij: cùm venissent, habita communi deliberatione de republica interim administranda, dum Carolus in Germaniam veniat, Casimiro principi negotium datur, vt cōductis copijs ac suo loco dispositis, prouideat, ne quid accidat incommodi. postea datis ad Carolum literis, electores, & missa legatione, rem omnem denunciant: legationis erat princeps, Fridericus Palatinus: verum interea nonnulli priuatim in Hispaniam contendunt eius rei nuncij, quos inter vnus, Francofurto dicitur nono die Barchionem venisse. Palatinus ad exitum Nouembris appulit, & septemuirorum literas reddit: Earum hæc erat summa. vt delatum Imperium accipiat, & omni postposita mora, quamprimùm in Germaniam accedat.

Carol. V. pro cōcione Rom. Imperator declaratus.

Legati Caroli Francofurtum veniunt.

Casimiro Reip. administrandæ prouincia datur.

Frid. Palat. legatus ad electū Carol. in Hispaniam missus.

Septemuirorū literæ ad electū Imperat. eiusq́ responsum.

Carolus per Mercurinum Cattinarium liberaliter respondet. ac licet grauissimi videantur impendere motus, hinc à Gallis, illinc à Turcis, tamen non se posse dicit neque velle deesse communi patriæ, præsertim, cùm tanti principes tale de se iudicium fecerint, & hoc ab se requirant: itaque delatum honorem atque munus habere gratum, & primo quoquo tempore vela facturum, vt ad Imperij fines perueniat. In eadem propè verba rescribit electoribus, atque ita

ita Fridericum honorificè donatum ab se dimittit. Sic ergò factus est Cæsar, eius nominis quintus, vndeuiginti natus annos. 1519

Repulsum Galliæ rex eò grauius tulit, quo maius impendere suis rebus periculum ab illo sciebat: nam cuiuis alij dignitatē hanc deferri malebat quàm Carolo, cuius & iam antè suspectam habebat, & hac ratione mirabiliter augeri videbat atque confirmari potentiam. Auri vim maximam, vt sui haberetur ratio, profuderat: idem à Belgis quoque factū esse dicitur, sed nihil hic affirmare possum. Caroli verò progeniem paulò repetemus altius.

Gallus agre fert Carol. sibi pralatū. Iouius lib. 19. histor. 40000. aureorū nummûm Arnold. Ferr. lib. 5. rer. Gall.

Caroli V. Genealogia.

Galliæ rex, Carolus quintus, cognomento prudens, fratri suo natu minimo Philippo, Burgundiæ principatum ad se delatum dedit. Philippus vxorem postea duxit Ludouici Flandriæ Comitis filiam vnicam, Margaritam, ex eaque filium procreauit Ioannem: huic natus est Philippus: fuit hic Caroli pater, bellatoris, qui cæsus ante Nanceium, filiam reliquit, amplissimarum regionum hæredem, Mariam: ea demùm nupsit Friderici tertij Cæsaris filio Maximiliano, & Philippum edidit. Is in matrimonium duxit Ioannam, Ferdinandi Hispaniæ regis filiam, ex eaque suscepit Carolum ac Ferdinandum. Grauida Ioanna Flandriam petijt, & Gandaui Carolum peperit, anno salutis M. D. Februarij die xxiiij. Hic aliquid est per occasionem addendum de Ferdinando, Cæsaris auo materno: is erat Arragoniæ rex atq; Siciliæ, & in matrimonio habuit Elisabetham, Ioannis secundi, regis Hispaniarum filiam, hæredem, pòst etiam adeptus regnum Neapolitanum: liberos autem ex ea genuit Ioannem, Isabelam, Ioannam, Mariam, Catharinam: Ioanne mortuo & Isabela sine liberis, totius regni successio, legibus patrijs venit ad Ioannam natu proximam sororem, hac ratione, quicquid habuit Burgundiæ dux, longè certè potentissimus, quicquid Hispaniæ rex Ferdinandus, id vniuersum ad Carolum Ioannæ filium peruenit: nam Austriacæ domus possessiones, in hæreditatis diuisione, Ferdinando cesserunt. Itaque multis à sæculis potentiorem nullum habuit Germania Cæsarem. Patrem Carolus amisit sex annorum puer, auum verò Ferdinandum, xvj. annorum adolescens, ab eiusq; morte profectus in Hispanias, ibi permansit, donec Cæsar creatus, Germaniam peteret, * vt infra dicetur. Et quoniam ad hunc locū peruenimus, non erit alienum de modo creandi Cæsaris quædam explicare. Carolus Bohemiæ rex, Cæsar, eius nominis quartus, anno salutis M. CCC. LVI. legem hac de re tulit, bullam auream vulgò nominant: eius legis hæc inter alia sunt capita. vt mortuo Cæsare, archiepiscopus Moguntinus, vbi primùm resciuit, cæteris electoribus ilicò denunciet & diem constituat, vt intra tertium mensem Francofurti præsto sint ipsi, vel ipsorum legati cum plenis mandatis, noui Cæsaris aut Romanorum regis eligendi causa: quòd si Moguntinus negligat, cæteri collegæ nihilo secius intra tempus illud conue-

Carolus nascitur 1500. anno.

Ferd. Arrogonia et Sicil. Rex Caroli auus maternus.

Ferdinādus Hispania rex.

Pag. 49.

Modus Casaris creandi.

Aurea Bulla capita.

1519 conueniant, & comitatum habeant singuli non supra ducentos equites, cùm oppidum ingrediuntur, & in his armatos, ad quinquaginta: qui nec ipse venit, neque legatum etiam mittit, aut ante confectum negotium discedit, ius electionis, eo quidem tempore, amittat: magistratus Francofurtensis omnem fidem electoribus præstet, ac durante comitio, neminem præter electores ipsorumque familiam intromittat: vbi conuenerint omnes, in æde diui Bartholomæi sacrũ fiat, quò sancti spiritus imploretur gratia: deinde singuli iurent, verbis præeunte Moguntino, nihil se facturos in ea re vllius vel pacti, vel mercedis, vel largitionis, vel pollicitationis causa: pòst, ad actionem veniant, neq; prius illinc discedant, quàm creato Cæsare: quòd si res vltrà diem trigesimũ differatur, omnibus alijs detractis cibarijs, præter panem & aquam nihil eis detur: quem maior pars elegerit, hic eodem loco sit, ac si cõmunibus omnium suffragijs, nemine repugnante creatus esset: ad hunc modum designatus Cæsar, omnium primò confirmet electoribus omnia priuilegia, & quicquid ad ipsorum dignitatem, decus, libertatem ac immunitatem pertinet. præter hæc cauetur etiam atque statuitur, quemadmodum alter alteri per suos fines tutum iter præstare, quem quisq; locum in consessibus obtinere debeant, quomodo sint exquirenda suffragia, quod cuique sit obeundum munus, cùm Cæsar publicè quid agit aut prandet. Ad hæc, vt interregni tempore, penes Palatinum sit summa rerum per Sueuiam, Franconiam & oram Rhenanam: penes Saxonem verò, ijs in locis, quæ iure vtuntur Saxonico: vt electori mortuo succedat natu maior filius aut frater consanguineus: vt electoris locum, qui est infra xviij. annum, expleat proximus agnatus, donec ille adoleuerit: vt electores quotannis conueniant, deque republica deliberent: vt Francofurtum sit sedes electionis. Aquæ verò Granenses, Belgiæ oppidum, primæ inaugurationis: vt electorum filij, primis ab annis, Italicam, Latinam, & Illyricam linguam addiscant, quò sermonem cum multis gentibus communicare possint.

Conditiones Carolo quinto præscripta.

Idem etiam iurat Pontifici Bononiæ, pag. 181.

Dictum est antea de legibus, quas Caroli legati, præscriptas ab electoribus, ratas habuerunt, interposita cautione, sicuti fieri cõsueuit, & illius nomine confectis ea de re literis. Conditiones autem sunt eiusmodi. Tueatur rempublicam Christianam, pontificem & Ecclesiam Romanã, * cuius sit aduocatus: ius æquabiliter administret, & paci consulat: leges omneis Imperij, præcipuè, quam auream vocant bullam, non modò confirmet, sed de ipsorum consilio, cùm res ità feret, amplificet etiam: senatum in Imperio constituat ex Germanis delectum, qui rempublicam gerat: iura, priuilegia, dignitatem principum & ordinum Imperij minimè conuellat aut imminuat: electoribus liceat, cùm erit opus, inter se conuenire, deque republica deliberare: nullum autem ipse, quò minus id faciant,

impedi-

impedimentum eis inferat, nec in malam partem accipiat: multitudinis & nobilitatis fœdera vel societates initas aduersum principes, aboleat, & ne tales in posterum fiant, lege prohibeat: de rebus Imperij nullum fœdus aut pactum faciat cum externis, nisi de septemuirorum assensu: facultates Imperij neque distrahat, nec oppignoret, nec alio quouis modo deteriores faciat, & quæ sunt ab alijs nationibus occupata, vel ab Imperio diuulsa bona, primo quoque tempore recuperet, sic tamen, ne quid fraudi sit illis, qui vel priuilegio vel iure nituntur: Si quid etiam vel ipse, vel ipsius familiæ quispiam possideat, quod sit Imperij, non acquisitum legitimè, reddat interpellatus à septemuiris: cum vicinis alijsque regibus pacem & amicitiam colat, neque pro rebus Imperij, nisi de ordinum omnium, præcipuè septemuirorum voluntate bellum suscipiat vllum intra vel extra fines Imperij: peregrinum quoque militem nullum in Germaniam adducat, nisi consentientibus illis: quòd si autem bello petatur ipse vel Imperium, liceat vti quibuscunq; præsidijs: conuentum Imperij nullum edicat, neque vectigal aut tributum imperet, nisi de consensu electorum: conuentus etiam non agat extra fines Imperij: negocijs publicis præficiat nō exteros, verùm Germanos ex nobilitate delectos, & conficiantur literæ omnes latino vel populari sermone: extra fines Imperij nullum ordinem in ius vocet: *quia Romę multa fiunt aduersus pacta quondam inita cum pontificibus, det operam apud pontificem, ne qua fraus priuilegijs fiat & Imperij libertati: quomodo mercatorum monopolia valdè perniciosa Germaniæ cohierceri debeant, rationem ineat cum electoribus, ac rem sæpe deliberatam ad exitum perducat: portorium nullum aut vectigal imponat, nisi assentiantur electores: neq; literis commendatijs, electorum, qui sunt ad Rhenum, vectigalia deteriora faciat: si quam habet actionem in aliquem ordinem, legibus experiatur, vim autem nullam adhibeat ijs, qui se cognitioni legitimę sistunt: neminem indicta causa proscribat, sed iuris ordinem in eo sequatur: Imperij bona, quæ fortè vacabunt, nemini conferat, sed ad publicum patrimonium referat: si quam alienam prouinciā auxilijs ordinum acquiret, Imperio coniungat: si publicum quid suis copijs atque Marte recuperabit, Reipublicæ restituat: quod interregni tempore Palatinus atque Saxo publicè egerint, ratum habeat: consilium nullum ineat, quod dignitatem Imperij, suæ familiæ peculiarem & hæreditariam faciat, sed liberam & integram permittat septemuiris eligendi facultatem, iuxta Caroli quarti legem & iuris pontificij præscriptum: quod secus factum erit, irritum habeatur: vbi primùm licebit, in Germaniam sese conferat, inaugurationis causa. Cùm ista legati per iusiurandum probassent illius verbis atque nomine, * sicut dictū est, singulis electoribus eius rei literas dederunt obsignatas. fuit hoc Iulij die tertio. De pontificio iure quod

1519

Pag. 19.

Pag. 18.

1519 quod dicunt, ad Innocentij tertij pontificis epistolam decretalem pertinet, quæ profitetur, electores principes Germaniæ ius habere creandi Cæsaris liberum, & Imperij dignitatem non à successione pendere, sed ab electione. Vixit autem Innocentius anno salutis humanæ circiter millesimo ducentesimo. Nunc ad Lutherum reuertamur.

Ius creandi Imperatoris.

Ad hoc ferè tempus, Erasmus Roterodamus, quum alijs de rebus Friderico Saxoniæ duci scriberet Antuerpia, Lutheri quoque meminit, eiusque libros magno cũ applausu dicit à viris bonis atque doctis euolui, sed & vitam illius à nemine reprehendi, quod absit ab omni suspitione tùm auaritiæ tùm ambitionis: theologos verò Louanienses, quòd audiant illum valde grauari authoritate cardinalis Caietani, triumphare nunc, & in concionibus atque conuiuijs omnibus eum insectari, velut hæreticum & antichristum: id sibi valde displicere, præsertim, cùm ille disputandi causa quædã proposuerit, quum* iudicio se submiserit omnium, quorũ opportuit, & quorum non opportuit: ipsi verò neque monuerint hominem amicè, neque docuerint, nec erroris adhuc conuicerint, sed turbulentis & seditiosis tantùm clamoribus rem agant: hunc autem agendi modum prorsus indignũ esse Christianæ professionis hominibus, maximè verò theologis: nec enim hæreseos temere quenquam insimulandum esse. In eadem propè verba scribit etiam ad Moguntinum & ad Campegium cardinalem, & sophistas theologos atque monachos insectatur, qui linguarum & eloquentiæ studium ac puriorem omnem doctrinam ferre non possint. Luthero quoque tùm scribit Louanio valdè amanter, & ipsius epistolam sibi redditam esse dicit, quæ & ingenij demonstret acumen & animum spiret Christianum: ipsius autem libris magnam ibi tragœdiam excitari, seq; grauem sustinere tùm inuidiam tùm suspitionem theologorum, nec excusando tamen quicquam proficere: per Angliam esse multos, & magni quidem nominis, qui de lucubrationibus ipsius optimè sentiant: se quoque degustasse commentarios eius in psalmos, & sperare magnam allaturos vtilitatem, sibi quidem vehementer placere: sed vnum esse, cuius ipsum velit admonere, nempe, ciuili modestia plus posse profici quàm impetu: denotandum potius in eos, qui pontificum abuntur authoritate, quàm in ipsos pontifices: de rebus inueteratis, quæ subitò reuelli non possint, disputandum esse validis & confertis argumentis potius, quàm asseuerandum, & affectibus nihil hic oportere tribui. Hæc autem admonere se, non vt faciat, sed vt in eo, quod facit, progrediatur.

Erasf. iudiciũ de Luth. ad Fridericum Saxon.

Theologi Louanienses.

Pag. 11. 12. 15. 16.

Eras. litera ad Moguntinũ & Campegium.

Eiusdẽ ad Luth. Epistola extat Tom. 3. operum. Erasf. lib. epist. 6. Epist. 4.

Rebus ad hunc modum exacerbatis, & multis in Lutherum excitatis aduersarijs, instituta fuit Lipsiæ disputatio, quod est Misniæ oppidũ, Georgij Saxoniæ ducis, qui patruelis erat Friderici. Venit eò Lutherus, Philippo Melanchthone comitatus, qui superiori proximo an-

Disputatio Lipsiæ instituta inter Luth. & Eccium, De hac vide epist. Philip. Melanch. ad Oecolampad. in Paralipom. ad Vrsperg. Chron.

mo anno Vuitembergam venerat, accersitus à Friderico literas græcas docendi causa, venit etiam eò Ioannes Eccius theologus animosus & audax. Die præscripto, qui fuit dies quartus Iulij, disputationis factum est initium ab Eccio, qui propositis aliquot thematis, hoc voluit esse postremum, eos qui Romam Ecclesiam affirment ante Syluestri pontificis ætatem nō fuisse primam & præcipuam omnium, errare: nam qui Petri principis apostolorum sedem atque fidem obtinuit, semper agnitum fuisse pro successore Petri, & Christi vicario in terris. Huic themati contrarium aliud promulgabat Lutherus, eos, qui Romanæ Ecclesiæ principatum tribuant, niti solùm frigidissimis pontificum decretis, quæ facta sint annis ab hinc quadringentis: ea verò decreta esse contraria & historijs omnibus, ante annos mille conscriptis, & sacris literis, & concilio quoque Niceno, quod sit omnium maximè celebre. Ingressus ergò disputationem Eccius, illud suum thema postremum arripit, deque potestate Romani pontificis & primatu, disputationis initium esse voluit: verùm Lutherus breui quadam vsus præfatione, demonstrat, argumentum hoc, quia valdè sit odiosum & non necessarium, se maluisse præterire, & id quidem pontificis gratia: dolere autem sibi, quòd ab Eccio sit eo pertractus, & cupere nunc suos adesse coràm aduersarios grauiter quidem se ab illis accusatum, quòd autem cognitionem causæ nunc atque lucem defugiant, non rectè ab ipsis fieri. Eccius quoque præfatus, ait non se litem hanc excitasse atque turbam, sed Lutherum, qui & in sua illa thematum explicatione prima negarit pontificem Romanum ante Syluestri tempora fuisse reliquis dignitate & ordine priorem, & *apud Caietanū affirmauerit, Pelagium pontificem ad suum arbitrium detorsisse multa scripturæ loca: quod cum ita sit, omnem eius rei culpam in ipsum esse conferendam. Prima igitur concertatio fuit de Romani pontificis monarchia, quam Eccius iure diuino dicebat institutam, & Lutherum dissentientem vocabat Bohemum, eò quòd eiusdem quoque sententiæ fuerat olim Ioannes Hussus. Hanc criminationem à se remouens Lutherus, ostendit Ecclesiam Christi longè lateque diffusam & propagatam fuisse viginti circiter annis antè, quàm Petrus Romæ constitueret Ecclesiam: hanc igitur non esse primam omnium aut præcipuam iure diuino: pòst, aliud Lutheri thema de purgatorio, tùm illa de indulgentijs, de pœnitentia, de condonatione culpæ & pœnæ remissione, deque sacerdotū potestate, Eccius impugnat. Decimoquarto demum die disputationis fuit exitus, quæ quidem instituta fuerat, non Lutheri, sed Andreæ Carolostadij & Eccij causa: cùm autem Lutherus Carolostadium comitatus eò venisset, audiendi gratia, pertractus ab Eccio, qui fidem ei publicam à Georgio principe impetrabat, ad congressum descendit. Alacer enim Eccius & confidens, ob argumenti conditionem, in quo certam sibi

1519

Luth. et Eccij cō certatio de primatu Papa. Thema Eccij.

Eccij themati Luth. contrariū promulgat.

Pag. 10.

De Ioan. Hussi vita & doctrina & supplicij genere. vide infra lib. 3.

Luth. themata de purgatorio & alia non nulla impugnat Eccius.

Carolostadius.

Confidentia Eccij.

1519 tam sibi victoriam pollicebatur. Lutherus omnem postea disputationem edidit, & ex aduersariorum scriptis atque dictis, ingeniosa quadam animaduersione colligit varia doctrinæ capita, prorsus, vt inquit, hæretica, quò videlicet demonstret, illos, dum in gratiam pontificis omnia loquuntur atque scribunt, & dum studio tuendæ causæ longius euagantur, admiscere plurima, quæ propius inspecta, multùm sæpe contineant erroris & impietatis.

Vlricus Zuinglius docet.

1 Hic ex indulgēt. collegit sup. 1200000. ducat. summā. Balaus Cent. 8. cap. 60. in append.

Docebat hoc tempore Tiguri, in Heluetijs, Vlricus Zuinglius, qui sub initium huius anni venerat eò vocatus, cùm antea Glaronę & in eremo, quam vocant Diuæ virginis, docuisset. Non multò pòst venit illuc, missu pontificis, indulgentiarum, vt aiunt, præco, Samson [1] Mediolanensis Franciscanus, vt pecuniam emungeret: ei sese fortiter opponit Zuinglius, ac impostorem esse docet.

LIBER II.

ARGVMENTVM.

Caroli Miltitij monitu Lutherus ad Pontificem scribit, illiq; defert librum à se recens conscriptum de libertate Christiana. Cæsar ab Hispanys soluit, & traiecta Anglia in Belgium venit. Libellum consolationis plenum quem Thesseradecadem vocat, conscribit Lutherus libellum de ratione confitendi peccata. Item, de Votu libellum emittit. Cœnam Domini sub vtraq; specie omnibus porrigendam quodam scripto profitetur. Decretum quoddam concilij Lateranensis sub Iulio secundo, obijcitur: atque hic de rebus à Iulio tunc gestis narratio inseritur. Interim Theologi Louanienses ac Colonienses libros eius facto decreto damnant vt impios, & incendio dignos. In eius responso Ioannis Pici Mirandulani dogmata, quæstiones Occam, & controuersia inter Reuchlinum & Theologastros recitantur. Quum videret se ita ab hostibus infestissimis impeti, scribit ad Cæsarem, ac non multò pòst ad Archiepiscopum Moguntinū & ad episcopū Merseburgensem. Fridericus quū intelligeret se ob Lutherū Romæ nō esse gratū, nec benè audire, missis literis causam suā tuetur, quod etiam facit Lutherus. Pontifex tamen contra Lutherū fulminat, ac iterū à Decreto cōcilij Mantuæ habiti prouocat, libello de captiuitate Babylonica in lucē emisso. Cæsar inaugurationis suæ causa Aquisgranū concedit, cuius ceremonia & ritus explicantur. Pontifex rursum instigat Fridericum, quum nihil proficeret, Lutheri libros cremari iubet. Eo cognito Pontificis decretum Lutherus palam incendit, & facti sui rationem exponit. Ambrosio Catarino respondet, à quo impetitus fuerat.

Pag. 17.

Pag. 30.

E Carolo Miltitio, quem Leo x. ad Fridericum principem miserat, * antè diximus, is animaduertēs causam indies magis atque magis exacerbari, multa, quæ ad reconciliationem facerent, tentabat, & permissu Friderici cum Luthero semel & iterum collocutus, rationem inire cogitabat sanandi vulneris: cùm autem occasione disputationis * Lipsicæ, quam odiosè tractauerat Eccius, doctrinā suam Lutherus magis illustraret ac patefaceret, Miltitius primores aliquot

quot ordinis Augustiniani conuocat: communicato consilio iudicabant omnes ad componendum dissidium inprimis fore idoneum, siquidem Lutherus datis ad pontificem literis, honorificum ei testimonium præberet. Horum itaque monitu scribit illi, ad sextum Aprilis diem. 1520

Etsi ad concilium ab ipso * prouocarit, tamen interea suas preces ad Deum pro salute ipsius effudisse: magno sibi dari crimini, quòd ipsius nomen atque dignitatem læsisse dicatur: eam criminationem admodum sibi dolere, & hanc esse causam, cur nunc ad ipsum denuò scribat. In reprehendendis erroribus atque vitijs acrem se quidē fuisse, de ipso aūt præclarè semper scripsisse, quod & libris suis demonstrari possit: quòd autem falsam doctrinam adeò liberè perstringat, illud à se fieri tùm Christi tùm prophetarum & apostolorum exemplo: sed quo minus id genus reprehensiones ac salutares admonitiones locū habeant, id adulatorum fieri nequitia, qui auribus hominum seruiant: spectare se gloriam Dei, & hoc solùm agere, vt veritas illucescat: hoc si possit obtinere, libenter in rebus alijs cōcessurum: vt autem à veri professione discedat, fieri non posse. Ad aulam deinde Romanam transit, vti vocant, eamque dicit esse magis, quàm fuit olim aut Babylon aut Sodoma, corruptam atque sceleratam, & ad illius impietatem nihil adijci posse, ne ab ipso quidem Antichristo: vehementer itaque sibi dolere, quòd ipse velut agnus inter lupos, ibi versetur: indignam esse Romam, cui vel ipse vel ipsius consimiles viri boni præsideant: multa se quidem scripsisse, quæ ad doctrinæ pertineant emendationem atque vitæ, non quòd Romam sanari posse credat, verùm vt saltem aliquos ab illo vitiorum ergastulo liberaret: multò ipsi præstare, si vel tenui sacerdotio contentus, vel è suis copijs & patrimonij facultatibus vitam toleraret, remotissimus ab illis pestibus & assentatoribus, qui suis cupiditatibus & ambitioni nomen ipsius & authoritatem obducant: Bernardum deplorasse pontificis Eugenij conditionem, tunc, cùm adhuc esset aliquantò Roma purior: nunc verò, quando sit omnium locorum totius orbis terrarum fœdissima sentina & inexhausta quædam colluies, multò rectius ipsum, qui præsideat ibi, deplorari posse: hanc esse causam, cur ita sit affectus. pertinere hoc non ad ipsius vllam contumeliam, sed ad salutem potius, & optandum esse, vt qui sunt vbique viri præstantes ingenio & eruditione, vim omnem & neruos ad illius monstri cōferant oppugnationem: libellis aliquot editis, cùm frustà se moliri videret, ab incepto voluisse desistere, & ijs, qui secum essent in eodem collegio, studium & operam omnem impendere cogitasse: verùm tunc fuisse excitatum Ioannem Eccium, qui placidas illas cognitiones & optatum ocium sibi prorsus euerterit: institutam ab illo * disputationē contrà se valdè odiosam & acrem, de pontificis Romani principatu: qua

Luther. iterum scribit Leoni. *Pag. 17.*

Bernhard. in libris de consideratione ad Eugenium.

Pag. 30.

1520 quidem re nihil ille perfecerit aliud, quàm quòd vrbis Romanæ scelus atque turpitudinem magis patefecerit. Posthæc, *actionē illam Cardinalis Caietani paucis commemorat, in illiusque tùm potestate fuisse dicit, causam componere, si voluisset: huic ergò non sibi tribuendum esse, quicquid ab eo tempore sit natum turbæ: venisse postea * Carolum Miltitiū, qui cùm paci magnopere studeret, impeditus etiam fuerit importunis Eccij disputationibus, qui reuera sit ipsius hostis, & incendium hoc primus omnium inflammari: cùm verò sit à Miltitio suisque maioribus interpellatus, vt ad ipsum demissè & officiosè scribat, nihil voluisse, quod ad recōciliationem pertineat, omittere. primùm igitur esse, vt suos aduersarios cohibeat, ne tàm asperè contra se tumultuentur: deinde ne scripta sua reuocare cogatur, ne ad præfinitum modum interpretandi scripturam alligetur: euangelij doctrinam, quæ libertatem animis hominum adferat, non posse certis astringi finibus: hæc si permittantur sibi, facturum se quiduis: contentionem omnem admodum sibi displicere, verùtamen, si conuitijs, vt antehac semper, & iniurijs petatur, non se defuturum causæ: in ipsius iam esse potestate, vt litem componat, si videlicet cognitionem eius ad se recipiat, & vtrique parti silentium iniungat: inprimis autem sibi caueat ab adulatoribus, eorumque voces, tanquam Sirenum blanditias atque scopulos, aure surda præternauiget, qui diuinitatem ipsi tribuant, & totius orbis monarchum esse prædicant, & omnibus concilijs anteponunt: nihil enim esse perniciosius hoc genus parasitis: fidem potius illis habendam esse, qui suæ cōditionis ipsum & officij commonefaciant: & quoniam in vitæ genere periculi pleno versetur, tanquam in medio mari, quod fluctibus varijsque procellis agitatur, ideò se liberè ad ipsum & sine adulatione perscribere, & hoc ipso veri amici præstare officium. Postremò, librum à se recens conscriptum, * de libertate Christiana, illi defert, paucis eum commendans, quòd veræ doctrinæ summam complectatur.

Pag. 9. 10.

Pag. 18.

Luth. pacis conditiones pontifici offert.

Luth. de libertate Christ.

Veris initio Cæsar soluit ab Hispanijs, & in Angliam profectus, ab Henrico rege, qui materteram eius * Catharinā habebat in matrimonio, liberalissimè tractatur, pòst in Belgium venit, maximis omnium congratulationibus exceptus. Ad hoc ferè tempus, Fridericus princeps grauiter ægrotabat: Lutherus ergò rogatu quorundam libellum ei conficit, consolationis plenum, Tesseradecadem vocat, & scriptis ad eum literis, mandatum esse Christi dicit, vt inter alia charitatis officia, quæ nos inuicem exhibere oportet, ægrotos quoq; subleuemus: itaque se, qui & peculiariter sit ipsi deuotus, & non vno nomine deuinctus, hunc libellum, ipsius gratia collegisse, cùm aliud non possit aut habeat quod præstet: in rebus humanis sic esse comparatum, vt si malè sit adfectum corpus, reliqua membra condoleant, & ægritudinem illam ad se priuatim vnum quòdq; pertine-

Caroli profectio ex Hisp. in Germaniam.

Pag 162.

Repudiatur, pagin. 239.

Luth. ad Frid. Tesseradecades.

pertinere putent: nunc ergò, cùm ipse decumbat, meritò populum esse in lachrymis atque luctu: nam & Germaniæ magnam partem, in ipsum, velut in singulare quoddam ornamentum suum atque præsidium, oculos mentem habere defixam. 1520

Postea libellum edit de ratione confitendi peccata, cuius hæc ferè sunt capita. non esse nitendum fiducia confessionis, verùm promissione Dei condonantis peccata: omnium primò confitendum esse Deo, & oportere confitentem odisse peccatum & cupere vitam emendare: peccatorum omnium enumerationem non esse necessariam, imò propter innumerabilem humani cordis prauitatem & immundiciem & securitatem, non posse præstari: discrimen etiam esse diligenter faciendum inter peccata commissa contra præceptũ Dei & contra leges humanas. postremò, de votis, vt vulgò dicunt, aliquid adijcit, & carnificinam illam deplorat animorũ, quàm homines auari & indocti exerceant. sed de votis peculiarem deinde libellum emisit.

Luth. libellus de Confessione.

Luther. de votis libellus.

Alio quodam in scripto dixerat, vtile sibi videri, si quidem authoritate concilij permitteretur omnibus integra cœna Domini, vel vt ipsi loquuntur, sub vtraque specie: hoc illius dictum, eò quod Lateranensis concilij nouissimi decreto contrarium esse dicerent, multi grauiter tulerunt, & in his Ioannes Episcopus Misenus, qui suæ ditioni ecclesiasticis omnibus interdicebat, vt eo suppresso libello populum docerent, sub vtrálibet specie cœnam Domini repræsentari totam. Eo cognito, respondet Lutherus, eiusque mandati culpam, non in episcopum, sed in paucos aliquot indoctos & quietis impatientes homines confert, & ad hos ipsos oratione cõuersa, demonstrat. hoc suum votum quod optet, à concilio fieri tale decretum, nullam mereri iustam reprehensionem, non magis quàm si dicat, optare se, vt decreto concilij sacerdotibus liceat vxores ducere: Pium secundum, pontificem Romanum aliquando idem dixisse & optasse: non ergò sibi vertendum vitio, quod idem optet: Lateranensis hoc esse concilij mandatum, non se diffiteri: sed tamen ineptum esse, velle sententiam hanc confirmare nouo concilij decreto, quod cum vetustissimis concilijs & antiquissimo Ecclesiæ more pugnet: Bohemos percipere cœnam Domini totam, eoque à nobis vituperari, qui solum retinemus dimidiam: illos quidem vrgere Christi institutum, & morem inde ab apostolis deductũ & obseruatum ad nostra ferè tempora: nos autem, quod illis obijciamus, aut quo possit ipsorum error demonstrari, nihil adferre, præter illud Lateranense: quod valde sit friuolum argumentum atque leue: cuiusmodi enim fuerit illud concilium, satis esse notum, nam etiam à Romanis ipsis derideri: & vt summæ sit autoritatis, tamẽ, quòd causam nõ possint antiquiori documẽto probare, perquam hoc esset ridiculũ. Porrò, quod ad Lateranense conciliũ attinet, ita res habet,

Luth. sententia de cœna sub vtraque specie sumenda.

Ioan. Episc. Misenus.

Luth. ad Miseni Episcopi decretum respondet.

Pius II. Pontif.

Bohem. integrã cœnam Domini percipere.

Lateran. Concil.

1520

Cuius meminit, Balaus, Cen. 8. cap. 60. Append. Vide Tom. 4. Cōcilio General.

Iulius secundus, cum esset creatus pontifex, iureiurando promiserat inter alia, concilium se habiturum esse intra biennium. Fuit hoc anno salutis M. D. III. Cùm autem bellis Italiam turbaret, nunc Venetorum, nunc Galliæ regis, nunc Ferariæ ducis, nunc Bentiuolorum Bononiensium hostis, cardinales, numero ad nouem, secessione facta, cùm Mediolanum venissent, concilium indicunt ad vrbem Pisanam. Inter hos erant præcipui Bernardinus Crucius, Guilielmus Prænestinus, Franciscus Cossentinus, iisque sese coniunxerant Maximiliani Cæsaris & Ludouici xij. Galliarum regis procuratores, qui idem agebant. Indictum verò fuit concilium anno salutis M. D. XI. Maij die xix. vt calendis deinde Septembris inchoaretur. Indicendi causam adferunt, quod ille iusiurandum violarit, quòd tot annorum pontifex concilij spem nullam præbeat: & quoniam grauissima sint crimina, de quibus ipsum accusare velint, non se potuisse diutius deesse reipublicæ. Erat ipsorum consilij, remouere illum magistratu, quem per largitionem & ambitū acquisisset.

Concili. indicitur à Cardinalibus.

Ad cardinal. literas Iulij responsum.

Et quoniam hæ literæ tutò non poterant ad eum perferri, palàm eas affigunt Regij, Mutinæ, Parmæ, quæ tum erant pontificiæ ditionis oppida, & ipsum, vt sese ad præscriptum diem sistat, monent. Iulius ea re cognita, xv. calendas Augusti respōdet, se, cardinalem, nihil optasse magis quàm concilium: id regibus, id vniuerso collegio cardinalium esse compertum: hac nimirum de causa Pontificem Alexandrum sextum sibi fuisse vehementer infestum: eiusdem quoque nunc sese voluntatis esse: verùm Italiæ statum aliquot nunc annis admodum fuisse turbulentum, eiusque rei seminarium esse relictum ab Alexandro, neque potuisse cogi concilium in ea temporum difficultate. Postea refutat illorum indictionem, propter temporis angustiam & incommoditatem loci: nam & Pisanam vrbem esse deformatam atque laceram superiorum annorum bellis, & omnem agrum circa deuastatum, neque tutò posse eò perveniri propter Florentinorum & Senensium simultatem: adhæc, illos non habere conuocandi potestatem, & falsas esse conuocationis causas: itaque grauissima denunciata pœna mandat, ne quis omnium illis pareat. Ipse verò concilium indicit in proximum annum, ad xix. Aprilis diem inchoandum Romæ, in æde Lateranensi: subscripserunt huic diplomati viginti vnus cardinales. Hoc enim artis esse pontificiæ dicunt, quando concilium declinat, vt alterum alicubi loco ipsis oportuno denuncient. Posthæc, aduersarios cardinales monet, vt ab incepto desistant, & impunitate proposita, Romam veniant: non obtemperantes, Octobris die xxiiij, proscribit, & nominatim treis illos,* de quibus antè diximus, vt hæreticos, schismaticos & læsæ reos maiestatis, eiusque diplomatis exempla mittit ad Maximilianum, cæterosque reges. Et quia Galliæ complures episcopi erant adiuncti cardinalibus, hos quoque proscribit, nisi desistant,

Pontif. proscribit Cardinal. *Pag 35.*

sistant, & intra certum tempus sese purgent. Cardinales contrà cùm aliquoties illum, vt ad concilium veniret, frustrà citassent, editis literis in octauo consessu, ab omni tam ciuili quàm sacra iurisdictione illum suspendunt, & omnibus in vniuersum mandant, ne deinceps ei pareant, fuit hoc anno M. D. XII. mensis Aprilis die xxi. Cæterùm, etsi concilium Pisis translatum fuit Mediolanum, nomen tamen retinuit, vt Pisanum dicatur. Erat tùm Papiæ iureconsultus magni nominis, Philippus Decius: hic edito scripto cardinalium causam aduersus pontificem defendebat. Maximilianus inito postea fœdere cum Iulio & Ferdinando Hispaniæ rege, discedit à societate cardinalium, & episcopum Gurcensem, Matthæum Langum, mittit Romam, vt intersit concilio: hunc deinde creat cardinalem Iulius. Galliæ verò regem Ludouicum xij. inhærentem proposito, & nuper fusis ad Rauennam ipsius copijs, victorem, fulmine suo percellit, eiusque regnum in prædam exponit. sed à quinto consessu, die xxj. Februarij mensis, anno M. D. XIII. mortem obit ac successorem habet Leonem decimum. Is deinde rem continuat, & quia tranquillior tum erat reipublicæ status, multæ venerunt eò regum atque principum legationes. Cardinales etiam, quos diximus, morte Iulij remissiores facti, cùm supplices condonari sibi culpam petijssent, in gratiam à Leone recepti, dignitatem atque bona recuperarunt, vt in quadam ad Maximilianum epistola Leo demonstrat. Exitus concilij fuit anno M. D. XVII. Martij die xvi. quum à morte Iulij, septẽ modò fuissent habiti consessus, toto quadriennio: nam vltra duodecimum non est peruentum. Iam ad actionem quod attinet: variæ fuerunt ibi recitatæ orationes in laudem Iulij ac deinde Leonis: de suscipiendo etiã in Turcas bello multa dicebantur, deque reformandis Ecclesiæ moribus, item de immortalitate animæ, quoniam id in dubium Romæ vocabatur, deque Bohemis ab errore reuocandis in viam. Et hoc esse crediderim, *quod Lutherus ait in eo concilio fuisse de eucharistia decretum. Nam ex Bohemis plerique cœnam domini contendebant integram esse communicandam omnibus. alioqui decretum nullum ea de re speciatim ibi factũ est, quod quidem extet: verùm in concilio Constantiensi sancitum de eo fuit in cõsessu decimo tertio, sicut * infra dicemus per occasionẽ.

1520

Cardinales in Iulium.

Concilium Pisis Mediolanum transfertur.

Philip. Dec. I. C. Cardi. defendit.

Maximil. cum Iulio fœdus.

Matth. Langus Cardin. creatus in Cocil. Latera.

Iul. exponit in prædam regnũ Galliæ.

Arnold. lib. 4. rerum Gallic.

Iulius Pontif. moritur: Succedit Leo X.

Exitus concilij.

Has orationes vide 4. Tomo Concil. General.

Romæ de anima immortalitate dubitatũ.

Pag. 35.

Pag. 64.

Dum ea quæ suprà diximus, in Saxonia geruntur, theologi Louanienses ac Colonienses, Lutheri Libros aliquot, nempe ad Syluestrem Prieriatem, conciones etiam de pœnitentia, de excommunicatione, de indulgentijs, de præparatione ad mortem, facto decreto damnant, vt impios & irreligiosos & incendio dignos, quorum etiam author sit ad reuocationem cogendus. His rebus cognitis, Lutherus ad singula suæ doctrinæ capita, quæ illi damnarant, respondet, in eiusque responsi præfatione conditionem atq; sortem ipsorũm deplorat. Quum superioribus aliquot annis Capnionem op-

Louanienses & Colon. theologi Luth. libros aliquot damnant.

Luth. Louaniẽs. & Coloniens. respondet.

Capnion oppugnatus.

1520 pugnarent, se spem adhuc aliquam de ipsis retinuisse: nunc autem, quando claram euangelij doctrinam delere studeant, & tempore deteriores euadant, Deum in ipsos haud dubiè grauiter concitatum esse: quod si ita pergant, & si hanc ipsorum licentiam nemo coherceat, fore, vt sublatis è medio sacris libris, pro suo arbitrio quiduis decernant: ideoque sibi hæc omnia cogitanti, vel regnare nunc antichristum, vel propediem esse regnaturum, videri magnopere sibi dolere, quòd ita se comparent, nam iræ diuinæ magnitudinem ex eo satis intelligi posse: in omni ipsorum actione atque doctrina, nihil esse firmi, nihil certi, sed fluctuare ipsos animis, & nunc hanc, nunc illam opinionem suscipere defendendam: fuisse quondam ab academia Parisiensi damnatum Gulielmum Occam, & tanquam impiè sentiret, eiectum, nunc autem in scholas esse receptum & celebrari: quantùm etiam Parisinis tribuatur dogmatis, vel ex eo satis apparere, quòd vix etiam domi recipiantur, foris quidem illa non habere locum: ab Anglis enim prouerbio dici, quòd mare non transeant, ab Italis, quòd alpes, à Germanis, quod Rhenũ non transmittant: Ioannis Pici Mirandulani dogmata, magnis odijs & accerbitate damnata, nunc esse in summo precio, nec sine præstantissimi ingenij admiratione legi: Laurentium quoque Vallam eodem fuisse modo tractatum, sed homines literatos & iudicio præditos multò sentire aliter, in eiusq; scriptis magno cum fructu versari: litem illam aduersus Capnionem, sic ab ipsis exagitatam esse, vt suam & ignorantiam & obstinatam malitiam vix vllo tempore magis patefecerint: mirabilia videlicet esse consilia Dei: Iudæos olim fuisse peculiarem ei populum, sed cum euangelij lucem fugerent, & Christi beneficiũ aspernarentur, repudiatos, locum dedisse gentibus: ita quoque nunc fieri, vt qui sint & haberi velint pontifices atque theologi, quiq; summã potestatem atque ius in Ecclesia sibi vendicant atque sumunt, reuera nihil præter inanem titulum habeant, alij verò procul ab hac ostentatione remoti, nomen illud atque titulum iure sibi possint arrogare: breuiter, omneis omnium temporum viros bonos & eruditos ab ipsis perpetuò fuisse diuexatos, neque tamen vllum proferri posse documentum, quo demonstrent, solidis & veris argumentis esse pugnatum, ac non potius mera fraude, insidijs atque tyrannide: talem etiam fuisse actionem illam in Ioannem Hussium & Hieronymum Pragensem, cuius quidem rei memoria sit ad omnem duratura posteritatem: sed inprimis admirari se temeritatem ipsorum, qui tot exemplis commonefactis non desistant tum sibi tum reliquis academijs ignominiam & maculam inurere sempiternam: vt enim maximè firmo fundamento nitantur ipsorum actiones, & vt veræ sint atque legitimæ ipsorum sententiæ, quas hucusque pronunciarunt in multos insignes viros, tamen, quantum ad hanc suam causam & præsentem litem

Gulielm. Occam à Parisien. damnatus, pagin. 3. Balæus Centur. 5. cap. 18.

Raph. Volaterranus lib. 21. antapologia. Paulus Iouius in Elogijs doct. Vir. cap. 13. Iohan. Pic. Mirand. Laur. Valla.

Ioan. Huß. Hieronym. Prag. Horum historiã habes pag. 63.

litem pertineat, iniquè factum ab ipsis & maleuolè, quòd ad hunc modum grassentur: si quid peccarit, non debuisse statim in pessimam partem interpretari, sed cogitare secum, id esse proprium hominis: debuisse potius lenitatem & mansuetudinem adferre ad suorum dogmatum dijudicationem: quod autem veluti furore quodam agitati, promiscuè omnia damnent, in eo prodere ipsos animi sui morbũ & odij virulentiam: Aristotelẽ ipsis in summo esse precio, & nihil ab eo dictum esse tam absurdè vel alienè à nostra religione, quod non defendant, quod non aliqua interpretatione, quantumuis longe petita circumuestiant, quo suus illi constet, honos atque nominis existimatio: sibi verò non modò nullum tale beneficium aut adiumentum præstari, se non solùm, si qua parte sit nudus, ab ipsis non vestiri, verumetiam quibus in locis atque partibus optimè sit vestitus & armatus, magna cum iniuria denudari: potuisse nimirum aliud adhiberi remedium, quod erat, si se communissent, vt sua scripta vel explicaret, vel emendaret, vel non pertinaciter defenderet: quòd si tum non obtemperasset, errore commonstrato, licuisse ipsis agere, quemadmodum Christus præcepit: adhæc, facere ipsos non leuem iniuriam pontifici Romano, quòd libellum ei dicatum & inscriptum ad se rapiant, & hac sua condemnatione, veluti præiudicio quodam videantur illi negligentiam & ignauiã exprobrare: quòd autem in pontificem hoc admittant, non esse nouum aut mirum in ijs, qui diuinas etiam leges audacissimè contemnant.

1520

Aristotelis apud Theologos Louan. & Colon. autoritas.

Guilielmus Occam, de quo verba facit, Ludouico quarto, Cæsare, floruit ad annum salutis M. CCC XX & inter alia de summi pontificis potestate scripsit. quo quidem in libro quæstiones octo variè tractat & multipliciter. An munus pontificium simul & Cæsareum ab eodẽ administrari possint: an Cæsar à solo Deo, nõ etiam à pontifice Romano potestatem acceperit: an authore Christo pontifex & Ecclesia Romana facultatem habeant, vt Cæsari cæterisque regibus iurisdictionem committant exercendam: an Cæsar electus plenum habeat hoc ipso ius administrandi rempublicam: an cæteri reges, præter Cæsarem & Romanorũ regem, eò quòd à sacerdotibus inaugurantur, aliquam ab eis accipiant potestatem: an eiusmodi reges vllo modo subiecti sint inaugurantibus: an si nouum adhiberent sacrificium, aut diadema sibi sumerent ac imponerent ipsi, titulum atque potestatem regalem amittant: an septemuiri principes electores tantum iuris conferant electo Cæsari, quantum cæteris regibus legitima successio. Multis in vtranq; partem expositis argumentis atque rationibus, vt dixi, pro magistratu ciuili plerunque decidit, & per eam occasionem meminit Ioannis XXII. pontificis, qui tum vixit, & leges fecerat, vti vocant, extrauagantes, insertas iuri pontificio. quas quidem omneis ait à multis repræhen-

Gulielmi Occam scripta. *Pag. 38.*

Ioann. Pontif. XXII. Extrauagantes.

1520 di,tanquam hæreticas & omnino falſas:deinde recitat errores animaduerſos ab alijs,in illius non modò libris,verumetiam ſermonibus, & homines ſanos mirari dicit,tantam illis habere fidem: ſed hoc nimirum eſſe tempus, de quo Paulus ad Timotheum ſcripſit, fore,vt homines,vera neglecta doctrina,nouos quærant magiſtros, qui ſeruiant ipſorum auribus, & ad fabulas abducant: hunc enim eſſe præſentis temporis ſtatum,vt plærique omnes,non,quæ Chriſti, quæ fuerit apoſtolorum, quæ doctrina patrum, inquirant, ſed quid pontifex fieri velit atque iubeat, auſcultent.

Capn. hiſt. quomodo à ſtupidis theologis vexatus ſit.

Ioan. Phefercorni de abolendis Iudæorum libris iudicium.

Vide Paralipo. ad Vrſpergenſ. Chronicon.

De Capnione Reuchlino quod ait,ita res habet. Ioannes Phefercornus, Chriſtianæ profeſſionis Iudæus, Maximilianum Cæſarem, diu multumque ſolicitauerat, vt libri Iudæorũ abolerentur omnes, quòd eſſent impij pleniq́ue ſuperſtitionis, & impedirent, quo minus ad Chriſtianiſmum illi conuerterentur: itaque nihil illis permittendum eſſe,præter Biblia. Maximilianus tandem Vrieli mandat archiepiſcopo Moguntino, vt academijs aliquot & Iacobo Hogoſtrato inquiſitori, & Ioanne Reuchlino det negotium exquirendi ac deliberandi,quid fieri conueniat,& an ſit ex vſu noſtræ religionis,vt biblijs exceptis,reliqui omnes exurantur libri. fuit hoc anno M. D. X. Reuchlinus,qui & iureconſultus erat,& Hebraicæ linguæ peritiſſimus,acceptis à Moguntino literis, quid ſui eſſet cõſilij,perſcribit, & Hebræorum libros ait eſſe tripartitos, hiſtoricos,medicos, Thalmudicos, & hos quidem,non eiuſdem eſſe generis omneis: in ijs autem etſi multa ſint ridicula atque ſuperſtitioſa, tamen in hoc eſſe perutiles, quod ad illorum refutandos errores atque deliria magnopere conducant. Hanc ſuam ſententiam archiepiſcopo mittit obſignatum: Phefercornus autem vbi reſciuit, magnam excitat tragœdiam, & euulgato libro illum oppugnat, & tanquam Iudæorum vindicem atque fautorem traducit. Capnion,vt exiſtimationi ſuæ conſuleret,contrario ſcripto reſpondet,eoque multas in ſe concitauit academias,Colonienſem imprimis. erant tum in ea præcipui nominis Iacobus Hogoſtratus, Arnoldus Tongrus: & hic quidem inuectiuam in eum emiſit,conatus idem,quod Phefercornus, demonſtrare,ac libellũ inſcribit Maximiliano Cæſari. Poſtea litem aduerſus eum inſtituunt,& agitata res fuit apud Moguntinum: cuius ad iuriſdictionem reus pertinebat. actor erat Iacobus Hogoſtratus: eum Reuchlinus vt inimicum atque ſuſpectum recuſabat, & initio quidem per procuratorem: cùm autem nonnulli intercederent,venit ipſe Moguntiam,comitatus aliquot nobilitate generis & doctrina præſtantibus viris,quos ei dux Vuirtembergicus Vlrichus adiunxerat: quum ibi fruſtrà pacis nonnullæ rationes proponerentur,ille ad pontificem Romanũ prouocat. Is rem delegat epiſcopo Spirenſi, Georgio Palatino,ſimulq́ue mandat, ne quis præterea de cauſa cognoſcat. Colonienſes autem, nihil eo commoti, librum Capnio-

Reuchlini de Iudæorũ libris ſententia.

Capnioni inſtituta lis.

Hogoſtratus litis actor.

Ad Pontif. cauſa prouocata.

Capnionis damnant citra contumeliam tamen, vt aiunt, authoris, & Februario deinde mense, anni M. D. XIIII. exurunt. Tulit hoc indignè Spirensis, & quoniam actor more consueto per interualla citatus non comparauerat, secundum Capnionem pronunciat, eiusque librum approbat. & Hogostratū damnat in sumptum litis resarciendum. Ille verò, vt sententiam hanc irritam faceret, Romam petit: interim theologi sodales Parisinam academiam solicitant, & per Leodinensem episcopum, Erardum Marchianum qui tunc erat Gallicarum partium, Ludouico regi xij. causam commendant. Itaque Parisienses, à multa deliberatione librum & ipsi damnant, vt incendio dignum, & authorem ad reuocationem cogendum, & libros Thalmudicos rectè damnatos olim à pontificibus, & à suis antecessoribus crematos esse iudicant. fuit hoc eodem anno, postridiè calēdas Augusti. Princeps Vuirtembergicus intercesserat apud eos per literas, ipse quoque Reuchlinus amanter scripserat, quod ipsorum fuisset aliquando discipulus, & vna mittebat à Spirensi latam sententiam, sed id frustrà fuit. Hogostratus, Romam profectus, diligenter causam agit, sed erant Cardinales, qui propter insignem eruditionem amabant Reuchlinum: in his erat Adrianus, cuius extat de lingua latina liber. Leo tandem delectis aliquot rem committit: & cùm hi magis in Capnionem propenderent, Hogostratus, qui supra tertium annum ibi commoratus fuerat, nulla re perfecta domum reuertit. Incredibile autem est, quantum inuidiæ sibi conflarint hoc facto Colonienses theologi: nam quicunque erant viri docti per Germaniam, varijs emissis in illos atque facetis libellis, Reuchlinū [1] propugnabant, salsè deridentes illos, vt homines barbaros, linguarum & omnis literaturæ politioris hostes. cōmendabat etiam eum cardinalibus, & quibus opus erat, Erasmus Roterodamus, & extant eius hac de re missæ Romam epistolæ.

1 5 2 0

Capnionis liber exustus.

A Spirensi Episcopo probatus.

A Parisiensibus damnatus.

Hogostratus Romæ ludit operā.

Colonienses theologi risui expositi.

1 Reuchl. commendationes.

Theologi Louanienses, antequam euulgarent suam de Luthero sententiam, cum Adriano cardinali Derthusensi, Batauo, qui fuerat ipsorum aliquando collegij & ordinis, ac tum erat in Hispanijs, rem omnem communicarant. & ab illo confirmati, censuram emittunt. Cùm ergo tam graues atque multos haberet aduersarios Lutherus, epistolam scribit ad nuper creatum Cæsarem, Carolum v. & deprecatus veniam, quod ad tantum principem, ipse tenuis conditionis homo scribat, ait causam esse grauem, cur ita faciat, & omnino talem, quæ ad gloriam Christi pertineat: editos ab se libellos aliquot, qui multorum sibi conciliarint offensionem, sed nullo suo merito: nam inuitum ad hoc certamen à suis aduersarijs esse pertractum: multò se maluisse latêre, sed hoc suum esse præcipuum & vnicum studium, vt puram Euangelij doctrinam contra falsas hominum leges patefaciat: complures eruditione ac virtute præstantes viros eius rei posse testimonium dicere: hanc nimirum esse cau-

Theologorū Louanien. in Luth. scripta censura.

Luth. scribit ad Cæs. Carolum.

1520 sam omnis odij & indignitatis & periculorum & contumeliæ & incommodorum, in quibus nunc ferè per triennium versetur: vt autem res componeretur, nihil ab se prætermissum: sed quo sæpius ipse pacis proponat conditiones, eò magis aduersarios exacerbari: frequenter sese multumque ab ijs flagitasse, vt errore commostrato meliora doceant, illos autem præter atroces iniurias & conuicia nihil propè respondere, & hoc spectare solùm, quomodo & se pariter & Euangelij doctrinam extinguant: his ergò de causis adhibere se nunc supremum remediũ, & Athanasij exemplo confugere ad ipsum, velut ad aram præsidiumq; legum: orare, vt doctrinæ Christianæ tutelam suscipiat, seque contra vim & iniuriam omnem defendat, quousq; de causa constiterit: nullam se petere defensionem, si malam sustinere causam conuictus fuerit: petere solùm, vt cognitio fiat, neque prius aliquid pronuncietur: hoc ad ipsius officium pertinere, & ideircò tributam ei potestatem hanc à Deo summam, vt ius reddat & seuerè conseruet, vtque tenues ac infirmos contra potentiorum iniurias defendat.

Luth. scribit ad ordines Imperij. In eandem ferè sententiam deinde scribit ad omneis ordines, ac paucis repetit, quemadmodum inuitus ad hanc contentionem descenderit & quàm acerbis odijs agitetur, cùm hoc solum spectet, vt veræ doctrinæ propagatione homines à falsis & nimium inueteratis persuasionib. eripiat: deinde, quàm multa fecerit pacis impetrandæ causa, commemorat, quomodo silentium non semel promiserit, * ea cõditione tamen, vt aduersarijs eadem quoq; lex poneretur, petens meliora doceri, & bonorum virorum censuram atq; * iudicium subire paratus: verùm hac sua postulata nullum habuisse locum adhuc, & aduersarios omne genus iniuriarum & conuitiorum in se coniecisse: quòd cùm ita sit, orare, ne criminationibus illorũ fidem habeant: si quid autem à se scriptum sit nimis vel acerbè vel leuiter, hoc se propemodum fecisse coactum ineptissimis eorum & immodestissimis libellis in se conscriptis. postremò, quas antehac semper obtulit componendi dissidij rationes, eas nunc etiam offert, de eoque contestatur.

Pag. 11. 18. 34.
Pag. 11. 20. 15.

Idem ad Albertum Mogunt. Non multò pòst, ad Albertum archiepiscopum Moguntinũ cardinalẽ valde scribit demissè. quod sit apud ipsum vocatus in odium, eò sibi magis dolere, quòd ab illis hoc existimet fieri, qui sua scripta soleant & laudare & tueri: sed siue verè siue falsò illi criminẽtur, in vtroq; tamẽ inesse peccatũ: nam si falsum deferant, hoc ad ipsum, qui tantum sustineat onus, quique tam multis præsit ecclesijs, magis quàm ad se pertinere: Dauidem ipsum ab adulatore Siba fuisse in fraudem inductum: vix igitur vllum esse principem, qui id genus hominum insidias euitare possit: sin autem vera sit ipsorum criminatio, iam sanè multò fuisse æquius, vt errorem sibi commonstrarent, ac meliora docerent. quod ipsum à suis aduersarijs crebrò

quidem

quidem, sed frustrà tamen hucusque postularit: esse omninò genera hominum duo, qui sua scripta damnent, vnum eorum, qui nunquam legerint, alterum, eorum, qui legant quidem sed animum adferant odij plenum & amarulentum, & ab his, omnia sua, quantumuis rectè & Christianè dicta, deprauari: quòd si tempus aliquod ipse dare velit ijs perlegendis, non dubitare se, quin secus atque illi, sit iudicaturus. Orare igitur, ne calumnijs credat, & suspitionem omnem sinistram deponat, & rem totam exactè cognoscat: hoc enim ad ipsius, & plurimorum, quos in suam curam acceperit, salutem pertinere: nam quoniã & audiri postulet & à doctoribus erudiri, fore, si non impetret, vt veritas ipsa plurimum violetur: & quia de ipsius ingenio ac humanitate benè speret, tùm etiam, quòd in ea prouincia, quæ propriè ad ipsius curam ecclesiasticam pertineat, natus sit & educatus, non potuisse non ad ipsum hæc perscribere. 1520

Moguntinus ad ea respondet. valde gratum esse, quod promittat non obstinatè sua velle defendere, sed meliora docentibus vltrò cessurum: ad se quantum attinet, etsi religio sibi valde sit cordi, tamen ipsius legendi lucubrationes ocium adhuc sibi defuisse: proinde nihil hoc quidem tempore de illis pronunciare, & iudicium illis deferre, ad quos ea res propriè pertineat, quique iampridem susceperint eam expendendam: optare se nihilo secius, vt & ipse & quicunque alij sacrorum interpretes, reuerenter & modestè & religiosè, absq; contumelia & inuidia rem omnem tractent: audire se magno cum animi dolore, summis contentionibus, & à magnis quibusdam hodie disputari de pontificis Romani primatu, de libro arbitrio, & id genus alijs friuolis opinionibus, quęstiunculis & nugamentis, quæ ad pietatem nihil magnopere conferant: vocari etiam hodie in dubium à nonnullis ea, quæ pridem recepta sint & confirmata communi ecclesiæ consensu & authoritate conciliorum. quale sit illud de cœna Domini & communione sacramenti: & quoniam hæc etiam populariter fiant, ne ad vulgus dissimulentur, pessimas ex eo nasci & periculi plenas, multarum rerum occasiones: non videre se, quomodo hæc vel ab ipso vel ab alijs cum fructu pietatis ad eum modum tractari possint: quod si remotis omnibus docti priuatim de his rebus amicè conferrent, posse tolerari: neque se reprehendere quòd verum à se doceri dicat, modò id fiat absque amarulentia & authoritatis ecclesiastiacæ contemptu: nam si pio affectu leniter ac modestè verum profiteatur, fore vt consistat, sin autem fastus aut maleuolentia quædam huc ipsum impellat, non posse firmum aut diuturnũ esse: nam si quis Dei beneficijs abutatur, eum hauddubiè grauem in se vindictam accumulare.

Moguntini ad Luth. responsio.

In eandem ferè sententiam & eodem die scribit etiam Lutherus ad episcopum Merseburgensem. quod ad doctrinam attinet, bona se conscientia niti, nec aliud docere, quàm quod Christus & apostoli docue-

Luth. ad episc. Merseburgens. Adolphũ princ. Anhald.

1520 lo docuerunt: sed quoniam suæ professioni mores atque vita non respondeant, optare, vt à docendi remoueatur officio: nullum se captare lucrum, nullam spectare gloriam, sed hoc solùm, vt æterna veritas omnibus innotescat: qui sua damnent, eos vehementi quodam odio concitari, & suis affectibus falsò pontificis Romani nomen obducere: multos exterarum gentium viros, eruditione & ingenio præstantes, datis literis gratulari sibi de suis scriptis, & permagnas agere gratias: quò magis etiam credat sanam se doctrinam proposuisse: rogat igitur, vt paternè secum agat & erranti viam commonstret: adhuc quidem impetrare se non potuisse, vt res cognosceretur, licet omnibus precipuus flagitarit: nunc etiam longè sibi fore grauissimum, si quis errorem sibi eripiat: obstinatè nihil se facturum esse.

Mersburgensis responsio.

Episcopus ad ea rescribit. solicitum se vehementer ac sæpe de ipso fuisse. neque parum sibi dolere, quod librum inter alios emiserit de cœna Domini, quo multi non leuiter sint offensi: populum etiam suæ curæ peculiariter commissum, eo dogmate valde cōmoueri, quod sibi cumprimis doleat. Ipsius deinde asperitatem scribendi reprehendit: atq; vt exteris probetur ea ratio, se tamen probare non posse, verùm optare, vt ad actionem istam animum adferat Christianum, & ab omni vacuum perturbatione: minus reuerenter etiam ab ipso tractari pontificem Romanum: quod & non deceat, & alioqui valde sit indignum: itaque monet, vt illam ingenij dexteritatem accommodet ad alia, quæ plus in commune prosint, & vt contentionem omnem acriorem remittat: quòd autem demonstrari sibi petat errorem, seq; tractabilem esse futurum polliceatur, ait non se posse iam literis ad ea respondere, sed coràm aliquandò prolixius acturum.

Frid. elector propter Luther. Romanensibus inuisus.

Erat Friderico principi tunc temporis aliquid Romæ negotij, quod Valentino Ditlebio commendarat, homini Germano. Is nunciabat, & hoc & quæcunque alia ipsius negocia Romæ parum esse grata, propter Lutheri temeritatem & immodestiam, qui & cōtra pontificem & ecclesiam Romanam & senatum cardinalium odiosè multa scripserit & acerbè, quem quidem hominem ipse foueat & defendat, vt plerique omnes confirment. His acceptis literis, Fridericus respondet. nunquam sui fuisse propositi, vt suo patrocinio Lutheri doctrinam propugnaret, & ne nunc quidem eius esse animi, neque sibi iudicium sumere vllum eorum quæ doceat: audire se quidē ipsius dogmata valde probari viris doctis & iudicio præditis, verùm se nihil quicquam pronunciare, & illi sua permittere defendenda: duas autem ab eo conditiones oblatas esse iampridem, & adhuc deferri: primùm, si fide publica idoneè caueatur, coràm legato pontificio, quicunque tandem ille sit, rationem se redditurum esse doctrinæ suæ: deinde, si demonstretur error, paratissimé di-

Fridericus purgat se de Luth. apud Romanenses.

mè discessurum à sententia, de eoque palàm esse contestatum.: & 1520 quanquam satis hoc ipso fecisse videri possit, tamen multò ante commonefactum à se, voluisse decedere finibus, nisi Carolus Miltitius aliud suasisset: huic enim fuisse visum, vt in ijs locis maneret potius, quàm vt alio se reciperet, vbi maiorem fortasse nactus libertatem, editurus esset acriora multò, quàm adhuc fecisset: itaq; nullam de se malè suspicandi causam idoneam adduci posse: sperare etiam nihil sibi fraudi futurum apud pontificem: grauiter enim molesteque sese laturum, si vulgo persuadeatur, errorem vllum suo tempore natum, ab se defendi & confirmari. Pòst, familiarius ipsum appellat ijsdem literis, propter communem patriam, & audire se dicit, in eam contentionis acerbitatem nunquam fuisse rem deuenturam, nisi *Eccius & id genus* alij quidam ex diuersis locis, etiam ex vrbe Roma litem excitassent: eorum scriptis admodum atrocibus impulsum ac propè coactum respondisse Lutherum, & occasione velut in manus atque sinum delata, patefecisse multa, quæ nisi lacessitus ad eum modum, non fuerit dicturus vnquam: hoc ita sibi deferri à viris doctis, qui rem omnem teneant, & ipsum quoque non diffiteri Lutherum: in eos ergo totius turbæ conferendam esse culpam, qui dum pontifici fortasse gratificari voluerunt, non mediocriter eum læserint: non eundem esse nunc, qui fuit olim, Germaniæ statum: excitari videlicet ingenia præclara, literas omneis bonas & artes efflorescere, & in discendis linguis ad veram eruditionem necessarijs, complures vtilem operã nauare: breuiter, eam nunc esse temporum conditionem, vt etiam homines plebei, magno quodam teneantur cognoscendæ scripturæ desiderio: quapropter multos ità putare, si conditiones à Luthero iamdudum propositæ reijciantur, & ecclesiastica potestas vim suam in illum conuertat, indicta causa, fore, vt multò magis omnia exasperentur, & pòst ad compositionem res difficillimè deduci possit: illius enim sic esse plurimorũ animis infixam doctrinam, vt, nisi legitimè tractetur, & scripturæ sacræ testimonijs ac solidis argumentis doceatur error, maximi sint per Germaniam & pleni discriminis orituri motus, vnde nec ad pontificem nec ad quemuis alium vlla sit vtilitas reditura.

Caroli. Miltitij de retinẽdo Luther. sententia.

Pag. 3. 31. 52. Thecel. pag. 2. Pierias. pag. 5. Hogostrat. pa. 5. Caiet. pag. 9. 10. Louan. et Colon. Theologi, pag. 37. Louan. pag. 41.

Cùm hæc ille scripsisset ad calendas Apnileis, pontifex, Iulij mensis die sexta, missis ad eum literis, quòd nihil habeat cum Luthero commune, homine prorsus impio, valde sibi gratum esse dicit: antea se præclarè semper de ipso propter virtutis opinionem sensisse: cùm autem viri graues hoc sibi constanter nunc affirment, nõ mediocriter auctam esse, qua sit antè complexus eum, beneuolentiam: nimirum hoc ita decere ipsum, eiusque totam familiam, quæ magnum semper honorem ecclesiæ Romanæ detulerit: singularem quoq; prudentiam ipsius ex eo satis apparêre, quod intelligat, non

Leonis responsio ad Frid. Saxo.

Pontific. grauis quarimonia de Luthero.

1520 non illum à Christo, sed ab humani generis hoste Sathana in orbem terrarum immissum, qui ad insaniam vsq; sit ambitiosus, qui & Vicleui & Hussi & Bohemorum hæreses antè damnatas resuscitet, qui popularem auram captet, qui falsa scripturæ interpretatione simplicibus occasionem peccandi præbeat, qui continentiam profliget, qui delictorum confessionem & huic annexam pœnitentiam eneruet, qui Turcas fauore prosequatur, qui prophanis & impuris vocibus omnem ecclesiæ disciplinam euertat, qui pœnas hæreticorum deploret, breuiter, qui conetur summa miscere profundis & sacra prophanis, qui sit eò superbiæ progressus atque dementiæ, vt conciliorum & pontificum Romanorum authoritate contempta, suam vnius opinionem audeat omnibus aliorum iudicijs anteferre: prudenter itaq; factum esse, quòd homini tàm pestilenti non sit familiaris, quòd nullum ipsius errorem approbet, quòd maiorum suorum moribus insistat: cùm eius rei mentio fit apud viros graues atque peritos, magnopere ipsius commendari virtutem: se verò inprimis agere magnas gratias Deo, quòd talem ei mentem dederit: tolerasse aliquandiu proteruiam illius ac temeritatem ea spe, fore, vt ad sanitatem rediret: nunc autem, quando suis monitis atq; mansuetudine nihil profecerit, cogi se violentum adhibere remediū, quòd metuat, ne contagione sua plures ille corrumpat: conuocato igitur cardinalium senatu, & cum doctissimis viris re communicata: post multam & grauem deliberationem, decretum se fecisse, præmonstratore spiritu illo sacro, qui ecclesiæ Romanæ nunquam desit: eo decreto recitari plurimos illius errores, ex infinitis collectos, quorum alij sint palam hæretici, & cum religione Christiana pugnent, alij verò bonos mores deprauent, & vitæ honestatem omnem eneruent, & ad nullum non maleficij genus homines inducant: eius autem decreti exemplar se ad ipsum mittere, vt videat, quàm prodigiosus errores ille sathanæ minister defendat: suam verò hanc esse mentem, primùm, admoneat illum, vt omni deposita superbia, desistet ab instituto, deponat errorem, ab eoque palàm & solenniter discedat: hoc si recuset facere intra diem præfinitum, det operam, vt custodiæ mandetur: ita fore, vt à sua domo & à Germania quoque labem omnem depellat, & magnam nominis gloriam sibi comparet, qui nascens illud incendium, patriæ futurum longè funestissimum extinxerit, facturum quoque rem Deo cum primis gratam.

Vide Tom. 4. Concilior Generali: fol. 100.

Decretum verò illud, sanè quàm prolixum, fuit editum ad xvij. calendas Iulij, Primùm, adductis aliquot scripturæ locis, & ad suum propositum accommodatis, Leo Pontifex, Christum, deinde Petrum, Paulum reliquosq; diuos implorans, vt impendens ecclesiæ periculum auertant, grauissimè queritur, nunc demùm exoriri doctrinam, quæ & damnatas iam olim hæreses ac nouos etiam errores

1520

rores & meram contineat impietatē: hoc eò sibi dolere vehementius, quòd ea pestis ortum habeat in Germania, quæ nō solùm magna semper obseruantia fuerit in ecclesiam Romanam: verùm pro huius quoque dignitate vitam aliquando profuderit, & acerrimas susceperit dimicationes: in recenti adhuc esse memoria, quantis animis & quo ardore Bohemos oppugnarint & Hussitas: nuper etiam academias aliquod pristinæ virtutis atque roboris præclarum edidisse documentū: quia verò sibi suæque curæ sit à Christo demandata totius orbis Christiani multitudo, non se posse diutius ad tantam rem conniuere: pòst, recitatis Lutheri dogmatis, aduersari ea dicit charitati Christianæ, & reuerentiæ, quàm omnes ecclesiæ Romanæ debeant: itaque congregationem fecisse cardinalium senatus & aliorum, qui quidem à multa disceptatione pronunciarint, ea minimè recipi oportere, quòd & concilijs & patribus & ecclesiæ fidem derogent: de illorum ergò consensu ac voluntate doctrinam hanc omnem damnat, & pro ea quam habere se dicit, potestate, mandat omnibus, vt eam defugiant, graui constituta pœna singulis, pro sua cuique dignitate & ordine ac vitæ genere: mandat etiam magistratui, præsertim Germano, ne quid eius doctrinæ cōprobent aut defendant: libros quoque Lutheri, quibus ista continentur, iubet exhiberi atque incendi. commemorat deinde, quàm egerit amanter atque paternè, vt illum ad sanitatem reuocaret, quo modo * per legatos eum sit adhortatus, quomodo Romā euocarit, quomodo de profectione cauerit, & viaticum promiserit: illum verò contempta citatione, ad concilium à se prouocasse, contra Pij & Iulij II. decretum, quo sit cautum, vt qui sic prouocant, pœnam subeant hæreticis constitutam: ideoq́; sibi tunc integrum fuisse quidem, aduersus illum agere pro ipsius merito, sed tamē pro sua mansuetudine longius quoddam tempus atque moram indulsisse, si fortè, tanquam filius prodigus, calamitate sua melior effectus, ad gremium ecclesiæ redire vellet: eius etiam animi erga illum adhuc quidem esse: vehementer itaq; per omnia sacra rogare tàm ipsum quàm socios, vt desinant perturbare ecclesiam: id si faciant, multam eis beneuolentiam pollicetur. Luthero tamen mandat interim, vt à docendi munere discedat: deinde dies lx. præfinit, intra quos ad sanitatem redeat, & suos ipse libros aboleat, & doctrinam suam publicè detestetur: nisi pareat, damnat & proscribit, vt hæreticum, & pœnam legibus constitutam iubet irrogari, & sacris interdicit, & mandat omnibus, vt aditum ipsius atque sermonem defugiant, nec vllam rem cum eo communicent: qui secus fecerint, ijsdem legibus pœnisq́; subijcit, & decretum hoc omnibus in templis ac populi conuentibus, certis diebus recitari iubet.

Leo & Cardinales damnant doctrinam Luth. eiusq́; libros exuri mandat.

Pag. 9. 10. 32.
Pag. 7.
Pag. 17.

Pij & Iulij secundi edictum, in eos qui à Pontif. ad conciliū prouocant.

Lutherus excommunicatur.

De Pio quod dicit, deque Iulio pontifice, sic habet. Ad annum salutis M. CCC. LIX. Pius secundus, Turcici belli causa præcipuè, conci-

Pij & Iulij II. decretum.

1520 concilium habuit Mantuæ; atque ibi decretum fecit inter alia, ne quis à pontifice ad concilium appellaret, eò quòd suprà Christi vicarium nihil reperiri posse diceret in rerum natura maius. Damnabat igitur eos qui contrà facerent, & irritas pronunciabat eiusmodi prouocationes. Neque multò pòst, Austriæ duci Sigismundo sacris interdixit propter captum Nicolaum Cusanum cardinalem: Sigismundus autem ab eo prouocat ad concilium: itaque pontifex administrum eius rei Georgium Heimburgum iureconsultum proscribit, vt maiestatis violatorem & hæreticum, ac senatum Noribergicum per literas monet, vt illum & vrbe pellant & bonis omnibus exuant. Hoc eius decretum Iulius deinde secundus denuò sanxit, vt contra * cardinales, qui secessionem ab eo fecerant, contraque * reges ac principes, adeoque * scholam Parisiensem, qui hoc vtebantur perfugio, sese tueretur. Pius autem pontifex, antea dictus Aeneas Syluius, interfuit concilio Basiliensi, & rem omnem descripsit, & decreta ibi facta magnis laudibus extollit: sed ad summum dignitatis gradum euectus, mutata sententia, pontifici concilium debere subesse voluit.

Concil. Mantuanum.

Sigismundo Aust. duci sacris interdicitur.

Mutius lib. 29. rer. Germa. Paralip. Vrspergẽs. Concil. Lateranense postremũ. Tom. 4. Con.

Pag. 36.

Pag. 37.

Pag. 14.

Vide Tom. 4. Con. Bullam retract. omnium Pij Sec. fol. 503.

Lutherus, vbi se damnatum Romæ cognouit, repetit appellationem illam * superiorem, quando à pontifice prouocauit ad concilium: nunc vero, quia pontifex in tyrannide & impietate sua permaneat, eoque licentiæ procedat, vt se nec vocatum nec auditum nec erroris conuictum damnet, ait se rursus ad concilium ab eo prouocare, quatuor potissimùm de causis. quod videlicet non audita controuersia, non conuictum pro sua libidine damnet, quòd fidem in sacramentis necessariam à se iubeat abnegari, quod suas opiniones & merè humana deliria sacris literis anteponat, quòd concilio nullum relinquat locum: itaque temerarium vocat illum & præfractum & tyrannum, & superbum ecclesiæ contemptorem, & antichristum denique: hæc autem omnia, quandocunque suis maioribus visum fuerit, demonstraturum se dicit, eoque Cæsarem ac reliquos magistratus orat, vt gloriæ Dei & libertatis concilij tuendæ causa, prouocationem hanc suam admittant, vt illius tyrannidi frenos inijciant, vt decretum ab eo factum nihil ad se pertinere putent, nec aliquid moueant, donec legitimè causa fuerit disceptata. Prius, quàm ad hunc modum prouocaret, quod fuit Nouembris die XVIII. librũ emiserat, de captiuitate Babylonica, & præfatus ait, in cognitione scripturæ se indies magis magisque proficere: primis illis annis editum à se libellum esse de indulgentijs pontificijs, & reuerenter quidem tunc scripsisse, quòd magna quadam religione teneretur & Romanæ tyrannidis obseruantia: nunc autem multò aliter iudicare, & aduersariorum stimulis excitatum didicisse, pontificatum Romanum nihil aliud esse quàm regnum Babylonis, & robusti venatoris Nimrodi potentiam. deinde, de sacramentis ecclesiæ dispu-

Luth. oppugnat bullam Leonis.

Pag. 17.

Luth. damnat⁹ rursus ad Cõcil. prouocat à Pontif.

Luth. liber de captiuitate Bab.

siæ dispu-

siæ disputat,& tria solùm esse contendit, baptismum,pœnitentiam & cœnam Domini. Et de his quidem tractat, pòst etiam de reliquis,confirmatione, ordine,matrimonio, vnctione: sed his nomen atque titulum sacramenti non tribuit,& sacramenta propriè vocari dicit, quæ sunt annexis promissa signis: cætera, quæ signis alligata non sunt, nuda dicit esse promissa, ideoque ne pœnitentiam quidem in hunc numerum recipi posse putat, si propriè velimus & exactè loqui, iuxta definitionem vocabuli, propterea quòd signo visibili & diuinitus instituto careat. Post acceptum ergo pontificis decretum, Lutherus,& appellationem, de qua * suprà diximus, interponit, & simul scriptum edit contrariū,& omnia sua dogmata, quæ Leo damnauerat, ordine confirmat & asseuerat.

1520

Luth. respondet Leoni.

Pag. 48.

Cæsar interim constitutis in Belgio rebus necessarijs, Octobris diem sextum designat electoribus, vt inaugurationis causa sibi præsto sint Aquisgrani: sed per id tempus admodum sæuiebat ibi pestis: itaq; principes, vbi Coloniam venissent, decem ab Aquis milliaribus, & grassantis morbi fama quotidie cresceret, missis literis atque legatis, Cæsarem, qui tùm erat Louanij, rogant, vt propter eā causam aliò se conferat: Oppidani verò, qui maximos iam sumptus fecissent in adornandis domicilijs & alimonia comparanda, per idoneum interpretem, morbi vim extenuantes, animum eius confirmant, ne dubitet venire. perstitit igitur in sententia Cæsar, neque Caroli * quarti legem, qui sic statuisset, temerè se posse mutare dicit.

Cæsar Aquisgrani inaugurandus.

Carol. IIII. Lex.

Octobris ergò die XXI. veniunt eò Moguntinus, Coloniensis, Treuericus, Saxoniæ ducis & Brandeburgensis Marchionis legati. Nam Saxo per causam valetudinis Coloniæ substitit. Postridie obuiam Cæsari contendunt,& appropinquantem, honorificè, cùm ex equis descendissent, excipiunt, verba faciente Moguntino: ipse, per Salisburgensem cardinalem beneuolè respondet. Coniunctis igitur agminibus vrbem petunt: antè portam occurrit Palatinus. Equitatus erat omnis electorum, circiter mille sexcenti, partim hastati, partim sagittarij: Cæsaris autem ad duo millia splendidissimè omnes vestiti. Dux Cliuensis Ioannes, planè finitimus, equites adduxerat quadringentos, insigniter armatos, ijs cōtentio multa fuit cum Saxonicis, vtri præcederent, ità quidem, vt pompam istam, qua vix vllam Germania viderat illustriorem, nox interpellaret. Latus vtrunque Cæsaris claudebant Coloniensis & Moguntinus: ponè sequebatur Bohemiæ regis legatus, item Sedunensis & Salisburgensis & Croius cardinales: regum atque principum oratores, Pontificius tantùm aberat & Anglicus. quòd eò fecisse putantur, ne postpositi principibus Germanis, eorum, à quibus erant missi, viderentur imminuere dignitatem. Cæsar in ædem diuæ virginis introductus, ibique precatus, ac deinde separatim cum electoribus col-

Electores Aquas veniunt.

Carolus Aquisgran. cum pompa ingreditur.

1520 locutus, in domicilium suum diuertit. Altera die rursus in templo conuenitur: tantus autem erat hominum concursus, vt à stipatoribus armatis ægrè coherceri possent. In medio templi dependet corona quædam perampla: subtus erant stragulæ vestes multæ: hic aliquandiu Cæsar pronus decumbit, interea dū Coloniensis quasdam precationes absoluit: postea sublatum Moguntinus atque Treuericus ad aram diuæ virginis adducunt. Hic iterum procumbit, & peractis precibus in solum auratum deducitur. Incipit sacrificare Coloniensis, & aliquousque progressus, latinis verbis rogat, an fidem catholicam seruare, defendere ecclesiam, administrare iustitiam, restaurare Imperiū, tueri viduas, pupillos & id genus calamitosos homines, an honorem debitum Romano pontifici velit exhibere? vbi annuit, ductus ad aram, conceptis verbis iurat, pòst ad solium regreditur. Princeps deinde Coloniensis interrogat, an fidem & obsequium ei præstare velint? eo promisso, & rursus aliquot dictis precibus in pectus & caput & brachiorum flexus & manuū palmas illum inungit: vnctum Moguntinus & Treuirensis in sacrarium abducunt, atq; ibi diaconi more vestitum, rursus in cathedra collocant, & post certas iterum preces, archiepiscopis collegis adhibitis, ensem euaginatum ei Coloniensis tradit ac rempublicam commendat, & gladio in vaginam recondito annulum inserit eius digito: postea pallium induit regale, sceptrum quoque porrigit atque pomum, quod orbis terrarum figuram representat: diadema verò simul archiepiscopi tres eius capiti superimponunt: inde ad aram adductus, iterum iurat facturum se boni principis officium: pòst in sublimiorem locum, comitantibus archiepiscopis, ascendit, & in saxea sede collocatur. Ibi Moguntinus lingua populari verba facit, & multam ei salutem precatus, se suosque collegas & ordines omneis Imperij diligenter commendat. Idem deinde faciunt primarij templi sodales, quorum in collegiū etiam allectus fuit veteri consuetudine: posthæc, publicam lætitiam symphoniaci & tubicines excitabant. Harum rerum omnium spectatrix erat Margarita, Cæsaris amita, quæ Belgio toti præerat. Peracto sacro, cùm cœnam domini Cæsari percepisset, in equestrem ordinem recipit volentes. hic honos communicari solebat antiquitus ijs tantum, qui strenuè pugnassent in hostem, eratque præmium fortitudinis: nunc autem recepta consuetudine, reges gladio stricto leniter feriunt humeros eorum, qui hunc ordinem affectant. Et hac sola ceremonia promiscuè multi hodie fiunt equites, non ex nobilitate tantùm, sed mercatores etiam & quicunque præ ceteris in honore esse volunt. E templo ventum est in palatium, magnificentissimè comparatum. ibi demùm Cæsar prandium sumit, & electores etiam, singuli separatim, in eadem aula, dispositis mensis ad vtrunq; latus mensæ Cæsaris, Treuirensi locum obtinente contra Cæsarem, iuxta formulam

Cæsaris inaugurandi cæremonia.

Qua iuret Imper.

Vngendi modus.

Congratulatio.

Margarita Belgio praeft.

Mos creandi equites auratos.

mulam

mulam * legis Carolinæ. Veteri consuetudine bos eo die torretur, 1520
fartus alijs animalibus: ex eo pars aliqua defertur ad Cæsarem, reliquum est multitudinis: vinum etiam duabus fistulis ad eam rem comparatis, toto die publicè profunditur. A prandio reuersus in diuersorium Cæsar, Imperij sigilla Moguntino tradit: postridie cœnā dat electoribus. Eo qui secutus est die, templum ingressus, finita Missa, diuorum reliquias, vti vocant, veneratur, & in his, linteolum, quo seruatorem nostrum in cunis vagientem, inuolutum fuisse cōfirmant: ab eo, Moguntinus profitetur, pontificem Romanum, approbata creatione, iubere, vt electi Cæsaris nomen in posterum Carolus vsurpet. Digressis electoribus, ne diutius hærerent in loco pestilenti, Cæsar etiam iter suscipit, & cùm sub calendas Nouembreis Coloniam agrippinam venisset, dimissis per Germaniā literis, Imperij conuentum indicit, & vt Ianuarij mensis die sexta, Vuormaciȩ sibi præstò sint omnes, iubet.

Pag. 27. 28.
Bos tostus.
Carol. conuentū primum ordin. Imperij indicit Vuormati.

Porrò, quod Moguntinus de pontificis approbatione dixit, moribus ità receptum est & inoleuit, cōuerso rerum ordine: nam olim episcopi Romani solebant ab Imperatoribus approbari, cùm essent tenuiores: amplificati verò non solùm arbitratu suo regere cœperunt, verumetiam eò rem adduxerunt tandem post acerrimas contentiones, vt eligendi quidem ius, Germaniæ septemuiris permittant, confirmandi verò potestatem sibi propriam esse dicant. Et hac quidem autoritate sæpè sunt vsi per omnia propè regna maximè per Italiam, Germaniam, Galliam, quandò designatis regibus abrogato magistratu, substituerunt alios. Etenim, vt reliqua iuris pontificij loca prætercam, in Gregorij noni decretalibus epistolis, Innocentius tertius affirmat, ius eligendi Cæsaris, beneficio pontificum & ecclesiæ Romanæ delatum esse à Græcis ad Germanos & ad Carolum Cæsarem, cognomento magnum, & ipsorum esse cognoscere ac iudicare, num sit idonea persona. nec eo cōtenti, fidem etiam exegerunt, per iusiurandum à summo totius orbis terrarum magistratu. quæ quidem res maximis offensionibus atque bellis causam sæpe dedit. tandem verò, Clemens quintus, qui vixit ad annum salutis millesimum trecentesimum, legem hac de re tulit, insertam iuri pontificio. Cùm enim Henricus eius nominis septimus, è familia Lucemburgica, Cæsar, nollet ad hunc modum obligari, quòd diceret noui rem esse exempli, nec vsurpatam ætate superiori: Clemens, vt posterum caueret, copiosè rem explicat, & quid eo iureiurando contineatur, demonstrat. nimirum, vt Cæsar ecclesiam Romanam defendat, vt hæreticos exterminet, neque cum impijs vllum habeat commercium, vt pontificum dignitatem modis omnibus tueatur, vt priuilegia quondam ecclesiæ Romanæ concessa quocunq; tempore, conseruet, imprimis ea, quæ profecta sunt Constantino, Carolo magno, Henrico, Ottone quarto, Frideri-

Pontifices olim Imperat. subditi erant.
Decretal. lib. 1. ca. 6. venerabilem.
Clem. 5. lex de iureiur. Impera.
Hen. 7. Imp.
Cæsares pont iurant.
Vide Clemen. de sententia & re iudicata, cap. pastoralis.
Cæsares erga pōtif. benefici.

1520 co secundo, Rudolfo: ne quid iuris in vllas ecclesiæ Romanæ facultates atque possessiones, quocunq; titulo sibi vendicet: vt reliquas etiam vbiuis ecclesias, earumque libertatem atque iura protegat. His rebus deuinctum sibi Cæsarē esse dicit, & Henricū etiam per internuncios hæc sibi promisisse confirmat, vtcunq; postea dissimulauerit. exijt autem hoc decretum, Henrico iam mortuo. Clemens hic est, qui primus omnium Roma cardinales euocauit Lugdunum, & in Gallia cum illis consedit. Post eam ætatem, Cæsarum per Italiam authoritas atque robur, indies magis magisque decreuit, & auctæ fuerunt Romanorum pontificum vires, ita quidem, vt huius & paulò superioris memoriæ Cæsares obedientiam hanc atque fidem omninò se debere illis arbitrentur. Inter [1] pontifices autem, qui Cæsares nostrates vehementer exagitarunt, præcipui fuerunt, Gregorius VII. Alexander III. Innocentius III. Gregorius IX. Innocentius IIII. Nicolaus III. Bonifacius VIII. Clemens V. Nunc ad institutum reuertamur.

Romana curia translata. Blondus lib. 9. Decad. 2. Emilius lib. 7. Paleus Cent. 4. ca. 44. in appē.

1. Gregorius 7. Henricū 4. Cæs. Alexan. 3. Fridericum prim. Innocent. 3 Philipp. & Otho 4. Gregorius 9. Fridericum 2. Innocent. 4. eundem Frid. Nicolaus 3. Rudolphum Habspurgium. Bonifac. 8. Albert. Austriacū. Clemens 5. Ludouicū Bauar.

Interea dum Cæsar est Coloniæ pontifex per [2] Marinum Caracciolum & Hieronymum [3] Aleandrum denuò cœpit solicitare Fridericum principem. Et illi quidem in ipsius atque etiam eius familiæ laudem nonnulla præfati, & commemorato periculo, quod propter Lutheri scripta longe teterrima iam impendeat Germaniæ, duo tandem petebant. primùm, vt illius omneis iuberet exuri libros, deinde, vt ipsum vel capite plecteret, vel custodiæ datum, pontifici sisteret. Aderant huic actioni Petrus Bonomus, Tergestinus, & Bernardus, Tridentinus, episcopi. Cæsarem etiam & reliquos omneis principes, appellatos hac de re, facere quæ pontifex postulasset, & sibi dicebat Aleander atque Eccio theologo, causæ cognitionem à pontifice mandatum esse.

2. Marinus Caracciolus tū Rō. sedis protonotarius erat, postea à Paul. 3. Cardi. creatus. Guiciardin. lib. 15.

3. Hieronymus Aleander Motensis patre agasone natus à Leone X. episcopus Brundusinus, à Clemente 7. Cardinalis factus. Iouius in elogijs cap. 98.

Fridericus, quòd permagni momenti res erat, petito deliberandi spacio, quarta die Nouembris, per suos familiares, quoniam occupatus erat ipse, respondet, Tridentino præsente. Omninò sibi præter opinionem accidisse, quòd eiusmodi rem pontifex ab se petat, qui semper hoc elaborarit, vt maiorum virtute atque splendore nihil committeret indignum, vtque fidelem operam, Imperio, & suam ecclesiæ præstaret obsequentiam: audire se, interea dum ipse domo absit in reip. negocijs occupatus, Eccium non Luthero tantùm, sed & alijs quibusdam suæ ditionis viris doctis voluisse, contra pontificij decreti seriem atque modum, creare periculum: quàm sanè rem, pro eo ac decet, molestè ferre debeat. hominem videlicet priuatum, in aliena prouincia tantum sibi sumere: quid Lutherus aut etiam alij, per suam absentiam, fecerint post allatum illud pontificis decretum, non sibi constare: fieri enim posse, vt * prouocationem eius plerique comprobarint: sibi quidem nihil vnquam fuisse cum illius causa commune, & ne nunc quidem esse: quòd si minus rectè

Pag. 17. 49.

doceat,

doceat magnopere sibi displicere: ante bienniū sua solicitudine & 1520
opera perfectum, vt sermonē cum eo * Caietanus Augustæ conferret: Pag.9.10.
tunc quidem ipsis nō potuisse conuenire, & Caietanum * datis Pag.14.
ad se literis grauiter fuisse conquestum: se verò tunc ita * respondisse, Pag.15.
vt satisfactum esse putet, imò suspitionis tollendæ causa voluisse
tum ab se dimittere Lutherū, nisi Miltitius * obstitisset: Richardum Pag.45.
quoque Treuirensem archiepiscopum ad eam rem à pontifice delectum
postea, & Lutherum quidem velle quocunque loco iussus fuerit, sisterere sese, modò rectè caueatur: adeò quoque prolixè & amplè polliceri, vt nihil suprà: viros bonos & eruditos ità sentire, non sua quadam sponte, sed incitatum ab aduersarijs illum eousq; prodijsse: nondum à Cæsare nec ab alijs etiam auditum, scripta illius ità esse conuicta vel erroris vel impietatis, vt aboleri debeant: alioqui se pridem fuisse facturum boni principis officium: petit igitur, ne ad hunc modum agant, sed hoc potius efficiant, vt delectis aliquot viris literatis atque bonis, amanter & placidè de re tota conferatur, vt Luthero rectè caueatur, nec ipsius libri comburantur prius, quàm causam suam dixerit: quòd si firmis scripturæ testimonijs & solidis argumentis fuerit conuictus, tum eius institutum minimè se probaturum: & vt inferior ille sit futurus, totaque causa cadat, sperare tamen, pontificem à se nihil, quòd minus honestè facere queat, esse postulaturum: in cæteris rebus omnibus facturum se beneficio Dei, quod Imperij principem & obsequentem ecclesiæ filium deceat. Eo dato responso, illi, habita deliberatione, cœperunt commemorare, quàm multa pontifex fecisset ac tolerasset, quò Lutherus in viam aliquando rediret: illum verò nihil eorum quæ pollicitus erat, fecisse: non esse iam Treuirensis episcopi de eo cognoscere, quandoquidem pontifex ad se causam reuocauit, ad quem vnum pertineat de rebus eiusmodi iudicare. Exitus orationis erat, vt ex formula decreti pontificis agendum sibi dicerent. itaque Lutheri lucubrationes non multa pòst incendunt & exurunt. Aleander erat Italus, patria Mottensis, hebraicæ linguæ peritissimus: docuit aliquando bonas literas Luteciæ: Romam profectus, paulatim creuit, factus deinde archiepiscopus Brundusinus, pòst etiam cardinalis: ad eundem dignitatis gradum peruénit quoque Caracciolus.

Legatorum ad Frid. responsum oratio.

Luth. lucubrationes exuruntur.

Aleander & Caracciolus creantur Cardinales.

Eo cognitio. Lutherus, conuocata omni multitudine scholastica, Vuitembergæ, & magna doctorum hominum comitante turba, ius pontificium, & nuper euulgatum pontificis decretum, palàm incendit, Decembris die decima: & postridie, cùm doceret, vehementer admonuit, qui suæ saluti consultum esse vellent, vt à regno pontificio sibi cauerent. Edito deinde scripto, sui facti rationē exponit, suaque voluntate, consilio & opera, pontificios libros esse crematos profitetur, his nimirum de causis, primò vetustum esse

Luth. exurit ius pontificium.

Eius facti publico scripto rationem reddit.

1520 morem & singulis temporibus obseruatum, vt mali & perniciosi libri flammis aboleantur, eiusq; rei testimonium in actis apostolorum extare: deinde, ad suum officium, qui sit in Christo baptisatus, qui sit sacrarum literarum professor & doctor publicus, pertinere, vt impiam doctrinam oppugnet, & salutarem hominibus proponat, & falsas opiniones hominum amicis eripiat: idem officium ad complures etiam alios pertinere, & vt hi vel imperitia vel periculi metu impediti non faciant quod debent, se tamen idcirco excusari non posse, nisi bona fide munus suum faciat: pontificem quoq; & ipsius clientelam omnẽ sic esse deploratè miseros & obstinatos, vt non solùm rectas admonitiones non admittant, verumetiam Christi doctrinam & apostolorum damnent, & homines ad manifestam impietatem cogant: ad hæc, existimare se, incendiarios illos non habere eius rei mandatum: quòd enim Colonienses ac Louanienses theologi, à Cæsare factam ipsis potestatem dicant exurendi suos libros, falsum id esse, liquidò sibi constare: postremò * quoniam crematis iam suis libris, eaque fama per omneis diuulgata prouincias, multi sint futuri infirmiores, & oritura sit vehemens quædam in plurimorum animis dubitatio, quasi neque temerè, neque sine graui causa sit excitatum incendium, idcircò, se, cùm insanabiles videret aduersarios, ipsorum etiam cremasse libros, vt hominum animos erigeret ac confirmaret. Itaq; rogat omnes, vt magnificis illis titulis & inscriptionib. aduersariorũ ad ostentationẽ cõparatis, nihil moueantur, sed rẽ ipsam intueantur propius, quàm videlicet impia sint ac perniciosa dogmata, quæ pontificum libris continentur. Quod quidem ipsum vt rectius intelligi possit, ex infinitis, pauca quædam iuris pontificij loca recenset, quæ ad contumeliam Dei, & ad magistratus iniuriam, & ad stabiliendam ipsorum tyrannidẽ propriè pertineant, sunt autem ad xxx. circiter loca seu capita, quibus demonstrat, causam, fuisse rectam & idoneã, ipsorum exurendi libros. deinde lacessit eos, & cur suas lucubrationes incẽderint, rationes demonstrari petit. Quòd autẽ adeò pauci vel nulli ferè, seculis anteactis, antichristi tyrannidem oppugnarint, eò factum esse dicit, quòd scriptura prenunciarit fore, vt aduersarios ille suos trucidaret, ac reges haberet sibi coniunctos: cùm ergò prophetæ & apostoli tam horrenda predixerint, cogitari, facilè posse, quantam ipsius esse oporteat immanitatem: ità nimirum in rebus humanis esse comparatum, vt ex optimis principijs deterrima quæque tempore nascantur. hoc vbi nonnullis exemplis probauit, ad vrbem quoque Romam accommodat, quæ plurimis à Deo cumulata beneficijs & ornamentis, omninò degenerarit & sua contagione magnam orbis terrarum partem infecerit: pontificis hoc institutum esse contra leges, contra bonos mores, neq; tolerari posse, quòd legitimam cognitionem defugiat, quòd se legibus omnibus atq; iudicijs maiorem esse confirmet.

Pag. 52.

Priori

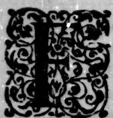
Priori libro diximus, Syluestrem Prieriatem in Lutherum scripsisse: cùm huic acriter esset responsum, Ambrosius Catarinus Italus defendendum suscipit, edito libro de pontificis Romani dignitate: Lutherus autem prolixè respondet, & loca quædam Danielis interpretatus, tyrannidem pontificiam ibi depictam esse docet, & quæ de antichristi regno præsignificauit ille, prorsus ad pontificatum Romanum pertinere contendit. Catarinus deinde factus est archiepiscopus [1] Cossentius.

1520 Pag. 3. Ambros. Catar. scribit in Luth. cui prolixe respõdet. Luth. respondet. 1 Cossentia urbs Calabria.

LIBER III.

ARGVMENTVM.

Solicitante Friderico principe, Cæsar dat literas ad Lutherum, quibus acceptis tanquam fide publica fretus Vuormaciam petit: illic coram Cæsare, ac frequenti Principum concilio rationem eorum quæ scripserat, quæq; docuerat intrepide exponit, atque constanter perseuerat, licet Pontifex magnis imprecationibus illum deuoueat, & execretur in eo diplomate, quod vulgo vocant Bullam cœnæ Domini: Cæsar exilium minitatur: Principes seorsum conentur à sententia dimouere. Concilium Constantiense illi proponitur: vnde nactus occasionem, de Vuicleuo, Ioanne Husso, & Ioanne Zischa Bohemo loquitur. Theologastri Parisienses, Lutheri libros damnant. Interim dum fœdus initur inter Galliæ regem, & Heluetios, suadet Zuinglius ne donum aut stipendium ab vllo principe militandi causa accipiatur. Lutherus edicto publico à Cæsare proscriptus, in locum secretiorem secedit. Britanniæ rex illum etiam oppugnat. Leoni mortuo succedit Adrianus. Solymam in Hungaria res agit prospere. In Hispania seditionibus obortis mederi conatur Cæsar, et paciscitur cum Angliæ rege. Episcopus Constantiensis Zuinglium persequitur. Vuitembergæ excitantur turbæ. Anabaptistæ prodeunt: vnde conuentus publicus Noribergæ peragitur. Eo pontifex Adrianus literas mittit, & legatum. Rhodon expugnat Solimannus. Zuinglium proposita doctrina sua capitibus, adoriuntur Papistæ: sed tandem Euangelium à Tigurinis excipitur.

FRIDERICVS princeps, interea dum Cæsarem, ad agendos Vuormaciæ cõuentus euntem, comitatur, effecerat, vt Cæsar, velle se Lutherũ euocare diceret, & coràm audire. quod vbi Lutherus è Friderici literis cognouit, sub exitum Ianuarij rescribit, vehementer sibi gratum esse, quòd Cæsar, huius causæ, quæ publica sit, cognitionem ad se recipiat: se quidem omnia, quæ salua conscientia possit, & Euangelij doctrina, facturum. orat ergò, det operam, vt contra vim omnem atque periculum sibi rectè caueatur, vt viri boni deligantur & eruditi, quibuscum agat, vt ne grauius aliquid contra se prius decernitur, quàm sit erroris conuinctus & impietatis; vt interim ab illa rabie desistant aduersarij, neque suas lucubrationes exurant, & si quid posthac pro gloria Dei, pro veritate suscipiendum erit, vt hoc sibi per Cæsarem liceat: vbi Cæsar idoneè cauerit, venturum se Vuormaciam, & ibi coram æquis iudicibus, ita suam cau-

Frid. impetrat à Carolo vt Lutherus coram in Comitijs Vuor. audiatur. 1521 Literæ Luth. ad Fridericum. Iouius. lib. 20.

1521 ſam eſſe acturum, vt omnes intelligant, nihil à ſe factum eſſe proteruè, ſed pro republica, maximè verò pro Germaniæ ſalute laborem hunc omnem ſibi ſuſceptũ eſſe, nimirum, vt à multis grauiſſimis erroribus, ad ſanam & puram doctrinam homines reuocentur. Orat etiam, vt Cæſar & ipſe ad immanem illam ſeruitutem & orbis Christiani miſerrimum ſtatum, ſub Pontificatu Romano, reſpiciant. Solicitante igitur Friderico, Cæſar, VI. die Martij dat literas ad Lutherum. quoniam libri quidã ab eo ſint editi, ſe, communicato cum principibus cõſilio, velle cauſam ex ipſo corãm cognoſcere: itaque poteſtatem ei facere ad ſe veniendi, ac deinde redeundi domum: vtque hoc ei tutò liceat, publica ſe fide præſtiturum, vt ex eo ſcripto, quod ſimul mittat, plenius videre liceat: iubet igitur, vt ſe ſtatim itineri, & intra viceſimum primum diem adſit: nec eſſe, quòd vim aut iniuriam metuat: ſe curaturum, ne quid omninò ſit fraudi.

Caroli litera ſalui conductus ad Lutherum. Extant in fine vita Lutheri à Philip. Melan. deſcripta. Zeocarus lib. 1. de vita Caroli.

Bulla execratio nis in die Cœna.

Romani pontifices, die Iouis, qui paſchæ diem antecedit, antiqua conſuetudine ſolent magnis imprecationibus deuouere & execrari certa quædam hominũ genera, primùm, hæreticos, deinde, piratas, item eos, qui vel nouum inſtituunt, vel prohibitum vectigal exigunt, qui literas & diplomata Romanæ curiæ corrumpunt, qui Saracenis atque Turcis arma ſuppeditant, & id genus merces illicitas, qui impediunt, quo minus annona præferatur Romam, qui ſectatores aulæ Romanæ violant, qui poſſeſſionibus & locis vicinis eccleſiæ Romanæ vim faciunt, nimirum, vrbi Romæ, Siciliæ, Neapoli, Sardiniæ, Corſicæ, Hetruriæ, Spoleto, Sabinæ, Anconæ, Flaminiæ, Campaniæ, Bononiæ, Ferrariæ, Beneuento, Peruſiæ, Auenioni. Superiores quidem pontifices in hæreticis nominant Garaſios, Pateronos, pauperes Lugdunẽſes, Arnoldiſtas, Speroniſtas, Vicleuiſtas, Huſſitas, Fraticellos: Leo autem decimus, eo die, quem diximus huius anni, qui tum erat quintus calendarum Aprilis, Lutherum, nuper ab ipſo damnatum, eiuſque ſectatores huic numero coniungit, & ſimul execratur. vulgò vocant bullam cœnæ Domini. Huius autem imprecationis formulam pòſt adeptus Lutherus, populari ſermone vertit & explicat, non ſine ſcommatis multóque ſale.

Pontif. Lutheranos execrantur.

Cæſaris vbi literas accepit Lutherus, Vitembergа deductus ab ipſius caduceatore, Vuormaciam petit, cumque propius iam accederet & paucis abeſſet milliaribus, pleriq; dehortabantur, eò quòd ipſius erant * nuper exuſti libri: quo quidem præiudicio iam ipſum eſſe damnatum, & in ſummo futurum diſcrimine dicebant, illata mentione, quid accidiſſet ætate ſuperiore, * Ioanni Huſſo: verùm ipſe magno quodam animi robore periculum omne contempſit, & terrorem hunc atque metum à Sathana ſibi dicebat adferri, qui confeſſione veritatis, & quidem loco tàm illuſtri, regnum ſuum labefactari

Luth. comitatus Iona prapoſito. Hierony. Schurfſio & Amſdorfſio theolog. Vuormati. proficiſcitur, ad Caſ.
Pag. 53.
Pag. 63.

1521

befactari videat. itaq; progressus, Vuormatiam venit ad XVI. Aprilis diem. Postridie, vocatus, vbi coram Cæsare ac frequenti principum concilio constitit, [1] Eccius iureconsultus mandatu Cæsaris verba facit, &, duæ sunt, ait, causæ, cur Cæsar, de consensu principũ omnium & ordinum, te iussit accersiri, Martine Luthere, de quibus vt ex te cognoscam, mihi mandauit. primùm, an hos libros, abs te conscriptos esse fatearis & pro tuis agnoscas? alterum, an retractare quicquam in ijs, an verò, quæ scripta sunt, velis tueri? Aderat Luthero iureconsultus Vuitembergicus, Hieronymus Schurfius. is librorum inscriptionem recitari iubet & edi: quo facto, Lutherus, breuiter repetens quod propositum erat, quantum ad libros, inquit, pertinet, meos esse profiteor & agnosco: sed an propugnare velim quæ scripsi, vt ad hoc legitimè respondeam, quandoquidem res maximi est momenti, & ne quid præcipitanter à me fiat, deliberandi spacium posco. Re communicata, quanquam, ait ille, de scripto Cæsaris facilè tibi fuit, causam, cur sis euocatus, intelligere, atq; idcircò tibi non licebat moram vllam interponere, quo minus iam responderes, tamen Cæsar pro sua clementia diem vnum ad cogitandum tibi largitur, & vt cras, ad hoc ipsum tempus, denuò te sistas, & quid tui sit propositi, non scripto, sed oratione testatum facias, iubet. Quòd moram istam adhiberet, plærique putabant non fore constantem.

Luther. causam suam dicit corã Cæsare totoq; Imperio.

1 Nõ est ille Eccius cuius lib. mẽtio facta est, qui Lipsica disputationi interfuit. Sed alius Iureconsʃ. Guilielmi ducis Boioariæ à secretis et consilijs.

Hieronymus Schurf.

Luth. petit deliberandi spaciũ.

Altera luce, cùm ad horam adesset: ei quod secundum fuit, postulato, heri non respondebas, inquit Eccius, petito ad deliberandum spacio, quod iure quidem tibi denegari poterat: nam de fide quisque sua tàm debet esse certus, vt cuiuis etiam petenti rationem statim reddere possit: tantùm abest, vt tu, tàm peritus & exercitatus theologus, dubitare debeas, aut responsum aliquod præmeditari: sed vtcunq; sit, age, quid adfers, num illa tua scripta vis tueri? Tùm Lutherus, ad Cæsarem & concilium principum oratione conuersa, & magnopere illos obtestatus, vt æquis animis & patienter audirent, si quid à me peccabitur, inquit, potentissimè Cæsar, illustrissimique principes, vel verbis minus proprijs, neq; tanto consessu dignis, vel etiam moribus parum elegantibus atque decoris, totum hoc mihi peto condonari, propter vitæ genus, in quo nunc aliquam ætatis partem consumpsi. nam certè de me nihil aliud polliceri possum aut testari, quàm quod simpliciter hucusq; docui, quæ ad gloriam Dei & ad hominum salutem pertinere credo: de libris meis hesterno die respondi, & illos à me scriptos ac editos agnosco: quanquam si quid fortè sit adiectum ab alijs, id minimè velim pro meo recipere: iam, vt ad alterum veniam, ad hunc modum res habet, vt dicam. Qui sunt à me conscripti libri, non sunt eiusdem generis nec argumenti omnes. nam ex ijs aliqui solùm ad fidei & pietatis doctrinam pertinent, quibus etiam aduersarij mei præclarum dant

Eccius postridie ad Luth.

Luth. apud Cæs. & concil. Principũ causam suam dicit.

1521 testimonium. quos quidem si abiurarem, officium viri boni neglexisse, iure queam incusari: sunt alij, quibus pontificatum Romanū & pontificiorum doctrinam reprehendo, qui maximis incommodis rempublicam Christianam afflixerunt. Quis enim non videt, quàm miserè hominum conscientiæ legibus vexentur atq; decretis pontificum? quis negare potest, quàm fraudulenter & insidiosè prouincias omneis, inprimis verò Germaniam expilarint, & ne nunc quidem adhuc suæ rapacitatis finem aut modum vllum faciant? Si nunc & hos libros aboleam, tyrrannidem illam cōfirmauero: quod ipsum eò maioris erit præiudicij, cum audietur illud à me factum, Cæsaris & principum authoritate. Tertium genus est eorum, qui scripti sunt in quosdam priuatim, qui & Romanam illam nequitiam defendere volunt, & vbique calumniam mihi struunt, in ijsque fateor me vehementiorem fuisse, quàm deceat: sed nullam sanctimoniam mihi arrogo, neq; de moribus aut mea vita, sed de vera doctrina professionem institui: & tamen in his ipsis nihil retractare velim: hoc enim ipso multorum insolentiæ fenestram patefacerem: neque tamen hæc ita velim accipi, quasi hoc mihi sumam, errare me non posse: verùm, quia proprium est hominis, falli & errare, ad causæ defensionem mihi sumo illud seruatoris nostri dictum, qui de sua doctrina locutus, cum à satellite quodam cæderetur, si male sum, ait, locutus, testimonium perhibe de malo. Quòd si Christus, in quem omnis cadit perfectio, non recusauit audire contra se vilissimi seruuli testimonium, quantò magis ego, qui natura tota sum peccator, & non vno modo errare possum, sistere me debeo vocatus & audire, si quis contra doctrinam meam aliquid testificari velit & adferre? Quapropter, per omnia sacra vehementer oro, si quis est omnium, qui aduersus doctrinam, quam profiteor, aliquid habeat, ne dissimulet, sed congrediatur, & scripturæ testimonijs errorem doceat: quod si fiat, adeo non sum futurus obstinatus, vt etiam primus omnium libros ipse meos in ignem sim abiecturus: & hæc quidem argumento esse possunt, me non temere, nec animi quadam impotētiam ferri, sed rei magnitudinem & istam perturbationem, quæ propter hanc doctrinam oritur, satis expendisse. Me quidem plurimùm etiam delectat, dum video doctrinam meam his offensionibus atque turbis occasionem præbere nam proprium hoc esse dicit euangelij, Christus, vt vbicunque doceatur, grauissimas contentiones excitet, etiam inter eos, qui naturę vinculis & sanguine sunt coniunctissimi: diligenter itaque & grauiter diu multumque cogitandum est vobis, amplissimi viri, quid statuere oporteat, & prouidendum, ne damnata doctrina, quæ nunc beneficio Dei vobis offertur, maximarum calamitatum causam Germaniæ toti concilietis ipsi: danda est etiam opera, ne Cæsaris, qui hic præsidet, adolescentis, Imperium, nuper susceptum &
initum,

initum, fiat inauſpicatum & infœlix aliquo minus laudato & vtili ad poſteritatem exemplo: plurimis enim ſacræ ſcripturæ locis probari poteſt, maximum Imperij periculum tunc incubuiſſe, quum humanis tantùm conſilijs atque prudentia ciuili reſpublica fuit administrata: verùm hæc non eò ſpectant, quaſi vobis, clariſſimi prudentiſſimique principes commonſtrare velim aut præſcribere, quid ſit agendum, ſed eò ſolùm dico, vt Germaniæ, quæ nobis ortum dedit omnibus, atq; etiam vita noſtra charior eſſe debet, officium meum perpetuò præſtem: quod ſupereſt, vt contra vim aduerſariorum in veſtram fidem atque tutelam me recipiatis, etiam atque etiam obteſtor. Facto dicendi fine, Eccius, aſperiori vultu, non reſpondes, inquit, ad rem, neque tuum eſt, ea quæ conciliorum authoritate ſunt olim definita, rurſus in quæſtionem aut dubium vocare: planum & ſimplex reſponſum abs te petitur, an tua ſcripta velis eſſe rata? Tum Lutherus, quoniam iubetis, ait, maximè Cæſar illuſtriſſimique principes, vt planè reſpondeam, obtemperabo. Hæc igitur mea eſt ſententia, quòd niſi ſcripturæ ſacræ teſtimonijs vel euidenti ratione conuictus fuero, me non poſſe quicquam eorum, quæ ſcripſi vel docui, reuocare: nam vt conſcientiam ipſe meam vulnerem, non committam: pontifici autem Romano & ſolis concilijs non credo, nec ipſorum authoritatem recipio. nam & errarunt ſæpius, & ſibi ipſis pugnantia dixerunt, & errare poſſunt atque falli. Hoc eius reſponſum vbi principes in deliberationem vocaſſent: ille, tu & immodeſtius, ait, quàm te deceat, & non ſatis ad rem Luthere reſpondes, & librorum tuorum facis aliquod diſcrimen: verùm ſi reuocares, eos, qui magnam errorum tuorum partem continent, Cæſar non eſſet permiſſurus, vt eis quæ rectè ſcripta ſunt, vlla fieret iniuria: cōcilio Conſtantienſi quàm plurimi ex Germania interfuerunt virtute & doctrina præſtantes viri, tu verò huius decreta contemnis, & errores ibi damnatos reſuſcitas, & ſacra ſcriptura vis conuinci: non rectè facis, & vehementer in eo deliras [1] nam quæ ſemel eccleſia damnauit, de ijs nullam attinet inſtituere nouam diſputationem: neque permittendum eſt, vt de quaque re ſibi rationem reddi quiſq; poſtulet. Si enim hoc recipiatur, vt eum, qui concilijs & eccleſiæ contradicit, oporteat ſcripturæ locis conuincere, nihil vnquam erit certum aut definitum: hac igitur de cauſa Cæſar abs te poſtulat, vt quid ſtatuas de libris tuis, apertè pronuncies. Hic Lutherus, obſecro vos, ait, vt per vos mihi liceat conſcientiam tueri ſaluam & integram: reſpondi ſimpliciter, nec aliud habeo quod dicam: niſi enim veris & è ſcriptura deſumptis argumentis aduerſarij me doceant & errorem eripiant, fieri non poteſt, vt animo ſim tranquillo: demonſtrare enim poſſum, ſæpenumerò ab illis & grauiter eſſe erratum: vt autem à ſacris literis recedam, quæ & perſpicua eſt ac ſola falli non poteſt aut errare, cumprimis impium fuerit. Ille paucis

1521

Eccius ad Luth.

Luth. ad ea reſponſum.

Eccij ad Luth. verba.

1 Canoniſta vrgebat tū decretū Gelaſij Papæ 24. quæſt. 1. cap. Maiores. Et Martiani legē. l. nemo. C. de ſumma trinitate & fide catho.

Luth. reſponſ.

1521 paucis obmurmurabat, doceri non posse,cōcilium vllum aliquando errasse:Lutherus contrà profitebatur, se & posse & velle,atq; ità tunc discessum fuit.

Cæsaris Epistola ad Princip. de proscript. Luth. Hanc curiosius lector inueniet apud Cochlæum in hist. Luther Et in comment. Laurent. Surij Cartusia. Coloniensi. sub anno 1521.

Postridie Cæsar epistolam mittit in concilium principum. Maiores suos & Christianam religionem esse professos, & ecclesiæ Romanæ semper obtemperasse: cumque Lutherus nunc eam oppugnet,ac sententiæ suæ pertinaciter insistat, officium suum postulare,vt antecessorum vestigijs insistat, & religionem Christianam tueatur,ac simul ecclesiæ Romanæ ferat opem: proscripturum igitur esse Lutherum atque socios, & alijs vsurum se remedijs, ad incendium hoc restringuendum idoneis: quam autem ipsi dedisset fidem,eam se seruaturum, vt saluus & incolumis domum reuertatur. Ea Cæsaris epistola diu multumque fuit in senatu principum disceptata: neque deerant,vti fertur,qui Constantiensis concilij decretum & vestigia secuti, fidem ei minimè seruandam esse dicerent: sed huic sententiæ tum alios,tum Ludouicum Palatinum electorem restitisse vehementer aiunt, quòd ad Germanici nominis labē atque dedecus sempiternum ea res pertineret. Quapropter, non modò seruandam ei fidem, sed neque temere damnandum esse plæriq; censebant, eò quòd magni res esset futura momenti, quicquid demum Cæsar decreuisset,quem,in hac ætate positum,à pontificijs administris impelli videbant aduersus Lutherum & exacui.

Ordinū Imperij dissensio sup iudicio Caroli de Luthero.

Delectus ordinū ad agendū cum Luthero.

Diebus autem aliquot interiectis,episcopus Treuirensis,XXIIII. diem Aprilis Luthero cōstituit,vt ad se veniat: aderant Brandeburgicus princeps elector Ioachimus,Saxoniæ princeps Georgius,Augustanus episcopus & alij quidam proceres: cumque Lutherus ab episcopi sacrifico deductus & à Cęsaris caduceatore,venisset,ibi Vęus iureconsultus Badensis,quòd huc euocatus es,ait,à principibus, Martine Luthere,non eò factum est, vt vllam disceptationem ingrediantur,verùm vt amicè tecum agant,teque priuatim commonefaciant eorū, quæ videntur ad te ipsum inprimis pertinere: vt enim hoc ipsis liceat,à Cæsare impetrarunt. Et primò quidem,quod ad concilia pertinet, fieri potest, vt diuersa docuerint aliquando, non tamen contraria: & vt maximè errauerint,non tamen propterea sic corruit ipsorum authoritas, vt ea conuellere cuiuis liceat: libri tui, nisi caueatur, magnos excitabunt motus, & quem edidisti de * libertate Christiana, pleriq; omnes ad suum affectū interpretantur. quo licentius, quod libet, faciant: multo est autem hoc sæculum, quàm fuerunt anteacta,deterius: quo cautius agendum est etiam: sunt quædam tua scripta, quæ non possint improbari, sed verendum est,ne Sathanas hoc agat,vt alia quædam interim edas, à religione & pietate aliena, quo sic libri tui promiscuè damnentur omnes: quos enim edidisti postremò satis indicant ex fructibus non autem ex flore cognoscendam esse arborem:non te latet,quàm diligenter

Vai oratio corā delectis ad Lutherum.

Pag.34.

ligenter

ligenter scriptura commonefaciat, vt à dæmonio meridiano & à sagitta volante nobis caueamus: ille humani generis hostis non desinit insidiari nobis & sub specie pulchri sæpenumero nos illaqueat & in errorem abducit. Cogitare igitur debes tam de tua, quam de aliorum salute, & prouidere decet, ne, quos ab æterna morte Christus morte sua redemit, tua culpa tuisque libris & concionibus ab ecclesia seducti, rursus pereant. cuius quidem ecclesiæ dignitatem omnes reuerenter agnoscere debent: nam in rebus humanis nihil est legum obseruantia præstabilius, & sicut respublica sine legibus consistere nulla potest, ità quoque, nisi maiorum sanctissima decreta religiosè tueamur, nihil erit ecclesiæ statu perturbatiùs, qui debebat omnium maximè esse tranquillus atque firmus. Qui coràm adsunt principes, magna sanè virtute viri, singulari quadam erga rempublicam charitate, & priuatim tuæ quoq; salutis gratia de his rebus omnibus te voluerunt admonere: nam profectò si sententiam tuam pertinaciter vrgebis, deque proposito nihil remittes, futurum est, vt Cæsar, qui iam non obscurè, quid sui sit propositi, ostendit, extra fines Imperij te reijceat, nec in Germania sedem vllam tibi esse patiatur: quo tibi de tua fortuna cogitandum est diligentius. 1521

Ad ea Lutherus, pro hac vestra erga me voluntate ac solicitudine, gratias, inquit, vobis ago maximas, viri principes: equidem tenuiori sum conditione, quàm vt vos tantos viros pro me laborem hunc deceat & molestiam subire: porrò, quantùm ad concilia pertinet, equidem non reprehendo simul omnia, sed inprimis Constantiense: & cur id faciam, causam habeo magnam & ineuincibilem. definiuit Hussus ecclesiam esse cœtum prædestinatorum: hoc eius dogma, tùm illud, quod dixerat, se credere sanctam ecclesiam, eius concilij proceres damnarunt, ipsi potius damnandi, Rectè enim & Christianè dixit vtrunque: quiduis ergo sanè patiar, vitam quoque profundam potius, quàm vt à manifesto verbo Dei discedam: est enim Deo magis quàm hominibus obediendum: & quod de scandalo mihi obijcitur, id neque possum neque certè debeo præstare: differunt enim charitatis & fidei scandala, quorum illud in moribus & vita consistit, & omnino vitandum est, alterum autem inhæret verbo Dei, nec vlla debet eius haberi ratio: veritas enim & æterni patris voluntas atque mandatum dissimulari non debent, etiamsi totus terrarum orbis offendatur: Christum ipsum scriptura vocat petram scandali, & hoc ad omneis, qui docent euangelium, æquè pertinet. scio parendum esse legibus & magistratui: populum etiam ità semper docui, & scripta mea testantur abunde, quantum dignitati legum tribuam: ad ecclesiastica verò decreta quod attinet, longè est alia ratio: quòd si purè doceretur verbum Dei, si præfecti ecclesiarum facerent suum munus, ità vt Christus & apostoli

Lutheri ad delectos responsio.

1521 apostoli sanxerunt, nihil opus erat iugum illud durum & intolerabile humanarū legū, conscientijs & animis hominū imponere. non me latet etiam, admonere scripturā, cedendum esse proprio, quod aiunt, sensui: verè quidem istud dicitur, & libenter etiam præstabo, nec obstinatè sum aliquid facturus: tantummodò mihi liceat euangelij doctrinam profiteri. Cùm hæc orasset, iussus est diuertere: re deliberata, Væus inter alia cœpit hortari, vt Cæsaris atque principum cognitioni sua scripta subijceret. tùm ille, quid ni? inquit, nolo equidem videri, vnquam defugisse vel Cæsaris vel ordinum Imperij, sed ne aliorum quidem iudicium, modò id scriptura duce fiat & verbo diuino, quod tam apertè pro me facit, vt, nisi hoc ipsum me redarguat erroris, non possim à sententia discedere: præcipit enim Paulus, ne angelo quidem è cęlo venienti & aliam adferenti doctrinam esse credendum. Itaque vos oro magnopere, saluam mihi liceat tueri conscientiam, idque vestra potissimùm ad Cæsarem intercessione: quod si obtineam nihil non faciam. Tum Brandeburgicus, num hoc, inquit, vis, te non cessurum, nisi conuictum sacra scriptura? planè, inquit, Lutherus, aut euidentissimis rationibus. Dimisso igitur concilio, Treuirensis, aliquot suis adhibitis familiaribus, denuò illum cœpit admonere per Eccium iureconsultum, qui pro pontificatu Romano multa locutus, nihil potuit proficere, atque ita tùm disceditur. Altera die Treuirensis iterum interpellat, vt Cæsari ac principum senatui iudicium permittat absque conditione: sed id frustra fuit. A meridie cùm ad Treuirensem denuò quidam venissent vocati postulant, vt futuro saltem concilio sua summittat. assentitur ille, modo scripturæ res agatur authoritate. posthæc, Treuirensis, omnibus remotis, priuatim cum eo collocutus, quomodo huic morbo tàm graui tamq; periculoso sit medendum, exquirit: ille quod Gamaliel quondam suasisset pharisæis atque scribis, optimum esse consilium, neque Deo repugnandum esse dicit. Tunc demum episcopus, cùm nihil proficeret, benignè dimittit; seque curaturum ait, vt publica fide domum redeat. Non multò pòst, Eccius iureconsultus, episcopi mandatu venit, &, quoniam Cæsaris atque principum admonitiones repudiasti, faciet, inquit, Cæsar deinceps, quod erit ipsius officij, & nunc quidem tibi mandat, vt hinc è vestigio discedas, & in reditum dies viginti vnum tibi largitur: quam etiam fidem tibi dedit, eam seruabit inuiolatam, & hoc insuper mandat, vt domum profectus, neque scripto neque voce populum in via commoueas. Ad hunc ergò modum dimissus, gloriam Deo tribuit, & ad XXVI. Aprilis diem discedit, comitatus eodem, quo prius, caduceatore Cæsaris.

Luth. scripta sua Cæsaris & principum subijcit cognitioni.

Electoris Treuirensis cū Luth. priuatum colloquium.

Luth. submittit sua scripta Concilio.

Eccius indignăter & minaciter Luth. Vuormatia discedere iubet.

Luth. Cas. Sturmo Cas. caduceatore comitatus discedit.

Luth. litera ex itinere ad Imp. & ordines.

Ex itinere scribit ad Cæsarem, & actionem omnem paucis repetit: deinde, quoniam & antehac semper pacis conditiones detulerit, & nunc etiam deferat, nec aliud petat, quàm vt æquo iudicio de

lite

lite cognoscatur, interposita scripturæ authoritate, flagitat, vt contra vim aduersariorum se tueatur: causam esse non suam priuatam, sed publicam totius orbis terrarum, inprimis autem Germaniæ, cuius ipse salutem etiam vitæ suæ anteponat. In eandem sententiam ad reliquos quoque scribit principes ac ordines quandocunq; Cæsari visum fuerit & ipsis, venturum se fide publica, quo iusserint, causamque suam apud æquos & non suspectos iudices velle disceptare. *Luther. scrib. ad proc. Imp.*

Quoniam Hussi & concilij Constantiensis & Bohemorum non semel mentio fit hoc in opere, paucis rem explicabo. Vixit in Anglia Ioaanes Vuicleuus, ad annum salutis M. CCC. XCIII. Is contra pontificatum Romanū multa scripsit, quæ post in Bohemiam delata fuerunt. Erat tum Pragæ nobilis academia: florebat etiam ibi Ioannes Hussus, professione theologus hic Vuicleui * doctrinā, vti piam atque salutarem, pro concione celebrabat, & longè lateq; propagabat. Accusatus autem ad pontificem Romanum, Alexandrum quintum, citatur. Ille per procuratores, cur non veniat, ostendit: Vuenceslaus etiam rex intercedit, ac in Bohemiam legatos mittit postulat, qui rem cognoscant: sed id frustrà fuit. Damnatus igitur Hussus pro hæretico, scriptum edit, & à pontifice ad Christum iudicem prouocat. Erat tùm eclesiæ Romanæ status valde turbulentus. Cardinales enim in contraria studia diuisi, treis elegerant pontifices, Gregorium XII. Benedictum XIII. Ioannem XXIII. tulerunt hoc permolestè tùm alij reges, tùm Sigismundus Cæsar. Ab hoc demum solicitatus Ioannes Pontifex, concilium indicit Constantiense: Sigismundus verò, Vuenceslai frater, Ioannem Hussum eò vocat, & missis literis Octobri mense, anno salutis M. CCCC. XIIII. publica fide cauet. itaq; comitatus nonnullis ex nobilitate, qui deducerent, Constantiam venit Hussus, Nouembris die tertio tribus verò pòst hebdomadis, cùm ad colloquium priuatum pontificis & cardinalium venisset, captiuus detinetur. Aberat tùm fortè Sigismundus, & certior factus, grauiter tulit, eoque venit: sed cùm pontificij dicerent, non esse fidem seruandam hæreticis, non modò remisit offensionem, licet Bohemi frequenter intercederent, & fidem seruari peterent, sed etiam primus omnium acerbè in eum pronunciauit. Sexta demum Iulij die sequentis anni, synodus illum vt hæreticum & seditiosum damnat, libros etiam ab eo scriptos iubet exuri, sic damnatus ac Cæsari traditus, crematur: cineres verò dissipantur in profluentem Rhenum, ne quæ superessent eius reliquiæ. Post eum simili supplicio vitam finijt ipsius auditor atque discipulus Hieronymus Pragensis. Erant hoc in concilio, præter Cæsarem, multorum regum legati, tres electores Imperij. Ludouicus Palatinus, Rudolphus Saxo, Fridericus Brandeburgicus: cæterorum verò principum ingens numerus; patriarchæ tres,

Histor. Hussi & Hieron. Pragēs. Balæus Centur. 6. cap. 1. de scriptorib. Britan. Pag. 13. 14. 38. 46. 56. 59. 61. 64. 66. 73. 77.

Damnatur Ioan. Hussi pro hæretico.

Tres Pontifices electi.

M. Ant. Sabellicus lib. 9. anead. 9.

Æneas Syluius hist. Bohem. ca. 35. & 36.

Ioann. Hus crematur.

Hieronym. Prag exuritur.

Extat de hac re Ioannis Stumpfii liber lectu non indignus.

Atqui.

1521

Vicleui doctrina damnata ipsius cadauer effossum & crematum.

Decreta Cōstantiensis Concilij.

Tribus Pontif. abrogatis, eligitur Martin⁹ VI.

Bellum Bohem. conciliū secutū.

Æneas Sylvius hist. Bohem. ca. 38. 44. 48.

Anthon. Bonfinius hist. Vnga. Decad. 3. lib. 2.

Aquileienses, Antiochenus, Constantinopolitanus, cardinales viginti octo, episcopi centum, quinquaginta quinq;. theologi & iurisperiti complures, Itali, Germani, Galli, Britanni, Pannonij, Poloni. Damnata fuit etiam hic Vicleui doctrina, & factum decretum, vt illius corpus effossum in Anglia, cremaretur. Sancitum præterea fuit, vt soli sacrifici cœnam domini percipiant integram, reliqui omnes vna sint contenti specie. quod Hussius impugnauerat. Lex quoque lata, ne seruetur fides hæreticis aut suspectis de hæresi, licet fide publica Cæsaris ad synodum venerint, cognitionis causa. Postremò, magistratus fuit abrogatus tribus pontificibus, & communi voluntate creatus Martinus,[1] eius nominis quintus. Vbi per Bohemiam de Hussi & Hieronymi supplicio cognitū est, ingens fuit excitata turba, post etiam bellum, ductore Ioanne Zischa, valde cruentū & vehemens, ita quidem, vt Sigismundus Imperij cogeretur auxilium implorare. Maximè verò sæuitum fuit in sacrificos, odio pontificis, quem execrabantur, ipsius proiecta dominatione, & Hussi recepto dogmate, cuius & memoriam consecrabant.

Theologi Parisienses damnāt Lutherum.

1 Martinus Otto Columna ex Columnensiū familia, qui se ideò Martinū vocari voluit, quod illius electio in profesto Martini promulgata esset.

Ad hoc fere tempus, theologi Parisienses Lutheri libros damnabant, & ex illo, qui est inscriptus de captiuitate Babylonica, tùm & ex alijs certa collegerant, de sacramentis, de legibus ecclesiæ, de operum æqualitate, de votis, de contritione, absolutione, satisfactione, de purgatorio, de libero arbitrio, de immunitate ecclesiasticorum, de concilij, de hæreticorum pœnis, de philosophia, de theologia scholastica, deque multis id genus alijs. Lectorem verò & omnes qui Christi profitentur nomen, admonet, vt ab eiusmodi perniciosis dogmatis diligenter sibi caueant: hæreticorum hunc esse morem, vt blanda quædam initio proponant, quæ semel in animum admissa vix vnquam inde reuelli queant: sub illis autem verborum illecebris latére virus præsentissimum: ordine postea multos enumerant singulorum temporū hæreticos, & in his Vicleuum, Ioannem Hussium ac postremò Lutherū, quem, vt temerarium & arrogantem magnopere vituperant, quòd se vnum plus cæteris videre putet, quod sanctorum patrum & interpretum, quòd conciliorum & scholarum omnium iudicia contemnat, quòd ecclesiæ morem atque consensum, tot sæculis obseruatum, repudiet, quasi verò credibile sit, Christum interea voluisse sponsam suam vnicam in tantis errorum tenebris versari: sed hæreticis hoc esse proprium, vt scripturas ad suum sensum detorqueant. Enumeratis deinde nonnullis ab eo compositis libris, ostendunt, quibus in dogmatis quos imitetur hæreticos: cùm autem ad ipsorum professionem atque munus propriè pertineat, nascentes errores iugulare, quantum quidem fieri possit, idcircò libros ipsius euoluisse diligenter, vt, quemadmodum sibi cauere quisque debeat ab illis, demonstrent: post multam verò lectionem eorum quæ scripserit, reperire se, doctrinam illius esse

lius esse perniciosam, & dignam, quæ flammis vltricibus vindicetur, ipsum verò, vt eam detestetur, atque reuocet, cogendum esse. 1521

Huic illorum decreto respondet deinde Melanchthon, sed & Lutherus, verùm iocosè. Porrò, theologi Parisienses primum totius Europæ locum in eo genere sibi vendicant; duo habent præcipuè collegia, Sorbonam & Nauarram, eoque confluere solent ex omnibus propè gentibus, doctrinæ percipiendæ causa. Candidati huius professionis, qui vulgò dicuntur baccalaurei, per totam æstatem multis exercentur disputationibus, & per horas duodecim argumentis omnium vt respondeant, oportet. Hic miræ sunt digladiationes, ac plerunque de rebus aut friuolis, aut quæ captum humanum excedunt, magnis agitur clamoribus, & certamen ferè finitur auditorum strepitu, cùm ex disputatoribus alter, vel ineptè vel prolixè nimium agit: foris, per cancellos auscultant theologi doctores, qui magistri nostri dicuntur: hi sunt omnis doctrinæ censores, & planè regnum possident. nam rei theologicæ nemo quicquam audet euulgare, nisi de ipsorum permissu: plerique verò sectantur ocium, eoque videntur ad gradum illum aspirare, vt suauiter viuant & alijs imperent. Sunt quidem in ijs nonnulli præclaris ingenijs, verùm alij digni contubernio & meliori cultura.

Luth. iocosè Melanch. seriò Sorbonistis respondent.

Leo pontifex iam antea fœdus inierat cum Heluetijs, vt si quando res ita posceret, ipsorum vteretur opera. Galliæ quoque rex, qui pacem antè cum illis firmauerat, sicuti libro * primo dictum est, de fœdere solicitabat eos, deq; milite sibi subministrando. Zuinglius autem pro concione vehementer dissuadebat, & quàm esset non modò turpis hæc militiæ, verum etiam impia, demonstrabat, & multis in medium adductis incommodis, ad maiorum institutum atque frugalitatem, qui rem pecuariam & agriculturam exercuissent & præclarè multa fecissent, eos adhortabatur, sed frustrà. Nam à multa solicitatione, donis & pollicitationibus expugnati proceres, multitudini persuadent: itaq; omnis Heluetiorum ciuitas hoc anno fœdus cum illo facit, & militem promittit. Soli verò Tigurini, Zuinglium secuti, recusant, & iureiurando confirmant, nullum donum aut stipendium accipere ab vllo principe, militandi causa. Filius deinde natus est regi, Carolus, pro quo fideiubent in baptismo Heluetij, missis legatis. Porrò, tredecim hodie continentur pagis, vti vocant, Heluetij. hi sunt Tigurini, Bernates, Lucernates, Vrani, Suitenses, Vnterualdij, Tugiani, Glareani, Basilienses, Solodurij, Friburgij, Schafusiani, Apecellenses. Hi sunt arctissimo fœdere coniuncti per iusiurandum, & æquali vtuntur iure, ac veluti communem rempublicam * administrant. Ex ijs omnium primi fœdus inierunt Vrani, Suitenses, Vnterualdij, quum eiecta nobilitate, qua premebantur, in libertatem sese vindicarent. fuit hoc anno salutis M. CCC. XV. his deinde Lucernates, postea Tugiani, sexto loco Ti-

Heluetij fœdus faciunt cũ Pontifice, & rege Galliæ. Pag. 19.

Guiciar. lib. 14. ab initio. Ioann. Stumpf. lib. 8.

Tigurini soli fœdus recusant vide pag. 108.

Heluetij regis Galliæ compatres.

XIII. Pagi Heluetiorum.

Mutius lib. 28. Pag. 111. rer. Germ.

Ioann. Stumpff. lib. 6.

1521 gurini, & ab his, Bernates accesserunt. Basilea ferè postrema sese coniunxit. Eorum deinde sunt facti socij, sed non ijsdem legib neque tanta necessitudine, Rhoeti, Lepontij, Seduni, Veragri, Sangallij, Mullusiani, Rutuilenses.

Cæsar Luth. proscribit publico edicto.
Hoc edictũ prolixum extat in chrõ. Ducũ Brabant. Adriani Barlandi cap. 178.

Cæsar, qui tum ætatis annum vigesimum primum excesserat, publico decreto Lutherum octaua die Maij proscribit. Exordium ducit à sua persona. sui nimirum esse officij, non modo stabilire Imperium & amplificare, sed prouidere etiam, ne qua labes aut hæresis intra fines Imperij nascatur: & maiores quidem suos in hanc curam diligenter incubuisse: multò igitur esse æquius, vt ipse, cui tantam tamque latè patentem ditionem Deus concessit, illorum vestigijs insistat: nam si recens in Germania natas hæreses non coherceat, fore, vt & conscientiam ipse suam lædat, & in hoc regni sui primordio maximam nominis indignitatem sibi conciliet: notum esse dubio procul omnibus, quàm impia dogmata Lutherus nunc aliquot annis diuulgarit: ea re permotum pontificem maximum, Leonem decimum, ad quem eiusmodi cognitio propriè pertineat, nihil nõ * tentasse, vt ad saniorem mentem illum reuocaret, & principio quidem lenissimis vsum fuisse remedijs: verùm, vbi nihil profecit, ad eas rationes, quæ legibus & maiorum decretis cõtinentur, venisse, * certumq; denunciasse tempus, intra quod errorem deponeret, graui constituta pœna, nisi paréret: illum verò non solùm nõ obtemperasse, verumetiam atrociores edidisse libros: cùm autem grauiter ipse à pontifice vrgeretur, vt ecclesiæ suum præstaret officium ac hominem nocentem cohiberet, * decretum illud euulgasse pontificis: verùm ne ita quidem illum esse factum meliorem, imò tunc primùm cœpisse furere, & editis libris indignè ac contumeliosè multa scripsisse, nec aliud in ipsius libris quàm seditiones, bella, discordias, incendia, cædes atque rapinas contineri: patrum & conciliorum ab eo contemni autoritatem, & * Constantiensi concilio magnam inprimis fieri contumeliam, quæ quidem non solùm ad eius ætatis viros sanctissimos, verùm ad Sigismundum quoq; Cæsarem & ad senatum principum pertineat: imanitatem ipsius atq; rabiem nullius oratione satis explicari posse: non hominem esse qui sic agat, sed dæmonem potius, humana specie: his ergò de rebus cogitantem se magnopere perturbari atque dolere pro suo erga rempublicam & dignitatem pontificiam affectu: ideoque, ne vel maiorum suorum virtute, vel suo splendore atque munere aliquid admittat indignum, * congregationem fecisse omnium Imperij principum ac ordinum, & communicato cõsilio, rem omnem grauiter ac diligenter expendisse: & quanquam legibus cautum sit, ne manifestus hæreticus, toties damnatus & ab ecclesiæ communione semotus audiatur, tamen, ne quis vlli calumniæ locum esse posset, * datis literis & misso caduceatore ac publica interposita fide,

Pag. 9. 10.
Pag. 46. 47.
Pag. 46.
Pag. 61.
Pag. 56. 57.
Pag. 56. 57.

1521

...e illum accersiuisse, vt coràm sui facti rationem explicaret: pòst, ...ine commemorat quid sit actum Vuormaciæ, tùm publicè, tùm priuatim,* vt suprà dictum est. Et quoniam errores ille suos pertinaciter defendat,* decretum illud pontificis laudat, eiusque vindicem se fore profitetur. itaq; & ipse illum damnat & proscribit, vt authorem scismatis, vt manifestum ac pertinacem hæreticum: mandat etiam omnibus, graui denunciata pœna, vt pro tali agnoscant, & vt post xxi. dies,* quos ad reditum ei concesserit, quisq; det operam, vt illum capiat, & captum in suam potestatem perducat: eos verò, qui quocunque modo faueant aut operam ei suam communicent, æquè proscribit: libros etiam aboleri iubet, & librarijs in posterum grauem constituit pœnam: & hoc quidem suum decretum, quod communi principum & ordinum consilio factum esse dicit, sacrosanctum esse mandat.* Aiunt edictum hoc à paucis aliquot fuisse conflatum: nam ex electoribus nonnulli fatentur, non se fuisse conscios, vt suo loco de Coloniensi dicetur.* Moguntinus, qui cancellarius est Imperij, multum in hisce rebus potest. vtcunque fit, ea lata sententia, permagnam Cæsar inijt gratiam, ita quidem, vt à Gallis abalienato prorsus animo, fœdus cum eo pontifex iniret, sicut * paulò pòst dicemus.

Pag. 56. 57.
Pag. 46.
Pag. 62.
Damnationis Luth. nō oēs Imperij ordines conscij fuerunt, vt
Pag. 456.
Pag. 61.
Carolus proscriptione Luth. qd quæsierit.
Pag. 69.

Ab ea promulgatione, Fridericus princeps, è nobilitate nonnullis, de quorum fide compertum habebat, negocium dabat, vt in locum quendam secretiorem & ab hominum frequentia remotum, deducerent Lutherum, vitandi causa periculi: quod quidem summa diligentia fuit & taciturnitate administratum. In hac sua solicitudine, varias epistolas ad amicos & libros etiam Lutherus emittit. de abroganda Missa priuata, quem suis fratribus Augustinianis inscribit: de votis monasticis, ad parentem suum Ioannem Lutherum, & aduersus Iacobum Latomum, Theologum Louaniensem: Augustinianos autem ad fortitudinem atque constantiam hortatur, & in Friderico principe magnum ipsos habere præsidium dicit; quòd sit prudens, & veritatis amans, & à iudicijs temerarijs alienissimus. Cœperant illi tunc omnium primi intermittere ritum Missarum, eoque Lutherus confecit illis hunc, quem diximus, librum, vt & vacillantes erigeret, ac peritiores confirmaret, magnopere hortatus, vt in eo proposito perseuerarent. Quo cognito, Fridericus admodum solicitus, ne turbas ea res ac maiorem aliquem motum excitaret, totius academiæ sententiam exquiri, & ad se referri iubet: academia quatuor ad eam rem deligit, Iustum Ionam, Philippum Melanchthonem, Nicolaum Amstorffium, Ioannem Dulcium. hi cum Augustinianis collocuti, quid ipsorum esset propositi, renunciant, & simul, quanta cœnæ Domini fieret iniuria, demonstrant. itaque principem orant, vt tantam impietatem non vno solùm in templo, sed omnibus in locis aboleat, & verum vsum cœnæ, iuxta

Pathmos Luth. Delituit in castro Vuartburgo non procul ab Eysenacō.
Luth. varia opuscula ex suo eremo.
Missa intermissa Vitebergæ ab Augustinianis.
Augustiniani Vuitembergens. Frid. abrogatæ Missæ rationem reddunt.

1521 Christi mandatum & morem apostolorum instituat, & aduersariorum contumelias omneis fortiter contemnat: sic enim esse comparatum, vt qui veram Euangelij doctrinam suscipit propugnandam, hunc oporteat multa perpeti: magnopere ei prouidendum esse, vt hoc præsentissimum Dei donum, quo præcipuè sit ornatus, propter excitatam in ipsius populo euangelij lucem, reuerenter agnoscat.

Frider. respons. de abroganda Missa.

Ad ea Fridericus, nihil omninò se, quod ad pietatem pertineat, prætermissurum: sed quoniam res admodum sit ardua, sibi videri, non esse properandum, & per ipsos, qui pauci admodum sint, vix aliquid posse perfici: quòd si scripturæ testimonijs causa nitatur, fore vt cõplures accedant, & tunc mutationem illam, quæ pia videbitur atque necessaria, multò posse commodius fieri: se qui scripturæ sit imperitus, ignorare, quando ritus ille Missarum vsitatus, quem ipsi damnent, sit introductus, & quando ille, quem apostoli dicuntur obseruasse, in desuetudinem venerit: pleraque omnia templa & ecclesiasticorum esse collegia propter Missas instituta, maximis ad eam rem collatis facultatibus: quod si nunc aboleatur Missa, fore, vt possessoribus auferantur ea bona, quæ Missarum nomine donata sint olim: quanta verò sit ex eo futura perturbatio, quemuis intelligere: & quoniam ad se totam actionem reiecerint, suum esse consilium, vt cum reliquis academiæ viris bonis atque doctis re communicata, negotium moderatè tractent, & rationes excogitent ad pietatem & tranquillitatem retinendam idoneas.

Delectorum de missa abrogandà sententia.

Delecti, habita rursus deliberatione respondent, & sicut antea, monent, vt abrogari Missam iubeat: posse id fieri sine tumultu, & vt non possit, tamen quod rectum sit atque pium, non idcircò prætermitti oportere: quòd numero superentur, nihil esse noui: semper inde à cõdito mundo maiorem hominũ partẽ restitisse veræ doctrinæ: fore etiã, vt hunc cœnæ Domini rectum vsum ij solùm recipiant & approbent, quibus datum sit diuinitus: collegia quondam instituta, non propter Missas, verùm vt iuuentus ad pietatem in ijs erudiretur, & possessiones illas fuisse donatas in eorum, qui docerent simul & discerent, & in pauperum etiam vsus: & hunc quidem morem ad Bernardi propè durasse tempora: verum annis ab hinc circiter quadringentis, natam esse Missarum illam nundinationem, quæ sit omninò tollenda: quòd etiamsi vetustiorem haberet originem ista prophanatio, tamen idcircò non esse tolerandam: &, si fortè motus ex ea mutatione nascantur, id non esse doctrinæ, sed aduersariorum nequitiæ tribuendum, qui sui emolumenti causa, veritatem contra conscientiam oppugnent: ad hoc verò genus incommoda non esse respiciendum, sed progrediendum constanter, quomodocunque tandem tumultuetur mundus: hæc enim omnia fuisse iam olim à Christo prænunciata.

Ferd. nuptiæ. Lazius lib. 3. ca. 3. rer. Vienens.

Cæsaris frater Ferdinandus, Austriæ princeps, hoc anno ducit in matrimonium Ludouici Vngariæ regis sororẽ Annam.

In tanto

In tanto numero aduersariorum Lutheri, Britanniæ rex, Henricus octauus, illum etiam oppugnat, & primo quidem iudicium illius de indulgentijs conuellit, & pontificatũ defendit: pòst, omnem illam disputationem de sacramentis ecclesiæ reprehendit, sumpto scribendi argumento ex libro de captiuitate Babylonica. Lutherus, vbi cognouit, acerrimè respondet, eiusque causæ defensione, nullius hominis dignitatem aut splendorem quicquam apud se valere, demonstrat. Leo pontifex honorificum regi cognomen idcircò tribuit, defensorem appellans ecclesiæ.

Henricus Angl. rex scribit in Lutherum.
Luth. respondet, pag. 91.

Quomodo Carolus Austriacus ad Imperij dignitatem ascitus fuerit, suprà demonstrauimus: cùm deinde priuatæ quædam offensiones intercederent inter ipsum Galliæque regem, ventum est ad arma, & primò quidem in Hispaniæ finibus, inque Belgio. Tenebant tùm Galli Parmam & Placentiam: id permolestè grauiterque Leo pontifex ferebat; cumque nuper etiam tentassent Rhegium Lepidi, prorsus animum ab illis auertit, & fœdus cum Cæsare fecit, cuius hæc erant capita præcipua, vt ecclesiæ Romanæ dignitas defendatur, vt quæ Galli nuper illi ademerant, recuperentur, vt Franciscus Sfortia tùm exul, in paternum solium restituatur & principatum Mediolanensem. Coniunctis ergò viribus, Parmam & Placentiam Gallis eripiunt, & Mediolanum vrbem capiunt, & hostem ex Insubria, quam totos iam sex annos ille tenebat, depellunt, & Sfortiam deinde restituunt, administrantibus bellum Prospero Columna, Ferdinando Daualo Piscario. Non multo post eum allatum nuncium, Leo decessit è vita, non sine veneni suspitione. Filius erat Laurentij Medices, ac proauum habuit Cosmum, qui præcipuum splendorem in hanc familiam intulit: tredecim annorum adolescens Leo, in Cardinalem ordinem fuit allectus, Innocentio octauo, pontifice: non excessit annum ætatis quadragesimum septimum: successorem habuit Adrianum sextum, Batauum, qui Cæsaris adolescentiæ formator fuerat.

Cæs. bellum cum Gallo.
Iouius histor. sui temp. lib. 20.
Guiciard. Ital. hist. lib. 14.
Arnold. Feron. rer. Gallic. lib. 5
Galleatius Capella. lib. 1.
Hist. Fronsperg. lib. 3.
Zonocarus lib. 1. de vita Caroli.
Sfortia restituitur exul.
Leo atrocis toxici violentia interijt.
Iouius lib. 20.
Adrianus Florentius Batauus Leoni succedit.
Guiciar. lib. 14.

Eodem prope tempore, Solimannus, nuper factus Turcarum princeps, Ludouico Bohemiæ regi & Vngariæ, qui sororem Cæsaris Mariam habebat in matrimonio, bellum facit, & plurimis occupatis oppidis atque castellis, Belgradum vrbem, Vngariæ propugnaculum, ad Danubij & Saui confluentem, capit, & opere præsidioque munit.

De quo vide pagin. 78. 79.
Belgradum à Turca capitur.

Dum verò Cæsar in Germania moratur atque Belgio, valde graues ortæ fuerunt per Hispaniam seditiones: vt ergò nascenti malo tempestiuè occurreret, constituto prius iudicio & senatu, qui ius redderent, perque suam absentiam, Imperij negocia procurarent, classe vectus in Hispaniam redit: sed iam ante ipsius profectionem ordines Imperij conuentus agebat Noribergæ, cùm alijs de rebus, tùm inprimis de bello Turcico: & Cæsar emisso diplomate sub exi-

Carolus redit in Hisp. propter ortas seditiones.
Conuentus Noriberga. Huius progressus est. pag. 75. 80.

1522
tum Martij, monet inprimis ecclesiasticos, vt pro reipublicæ salute,
pro peccatis hominum expiandis vota Deo nuncupent & sacra fa-
ciant: calendis deinde Maij decreta fuerunt auxilia Ludouico regi.
Pactum Cæs. cũ rege Angliæ.
Cæsar domum rediens, Angliæ regem iterum inuisit, & vt firmum
haberet amicum in Galliæ regem, * aureorũ millia centum trigin-
Pag. 147.
ta tria promittit ei dare quotannis. Tantundem enim ex pacto Gal-
liæ rex Anglo pendebat, eiusque sorori Mariæ, quotannis. itaque
Pag. 162.
nisi de damno sibi caueretur, Anglus nihil in illũ experiri volebat.*
Actum inter ipsos de hac re fuit Iunij die decimotertio, Vindesoræ,
Maria Angl. Regis f. despondetur Carolo.
quod est Thamesim, oppidum & arx, supra Londinum: maioris
etiam necessitudinis causa, conuenit, vt Angli filiam Mariam, tunc
septem annorum puellam, Cæsar consobrinus in matrimoniũ suo
Galliæ rex amissa per Italiã recuperare tẽtat.
tempore duceret: vter ab eo pacto discederet, alteri dependeret au-
reorum millia quadringenta. Galliæ rex, vt amissa per Italiam recu-
peret, omne robur eò conuertit.
Pag. 32. 65.
De Zuinglio * supra dictum est: Episcopus verò Constantiensis,
Hugo, cuius ad iurisdictionem ecclesiasticam Tigurini pertinent,
senatum interpellat, & cuiusmodi querelas audiat de Zuinglio, qui
nouum doctrinæ genus inuexerit, ostendit: ille, suam causam ad se-
Episc. Cõstantiens. ad Canonicorũ collegiũ literæ.
natum defendit, eique satisfacit: episcopus deinde dat literas ad col-
legium canonicorum, in quibus etiam erat Zuinglius, & de nouis
doctoribus, qui perturbent ecclesiam, multa locutus hortatur, vt
Pag. 47.
ab illis diligenter sibi caueant: & quia * Leo pontifex, deinde * Cæ-
Pag. 66.
sar etiam illa dogmata grauissimis edictis damnauerint, monet vt
ijs pareant, nec aliquid mutent aut innouent, donec illi quorum in-
terest, aliquid de communi consilio statuant. fuit hoc mense Maio.
Quum hec esset in collegio recitata epistola, Zuinglius, ad quem et
Zuinglius episcopo Constantiens. scribit.
pertineret, episcopo rescribit, & intelligere se dicit, quorum impul-
su ista faciat: monet, ne sequatur eorum consilia: nam inuictam es-
se veritatem, nec ei posse resisti. prolixiori postea scripto respondet
illis, quos eius epistolæ putabat authores. Zuinglio deinde coniun-
Quid consecutũ vide pag. 79.
cti quidam alij, per literas orant episcopum, ne quid aduersus euan-
gelij doctrinam decernat, neque turpem illam & infamem vitam
sacerdotum amplius ferat, sed coniugium illis permittat. In ean-
Zuinglius ad Heluet.
dem quoq; sententiam scribit Zuinglius ad omneis Heluetios, mo-
net, ne veræ doctrinæ cursum impediant, neque sacerdotibus mari-
tis vllam faciant molestiam: cœlibatus enim præceptum, autho-
Heluetiorũ pagorũ nonnullorũ de cõcubinis consuetudo.
rem habere Sathanam: nonnullis in ipsorum pagis hunc esse mo-
rem, quum nouum quempiam ecclesiæ ministrum recipiunt, vt iu-
beant eum habere concubinam, ne pudicitiam alienã tentet: eam
consuetudinem, rideri quidem à multis, verùm prudenter esse rece-
ptam, vt quidem eo tempore, & in illis doctrinæ tenebris atque de-
prauatione: quod autẽ illi de concubinis tunc fecerint, idem nunc
esse de legitimis vxoribus instituendum vbique.

Lutherus

Lutherus interim, cùm per menses aliquot delituisset, vt suprà diximus, Vuitembergam reuertit, & quoniam à Friderico principe non erat reuocatus, ne in malam hoc ille partem acciperet, veritus, mense Martio datis ad eum literis, quòd ipsius iniussu redierit, nulla factum esse dicit vel maleuolentia vel contemptu: satis intelligere se, non defuturos esse, qui ad ipsius periculum hoc pertinere dicant, eò *quòd pontificis atq; * Cæsaris grauissimo iudicio sit proscriptus, quorũ minimè sit contemnenda potentia: se quidem hæc omnia diu multumque præcogitasse, verùm sui facti treis habere causas: primùm, quòd crebris ecclesiæ Vuitembergicæ literis atq; precibus sit interpellatus, vt redeat: eum verò populum à Deo peculiariter sibi concreditum esse, neque negligi posse: multos hauddubiè de hac emendatione doctrinæ loqui acerbè & odiosè, verùm certò sibi constare, professionem hanc suam esse Deo gratissimam: deinde, per insidias diaboli, qui lucem hanc euangelij ferre nõ possit, absente se, turbas in ecclesia sua concitatas esse, quæ nisi coràm ipse doceat, componi non possint: eam verò causam esse tanti momenti, vt quibusuis eam rationibus anteferat, ideoque statim vbi cognouisset, omni remota deliberatione redisse: nihil enim sibi tàm esse charum, atque populi salutem: quòd si literis confici res potuisset, leuiter se Vuitembergæ desideriũ fuisse laturum: postremò, valde se metuere, ac quodammodo præuidere futuram in Germania longè maximam tempestatem, quæ præsens hoc Dei beneficium tàm securè contemnat: plerosque magno quidem studio complecti veram doctrinam, sed vita moribusq; vehementer eam deformare, & quæ spiritus esse debebat libertas, eam ad suas transferre cupiditates, vt quiduis licere sibi putent: alios autem in hoc esse totos, vt sanam doctrinam opprimant quocunque modo: hoc autem ad seditionem concitandam propriè pertinere: tyrannidem ecclesiasticam nunc esse debilitatam, & hoc solum initio sui fuisse propositi: sed quia magistratus etiam hoc tantùm domum non agnoscat, fore vt hanc ingratitudinem & verbi sui contemptum Deus vlciscatur, & alia post aliam nascente calamitate, sicut Hierosolymæ, funditus euertat omneis: iam verò, suum, & aliorum qui consulere in medium possint officium esse, vt ad summam docendi atque mouendi diligentiam, nihil reliqui faciant: & quanquam fortasse laborem omnem ipse frustrà sumat, & à multis etiam rideatur, idcircò tamen sibi desistendum non esse: nam operam suam placere Deo, & * qualecunq; tandem sit futurum conuentus Noribergici decretum, iudicio tamen & sententiæ diuinæ non posse præscribi: esse quasdam alias præterea sui reditus causas, verùm tenuiores: hanc verò quam demonstrarit, quæ videlicet ad asserendum euangelium pertineat, satis esse magnam & idoneam, cur humanis omnibus consilijs posthabitis, ad solum Deum respiciat: vt

1522

Luth. Vuitembergam redit ex eremo, de quo pag. 67.

Reditus sui Friderico per literas rationẽ reddit.

Pag. 47. 66.

Pag. 69. 81. 109.

1522 ergò boni conſulat, quod non iuſſus ab ipſo neque vocatus, eò ſe receperit orare: ipſum quidem principem in corpus atque fortunas populi ſui habere poteſtatem, Chriſtum verò animas etiam, quarum procuratio atque cura quoniam ſibi demandata ſit diuinitus: non ſe poſſe ſtationem deſerere: cumque Chriſti negocium hoc ſit omne, putare ſe, nihil ob hunc ſuum reditum ipſi futurum eſſe periculi.

Caroloſtad. ſtatuas Vuitēbergæ è templis eijcit. De Caroloſt. vide pag. 31.139.

Quòd autem per ſuam abſentiam ait excitatas in eccleſia turbas, ad hunc modum habet. Andreas Caroloſtadius, de quo ſuprà dictum eſt, interea dum Lutherus abeſt, diuerſa dogmata propoſuit: & tumultuosè ſtatuas è templis eiecerat, concitata plebe: Lutherus autem hac de cauſa potiſſimùm reuocatus à ſuis, cùm rediſſet, factum iſtud Caroloſtadij damnat, demonſtrans, non hoc ordine progrediendum, ſed imagines atque ſtatuas primùm eſſe remouendas ex animo, populumque docendum, ſola fide nos placere Deo, ſtatuis verò nihil profici: ſublatis illis ad hunc modum & rectè informatis animis, nullum eſſe periculum amplius, ne quid noceant, & ſponte collapſuras: non ſe quidem repugnare, quo minus tollantur, ſed hoc à magiſtratu fieri debere, neque permittendum, vt vulgò & promiſcuè fiat ab omnibus.

Muncerī & aliorū enthuſiaſtarum ſecta gliſcit.

Gliſcebat ad hoc tempus occultè ſecta quorundā, qui cum Deo ſibi colloquium eſſe, & mandatum habere ſe dicebant, vt impijs omnibus interfectis, nouum conſtituerent mundum, in quo pij ſolum & innocentes viuerent ac rerum potirentur. Hi ſuas opiniones clanculum diſſeminabāt, in illa potiſſimùm Saxoniæ parte, quæ eſt ad Salam flumen, eorumque ſententiam laudabat etiam Caroloſtadius, vt quidem Lutherus refert: cumq; victus authoritate Lutheri non potuit, quod vellet, Vittembergæ perficere, deſerta demùm ſtatione tranſijt ad illos. Ex hoc hominum genere atque officina prodijt Thomas Muncerus, quo quidem authore per Turingiam & Franconiam pòſt nata * eſt popularis in magiſtratum ſeditio, vt ſuo loco recitabitur.

Pag. 117.

Luth. ad Vacillantes Bohemos litera.

Lutherus deinde certior factus, in conuentibus Bohemorum eſſe, qui pontificis & eccleſiæ Romanæ ſuaderent authoritatem recipiendam, alioqui diſſidiorum & offenſionum nullum eſſe futurum finem: dat literas ad illos tertio calendas Auguſti. nomen Bohemorum ſibi valde aliquando inuiſum & odioſum fuiſſe, quandiu pontificem Romanum ignoraſſet eſſe antichriſtum: nunc verò, cùm euangelij lucem Deus mundo reſtituit, longè aliter iudicare, ſuiſque libris hoc ipſum ità profiteri, vt pontificem eiuſque clientelam omnem habeat ſibi multò magis, quàm ipſi, durū & implacatum: iactaſſe non ſemel aduerſarios, in Bohemiam ſe commigraſſe, & ſe quidem aliquoties optaſſe eò proficiſci: verùm, ne fugæ ſimilem eam profectionem clamarent, mutare propoſitum: nunc

autem

autem eò rem deductam, vt spes magna sit, Germanos atq; Bohemos euangelij doctrinam & candē religionem aliquando professuros: quòd plerisque doleat, ipsos inter se varijs diuidi sectis, merito quidē illos angi, verùm, si ad pontificatum deficiant, fore, vt non modò non tollantur sectæ, verùm etiam augescant, & sese diffundant: nusquam enim esse plures, quàm in regno pontificio, sectas: vel solis Franciscanis hoc posse demonstrari, qui multipliciter inter se differant: & tamen hæc omnia fieri authore ac defensore pontifice Romano: nam eius regnum aliquodammodo & confirmari dissidijs hominum: hanc etiam esse causam, cur reges inter se committat, & offensionibus perpetuam materiam subministret: prouidendum igitur ipsis diligenter, ne, dum sectas illas minores abolere student, in alias incidant longè deteriores, cuiusmodi sint omnes pontificiæ, prorsus insanabiles, è quibus beneficio Dei nuper erepta sit Germania: tollendis incommodis nullum esse potius remedium, quàm vt ecclesiarū præfecti purè ac simpliciter euangelij doctrinam tradant: quòd si populum imbecillem in officio continere non possint, quo minus deficiat, hoc saltem elaborent, vt cœnam Domini retineant integram, vt Hussi & Hieronymi Pragensis memoriam seruent inuiolatam: fore enim, vt hæc duo præcipuè conetur ipsis extorquere pontifex: quòd si ex ipsis aliqui relanguescant, & vtrunque tyranno concedant, non rectè ab ipsis fieri: sed licet Bohemia tota deficiat, se tamen Hussi doctrinam esse celebraturū ad omnem posteritatem: itaque rogat & hortatur, vt in eo religionis instituto, quod multo sanguine summaque fortitudine hucusq; defenderint, perseuerent, nec efflorescenti euangelio sua defectione contumeliam faciant: etiamsi non omnia sint apud ipsos rectè cōstituta, non defuturum tamen esse Deum, qui suo tempore fidelem aliquem ministrum & religionis emendatorem sit ipsis excitaturus, modò constanter agant, & pontificatus Romani turpitudinem ac impietam ab se longissimè repudient. Ad Bohemos quod attinet, sic habet. A morte Ioannis Hussi, de quo suprà * dictum est, in treis potissimùm sectas diuisus est populus. Vna est eorū, qui pontificem Romanum, vt ecclesiæ principem & Christi vicarium agnoscunt: altera eorum, qui cœnam Domini percipiunt integram, & in Missis nonnulla recitant lingua populari, cæteris autem in rebus à pontificijs nihil differunt. Tertia est eorum, qui dicuntur Picardi, pontificem hi Romanum & clientelam eius omnem appellāt Antichristum & meretricem illam in Apocalypsi depictam: præter biblica scripta nihil recipiunt, sacerdotes & episcopos sibi deligunt ipsi, matrimonio nemini interdicunt, mortuis nullas faciunt exequias, dies festos & ceremonias habent perpaucas.

Pag. 61. Tres sectæ in Bohemia.

Post hæc, librum edit Lutherus aduersus falsò nominatum ordinem episcoporum. Et quoniam in præfatione sibi titulum sumit

Luth. scriptū aduersus falsò nominatos episco.

1522 ecclesiastæ Vuitembergensis, ait, etiamsi rideatur ab ipsis propter eum titulum, hoc tamen sibi non esse mirum, nec etiam præter expectationem euenire, qui violentiam ipsorum sit expertus in rebus multo grauioribus: quod sibi opponant, nihil ipsos habere præter tyrannidem: se, paratum doctrinæ suæ rationem reddere, contemni ab ipsis ac repudiari: ipsos verò, quoties vrgeantur vt suam doctrinam comprobent ac veram esse demonstrent, obsurdescere: turpè admodum esse & magna vituperatione dignum, quod tam multi tam magnificis & splendidis ornati titulis, qui se totius scripturæ profiteantur magistros, ab vno se in ius & disceptationem vocati, non ausint legitimum subire iudicium: & quoniam superbè secum agant, se quoque nihil ipsis velle concedere, & cognomen hoc ecclesiastæ sibi imposuisse ipsum: nihil enim dubitare, quin eum titulum multo rectius ac verius arrogare sibi possit, quàm ipsi, nomen episcopi: quam enim profiteatur doctrinam, eam esse non suam, sed ipsius Christi: nec esse quod vllum in tyrannide præsidium ponant: quantopere enim ipsi odio & iracundia æstuent, tantopere se progressurum animosius, omni ipsorum contempto furore: quòd si etiam iuguletur ab ipsis, doctrinam tamen suam fore immortalem: viuere ac in sempiternum regnare Christum, qui insaniam ipsorum & sanguinarios conatus aliquando sit cohibiturus:*

Pag. 47. 66. Romani pontificis & * Cæsaris edicto, sibi nuper ablatum esse nomen, & caracterem illum magnæ bestiæ prosus erasum: hoc adeò sibi non esse molestum, vt gratias agat quoque Deo, qui se ab illo fœdissimorum errorum & impiæ doctrinæ ergastulo liberatum, vera sui verbi cognitione illustrarit: quod cum ita sit, & quoniam à Deo sibi demandatum sit euangelij docendi munus, æquum esse, vt & ipse titulum sibi sumat, cùm falsi doctores eiusmodi fucis adeò

Pag. 10. 11 12. 15. sese venditent. non ergo se posthac ipsorum * iudicio submissurum

Pag. 62. sua scripta: nimium se fuisse * Vuormaciæ demissum: nunc autem de sua doctrina tam esse certum, vt ne vllius quidem angeli iudicio velit eam subijcere, sed eius doctrinæ testimonio iudicaturum se & ipsos omneis & angelos etiam: qui doctrinam hanc repudient, eos non posse cõsequi salutem ac vitam æternam, eo quòd non ab homine, verum ab immortali Deo sit profecta: si longior vita sibi detur, nihil se reliqui facturum ad summam diligentiam, vt ad omneis vbique prouincias enuncietur euangelium: captari quidem ab ipsis ocium & tranquillitatem & delitias, & de status perturbatione vehementer angi, se verò daturum operam, vt quam pacem tanto studio quærunt, eam vt ne consequantur: sin autem ab ipsis interficiatur, ne sic quidem extra tumultum & inquietudinem esse futuros: & quoquo tandem modo secum agant, fore tamen, vt Deus impetum in ipsos perpetuo faciat & continenter, donec victi ac prostrati vel pereant omnino, vel inuictissimo bellatori supplices facti,

1522

facti, culpam agnoſcant & veniam deprecentur: optare ſe quidem in primis, vt reſipiſcant & ſalutaribus conſilijs maturè acquieſcant: hoc ſi non poſſit impetrari, bellum ſibi cum ipſis æternum & irrecõciliabile futurum eſſe: quòd etiam nonnulli criminentur, ſuam in dicendo libertatem, quaſi propemodum eò ſpectet, vt eiuſmodi ſcriptionibus motum aliquem excitet: maximam ſibi fieri iniuriam: nam poſſe plurimis ſcripturæ teſtimonijs ac exemplis oſtendi, neceſſariam hanc eſſe rationem, cùm eccleſiarum præfecti ſunt & indocti & impij & obſtinati, quando nec ſuum ipſi munus faciunt, nec alijs qui cupiunt & idoneè poſſent, permittunt vti faciant.

Pag. 69.
Legati Hungar. ad conuent. pag. 84. 148.
Adriani VI. epiſtola ad Frid.
Hoc breue apoſtaticum extat Tom. 4. Concil. general. fol. 705.

Suprà de * Noribergæ conuentu diximus: huc etiam Ludouicus rex & Hungariæ proceres legationem miſerunt ampliſſimam, & de Turcica immanitate miſerabiliter conqueſti, firma petebant auxilia & diuturna. Miſit quoque legatum eo pontifex Adrianus, & Octobris die quinto, per Hieronymum Rotarium, è ſuis cubicularijs vnum, qui ante legatum in Germaniam venit, ad Fridericum principem dat literas. gratum ſibi fuiſſe, cùm de conuentu Noribergæ audiret, gratiſſimum verò, cùm ipſum eo quoque venturum accepiſſet: ſpem enim eſſe magnam, aliquid ibi decretum iri, quod ad reipublicæ ſalutem ac dignitatem pertineat: hanc etiam eſſe cauſam, cur de conſilio ſenatus cardinalium, legationem in Germaniam decreuerit: voluiſſe autem interea dum legatus ille ad viam ſeſe comparet, hunc præmittere, cui mandarit, vt ipſum, quem valde ſemper dilexerit, adeat, ſuumq; erga rempublicam ſtudium ac voluntatem exponat, quemadmodum ex eo, qui ſubſequetur, legato, copioſius ſit auditurus: hortatur autem & petit, vt ipſe, qui ſit Imperij princeps, cuius quidem in Imperij tutela verſetur eccleſia Romana, diligenter elaboret, ac in medium ea conſulat, quæ ad dignitatem eccleſiæ apoſtolicæ & ad publicam tranquillitatem pertinebunt, in eoque maiorum veſtigia ſequatur: & quoniam in cæteris ab ipſorum virtute non degenerarit, ſperare ſe, ne hìc quidem eſſe futurum ſui diſſimilem: Hieronymo etiam mandaſſe, de his rebus vt cum ipſo loquatur, cui & fidem haberi petit. Ferdinandus Auſtriæ princeps, latam aduerſus Lutherum * annò ſuperiori ſententiam vehemẽter vrgebat, & in ducatu Vuirtembergenſi, quem tunc tenebat, grauiſſimum propoſuit edictum, XXVI. die Nouembris, ac præmium delatoribus conſtituit, & paſſim in ſuis prouincijs, grauiter in eos, qui pontificijs legibus non parerent, animaduertit. Hoc anno diem ſupremum clauſit Ioannes Reuchlinus, ætate grauis: mortuũ celebrauit Eraſmus Roterodamus pulcherrimo dialogo, dum & immortalitatem & trium linguarum cognitionis principatum ei tribuit.

Ferd. Auſtr. primus perſecutor Lutheranorũ. Pag. 66.
Capniõ moritur. Iou. ca. 133. in elogijs. doct. Vir.

Sub exitum Nouembris Adrianus dat literas ad reliquos ordines Noribergæ congregatos. Inde ab eo tempore, quo ſit ad apoſtolatus

Adr. litera ad princ. Germ. Norib. cõgregatos.

1522 stolatus officium delectus, nihil habuisse magis in votis, quàm vt boni pastoris partes modis omnibus impleret, nec vllam sui gregis ouiculam sineret longius aberrare, quantum quidem omninò sua vigilantia & solicitudine fieri posset: eiusque studij sibi Deum esse testem, qui se nihil tale meritum, præter omnem suam expectationem ad hoc munus euexerit: vt autem facilius, quo cuperet, peruenire posset, vehementer hortatum esse reges omneis atque principes, vt à ciuilibus bellis abstineant, & si bellum omnino sit gerendum, vt vim omnem atque robur aduersum hostes fidei conuertant: & quod alijs persuadere sit conatus, illud se præstitisse: & Equitibus Rhodijs, quos Turcarum Cæsar dura nunc seruitute premat, magnam pecuniæ vim subministrasse: deinde ab externis periculia reuocata cogitatione, cœpisse mala domestica circumspicere, & quidem magno cum animi dolore audire, Martinum Lutherum, qui sæpenumero leniter & paternè monitus, tandem, cùm nullum superesset aliud remedium, damnatus sit atque proscriptus *à plurimis academijs, à * Leone pontifice, tùm etiam à * Cæsare, de communi ipsorum voluntate, non modò non coërceri, verumetiã multo vehementius quàm antea, grassari, & nouos quotidie libros edere, quibus & religio Christiana & vitæ honestas omnis eneruetur: hoc etiam eo sibi dolere magis, quòd ex nobilitate complures ei fauere, & nunc eousque factam esse progressionem intelligat, vt ecclesiasticorum & dignitas per Germaniam imminuatur, & possessiones etiam in discrimen veniant, & * ciuile sit excitatũ bellum inter nonnullos: verè quidem à Paulo dictum, oportere existere hæreses, nunc autem eum esse rerum statum, vt importunissimè hoc malum acciderit: diabolum in hoc esse totum, vt nos plurimis calamitatibus inuoluat: ipso nimirum authore & Turcicum furorem in nos longè lateque grassari, & simul hæresim istam Lutheri, in Germaniam, fortissimam gentem, inuectam esse: De Turcæ potentia neminem esse qui nesciat, quanta ea sit, & vt fortasse debellari possit, nihilo tamẽ melius habituras res nostras, quandiu domesticus ille hostis non sit expugnatus: multa se, cum esset in Hispania, de falsis Lutheri dogmatis *audisse: & quanquam sibi doleret, malum illud in ea regione natum videri, vnde genus ipse duceret, duabus tamen rebus animum se confirmasse: primùm, quòd doctrinam illam adeò friuolam & impiam speraret à plerisque omnibus contemptum iri, deinde, quòd existimaret, plantam illam pestiferam, aliunde allatam, non esse radices acturam in ea regione, quæ semper procreasset hæresium oppugnatores: cum autem longè diuersum acciderit, siue iusto Dei iudicio, siue negligentia quadam, & eorum, qui maturè consulere debebant, incuria, prouidendum ipsis esse magnopere, ne dùm lentius adhuc & remissius agunt, videantur & obliti esse pristinæ virtutis, & hoc tantum facinus approbare:

Pag. 37. 64.
Pag. 46. 66.
Pag. 78.
Pag. 78.

 1523

bare: vehementer autem esse indecorum, tam fortem & constantem populum, ab ea religione, quam Christus & apostoli tradiderunt, quam tot martyres ac praeclari viri, quam etiam maiores nostri tenuerunt, deficere, authore & impulsore fraterculo, qui & ipse plurimis annis eam secutus sit atque professus: quasi verò tot nunc saeculis erratum sit, quasi Christus, qui se nobis ad futurum confirmarit in perpetuum, ecclesiam suam in tantis doctrinae tenebris immorari permiserit, quasi ipse vnus tantummodo sapiat, & in hoc sit excitatus à Deo, vt totius orbis errorē patefaciat: non dubium esse quin viris prudentibus haec admodum ridicula videantur, sed tamē esse popularia & ventosa, quique nouis imperijs student, maximas inde occasiones audendi aliquid captare: An non videant quid illi spectent, & quorsum euadant? hoc solum agi, vt sub specie libertatis Christianae, ius & aequum & leges omneis proijciant: quo modo enim ciuilem magistratum agnoscant & obseruent, qui sanctissimorum pontificum & conciliorum leges ignominiosè tractare, imò * flammis abolere non dubitent? certè, qui non sint veriti sacrilegium facere, qui res Deo consecratas impuris & cruentis manibus diripiant, eos tandem ab aliorum etiam facultatibus temperaturos quis credat? qui sacerdotes non ferire tantùm sed trucidare audeant, eosdem haud dubiè cogitare & paratos etiam esse violare quemcunque alium ordinem: fore tandem, vt in ipsos adeò principes eorumque liberos & vxores & familias & possessiones haec tanta licentia scelerumque impunitas aliquando desinat: rogare igitur & hortari, sed & pro suo munere atque potestate quam habeat, tanquam Petri successor & Christi vicarius, postulare, & omni deposita offensione & reconciliatis animis, incumbant diligenter, & ad commune illud atque domesticum incendium restinguendum accurrant, vt Lutherum videlicet pijs rationibus ad sanitatem reducant, aut, si non possint, vt tum secuti leges ac recens illud * Caesaris Imperijque decretum, plectant: hoc enim pertinere nō solùm ad eluendam illam maculam, quae nunc inhaereat Germaniae, sed etiam ad plurimorum salutem, qui ex illius contagione multum accipiant incommodi: se quidem & natura & moribus & vitae quodam instituto, magis ad clementiam, quàm ad seueritatē vllam inclinare: sed quoniam hic morbus non possit lenibus medicamentis curari, veniendum esse necessario ad vehementiora: eius rei non vnum extare testimonium & exemplum in scripturis, & maiores ipsorum in * concilio constantiensi rationē hanc secutos, in Ioannem Hussum & Hieronymum Pragensem, pro ipsorum merito vindicasse: quod si & ipsi hanc illorum imitentur virtutem, non defuturum esse Deum, & tunc etiam in maiorem spem nos venire posse, depellendi à nobis Turcarum immanitatem: se quidem facultates omneis ac vitam quoq;, pro salute sibi commissi gregis impensu-

Pag. 33.
Pag. 66.
Pag. 40.

1522 impensurum: cætera, quæ ad Lutherum pertineant, fore vt ex legato suo Francisco Cheregato, episcopo Aprutiensi cognoscant, & orare, vt ei fidem habeant.

Franc. Cheregatus legatus pontificius.

Bellū Treuir. & Fran. Sickingi.

Quod ciuile bellum inter aliquos excitatum esse dicit, ad Treuirensem archiepiscopum Richardum pertinet, cui tunc bellum faciebat Franciscus Sickingus, vir fortis, & Lutheri valde studiosus: verùm belli causa fuit, non religio, sed quod Richardus duos quosdam suæ ditionis homines, pro quibus ille fideiusserat, non sisteret iudicio. Sic enim habent literæ, quibus amicitiam ei Franciscus ad exitum Augusti mensis renunciat. Adrianus eiusdem propè sententiæ literas tunc etiam dabat ad quosdam priuatim: & ab Argentinensi quidem senatu, post multam doctrinæ Lutheri detestationem postulabat, ne quos illius aut sociorū libros euulgari permitterent, & iam excusos non modo supprimerent, verum etiam flammis abolerent: audire enim eius quidem generis libros ab ipsorum excudi typographis, contraria verò scripta repudiari, nisi pareant, vindictam & iram Dei denunciat: nam vt in antiqua religione maximè permaneant, tamen, nisi peccandi licentiam in aliјs, & erroris occasionem tollant, non esse quod impunitatem sibi promittant. Cæterùm, quod ait, * se, cū esset in Hispanijs, audisse de Luthero, sic habet. Erat Adrianus humili loco natus, ex vrbe Traiecto, quam vocant Vtricam, ad Batauorum fines. Louanij dedit operam literis, & aliquot post annis, quum eruditionis ac probitatis nomine commendaretur, Maximiliani Cæsaris è filio nepoti Carolo præficitur erudiendo. Cum autem is iam factus grandior, ad equestre studium animum adijceret, ad Ferdinandum Hispaniæ regem ille mittitur legatus, ab eoque Derthusensem episcopatum est adeptus, & cùm è vita rex migrasset, ad Carolum nepotem delata summa rerum, ex legato factus est consiliarius. Dissidebat id temporis Leo pontifex à cardinalibus, qui coniurauerant in ipsius necem, ita quidem, vt exilio quibusdam, alijs autem teterrimo carcere mulctatis, triginta vnum crearet eodem tempore nouos cardinales, partem sui muniendi, partim [1] confrandæ pecuniæ causa. Fuit hoc anno salutis millesimo quingentesimo decimoseptimo. In his etiam erat Adrianus. Venit post in Hispaniam Carolus, nuper aui Ferdinandi factus hæres atque successor: * Mortuo deinde Maximiliano, * creatus Cæsar, & in * Germaniam euocatus, Adrianum summæ rerum per suam absentiam præficit, neque multò post, ingens fuit orta per Hispaniam * seditio. * Leone mortuo, quum Iulius [2] Medices & Alexander [3] Farnesius ambirent, pro se quisque, Iulius in primis, ecce, Adrianus, & absens & incognitus, huius anni mensis Ianuarij die nona renunciatur pōtifex, iratissimis Romanis, qui delatum hoc tantum munus ad hominē externum nec antè visum, vehementer dolebant. Ille, accepto sui pontificatus nuncio, quia perscri-

Adrianus scribit Argentinensibus.

Pag. 70.

Adriani natales et progressus.

Adria. Barlan. fuse in chron. ducum Brabantiæ cap. 180.

Pag. 69.

Leon. & quorundā Cardinaliū dissidium.

1. Balaus Cent. 8. cap. 60. appē. refert Leoni eo die ex suis creaturis corrasisse 300000. ducat.

Pag. 10. 2[illegible]. 49.

Pag. 69.

2. Hic Pontif. creatus pag. 92.

3. Successor Clementis pag. 245.

1522

Adrianus renunciatus Pontifex scribit collegio Cardinalium.

perſcriptum erat, fore vt tres mitterentur ad ipſum in Hiſpaniam legati cardinales, neque tamen hi venirent, datis Victoria oppido literis ad collegium cardinalium, octaua die Martij, permagnas agit gratias, quòd tale de ſe iudicium feciſſent: & quamquam initio fuerit perculſus ob oneris impoſiti magnitudinem, tamen quòd hoc tempore tam exulcerato, diuinitùs ad hoc ſeſe vocatum eſſe putet, confirmaſſe mentem, ac de ſumma rei benè ſperare: porrò, quòd Cardinales, qui fuerant ad ſe venturi, nondum abijſſe Roma, neq; tam breui venturos audiat, & verò, niſi ratam ipſe habeat electionem, non poſſit cum au[c]horitate rempub. procurare: deinde, quòd longinquum ſit & periculoſum iter ſubeundum legatis: ideo ſe, qui cupiat illos ab ea moleſtia ſubleuare, ſimul, quid ſuæ ſit mentis patefacere, cõuocatis aliquot viris honeſtis & idoneis, de ſua voluntate coram illis eſſe teſtatum, & electionem approbaſſe: petere igitur, vt hoc omnibus, per Italiam inprimis, denuncient, & interea dent operam, vt ius adminiſtretur: ſe nunc in hoc eſſe totum, vt conducta claſſe, rebusque neceſſarijs paratis, Romam primo quoque tempore contendat.

Adrianus ſenatui & pop. Rom.

Ad ſenatum etiam populumque Romanum ſcribit, & omnem ab ſe beneuolentiam iubet expectare. Poſt aliquot deinde menſes, idoneam nactus tempeſtatem, profectionem ſuſcipit.

Adrianus Romam proficiſcitur.

Et quanquam eo ipſo tempore, Cæſar, ex Belgio, ſedandi cauſa tumultus, in Hiſpaniam redierat, illo tamen non ſalutato diſcedit, datis ad eum literis per amicis, & expoſitis cauſis, cur ita properaret. Itaque ſub exitum Auguſti venit Romam.

Turca Rhodum capit. Vide de ea re libros tres Iacobi Fontani Brugẽſ. Clem. 7. Pag. 75. 78.

quo quidem tempore Turcarũ Imperator Solimannus, in tertium menſem obſidebat Rhodum, ac demum ſeptimo menſe, cum equites eius loci fortiſſimè ſe defendiſſent, omni deſtituti auxilio, deditione cœpit, die xxv. Decembris, maximo ſanè non detrimento ſolùm, ſed etiam dedecore noſtro.

1523

Pag. præced.

Legatus autem pontificius, de quo * dictum eſt, Cheregatus, ad hoc ipſum ferè tempus Noribergam venit, & Calendis Ianuarij, literas Adriani, * quas diximus, mittebat illinc ad ſenatum Argentinenſem, profeſſus operam ſuam, ſi quid ei vellent reſpondere.

pag. 70.

Gliſcente cõtra Zuinglium * offenſione, cùm tàm in vrbe quàm foris, doctrinam eius, vt impiam & minus orthodoxam, pro concione multi traducerent, inprimis autẽ hi qui dicuntur Dominicani, ipſe verò cum ſacris literis eam congruere, & id velle ſe demonſtrare diceret:

Conuentus Tiguri pag. 92.

ſenatus Tigurinus, miniſtris omnibus eccleſiæ, ſuæ ditionis, mandat, vt ad xxix. Ianuarij diem, diſſidij religionis cauſa, Tiguri conueniant, fore enim, vt omnes ibi quantum ſatis eſt, audiantur. Conſtantienſem quoque rogant epiſcopum per literas amanter, vt aut ipſe veniat, aut è ſuis aliquem eò mittat. Cum igitur ad conſtitutum diem veniſſent frequentes, adeſſet etiam epiſcopi vicarius, Ioannes Faber, conſul verba facit, & quoniam de doctrina ſit ortũ

valde

1523 valde graue dissidium, idcircò decretum hunc esse conuentum, ait, vt si quis omniū sit, qui contra Zuinglij doctrinam aliquid habeat, liberè illud nunc proponat. Zuinglius iam antè certis locis atque thematis doctrinā suam incluserat, numero ad LXVII. & vt instructi venirent omnes ad eum conuentum atq; disputationem, euulgaret: nunc ergò, cùm finem sermonis consul fecisset, rursus illa proponit, & ad congressum eos inuitat. Ibi Faber, [i] postea quàm suæ missionis causam explicasset, conatur persuadere, certamen hoc non esse huius loci, verùm ad concilij notionem pertinere, quod breui sit futurum: vrgente autem Zuinglio & postulante, si quid habeat, vt ne dissimulet, ille scripto se refutaturum ipsius dogmata profitetur. Post multa vtrinque commutata verba, cùm ex omnibus nemo prodiret amplius in aciem, dimisso conuentu, senatus per suos fines edicit, vt traditionibus hominum omissis, Euangelium purè doceatur è veteris & noui testamenti libris.

Themata Zuinglij.

[i] Iste Faber Episc. Constanti. vicarius tum erat, ex Leutker. Sueuiæ oppido natus, tandem episc. Viennens. factus.

Tiguri euangel. incipitur.

LIBER IIII.

ARGVMENTVM.

Adrianus pontifex per legatum multa exponit, ac profitetur plurimis iam annis grauiter varijsq; modis peccatum esse Romæ. Principes Germaniæ illi respondent, & concilij leges conditionesq; proponunt. Rerum mutatio per Daniam: Christiernus rex profugit. De vectigalibus in Germania, de Annatis & Vacantijs agitur. De pallio Archiepiscoporum fit mentio. Duo Augustiniani Bruxellæ exuruntur. Lutherus interpretatur decretum Noribergæ factum. Libros aliquot in lucem emittit. De Luthero grauiter quæritur rex Angliæ. Adrianus pontifex moritur, cui succedit Clemens. In Heluetia turbæ excitantur ob Zuinglij doctrinam, & Argentorati ob sacerdotum coniugium. Campegius ad conuentum Noribergensem legatus mittitur à Clemente, vbi ad ducem Fridericum scribit, deinde oratione habita principes hortatur: cui respondent, atque iterum excipit ad eorum responsa. Heluetij expostulant cum Tigurinis, qui respondent legatis aliorum Pagorum. Constantiensis episcopi de imaginibus & statuis retinendis libellus: sed tamen abolentur flammis per totum agrum Tigurinum. Ad conuentum Noribergensem Cæsar legatum mittit. Senatus Argentinensis, & episcopus litem suam ad Campegium deferunt. Peracto conuentu, Ferdinandus & alij in Euangelium conspirant.

PRAETER eas * literas pontifex Adrianus legato formulam dederat actionis, & primo quidem apud principes commemorari iubet, quantum sibi doleat, turbam istam atque seditionem à Luthero concitari, tùm quòd ad animæ detrimentū & ad gregis, quem suæ fidei Christus commiserit, dissipationem ac interitū ea res pertineat, tùm quòd in ea gente atque populo istud acciderit, vnde genus & originem ipse ducat: qui quidem populus ab omni vel suspicione hæresis fuerit semper alienissimus. itaque se vehementer cupere, primo quoque tempore aliquod remedium adhiberi, ne longiori

Pag. 76.

Adriani legatio ad principes Germaniæ de coërcendo Luth.

gioti interposita mora, Germanis idem, quod Bohemis, eueniat: se quidem nulli vel sumptui vel labori velle in ea re parcere: obsecrare autem, vt idem ipsi, pro sua quisque facultate, faciant, cùm videlicet multæ sint & graues causæ, cur ita debeant: nimirum, gloria nominis diuini, quæ per istam hæresim inprimis violetur, ceremonijs omnibus & ritibus ecclesiæ nō solùm imminutis, verumetiam perturbatis & abolitis: charitas & amor proximi, nam qui aberranti viam non commonstret, eum facti sui rationem esse redditurum: dedecus & ignominia gentis: nam quæ religionis primam ferè laudem semper obtinuit Germania, nunc eam ob defectionem in magnum venire contemptum ac vituperationem: nominis ipsorum existimatio: cùm enim facillimè & profligare Lutherum, & hæreses ab eo disseminatas iugulare possint, fore, nisi faciant, vt & parum esse constantes, & à suis degenerare maioribus dicantur, qui suæ virtutis monumentum insigne, Constantiæ reliquerint: an nō grauissima sit iniuria, qua tùm ipsos tùm ipsorum ille parentes afficiat? cùm enim ecclesiæ catholicæ ac Romanæ religionem hi secuti sint, illius quidem iudicio, qui nunc eam religionem damnet, omneis æternam salutem amisisse: respiciant & secum expendant, quid sit ipsorum concilij, & quò tendant huius doctrinæ socij: nimirum, sub specie libertatis euangelicæ, conari leges omneis & obseruantiam magistratus è medio tollere: & quanquam Lutherus initio visus sit, ecclesiasticam solummodò potestatem, quasi tyrannicam & impiam, velle oppugnare, tamē eò tendere, vt postea quàm semel persuaserit, Christianos ad obediendum magistratui nullis legibus esse deuinctos, viam omnibus apperiat, pro sua libidine grassandi: ideoque permagnum ipsis quoque periculum imminere: adhuc quidem illos propositū suum astutè & insidiosè occultare, & magistratui blandiri, vt impunè ipsis liceat odium suum in ecclesiasticos exercere: sed ijs oppressis, tentaturos reliquorum etiam haud dubiè fortunas: iam enim ipsos videre & experiri, cuiusmodi simultates, odia, turbæ & offensiones inuaserint in rempublicam per istam hæresim: quæ quidem incommoda nisi tempestiuè reprimantur, verendum esse, ne Deus, qui gladij potestatē ipsis attribuit, hanc tantam negligentiā, publica Germaniæ, & priuata ipsorum calamitate, grauiter vlciscatur: Lutheri rationem esse non dissimilem à Mahometica secta, quę permittat plures in matrimonium ducere vxores, ac postea repudiare, qua quidem lege veterator ille & homo facinorosus dementarit homines, ac maiorem orbis terrarum partem ad se traduxerit: Lutherum autem non quidem hoc ipsum permittere, sed eos omneis, qui Deo votum fecerunt castitatis, legum vinculis omnibus liberare, & ad matrimonium cohortari, & cupiditatibus hominum frena laxare, vt suæ coniurationis, quàm in perniciem reipublicæ ac præsertim Germaniæ, molitur,

1523 quàmplurimos habeat adiutores atque socios: itaque ipsorum esse, *pontificium illud atq; etiam * Cæsaris decretũ diligenter exequi, vt gloriam Dei vindicent, & suæ gentis ignominiam ac præsentem à se pestem depellant: qui tamen ex ipsis ad sanitatem redierint, in gratiam recipiendos, in eos verò, qui suos errores obstinatè defendunt, seuerè ac grauiter animaduertendum esse, vt exemplo reliqui perterriti consuescant in vera fide ac religione perseuerare. Porrò, si qui dicant, Lutherum non audita causa damnatum, & æquum esse, vt prius, quàm irrogetur pœna, cognitio fiat, eos non rectè sentire: nam fidei regulam atque religionis, ab ipso Christo traditam esse, cuius authoritatem sequi nos oporteat, & de rebus fidei non esse disceptandum amplius, nec inquirendas etiam huius aut illius præcepti causas: illum quidem audiendum esse, cùm interrogatus respondet, an hoc vel illud pro concione dixerit, an hunc aut illum librum euulgarit, sed vt ea defendat, quæ de fide deque sacramentis prodidit, minimè illi concedi oportere: hic enim ecclesiæ morem atque doctrinam seruandum esse, nec ab ea deflectendum: & cùm ipsius dogmata ferè omnia iam olim damnata sint authoritate conciliorum, nullam esse ipsorum habendam rationem: maximam enim iniuriam ecclesiasticis facere conuentibus, qui decreta illorum conuellit atque repudiat: nullum etiam esse futurum finem contentionum, si, quæ graui & multa deliberatione viri prudentes atque docti constituerunt, cuique priuato liceat in dubium & quæstionem reuocare: vbicunque sit aliquis hominum cœtus aggregatus, ibi certas esse leges, quibus teneantur omnes: quantò magis id debere fieri, cùm publicè quid in ecclesia sancitum est? cùm autem isti decreta conciliorum & patrum non reijciant modò, sed etiam *exurant, certè tanquam publicæ pacis & ocij perturbatores, mulctandos esse: Interim tamen neque hoc dissimulandum aut silentio prætereundum esse: Deum videlicet vindicem omnis iniquitatis, affligere ad hunc modum ecclesiam suam, propter populi, maximè verò, propter eorum peccata, qui præsunt ecclesijs, cùm scriptura dicat, à sacerdotibus iniquitatem populi dimanare: nam certè plurimis nunc annis grauiter multisque modis peccatum esse Romæ, & inde à pontificio culmine malum hocatque luem, ad inferiores omneis ecclesiarum præfectos defluxisse: neminem enim esse, qui suum faciat munus, aberrasse omneis, & ne vnum quidem ex omni numero vacare culpa: proinde soli Deo tribuendam esse omnem gloriam, & suppliciter ab eo petendam veniam: quod cùm ita sit, daturum se operam, vt respublica Romana, quæ tantis forsan malis occasionem dedit, omnium prima seuerè corrigatur, vt, quæ causam damni dedit, medicinæ præbeat & salutis initium: quod quidem eò magis faciundum sibi videat, quo vehementius id à plerisque desideretur: se videlicet inuitum &

Pag. 46. 66.

Pag. 53.

Vide Paralipo. ad chron. abbat. Vrspergensis.

tum & retusantem ad pontificatum venisse, & vitam priuatam 1523
multò sibi fuisse chariorem: sed metu numinis diuini & præsenti
rerum statu commotum, non potuisse curam hanc & onus ab se
demùm reijcere, dominandi sanè cupiditate nulla huc impulsum
fuisse, verùm solo desiderio consulendi in medium & reipublicæ
procurandi salutem: quod autem errores atque vitia, de quibus
compertum habeat, non statim emendat, hanc esse causam, quod
morbus iste, quem sanare cogitet, admodū sit inueteratus & multiplex
etiam: itaque pedetentim sibi agendum esse, ne repentino
quodam studio medendi, grauiorem excitet motum: subitas enim
reipublicæ mutationes, periculi esse plenas: deinde, notum esse vetus
illud, quod prouerbij loco dici soleat, eum, qui nimium emungit,
elicere sanguinem. Hoc scriptū Lutherus postea sermone populari
conuertit, & additis in marginem annotatiunculis, illud quod
pontifex ait pedetentim oportere procedi, sic accipiendum esse dicit,
vt singuli pedes atque passus interuallum habeant aliquot sæculorum.
Porrò, quòd aulæ Romanæ corruptelam sic profiteretur,
non bonam apud Cardinales inijsse gratiam dicitur: tametsi pontificum
hanc ferunt esse technam, quandò consilium & notionem
causæ tradere volunt & infringere, vt liberaliter & prolixè polliceantur:
quo spacium intercedat comparandi regum gratias, & tempore
opportuno rem armis tentandi: promissis enim animos hominum
in spem & expectationem erigunt, atque interim rationes ineunt
retinendæ suæ dignitatis atque potentiæ, quam in discrimen
vocari sciunt per libera cōcilia. Interea dum Legatus hæc agit, principes
querebantur, pacta, quæ cum pontificibus olim fecissent, non
vno modo Romæ violari. Qua de re certior factus legati literis pontifex,
nunciabat interprete legato. quòd à suis maioribus factum
sit, non se posse præstare: sed rationem illam vsitatam Romæ, sibi
tunc etiam, cùm adhuc esset priuatus, admodum displicuisse, & sui
iamdudum esse propositi ac voluntatis, etiamsi nullus interpellasset,
emendare hæc omnia, neque pati quenquam affici vlla iniuria,
multò minùs ipsos, quibus propter communem patriam in primis
gratificari cupiat: quòd autem lites forenses Romæ inchoatas,
in Germaniam transferri petant: plærosque omneis iudices & aduocatos
propter sæuitiam morbi grassantis, aliò commigrasse, simul
atque redierint, cognita causa facturum se dicit, quod æquum
videbitur. Legato mandarat etiam, vti responsum à principibus
flagitaret. nam eò se scribere, primùm, vt ex ipsis rationem intelligat,
qua putent hanc tàm pestiferam sectam posse iugulari. deinde,
vt quod ab se confici debeat atque præstari, tempestiuè procuret.
His rebus ad cōsilium illatis, principes ac ordines dant responsum,
& initiò quidem paucis repetunt omnia illius postulata, sibique
pergratum esse dicunt, ipsum voluntate Dei præfectum esse eccle-

Lutherus Adriani papæ scriptum interpretatur.

Pontificis responsio ad principum querimonias, de pactis pag. 29.

Principes respondent Legato Adriani.

1523 siæ,quæ hoc tempore tàm acerbo, vehementer opus habeat tali curatore:quòd etiam de sua erga rempublicam voluntate,de suscepto labore pro componendis regum dissidijs, de impensis factis ad reprimenda Turcarum arma, nunciarit, magna se cum voluptate audisse,& summas agere gratias: nam certè ciuilibus istis bellis,& imperij res omneis labefactari,& crudelissimi hostis Turcarũ Imperatoris potentiam augeri,dùm nullæ quæ resistant,copiæ illi opponuntur: adesse Pannoniæ regis * atq; procerum legatos,qui non sine summa commiseratione recitarint, quàm crudelia sint passi,& quantis hodie sint expositi periculis: orare itaque vehementer, vt ipse,qui sit pater atque pastor omnium in hoc sanctissimo proposito perseueret, & elaboret, vt aut firma pax aut diuturnæ constituantur induciæ, quò rationes tandem iniri possint,& propellendi Turcarum impetum, & recuperandi amissas imperij prouincias: eam ad rem neque consilio nec opibus defuturos sese profitentur: Quantùm ad Lutherum pertinet. si quid ex eius doctrina sit ortum incommodi per Germaniam, grauiter illud & molestè, pro eo ac decet,sese ferre,cupere etiam ei malo medicinam facere:nam vt ipsi atque Cæsari morem gerant, id agnoscere sui esse officij, nec in eo velle à suis degenerare maioribus: quòd queratur, non esse de illo sumptam pœnam,ex formula * decreti Cæsaris,id non leui de causa prætermissum: omneis enim ordines grauissimè conqueri de curia Romana, & plerosque omneis Lutheri concionibus atque librisità nunc esse eruditos. vt, si decretum illud aduersus ipsum valere debeat, maxima sit inde dubio procul oritura seditio,& fore,vt plurimi sic interpretentur,quasi eò fiat,vt oppressa veritate & extincta Euangelij luce,manifesta vitia,quæ tolerare diutius aut dissimulari non possunt,defendantur: quæ quidem persuasio certissimum sit excitatura populi cõtra magistratum, rebellionem: negari enim non posse,ac ipsum quoque liberaliter * fateri,multa perperàm ac vitiosè Romæ fieri, cum maximo reliquarũ gentium ac prouinciarum incommodo,nec absq; detrimento religionis: quòd ergò non dissimulet neque morbos excuset Romanæ curiæ,quod * emendationem quoque promittat, & omnibus ex æquo ius redditurũ esse confirmet, summam id laudationem mereri, præsertim, si reipsa, quod verbis & oratione pollicetur, præstet: quod vt faciat,orare se plurimum: alioquin enim nullam firmam aut diuturnã posse constitui pacem: Bellis alijsq; multis impensis ac tributis extraordinarijs, Germaniam esse magnopere attenuatam, ità quidem, vt necessarios ad rem publicam sumptus tolerare, & Pannonijs vicinisq; populis,auxilia subministrare in Turcam vix ægrè possit.Iam verò, quemadmodum Germani superioribus annis permiserint, vt episcopi cæteriq; præfecti ecclesiarum, ad certũ tempus, pontifici Romano essent vectigales: hoc ipsi non esse incompertum:interuenisse tunc

Pag.78.
Pag.46.
Pag.81.
Pag.83.
Pag.91.

1523

se tunc conditionem, vt ea omnis pecunia, cùm bellum esset gerendum aduersus Turcã, erogaretur: sed & iampridem exijsse tempus illud pactum, & ipsius maiores pontifices Romanos, collectam pecuniæ summam non eò cõtulisse, quò debebant: proinde, cùm per Imperij prouincias imperatur stipendium in bellum Turcicum, homines indignari & fremere, atq; ità sentire, vim illam auri plurimis annis publicè collectam in hos vsus atq; seruatam, huc impendendam, neque subesse causam vllam iustam, cur ipsi præterea grauentur: petere igitur, ne posthac eiusmòdi censum exigat, sed in Imperij publicum ærarium redigi permittat: sic demum reconciliari posse multas per Germaniam offensiones, & fore, cùm opus erit, vt nõ desint facultates ad succurrendum exteris nationibus, contra vim hostilem & impetum Turcarum: Quòd insuper consilium ab ipsis petat in hac religonis mutatione, si quid pro salute reipublicæ possint in medium consulere, facturos id cùm libenter tùm ex officio: nunc ergò, cùm non solùm de Lutheri dogmate sit agendum, verumetiã de multis alijs grauissimis erroribus atque vitijs, quæ longa consuetudine robur assumpserint, & deprauatis hominum iudicijs atque moribus iam excusentur, * quod & ipse fateatur, videri sibi non aliam esse cõmodiorem viam hæc omnia sanandi, quàm per pium liberumq; conciliũ, quod ipse & Cæsar, præcipui orbis Christiani magistratus, facilè possint in aliqua * Germaniæ ciuitate cogere, Moguntiæ videlicet, vel Argentorati, vel Meti, vel Coloniæ: fore etiam ex vtilitate reipublicæ, si primo quoq; tempore, & ad summum, intra annum eius fiat initium: sed hac lege tamen & conditione, vt omnes pariter qui intererunt, cuiuscunque sint ordinis, data fide per iusiurandũ promittant, quicquid ad gloriam Dei & ad salutarem reipublicæ constitutionem pertinere videbitur, vt id absque dissimulatione & libere pronuncient: nam fore alioquin, vt cõcilium habeatur suspectum, & aliquantò plus adferat incommodi quàm boni: quoq; magis id fiat, se daturos operam, vt Lutherus interim & alij nihil emittant librorum, in eoq; sperare se, Fridericum Saxoniæ principem, laudatissimum virum, ipsis velle gratificari: curaturos etiam, vt concionatores nihil præter Euangelium doceant, idq; purè & modestè, iuxta probatas & ab ecclesia receptas interpretationes: item, vt pro concione nihil dicant, quod populum vel aduersus magistratum excitare, vel in errorem vllum abducere possit: adhæc, vt controuersias grauiores, neque populo admodũ necessarias prætereant, & ad concilij notionem reseruent: ad eam autem rem cognoscendam oportere constitui ab episcopis homines idoneos, qui leniter illos, cùm opus erit, & ità castigent, vt ne qua possit oriri suspitio, quasi conentur Euangelij cursum impedire: qui verò admoniti non obtemperabunt, ijs hoc non fore impunè: postremò, effecturos, ne quid noui deinceps typographi excudant, &

Pag. 82.

De hac re vide Imperat. expostulationẽ, pag. 106.

1523 vt certi homines, viri docti ac boni, quos singuli magistratus, in sua quisque ditione ad eam rem constituent, iudicium faciant, & quod ipsis improbabitur, diuendi prohibeant: hæc sibi videri & ad reconciliationem animorum & ad emendationem esse idonea: nam etiã vt non omnia statim emendentur, tamen progressionem aliquam interea posse fieri, donec authoritate concilij reliqua definiantur. Quod ipsius legatus inter alia dixerit, de sacerdotibus & ecclesiæ ministris, qui vxores in matrimonium ducunt: quoniam iure ciuili nulla sit ijs proposita pœna, videri ipsis non alienum, vt qui deliquerunt, ex præscripto iuris pontificij mulctentur: tandem orant, vt hãc suam de singulis rebus sententiam boni consulat: proficisci enim ab animo syncero & reipublicæ studioso, & pontificiæ dignitatis obseruantissimo.

Daniæ status turbulentus. *Hic Christiernus vel Christianus natus fuit Comes Oldenburgicus, cuius auunculus Adolphus Holsatiæ Princeps, cum summæ rei præficiendus, regnũ Daniæ obstinate recusaret, proceres hunc Christiernum sanguine proximũ, & ab Adolpho educatum, regem sibi creant.*

Hoc in tempore magna fuit rerum facta mutatio per Daniam, sic autem res habet. Christiernus, eius nominis primus, Daniæ rex & Noruegiæ & Sueciæ, filios habuit duos, Ioannem & Fridericum. Mortuo successit Ioannes. huic bella fuerunt cum Suecis rebellantibus: compositione tamen sedata res fuit. Natus est Ioanni filius Christiernus, qui sex annorum puer, viuo patre, designatus rex, & post XXVI annos, ab illius morte, confirmatus, regni possessionem adeptus est, anno Salutis humanæ M. D. XIIII. Eo regnante, Sueci denuò rebellionem faciunt, & Stenonem Sturam summæ rei præficiunt. Christiernus autem omne robur in eos conuertit, & post multos conflictus ac varias obsidiones vincit, ipsumq; Sturam in prælio interfectum atque sepultum, effodi iubet & exuri. fuit hoc anno salutis M. D. XX. Suecos ità debellatos, ex nobilitate quidam, Gustauus Erixonius, à Lubecensibus, vt creditur, instigatus & adiutus, iterum ad rebellionem incitat, & fœliciter quidem. Simulabat initiò, se negocium agere filiorum Stenonis: confirmatior autem factus, regni possessionem arripit, & sui muniendi causa Stenonis filiam in matrimonium ducit. Christiernus, amissa prouincia, domi quoque magnam sustinebat inuidiam. Impotenter enim gerebat rempublicam, & sæuitia sua cunctos ordines offendit: itaque, cùm tandem metueret, ne magno sui capitis periculo hic æstus aliquandò prorumperet, cumque Fridericus etiam patruus ac Lubecenses in ipsum arma sumerent, cum liberis & vxore Isabella Caroli Cæsaris germana sorore, profugit hoc anno, cùm regnasset annis nouẽ, inque Selandiam Cæsaris prouinciam primùm appulit. E vestigio pòst, ordines regni, coacto concilio, patruum eius Fridericum, Holsatiæ principem, ætati graui, creant regem, à Lubecensibus adiuti, & euulgatis deinde scriptis ad Cæsarem, ad pontificem, ad reliquos Imperij principes, facti sui rationem reddunt, & illam grauissimorum criminum accusant, suoq; merito exulare dicunt. Idem Fridericus quoq; facit, & Lubecenses, cuius quidem ciuitatis amplissia

Christiernus rex Daniæ profugus.

Fridericus Holsatiæ princeps creatur Rex Daniæ.

est

est authoritas atq; potentia ijs locis, Christiernus autem nactus idoneum scriptorem, Cornelium Scepperum, Flandrum, hominem in primis eruditũ, criminationibus respondet, ac ordines Imperij, Noribergæ congregatos, opem auxiliumq; poscit. Liberos habuit, marem vnum, quem Cæsar auunculus ad se postea recipit: filias verò duas, Dorotheam & Christinam. Susceptum fuit eodem anno bellum ab eius propinquis, vt restitueretur, sed frustrà, præsertim, cùm bello Gallico Cæsar distineretur. 1523 *Christiernus rex publico scripto ad criminationem Danorum & Suecorum respondet.*

Legatus pontificius accusauerat ecclesiæ ministros Noribergæ, tanquam impia docerent, & vt in vincula cõijcerentur, postulabat: principes autem existimare se dicunt, falsò quædam ad ipsum esse delata: illos etiam in honore esse, ac placere populo: si quid in eos admittatur, fore vt sic illud omnes accipiant, quasi consultò fiat, veritatis opprimendæ causa, quæ quidem res motum excitare queat: se tamen delecturos esse, qui de re tota perquirant in posterũ, & quod æquum est, statuant. *Ministri Noribergenses à Pontificio legato accusati.* Cùm ad hunc modũ postulatis omnibus respondissent, ipsi vicissim, quid à pontifice, quid ab episcopis per Germaniam præstari velint, demonstrant, & ea, quibus iniuriam sibi suisque fieri dicebant, in certa quædam capita redigunt, & descripta legato tradunt, & pontificem orant, quandoquidem hæc nulla nitantur æquitate, neque diutius tolerari possint, vt quàmprimum aboleat: nam alioqui fore, vt ipsimet consilium sibi capiant, quemadmodum onus illud à se reijciant, & pristinam libertatem recuperent. *Grauamina nationis Germanicæ centũ tum legato exhibita. Vide testiũ Veritatis. fol. 330.* Ad eundem modum questi fuerant in conuentu Vuormaciæ, & cùm eadem capita Cæsari tunc exhibuissent, orabant, vt authoritatem suam interponeret. neque verò tunc ad episcopos etiam hæc dissimulauerant, à quibus cùm nihil adhuc emendatum esset, pontificem implorabant, eò quòd prolixè ac liberaliter, de sua voluntate & studio emendationis, per legatũ ipsis pollicitus erat, * vt suprà diximus. *Pag. 82.* Ea verò, quæ postulabãt emendari & aboleri, sunt eius generis omnia, vt & principes in suo iure impediant, & Germaniam facultatibus exhauriant, & homines maxima seruitute constringant. De vectigali, quod dicunt ecclesiasticorum, sic habet. Augescente indies pontificum potentia, inter alias colligendæ pecuniæ rationes hæc etiam inuẽta fuit, vt episcopi & id genus alij proceres, pro magnitudine ac modo annui prouẽtus, Romano pontifici certam pecuniæ summam dependerent: vulgò vocant Annatas & vacantiarum reditus. Inuẽtũ hoc alij tribuunt * Ioanni XXII. alij Bonifacio IX. *Hic Papa fuit anno Christ. 1317 vsque ad 1335. Bonif. IX. anno 1391. vsque ad 1405.* Titulus erat speciosus atque popularis, nimirum, vt in bellum contra Saracenos atque Turcas semper esset paratus thesaurus. Et quoniam id temporis erat sacrosancta pontificũ authoritas, facilè persuasum fuit omnibus: Angli soli, quantùm ad minora sacerdotia pertinet, recusabant. Porrò, valuit ea lex ad concilium vsque Basiliense. tunc enim, cùm ex diuersis locis multæ deferren-

1523

Hic Papa fuit ab anno 1432. vsq; 1439. Pagin. 13.

Maxim. Imper. apud Pontif. agit vt Annat. cötribuat in bellum Turcicū.

Pallium Romanum.

Polydor. de rerū inuen. lib. 4. cap. 12.

Pag. 376.

Quomodo cōficiatur vide pag. 377.

Pag. praeced.

Annata vnde dicta.

Acta cōuentus Noribergici euulgantur.

Pag. 83.

Pag. 69.

Bruxellae monachi duo exuruntur.

Vide Martinū Luth. tomo 6. fol. 397.

Degradationis caremonia.

tur querimoniæ, decretum est factum, ne posthac aliquid exigeretur: verùm Eugenius quartus irritū fecit concilium illud, vt * suprà quoque diximus, & qui secuti sunt eum pontifices, quum nihil sibi detrahi vellent, episcopis ac reliquæ turbæ non alio pacto sacerdotia confirmarunt, quàm si tributum illud persoluerent. Sic adeò res in hoc vsque tempus continuatur, quanquam non sine crebris & magnis offensionibus. Nam & anno millesimo quingentesimo, quo tempore Cæsar Maximilianus inter alia de bello Turcarū, Imperij conuentus agebat Augustæ, decretum fuit, mittendam esse legationem ad pontificem Alexandrum sextum, vt rempublicam ope consilioq; iuuaret, & prouentus illos, hac potissimùm de causa concessos olim, in hunc vsum contribueret. Cæterùm, archiepiscopis aut metropolitanis, vti vocant, insigne quoddam honoris atq; dignitatis confert, pontifex, è lino confectum atque lana: id vocant pallium: * redimitur autē magna vi pecuniæ, & quidem intra spacium trimestre, sicut ipsorum leges habent, neq; licet archiepiscopis inaugurare aliquem episcopatui, nisi prius accepto pallio, cuius est præcipuus vsus in peragendis sacrificijs atque Missis: non traditur autem, nisi fidem & obedientiam quis promittat per iusiurandum. Annatæ verò, * quas diximus, inde nomen habent, quòd qui recens in demortui locum successit, episcopus aut abbas, pontifici Romano fructus integros vnius anni persoluere tenetur ex eo sacerdotio. Post omnem hanc actionem, principes edito scripto paucis recitant ordine, quid actum sit, & quas ineundæ concordiæ rationes proposuerint, eas nimirum, * quas antè paulò diximus. Itaque mandant, vt hæc seruentur, proposita pœna, si secus fiat. decretum hoc fuit editum ad sextum diem Martij, nomine ac titulo Cæsaris. nam is in Hispaniam rediturus, & senatum & iudicium constituerat, * vt suprà dixi, penes quos erat reipublicæ procuratio. Cæsaris autem erat in eo conuentu legatus, Fridericus princeps Palatinus.

Capti fuerunt ad hoc tempus Bruxellæ, professionis Augustinianæ, monachi duo, Ioannes & Henricus. Questionem habuit Hogostratus Dominicanus, inter alios. Rogati sunt primùm, ecquid crederent? Illi, veteris & noui testamenti libris, & apostolorū symbolo, quod fidei capita continet, credere sese dicunt. num decretis conciliorū atque patrum credant? ijs, quæ cum sacra scriptura consentiant. putént ne peccatum esse mortale, si quis patrum & pontificis Romani decreta violet? solis præceptis diuinis hoc esse tribuendū, vt absoluant aut condemnent. Quū in eo persisterent, damnati sunt capitis. ipsi verò gratias agebant Deo, quòd pro sui nominis gloria perferendum aliquid esset. Quum producerentur omnium oculos in se constantia sua conuertebant, itaq; fuerunt exusti calendis Iulij. Prius verò, quàm afficerentur supplicio sacris fuerunt authorati, degradationem vulgò vocant. Id autem ità fieri solet in ijs, qui

qui dicuntur sacerdotes. Hæreseos damnatus à iudice ecclesiastici ordinis, induitur sacris vestibus, inque manus ei traditur calix cum vino & aqua, sed & patella deaurata cum pane azymo. Sic in genua procumbenti vicarius episcopi tollit & adimit ea quæ diximus, & simul mandat, ne posthac sacrum faciat pro viuis aut mortuis. Lamina deinde vitrea radit ei digitos, iniungens, ne rem vllam deinceps consecret. posthæc, reliquum apparatum omnem aufert, vsus ad singula certis quibusdã imprecationibus. Cùm iam exemptus est ille numero sacerdotum, reliquis etiam gradibus, per quos ad sacerdotij dignitatem venire solet, exuitur. Sic denudatus, alijsq; vestibus, vti vocant, prophanis indutus, traditur magistratui, deprecante interim episcopi vicario, ne quid in ipsius vitam aut corpus etiã statuatur grauius. Hæc enim adhibetur ceremonia, ne scilicet ipsi, qui sacra tractant, supplicij vel profusi sanguinis authores videantur extitisse.

1523

Lutherus interpretatur decretum Noribergicum, de quo præced. pag.

Luther. ad princip. & ad Decretum respon.

Cùm decretum illud Imperij, Noribergæ factum, alij aliter acciperent, plærique etiam contemnerent, Lutherus, datis literis ad principes, reuerenter & magna cum voluptate se legisse illud, & ecclesiæ quoque Vuittembergensi proposuisse dicit: verùm insidijs & arte diaboli fieri, vt authoritas ei derogetur: nam ex prima etiam nobilitate quosdam esse, qui & nolint obtemperare, & varias interpretationes affingant: hoc itaq; scripto se voluisse declarare, quomodo ipse illud accipiat, & confidere suam opinionẽ esse congruentem ipsorum voluntati: Quòd Euangelium doceri iubeant secundum interpretationes ab ecclesia receptas, à plærisque sic intelligi, docendum esse iuxta morem hucusq; vsitatum, ex præscripto Thomæ, Scoti & aliorum, quos Romani pontifices approbarunt: se verò de vetustioribus illis accipere, Hilario, Cypriano, Augustino, & horũ similibus, ac ne his quidem esse tantam tribuendam fidem, vt non longè præferantur Biblica scripta: non dubitare se, quin & hæc sit ipsorum sententia: & argumento esse, quòd nonnulli, qui veram ecclesiæ emendationem ferre non possunt, recusarint huic edicto subscribere, & ne nunc quidem illud suis proponi patiantur: Alterum, vt episcopi deligant homines idoneos, qui concionibus adsint, & leniter admoneant si quid erit: rectè quidem esse decretũ, sed illos, quibus mandatum sit, etiam vt velint, tamen nõ posse decreto satisfacere, quòd viris doctis careant, & illis vtantur, qui præter sophistica nihil vnquam didicerint: quòd interdicant, ne quid librorum deinceps exeat, nisi prius viri docti ad eam rem delecti iudicium fecerint, non se recusare quidem, sed tamen sic illud accipere, vt ad sacræ scripturæ libros non pertineat: quò minus enim hi prodeant in lucem, non posse prohiberi. Quod postremò statuerint de sacerdotibus, qui vel vxores ducunt, vel ordinem suum deserũt, iuxta leges pontificias mulctandis, nimis hoc esse durũ: nam si pu-

1523 rè docendum ſit Euangelium, vt ipſimet fateantur, iam certè mitigandam eſſe legem illam pontificiam. Deplorat deinde noſtri temporis miſeriam ac pertinaciam, quòd in hac tam clara Euangelij luce non abrogetur lex illa duriſſima cœlibatus, quæ plurimorum & grauiſſimorum ſcelerum occaſionem atque cauſam præbeat: ipſos tamen, qui pontificia pœna contenti ſint, propter eam moderationem admodum eſſe laudandos, illos verò, qui ſacerdotes ob contractum matrimonium vel profeſſionem deſertam carcere & vinculis & omni ſuppliciorũ genere excarnificatos interficiunt, magnopere deteſtandos. Orat igitur principes, quandoquidem aduerſarii non pareant huic ipſorum decreto, ſed magna quadam licentia & impunitate reſiſtant, vt ijs etiam ignoſcatur, qui naturæ quadã imbecillitate, ne conſcientiam ſuam ipſi lædant, aut in manifeſta vitia ruant, poſtremum hoc ipſorum decreti caput non exactè ſeruabũt: valde enim eſſe iniquum, vt illis præpotentibus impunè liceat ea violare, quæ facillimè ſeruare & poſſint & debeãt, alijs verò tenuioribus pœnam infligi, ob violatam legem, quam vt ſeruent, nõ ſit in ipſorum poteſtate: nec enim omnibus eſſe datum continentiæ donum, & quæ fiunt de caſtitate vota, non ſolùm eſſe ſtulta, verumetiam contra bonos mores ac vitæ honeſtatem omnem. Poſthæc, de inſtituendis eccleſiæ miniſtris librum emittit, rogatu quorundam, ad ſenatum Pragenſem, eique ſcriptum adiungit, quo demonſtrat, eccleſiam habere ius ac poteſtatem iudicandi de quauis doctrina, & conſtituendi miniſtros. Prius autem definit eccleſiam, eamq; dicit eſſe, vbicunque purè docetur Euangelium: epiſcopos autem & id genus alios proceres ait eſſe ſtatuas & capita ſine cerebro, nec vllum eſſe in vlla gente vel populo, qui ſuũ faciat munus, in Germania præſertim. Eodem propè tempore ſcripſit etiam de doctrinis hominum vitandis, ac præfatus ait, hoc ſcripto minimè ſe patrocinari illis, qui leges & traditiones hominum audacter quidem contemnunt, ſed interim, quod ſit hominis verè Chriſtiani, nihil agunt. Deinde formulam Miſſæ & cõmunionis præſcribit eccleſiæ Vuitembergenſi, & adhuc quidem ſe cunctanter egiſſe dicit, propter multorum infirmitatem, & doctrina ſola contentum, eò ſpectaſſe, vt errores ac impias opiniones mentibus hominum eximeret: nunc verò confirmatis quàm plurimis, eſſe tempus, vt, quòd impium ſit, non toleretur amplius in eccleſia, ſed vt puram doctrinam comitetur etiam actio ſyncera, omni remoto fuco & ſimulatione. Ei ſcripto cõiunxit aliud de pijs ceremoniis, in cœtu eccleſiæ ſeruandis, item & illud, de abominatione Miſſæ priuatæ, quam vocant Canonem. in cuius quidem libelli præfatione commemorat, quòd editis libris, & pro concione ſæpe ſit cohortatus homines ad abrogationẽ Miſſę pontificiæ, propterea ſe vocari ſeditioſum, ſed iniuriam ſibi fieri: nec enim vnquam docuiſſe populum, vt impios cultus authoritate ſua publicè

Opuſcula Lutheri varia.

Formula Miſſæ præſcripta.

publicè abolerent, sed ne magistratui quidem hoc à se concessum, 1523
nisi fortè ecclesiarū præfecti pertinaciter defendant errores: & quoniam horrenda sit ista cœnæ Domini prophanatio, sicut doctiores nunc agnoscant, ideò se scriptionem hanc atque laborem suscepisse, vt populus etiam intelligat, & vt vsitata illa sacrificia Missarum, non secus atque Sathanam ipsum defugiant. quod vt doceat, ordine recitat eum, quem appellant Canonem, & quibus ille sit refertus contumelijs in Deum, demonstrat.

Inter alios Germaniæ viros doctos, qui Luthero plurimùm fauebāt, erat Vlrichus Huttenus Francus, nobili genere natus: is hoc anno, sub exitum Augusti mensis, in Tigurinorum finibus mortē obijt. Extant quædam eius opuscula, quæ magnam ingenij libertatem & acrimoniam ostendunt.

Vlrichus Huttenus moritur in insula lacus Tigurini Vfenow.

Libro* superiori diximus, quemadmodum Lutherus Angliæ regi Henrico responderit Hoc scriptum rex vbi legit, ad Saxoniæ principes, Fridericum, eiusque fratrem Ioannem, & patruelem Georgium, dat literas, & de Luthero grauiter questus, quantum ab eius doctrina periculū ipsis immineat, totique Germaniæ, demonstrat: nec esse quod contemnant aut paruifaciant: nam & Turcicā illam immanitatem, quæ nunc tàm latè grassetur, ab vno atq; altero homine perdito primam duxisse originem, & vicinam Bohemiā ipsis documēto esse, quanti referat, nascenti malo statim occurrere: Monet etiam, ne Luthero permittant, vt Testamentum nouum lingua populari diuulget, sic enim iam esse notum artificem, vt dubiū non sit, quia bene scripta, male vertendo peruertat atque deprauet. Ei scripto Georgius princeps peramicè respondet, grauiter & ipse Lutherum incusans, eiusq; libros quàm longissimè suis à finibus arcere se dicit, tanquam nocentissimos omnium hostes: nam inde ab eo tempore, quo * disputationem ei Lipsiæ permiserit, satis deprehendisse, quorsum exiret: quòd etiam in ipsum tàm acerbè scripserit, vehementer sibi dolere, perq; suam ditionem omnē edixisse, ne quis aut diuendat aut legat: in librarium etiam, qui primū ad suos exemplar importasset, animaduertisse.

Pag. 69.
Hērici Angliæ regis ad principes Saxoniæ admonitio.

Georgius Saxo Anglo respondet.

Pag. 30.

In eo, quem diximus, * cōuentu Noribergico, præter causam religionis egerant etiam principes de ratione firmandæ pacis & constituendi iuris, de pœna eorum qui legibus Imperij non obtemperarent, de perpetuis & continentibus auxilijs cōtra vim Turcicam: Et de his quidem duobus postremis nihil tunc decerni poterat, inq; aliud tempus atq; comitium reiecta fuit deliberatio. Et Imperij quidem ciuitates omnes, quoniam in eo conuentu promulgatum erat de nonnullis, quæ sibi detrimento fore videbant, communem mittebāt ea de causa legationem ad Cæsarem, in Hispanias: hi cùm Augusti mensis die sexta Valoletum venissent, suaque tertio pòst die proposuissent, Cæsar aliquot pòst diebus, benignè quidem

Pag. 69. 75. 81.
Politica quæ in conuentu Noribergico tractata.

Imperialiū ciuitatum postulata à Cæsare.

&

1523 & liberaliter respondit, sed pontificem apud se questum ait per literas, de * Argentorato, * Noriberga, Augusta, quasi doctrinæ Lutheri faueant: se quidem ab illis expectare meliora, sed tamen silentio noluisse hoc præterire, quò videlicet & suis & pontificijs edictis obtemperent, quod quidem omninò putet ipsos esse facturus. Illi sese purgant, & nihil à suis prætermitti diligentiæ demonstrant, quò ipsius voluntati satisfiat. Interim Adrianus Pontifex moritur Idibus Septembris: ei succedit Clemens VII. è familia Medices. Heluetiorum propè soli Tigurini sequebantur Zuinglij doctrinam, vt suprà * demonstrauimus: ex reliquis verò plærique fremere ac indignari: Et quum Bernæ propterea conuenissent, erant, qui Zuingliũ grauiter accusarent, & inuidiæ concitandæ causa dicerent, illũ pro concione dixisse non semel, ipsos, qui cum exteris inijssent fœdus, vendere sanguinem, & vesci carnibus humanis. Eo cognito, simulac legati Tigurini domum reuerterant, Zuinglius per Epistolam sese purgat, neque sic esse locutum, sed in genere dixisse docet, esse nonnullos, qui esum carnis, lege pontificiâ interdictũ, abominentur vt impium, quòd autem humanas carnes auro diuendant & ferro cõsumant, in eo nullum esse piaculum existiment: nominatim ab se nullam gentem esse notam, neque se consueuisse, suos in Heluetios ad hunc modum inuehi, quos propter cõmunem patriam vehementer amet: vitia quidem necessariò sese reprehendere, quæ nunc sanè plurimum exundent: id autem ad bonos & innocentes minimè pertinere. Docebat inter alia Zuinglius, imagines è templis * amouendas, & * Missam, quòd impia sit, abrogandã esse, propter hanc ergò causam, senatus alterum in vrbe sua conuentũ indicit. * quò cùm frequentes Octobri mense cõuenissent, tridui fuit habita disputatio. Senatus autem, ne quid præcipitanter fieret, Constantiensem episcopum, qui neminem eò miserat, literis orat, vt sententiam in eo suam & ipse ostendat.

Cæsar legatis ciuitatũ benignè respondet. *Pag. 78. 87.* *Adrianus VI. moritur, Clemens VII. succedit.* *Pag. 65 80.* *Onophrius Pauuin. ad Platinã. Iouius in Pompeio Columna.* *Heluetij pontificij Zuinglio inuidiam concitant.* *Zuinglius se purgat.* *Disputatio Tigurina.* *Amouẽtur pag. 102.* *Abrogatur pag. 116.* *Alter cõuentus apud Tigur. Prim' fit pa. 79.*

Hoc ferè tempore, cùm alijs in locis, tùm Argentorati quidam ordinis ecclesiastici ducebant vxores: ea res magnam excitauit contentionem. Nam accusati respondebant, nihil in eo se fecisse contra Dei mandatum, & omnibus esse concessum indifferẽter matrimonium. Senatui quidem Argentinensi plurima fuit actio super ea re, cum eius vrbis * episcopo, qui tandem vigesimo Ianuarij die Tabernas oppidum, euocat reos, vt ad certum diem adsint, audituri contra se ferri sententiam, ob contractum matrimonium, quà quidem in re dicit eos & ecclesiæ & sanctorum patrum & pontificũ & Cæsaris etiam Imperiq; violasse leges, & ordini summam fecisse iniuriam, & maiestatem læsisse diuinam. His acceptis literis atque citatione, illi supplicant senatui, vt causam dicere, suiq; facti rationem ipsis reddere liceat, neque capitis recusant pœnam, si contra Dei præceptum fecisse quid comperiantur. Senatus ergò rursus interpellat

Ecclesiastici mariti fiunt Argẽtinæ. *Pag. 103.* 1524 *Ecclesiasticorũ ad senat. Argẽ. supplicatio.*

pellat episcopum: & quandoquidem legitimam illi disceptatione minimè fugiant, neque sine graui motu quicquam in eos designari possit, præsertim, cùm alij, qui cum meretricibus palàm viuunt, non mulctantur, orant, vt saltem ad exitum vsq; conuentus Imperij, qui tùm erat Noribergæ, rem omnem differat: nec enim esse dubium, quin id genus actiones alijs etiam in locis natæ sint, & fore, sua quidem expectatione, vt in eo conuentu harum rerum omniū rationes expectantur. Hic est ille conuentus, qui nuper in aliud tempus reiectus, vt * suprà dictum est, in hunc annum incidit. Eò Clemens quoque pontifex legatum misit Laurentium Campegiū Cardinalem, & datis ad Fridericum Saxoniæ principem literis, amanter admodū scriptis ad Idus Ianuarij, pergratum sibi fuisse dicit, cùm de hoc comitio, cui & ipse esset interfuturus, audiret: nam in maximam spem venire, posse aliquid in eo constitui, quod salutē adferat reipublicæ: eaq; de causa mittere Campegium Cardinalē, magnæ virtutis virum, qui & de sua solicitudine ac voluntate erga rempublicam principes edoceat, & priuatim cum ipso de rationibus pacis colloquatur, ad quam procurandam vt animum adijciat, & adiutor sit legato, magnopere ipsum hortatur: nihil enim fieri posse, hoc quidem tempore, magis vel pium vel necessarium, ac pertinere hoc ad ipsorum omnium, qui sint in magistratu, salutem ac dignitatem: valde se studiosum ac amantem esse Germaniæ, ac sperare, illam non discessuram à prisca virtute, sed compositis atque sedatis offensionibus, adfuturam esse publicis incommodis depellendis. Itaque rogat, vt beneuolentiam omnem & amorem legato suo præstet, à quo prolixius omnia sit auditurus.

Ad vigesimum sextum Ianuarij diem, Lucernæ fuit Heluetiorū conuentus: ibi factum est decretum, ne quis verbum Dei, quod supra mille quadringentos annos nunc denunciatum sit, neue Missam, in qua corpus Christi consecratur ad ipsius honorem, & viuorum atq; mortuorum solamen, derideat aut contemnat: qui cœnā Domini per ætatē percipiunt, delicta sua, quadragesimæ tempore, sacerdoti bis cōfiteantur, & reliqua omnia more consueto faciant, ecclesiæ ritus omnes atque consuetudines seruent ut: suo quisq; pastori pareat, ab eoq; sacramenta percipiat, vti fieri solet & quam debet annuam ei pecuniam, persoluat: sacerdotibus exhibeatur honos: diebus vetitis abstineatur ab esu carnium, & per quadragesimæ tempus, ab ouis etiam atque caseo: Lutheri nihil priuatim aut publicè doceatur aduersus receptum ecclesiæ morem: In cauponis atque conuiuijs, Lutheri, vel nouæ cuiuspiam doctrinæ nulla fiat mentio: diuorum imagines atque statuæ sint vbiuis inuiolatæ: ministri ecclesiæ rationem suæ doctrinæ reddere non teneantur, nisi magistratui tantùm: tutela præstetur illis atq; patrocinium, si quis forte motus ingruat: qui sancti spiritus, Mariæ virginis, diui Antonij circum-

1524

Comitia Noribergæ, cuius decretum habes *pag. 102.*

Pag. præced.

Clementis legatio ad ordines Imperij, & litera ad Fridericū Saxon.

Laurentius iste de Campegijs Bononiensis fuit, qui post obitum vxoris suæ ex academia Bononiensi, vbi patri Iureconsulto suc cesserat, Romā euocatus, mox auditor Romæ factus, postea episcopus Feltrēsis, tandem Cardinalis.

Conuentus Heluetiorum Lucernæ Papatum confirmat. *Pag. 110.*

1524 circumferunt reliquias, à nemine rideantur: quas Constantiensis episcopus tulit de religione leges, eæ seruentur: qui decretum hoc violarint, magistratui deferantur, & sint vbique tanquam inspectores eorum quæ fiunt.

Litera Campegij ad Fridericũ Saxon.

Vbi Noribergam venit Campegius, iam abierat dux Fridericus. quapropter scriptis ad eum literis pridie calendas Martij, & simul missis illis, quas à Clemente acceperat, ait valde sibi importunè accidisse, quòd coràm non liceat colloqui: multa enim habere se, quæ pontificis nomine cum ipso communicet, quod literis & nuncijs adeò commodè fieri nequeat, & negocium esse tale, quod moram vix vllam admittat: sed quoniam corrigi non possit, initiò multam ei salutem & pontificis & suo nomine precatur: posteà subdit, & si frequens admodum sit rumor, nouis ipsum hæresibus fauere, iam nascentibus, tamen id neq; pontifici, neq; sibi posse adhuc persuaderi: nam à quo primùm tempore nouisset, multas in eo præclaras & eximias virtutes animaduertisse, in primis autem, quòd religionis, & ecclesiæ apostolicæ esset obseruantissimus: itaque non habiturum esse fidem aliorum iudicijs, & veterem opinionem de ipso non prius depositurum, quàm coram ipse rem cognouerit: Germaniam quidem paucis ab hinc annis esse quodammodo transformatam, & nouos induisse ritus: verùm intelligere se satis, quantùm vulgus à nobilitate differat, & à viris principibus, legum præfectis, in quibus ipse primas facilè partes obtineat, tum suo, tùm suorum maiorum virtute atq; merito, qui Romanam ecclesiam valdè semper cohonestarint: pontificem ergò magnopere optare, vt his difficillimis temporibus, ipse maiorum exemplo, virtutem illam magis atque magis illustrem faciat & declaret: cùm enim seditiones ac periculosi motus, alij post alios oriantur, idcircò inprimis necessariam esse fortitudinem animi, sic, vt populi licentiam non solùm molestè ferat magistratus, verumetiam masculè vlciscatur: hanc autem disciplinæ seueritatem in ipsius prouincia cumprimis exercendam esse, & eò quidem diligentius, quò maius oriri possit incendiũ, nisi maturè occurratur: quid enim sit ipsis expectandum, si populi arbitrio sacrarum legum atq; rituũ permittatur emendatio, facilè quẽuis intelligere: vicinas regiones nimirũ, Bohemiam & Pannoniam esse documento: quibus in locis ortę quondã seditiones ob eiusmodi causas, ne nunc quidem satis adhuc sint cõpositæ: similem quoq; statũ esse futurum Germaniæ, nisi plebis non iam libertas, verùm audacia reprimatur atque temeritas: qui sacras leges & ordinẽ ecclesiasticum magna quadam petulantia cõtemnunt, eos vim quoque tandẽ esse facturos haud dubiè magistratui, quẽ alioquin oderint: gratum esse nonnullis, videre præfectos ecclesiarum & aulam Romanam ad hunc modum perturbari atque despici: verùm hos non animaduertere, quanto ipsi versentur in discrimine: pontificẽ

verò,

verò, qui tanquã gubernator nauis in ſpecula ſedeat intentus, præuidere tempeſtatem hanc imminentem, & idcircò ſibi legationem hanc decreuiſſe, vt principes omneis ac ipſum inprimis periculi cõmonefaciat, & ad depellendam calamitatem excitet, quæ non tam vrbem Romam, quàm ipſam ſit oppreſſura Germaniam: hac etiam de cauſa literas ſibi datas ab eo, & iniunctum eſſe, vt de ijs rebus omnibus cum ipſo diligenter agat, quò tranquillitas videlicet ociũq; Germaniæ recuperentur: nam ideò ſe miſſum, vt lapſos erigat, & reſipiſcentes in gratiam recipiat: & licet ad eam rem parùm ſit idoneus, tamen ipſius fretum humanitate nihil eſſe reliqui facturum ad ſummam diligentiam: cùm igitur hoc animo profectionem iſtam laboris & moleſtiæ plenam ſuſceperit, orare, ne fauore auxilioque ſibi deſit, & quid faciundum eſſe putet, proximè reſcribat: ſe quidem gratia nihil non eſſe facturum.

Pòſt, in concilio principum, à ſua perſona captata beneuolentia, Romæ vix vllum potuiſſe reperiri dicebat, qui legationem hanc in Germaniã ſuſciperet: tandem verò ſibi, qui fortunam omnẽ ſuam Germanis acceptam ferat, hoc munus impoſitum eſſe, & habere in mandatis duo, de quibus potiſſimùm agat, de religione nimirum, deque bello Turcico: & primò quidem valde ſe mirari, tot tantosq; viros principes, hanc doctrinæ mutationem ferre, & pati religionẽ illam, ritus atque ceremonias, in quibus nati ſint & educati, atque etiam mortui ipſorum parentes atque maiores, ad hunc modum extingui & aboleri, paucorum quorundam arbitrio atq; ſuaſu, neq; reputare ſecũ, quò tendat hæc innouatio, quemque ſit exitũ habitura: niſi enim occurratur in tempore, nihil aliud expectandum inde profectò, quàm turbas longè maximas, & populi contra magiſtratus rebellionem: hæc omnia cogitantẽ ac metuentem pontificem maximũ ſibi legationem hanc mandaſſe, vt rationẽ cum ipſis ineat malum hoc ſanandi, nõ quòd præſcribere velit aliquid aut ab ipſis poſtulare, ſed vt conſilia conferat & medicinam faciat, reipublicæ ſalutarem: quòd ſi pontificis autem reſpuatur in eo diligentia, qui tanquam pius parens atq; paſtor ſuis liberis & ouibus optimè conſultum eſſe velit, iam non eſſe, quòd in eum vlla reijciatur culpa: Quòd ad Turcas attinet, non ſe negare, collectam in hos vſus aliquando * pecuniam, & Romam quoque delatam, non eſſe totam huc impenſam, ſed tamen idcircò non eſſe deſerendam in hac temporum acerbitate rempublicam: quantùm damni dederit immaniſſimus hoſtis, neminem eſſe qui ignoret, rem enim ipſam loqui, & in omnium oculis defixam hærere: noſtra nimirum indiligentia & ſocordia nuper illum cœpiſſe * Rhodum & * Hungariæ præcipuum propugnaculum, & viam habere iam patefactam, vt quò velit, longius progredi poſſit: Rhodios quidem duriſſimè circumſeſſos multis menſibus, & inopia rerum omnium adductos, cùm

Oratio Campegij ad Ordines Imperij.

Hinc quidam opinantur aliquem de Campegijs, forſan hunc ipſum præfectũ Indulgẽtiarum præconibus, per Germaniã, & ex illis rapinis & expilationibus ditatũ fuiſſe. Eius rei argumento eſſe poteſt Campegienſe palatiũ, quod ſanè per quam magnificum Bononiæ viſitur, quod per iocum, Peccata Germanorum, vocant.

De qua conqueruntur ordines *pag. 84. 85.*

Pag. 79.

Belgradum *pag. 69.*

1524 cùm auxilia nulla mitterentur, deditionē fecisse: * consimilem etiā Vngariæ fuisse fortunam, qui si debellentur omninò, & in illius potestatem veniant, metum esse, ne nobis fiant hostes, multò, quàm sint Turcæ, grauiores: verùm nisi dissidium hoc natum ex noua doctrina, tollatur, ne istam quoque reipublicæ partem, sua quidē sententia, posse procurari.

Pag. 69.

Principes legato pontificiò respondent.

Principes ad ea respondent: quòd Germaniam ista complectatur beneuolentia, quòd ipsi quoque legationem hanc demandarit pontifex, valde sibi gratum esse: ex omni numero se velle quosdam deligere, quibuscum agat & sua communicet: existimare autē, modum ipsi præscriptum actionis atque formulam, à pontifice & cardinalium senatu, qui de statu rerum omnium sciant, proinde cupere, quid sit ipsius consilij, audire: quid periculi sit & impendeat ab ista doctrinæ mutatione, satis intelligere se atque videre: itaque anno superiori, cùm * alter adesset legatus pontificius, * rationem atq; viam demonstrasse componendi negotij: quid etiā à pontifice fieri vellent atque requirerent, scripto comprehensum * eidem legato tradidisse, vt exhiberet pontifici, quod & ille se facturum receperit: si quid igitur eius rei habeat in mandatis, orare, vt exponat, quò videlicet tantò rectius in medium consuli possit: de rebus Turcicis itā rem habere, quemadmodum dixerit, & se vehementer etiam hac sollicitudine affici, sed bellum istud longè maximum & difficillimum, pertinere non ad Imperium modò, sed ad reliquos etiam orbis Christiani principes atque reges: nisi enim pacem hi colant inter se, suaque conferant auxilia, non posse quicquam ad diuturnitatem constitui: veruntamen, quia maximos Turca faciat terra marique bellicos apparatus, ideò se ipsius quoque sententiam in eo velle cognoscere.

Francisc. Cheregatus, pag. 78.
Pag. 83.
Pag. 77.

Campegius respondet principibus.

Legatus adhæc, num ab ipsis vlla sit cōponendi dissidij religionis proposita ratio, vel etiam ad pontificem & cardinales delata, nihil sibi de eo constare dicebat: pontificis quidem egregiam esse voluntatem, ab eoque se plenam agendi potestatem accepisse: verùm ipsis, qui personarum ac totius regionis morem & conditionem omnem teneant, viam esse reperiendam, quæ perducat ad optatum finem: In conuentu Vuormaciæ, * Cæsaris exijsse mandatum eius rei, de communi ipsorum consilio promulgatum, quod etiam anno proximo repetitum fuerit: & placuisse tum, vt esset ratum per omnem Germaniam: & * nōnullos quidē obtemperasse, * quosdam verò minus: ignorare autem se, quæ sit eius rei causa, quæ tanta per Imperium diuersitas & dissimilitudo: sibi igitur videri, prius quàm aliquid decernatur, de modo executionis deliberandum esse: non eò se venisse, quò flammam aut dissensionem aliquam excitet, vt nonnulli dicant, verùm & pontificis & suas quoque cogitationes omneis ad beneuolentiam, pacem atq; concordiam spectare, quò videli-

Pag. 66.
Ferdin. pag. 75.
Pag. 84.

videlicet ij qui aberrarunt ac defecerunt, in viam redeant, vtque 1524
conciliorum decreta, & Cæsaris atque ordinum edicta seruentur:
quantùm ad ipsorum * postulata pertinet, an edicta sint, vt Romam *Pag. 87.*
deferantur, omninò se nescire: tria solùm exemplaria fuisse perlata Romam, ad quosdam priuatim: ex ijs vnum sibi contigisse: pontifici autem & Cardinalium senatui non posse persuaderi, hæc à principibus ità fuisse decreta, sed existimare, priuatos homines odio Reipublicæ Romanæ in lucem emisisse: nullum etiàm eius rei se mandatum habere: neque tamen hoc sic accipiendum esse, quasi de eo potestatem non habeat agendi: sed in ijs postulatis esse multa, quæ & Pontificis derogent authoritati, & hæresim redoleant, & à se tractari non possint: alia verò, quæ non aduersentur pontifici, quæque nitantur æquitate, nō se recusare, quò minus de ijs & cognoscat & agat: sed tamen sibi videri, moderatius multò posse proponi, si quid erga pontificem habeant: sic nuper esse factum ab Hispanis, qui Romam missa legatione, quid requirerent, cōmoda sanè ratione demonstrarint: quod autem ista sint excusa typis & in vulgus edita, nimium hoc sibi videri: neque tamen dubium esse, quin Germaniæ causa sit quiduis facturus pontifex: quanta sit etiā Turcica potentia, quis hoc tempore belli apparatus, non nescire pontificem, & vt regum sint consentientes animi, iudicare prorsus esse necessarium, ideòque nihil non esse facturum, vt concordiam ipsis persuadeat: habere quoque magnam pecuniæ summam paratam, & in hoc esse totum, vt multò maiorem conficiat, quam sit omnem in hoc bellum erogaturus: ipsorum autem esse, propter Vngariæ
vicinitatem, * regi adolescenti ferre opem, qui sit ipsis & sanguine *Pag. 75.*
coniunctus & affinitate: pontificem quoq; velle pecuniam ei subministrare, & inde à suscepto pontificatu dedisse operam, vt inter Cæsarem, Gallum, & Anglum facta pace, totis viribus bellum in Turcas administraretur: ipsum videlicet esse pastorem, & ad pacem omnia sua consilia referre: quòd si pastoris vocem oues non sequantur, non esse quod præstet amplius: eadem se quoque de causa missum in Germaniam: si iam frustrà laborem hunc sumat: tàm pontifici quàm sibi ferendum hoc esse patienter, & rem omnem Deo committendam.

Heluetij expostulant cum Tigurinis ob religionem.

Per Heluetios augescebat indies magis atque magis de religione simultas, & reliqui pagi, missis legatis ad Tigurinos, dolorem suum testantur. Antiquitus omnia rectè piéque constituta, nec vllam doctrinæ fuisse contentionem: nunc autem à temerarijs aliquot hominibus pulcherrimum hoc ocium & quietem tùm ecclesiæ tum reipublicæ turbari, & discordiæ semina spargi: nimirum oportuisse iampridem crescenti malo medicinam facere, ac more maiorum vindicare Dei omnipotentis & Mariæ virginis & diuorum gloriam atque nomen, in eóque facultates omneis vitam atque sanguinem

1524 profundere: nunc etiam inprimis, vt ità fiat, tempus ipsum postulare: nam alioqui futurum, vt ipsis omnibus perniciem & animæ quoque iacturam ea res adferat: cuiusmodi sit enim huius, quam Lutherus inuexit, doctrinæ fructus, nunc satis apparere: populum videlicet ac promiscuam multitudinē vix cohiberi iam posse: multa facere proteruè ac insolenter, sumere sibi magnos spiritus, & ad rebellionem omninò spectare: quinetiam eius rei nuper dedisse nō obscuram significationem: huius verò mali contagionem à Zuinglio esse profectā ad ipsos atq; Leone Iuda, qui verbum Dei, quod pacem atque concordiam adferre debebat, sic doceant, pròque suo arbitratu interpretentur, vt turbis atque dissidijs omneis aditus patefaciant: & quanquam sibi non planè constet, quid illi doceant, tamen quid ex eorum doctrina sequatur incommodi, quotidie sese in multis experiri: diebus ab ecclesia vetitis edi nunc indifferenter carnes & oua, sacerdotes & Deo consecratos tùm viros tùm mulieres, violata fide, deserere professionem ac ordinem suum, & contrahere matrimonia, cultum omnem diuinum intermitti, nihil iam in templis cantari, nullas fieri preces, in contemptum venire sacerdotes, monachorum dissipari sodalitia, delictorum confessionem atq; pœnitentiam negligi, sic quidem, vt ijs prætermissis, percipere cœnam domini quidam nihil vereantur: Missam proscindi conuitijs, virginē Mariam cæteròsq; diuos affici contumelia, statuas & imagines reuelli, confringi & dissecari, sacramentis ecclesiæ nullum deferri honorem, & tantam nunc esse licentiam ac impunitatem, vt in manibus sacerdotis vix tuta sit hostia sacrosancta, panis videlicet azymus, Christi corpus repræsentans: hæc omnia tanti esse momenti, vt meritò sint deploranda: se quidem non illa posse ferre diutius, & nuper in proximo conuentu, quosdam è socijs ordinis ecclesiastici, communi missa legatione, suam opem implorasse: quæ cùm ità sint, orare, discedant ab instituto, inque veteri maiorum religione permaneant: si quid verò sit, in quo sese grauari putent à pontifice ac ipsius clientela, cardinalibus, episcopis & id genus alijs, quandò scilicet illi præfecturas ecclesiarum inuadunt, permutant, vendunt, quando suis indulgentijs pecuniam regionis exhauriunt, quandò nimiam sibi iurisdictionem vsurpant, &, quæ solùm in rebus sacris exerceri debebat, eam ad res prophanas atque ciuiles applicant potestatem: hæc & eius generis alia permulta, si molesta sint ipsis atque grauia, non se recusare, quò minus corrigantur: nam sibi quoque vehementer illa displicere, & vnà cum ipsis velle deliberare, quemadmodum onus illud excutiant.

Responsum senatus Tigurini.

Ad ea senatus Tigurinus, Martij die vigesimo primo respondet: suos ecclesiæ ministros nunc in quintum annum docere sacra: & initiò quidem doctrinæ genus hoc nouū sibi fuisse visum, eò quòd nihil eiusmodi prius audissent: cùm autem intelligerent ac viderēt,

hunc eius esse scopum atque finem, vt Iesum Christum ostendat, aram præsidiúmque salutis, qui pro mundi delictis vitam atque sanguinem profuderit, & solus ab æterna morte miseros liberarit; & sit vnicus apud Deum humani generis aduocatus, non se potuisse tàm salutare nuncium ardenti studio non complecti: summam extitisse concordiam olim & consensionem inter apostolos & eos, qui post illorum ætatem Christi doctrinam cōplectebantur: idem sese sperare nunc quoque futurum inter illos, qui huc animum adijciunt, postpositis hominum traditionibus, alienis à verbo Dei: quòd si Lutherus aut quiuis alius ità doceat, rectè fieri, neque tamen idcircò nomen eius obduci oportere, quasi propter ipsum dogmati fides habeatur: hoc enim & esse inuidiosum, & ad verbi diuini contumeliam pertinere: cæterùm, etsi Christum solum adorent, ad eumque confugiant, nullam tamen iniuriam idcircò facere vel virgini matri, vel cæteris etiam diuis: nam hos omneis, cùm in terris agerent, per solius Christi nomen æternam salutem expectasse: nunc eam esse lucem excitatam in animis multorum, vt plærique omnes in sua ciuitate, Biblica scripta diligenter euoluant: nec esse quòd ecclesiæ ministri scripturam detorqueant, quæ sic in manibus omnium versetur: nullam ergò sectam sibi posse obijci, sed nomen istud in eos rectè quadrare, qui sui quæstus atque splendoris retinendi causâ, verbum Dei, quò volunt, inflectunt: errorem sibi attribui, neque tamen ab vllo demonstrari: * Constantiensem, Basiliensem, Curiensem episcopum, academias etiam aliquot & ipsos adeò non semel esse rogatos, vt id facerent, sed in hunc vsq; diem nihil esse præstitum: adhæc, in * postremo suo cōuentu neminem ab episcopis nec ab ipsis etiam adfuisse, præter Schafusianos & Sangallios: qui verò tunc aderant, eos, re tota diligentius considerata, suam in sententiam venisse: quòd episcopi fortè dicant, non ipsis licere passim ità verbum Dei tractare, id nulla ratione niti: cùm enim sit illorum officij, cauere, ne pereant oues, æquum esse profectò, vt aberrantes in viam reducant: sed quoniam id non faciant, & ad patres atque concilia rem omnem reijciant, velle se, non quid homines decernant, sed quid Christus velit atque iubeat, audire: suos doctores atque ministros non dare causam vllam diuulsionis reipublicæ, verùm in illos hanc esse conferendam culpam, qui sui compendij & emolumenti causa, diuersum à verbo Dei docent: nam ab ijs & seduci populum in errorem, & grauiter offendi Deum, qui varijs deinde calamitatibus audaciam istam vleiscatur: dissidium hoc omne ex eorum cupiditate manere, qui metuunt, ne quid commodis ipsorum decedat: quod si puram isti doctrinam sequerentur, & quæ sit non hominum, sed Dei voluntas, inquirerent, non dubium esse, quin fastum, luxum & auaritiam omnem ab se remouerent, & concordiæ rationes ini-

Margin: 1524

Margin: *Pag. 79. 92.*

Margin: *Pag. 92.*

Margin: *Tigurini ad singula obiecta respondent.*

1524 rent: inundasse iam multa vitia, maioribus ipsorum incognita, quæ suæ ciuitatis doctores reprehendant, & simul ad metum numinis diuini cohortentur: quòd autem concionibus illorum plerique non emendentur, neque fructum ea doctrina dignum proferant, id non seminis proiecti, sed ipsius fundi vitium esse: certè suos intra fines non cum vulgò conspici luxum nec intemperantiam, quæ passim alibi regnet, inprimis verò suæ ditionis homines non sectari militiam illam externam & mercenariam, vt olim, quæ certè multorum vitiorum materiam subministret: de carnium & ouorum esu, quanquam liber sit, minimèque prohibitus à Christo, legem se tulisse, qua temeritas & offendiculum prohibentur: matrimonij Deum authorem esse, qui omnibus illud permiserit: Paulum etiam iubere, vt ecclesię minister sit vnius vxoris maritus: & quum episcopi, sacerdotibus, accepta pecunia, concubinas permittant, turpi nimirum exemplo, neque fœminis illi carere vel possint aut velint, non se posse Deo, qui coniugium instituit, reluctari: eandem esse rationem, ad fœminas quod attinet, quæ castitatem vouisse dicuntur: nam putare se, genus hoc obligationis atque voti, minus gratum esse Deo: cùmque donum continentiæ non sit omnibus datum, præstare multò, sua quidem opinione, vt nubant, quàm vt in impuro viuant cœlibatu: Canonicorum, & id genus alia collegia, quondam esse instituta, propter homines egenos: nunc autem eas facultates ab ijs plærumque teneri, qui satis alioquin habent ex patrimonio, neque rarò fieri, vt vnus aliquis possideat quantum ad multos alendos satis esse posset: æquum ergò sibi videri, vt in pauperum vsus ea bona rursus accommodentur: qua tamen in re moderationem hanc adhibeant, vt vsumfructum possessoribus permittant, donec è vita decedant, ne quis videlicet querimoniæ causam habeat: templorum ornamenta non pertinere ad verum Dei cultum, sed hoc esse Deo vehementer gratum, quandò miserorum subleuatur inopia: Christum adolescenti locupleti mandasse, non vt sua bona suspenderet in templo, sed vt vendita distribueret in pauperes: ordinem sacerdotum ab se minimè contemni, sed eos magni fieri, qui suum munus faciant & rectè doceant: reliqua verò turba, quæ publicè nihil prodest, imò nocet, si paulatim & sine offensione minuatur, eorumque bona pios in vsus assumantur, non se dubitare, quin Deo sit illud officium longè gratissimum: an autem Deo sint acceptæ cantiones illorum atque preces, in dubium posse vocari: nam ex ipsis plerosq; non intelligere quid dicant, deinde, mercede conductos illud facere: confessio illa tacita, quæ delicta recenset & enumerat, quanti sit æstimanda, in medio sese relinquere, sed illam, qua verè pœnitentes confugiunt ad Christum intercessorem, arbitrari sese non vtilem modò sed necessariam quoq; perturbatis & mole peccati depressis conscientijs: genus illud satis-

factionis

factionis vsitatum & quæstuosum sacrificis, permultū habere tùm 1524
erroris tùm impietatis: hoc demum esse verè pœnitere & satisfacere, si quis vitam emendet: monachorum ordines, inuentum esse humanum non institutum Dei: sacramenta, quæ Deum habeant authorem summa veneratione sese prosequi, neque pati, vt quis ea contemnat: vtendum autem illis iuxta verbum atque præscriptum diuinum, & cœnam domini non eò transferendam esse, quasi vel oblatio sit aut sacrificium: quòd si clerus ille, qui nuper missa legatione, querimoniam habuit, impedimentum ipsis illatum, vel errorem aliquem suum docere possit, non se recusare, quo minus illis satisfiat: sin minus, tum æquum sibi videri, vt iubeantur officium facere, nimirum, vt vera doceant & ab aliorum abstineant contumelijs: quòd pontificiorum rapinas illas & expilationes & immoderatam potestatem aboleri cupiant, auditu sibi fuisse longè gratissimum: id autem nulla ratione posse fieri melius, quàm si verbum Dei per omnia recipiatur: nam quo ad leges illorum atque mandata valebunt, non esse quòd liberationem aliquis expectet: sola verò prædicatione verbi diuini dignitatem illorum omnem atque potentiam labefactari: quanta sit enim Euangelij vis atque veritatis, illos videre satis & intelligere, & quià suis viribus diffidant, regum implorare subsidia: si nunc igitur hac quidem in parte scripturæ sit vtendum adminiculo, rem ipsam postulare, vt idem in alijs quoque rebus fiat, & vt ea, quibus offenditur Deus, abrogentur: quemadmodum verò sit ijs omnibus medendum, ad hoc libenter sese non operam tantùm & consilium, sed fortunas etiam collaturos: iam olim enim hoc oportuisse fieri: quòd cùm ita sit, orare, vt ista boni consulant & diligenter secum expendant: se quidem nihil expetere vehementius, quàm vt pacem colant omnes: nihil quoque facturos contra leges atque pacta fœderis: in hac verò causa, quæ sempiternam ipsorum salutem contineat, non se posse aliter facere, nisi demonstretur error: Itàque, sicut nuper, ità nunc quoque vehementer ipsos orare, si doctrinam istam sacris literis aduersari putent, vt hoc intra certum tempus, nimirum ante finem Maij sibi demonstrent: nam eousque se responsum ab ipsis atque etiam ab episcopis & academia Basiliensi velle expectare.

Constantiensis episcopi libri ad Tigurinos.

Constantiensis episcopus interim, habito consilio, respondet Tigurinis, vti petierant, & conscripto libello hæc potissimùm agit, cuiusmodi fuerint olim idola & simulacra, quomodo prophanæ gentes illa coluerint atque Iudæi, cur ecclesia receperit imagines atq; statuas, quo primùm tempore sint introductæ, quid aliarum gentium atq; Iudæorum idola differant à statuis hominum Christianæ professionis. Exitus hic est, vt dicat, scripturam, vbi statuas & imagines remoueri iubet, loqui solum de Iudæorum atque gen-

1524 tium idolis: itaque retinendas esse receptas ab ecclesia imagines. Ab hoc, Missam tractat, & multis adhibitis pontificum atque conciliorum testimonijs, oblationẽ & sacrificium esse contendit. Hunc verò librum, ita conscriptum, & sic satis prolixum, mittit senatui sub calendas Iunias, & ne vel imagines auferant, vel Missam abrogent, neuè populum aliter doceri patiantur, multis grauibúsque verbis hortatur. Librum deinde typis euulgari iubet, & cùm ad alios tùm ad canonicos etiam, vti vocant, Tigurinos mittit. Et quanquã ista senatui sint scripta priuatim, qui hoc ab se flagitarit, tamen quod alijs etiam in locis hac de re quæstiones audiat atque simultates oriri, voluisse dicit vna eademque opera cæteris etiam consulere: sequantur ergò receptam ecclesiæ consuetudinem, nec vllius oratione diuersum persuadere sibi patiantur. Senatus ad ea respondet Augusti mensis die duodeuigesimo. Librum sibi diligenter esse lectum atque relectum: quòd autem in lucem emiserit, lætari sese plurimùm: sic enim futurum, vt vtri iustiorem causam defendant, appareat. Postea suorum hominum atq; doctorum sententiam explicant, & è scripturis contrarium demonstrant. Sed prius quàm ei rescriberent, iam in vrbe, & quàm latè patet ipsorum ditio, statuas omneis in vniuersum senatus auferri iusserat & flammis aboleri, verùntamen sine turba, fuit hoc idibus Iunij. Mensibus deinde pòst aliquot, hi qui canonici vocantur, certis legibus cum senatu transigunt, & quomodo collegij facultates atque bona debeant impendi, constituitur.

Tigurini episcopo respondent.

Tigurini statuas demoliuntur, suadẽte pag. 92. Zuinglio.

Ad Noribergæ conuentum, de quo * dictũ est, Cæsar misit Ioannem Haunartũ, & questus edictũ illud Vuormatiense, quod commune ipsorum consilio ac voluntate factum sit, esse violatum, maximo quidẽ Germaniæ detrimento, iubebat illud in posterũ magno studio seruari: principes ad ea respondent, se quantum eius præstare possint, facturos. Tandem ad XVIII. diem Aprilis decretum fuit, vt de voluntate Cæsaris, pontifex, in * Germania primo quoque tempore liberum conciliũ indicat, loco idoneo, vt ad Nouembris diem XI. Spiræ conueniant ordines, deliberaturi quid sequi oporteat interea dum concilij fiat initium: vt principes, in sua quisq; prouincia, deligant viros doctos atque bonos, qui ex Lutheri & aliorum libris colligant ea, de quibus putabunt posse disputari, quæ principibus exhibeant in proximo conuentu, quò facilior sit progressio, cum ad concilium erit deuentum: adhæc, vt interuentu magistratus ac diligentia purè doceatur Euangelium & modestè, iuxta sensum & interpretationem scriptorum, quos ecclesia comprobarit: item, ne * qui posthac libelli & picturæ contumeliosæ prodeant: deniq; vt ea, * de quibus aulam Romanã & ecclesiasticum ordinẽ nuper incusarunt principes, in * proximo cõuentu Spiræ notione facta, definiantur. De concilio recepit Campegius, qui cũ principes egerant, nuncia-

Pag. 69. Ioannes Haunartus legatus Cæsaris postulat seruari edictum Vuormatiense. Decretum conuentus Noribergici, vide expostulationem Cæsaris. Pag. 106. Hic indictus dies per Cæs. antiquatur. pag. 107

Pag. 106. Pag. 87. Qui Augustam transfertur. pagin. 139.

nunciaturum se pontifici. & diligenter quidem principes erant hoc in conuentu, Ludouicus Palatinus, Gulielmus & Ludouicus Bauari, Fridericus Palatinus, Casimirus Brandeburgicus, Treuirensis, Bambergicus, Vuirciburgensis, Tridentinus, Brixinensis, episcopi, & Albertus Brandeburgicus, Prussiæ Magister. 1524 *Principes præsentes in hoc conuentu qui.*

Suprà * diximus, quid senatus Argentinensis egerit cum vrbis episcopo, qui sacerdotes aliquot Tabernas euocarat. Cùm aūt illi nō venissent ad diē, episcopus, datis ad Campegiū literis, queritur impediri se à senatu, quò minus exequi ius suū possit, & illos mulctare, qui sacris legibus contemptis, facti essent mariti: deinde, sacerdotes in ordinem ciuium à senatu contra pontificias leges adoptari. Profectus tùm Argentorato fuerat Noribergam Thomas Murnerus, Theologus Franciscanus, qui senatū grauiter ad Cardinalem detulerat: cumq; reipublicæ legati ad conuentū missi, purgandi sui causa venissent ad Campegiū, & reliquo sermone confecto, de episcopi querimonia cognouissent, senatum dicebant episcopo nullū hucusq; impedimentū intulisse, & ne nunc quidem eius esse propositi, imò claris verbis illi nūciasse per literas, quicquid haberet actionis in sacerdotes maritos, iuri diuino consentaneum, per ipsos licere exequi, & adiumento quoq; futuros in ea re: senatu verò molestè ferre, quòd episcopus à pacto discedat: nam ità conuenisse, cùm iure volet in aliquem ecclesiasti gregis experiri, vt hoc apud iudicem suum vrbanum faciat: verùm ea conuentione neglecta, * vocatos ab illo reos extra vrbem: cumq; lege pactionis illi sese defenderent neque venirent, damnatos esse non audita neque cognita causa: iam verò, si senatus permissu grauius quid in eos fieret, ad ius prouocantes, non dubium esse, quin populi sit ex eo fremitus atq; tumultus exoriturus; quòd autē sacerdotes in ordinem ciuium allegerint, pro veteri more ciuitatis fieri; senatum etiam nō ita pridem ab episcopo rogatū esse, vt ordinis ecclesiastici tutelam susciperet: hoc autem ea ratione consueuisse fieri, vt dictum sit. Ille contrà, perlectis literis & actione omni, quam episcopus ad se miserat, ità se reperire dicebat, quòd extra vrbem euocati sint, non esse factum contra iuris ordinem, & eandem episcopi esse, quæ sit ipsius vicarij, potestatem: orare igitur, vt in plectendis illis, episcopo senatus adesse velit, post multum sermonem, quo contendebant in vrbe primaria reddendum esse ius, hoc præterea legati dicebant, ecclesiasticos Argentoratenses, magna sui parte, turpiter viuere cum meretribus, quas domi foueant, magna quidem cum offensione populi, pessimoque exemplo, sed tamen summa cum impunitate, nec eo nomine quenquam adhuc esse mulctatum ab episcopo: si nunc ergò senatus ei permittat in istos animaduersionem, qui pontificiam modò legem non seruarint, illis autem, qui Dei præceptum violant, impunè scortari, & turpissima vitæ exēpla passim edere liceat,

Pag. 92. 93.

Episcopi Argentinensis ad Campegium querimonia.

Murnerus senatum Argentin. grauiter ad Cāpeg defert.

Purgatio Argētin. apud legatū Pontif.

Argentinens. cū Episcopo suo pactum.

Pag. 92. 93.

Campegij actio cū legatis Argentinensibus.

1524 quis dubitet, quanto sit hoc ipsorum periculo futurum? Ille, quæ sint inter ipsos pacta, nescire se, facinus autem illorum esse compertum, nec opus esse multa disceptatione iuris, nam ipso facto iam esse proscriptos, & ab ecclesiæ communione remotos: opem ergò ferendam episcopo: quòd autem alij scortentur, & inhonestè viuant, non ideò scelus istorum expurgari: non rectè facere qui sic viuant, episcopum quoque negligere suum munus, qui hoc illis concedat: scire se, Germaniæ episcoporum hunc esse morem, vt accepta pecunia scortationem suis permittant: fore etiam, vt eius facti rationem aliquando reddant: sed tamen idcircò non istis licere matrimonium cõtrahere: & quòd sacerdotes fiant mariti, multò esse grauius peccatum, quàm si plurimas domi meretrices alant: nam illos habere persuasum quasi rectè faciant, hos autem scire & peccatum agnoscere: nec enim omnes ea esse, quasi fuit Baptista Ioannes, continentia: nusquam reperiri, neque documentum vllum extare, quòd cœlibatum ipsis relinquere liceat: ne Græcos quidem, qui ritus habeãt à nobis diuersos, hoc suis permittere: quapropter iterum orare, vt episcopo suam operam communicent. Ad ea legati, si quidem episcopus omnium primò scortatores mulctet, tunc senatum ei multò posse commodius adesse in ijs, quæ pòst legitimè sit facturus in alteros dicebãt. Ille autem instabat rursus, vt episcopo primùm adsint: nisi scortationem ille puniat, se venturum eò, pœnamque sumpturum esse, pro cuiusque merito.

Campegius scortationẽ Sacerdotum coniugio præfert.

Pontificiorum quorundam decretum Ratubona.

A conuentu Noribergico, Ferdinandus, Campegius, Salisburgensis, Bauari frater, Tridentinus, Ratisbonensis episcopus, item Bambergici, Spirensis, Argentinensis, Augustani, Constantiensis, Basiliensis, Frisingensis, Passauiensis, Brixinensis episcoporũ legati, Ratisbonæ conueniunt, & in hanc sententiam, Iulij die sexto statuunt. Quia Cæsar, Leonis x iudicium secutus atque postulatum, edicto publico, Lutheri doctrinã, vt impiam, * Vuormaciæ cõdemnarit, & in cõuentu Noribergico, tàm * superiori, quàm * proximo, decretũ sit, vt omnes ei pareant, quantùm omnino fieri possit, ideò se, poscente cardinali Campegio, qui plenam eius rei procurandæ potestatem habeat à pontifice, velle atque iubere, vt * edictũ illud, & nuper in comitijs facta * decreta, per suos fines atq; ditionem seruentur: Euangelium & alia sacra scripta doceantur in templis, iuxta veterum interpretationem, qui vitæ puritate conspicui fuerunt, suamque doctrinam summa virtute per supplicia confirmarunt: qui vel damnatas iam olim hæreses vel aliquid docẽt, quod sit in Christum eiusque matrem atque diuos contumeliosum, vel quod seditioni causam dare possit, iuxta formulam edicti plectãtur: ad docendi munus nemo recipiatur, nisi testimonium habeat & comprobationem episcopi: sed & illi qui iam docent, explorentur, nec occultis concionibus detur vspiam locus: quas de communi consilio cardinalis

Pag. 66.
Pag. 88. 102.

Pag. 66.
Pag. 88. 102.

nalis Campegius conscripsit leges ecclesiasticas, tollendis vitijs & emendationi morum accommodatas, hæ, cùm euulgatæ fuerint, seruentur, in sacramentis atque Missa, cæterisque rebus nihil mutetur, sed omnia fiant, sicut à maioribus fieri consueuit: qui delictorũ omissa confessione & absolutione, cœnam Domini percipiunt, qui diebus vetitis carnem & id genus aliam interdictam alimoniam edunt, item ordinis desertores monachi seu monachæ, deinde sacerdotes, diaconi, subdiaconi mariti, mulctetur: typis nihil euulgetur, nisi de voluntate magistratus: Lutheri cumprimis atque sociorum nihil quicquam exeat aut diuendatur: qui Vuittembergæ dant literis operam suæ ditionis homines, intra tertium mensem, vbi de facto decreto resciuerint, domum reuertantur, aut aliò sese conferãt, vbi Lutheranũ illud virus locum non habet: qui secus fecerint, beneficijs omnibus & hæreditate priuentur: eius academiæ sectatoribus nullum conferatur sacerdotium, neque iuuentutis docendæ munus committatur: Et vt ista valeant, certi quidam homines ac idonei deligantur, qui studiosè omnia peruestigent, & locorũ præfectos in eo adiuuent: sontes custodiæ mandentur, proque merito puniantur: ex ijs, qui relegantur & in exiliũ ire iubentur, nullo prorsus loco perfugium habeant, quàm latè patent ipsorum omnium fines atque ditio: si quis fortè motus atque seditio, propter hoc decretum, in alicuius finibus nascetur, subsidio reliqui sint, opemque ferant alter alteri, sic tamen, vt quod quisque fœdus habet cum alijs, ei nihil hoc ipso derogetur. Porrò, quòd è sacerdotum vitiosis moribus originem habere Lutheranam hæresim diceret, ad emendandum ecclesiæ statum, authore Campegio, has ibi faciunt leges. viuant honestè, vestiantur decorè, non negocientur, fugiant caupo- nas, non sint auari, neque pro sacrorum administratione pecuniam acerbè imperent: concubinarij remoueantur loco: feriarum numerus sit moderatus. Ea, quæ diximus, in Imperij comitio cupiebat sancire Campegius: cùm autem id perficere non posset, alienatis quorundã animis à pontificatu, conuentum hunc separatim egit. 1524

Constitutio legati pro reformatione cleri.

Lutherus vbi cognouit Cæsarem & plærosque principes vrgere decretum * Vuormaciense, statum Germaniæ deplorat, quæ toties admonita salutem suam negligat: ipsos etiam compellat principes, quòd tam apertè & nefariè decepti à pontificibus Romanis, dignitatem tamen illorum acerrimè propugnẽt, & in suam vnius perniciem, qui cupiat ipsis optimè consultum esse, moliantur: itaq; propter hanc & ingratitudinem summam, & pertinaciam inexcusabilem, ait impendere Germaniæ horribilem aliquam tempestatem: monet etiam non temerè suscipiendum esse bellum, aut conferendam pecuniam aduersus Turcam, qui consilio & moderatione nostros principes longè antecedat: his etiam moribus, nullam nobis esse sperandam victoriam: valde ridiculum & absurdum esse, quòd

Pag. 66.

1524

Pag.28.107. Pag.69.

Cæsar, qui nullum temporis momentum vitæ suæ possit adijcere, profiteatur se fidei & ecclesiæ * defensorem: Angliæ quoq; * regis, qui eundem titulum sibi sumat, consimilem esse audaciam: orare se Deum, vt magistratum populo præficiat, ipsius gloriæ cupidum atque studiosum.

Pontifex Angliæ regem aurea rosa donat. Ea etiã Frid. Sax. donatur. pa.17.

Auream illam rosam, nuper ab se consecratam, vti fieri consueuit tribus hebdomadis ante Pascha, pontifex, velut insigne quoddam & indicium summæ beneuolentiæ, mittit Angliæ regi Henrico.

Erasmi diatribe de libero arbitrio pag.239.

Sub hoc ipsum tempus exit Erasmi Roterodami libellus, de libero arbitrio: Lutherus ei contrario deinde scripto respondet, de seruo arbitrio. Vt argumentum illud tractaret Erasmus, authores ei fuerāt Angliæ rex & cardinalis Eboracensis, vt ipsemet in quadam ad cardinalem epistola fatetur, quæ typis est euulgata. His etiam diebus, Lotharingiæ Dux, Antonius, facto decreto, quoniam doctrina Lutheri damnata sit à pontifice Romano, & à Cæsare, & à celeberrimis Academijs, mandat suis, ne quis pro concione aliquid eius generis doceat: item, qui libros habent vllos à Luthero scriptos, intra certum diem exhibeant, ijs qui non parebunt, pœnam constituit.

Dux Lotharingus exequitur bullam Leonis.

Henrici Zutphaniensis martyriũ. Vide martyrologiũ Foxi part.2.lib.2.

Hoc anno Henricus Zutphaniensis, propter Euangelij doctrinam, miserabili morte & magno cum cruciatu fuit interfectus apud Dietmarios, qui sunt ad Germaniæ fines. Eò se tandem contulerat, vocatus, cùm apud Bremenses per biennium circiter docuisset.

Pag.102.

Antea diximus * de cōuentu, qui mense Nouembri futurus erat Spiræ: sed id mutatũ fuit, & Cæsar, vbi cognouit, datis ab Hispania literis, ad ordines Imperij, idibus Iulij, grauiter eos incusat ob factum decretum. Etenim, cùm anteactis aliquot annis, in conuentu Vuormatiensi de communi omnium ordinum cōsilio, grauissimis verbis, Lutheri doctrinam, vt hæreticam atq; pestilentem, * damnarit, cùm etiam eius libros, à pontifice, legitima cognitione damnatos, * incendi iusserit atq; cremari, valde sibi mirum videri dicit, & dolere etiam, quòd ipsi cōtumeliosos tantùm * libros atq; picturas infames diuendi prohibeant: quasi verò edictum illud Vuormaciense non sit rectè nec ordine perscriptum: amplius etiam eò se cōmoueri, quòd & concilium * in Germania velint haberi, & Campegium * legatũ appellarint, vt ad pontificem ea de re scribat, quasi ea procuratio non magis ad pontificem aut ad se, quàm ad ipsos pertineat: nam si Germaniæ tanti interesse putabant, cogi concilium cur non ad se detulerint, quò videlicet à pontifice hoc impetraret? Iam verò, licet intelligat, quantum & pontificis & suæ etiam authoritati decedat & derogetur hoc ipsorum decreto, tamen, quòd inuicem cogitet ac secum expendat, rationem hanc non inutilem reipub-

Expostulatio Cæsaris cum principibus, de facto decreto, pa.102. Pag.66.

Pag.32.53.

Pag.102.

Pag.85.102.

Pag.102.

pub-

publicæ nec incommodam esse futuram, ideò se quoque conciliū approbare, sic tamen, vt pontificis interueniat authoritas, & tempore etiam atque loco fiat idoneo, sic vt ipse interesse possit, quod omnino constituerit: quod autē *ad xi. Nouembris diem conuentum alium indixerint, quo quidem in conuentu rationem inire velint constituendæ religionis, ad tempus vsque concilij: *quòd etiam delectis aliquot viris doctis & sacrorum peritis, iudiciū de summa doctrinæ permittant, minimè omnium posse aut velle se concedere, sed pro suo munere, quandòquidem sit ecclesiæ pontificiæ tutor atque patronus, modis omnibus decretum hoc improbare, ne videlicet tùm Dei tùm pontificis iram aduersum se concitet: quid enim in Ecclesiam Christianam contumeliosius fieri possit, quàm si reuerentia summæ potestati debita, sic proijciatur? si Germania, quæ primam semper habuit pietatis & obsequentiæ laudem, tantam rem sola moliatur, quam nulli principes, ne pontifex quidem ipse Romanus audeat subire? videlicet, vt eam religionem, quæ tot sæculis valuit in orbe Christiano, repudient & aboleant: qua quidem à religione nemo vnquam defecerit, quem non pro scelere ipsius grauiter sit vltus Deus immortalis: vnum modò repertum esse hoc quidem tempore Lutherum, qui sese opponat, & verborū illecebris in fraudem homines ac insidias pertrahat, & existimationem vulgò sibi comparet: his etiam artibus vsum fuisse aliquando Mahometum, qui suo dogmate, reipublicæ Christianæ plus damni dederit, quàm vlla vis potuisset armorum: eiusmodi autem errores, vbi sub specie veri semel in animos hominum irrepserint, non facilè posse deinde refelli: orare se Deum, vt Germaniam benignè respiciat, neque se viuo tantum malum patiatur inundare: pareant igitur *edicto Vuormatiensi, nisi pœnam subire velint, & actionem omnem religionis differant, dum & summi pontificis, & suo etiam iussu concilium habeatur, qui sint ipsorum supremi magistratus. Ad eundem planè modum scribit etiam priuatim ad quosdam ordines, & in his ad senatum Argentinensem, itaque decretum illud futuri conuentus, fuit antiquatum. Cæsar enim* Gallico bello distentus, dabat operam, vt pontificem sibi quacunque ratione demereretur.

1524

Pag. 102.

Pag. 102.

Mahometus.

Pag. 66.

Pag. 69.

Zenocarus lib. 2. de vita Caro. V.

Per hanc æstatem, Carolus Borboniæ Dux, Connestablius Galliæ, qui anno superiori, partim sua sponte, partim à Cæsare solicitatus, defecerat, Massiliam obsidet, sed frustrà. Discedentem in Italiā, rex magna celeritate consequitur, & per Insubriam plærisque locis occupatis, ipsa etiam vrbe Mediolano capta, sub hyemem obsidione cingit Papiam, ad Ticinum flumen, oppidum.

Borbonius deficit ad Cas. damnatur læsa Maiest. pag. 158.

Rex Gall. Mediolan. capit. Papiam obsidet.

Mense Nouembri, cœperunt à suo domino, Comite Lupfio, Sueuo, diffidere homines rusticani, propter onera, quibus grauati se nimium, querebantur: idem & alij deinde vicini faciebant, in

Rusticorum seditio.

1524 in suum quisque magistratum, ita quidem, vt Imperij senatus, de quo * suprà diximus, qui per absentiam Cæsaris, rempublicam procurabat, & tum erat Eslingæ, missis legatis controuersias aliquot sedaret: verùm hic æstus non cõquieuit, vt postea * dicemus, & hoc quidem fuit initiũ maximi periculosissimique motus, qui magnã deinde Germaniæ partem peruasit.

Pag. 69.

Pag. 112.

Clerus passim Euangelij doctrinæ resistit.
Ecclesiasticorũ de senatu Argẽtin. querimon.
Capito. Bucerus Eccles. præficiuntur.
Constitutus per Cæsar. Senatus Imperij scribit ad Argentinẽs.
pag. 69.

Quum Lutheri doctrina passim propagaretur, ecclesiastici magno conatu resistebant, veriti, ne de suis bonis atq; fortunis omnibus periclitarentur. Et Argentinenses quidem nonnulli, grauiter ad Imperij præfectos querebantur, quòd ipsorum immunitatẽ ac priuilegia senatus non vno modo violaret, quòd sacerdotes atq; monachos maritos, Capitonem, Bucerum, & alios ecclesijs præficeret, quod integram perciperent cœnam Domini, quòd statuas è templis tumultuosè eijcerent. His ergò de rebus, Imperij præfecti, qui tum erant Eslingæ, primi nominis, Fridericus Palatinus, & Philippus Badensis, Ianuario mense datis literis, monent senatum, vt ab incepto desistant, & omnia suo loco restituant.

Oecolampadius Basileæ docet.
Turegiæ excitatur tumultus.
Ioan. Oxlinum, pag. 109.
Expostulãt Tigurini cum cæteris pagis.

Ex Heluetijs nonnulli Schafusiani cumprimis & Basilenses, vbi
1525 tum Ioannes Oecolampadius docebat, sensim remittebãt aliquid de offensione: cæteri verò, præsertim Lucernates, Vrani, Suitenses, Vnterualdij, Tugiani, Friburgenses, nulla ratione poterant placari. Et cùm Turegiæ præfectus, quam ad regionem Tigurum pertinet, sacerdotẽ * quendam, de nocte comprehensum abduceret, ac ille concitato clamore fidem auxiliumque imploraret, natus est repentinus tumultus, vt fieri consueuit, & dato signo per agros, ad arma discurrunt omnes. factum hoc ad iniuriam suam pertinere Tigurini dicebant, eò quòd in ipsorum ditione captus esset ille: cumque multis alioquin adficerentur probris, quarta Ianuarij die, datis literis ad omneis confœderatos atque socios, Christus, inquiunt, vnam ferienti maxillam iubet alteram quoque præberi feriendam: hanc eius doctrinam secuti, multa profectò tolerauimus, & patiẽter quidem: nunc autem quando nullus est iniuriarum finis aut modus, cogimur ad illud confugere, quod Christus vsurpauit, & si malè quid egimus, doceri petimus illud atque demonstrari. Certè, quia tantam sustinemus inuidiam, & passim apud omneis traducimur, ipsa res postulat, & responsionem à nobis extorquet. Explicabimus igitur huius odij causam, & refutabimus criminationes, & quomodo simus erga patriam communem affecti, docebimus. Ac primò quidem, cùm Galliæ rex Franciscus diu multumque * de fœdere solicitasset, & vestram in eo consensionem obtinuisset, nos licet interpellati sæpius à vobis, recusauimus illud facere, quum alijs de causis, tum in primis, quòd ea ratio nobis minimè placeret. subministrare videlicet copias & militem nostrum alijs, vt mercede conducti, bello persequantur eos, à quibus nunquam læsi fuerunt, intro-

Pag. 65.
Causæ simultatum & odiorum inter Heluetios.

ducere

ducere mali rem exempli, & ad ocium illos assuefacere, qui si mili- 1525
tiæ perirent, vxores atque liberos in extremā essent conjecturi miseriam: indignū enim esse putauimus, maximo nostro cum dispendio seruire cupiditati regis, & nostræ ditionis homines illi propè mancipare: Libertatē igitur illam & corporis & fortunarum, * quā nostri maiores, virtute summa cruentisq; manibus nobis pararunt, simili virtute constantiaque retinendam nobis esse iudicauimus. Hæc autem res, omnis offensionis causa nobis esse videtur & fons & origo: nam si fœdus esset à nobis comprobatū, nullam fuisse putamus orituram simultatem. Etenim à vobis interpellati subinde, ne secessionem faceremus, quid esset nostræ mentis, ostendimus. nimirum, velle nos amicitiam colere cum rege iuxta formulam pacis, iam antea constitutæ: deinde, seruaturos esse leges pactaque fœderis, inter nos olim initi, pro communis patriæ defensione atque salute. Et quoniam in eo permansimus, aliunde nobis est conflatū odium. Post exortam enim Euangelij lucem, onus illud, quod nobis idiotis pontifex ac ipsius clientela grauissimum imposuerat, excussimus, & errores manifestos antiquauimus. Hanc occasionem nonnulli vestrum nuper arripuerunt, & * per legatos à nobis, vt ad sanitatē reuerteremur, postularunt: nos autē ad illud, * vt antea nō semel, ità tunc quoque respondimus. agere nos ex præscripto verbi diuini: si quis errorem nobis vllum demonstrare possit, mutaturos propositum: sin minus, æquum esse profectò, vt Deo magis quàm hominibus obtemperetur. Ibi tum consurgens Eglius Lucernæ præfectus, nisi Lutheri sectam atque Zuinglij repudiemus, fore dicebat, vt Lucernates, Vrani, Suitenses, Vnterualdij, Tugiani, Friburgenses nolint in conuentibus assidere nobis deinceps. Neque multò pòst, quàm hoc inter se lege confirmassent, Turegiæ præfectus, verbi ministrum, Ioannem Oxlinum, noctu comprehensum domi suæ, captiuum abduxit. qua quidem in re duplex nobis est iniuria facta. primùm, quod nostræ ditionis non homo tantùm, sed termini quoque violati sunt: deinde, quòd, cùm ad clamorem illius vndique multi confluerent armati, &, vt in eiusmodi turbis fieri consueuit, multa facerent insolenter, in nostros homines, qui promiscuè cum illis euolauerant, adeoque in nos omnis huius facti confertur inuidia. Iam, altera illa criminatio quę nobis obijcitur, originem habet ex eo conuentu, quem Ferdinandus Austriæ princeps * egit anno superiori, Ratisbonæ, cum suæ ditionis præfectis, item episcopis & id genus alijs, qui puram doctrinam ferre non possunt. Quid autem illi iampridem moliantur & agant, non est obscurum. hoc videlicet, vt dissidium inter nos excitent, & alteros ab alteris diuellant. Quò magis etiam nobis dolet, quòd ijs fidem habetis: nam sunt in ipsis nonnulli, quos aliquando, velut homines nequam & improbos notastis, quos etiam nos, ipsorum intellectis dolis ac insidijs, è finibus

Pag. 65.

Pag. 97.

Pag. 98. 99.

Tigurini confirmata lege à cōuentib. Heluet. excluduntur.

Ioan. Oxin. captiuus, de quo pag. 118.

Pag. 104. 109.

1525 finibus nostris exire iussimus. hi scilicet ipsi, quando suis techn
occlusas inuenerunt nostras aures, ad vos transierunt, & nos hodi
criminantur, quasi cum Austriaca domo factum & susceptum ali-
Vualsutenses. quando fœdus, violatum sit à nobis. Aiunt nos Vualsutensibus vi-
cinis contra principem suum Ferdinandum auxilia dedisse: sed id
falsum est. Cùm enim ob religionis professionẽ essent in discrimi-
ne Vualsutenses, nec ad dicendam causam admitterentur, è nostri
aliquot, sua sponte, nobis inscijs, eò transcurrerunt, vt vim & iniu-
riam ab insontibus depellerent: nos autem certiores de eo facti, sta-
tim eos reuocauimus. Iacet igitur illorum criminationis caput. Si
verò præterea quid habet Ferdinandus princeps, quò fœdus illud
violatum esse videri possit, adducat in medium. sic enim responde-
bitur, vt vtra pars in officio permanserit, liquidum sit vnicuique fu-
Pag.103. turum. Quòd igitur cum Ferdinandicis priuatim egistis, * à collo-
quio remotis nostris legatis, hoc sanè pro eo ac decet, valdè mira-
mur. Etenim, si de vetusto fœdere tractatum ibi fuit, æquum erat
profectò, nos etiam admitti: si verò de religione, cur non ijs condi-
tionibus agitis nobiscum, quas iam subinde vobis obtulimus? Ru-
mor increbuit, coniurasse vos in perniciem sectæ Lutheranæ: quod
etiamsi verum esset, tamen quia sumus tàm illi quàm vobis fœde-
re coniuncti, deinde, quia non Lutheri, sed sacræ scripturæ vestigia
sequimur, non oportuit nos in eo numero censeri. Sed quia nesci-
mus, quid sit inter vos actum, & verò delati sumus à maleuolis,
quasi ciuitates aliquot, vobis inscijs, de conferendis auxilijs inter-
pellatæ sint à nobis: profitemur hanc esse meram calumniam. E-
iusdem generis est illud, quod aiunt dato signo velle nos ad arma
suo tempore homines conuocare, Badenam & alia quædam inua-
dere: nimirum hæc eò spectant & excogitantur ab illis, vt vos, ijs oc-
cupatis oppidis, præsidium aduersus nos imponatis: quod si fieret,
non dubitant, quin maior aliquis ex eo sit oriturus motus atq; tur-
ba, quæ bellum inter nos domesticum inflammet atq; ciuile. Mul-
tæ præterea sunt in nos confictæ calumniæ, in quibus etiam hæc
est vna, nos docere, quasi Maria Christi mater plures habuerit fili-
os, quasi minor Iacobus apostolus mortem pro nobis obierit, non
Pag.98. ipse Christus. Hæc & id genus alia quædã eramus * Lucernæ refu-
taturi, sed à vobis prohibiti fuerunt nostri homines, ne ad populum
verba facerent. Cùm etiam Eccius nunciaret, se velle Zuinglio suos
errores demonstrare, gauisi profectò fuimus, & non ei tantùm, sed
alijs etiam publica fide diligenter cauimus, hortati magnopere vt
veniret, & omnem ei beneuolentiam polliciti. Magnam insuper of-
Pag.106. fensionem nobis peperit, vt quidẽ audimus, imaginum & * statua-
Pag.99. rũ abolitio: sed eius rei iam antè causam & * rationẽ explicauimus.
Cùm igitur aduersus pacta fœderisque leges nihil sit à nobis ad-
missum, cùm pro communis patriæ salute nullum recusemus peri-
culum

culum,& vos omneis ea complectamur charitate, qua semper, mo- 1 5 2 5
dò per vos nobis liceat, cur patimur hanc inter nos fieri diuulsionē? Notum est, cuiusmodi fuerit maiorum aliquot nostrorum conditio, qui suis contenti finibus, & duro labore sibi familięque victum parantes, indigna seruitute premebantur à nobilitate: sed benignè respexit illos Deus. nam *, profligatis tyrannis libertatē sibi compararunt, & aucti facultatibus eorum quos eiecerant, fœdere sese munierunt, cuius pręsidio vim omnem externam fortiter à suis finibus depulerunt, & de hostibus nō semel triumpharunt: multi enim societatem illam infringere conati sunt atque dissoluere, sed frustrà. Quid autem à maioribus nostris, in ea temporum difficultate sit collatū opis atque subsidij, memoria vos tenere nihil dubitamus. Et hoc quidem paucis dictum esse volumus de fœderis nostri primordio. Quæ verò fuerit ab eo tempore diligentia, fides atque studium nostrum in amplificanda communis patriæ dignitate, non opus arbitramur esse commemorare: certè, quæ fuit ad hoc vsque tempus, eadem nunc quoque nobis est mens atq; voluntas. Quòd cùm ita sit, valde nobis dolet, vos aliorum impulsu, qui suo modò compendia quærunt, sic erga nos exacerbari. Cogitate potius in animis vestris, quæ fuerit semper inter nos amicitia, quando diuersis in locis, tam domi quàm foris, eandem belli fortunam subiuimus, & multa præclarè fecimus. Profectò, huius rei memoria non modò nos, verumetiam nepotes nostros arctissima necessitudine copulare debet. Si causa religionis aut quoduis aliud nostrum factum vos offendit, cur non amicè rem agimus inter nos atque disceptamus, vt socios & confœderatos, & fraterno quodam vinculo coniunctos decet? Non erimus vel morosi, vel intractabiles vel obstinati, sed meliora docenti libenter obtemperabimus, vt sæpe à nobis auditum est. Quia verò puræ * doctrinæ professio, & fœderis Gallici * repudiatio, & multæ præterea in nos excogitatæ calumniæ, vestros à nobis animos alienarunt, & pristinam voluntatem immutarunt, necessariò nobis hæc scribenda fuerunt, honoris & existimationis nostræ tuendæ causa. Nisi enim, quod iam sæpe dictum est, sacra scriptura duce nobis demonstretur error, non possumus ab eis, quæ de religione fecimus, decretis abscedere quæcunque tandem vis eo nomine intentabitur.

Pag. 65. *Pag. 80.* *Pag. 65.*

Senatus Argentinensis, ad præfectorum Imperij literas Idibus Februarij respondens, omnia diluit, & accusatores numero treis, aliorum nomen atque societatem falsò ait obducere, nec esse quenquam alium, his exceptis, qui litem moueat, eos autem esse homines irrequietæ mentis, qui pridem ab vrbe excesserint, vt turbas concitent: à se nihil esse factum, quod non iure liceat: & maioris in vrbe vitandi motus causa, non potuisse populo non permittere doctrinam Euangelij, quæ nunc indies magis atque

Argentinensis senatus Imperij respondent, vide pag. 108.

1525 atque magis patefiat: Orare igitur, ne delatoribus illis fidem habeant, & de se ità statuant, vt æquum est de ijs, qui maiorum exemplo suas cogitationes omnes ad concordiam & Imperij commoda referant. Concionatores etiam & ecclesiæ ministri, quos illi detulerant, vt antè diximus, eodem tempore, oratione prolixa respondent, & doctrinæ factique sui rationem ad eosdem præfectos explicant, & quia iuri diuino nihil admiserint contrarium, ne maleuolis credant, néue quid, nisi re tota cognita, statuant, vehementer petunt.

Apologia ministrorum Argentinensium ad præfectos Imperij.

Ardebat tunc in Insubria bellum Cæsaris cum Galliæ rege Francisco, qui profectus eò, * sicut antè dixi, cùm per hyemem obsedisset Papiam, sub exitum Februarij, commisso prelio, captus fuit, & in Hispaniam ad Cæsarem abductus. Hoc in bello tandem Clemens pontifex occultè partium erat Gallicarum, sed commutata fortuna, Cæsarianis ducibus magnam pecuniæ vim in stipendia militū dependit. Papiam defendebat Antonius Læua, Germanorū ac Hispanorum præsidio. Rex ingentes habebat copias, ità quidē, vt Cæsariani, re propè desperata per Insubriam, de seruanda Neapoli, & illuc traducendo cogitarent exercitu: sed Ferdinandi Dauali Piscarij oratione confirmati, prælio decernunt, & hoste conciso, potentissimoque rege capto, gloriosam victoriam & opima spolia sunt consecuti. Summæ rerum præerat Carolus Lanoius, Belga. Is cùm initiò præ se ferret, quasi Neapolim esset abducturus regem, prouectus in altum, mutato cursu, contendit in Hispanias, vt tantò esset expeditior pacificandi ratio. huius prælij dies incidit in natalem Cæsaris, vigesimumquartum Februarij diem.

Galliæ rex capitur Pag. 107. Zenocarus lib. 1. de Caroli vita. Huius exprobratio pag. 152. Barlan. in Chronic. Brabant. ca. 181. diffusè. Arnold. Ferronius lib. 5. & 7. Galleati Capella. lib. 4. Guicciar. li. 16. Iouius lib. 22. Carol. Lanoius Francisc. Regem ad Hisp. abducit. Zenocarus lib. 1. de vita Caroli V.

Paulò antè diximus de rusticorum seditione sedata, sed huius anni vere primo, per Sueuiam atque vicinam Germaniæ partem, quæ est ad Danubium, altera fuit exorta tempestas ordinis plebeij cōtra quosdam proceres ecclesiasticos, iamque iureiurando ac fide data, societatem coibant, obducta causa, quasi & Euangelij doctrinā tueri, & seruitute ab se profligare vellent. Magistratus quidem cognoscere de querimonijs ipsorum, &, quod iniquum esset, emendare se velle dicebat, verùm illi perseuerabant & augescebant indies, neq; tamen in aciem prodibant, sed certis diebus per occasionē nuptiarum & id genus conuiuiorum subinde conueniebant. Et hoc ipso tempore fuerunt euulgata quædam ipsorum postulata, numero ad xij. de quibus à magistratu sibi fieri satis volebant, vt libro * sequenti docebimus: ea mox alijs communicata, passim nouos incendebant motus.

Seditio rusticorum. vide pag. 107.

Pag. 128.

Dum hæc ita geruntur, Vlrichus princeps Vuirtembergicus, quem annis aliquot ante à finibus eiecerant Sueuicæ confœderationis socij, vt infrà * suo loco dicetur, Heluetiorū aliquot millia cogit, vt sua recuperaret, & præter alia, Stutgardiæ suburbium capit, in eoque castra ponit, vt oppidum etiam occuparet: cùm autē Sueuici

Vlric. Vuirtember. frustrà tentat sua recuperare. Pag. 237. Stumpf. lib. 8.

uici fœderis ordines, & Ferdinandi quoque regis præfecti, qui regionem illam tenebat, copias conscriberent; & occultè milites atq; duces ad defectionem solicitarentur, pecunia quoq; non suppeteret, defectus, ab incepto destitit. Interea multùm creuerat rusticanorum exercitus, & Sueui, quos diximus, confœderati, repulso Vuirtembergico, receptisq; oppidis, quæ illæ cœperat, Vlmam cum copiis tendunt in illos, qui tunc primùm & ipsi prodeunt in aciem, tripartito exercitu, vnum agmen consedit prope Biberacum, alterum in Algouia, tertium ad lacū Brigantium seu Constantiensem. Cùm autem intercessione, Rauesburgensium & Campodunensium, ex rusticanis nonnulli duces, Vlmam, fide publica venissent, dierum aliquot pactæ fuerunt induciæ, verùm non seruatæ. cuius quidem rei culpam vtrinque alij in alios conferebant. itaq; cœptum est hostiliter agi. Senatus autem Imperij, cùm vulgò tumultum excitari videret, de periculo solicitus, ad Sueuici fœderis consiliarios delectos, Vlmam legatos de pace mittit, Simonem Pistorium, qui Georgij Saxoniæ principis loco, Iacobum Sturmium, virum nobilem, & patricium Argentinensem, qui suæ ciuitatis nomine tùm eius erat senatus, ac misso diplomate, titulo Cæsaris, vt ab armis abstineretur vtrinq;, graui de more constituta pœna, denunciat. Legati super inducijs agunt initiò, sed id frustrà fuit, quòd rusticanos illi dicerent, violatis inducijs, gerendi belli causam dedisse: veruntamen interuentu Sueuiæ ciuitatum aliquot, in quibus erant Constantia, Meminga, Campodunum. Biberacum, ex rusticanis primi duces, Aprilis die secunda, rursus Vlmam veniunt. ijs legati senatus Imperij mandatum exhibent, & pacis causa tractandæ se venisse demonstrant. Illi, quoniam de pace nihil agi possit atq; constitui, nisi factis primum inducijs, ideò se venisse dicunt, vt, quæ sit aduersariæ partis in eo mens atq; voluntas, intelligant: cum autem impetrari non possent induciæ, & ad vim omnia spectarent, illi postridie ad castra reuertuntur, eodémque die cohortes aliquot equitum & peditum Vlma profectæ Elchingum, quod est infra Vlmam, ad Danubium, ex rusticanis quam plurimos interficiunt, multos etiam in vrbem captiuos adducunt. Deinde Sueuici fœderis Imperator, Georgius Truccesius Vualpurgus, cum suis copijs Lippeniū profectus, quod est duobus infra Vlmam milliaribus oppidulum, proxime Danubium, vbi magno numero illi consederant, non expectatis peditum turmis neq; tormentis, & equitum inuectus caterua, magnam eorum partem concidit: reliqui se in flumen præcipitauerunt, atq; ibi oppressi perierunt: oppidum deditione captum diripitur, & ex hostibus multi capite plectuntur. Ea parta victoria, cùm in reliquos etiam contendere vellet Truccesius pedites, quibus præerat Gulielmus Furstembergius, signa proferre nolebant, & quasi prælio dimicassent, stipendium sibi dari postulabant. ea re per dies aliquot

1525

Rustici prodeūt in aciem.

Historia Fronspergic. lib. 3.

Induciæ paciscuntur.

Senatus Imperij legatio ad tumultuantes rusticos.

Actiō cum rusticis.

Prima rusticorum cædes ad monasterium Elchingen.

Altera strages ad Lippenium. Quarta Aprilis per Sueuicū exercitum perierūt rustici 4000 exceptis qui gladio subiecti & in danubio submersi.

1525 disceptata, cùm neque prælium illud fuisse, & in fugam illos abijsse prius, quam ipsi venirent diceretur, tandem fuit transactum.

Truccesius rusticos in Algouia ad deditionem cogit.

Hi quos antea dixi, Sueuiæ ciuitatum intercessores, de iudicijs iterum agebant: confœderati autem, cum illis, qui nuper eas violassent, nihil pacisci volebant: cum reliquis non detrectabant, qui per Algouiam erant viciníſque locis: hi verò parem esse volebant omnium conditionem, itáque copias coniungunt. Induciarum ergò mentione reiecta, confœderati, senatus Imperij atque etiam ciuitatum legatis intercessoribus demonstrant, si quas haberent de summa rei, deque concilianda pace rationes, vt eas proponant. Re diu multùmque agitata, cùm in sententia fœderati persisterent, & prælij committendi causa, castra promouerent, illi partim fuga dilapsi, partim deditione facta, sese ipsorum voluntati permittunt, ad Idus Aprileis, & signa tradunt. Interim in diuersa parte Sueuiæ, circa Halam, & per Franconiam, ingenti numero alij confluxerant, ij decima sexta die Aprilis, qui tum erat Paschæ dies, Vuinspergum oppidum occupant, nobiles aliquot præsidiarios in eo, partim capiunt, partim cedunt: ex captiuis Ludouicum comitem Helfestenum & alios, militari quidem sed crudelissimo supplicij genere necant, & hastis vtrinque proiectis confodiunt qua quidem in re tantò plus erat sceleris & inhumanitatis, quòd illius quoque coniugē, Maximiliani Cæsaris filiam notham, cum iniuria reijcerent, quæ paruulum infantem vlnis gestabat, & ad ipsorum proiecta pedes, lachrymarum vi maxima profusa, totiúsque corporis habitu miserabili, maritum sibi, ac filiolo parentem donari petebat. Posthæc copias diuidunt: vnum agmen tendebat in agrum Vuirtembergicum, & ibi plærisque locis occupatis, Eslingam rectà petit. Senatus imperij, cùm per Iacobum Sturmium & Mangoltum iureconsultum, * legatos, frustrà cū ipsis egisset de pace, Vlmam inde migrauit. Is autē, quem dixi, Sueuici fœderis Imperator, * Truccesius, deditione receptis illis, qui per agrum Vlmensem & Algouiam & ad lacum Brigantinum consederant, vt antè docuimus, rectà contendit ad istos, & profligat, interfectis aliquot millibus: in captiuos etiā grauiter animaduertit, eos potissimum, qui comitem Helfestenum trucidarant, ex ijsq; vnum cathena laxè religatum ad palum, vt discurreret, circumposito igni, torret, ad eúmq; excitandum ignē ipsimet ligna comportat: idem alij ex nobilitate faciunt, pòst, oppidum Vuinspergum incendit, & ne rursus ædificaretur, edicit. Alterum agmen in Franconiam ibat, & incensis illic circiter ducentis arcibus, nobilium ædificijs & monasterijs, eòque amplius, Vuircibur-gam vrbem capiunt, & arcem obsident. Truccesius autem ex agro Vuirtembergico superueniens, ad Engelstatum vicum eos concidit & in fugam conijcit, pòst, Vuirciburgum recipit, arcem obsidione liberat, & multos capite plectit, adiutus à Ludouico principe Palatino

Alter rusticorū exercitus Vuinspergum capit.

Ludouicus comes Helfenstenus crudeliter occiditur à rusticis.

Rusticorum cædes per agrum Vuirtembergicum.

De quibus pag. 108.

Pag. 113.

Rustici profligantur, deq; captiuis supplicium sumitur.

Rusticorum exercitus per Franconiam.

Conradus Vimpina Francus scribit 293. deuastata monasteria & arces.

1525

Palatino, qui & ipse aderat. Incendium hoc in vicinam quoque Lotharingiam ex Germania peruenit, & Antonius quidem eius regionis princeps, fratre suo Claudio Guisio inter alios comitatus, qui Gallici exercitus reliquias, pugna Papiensi, quandò rex captus fuit, dissipatas, collegerat, Tabernas vsque progreditur, quo loco tàm Lotharingici quàm Alsatici maximo numero conuenerant. Et cùm aliquot insuper rusticanorum millia his auxilio venirent: ille, copijs aliquot equitum peditúmque missis, prope vicum Lupsstenum, ad mille quingentos occidit, reliquis fuga dilapsis, & postridie in eos, qui circa Tabernas erant, ingentem edit stragem: qua tamē in re fides desiderata fuit. Nam iussi deponere arma, & impunitate promissa, cùm per medias equitum & peditum cohortes prodirent inermes, domum quisque suam redituri, leui quadam occasione concitata turba, cæsi fuerunt magna sui parte: pòst à furente milite direptum est oppidum, & arx episcopi, ciues etiam & promiscuè omnes interfecti, nullo discrimine. Ea facta strage, cùm princeps domum rediret, alter rusticorum exercitus ad vallis Vuileræ fauces consederat, vt transitu ipsum prohiberent, sed commisso prælio cæsi fuerunt supra millia quatuor: In eo conflictu Comitem Iseburgium desiderauit: itàq; maxima cum præda plurimísque captiuis domum reuertit. his tribus autem locis, vti diximus ad XVIII. millia putantur esse cæsa. fuit hoc mense Maio. Consimilis fuit passim aliorum etiam exitus, & ad Petershemium agri Vuormaciensis oppidum, magno numero fuerunt à militibus occisi, quum facta deditione arma deposuissent. Aderant huic cedi princeps Palatinus, & archiepiscopus Treuirensis Richardus: quorum ille quidem magna vi conabatur furentem militem retinere, hic autem non solùm probasse, verumetiam multos ipse confodisse fertur. Quibusdam tamen in locis, dexteritate magistratus & intercessorum, placidè res composita fuit: & per Brisgoiam orta seditione, cùm præcipuum ijs locis oppidum, Friburgum occupassent, Ernestus Marchio Badensis, qui magnas ibi possessiones haberet, Argentoratum profugit, & senatum orat, vt intercedant, proinde legati mittuntur Iacobus Sturmius, Conradus Iohamus: eorum hortatu atque sermone persuasi, cùm à Basiliensibus quoque legati venissent & ab alijs quibusdam, domum illi reuertuntur, cùm iam prope Laram quatuor ab Argentorato milliaribus, consedissent. Basileæ demùm à multa disceptatione XXV. Iulij die, transactum fuit: sed nō planè seruata fides, multis, vbi domū redissent, postea capite mulctatis. Exortam quoque rebellionem in Sontgauia, Ferdinandi regis & Austriacæ ditionis prouincia, vicini Heluetij magno studio sedabant, & quid vtrinque fieri æquum esset, tàm à magistratu, quàm à plebe demonstrabant. Omnium autem vbiuis eadem erant propemodum postulata. quæ cùm à Sueuicis originē haberent, ad alios

Antonius Lotharingus patronatus Renato, qui ad Nanceiū ferocem Caroliū Burgundum superauit. Reliquit ex se filiū Franciscum, postea profugi regis Daniæ Christierni filiā Christinam vxorem ducentem qui regnantē nostra ætate Carolum Henrici regis Galliæ generū procreauit.

Comes Iseburg. occiditur.

18000. rusticorū cæsa.

Alia cædes rust. apud Vuormat.

In Brisgoia seditio sine cædibus sedata.

Friburgum occupatum.

Rustici furoris incendium lon-

1525

è vestigio dimanauerant, vt suprà * diximus. Hoc igitur incendium, inde à Turingia & Saxoniæ finibus, vt infrà * docebimus, ad alpes vsque penetrauit, per Salisburgensem etiam agrum excitata demũ seditione. Rebus autem per Franconiam & Sueuiam pacatis, exercitus quoque Sueuici fœderis eò contendit, multis oppressis atque proscriptis. quo in numero fuit dux illorum Geismeierus, qui cum parte copiarum, per alpes & tramites inaccessos penetrauit ad Venetos, ab ijsque stipendio donatus annuo, Patauij tandem, vbi domicilium habebat, proditione fuit & ex insidijs interfectus. Et hic quidem est exitus belli rustici, quod à paruis initijs ortum, in tantam se diffudit amplitudinem. nam ad omneis ferè Germaniæ partes hæc contagio peruasit. nec ruri tantùm sed in ipsis etiam vrbibus multa seditiosè fiebant: & Coloniæ quidẽ totum ferè mensem armati ciues quotidie tributim conueniebant, ne nocturno quidem intermisso tempore, deque opprimendo non solùm ordine ecclesiastico, verumetiam senatu consilia inibant. sedata res tamen fuit absque sanguine, ac multis deinde pòst mensibus, vnius & alterius supplicio malum hoc fuit expiatum. De numero cæsorum in hoc bello, quod æstate fuit vna confectum, non idem omnes iudicant: qui minimum, ad quinquaginta millia passim occubuisse ferunt. Sueuicum illud fœdus, de quo subinde fit mentio, multò antè factum fuit, initiò quidem in annos octo, deinde treis pòst, duodecim, inde decem: Anno verò salutis humanæ suprà millesimum quingentesimum vigesimo secundo, renouatum fuit in annos vndecim, paulò antè, quàm * Cæsar in Hispaniã rediret. Huius autem fœderis erant, Cæsar, vt Austriæ princeps, pòst etiam Ferdinandus frater, nuper * Vuirtembergici agri principatũ adeptus, item Moguntinus, Palatinus, Salisburgensis, Bambergicus, Vuirciburgensis, Aistetensis, Augustanus, episcopi. Gulielmus & Ludouicus fratres, Bauariæ principes. Otho Henricus & Philippus Palatini, frattres, Georgius Brandeburgicus & Albertus è fratre nepos, Philippus Hessius Lantgrauius, multi præterea viri nobiles & ecclesiastici, dein Sueuiæ ciuitates plæreque omnes, & in his etiam Noriberga.

ge lateq; sparsum. Pag.107.
Pag.118.119.
Geismeierus Dux seditiosorum, tandem interficitur.
Seditio Coloniæ.
Cæsorum numerus.
Vide Adrian. Barlandi chrô. ducum Brabantiæ.ca.182 fusè.
Sueuicum fœdus. Pag.69.
Sueuici fœderis principes & ciuitates vnde erat eiectus Vuirtembergicus, prout pag.112.190.237.242.

Sub Idus Aprilis, Tiguri fuit in Heluetijs abrogata Missa, mandatu senatus, tàm in vrbe, quàm foris per ipsorum fines, in eiúsque locum fuit instituta cœna domini: ceremonijs etiam omnibus antiquatis, lectio prophetarum & precatio atque doctrina verbi succedit, & promulgata lege, scortatio prohibetur & adulterium, & iudices constituuntur, qui de causis matrimonij cognoscant.

Missa Tiguri abrogata.

LIBER

LIBER V.

ARGVMENTVM.

Thomas Muncerus proposito nouo quodam doctrinæ genere, bonorum omnium communionem docens, maximam hominũ multitudinem ex agris ad se perducit, adiuncto sibi Phifero consiliorum omnium socio. Mortuo Friderico principe, contra Muncerianos exercitum conscribunt vicini principes: neque sua concione turbulenta, & vanis pollicitationibus referta impedit, quò minus sodales contrucidentur, & ipse capite plectatur. Lutherus contra eum iam scripserat ad senatum Mulhusij. Atque hic exponũtur quæ plebeij postulabant, quib. Lutherus etiam respondet: turbas ostendit, & magistratus hortatur ad pœnas de huiusmodi sceleratis exigendas. Cæsar cùm tantam rerum perturbationem, & motus intelligeret, conuentum indicit Augustæ. Carolostadius Vuittemberga relicta, conatur se purgare edito libello. Lutherus monacham ducit vxorem. Marpurgum venit, vt cum Zuinglio de cœna colloquatur. Dum Galliæ rex captiuus detinetur, acceptis ab eius matre literis Clemens pontifex senatum Parisiensem instigat contra Lutheranos. Faber Scapulensis deserta Gallia cogitur alio migrare. Certior de eo rex factus, iubet ne doctis viris negotium facessant iudices. Prussiæ Magister dux salutatur, & Euangelij doctrinam suscipit.

HVIC tanto tamque formidabili bello causam quoque dederunt importuni quidam concionatores. in quibus erat primi nominis Thomas Muncerus, de quo suprà * diximus, qui tandem omissa euangelij prædicatione, nouũ quoddam doctrinæ genus proposuit. Est oppidum Alstetum, ad fines Turingiæ, ditionis electoris Saxoniæ principis. Huc vbi commigrauit ille, cœpit docere primùm, nõ solum aduersus pontificem Romanum, sed ipsum quoque Lutherum: vtriusque doctrinam esse vitiosam & impuram: pontificem nimiùm duris legibus atque vinculis alligasse hominum mentes: Lutherum soluisse quidem ea vincula, sed in partem contrariam peccare, nimiúmque indulgere, nec ea tradere quæ sint spiritus: licere autem pontificis decreta negligere, quòd ad salutem nihil conferant. eam autem vt consequamur, aiebat omnium primò fugienda esse manifesta flagitia, cædem, adulterium, contumeliam nominis diuini, castigandũ esse corpus & macerandũ ieiunijs ac vestitu simplici, componendum esse vultum ad austeritatem, raro loquendũ, & alendam barbam. Hæc, & id genus alia vocabat crucem & carnis mortificationem atque disciplinam. Ad hunc modum instructis atque paratis dicebat aliquò semigrandum extra turbam hominumque frequentiam, ac sæpius cogitandum de Deo, qui sit, an nostri curam aliquam gerat, an Christus mortem nostri causa pertulerit, an religio nostra sit præferenda Turcicæ: postulandũ etiam à Deo signum, quo testetur nos ipsi esse curæ, & religioni veræ insistere: quòd si non è vestigio signum aliquod edat, nihilo tamen minus progrediendum, & instandum esse precibus, imo grauiter ex-

1525

Thomas Muncerus eiusque dogmata. *Pag. 72.*

1525 postulandum, quasi minus rectè nobiscum agat: quum enim scriptura promittat, eũ velle quæ petuntur, largiri non iustè fieri, quòd homini veram ipsius cognitionem petenti nullum exhibeat signũ: hanc expostulationem & iram aiebat vehementer gratã esse Deo, quòd animi nostri propensionẽ & ardorem ex eo perspiceret: neq; dubium esse, quin ad eum modũ solicitatus, aliquo signo cõspicuo sese declaret, animiq; sitim restinguat, & nobiscum agat, vt quondã cum patribus: hoc etiã docebat, patefacere Deum per somnia voluntatem suam, in iisq; propositi sui fundamentum collocabat, & cuius fortè somnium explicari poterat, hunc magnis laudibus pro concione celebrabat. Cùmq; hac ratione sibi multos conciliasset, paulatim ad illud, quod iampridem conabatur, accessit, & in eo, quod suprà diximus, * oppido, cœpit eorũ nomina conscribere, qui facta societate per iusiurandũ promittebant auxilia, quò videlicet impijs interfectis noui substituerentur principes ac magistratus. nã à Deo sibi mandatum esse profitebatur, vt sublatis illis constitueret nouos. Quandiu de somnijs & id genus alijs rebus loqueretur, tolerauerat eum Saxoniæ princeps, Fridericus, præsertim, cùm Lutherus etiam per literas intercederet: verum vbi seditiosè concionari cœpit, eiectus fuit è finibus, & menses aliquot delitescens, Noribergam venit: illinc etiam paulò pòst extrusus, Mulhusium sese contulit, oppidum Turingiæ. Nam Alsteti cum esset, ciues aliquot Mulhusinos ad se pellexerat, quorum opera deinde consecutus est ibi docendi munus: & quia senatui minus erat acceptus, effecit, vt tumultuãte plebe nouus ibi creãtur magistratus, fuit hoc initium turbæ: posthæc, oppidani monachos eijciunt, eorumque domicilia inuadunt: ex ijs præcipuum ac longe ditissimum obuenit Muncero, qui iam non solùm ecclesiasten agebat, sed senatorem etiam. Ex reuellationibus enim diuinis iudicandum esse dicebat & ex Biblijs, deque rebus omnibus arbitratu suo pronunciabat, & quicquid diceret, sacrosanctam illis erat. Bonorum quoque communionem, & humanitati cumprimis esse consentaneum docebat, vt & dignitate sint omnes æquales, & conditione liberi, & promiscuè bonis omnibus vtantur. Quo factum est, vt vulgus ab operis atq; labore desisteret, & qua quisq; re careret, eam ab alijs qui abundabant, etiã inuitis, acciperet. Hæc ille per menses aliquot agitabat: & cùm iam per Sueuiam atq; Franconiam essent in armis homines plebei ac rusticani, ad XL. millia, & magnam nobilitatis partem profligassent, complures etiam arces atq; castella diripuissent ac incendissent, * vt dictum est, cœpit & ipse manus admoliri, iàmque tempus idoneum adesse ducebat perficiendi negocij, & conflatis in æde Franciscanorum machinis bellicis, maximam hominum multitudinem ex agris ad se perduxit, opinione prædæ ac melioris fortunæ. Socius erat ei consiliorum omnium, quidam

In Alsteto, pag. versa.

Mulhusium oppidũ imperiale Hassiæ cofine.

Muncerus Saxoniæ finibus eijcitur.

Noriberga etiã extruditur.

Mulhusij nouus creatur magistratus.

Muncerus & ecclesiasten & senatorem agit.

Pag. 113. & seq.

dam insigni præditus audacia, Phiferus, qui somnijs nocturnisque spectris plurimū tribuebat, ac inter alia tùm fortè iactabat, per quietem se vidisse quodam in stabulo maximam vim copiamque murium, quos fugasset omneis: hoc sic accipiebat, à Deo sibi esse mandatum, vt sumptis armis & eductis copijs, nobilitatem omnem exturbaret. Muncerus autem, etsi vehementes habebat ad populum conciones, tamen erat aliquantò remissior, neque fortunam periclitari valebat antè, quàm omnes circùm vicini essent in armis. Et quò facilius rem conficeret, dimissis literis ad opifices, qui metalla per agrum Mansfeldensem effodiunt, grauiter eos monebat, vt in principes nullo discrimine facerent impetum, fore enim, vt qui per Franconiam essent iam expediti, propius ad Turingiam accederēt. Interea Phiferus, qui molestè ferret omnem moram, egressus cum suis, vicinum agrum Isfeldium depopulatur, arces atque templa diripit, ex nobilitate multos profligat, quosdam etiam in cathenas cōijcit, pòst, domū reuertit magna cum præda. quæ quidem res, quoniam fœliciter accidit, magnam excitauit alacritatem in animis vulgi, præsertim cùm iam vicini quoque se commouerent, & in Mansfeldicum agrū inuaderent. Itáque Muncerus, quòd omnes vbique iam defecisse crederet, Mulhusio profectus cum trecentis, coniungit se Francusianis.

1525

Phiferus Munceri socius, eiusq; expeditio.

Isfeldius ager non latè patet cōterminus Mulhusio ciuitati, extendens se vsque ad ducatū Brunsuicensem, paretq; archipræsuli Moguntino.

Ad hoc ipsum tempus mortem obijt Fridericus princeps, nō relictis liberis: nam in cœlibatu vixerat, & successorem habuit Ioannem, fratrem germanum. Dum hæc geruntur, Albertus Comes Mansfeldius, celeriter collectis aliquot turmis equitum, & impetu in illos facto, ad ducentos interficit. Ea re perterrefacti, neque longius progressi, Francusium fuga petunt, ibique commorati maiores copias expectant. hæc res sola impetum illorum tardauit, eaque mora interposita, vicini principes equitatum conscribunt ad mille, quingentos, & peditatum non magnum. Hi erant, Saxoniæ princeps elector Ioannes, eiusque patruelis Georgius, Hessiæ Lantgrauius Philippus, & Brunsuici dux Henricus. Non longè à Francusio consederant rusticani in monte, & cōtractis curribus muniendi sui causa, difficulter poterant adiri, sed neque tormentis nec armis erāt idoneè instructi, & plerique omneis rei militaris imperiti. Quapropter etiam principes, miseratione quadam impulsi, missis internuncijs, hortabantur, vt traditis modò seditionis authoribus, ab armis discederent, & impunitate proposita, domum redirent.

Fridericus elector moritur.

Principum copia in rusticos.

Muncerus autem de suo periculo solicitus, prodit in concionem, & ad magnam seueritatem vultu composito, videtis, inquit, cōmilitones atque fratres, non procul à vobis, tyrannos, qui licet in capita vitamque nostram coniurarint, adeò tamen sunt animis deiecti, nihil vt aduersum nos audeant moliri: cōditiones autem deferunt ineptas & ridiculas, vt armis vos exuant. Iam verò, constat vobis, a-

Munceri concio seditiosa & turbulenta.

1. 5. 2. 5. ctionem hanc auſpicatum eſſe me, non mea quadam authoritate priuata: nec enim vnquam his rebus operam dedi: ſed iuſſu diuino. Quòd cùm ità ſit, meum eſt officium, & veſtrum etiam, obtemperare, neque ſtationem hanc deſerere, in qua Deus ipſe nos collocauit. Abrahamo quondam præcepit, vti filium ſuum immolaret: ille autem etſi quis eſſet futurus euentus, ignorabat, tamen ſecutus imperium, nihil recuſabat. ideoq; & filium ei ſeruauit Deus, & ipſius fidem ingentibus ornauit beneficijs: nos etiam, qui planè ſumus in eodem ſtatu, perſeuerare, & exitum Deo cõmittere debemus. Non dubium eſt autem, quin ex animo cedant omnia: videbitis ipſi manifeſtum auxilium Dei: quicquid enim eſt hoſtium vbique, profligabimus: non vno ſcripturæ loco promiſit Deus, adfuturum ſe miſeris, & oppreſſurum eſſe impios. Ea ſanè vox propriè ad nos pertinet: ſumus enim tenues & adflicti. & quia cognitionem Dei retinere cupimus atque propagare, de ſucceſſu atque victoria dubitari nõ poteſt: hoſtium verò quæ ſit conditio, viciſſim conſideremus. Principes quidem vocantur, ſed reuera ſunt tyranni: nec enim veſtri curam vllam habent, ſed omnium facultates exhauriunt, & nequiſſimis rationibus profundunt: in eo populo, quem ſibi peculiariter olim delegerat, ità conſtituit Deus, ne ſumptum inutilem reges facerent, imò iuſſit, vt volumen legum, quas ipſe tuliſſet, diligenter inſpicerẽt: noſtri verò tyranni quid agunt, aut quibus rebus occupantur? rempublicam nihil ad ſe pertinere putant, de miſerorum hominum cauſis non cognoſcunt, iudicia negligũt, vias à latronibus obſideri patiuntur, non animaduertunt in prædones, non reliqua ſcelera coërcent, pupillis atque viduis nullum præſtant officium, vt iuuentus rectè inſtituatur, non proſpiciunt, celebrationẽ nominis diuini non modò prætermittunt ipſi, verumetiam impediunt, & in hoc ſolùm intenti ſunt, vt omniũ facultates ad ſe conuertant: itaq; nouas quotidie rationes expilandę pecuniæ reperiunt, nec ad colendam aut retinendam pacem conſilia ſua referunt, ſed vt quàm maximè locupletati helluentur in omni genere luxus atque ſuperbiæ. Nimis enim notum eſt, quàm leuibus & ineptis de cauſis, quantas ſæpenumero turbas excitent atque bella, quibus deinde, quod reliquum fuit miſeris hominibus, totum perit & euertitur. Nimirum hæ ſunt illæ præclaræ veſtrorum principum artes atque virtutes, in quibus exercẽtur: non eſt igitur, vt quiſquam exiſtimet, Deum hæc eſſe laturum amplius, verùm certò ſtatuendum eſt, fore, vt ſicut olim Cananæos deleuit, ità nunc etiam iſtos exturbet. Nam vt illa fortè, quæ recitauimus, tolerari poſſint, an impunè putatis hoc illis futurum, quòd ſummam iſtam & execrandam impietatem eccleſiaſticorum defendunt atque propugnant? Quis omnium ignorat, quantùm flagitij ſit in illa Miſſarum nundinatione? ne quid de reliquis dicam. Sanè, ſicut è templo quondam Chriſtus eiecit emptores

res ac traditores, ità nunc etiam sacrificulos eorumque patronos 1525
atque socios eliminabit. fortes igitur estote, & Deo gratificaturi turbam hanc omnem inutilem contrucidate: pacificandi certè ratio nulla nobis apparet vel honesta vel tuta vel firma satis: nec enim à proposito desistent, neque libertatem nobis restituent, neque verũ Dei cultum permittent: atqui moriendum sit potius, quàm vt ipsorum nequitiam approbemus, & Euangelij doctrinam nobis eripi patiamur. Certissimè autem vobis cõfirmo, Deum nobis adfuturum, nostramque fore victoriam: nam ipsemet coràm mihi promisit, ipsemet inquam, qui fallere non potest, aut mentiri, iussit, vt ad hunc modum rem aggrediar, mulctato magistratu. Nimirum in hoc maximè fit illustris Dei potentia, quum hostiũ ingens multitudo parua manu cæditur: vt alia multa prætermittam, notum est vobis, quid Gedeon cum paucis quibusdã, quid Ionathas, vno tantùm seruulo comitatus, quid Dauid, cùm solus ipse contra vasti corporis monstrũ Goliath, sua mole & aspectu solo terribilem, pugnaret, perfecerit: dubium verò nullum est, quin hodiernus etiam dies, cõsimili spectaculo sit futurus insignis, & ad posteritatem omnem memorabilis. Nam etsi non satis instructi videmur armis, ac rebus necessarijs muniti, tamen superabimus hostem, & hæc cæli terræque machina potius immutetur, quàm vt à Deo destituamur: sic olim natura maris immutata fuit, vt Israëlitæ, persequente Pharaone, periculum euaderent. Nihil autem vos moueat rationis vestræ iudicium, nihil perturbet obiecta quædam periculi species & vmbra, sed fortiter in hostem impium & conscęleratum inuadite, neque vos perterrefaciant illorum machinæ bellicæ: pilas enim omneis, quas illi tormentis in nos eijcient, veste mea sum excepturus. Ecce, videtis ne, quàm habemus propitium Deum? aspicite, quæso, signum ac testimonium illius erga nos perpetuæ beneuolentiæ. Tollite oculos, & arcum cœlestem mihi cernite: quum enim in vexillo nostro sit idem depictus arcus, clarè significat Deus hoc simulachro, quod è sublimi nobis ostentat, adfuturum se nobis in prælio, tyrannis autem nostris interitum & excidiũ hoc ipso denunciat. Magnis igitur animis irruite, certissima cum spe diuini auxilij: nec enim vult Deus, pacem vllam vobis intercedere cũ impijs aduersarijs.

Facto dicendi fine, trepidabant nihilo secius plærique omnes, ob præsentis periculi magnitudinem: sed agebantur omnia tumultuosè, nullo certo vel imperio vel ordine: deinde, erant in ipsis nonnulli, profligatæ homines audaciæ, & ad quoduis facinus parati. hi quum sua sponte ad maleficium inclinarent, tùm ea, quam diximus, cõcione, magis accendebantur: sed inprimis excitabat eos ille, de quo dictum est, in cœlo consistens arcus, idque certissimum victoriæ signum esse iudicabant. Accessit, quòd copiæ erant non *Pauor & consternatio in castris Munceri.*

1525 exiguæ, ad octo circiter hominum millia, & locus ad defensionem opportunus. Itaq; hi, quos modò nominaui, clamore sublato, monebant, vt arma sumerent omnes, & forti animo in hostem exirent: simul cantionem addebant, qua sancti spiritus imploratur auxiliū. Missus anteà fuerat ad ipsos adolescens quidam nobili genere natus: hunc Muncerus, contra militiæ morem, contraque ius gentiū interfecerat: eo facto magis exacerbati principes, cōmittendi prælij dant signum, & copias instruunt. Ibi tùm Hessorū princeps Philippus, licet inter eos ætate minimus, obequitans huc illuc, ad virtutem cohortabatur milites. etiamsi vera essent omnia, de quibus incusentur, tamen non licere plebeis in magistratum arma sumere: multis hoc posse scripturæ testimonijs doceri: nolle autem se, vel sua vel aliorum quoque principum excusare delicta: fateri enim culpam, & agnoscere non esse nulla quæ corrigi debeant & emendari: quod etiamsi verum sit, à seditionibus tamen abstinendum esse: diligenter enim præcepisse Deum, vt in honore sit magistratus: quòd illi querantur, se magnis oneribus grauari, nō illud esse tanti, vt à fide atque iureiurando ipsis propterea discedere liceat: quanquam si verè quis rem æstimare velit, non esse quod querantur: dependere quidem ipsos annuum stipendium atque vectigal, sed ea de causa multis inuicem frui commoditatibus: habere domicilia cum liberis & familia, colere agros, exercere pecuariam, & multis alijs modis rem augere familiarem, idque beneficio magistratus, in quorum sint patrocinio atque tutela: quòd præterea dicant, non sibi permitti doctrinam Euangelij: ne hanc quidē satis esse iustam causam faciundæ rebellionis: quum gladio feriret Petrus, grauiter fuisse monitum & reprehensum à Christo: si qui principes veram doctrinam persequātur, ferendos tamen, & supplicium potius subeundum, quàm armis resistendū: obducere quidem ipsos Euangelij nomen, sed ipsa re nihil aliud moliri quàm latrocinia, rapinas, & id genus nefaria scelera, & tantò esse nequiores, quòd impia & sanguinaria sua consilia nihil ipsos pudeat tam specioso titulo cōmendare: hoc nimirum esse ipsorum consilij, vt aliorum fortunas diripiant, vt magistratum omnem è medio tollant, vt alienis vxoribus atque liberis vim faciant, vt omnium flagitiorum summa sit impunitas: & quoniam his tàm turpibus factis, tàm pulchri & sancti nominis præsidium quærant, dubitari non posse, quin contumeliam hanc sit vlturus Deus: itaque fortiter in illos præliandum esse, tanquam in latrones, vt publica tranquillitas retineri, & singulorū fortunæ, coniuges atque liberi vindicari possint atque defendi: iustissimam esse belli causam, neque se fuisse venturum ad arma, nisi Deo gratum esse sciat hoc officium, qui magistratui gladium attribuerit, non quidem vt latrocinium exerceant, verùm vt iniustam vim omnem & latrocinia depellant. Ea habita ratione, fit impetus in hostem

Muncerus nobilem puerum legatū contra ius gentiū interficit

Philippi Hassiæ principis ad suos exhortatio.

stem, & tormentis primùm res agitur. Ibi verò miseri homines, velut attoniti ac mente capti, neque se defendebant, neque fuga salutem petebant, & carmen illud populare, quo sancti spiritus petitur auxiliũ, cantabãt. plærique enim confisi pollicitationibus Munceri, cœlestem opem expectabant. Emissis tormentis, quum iam in munitiones fieret impetus, ac multi passim interficerentur, ibi demùm in fugam coniecti Francusium petunt: alij quidam in diuersam montis partem sese recipiunt, & in proxima valle perpaucos equites aliquandiu sustinent ac demorantur, ex ijsque vnum & alterum interficiunt: quum enim magna sui parte fugerent, equites absq; ordine vagabantur huc illud dispersi ac dissipati, & suã quisq; in partem venisset, ibi fugientes persequebantur: sed nonnullis, vt antea dixi, desideratis, accensi ira studioq; vindictæ, magis instabãt, & ad quinque circiter millia cõciderunt. Mox à prælio fuit occupatum Francusiũ, in eoque capti ad CCC. & capite mulctati. Profugerat in oppidũ Muncerus, inque domũ non procul à porta, sese abdiderat: huc fortè nobilis quidã diuertit: eius famulus cùm in superiorem ædium partem ascendisset, spectandi causa domicilij, reperit quempiam decumbentem in lecto. rogat qui sit, an ex tumultu pro fugerit, an sit è seditiosis vnus: inficiatur ille, seque iampridẽ ait febricitare. fortè iacebat ad lectum crumena, corripit eam alter, vt aliquid auferret prædæ: postquã aperuit, literas offendit, quibus Muncerum admonebat Albertus Mansfeldius, vt ab incepto desisteret, nec ad seditionẽ vulgus inflammaret. ijs perlectis literis, rogat, num ad ipsum eæ sint datæ: neganti vim intentat: tum ille deprecatur, seque Muncerum esse fatetur: captus igitur, ad Georgium Saxoniæ principem, atque Lantgrauiũ abducitur. Ab ijs rogatus, quid itã miseros homines in fraudem pertraxerit? nihil à se præter officiũ esse factum, & magistratus, qui doctrinam Euangelij nõ ferant, eiusmodi rationibus esse cohercendos, respondit. Occurrit ei Lantgrauius, & scripturæ testimonijs demonstrabat, in honore habendum esse magistratum: seditionem omnem à Deo prohibitam, neque Christianæ professionis hominibus licere priuatim vlcisci iniuriam. Ad ea conticuit, & quæstioni subiectus, cùm præ dolore exclamaret, Saxoniæ dux Georgius, tu quidem nunc cruciaris, inquit, Muncere, sed inuicem cogita miserorum hominum cladem, qui per te nefariè circumuenti, hodierno die perierunt. Tum ille, magno cum risu, hoc voluerunt, ait. postea deductus Helderungum, Mansfeldicæ ditionis oppidum, graui de ipso quæstione habita, quid sui fuisset propositi, & quos haberet socios cõiurationis, fatebatur. Helderungo profecti Mulhusium principes, è seditiosis quàmplurimos capite plectunt, & in his eum, de quo suprà *diximus, Phiferum. Huc etiam paulò pòst adducitur in castra Muncerus, qui tum in ijs angustijs admodũ fuit animo perturbato atque deiecto, neque suæ fidei ratio-

1525

Principũ exercitus Muncerianos aggreditur, & miserè trucidat ad Francusium.

Muncerus morbum simulans insperato proditus & captus.

Principum cum Muncero colloquium.

Intempestiuus Munceri inter tormẽta risus.

Phiferus capite plectitur & Muncerus.

1525 rationem explicare poterat, vt in eo temporis articulo fieri solet, & ipsis confirmandi causa, Brunsuici dux Henricus voce illi præibat: moriturus autem agnoscebat delictum & errorem, idque palàm profitebatur, & militum septus corona, principes hortabatur ad maiorem clementiam erga miseros homines: ità fore, vt nullum eiusmodi posthac sit ipsis extimescendum periculum. simul monebat, vt sacræ scripturæ libros, qui sunt scripti de regibus, diligenter euoluerent. eo confecto sermone, gladio percutitur, & exempli causa caput eius adfixum hastæ, medijs in campis collocatur. Quum eiectus è Saxoniæ finibus, vt antea* dixi, Muncerus oberraret, ac rumor increbuisset, eum cogitare Mulhusium: Lutherus, ea re cognita, datis ad senatum literis, grauiter monet, ne recipiant: esse hominem seditiosum, qui præter vim & latrocinia, nihil cogitet: notum esse, quid * Alsteti, quid Cygneæ sit machinatus: habere illũ suos emissarios, qui passim obrepant hominum cœtibus: non posse ab ijs hoc saltem impetrari, vt sese legitimæ cognitioni sistant: ipsorum doctrinam esse non modò seditiosam, verumetiam futilem, ineptã & inscitiæ plenam: diligenter ergò caueant: fore enim, vt breui detegatur fucus: quòd si minus id placeat, saltem ad tempus differant, donec quid de ipsis oporteat sentire, cognoscant: hoc suum esse consilium, hominis amici, deque ipsorum salute soliciti, quod si repudient, eoque pòst in calamitatem incidant, se futurum extra culpã, qui tàm studiosè præmoneat: rectè facturum senatũ, si roget exillo, quis docendi munus ipsi commiserit, quis euocarit? &, si Deum nominet authorem, tum iubeant hanc suam vocationem aliquo euidenti signo comprobare, quod si repræsentare nõ possit, vt tum repudietur: hoc enim esse Deo proprium atque familiare, quoties formulam consuetam & rationem ordinariam velit immutari, vt tùm voluntatem suam aliquo signo declaret.

Pag. 118. Lutherus monet cauendum Muncerum.

Pag. 118.

Gliscente per Germaniam dissidio, quum ad turbam atq; motũ res inclinare viderentur, nondum tamen arma sumpsissent plebei: Lutherus edito scripto monebat omneis, vt à seditione sibi temperarent: etenim, licet terrificus aliquis tumultus & præsens periculum imminere videatur ecclesiasticis, arbitrari tamen se, vel nullũ, vel non eiusmodi futurum, qui ditionem ipsorum omnem peruadat, aut potentiam euertat: nam longè aliam ipsis impendere calamitatem, & fore, quod post Danielem Paulus etiam prænunciauit, vt ipsorum tyrannis nulla vi humana, sed aduentu Christi seruatoris & spiritu Dei corruat: hoc suæ sententiæ esse fundamentũ, hac etiam de causa nunquam se restitisse illis magnopere, qui rem armis aggrederentur: certò enim sibi constare, frustrà ipsos moliri: etiamsi fortè pauci quidam ordinis ecclesiastici trucidentur, non tamen ad omneis peruenturam hanc esse lanienam: trepidare quidẽ illos nunc & concursare, seque inprimis optare, vt magis etiam trepident,

Lutherus publico scripto dehortatur plebeios à seditionibus.

pident, si fortè scelerum ipsos pœniteat: sed accensam esse iram Dei, 1525
& illos de vitæ quodam periculo, deque fortunis nunc angi, quomodo autem Deo reconcilientur, nullam suscipere cogitationem, imò securos omnium rerum, aspernari tàm claras admonitiones, ac iræ diuinæ significationem penè etiam ridere: & quanquã ab armis illis grauius metuendũ sit ipsis, tamen cùm præsens rerũ status explicationem aliquam consilij requirat, dicturum se liberè sententiam suam: ac principiò quidem, magistratus esse, hoc operam dare, ne populus aliena culpa detrimenti quid accipiat, & prouidere, ne falsis dogmatis religio deformetur: hoc ipsorum esse munus, & eam, qua sint præditi, potestatem, ad gloriam Dei cõuertendam esse omnem, & ad populi salutem: quia verò longè diuersum faciant, seque inuicem impediant, nonnulli falsam quoque doctrinam tueantur, non laturos impunè: non hoc suum esse consilium, vt armis oppugnentur pontificij, verùm vt magistratus ad officium illos astringat, in eoque suam ditionem atque ius exerceat, neq; sua vel lenitudine vel dissimulatione, illorum audaciam & improbitatem confirmet: ad vulgus autem & imperitam multitudinẽ quantùm pertinet, grauiter esse monendos, ne se commoueat, nisi de voluntate magistratus: frustrà enim sumi laborem omnem, & Deũ ipsum esse vindicaturum, neque tàm leui pœna tantam nequitiam expiari posse: quòd enim adeò lentè tamque remissè principes agant, quòd tantas indignitates perferant, & illis tàm apertis iniurijs atque ludibrijs ecclesiasticorum non commoueantur, id fieri permissu diuino, nimirùm, vt vnus ipse rem vlciscatur, & iracundiam suam omnem in illos effundat: quòd etiamsi fortè res in tumultũ exeat, & tàm leni supplicio sibi satisfieri patiatur Deus, tamen omnem istum agendi modum esse non solùm illaudatum, sed inutilẽ quoq; nihil enim esse rationis in seditione, & ferè fieri, vt innocentes præ cæteris luant: neminem etiam, qui turbas moueat, excusari posse, quantumuis habeat iustam causam: populari verò seditione semel oborta, bonos & honestos homines vnà cum nocentibus & improbis necessariò perire: ad magistratum ergò respiciendum, & quamdiu is se non commouet, nihil priuatim esse tentandum: seditionem enim omnem pugnare cum præcepto Dei, qui controuersias omneis priuatorum legitimè disceptari iusserit: quum autem seditio nihil sit aliud quàm vindicta priuata, nemini dubium esse, quin Deus illam improbet ac detestetur: eam verò, quæ nunc impendere videatur, seditionẽ, excitari ab humani generis hoste Diabolo, qui cum veritatis lucem ferre nõ possit, turbas excitet per homines Euangelicæ professionis, vt veram doctrinam, his aliquot annis, beneficio Dei restitutam, in odium ac vituperium adducat, quasi non sit à Deo profecta, quæ tantis malis occasionẽ præbuisse videatur: hoc ipsum nunc ab aduersarijs magna contentione iactari, sed

1525 ri,sed eorum esse contemnenda iudicia: se quidem illos planè despicere: nihil enim à se vel scriptum esse vel pronunciatum, quod seditionem vllam possit accendere: iam verò, qui rogent & obijciant, quid agendum igitur, & quousque ferendæ sint indignitates illæ, conniuente ac dissimulante magistratu? illos hanc oportere formulam sequi, primùm vt delicta sua recognoscant, quibus offensus, tyrannidem illam ecclesiasticam Deus permisit esse tàm diuturnam, tamque latè grassari: dominationem hanc adeò crudelem & impiam, esse nostrorum scelerum & improbitatis premium: eam si volimus à nobis depelli, cumprimis oportere, vt vitæ emendatione Deum reconciliemus: deinde, magnis precibus implorandum esse diuinum auxilium aduersus regnum pontificium, exemplo Dauidis, qui Deum sæpe rogarit, vt impiorum potentiam atque superbiam infringeret: postremò, celebrandam esse doctrinam Euangelij, & pontificum imposturas orbi terrarum patefaciendas, vt detectis erroribus & agnita veritate, homines pro nihilo ducant & planè contemnant quicquid ab illis profectum fuerit: hanc rationem esse longè omnium aptissimam adminuendam illorum potentiã: viribus & armis nihil quicquam profici, & ferè fieri, vt belligerando magis illi confirmentur: quòd si autem cum pontificis persona, Christus, & cum eius doctrina componatur Euangelium, tunc demum apparere, quantum sit discrimen inter lumen solis atque tenebras, & quantum nobis beneficium Deus contulerit, patefacto nobis ad sui cognitionem, aditu, remotis omnibus obstaculis: tunc demum ruere atque collabi vim omnem illorum & existimationem: hoc suo posse doceri exemplo, qui pontificium regnum grauius adflixerit, quàm vlla vis potuisset armorum: nullam igitur aliam esse optandam seditionem: hanc vnam, quæ nunc resuscitata sit, authore Christo prædicationem Euangelij, satis esse potentem & acrem ad obruendum pontificatum: huc esse defigendos oculos atque mentem, nec aliò respiciendum: non suum hoc esse negocium, in quo versetur, tantam enim molem excedere vires atq; modum humani ingenij: quòd etiam eousque res deducta sit, omnino præter suam expectationem accidisse, ideoque nihil dubitare, quin idem ille, qui fundamenta iecit operis, qui dedit incrementum, ad finem quoque sit illud & exitum perducturus, omnibus licet hostibus inuitis ac resistentibus: Diabolum multò antè præsensisse mutationem hanc tàm insignem, ideoque fuisse conatum impedire, & hæc tempora per quosdam prænunciasse, scriptis aliquot editis atque vaticinijs, vt homines redderet alienos à salutari doctrina: quũ autem frustrà se conatum esse videat, decurrere nunc ad nouũ præsidium, & ad seditionem homines impellere, vt impediat, quò minus à suo pontificisq; regno fiat defectio: sed non perfecturum esse quod moliatur, & fore, vt prædicatione veræ doctrinæ magis atque

Apparet ex Brigitta & aliorũ quorundã prædictionibus.

magis

magis labefactetur: in ea doctrina perseuerandum esse omni studio 1525
ac diligentia, & demonstrandum, quàm nihil ad salutem conferant hominum decreta: monendos etiam homines, ne votis monasticis alligari sese patiantur, & qui iam alligati sunt, vt ea repudient, item, ne quid pecuniæ contribuant ad friuolos illos & ioculares templorum vsus, ad cæreos, campanas, tabulas, vasa, signa, substructiones, ornamenta & quicquid sit eius generis: nam in hisce rebus non esse positam hominis Christiani vitam, sed in fide atq; charitate: hunc admodum si doceatur populus, dubium non esse, quin pontificū, eorumque clientelæ omnis authoritas atque regnum paucis annis concidat: sin autem hæc doctrina postponatur, nec hominum animis eripiantur errores ac opiniones illæ falsæ, duraturum esse pontificatum, etiamsi plurimæ simul in eum fiant coniurationes: Inspiciant modò & secum cogitent, quantùm ipse, quàm exiguo tempore, sola doctrina perfecerit: vel ipsos aduersarios illud testari, quando suis emolumentis plurimùm decessisse queruntur: ex eo facilè intelligi, quid sit futurum, si vel per solum adhuc biennium hæc doctrina cursum suum retineat: Sathanam ergò, qui rem omnē præsentiat, tumultuari nunc, & institutum istud conari per seditiones impedire. sed prudenter agendum, magnisque laudibus beneficiū Dei celebrandum esse, qui nobis hanc suæ cognitionis lucē accenderit: detectos esse pontificiorum dolus, inscitiam, rapacitatem, tyrannidem, & totam illam sentinam præstigiarum, quibus orbem terrarū ludificarunt: illos, qui fuerunt antehac omnibus formidabiles, nunc eò redactos, nihil vt habeant præsidij, nisi tantùm in armis: cùm autem nudi iam conspiciantur ab omnibus, & quantam occultarint immundiciem, oculis omnium appareat, & ad vim cōfugere cogantur, fieri non posse, vt sit diuturnus ipsorum status, & si quid fortè reliquum manserit ipsorum potentiæ, quod hæc Euangelij doctrina non infregerit, fore, vt totum illud aboleatur aduentu Christi: fortiter instandum igitur & progrediendum in eo curriculo: sed adhibendam esse tamen certam rationem & ordinem: præposterè enim quosdam in eo versari, qui nulla instructi doctrina, simul atque vnam & alteram audierint concionem, è vestigio sibi multùm arrogent, seque Lutheranos vocent, & alios nondum intelligentes acerbè reprehendant: multum autem in eo peccari, neque sic agendum esse, & orare se, ne quis omninò suum nomen obducat, sed elaborandum potius, vt cùm Christi nomen profiteamur, iure nobis illud vendicemus, vt Christiani cognominemur: qui verò docet, ei videndum esse, cuiusmodi sint ij quibuscum agat: nam esse quosdam pertinacibus ingenijs qui & sanam doctrinam aspernentur, & alios etiam in errorem abducant: ab ijs planè temperandum, & iuxta præceptū Christi, non esse spargendas margaritas ante porcos: quum autē ijdem non contenti sua vel ignoratione

1525 tione vel pertinacia, cæteros etiã à vera doctrina reuocant & auertunt, tùm acriter ijs resistendum, non quidem ipsorum causa, verũ vt ex multitudine saltem aliqui conseruentur: rursum, esse alios minimè quidem repugnantes, verùm simplices & ignaros: cum his agendum esse leniter, non tumultuosè nec immodestè, & ordine cõmonstrandum, in quo sit hominum posita salus, & ad ipsorum mediocritatem accommodandam orationem omnem, donec sensim augescant & confirmentur.

Pag.107.117.

Pag.112.

Postulata rusticorum siue Scapleri articuli xij. quos intitulauit de Christiana libertate.

Superiori libro * diximus de plebeis, qui per Sueuiam erant in armis, antequã Muncerus prodiret in aciem. Hi paulò moderatius rem gerebant initiò, & quid à principibus atque magistratu fieri vellent, edito scripto demonstrabant, vt suprà * paucis attigimus, & si qua in re fallerētur ac errarent, nõ se fore pertinaces, verùm saniora velle sequi consilia, profitebantur. Ex ijs postulatis primùm erat, vt ipsis liceret ecclesiæ ministros eligere, qui verbum Dei purè doceant, nullis admixtis hominum decretis: alterum, nolle se posthac vllas dare decumas, præterquàm frumenti, & has ipsas oportere distribui partim in ecclesiæ ministros, arbitrio bonorum virorũ, partim in homines egenos, partim in vsus publicos: item, quòd hucusque sint habiti, velut conditione serui, rem esse indignam, quandoquidem Christi sanguine sint omnes facti liberi: non se quidem recusare magistratum, & scire constitutum esse à Deo, velle etiam in rebus omnibus honestis parére, sed seruitutem illam deinceps nolle ferre, nisi scripturæ sacræ testimonio demonstretur æquum esse, vt ferant: deinde, quòd ipsis interdictum sit, capere feras, aues atque pisces, nullam habere æquitatem, multò minus etiam, quòd plærisque in locis non ausint eijcere feras depascentes agros atq; segetes: à condito mundo Deum dedisse homini ius & imperium in omnis generis animantia: nõ se quidem velle quicquàm auferre per vim, ijs, qui vel flumen totum vel partem aliquam emerint, sed petere, vt æquabilitas aliqua seruetur, in eoque magis spectetur quid multitudini, quàm quid paucis vtile sit atque commodum: syluas etiam esse paucorum in potestate, non absq; magno dispendio plebis: itaque suam hanc esse voluntatem, vt eæ syluę, quæ nõ sint emptæ priuatim ab aliquo, fiant multitudinis, vt ex ijs & ad quotidianum vsum & ad ædificationes etiam, cùm opus fuerit, quilibet sibi sumat, absq; precio, sic tamen, vt eorum, qui diligenter ad eam rem procurandam, authoritas interueniat: quòd si fortè nullæ sint, nisi priuatorum syluę, tùm amicè cum possessoribus transigendum: adhæc, grauari se multis incommodis, quæ cumulentur indies magis atque magis: cupere ergò, vt eam rem principes moderentur ex æquitate & Euangelij præscripto, neque plus oneris imponãt, quàm antiquitus fieri consueuerit: velle etiam, vt quæ quisque bona, fundos & agros teneat beneficio & concessu principis aut magistratus,

eorum

eorum nomine non grauetur amplius quàm pactum sit initiò: eiusdem esse generis, quòd ex ipsis multi pendant annuum tributũ atque stipendium majus, quàm pro modo facultatum: esse æquũ, vt de eo principes aliquid remittãt, vt qui colunt agros, aliquod saltem percipiant sui laboris emolumentum, nec ad inopiam redigãtur: in mulctis etiam pecuniarijs requirere se maiorem æquitatem: nouas quotidie ferri leges, & pecuniam ab ipsis extorqueri sępe, nõ emendationis causa, verùm in ea re plerunq; & odium & fauorem atque gratiam interuenire: petere ergò, vt iuxta formulas olim descriptas, non autem ex affectibus irrogetur pœna: sed ad quosdam priuatim vsurpare sibi fundos atque prata, quæ sint multitudinis: quicquid sit eius generis, velle se vendicare, nisi fortè quis emerit: postremò, quòd mortuo patrefamiliàs vsitatum sit, vt vxor atq; liberi de suis aliquid bonis dependant, id supra modum esse iniquũ: velle igitur, vt totum hoc magistratus aboleat. Huic illorum scripto promulgato, Lutherus, ad quem prouocauerant, respondet, & ad ipsos oratione conuersa, verum est, inquit, & fateor, principes viros, qui prædicationem euangelij non admittunt, qui populum nõ vno modo grauant & opprimunt, dignos esse, quos è solio Deus præcipitet: nec enim vllam habent excusationem. Et quanquàm hoc ita se habet, vobis tamẽ est prouidendum, vt conscientiam huc adferatis puram & inculpatam: alioqui corporis & animæ iacturã facietis: neq; considerare vos oportet, quantæ sint vestræ vires, quãtumq; reprehendendi vestri aduersarij, sed quàm legitima sit atque iusta, quam defenditis, causa. Diligenter itaque prouidete, neq; concionibus omnium credite: Sathanas enim sub euangelij prætextu, multos hoc tempore seditiosos & planè sanguinarios excitauit doctores. Equidem liberè vobis atque syncerè consulam, vt debeo: vestrum est adijcere animum & auscultare recta monenti. Neque verò, si plærique maledicent, & fortè conuicijs me petent, moueor: & satis est, modò saltem aliquos eripiam vltioni diuinæ: reliquam turbam nihil moror, & sicut me contemnunt, sic ego vicissim illos nõ metuo. Sed vt ad rem veniam. vsurpatis vos quidem nomen diuinum, & christianum vos appellatis ipsi cœtum atque multitudinẽ, & legem à Deo præscriptam velle vos per omnia sequi iactatis. Atqui, constat vobis hauddubiè, nomẽ Dei non esse temere vsurpandum, neque falsò: nam pœnam comminatur Deus, quæ vos etiam manet, si quidem non rectè negocium hoc agitis: qui totum orbẽ terrarum inundationibus obruit, qui Sodomam ignita pluuia totam absorpsit, idem vos etiam facilè deleuerit, quæcunque sit tandem vestra potentia. sed falsò vos obducere nomẽ Dei vestris actionibus, facilè demonstrari potest: itaque cuiusmodi sit futurus exitus, non obscurè diuinare licet. Nec enim fallit, qui dixit gladio perituros, qui gladium sibi vendicant ipsi nimirum, qui sua quadam

1525

Lutheri ad rusticorum articulos responsio.

1525 audacia sibi potestatem arrogant animaduersionis. cùm Paulus tamen iubeat omneis in vniuersum obtemperare magistratui reuerenter & cum timore. Quid ad hæc respondebitis, qui legis diuinæ præscriptum velle vos insequi simulatis, & interim tamen gladium arripitis, ac magistratui, quem Deus constituit, resistitis? an non istud est temere vsurpare nomen diuinum? Sed magistratus ità se comparat, vt planè sit intolerabilis: nam & euangelij doctrinam nobis adimunt, & in cæteris rebus omnibus ità nos premunt, vt nihil suprà. Sit ità sanè: non tamen idcircò sunt excitandi motus atque seditiones: nec enim cuiuslibet est cohercere maleficia, sed hoc ad eum modò pertinet, cui tributum est ius atque potestas gladij, sicut apertè scriptura docet. Deinde, non leges tantùm, sed & naturæ ius animis impressum, ostendit, non licere cuiquam, vt suæ causæ cognitor sit atque iudex ipse. Sumus enim omnes vitiosi, & amore nostri prorsus excæcati. Negari autem non potest, quin hic vester tumultus atque seditio, sit vindicta priuata: nam & cognitionem causæ vobis arrogatis, & quas vobis putatis esse factas iniurias, vlcisci paratis authoritate vestra: sed hoc ipsum pugnat cum iure diuino, cum naturali, cùm ipsa demùm æquitate. Quod cùm ità sit, non potestis vlla ratione facinus hoc defendere: vel si mandatum aliquod habetis à Deo vestri facti, necesse est hoc ipsum à vobis aliquo illustri miraculo demonstrari. Sed hic accidit, quod Christus ait: nimirum, quid in alijs reprehendendũ sit, clarè perspicitis, quantũ verò sit impietatis in vestra causa, non animaduertitis. Iniquè facit magistratus: ac multò vos iniquius, qui contempto Dei mandato, iurisdictionem inuaditis alienam, qui magistratui nihil omninò relinquitis. quid enim superest, cùm potestatem ei tollitis? Vos ipsos appello: qui magnam bonorum partem cuipiam aufert, aliquid tamen relinquit, &, qui bonis ablatis vitã etiam eripit, vter vobis atrocior esse videtur? Magistratus adimit vobis possessiones: iniquum est: vos autẽ iurisdictionem adimitis, qua quidẽ in re consistit omnis ipsorum fortuna tàm corporis quàm bonorũ: vos ergò nocentiores illis. Atqui, vitam ipsorum atq; fortunas non petimus: credat hoc qui volet, non ego: Qui præcipuam partem alicui tollit & aufert, non verebitur etiam reliquum, quod ab eo dependet, auferre. Verùm, sit ità sanè, vt dicitis: maneant illis quæ possident, bona, vita quoque sit incolumis: illud verò, quod iam perpetrastis, omnem mediocritatem excedit, quandò potestate illis omni sublata, vultis ipsi rerum esse domini: Perpendite rem ipsi, quæso: vestrum hoc institutum si laudari debeat atque valere, nulla sint futura iudicia, nullus magistratus, & cuiuis liceat priuatim in quemuis experiri pro sua libidine & arbitratu, nec expectandum inde sit aliud, quàm mutuæ cædes atque latrocinia. Nam vt quisq; sibi factam ab aliquo putabit iniuriam, ità mox illam pro sua cupi-

ditate

ditate volet vlcisci: hoc ipsum verò, si & iniquum est, & in nulla persona tolerari potest, multò minus coactæ alicui hominum multitudini concedi debet, aut si conceditur, in singulis etiam ferendum erit. Quid? in hoc ipso vestro cœtu, si res eò licentiæ prolaberentur, vt causam quisque suam priuatim vlcisci vellet, cedo, quid faceretis? Cogeretur ille dubio procul stare iudicio publico per vos constituto: quid vos igitur excusat, qui iudicia conuellitis & magistratum reijcitis, quem Deus ipse vobis præfecit? Hoc ipsum ius, de quo iam loquimur, omnium mentibus est impressum, & à barbarissimis etiam populis colitur: nam alioqui summa sit omnium rerum futura perturbatio: quòd etiamsi diligenter illud seruaretis, nihilo tamen essetis hoc ipso meliores, quàm vel Turcæ vel id genus alij populi, nostræ religionis ignari: iudicia enim publica subire, & magistratus authoritatem sequi, non hoc præstat, vt quis fiat Christianus: nam ipsa demùm necessitas cogit etiam inuitos, vt ità faciant: Vos ergò, cùm hoc ipsum ius, mentibus infixum & omnibus commune, reuellitis, multò estis prophanis gentibus deteriores: tantum abest, vt nomine Christiano sitis digni. quem quidem titulum quia vobis vsurpatis, & nomini diuino facitis iniuriam, indigni videlicet appellatione Turcica, propter naturæ ius violatum, quomodo tandem consistetis in aspectu Christi, cùm de nobis omnibus iudicium facturus est? Cuiusmodi sint ergò vestri doctores, etiam atque etiam prouidete: vereor enim, ne sanginarij quidam vobis obrepserint, qui suis concionibus huc vos impellant, quò tandem ipsi vestris auxilijs freti, dominationem & regnū inuadant, securi prorsus de vestris fortunis atque salute. Iubet deus vindictam sibi omnem permitti, scriptura iubet parere magistratui, etiam improbo: parendū igitur erit: alioqui motum quidē excitabitis, verùm is tandem in vestrum caput desinet: nec enim licentiam hanc vestram Deus impunitam dimittet, dumq; libertatem quæritis, vitæ, bonorum & animæ dispendium vobis ipsi comparabitis. Exardescit in vos ira Dei, & salutis omnium hostis diabolus, falsos in vestrum cœtum immisit doctores: meum ergò secuti consilium, cauete ac resipiscite. Nunc de iure Christiano seu euangelico verba faciam. hoc enim quia vobis arrogatis cognomen, æquum est, vt cuiusmodi sit ius vestrum, exploretur. Et primò quidē, Christus iubet non esse resistendum malo, sed vnam ferienti maxillam iubet & alteram præberi: tunicam auferenti iubet pallium quoque tradi, iubet bene tum precari tum facere inimicis. in eandē sententiam multa sunt loca passim in sacris literis. Iam mihi videte, quomodo vestrum hoc institutum respondeat mandato Christi: videte, quò vos abduxerint vestri doctores. Christianorum sanè est, pati & subire crucem, non repugnare, non vlcisci, non gladio ferire: quid autem simile in vobis conspicitur? Ardua cumprimis est

1525

1525 Christiani nominis professio, & vix paucissimi re præstãt ipsa, quod
debent. quod vt plenius intelligi possit, exemplum vobis adferam
huius, de quo loquimur, iuris. Vt dominum ac magistrum suum
Petrus defenderet, seruulum pontificis ferijt: nonne iusta de causa
cùm illi non modò vitam Christi peterent, sed eius quoque disci-
pulis, euangelij doctrinam, in qua salus erat ipsorum posita omnis,
auferebant, sublato nimirum præceptore Christo. Talis verò tam-
que atrox iniuria vos nondum perculit: sed quid interea Christus?
iubet abstinere Petrum à defensione, graui lata sententia in eos, qui
gladio feriunt, hoc est, qui contempto magistratu vindictam priua-
tam exercent. Quid ipse, cùm affigitur cruci, cùm docendi munus
à Deo patre mandatum exercere prohibetur? nimirum fert patien-
ter, rem omnem Deo patri committit, eumque pro suis percusso-
bus deprecatur & orat. hæc vestigia sunt imitanda vobis, aut depo-
nendus est hic tam speciosus titulus. Quòd si Christi exemplo insi-
steretis, patefaceret se Dei potentia: & sicut post indignissimam fi-
lij sui mortem, longè lateque propagauit euangelium, inuitissimis
licet omnibus aduersarijs, ità quoque vos hauddubiè respiceret, &
salutarem doctrinam abundè largiretur: nunc verò, quandoquidem
armis res administratur, nec obtinebitis quod vultis, & arma vobis
de manibus excutientur. De me ipso nunc etiam aliquid dicam.
Oppugnauit me summis viribus totus orbis terrarũ: & tamen quò
fuit ipsorum omnium impetus vehementior, eò fecit maiores pro-
gressus mea doctrina. Quid ita? nihil egi violenter, nullum excita-
ui motum: non fui cupidus vindictæ, sed magistratum ciuilem re-
uerenter colui. scriptis etiam meis exornaui, quantũ in me fuit, &,
quod præcipuũ est, rem Deo cõmittens, in ipsius potentia totus ac-
quieui. Sic adeò seruatus sum in hunc vsque diem, fremant licet põ-
tifex omnesq; aduersarij, & simul mea doctrina multos ad populos
dimanauit. Vos autem importunè iam irruitis, & dum promouere
vos negocium putatis, quantum inferatis impedimenti, non animad-
aduertitis. Hæc autem eò spectant, vt titulum illum & nomẽ Chri-
stianum à vobis ablegetis in ista causa: quam etiamsi defenderetis
optimã, tamen, vt suprà docuimus, homini Christiano nec pugna-
re licet nec malo resistere. Hunc ergo titulum atque cognomen vo-
bis non tribuam, non concedam. Neque tamẽ hoc ipso velim pur-
gare magistratum: nam iniquè multa faciunt, & agnosco: sed ni-
hilominus à Christiani nominis professione hæc vestra longè re-
mota est actio. Quòd si verò nomen istud obstinatè retinebitis, &
hoc veluti fuco vestram causam adumbrabitis, aduersarium me vo-
bis profiteor, quia sub euangelij prætextu planè diuersum à doctri-
na Christiana facitis. Itaque Deum precabor, vt vos longè respiciat,
& vestrum hoc institutum euertat. Nec enim obscurè hoc intelli-
go, diabolũ id moliri, quandoquidem per pontificem Romanum

hucus-

hucuſque opprimere me non potuit, vt per iſtos me conficiat atque 1525
iugulet ſanguinarios concionatores. Ergo precibus inſtabo, ſicut dixi. quanquam ſanè malim ità vos comparetis, vt ne mihi ſit neceſſe precibus aduerſum vos agere. Nam etſi peccator ſum, tamen & iuſtam eſſe precationis meæ cauſam, & exaudiri quoque meas preces, nihil dubito. vult enim Deus nomen ſuũ ſanctificari, & nobis etiam ſic orandum eſſe, commonſtrauit. Hortor itaque vos atque etiam oro, ne precationes meas & aliorum deſpiciatis: quid enim poſſint & efficiant, veſtro certè maximo malo ſentietis. Talem verò fiduciam ad precationẽ, vos nullam adferre poteſtis, nam & ſcriptura & mens ipſa malè cõſcia vobis oſtendunt, actionẽ hanc veſtram eſſe prophanam & impiam. Ex vobis, oro, quotuſquiſque Deum implorauit in iſta cauſa? vix vllus opinor, imò ſalutem omnẽ in copijs & armis poſitam eſſe putatis. Qui verè ſunt Chriſtiani, nihil agunt violenter, ſed tolerant, precibuſque Deum ſolicitãt, vt omnium temporum viri ſancti ſuo nobis exemplo demonſtrant. Nam & ſalutaris eſt hæc vnica ratio, & menti ſummam tranquillitatem adfert. nunc ergò, quoniam hanc negligitis, quia neque preces ad Deum effunditis, neque patientiam vllam præſtatis, & à vobis omnia petitis atque ſperatis ipſi: non eſt, quòd vllum Dei beneficium expectetis. Fieri quidem poteſt, vt conniuente Deo ſit aliquis veſter ſucceſſus, verùm id omne demùm in veſtram recidet perniciem. Ex ijs, quæ hucuſque recitauimus, facile eſt ad poſtulata veſtra reſpondere. quæ etiam ſi niterentur æquitate, & iuri naturæ eſſent conſentanea, tamen præcipua ſui parte non conſiſtunt, quia magiſtratui vultis ea per vim extorquere. quod ipſum & cum æquitate & iure communi pugnat. Is autem qui vobis ea conſcripſit, non eſt vir bonus. nam loca ſcripturæ, quibus vos accendit & periculis obijcit, non integrè recitat, neque bona fide, & propius inſpecta nihil adeò pro vobis faciunt, vt etiam vehementer impugnent. Iactatur hoc à vobis præcipuè, doctrinam euangelij vobis eripi: ſed planè fieri non poteſt, vt ab euangelio quis arceatur: hæc enim doctrina non eſt vlli certo alligata loco, ſed liberè per orbem terrarum vagatur & oberrat, ſicut illa ſtella, quæ magis ab oriente ſole profectis effulſit, &, quo loco Chriſtus eſſet natus, atque recumberet, oſtendit. In magiſtratus quidem eſt poteſtate, ab eo loco, vbi docetur euangelium, aditu quem prohibere: ſed in nobis etiam poſitum eſt, vertere ſolum, & alijs in locis doctrinam hanc proſequi. Locus ipſe non eſt à vobis vi retinendus aut occupandus, verùm relinquendus magiſtratui ſeu domino, & commigrandum aliò, ſicut Chriſtus ipſe docet. Quod eſt primum in veſtris poſtulatis, de conſtituendis eccleſiæ miniſtris: rectè quidem habet, ſi rectus accedat ordo. nam ſi bona, quibus aluntur eccleſiæ miniſtri, profecta ſunt à magiſtratu, iam populo non licet illa tribuere cuilibet: ſed primùm rogandus

1525 est magistratus, vt pastorem constituat: si recuset, populus aliquem deliget, suisque alet impensis: sine hoc quidē feret magistratus, tum qui delectus est à populo, fugiat & vnà cum eo qui volet: si secus fiat, non potest abesse scelus & iniuria. Quod ad decumas pertinet, iniquissimum est. quid enim hoc est aliud, quàm magistratum abrogare totum? liberalitatem colite, sed de vestro, nō alieno. sic prorsus agitis, ac si dominia rerum essent in vestra manu, qua quidē ex re facilè potest intelligi, quid vestræ sit mentis atque consilij. Seruitutem etiam tollitis omnem. quid hoc? nonne & Abrahamus & alij plærique viri sancti possederunt seruos? Paulū legite: is vos erudiet, de seruis quid statuendum sit. hoc ergò postulatū, ad vim etiā atque rapinam pertinet, & cum euangelio pugnat. nam qui seruus est, potest nihilo minus esse pius, & libertate Christiana frui, sicut is qui captiuus detinetur aut ægrotat. Vos eò spectatis, vt omnium sit eadem conditio, sint omnes æquales: hoc autem est absurdum & ineptum. Nam hæc vita ciuilis & administratio reipublicæ consistere non potest, nisi personarum sit discrimen, vt videlicet alij sint liberi, alij serui, alij præsint, alij pareant. Quæ reliqua sunt de feris, de pascuis, de syluis, de fluminibus, de tributis, & id genus alia, iurecōsultis relinquo disceptanda. nec enim ad officiū meum pertinent, quod in eo versatur, vt mentes hominum in rebus sacris instituam. Et hæc quidem est mea sententia consiliumque, viri fratres, quod à me flagitastis: nunc vestrū erit, quia scripturæ testimonijs vos obtemperare velle scribitis, animum huc adijcere. Neque verò, cum hæc ad vos perferentur, mox clamorē tollite, quasi magistratui sim factus adulator, quasi non rectè doceam, sed prius rem omnem, & cuiusmodi sint argumenta, quibus vtor, diligenter expendite. nam certè vestra res agitur. inprimis autē cauete ab ijs, qui vos extimulant, doctoribus. noui totum hoc genus hominum: abducunt vos in præcipitium, vt honores ac facultates periculo vestro consequantur. Causa, cur falsum titulum, quo se venditabant, tantopere illis objicit, hæc erat, quòd in suis illi literis omnibus, cùm ad societatem alios inuitarent atque cogerent, ad arma se venisse iactabant, præcepto diuino, & reipublicæ charitate quadam, vt euangelij doctrina celebretur & augescat & retineatur, vt veritas & iustitia & vitæ honestas propagentur, & vt sibi suisque consulant, ne qua vi deinceps opprimantur. Cùmque ad hunc modum sui facti rationem explicassent, paucis verbis mandabant vicinis, vt statim & è vestigio sumptis armis accurrerēt, opemq; ferrent, sin minus, tùm se quamprimùm ad ipsos cum copijs omnibus esse venturos minabantur.

Lutheri ad principes & nobilitatem exhortatio.

Cùm ad hunc modum ijs respondisset Lutherus, principes etiam & nobilitatem scripto commonefaciens, vobis, inquit, solis acceptū ferri debet quicquid est hodie turbarum, vobis autem inprimis, qui titulum habetis ecclesiæ, qui ne hodie quidem adhuc desinitis euan-

euangelij doctrinam persequi, & quidem contra conscientiam. Deinde, vos, qui ciuilem obtinetis magistratum, hoc vnum agitis, vt quocunque modo compilata pecunia vobis suppeditat ad omnem luxum atque superbiam, ità quidem, vt miserum vulgus hoc tantū onus tolerare amplius non possit. Imminet sanè vobis longè grauissimum periculum, & quasi leniter suspensus gladius impendet ceruicibus vestris, & tamen sic estis interea securi, quasi nemo possit vos deturbare loco: sed hæc ipsa securitas vobis erit haud dubiè perniciosa. Contemptum aliquando Deus effundit in viros principes, vt est in Psalmis: admonui vos nō semel, vt ab eo malo diligenter caueretis: verùm vltrò procurritis ad interitum, nec vlla vos monet admonitio. redundabit igitur in vestrum caput, ira Dei, ni vitā emendabitis. Quæ passim conspiciuntur & accidunt prodigia, nihil fausti denunciant. Efferuescentem in nos iram Dei facilè possumus ex eo cognoscere, quòd falsis doctoribus tantū in nos permittit, vt videlicet in errores atq; tenebras abducti, meritò plectamur. Huc iam accedit ista seditio popularis, quæ Germaniam funditùs perdet, nisi precibus nostris Deus exoratus, medicinam adferat. Is autem est hodie rerum status, vt hunc vestrum dominatum homines nec possint nec velint, neque sanè debeant ferre diutius. Transformari vos oportet omninò, & verbo Dei cedere: quod si plebs in hoc tempore non perficiat, alij succedent: ac licet plærique omnes à vobis interficiantur, tamen nouos excitabit Deus, qui negociū hoc agit & bellum vobis facit, & impietatis vestræ pœnam exposcit. E vobis nonnulli iactarunt, omnem sese fortunam & facultates impensuros in hoc, vt doctrina Lutheri tollatur funditus: quid autem? nonne iam eò res deducta videtur? Absit ridiculum in hisce rebus. Dicebant olim Iudæi, nullum se regem habere: sed eò demùm recidit ipsorum reipublicæ status, vt in perpetuum rege careant. Neque verò contenti superioribus delictis nonnulli vestrū, euangelio nouam faciunt contumeliam. & quicquid hoc est turbarum, meæ doctrinæ ferunt hunc esse fructum. Age, pergite ad hunc modum insectari cuiusmodi sit mea doctrina, quæ vox euangelij. non vultis cognoscere, quòd est obstinati & maleuoli animi signum. Equidem inde semper ab initio docui modestè, & à seditionibus vehementer abhorrui, & populum magno studio sum hortatus ad obediētiam magistratui præstandam, imò etiam, vt tyrannidem & impiam vestram dominationem tolerarent, admonui: eiusque rei testimoniū vel ipsi vos dare potestis: non est igitur à me profecta ista seditio, verùm sanguinarij illi prophetæ, qui sunt mihi non minus quàm vobis inimici. pestem hanc inuexerunt, circumuenta plebe, perque triennium & amplius eò, rem istam agunt, nec interea quisquam illis ità restitit ac vnus ego. Si iam Deus, nequitiæ vestræ causa, Sathanę permittit. vt per eiusmodi prophetas, populi furorem in vos conci-

1525

tet,eoque res deueniat, vt facultas mihi tollatur impediendi mali, hoc & tempestatem: quæ,cedo, culpa vel in me vel in Euangelium transferri potest,cùm hæc ipsa, quam profiteor,doctrina, non modò sæuitiam vestram perferat hucusque,sed pro vobis etiam preces ad Deum effundat,vestrumque statum ad vulgus ornarit semper, & summis commendationibus defenderit? Quòd si iam cuperem vlcisci quas mihi fecistis iniurias: riderem in sinum,essem huius tragœdiæ spectator, aut coniungerem me furenti plebi, &, quod dici solet,oleum adderem camino, & essem tanquam vnguis in vlcere. Magnopere ergò vos oro, viri principes, ne mea vobis admonitio sordeat,néue seditio vobis hæc videatur leuis: non sanè quod timeam,ne vos illi opprimant:nec enim metuere vos istud velim: sed vt ira Dei sit vobis formidabilis. Nam si pro merito vos vlcisci cogitat, vt quidem metuo, non effugietis periculum, etiamsi minimæ sint hostiũ cohortes. Itaque,si quis locus est consilijs, ordo,cedite furori,& imminentem procellam sapienter depellite,& quoniam incertus est euentus, tum etiam, quia, quæ sit Dei voluntas ignoratur, omnia vos prius experiri decet, & cauendũ ne suscitetur incendiũ, quo tota conflageret Germania. Nam certè flagitia nostra, quibus aduersum nos iram Dei concitauimus,in conspectu posita sunt, ità quidem, vt ad leuissimum quenque strepitũ sit nobis expauescendum:mitto,cùm tantus hostium numerus coalescit, & vim intentat. Lenitas & clementia nullum vobis adferet dispendiũ, & vt adferat,magno tamen cum fœnore pòst omnia restituet: vim autem si adhibebitis,de summa rerum forsan erit periclitandum. Et cùm alijs rationibus multò plus consequi liceat, cur aleam hanc atque Pag.128. discrimen subire vultis? postulata proposuerunt ad XII. è quibus aliqua sunt ità rationi & æquitati consentanea, vt meritò vos pudere debeat: sed tamen ad suum emolumentum illi referunt omnia,neque satis rem demonstrant,& sunt alia multò maiora,quæ vobis obijciantur, quæ ad rempublicam Germaniæ pertinent. ea quodam in libro diligenter explicauimus: vos autẽ, quibus ea propriè cõscripsimus,quoniam illa repudiastis, iam multò duriora sustinetis,& vestro quidem merito. Postulant imprimis, vt legitimè constituantur ecclesiæ ministri,qui verbum Dei doceant. Et quanquam hic ad suum priuatũ commodum spectant, quando sumptus volunt ex decumis alienis ad eam rem præberi: tamen denegari quod petunt, nulla ratione potest, nec enim vlli magistratui licet suos ab Euangelij doctrina submouere. Cætera quæ pertinent ad seruientes & id genus alia,nituntur & ipsa ratione. Magistratus enim est,non affligere,non diuexare populum,sed fortunas illius atque incommoda potius tueri & conseruare. Iam verò nullus est expilationum modus:quæ sanè res diuturna esse qui potest? Quòd si homines rusticani, fructus annuos è suis prædijs atq; fundis percipiant

piat vberiores expectatione, magistratus autem & dominus tantò plus exigant ab eis tributi, atque hæc omnia summo cum luxu profundant: quid, cedo, commodi redeat ad miseros, aut quantula ex parte sit illorum facta melior conditio? Sanè coërcenda est omnis hæc profusio, & resecanda luxuries, vt illis etiam, quo vitam tolerent, aliquid superesse possit. Quod reliquum est, ex ipsorum literis iam diuulgatis accepisse vos puto. 1525

Sic vtrisque Sigillatim commonefactis, communem illis epistolam scribit, & quòd malam vtrique causam tueantur, monet, vt ab armis discedant, & disceptatione causam finiant. Magistratui quidē demonstrat, quàm tetri semper fuerint atque funesti, tyrannorum, plebi verò, quàm infœlices & calamitosi seditiosorum exitus, qui sumptis armis in magistratū proterui fuerunt. vnum imprimis deplorat, quòd cùm vtrinque mala conscientia belligerentur, principes quidem vt suam tyrannidem confirment, alij autem, vt, quod cupiunt, seditiosè perficiant: animæ iacturam faciant omnes, quicunque hoc in bello cadunt. Deinde Germaniæ vicem deplorat, quæ ciuili hoc bello sit interitura prorsus: facilè quidem arma sumi, verùm non ità facilè, cùm volumus, deponi: Monet igitur vt abstineant, neque tam perturbatum atque cruentum reipublicæ statū, posteritati relinquant: armis nihil ad diuturnitatem posse perfici, sed emendatione vitæ ac ratione, plurimum. Hortatur, vt per viros bonos vtrinque delectos causa disceptetur: magistratus de summo iure aliquid remittat: plebei vicissim acquiescant recta monētibus, & à postulatis nonnullis etiam discedant: hoc suum esse consiliū, cui nisi pareant, se fore vtriusque ruinæ spectatorem: nefas enim vtrinque versari, & bellum esse plebi contra principes, vt in oppressores ipsorum salutis atque fortunæ: magistratum inuicem conflictari cùm plebeis, vt cum latronibus, & ijs, qui nomini Christiano contumeliam faciant: In hac ipsorum obstinata ferocia se rogaturum esse Deum, vt aut concordiæ viam ostendat, aut vtriusque partis consilia retundat & conatus: quanquam, tot nunc editis prodigijs, valde se formidare, & in magna versari solicitudine, ne iam ira Dei mitigari possit atque depelli, non magis, quàm tunc, quandò per Ieremiam denunciauit, offensionem & iram ne sanctissimorū quidem virorum precibus condonare se velle, quò minus populum Iudaicum affligeret: nihil ergò magis optare se, quàm vt resipiscant & Deum vereantur, quò saltem calamitas iam impendens differri possit atque mitigari.

Lutheri cōmunis epistola ad nobilitatem & rusticos.

Dum hac ratione tumultum sedare studet: illi per Franconiam alijsque in locis subitò progressi, non pontificijs modò, sed nobilitati quoque bellū faciunt, & longè lateque grassantur, *vt diximus. Ibi tùm Lutherus, alio euulgato scripto, hortatur & instigat omneis, vt velut ad commune restinguendum incendium, sic ad istos

Lutherus classicum canit contra grassatores plebeios.

Pag. 112. & seq.

1525 conſceleratos & nefarios latrones ac parricidas trucidandos accurant, qui & fidem magiſtratui datã turpiſſimè violarint, & alienas poſſeſſiones per vim occupent, & hanc tam horrendam impietatẽ atque nequitiam Christiani nominis tegumento circumueſtiant, quo quidem nihil indignius, nihil turpius excogitari poſſit. Illa etiam, quibus vtuntur, argumenta, paucis refellit, vt ſuprà *copioſè docuimus. Deinde magiſtratui demonſtrat, quàm nihil dubitare debeant aut vereri, quò minus hanc ſeditioſam colluuiem inuadãt & opprimant: hoc enim ad ipſorum propriè officiũ pertinere: nec enim ipſis modò, ſed & cuiuis priuato licere, hominem ſeditioſum quocunque tandem modo interficere, propterea, quòd ſeditione nullum exiſtere poſſit in republica malũ pernicioſius: Et quò plures etiam iſti pertrahant ac ſecum rapiant inuitos in ſuam ſocietatem aut furorem potius, eò plus ineſſe ſceleris, & tantò vehemẽtiori opus eſſe animaduerſione: profeſſos initiò, quaſi & diſceptationem cauſæ ferre poſſent, & admonitioem quoque, ſi melior quis adferret: itaque non auſum fuiſſe tum illos condemnare, quandiu intra hos fines ac veluti cancellos conſiſterent, nunc autem, quando ſimulaſſe ipſos omnia res ipſa doceat, ſibi quoque vertendum fuiſſe ſtylum. Idoque claſſicum canit, & monet, vt in eos non ſecus ac in efferatas beluas, impetus promiſcuè fiat ab omnibus. Hunc eius libellum, vt nimis acrem & cruentum multi paſſim vituperabant: ipſe verò prolixè reſpondet, ſententiamque ſuam tuetur, & ne in illos quidem vtendum eſſe miſericordia demõſtrat, qui à reliqua multitudine coacti, ſeditioſè quid perpetrarint: illis verò ſolis ignoſcendum, quod & antea ſemper dixerit, qui admoniti deditionem fecerit.

Pag. 129. & ſeq.

Lutheri vehementia quibuſdam improbata

Diximus anteà, quomodo Cæſar conuentum Imperij, futurum Spiræ menſe Nouembri ſuperioris anni, miſſis ab Hiſpania literis inhibuit: cum autem turbulentus admodum eſſet Germaniæ ſtatus, & à Turca etiam graue periculum impenderet, datis iterum Toleto literis, ad XXIIII diem Maij, cur ſuperiorem conuentum agi noluerit, repetit: neque tamen hoc ſic accipiendum eſſe dicit, quaſi de reliquis Imperij negotijs interim nulla deliberatio fieri debeat: agnoſcere enim ſuum eſſe munus, vt & religionem Chriſtianam & pios ritus atque conſuetudines à maioribus acceptas defendat: doctrinam verò pernicioſam & religionis innouationem prohibeat: itaque ſui eſſe propoſiti, vt de conſenſu pontificis maximi concilium publicum habeatur: ſed quoniam id forſan aliquantò tardius futurum ſit, atque interim tamen multa per Germaniam fieri contra *decretum Vuormatienſe, motus etiam atque ſeditiones oriri quaſdam audiat contra magiſtratum: deinde, quoniam & inter ipſos principes ac ordines magnæ ſint multæque cõtrouerſiæ, tum etiam, quia Chriſtiani nominis hoſtis perpetuus, Turca noſtris iam finibus

Pag. 106.

Cæſaris ex Hiſpanijs ad principes Germaniæ literæ.

Toletũ ciuitas Hiſpaniæ, nomẽ à regno habens.

Pag. 66.

1525

Indictio conuentus Augustani.

finibus impendeat: in iudicio quoq; publico & senatu Imperij multam emendationem desiderent: his de causis conuentum indicere se totius Imperij, vt ad calendas Octobreis Augustæ sint omnes, deq; republica tractent, in primis autem de perpetuandis in Turcam auxilijs: quòd si coràm ipse nō possit interesse, daturum alijs negociū, qui suum locum expleant. Hæ literæ serius redditæ fuerunt in Germania, nempe ad XIII Augusti diem: quapropter de Ferdinandi principis, quem Cæsar sibi legauerat, & aliorum voluntate, productus fuit hic dies ad Martiniana, seu Nouembris diem XI, vt longinquiores etiam ad iter sese comparare possent.

Pag. 31. 72.
Carolostad. dissentit à Luth.
Pag. 79. 118.

Is, de quo suprà dictū est,* Carolostadius, à Luthero dissentiens, Vitemberga relicta, clandestinis illis doctoribus, qui visiones & colloquia cum Deo simulabant, vt antè * diximus, multum erat familiaris: hac potissimùm de causa, Saxoniæ princeps finibus illi suis interdixerat: ipse verò libellis editis, Lutherum & collegas insectabatur, vt nouos Romani pontificis adulatores, quasi de Missa, de delictorum confessione, de statuis & id genus alijs rebus malè docerent: illa etiam Christi verba, Hoc est corpus meū, sic interpretabatur: hic sedet corpus meum. deinde, nec à principe quidē abstinens, fortunam & exilium suum odiosius exagitabat, eiusque rei culpam in Lutherum conferebat. Ad ea Lutherus prolixè respondet, & dogmata sua defendit, & iustam subesse causam dicit, quamoborem princeps eum intra suos fines non patiatur. Postea verò, quàm illa seditio popularis oppressa fuit, & * profligati rusticanorum exercitus, cùm passim ad supplicia multi raperētur, Carolostadius, in magnis positus angustijs, libellum efficit, quo se diligenter ac solicitè purgat, & ab ijs, qui ipsum inter seditionis authores ponant, iniuriā sibi fieri demonstrat, & scriptis literis valde orat Lutherum, vt & hunc libellum edat, & suam innocentiam tueatur, ne indicta causa, vitæ ac bonorum discrimen sibi sit adeundum immerenti. Lutherus edita epistola, tametsi grauiter à se dissentiat ille, tamen, quòd in his difficultatibus ad se confugiat potius quàm ad alios, qui ipsum in se cōcitarint, nolle se spem illius atque fiduciā fallere dicit, præsertim cùm hoc etiam propriè sit hominis Christiani. rogat igitur magistratum, & in vniuersum omneis, quandoquidem & crimen intentatum à se remoueat, & notionem non recuset, & legitimo iudicio parere velit, vt hoc ipsi concedatur: hoc enim esse plenum æquitatis & officij. Post hæc, Carolostadius alterum mittit Luthero libellum, quo profitetur, ea, quæ de Cœna Domini scripserit, non definiendi, sed disputandi, & veritatis eruendæ causa scripsisse. Lutherus excusationem accipit: monet tamen homines quoniam ipsemet dubitare se testetur, nec certum quid definiat, vt ab eius opinione sibi caueant, aut, si fortè & ipsi dubitent, eousque differant, donec quid certò sequantur, appareat: nam in ijs quæ nobis

Pag. 114. 115. & 123.

Lutherus pro Carolostad. scribit.

Carolostad. purgatio.

Luth. pro Carolostad. apud Magistratus intercedit.

1525 bis credenda sint, minimè hærendum aut vacillandum esse, verùm adeò certam cognitionem esse comparandam, vt potiùs quàm à sententia discedamus, millies mori non recusemus. Per hos ferè dies Lutherus quandam è sacris, vt aiunt virginibus, in matrimonium duxit, qua quidem re magis in se concitauit aduersariorum criminationes: tunc enim planè ipsum furere, & Sathanæ factum esse mancipium clamabant.

Lutherus Vestalē ducit in matrimonium.

In hoc ipso tempore, * Vlrichus Zuinglius, ecclesiæ Tigurinæ minister, in rebus omnibus propè Luthero consentiens, de cœna Domini & ipse diuersum ab eo docebat. nam illa Christi verba, Hoc est corpus meum, Lutherus intelligit simpliciter & nudè, nec aliam admittit interpretationem, & corpus atque sanguinem Christi verè esse in pane ac vino, & sic etiam ore percipi dicit: Zuinglius autem contendit esse tropum, & id genus alios complures ait in Biblijs reperiri, & ea quæ diximus verba sic exponit, Hoc significat corpus meum. ei subscripsit Ioannes Oecolampadius, ecclesiæ Basiliensis minister, & sic interpretatur, hoc est corporis mei signum. vtrinque res magna contentione fuit multisque scriptis agitata: Lutheri sententiam probarunt Saxones, Heluetij verò, Zuinglij: secuti sunt alij, qui secus explicarunt, sed vna est horum omnium opinio, corpus & sanguinem Christi, spiritualiter non corporaliter, nec ore sed corde sumi. per triennium, & amplius eo durauit hoc dissidium, studijs hominum huc illuc inclinantibus: Marpurgi demùm in collocutionem ventum est, authore potissimùm Lantgrauio, vt suo loco * dicetur.

Pag. 65. 80. Zuinglij doctrina de cœna Domini diuersa à Luthero.

Colloquiū Marpurgense. *Pag. 175.*

Erat per id tempus Augustæ Vindelicorū indictus à Ferdinando conuentus, vt paulò suprà * docuimus: quia verò perpauci eò venirent, ob eam, de qua dictum est, seditionem popularem, dilata res fuit in annum sequentem, * ad calendas vsque Maij, quod ad tempus, ipsum quoque Cæsarem ex Hispanijs adfuturum esse, spem faciebat Ferdinandus. ei conuentui designatur Spira. decretum fuit tamen inter alia, magistratui prouidendum interea esse diligenter, vt concionatores verbum Dei populo proponant & explicent iuxta sententiam doctorum, quos ecclesia Christiana recepit, vtque doceant nō seditiosè, verùm sic, vt nomen Dei celebretur, & tranquillitas retineatur.

Comitia Augusta. *Pag. 139. Pag. 147.*

Decretū de Concionatoribus.

Dum * Galliæ rex Franciscus in Hispania captiuus detinetur, eius mater Aloisia, summam rerum administrabat, & retinendi pontificis causa, cùm alijs de rebus, tùm, quo esset erga Romanam ecclesiam animo, quaque obseruantia, literis & internuncijs illi significabat. Clemens ergò septimus, datis literis ad senatum Parisiensem: vulgò parlamentum vocant: ex illa se cognouisse dicit, quemadmodum & per Galliam serpere iam incipiant impiarū hæresum mala, & ipsi prudēter atque prouidè quosdam delegerint, qui dent operam

Pag. 110. Aloisia pontifici declarat quo animo sit erga Rom. ecclesiā. Clemētis ad parlamentū Galliæ litera cōtra Lutherum.

operam, vt in eos, qui fidem ac veterem religionẽ oppugnare conã- 1523
tur, animaduersio fiat: hos ipsos ad eam rem delectos, authoritate sua se comprobare etiam: in hoc nimirum tanto tamque graui tumultu, quem Sathanæ malitia & satellitum illius furor ac impietas excitarit, omnibus elaborandum esse, vt salus omnium communis conseruetur, quandóquidem hæc rabies nõ religionem modò, sed omnem principatum, nobilitatem, leges, ordinesque confundere ac permiscere cogitet: se quidem nulli parcere nec labori neque curæ, vt medicinam huic malo faciat: ipsos etiam, quorum virtus atque prudentia sit vbique memorabilis, debere in hoc esse totos, vt non solùm veritas & recta fides, verumetiam istius regni salus, & ipsorum ordinis dignitas, à domesticis periculis & calamitatibus custodiatur, quas hæc perniciosa & pestifera hæresis vbique disseminet: ipsos quidem hortatione non indigere, qui suæ sapientiæ documenta iam ostenderint, sed tamen pro suo, quod obtineat, munere, proque ea, qua complectatur ipsos, beneuolentia, voluisse hoc etiam addere: nam & placere sibi vehementer quæ adhuc egerint, & hortari, vt in posterum, simili animo atque virtute, pro gloria Dei & pro totius regni salute, contra impiam hanc hæreticorum pestem, diligenter excubent: hoc & Deo fore longè gratissimum, & apud homines etiam maximis laudibus celebratum iri: se quoque suam ipsis operam omnem in eo communicaturũ esse. Hæ literæ, xx. die Maij Roma scriptæ, senatui redditæ sunt Luteciæ, XVII. die Iunij.

Iacobum Fabrũ insectantur Sorbonistæ.

Iouius in elogijs doct. viror. cap. III.

Per absentiam quoq; regis captiui, Parisienses theologi, Iacobũ Fabrum Stapulensem, cuius & de philosophia multi extant libri, & de sacris etiam rebus, exagitabant, ità quidem, vt ille deserta Gallia migraret aliò. Certior autem de eo rex factus, commendatione potissimùm suæ sororis, Margaritæ, quæ Fabrum propter virtutem amabat, dat literas ad senatum Parisiensem. audire se, litem esse motam apud ipsos, Iacobo Fabro, & quibusdam alijs eruditione præstantibus viris, theologorum impulsu, qui Fabrum in primis valde oderint: nam & ante suam ex Gallijs profectionem, ab eius ordinis nonnullis, grauiter ad se delatum fuisse illum, sed immeritò & calumniosè: tunc etiã magnis quibusdam & claris doctrina viris negocium se dedisse, qui de libris illius atque scriptis, quorum nomine fuisset accusatus, cognoscerent: eos autem, rebus omnibus inuestigatis atque perpensis, amplum & honorificum illi testimonium apud se dedisse: quod cùm ità sit, & quoniam illius magna sit apud Italos & Hispanos, opinio virtutis atque doctrinę, quod quidem interea resciuerit, idcircò graue sibi futurum, si qua creatur ei molestia vel periculum innocenti. Cumque seuerè & integrè, per suum regnum, ius administrari, si vnquàm aliàs, nunc maximè velit, deinde, quia viris doctis omnem deinceps, beneuolentiam præstare

Regis literæ pro Fabro.

cogitet,

1525, cogitet, ideò mandare, si qua sit post abitionem suam instituta lis in illos & actio, vt ad matrem suam, quæ sit cum imperio, referant, quò per eam certior ipse fiat, vtque suam in eo mentem atque sententiam expectent, neque longius progrediantur, & omninò supersedeant, donec vel ipse reuerterit, quod iam breui futurum speret, Dei beneficio, vel aliud in eo decretum ipse matérue fecerit. Hæ literæ, datæ Madricij, oppido Hispaniæ, ad XII Nouembris diem, senatui Luteciæ redditæ sunt eiusdem mensis die XXVIII. Est hoc omninò velut insitum superioris ætatis theologis, vt viros doctos exagitent: huius autem rei causa est, quòd inscitiam suam vident esse despectam.

Scholastici Theologi quare viris eruditis perpetuo infensi.

Hoc anno mutatus fuit reipublicæ status per Prussiam, quæ est extrema Germaniæ prouincia, versus mare Balthicum. Repetemus autem rem paulò altius. Henrico VI, Friderici Barbarossæ filio, Cæsare, cùm pro recuperanda Hierosolyma Christiani bellum gereret, institutus est ordo militum, vt vocant Marianorum Teutonicorū. qui quoniam pro religione pugnabant, crucem albam in vestibus ferebant, velut insigne quoddam atque notam suæ professionis. fuit hoc ad annum salutis M. C. nonagesimum. Eius ordinis primus magister, fuit electus, vti memoriæ proditum est, & in castris ad vrbem Ptolemaida. Prussiam deinde sibi subegerunt illi, Friderico secundo, Cæsare: & quum auctis viribus bella gessissent aliquandiu cum Poloniæ regibus, prælio victi, fidem per iusiurandum dederunt Casimiro Poloniæ regi patri Sigismundi. A primo magistro vsque ad Albertum Marchionem Brandeburgicum intercesserunt triginta tres. Albertus autem electus fuit anno salutis M. D. XI. per biennium graue bellum gessit cum Poloniæ rege Sigismundo, & anno salutis M. D. XXI. pactæ fuerunt in annos quatuor induciæ. Interea subinde solicitat Cæsarem Albertus & ordines Imperij, de auxilijs, & ad comitia Noribergę, de quibus antè * diximus, ipse venit, & vt Imperij princeps, locum suum habuit in consessu. nam belli causa erat, quòd in Poloni verba iurare nollet. Cùm autem & Cæsar esset bello Gallico impeditus, & Turca in Vngariam impetum faceret, & seditione rusticorum distineretur Germania, sic, vt auxilium inde nullum expectari posset, & iam exirent induciæ. * pacem cum Polono facit, eique fidem dat, vt præcipuo suo magistratui, & euangelij doctrinam suscipit, & mutato ordine, Prussiam sibi vendicat, & qui fuit antè magister, iam de voluntate regis, Dux Prussiæ salutatur, & aliquantò pòst, in matrimonium ducit Friderici Daniæ regis filiam Dorotheam, & academiam Conigspergi, montem regium vocant, instituit. Eo facto vniuersum ordinem in se concitauit. nam etsi Prussiam tenebat, ac Poloniæ regis præsidio nitebatur, tamen de cōmuni consensu Vualtherus Cronbergus ei suffectus est, qui priscum nomen atque statum repræsentaret.

Mutatio in Prussia.

Origo militum Teutonicorum S. Mariæ virginis.

Vuilhel. Tyri episcopi belli sacri continuator lib. 5. cap. 14.

Bellum Alberti Prussiæ Magistri cum rege Poloniæ.
Pag. 102.

Rescinditur pa. 200. Quid consecutū vide pag. 128. & 608.

Prussiæ Magister ab imperio desertus fit Poloni vasallus & doctrinā euangelij recipit.

Academia Regiomōtana fundata.

geret. Is deinde in omnibus comitijs grauiter eū accusabat, vt * suo loco dicetur. Ille autem edito scripto, sui facti rationem explicat, & quemadmodum extrema necessitate coactus, quum * ab Imperio destitueretur, in Poloni clientelā sese dederit, ostendit. Extant Leonis x pontificis epistolæ ad Sigismundum & Albertum, quibus ad concordiam eos, vtque legato suo, quem sit missurus, vel concilio Lateranensi causam permittant, hortatur: nam in primis conuenire, vt regum disceptationes à concilio iudicentur.

1525

Pag. 200. 218.
Pag præced.
Pontif. ad Sigism. & Alber. de concordia litera.

LIBER VI.

ARGVMENTVM.

Scribit Lutherus ad regem Angliæ & ad Georgium Saxoniæ ducem, vt in gratiam cum illis redeat. Sed vterq; eum reijcit. Perpulsus autem fuerat vt hoc faceret à Christierno rege Daniæ. Aduersa valetudo regis Galliæ dum captiuus tenetur, in causa est vt citius Madricij de rebus omnibus transigatur. Liberato rege, duo eius filij relinquuntur obsides. Dum Germaniæ principes admodum frequentes conueniunt Spiræ, vt de religione Christiana aliquid decernant. Turcarum Imperator Vngariam rectà petit. Disputatio Badena instituitur. Pontifex & Veneti fœdus cum rege Galliæ faciunt. Cæsar & Rex mutuò queruntur alter de altero acerrimè. Capta à Borbonio Roma Lautrechum rex mittit in Italiam. Anabaptistarum errores grassari incipiunt. Bernæ decernitur disputatio de religione purganda. Ferdinandus rex & Vayuoda Transyluanus inter se contendunt. Paccius Antuerpiæ pœnam capitis luit. Cæsar duelli formulam ad regem mittit per præconem. Lautrechus Neapolim obsidet: pestis in eius castris grassatur. Argentorati abrogatur Missa. Basileæ oritur dissidium religionis causa. Heluetij Papistæ cum Ferdinando fœdus ineunt. Spiræ conuentus aguntur: vnde & origo nominis Protestantium. Bellum ciuile inter Heluetios excitatur. Cameraci fœdus initur. Viennam Solymannus obsidet. Nouum morbi genus Germaniā inuadit. Fœderis formulam concipiunt Protestantes. Erasmi libellus contra Euangelij professores. Sfortia cum Cæsare redit in gratiā.

DE scriptis aduersarijs Angliæ regis & Lutheri, suprà * diximus: Cùm autē interea quædam audisset Lutherus, quæ ad regis laudem atq; commendationē pertinerent, exhilaratus ea fama, demissè admodū illi scribit. Non se dubitare, quin grauiter ipsum offenderit, edito libello: sed id factū esse nō tàm sua sponte, quàm aliorū impulsu: Quòd verò nūc ausit his literis interpellare, summa ipsius humanitate fieri, quæ valde prædicetur à multis: deinde, quòd libelli contra se scripti, nō ipsum esse authorē, & à sophistis hoc insidiosè fuisse captatū intelligat. Hic autē per occasionē de cardinali Eboracensi locutus, Angliæ pestē nominat: audire etiam se, magna sanè cū voluptate, ipsum & fastidire genus illud perditorū hominū, & ad veri cognitionē animū adijcere: quapropter orat, vt sibi factū illud cōdonet, vtq; meminisse velit, cùm sit mortalis, nō oportere inimicitias esse immortales: quòd si iubeat, velle se peccatū hoc suū ꝓfiteri palàm, & ipsius virtutē alio celebrare scripto. pòst, hortatur, vt calūniatorū voces defugiat, qui se vocēt hæreticū: nam doctrinæ suæ caput hoc

Pag. 69. 95.
Lutherus scribit ad Angliæ regem.

1525 hoc esse, quemadmodum fide per Christū nos oporteat fieri saluos, qui nostrorum scelerum pœnam, collo, ceruicibus & corpore suo toto sustinuit, qui pro nobis mortuus ac resuscitatus, cum patre in sempiternum regnat: hanc esse prophetarum & apostolorum omnium doctrinam: eo posito fundamento, docere se, quæ sint charitatis officia, quid inuicem nos oporteat alterum alteri præstare, quomodo sit obediendum magistratui, & Euangelij professioni omnis accommodanda vita: si quid in ea doctrina sit impietatis & erroris, cur eum non demonstrent aduersarij? cur se nec auditum neque conuictum damnent atque proscribant? quòd pontificatū Romanum & ipsius omnem clientelam reprehendat, eò facere, quòd illi diuersum à Christo & ab apostolis doceant, quæstus & emolumenti causa, quo videlicet reliquis omnibus imperent, & in summis delitijs belluentur: hunc enim ad scopum, cogitationes illorum omneis atque facta dirigi: hoc etiam vulgò sic esse notū atque testatum, vt nec ipsi quidem negare possint: quòd si mores emendarent, nec alieno cum dispendio & iniuria vitam hanc ducerent ignauam atque turpem, facilè posse dissidium sedari: Germaniæ principibus ac ciuitatibus nō paucis dogmata sua probari, qui beneficium hoc Dei reuerenter agnoscant: cupere se plurimùm, vt & ipse in eo numero censeatur: quòd verò Cæsar & quidam alij cōtra se moliantur, non esse nouū: Dauidem multis antè seculis prænunciasse, futurum, vt reges atque populi contra dominū & Christum varia meditentur, & imperium eius proijciant: sibi quidem ad eiusmodi scripturæ loca respicienti, mirum etiam videri, vllum esse principem, qui faueat Euangelij doctrinæ. Postremo loco, responderi sibi benignè petit.

Caput doctrinæ Lutheri.

Doctrinæ pontificiæ scopus.

Non multò pòst, ad Georgium quoque Saxoniæ ducem scribit, & consueuisse Deum, ait, initio quidem seuerè & acriter homines castigare, pòst verò, leniter & amanter complecti: terrorē tunc atq; metum intulisse Iudæis cùm legem ipsis per Mosen ferret, postea verò per Euangelij prædicationem summum denunciasse gaudiū: se quoque similem rationem secutum, asperius aliquantò tractasse nonnullos, & ipsum quoque, sed interim tamen alia quædam scripsisse, plena consulationis atq; fructus: ex quo facilè sit videre, nulla se maleuolentia, sed solo studio veritatis laborem hunc omnem sumere, vt prosit omnibus: audire autem se, nihil ipsum de offensione contra se & iracundia remittere, * sed exacerbari magis atq; magis: hanc nimirū esse causam, cur nunc ad ipsum scribat: orare vehemēter, vt suam doctrinam oppugnare desistat, non quidem sui causa, cui præter vitam nihil auferri possit, sed ipsius potissimū gratia, cuius in eo vertatur salus: cùm enim certò sciat, doctrinam suam consentire prophetarum & apostolorum scriptis, ideò se magnopere de ipso, qui tàm acerbè illam oderit, & persequebatur, solicitū esse: monet

Lutherus scribit ad Georg. Saxoniæ ducem.

Pag. 91. 286.

monet etiam, ne ad suæ personæ tenuitatem respiciat: non enim suum hoc esse negocium, sed omnipotentis Dei: licet omnes fremant & indignentur, permansuram tamen eam esse doctrinam in sempiternum: eòque magis dolere sibi, quòd ipsum ità tumultuari videat & impingere: stationem hanc non se posse deserere, & quoniam ipsi alioqui gratificari cupiat, orare, vt sibi ignoscat, quòd durius quædam in ipsum dixerit: se vicissim precaturum esse Deum, vt ipsi culpam omnem contempti & afflicti euangelij condonet: neq; dubitare, quin sit exoraturus, modò ipse desistat ab incœpto, neque lumen illud orbi terrarum accensum beneficio Dei, conetur extinguere: nam si pergat ità sæuire, imploraturum se gratiam & auxilium Dei contra ipsum, atque ita fore, vt serò tandem intelligat, quid sit, velle maiestatem diuinam oppugnare: fidem enim habere se firmam & indubitatam promissionibus diuinis, atque ità sentire, suam orationem esse potentiorem omnibus artibus & insidijs diaboli: ad eam quoque se perpetuò confugere, tanquam ad munitissimum propugnaculum & arcem. 1525

Angliæ rex, accepta Lutheri * epistola, quam suprà recitauimus, acerbè respondet, inconstantiam & leuitatem illi objiciens: libellū quoq; * suum defendit, & multis viris bonis atque doctis pergratū esse dicit: quòd cardinali Eboracensi, reuerendo patri conuicium fecerit, non in eo se mirari, qui nec à diuorum, nec ab hominum abstineat contumelia: sibi totique regno perquam esse vtilem ac salutarem cardinalis operam: & cùm ante hac illum valde semper dilexerit, nunc demum esse multò maiori beneuolentia complexurum, postquam ipse eum criminetur: nam illum inter alia hoc etiā vtiliter & magna cum fide atque diligentia præstare, ne quid ipsius lepræ, contagionis & hæresis in suo regno disseminetur & adhærescat: pòst, exprobrat, quòd incestum * matrimonium contraxerit, quo vix vllum designari possit turpius flagitium. Cardinalis Eboracensis erat, Thomas Vulseus, obscuro loco natus, verùm summæ apud regem dignitatis. Georgius quoque princeps Luthero sic respondet, vt quanto ipsius flagraret odio, facilè posset animaduerti.

Pag.143. *Angli ad Lutherum acerba responsio.* *Pag.69.* *Pag.140.* *Cardinalis Eboracensis obscuri natales.* *Georg. Sax. ad Luth. literas.*

Cum in Hispaniā ex Gallijs missi de pace legati, in quibus etiam erat regis captiui germana soror, Margarita, vidua, nihil efficerent, Aloïsia mater, quæ rei summam obtinebat, muniendi sui causa, Britanniæ regem Henricum in suum fœdus & amicitiam adduxit. fuit hoc sub Augusti mensis exitum. fœderis hoc primum est caput, vt & Turcarum impetus, & pestifera secta Lutherana profligetur, à qua nō minus periculi sit, quàm à Turcis. Hoc fœdus, Angliæ cardinalis, qui solus omnia tunc poterat, regi persuasisse putatur. nam Cæsari minus beneuolebat, quòd per eum stetisse crederet, quò minus ipse, post mortē Adriani, crearetur pontifex, vt quidem Cæsariani suis in libellis recitant.

Fransc. Guiciardin. lib. 17. hist. Ital. Arnol. Ferron. li. 8. rerum Galli. *Gallia & Anglia confœderatio.*

1525 *Lutheri querimonia de Anglia rege & alijs.* Lutherus, vbi regis Angliæ responsum, typis euulgatum legit, & inconstantiam sibi vidit obijci, quasi de doctrina sententiam mutasset: quia non ad suam priuatam, sed ad euangelij professionis iniuriam hoc pertinere iudicabat, plurimum sibi dolere ait, quòd amicis gratificatus, adeò scripserit ad illum demissè: Christiernum Daniæ regem & coràm & per literas non desijsse rogare & admonere, vt amanter scriberet, & illius prædicata humanitate spem fecisse, fore, vt leniter tractatus, puram doctrinam reciperet: nunc autem intelligere se, quantum errauerit: idem sibi accidisse in * cardinali Caietano, in * Georgo Saxoniæ duce, in Erasmo Roterodamo, quibus omnibus amanter, aliorum hortatu, scripserit, nec aliud sit consecutus tamen, quàm quòd ferociores ipsos effecerit: stultè factum ab se, qui pietatem in aulis principum inuenire se posse putet, qui Christum quærat, vbi principatum sathanas obtineat, qui Ioannē Baptistam inter purpuratos inuestiget: cùm igitur placido & amico scribendi genere nihil proficiat, aliam se rationem initurum esse deinceps.

Pag. 11. *Pag. 144.*

Captiui regis Galliæ ægritudo. *Arnold. Ferron. lib. 8. Iouius lib. 23. hist.* Galliæ rex, quòd pacis tractatio non successerat, acriori cogitatione ac solicitudine perturbatus, in aduersam incidit valetudinem: sed recreatus colloquio Cæsaris, qui bene ipsum sperare iuberet, melius tandem cœpit habere. Cæsar etiam apud se reputans, quàm esset amissurus magnam prædam, si quid illi contigisset humani, ad pacem indies magis atque magis animum adiecit. Itaque XIIII demùm Ianuarij die, de rebus omnibus, Madricij transactum fuit, in eoque scripto, quod pacificationis formulam continet, hoc inter alia commemoratur, Cæsarem atq; regem eò potissimùm spectare, vt & Christianæ religionis hostes, & sectæ Lutheranæ extirpentur hæreses: item, vt pace inter ipsos facta, rempublicam constituant, & in Turcas bellum suscipiant, & hæreticos, ab ecclesiæ communione alienos: nam & hoc esse comprimis necessarium, & pontificem maximum sæpe monuisse, multumq; solicitasse, vt in hanc curam incumberent: eius igitur desiderio vt satisfaciant, decreuisse ipsum orare, vt ad certum diem, loco idoneo, regum omnium atq; principum legatos conuenire iubeat, qui plenam habeant agendi potestatem, quæ videbuntur esse commoda tum suscipiendo bello Turcico, tùm profligandis hæreticis, hostibus ecclesiæ: deinde, vt ijs principibus, qui negotium agent tàm pium tanque sanctum, in sua cuique prouincia, rationem permittat colligendæ pecuniæ, cōsuetam in hisce rebus & vsitatam: concedat etiam, vt stipendium in eam rem ecclesiasticis imperetur. Hac in pacificatione soror germana Cæsaris Eleonora, quæ Lusitaniæ regi Emanueli nupta fuerat antea, despondetur Galliæ regi. Cæsar in dotem ei promittit aureorum millia ducenta, & quædam in Heduis loca, de quibus inter ipsum atque regem erat controuersia. Rex autem, vbi domum redierit,

1526 *Pacificationis Madriciana inter Cæs. & Gal. regem formula.* *Hadrian. Barland. in lib. historiarum anni 1526.* *Polydorus lib. 27. hist. anglic.* *Ferron. li. 8. Zenocarus lib. 1. de vita Caroli V.*

Eleonora Caroli soror Gallo desponsatur.

dierit, intra tempus bimestre, Burgundiæ principatum, quem Galliæ reges inde à Caroli Burgundionis morte tenebant per annos iam ferè quinquaginta, Cæsari promittit reddere: deinde, Neapoli, Mediolano, Genuæ, Astæ, Flandriæ renunciat: Henrico regi Nauarræ, Carolo duci Geldriæ, Vlricho Vuirtembergico duci, Roberto Comiti Marchiano nullam feret opem: per Italiam nulla tractabit occulta consilia: cùm in Italiam Cæsar ire volet, classem ei subsidio mittet triremium sexdecim, omnibus rebus, præterquam milite, instructam & ornatam, ac simul aureorum millia ducenta, vt armetur: quam Britanniæ * regi Cæsar debet ex pacto pecuniam annuã, eam rex Anglo soluet: Borboniæ ducem * Carolum atq; socios in integrum restituet, suisq; bonis vti frui permittet, sic vt illis, vbicunque velint, habitare liceat: quam de prouincia Missiliensi Borbonius habet actionem, eius nomine rex iuri sese quouis tempore sistet. His conditionibus, cùm fidem Cæsari dedisset, liberatus, domum redit, & Hispaniæ finibus egrediens, filios duos, Franciscũ & Henricum, valde paruulos, obsides ibi relinquit, vti conuenerat, & nisi pacta seruet, captiuum sese denuò sistere pollicetur.

1526

Pag. 70.

Pag. 158.

Rex Galliæ relictis duob. filijs obsid. liberatur.

Obsides liberãtur pag. 174.

Posthæc, Germaniæ principes admodum frequentes cõueniunt Spiræ, * vt constitutum erat, sicut libro superiori diximus. In his etiã fuit elector Saxoniæ Ioannes, & Lantgrauius Hessiæ, Philippus. Cæsaris erant legati, Ferdinandus frater, episcopus Tridentinus Bernardus, Casimirus Brandeburgicus. Philippus Badensis, Gulielmus Bauarus, Ericus Brunsuicensis. Hi xxv Iunij die facto initio, cùm indicti cõuentus à Cæsare causam exposuissent, hoc etiã addebant, Cæsarem inprimis velle atque mandare, vt ordines communi consilio decernant, quomodo religio Christiana & Ecclesiæ vetus atq; per manus deducta consuetudo valeat apud omneis, & integra permaneat: deinde, quomodo sint mulctandi qui contrà faciunt & cohercendi, si fortè vim atque potentiam opponant, quomodo sint etiam cõmunicanda inuicẽ auxilia, vt & Cæsaris edictum * Vuormaciense, promulgatum ante annum quintum, & huius etiam cõuentus decretum seruetur ab omnibus, & in executionem veniat. Cùm iam ex omni principum & ordinum numero certi quidam essent delecti, qui de his rebus omnibus agerent, & in his etiã Lantgrauius, Iacobus Sturmius Argentinensis, & Cressus Noribergicus: legati Cæsaris, Augusti de tertio rursus cõuocant omneis ordines, ac intelligere sese dicunt, ab ipsis aliquem numerum esse delectum eorum, qui de rebus propositis inter se conferant: hos autem, suã quidem sententia, de religione fortè primum esse deliberaturos: verùm, vt in eo Cæsaris voluntati mos geratur, vt ne quid ab illis tractetur, de quo statuendi facultatem ipsi nullã habeant, deinde, ne temporis iactura fiat atque dispendium, & reliquis deliberationibus impedimentum inferatur, idcircò, quid à Cæsare habeant in

Comitia Spirens. pag. 140.

Proposit. capita.

Pag. 66.

Principum & ordinũ delecti.

Cæsariani eludunt pacificationem religionis.

1526

Literæ Cæsaris ad ordines Imperij de seruando decreto Vuormat. De ea pag. 181. 182. Pag. 661.

mandatis, hac quidem in re, velle ipsis communicare. Postea literas Cæsaris, datas Hispali, XXIII die Martij recitant: earum literarum hæc erat summa. Se cogitare in Italiam atque Romam,* inaugurationis causa, tum etiam, vt de concilio cum pontifice agat: sed interea temporis velle atque mandare, ne quid ordines in hoc conuentu statuant, quod vllo modo sit contra veterem ecclesiæ morem, leges atque ceremonias, vtque suis in ditionibus omnia constituant secundum edicti * Vuormaciensis formulam, quod ipsorum communi consilio factum sit & euulgatum: hanc verò moram leniter ferant, donec ipse cum pontifice maximo egerit de concilio, quod omninò breui sit futurum: nam illis priuatis actionibus non modò nihil profici, sed errores etiam atque licentiam vulgi magis confirmari.

Turca in Hungariam irrumpit sicut etiam pag. 75.

Pontificis, Venetorum & Galliæ regis fœdus contra Carolum. Pag. 151.

Per hoc tempus, Turcarum Imperator, Belgrado, profectus, cùm Danubium atque Sauum transisset, Vngariam rectà petit. Itaque Ludouicus rex, missa rursus legatione Spiram, auxilia postulat. Ex Italia quoque certus tunc adferebatur nuncius, Clementem pontificem ac Venetos, inito fœdere cum rege Galliæ, qui nuper ex Hispanijs domum reuerterat, oppugnare Cæsarem, vt infra * dicetur.

Ciuitatum aliquot sententia Spiræ in Comitijs. Pag. 66.

Pag. 84. 85.

His, quas suprà dixi, literis Cæsaris recitatis, plæræque ciuitates, præsertim, superioris Germaniæ, quid ipsorum esset consilij, scripto, sicut fieri solet, explicabant. Cupere se modis omnibus obtemperare Cæsari atque gratificari, sed religionis controuersiam indies augescere, maximè verò de ceremonijs & deprauationibus rituum: ante hac edictum * Vuormatiense non potuisse, turbarum atque seditionis metu, seruari, nunc autem eius rei multò maiorem obijci difficultatem: hoc etiam, conuentu superiori, disertis verbis,* legato pontificio fuisse demonstratum: ne Cæsarem quidem ipsum, si coràm adesset, ac de rerum statu doceretur, esse iudicaturum aliter: de concilio quidem suis in literis Cæsarem polliceri, sed quo tempore literas illas dedit, rectè ipsi cum pontifice conuenisse: nunc verò lõgè aliam esse rationem, quando pontifex, mutata voluntate, suas copias in Cæsarem eduxit: nimirum, quomodo in hoc rerum statu concilium coire possit, non apparere: consultum ergò sibi videri, vt missa legatione, vel per literas, de re tota, deq; Germaniæ statu Cæsar edoceatur, quanque graue sit & periculosum etiam, actioni religionis vllam interponere morã longiorem, & edictũ vrgere * Vuormaciense: rogandum igitur, vt maioris vitandi motus causa, permittat prouinciæ Germaniæ concilium cogi, quò de rebus controuersis omnibus cognoscatur: hanc enim rationẽ, * conuentu Noribergico, probatam, & aliud idcircò tunc ad hanc vrbem designatum fuisse comitium, & multos ordines eò suas deliberationes instituisse: cùm autem * interdicto pòst esset actio sublata,* seditionibus atque turbis longè grauissimis ac bello ciuili, patefactã esse viã, quæ

Pag. 86.

Pag. 202.

Pag. 107.

Pag. 112. & seq.

quidem

quidem omnia caueri potuissent, si legitimè res tunc administrata fuisset: quòd si Germaniæ concilium non probet, orandum, vt ed... cti Vuormaciensis executionem ad concilium vsq; differat: nam alioqui fore, vt & nuper curatum vulnus recrudescat, & aliud multò nascatur deterius: in hac etiam discordia, & quandiu de suo quisque statu solicitus esse cogitur, perquàm esse difficile & incommodum ad aliorum auxilia pecuniam vllam conferre. Præter hoc scriptũ, Augusti die quarta principibus exhibitum, aliud etiam obtulerunt. Eo queruntur, homines egenos passim in ciuitatibus nimiùm grauari monachis, qui vulgò mendici vocantur: quod enim illis ad tolerandam vitam præsidio esse debebat, hoc ab istis captari & interuerti: nec id modò, sed hæreditates etiam & amplissima legata sæpe ad ipsos deferri, magno sanè cum detrimento plurimorum: Itaque sui esse consilij, ne liceat eis propagare sua sodalitia, neque mortuis alij summittantur, & vt volentibus vitæ genus aliud suscipere, detur annuum quid: reliqua verò conferantur in ærarium pauperum: adhæc, non esse æquum, vt onerum ac rerum omnium habeant immunitatem ecclesiastici: concessum hoc quidem illis priuilegium olim liberalitate regum, sed tunc, cùm & numero essent pauci admodum, & re familiari non magna: nunc autem, cùm & multitudine & opibus in immensum creuerint, longè aliam esse rationem: etenim sublata priuilegij causa, beneficium quoque collatum non amplius habere locum: nam illos æquè ac reliquos ciues, imò, plus etiam, vti frui commoditatibus illis omnibus, quarũ causa conferri pecunia & tributum atque vectigal pendi consueuit: deinde, ferias etiam nimium frequentes, damnum dare populo, quibus astricti sint, magna proposita pœna: nam & operas non rarò necessarios prætermitti, & ijs ipsis ferè diebus, cùm ocium sectātur homines, ac dies festos agunt, Deum non vno modo grauissimè offendi, legem quoque de ciborum delectu, sibi videri antiquandam, & ceremonias cuique suas ad concilium vsque liberè relinquendas, & doctrinæ euangelij cursum nullo modo cohercendum esse. 1526

Ciuit. Germ. aliud scriptum.

Querela ciuitatum mendicantibus in Comitijs.

Post illud Cæsaris, quod dixi, * pronunciatum scriptum, episcopi nolebant in actione religionis progredi, & in hoc Cæsaris atq; pontificis tam graui dissidio, differendum sibi putabant, donec gerendæ rei commodior esset oblata facultas: cúmque super eo graui admodum esset inter delectos, qui religionis erant diuersæ, nata simultas, abrupta protinus & omni conturbata deliberatione, Saxo & Lantgrauius domum cogitant, & suis, vt ad iter sese compararēt, mandant. Eo cognito, Ferdinandus & Treuericus Richardus & alij, quòd viderent magni rem esse periculi, si tempore tàm exulcerato, & plærisque omnibus in huius conuentus expectationem erectis, non solùm nullo facto decreto, sed etiam magna cum animorũ of-

Pag. 148.

Dissidium principum & pontificiorum ob religionem in Comitijs Spiræ.

1 5 2 6 fensione discederetur: rationem ineunt vulnus hoc sanandi: cùm enim superioris anni seditionem,* ex religionis atq; doctrinæ dissidio, magna ex parte natam, & eodem ex fonte manare, quicquid hodie sit turbarum, multi iudicarent, maturè videbant occurrendũ esse. Demulsis ergò quorundam animis atque placatis, ità demùm fuit decretum, ad constituendam religionis formã & retinendam tranquillitatem opus esse legitimo, vel Germaniæ, vel publico totius orbis concilio, cuius intra annum fiat initium: & ne qua mora vel impedimentũ interueniat,* legationem esse mittendã ad Cæsarem, oratum, vt miserum & tumultuosum Imperij statum respiciat, & quamprimùm in Germaniam accedat, & concilium procuret. Ad religionem & edictum Vuormatiense quod attinet, placuit, vt interea dum ex ijs concilijs alterum habeatur, ità sese gerant omnes, in sua quisque prouincia, quò sui facti probabilem rationem Deo simul & Cæsari quoque reddant.

Sc. rusticanam Pag. 107.

Decretum Spiræ factũ de religione.

Pag. 153.

Moderatio edicti Vuormac.

Prius quàm hoc fieret decretum, Saxoniæ princeps & Lantgrauius, legatos Argentinenses, Noribergicos, Augustanos ad se vocat, & quoniam ipsis charam esse videant euangelij doctrinam, & verò, quid episcopi moliantur atque pontificij, non sit obscurum, deliberare sese dicunt, num * qua societas atque fœdus iniri possit, vt, si quem huius professionis causa periclitari contingat, mutua subministrentur auxilia: deinde quoniam de Francofurdijs ac Vlmensibus bonam quoque spem habeant, non se recusare dicunt, quò minus & ipsi appellentur. Ad hæc legati, nullum se quidem eius rei mandatum habere, sed diligenter suis esse renunciaturos aiunt. Erant cum Saxone Georgius Spalatinus, Ioannes Islebius Agricola, theologi: Lantgrauius quoque suos adduxerat: interpellabat autem reliqui principes, ne docerent, motus vitandi causa, verùm id frustrà fuit. Ferdinandus etiam, ante factum decretum, ciuitatum omnium legatis ad se vocatis, cùm de sua suorumque maiorum & Austriacæ domus in ipsos beneuolentia quædam dixisset, hortabatur, vt Cæsari morem gererent, neque se consilijs & persuasionibus quorundam abduci paterentur. Vngariæ quoque regi decreta fuerunt auxilia: sed quo tempore dimissus est conuentus, quod erat sub exitum Augusti mensis, iam in Vngariam progressus Turcarum Imperator, Ludouicum regem prælio superauerat, qui & in fuga perijt. Erant hoc in comitio Spiræ, principes electores omnes, præter Brandeburgicum. Hac æstate Cæsar in matrimonium ducit Isabellam, Lusitaniæ regis Emanuelis filiam: sororem Ioannis, qui patri successerat,

Initium fœderis inter Euangelicos.

De hoc fœdere vide pag. 176.

Concionatores Saxonis & Hessi in Comitijs Spiræ.

Ferdinandus Imper. ciuitatũ legatis persuadere conatur, vt Euangelic. veritati valedicãt.

Ludouici Vngariæ regis interitus in fuga.

Caroli quinti nuptiæ.

Quo tempore conuentus erat ordinum Spiræ, duodecim Heluetiorum pagi, disputationem instituerant Badenæ, venerunt eò primi nominis theologi pontificij, Faber, Eccius, Murnerus: legatos verò mittebant Constantiensis, Basiliensis, Curiensis, Lausanus, episcopi,

Disputatio Badena. De hac vide pag. 159, 160.

episcopi, quorum illi sunt in ditione ecclesiastica. promulgata fuerunt ibi themata, quæ confidenter admodum defendebat Eccius. Verum Christi corpus atque sanguinem adesse in cœna Domini, pro viuis etiam atque mortuis verè offerri: virginem Mariam reliquosque diuos pro intercessoribus esse inuocandos: diuorum imagines non esse tollendas: post hanc vitam ignem esse purgatorium. Oecolampadius & alij quidam hæc impugnabant: Zuinglius aberat, & cur eò nō veniret, datis ad Heluetios literis explicabat, & Eccij dogmata scripto cōfutabat, Ioannes Faber, quem Constantiensis episcopus habebat in honore, cùm valde Zuinglium odisset, impulit Heluetios ad hoc certamē, vti fertur, & primò quidem septem pagis persuadet: reliqui pòst etiam assentiuntur, præterquam Tigurini, quos deinde literis & internuncijs reliqui hortantur, vt ad constitutum diem & suos eò legatos, & Zuinglium inprimis, qui sit ex præcipuis vnus, mittant, eique publica fide cauent: ille verò, nōnullis adductis rationibus, & inprimis, quòd Lucernatibus, Vranis, Suicijs, Vnteruualdijs & Tugianis vitam suam credere non posset: deinde, quòd à senatu prohiberetur illuc ire, locum disputationi designatum recusans, Tigurum vel Bernam vel Sangallum minimè repudiabat. Actionis hic erat exitus, vt in ea, quā hucusque seruassent, religione permaneant omnes, & concilij sequantur authoritatem, neque nouum vllum dogma suos intra fines admittant. fuit hoc sub finem Iunij. Constantiensis episcopus iam antea sacerdotē quendam, Ioannē Huglium, Merspurgi iusserat cremari, quòd pontificium dogma non per omnia probaret. *Ioānes Huglius sacerdos ob Euāgelij doctrinam exustus.*

Ludouico Pannoniæ rege miserabiliter * extincto, Ferdinandus regnū sibi deberi pacto, contendebat: sed aduersariū habuit Ioannem Sepusium, Vayuodam, Transsyluanum. Quo quidem ex dissidio, cùm nobilitas omnis & ordines diuiderentur, bellum fuit exortum, Germanis ac finitimis populis funestum & exitiale, nam Turcarum Imperator suam in fidem atque tutelam postea recepit Vayuodam, & tradita * Buda regem constituit, beneficiarium atque clientem.

Pag. preced.

Bellum de Pannonia regno inter Ferdin. & Vaiuod. vide pag. 162.

Turca Vayuod. in fidem & tutelam recipit.

Pag. 175.

Galliæ rex, duobus filiolis, Francisco & Henrico datis obsidibus, domū ex Hispania * reuersus, vt antè diximus, quas pactus erat pacis cōditiones, iniquas esse dicebat, * nec illis voluit teneri. Missis igitur vltrò citroque legatis, pontifex & Veneti fœdus * cum eo faciūt. Eius hæc erant capita, vt ad tutandam Italiæ quietem alatur exercitus, peditum millia triginta, grauis & leuis armaturæ circiter sex equitum millia: classis etiam comparetur triremium duodetriginta cum nauibus onerarijs: hoste per Insubriam & Italiam debellato, fiat impetus in regnum Neapolitanum, terra simul & mari: expugnatum maneat in ecclesiæ Romanæ potestate, sic tamen, vt Galliæ regi, qui ius in eo sibi vendicet, aureorum millia LXXV annua sol-

Pag. 147.

Et Cæsar. oppugnat, pag. 148.

Capita fœderis inter Pontificē. Gallum & Venetos contra Carolum, vocatū fœdus sanctiss. vide pag. 285.

1526 uantur: familiæ Mediceæ dignitas in republica Florentina conseruetur; Francisco Sfortiæ, * quem Cæsariani circumsessum in arce Mediolani coëgerant ad deditionem, Galliæ rex principatum Mediolanensem permittit. eique tàm sua quàm Heluetiorum auxilia, sed & vxorem in Gallijs regia stirpe natam pollicetur, ea lege tamē, vt ille aureorum millia quinquaginta quotannis ipsi dependat, & fratrem Maximilianum in Gallijs captiuum, alat.

Pag.69.
Francisc. Sfort. principatu Mediolan. à Cæs. exutus.

Paulò pòst, Clemens pontifex, datis literis ad Cæsarem, sua in ipsum beneficia commemorat. quòd oblatas à Galliæ rege conditiones valde luculentas, in ipsius gratiam repudiarit, quòd capto rege, centum aureorum millia, præfectis militum ipsius certa conditione dependerit, quòd aduersariorum consilia non semel ei patefecerit, quòd tūc, cùm in arce Mediolani. Sfortia Franciscus ab ipsius ducibus obsideretur, & ad fœdus magni quidam se inuitarent, non illis auscultarit: pro his autem omnibus pessimam sibi gratiam referri: nam ab ipsius milite permagnam tum sibi tum ecclesiæ Romanæ contumeliam & calamitatem allatam esse: deinde, neque conditiones impleri, neque pecuniam eo nomine datam sibi restitui: quàm etiā alieno sit erga se animo, vel inde satis apparet, quòd, quibus * conditionibus cum Galliæ rege transegisset, occultū sibi esse voluerit, quòd suas pro Sfortia deprecationes & intercessiones obstinatè reijciat, quodque per Hispanias & Neapolim leges tulerit, ecclesiæ Romanæ libertati, suæque dignitati planè contrarias: misso etiā ad obsidionem Massiliæ Borbonio, * nouum ab eo bellum per Italiam excitatum esse: his igitur de causis necessariò se fœdus inijsse cum nonnullis, qui & Italiæ quietem & rempublicam ament: Quòd si pacem ipse quoque cupiat & amplecti velit, rectè: sin autem, non sibi defuturas esse vires & arma, quibus & Italiam & Romanam quoque rempublicam defendat. Comprehensus in hoc fœdere fuit Angliæ rex, & vt eius esset protector, magnis pollicitationibus inuitabatur.

Pontificis ad Cæsarem litera expostulatoria. Vide Fronspergicam hist. lib. 4.
Pag. 146.
Pag. 107. Pag. versa.

Ad hanc eius epistolam, Cæsar, Septembris die XVIII. Granatæ respondens, sua in ipsum merita recenset. intercessione videlicet & auxilio suo factum ipsum esse pontificē: cùm esset renunciatus Cæsar, non se prius assensisse, quàm Leo X ratam haberet electionem, ac simul ius regni Neapolitani sibi permitteret: ipsum verò pòst & Albertum Carporum principem, Leonis mandatu, varia fuisse contra se molitos, & facto cum Gallis fœdere, totus huc incubuisse, vt sibi Neapolim atque Siciliam adimerent: facta deinde temporum commutatione, cùm Galli Rhegium Lepidi, pontificiæ dignitatis oppidum, tentassent frustà, se, copijs adiutum Leonis, bellum fecisse regi Galliæ: quo quidem in bello, Leonis ipse fuerit legatus, & muneris loco pensionem annuam ab se tum acceperit ex archiepiscopatus Toletani prouentibus, aureorum millia decem: profligatis

Cæsaris ad pontificem responsio. Responsio Caroli ad criminationes Clemētis septimi, cum appellatione & generalis Concilij indictionis postulatione, habitus in apologetico libello, Moguntiæ impresso anno 1527.

tis ex * Italia Gallis, ductore Borbonio, nō ſe potuiſſe illi denegare, 1 5 2 6
quò minus in Galliā arma ferret, vt ea quæ rex ei propter defectio- *Pag.112.*
nem * ademerat, recuperaret: obſidione verò ſoluta Maſſilienſi, Gal- *Pag.107.*
lum, ipſius impulſu, vt quidem plæriq; confirment, bellum in * In- *Pag.158.*
ſubria renouaſſe: regnum * Neapolitanū in ipſius quidē eſſe clien- *Prout pa. 19.20.*
tela, veruntamen, ſi bellum, inquit, ijs locis feciſſes, hoc eò pertine-
bat, vt ius eius omne amitteres: etenim, quibus de cauſis beneficiū
collatum, cliens, ijſdem planè de cauſis, patronus etiam dominium
amittit. Antè quàm rex caperetur, de pace quidem interceſſum abs
te fuit, ſed hoc agebatur, vt ſub ſpecie ſequeſtri & depoſiti, Mediola-
nenſem agrum occupares, ideoq́ue Veneti & Florentini, copias au-
xiliares, quas debebant ex fœdere, tuo nimirū impulſu meis duci-
bus ſubtraxerunt. Nam & Galliæ rex profitetur palàm, quòd abs te
ſolicitatus, antequam ex Hiſpanijs domum rediret, nouum fœdus
inierit, & indicio cognoui, te ſoluiſſe illum à iuſiurandi vinculo,
quo mihi tenetur: deinde, bellum * intuliſti prius, quàm literæ, qui- *Pontifex regi*
bus illud denūcias, mihi eſſent redditæ, & eò ſpectaſti, quemadmo- *Galliæ iusiuran*
dum non ſolùm Italia tota me depelleres, verumetiam ab Imperij *dum remittit.*
dignitate deijceres: hæc enim Ferdinandi Dauali Piſcarij literis do- *Pag.148.*
cere poſſum, quē in hoc fœdus ſolicitaſti, promiſſo regno Neapo-
litano. Principatum Mediolanenſem nō vna de cauſa mihi poſſum
vendicare, ſed tamen Italiæ quietis cauſa, * Sfortiæ poſſeſſionē eius *Pag.69.*
permiſi: cumq́ue grauiter ille decumberet ex morbo, Borbonium
ei ſubſtituere volui, quòd hoc tibi cæteriſq́ue per Italiam gratum
eſſe viderem. Cur autem in arce Mediolani circumſideretur Sfortia,
cauſa fuit, quòd tecum inito fœdere, * læſæ maieſtatis crimē perpe- *Pag.157.*
traſſet, quòd patefacta coniuratione, nec arcem Cremonæ, neque
Mediolani meis præfectis reddere, neque ſe purgare de criminibus,
aut cognitioni ſiſtere vellet. Tuum erat poſtulatum, vt prorſus ei
condonarem omnia, ſed id neque potui, neq; certè debui, ne peſſi-
mo exemplo, beneficiarijs, in patronos delinquendi feneſtram ape-
rirem. Si milites mei commeatum & reliqua neceſſaria ſumpſerunt
à Parmenſibus & Placentinis, mirum id videri non debet, quoniā
vrbes illæ ſunt ditionis Mediolanenſis, & minimè omnium ad ec-
cleſiam Romanam pertinent. De pace cum * Galliæ rege facta, tuos *Pag.146.*
oratores nihil cælaui: conditiones enim eiuſmodi ſunt, vt occultas
eſſe nolim. nam & ad publicam pacem, & ad cohercendum Chri-
ſtiani nominis hoſtes pertinent. Leges nonnullæ per Hiſpaniam la-
tæ, ſolùm eò ſpectant, ne iura patronatus, quæ mihi pontifex Adria-
nus conceſſit, Romæ ſupprimantur: Sed vide, quanta ſit rei indigni-
tas. Meis è regnis atque prouincijs plus emolumenti & annuæ pe- *Roma totius or*
cuniæ Romam defertur, quàm ex reliquis omnibus populis. Id de- *bis Christiani*
monſtrari poteſt ex illis Germaniæ principum * poſtulatis, quando *publ. ærarium.*
de curia Romana grauiter conqueſti remedium adhiberi volebant: *pag.87.*

1526

ego autem, pro mea in ecclesiam Romanam obseruantia, querimoniam illorum tunc posthabui. Quòd cùm ita sit, & quoniam offensionis causam tibi nullam dedi, vehementer abs te peto, discedas ab armis: idem ego faciam: & cùm à Deo simus ambo constituti, veluti luminaria duo magna, demus operam, vt per nos illustretur orbis terrarum, neque per nostrum dissidium oriatur eclipsis: cogitemus de vniuersa republica, de profligandis barbaris, de Lutheranorum sectis & erroribus comprimendis: hoc nimirum ad gloriã Dei pertinet, & hinc est faciundum initium: pòst aliæ tractentur & audiantur cõtrouersiæ: me quidem ad hæc omnia paratissimum habebis: quod si nõ impetrabo, & si bellator esse perges, ad concilium prouocare me testificor, vt in eo simultates definiantur, & primo quoque tempore illud conuocari postulo.

Decretũ Innocentij 3 Decretal. lib. 1. tit. 33. cap. 6. Solit.

Quod de luminaribus ait, in eo sequitur Innocentij III pontificis verba, qui Deum ait condidisse duo luminaria magna, quorum vnum diei præesset, alterum nocti. pòst, vsus accommodatione, pontificiam & regiam dignitatẽ ait denotari per ista luminaria, sed illam, quæ res procurat diuinas, multò esse digniorem altera, quæ politica solùm tractat: & quanti sit discrimen inter solem atque lunam, tantundem esse inter munus pontificium atque regium. Extat decretum hoc sub titulo, qui est de maioritate, sicut aiunt, & obedientia.

Caroli litera ad senatum Cardinalium.

Pag. 151.

Pag. 152.

Cùm ad hunc modum Clementi Cæsar respondisset, cardinaliũ quoque senatui scribit Octobris die sexto. Magnum se dolorem animo percepisse, quando * Clemẽtem audiuit Galliæ regi confœderatum esse, bellum in se redintegranti: * literas illũ ad se dedisse admodum hostiles: arbitrari autem se, factum hoc esse cõmuni ipsorum voluntate atque consilio: quæ quidẽ res omninò sibi præter expectationẽ acciderit: nec enim vllum esse regem, qui maiori studio, quàm ipse, Romanam ecclesiam complectatur: documento esse Parmam atque Placẽtiam, quas vrbes, licet Imperij sint ditionis, & ab eo nuper auulsæ, restituerit ecclesiæ, cùm tamen iure non teneretur: Germaniæ principes ac ordines omneis grauiter apud se questos Vuormaciæ, de multis iniurijs aulæ Romanæ, & satisfieri sibi tum postulasse, verùm quòd naturæ quadam propensione singulari, & vitæ quoque instituto, Romanam ecclesiam amet, surdis auribus illorum se prætęrisse postulata: cumq́ue maiores ex eo turbæ postea nascerentur, ac multa per Germaniam tumultuosè fierent, ideoq́ue principes aliũ * designassent conuentũ, se, graui denunciata pœna, mandasse, * ne conuenirent, eò quòd ecclesiæ Rom. atque pontifici dispendiũ allatura fuisset ea deliberatio: vtq́ue tum illos demulceret, spem fecisse futuri concilij: maximam igitur iniuriam sibi à pontifice fieri, cuius in gratiam adeò multa fecerit, vt etiam Imperij proceres hoc ipso non parum ab se alienauerit: his de rebus omnibus diligenter ei se scripsisse, ac monuisse vt concilium publi-

Parma & Placen. Rom. Ecclesia per Cæs. restituta, pag. 182.

Grauamina Germaniæ Cæsari neglecta.

Pag. 102.

Pag. 106.

publicum indicat: petere igitur, vt illum officij commonefaciant, & ad pacem potius quàm ad bellum hortentur: sin autem recusarit, vel diutius quàm æquum sit, concilium extrahat, vt tum ipsi statim indicant: etenim, si vel propter non conuocatum concilium, vel nimis longam interpositam moram, respub. Christiana detrimenti quid accipiat, id sibi minimè tribui opportere. 1. 5: 2. 6

Spiræ nuper decretū fuit, *vti diximus, legationem esse mittendam ad Cæsarem in Hispanias: cùm autem non multò pòst, Vngaricæ cladis esset allatus *nuncius, properandum esse principes videbant: & vt per compendium ad Cæsarem perueniri posset, à Galliæ rege petunt, vti per suos fines det iter tutum legatis: annuit ille, ac certum tempus definit, vt infrà * dicetur: simul per hanc occasionē ad illos scribit Octobris die sexto. Propter occupatam nuper à Turca Pannoniam, & * Ludouicū regem extinctum, & propter Germaniæ periculum, magnum se dolorem animo percepisse: non minus etiam sibi dolere, quòd ciuili bello respub. pereat: per se quidem nō stare, quò minus orbi Christiano recuperetur ocium: Cæsaris verò culpam hanc esse, qui pacis conditiones honestas & plenas æquitatis reijciat: & quoniam ille neque publicis calamitatibus, nec indignissima morte sui sororij Ludouici regis, neque sororis germanæ, iam viduæ miseranda sorte commoueatur, neque consideret, quanto in discrimine versetur Austria, rectè facturos ipsos & ex officio, si quidem illum ad pacis consilia flectant, & hortentur vt cum vicinis regibus amicitiam colat, & immēsam istam cupiditatem refrenet: hoc enim ei multò futurum esse gloriosius, quàm si pergat aliorū euertere fortunas, & vnus omnia possidere velit: suos maiores, Galliæ reges, multa sæpe bella gesisse cum hostibus nominis Christiani: nunc idem posse fieri coniunctis viribus, modò Cæsar velit: hoc ergò si perficiant apud illum & impetrent, collaturum se in bellum Turcicum, omne suū robur, imò se ipsum: sin minus, nō esse, quod sibi vitio detur, si quidem armis conetur ea, quæ beneuolentia non possit, recuperare: nam illi sanè potius quærendam esse pacem, qui Turcico periculò sit, multò, quàm ipse, propinquior.

Pag. 150.

Pag. 150.

Pag. 156.

Gallia rex scribit Germ. principi. Pag. 150.

De his literis vbi Cæsar cognouit, Nouembris die XXIX scribit ad principes, ac initiò commemorat, quàm clementer & benignè Galliæ regem captiuum tractarit, quomodo * liberū dimiserit, quo modo sororem suam natu maximam, & in successionis gradu secundam, in * matrimonium ei dederit: cùm autem ipse nuper pacatis rebus, vt quidem putabat, in Italiam iter adornaret, vt in Christianæ religionis perpetuos hostes impetum omnem converteret, illum, violata fide & inito * fœdere cum Clemēte pontifice, cumq; alijs nonnullis, & diuiso iam inter ipsos atque * spe quadā præoccupato regno Neapolitano, longè maximum redintegrasse bellum: itaque factum esse, quò minus à furore Turcico liberarit Vngariam,

Cæsar in epistola ad princip. Germaniæ refutat Gall. regis literas. Pag. 147. Pag. 146.

Pag. 152.

1526 gariam, quòd sui regni fines defendere cogeretur: quòd autem ille præ se ferat, quasi Ludouici regis interitus & Vngariæ calamitas ipsi doleat, esse planè simulatum, & eò fieri, vt illis aliquo modo silentium imponat, qui constanter affirmant, interceptis literis, hortatu illius Turcam hoc suscepisse bellum: quo tempore captiuus fuit, & deinde, cum liber factus domum reuertisset, datis literis illum sibi confirmasse * pactorū obseruationem: idem etiam sibi, cùm discederet ex Hispanijs, coràm promisisse: verùm, quòd in mediterraneis Europæ locis regnum obtineat, ocioso prorsus animo conturbare reipublicæ statum, & in suis triumphis etiam annumerare Turcarum in Pannonijs victoriam: quò minus autem in Germaniam ipse veniat, illius culpa fieri, veruntamen se daturum operam, vt primo quoq; tempore mittantur in Turcas auxilia: postremò, non se dubitare, quin Gallorum artes habeant exploratas: nam hoc illis esse proprium & familiare, vt discordiarum semina passim spargant, & aliorum simultates ad suum traducant emolumentū. Præter superius illud scriptum, publicè quoque prodijt in regis defensionem apologia, causas explicans, quamobrem * pacificationē Madricianam non seruet. Huic deinde scripto fuit opposita pro Cæsare valde prolixa & copiosa responsio. Quoniam occupata Buda cum bona Vngariæ parte, & miserabiliter afflictis ibi populis, maximum à Turca periculum imminebat, delecti principes aliquot Eslingæ vbi tum erat Imperij senatus, conueniunt. Re deliberata, placuit omissa legatione nuper * decreta, per literas orandū esse Cæsarem, vt propter periculi magnitudinem atque præsentiam, reditum suum in Germaniam acceleret. His literis, ad XIX Decembris diem scriptis, commemorant, quemadmodum legationem ad ipsum decreuerint: & quia per Galliam iter faciundum erat, orasse regem, vt illis publicè * caueret: hoc quidem fecisse illū, sed in quatuor solùm menses: iam autem vnum ex ijs exijsse, & prius quàm legati conueniant, non multum esse futurum reliqui temporis: quapropter, ne periculum eis creetur, mutato consilio, statuisse legationem hanc in proximum Imperij conuentum reijcere: fieri enim posse, vt interea vel occasio mittendi commodior accidat, vel ipse de causis legationis aliunde cognoscat. His rebus ità constitutis, comitium indicunt, Ratisbonæ, ad sequentis anni Calendas Aprileis, belli Turcici causa.

Pag.147.

Pag.146.

Pag.150. *Principum ad Cæsarem litera.*

Pag.155.

Indictio comitiorum Ratisbonæ.

Quanquam Cæsar ad eum modum, * vti diximus, pontifici scripsit & collegio cardinalium, nihil tamen ea re profectum fuit, & confœderati, missis ad eum legatis, vti conuenerat, petunt, vt discedat ab armis, quò publicæ pacis rationes iniri possint: vt Franciscum Sfortiam, Mediolani principem restituat, vt accepta pecunia, regis * Galliæ filiolos obsides dimittat, vt ab Angliæ rege mutuò * sumptam pecuniam persoluat. Ad ea Cæsar, Februarij die

Pag.152.153. *Postulata confœderatorum pontificis, Venetorum, Galliq; à Cæsare.*
Pag.147.
Pag.70.146.

XII.

[illegible] Valoleti respondet. Non se posse ab armis ad breue tempus aliquod discedere: nec recusare tamen, quò minus induciæ fiant in annos treis aut amplius eò: simul omnes vtrinque copiæ mittantur in communem Christiani nominis hostem, & interea pacis actio tractetur: Sfortiam esse clientem Imperij, & accusari * læsæ maiestatis: non ergo posse restitui, nisi cognitione prius habita: sistat sese iuri & respondeat accusationibus: ad eam rem daturum se iudices minimè suspectos: Vt regi filios reddat accepta pecunia, non se posse facere, ac esse contra fidem regis & iusiurandum: Quòd Angliæ regi pecuniam debitam persolui petant, videri sibi mirum, quandoquidem eius rei mandatum ab ipso nullum habeant: Etenim, amicitiam sibi cum Anglo esse tantam, vt propter rem nummariam minimè dissolui possit: Cùm igitur parum idonea sint postulata, petere, vt alia proferant: se quidem nihil obstinatè facturum, & reipublicæ multa condonaturum esse. Sic ergo discedentibus legatis, infecta re, bellum vtrinque magnis viribus instauratur.

1527
Caroli responsio ad confœderatos.
Prout etiam pag. 153.

His ferè diebus, electoris Saxoniæ filius, Ioannes Fridericus, in matrimonium ducit Ioannis Ducis Cliuensis filiam, Sibillam. Desponsa fuerat ei soror Cæsaris, Catharina, natu minima, confectis atque signatis ea de re literis: cùm autem religionis hæc incidisset in Saxonia mutatio, discessum fuit à pactis, & Cæsaris * legatus Haunartus, qui tunc per Germaniam erat, dicebat apertè, non esse fidem seruandam hæreticis, Constantiensis, opinor, concilij vestigia secutus, vt quidem in scripto quodam Saxoniæ dux postea commemorat.

Ioannes Fridericus elector vxorem ducit. Sibillam Cliuens. fil.
Pag. 202. eius mentio fit.

Erat inter Cæsaris præfectos ac belli duces, Borboniorum princeps, Carolus, qui superioribus annis à Galliæ rege * defecerat, vti diximus. Is cum aliquot copijs Neapolim profecturus, vrbem Romam, ex itinere, postridiè quàm eò venisset, oppugnatione capit ac diripit, Maij die sexto. Clemens pontifex, & cardinales ac reliqui proceres, cum in Adriani molem vix ægrè profugissent, obsidionem aliquandiu tolerabant, vndique circumuallati fossis: post septimum deinde mensem, mandato Cæsaris liberati fuerunt. Quanta fuerit militum Germanorum ac Hispanorum atrocitas & insolentia Romæ, verbis explicari vix potest. Nam præter horrendas lanienas, direptiones, libidines, deuastationes, contumeliæ ac ludibrij genus nullum in pontificem, cardinales, reliquamque turbam, prætermissum fuit. Cæsar, factum hoc diligenter excusans, nullo suo mandato accidisse dicebat: inprimis autem ad Angliæ regem, ea de re scribit: & quanquam istud certò credat iusto Dei iudicio contigisse, qui vim & iniuriam sibi factam sit vltus, tamen operam se daturum ait, vt hæc ipsa clades initium sit & occasio salutis reipublicæ. Cùm in Hispaniam esset allatus eius rei nuncius, ilicò

Pag. 107.
Roma expugnatur à Cæsarianis.
Guicciar li. 18.
Platina in Clement. 7.
Galleatius Capella lib. 7.
Frensperg. hist. lib. 6.
Paralipom. ad Chron. Vrsperg.
Zoniacurus lib. 1. de vita Caroli V.
Cæsaris victoriæ moderatio.

1524

Philip. Rex Hispan. natus Cardin. Eboracens. in Gall. legatus mittitur.

Recessus comitiorũ Ratisbon.

cessare Cæsar iussit ludos atque spectacula, quæ propter recens natum ei filium Philippum, edebantur. Ad literas illas Cæsaris Anglus nihil respondit: & iam capto pontifice, cuius erat obseruantissimus, & augescente potentia Cæsaris, animum adiecit ad bellum, in Galliam misso legato, cardinali Eboracensi.

Ad Ratisbonæ comitium nulli venerunt principes, & legatis tantùm missis eò, nihil actum fuit, nisi quòd scriptis ad Cæsarem literis, Maij die XVIII. cur nihil actum sit, demonstrant, & è repub. futurum, si bella ciuilia componantur, ostendunt, & ipsius præsentiam in primis esse necessariam dicunt.

Anabaptistarũ secta. vide de his. pag. 267.

In hoc tempore vigebat nouum doctrinæ genus eorum, qui dicuntur anabaptistæ. paruulorum hi damnant baptismum, & rebaptisantur ipsi, & bonorum docent communionem. In hos & scripsit Lutherus, & Zuinglius, & alij complures, & passim animaduertit magistratus. Iactant etiam visiones atque somnia, & Sangalli quidem, oppido Heluetiorum, quidam eius generis, fratri suo germano ceruices atque caput abscidit, præsente patre atque matre, quibus persuaserat, à Deo sibi esse iniunctum vt id faceret: verùm à magistratu comprehensus eandem pœnam & ipse luit. Quomodo deinde creuerint, & quantum excitarint in Germania motum, * infrà docebimus. Hoc anno senatus Argentinensis decreuit, ne qui deinceps in vrbe sepeliantur, & aliquot extra vrbem loca mortuorũ sepulturæ constituit.

Thomas Schuckerus Anabaptista fratrem obtruncat. vide Stumfium. Pag. 267. Sepultura loco extra vrbẽ Argentin. designata.

Galliæ rex bellũ Italicũ instaurat.

Alexan. & Papia à Gallo capiuntur.

Pag. præced. Borbonius Luteciæ damnatus, quia à Rege Galliæ defecit pag. 107.

Galliæ rex, vbi de capta Roma cognouit, inito fœdere cum Angliæ rege, validum mittit in Italiam exercitum, Lautrecho Aquitano duce, vt pontificem liberaret. Is cùm in Insubriam venisset, adiutus à Venetis, Alexandriam, deinde Papiam, partim compositione, partim vi capit, & furente milite propter captum ibi regem, post ingentem oppidanorum stragem, diripit. Iulij die XXVII, Borbonius Dux Carolus, in oppugnatione Romæ nuper * mortuus, Luteciæ damnatur à senatu, * læsæ maiestatis, deuouetur eius nomen atque memoria, reuelluntur insignia, publicantur bona. Sententiã tulit Antonius Pratẽsis, Cancellarius. Erat omninò Borbonius animo in regem infestissimo, & Massiliam obsessurus, vt libro quarto * diximus, quoniam id temporis Angliæ rex erat partium Cæsaris, literas dabat ad cardinalem Eboracensem, ac inter alia, nulli se labori suo vel periculo parciturum esse demonstrat, vt Henricum regem, in recuperando iure, quod in Galliam habeat, adiuuare possit. Etenim Angli, ducentis abhinc annis & amplius eò, Galliam omnem sibi deberi contendunt, in primis verò Normanniam & Aquitaniã repetunt: his ergo literis regem obliquè Borbonius extimulat, vt ius ibi suum persequatur. Eas verò literas Galliæ rex postea nactus, multò grauius in illum concepit odium.

Bellorum inter Anglos & Gallos causa.

Erat in Bauaria tum Leonardus cognomento Cæsar, euangelij pro-

professor. Is Passauiensis episcopi mandatu captus, hæc doctrinę capita defendebat. Solam fidem iustificare: duo tantùm esse sacramenta, baptismum & cœnam Domini: Missam non esse sacrificium, neque prodesse viuis aut mortuis: confessionem delictorum esse consilij, non præcepti: solum Christum satisfacere pro peccatis: votum castitatis non obligare: scripturam nō loqui de purgatorio: nullum esse discrimen dierum: mortuos non esse intercessores: in rebus diuinis non esse liberum hominis arbitrium. Productus in iudicium, volebat hæc ad populum explicare copiosius, sed prohibitus fuit. Erat in consessu reliquorum Eccius: agebantur autem omnia latinè, ne populus intelligeret: ipse verò lingua populari disserebat, nec ab eis impetrare potuit, vt idem facerent. Tandem episcopi voce damnatus pro hæretico, mensis Augusti die XVI, crematus est, iubente Bauaro principe Gulielmo, cuius iurisdictioni traditus fuit à condemnatione. nam episcopus, ne sacra scilicet pollueret, vel prophanus, &, vt aiunt, irregularis fieret, de vita illius atque sanguine non pronunciabat. Cùm Ferdinandus, qui Cæsaris erat per Imperium legatus, à morte * Ludouici, creatus esset Bohemiæ rex, & cū Vayuoda Transsyluano de Pannoniæ principatu contenderet, excitato bello, Philippus Badensis ei summissus, Imperij conuentū nomine Cæsaris indicit, & vt religionis ac belli Turcici causa, Ratisbonam veniant ad initium Martij, sequentis anni, iubet.

1 5 2 5

Leonardus Cæsar exustus ob euangelion. vide Lutherum tomo. 6.

Ferdinan. Bohem. Rex creatus pag. 162.

Pag. 150.

Suprà dictum est de disputatione Badensi: Bernates autem, quorum est in Heluetijs præcipuum nomen atque potentia, cùm & disputationis illius acta non essent ipsis communicata, licet flagitassent, & dissidia religionis augescerent, nec eadem esset ministrorum ecclesiæ doctrina, disputationem aliam sua in vrbe decernunt, edito scripto, Decembris die decimoseptimo, ad eamque finitimos conuocant episcopos, Constantiensem, Basiliensem, Sedunum, Lausanum, & vt ipsi veniant, suosque secum adducant theologos, monent: alioqui mulctam denunciant earum possessionū, quas in suis finibus haberent. Deinde suæ ditionis homines ecclesiasticos conscribunt, & vt in actione tota, veteris ac noui Testamenti scriptura sola pondus & authoritatem habeat, edicunt, & omnibus vndecunque venturis eò fide publica cauent: hanc quoque legem statuunt, vt modestè, sine conuicijs & iniurijs omnia fiant, & liberè suam quique sententiam dicant, & ità pronuncient, vt à scribis excipi possint cuiusque dicta: quicquid ibi decretum fuerit, ratum atque firmum esse per suam ditionem omnem iubent. Et, vt quibus de rebus agendum esset, constaret, eoque venirent omnes paratiores, themata promulgant, numero decem, quæ ipsorum ecclesiæ ministri, Franciscus Colbus, Bertholdus Hallerus profitebantur, & sacris literis confirmare se velle dicebant. Ea verò sunt eiusmodi. veram ecclesiam, cuius vnicum sit

Pag. 150. 151.

Ratisbonæ conuentus indicitur.

Disputatio Bernensis.

Leges disputationis.

Francisc. Colbus, Berthold. Haller Eccles. Bern. ministri. Themata.

1527 sit caput Christus, ex Dei verbo nasci, in eoque permanere, neque vocem alterius audire: hanc ipsam ecclesiam non condere vllas leges extra verbum Dei: traditionibus igitur hominum, quæ titulum habeant ecclesiæ, sic demùm obligari nos atque teneri, si cum verbo Dei consentiant: solum Christum pro totius mundi peccatis fecisse satis: ergo, si quis aliam salutis viam aut expiandi peccata rationem esse dicat, hunc abnegare Christum: corpus & sanguinem Christi reuera & corporaliter sumi, testimonio scripturæ probari non posse: Missæ ritum, vbi Christus patri cœlesti pro viuis atque mortuis repræsentatur & offertur, aduersari scripturæ, & contumeliam facere sacrificio, quod Christus pro nobis impendit: solum Christum, vt intercessorem & humani generis aduocatum ad patrem, inuocandum esse: quòd sit vllus ab hac vita locus, quo purgentur animæ, in sacris literis non reperiri: precationes igitur & ceremonias illas omneis & exequias anniuersarias, quæ mortuis impenduntur, & cæreos atque lampades & id genus alia, nihil omnino conferre: statuam aut imaginem vllam proponi cultus causa, repugnare sacris literis: proinde, si quidem eo animo sint in templis erectæ, tollendas esse: matrimonium non esse vetitum vlli hominum ordini, sed fornicationis vitandæ causa, mandari cuilibet atque permitti sacris literis: cùm scortator omnis verè sit & testimonio scripturæ separatus ab ecclesiæ communione, sacerdotum ordini minimè omnium conuenire cœlibatum impurum atque turpem. Quum his de rebus Bernates ad omneis Heluetios literas dedissent, hortati, vt & suos ipsi mitterent, & alijs, qui per ipsorum fines iter essent facturi, publicè cauerent, Lucernates, Vrani, Suicij, Vnteruald ij, Tugiani, Glareani, Friburgenses, Solotornij, prolixo scripto grauissimisque verbis hortantur, vt ab instituto desistant: commonefaciunt eos * initi fœderis atque pacti, repetunt quoq; disputationē * Badensem, cuius ipsi fuerint inprimis & authores ac laudatores: neq; licere vlli populo dicunt aut prouinciæ, formam religionis atque doctrinæ mutare, sed hoc ad totius orbis pertinere concilium: orant, ne tantum in se facinus recipiant, nec à paucis aliquot externis, in errorem abduci sese patiantur, sed in ea religione permaneant, quam ipsi, quam ipsorū parentes atq; maiores obseruarint, in qua tantam nominis gloriam adepti sint, in qua suos fines ad eum modū amplificarint, in qua toties fuerint victores: æquū esse, vt hoc ab ipsis impetrent: sin minus, tum illud quod de tuto itinere petāt, nō se posse polliceri: sed vbi de personis cognouerint, iudicium atque delectum esse facturos: illis quidem, qui nuper ad actionem Badensem, interposita fide vocati, * nō venerint, & partim diffidentia, partim contemptu quodam emanserint, nolle se cauere deinceps: adhæc, neq; se quenquā eò mittere, neq; suis, vt eò proficiscantur, velle concedere. Nihil his omnibus commoti Bernates,

Bernatium ad Heluet. cohortatio.

Heluet. hortatio contrà.

Pag. 65.

Pag. 150. 151.

Pag. 151.

nates, pergunt, & ad diem praescriptum. qui septimus erat Ianuarij dies, actionem inchoant. Episcoporum, quos antè * diximus, nemo venit: Basilienses autem & Schafhusiani & Tigurini & Abbecellenses & Sangallij & Mulhusiani & Rhoeti quoque finitimi suos mittebant: item Argentinenses, Vlmenses, Augustani, Lindauij, Constātienses, Isnenses. Ab ijs, * quos dixi, Bernae ciuitatis doctoribus, factum fuit initium actionis: eorum themata defendebat Zuinglius, Oecolampadius, Bucerus, Capito, Blaurerus & alij complures: oppugnabat autem inter alios, primi nominis Conradus Tregerus Augustinianus. qui tandem, cum aliunde, quàm è sacris Biblijs, adiumenta sibi quaereret, neque praefecti disputationis permitterent, * eò quòd lege vetitum erat, loco decessit. Exitus fuit disputationis ad XXVI Ianuarij diem, & ea quae diximus themata, communi plurimorum assensu fuerunt approbata, & deinde non Bernae tantum, sed in aliquot finitimis etiam locis à magistratu sancita, Missis, aris atque statuis vbique sublatis. Constantienses iam antè quaedam mutauerant, & quum scortationem, adulterium & suspecta vel parum honesta contubernia lege vetuissent, irati discesserant ab eis, hi qui dicuntur canonici. Docebat ibi Ambrosius Blaurerus, honesta familia natus, qui monasticae professionis antè fuerat Alperspaci: cùm autem ingenio valeret, lectis Lutheri libris, alium animum induit, & post multam simultatē, relicto sodalitio reuertit ad parentes atque propinquos. Collegium autem illud est in finibus agri Vuirtembergici, quem quidem principatum Ferdinandus Austriacus tùm possidebat. Abbas igitur per eius regionis praefectum interpellat senatū Constantiensem, vt illum ad ordinem suum redire cogant: Blaurerus autem edito scripto rem omnem actam commemorat, & conditiones proponit, quibus redire vellet, sed hae tales erant, vt eas repudiante Abbate, Constantiae deinceps ille permaneret. fuit hoc anno M. D. XXIII. Post disputationem verò Bernensem, imagines & arae cum ceremonijs atque Missa Constantiae fuerunt abolitae. Geneuenses etiam Allobroges, in statuis remouendis atque ceremonijs, Bernatum sequebantur vestigia. quapropter episcopus atque clerus irati discesserunt ab vrbe. Mutata religione, Bernates Galliae regi foedus renunciant, & mercenariam illam prohibent militiam, ea contenti pecunia, sicut etiam Tigurini, quam pacis colendae causa, singulis pagis rex dependit annuam. Abolitae verò religionis pontificiae diem & annum, aureis literis in columnam inscribunt, vt testimonium apud posteros extaret aeternum.

De cardinali * Eboracensi Anglo diximus, in Galliam profecto. Cùm inter eos iam conuenisset, legatos ambo reges ad Caesarem mittunt: & Galliae quidem rex, vt accepta pecunia sibi reddat filios obsides: Anglus verò debitum sibi solui petit, & quidem triplex.

1528

Pag. praeced.

Pag. praeced.
Disputat. Bern.
Defensor. thematum.

Oppugnator Conrad. Tregerus.
Pag. 159

In Bernensium finibus abrogatur Papatus.

Ambros. Blaurerus Constantia.
Constantia Missa, ara & imag. abolita.
Geneuensis ecclesia reformatio.
Bernates renunciant foedus cū Gallo pag. 65. irritum.

Pag. 158.
Galli & Angli ad Caes. legatio.
Arnold. Ferron. lib. 8 rer. gallic.

1528 primùm, ex mutuo, trecenta aureorum millia, deinde, quingenta millia propter non * seruatum matrimonij pactum: postremò, quatuor annorum pensionẽ, quam ei Cæsar promiserat, vt libro tertio demonstrauimus. Cùm ad ea Cæsar, non ex ipsorum animi sententia responderet, bellum ei per præconem etiam Anglus denunciat, qui iam tum agitabat consilia, quomodo relicta vxore * Catarina, matertera Cæsaris, alteram duceret. quod postea fecit, * vt suo loco dicetur. Cæsar, * ob non seruatam sibi fidem, passim ad alios reges, grauissimis verbis Gallum incusabat, Gallicis quoque legatis idem subinde dixerat. Rex igitur Lutecia datis ad eum literis, XXVIII die Martij, per publicum præconem, hæraldos vulgò nominant, ex eo sermone, quẽ ad meos, inquit, habuisti legatos, intelligo te tractare nonnulla, quæ ad infamiam meam pertinent: quasi cõtra fidem datam è tuis manibus excesserim. Iam verò, quanquam is, cui post transactionem ponuntur custodes, ab obligatione soluitur, & licet hac ratione satis etiam sim excusatus, tamen honoris mei tuendi causa, breuiter hæc ad te scribere volui. si ergò vel hoc meum factum & abitionem criminaris, vel aliquid vnquam à me gestum esse dicis, contra viri principis officium, clarè dico te mentiri. nam honorem & existimationem meam ad extremum vsq; spiritum defendere constitui. Non igitur opus est pluribus verbis, & si quid in me requiris, nõ est quòd in posterum scribas, verùm designato locum, vbi duello decertemus: etenim si congressum differas, atq; interim non desinas me criminari, testificor, totius rei turpitudinem ad te pertinere. nam duello dirimetur controuersia.

Pag. 70.

Anglus Cæsari bellũ denũciat.

De qua pag. 34.

pag. 239.

Promiss. pa. 146. tracta. pag. 148. 151.

Galliæ regis in Cæsarem inuectiua.

Cæsar respon. pa. 165.

Gallus Cæsari duellum offert.

De Ferdinandi regis * & Vayuodæ Transyluani contentione suprà diximus. Quum ea cruentum in bellum exijsset, ac Ferdinandus potentia superaret, Vayuoda, mense Aprilis datis ad ordines Imperij literis, post miserabilem, inquit, Ludouici regis occasum, equidem communi voluntate procerum electus & inauguratus fui rex Pannoniæ, tribus tantùm exceptis, quos & paupertas & odium & spes melioris fortunæ transuersos egit, vt patriæ salutis obliti, Ferdinando Bohemiæ regi subscriberent. Cunque totus in hoc essem, vt patriæ succurrerem, & amissa recuperarem, & vt vobis etiam hac ratione compararem ocium, ecce, regnum ille meum hostiliter inuadit, vrbes nonnullas occupat, & per illos, de quibus dixi, suæ factionis homines, * Posonij rex creatur. Mirabar certè non parum, & dolebat mihi vehementer, nationem hanc, satis iam antè miseram affligi nunc ab eo, qui tueri cumprimis illam debebat. facilè mihi tunc quidem erat, vim hostilem reprimere, sed nolebam quod ex tot naufragijs reliquũ erat eius regni, temere periclitari, & ad Clementem VII, Franciscum Galliæ, Henricum Angliæ, Sigismundum Poloniæ regem habui querimoniam. Et Sigismundus quidem, per legatos, me nescio, Ferdinandum solicitauit, ne tempore tàm alieno,

Pag. 151. 159.

Ferd. Reg. cum Vayuod. bellum.

Vuayuoda ad Principes Germaniæ querimonia.

Pag. 159.

1528

no, discordia ciuili, viam hosti patefaceret, quam nec ipse nec quiuis alius deinde possit obstruere, sed vt pacem mecum coleret, & coniunctis armis in publicum hostem prodiret. Cúnq; Ferdinandus nihil ab se contra ius aut æquum fieri diceret, placuit, vt ad certum diem, controuersiæ minuendæ causa mitterentur homines idonei: Conditionem accepi, simul missis ad vos legatis, & arbitrio vestro me submittens, orabam, ne quid auxilij daretis aduersario: Cum autem in Ferdinandi fines peruenissent, captiui facti contra ius gentium atque detenti, mandata non potuerunt exequi. nam à vobis ad Cæsarem erant profecturi. Quanquàm verò grauis admodum hæc erat iniuria, tamen ad constitutum diem à Sigismundo, misi quosdam, pacis, & sua sponte, & meo quoque mandatu, perquàm studiosos: sed Ferdinandicis iniquissima proponentibus, nulla re perfecta, discessum fuit. Dum hæc geruntur, nonnulli proceres, varijs artibus à Ferdinando solicitati, fidem mihi datam violant. Et quoniam omnis est mihi præclusus ad vos aditus, equidem literis tandem aliquando vobis explicari volui, quàm iniustum bellum gerat, fortassis, vt amissam ætate superiori gloriam suorum maiorum, Friderici Cæsaris atque Maximiliani, recuperet. nam alterum iam planè triumphantem ac propè regem Vngariæ, patruus meus Emericus, totis finibus eiecit: vtrunque verò parens meus Stephanus Sepusiensis, Mathia, rege, sic eiecit, vt Viennam nostris finibus adiungeret: sed & ego, nondum egressus adolescentiam, Maximilianum in nos parantem arma cohibui, facturus idem in hunc etiam hostem, nisi dolis & astu magis quàm virtute mecũ certaret & armis. Adhuc quidem, vtcunque potui, patienter hanc iniuriam toleraui: sed cogitate in animis vestris, clarissimi principes, quàm sit acerbum, è summo dignitatis atque potentiæ gradu præcipitatum, in ordinem cogi. Vix vllum reperiri puto tàm lenem atque patientem, qui tot iniurijs affectus, nõ circumspiceret omnia vbique præsidia. Cùm igitur inde à suscepta republica nullas recusauerim æquas conditiones, cùm ne nunc quidem illas reijciam, & quiduis facere, quàm bellum excitare malim ciuile, aduersarius autem obstinatè pergat, profiteor equidem, non debere mihi dari crimini, si muniendi mei quascunque rationes ineam: etenim, si quid ex eo fortè detrimenti respublica capiet, illud non mihi, qui pacis omnia consilia tentaui, sed hosti meo tribuatur, qui regnum alienum per summam iniuriam inuadit. Aditus quidem ille diligenter omneis atque vias obsedit, ne quid ad vos perferatur: sed tamen audisse vos puto, quomodo sororiũ suum * Ludouicum regẽ deseruit. nam sæpe solicitatus, & magnis quidem precibus, neque copias, neque tormenta, nec vllum denique subsidium, aduersus irruentem hostem ei misit. Quid ità? Iam nimirum ad regni successionem oculum & animum adiecerat; deinde, publicum Imperij,

Vaynoda legati contra ius gentium capti.

Pag. 150. Rex Vngariæ à Ferdinando derelictus. pag. 75. 148.

1528 subsidium, Vngariæ destinatum, fratri misit ad vexandam Italiam, cùm interim ego circiter tria militum millia, fratre meo ductore, Ludouico regi, meis ex facultatibus atque copijs, auxilio mitterem, adfuturus ipse prælio; nisi mandatu regis, in Transsyluania mihi commorandum fuisset: frater quidem meus eo in prælio fortiter occubuit. Iurauerat Ferdinandus, nisi * Belgradum & quasdã arces præterea recuperasset prius, non se regni gubernacula suscepturum: sed fides in eo desiderata fuit. nam Turcæ nostros in fines longissimè progressi, & deuastatis agris onusti præda domum reuenerunt, & Bosnæ munitissimam arcem Iaijciam occuparunt. Hanc arcem Mathias rex magna suorum clade Turcis olim eripuit, & patruus meus Emericus, grauissimam deinde passus obsidionem, ab illis defendit, & maximo postea sumptu reges exædificarunt: sed hic noster Imperator scilicet, qui tàm gloriosè multa promiserat, hoc tam præclarum suæ virtutis tyrocinium nobis edidit, & nunc inopia rerum omnium laborans, fidem opemque vestram, opinor, implorabit, quasi Germaniæ salutis causa periclitetur: sed longè aliò spectant eius consilia. Nec enim in Turcas arma parat, quibus etiam tributum annuum dare non recusat, missis eò nuper legatis, verùm hoc agit, vt vestris copijs atque pecunijs in Italia fratri succurrat, & me confecto, Pannoniam addicat seruituti. Quod cùm ità sit, maiorem in modum à vobis peto, prouideatis, ne priuata hæc iniuria, quæ mihi nunc infertur, in reipublicæ detrimentum cedat. Non multò pòst, in eandem prope sententiam scribit etiam ad Cæsarem, hortatus, vt fratrem cohibeat. Hæc ille quidem ad suæ causæ defensionem edebat: Ferdinandus autem rex nitebatur transactione, quam Cæsar Maximilianus, anno M. CCCC. XCI. cum Vngaris & Ladislao rege fecerat. qua cautum fuit: quòd si Ladislaus absq; sobole mascula decederet, vt tum Maximilianus & ipsius hæredes, recta linea descendentes, regnum illud obtinerent. Cùm ergò Ladislai filius Ludouicus esset * extinctus, nõ relictis liberis, * vt suprà docuimus, Ferdinandus, qui & Maximiliani esset è filio nepos, & Austriæ princeps, & præterea Ludouici sororem haberet in matrimonio, iure sibi regnum illud deberi confirmabat.

Captum Pa. 69.

Iaijciam Turca occupat.

Vayuoda scribit ad Cæsarem.

Ferdinandi ius in Hungaria ex transactione.

Pag. 150.

Hoc ipso tempore Lantgrauius Philippus & elector Saxoniæ, conscriptis copijs ad bellum spectabant: eius autem rei hæc erat causa. Iureconsultus quidam, Otto Paccius, nobili genere natus, ex primis Georgij Saxoniæ principis consiliarijs vnus, per occasionem colloquij Lantgrauium admonuit, vti suis rebus prouideret: nuper enim Ferdinandum, Brandeburgicum, Georgium Saxonem, Guilielmum & Ludouicum Bauaros, Moguntinum, Salisburgensem, Bambergicum, Vuirciburgensem inijsse fœdus, ipsius & Saxoniæ principis, electoris, & opprimendæ causa religionis: fidei verò faciendæ causa, confœderationis exemplum exhibet, archetypum

Elector Sax. & Lantgra. se ad bellum comparant.

Otto Paccius.

quoq;

quoq; pollicitus. Dum copias illi parant atq; bellum, intenti erant omnium animi, quorsum hoc exiret: nam causæ vulgò ferebantur variæ, sicut fieri consueuit. Cùm verò iam ab omnibus rebus essent instructi, tūc primùm dimissis in omneis partes literis atq; nuncijs, formulam ad se delati fœderis promulgant, & simul ijs, qui fœdus inijsse dicebantur, scribunt, missis legatis, vt quid sit ipsorum propositi, cognoscant: sed hi omnes, pro se quisque separatim, sese purgant, euulgatis literis, & figmentum esse, neque doceri posse confirmant. Et Georgius quidem Saxoniæ princeps, Lantgrauij socer, vrgebat inprimis, vt authorem ederet: nisi faciat, ab ipso confictum esse, motus excitandi & turbandæ Germaniæ causa, sese arbitraturum. Primus impetus erat futurus in episcopos vicinos: itaq; se cōparabant illi, conductis, quas poterant in ea celeritate, copijs. Cùm autem archetypum Paccius exhibere non posset, vti promiserat, ibi Lantgrauius paulò cœpit agere cunctantius: intercessione demum Palatini ac Treuirensis Richardi discessum fuit ab armis, ea lege, vt in belli sumptum, aureorum millia centum dependerent episcopi Lantgrauio, Moguntinus quidem, XL, Vuirciburgicus, totidem, Bambergicus vicena. Cùm deinde ad certum diem, legati principum, ad quos ea criminatio pertinebat, cōuenissent, Paccius, quem Lantgrauius ibi sistebat, falsi fuit conuictus, & dimissus tandem à Lantgrauio, cùm annis aliquot apud exteros oberrasset, Antuerpiæ pœnam capitis luit. Rebus ad hunc modum pacatis, vt dictum est, Sueuici * cōfœderati, de quibus antè non semel dictū est, Lantgrauium incusabant, quòd socijs vim & iniuriam fecisset: cunque nouus ex eo motus impenderet, sedata demùm res Vuormaciæ fuit, sub exitum Decembris, interuentu Palatini principis. Sunt qui putant non fuisse nihil, quod illi de confœderatione dixerat: eamq; suspitionem augebat ille, qui quatuor annis antea fuerat Ratisbonæ, principum aliquot conuentus, vt libro quarto * diximus. Itaq; conceptum quidem aliquid eius generis, non autem ad finem deductum, neque planè decretum fuisse putatur. quod tamen nolim pro vero ponere, ac suum cuique iudicium hic permitto.* Diximus antea, comitium aliud Imperij fuisse Ratisbonæ designatum ad veris initium: in hoc autem apparatu bellico nullum fuit,* prolegato Cæsaris renunciante, ne venirent.

Episcopi tres numerant Saxon. & Lantgrauio. 100000. aur.

Otto Paccius Cācell. Ducis Geor. Sax. anno 1535. Colonia capite plectitur, & tāu cus in quatuor partes dissectus. quidam in alio loco illū pœnas dedisse scribunt.

Pag. 116.

Pag. 104. 105.

Pag. 159.

Philip. Badensi

Pag. 159.

Quas Galliæ rex ad exitū Martij scripsit literas, vt ante docuimus, eas Iunij die septimo primùm Cæsar accepit, ac deinde misso præcone, XXIIII. die Iunij Montisone respondens, non eo te criminor, inquit, nec incuso, quòd sis domum profectus: nam hoc meo permissu factum est: verùm, quòd non redieris in meam potestatem captiuus,* quemadmodum fide data mihi promiseras te facturum, nisi conditiones pacis impleres, vt quidem literarum monumentis, tua manu scriptis, doceri potest. Hoc nimirum si fecisses, viri boni

Cæsaris ad Galliæ regem responsio.

Pag. 142.

1528 &c laudati principis fecisses officium: nunc verò, quandò fidem in eo fefellisti, confirmo, & sine mendacio quidem, turpiter abs te factum esse ac sceleratè. Et quoniam duello petis constitui locum equidem accipio conditionem, & ad flumen illud, quod inter Fonterabiam labitur & Andæam, tibi locum designo, quem sanè minimè recusare debes, quia si tuam ac liberorum tuorum salutem ante biennium ei credidisti, quandò liber factus ac domum rediens, illos mihi dabas obsides, nunc etiam ei te potes tutò committere. Ne verò longior interueniat mora, mittantur vtrinque viri nobiles, earum rerum periti, qui & locum idoneum ibi dispiciant, & de genere armorum, deque certò die statuant. Quòd si intrà diem quadragesimum, post hanc acceptam epistolam, mihi non responderis quid tui sit animi, dilationis in te culpa residebit atque turpitudo, & ad alterum illud nō seruatæ fidei crimē, hoc etiam accedet. *Has literas præconi Cæsar tradit, & vt in Galliam profectus, regi publicè recitet, aut si nolit audire, det ipsi legendas, mandat. Cùm tandē eò venisset præco, rex, pro concione sedens Lutetiæ ac procerū turba stipatus, rogat, an duelli formulam adferat? Ille, & adferre, & habere se præterea quæ dicat, & iniunctum sibi, vt coràm recitet, aut ipsi tradat: petere igitur, vt hoc sibi liceat. Rex autem, qui non nesciret, quid in ipso Cæsar requireret, cùm ista publicè pronunciari nollet, commutatis aliquot verbis cum præcone cōsurgit, & neq; loquentem amplius audire, neque literas ab eo recipere voluit, vt quidem Cæsariani scriptis editis affirmant.

Gulielmus Zenocarus lib. 2. de Caroli V. vita refert Carolum ad duellum Gallū prouocasse septē oblatis optionibus, vt mari vel terra vel flumine, equo vel pedibus, colle vel planitie, Iouius lib. 35 addit ense vel pugione inter se decertarent. Locus non procul à Baiona in confinio Vasconiæ & Hispaniæ.

Duelli literas Gallus nō recipit.

Conuentus Spirensis. *De hoc pag. 170.*

Calendis Augusti mensis, Cæsar, datis Valoleti literis, Imperij cōuentum indicit Spiræ, ad initium Februarij, sequentis anni religionis & Turcici belli causa: quò minus autem ipse veniat, per occupationes excusat, simul constituit legatos, Ferdinandum fratrem, Fridericum Palatinum, Gulielmum Bauarum, episcopum Tridentinum & Hildessemum. Lautrechus Gallus, post captam anno superiori Papiam & Alexandriam, * vti diximus, Bononiæ substitit in hybernis, & sub primum deinde ver progressus, Neapolim obsedit, quam Alfonsus Daualus, Vgo Moncada, Ferdinandus Alarco, Philibertus Orengius, Ferdinandus Gonzaga defendebant. Iulio autē mense, pestis admodum vehemens, magnam exercitus partem absumpsit, & ipsum etiam Lautrechum, postridie Idus Augusti mensis extinxit, quum paulò antè sublatus esset Vaudemontius, Antonij Lotharingiæ ducis frater germanus, qui regi militabat, spe cōsequendi regni Neapolitani, quod Antegauensis familia, vnde genus & originem habent Lotharingi, sibi deberi confirmat.

Pag. 158.
Neapolis à Gallo obsidetur. Guiciard. lib. 19 Iouius lib. 35. Fronspergic. histor. lib. 8. Zenocarus lib. 1. de vita Carol V.

Quemadmodum à disputatione Bernensi religio fuerit mutata multis in locis, * dictū est. Proinde cùm antea sæpe, tum hac etiam occasione, Argentinensis ecclesiæ ministri, inter alios doctrinæ pontificiæ errores, Missam quoque docebant esse cumprimis impiam, & ad

Pag. 161.
Argentinæ de Missa litigatur.

& ad summam nominis diuini cõtumeliam pertinere: quapropter 1 5 2 8
& abrogandam, & rectum vsum cœnæ Domini restituendum esse: nisi scripturæ sacræ testimonijs hæc demonstrent, nullam pœnã recusant. Cùm autem pontificij contrà docerent, exarsit contentio. quam senatus, facta collatione sententiarum, & aliqua disputatione finiri volebat: & quum hoc impetrari non posset, edicit pontificijs, quoniam alteros improbent, ac impia docere dicant, neque tamen causæ cognitionem admittant, ne posthac docendi munus vsurpent. Episcopus autem crebris interea literis ac internuncijs monet & orat senatum, vt in veteri maiorum religione persistant, neq; doctoribus fidem habeant, & quanti sit res periculi, demonstrat. Senatus inuicem orat, quod etiam annis aliquot antè fecerat, det operam, vt quæ pertinent ad verum Dei cultum, instituantur, cætera verò tollantur & antiquentur: hoc enim ipsius proprium esse munus: ille verò, tametsi conuentum atque diem aliquando condixerat eius rei causa, nihil tamen præstitit, & literis tantùm ab instituto deterrebat, & precibus nonnunquam intermiscebat comminationes. Cumque iam propè desperaret, senatum Imperij, qui tùm erat Spiræ, * de quo sæpe diximus, orat, vt suam authoritatem interponant. Hi missa legatione sub finem Decembris, admodum splendida, petunt, ne Missam abrogent: nam neque Cæsaris nec ordinum esse, veterem & à maioribus acceptam religionem immutare, nisi vel per generale, vel totius nationis concilium: quòd si nimis hoc esse longinquum videatur, diferant saltem vsque ad Imperij conuentum, iam breui futurum, atque ibi sua postulata proponant: nõ se dubitare, quin æquũ sint laturi responsum: legibus enim esse cautum, ne priuato Magistratui liceat rescindere, quæ communi totius orbis consensu decreta sunt: æquum igitur esse, vt hoc ab ipsis impetretur: quòd si verò pergant, fore, quia vis in eo sit, vt & Cæsar, summus magistratus, & ipsius per Imperiũ legatus rex Ferdinandus, grauiter hoc & permolestè ferant: se quoque, pro suo munere atque fide teneri, quicquid est eius rei, perscribere Cæsari, ac simul adhibere, quæ oportet, remedia. quod quidem inuiti admodum faciant. Itaque rogare, vt diligententer hæc secum expendant, & rectè monentibus auscultent: hoc & Cæsari fore longè gratissimum, & ad ipsorum quoque laudem atque salutem pertinere. Senatus, vbi sui instituti rationem explicasset, legatos commodè ab se dimittit.

Pontificijs docẽdi munus interdicitur.

Pag. 69. 108. 114.

Legatio senatus imperij ad Argentinenses.

Fuerat ibi paulò antè Hildessemus episcopus, & nomine Cæsaris idem postulauerat, hortatus, vt morem gererẽt, præsertim, cùm Cæsar etiam de nationis Germaniæ concilio cogitet: nam alioqui fore, vt consilium sibi Cæsar ac reliqui ordines capiant. Adhæc, episcopus Argentinensis aliquot senatores vrbis, viros nobiles, priuatim interpellat, suos beneficiarios, & missis literis ad singulos, quan

Hildes. Episcop. Laboratur p cõseruãda Missa.

1528 doquidem fide sint ipsi & iureiurando deuincti, grauiter monet, vt abrogationem Missæ totis viribus impediant, neque comprobent.

Pag. 108. III.

Senatus interim, cùm iam supra * bienniũ ea res ageretur, & ecclesiæ ministri quotidianis concionibus vehementer instarent, ciues etiam supplicarent, conuocatis omnibus ex more, qui rebus arduis adhiberi solent, numero trecenti, rem omnem ordine commemorant, & in vtranque partem multis in medium adductis, quòd si Missam aboleant, quid à Cæsare sit periculi, si non faciant, quantopere Deus offendatur, explicant, & cogitandi spaciũ ipsis largiuntur, & vt tributim collecti deliberent, petunt, quò deinde, cùm rursus conuenient, de communi voluntate atque consilio statuatur. Cùm ergo venisset dies, eorum sententia, qui Missam oppugnabãt, superior extitit. Itaque fit decretum, Februarij die vigesimo, suspendi Missam oportere ac intermitti, donec aduersarij demonstrent esse cultum Deo gratum. Hoc decretum & in vrbe ac foris, quàm latè patet ipsorum iurisdictio, senatus valere iubet atq; seruari, & per literas deinde certiorem facit episcopum. qui non absque gemitu maximoque dolore se illud accepisse, & cogi patiẽter ferre, & quòd sui sit in eo muneris, facturum se rescribit.

1529

Missa Argentina cõmunibus suffragijs abrogata.

Dissidium religionis Basileæ.

Annis nunc aliquot, Basileæ quoque magnum erat religionis causa dissidium, & senatus quidem decreuit tandem, vt eadem esset per totam vrbem doctrina, vtque de Missis, quæ locis adhuc aliquot supererant, certo die, palam habita disputatione, per suffragia decerneretur, quid in eo fieri oporteret: pontificij autem nihilo secius vrgebant suum institutũ, & aliquantò etiam acerbius pro concione notabant aduersarios. Et quoniam hoc illis erat impunè, plærique sic accipiebant, quasi primores illud non improbarent. Itaque delecti sunt è ciuibus, qui senatui denuò supplicarent, & pacti memoriam renouarent. Hi post multam actionem petebant, vt ij senatores, quorum hortatu pontificij sic docerent, quoniam ea res non solùm ad decreti facti contemptum, sed ad turbam atque seditionem etiam pertineret, loco submouerẽtur. Cum id senatus omninò recusaret, ciues, huius anni mensis Februarij die octauo, in æde Franciscanorum cõueniunt, & re deliberata, rursus idem à senatu, sed non tàm demissè, quàm antea, petunt: simul publica ciuitatis loca sibi capiunt & occupant, sine armis tamen. Sub eius diei vesperum, senatus placere sibi respondet, vt ij, quos loco remoueri postulent, deinceps, cùm de religione deliberabitur, non adsint, in cæteris verò locum & ordinem suum retineant. Eo dato responso, cũ appareret paucos aliquot vsurpare sibi summam rei, magis offensi fuerunt animi ciuium: quamobrem palàm testificantur, velle sibi capere consilium deinceps, non quidem religionis, verùm sui iuris vindicandi causa. mox armati turres atque portas occupant, & idonea loca præsidijs firmant, & excubias agunt, non secus atque in castris

Ciues Basilienses arma capiunt religionis causa.

castris, cum ab hoste vicino periculum est, fieri solet. Postridie, senatus deliberandi spacium petit, & ad eos, qui nuper fuerant intercessores, causam reijcit. Ciues illud non recusant, sed vt rei sint interea priuati, suoque sumptu litem prosequātur, volunt: ipsi verò, qui reipublicæ causam & posteritatis agant, sumptu publico. senatus etiā alia quædam leuiora illis largitur, quò sic offensionem mitigaret. Hoc ipso die, nonnulli ciues, quibus erat mandatum, vt per vrbem circumirent, ac rebus omnibus prouiderent, in templū primarium ascendunt. ex ijs quidam, hasta sua statuam alicuius Diui refellit, sic vt in terram delapsa, confringeretur: hac autem occasione in plures deinde manus inijcitur: interuentu verò sacrificorum, qui id ægrè ferebant, illi, ne mandati fines præterirent, nullam mouent ampliorem rixam, & abeunt. Cùm eius rei nuncius esset ad ciues in forum delatus, & plenior multò, quàm res ipsa ferebat, ad templum è vestigio mittuntur armati tercentum, vt illis opem ferrent: nam esse in angustijs atque periculo dicebantur. Vbi ventum est eò, iam illi discesserant: ne verò frustrà illuc itum esset, idola seu statuas ibi repertas demoliuntur, & progressi reliquis in templis idem faciunt. Ibi tùm è senatu quidam accurrunt, sedandi motus causa: ciues autem ad illos, quod vos totum iam triennium deliberatis, an fieri debeat, illud nos, inquiunt, vna perficiemus hora, ne propter idola sit vllum posthac inter nos dissidium. Sic adeò senatus eis omnia permittit, & loco moti fuerunt senatores XII absque ignominia tamen. in his erant Henricus Meltingerus, tum consul, Lucius Zieglerus, tribuum præfectus. Decretum etiam est factum, vt tàm in vrbe quàm foris per ipsorum fines aboleatur Missa cum idolis omnibus: adhæc, vt in ijs rebus deliberandis, quæ ad gloriam Dei pertinent & ad reipublicæ commodum, senatus in posterum adhibeat tribules, numero ad ducentos sexaginta, quorum vtatur consilio. Iis factis decretis, læti domum reuertuntur ciues, & in statuas tantùm omneis desijt iracundia. Tertio die, qui tum erat cinerū dies, vt pontificij vocant, statuæ ligneæ distributæ fuerunt in homines tenuiores, vt ijs ad ignem vterentur: cùm autem illi super diuidunda præda rixarentur, ac pugnis etiam rem agerent, placuit exurendas esse. Nouem ergò componuntur strues ante primariam ædem, & inflammatæ cremantur. Ità nimirum casus tulit, vt quo die pontificij solent frontibus hominum inuergere cinerem, quò sese pulucrem atque cinerem esse recordentur, ille ipse dies, propter idola in cinerem redacta, ciuitati fuerit lætus atque iucundus. Febrauarij die XII tribules illi, quos diximus, acta senatus comprobant: altera die, per singulas tribus denuò iuratur, & amicè disceditur. Tigurini, Bernates, Solodurij, cum de turba esset ad ipsos perlatū, illicò legatos mittunt intercessores: cùm autem hi venirent, iam sedata res erat. Paulò suprà * diximus de conuentu Spirensi, quem ad initium

Marginalia: 1529 — *Initiū euersionis imaginum Basileæ.* — *Iconomachia Basileæ.* — *Missa Basileæ abrogata.* — *Rixa inter pauperes ob statuas.* — *Exustæ imagines Basileæ.* — *Pag. 166.* *Spirensis conuentus.*

1529 Februarij Cæsar indixerat, sed non est ante Idus Martij factum initium. Princeps ac ordines aderant admodum frequentes: elector Saxoniæ Melanchthonem adduxerat. Principio cœptum est agi de religione, & post multam actionem factum est * decretum, vt infrà dicemus. Pontificij autem eò spectabant, vt Saxonem aliosq; principes à ciuitatibus dirimerent, ne qua esset inter ipsos consiliorum communicatio, neque voluntatis consensio: & quoniam de cœna Domini non eadem erat omnium ciuitatum, quæ principum, sententia, spem illi conceperant, se posse, quod cupiebant, perficere, sed id frustrà fuit, vt postea docebitur. Ferdinādus etiam & collegæ, ciuitatum aliquot legatos, Aprilis die quinta separatim euocant, & quòd præter Cæsaris edictum multa mutassent, grauiter incusant, ac demum hortantur, vt reliquorum ordinum sententiæ suam voluntatem atque studium accommodent, ne per ipsorum secessionem comitia dissoluantur. Illi, mutationem factam, non ad Cæsaris iniuriam vllam pertinere, seque inprimis esse cupidos cōcordiæ, & omnia velle Cæsaris causa, neque legitimi concilij se recusare iudicium demonstrant.

Pag. 171.

Ciuitatum aliquot legati incusantur de mutat. relig.

Cùm Heluetiorū ciuitates duæ, longè pontentissimæ, * Tiguri atque Berna, consentirent in religione, sicut diximus, Lucernates, Vrani, Suitenses, Vnterualdij, Tugiani, qui præ cæteris erant huic infesti doctrinæ, fœdus cum Ferdinando rege faciunt. Per Ioannem Thomasium Mirandulanum, Clemens pontifex, Aprilis die XIII principes hortatur ad bellum Turcicum: Ac licet permagnam ipse calamitatem his proximis annis acceperit, auxilia tamen, & omnē operam promittit, vt Cæsare, Galliæque rege pacatis, conciliū mox inchoëtur, quò Germania rursus eandem cum alijs prouincijs religionem amplectatur.

Pag. 80. 92. 195.

Fœdus Heluet. 5 pagorum cum Ferdinando.

Legatus pontificis ad principes Germaniæ.

Is, quem suprà diximus, * Imperij senatus, * Eslinga fuerat ante menses aliquot euocatus * Spiram, cumque ciuitas Argentina sui eò misisset legatum, Danielem Miegium, qui cum reliquis ibi consiliarijs negocia publica de more tractaret, repudiatus à cōsessu fuit, propter * abrogatam nuper Missam, & non expectatum huius conuentus exitum. Eo cognito, reliquæ ciuitates, quoniam ad ipsas etiam exemplum pertineret, intercedunt, & Imperij morem seruari petunt: etiamsi fortè quid illi fecerunt ab ecclesiæ cæremonijs alienum atque ritu, non idcircò tamen in suo iure interpellandos esse, donec legitimo concilio sit dirempta controuersia: præsertim, cùm adhuc nihil eiusmodi sit tentatum, neque religionis causa cuiquā de suo iure quicquam sit in publicis conuentibus derogatum. Post hæc, Iacobus Sturmius, nomine ciuitatis in eo conuentu legatus, quòd si præter Imperij morem atque legem, ad hunc modum loco remoueantur, non esse, quòd vlla sumptuum ab ipsis expectetur deinceps communicatio, dicebat. Sed his omnibus nihil fuit profectum

Pag. 69. 108. 114.
Pag. 167.
Legatus Argentinensis in consessu repudiatus
Pag. 168.

Ciuitatū intercessio.

cum, & intercessoribus Ferdinandus ipse respondens, quamlibet aliam ciuitatem, quæ modò Cæsaris edicta seruet, in eius locū summitti iubebat. Post multam de religione disceptationem, superioris comitij Spirensis actio, paucis repetitur. In eo nimirum fuisse decretum, * vt quantum ad Cæsaris edictum Vuormaciense pertinet, ità sese gerant omnes, quò sui facti rationem & Deo possint & Cæsari quoque reddere: sed multos eo prorsus abuti, & omnis ferè generis horrenda nouaque dogmata, sub hoc veluti prætextu nunc & defendi & excusari. Nouum igitur fit decretum in hanc sententiam. Qui Cæsaris edictum illud adhuc seruarunt, deinceps quoq; seruent, ad concilium vsque, de quo Cæsar iam propè certam spem faciat, & populum etiam huc astringant: qui verò doctrinæ genus mutarunt, neque discedere iam ab eo possunt absque metu seditionis, vt hi sibi temperent in posterum, nec aliquid præterea innouēt adusque concilij tempus: deinde, ne doctrina eorum, qui de cœna Domini secus quàm ecclesia, docent, recipiatur, néue abrogetur Missa: nec ijs in locis, vbi nouum est doctrinæ genus, impedimentū fiat, quò minus ad Missam, qui volent, accedāt: anabaptistis etiam, qui suum dogma pertinaciter defendunt, * capitis pœna constituitur, & ecclesiæ ministris iniungitur, vt iuxta probatam ab ecclesia interpretationē doceant, alia verò dogmata, de quibus fortè disputari possit, nō attingant, sed concilij decretum expectent: adhæc, vt pacem inter se colant omnes ordines, & religionis causa nec damnum inuicem dent, nec alter alterius ditioni subditos in suam fidem aut tutelam recipiant: qui secus fecerint, proscriptorum numero iubentur esse. 1529

Pag. 150.

Decretum conuentus Spirensis, De hoc vide Pag. 187.

Eius confirmat. Pag. 447.

Huic decreto sese opponunt elector Saxoniæ, Georgius Brandeburgicus, Ernestus & Franciscus Luneburgici, Lantgrauius, Anhaldius, & Aprilis die XIX, palàm, cur non assentiantur, de scripto recitant. Et primò quidem superioris * conuentus decretum repetunt, quo sua cuique religio permittitur adusque concilium: ab eo minimè discedendum, neque esse violanda, quæ tunc pacis retinendæ causa, post multam deliberationem pacta fuerunt, & signis atque iureiurando confirmata: se quidem exemplo suorū maiorum velle omnia Cæsaris causa: quantum etiam facultatibus atq; viribus possint, libenter ad eius vsum atque dignitatem collaturos: præsentem verò causam ad omnium salutem pertinere sempiternā: quòd igitur ab ipsis in eo dissentiant, orare, ne molestè ferant: sicut enim superius decretum de communi omnium voluntate factum sit, ità quoque, nisi pariter assentiantur omnes, rescindi nō posse nec irritum fieri: quò minus ipsi, quam velint, religionis formam, suos intra fines constituant, non se repugnare, ac rogare Deum, vt suæ cognitionis lumen in omnium mentibus accendat: annis nunc aliquot, multam esse, doctrinæ causa, dissensionem ac simultatē: eius autem

Protestatio principum cōtra decretum Spiren. Pag. 150.

1529

Author dissentionum. *Pag.80.&seq.*

autem quæ sit origo, quis author, conuentu* Noribergico fuisse quodammodo demonstratum, & ipsiusmet confessione pontificis, & ipsorum quoque principum ac ordinũ postulatis, quæ numero ad LXXX legato pontificio tradita sint: quorum tamen nulla sit adhuc facta emendatio: deliberationum autem omnium hunc semper fuisse finem, tollendis videlicet controuersijs & corrigendis vitijs nullam esse viam expeditiorem concilio: quòd autem eo prætermisso, nunc decreuerint, vt qui doctrinæ genus mutarunt, neque sine turba iam illud relinquere possunt, nihil amplius innouent, id non se posse laudare neque recipere, nisi velint ei doctrinæ, quam vti piam atque veram hucusque profitentur, fidem ipsi derogare, ac fateri, discedendum esse quidem ab ea doctrina, si modò sine tumultu atque seditione fieri posset: quod ipsum quid esset aliud, quàm verbum Dei, quod purum habeant ac impollutum, abnegare? quo sanè nullum possit admitti grauius peccatum: nec enim sermone tantùm, sed ipsa quoque re confitendum esse: quantã hæc etiam abnegatio ruinam secum traheret, & quàm esset futura perniciosa multis euangelij cupidis, facilè posse cogitari: quod ad Missam attinet, notum esse, quemadmodum suæ ditionis ecclesiæ ministri,* pontificiam Missam inuictis & firmis scripturæ testimonijs expugnauerint, in eiusque locum instituerint cœnam Domini, iuxta præscriptum atque mandatum Christi, iuxtaque morem ab apostolis obseruatum: quare nec istam quoque decreti particulam admittere se, neque suis, vt adsint Missæ iam abrogatæ, posse concedere: nam vt maximè syncerus atque rectus esset vsus Missæ pontificiæ, tamen, si duas ipsi Missas inter se contrarias in suis templis admittant, quàm id sit futurum mali exempli, & quantæ sint ex eo simultates orituræ, neminem esse qui non videat: quòd autem præscribant, quid suis ipsi populis mandare, & quas in suis ditionibus ferre debeant leges, valde se mirari, præsertim, cùm ipsi minimè sint passuri, si quis hoc inuicem apud eos tentaret: quid de corporis atque sanguinis Christi præsentia, suis in ecclesijs doceatur, omnibus constare, neque longiori opus esse explicatione: sed tamẽ, quod antea sæpe dixerint, nunc etiam sibi videri, nondum esse videlicet in illos, qui secus doceant, eiusmodi faciundum decretum, eò quòd Cæsaris diploma nullam eius rei mentionem faciat: deinde, quòd eius doctrinæ defensores neque vocati sint nec auditi: quàm autem nõ sit decorum nec æquum, in rebus tàm arduis aliquid vllo tempore statui, non auditis ijs, quorum interest, etiam atque etiam esse considerandum: Iam illud quod dicant, euangelium esse docendũ iuxta receptas ab ecclesia & probatas interpretationes, rectè quidẽ habere, sed in eo litem esse, quæ sit ecclesia vera: cùm autem nulla sit doctrina certior, quàm verbi diuini, cumque præter illud nihil doceri debeat, & quæ videntur obscuriora scripturæ loca nõ possint

Pag.67.90.92.160.161.168.

1529

rectius, quàm aliis eiusdem scripturæ locis illustrioribus explicari, idcircò se permansuros in eo vestigio, & daturos operam, vt veteris atque noui Testamenti scripta purè ac perspicuè doceantur: hanc enim vnicam esse rationem planè certam & indubitatam: hominū verò traditiones nullo niti firmo fundamento: postremi * cōuentus decretum, pacis atque concordiæ factum esse causa: verùm, si præsens hoc valere debeat, maximis turbis & offensionibus viam patefieri: iam enim, licet adhuc quidem suspensum fuerit edictum illud Vuormaciense, principes quosdam eò spectare, vt priuatorum aliquot, suæ ditionis hominū fortunas auertant, & ad se transferant, ob non seruatum edictum, ex eoque facilè intelligi, quid sit futurū, si nunc edictum illud denuò sanciatur, & ex ipsis aliqui contra se vim expediant, & ad ea cogere velint, quæ salua conscientia præstari nequeant: illud autem non rectè dici, postremi conuentus decretum, eiusmodi verbis esse conceptum, vt eo plærique abutantur, & interea dum concilium habeatur, licere sibi quiduis putent: hæc nimirùm ab ijs potissimùm spargi, qui supremi iudicij metu, cùm patefient omnia, parum afficiuntur: ad se verò quantum attinet, non recusare, quo minus ijs, qui violatum ab se dicant illud decretum, apud æquos iudices respondeant: quæ cùm ità sint, non se assentiri huic ipsorum decreto, suique facti rationem esse reddituros & palàm omnibus, & ipsi quoque Cæsari: ac interea, dum inchoëtur aut publicum totius orbis, aut prouinciæ Germaniæ conciliū, nihil se facturos, quod iure possit improbari: quod insuper de colenda pace, de non interuertendis aliorum bonis, de anabaptistis, deque typographis decretum sit, in eo quoque se, quid sui sit officij, non ignorare.

Quomodo interpretanda scriptura.

Pag. 150.

Huic principum protestationi, communicato consilio, primi nominis ciuitates aliquot sese coniungunt, Argentina, Noriberga, Vlma, Constantia, Rutelinga, Vuinssemiū, Meminga, Lindauia, Campodunum, Hailbrunum, Isna, Vuisseburgum, Norlinga, Sangallū. Et hæc quidem est origo nominis protestantium, quod non solùm in Germania, sed apud exteras quoque gentes peruulgatum est atque celebre. Ferdinandus excesserat iam è concilio principum, antequàm hi protestarentur, tametsi, vt paululum modò differret, à Saxone fuerat rogatus atque socijs. Pòst, appellationis quoque formulam protestantes concipiunt, & edunt, in eaque rem omnem ordine cōmemorant, ac demùm ab omni actione * Spirensi & decreto ibi facto prouocant ad Cæsarem, ad futurum generale, vel Germanicæ nationis legitimum concilium, ad omnes denique non suspectos iudices, ac * simul legationem ad Cæsarem decernunt.

Aliquot ciuitates Protestationi huic se coniungunt.

Origo nominis protestantium.

Protestantium prouocatio ad Cæsarem ab actione & decreto Spir. *pag. 171. pag. 177.*

Non multò pòst, Tigurini & Bernates copias educunt in quinq; pagicos, vti vocant, ipsorū hostes, de quibus paulò suprà * diximus. Et Tigurini quidem, edito scripto, causam, cur ità faciant, exponūt,

Bellum ciuile inter Heluet. *Pag. 171. Infra pag. 220.*

&

1529 & multas illorum recensent iniurias, in quibus etiam hæc est, quòd ipsorum ciues nonnullos, cùm pecuniam sibi debitam reposcerent, Suitenses verberibus affecerint, quòd Vnterualdij, ipsorum atque etiam Bernæ & Basileæ & Argentinæ ciuitatis insignia suspenderint ad patibulum: fœdus * etiã ipsos omneis cum Ferdinando rege fecisse, vt religionem opprimant, in eoque pactum esse dicunt, vt quicquid ipsorum agricis Rhenum, auxilio Ferdinandi capietur, id illis omne cedat. Qua quidem ex re facile est, inquiunt, videre, hoc ipsorum esse consilij, vt externis copijs adiuti, nos è finibus nostris eijciant. In quo sanè non modò ius naturæ, sed ipsa quoque pacta violant, quando videlicet in nostrã perniciem, cum illo coniurant hoste, quo non alium habet nostra natio vel antiquiorem vel infestiorem, in quo debellando, tot nunc annis, inde à primordio nostri fœderis, tanta consensione, vires & robur omne simul communicauimus. Productis vtrinq; copijs, & positis castris, interuentu finitimorum & Argentinæ quoque ciuitatis composita res fuit, & discessum ab armis. A Ferdinando missa fuerunt illis auxilia, quæ ad Rhenum vsque peruenerant. Inter alia pactũ fuit, ne religionis causa bellum inter ipsos esset, vtque deinceps à maledictis abstineretur, constituta graui pœna.

Pag.170.

Res componitur pacto.

Galliæ rex, cùm & liberorum suorum statu, quos in Hispaniam miserat * obsides, afficeretur, & per Italiã infœliciter bellum gereret, amisso nuper exercitu atque Imperatore * Lautrecho, sicut diximus, amisso etiam Andræa Auria Genuate, rei maritimæ scientia clarissimo duce, qui sub idem ferè tempus, quo Lautrechus mortem obijt, ad Cæsarem defecerat, restituta patriç libertate: ad pacem animum adiecit. Itaque Cameraci, oppido Belgicæ, conueniunt Margarita, Cæsaris amita, & regis mater Aloisia, multique alij proceres, ac in his, cardinalis episcopus Leodiensis, Erardus Marchianus, & pacem Augusto mense faciunt, & illud, ante triennium in Hispania factum de Lutheranis * decretum, vt suprà docuimus, repetunt, ac denuò confirmant. Reliquæ conditiones, partim fuerunt mutatæ. nam Burgundiam Cæsar Gallo permittit, si marem è sorore suscipiat: Rex verò pro liberatione * filiorum Cæsari dependit aureorũ millia, vicies centena, & in his, debitum * Anglicanum. Paulò pòst, ex Hispanijs Genuam Cæsar applicuit, eodemque tempore Turcarũ Imperator, Solimannus, à Ioanne Vayuoda solicitatus, per Hieronymum Lascum, Polonum, excellentis ingenij virum, innumero cum exercitu per Vngariam tendit in Austriam, & primariam eius regionis vrbem Viennam, ad Idus Septembris obsidet, & cuniculis rem agit, & qua parte mœnia subuertisset, manus acerrimè conserit: sed cùm milites præsidiarij Germani, quorum præcipuus dux erat Philippus Palatinus princeps, fortissimè stationem defenderent, postridie Idus Octobris, infecta re discedit, multis hominum milli-

Gallo cedunt omnia infœliciter.

Pag.147.

Pag 166.

Andr. Auria ad Cæs. defecit.

Pacificatio Cameraci inter Cæsarem & Gall.

Pag.146.

Liberati in Gall. redeunt

Pag.182.

Pa. 70.147.162.

Cæs. ex Hisp. Genuam applicat.

Solimãnus Turca Viennam obsidet.

millibus, in reditu, partim trucidatis, partim in miserabilem ac fœdam seruitutem abductis. Vayuodam autem abiens Budæ regem constituit. 1529

Vuayuoda Rex Budæ a Turca constituitur, pa. 151.

Nouum etiam morbi genus hoc anno Germaniam inuasit. Sudore pestifero correpti homines, intra vigesimam quartam horam aut exhalabant animam, aut, si virus exudassent, valetudinem paulatim recuperabant, &, prius quàm de remedio constaret, multa perierunt millia. Malum hoc, inde ab oceano, per omnem propè Germaniam peruasit, breuissimo temporis spacio, & incredibili celeritate velut incendium aliquod longè lateq; depascebat omnia. vulgò dicitur morbus Anglicus. nam Henrici septimi, Britanniæ regis anno primo, qui fuit annus humanæ salutis M. CCCC. LXXXVI, eadem lues insulam illam inuasit, & quoniam in re noua remediū erat incognitum, ingentem hominum stragem edidit. Fuit insuper hoc tempore, frumenti ac vini tenuissimus prouentus: itaque illa, quæ Deus iratus eiaculari consueuit in populum ingratum, tela, morbi contagio, bellum, inedia, simul vno eodemque tempore in Germaniam incubuerunt.

Morbus Anglicus in Germania grassatur.

Polydor. Vergil. histor. Anglica lib. 26.

Calamitates Germaniæ ingentes.

Captiui per id tempus tenebantur Coloniæ Agrippinæ, Petrus Flistedius, Adolphus Clarebachus, homines literati, quòd de cœna Domini, deque cæteris dogmatis diuersum à pontificijs sentirent. Senatus eius vrbis habet ius, vt in carcerem ducat quos oportet: vitæ autem necisque potestatem solus habet archiepiscopus: ac fieri potest, vt quos capitis damnauit senatus, archiepiscopi prætor absoluat. Illi verò per sesquiannum & amplius eò, custodia detenti, nunc demùm ab vtrisque damnati fuerunt, & exusti, magno cum gemitu plurimorum & commiseratione. Culpam eius rei plærique conferebant in theologos concionatores, qui supplicijs impiorum placandam esse clamabant iram Dei, nouo morbi genere nos verberantis. Adolphus erat forma liberali, facundus, & eruditus: cumque ducerentur ad supplicium, fidei suæ rationem explicabant, & scripturæ testimonijs inuicem sese confirmabant, ita quidem vt omnium oculi mentesque in ijs hærerent defixi.

Studiosi duo Coloniæ ob religionem exusti.

Martyrolog. Foxi part. 2. lib. 3.

Archiep. Colon. autoritas.

Diximus antea * de dissidio Lutheri & Zuinglij, super cœna Domini: cùm illud iam supra trienniū agitaretur, & grauis esset dimicatio, multi, quibus doleret hac vna simultate consensionem impediri doctrinæ, remedium adhiberi cumprimis optabant. Lantgrauius ergo cum socijs re communicata, solicitatis etiam Heluetijs, diem constituit, quo die Marpurgi conuenirent vtriusque partis viri docti, deque summa rei placidè conferrent. E Saxonia venerunt Lutherus, Melanchthon, Ionas: ab Heluetijs, Oecolampadius, Zuinglius, Argentorato, Bucerus, Hedio: Noriberga, Osiander: multi aderant præterea viri graues ac eruditi: solus autem Lutherus atque Zuinglius causam disceptabant. Sed cùm illud, quod dixi, morbi

Pag. 140.

Marpurgi colloquium inter Lutherū & Zuinglium.

1529 morbi genus eò iam peruenisset, abrupta demum actione iussu Lantgrauij, sic conuenit: quadoquidem in præcipuis omnibus dogmatis idem sentirent, abstinendum esse deinceps ab omni contentione, & Deum orandum, vt in hac etiam controuersia lumen accendat, & concordiæ viam ostendat. Et ità quidem amicè discessum fuit initio Octobris.

Pag. 150.

Dictum est antè,* quomodo Saxoniæ princeps & Lantgrauius, in conuentu, qui Spiræ fuit ante trienniũ, fœderis ineundi mentionem fecerint: ea res in deliberationẽ deinde non semel venit, & iam potissimùm,* hoc facto decreto, cœptum est de illo cogitari vehementius. & finito conuentu, concepta quædã Noribergæ fuit eius rei formula, & pòst amplius tractata. Cumq; mense Octobri Suabachum legati principum ac ciuitatũ venissent, Saxonis & Georgij Brandeburgici nomine propositum fuit. quoniam religionis ac veræ doctrinæ defensio, sit huius fundamentum fœderis atque causa, primùm oportere consentientes omnium in eo esse voluntates. Itaque recitata fuit doctrinæ summa, capitibus aliquot comprehensa, quam approbarent omnes: Argentinenses autem ac Vlmenses legati, neque superiori conuentu Rotacensi factam eius rei mentionem esse, neque se quicquam in mandatis habere dicebant. De cœna Domini non erat eadem omnium sententia, sicut antè* quoque diximus: & hic solus erat scrupulus. cùm ergo decerni propterea nihil posset, alter fuit Smalcaldiæ conuentus indictus ad Idus Decembreis.

Spirensi. pa. 171.

In cõuentu Suabacensi protestãtes de ineundo fœdere consultant.

Pag. 170.

Smalcald. conuent. indicitur, pag. 180.

Vbi iam Cæsar in Italiam venisset, Erasmus Roterodamus, qui Basilea relicta, propter mutatam religionem, & vitandę suspicionis causa, Friburgum sese receperat, Ferdinandi regis oppidũ, Nouembri mense libellum edit, qui titulo quidem inscriptus est contra quosdam, qui sese falsò iactant Euangelicos: reuera autem totum ordinem perstringit. nam inter alia multa, nullum se nouisse dicit ex illis, qui non seipso videatur esse factus deterior. Huic deinde scripto respondent Argentinenses theologi, quoniam de ipsis potissimùm & Basiliensibus ille tractauerat, in primis autem de Bucero.

Erasmi liber cõtra euangelicos.

Responsi. ad Erasmi scriptum.

Aduentante Bononiam Cæsare, Franciscus Sfortia, qui pontifici Galliæque regi confœderatus antè fuerat, profectus ad eum, vbi suam causam ipse dixisset, intercessione Clementis septimi, Mediolanensem principatum à Cæsare tandem recuperat, inter alia pactus ei dare aureorum millia nongenta: dimidiam quidem partem, hoc anno, reliquum autem intra decimum annum, æquis pensionibus. pignoris autem loco, Cæsar Comum & arcem Mediolani sibi seruat, dum anni primi solutio fiat.

Cæs. Bonon. venit, vide pa. 181.

Sfortia principatum Mediolanensem recuperat.

LIBER

LIBER VII.

ARGVMENTVM.

Protestantium Lagati ad Cæsarem, accepto Placentiæ responso, prouocant: quos illic retentos cùm intelligerent Protestantes, Smalcaldiæ cõuentum decernunt. Argentinenses cum tribus Heluetiorum pagis fœdus ineunt. Cæsar Bononiæ inauguratus à Pontifice, conuentum indicit omnium ordinum Augustæ, vbi Protestantes suæ doctrinæ confessiones exhibent, cui opponunt contrarium scriptum & confutationem aduersarij. Designantur qui placidè ea de re transigant, & concordiæ rationes ineant. Cæsar Protestantes solicitat, qui neque exhortationibus, neque vllis obiectionibus, nullis denique calumnijs, quibus premebantur dimoueri possunt, quin constanter in sua confessione persistent: atque dato vltimo responso discedunt. Romæ exundat Tiberis. Eccius & Faber ob scriptas confutationes contra Argentinenses, & alias ciuitates honorarium munus petunt & impetrant. Prussiæ transactio rescinditur. Decretum Augustanum recitatur. Melanchthonem ob decretum illud anxium solatur Lutherus, qui propius Augustam accesserat: ad quem Bucerus proficiscitur, vt cum Zuinglio conciliet. De creando rege Romanorum Ferdinando agitur: cui Saxo & alij principes resistunt, atque omnino intercedunt. Rex tamen creatur, & regno inauguratur.

DIXIMVS antea,* Protestantes decreuisse legationem ad Cæsarem. Hi erant Iohannes Ehingerus, Alexius Frauentrutus, Michael Cadenus Noribergensis, qui Genuam vsque profecti, de Cæsaris ab Hispanijs aduentu cognoscunt, ac deinde Septembris die nono, Placentiæ, per Mercurinum Cattinarium, qui pridie factus erat cardinalis, per Henricum Nassouium, Alexandrũ Schueissium, Alfonsum Valdesium Hispanum, viam & aditum sibi faciunt. Cæsar XII Septembris diem eis constituit: monet tamen, vt sua postulata scripto complectantur, neq; sermone vtantur prolixiori, propter varias & grauissimas occupationes. Cùm ad diem venissent rursus per interpretem monet, vt paucis agant. Illi, sicut in mandatis habebant, ordine repetunt decretum Imperij factum ante * annum tertium, quod nuper * alio decreto sublatum sit: quod quidem si valere debeat, maximæ sint ex eo turbæ nasciturae: Saxoniæ principem igitur electorẽ atque socios, & his adiunctas quoque ciuitates, palàm tunc esse professos,* non se huic assentiri decreto: rogare autem, ne grauiter hoc ipse ferat aut molestè, sed necessitati tribuat: illos enim interea, dum cogitur concilium, nihil esse admissuros, quod non & Deo sperent & ipsi quoque posse probari: deinde, maiorum exemplo facturos esse quiduis pro salute ac dignitate tũ ipsius tum Imperij, seu bellum sit gerendum in Turcam, seu quoduis aliud sustinendum sit onus: obsecrare etiam, si fortè res ad ipsum aliter delata sit, ne credat, sed huic narrationi fidem habeat, nec vllam concipiat in eos offensionem, nisi prius ipsorum audita purgatione: præsertim, cùm hoc semper deferant, si scripturæ testimonio rectius edo-

Pag. 173.
Legatio Protestantium ad Cæsarem.
Mercur. Cattinarius Cardinalis factus.
Moritur, pag. 182.
Legati ad Cæs.
Pag. 150.
Pag. 171.
Pag. 171.
Idem etiam affirmant pa. 193.

1529 ceantur, nihil esse facturos obstinatè vel præter officium: itaque petere, vt illos in suam tutelam atque patrocinium accipiat, & primo quoque tempore, clementer ac benignè scripto respondeat: & quoniam sermone res tota non possit explicari quod etiam ipse iusserit, ideò se, quicquid omninò sit necessarium ad pleniorem cognitionem, scripto comprehensum ipsi tradere. Cæsar deinde, per interpretem, cuiusmodi sint ipsorum postulata, se accepisse, quam etiam suorum principum nomine deferant obsequentiam, habere pergratam, & communicato cum suis consilio, quód æquum videbitur, responsurū se dicit. XIII demùm Octob. die responsum dedit scriptum, vt illi petierant. de actione tota * Spirensi, deq; decreto facto per fratrē Ferdinandum regem, eiusq; collegas antè se cognouisse, quàm ipsi aduenerint: & dissidium hoc, quod multis incommodis atq; malis occasionem prębeat, vehementer sibi dolere: cunq; sui sit officij, hæc omnia præcauere, ne accidant, aut, cùm acciderint, emēdare, ideò se diu multumq; & grauiter, de re tota cū suis familiaribus deliberasse, atq; ità reperire, decretum illud eò factum esse, ne quid deinceps innouetur, nec vlli sectæ sit in posterum locus, cuiusmodi iam inuectæ sint complures & admodū tetræ: deinde, vt pax & concordia per Imperiū statuatur: ideoq; Saxoniæ principem atq; socios meritò debuisse his omnibus assentiri: nam & sibi & reliquis principibus, animæ suæ salutem & conscientiæ tranquillitatē, non minus esse curæ, quàm illis, nec etiā minus optare se consilium, quàm illi, constituendæ reipub. causa: quod tamen conciliū videri possit non admodum esse necessarium, si modò, quæ communi voluntate decreta sunt atque consensu, valerent, si quoque illud omnium ordinum approbatione * factum Vuormaciæ, superioribus annis, decretum, & huic à se coniunctum edictum, seruaretur, sicut & ipsi fateantur eiusmodi decreta firma esse debere atque fixa: quod cùm ità se habeat, & quia moribus receptum sit, vt quod maior pars ordinum Imperij sanciuit, ne paucis quibusdam hoc rescindere liceat, ideò se datis literis ad Saxonem atque socios, mandasse, vt decretū factum habeant ratum, neque contrà faciant, sed obtemperent, pro ea fide, qua sibi deuincti sint & Imperio: nam alioqui fore, vt authoritatis & exempli causa, seuerè in ipsos animaduertat: existimare autem, hoc suum scriptū iam illis esse redditum, aut propediem redditum iri, & facturos quod iusserit: id sibi quidē fore longè gratissimum, præsertim in hoc tempore, cùm certò nuncietur, Christiani nominis hostem, Turcam, progressum in Vngariam, cum omnibus copijs petere Germaniam: hac nimirum de causa vehementer opus esse concordia domestica: nam etiam vt in Turcicum bellum & in alios vsus Imperij, pecuniam & opem illi conferant, tamen, nisi mutua sit animorum consensio, nisi pax inter omneis ordines atque beneuolentia constet, non posse quicquam aduersus tantum hostem

Cæsar Protestantibus respondet.

Pag. 149. 150.

Pag. 66.

hostem vtiliter suscipi vel administrari: nec enim agi de vna tantum & altera prouincia, sed totum hunc orbem reipublicæ Christianæ, præsertim verò Germaniam, neque coniuges tantùm & vxores atque fortunas vniuscuiusque, sed fidem, religionem, leges omneis, & quicquid omninò charum esse potest, in præsentissimum periculum deuocari: resistendum igitur illi quàmprimum, coniunctis & animis & viribus, aut hæc tàm horrenda, tàm funesta, tàm tetra, indubitanter expectanda: quòd si nulla subesset alia, tamen hac præcipuè de causa, debere illos omne suum studium ad maioris partis ordinum Imperij voluntatem aggregare: quæ cùm ità sint, petere se rursus atque mandare, vt decreto facto morem gerant, vti reliqui ordines, qui nō minus, quàm ipsi, cupiant suam religionem atque vitam approbare Deo: contentione quoque omni deposita & dissidio, consulant in commune cum alijs atque decernant, quomodo fratri Ferdinando regi subministrentur auxilia, quomodo vis Turcica reprimi possit, ne longius euagetur: his etiam de rebus actutū se cum pontifice, coràm, quo videlicet & immanissimus hostis reijciatur, & religionis actio referatur omnis ad gloriā Dei, & ad communem omnium tranquillitatem: compositis quoque rebus per Italiam, quod fœlix atque faustum sit vniuersæ reipublicæ, primo quoque tempore, vim omnem atque vires in Turcam velle se conuertere: quamobrem sperare, illos, periculi considerata magnitudine, facturos: quod alioquin ex officio debeant. Eo dato responso, legati, cùm legissent, appellationem, sic, vt erat concepta, tradunt Alexandrio Schueissio, testibus ad eam rem adhibitis, vt fieri consueuit: ille quidem initio recusat, sed tandem accipit, & ad Cæsarem defert, eodemque die post meridiem redit, & reliquo sermone confecto, Cæsarē iubere dicit, ne pedem moueant è diuersorio, ne quid suis perscribant, ne suorum quem aliquò mittant, donec aliud renunciet, capitis atq; fortunarum denunciata pœna, si secus faciant.

1529 *Periculum à Turca.*

Legati exhibēt appellationem. De qua pa. 173. 192.

Legati detinentur post appell. exhibitam.

Dum hoc agitur, fortè aberat domo Michael Cadenus, & è vestigio certior factus per famulum, rem omnem senatui Noribergico perscribit, & literas magna celeritate perferri curat: nec enim fide tenebatur deuinctus, vt collegæ. Penultimo demùm Octobris die, Parmæ, quò iussi erant sequi, Nicolaus Grauellanus, qui Mercurini partes obibat ægrotantis, nunciat eis, etsi delatam sibi prouocationem Cæsar ægrè ferat, tamen permittere, vt domum ad suos reuertantur: Cadenum verò iubet manere, capitis pœnam comminatus, nisi pareat. cuius quidem rei hæc erat causa. Lantgrauius dederat abituro libellum eleganter adornatum, qui doctrinæ Christianæ summam paucis complectebatur, vt Cæsari daret: is per occasionem, cùm ad sacrum iret Cæsar, porrigit: Cæsar inuicem episcopo cuidam Hispano, vt quid rei esset, cognosceret. hic fortè in locum illū incidit, vbi Christus monet apostolos, ne principatū affectent:

Michael Cadenus Protestantes de duro Cæsaris responso certiores facit.

Lantgrauius Cæsari per Cadenum libellum offert.

1529 hoc enim ipsorum nō esse professionis, & gentium, reges vsurpare sibi talem potestatem. Eum locum author inter alia tractauerat, demonstrans, cuiusmodi sit officium ministrorum ecclesiæ: sed illi cùm obiter legisset, percontanti Cæsari sic referebat, quasi magistratui Christiano ius gladij tolleret libellus, & gentibus duntaxat alienis à religione Christiana permitteret. hac ergò de causa detinetur iste: hoc etiam Granuellanus addebat, velle Cæsarē, vt idem scriptum exhibeat quoq; pontifici: cùm autem ipse factum purgaret, neque satis commodum responsum ferret, & è sermone Granuellani periculum suum intelligeret, silentio conscendit equum, & celeriter Ferrariam, inde Venetias profectus, domum reuertit. Senatus Noribergicus, acceptis litteris Cadeni, de quibus antè dictum est, Saxonem, Lantgrauium atq; socios illicò certiorem facit Octobris die XXIIII, re deliberata, placuit * Smalcaldiæ fieri conuentum sub finem Nouembris. Eò venerunt ad diem Saxoniæ princeps, eiusq́ue filius, Iohannes Fridericus, Ernestus & Franciscus Luneburgici, fratres, Lantgrauius Philippus, Georgij Brandeburgensis consiliarij, ciuitates etiam, Argentoratum, Vlma, Noriberga, Helprunum, Rutelinga, Constantia, Meminga, Campodunum, Lindauia. Sub idem tempus venerunt ex Italia legati, cunque legationem renunciassent, vt suprà * commemorauimus, visum fuit agendum esse omnium primò de religione, cuius * nuper erant proposita capita. Rogantur itaq; Argentinenses ac Vlmenses, quid sit ipsorum in eo voluntatis atq; propositi? respondent in eandem, vt * nuper, sententiam. quo tempore primùm * sit agi cœptum de fœdere, nullam eius rei mentionem esse factam: hoc vnum modò in deliberationem venisse, quomodo sint auxilia communicanda, si quem doctrinæ causa periclitari cōtingeret: quid aduersarij moliantur ac in animo habeant, esse non obscurum: inter illa verò doctrinæ capita, quæ sunt in medium adducta, quædam posse disputari: quòd si de ijs non conueniat inter doctos, metum esse, ne dissidium oriatur, quod aduersarijs valde sit opportunum atq; commodum: itaq; suum esse consilium, vt ad illud, quòd initiò fuit de fœdere faciendo propositum, omnis referatur deliberatio. Saxo, & huic adiuncti Luneburgici fratres, & Brandeburgicus, solicitabant eos per Noribergicos, vt assentirentur: Lantgrauius verò medium sese gerens conciliationi studebat: cùm nihil proficeret, reliquarum etiam ciuitatum legati vocantur, & si quidem eam doctrinam per omnia probent, actionem fœderis institui posse cum ipsis, dicebatur: illi nullum habere se eius rei mandatum, respondent, & * primam vrgent actionem. Tandem ità disceditur, vt qui doctrinam hanc omnem profiteri velint atque recipere, * Noribergam veniant ad sextam Ianuarij diem anni sequentis, deliberandi causa, quid deinceps agendum sit.

Cadenus ex Italia aufugit.

De quo pa. 176.

Conuentus Protestantiū Smalcaldiæ.

Item pag. 204.

Renouatur pag. 265.

Pag. 176.

Pag. 176.

Argent. & Vlmens. de religione sententia.

Pag. 176. 150.

Pag. 156.

De hoc conuentu vide pag. seq.

Argen-

Argentinenses interea, muniendi sui causa, quò vim iniustam à se suisq; depellerent, cùm Tigurinis, Bernatibus, Basiliensibus, qui 1529 & vicini erant, & dogmate magis conueniebant, fœdus faciunt in hunc modum. Si doctrinæ causa vim patiantur, hæ, quas dixi, ciuitates auxilia mittant atque copias, quantas omninò res ipsa flagitabit, sic tamen, vt in mille pedites, aureos bis mille menstruos dent Argentinenses, loco subsidij: contrà, si vis ipsis inferatur, Argentina nullas quidem copias mittat, sed per belli tempus aureorum millia tria menstrua subministret: item, cuius in ciuitatis finibus, alterutrius partis hostes deprehendentur, non ferant impunè, sed eo loco sint atque numero, sicut belli ius atq; gentium præscribit. Si vis vlla fiat simul omnibus, tùm singuli suo sumptu rem gerant, & hostem quàm longissimè depellant: Argentina, pulueris tormentarij libras decies mille, Tigurum, & frumenti modios totidem Basileam, pacis tempore, cum erit opportunum, mittant ex eo tamē nihil sumatur, nisi belli tempore, & vrgente inedia: tunc illud in ciues liceat distribuere, facta æstimatione precij, quantum ex æquo videbitur: verúntamen, si auxilio proficiscantur Argentinensibus, puluere vtantur, quantum erit opus, in communi autem bello dimidiam precij partem persoluant. Decretum fuit hoc fœdus in annos quindecim, Ianuarij die quinto. Senatus Imperij, cui tum 1530 præerat Fridericus Palatinus, vbi resciuit, datis literis ad exitum eius mensis, peruulgatum esse dicit de fœdere, quod cum Heluetiorum pagis aliquot fecisse dicantur: id sibi cumprimis esse mirum, eos videlicet, qui sunt Imperio deuincti, sine cōsensu Cæsaris & ordinum Imperij, fœdus vllum inire cum aliquibus: & quanquam plærique omnes confirment, non tamen prius fidem habere se voluisse, quàm ab ipsis rem omnem cognoscant: itaque petere, vt sibi, qui Cæsaris locum obtineant, clarè perscribant, quid rei sit, & quibus conditionibus pacti sint.

Fœdus Argentinensium cum Heluetijs in annos 15: dissoluitur, Pag. 232.

Senatus Imperij litera ad Argentinenses.

Ad conuentum illum, à protestantibus * designatū Noribergæ, venerunt principum & perpaucarum ciuitatum legati: consilium erat, mittendam esse legationē ad Cæsarem atque Ferdinandum, sed ab eo discessum fuit. Et quia Cæsar Imperij conuentum primo vere putabatur indicturus, placuit, interea deliberandum esse, quid in eo proponi debeat, & quod singulis visum fuisset, intra tempus menstruum Saxoni renunciandum, vt per eum cæteri quoque cognoscant. Itaq; discessum fuit quarto Idus Ianuarij.

Pag. præced. Protestantium conuentus Noriberga.

Cæsar interea, qui Nouembris die quinto Bononiam venerat, Ianuarij die XXI dimissis in Germaniam literis, conuentum indicit omnium ordinum, Augustæ, ad diem octauum Aprilis, religionis potissimùm & Turcici belli causa.

Comitia Augusta indicta, Vt sup. pag. 176.

Vigesimo quarto deinde Februarij die, maximo cum apparatu atq; splendore fuit inauguratus à pontifice, quum verbis conceptis

Cæsar inauguratur à pontifice.

1530

Idem iurat Septemuiris, Pa. 28. Fracis. Guiciar. lib. 20. Iouius. lib. 27. Lud. Guiciard. lib. 1.

Frid. Mantuan. ornatur dignitate Ducali, cum primũ esset Marchio.

Mantua ad Gõzagam defectio.

iurasset,* pontificiæ dignitatis perpetuum se futurum esse defensorem. Antè quàm Bononiam veniret, ad ipsos fines ditionis pontificiæ præsto fuerant ei tres cardinales, à pontifice missi, fidem ab eo postulantes, ne quam ecclesiasticæ libertati vim vnquàm adferret. Ille sic respondit, vt ostẽderet, se nihil velle sui iuris imminuere, Parmam atque Placentiam tacitè designans, Mediolani ditionis vrbes, quas tùm ecclesia Romana possidebat. Bononia Cæsar profectus Fridericũ Mantuanum ornat dignitate Ducali. fuit olim Mantua Imperij libera ciuitas; pòst autem, varijs agitati motibus atque ciuibus malis, ad Ludouicum Gonzagam, propter eiectam Passerini tyrannidem, rei summam deferunt, anno salutis M. CCC. XXVII. huius ad nepotem, Ioannem Franciscum. Sigismundus Cæsar, creauit Marchionem, anno M. CCCC. XXXIIII, altera die Septembris. Et in hoc quidem gradu constiterunt vsque ad hoc tempus, vti diximus.

Elector Sax. ad Comit. August.

Hic ad Pontificios postea transiit, pag. 620.

Facta pag. 173.

Augustani dimittũt milites.

Augustam primus omnium venit elector Saxoniæ, cum Ioanne Friderico filio: in reliquo comitatu erant Philippus Melanchthon,* Ioannes Islebius Agricola, Iustus Ionas, Georgius Spalatinus. Mittebant obuiam Cæsari gratulatum, Vlmenses: cùm vix ægrè tandem essent admissi, Cæsar postulat, vt à superioris anni * protestatione discedãt, seq; deinceps imperata facturos esse spondeant. Vrbis tuendæ causa, conscripserant Augustani ad octingentos pedites: hoc vbi Cæsar accepit, iubet eos dimitti, & alios ipse conscribit, inque suam fidem adigit, & portam vnam vrbis tradi sibi postulat, diebus aliquot antè, quàm eò venisset. Is, quem suprà* dixi, Cattinarius, nuper creatus cardinalis, mortẽ obijt Oeniponte, in eiusq; locum successit Granuellanus Vesontinus. Hoc ferè tempore venit in Galliam, ab Hispanijs Eleonora, cũ regis liberis, Francisco & Henrico, qui iam totum quadriennium fuerant obsides loco parentis.

Pag. 177. Granuell. succedit Cattinario.

Eleonora in Galliã aduentus cũ regijs liberis qui obsides fuerant, vt pag. 147.

Paul. Verg. leg. pontif. ad Ferd. Huius cõfirmationem habes Pag. 186. 245.

Theologi pontificij præmijs affecti à legato.

Non multò pòst inaugurationem Cæsaris, pontifex ad Ferdinãdum regem mittit legatum Petrum Paulum Vergerium, iureconsultum, ampla cum potestate: sed inprimis ei dedit in mandatis, omnem operam nauaret,* ne prouinciæ Germaniæ concilium fieret, vtque Ferdinandus omnem impediat eius generis actionem. Ille sibi commissum munus diligenter exequitur, & quacunq; ratione potest, Lutheranis incommodat, & in Ioannem Fabrum, Eccium, Cochlæum, Nauseam, munificus erat, vt fortiter agerent: Eccium quoque Canonicum Ratisbonæ creauit, vt legatus pontificis, quo præsente solet cessare ius eligendi.

Cæsar venit Augustam.

Campeg. Card. à pontif. missus.

Augustam Cæsar venit idibus Iunij, sub vesperum. Iam aderant plæriq; principes, & obuiã omnes progressi, perhumaniter excipiũt aduentantem. Erat in eius comitatu Campegius Cardinalis, à pontifice missus cum plenis mandatis: hunc inter & Ferdinandum

fratrem

fratrem Cæsar cogitabat in vrbem ingredi medius, sed quia præter 1530.
morem hoc erat Imperij, Moguntinus & Coloniensis proximè antecedebant: ponè sequebantur Ferdinandus atque Campegius. Alter dies erat sacer, & corporis Christi memoriæ dicatus, vt vulgò dicunt: itaque Cæsar ad diuorum templa supplicationem faciebat, missificante Moguntino. Principes aderant omnes maximo numero, præter Saxonem, Lantgrauium, Luneburgicos fratres, Georgiũ Brandeburgicum, Anhaldium. Cæsar quidem eis nunciauerat, vt & interessent, & suos abrogarent concionatores: illi autem neque venerunt, & quia cõuentus hic eò sit indictus, vt omnium audiantur sententiæ, non se posse suis imponere silentium ante cognitionem causæ, dicebant. Biduo pòst fuit edictum, vt vtriusque partis concionatores desistant, donec de religione decidatur, Cæsar tamẽ aliquos constitueret, qui sine cuiusquam contumelia doceant. fuit hoc voce præconis denunciatum, constituta pœna. Iunij die vigesimo factum est initium actionis, & Cæsar Missam aditurus de more, Saxonem adesse iubet, ac sibi præferre gladium. nam id Saxonicæ domus est officiũ in eiusmodi pompis: ille re deliberata, cùm theologi dicerent licere adesse, quòd ad suum officium esset euocatus, non ad Missam, velut ad cultum diuinũ, accessit, Georgio Brandeburgico comitatus: reliquorum nemo venit: à sacro ventum est in curiam. Ibi Fridericus Palatinus nonnulla præfatus, moram Cæsaris excusat, & simul causam indicti conuentus repetit. deinde recitata fuit oratio prolixa de scripto, sicut fieri consueuit. scire ipsos, quẽadmodum simul atque de communi consilio creatus esset Cæsar, ordinum omnium cõuentus egerit * Vuormatiæ: sed illo ipso tempore illatum sibi fuisse bellum, ità quidem, vt, tametsi valde cuperet in Germania permanere, coactus fuerit in * Hispaniã redire: quod tamen fecerit & de ipsorum voluntate, & non prius, quàm Imperij res legitimè procurasset, constituto nimirum iudicio & senatu, & fratre Ferdinando, velut altero se, legato sibi designato per suam absentiam: cumq; de illorum fide, diligentia, virtute magnam haberet opinionem, tranquilliori animo deseruisse Germaniam: & illos quidem ità rempublicam administrasse, nihil vt amplius desiderari possit: Interea verò, dum in Hispanijs ageret, audisse non solùm magnas esse per Germaniam simultates atque dissidia religionis, verumetiam Turcas in Vngariam & loca finitima vim atque bellum inferre: & amisso * Belgrado, multisque alijs propugnaculis & arcibus, Ludouicum regem atq; proceres, * missis legatis, opẽ Imperij solicitare, qua freti confiderent non solùm vim omnem hostilem depellere, verumetiam sua se posse recuperare, sin autem ea destituerentur, fore, vt quæ nunc ipsis incumberet calamitas, ea non multò pòst ad reliquos omneis finitimos inundaret: his rebus cognitis, valdè se fuisse commotum, & idcircò, vt celeriter auxilia mit-

Principes qui Missæ interesse noluerunt.

Concionatoribus impositũ silentium.

Saxonis electoris officium præsente Cæsare.

Oratio Cæsar. in consessu principum Augustæ

Pag. 55.

Pag. 69.

Turcarũ victoria, incursiones, & horrenda immanitas, pa. 69.

Pag. 75. 148.

1 5 3 0 terentur, tanti pecuniam, quam sibi Romam * inaugurationis causa proficiscenti, etiam impensuri. * iussisse omnem eò conuenire: sed cùm tardius hoc administraretur, hostem, * vbi Rhodum, velut alteram arcem orbis Christiani, cepisset, in Vngariam longius progressum, prælio superasse * regem Ludouicum, & quicquid est vrbium atque locorum inter Sauum atque Drauum flumina, cepisse, diripuisse, incendisse, multis hominum millibus interfectis: impetum deinde fecisse in Illyricum, & cùm supra modum omnem ibi grassatus esset cædibus, incendijs, rapinis, deuastationibus agrorum, abduxisse illinc supra xxx hominum millia in miserabilem seruitutē, & eos, qui cum impedimentis fortè sequi non poterant, contrucidasse: deinde proximo superiori anno, in Austriam penetrasse cum innumerabili exercitu, & ijs locis vrbem primariam * obsedisse Viennam, & longè lateque populatum esse agros, propè ad Lincium vsque, nec vllum inhumanitatis genus prætermisisse, nulla nec ætatis neque sexus habita ratione, dissectis pueris infantibus, puellis atque fœminis nefariè stupratis, & more pecudum abactis: itaque planè tunc se constituisse, rebus omnibus alijs posthabitis, illò proficisci cum copijs, & omne suum robur eò conuertere: datis etiam literis cum ad Ferdinandum regem fratrem, tum ad proceres atque belli duces, Viennæ circumsessos, vt suum aduentum prorsus expectarent, ac fortiter agerent, hortatum esse: Cùm autem ille pedem referret, mutasse consilium, & multis de causis optimum iudicasse, vt rebus per Italiam pacatis, cum pontifice de summa reipub. constituenda, deque religione consilia conferret, & conuentum hunc indiceret: potuisse quidem inaugurari Romæ, sine vllo impedimento & inde Neapolim proficisci, quod eius regni status atque conditio tunc inprimis requirebat: sed tamen re priuata postposita, cogitationem omnem ad rempub. contulisse, vt videlicet primo quoque tempore huic adesset conuentui: Iam verò, licet Viennā hostis capere non potuit, tamen ingens damnum esse datum toti prouinciæ, quod vix longo tempore sarciri possit: & licet exercitū ille reduxerit, præsidia tamen atq; duces reliquisse ad fines, qui non Vngariam modò, sed Austriam quoque & Stiriam & loca finitima continenter ab eo tempore deuastarint: & quandoquidem fines nunc habeat multis in locis coniunctos nostris finibus, dubium non esse, quin ad proximam occasionem multò sit maiori cum manu reuersurus, vt ad internecionem omnia disperdat, in Germania præsertim: Atqui, post captam * Cōstantinopolim, quàm multa nobis ademerit, quantumq; Christiani sanguinis hauserit, & quas in angustias orbem hunc nostrū redegerit, sic esse notum, vt deploratione potius & querimonia, quàm vlla sit opus explicatione prolixiori: sanè tot tantisque malis omnium animos vehementer affici, rerumq; præteritarum exemplis debere commoueri, & certò statuere, quòd si iam

Facta, pag. 181. vt etiā pag. seq.
Pag. 79.
Pag. 150.
Pag. 174.
Anno 1453. 29 Maij. Christianorū innumeri à Turca cæsi.

sim rursus, vt ante hac, remissè, lentè, cunctanter agetur, neque maioribus, quàm hucusque copijs atque viribus, obuiam ibitur illius furori, non esse quòd deinceps vllam salutem sibi polliceantur, sed fore, vt alia post aliam amissa prouincia, tandem, & breui quidem, in ipsius ditionem atque potestatem redigantur omnes: his quidẽ de rebus, per suam absentiam crebros fuisse * conuentus ordinum, quibus etiam optauerit ipse coràm interesse, verùm id sibi per suos aduersarios atque bella non fuisse integrum, sicut & literis & legationibus non semel demonstrarit: sed tamen suas priuatas iniurias & offensiones, vbi primùm licuit, condonasse reipublicæ: ac pacem cum hoste fecisse, multaq́ue de suo iure largitum esse, publicæ pacis atque concordiæ causa, neque suum in Germaniam reditum voluisse longius differre, & relictis Hispaniarum regnis florentissimis, non absque magno discrimine, in Italiam traiecisse, & quod ibi reliquum erat hostium, atque adeò totam Italiam pacasse: quæ quidẽ res impedimentò sibi fuerit, quò minus ad cōstitutum diem hic adesset. Et quia subitarijs illis & intercisis auxilijs nihil adhuc profectum sit, opus esse noua & ampliori deliberatione: cùm enim eò spectet immanissimus hostis, vt in suam seruitutem omneis redigat, imò, vt extra naturæ fines exterminet, agendum esse nunc atq; considerandum, quomodo perpetuentur auxilia, ne videlicet vllo tempore desit pecunia, copiæ, vires, vt non modò defendi, verumetiam inferri bellùm, nec amissa solùm recuperari, sed illis etiam sua possint eripi atque auferri. Pontificem maximũ liberaliter sibi pollicitum atque prolixè: se quoque, * tametsi pecuniam sibi promissam inaugurationis causa, totam in hunc vsum concesserit, licet sumptũ in hac solenni coronatione solus omnem fecerit, etsi multam præterea vim auri dependerit, tamen in hoc opere tàm sancto tanq́ue necessario facturum esse, quod se suamq́ue personam deceat: idem expectandum esse à fratre Ferdinando rege, qui iam sit orbis Christiani, Germaniæ præsertim, veluti propugnaculum quoddam, obiectum furori Turcico: sed & alios reges atque principes externos non esse defuturos auxilio, quorum nonnullis iam eo nomine scripserit, alios etiam sit interpellaturus: Ad religionem verò quod attinet, inde statim à suscepta Imperij administratione, magno sanè cũ animi dolore se audisse, dissidium hoc excitatum esse, ideoq́ue, vt in tempore medicinam faceret, habito Vuormaciæ conuentu, decretum tunc fecisse, communi ipsorum omnium assensu atque voluntate, cui si obtemperatum esset, non fuisse tot malis & incōmodis patefactam viam, quæ nunc aliquot annis Germaniam afflixerint: quo quidẽ in numero popularis illa * seditio & * anabaptistarũ secta, principem locum obtineant: cumq́ue varijs actionibus hucusque nihil effectum esse videat, magni fore momẽti suam præsentiam existimasse: conuentum igitur hunc indixisse, vt in eo, quod

1530

Noriberga pag. 79. 94. 102. Ratisbona, pag. 104. 158. Augusta, pag. 140. Spira, pag. 147. 150. 170.

Turca scopus.

Vt etiam pag. versa.

Decretũ Vuormaciense, pag. 66.

Pag. 107. 108. Pag. 158.

Ratio Conuentus conuocati.

1530 quisque vellet, proponat in medium, scripto comprehensum, quò nimirum tantò commodius atque celerius intelligi res possit atque definiri: se quidem & in hac, & in reliquis omnibus Imperij causis facturum esse, quod sui sit officij, pro sua erga rempub. atque patriam charitate, & vt pro se quisque, consimilem huc voluntatem atque studium adferant, postulare.

Principes Cæsaris orationi respondent.

Campegij oratio ad principes.

Principes, habita deliberatione, iudicabāt omnium primò agendum esse de religione. Quarto pòst die, Campegius, in cōsessu principum, Cæsare præsente, orationem habuit latinam, hortatus eos, vt in causa religionis morem gerant Cæsari, collaudata ipsius virtute ac pietate: se quoque pontificis nomine daturum operam, vt eandem fidem profiteantur omnes, & reconciliatis animis bellum in Turcam suscipiatur. Ab eo, legati Austriaci, quantam acceperint à Turca calamitatem, exponunt, opemque petunt. Post hæc, Saxoniæ princeps elector, Georgius Brandeburgicus, Luneburgensis, Lantgrauius, orant Cæsarem, vt suæ doctrinæ confessionem, scripto comprehensam, audiat: ille iubet exhiberi scriptam atque deponi: rursus illi, quoniam ea res ad ipsorum existimationem, ad fortunas, ad sanguinem atque vitam, & animæ salutem pertineat, & quia secus ei fortè delatum sit, quàm res habeat, instant, & audiri postulāt. Cæsar, vt postridie domum suam veniant, iubet, sed scriptum sibi iam tradi petit: illi denuò, quàm possunt vehementissimè vrgent & obsecrant: neque putasse dicunt, hoc sibi denegatum iri, quum alios, multò se humiliores, in rebus etiam leuioribus audiat: cùm autem ille de proposito nihil mutaret, petunt, vt scriptum sibi relinquat, donec sit recitatum. eo permisso, veniunt altera die, atque ibi in cœtu principum & omnium ordinum, auscultante Cæsare, recitant: postea latinè atque Germanicè conscriptum ei tradunt, & si quid in ea desideretur, explicationem deferunt, &, si fortè iam definiri causa non possit, non se recusare toties & promissum & decretum concilium, demonstrant. Cæsar, qui totam hyemem, inde à Nouembri vsque in Martium mensem Bononiæ fuerat cum pontifice in eodem palatio, totus eò spectabat, quemadmodum religionis dissidium absque concilio pacaret. nam hoc esse Clementi longè grauissimū sciebat, cuius hic erat scopus, vt, si leniter sopiri causa non posset, opprimeretur armis. Itaque Iunij die XXVI, ciuitatum omnium legatos domum suam conuocat, & per Fridericum Palatinum exponit, in postremo conuentu * Spirensi factum esse decretum, cui plærique omnes obtemperarint, idque sibi esse pergratū: alios verò quosdam illud repudiasse, quod sibi permolestè acciderit: itaque postulare, ne secessionem à reliquis faciant, aut verò facti sui rationem exponant, cur non obsequantur. Ad ea protestantium ciuitatum legati respondent. inofficiosè nihil ab se factum esse: nec enim se minus, quàm suos maiores, cupere ipsi omnem fidem ac obedien-

Austriacorum querela.

Protestantes petunt audiri suā de fide confessionem.

Confes. August. Cæsari exhibita.

Cæs. & Pontific. Bononiaqua secreta consilia.

Cæsaris actio cū ciuitatibus Imper. protestant.

Pag. 171.

Ciuitatum protestantium ad Cæs. respons.

1530

obedientiam præstare: cùm verò causam scire velit non admissi decreti, spacium sese petere deliberandi. septimo deinde Iulij die, scripto respondent, in eam fere *sententiam, vt anno superiori fecerant, missa in Italiam ad ipsum legatione, sicut diximus: ad eam quoque legationem & causas tunc expositas sese reijciunt.

*Pag. 177

Biduo pòst, Cæsar iubet à Saxone socijsque rogari, num quid præterea velint exhibere? illi nihil aliud, nisi quòd confessionis iam traditæ summam paucis repetunt. ciuitatum deinde legatis, quandoquidem cōscientiæ causa non se posse parére dicant decreto Spirensi, mandat, vt eorum, quibus grauari sese putent, capita, scripto complectantur: Saxonicam verò confessionem tradit reliquis principibus, vt cognoscant: hi deinde suis theologis, in quibus facilè erant primi, Ioannes Faber & Eccius. Ii contrarium scriptum & confutationem opponunt, quàm vbi principes recitari audissent, nimis acrem esse nonnulli iudicabant, & deligendos putabant, qui partis vtriusque scripta reuoluerent atque lenirent: sed vicit eorū sententia, qui sic reddendam esse Cæsari, ac rem omnem ei cōmittendam dicerent.

Confessio Augustana theologis pōtificijs traditur confutanda.

Interim Argentinenses, Constantienses, Memingi, Lindauij, doctrinæ suæ confessionem, scriptam & ipsi tradunt Cæsari. de cœna Domini, non idem hi, quod Saxones atque socij, sentiebant, vt suprà *diximus. Re deliberata cū legato pontificio, Cæsar decreuit responsum ad scriptum Saxonicum, & principibus illud calendis Augusti communicat. Exitus erat vehemens atque durus, proposita nimirū pœna proscriptionis, ijs, qui non parerent: sed de principum consilio mitigatum hoc fuit.

Ciuitates cōfessionem suā scriptam exhibent.

Quid consecutū vide pag. 197.

Pag. 175. 180.

itaque tertia die Augusti conuocat omneis ordines, ac per Fridericum Palatinum exponit, diu multumque se deliberasse de doctrinæ confessione Saxonica, mandasse quoq; viris aliquot honestis & eruditis, vt iudicium facerent, quid piè sit in ea, quid alienè dictum ab ecclesiæ consensu: fecisse hoc illos, & sententiam suā alio scripto demonstrasse, quod & ipse probet.

Cæs. ad Ordines per Palatinum oratio.

deinde recitata fuit confessionis confutatio, à theologis aduersarijs conscripta, cuius hic erat ordo. Scriptum Saxonicū in duas partes diuiserant. prior habet XXI doctrinæ capita: ex ijs alia receperant, alia reiecerant, quædam partim fuerunt admissa, partim repudiata, multis patrum & conciliorum adductis testimonijs.

Cōfessionis Augustanæ confutatio.

In reiectis hæc erant. opera bona nihil mereri: Iustificationem tribui soli fidei, non etiam operibus: ecclesiam esse congregationem piorum: non posse satisfieri pro peccatis: diuos non intercedere pro nobis.

Confes. August. reiecta capita.

alia receperant cum modo, de ceremonijs nimirum: item, verū corpus atque sanguinem Christi esse in sacramento, sic, vt sub qualibet specie sit Christus, & vinum atque panis omninò mutentur: illud de confessione sic admittebant, si populus astringeretur, vt quotannis ad Pascha confiteantur, & delicta omnia diligenter enumerent, & cœnam Domini percipiant, & septem esse credant ecclesiæ sacra-

Confes. August. recepta cum cōditione.

menta:

1530 menta cauebant etiam, ne quis erudiendo populo præficiatur, nisi de voluntate & permissu episcoporum: adhæc, vt leges omnes & ecclesiæ præcepta seruentur, &, quibus in locis abrogatæ sint, restituantur. Altera pars quinque præcipuè complectitur: communio cœnæ Domini sub vtraque specie, quod aiunt, reijcitur, & petebat Cæsar, vt in eo totius orbis Christiani consensum atq; morem sequantur: de cõiugio sacerdotum mirari se dicebat, hoc ab ipsis peti, cùm inde ab apostolorum ætate non fuerit in vsu: prorsus igitur concedi non posse: Missa recipitur ipsorum, modò cum ritu ecclesiæ Romanæ conueniat, si verò mutata sit, reijcitur, ac simul affirmatur, Missam esse sacrificium pro viuis atque mortuis, neque debere Missam priuatam abrogari: Danielem multò antè prænunciasse, fore cùm antichristus venerit, vt sacrificium aboleatur: hoc quidem nõdum accidisse, veruntamen ijs in locis, vbi Missa iacet, altaria destruuntur, exuruntur statuæ, quibus in templis nihil cantatur, nihil legitur, nulla lucent amplius luminaria, ibi nimirùm illud iam repræsentari prophetæ vaticinium: itaque cauendum esse diligenter omnibus, ne causam præbeant aduentus antichristi: vota monastica niti tàm noui quàm Testamenti veteris authoritate, plectẽdos igitur, qui suæ possessionis obliti, deseruerunt ordinem: episcopos habere potestatem non docendi tantùm, sed & administrandi reip. nec in suo iure impediendos esse, quod liberalitate maiorum sint consecuti: non abstinere à carnibus, tempore prohibito, non ieiunare per Quadragesimæ tempus, nõ confiteri peccata, proteruiam esse, non libertatem Christianam. His ità recitatis, fatentur non esse nulla, quæ requirant emendationem: vt etiam hæc sanentur, & ecclesiæ status corrigatur, omnem suam operam Cæsar pollicetur, & omninò se sperare dicit, quandoquidem de multis inter ipsos cõueniat, fore, vt ad ecclesiæ sinum redeant protestantes, eique sese permittant: quod quidem si faciant, nihil esse quod ab ipso non debeant expectare: sin autem, tum sibi necessariò faciendum esse, vt ecclesiæ tutorem ac defensorem deceat.

Danielis de Antichristo vaticinium.

Cæsaris & Pontificiorum oratio post lectam confutationem confessionis.

Vt pag. 28. 107. 192. 701.

Protestantium responsio.

Ad ea Saxoniæ princeps, & suo & sociorum nomine. quoniam professi sint initiò, si quidem de religionis agatur conciliatione, se facturos esse, quicquid omninò salua conscientia possint: deinde, si quis ipsorum error doctrinæ, testimonio scripturæ commonstretur, non repugnaturos: adhæc, si desideretur explicatio copiosior, daturos: & verò, eius doctrinæ, quam obtulerint, capita quædam sint admissa, quædam repudiata, opus esse, vt amplius sua cõfirment atq; doceant: itaque orare, vt confutationis exemplum sibi detur. Biduo pòst, Cæsar, cùm diu deliberasset, ait daturum se quidem, verùm ea lege, ne quid eius euulgẽt aut typis procudãt: nolle etiam ampliorem vllam admittere disceptationem, & petere, vt ad suas partes aggregentur: illi autem hac lege non se posse recipere demonstrant.

Confutatio Augustana confessionis non potest ferre lucem.

Postri-

Postridie, qui sextus erat Augusti dies, Lantgrauius, paucis aliquot comitatus, illinc discedit, relictis legatis. molestè hoc Cæsar tulit, & senatui mandat, ne quem omnium per locum secretiorem vrbis, qui noctu solùm patefieri solet, emittant. & altera die, cùm Saxonem atque socios euocasset, offensionem minimè dissimulat, & petit vt ad exitum ipsi permaneant: se nimirum quod ad concordiã faciat, nihil esse prætermissurũ. Illi purgant Lantgrauium, per vxoris valetudinem, & legatos reliquisse docent, neque se discessuros aiunt: sed interim mirari, cur excubiæ sint atque stationes ad portas dispositæ: nec enim in Imperij conuentibus ità fieri consueuisse. Cæsar excusat: propter cædem factam, & Germanorum ac Hispanorum dissidia: si quid turbæ deinceps accidat, nihil eiusmodi se facturum, nisi ipsum, qui sit Imperij Marescallus, antè præmoneat. Saxo respondet, si quid accidat, in quo suum officium requiratur, paratum se futurum vti decet: itaque remota fuerunt à portis eodem die stationes.

1530
Lantgrauij è comitijs abitio, & quid inde secutum.
Excubiæ ad portas dispositæ & remotæ

Circiter hoc tempus finem habuit bellum Florentinum, de quo pauca quædam obiter sunt explicanda. Quo tempore Roma capta fuit atque pontifex,* vt suprà diximus, Florentini familiam Medicam eiecerant, & Gallis auxilia deinde subministrarant, cùm Neapoli bellum gererent. Restitutus autem pontifex, vt se suosq; gentiles vlcisceretur, missa in Hispaniam legatione, fœdus cum Cæsare facit,* Imperij supremam inaugurationem ei pollicitus inter alia, si quidem in Florentinos, pro eo ac meriti essent, animaduerteret. Conditionem Cæsar accipit, neque multò pòst Genuam applicat. eò venerunt ad ipsum à Florentinis legati deprecatum: ijs Cæsar, vbi grauiter incusasset, respondet. etsi magnam pœnam meriti sint, condonari tamen posse factum, modò pontificem recipiant: præter hanc nullam esse aliam pacis rationem. vbi cum his mandatis domum redissent, diu multumque re disceptata, vicit vnius & alterius sententia, qui libertatem totis viribus propugnandam esse dicerent, illata mentione, non modò Clementem, sed & Cæsarem ipsum diuturnis exhaustum bellis, in magna esse rei nummariæ difficultate. Veruntamen, cùm Bononiam Cæsar venisset, alteram mittunt legationem, sed ea non fuit admissa, pontifice nimirum ità suadente. Sic igitur à Cæsarianis atque pontificijs copijs obsessi, cũ per anni ferè tempus bellum duxissent, quarto Idus Augusti, certis conditionibus, cum Ferdinando Gonzaga Cæsaris legato transigunt. Cæsar deinde missis eò literis amplissimis, Alexandrũ Medices, cui filiam suam Margaritam notham in matrimonium promiserat, principem eis constituit. Is deinde maximæ molis arcem ibi construxit, & hoc quidem est ipsorum seruitutis initium. Deditione recepta vrbe, Clemens primarios aliquot senatores capite mulctauerat, & reipublicæ formam aliquam instituit, certus interim, fore,

Bellum Florentinum.
Pag. 157.
Ludouicus Guicciard. lib. 1.
De qua pag. 181.
Pontif. fœdus cũ Cæs.
Cæsar Genuam appellit: ad Florentinorum preces respondet.
De reb. Florent. transigitur post obsidionem annuam.
Francisc. Guicciard. lib. 20. histor. Ital. ab initio.
Iouius lib. 28.
Pontif. de quibusdam Florentinis pœnas sumit.

1530 vt Alexander summæ rei præficeretur. hoc enim consilium Cæsari dedit ipse. cùm in Hispaniam ei mitteret legatos, vti dictum est. Nunc ad propositum reuertamur.

Delecti ad cōciliandam religionem.

Post multam actionem, Idibus Augusti delecti fuerunt vtrinque septeni, qui concordiæ rationes inirent. Ex pontificijs erant, episcopus Augustanus, Henricus Brunsuicensis, iureconsulti duo, Coloniensis & Badensis, theologi tres, Vuimpinus, Eccius, Coclæus: à protestantibus erant, Georgius Brandeburgicus, Ioannes Fridericus Saxo, iureconsulti duo, theologi tres, Melanchthon, Ioannes Brentius, Erhardus Schnepfius. Inter hos de nonnullis conuenit, sed de Missa. de coniugio sacerdotum, de cœna Domini tota, de votis monasticis, de iurisdictione episcoporum, præcipua erat controuersia, maximè verò de Missa, deque votis. nam in eo nihil remittebant pontificij: reliqua, licet etiam improbarent, tolerari tamē posse dicebant ad concilium vsque: sacerdotibus quoq; permittebant coniugium, ijs tantùm, qui iam haberent vxores, reliquis non item, & hæc quidem omnia maioris vitandi motus causa: quantum ad illud pertinet de potestate & iurisdictione episcoporum, Saxones aliquantò plus erant largiti, sed neque Lantgrauiani neque Luneburgici neque Noribergenses probabant. Visum deinde fuit, hunc numerum esse arctandum. itaque terni sunt vtrinque delecti, Melanchthon cum duobus iureconsultis, & Eccius cum totidem. sed Philippo fuit iniunctum, ne quid amplius concederet: cùm verò sententijs non conuenirent, pontificij volebant à pluribus rem denuò tractari, protestantes autem, cùm hoc agi viderent, vt plures viæ cōciliationis reperirentur, actionem illam detrectabant, si verò de rationibus agere placeret constituendæ pacis, interea dum concilium fiat, non se recusare dicunt. Dum hæc ità geruntur, Cæsar Georgium Brandeburgicum solicitat per episcopum Moguntinum & alios eiusdem familiæ, Saxonem verò per Fridericum Palatinum, per Nassouium, per Georgium Truccesium, vt ab incepto desistant. Saxonem quidem conatus est etiam ab alijs diuellere, tanquā præcipuum, & petenti suæ ditionis inaugurationem, pro more Imperij, denegabat, nisi prius cum ecclesia Romana in gratiam rediret: alteri verò * denūciabat, nisi paréret, fore, vt Alberti sui nepotis ex fratre Casimiro,* tutela ipsi adimatur. Lantgrauio conati sunt persuadere, si Cæsari morem gerat,* Vlrichum principem Vuirtembergicum iri restitutū, & quam haberet cum * Nassouio de Chattis cōtrouersiam, Cæsaris interuentu posse componi. Pontifex hoc in conuentu Ferdinando regi concesserat, vt totius Germaniæ templorum ornamenta, & quicquid esset auri atque argenti, sumeret in bellum Turcicum, ecclesiasticis quoque tributum imperaret: principes autem minimè assentiebantur, & Cæsarem, vt irritum faceret hoc decretum, interpellabant. Augusti mensis die XVIII, Erasmus

Cæsar protestantes ad defectionem sollicitat.

De quo Saxo cōqueritur pa. 217. *vide pag. 217.* *De hoc vide pa. 112. 137. 142.* *De hoc vide pa. 266. 642. 784. 843. 847.*

Pontifex Ferdinando potestatē concedit in bona ecclesiæ.

Erasmus Roterodamus Friburgo dat literas ad cardinalem Campegium. magnam quidem esse potentiam Cæsaris, sed hoc nomen ab omnibus non agnosci: Germanos illud sic agnoscere, vt imperent verius quàm pareant: Luheri doctrinam longè lateque per Germaniam esse disseminatam, ità quidem, vt inde ab oceano, malorum ista cathena pertingat ad Heluetiorum vsque fines: quòd si pontificis arbitratu Cæsar facturum se profiteatur omnia, periculum esse, ne paucos habeat sui consilij approbatores: impendere quoque summum discrimen à Turca, cuius potentiæ vix totius Europæ vires conferri possint: quid autem sit inuito milite belligerari, non vno posse demonstrari exemplo: Cæsarem quidem ad pacem haud dubiè spectare, sed tamen fato quodam ad bella pertrahi: plurimis nunc annis grauiter afflictam esse Galliam & Italiam: hoc autem bellum longè futurum esse nocentissimum, nisi caueatur: vulgò sic esse persuasum, quasi pontifice authore & consiliario hæc omnia fiant: metū esse, ne periculi pars magna redeat ad ipsum Cæsarē: qui sectas ament, dignos esse quidem animaduersione, sed tamen ad reipub. salutem potius respiciendum esse: calamitosum etiam olim fuisse statum ecclesiæ, cùm Arriani, Pagani, Donatistæ, Manichæi, sua dogmata spargerent, & barbaræ quoq; nationes bella gererent, & tamē ex his omnibus malis emersisse tandem: ipsum videlicet tempus aliquandò remedium adferre grauissimis etiam morbis: tolerari Bohemos, licet pontificem Romanum non agnoscant: si Lutheranis etiam idem concedatur, fore non inconsultum, sua quidem opinione: & licet graue sit hoc ipsum, bello tamen esse multò lenius malum. 1 5 3 0 *Erasmi litera ad Campegium.*

Septembris die septimo, Cæsar omneis principes ac ordines pontificios domum suam cōuocat circa meridiem: duabus deinde pòst horis, Saxonem atque socios: & remotis omnibus alijs, adhibitoq; Ferdinando fratre, episcopo Constantiensi, Hispalensi, Granuellano, Truccesio, per Fridericum Palatinum in hanc sententiam verba facit: Omninò sperasse futurum, vt tàm amanter atque* benignè à se commonefacti post exhibitam confessionem, ad suas partes transirent: & quanquàm id frustrà sperarit, tamen, cùm intercederent principes, assensisse, * vt ex omni numero quidā deligerentur, conciliationis causa, & rursus in nouam spē venisse futuræ concordiæ: nunc autem non sine graui molestia cognoscere, ipsos à reliquis dissentire in præcipuis dogmatis: quod planè sibi præter expectationem acciderit: nec enim existimasse fore, vt ipsi, qui sint numero pauci, res nouas introducerent contra vetustum & sacrosanctum totius ecclesiæ morem, aut singulare aliquod doctrinæ genus vsurparent, à pontificis, à suo, à Ferdinandi regis, ab omnium Imperij principum & ordinum, à totius orbis regum atque maiorum instituto alienum: iam verò, quia & concilium cogi, & decretum hic fieri *Cæsaris ad protestantes oratio: Cæsar ad Saxo. Ducem.* *Pag. praced.* *Pag. 190.*

1530

fieri pacificum petant, se, qui pacem inprimis optet, effecturum apud pontificem & reliquos orbis Christiani principes, vt vbi primum conuenerit, de loco, concilium denuncietur: hoc se recipere ipsis atque confirmare: verùm ea lege tamen, vt interim eandem quam ipse, quam alij quoque principes, religionem sequantur [illegible] nam vt concilium cogat, & nihilo minus rem ita fluctuare sinat, neque nouationem istam coherceat, quis non videat, quàm id sibi reliquisque futurum sit graue?

Protestantium responsio.

Illi, cùm deliberassent, nullam se nouam sectam instituisse, neque secessionem ab ecclesia Christiana fecisse dicunt: quòd concilium nō recuset, agere permagnas gratias, & petere, vt primo quoque tempore pium atque liberū in Germania cogatur, * vti proximo & superiori conuentu Spiræ decretum sit: vt autem [illegible] ecclesiæ Romanæ ritus atque dogmata recipiant, non se posse, bona cum conscientia.

Pag. 150. 171.

Cæsaris per Truccesium ad protestantes sermo. De quibus pag. 190.

Cæsar à multa consultatione, per Truccesium, actionem [illegible] sibi lectam esse diligenter atque perlustratam, & reperire ait, permultum ipsos ab ecclesia Christiana dissidere: mirari etiā * delectorum lenitatem, qui tàm multa concesserint, ipsorum verò duritiem, qui non acceperint oblata: quòd autem ex decretis Imperij concilium petant, non habere locum, nec ipsis licere, qui postremum illud Spirense* decretum repudiarint, * contraq; sint protestati, & ab eo * prouocarint: quam tamen appellationē habeat pro nulla: nam æquum esse, vt minor pars accommodet sese maiori: quantula verò sint ipsi portio, si cum pontifice maximo, si secum, si cum reliquo principum cœtu componantur? itaq; petere, vt exponant, num ampliorem actionem ferre possint: nec enim vlli suo labori vel modestiæ se velle parcere, quò tandem ad concordiam aditus fiat: quòd si autem recusent actionem, nec à proposito recedāt, tum sibi faciundum esse, quemadmodum ecclesiæ * protectorē deceat: & quia multus iam sit vesper: cogitandi spacium se ipsis largiri in diem crastinum.

Pag. 171.

Pag. 173. 179.

Pag. 28. 107. 188. 701.

Protestantium responsio.

Postridie, cùm ordines omnes ad horam conuenissent, per Pontanum iureconsultū Saxo socijq; respondent, si quidem Cæsar rem omnem, sic vt est acta, sciat, habiturum esse fidem suæ narrationi superiori: neque dubitare, quin sua doctrina, pij liberique concilij futuri testimonio, iudicetur esse consentanea verbo Dei: quò minus etiam esse mirum, quòd ea, quæ nuper oblata sint atq; cōcessa, * non receperint: appellationē illam, necessarijs de causis, ea solū parte interuenisse, vbi decretū illud facit cōtra euangelij doctrinā & veteris ecclesiæ morē: in reliquis enim obtēperare sese: deinde, statim in illius cōuentus initio, ꝓmissum fuisse conciliū ab ipsiꝰ legatis, multò antè factū decretū: nec id modò, * sed in omnib. etiā alijs Imperij cōuentib. hanc fuisse vnā & perpetuā omniū sententiā: cùm ergò ad ipsum * pariter & ad liberū conciliū ꝓuocarint,

Pag. 171.

Pa. 85. 102. 148. 150. 186.

Pag. 175.

sperare

1530

[illegible] futurum, vt huic appellationi nihil deroget, donec legitimè sit pronunciatum: an verò minor pars, hac quidem in controuersia, cedere debeat maiori, non esse huius loci disputare: sibi nimirum hac potissimùm de causa, necessariò fuisse prouocandum, suique facti rationem, in concilio velle prolixius demonstrare: cùm itaque superiores conuentus omnes concilium decreuerint sine vlla conditione aut modo, petere vehemẽter, ne rescindat ea decreta, sed voluntatem suam reliquorum ordinum studijs accommodet: Iam, quòd ad ampliorem actionem, suum quoque laborem pro[illegible] [illegible] permagnas agere gratias: verùm ex ijs quæ iam acta sint, facilè apparere, quemadmodum ad extremum sese demiserint: cunctorum ipsi videatur de pontificijs, quòd adeò multa concesserint, non esse difficilè ex eo colligere, quid sit ipsius iudicij: frustrà igitur vllam aliam actionem institui. quoniam reliquis negocijs cæteris impedimentum allatura sit atque moram; sed vt de pace per Imperium colenda vsque ad concilij tempus, agatur, non se recusare, quòd initiò quoque dixerint: * interea nihil se facturos, quod nõ & Deo putent & legitimo quoque concilio posse probari. Iussi discedere, tandem reuocantur: & quoniam ardua sit deliberatio, considerat urum se dicit Cæsar, & à Saxone petit, quòd esset præcipuus, ne discedat. Georgius quidem Truccesius & Vehus iureconsultus Badensis, conciliationis vias aliquot de Missa, deque votis, priuatim in medium adducebant, sed id frustrà fuit. Itaque Cæsaris mandatu delecti sunt, qui de faciendo decreto deliberẽt. Hi erant, Moguntinus, Brandeburgicus elector, Salisburgius, Argentinensis, Spirensis episcopi, Georgius Saxoniæ, Gulielmus Bauariæ princeps, Henricus Brunsuicensis. Cùm ad XVIII Septembris diem, Saxo domum cogitaret, Cæsar petit, vt quatriduum solum expectet: Interea principes delecti, formulam decreti concipiunt, & XXII Septembris die, Saxonem atque socios, domum suam Cæsar euocat, inque pleno senatu principũ illud, quod ad religionẽ pertinebat, recitari iubet. Saxonem videlicet atque socios, doctrinæ suæ confessionem exhibuisse, quæ postea sit sacræ scripturæ testimonijs confutata: multo deinde labore tàm suo quàm reliquorum ordinum eò rem esse deductam, vt illi quædam ecclesiæ dogmata receperint, quædam repudiarint: quod cùm ità sit, ideò se, quò demonstret, quàm sit amãs pacis, quàm nihil imprudẽter aut cupidè faciat, singulari quadam benignitate ipsis largiri deliberandi spacium, ad XV vsq; diem Aprilis, vt interea reputent secum atq; statuant, num in ijs dogmatis, quæ reliqua sunt, idem quod pontifex, quod ipse, quod vniuersus denique orbis Christianus, profiteri velint: interea autem sese velle, vt pacem per Imperium colant omnes, ne Saxo socijque noui quid interea, de religione, suis in ditionibus procudi patiantur, ne quid etiam innouent, ne quem ad suam religionem pelliciant aut

Pag. 199.

Truccesius & Vehus frustrà recõciliationem proponunt.

Delecti pro cõscribẽdo decreto.

Cæsar ad Saxo. & socios. Augustani. Decreti tenor.

1530 cogant: ne suæ ditionis homines, qui veterem religionem sequuntur, quò minus id faciant, vlla ratione impediāt: ne monasticis personis, quò minus & sacra sua peragant, & delictorum audiant confessionem, & cœnam domini suo more administrent, vllum facessant negotium: vt vnà secum & cum alijs ordinibus deliberent, quomodo cohercendi sint anabaptistæ, & ij qui de cœna domini secus, quàm ecclesia, docent: postremò, quia multo iam tempore nullum sit habitum concilium, & verò, tàm in hoc ciuili, quàm in ecclesiastico statu multa requirant emendationem, se daturum operam apud pontificem aliósque reges, vt intra semestre tempus denuncietur concilium, & anno deinde pòst inchoetur.

Protestantes in decreto quid desiderent.

Ad ea Saxo socijq́; re deliberata, per Pontanum respondet: quòd in decreto sit perscriptum, doctrinam suam, authoritate sacrarum literarum esse confutatam, non se fateri nec agnoscere: imò ità sentire, sic illam niti scripturæ sacræ consensu, vt quod impium sit, nihil in ea reperiri possit: & si quidem lectæ confutationis * exemplum impetrassent, liquidò se potuisse hoc demonstrare: ne tamen silentio præteriretur confutatio, contrarium se scriptum inchoasse, statim vt audissent eam recitari, quantum quidem inter legendū memoria complecti potuerint: quod ipsum scriptum nunc tandem, post multas occupationes perfectum sit: & quanquàm ad omnia responderi non possit propter enumeratam causam, tamen, si Cæsar hoc suum scriptum recognoscat, non dubitare, quin exhibitam confessionem, firmam adhuc, nec vllis concussam machinis reperiat. Cùm huc vsque peruentum esset, Pontanus apologiam Cæsari defert: eam vbi Fridericus Palatinus accepit, subnuente Cæsare, cui Ferdinandus aliquid ad aurem insusurrauerat, reddit. Pontanus deinde pergit: quòd decretum sit, ne quid innouent interea, neque typis euulgent, * in superiori conuentu se ità de eo respondisse, vt satisfactum esse putent: eiusque nunc quoque se voluntatis esse, neque facturos quod iure possit exprobrari: nihil etiam sibi commune esse cum sectis: & licet vera sit, quam profiteantur, doctrina, se tamen neminem ad illam adegisse, neque deinceps velle: ad anabaptistas verò quod attinet, & eos qui sacramentum altaris contemnunt, suos intra fines nunquàm se tolerasse id genus homines, verùm contrarias illis conciones opposuisse semper, in anabaptistas etiam vindicasse: ità quidem, vt eiusmodi sectæ non modò radices agere nullas: verùm ne consistere quidem apud se, vel pedem figere possint: cum autem grauissima sit ista causa, quæ nimirum ad animæ vel salutem vel dispendium & iacturam pertineat sempiternam, & multam requirat deliberationem, absentium quoq; sociorum legati necesse habeāt ad suos omnia referre, vehementer orare, vt decreti * sibi permittatur exemplum, quò considerent, atque statuant interea de summa rei, quid ad diem sit respondendum.

Pag. 188.

Apologia confessionis Augustæ Cæsari exhibita.

Pag. 171. 173.

Pag. 197.

Postri-

* Postridie Cæsar per electorem Brandeburgicum refert. quod adeò confitenter affirment, suam doctrinam esse piam atque syncęram, non se mirari satis posse, cùm nō solùm * confutata iam sit authoritate scripturæ, verum etiam superioribus omnibus concilijs, & ante multam ætatem, condemnata: quò magis etiam mirari, quòd sibi reliquisque principibus errorem & falsam religionem attribuant: etenim si vera sint quæ dicant, iam & suos, & reliquorū etiam principum, ipsiusmet Saxonis parentes atque maiores, qui religionem illam seruarint & propagarint, habendos esse pro hæreticis: itaque sibi persuaderi non posse, nec etiā fateri se quod dicant, ipsorum videlicet doctrinam insistere testimonio verbi diuini: cùm autem singulari quadam clementia studioque pacis, decretum iusserit ad hunc modum conscribi, in eoq; plus æquo sese demiserit: idcircò postulare, vt sicut reliqui principes, ità ipsi quoque illud recipiant, & secum perpendant, quantis malis occasionem sint præbituri, nisi faciant: cuius quidem rei culpam Deo sint aliquandò reddituri: nullis etiam scriptis hoc esse proditum, vt spoliare quem liceat, & postea sic excusare, quasi fas non sit, eum qui damno est affectus, restituere: quòd ad scriptum attinet, oppositum confutationi, iam anteà demonstrasse, nullam * se disputationem ampliorem religionis velle permittere, quandóquidem hoc neque liceat, neq; sui sit officij: hac nimirum de causa illud repudiasse: nisi enim decretum hoc admittant & ratum habeant, capiendum sibi esse consilium ex tempore, & faciundum in eo, quod suam personam atq; munus deceat. Brandeburgicus hoc etiā addebat, scire ipsos, quanta reliquorum principum & ordinum diligentia fides ac solicitudo interuenerit, vt dissidium hoc placidè componeretur: nunc autem orare, secum expendant, quanti priuatim ipsorum intersit, quanti etiam reipublicæ vt Cæsari morem gerant & decretum admittant: nisi enim pareant, fore vt reliqui ordines omnia Cæsaris causa velint atque faciant: iam enim data fide promisisse, fortunas omneis ei se communicaturos, & sanguinem ipsum atq; vitam, vt negocio finem imponat: illum inuicem omne robur atque potentiam huc esse collaturum, ac promisisse, non prius iturum extra fines Imperij, quam ad exitum res deducta sit: & hæc quidem ità scipsis denunciare principum atque ordinum omnium mandatu.

1530

Cæsar ad protestantes.

Pag. 187.

Apologia non recepta.

Pag. 187. 188.

Hæc verba purgantur & purificantur pa. 197.

Pontificiorū cōspiratio contra protestantes.

Illi contrà. doctrinæ suæ confessionem, cum verbo Dei consentire, cui ne inferorum quidem portæ queant resistere: & hoc ipsum alio scripto, quod nuper oblatū sit, amplius doceri posse, quantum quidem ex recitata confutatione retinere licuit: decretum verò factum salua conscientia non se posse probare, ideoq; petere, vt & totius actionis exemplum, & deliberandi spacium sibi detur, ad constitutum vsque diem: nihil enim facturos obstinatè, sed quantum omnino permissu verbi diuini possint, largituros, & quid suæ sit mē-

Protestantes ad Cæsarem & Pōtificios.

1530 tis, liquidò responsuros ad diem, in cæteris etiam rebus omnibus non recusare fortunas atque vitam, ipsius quidem causa profundere: quòd autem principes ac ordines ad hunc modum sese deuinxerint Cæsari, valde sibi mirum videri: nec enim eius rei causam vllam alicui vnquã dedisse, & nihil esse, quod non & ipsi, maiorum exemplo, ipsius causa velint, & cùm res ità poscet, non futuros in postremis: quòd etiam dictum sit, neminem esse re sua spoliandum, idem se quoque fateri, sed & culpa omni vacare: quantum enim ad monachorum domicilia pertinet, non semel esse professos, ità se rem gesturos interea, dum fiat concilium, vt certò videri possit & intelligi, nullũ à se priuatum emolumentum atq; compendium captari.

Cæsaris ad protestantes mina.

Cæsar ad hæc, post multam deliberationem, rursus per Brandeburgicum. non se fateri neque concedere, quod de sua religione iactent: se quoque de sua salute & conscientia solicitum esse, & à veteri perque manus tradita religione, multò minus, quam ipsi, discessurum: in decreto autem iam facto nihil posse mutari: si quidem illud admittant, rectè: sin minus, causam sibi præberi, vt cum reliquis aliud faciat decretum, & rationem ineat, quemadmodũ & hæ sectæ nuper natæ funditus extirpentur, & pax Germaniæ concilietur, & vetus ecclesiæ religio, fides atque ritus valeant: quæ quidẽ res ad suam curam officiumq; propriè pertineat: nisi enim obtemperent, nunciaturũ se omnia pontifici Maximo cæterisque regibus, & illorum in ea re vsurum esse tum consilio tum adiumento: ad illud, quòd nemini se dedisse causam offensionis dicant, non esse nihil quod obijci possit: nam & ipsorum ecclesiæ ministros magnum attulisse momentum ad * seditionem atque bellum illud horribile rusticorum, quo propè ad centum hominum millia perierint, & in pontificis atque sui & reliquorum ordinum contumeliã, ludibrium atque contemptum, multa per ipsorum fines atque ditionẽ esse facta: non igitur ipsos tàm vacare culpa, quàm præ se ferant: principes etiam & ordines, nulla priuata cupiditate, verùm ex officio suã operam sibi deuouisse: præsertim, cum ipsi nullam concordiæ viam admittant: quàm autem hæc defectio sit honesta, quanque deceat illos, qui decretum Vuormaciense laudarunt olim & approbarunt, non esse obscurum: postremò, velle etiam atque mandare, vt Abbates, monachos & alios ordinis ecclesiastici, quos eiecerint, in integrum restituant: nam audire se quotidianos illorum gemitus, & de restitutione quotidie solicitari.

Cæsar minatur se Papa atque alijs regibus proditurum protestantes, vt etiã Pag. 198. pag. 107. & seq.

Pag. 193.

Protestantes minaci Cæsaris orationi respondẽt.

Post interpositam cogitationem illi respondent, quoniam * decreti exemplum, deque re tota deliberandi spacium impetrari nequeat, non esse quòd amplius interpellent: ideoque se rem omnem Deo committere, in quo primam spem salutis positam habeant: quod præterea sit adiectum de seditione rusticana, prorsus nullam in eo culpam sibi posse attribui, & optima se conscientia niti: quid enim

enim tunc temporis præstiterint, quàm nulli suo vel periculo vel sumptui vel labori pepercerint, esse peruulgatum ac manifestum: quæ fuerit etiam eius origo seditionis, quæ causa, demonstratum esse ante annos quatuor in conuentu Spirensi: tunc quoque decretam fuisse * legationem ad ipsum in Hispanias, ex qua res omnis ordine cognosci potuisset, nisi de * mittendis legatis consilium fuisset immutatum: non rectè igitur inuidiam huius facti in se detorqueri, ac iniuriam sibi fieri: si quis etiam sit omnium, qui vel hac ipsa, vel quauis alia de causa, iure secum atque legibus velit experiri, non se recusare iudicium: itaque petere, ne grauiorem vllam in se concipiat offensionem, nec ad iracundiam aut odium sese patiatur accendi: sua enim omnia, non minus, quàm reliquorum ordinum, ad ipsius vsum atque dignitatem esse destinata. Cùm hæc orassent, petita dimissione discedunt, relictis ibi consiliarijs legatis. verùm, antequam abirent, Moguntinus & Treuirensis & Palatinus per internuncios exponunt apud Saxonem & Lantgrauianos, quod Brãdeburgicus elector de subministrandis auxilijs & communicandis fortunis ad propugnationem religionis, * esset locutus, iniussu suo factum: hoc etiam ad Cæsarem minimè se dissimulasse, & quàm habeant nullã aduersum ipsos inimicitiæ causam, ostẽdisse: quare, si quam de se cõceperint opinionem minus commodam, orare, vt illam deponant. Purgationem Saxoniæ princeps accipit, & ab se vicissim beneuolentiã omnem expectari iubet. Postridie quàm abijssent, Cæsar omneis ordines conuocat. & primò ciuitatum legatis per Truccesiũ mandat, ne ante comitiorũ exitum discedant: deinde, quid cum Saxone cunque socijs actum esset, exponit: & quoniam * Argentinenses, Constantienses, Memingi, Lindauij suum quoddam singulare scriptum exhibuissent, acturum se quoq; cum ipsis, ostendit. Pòst alia tractantur Imperij negocia, præcipuè de bello Turcico. Romæ tunc temporis exundauit Tiberis, maximo cum terrore ciuitatis, reflantibus ventis, & fluminis decurrentis impetu, à mari retrò pellentibus. itaq; plurimum fuit acceptũ damni. Consimilis planè calamitas & atrocior multò peruasit Batauos. ijsque finitimos populos, quum per aggeres, quibus constringitur ijs locis, mare perrupisset, ac omnia secum longè lateq; inuolueret.

Decimo tertio demum Octobris die, cùm omnes ordines, præterquã protestantes, in curiam vocati venissent, ciuitatũ legatis recitatur decretũ, & petentibus exemplar, denegatum fuit, repetita semel atq; iterum prælectione. Cùm plæriq; omnes approbarent, Augustani, Vlmenses, Francofurdij, Hallenses deliberandi tempus petunt. Octauo pòst die, Saxonis atq; sociorum legati, Moguntino, * cuius inter principes primæ sunt partes, demonstrãt. * quòd si religioni pax detur adusque concilium, se quoque pecuniam & opem in bellum Turcicum esse collaturos. Cùm ergò postridie in curiam

1530

Pag. 150.
Pag. 155.

Protestantes è comitijs discedunt.

Quorundã principũ ad protestãtes excusatio.

Pag. 195.

Quid Augustæ post ptestantiũ: principũ discessum actum.

Pag. 187.

Cataclysmus Romæ & apud Batauos. L. Guiciard. lib. 1. Iouius lib. 28. Adrian. Barland. in lib. hist.

Legatis ciuitatũ formula decreti prælegitur. exemplar denegatur, pag. etiã sequen.

Pag. 6. 67. 203.
Pag. 199. 200.

1530 essent vocati, recitata fuit formula pacis, in qua hi solùm erant comprehensi, qui decretum factum approbassent. de quo cùm esset orta disceptatio, & legati, non ad se pertinere illud, aut si pertineat, clarioribus verbis vtendum esse dicerent, ne qua pòst incidat ambiguitas: illi se relaturos ad Cæsarem aiunt. Biduo pòst, Cæsar domum suam euocat Argentinenses atque socios, & in ordinum consessu recitari iubet ipsorum doctrinæ confutationem, scriptum valde prolixum & acerbum, ea parte potissimum, vbi de cœna Domini tractatur. Eius erant artifices Ioannes Faber & Eccius, nam quòd inuidiosum esset argumentum, criminationis nullum genus prætermiserant, vt Cæsarem atque principes accenderent. Exitus hic erat. quandoquidem in religione diuersam à reliquis omnibus opinionem profiteantur, & grauissimum illum errorem de sacramento eucharistiæ probent, statuas etiam è templis eiecerint, & Missam abrogarint, & collegia, Cæsarum atque regum liberalitate olim cōstructa subuerterint, & varias quoque sectas foueant, inque vulgus per Germaniam disseminent, editis libellis, qui passim circumferātur: idcircò ab ipsis denuò se postulare, vt ad sanitatem redeant, & priscam religionem recipiant, alioqui non se prætermissurum esse, quòd sui muneris ratio postulet. Illi paulò pòst respondent. in hac confutatione multa recitari secus quam ipsorum habeat scriptum: atrocibus etiam verbis quædam exagitari, quæ sanè non reprehensionem modò sed & animaduersionem mereantur, verùm ea sibi non rectè tribui: suis enim in ciuitatibus nihil eiusmodi fieri, neque fore cuiquam impunè, si quidem eò licentiæ quis progrederetur: cùm ergò bene sibi consocij sint, & verò causa sit grauis, & scriptum bene longum, néque responderi possit, nisi primum ad suos referant, idcircò petere, primùm, vt exemplum sibi communicetur, deinde, ne fides habeatur huic criminationi, prius, quàm ipsorum audita sit atque cognita purgatio: cæteris in rebus omnibus nihil non se facturos ipsius causa. Cæsar consideraturum se dicit, & quinto demùm pòst die per Brandeburgicum respondet. exemplar ipsis dari non posse: nam & Saxoniæ * principi grauibus de causis hoc denegatum, & omnem de fide disputationē esse prohibitam: si verò conciliationi studeant, & cum ecclesia redire velint in gratiam, non recusare, quò minus repetatur semel atq; iterum confutationis recitatio: mandare autem, vt idem doctrinæ genus, quod reliqui omnes principes ac ordines, profiteantur, & aduersus Turcam auxilia conferant: nisi enim à sua proteruia desistant, * acturum se de consilio pontificis & aliorum regum, vt se deceat.

Sub formula pacis qui sint comprehensi.

Argentinensiū dogma confutatum, quicquid ab illis petitum.

Argentinensiū responsio.

Confutatio suæ doctrinæ denegata Argentin. Pag. 188.

Vt etiā minatur pag. 196.

Argentinensiū responsum.

Impetrato deliberandi spacio, cùm adessent omnes ordines, habere se dicunt in mandatis, vt quod ad suam fortè confessionem obijcietur, eius exemplum petant, domumque mittant: hoc autem fieri, sua quidē opinione, non amplioris causa disputationis, verùm,

si fortè

si fortè diuersæ partis viri docti, suum scriptum, secus, quàm oportet, interpretentur: aut si quod ipsis crimen offeratur, vt sit in promptu quod responderi possit & excusari: cum autē ex recitatione confutationis intelligant, quantum quidem eius retineri potuit audiēdo, suam confessionem aliò trahi, præter suam suique magistratus mentem atque sententiam, secus etiam interpretari, quàm ipsa verba loquantur: deinde, quoniam horrenda quædam enumerantur, quæ minimè omnium sibi possint ascribi, quod antea quoq; dixerint, idcircò rursus petere & obsecrare, vt confutationis exemplum sibi detur, quò dilui possint obiecta: cùm etiam ad suæ confessionis exitum orarint Cæsarem, vt dissidium hoc religionis legitimo Germaniæ concilio disceptari velit, & cùm hæc ratio sola semper visa sit omnibus longè commodissima, cunq; sui nullum errorem, scientes quidem, approbare velint, nec aliquid proteruè facere cogitent, iterum atque iterum orare, vt per concilium pium atque liberum causa definiatur: quod in eo decretum fuerit, & scripturæ sacræ testimonio comprobatum, non se recusaturos: interea, quantum & viribus & facultatibus possint, omnia Cæsaris causa facturos esse: de subsidio in bellum Turcicum & ope conferenda, proximis aliquot diebus, ad ciuitatum legatos, quid suæ sit voluntatis, explicasse: nimirum, * si pax communis per Imperium fiat, & securitas præstetur adusq; concilium, libenter collaturos, quantum ex æquo debeant: nam & anno superiori, liberaliter ac ferè plus quàm tenerentur contulisse: quod cùm ità sit: & quia responsum adhuc nullū acceperint, orare iterum, & vehementer quidem, vt religioni pax detur: nam alioquin, etiamsi maximè velint, non se posse quicquam contribuere. Brandeburgicus ait se renunciaturū Cæsari. post meridiem delecti quidam recitant ipsis formulam pacis, in qua solùm erant comprehensi, qui decretū reciperent, vt * suprà de Saxone diximus atque socijs. Hi respondent, neque decreti sibi traditum esse exemplum, neque se comprehendi etiam: itaq; non esse quod suorum nomine promittant: & cùm in dubio res adhuc sit, expectare se quæ Cæsaris in eo sit voluntas, quemadmodum electori quoque Brandeburgico demonstrarint. Reipublicæ Argentinensis erant in hoc conuentu legati, Iacobus Sturmius, Matthias Pharrerus, & ille quidem, tàm sui senatus, quàm sociorū nomine, causam apud Cæsarem atque principes orabat. Dum hæc aguntur, Vlmenses, Augustani, Francofurtenses, Hallenses * decretū factum de religione declinant, & concilium vrgent: Faber autem & Eccius honorariū munus à principibus petunt & impetrant, ob scriptas confutationes: operam quoque suam deinceps pontificiæ religionis defensioni pollicentur. Nam hi, sicut alij plærique, cogitabant crescere de Luthero, & Faber quidem postea Viennensem episcopatum est adeptus à rege Ferdinando. Hinc illud Erasmi Roterodami facetum

1530

Quod & pag. 197. & 200. ponitur.

Pag. 198.

Legati Argentinensium.

Quædam ciuitates concilium vrgent.
Pag. 171.

Faber & Eccius honorarium accipiunt, vide pag. 182.

1530 tum, quo dicere solebat, Pauperem ac tenuem Lutherum d
tare meliora.

Erasm. Roter. facetum dictum.

Interea Saxones atq; sociorum legati Cæsarem interpellan
libellum supplicem, & orant, vt * pacem communem per Imperi
um constituat, neue religionis causa cuiquam vlla creetur mo
lestia vel periculũ. Cæsar XI deinde Nouembris die per Fridericum
Palatinum respondet. quia decretũ repudient, ideò se cum religi
fecisse pactum, non quidem offendendi, sed muniendi sui causa
quando fortè vis intentabitur ijs, qui vnà secum eandem profitentur re
ligionem: quòd autem petant, ne fisco liceat aduersum ipsos expe
riri, non esse æquum: hoc enim propriè ad suum pertinere mun
vt ius omnibus administretur, ideoque nolle sibi quicquam in eo
præscribi vel derogari. Cùm aliud obtineri non posset, scribunt ep
stolam ad omneis ordines, & quid actum sit, paucis commemorant
ac petunt, ne sub exitum decreti, suorum principum nomina reli
quis inserantur: & quoniam de pace frustrà solicitarint, ad auxili
belli Turcici nihil à se posse contribui docent: deinde, quia decreto
cautum sit, vt ij solum habeant locum in Imperij iudicio atque Ca
mera, qui decretum factum admiserint, mutari hoc petunt atque
corrigi: nam alioqui nihil se posse cõferre sumptuum, quos Came
ra requirit: cùm hæc ita denunciassent Nouembris die XII, post
die discedunt. Libro quinto * diximus, quemadmodum Albertus
Brandeburgicus in regis Poloniæ fidem & clientelam sese dedit. So
licitatus autem Cæsar à Vualthero Cronbergo, transactionem illā,
velut in detrimentũ Imperij factum, rescindit, & nullius esse mo
menti, XIIII die Nouembris pronunciat.

Protestantes frustrà pacem religioni postulant, Hac tandē sancitur, pag. 227.

Pactum Cæsaris cum Pontificijs.

Saxon. & socij script. ad ordin.

Pag. 142.

Poloniæ regis & Alberti Brandeburgici transactio cassata.

Proscribitur Albert. pag. 228. & pag. 608.

Decretum Augustanum.

Quinto post die, præsente Cæsare, decretum recitatur in omni
ordinum coetu, & post multam enumerationẽ totius actionis, Cæ
sar statuit: ne tolerentur, qui de coena Domini, secus, quàm hucusq;
seruatum sit, docent, ne quid in Missa vel cõmuni vel priuata mu
tetur, vt chrismate pueri cõfirmentur, & ægrotantes oleo consecra
to inungantur: imagines atque statuæ minimè remoueãtur, & qui
bus in locis ablatæ sunt, ibi restituantur: eorum opinio, qui liberum
esse negant hominis arbitrium, nequaquam recipiatur, quòd & pe
cuina sit, & in Deum etiam contumeliosa: nihil omninò doceatur,
quod vlla ratione magistratus imminuere possit dignitatẽ: dogma
illud de sola fide iustificante locum non habeat: ecclesiæ sacramen
ta sint eo loco & numero, quo antiquitùs: ceremoniæ omnes eccle
siæ, ritus exequiæ mortuorum, & id genus alia seruentur: sacerdo
tia quæ vacant, conferantur idoneis: qui ante hoc tempus facti sunt
mariti, sacerdotes vel ecclesiastici, priuentur beneficijs, quæ statim
ab hoc conuentu conferantur alijs: qui tamen relictis vxoribus ad
pristinum institutũ redire & absolui cupiũt, eos, de voluntate pon
tificis, cùm hoc ei legatus nunciarit, episcopi restituant: cæteri verò
nullam

1530

vt nullum vſquam habeant perfugium, ſed exulent, aut etiã meritam pœnam luant: ſacerdotum vita ſit omnis honeſta, veſtitus etiã decorus, & vitetur omnis offenſio: ſi quibus in locis eccleſiaſtici redacti ſint ad aliquam iniquam conditionem atque pactum, ſi quid etiam bonorum ſacrorum iniqua ratione venditum ſit, aut in alium vſum quàm oportuit applicatum, id omne ſit irritum: ad docendi munus nemo recipiatur, niſi qui doctrinæ ſimul & vitæ probatum habeat ab epiſcopo teſtimonium: in docendo ſequantur omnes hanc præſcriptam formulam, nec illud pro concione dicant, vſitatũ, quaſi hoc conſilio agant, vt opprimatur euangelij doctrina: temperent etiam à ſcommatis atque contumelijs: hortentur populũ, vt Miſſam audiat, vt diligenter oret, vt virginem Mariam cæteroſque diuos imploret, vt dies feſtos peragat, vt ieiunet, vt à cibis vetitis abſtineat, vt ſubueniat egenis: monachis autem demonſtrent, non licere profeſſionem ac ordinem deſerere: breuiter, in ijs quæ pertinent ad fidem atque Dei cultum, nihil quicquam immutetur: qui contra fecerint, corporis atque vitæ ſeu bonorum diſcrimen ſubeant: quicquid ablatum eſt eccleſiaſticis, reſtituatur: quibus in locis domicilia monachorum, & id genus alia ædificia ſacra diruta ſunt, reædificentur, in ijsque ceremoniæ fiant atque ritus vſitati: qui ſunt in aduerſariæ partis finibus, antiquæ religionis atque fidei ſectatores, & hoc decretum approbant, in Imperij tutelam recipientur, eisq; licebit, quò volent, emigrare, nullo rerum detrimento: de concilio pontifex appellabitur, vt intra ſextum menſem illud ad locum aliquem idoneum indicat, vt deinde primo quoque tempore, & ad ſummum intra ſpacium anni fiat eius initium: Hæc omnia rata ſint atque firma: & ſi quæ ſunt oppoſitæ vel opponẽtur etiam exceptiones aut appellationes, locum nullum habeant: vt verò decretũ hoc valeat & ſeruetur, quantum quidem ad fidem atque religionem pertinet, quicquid omninò virium atque facultatis conceſſit Deus, id omne, vita etiam atque ſanguis huc impendetur: Si quis autem vim alicui intendet, Camera, ſimul ac interpellata fuerit, ei, qui vim vel arma parat, denunciet, vt ab incepto deſiſtat, & legibus agat: ſi non obtemperabit, fiſcus litem in eum inſtituat, & proſcriptionem vrgeat, eaque promulgata, vicinos principes atque ciuitates moneat, vt ei, qui vim metuit, ilicò ſuccurrant: In cameræ verò Iudiciũ nemo recipiatur, niſi qui decretum hoc de religione factũ approbarit: alioqui remoueatur loco.

Hoc durante comitio, Lutherus erat Coburgi, ad Franconiæ fines, mandatu ſui principis, vt tantò vicinior eſſet Auguſtæ, ſi qua fortè res ipſius conſilium poſtularet. Vt autẽ abſens etiam aliquid in commune conferret, librum ad epiſcopos & id genus alios proceres in eo conuentu, conſcribit, & cuiuſmodi fuerit ſub pontificatu Romano ſtatus eccleſiæ, quàm denſæ tenebræ, quàm impia do-

Lutheri liber ad epiſcopos & alios proceres.

1530 ctrina, quàm fœdi errores, demonstrat, & ipsos officij commonefacit grauissimis verbis, & crudelitatem animumque sanguinarium exprobrat, & ne iam sanandi mali prætermittant occasionem, hortatur, & suam doctrinam esse prophetarum ac apostolorum scriptis consentaneam, ostendit, & aduersus Deum frustrà iniri omnia consilia, docet. In hoc Cæsaris & pontificiorum fremitu atque comminationibus, Melanchthon animo erat admodum solicito & anxio, non quidem sui, sed ipsius exitus & posteritatis causa, seque mœrori, suspirijs atque lachrymis totũ dabat: Lutherus aũt vbi cognouit, crebris literis illum erigit & consolatur: & quia non hominum, sed omnipotentis Dei sit hoc negociũ, monet, vt omni deposita solicitudine ac grauiori cogitatione, totam molem in illum rejiciat. Et cur, inquit, ad hunc modum te crucias & affligis ipse? Si filium suum Deus pro nobis impendit, quid trepidamus, quid metuimus, quid angimur atque tristamur? An sathanas est illo potentior? an qui tantum nobis beneficium contulit, in rebus leuioribus nos deseret? Cur mundum à Christo debellatum reformidamus? Si malã causam defendimus, cur non mutamus propositum? si piam atque iustam, cur Dei promissis non cõfidimus? præter vitam certè nihil sathanas eripere nobis potest: at viuit tamen & in sempiternũ regnat Christus, in cuius tutela consistit veritas. Is non desinet esse nobiscum ante consummationem sæculi. Si nobiscum non est, obsecro, vbi nam reperietur? si nos ad ecclesiam nõ pertinemus, an pontificem & reliquos aduersarios pertinere putas? peccatores quidem sumus, non vno modo: sed tamen Christus idcircò non est mendax, cuius causam agimus. fremant reges atque populi, quantũ volent: qui cœlos inhabitat, deridebit eos. Causam hanc Deus absq; consilio nostro gubernauit ad hoc vsque tempus & protexit: idẽ quoq; deinceps ad optatum finem perducet. De legibus & traditionibus hominum quod scribis, non est difficilis responsio. Nemini enim licet nouum aliquod opus instituere vel deligere, tanquam cultum Dei: nam & primum decalogi præceptum & omnes prophetæ damnant eiusmodi opera. Corporis quidem exercitium esse possunt: sed si cultus accedat opinio, statim fiunt idolatrica. Quod ad conciliationem attinet, frustrà speratur: nec enim nos pontificẽ loco deturbare possumus: neque vera doctrina, saluo pontificatu, incolumis esse potest. Quòd cœnam Domini vultis integrè cõmunicari, nec aduersarijs in eo conceditis, qui contendunt esse indifferens, rectè pieque facitis. nec enim est arbitrij nostri, statuere vel tolerare aliquid in ecclesia, quod verbo Dei defendi non potest. Clamant illi, totam ecclesiam à nobis damnari: nos verò dicimus, ecclesiã inuitam fuisse captam & oppressam tyrannide dimidiatæ Eucharistiæ, atque ideò excusandam esse, quemadmodũ vniuersa synagoga fuit excusata, quòd in Babylone captiua, legem Mosi cæteròsque

Lutherus Melanchthonẽ meticulosum consolatur.

ritus

rius non fecerit, etenim vi prohibita fuit, ne faceret. Episcopis vero tam nimiam iurisdictionem tribuatis, etiam atque etiam prouidendũ ne maior ex eo pòst turba nascatur. Mihi quidem omnis hæc actio de doctrinæ concordia, displicet: nam frustrà labor hic sumitur, cùm regnum suum pontifex aboleri totum velit. Si nostra damnant, quid conciliationem quærimus? si probant, cur veteres retinentur errores? sed damnant apertè. fucus igitur est atque mendaciũ, quicquid agunt. De ceremonijs multum, vt videtur, laborant: sed restituant prius fidei doctrinam & operum: permittant ecclesiæ suos ministros, qui faciant officia necessaria. Monachos in possessionẽ reduci postulant: ipsi contrà restituant nobis tot innocentes ac pios homines, à se trucidatos: restituant tot animas, impia doctrina perditas: restituant amplissimas illas facultates, fraude partas atq; nequitia summa: restituant deniq; gloriam Dei, tot contumelijs affectam, de his rebus vbi satis fecerint, agemus cum ipsis, ad vtros bonorum sacrorum possessio pertineat. Cùm de cœna Domini potissimùm ac ferè solùm, esset inter Lutherum & quosdam alios dimicatio, sicut suprà non semel* diximus, & cùm id pontificijs esset pergratum, reliquis autem valdè doleret, Bucerus, de voluntate Saxonis electoris & sui magistratus, Augusta proficiscitur ad Lutherum, conciliationis causa, & responsum tulit nõ incommodum: ità quidem, vt illinc ad Zuinglium & Heluetios iret, quò propius iungerentur animis atque sententia. Quum hic esset rerum status, & offensionibus omnia paterent, Lantgrauius fœdere sex annorum sibi cõiungit Tigurinos, Basilienses, Argentinenses, vt si cui vis fiat religionis causa, mutuum præbeatur auxilium. Nouembri mense factum fuit hoc fœdus.

Pag. 140. 187.

Bucer. Saxon. & sui magistratus consensu cũ Luthero de conciliatione agit cum Zuinglio.

Lantgrauij fœdus cum Argentin. & duob. pagis Heluetiicis. Dissoluitur pag. 222.

Eodem tempore, Cæsar datis literis, iubet Saxonem electorem adesse Coloniæ ad XXI Decembris diem, propter ardua quædam reipublicæ negocia. cùm eas accepisset ille Nouembris die XXVIII, venerunt ad ipsum eodem die nuncij atque literæ Moguntini, quibus hoc erat perscriptum: Cæsarem à se petijsse, vt principes electores conuocaret, creandi causa Romanorum regis. itaque citabat illum, vt ad XXIX Decembris diem adesset Coloniæ. nam Moguntini sunt in eo primæ partes, vt* suprà quoque dictum est. Ea re cognita, Saxo, dimissis ilicò literis huc illuc, Lantgrauium reliquosq; principes ac ciuitates protestantes orat & hortatur, vt ad XXII Decembris diem Smalcaldiæ conueniant: sed interea filium suum Ioannem Fridericum, & cum eo quosdam è suis familiaribus Coloniam celeriter dimittit, vt ad diem à Cæsare constitutum adsint. per eos demonstrat, citationem Moguntini non esse rectè nec ordine factam, & hac ipsa creatione regis, violari comprimis Imperij ius atque libertatem, & illud Caroli quarti, Cæsaris,* edictum: ideoq; nõ se ratam habere actionem hanc neque probare. Vbi Smalcaldiam omnes

Saxonia elector citatus à Moguntino creandi causa regis Roman.

Pag. 19. 67. 197.

Saxonis sententia de creando rege Rom.

Quod iubet Cas. mortuo, pag. 27.

1530

1530

Sic & pag. 180. Smalcaldicum fœdus inter protestantes.

omnes venerunt,* fœderis concipiunt formulam, non quide
dendi quenquam, sed sui defendendi causa. subscripserunt hunc
tinuò principes, itē Albertus & Gebartus Mansfeldici, Magde
gum etiam atque Brema: sed Argētoratum, Vlma, Constantia,
dauia, Meminga, Campodunum, Heilbrunum, Rutelinga, Bi
cum, Isna, sic recipiunt, vt ad suos referant, & intra sextam heb
madam disertè nuncient, quid velint: Georgium verò Brande
gicum, & Noribergam placuit per literas interpellari, quando
dem ipsorum legati nullam habebant agendi super eo facul
fuit & hoc decretum, Daniæ regem & Pomeranum, item Me
burgium principem, Hamburgū, Embecum, Northemium, F
cofurtum, Brunsuicum, Gotingam, Mindam, Hannobriam, Hil
semum, Lubecam, Stetinum, aliasque ciuitates maritimas per le
tionem esse solicitandas.

Respons. habes pag. 210.

Pontificis ad Polonum querela.

Pontifex, vbi, quis comitiorum Imperij fuisset exitus, acce
missis tum ad alios, tum ad Poloniæ regem literis, omninò se
rasse dicit, fore, vt Cæsaris authoritas atque præsentia, Lutheran
hæresim vel extingueret, vel aliqua ratione sedaret: hāc enim spe
sibi fuisse factam, quò primùm tempore Cæsar in Italiam venit,
que de causa præcipuè Bononiam * se venisse, vt illū, tametsi
sua satis animatum amplius vrgeret: hoc enim si perfectum fuis
& religioni, & plurimorum saluti, qui nunc per istam hæresim pe
clitentur, consuli, & aduersus Turcicum furorem inueniri pot
remedia: cùm autem è Cæsaris atque etiam legati sui literis intel
gat, non solùm ad sanitatem illos adduci non posse, verumetia
magis atque magis obfirmari, se, qui voluntate Dei, naviculam Pe
tri tam turbulento tempore gubernet, ac solicitudinis omnis m
ximam partem sustineat, cum cardinalibus re communicata, nul
reperire tutius remedium, quàm illud, quo sint ipsius vsi maior
nempe concilium publicum: itaque monere, cùm deducta res
fuerit, vt vel ipse coràm, vel per legatos causam adeò sanctam ad
uet: se nimirum, vbi primùm fieri possit, ad aliquem Italiæ locu
qui sit commodus, illud indicturum esse. Datæ fuerunt hæ litera
calendis Decembris.

Pag. 181. 182

Pag. versa. Protestantium litera ad Cæsarē super creatione regis. Pag. 27.

Confœderati principes,* quos dixi, Smalcaldia dant literas ad
Cæsarem, die XXIIII Decembris. audire se, & peruulgatum ess
quasi fratrem suum Ferdinandū, qui valde solicitet & ambiat, crea
ri velit Romanorum regem: iam verò, quæ sit principum electoru
in eo potestas, & quid iuris habeāt ex formula legis Carolinæ,* qu
mortuo Cæsare, totius Imperij nomine creandus est alter, notū ess
omnibus: verumtamen, ipso incolumi atque superstite, cùm in eu
casum res nondum reciderit, à Moguntino Coloniam euocatos e
se principes electores, ad exitum huius mensis, omninò contra pr
scriptum legis, contraque morem Imperij: audire etiam, venturos

co

ad reliquos electores, ipsius rogatu, & fore, vt ambiente ac prehen- 1530
sante Ferdinando, velut ex pacto & pollicitatione, res conficiatur:
hanc enim famam longè lateq; iam esse disseminatam: quòd cùm
ita sit, voluisse de quibusdam ipsum admonere: Et quanquam ab-
[illegible] ab hoc genus oratione, tamen quòd & ipsum & pa-
triam [illegible] libertatem inprimis, inde à maioribus acce-
ptam [illegible], quia nunc in hac mundi senectute multa captiosè
[illegible] non se posse aliter facere: primùm igitur, scire ipsum,
[illegible], quàm sanctè, quibus verbis atque pactis Imperio
[illegible] & obligarit, quomodo fide data per iusiurandū pro-
[illegible]are legem * Carolinam ex qua sanè libertas Imperij po- Pag. 28.
[illegible] dependeat, quomodo spoponderit, neque se quicquam
[illegible] facturum, nec alijs etiam, vt faciant, permissurum: hæc
[illegible] violari non posse neque rescindi aut mutari, nisi de
communi omnium ordinum consilio ac voluntate; nunc autem, si
[illegible] ipso viuo & superstite, Romanorum rex creetur, & quidem
[illegible] germanus, ambiens atq; rogans, videre ipsum, quemadmo-
dum id planè fiat contra legem, contra ius atque libertatem Impe-
rij, contraque sponsionem atque pactum, & eam, qua sit reipublicæ
deuinctus, fidem: quàm etiam ipsi non sit commodum, quàm sibi
quoque futurum graue, totique Imperio, duos habere eodem tem-
pore dominos quibus sit obtemperandum: Et quia molestè sint la-
turi, si quidem aut ipsi tale quid, ob non seruatam fidem, exprobre-
tur, aut etiam sibi, propter socordiam & malè defensam rempubli-
cam, [illegible] ideò se petere maiorem in modū, vt hoc suum scri-
ptum [illegible] atq; patriæ charitati, & conditioni temporum attri-
buat, & [illegible] anteactas in memoriam reuocet, & eiusmodi creationē
non [illegible] pro suo munere & authoritate prohibeat, & secum dili-
genter expendat, quantis ea res malis & incommodis occasionem
[illegible] præbitura, nisi caueatur: his etiam de rebus dare se
literas ad reliquos electores, atque sperare facturos esse, quod sit ex
republicæ, & daturos operam ne qua fiat ordinum Imperij di-
[illegible] quod reliquum est, omnia se velle ipsius causa, quantùm fa-
[illegible] omninò possint. Saxo deinde solus dat literas ad princi- Saxonis ad electores reliquos literæ.
pes collegas: quandoquidē à Moguntino sit euocatus Coloniam,
[illegible] filium suum & consiliarios aliquot eò misisse, qui suo nomi-
ne, quod opus erit, proponant & agant: iamq;, sua quidem opinio-
ne, ipsos partem aliquam ex illis audisse, reliquum etiam ad XXIX
Decembris diem audituros esse: rogare autem, vt ab instituto desi-
stant, & secum perpendant, quantùm hæc actio sit allatura præiudi-
cij, quantum incommodi, tùm ipsis omnibus, tùm posteritati pro-
pter violatum ius, decus atque libertatem Imperij: petere etiam, vt
in ijs, quæ filius atque consiliarij sui cum ipsis agent, ità sese gerant,
quo videri possit & intelligi, rempublicam atque patriam ipsis esse
charam.

1530 charam, Luneburgicus autē & Lantgrauius, & Anhaldius & Mansfeldici prolixè scribunt eodem tempore, ad electores, in eandē sententiam, grauiterque monent, ne tantam iniuriam legibus atq; patriæ faciant, & peruulgatum esse dicunt, pollicitationes atque largitiones interuenisse: quod quidem etiam apertè sit contra legem Carolinam. Pòst, vltima Decembris die, tam principes quam ciuitates, quas antè memorauimus, communi nomine dant literas ad Cęsarem. in ijs repetunt actionem * Augustanam, quomodo de pace diu multumq́ue solicitarint, quid ipse demum responderit, præsertim de Imperij fisco, cuiusmodi sit etiā postea factum * decretum: & licet illud Brandeburgici electoris * dictum ipse mitigarit, & non offendendi cuiusquam, sed muniendi sui atque defendendi causa, pactum se fuisse dixerit cum reliquis principibus: tamen, si fisco permittatur ea potestas agendi, quam decretum habet, cui dubium esse possit, quin ad offensionem atq; vim ea res pertineat? cùm autem & maiorum suorum, & sua etiam extent optimæ voluntatis & officiorum erga ipsum ipsiusq́ue maiores præclara testimonia, petere, vt quandoquidem illud Brandeburgicum verbo mitigauit, * hoc etiam fiscale re ipsa leniat atque tollat, quò certi esse possint, adusque pij liberique concilij decretum & exitum, vim nullam sibi permescendam esse: & si quidem hoc impetrent, collaturos deinceps, vt antehac semper, facultates & auxilia tum in bellum Turcicum, tum, in alios reipublicæ vsus.

Principes, Luneburgicus, Lantgrauius Anhaldius & Mansfeldici scribunt electoribus.

Confœderatorū Smalcaldicorū litera ad Cæs.

Pa. 181. 182. 198. 199.

Pag. 200 201.

Pag. 195.

De quo pag. 201.

Suspenditur pa. 216.

Causas creandi Romanorum regis has in medium Cæsar adduxit in primo congressu principum electorum, Coloniæ, quia diuersis ipse regnis atque populis imperaret, neque posset continenter esse in Germania: quia turbulentus admodum esset & periculosus orbis Christiani: præcipuè verò Germaniæ status, propter dissidium religionis, propter vim atque potentiam Turcarum, propter * nuper excitatam seditionem atque bellum rusticanū, & quia per Imperiū multa inofficiosè fierent ac minus obsequenter: etenim, tametsi de ipsorum omnium voluntate atque consilio, * senatus fuerit institutus Imperij, superioribus annis: tamen nō fuisse præstitam illis, quæ debuit, obedientiam: itaq; sibi videri prorsus necessariū & ex vsu reipublicæ: vt secundum se creetur aliquis Romanorum rex, velut alterum Imperij caput, per suam absentiam, qui sit & ingenio præditus, & vigilans, & industrius, & potens, & amans pacis atque concordiæ, & rerum Imperij non imperitus: & omninò talis, cui fidere, & in quo possit ipse totus acquiescere. Qui sit autem magis ad eam prouinciam idoneus fratre suo Ferdinando, Bohemiæ Vngariæq; rege, nullum se nouisse alium: huius etiam fines atque regna iam esse veluti murum aliquē, pro salute totius Germaniæ oppositum immanitati Turcicæ. Principes electores, à deliberatione, Cæsarem orant, ne Germaniam deserat: sed in ea sibi domicilium

Causa creandi regis Romanorum.

Pag. 107. 111.

Anno 1521. Pag. 69.

atque

atque sedem collocet: cùm autē in sententia persisteret, collatis cōsilijs, quinta Ianuarij die Ferdinandum renunciant Romanorum regem.* Saxo, quod vnum poterat, creationem hanc esse vitiosam, explicatis causis, neque sibi probari, per filium disertè protestatur. Multò antè, quàm Augusta discederetur, disseminatus erat rumor, fore, vt Ferdinandus eum consequeretur dignitatis gradum. Coloniæ post, omnes profecti sunt Aquas: ibi Ferdinandus inauguratus regem fuit, vndecimo Ianuarij die, & continuò dimissis huc, illuc, in Germaniam literis, hoc ipsum denunciat: Cæsar etiam publicis literis edicit, vt ipsum pro Romanorum rege omnes agnoscant, & separatim ad Protestantes hoc ipsum perscribit. Interea dum est Coloniæ Cæsar, redditæ sunt ei Protestantium literæ, quibus ab actione fiscali sese liberari petunt, vt suprà * diximus. Ad eas, Aquis, per Fridericum Palatinum, idibus Ianuarij, respondet legatis: Non esse quod responsi causa longius progrediantur aut expectent: nondū enim deliberasse, & consideraturum suo tempore, quid sit renunciandum. Eo facto, Brabantiam, Galliæ Belgicæ prouinciam petit.

1531 — *Ferdinandus renunciatur rex Romanorum.* — *Saxo protestatur.* — *De hac inauguratione transigitur pag. 446. vide de ea quoque respons. Princip. pag. 215, 223.* — *Pag. 205. 206.*

LIBER VIII.

ARGVMENTVM.

Qui in conuentu Smalcaldiæ sunt principes ad Galliæ & Angliæ regem dant literas, quibus falsos esse rumores iam sparsos exponunt. Daniæ regem, maritimasq; ciuitates de fœdere solicitant, vbi hoc sibi licere intelligunt. Ad huius fœderis societatem Heluetij non admittuntur. Protestantium literis rex Galliæ respondet. Idem quoque facit rex Angliæ. Quid legati ciuitatum de Romanorum regis creatione sentiant Francofurti, exponunt: vbi etiam controuersia episcopi Bambergensis cum Georgio Brandeburgico agitatur. Cæsar Spiræ conuentum indicit: quò venire principe Saxoniæ recusat. Quibus legibus se venturos Protestantes recipiant, exponitur. Ciuile bellum exoritur inter Tigurinos & quinquepagicos, in quo Zuinglius interficitur. Paulò post Oecolampadius è vita decedit. De pace cum Protestantibus ineunda vsque ad concilij tempus agitur. Christiernus Daniæ rex capitur. Turcis Solymannus impedit Austriam, ex qua propellitur. Saxoniæ princeps moritur. Pontifex legatum in Germaniam mittit, qui leges concilij futuri proponat. Saxo paucis post diebus, re diligentius expensa, copiosè ad singula capita respondet.

IN superiori conuentu Smalcaldiæ, hoc etiam inter alia placuit. quoniam aduersarij causam atque professionem euangelij multis calumnijs grauarent, & passim in summum odium adducerent, scribendum esse cumprimis & Galliæ & Angliæ regi, ne sibi persuaderi patiantur. Itaque XVI Februarij die, Saxo, Brandeburgicus, Luneburgensis, Lantgrauius, Argentoratum, Noriberga, Magdeburgum, Vlma, tàm suo, quàm sociorum principum atque ciuitatum nomine, dant literas ad vtrunq;, separatim, eiusdem sententiæ. Scire ipsos hauddubiè, veterem esse multorum querimoniam de vitijs eccle-

Vide de eo pag. 204. — *Protestantiū ad Galliæ & Angliæ reges literæ. Ad eas respondetur pag. 213. 214.*

1531 ecclesiasticis, quæ multi sæpe viri præstantes, & recenti ferè memo-
De Gersone suprà fol. 14. De Coleto vide Baldum Centur. 8. cap. 63. de scriptor. Angliæ. ria, per Galliā, Ioannes Gerson, per Angliam, Ioannes Coletus, gra-
uiter notarint atque reprehenderint: idem his proximis annis acci-
disse Germaniæ: cùm enim expiationes illas, * quæ vulgò dicuntur
indulgentiæ, monachi quidam ibi circumferrent, & magna cum
contumelia Christi, summoque discrimine salutis hominum, alijs
Pag. 1. celebrarent, & infamem ex ea re quæstum vbiq; facerent, * admo-
Pag. 2. & seq. nitos fuisse leniter, à viris aliquot eruditis atq; bonis, ne sic agerent:
illos verò non solùm non abstinuisse, verumetiam atrociter dam-
nasse monitores, ità quidem, vt hi veritatis tutelam atq; patrociniū
suscipere cogerentur: per eam occasionē alia multa necessariò fuisse
reprehensa, verùm aduersarios, qui causam dederāt offensionis, im-
pudenti sua nundinatione, non prius conquieuisse, quàm hæc do-
ctrina, ipsorum opposita nugis & imposturæ, sine legitima cogni-
tione damnaretur vt impia: quoq; totam opprimerent, in summū
odium adduxisse apud Cæsarem aliosque reges: veruntamen efful-
gescente veritatis, tanquam solis radio, cùm essent in omnium aspe-
ctu multa, neque negari possent, quæ deprauatis iudicijs obrepse-
rant in ecclesiam, ordines Imperij, in eo cōuentu, quē primùm Cæ-
Pag. 55. sar egit * Vuormaciæ, plurima illi edidisse grauissimaq; postulata,
quorum emendationem dicerent esse necessariam: In alijs deinde
conuentibus Imperij, quum diu multumq; res inter ordines ac Cæ-
saris legatos agitata fuisset, componendi dissidij nullam esse viam
Pa. 85. 102. 148. 150. 200. expeditiorem aut meliorē, quàm per liberū orbis Christiani * con-
cilium, vna omnium voce iudicatum fuisse: Cæsari quoq; rationem
hanc, vbi cognouit, placuisse, deq; concilij tum loco tum tempore
deinceps deliberatum esse: quemadmodum decretis tunc factis do-
Pag. 182. ceri possit: cùm autē ex Hispanijs Cæsar per Italiam venisset in Ger-
maniam, ad Augustæ comitia, totum in hoc fuisse, vt sine concilio
res componeretur: quod quidem bono ipsum animo fecisse putent:
Augustana cōfessio pag. 186. itaq; se doctrinæ suæ confessionem in eo conuentu palàm tunc re-
citasse, & illi exhibuisse, & si maiori opus esset explicatione, detulis-
se: contrarium deinde scriptum suæ confessioni, fuisse recitatū: cuius
Pag. 188. vbi * petijssent exemplum à Cæsare, non impetrasse, propter adiectā
conditionem: quæ sibi periculo futura erat atque fraudi: pòst, ex
Pag. 190. omni numero quosdam esse * delectos vtrinque, velut arbitros &
conciliatores: verùm ne sic quidem conuenisse, licet ipsi profiteren-
tur, quicquid omninò salua conscientia possent, sese facturos: Cæsa-
Interim. rem deinde proposuisse nonnulla, quæ seruarent interea dum fieret
concilium, sed eius generis, vt, si recepissent, & conscientiam suam
ipsi læderent, & Deum grauissimè offenderent: cùm autē edictum
Pag. 172. posthac Cæsar faceret valde durum, se necessariò * prouocasse ad
concilium pium atque liberum: & quanquàm ità res habeat, licet
iste sit rerū status, etsi nihil ipsi magis optent, quàm vt legitimè de

causa

[illegible]scatur, tamen audire, suos aduersarios in hoc esse totos, [illegible] aliosque reges contra se varijs calumnijs accendant: [illegible] quandam circumferri, quæ sibi falsò tribuantur: nec enim [illegible]m à sacris literis aliena, verumetiam abhorrere à sensu cõ- [illegible] quis etiam ad hunc modum suos intra fines doceret non [illegible] impunè: quantis autem ipsi versentur in periculis, ob [illegible]trinæ professionem, neminem esse qui non videat: quæ [illegible]mina minimè subire velint, nisi certò scirent, hanc ipsam [illegible] esse consentaneam verbo Dei, & propter gloriam nomi- [illegible]tinendam: Illud etiam spargi ab aduersarijs apud exte- [illegible] doctrinæ genus hoc receperint, non quidem vlla pietate, [illegible]am occasionem inuaderent, in bona sacra: sed hanc ca- [illegible] & anteactis conuentibus esse refutatam, & fore, vt in to- [illegible] consilio magis confutetur: homines etiam prudentes at- [illegible]io præditos, comparatione facta periculorum atque com- [illegible], facilè videre, non minus absurdam & ineptam hanc es- [illegible] acerbam & odiosam criminationem: An enim vllæ suis [illegible] tantæ queant esse facultates ecclesiarum, vt existimatio- [illegible], dignitatem, coniuges, liberos, denique fortunas om- [illegible] vitam ipsam, in præsentissimum periculum idcircò de- [illegible]? an vlla commoda sibi tàm arridere, & chara esse pos- [illegible] Cæsaris, & ipsorum, laudatissimorum videlicet regũ, be[illegible]m atque gratiã, his omnibus longè præponant? suos [illegible] maiores atque parentes, quum ex ijs bonis nihil attingerent, [illegible]i cum dignitate vixisse, & sumptus etiam publicos tol[illegible] nec id modò, sed ecclesias etiam partim instituisse nouas, co[illegible] magnis vectigalibus, partim locupletasse veteres ac magis [illegible]asse: suæ quidem ditionis ecclesiarum opes esse mediocres, [illegible] necessariæ sint ministris, qui populo præsunt erudiendo: [illegible] sanè prouentus annui sint admodum accisi, non se ta- [illegible], quò minus in pios vsus, arbitratu concilij conferan- [illegible]do concilium illud, tale sit, in quo præiudicijs & affectui nõ [illegible]. In calumnijs etiam hanc esse primam, & hoc nomine se [illegible] potissimum & accusari, quasi doctrina, quam profiteantur, [illegible] magistratum & legum dignitatem eneruet: sed * scriptũ [illegible]tum & exhibitum Augustæ, respondere huic crimina- [illegible] quoque verè posse dici, huius temporis viros doctos or- [illegible]tratus atque legum dignitatem, magis quàm vlla supe- [illegible]ecerit: sic enim prorsus erudijsse mentes, vt & magistra- [illegible] certoque sciat, suum vitæ genus atq; statum esse Deo [illegible], & populus inuicem agnoscat, honorem & obsequen- [illegible] debere magistratui propter mandatum Dei, qui potestatis [illegible] contemptum non dimittat impunitum: præterea, cùm ipsi beneficio Dei præsint etiam alijs, cuius hoc esset dementiæ, to-

Aduersus protestantes calũnia.

Pag. 200.

Magistratus legesq; per doctores Euangelij ornatat.

1531 lerare doctrinam, quæ frena laxaret hominibus, & obedientiā dissolueret, & populum in se concitaret? Quid etiam de præfectis ecclesiarum sentiant, in * suo illo scripto luculenter explicasse: nam & ecclesiastici status administrationem legitimam sibi probari, & ministerium verbi seu potestatem clauium summo se studio venerari: iam verò, cùm hæc & id genus alia crimina in se conferri audiant, & verò publicè multùm referre putent, vt ipsi, tanta prudētia & authoritate reges, causam ordine & rectè intelligant, ideò se, purgandi sui causa, voluisse hæc ad ipsos perscribere, & orare plurimùm, ne calumnijs illis fidem habeant, neque sinistram vllam de se concipiant opinionem, sed integrum seruent iudicium, donec publicè purgandi sui locus detur, quod inprimis cupiant: orare etiam, Cæsarem hortentur, vt propter causæ magnitudinem & ecclesiæ totius vtilitatem, concilium pium atq; liberum, in Germania, primo quoque tempore cogat, neque grauius quid contra se statuat, donec legitimè disceptata res fuerit atque definita: nam & hucusque semper officium se præstitisse suum reipublicæ Imperij, & nunc doctrinam istam profiteri, eoque nomine in discrimen vocari, nulla certè cupiditate vel proteruia, sed propter mandatum atq; gloriam Dei: quò magis etiam sperare, non ipsos esse defuturos suis precibus: nam in summa laude ponendum, si quidem hoc authoritate sua perficiant & intercessione, ne ferro decidantur & armis hæ controuersiæ, sed rectum fiat iudicium, & sanentur morbi, & ecclesiæ conciliëntur, & vis nulla fiat hominū conscientijs: postremò, si de ipsorum erga se voluntate per literas cognoscant, longè id sibi fore gratissimum.

Pag. 186.

Protestantiū conuentus Smalcaldia.

Februario mense, Saxoniæ princeps elector, socios omneis conscribit, vt ad xxix Martij diem adsint Smalcaldiæ, deliberaturi de suscipienda defensione contra vim hostilem, si qua fortè fiat. Hi erant principes ac ciuitates, quas antea * sæpe diximus: verùntamē Saxo valetudine detentus, filium eò misit, Ioannem Fridericum. * Superiori conuentu placuit, Daniæ regem Fridericum & Saxonicas maritimasque ciuitates de fœdere solicitandas esse: nunc igitur, cùm denuò cōuenissent, quid actum interea sit cum illis, & quid singuli responderint, commemoratur. Et Danus quidē, amare se doctrinam euangelij, sed multos esse per suum regnum episcopos valde potentes tàm opibus quàm clientelis & coniunctione nobilitatis, nec sibi integrum esse dicebat, fœdus hoc inire, tanquam regem: ad alias verò suas prouincias quod attinet, quæ sint ditionis Imperij, non recusare. Megelburgensis Henricus excusabat, quòd ipsius legati decreto subscripserant Augustano, verùntamen nihil se facturum in ipsos inimicè. Pomeraniæ princeps Berninus, nō se quidem abhorrere, sed penes fratrem natu maiorem, summam rerum adhuc esse propè totam. Lubecenses non detrectabant, sed quòd magnos

Pag. 180. 204.
Pag. 204.
Princip. & Ciuitatum responsa de fœdere solicitandarum.

Henrici Ducis Megalopolitani, Bernini ducis Pomeraniæ, Lubecæ & Luneburgensiū ad protestantes respōsio.

gnos

quos belli sumptus tolerassent, eius quoq; rationē haberi, & si forte Daniæ rex Christiernus, * regno pulsus, * vim ipsis adferat, quid tandem expectare debeant præsidij scire cupiebant. Luneburgenses quod ipsorum principi Ernesto placeret, idem se quoq; facturos esse prædicabant. Deliberatum deinde fuit de suffragijs exquirendis, de subitarijs auxilijs, de contribuenda pecunia, de perpetuandis auxilijs, de deligendis ducibus, de recipiendis illis, qui velint huius esse fœderis, postea, de constituendis procuratoribus & aduocatis, quo nomine respondeant in iudicio, si fortè fiscus, aut mandata Cæsaris, aut aliorum rogatu litem moueret. & huic quidem defensionis parti sese coniungunt * Georgius Brandeburgicus, Noriberga, Campodunū, Heilprunū, fœdus autem repudiabant. Decretum etiam fuit, manifesta flagitia seuerè per suam cuique ditionem esse punienda. prius quàm fœdus iniretur, in consiliū adhibiti fuerunt non iureconsulti modò, sed theologi quoq;. Lutherus autem semper docuerat, magistratui non esse resistendum, & extabat eius hac de re libellus: cùm autem in hac deliberatione periti iuris docerent, legibus esse permissum, resistere nonunquam, & nunc in eum casum, de quo leges inter alia mentionē faciant, rem esse deductam ostenderent, Lutherus ingenuè profitetur, se nesciuisse hoc licere: & quia leges politicas euangelium non impugnet aut aboleat, vti semper docuerit, deinde, quoniam hoc tempore tàm dubio tanque formidoloso multa possint accidere, sic vt non modò ius ipsum, sed conscientiæ quoque vis atq; necessitas arma nobis porrigat, defensionis causa fœdus iniri posse dicit, siue Cæsar ipse, siue quis alius fortè bellum eius nomine faciat. Edito quoque scripto primùm explicat, quàm fuerint in Augustę comitijs * obstinati pontificij, deinde monet in vniuersum omneis, ne magistratui ad eiusmodi bellū imperanti militiam, obtemperent. Doctrinæ verò pontificiæ complures & grauissimos quidem recenset errores, quos ait ab illis propugnatum iri, qui se castris illis adiungunt. qua quidem in re summum nefas inesse dicit: quanta sit etiam lux illata mentibus hominum hoc tempore, per euangelij cognitionē, demonstrat, & à tàm impij belli societate temperandum esse docet.

De Tigurinis, Bernatibus, Basiliensibus egerant aliquot ciuitates, quòd si indefinitè, sine vllius dogmatis exceptione reciperētur, non esse recusaturos fœdus: Ioannes autem Fridericus ad parentē se relaturum dicebat. Quod de paranda * defensione propositum fuit, ciuitates ità recipiunt, vt in proximo conuentu Francofurtensi planè respondeant, quid in eo velint: de creatione * Romanorum regis idem principes, quod antea, statuunt, neq; se parituros esse dicunt, & quia Cæsar datis ad ipsos literis mandauerat, vt pro Romanorum * rege Ferdinandum agnoscerent, placuit, vt Saxoniæ princeps interea formulam responsi concipiat, & Francofurti in mediū

Marginalia:

1531

Pag.86.

Vti fecit pag. 228.

Deliberatio princip. & ciuit. fœderatarū de rebus varijs.

A fœdere alieni pag.122. 304. 307.

Lutheri de non resistendo magistratui sentētia.

Pag.186. & seq.

De hac re vide pag.215.

Pag.210.

Conuentus Francofur. indicitur. Is fit pag.215.

Cuius fit mentio pag.206.

Pag.205.

1531

Litera Cæsaris ad protestantes Smalcaldiæ cōgregatos.

Protestantiū responsio.

Pag.195. Pag.197. Pag.201. Pag.206. Pag.207.

proponat: ciuitates etiam, quid de Ferdinandi regis creatione statuant, tum explicent. Conuentui futuro dictus est dies Francofurti, ad quartum Iunij diem. Interea dum Smalcaldiæ sunt, allatæ fuerunt eis literæ Cæsaris, in quibus hoc erat perscriptum. ex omnibus locis nunciari de Turca, quemadmodum ingenti cum exercitu cōstituerit in Germaniam inuadere: mandabat igitur, vt sine exceptione conferrent auxilia. Illi, maiorum exemplo non recusare dicunt vllum onus aut officium, quod reipublicæ præstari debeat: sed scire ipsum, in quam sententiā Augustæ verba fecerit elector * Brandeburgicus, quod tamen ipse postea * mitigarit, quid etiā de * fisco decretum sit in eo conuentu: se quidem & tunc orasse plurimum, vt actionem omnem fiscalem, quæ religionis nomine moueri posset, authoritate sua tolleret, & cum nihil impetrassent, nuper ante menses aliquot, missis * literis atq; legatis idem denuò flagitasse, nullū verò tulisse responsum, nisi quod ipsorum legatis Fridericus Palatinus demū dixit, nō esse quòd longius progrediantur aut expectent: nam suo tempore ipsum, quid oporteat responderi, consideraturū: id sibi quidem omninò præter expectationem tunc accidisse, & nihilo minus putasse, fore, vt aliquandò tandē responderetur aliquid. Cùm autem de conferendis in Turcam auxilijs nunc soliciteutur, neque tamen pacē adhuc impetrent, facilè cogitari posse, quàm sit ipsis incommodum, quàm non consultum, vt in hoc dubio rerum suarum statu, cùm & proscriptiones & vim hostilem expectare coguntur, præsidia sibi detrahant, ac veluti neruos incidant ipsi: nam si fisco permittatur aduersum se actio, religionis causa, cui dubium sit, quin ad vim ea res pertineat? quapropter iterum atque iterum obsecrare, vt tandem aliquid statuat, & fisco * actione omni interdicat adusque concilij tempus, & * pacem atque securitatem sibi præstet: se facturos inuicem pro sua virili parte, non in Turcico solùm bello, sed in omnibus alijs reipublicæ negocijs, quod sui sit officij: petere autem, vt per hos legatos, quid sit ipsius propositi, renunciet.

Suspenditur pa. 216. Sancitur 227.

Treuirensis elector moritur.

Martio mense decessit è vita Richardus, archiepiscopus Treuirēsis. magna fuerat eius inter electores authoritas, propter vsum rerū & studium libertatis. Veneni suspitio fuit, & ex domesticis quidam tormentis ideò subiectus, fortitudine & constantia sua periculum euasit. Cùm Vlmenses hoc ab Argentinensi senatu flagitassent, Bucerus eò profectus, ipsorū ditionis ecclesias constituit, & religionis formulā conscribit, adiutus ab Oecolāpadio & Ambrosio Blaurero. Sub hoc tempus in Belgium venit Maria, soror germana Cæsaris, quæ Ludouicum Vngariæ regem habuit in matrimonio, sicut antè * diximus. Hanc Cæsar, amitæ suæ Margaritæ, quæ nuper è vita decesserat, substituit, & regionibus illis omnibus præficit. Clementi septimo lis erat cum Alfonso duce Ferrariensi, de Rhegio & Mu-

Bucerus instituit Ecclesias Vlmensium.

Maria Cæsaris soror ab Hungaria redux Belgio præficitur.

Pag.150.

Margarita Cæs. amita mors.

[illegible]: tandem facto compromisso, Cæsarem deligunt arbitrum. Is in Belgio cùm esset, per hos ferè dies, pro Ferrariensi pronunciat. 1531 *Pontif. & Ferrariensis arbitro Cæs. concordát.*

Ad principum atque ciuitatum literas, Galliæ rex, Aprilis die XXI respondet, nihil optare se vehementius quàm totius Europæ concordiam, & pergratum esse, quòd ipsi etiam eò propendeant, quódque concilium fieri cupiant: hoc enim sibi non vtile modò, sed & necessarium videri: & quoties de sananda republica sermo inciderit, ità semper iudicare, nullum esse firmius fundamentum, quàm si veri monstrator & almus ille spiritus, primas in ea re partes obtineat: quòd si cæteri etiam idem statuant, & si concilio deligatur locus ab omni periculo vacuus atq; suspitione, quo quidem in loco suam cuique sententiam liberè pronunciare liceat, nec affectibus aliquid detur, tunc nimirũ optimè sperandum esse de summa rei. Quòd autem soliciti sint, ne criminationibus aduersariorum alienior sit factus ab ipsis non esse quòd vereantur: suo enim quodam instituto atque disciplina non se consueuisse, ne de inimicorum quidem fama temere statuere: cùm verò tanta sit, tànque vetus inter Galliæ reges ac Imperij principes necessitudo, cuiúsnam hoc esset inhumanitatis, de propinquis & amicis vllam sinistram concipere opinionem, indicta videlicet causa? quantum enim ipse tribuat huic amicitiæ iam olim initæ, vel ex eo posse videri, quòd etiam nunc, quandò fortè bellum geritur cum Cæsare, Germanis tamen & ciuibus Imperij tutus in Galliam accessus & exitus illinc pateat, vt non secus, quàm si domi essent, negociari ipsis ibi liceat, ità quidem, vt Germaniæ principum atque ciuium domicilium, Gallia rectè nominari possit: Hæc quidem esse nota & peruulgata, sed tamen non adeò magna, quin ipsorum causa, quandocunque res ità dabit, multò sit facturus maiora, præsertim, si, quod profitentur, pij liberique concilij decreta non repudient: vt enim disceptatione potius, quàm ferro dirimatur controuersia, quod quidem ipsi petant, idem sibi quoque videri, esse tum honestum magis, tum reipublicæ salutare: quæ tristissimam subitura sit fortunam, si res ad arma veniat.

Respons. Regis Gall. ad princi. Germ. literas, de quibus pag. 207.

Gallia Germanorũ domiciliũ.

Illud de Germaniæ Galliæque necessitudine quod dicit, sic habet. Francones Germani, Sueuis finitimi, facta quondã irruptione, & Treuiris, Menapijs, Morinis, Neruijs, Ambianis, Bellouacis, Suessionibus oppressis, in ea parte Galliæ consederunt, quæ nomen ad hocvsque tempus ab illis retinet, & Francia dicitur, cuius quidem regionis caput est Lutecia Parisiorum. Et quum ordine multi reges ipsorum ibi dominarentur, suosque fines amplificarent, tandem ad Pipinum etiam eiusque filium Carolum, rei summa peruenit, qui pòst ob rerum gestarum amplitudinem dictus est magnus, & vbi quartò Romam venisset, à Leone tertio pontifice, & ab omni

Germanor. Gallorumq; necessitudo vnde. Beatus Rhenanus lib. 1. rer. germ. H. Mutius lib. 4 rer. Germ. Æmilius lib. 3. de reb. gest. Franc. Pipinus.

1531 populo salutatus est Imperator Augustus, & Germaniam, Italiam, atq; Galliam possedit. huius deinde filius Ludouicus, & qui venerunt ab eo nepotes, Galliæ reges fuerunt. Huc ergò suam originem rex Franciscus refert, & è Franconum stirpe procreatum sese dicit. Eodem fuit etiam vsus adminiculo superioribus annis, quũ à morte Maximiliani Cæsaris dignitatem * affectaret Imperij. Quũ enim exteris populis ad hunc gradum sciret esse lege iam inueterata præclusum aditum, voluit demonstrare, se quoque Germanum esse. Verùm enimuerò, postremus è Caroli magni stirpe masculina Galliæ rex, fuit Ludouicus quintus, qui non relictis liberis vitam finijt, anno salutis nongentesimo, octogesimo octauo, quum in ea familia regni possessio fuisset per annos ducentos, triginta octo. Post eius mortẽ, successio iure quidẽ veniebat ad Carolum, Lotharingiæ ducem, Ludouici patruum: sed Hugo Capetus, Luteciæ Comes, vt tradunt, cuius mater, ordine lõgissimo suum genus referebat ad Carolum magnum, profligato captoque Lotharingiæ duce, regnum inuasit, & ad filium Robertum transmisit, cuius deinde masculina progenies ad Franciscũ vsque regem continuata fuit. Sunt, qui Capetum obscuro humilique loco natum esse dicunt, sed annalium scriptores plærique negant, & hanc eius, quam dixi, recensent originem.

Carol. Magnus salutatus Augustus.

Pag. 19.

Ludo. V. Galliæ rex.

Paul. Emilius lib. 3.

Car. Loth. Dux.

Dantes Florentinus in suo purgatorio scribit Hugonis Capeti auum paternũ laniũ fuisse & seditione populari excellere cœpisse.

Angli responsio ad protestantiũ literas script. pag. 207.

Britanniæ rex, Henricus octauus, Maij die tertio rescribit. magna secum voluptate legisse, quòd eò spectent, vt salua permanente religione, & inuiolata pace, morbi sanentur in ecclesijs, & emendentur quæ vel hominum nequitia vel ignoratione deprauata sint atque corrupta: quòd etiam suis literis totam actionem commemorent, valde sibi esse iucundum: excitatam quidem fuisse famam de ipsis non valde commodam, quasi defenderent homines quosdam dementes, qui studeant omnia perturbare & summa miscere profundis: verùm non se fidem habuisse, primùm, quòd Christiana charitas ità poscat, deinde, quòd id genus crimina iudicaret non posse cadere in tanti splendoris, nobilitatis atque prudentiæ viros: Et quanquam eorum, quæ ferebantur, nihil vnquam crediturus erat prius, quàm certò comperisset, tamen, quòd ad hunc modum sese purgarint, perquàm sibi fuisse gratum, vel eò maximè, quòd iudicio & opinione non aberrauerit: quòd igitur emendari vitia petant, in eo suam & omnium bonorum voluntatem cum ipsorum studio planè congruere: nam rerum humanarum hanc esse conditionem, vt tanquam in corpore, sic etiam in republica & omni administratione, continentibus ferè sit opus remedijs: magnam igitur laudem mereri, qui medicinam faciunt, & vulnus atque morbum ità curant, vt nihil exasperent. non dubitare autem, quin eò tendat etiam ipsorum conatus: cauendum esse tamen diligenter ab illo genere hominum, qui res

nouas

nouas appetunt, & ordinum æqualitatem prædicant, & magistratum efficiunt contemptibilem: eius enim sectæ quosdam intra sui regni fines aliquando fuisse, & inde ex Germania eò penetrasse: Et quoniam de reuentia magistratus mentionem suis in literis faciant, ideò se paucis voluisse commonefacere, ne cui licentiæ fenestram aperiant: hoc si caueant & emendationi studeant, optimam esse operam nauaturos reipublicæ: Concilium quidem publicum inprimis etiam optare se, Deumque precari, vt principum animos in hanc curam accendat: de ipsis autem omnia se rectè sperare, nec esse quicquam, quod ipsorum causa non velit: intercessurum etiam apud Cæsarem diligenter, vt concordiæ rationes inueniantur, in eoque se facturum, quod ipsimet singulis temporibus optimum esse iudicabunt.

Cùm ad diem ventum esset Francofurtum, legati ciuitatũ,* sicut constitutum erat, quid de Romanorum regis creatione sentirent, exponunt. post multam deliberationem ità se reperire, vt propter titulum Ferdinando regi tribuendum, litem vllam non necessariam subeant, aut periculum sibi creent ipsi, non videri consultum: quandiu enim Cæsar aut vita supersit, aut sit intra fines Imperij, omnem esse penes ipsum potestatem: absente autem illo, rei summam ad Ferdinandum quidem venire, sed tanquam nomine & loco Cæsaris: iam aliquoties omnia sua se detulisse Cæsari, quantùm quidem facultatibus omninò possint: quòd si nunc autẽ creationi regis obsistant, fore, vt vanam fuisse pollicitationem illam plærique dicant, & idcircò fiant alieniores, & suam operam aduersum se multi profiteantur, qui quidem contra religionis atque doctrinæ causam nihil erant alioqui facturi, metum etiam esse, ne fortè alij, qui sese aggregari huic fœderi cogitabant, hoc ipso iam deterreantur: his igitur de causis non sibi esse integrum, in ea quidem re, Ferdinando resistere, sed electionẽ, cuismodi sit, in medio sese relinquere: quòd si Ferdinandus autem aliquid mandet, verbo Dei contrarium, non se parituros: quòd si vim faciat, tum facturos ex formula fœderis, & ad defensionem omnia sua collaturos esse. Principes autem ad Cæsarem & ad Ferdinandum scribunt quòd contra morem ac libertatem sit actũ Imperij, non se posse illud approbare, nec ipsi titulum tribuere Romanorum regis. Hoc etiam in literis ad Cæsarem addebat Saxo, quòd si legitimè res tractetur, non se dissimilem futurum à suis maioribus. De*Heluetijs in fœdus recipiendis, quod ciuitates valde cupiebãt, Saxo per legatos respondet. quoniam de cœna Domini diuersum sequantur dogma, non sibi licere societatem cum ipsis vllam coire: quanti sit ipsorũ coniunctio, propter vires atq; potentiam, non se quidem latere, sed eò sibi minimè respiciendũ esse, ne tristis inde sequatur exitus, quod ijs accedisse scriptura testetur, qui, muniendi sui causa, cuiusque modi præsidijs vsi fuissent.

Pag. 211. Conuentus protestantiũ Francofurti, cuius pgressius, pag. 228.

Princip. Germ. Cæs. & Ferdin. scribunt.

Pag. 211. Elector Saxon. ob diuersum dogma de cœna Domini fœdus inire recusat.

1 5 3 1

Literæ Saxonis & Hassi ad legatos protestantiũ Francofurti cõgregatos.

EO durante conuentu, literæ fuerunt allatæ Saxonis atque Lantgrauij, ad reliquorum principum atque ciuitatum legatos, quibus hoc perscriptum erat, Moguntinum archiepiscopum, & Palatinum principem Ludouicũ permissu Cæsaris, velle intercedere de *pace, & datis ad se literis, petere, vt idem ipsi quoque permittant: tunc enim diem esse dicturos conuentui. re deliberata, legati placere sibi respondent. Cùm igitur Lantgrauius atque Saxo renunciassent, actione sibi non improbari, si modò fiscus * interea quiescat: illi, cùm hoc impetrassent à Cæsare, diem constituunt, penultimum Augusti mensis diem. Legatos habebant hoc in conuentu ciuitates, Argentoratũ, Vlma, Lubeca, Noriberga, Cõstãtia, Rutelinga, Meminga, Lindauia, Biberacum, Isna, Campodunum, Heilprunum, Magdeburgum, Brema, Brunsuicum. Gotinga.

Vt sit Smalcal. Pag. 218.

De quo sup. pag. 201. 206. 207. 211. 212.

Lis Bambergensis episcopi cum Georgio Brandeburgico.

Bambergensis episcopus Vuigandus, aliquot annis antè, querimoniam habuerat ad socios Sueuici fœderis, de Georgio Brandeburgico, quòd suum ille ius ecclesiasticum interpellaret, quòd vectigalia sibi faceret deteriora, quòd facultates sacras aliò conferret, quòd sacerdotes ad nouum istud atque falsum doctrinæ genus cogeret, aut si non parerent, eijceret: & quoniam in eo Romani pontificis atque Cæsaris edicta, sed & leges & æquitatem ipsam violet, summamque sibi faciat iniuriam, petebat, vt vel gratia & authoritate sua illum ad officium adducant, aut opem illam sibi præstent, quam ex fœdere debeant, quo sua deinceps tueri possit, & amissa recuperare. Cùm autem post variam disceptationem, eius rei causa dies esset dictus hoc anno, Norlingæ, mense Iulio, venerunt eò, rogatu Brandeburgici, protestantium legati. cùm Bambergensi erant Augustanus, Vuirciburgensis & Aistetensis episcopi, tanquam adiutores & consiliarij. proponit actor, & quantum acceperit iniuriæ, quantumque damni, commemorat: & licet socij fœderis, proposita pœna, reo mandarint iam olim, vt ab incepto desistat, ipsumq; restituat in integrum, nihil tamen adhuc effectum esse docet. itaque petit, vt iuxta formulam fœderis agatur. Reus, ea quidẽ parte, quæ propriè ad religionem & iurisdictionem ecclesiasticam pertinebat, interponit appellationem, & ab illorum edictis atque iudicio prouocat ad conciliũ. Illi verò, diebus aliquot interiectis, quòd ad hunc modum prouocarit, valde se mirari dicunt: nam esse & inusitatum & contra præscriptum fœderis, quo cautum sit, vt actor & reus in omni controuersia sequantur arbitrium delectorum iudicum: adhæc, ità conuenisse, vt ecclesiasticorum libertatem omnes defendant: huius ergò litis cognitionem ad se propriè pertinere: cùm etiam hucusque iudicium hoc agnouerit in hac ipsa causa, sine exceptione, non esse quod iam recuset: deinde, concilium sibi præiudicare non posse, nec esse præferendũ hac quidem in parte: his itaque de causis non se recipere prouocationem, sed edicta superiora confirmare:

Querela Herbipolensis.

Brãdeburg. appellatio, & prouocatio ad Concil.

Responsa ad prouocationem.

firmare

1 5 3 1

ſtituere: niſi autem obtemperetur, ex pacto ſibi faciundum eſſe demonſtrant. Reus contrà, quantum ad ſacram iuriſdictionem pertinet, in appellatione permanere, neque iam latam ſentẽtiam admittere ſeſe proteſtatur. Cauſam hãc agebat Brandeburgicus tàm ſuo, quàm ex fratre Caſimiro nepotis Alberti nomine, cuius erat tutor.

De hac tutela pag. 190.

Conuentus Spiræ indictus.

Intercess. Nassouius & Nuenarius ad Saxon. missi.

Interea Cæſar, componendi diſſidij religionis cauſa, conuentum indicit Imperij, Spiræ, ad idus Septembris: ſed vndecimo calendas Septembris ad Saxonem veniunt Gulielmus Naſſouius & Nuenarius, Comites, magnæ propter virtutem authoritatis viri, ac permiſſu Cæſaris de conciliatione agunt, & quinque omninò proponunt: de cœna Domini, de ritibus eccleſiæ, de bonis ſacris, de auxilijs in Turcam, de Ferdinandi regis electione. Cùm autem ex ipſorũ verbis appareret, Cæſari perſuaſum eſſe, quaſi Zuinglij doctrinam & anabaptiſtarum, ipſe probaret, reſpondet: cuiuſmodi ſit doctrinæ ſuæ genus, & quid ſuæ ditionis eccleſiæ miniſtri doceant, ex Auguſtana confeſſione ſatis eſſe notum: ſed & hoc conſtare, quum eſſet in comitijs Auguſtæ, nullum ſibi fuiſſe cum ijs, qui Zuingliani vulgò putantur, commercium, ſed ne poſtea quidem, donec ſententiã illi ſuam explanaſſent: eiuſdem ſe nunc etiam eſſe propoſiti, & quã ſit Auguſtæ profeſſus doctrinam, in ea ſe beneficio Dei permanſurum eſſe, ad extremum vſque ſpiritum, & orare, vt ad Cæſarem hoc nomine ſeſe purgent. Illi, iam antea ſe nouiſſe, rem ità habere, ſed tamen explicaturos Cæſari dicebant, neque dubitare, quin ei ſit auditu futurum valde iucundum atque gratum: ad reliqua poſtulata quod attinet, placuit in proximum Imperij conuentum ea differri. petebant autem illi, vt ad eum conuentum aut ipſe veniret, aut filiũ eò ſuum mitteret. Ille, cupere ſe quidem omnibus modis gratificari Cæſari, ſed ætate iam eſſe grauem, & ad profectiones inhabilem, & ſubeſſe dicebat cauſas non leues, cur nec ipſe veniat, nec filium quoque mittat: nam & * Spiræ & * Auguſtę ſibi quædam accidiſſe nõ boni exempli, ſic quidẽ, vt niſi fide publica Cæſar ſibi ſocijsque caueat, adeſſe nõ poſſint: deinde, vbicunq; ſit futurus, non ſe poſſe carere doctrina * & prædicatione verbi diuini, nec etiã pati, vt ciborum & alimoniæ * diſcrimen vllũ ſibi præſcribatur: iam verò, ſi de religione futura ſit actio, rem ipſam poſtulare, vt Lutherum & alios eò ſecum adducat, quibus etiam idoneè cauendum ſit: adhæc, ſæpenumero ſe rogaſſe * Cæſarem, de ſuæ ditionis inauguratione, pro more Imperij, deque rebus alijs, neque tamen quicquam impetraſſe, licet magnæ pollicitationes interuenerint: imò Fridericum Palatinũ in proximis Auguſtæ comitijs, ità ſibi ad ea * reſpondiſſe illius mandatu, vt faciſſe videret, iratum ſibi eſſe Cæſarem, tametſi nullo ſuo merito: his igitur de cauſis non ſibi eſſe integrũ, eò venire: quòd ſi autem ipſorum interceſſione Cæſar ante cõuentum ea ſibi concedat, non eſſe defuturum. Cùm ſub exitum Auguſti menſis, Mo-

Saxonis ad intercessores responsio.

Pag. 170. 188.

Saxo quib⁹ condition. velit adire comitia.

Sublata, pag. 183.

Cuius decretũ, pag. 201.

Pag. 190.

Pag. 190

1531 guntini ac Palatini principis legati, Smalcaldiam veniſſent, proteſtantium legatis exponunt de ſuorum principum erga rempublicam atq; patriam charitate: quum enim infecta re ſit Auguſta diſceſſum, ipſos, conſiderata periculi magnitudine, quod ex eo diſſidio ſit oriturum, non prius conquieuiſſe, quàm Cæſar ipſis intercedendi, deque pace tractandi facultatem permitteret: optimum ergo ſibi videri, vt quæ conciliari non potuerunt Auguſtæ, nunc denuò tractentur, & qui tunc illius fuit exitus, idem ſit huius initium actionis. Ad hæc iſti, ſuos ignoraſſe, quid proponeretur, ideoq́ue nullam certam aut definitam agendi rationem ſibi dediſſe, verùm, vt poſtulata ſcripto comprehenſa domum referant, mandaſſe: itaq; licere proponant quod videbitur: ſe deinde quod in mandatis habeant, eſſe facturos. Rurſus illi de præclara ſuorum principum erga patriam voluntate prolixè commemorant: & cùm illud * fiſcale ſit impetratum, exiſtimaſſe, pleniorem ipſos agendi poteſtatem habituros eſſe, præſertim de illis, quæ decidi non potuerunt Auguſtæ: iam verò, ſi quidem in eo permaneant, nec amplius proferãt mandatum, fore, vt & Cæſari hoc & ſuis quoque permoleſtè accidat. Hi contrà, non eſſe quòd incuſentur eo nomine: nam interceſſores nullum prodidiſſe genus actionis, * verùm in genere locutos eſſe de pace: non igitur alia ſibi potuiſſe dari in mandatis: deinde, ad earum rerum tractationem opus eſſe theologis atque viris doctis, quorum hoc propriè ſit munus: cùm igitur, cuiuſmodi eſſet actio futura, neſciuerint, orare, ne ſecus interpretentur, & ad Cæſarem quoque, ſi ſit opus, excuſent: vt etiam concordiæ rationes proponant admodum ſeſe cupere. Tum illi, * ex literis ad Saxonem atque Lantgrauium datis, fuiſſe non difficile, futuram actionem colligere: deinde, nõ hoc ſui eſſe propoſiti, vt de dogmatis agant, ſed * quia pacem ipſi flagitent adusque concilij tempus, ideò ſe voluiſſe conferre ſermonem, quid interea de dogmatis illis, adhuc quidem indefinitis, ſtatuendum ſit: his nimirum de rebus habere ſe mandatum vt agant, & inueſtigent, quomodo vel pax coire poſſit vel inducias, ſed id confici non poſſe, niſi prius de rebus controuerſis aliquid definiatur: quòd ſi per mandatum ipſis fortè non liceat iſta tractare, demonſtrent tamen, quæ potiſſimùm ratio componendi diſſidij videatur omnium eſſe commodiſſima. Reſpondent hi, nihil eſſe in literis, quod vllam conditionem actionis futuræ ſignificet: quòd autem ſcire cupiant, quid interea, dum fiat concilium, de dogmatis nondum definitis agendum ſit, nõ ſe videre, quomodo ſtatui aliquid in eo poſſit, niſi ſcriptura duce planum fiat, quid verum ſit atque pium, quid mendoſum & impium: vt autem hoc fiat, non eſſe huius loci: nam ſcriptũ illud ſuum, exhibitũ Auguſtæ, & * confutationem, huic oppoſitam eſſe mediocriter magnã, & multa cõplecti, & ad iſtam tractationem adhibendos eſſe viros rerum ſacrarum

Legati Moguntini & Palatini ad proteſtantes.

Verba vltro citroq́ commutata inter legatos & proteſtantes.

Pag. 216.

Pag. 216.

Pag. 215.

Pag. 212.

Pag. 187. 188.

rum peritos, vt autē ipsi viam conciliationis & rationē aliquā ostendant, non hoc sui esse muneris, qui litis alteram partē sustineant: in comitijs Augustæ sæpe rogatū esse Cæsarē de pace,* pòst etiam, semel & iterū, per literas atq; legatos: idem nunc quoq; sese flagitare. Referant isti, rationem illam, de qua prius dixerint, sibi visam fuisse percommodam, sed quia mandatum eius rei nullum habere sese dicant, nolle amplius vrgere. Veruntamen, vt ad hunc modū discedatur, non sibi videri consultum, & quia Cæsar, intercessione suorū principū* inducias cōcessit, existimare futurū nō inutile, si dies aliquis constituatur, quem ad diem ipsi principes & ciuitatū legati cōueniant: cunq; sit Imperij conuentus proximè futurus Spiræ, quò Cæsar haud dubiè ac reliqui ordines accedent, constituendū esse tēpus, quo & ipsi prius eò veniant: quod si fiat, sperare se fore vt in lōgius aliquod tempus induciæ proferantur: sed tamē omninò videri necesse, vt inprimis illud tractetur, quid vnumquemq; magistratū interea facere cōueniat erga suos atq; etiam alienæ ditionis homines: quòd si autē, nisi fide data publica, recusent eò venire, licet nihil opus esse putent, tamen nō dubitare, quin intercessores facilè hoc apud Cæsarē perficiant. Hi, quid habeant in mandatis, iam antea se demonstrasse, nempe, vt postulata, quæcunq; futura sint, literis cōsignata domum referant: ideoq; nec de illis, quæ desiderent, agere, nec vllam aliam cōcordiæ viam ostendere sibi licere dicunt: suos nimirum principes & amare pacem, & omnia sua consilia eò referre, quod superioris temporis actionibus facilè doceri possit: eiusdem se quoque voluntatis esse, & quicquid ad salutarem reipublicæ constitutionē pertineat, vt in eo elaborent, agnoscere, sui hoc esse officij. Cùm aliud agi non posset, tandem placuit, Spiræ cōueniendum esse ad diem, qui videbitur intercessoribus, vbi primùm de Saxonis atque Lantgrauij voluntate cognorint: qui nimirùm, quid suæ sit in eo mentis, primo quoque tempore, suo sociorumque nomine renunciare debeant. Decretum hoc fuit altera die Septembris: initio autē mensis Octobris Moguntino ac Palatino principi Saxo & Lantgrauius rescribunt, & actione repetita superiori, de rebus propositis nihil agi posse cum fructu,* sine theologis, demōstrant: se nimirùm in ea, quā sint Augustę professi, religione, permanere: cunq; in omnibus propè comitijs, & absente * Cæsare, & nuper etiā * pręsente, concilium sit promissum, & ità quidem promissum, vt non multò post exitum comitiorum indiceretur & inchoaretur, sperare se, futurum, vt Cæsar illud, quàm primùm in Germania procuret: in eo se videlicet sociosque doctrinā suam copiosius explicaturos, & quod ad piam conciliationem faciat, nihil præterituros esse: verùm, ne quid interea tumultuosè per Imperiū fiat, orare se rursus, & vehementer quidem, efficiant apud Cæsarem, vt eos, qui doctrinam euangelij vel iam profitentur, vel in posterum etiam profiteri volent,

[Right margin notes:]
1531
Pag. 200. 206. 207. 212. Sancitur pag. 227.
Pag. 216.
Saxon. & Lantgrauij ad Moguntin. & Palatin. intercessores litera.
Vt ante pa. 217.
Pa. 139 192. 193. 201.

1531 volent, sinat vti pace, donec legitimi concilij decretum & authoritas interueniat: quòd si autem ipsis tractandum videbitur & agendum* de formula pacis, eoque nomine diem constituent, missuros eò se legatos: in doctrina verò sua, quam exhibuerunt * Augustæ, si quis errorem adhuc aliquem residere putet, idq; demonstrare velit, aut si docere non possit, sacræ scripturæ testimonio se submittat, pergratum id sibi socijsque futurum: & si Cæsar eo nomine diem præfiniat Spiræ, si sibi socijsque & Luthero, quem eò secum adducturi sint inter alios ecclesiæ ministros, idoneè caueat, * si liberas & publicas verbi diuini conciones, & * vsum cœnæ Domini, iuxta mandatum Christi permittat, sibi ciborum discrimen nullum indicat, fore, vt vel ipsi veniant eò, vel mittant legatos cum necessarijs mandatis, & sui dogmatis rationem omnibus explanent: quòd si tum in eo congressu, doctrinæ suæ confessio, sacris literis refelli non possit, sperare, Cæsarem nihil amplius moturum, quò minus in ea religione permaneant: & quoniam ad conciliũ legitimum * prouocarint, neque repertum adhuc sit in sua doctrina, quod verbo Dei repugnet, cùm etiam ex præscripto iuris atque legum, appellatione * pendente, nihil in prouocatorem grauius decerni debeat, omninò se confidere, futurum, vt Cæsarem, ipsorũ quidem interuentu potissimùm, pacem in Germania componat.

De pace vt antè sæpè. Pag. 186.

Prohibitas pag. 183. Pag. 201.

Pag. 178.

Exhibita pag. 199.

Diximus antea * de conuentu Imperij futuro Spiræ ad idus Septembris: Cæsar autem, cùm de apparatu Turcico multorum literis atque nuncijs diceretur, in mensem Ianuarium anni sequentis, diem producit, & Ratisbonæ locum indicit, vt Austriæ tantò esset vicinior, vbi bellum esse futurum videbat.

Pag. 217. 219.

Conuentus Ratisb. indictus. Fit pag. 227.

Quomodo bellũ illud, quod ante biennium, * Tigurini & Bernates erant facturi quinque pagicis, aliarum ciuitatum interuentu pacatum fuerit, libro sexto docuimus: hoc autem anno recruduit vulnus, & vrbes illæ duæ, locis omnibus occupatis atque claustris viarum, ne quid ad illos deueheretur alimoniæ, prohibebant. fuit hoc ad solstitium æstiuum. Et cùm res ad magnum aliquem motum spectaret, Galliæ rex, item Glareani, Friburgij, Soloturij, Appecellenses intercedunt, & à multa disceptatione has proponunt leges. vt conuitiorum aboleatur memoria, inque posterum temperetur, & maledicis ignoscatur: vt exules religionis causa, restituantur: vt quinquepagici in religione quidem sua permaneant, sed tamen veteris & noui testamenti lectione suis non interdicant: vt Tigurinorum & Bernatum socijs nulla molestia fiat: vt mutua subministrentur auxilia. Cùm hæc frustrà fierent, Tigurini & Bernates, euulgato scripto, quemadmodum maximis illorum & varijs iniurijs coacti, commeatu ipsos intercluserint, exponunt: & quoniam pacis rationes ab intercessoribus propositas illi repudient, nec obscuram hostilis animi significationem ostendant, & superiorum annorum pacta

Pag. 174. Dissidiũ inter Heluetios.

Conditiones pacis inter Heluetios.

Annona quinquepagicis interclusa.

passim solent, quando cautum fuit,* ne religionis causa cuiquā sit fraudi, licere sibi dicunt illis denegare annonam: Si quis ergo nascetur ex eo motus, hoc illis, qui præter dissidia nihil expetant, tribui oportere. fuit hoc Septembris die nona. Quum autem quinquepagici maxima rerum necessariarum inopia premerentur, silentio cōductis copijs. Octobris mensis die nono signa proferunt, & opinione citius ad Tigurinorum fines perueniunt. quibus in finibus erat iam antè dispositum à Tigurinis præsidium circiter mille militum & amplius. Et hi quidem suos monent, crebris in oppidum dimissis nuncijs, vt mox aduolent, sed tanta fuit hostium celeritas, vt hi vix ægrè subsidio venire possent. & cùm iam superassent montem, quà faciundum erat iter, laborare suos in proxima valle, & in præsenti periculo versari conspiciunt. ibi tum ad virtutem sese cohortati, promiscuè decurrunt ex monte, cuius hæc erat natura, vt singulatim eundum esset. ea res in causa fuit, quum vniuersi non possent in acie consistere, vt multitudine superati, plurimos è suis desiderarent, ac terga verterent. fuit hoc vndecimo die Octobris. In cæsorum numero fuit Zuinglius. Nam Tigurinorum ita fert consuetudo, cùm in hostem exitur, vt ecclesiæ minister primarius vnà prodeat, Zuinglius etiam vir fortis alioquin & animosus, cùm secū reputaret, quòd si domi resideret, ac prælium fortè fieret aduersum, fore, vt magnam ipse sustineret inuidiam, quasi concionibus quidē accenderet hominum animos, in ipso autem discrimine remollesceret, voluit omninò communem subire mortem. In corpus autē exanime valde sæuitum fuit, & vix etiam illius morte potuit odij acerbitas exaturari. natus erat annos quadraginta quatuor, minor Luthero quatuor annis. Per totum ferè mensem Augustum, visus antea fuerat cometa; & illis ipsis diebus mortem obijt Galliæ regis mater Ludouica, Sabaudiæ Ducis Caroli soror consanguinea.

1531

Pag. 174.

Ciuile bellū inter Tigurinos & quinquepagicos.

Zuinglius occumbit.

Tigurinorū consuetudo.

Sæuities in cadauer Zuinglij.

Cometa.

Aloisia regina Galliæ moritur.

Bernates, qui finitimis Vnderualdijs erant facturi bellum, vbi resciuerunt, iubent Tigurinos bono esse animo, & auxilia pollicentur, & suis omnibus cum copijs breui sese adfuturos nunciant, & hostis vlciscendi prouinciam sibi deposcunt. Vbi demum conuenissent omnes, quod fuit octauo circiter die post factum prælium, & Bernates aliquantò remissius agerent: Tigurini, quibus auxilia miserant Basilienses, & Schafusiani, & Sangallij & Mulhusiani, deligunt aliquot signa ex omni numero, qui de nocte profecti, quiescebant in monte, prope Mencingum, vt ad primum lunæ splendorem impetu facto, propinquum oppidum Tugium, ex improuiso caperent. Hostes verò, qui non procul inde consederant, cùm id per indicium accepissent, celeriter arreptis armis ante lucem procedunt, & illos quiescentes inuadunt Octobris die vigesima quarta, magno sublato clamore & vlulatu, quò plus terroris inferrent. Vtrinque multi ceciderunt: & quanquā superiores extiterunt quinquepa-

Altera Tigurinorum cædes.

1531 quepagici, de religionis tamen studio nihil remittebant Tigurini. Pace demum facta per intercessionem, hoc etiā fuit additum, quòd nuper cum * Argentinensibus atque * Lantgrauio fecissent fœdus Tigurini, Bernates, Basilienses, vt ab eo discedant: * idem de Ferdinando faciant quinquepagici. itaque redditis literis, quibus inuicem tenebantur, dissoluta fuit hæc vtrobique confœderatio. Sub finem Nouembris Oecolampadius è vita decessit: ex interitu Zuinglij maximum animo perceperat dolorem, eaque res morbum etiam auxisse putatur. erant enim coniunctissimi. Natus fuit annos quadraginta nouem. Extant eius in prophetas aliquot, lucubrationes, quæ valde probantur doctis. Ad decimum nonum Decembris diem legati protestantium Francofurti rursus conueniunt, & quod reliquum erat de paranda defensione, statuunt. Hoc in conuentu Goslarienses & Embecenses in fœdus recepti sunt, paulò antè etiam Eslingenses. Aberant autem Georgius Brandeburgicus, & Noribergenses, & Campodunenses, & Hailbrunenses. nam hi licet doctrinam profitebantur eandem, sicut antè * diximus, à fœdere tamen erant alieni.

Pacis inter Tigurin. Bern. & Quinquepag. conditiones.
Pag.180.203.
Pag.170.
Oecolampadij interitus.
Protestantium conuentus Francofurti.
Recepti in fœdus.
Pag.211.

1532 Cæsar, initio mensis Ianuarij, relicto Belgio, Ratisbonam petebat, conuentus agendi causa, sicut antè * diximus. In itinere, cùm Moguntiam venisset ad calendas Februarij, Moguntinus archiepiscopus & Palatinus princeps iterùm de pace intercedunt, & actionem permittente Cæsare, Saxonem atque Lantgrauium monent, vt idem faciant. itaque missis vltrò citroque literis, Schuinfurti, quod est ad Mœnum flumen, oppidum Imperij, fit conuentus ad initium Aprilis. ibi cœptum est agi de pace ad concilium vsque seruanda. principes intercessores ipsi aderant, & de præscripto Cæsaris hæc illis mandata proponunt. vt præter scriptum illud exhibitum Augustæ de religione, nihil innouent, nihil doceant, nihil euulgent, & intra hos fines permaneant adusque concilij tempus, ità tamen, vt cum Zuinglianis & anabaptistis nihil habeant commune: ne per occasionem religionis, alterius ditionis homines ad se pertrahant, aut in suam tutelam recipiant: ne quem suorum extra suæ ditionis fines docere patiantur: vt ab omni temperent contumelia: ne iurisdictionem, ritus atq; ceremonias ecclesiasticas interpellent: vt opem aduersus Turcam ferant, & decretis obtemperent, quæ ad rempublicam & administrationem Imperij pertinent: vt Cæsari ac Romanorum regi pareant, & si quod fœdus contra Cæsarem, regem aut diuersæ religionis ordines fecerint, aboleant: hoc si faciant, sperare se, fore, vt Cæsar atq; rex omnem superioris temporis offensionem deponant. Saxo filium eò miserat, Ioannem Fridericum, ipse valetudine detentus: aderant etiā Franciscus Luneburgensis & Anhaldius, deinde reliquorum principum atq; ciuitatum legati, quibus interim accesserant Northusiani & Sueui Hallen-

Cæsar Ratisbonam petit.
Pag.220.
Moguntini & Palatini ꝓ protestantibus intercessio pro pace. Conuentus Schuinfurti.
Leges pacificationis inter Cæsarem & protestantes.
Northus. & Hallens. Sueui facti confœderati.

1532

Halenses. Post multam disceptationẽ, intercessores, rem omnẽ ad Cæsarẽ, qui cõuentus agebat Ratisbonæ, perscribunt, vt quid ipsius eius voluntatis, cognoscerent. Ad illud postulatum, quod erat, vt sese suisque Romanorum regi pareant: illi, quid in eo desiderent, & quid à Cæsare requirant, scripto consignant, & intercessoribus Aprilis die decimoseptimo tradunt, & vt * Ferdinandus rex ab instituto desistat, neq; pro Romanorum rege sese gerat, petunt: si verò Cæsari videbitur opus esse aliquo tanquam coadiutore, vt tum de voluntate consilioque principum electorum, legem Carolinam interpretetur, & edicto sanciat in perpetuum, vt quidem iure fieri debeat, in hunc modum. Ne videlicet posthac vnquam viuo Cæsare creëtur Romanorũ rex, nisi primùm electores & his adiunctis sex alij principes Imperij iudicent ità fieri oportere: & cùm apparebit ex vsu esse reipublicæ, tùm Moguntinus collegas & sex aliquos principes ad locum idoneum, amplius deliberandi causa, conscribat, & vbi rem omnẽ diligenter expenderint, tùm soli principes electores, & his adiunctus Bohemię rex, creandi regis potestatem habeant: Romanorum rex, viuo Cæsare creatus, non suo, sed Cæsaris tantùm nomine rempublicam administret, nec vllam sibi potestatem aut imperium arroget: principes ac ordines Imperij non teneantur ei vlla fide vel iureiurando, nisi post mortẽ Cæsaris: cum creabitur nouus rex, non aliter quàm ex formula * legis Carolinæ iuretur, neq; sit in electorum potestate, formulam hanc immutare: qui contra iusiurandum illud fecisse conuictus fuerit, aut alioquin in grauem suspicionem venerit, neque se purgauerit, is omni iure electoratus in perpetuũ careat: posthac ex eadem principum familia tres reges ordine non creëntur, vitandæ causa præscriptionis: nullus creëtur Romanorum rex qui non sit ex aliqua Germaniæ principũ familia progenitus: quæ lex Carolina sanciuit de * creatione regis, ea neq; Cæsar neq; Romanorum rex mutet: quum electoribus apparebit creandum esse regem, necesse non habeant hoc antea denunciare Cæsari, neque Cæsari in eo casu liceat episcopo Moguntino mandare, vt electores cõuocat, sed quum iustis de causis videbitur, quibus oportet, Cæsare superstite regem esse creandũ, Moguntinus Francofurtũ collegas ad certum diẽ conuocet, neq; sit in ipsius potestate conuentum alio in loco indicere, nisi collegæ grauibus de causis permittant: coronam, sceptrum & alia Imperij ornamenta Moguntinus à Noribergicis minimè petat, nisi assentiãtur collegæ: trimestre illud spacium, quod à denunciatione principibus datur vt conueniant, non deminuat: Imperij enim & reipub. plurimũ referre, si fortè vnus & item alter, tempore exclusi, non adsint: interea dũ Francofurti deliberant electores, omnes alij excludantur: si quid harum rerum violetur, tum electores non teneantur vel eò venire, vel permanere, & quicquid actum ibi fuerit, irritum habeatur: neque

Inauguratus *Pag. 207.*

Conditiones creandi. Rom. Regis.

Huius interpretatio est pa. seq.

Pag. 27.

1532 quæ Cæsar, neque Romanorum rex in Italia, Galliis, cæterisque locis electorum insignia præferri, nec officia sinat exerceri, nisi per electores aut ipsorum legatos: inaugurationem supremam Romanorum rex non accipiat, nisi vel electores vel ipsorum adsint legati: neque Cæsar neque Romanorum rex impediat, quò minus exterorum regum atque principum legati veniant ad Imperij conuentus, atque ibi sua proponant: hoc enim & ad ius gentium pertinere, & alioqui plenum esse humanitatis & officij; nec Cæsar nec Romanorũ rex in causis principum Imperij, singularem aliquam potestatẽ sibi sumat decernendi, sed legitimè sinat illas, quo loco oportet, iudicari: quæ ad principum & Imperij decus, honorem atque salutem pertinent, quæque data fide seruaturum se promisit Cæsar, ea tueatur, & si quid contrà factum sit, emendet, & lege caueat, vt quicunque Romanorum rex erit, eadem seruet. Ad hunc modum si Cæsar legem Carolinam explanet atque confirmet, Saxoniæ principem non esse defuturum officio, cùm respublica deliberationem eiusmodi postulabit: sin autem hæc intercessores à Cæsare non impetrent, non se defugere legitimam cognitionem, sic tamẽ, vt rex Ferdinandus interea nullam sibi sumat aut vsurpet administrationem rerũ Imperij, nec authoritatem, in ipsos præsertim & Gulielmum atque Ludouicum, fratres Bauariæ principes: quòd si ne hoc quidem impetretur, petere, vt tùm Cęsar palàm ipsos in cœtu principum & reliquorum ordinum audiat. ibi se demonstraturos, quàm grauibus & iustis de causis hanc electionem non probent: Et verò, cùm ob hanc recusationem intelligant se non solùm apud Cæsarem, sed apud cæteros etiam reges atque populos in suspicionem adduci rebellionis, idcircò rogare plurimùm, ne Cæsar molestè ferat, si per Germaniam & extra fines etiam Imperij, facti sui rationem hominibus demonstrent: hoc enim sibi necessariò faciundum esse.

Bauaros cur hic excipiant vide hic infra.

Quod inter alia dicitur, vt electores iurent ex formula legis Carolinæ, sic habet. Cùm Francofurtum illi venerunt, peracto sacro, procedunt ad aram, & librum, vti vocant, sacratum ibi manibus cõtingunt, & verbis conceptis religiosè iurant per eam, qua Deo sint & Imperio deuincti, fidem, se creaturos esse reipublicæ Christianæ nouum atque summum magistratum, quem eo munere dignum, & inprimis idoneum ac salutarem esse putent, quantum quidem iudicio possint & ingenio consequi, nullo interueniente pacto, neque largitione, neque præmio, neque pollicitatione. Quòd Bauaros principes fratres in suo numero ponunt, hanc rationẽ habet. Hi Ferdinandi regis electionem improbabant etiam, & cõmunicatis consilijs, cum Saxone, cum Lantgrauio, Galliæque rege fœdus inierant, Germaniæ libertatis tuendæ causa: Galliæ quidem rex aureorum millia centena deposuit apud Bauaros, vt essent in promptu, si res ità ferret.

De modo iurandi ex formula legis Carolinæ.

Bauari cum alijs Ferdinandi electionem improbant. & cum rege Galliæ fœdus ineunt.

Princi-

Principes intercessores, ad illa, quæ recitauimus, Aprilis die xx respondent: pacis & concordiæ causa tractare se negocium hoc, neque putasse fore, vt hæc ab eis proponerentur: quòd autem Cæsare superstite Romanum regem crearint, habere se grauissimas causas, quas * nunc Ioanni Friderico parentis legato sint explicatæ, & si res ita postulet, copiosius explanari possint: cùm autem nō ad se tantū, sed ad Cæsarem etiam atque regem cæterosque principes collegas eam pertineat, nolle se prolixius de eo disceptare, sed in medio relinquere, quò facilius ad reliquam conciliationem perueniri possit, cuius quidem causa sit hic indictus conuentus: verùntamen, si res eò spectet, & hoc agatur, vt sibi omninò sit atque suis reddenda sui facti ratio, non se recusare iudicium, & ità suam causam esse probaturos, vt iure nihil exprobrari possit: iam verò, si quidem hæc ad Cæsarem deferantur, metuere se cumprimis, vt non modò nullum habeant locum, sed reliquam etiam pacis tractationem impediant atque tollant: vt igitur induciæ fiant & conciliatio tàm religionis quàm electionis nomine, neque separentur alterum ab altero, plurimùm orare se tum patrem tum hæredem filium, Saxoniæ principes, vt ipsorum habeant in eo rationem, & à sententia desistant: sic enim sperare futurum, vt Cæsar atque rex idoneè & abundè caueant, electionem illam nec ipsis nec hæredibus vnquam fore detrimento: non dubitare etiam, quin offensionem omnem deponant, & mutuam ipsis omnibus beneuolentiam declarent, Saxoni præsertim, in ijs, * quæ solicitet, negocijs, & in ipsa quoq; religionis causa, quantùm quidem omninò fieri possit: nam vt religioni pax detur, & electionis causa maneat indefinita, valde se vereri, vt hoc possit impetrari: se nimirum hæc amanter ità consulere, & orare, vt in eam partem accipiant, & ità sese gerant, vt suam commendationē habuisse pondus, & diligentiam bene collocatam esse videant.

1532

Intercessorū ad protestantes responsio.

Pag. 206.

Pag. 190.

Ioannes Fridericus princeps adhæc, quarto pòst die, Non se tale ab ipsis responsum expectasse: cùm enim inter alia nuper dixerint, pro salute ac dignitate Imperij creatū esse Romanorum regē, necessariò sibi respondendum ad hoc fuisse, tum sui parentis tum sociorum nomine, quibus hoc sit persuasum, electionem hanc esse vitiosam & minimè salutarem Imperio: cumque iam ipsi personam sustineant intercessorum, omninò se sperasse futurum, vt causam hanc non defenderent, sed vt dubiam atque controuersam, in medio relinquerent: nam ea quæ prius ab se dicta sint, non ad ipsos, qui iam intercedunt, pertinere, sed ad illud tempus referri oportere, cùm hæc in communem deliberationem venient: Coloniæ quidē, quandò fratrem suum Ferdinandum, ad Imperij societatem Cæsar cooptari petebat, * propositas fuisse rationes, cur id fieret, verùm eas non sibi visas esse tantas, vt idcircò lex Carolina & Imperij ius atq; libertas violaretur: se quoque tunc & reliquos sui parentis legatos

Saxo intercessoribus respondet.

Pag. 206.

1532 ipsis respondisse, quamobrem ità fieri non oporteret: Quod igitur postremò dictum sit, idem se nunc quoq; repetere. si videlicet hæc sua postulata Cæsar non admittat, vt tùm legitimo iudicio causa disceptetur, & suæ recusationis causæ cognoscantur: cunq; ex æquo & bono agant, existimasse futurum, vt ipsi, qui de reliquis intercedunt, in hac etiam controuersia viam aliquam & rationem honestam ac vtilem Imperio, commonstrarent: sed cùm id non fiat, nolle amplius vrgere: parentem verò suum atque socios haud dubiè demonstraturos esse, nullius tamen cum iniuria, quomodo sit in leges atque libertatem Imperij commissum, &c. si quid ex eo nascetur incommodi, quàm nihil ipsis culpæ sit attribuendum: sperare etiam, quum ad reipublicæ decus atque salutem ista pertineant, fore, vt Cæsar non inclementer accipiat.

Pontificiorum techna.

In reliquis postulatis, illud, quod primum est, ea parte, quę est de Zuinglianis, eò spectabat, vt principes à plærisq; ciuitatibus diuellerentur, & in disceptatione sic illud intercessores explanabant: quòd si Zuingliani faterentur errorem atque desisterent, comprehendi etiam in hac pace: sin minus, tùm deserendos, nec auxilij quicquam eis communicandum, neq; fœdus vllum cum ipsis faciundum esse: verùm anno superiori Smalcaldiæ conuenerat inter protestantes, & cùm Argentinenses ac * Sueuiæ ciuitates aliquot, dogma suum de cœna domini, propositum in comitijs Augustæ, copiosius tunc explicassent, recepta fuit à Saxonicis ipsorū interpretatio. Coniunctis igitur animis idem nunc respondent omnes, ad quæque postulata, & has conciliandæ pacis rationes demum proponunt. Ipsi, qui doctrinæ confessionem & eiusdem apologiam exhibuerunt Augustæ, quiue postea doctrinam hanc recipient, intra hos limites consistant, neque præterea quid innouent, ad concilium vsque, toties promissum atque decretum: ijs, * qui de cœna domini deq; baptismo secus docent, quàm ipsorum habet scriptum, exhibitū Augustæ, minimè se coniungant, quantum quidem ad doctrinam attinet: alienæ ditionis homines non pertrahant ad se, neque defendant, occasione religionis, verùm, si, quibus, aut lege vel conditione liberum sit proficisci quò velint, vt hi, quum suis dominis hoc antea denunciarint, aliò migrent, si velint, atque recipiantur: extra suos fines non emittant concionatores, qui doceant, nisi fortè magistratus eius loci cupiat vel permittat, cùm ibi conuentus aliquis erit, nā si recuset, tùm domi faciant, licebit: quòd si autem intersint comitijs Imperij, vel si copias mittant aduersus Turcam, vtantur suis doctoribus atque etiam cœna domini, iuxta mandatum Christi: temperetur à contumelijs, verùntamen ecclesiæ ministri, pro suo munere moderatè reprehendant errores atque vitia, quódque rectum est, demonstrent: * qui suæ sunt religionis, nō excludantur ab Imperij camera: iurisdictio ecclesiastica maneat quo nunc est loco, neq; liceat

Pag. 187.
Quatuor ciuitates dogma suum de cœna domini explicant, & Saxonicis satisfaciunt.
Concilianda pacis rationes à Protestant. proposita.
Vt factum pag. 215.
Pag. 201.
Conceditur pag. 447.

liceat episcopis, ob huius doctrinæ professionem alicui creare periculum aut molestiam: sententiæ latæ de religione, de iurisdictione, de ceremonijs, de bonis sacris, quę quidem in executionem nondū venerunt, ad concilium vsque prorogentur: bonis ecclesiæ vtantur fruanturq; ij qui permanserint ijs in locis, quò propriè bona illa pertinent, neq; per vim cuiquam eripiatur aliquid, & annui prouentus ad ea loca, quò solent antiquitùs, deferantur, donec concilium aliter statuat: in rebus omnibus politicis, quod sui est officij quisque faciat, & rempublicam omnes procurent, ac mutuam fidem beneuolentiamque præstent. 1532

Cùm vtrinque ventum esset ad extremum, neque propius coniungi possent, intercessores pergendum esse tamen in actione ducebant, & quò celerius ad Cæsarem omnia perferuntur, Noribergæ conuentum alterum indicunt ad tertium Iunij diem. Ibi tandem, licet summa rei conciliari non posset, tamen, quòd irruente in Austriam Turca, necesse erat omneis vndecunque vires contrahere, Cæsar pacem publicam totius Germaniæ sancit, & ne religionis causa cuiquam vlla molestia creetur, edicit, adusq; concilij tempus, aut si nullum fiat, tantisper, donec per ordines Imperij alia fuerit inuenta ratio dissidium hoc sanandi: qui contrà fecerint, ijs grauem constituit pœnam, & omnem operam se daturum ait, vt intra sextū mensem concilium denuncietur, & anno pòst inchoetur, aut, si hoc impetrari non possit, vt tum in Imperij comitijs de summa rei tractetur: itaque mandat, vt interim actiones omnes forenses, religionis causa iam intentatæ, suspendantur, neque posthac in protestantes vllæ moueantur, & si quid fortè contrà fiet, irritum esse iubet. Protestantes inuicem, qui tùm septem erant principes, & ciuitates XXIIII, obsequentiam & officium illi deferunt, & auxilia pollicentur aduersus Turcam. Hanc pacis formulam intercessores decreuerunt Iulij die XXIII, Cæsar autem, quem per literas atque nuncios interpellabant, Augusti mensis die secundo ratam habuit, & edicto publico deinde sanxit, & Cameræ cæterisque iudicibus mandabat, vti pareant.

Conuentus Noriberga.

Cæsar necessario pacem dat Germania.

Huius itē actionis & decreti Ratisbon. ratificatio pag. 341.

Numerus protestantium.

Protest. auxilia pollicentur contra Turcam.

Cæsar pacē publ. ratam habet.

Dum hæc geruntur, Cęsar cōuentus agit Ratisbonæ,* sicut antè diximus, & inter alia commemorat, se iam pridem de concilio misisse legationem ad pontificem & collegium cardinalium, ac respōsum tulisse, quòd postea cum Galliæ rege cōmunicarit, qui necessarium quidem esse concilium iudicet: verùm in eo, quod de modo, præcipuè verò de concilij loco pontifex rescripsit, permagnā esse difficultatem, neque statui quicquam adhuc potuisse: sed tamen quum dissidium hoc religionis augescat indies, & magnum ab eo sit periculum, se daturum operam, vt intra constitutum anteà tempus pontifex illud indicat ad locum idoneum, & sperare, non illum esse defuturum reipublicæ nec officio suo: sin minus, tùm in alio

Conuentus Ratibonensis. *Pag. 222.*

Cæsar commemorat quid cū pontifice & rege Gallia de concilio egerit.

1532 Imperij conuentu, quem ideò sit indicturus, rationem ineundam esse remedij. In Augustæ conuentu decretum etiam fuerat, vt Cameræ, quàm vocant, iudicium reformaretur. Ad eam rem Cæsar suo nomine binos attribuit, & insuper Moguntinum delegit atque Palatinum, electores, item Spirensem episcopum, Ioannem Palatinum Simmerium, Gulielmum episcopum Argentinensem, Philippum Marchionem Badensem. horum legati singuli, cum ad calendas Martij postea Spiram venissent, leges faciunt, quæ partim ad iudices, partim ad aduocatos, partim ad litigatores pertinent. Huius autem emendationis formulam illi hoc in conuentu Cæsari exhibent. qui communicato cum reliquis consilio, sibi placere illam affirmat, & paucula quædam adijcit.

Spira iudicium cameræ reformatum.

Pag. 86.

Christiernus Daniæ rex sua recuperare tentans capitur eiusque filius moritur.

Hoc anno Christiernus Daniæ rex, in decimũ nunc annum exul, vt suprà * diximus, comparata classe, cogitabat amissa recuperare, sed captus mari, custodiæ traditus fuit, eodemq; ferè tempore filius eius adolescens, quem Cæsar auunculus educabat, mortem obijt.

Pag. 200.

Albertus dux Prussiæ proscriptus.

Pag. 200.

Actio Poloni & Cronbergi de Prussia.

Martinus Cromerus lib. 29. de rebus Polonorũ.

Pag. 102.

Libro superiori diximus,* quomodò Cæsar transactionẽ Alberti Prussiæ ducis cum Poloniæ rege Sigismundo, rescidit: cùm autẽ Albertus in proposito maneret, proscriptus hoc tempore fuit à Camera,* solicitante Vualthero Cronbergo. Qua re cognita, Poloniæ rex, per legatum hoc in conuentu docet Prussiam esse antiquitùs in fide & clientela sui regni. petit igitur proscriptionem illam aboleri totam. Cronbergus autem oratione prolixa demonstrat Iunij die tertio, Prussiam esse ditionis Imperij, nec ad Poloniæ reges pertinere quicquam: & licet sui maiores, bello deuicti, fidem dare coacti sint Casimiro Sigismundi patri, tamen id omninò fuisse contra superioris temporis pacta: quòd autem ità res habeat, id vel ipsius Alberti testimonio posse doceri, qui ante annum octauum, in * comitijs Noribergæ sit illlud professus. Itaque petit, vt Poloniæ regis, postulato repudiato, sententia in Albertum lata mandetur executioni, Præcipua fuit in his comitijs belli Turcici deliberatio. cumq; literis quotidianis atq; nuncijs adferetur, Turcam præmisisse iam multas equitum copias, propter Danubium, legati etiam Austriaci & finitimarum gentium, quanto ipsi essent in discrimine, docerent, decreta fuerunt auxilia, sic vt omnes Imperij ordines, non pecuniam sed militem in hoc bellum subministrarent. itaque XXVII Iulij die finem habuit hic conuentus, & ad bellum sese comparabant omnes. Ad idus Augusti Saxoniæ princeps elector diem supremum claudit: ei succedit Ioannes Fridericus filius.

Imperij ordines in Turcam se parant.

Ioannes Fridericus elector moritur.

Iouius lib. 30.

Turca impetus in Austriam,

Cùm Solymannus Belgradum venisset, deflectit ad læuam, & Giuntium oppidum arcemq; frustrà tentat, fortiter illud propugnante Nicolao Iurixio, deinde prædatum emittit ad quindecim equitum millia, duce Casono. Is Lincium vsque supra Viennam excurrit, & longè lateq; deuastatis agris, nullum immanitatis genus

præter-

1532

Turca equites ad internecionem concisi.

præmittit: cùm verò pedem referret, in nostros equites, qui fuerunt emissi, vt rapinis ac populationibus illum prohiberent, incidit, & diuersis locis ad internecionem propè concisus, tandem & ipse occumbit. Solymannus, magis atque magis ad læuam tendens, Grecium petit, oppidum Stiriæ. Quo cognito, Cæsar, qui tum erat Lincij, deliberat quid facto sit opus. Tandem ea sententia vicit, vt castris omnibus ad Viennam positis, hostem expectaret. Sic tandē Solymannus, nulla re memorabili perfecta, discedit.

Reges Galliæ, Angliæq; atque Heluetij Turcici belli ociosi spectatores esse volunt.

Cometa.

Cæsar relicta Hungaria in Italiā proficiscitur.

Galliæ regem Cæsar de auxilijs appellauerat: verùm is respondit, vt quidem Cæsar tùm referebat, Germaniam esse potentem satis, quæ sola Turcæ resistat. Angliæ rex cunctanter etiam neque satis apertè rescripsit: Clemens pontifex opem tulit, & summæ rerum præfecerat Hippolytum Medices cardinalem. Heluetij, licet à Cæsare solicitati, non se commouerunt. per Septembrem & Octobrem visus hoc tempore Cometa fuit ante solis ortum. Cùm pedem Turcæ retulisset, Cæsar, eorum reiecta sententia, qui persequendum hostem esse dicerent, exercitum dimittit, quòd hyems iam suberat, & Vienna contendit in Italiam.

Eiusdē literæ ad Imperij ord.

Vide certiora de hoc apud Ludo. Guiciar. lib. 1.

Pag. præced.

Pag. 227.

Alterū Cæs. & pontif. Bononiæ colloquium.

Franc. Guiciar. hist. Italic. lib. 20. Pontificia techna.

Mantuæ cùm esset, decima Nouembris die datis literis* ad ordines Imperij, fratrem suum Romanorum regem ait per suam absentiam esse gubernaturum remp. se, grauibús de causis è Germania profectum esse in Italiam, & ibi cum pontifice velle agere de concilio, sicut *Ratisbonæ decretū sit: pacem ergò colant omnes, quam nuper *edicto sanxerit, & fratri non secus atq; sibi ipsi pareant. Inde Bononiam profectus, cum Clemente septimo venit in colloquium, deq; religione & concilio inter alia deliberat. Fœdus etiam cū eo facit & cum cæteris Italiæ dynastis, aut potius reuouat in sesquiannum, verbo quidem, pro tuenda Italiæ pace, sed reuera, ne Gallis pateret aditus. Reclamabant fortiter Galliæ regis legati: Clemens autem monebat, vt remissius agerent tacitè significans, non fore diuturnum: Adduxerat enim Cæsar magnas Hispanorum copias, à quibus Italiam liberari pontifex cupiebat. itaque fœdus hoc probabat, obsecutus tempori.

1533

Cæs. in Hispan. abit.

Oratio legati pontificij cum Saxone de futuro concilio.

Cæsar pòst in Hispaniam nauigat mense Martio: neque multò pòst, legatum pontifex in Germaniam mittit Hugonem Rangonū, episcopum Rheginum: Is, vbi demum ad Saxonem venit, comitatus legato Cæsaris, in hanc sententiam verba facit. Cùm ante menses aliquot pontifex atque Cæsar, multis grauibúsque de rebus consilia Bononiæ conferrent, causam religionis etiam tractasse: visum itaque tandem fuisse pontifici, mittendam esse legationem in Germaniam: & quanquam rei magnitudo posceret aliquem maiori præditum ingenio & experientia, sibi tamen, quantùmuis etiam deprecanti, munus hoc iniunctum fuisse: per hanc igitur occasionem, ad ipsum quoque venisse iam, vt quæ sit pontificis mens

1533 atque voluntas, proponat: Cæsaris autem hæc omnia fieri voluntate & approbatione. Clementem ergò septimum, inde à sui pontificatus initio, cumprimis hoc optasse, vt nata per Germaniam dissidia religionis componerentur, quò videlicet ecclesiam ipse ac rempublicam tranquillè posset administrare: hac etiam de causa multos non semel in Germaniam amandasse viros eruditione præstantes, qui hoc perficerent, sed adhuc quidem frustra sumptum esse laborem omnem: cùm autem ex * Hispania demùm Cæsar in Italiã venisset, abiturus illinc in Germaniã, in maxima spe fuisse pontificē, fore, vt ille, pro sua gratia & authoritate, dissidiũ hoc facilè sedaret: & Cæsarem quidem, vt pristinæ religioni patriam restitueret: nihil ad summam diligentiã fecisse reliqui, & comitijs aliquot habitis nihil tamē potuisse perficere, præsertim, cùm Christiani nominis hostis, Turca pulcherrimos ipsius conatus impediret atq; tardaret: cũ verò iam iterum * in Italiã Cæsar venisset, post multam pontificis cum eo collocutionē, visum ei fuisse, remediũ nullũ adhiberi posse cōmodius vel efficacius, quàm per concilium publicum, cuius Germani quoque principes vehementer sint cupidi: rationem autem hanc placuisse quoque pontifici, tùm reipublicæ, tùm etiam causa Cæsaris, cui gratificari cupiat: hanc nimirũ suæ legationis esse causam, & habere se in mandatis, vt hoc ipsi nomine pontificis denunciet: sed quia res ipsa postulet, vt de concilij futuri modo, deque tempore & loco prius deliberetur, habere se capita quædam à pontifice notata, quæ formulam eius rei complectantur, quorum nonnulla pertineant ad modum & ordinem, nimirum, * vt sit liberum atq; commune concilium & omninò tale, sicut patres habere consueuerunt, quorum mentes gubernarit hauddubiè spiritus diuinus: deinde, qui sunt interfuturi concilio, vt illius decreta se seruaturos esse spondeant: nisi enim id caueatur, frustrà sumi laborem omnem: quid enim prosit, condere leges, quas nemo seruet, quas impunè quisque violare possit? ad hæc, qui coràm ipsi non poterunt adesse, vt suos eò mittant legatos: item, vt interim omnia suo loco maneant & ordine, nec vlla fiat ante concilij decretum innouatio: de loco diu multumque cogitasse pontificem: nam inprimis eiusmodi locum esse deligendum, qui sit & fructuosus, & ad supportandum commeatum idoneus, & salubris etiam: itáque videri pontifici Placentiam aut Bononiam fore nō incommodam, aut certè Mantuam, * quæ sit Imperij ciuitas, & Germaniæ vicina, & pulcherrimo loco sita, & rebus necessarijs abundans: vt autem ex his tribus vnam sibi deligant, licere: si qui verò principes ad eiusmodi concilium fortè non venient, nec legatos etiam mittent, pontificem nihilò minus in actione progressurum esse: quòd si deinde concilij decretis parere aliqui recusent, & à pontifice deficiant, proximum esse, vt Cæsar alijque reges atq; principes ipsum & eccle-

Pag. præced.

Ordo pontificius futuri Concilij.

Locus Cōcilio designatur. Prout etiam pag. 254.

1533

ecclesiam defendant, ne quid accipiant detrimenti: quò minus autem in hoc ipso tempore concilium denuncietur, hanc esse causam, quòd circumstantias omneis diligenter prius considerare oportebat: & quum toties* futuri cōcilij spem Cæsar fecerit, ipsi placuisse, vt Germaniæ principibus de voluntate quoque pontificis nunciētur: iam verò, si quidem ad hæc postulata Romanorū Rex & cæteri Germaniæ principes commodè respondeant, fore, vt pontifex, re deliberata cum alijs etiam regibus, intra sextum mensem conciliū indicat, anno deinde pòst, inchoandum, vt interea victus & res necessariæ comportentur, & ad profectionem sese comparent omnes, præsertim longinquiores. Cùm hæc orasset, ea quæ diximus capita scripto comprehensa tradit electori. postea Cæsaris legatus verba facit. quia superioribus omnibus comitijs, & adhuc quidem frustrà sit tentata religionis compositio, & per concilium posse rem componi, iudicatum sit, Cæsarem illud nuper apud pontificem impetrasse, nempe, vt ad eum modum, eoque tempore & loco, sicut ipsius exposuit legatus, habeatur: ideoque se missum à Cæsare, vt pontifici placere concilium testificetur: & quoniam ille de re tota sit abundè locutus, non esse quòd ipse pluribus agat: petere autem, vt narrationi fidem habeat, & beneuolè respondeat. Saxo, quia magni sit res momenti, consideraturum se dicit, & vt interim aliquam paruam moram leniter ferant, petit. Ad hæc legatus pontificius. rectè ipsum facere, quòd deliberationem interponat, & meritò spacium hoc ei concedi: nam esse rem inprimis arduam. fuit hoc Vinariæ paucis pòst diebus respondet Saxo.

Pag. 138. 148. 154. 191. 192. 228.

Legati Cæsarei verba ad Saxonem de concilio.

Quòd Concilium Cæsar atque pontifex decreuerint, vehementer se lætari: nam reipublicæ statum hoc inprimis flagitare, vt habeatur quale Cæsar sæpenumero Germanis promisit. in quo nimirum legitimè res tractetur, iuxta præscriptum verbi diuini: quod si fiat, nō se dubitare, quin rectè procedant omnia: se quidem & orare Deum, vt id largiatur, & suæ quoque ditionis populum, vt idem faciat, moniturum esse: studium etiam suum eò se conferre totū, & socijs, vt eandem curam suscipiant, authorem esse velle: cupere se quidem ipsis iam iam respondere, sed esse multos alios eiusdem religionis, qui cum parente suo Ioanne, doctrinam hāc in comitijs Augustæ professi sint apud Cæsarem: vt autē his inconsultis respondeat, neque priuatim sibi licere, nec etiam vtile esse causę: multò enim præstare, vt idem communi nomine respondeatur: & quia Cæsar atq; pontifex, hyeme superiori, datis Bononia* literis ad ordines Imperij, legationis & concilij futuri spem fecerint, ideò se sociosque diem constituisse, vigesimumquartum Iunij diem, quo conueniant Smalcaldiæ, de re tota deliberaturi: quapropter orare, ne procrastinationem hanc molestè ferant: simulac socij conuene-

Saxo respondet legato pontificio & Cæsareo. Hoc resp. typis editur. 235.

Pag. 129.

1 5 5 3. 3 rint ad diem;fore,vt communicatis consilijs,vel per legatos vel epistolam ipsis breui respondeatur:se quidem sic acturum esse,Dei beneficio, vt non solùm hæc ætas, verumetiam posteri videant,omnium rerum se nihil magis optasse, quàm vt pura doctrina religióque & pax non Germaniæ tantùm, sed totius reipublicæ Christianæ floreat, & Cæsari,supremo magistratui, suus honos atque dignitas constet.

Communis protestantiũ responsio ad eosdem legatos.

Cùm deinde socij venissent,re deliberata,communi nomine per literas responsum fuit vltima die Iunij. permagnas agere se gratias Cæsari,qui pro gloria Dei & salute reipublicæ laborem hunc susceperit:nec enim dubitare, quin ex animo concilium optet:itaque se precari Deum, vt ipsius mentem confirmet,eoque dirigat, vt veritas celebretur, & falsa doctrina, vitiosi cultus atque ritus tollantur, & animis hominum eripiantur errores, & purus Dei cultus, aliæq; piæ virtutes rursus excitentur:nam inprimis optare se concilium,in quo, causa controuersa rectè & ordine definiatur: Cæsarem etiam eiusmodi cõcilium iam olim promisisse, & in multis Imperij comitijs,à graui deliberatione decretum fuisse, vt in Germania cogeretur:hanc enim dissensionem ex eo fonte manasse, quòd nimis impudenter quidam prædicarent eas, quas vulgò vocant indulgentias: quo sanè tempore magni quidam errores, qui dissimulari non poterant,patefacti sint atque demonstrati: & quanquam Leo pontifex * doctrinam istam,quæ detexit errores,damnauit,se tamen cõdemnationem illam adhuc oppugnasse prophetarum & apostolorum testimonijs: itaque summè necessarium semper visum fuisse concilium,in quo rursus de causa cognosceretur, quò videlicet planum fieri posset, quid verum sit,quid falsum: & ità quidem non se, modò verumetiam reliquos omneis iudicasse principes ac ordines, quòd viderent & faterẽtur, irrepsisse in religionem multa, quæ tolli debeant & emendari, quòdque scirent quid homines cuperent, & quid respublica flagitaret: Cùm verò doctrinam hanc pontifex condemnasset, in * cõuentibus Imperij fuisse decretum, his verbis, vt vel omnium populorum, vel prouinciæ Germaniæ cõcilium fieret liberum atque Christianum: ideò nimirùm his verbis,ne vel illa sententia pontificis, vel cuiusuis alterius vis atque potentia causæ præiudicaret: deinde, ne secundum leges pontificias & scholarum opiniones, verùm iuxta sacram scripturam in hac tota causa iudiciũ fieret,nam si cuius potentia plus valere debeat, quàm sacræ literæ, quàm legitima cognitio. quis dubitet aduersus pontificem frustrà laborem omnem & actionem suscipi? satis enim esse notum, quid antea actis aliquot concilijs profectum sit: emendationem tunc quidem institutam, sed interpellatione pontificum fuisse totam sublatam: grauissimis igitur de causis decretũ esse factum, vt in Germania fieret concilium: hoc etiam Cæsari sic placuisse,verùm ista pontificis

Dissidium religionis vnde ortum.

Pag. 46.

Pag. 102. 150. 192. 191.

Concilium liberum & Christianum quomodo intelligendum.

ipsius postulata pugnare omninò cum Imperij decretis, quæ principum atq; Cæsaris sint obsignata signis: etenim, etsi de libero concilio loquitur, tamen aliò ipsum hauddubiè spectare, quando videlicet hoc agit, vt sibi reges atque principes obstringat. nam si liberũ esse vellet, quorsum attineret hæc obligatio? nũc verò, cùm huc totus incumbat, hoc nimirum ipsius esse propositi, vt nomine concilij suam dominationem atq; potentiam defendat, néue quis errores atque vitia reprehendat, aut si quis hoc moliatur, non ferat impunè: quid alij facturi sint, non sibi constare, sed hoc illius postulatum eius esse generis, & ità conscriptum, vt à concilio magis absterreat, quàm ad illud inuitet: quis enim ad hunc modum sese deuinciat, præsertim, cùm nondum appareat, qui sit concilij futurus ordo, qui modus, quæ forma, cum ignoretur, an suam pontifex atque suæ clientelæ præcipuam esse velit atque summam authoritatem, vtrum de controuersia cognosci velit iuxta sacras literas, an verò secundum traditiones atque leges, nullo scripturæ testimonio confirmatas? concilij quoque libertatem impediri, dum ait, illud peragendum esse more veteri & iam olim recepto: se quidem superioris ætatis conciliorum decreta, sacris literis consentanea, minimè recusare, sed nostræ ac paulò vetustioris memoriæ concilia, quæ decretis hominũ & pontifici plus æquo tribuerunt, à priscis illis plurimùm differre: Quòd igitur illud futurum esse dicat iuxta veterem morem, captiosè fieri, ne videlicet ea sit sententiarum libertas, qualem & ipsi petant, & causa quoque postulet, sed vt secundum ipsius leges atque potestatem, quam sibi sumit & arrogat, iudicetur, sicut in postremis aliquot concilijs factum esse constet: eiusmodi autem actione non pacificari ecclesias, neque dubias & adflictas conscientias expediri, sed amplius inuolui tenebris, & maiori seruitute constringi: cùm igitur postulato ac desiderio tum Cæsaris tum ordinũ Imperij pontifex nondum satisfaciat, orare se plurimùm, vt Cæsar, considerata causæ magnitudine, quæ vniuersam rempublicam & omneis nationes complectitur, det operam, vt legitimè res agatur; nam hoc ipsius esse officium, eique licere legibus. quando videlicet pontifex veritatem impugnat: prouidendũ enim esse, ne sit & actor ille vel reus, & simul iudex: omneis videlicet populos erectos esse in spem huius cõcilij, & summis votis atque precibus flagitare, vt tandem dubitatione & angore adflictæ conscientiæ liberentur, & via salutis commonstretur: à multis enim seculis non fuisse talem de tantis rebus dimicationem, vt in hoc tempore: certamen autẽ istud esse natum ex varijs erroribus atque vitijs, quę multò ante nostram ætatem inundarint: quòd si autem ea fallat expectatio, neque tale concilium, vti iam olim promissum est, habeatur, quantum ea res mœrorem atque cruciatum allatura sit mentibus hominum, facilè posse cogitari: deinde, si legitimam cognitionem pontifex desu-

1533

Concilia iam olim à prisca puritate degenerasse.

1533 giat, metum esse, ne respub. & ecclesia maioribus agitentur fluctibus, quàm antehac vnquam: sed cum Imperij ordines omnes, in omnibus conuentibus rectum concilium decreuerint, non dubitare se, quin in eo quoque permaneant, & laqueum illum atque vincula, quæ pontifex ipsis induere cogitat, longissimè repudient: idem à cæteris quoq; sese regibus expectare: quam enim ille molitur obligationem, esse plenam captionis & insidiarum, neque verũ posse fieri iudicium, nisi liberæ sint & expeditæ omnium mentes: si verò pergat, & concilium habeat suo arbitratu, rem omnem se commissuros esse Deo, qui suam ipse causam atque doctrinam hauddubiè sit vindicaturus: verùm enimuerò, si res eò recidãt, vt hoc pontifici permittatur, quod tamen minimè credant, cõsideraturos amplius, quid facto sit opus: & si fortè citentur atque videãt se posse aliquid pro gloria nominis Dei facere, venturos eò fide publica, cùm idoneè cautum fuerit, aut, missis legatis, quicquid suæ causę necessitas ratioq; postulabit, in medium esse propposituros, ea lege tamen, vt interim illa pontificis postulata minimè recipiant, nec etiam vllum concilium, quod sit ab Imperij decretis alienum, admittãt. Etenim non videre se, quomodo pontificis hoc institutũ ad diuturnam ecclesiæ vel reipub. pacem pertinere possit: ipsi quoque, si modò veri pastoris officium facere velit, non esse decorum, vt ad hunc modũ agat: nam proprium eius esse munus, vt hominibus cõsulat, vereq; doctrinæ pabulum proponat: quod cùm ità sit, orare se plurimùm, vt hoc suum responsum ad Cæsarem atq; pontificem referant, neue Cæsar, quem, vti summum magistratum à Deo constitutum, reuerenter agnoscant, in malam partem istud accipiat, sed in hoc elaboret, vt secundum Imperij decreta concilium fiat, & per homines pios minimeque suspectos controuersia tota disceptetur: hoc nimirum ad ipsius laudem atque salutem pertinere, vt potentiam omnem & authoritatem ad veræ doctrinæ conferat amplificationem, non ad confirmandam eorum crudelitatem, qui multis nunc annis in homines innocentes acerbè vindicant, ob euangelij solùm atque doctrinæ salutaris professionem: quod reliquum est, omnia sua se deferre Cæsari, nec esse quicquam cœterarũ rerum, quod nõ ipsius causa velint. Erat tùm apud Ferdinandum regem pontificis legatus Petrus Paulus Vergerius, de quo * superiori libro diximus. Et quia Rheginus episcopus ætate iam erat prouectus, & valetudine minus firma, Clemens Vergerio mandabat, si quidem illi quid accideret impedimenti, vt ipse legationẽ subiret: inprimis verò monebat, vt in memoria semper habeat, quæ sua sit de concilio mens atque voluntas: mandatis igitur atque formulæ præscriptæ diligenter insistat, neque latum vnguem ab ea discedat, nec in angustias ipsum atque necessitatem peragendi concilij conijciat, etiamsi fortè rex Ferdinandus maximè vrgeat & instet.

Pontific. laqueus & vincula.

Pag. 182.

P. Paul. Verger. pontif. legatus quale de concilio mandatum habuerit.

Nimirum vt pag. 182.

Pontifex concilium fugitat.

LIBER IX.

ARGVMENTVM.

Georgij Saxonis malitia in deprehendendis Euangelicæ doctrinæ veris professoribus exponitur. Lutherum accusat apud patruelem suum electorem Saxoniæ. Clemēs pontifex, Massiliæ neptem suam in matrimonium dat Henrico regis filio principi Aureliano. Dux Vuirtembergicus ditione sua eijcitur. Henricus Angliæ rex vxorē suam repudiat, & à pontifice Romano deficit. Franciscanorum Aurelianensium tragœdia exprimitur. Lantgrauius ditionem principis Vuirtembergici recuperat. Ferdinandus & princeps Saxoniæ pacem ineunt. Capita pacis inter illos explicātur. Clementi mortuo succedit Paulus Farnesius. in Gallia nouus exoritur motus propter chartas multis in locis affixas, in quibus de religione agebatur: ac multi propterea viui cremantur. Hoc factum rex excusat apud Germanos. Cæsar Timetem vrbem & Goletam arcem capit. Morus & Roffensis capite mulctantur in Anglia. Paulus pontifex, nuntio Paulo Vergerio, concilium indicit Mantuæ. Cùm eo tempore conuenissent Smalcaldicæ Protestantes, habita deliberatione, per literas respondent. Eò Langæus legatus à rege Galliæ missus, illos ad fœdus ineundum hortatur, & de multis capitibus agit, quibus respondent Protestantes. Eò quoque legationem mittit rex Angliæ, vt admoneat quisnam concilij exitus sit expectandus. Smalcaldicum fœdus renouatur, in quod multi principes ac ciuitates denuò recipiuntur.

VM ad hūc modum respondissent, facto decreto placuit, theologis & iureconsultis dandum esse ngociū deliberandi de futura concilij actione, responsum quoque pontifici * datum, euulgandum, & exteris regibus atque populis communicandum esse, mittendos etiam legatos, ad iudices Cameræ, * qui præter edictū Cæsaris litem nonnullis mouebant religionis causa, deinde, iudicium illorum esse recusandum, nisi desistant: ad Moguntinum simul & Palatinum principem, intercessores, mittendam legationem, & ad Cæsarem postea rem omnem perscribendam. De Georgio Saxoniæ principe * non semel diximus, quomodo & Lutherum priuatim, & publicè totam ipsius doctrinam odisset: cùm autem è suis esse multos intelligeret, qui Cœnam Domini percipiendam esse dicerent iuxta Christi mandatum, ecclesiarū ministris iniunxit, vt ijs, qui tempore paschali, de more veteri, peccata sua confiterentur, & cœnam Domini iuxta pontificum decreta sumerent, symbola quædam ac veluti tesseras darent, quas illi pòst redderent senatui, quò sciri posset, quinam pontificium, qui verò Lutheri dogma sequerentur. itaque Lipsiæ, quod est eius regionis primarium oppidum, deprehensi fuerunt ad LXX, sine symbolis. Hi Lutherum anteà consuluerant, quid facto esset opus: ille per epistolam respondit, vt qui certò crederent integram sumendam esse cœnam, nihil agant contra conscientiam, & capitis discrimen potius adeant. sic ergò confirmati perseuerant, & citati à principe, cùm eis propè bimestre tempus concederetur ad deliberandum, neque propositum mutarent, tametsi

Narratio quid Protestātes post hoc datū legatis responsum, egerint.

pag. 231.
Vide inf. pag. 258.

Pag. 91. 145.

Georgij Saxonis ars ad deprehendendos Lutheranos.

Lutheri epistola ad Lipsenses, an vna species cœnæ sumenda.

1533 tametsi priuatim singuli solicitarentur, eiecti sunt oppido. Lutherus in ea, quam diximus, epistola, Georgium sathanæ vocabat apostolũ: ea res magnam excitauit turbam, & Georgius quidem datis ad patruelem electorem Saxoniæ literis, accusabat illum, quòd non modò conuitium sibi faceret & contumeliam, sed suæ quoque ditionis homines ad rebellionem inflammaret. Elector ea de re Luthero scribit, & inter alia, nisi de oblato crimine sese purget, necessariò sibi in ipsum esse vindicandum ait. Hac igitur occasione Lutherus, edito libello criminationem illam refellit, & se consuluisse dicit illis, non vt principi resisterent impia mandanti, sed vt exilium paterentur potius: hoc autem ad nullam pertinere rebellionem: nam eos, qui viribus & armis resistendum esse magistratui docent, hoc nomine censeri: quòd autem suæ ditionis populum Georgius iureiurando deuincit & astringit, vt doctrinam hanc persequantur, id quale sit, omnibus iudicio præditis æstimandum sese relinquere: sanè si princeps elector tale quid aduersus ipsum à suis præstari vellet, non se dubitare, quin ille, quo est ingenio, statim, vt seditiosum sit interpretaturus: Atqui, dignitatem magistratus atque legum ità se scriptis illustrasse suis, vt amplius nõ possit à quoquàm: etenim sub pontificatu Romano iacuisse prorsus in magnis illis tenebris, hanc etiam de magistratu doctrinam, & vulgò persuasum fuisse, quasi vitæ genus illud non esset Deo gratum: eos autem qui sic docent, esse reuera seditiosos, & extare Petri Apostoli de ipsis vaticiniũ: sed hoc esse proprium euangelij professionis, vt tanquam seditiosa cõdemnetur: Christum ipsum hoc nomine atque titulo raptũ esse ad mortem omnium indignissimam, quasi Iudæorum rex esse vellet, & populum, vt à Cæsare deficerent, incitaret. Huic deinde libello subiũxit epistolam, qua ciues Lipsenses exules consolatur, & monet, vt præsentem fortunam moderatè ferant, & simul Deo gratias agant, qui vim istam mentis atque constantiam sit ipsis largitus: non fore perpetuum hoc neque solidum gaudiũ aduersarijs euangelij, sed omnium opinione citius interiturum, & adhuc quidem omneis illorum conatus irritos fuisse, ac singulari Dei beneficio concidisse demonstrat.

170 Lipsenses in exiliũ eiecti.

Georgius Saxo Lutherũ accusat.

Lutheri purgatio.

Magistratus dignitas à Luthero illustrata.

Christus seditionis accusatus.

Luther Lipsens. consolatur exules.

Suprà * diximus de Cæsaris & Clementis VII colloquio: cùm autem in Hispaniam Cæsar redisset, Clemens, rogatu Galliæ regis, per mare Ligusticum venit Massiliam, autumni tempore, & arctioris necessitudinis causa, neptem suam Catharinam Medices, in matrimonium dat Henrico regis filio, principi Aureliano, XV annorum adolescenti. De familia Medicea, quoniam res ità fert, nonnihil hoc loco dicemus. Inprimis numerantur Syluester, Auerardus, Ioannes, qui patricij Florentini fuerunt: Cosmus verò splendorem ei familiæ primus omnium dedit, non suæ tantùm ciuitatis, verùm Italiæ quoque totius longè ditissimus: huius filius Petrus genuit Laurentium

Pag. 229.

Papa & Gallus Massiliæ conueniũt. Neptis Papæ Catharina Henrico Valesio Aurelianorum duci desponsatur. F. Guic. lib. 20. A. Ferr. lib. 8.

tium & Iulianum. huic natus est filius posthumus, Iulius qui deinde fuit Clemens septimus, tametsi de natalibus eius non eadem est fama. Laurentio nati sunt Petrus, Iulianus, Ioannes. hic demum factus est pontifex, Leo decimus: Iulianus non reliquit liberos: Petrus eiectus Florentia, & tempestate demum submersus in ostio Liris, filium habuit Laurentium. Is in matrimonium duxit, è familia Bolonica, Gallam, ex eaque suscepit hanc, de qua loquimur, Catharinā. Commoratus Massiliæ Clemens per mensem & amplius eò, prius, quàm domum rediret, in gratiam regis atque procerum, quos regi charos esse videbat, cardinales quatuor creauit, Gallos, Odetū Castilionæum, Philippum Bolonicum, Claudium Gifrium, Ioannem Veterium, episcopum Lexouiensem. Quin ad status Italiæ mutationem hæc affinitas pertineret, nemo ferè dubitabat, & mirabantur plærique disparitatem coniugij: sed & Clementem subdubitasse, neque prius credidisse ferunt rem agi seriò, quàm in complexus illi venissent.

1 5 3 3
De Clementis 7. natalibus incertis consule Onophrium Panuinium in suppl. Plat. & Franci. Guic. hist. Ital. lib. 16.
Clemens creat cardinales 4. Arnol. Ferron. lib. 8.

Mensibus aliquot pòst, Lantgrauius ad Galliæ regem Franciscū proficiscitur. eius autem rei hæc causa fuit. Anno salutis decimo nono supra mille, quingentos, Vlrichus princeps Vuirtembergicus, ditione sua pulsus fuit & eiectus à Sueuici fœderis socijs, cùm Rutelingam, oppidum Imperij, cōfœderantum ipsis, nuper cepisset. Eam deinde prouinciam Cæsar, ab illis, pòst Ferdinandus frater à Cæsare, cùm hæreditas diuideretur, est consecutus. In Augustæ verò comitijs principes quidam intercedebant, vt Vlrichus, qui iam in vndecimum annum exulabat, restitueretur: sed id frustrà fuit, & Cæsar, repetitis ab initio causis, quamobrem fuisset profligatus, ornamenta solennia principatus fratri suo tū publicè conferebat. Lantgrauius ergò, qui magna necessitudine & propinquitate cōiunctus erat Vlricho, cogitabat illo ipso tempore aliquid moliri, sed à nonnullis, qui suam operam erant polliciti, destitutus, ad commodiorem occasionem rem distulit: & nunc, per absentiam Cæsaris, cùm etiam hoc ipso tempore, Sueuicum fœdus, * in annos vndecim antea factum, dissolueretur, Galliam petit, & agrum Mompelicartum, regi, pro certa pecuniæ summa, nomine Vlrichi principis, oppignorat, ea lege, nisi intra tertium annum ille luat, vt tum sit regni Galliæ hæreditarius: præter eam pecuniam rex quoque mutuò se daturum promisit alteram summam, facta spe, non repetitum iri.

Lātgrauius molitur restitutionē Vlrici Vuirtembergici, ideò proficiscitur ad regem Galliæ. De Vlrich. vide pa. 112. 190 242.
Pag. 116.
1 5 3 4
Mons Peligardi Gallo oppignoratus. Vide pag. 242.

Hoc tempore, maxima rerum est facta per Angliam immutatio, quod sic accidit: Angliæ rex Henricus septimus, duos habuit filios, Arturum & Henricum. Arturus in matrimonium duxit Hispaniæ regis Ferdinandi filiam Catharinam, mortuus non relictis liberis. Henricus pater, qui cuperet necessitudinem hanc perpetuari cum Hispanis, Iulij secundi, pontificis permissu, Catharinam alteri filio

Mutatio p̄ Angliā propter repudiatam Cæsaris materterā.
Henric. 7. Angliæ rex.

tradi

1534

Permissu Pontif. defuncti fratris viduam in vxorem ducit. De hoc vide pa. 106.

tradi curat, quem deinde regni successorem habuit, mortuus anno salutis humanæ M. D. IX. Henricus igitur, eius nominis VIII, qui à morte parentis eam duxisset, post complures annos, in regno iam satis confirmatus, episcopis aliquot animi sui scrupulum proponit, & in deliberationem adducit, an legitimum sit cum ea, quæ fratris fuisset vxor, matrimonium, & multos menses à cōgressu vxoris abstinuisse dicitur. Episcopi priuatim agunt ipsius mandatu cum regina, & pontificis diploma non esse idoneum atq; syncerum dicunt. Illa, nunc serò cognosci de diplomate, respondet, quod olim approbarint. Cumque res tenderet ad iurgium, imploratum est Romani pontificis Clementis auxilium. Abortierat aliquoties illa, neq; fœtum vllum edidit diu vitalem, præter vnam puellam, Mariam. Pontifex causam delegat duobus cardinalibus, Campegio, quē in Angliam misit, & Eboracensi. Post multam disceptationem, cùm regi facta spes esset ex vrbe Roma, fore, vt secundū se iudicaretur, Campegius, in ipso propè vestigio futuræ iam iudicationis, monitu pontificis, tergiuersari cœpit & procrastinare. cuius quidem rei causam fuisse dicunt, quòd per interitum * Lautrechi ducis & extincti circa Neapolim * exercitus, & propter Andreæ Auriæ * defectionē, quæ in illud tempus incidit, pontifex existimaret, Cæsarem, Catharinæ nepotem è sorore, cui per Italiam omnia fœliciter euenirent, non esse temere offendendum. Itaque Campegius, nulla re perfecta, non sine maxima regis offensione tandem discedit. Rex autem, ne quid temere videretur agere, missis internuncijs, per Galliam, Italiam, Germaniam exquirit theologorum sententias, & Parisienses quidem videbantur approbare, non sine largitionis opinione, sicut alij plærique. Cæterùm, erat in gynecæo reginæ virgo quædam eximia pulchritudine, Anna Bolenia: hanc rex adamare cœpit, nec obscurè significabat se illam expetere sibi coniugem. Hoc vbi cardinalis Eboracensis animaduertit, regi familiarissimus, quem authorem fuisse diuortij dicunt, mutat propositum, & datis ad pontificē literis, monet, ne diuortium approbet: nam alioqui futurum, vt Catharinæ succedat altera, quæ Lutheri sit infecta dogmate. Quod vbi rex, per legatum suum, qui tunc Romæ erat, accepit, magnopere fuit offensus, & aliquantò pòst, Eboracensi, qui & regni Cancellarius erat, & treis obtinebat episcopatus, primò magistratū abrogat, deinde binos episcopatus adimit, & tandem, cùm ille priuatam vitam agens domi suæ, voces quasdam emitteret insolentiores ac vindictæ studium præ se ferentes, mandat, vt dimissa familia, non magno cum comitatu ad se veniat. Sic ille, cùm aliter non posset, in viam sese dat, sed in itinere, prius, quàm ad regem perueniret, cùm ex animi ægritudine in morbum peracutum incidisset, vitam finit. Pontifex autem, vt discedendi causam aliquam Campegius haberet, litem ad se reuocarat, & quòd Annæ coniugium sibi perniciosum

Maria regi Henrico ex Catharinā nascitur.

Card. Campeg.

Clemēs papa ad quamlibet fortunæ aurā mutabilis.

Pag. 166.
Pag. 174.

Anglus super diuortio doctorum iudicia exquirit.

Rex Angliæ amat Annā Boleniam.

Ea capite plectitur *pag. 289.*

Eboracensis cardinalis inconstantia, & litera eius ad Pontif.

Cardinalis ferox moritur ex animi ægritudine.

1534

Minæ Pontif. in Regem Angliæ.

clusum esse futurũ videret, regem subinde monet, ac minis etiam territat, vt ab instituto desistat: Cùm nihil proficeret, in gratiam Cęsaris, secundum Catharinam pronunciat, huius anni mensis Martij die XXIII, quum rex ante annum, Catharina repudiata, & Maria filia pronunciata illegitima, duxisset alteram. Vbi sententiam contra se latam esse cognouit, grauissimum odium in pontificem concipit, & continuò decretum facit, quo se, per Angliam, ecclesiæ caput proximum à Christo, pronunciat, & pontificatum planè proijcit, & capitis pœnam cõstituit, si quis episcopo Romano supremam potestatem asscribat: tributum etiam annuum, Romani pontificis quæstori dari solitum, denegat, & ne qua pecunia Romam deinceps deferatur, grauissimis verbis edicit, & hæc quidem omnia, de senatus ordinum regni, quod parlamentum vocant, assensu. Galliæ rex Franciscus, putatur nõ minimum attulisse momentum ad hoc diuortium, vt sic illum ab amicitia Cæsaris totum auerteret. Quod de tributo diximus, sic habet. Inas, Britanniæ rex, ad annum salutis D. CC. XL, opinione religionis ac pietatis, regnum, suum pontifici Romano vectigale fecit, vt quidem memoriæ proditum est, & in singulas domos imposuit singulos numos argenteos. Itaque pontifices deinde suos habebant ibi quæstores, qui stipendium hoc quotannis colligerent. vulgò vocabant diui Petri denarios. Cunque inde ab eo tempore, ad hanc ætatem vsque, Britannia Romanis episcopis eam pecuniam dependisset, Henricus, omnium primus inhibuit amplius eam persolui.

Angliæ regis in Pontificem odium.

Angliæ regnũ quando & qua occasione Papæ vectigale factũ. Balæus centur. 1. cap. 97. Polydor. histor. Angl. li. 4. & 5. Vide plura pag. 818.

Quomodo scriptis aduersarijs egerint Lutherus & Erasmus, de libero arbitrio, dictum est * libro quarto: sed hoc anno recruduit simultas, & Lutherus per occasionem epistolæ cuiusdam amici, grauiter incusat Erasmum, quasi religionem Christianam in dubium vocet, rideat & condemnat: adductis etiam aliquot ipsius lucubrationum locis, demonstrare illud conatur, & in scribendo flexiloquum esse docet, & eloquentia sua tyrannidem quandam exercere dicit, & quoniam in rebus diuinis ad eum modum ludat verbis ambiguis, cùm apertius loqui possit atque debeat, aduersus ipsum interpretanda esse omnia contendit. Huic deinde scripto respondet Erasmus, & asperè quidem. nam omnium rerum maximè timebat, ne gratiam & authoritatem amitterent sua scripta.

Simultas inter Lutherum & Erasmum. *Pag. 106.*

His ferè diebus monachi Franciscani cruentum ac funestum ediderunt ludum in Gallijs, Aureliæ. res verò sic habet. Prætoris vxor eius vrbis, testamento cauerat, vt sine pompa sepeliretur atque strepitu. Cùm enim è vita quis excessit in Gallijs, præcones funebres, ad hoc conducti, per vrbis loca frequentiora circumeunt, & cymbalis excitato sono multitudinem conuocant: deinde nomen eius qui decessit atq; titulos, edunt, & hortati populum, vt pro mortuo

Tragædia excitata Aurelijs à Franciscanis.

Pompa funebres in Gallia.

Deum

1534 Deum precentur, quando ſit & vbi ſepeliendus, pronunciant. Dum autem funus deſertur, adhiberi ſolent plærunque monachi mendicantes, & multa præferuntur luminaria. certatim iſta fiunt, & æmulatione quadam, & quò magnificentior eſt apparatus, eò maior eſt populi concurſus & admiratio: ſed ea, quam dixi, fœmina, nihil earum rerum ſibi fieri voluit. Maritus ergò, qui coniugis memoriam diligeret, morem ei geſſit, & Franciſcanis, quorum in templo ſepulta fuit iuxta patrem & auum, muneris loco dabat ſex tantùm aureos, cùm illi multò ſperaſſent maiorem prædam. Et cùm deinde ſyluam cæderet atq; diuenderet, petentibus illis ligna ſibi dari gratis, denegabat. Tulerunt hoc valdè grauiter, & cùm antea minus illum probarent, vlciſcendi rationem hanc excogitabant, vt dicerent, ipſius vxorem in ſempiternum eſſe damnatam. Architecti erant huius tragœdiæ Colimannus & Stephanus Atrebatenſis, ambo theologi doctores, & ille quidem erat exorciſta, totumque ſuum apparatum, in eiuſmodi rebus adhiberi ſolitum, habebat in promptu: rem verò ſic adminiſtrant. Nouicium quendam adoleſcentem ſupra teſtudinem templi collocant: is intempeſta nocte, cùm ad demurmurandas preces illi more conſueto venirent, magnum excitat ſtrepitum: adhibentur adiurationes & exorciſmi: ſed nihil ille proloquitur: iuſſus edere ſignum, quo declaret, num ſit mutus ſpiritus, denuò tumultuatur & perſtrepit: id erat loco ſigni. Eo iacto fundamento, ciues aliquot, & celebres quidem ac ipſorum ſtudioſos adeunt: narrant ſibi triſte quiddam accidiſſe domi, neque tamen quid rei ſit, exponunt, ſed rogant, ne grauentur adeſſe nocturnis precibus. Cùm hi veniſſent, & precationum eſſet factum initium, ille de ſuperiori loco turbã excitat. rogatus quid vellet, & quis eſſet, ſignificat non ſibi licere loqui: iubetur ergò per ſigna reſpondere ad interrogata. foramen autem erat factum, per quod, admotis auribus, exorciſtæ vocem haurire poterat & intelligere: deinde tabulam habebat ad manum, quã interrogatus feriebat, ſic vt infrà poſſet exaudiri. Primùm itaque rogatur, num ſit ex eorum numero, qui ſint ibi ſepulti? poſtea multis ordine recitatis nominatim, quorum erãt ibi corpora condita, venitur tandem ad vxorẽ prætoris: ibi dato ſigno, ſe ſpiritum eius eſſe demonſtrat. An ſit damnatus, & quónam ſuo merito ſeu delicto? num propter auaritiam, aut libidinẽ, aut ſuperbiam, aut non præſtitam charitatem, an verò propter nuper natam hæreſim & Lutheraniſmum? deinde, quid ſibi velit illo ſtrepitu & inquietudine? num vt corpus, loco ſacro ſepultum effodiatur, alióque tranſportetur? Ad hæc omnia, ſic vt iuſſus erat. per ſigna reſpondet, quibus aliquid vel affirmabat vel negabat, prout bis aut ter tabulam feriret. Cùm autem & ſuæ damnationis cauſam eſſe Lutheranam hæreſim, & effodiendum eſſe corpus ſignificaret, monachi petunt à ciuibus quos adhibuerant, vt ijs, quę coràm vidiſſent, dent teſtimo-

Theologi impoſtores.

Spiritus mutus Franciſcanorũ.

Varia interrogationes monachorũ ad ſuos perſonatos ſpiritus.

assensum animum, & actis, quæ iam erant confecta superioribus diebus, subscribant. Hi re deliberata, ne prætorem offenderent, aut molestiam sibi crearent, id facere recusant: illi nihilominus panem azymum, quem vocant hostiam & corpus domini, cum reliquijs omnibus diuorum aliò transferunt, & Missas ibi suas peragunt, quod lege pontificia fieri solet, cùm locus aliquis propter infamiam & prophanationem est expiandus. nam certa quædam eius rei capita sunt ipsorum comprehensa libris. Episcopi autem vicarius iudex, officialem vocant, ea re cognita, vt propius omnia cognosceret, venit eò, comitatus honestis aliquot viris, & exorcismos fieri se præsente iubet, ac deligi nonnullos petit, qui supra testudinem ascendant, & videant num spectrum aliquod appareat. Ibi Stephanus Arbatensis admodum repugnat, & valde dehortatus ne fieret, aiebat non esse turbandum spiritum: Et quanquam is, quem dixi, vicarius multum instabat vt adiurationes fierent, tamen impetrare nihil potuit. Interea prætor, vbi reliquos iudices vrbanos, quid fieri vellet, docuisset, ad regem profectus, rem omnem commemorat. Et quia suis priuilegijs ac immunitatibus freti, iudicium monachi declinabant, rex è senatu Parisino deligit, qui de causa cognoscant, iisque plenam potestatem attribuit. facit idem cancellarius, Antonius Pratensis, cardinalis & legatus per Galliam pontificius. itaq; cùm nullam haberent exceptionem rei, traducti Luteciam coacti sunt respondere: sed nulla potuit ab eis exprimi confessio. positæ singulis erant custodiæ separatim, & nouicius quidem tenebatur in ædibus Fumæi senatoris, ac sæpe solicitatus nihil voluit fateri, metuens, ne pòst interficeretur ab illis, ob inustam ordini maculam & factam ignominiam: sed cum iudices & impunitatem ei promitterent, & fore dicerent vt in ipsorum potestatem minimè rediret, totã actionem ordine recenset, & adductus ad illos, idem affirmat. Illi, quanquam erant conuicti, & in ipso propè maleficio deprehensi, recusabant tamen iudices, ac priuilegia sua iactabant: verùm id frustrà fuit, & de cõmuni consilio lata sententia damnati sunt, vt Aureliam reducti & in carcerem conditi, publicè deinde producerentur ad primarium templum, & ad eum vrbis locum, vbi supplicia sumuntur de maleficis, atq; ibi suum scelus ipsi profiterentur. Sed his ipsis ferè diebus incidit in Lutheranos persecutio, sicut * infrà dicemus, quæ res in causa fuit, quò minus ea sententia, licet admodũ lenis pro tanto flagitio, veniret in executionem. Nam quia Lutheranorum nomen erat odiosissimum, metus erat, ne, si quid grauius fieret, non tàm illis debita persoluta pœna, quàm ordini facta putaretur iniuria: & quicquid eis accideret, Lutheranis id iucundissimũ fore spectaculum plærique iudicabant. Franciscanorum autem ordo magnam habet ad vulgus opinionem sanctimoniæ: & quum illi iam damnati Lutecia deportarentur Aureliam, fœminæ quędã,

1534

Tragœdia actores Luteciam missi.

Conuicti architecti damnantur.

Pag. 246.

1534 impulsæ misericordia, multis cum lachrymis atque suspirijs, ad p tam eos vsque sequebantur. Vbi venissent Aureliam, in sing carceres abducti, rursus immunitatem ac priuilegia sua iactab & tandem post diuturnam custodiam, nulla grauiori pœna m ctati, ac soluti vinculis euaserunt. Dum essent captiui, nihil eis de rat, & tàm ad victum, quàm ad comparandum patrocinium atq gratiam, abundè subministratum eis fuit, à fœminis præsertim. persecutiones illæ, quas attigimus, & incendia rem impediss constituerat rex, vt quidem ferebatur, ædificium illorum omne ruere ac æquare solo. Cœterùm, in regno pontificio creberrim lebant esse spectra. nam demortuorum spiritus, vt credeba multuantes à funere, quamobrem vel essent damnati, vel ad pus, igni purgatorio, sicut vocant, affligerentur, exponebant, & p ximos agnatos vel amicos, vt miseris opem ferrent, solicitaba quens autem erat, vt aut vota, quæ diuis fecissent, persolui, vel p sui liberatione, missarum aliquem certum numerum atque sacri cia fieri postularent. Ea res & opinionem purgatorij mirabiliter xit, & missis authoritatem summam conciliauit, & sacrificis supra modum quæstuosa: sed postquam innotuit & aliquid boris assumpsit Lutheri doctrina, paulatim euanuerunt eiusm spectra. Docet enim Lutherus è sacris literis, mortuorum anim quiescere, & iudicij diem supremum expectare: turbas autem il atq; strepitus formidolosos & phantasmata, per Sathanam excit dicit, qui nullam prætermittat occasionem, vt impios cultus & f sas opiniones in animis hominum confirmet, & Christi seruato nostri beneficium extinguat.

Pag. 237. *Lantgrauij expeditio ad restituendum Vlric. Vuirtembergicum.*

Lantgrauius, vbi cum * Galliæ rege pepigisset, primo vere copi côscribit, & tunc demùm datis ad Ferdinandum regem literis, qu bus facti sui rationem explicabant ambo, cùm Ferdinandus int rim ad iuris atque legum disceptationem, causam reijceret, exer tum educunt, & Maij die decima tertia, cùm in copias hostiles, q erant ad duodecim millia peditum incidissent, emissis tormentis, fugam illos conijciunt, prope Lausenum oppidum agri Vuirte bergici. Ferdinãdicis præerat Philippus princeps Palatinus, qui china vulneratus in eo conflictu, calcẽ pedis amisit. In fuga, quà plurimi, cùm in Neccarum flumen sese præcipitassent, perierunt. E facto, plæriq; omnes per agrum Vuirtembergicum, in Vlrichi pri cipis potestatem redeunt: Aspergum, altissimo & singulari mon superimpositum, item Vrachum, Tubinga, Nipha, loci natura m nitæ arces, tandem & ipsæ deditionem faciunt. Calendis Maij Fe dinandus euulgato scripto mandauerat, ne quis illorum factio sese coniungeret, sed vt omnes, pro sua quisque virili resisterent, & protestantibus ea de re sigillatim scripserat: Cæsar etiam in eande sententiam aliquot antè diebus edixerat, & publicè quidem nemo

Philip. Palatin. princeps vulneratus, eiusq; copia fusa: Vuirtembergici pars magna in Vlrici potestatem redit.

Cæsaris & Ferdinandi mandata contra Lantgrauiũ & Vlricum.

suppetias

suppetias illis tulit, & erecti erant omnium animi, quorsum hic mo- 1534
tus tandem exiret. Sub huius belli tempus, archiepiscopus Moguntinus, & Saxoniæ princeps Georgius, Lantgrauij socer, agebant de reconciliatione Ferdinandi regis & Saxonis electoris, & Cadami demùm, quod est oppidum Bohemiæ, Iunij die penultimo pacem faciunt his conditionibus. religionis causa vis nulla fiat, neque lis vlla forensis moueatur, & ea pax, quam Cæsar fecit, seruetur: Ferdinandus efficiat loco Cæsaris, vt Cameræ iudicium ab omni supersedeat actione contra protestantes, in quibus tamen nec anabaptistæ, nec sacramentarij, nec id genus aliæ sectæ sint comprehensi: Saxoniæ princeps atq; socij * Ferdinandum agnoscant pro Romanorum rege, titulumq; tribuant: Ferdinandus inuicem hoc apud Cæsarem & reliquos electores efficiat intra certum tempus, vt decretũ eiusmodi fiat. cùm tempus olim incidet creandi Romanorum regis viuo Cæsare, *vt tùm principes electores antè cõueniant, & deliberent, num iustæ sint & idoneæ causæ, & si appareat, tùm demum ex formula legis Carolinæ pergant: quod secus factum fuerit, irritum sit: hoc verò decretum nisi fiat intra decimum mensem, Saxo socijque non teneantur pacto: * successionem quoq; Saxonis in bonis paternis & auitis, intra tempus illud Cæsar confirmet: Ferdinandus etiam det operam, vt quæ saxoni sunt cum principe Cliuensi pacta matrimonij, Cæsar approbet. Dum his de rebus agunt, simul alterã quoque pacificationem tractant. & Saxo quidem Lantgrauij atque Vuirtembergici nomine spondet, tanquam mandatarius, ratũ habituros quicquid conuenisset. Post multam actionem, recuperato iam omni agro Vuirtembergico, sic pactum fuit. Vlrichus princeps & ipsius hæredes masculi, sint Ferdinandi regis, tanquam Austriæ principis, * beneficiarij, & agri Vuirtembergici possessionẽ ei ferant acceptam, extincta fortè familia Vuirtembergica, nec extantibus masculis, Austriaci principes eam regionem obtineant, Imperij beneficio & authoritate, cui & hoc nomine teneantur: Vlrichus Ferdinandum agnoscat pro Romanorum rege, neq; fœdus vllum aduersus eum faciat: occupata per hoc bellum bona, Lantgrauius & Vlrichus restituant dominis: ad mutandam religionem neminem cogant: ecclesiasticis liberam permittant bonorum possessionem: qui vel metu vel pudore cesserunt, ijs liceat redire domum: qui volent, his liberum sit, saluis bonis, quò velint proficisci: tormenta bellica, quibus munitum fuit Aspergũ, Ferdinando cedant: æs alienum, quod Ferdinandus conflauit, & in rem suam vertit, persoluat ipse, quod ad regionis autem impensum est vtilitatem, eo teneatur Vlrichus: in agro Vuirtembergico quæ bona dependent à Bohemiæ regum beneficio ac tutela, eorum nomine Vlrichus eiusque hæredes, Ferdinando hæredibusque Bohemiæ regibus teneantur: Philippus * Palatinus reliquiq; captiui dimittantur absque precio:

Transactionis Cadamicæ capita inter Saxonẽ & Ferdinandũ. *Pag.226.227.*

Pa.206.215.223. *Saxo eũ agnoscit talem* *pag. 446.* *Vuirtembergicus hîc infra.*

Pag.223.

Pag.190.

Pacificationis Cadamicæ inter Ferdinandũ & Vlricum Vuirtemberg. quadã capita. *Vide etiam pa. 252.*

De quo pag. præced.

1534 Lantgrauius & Vlrichus intra certũ tempus * veniam petant à Ferdinando rege supplices aut ipsimet aut ipsorum legati: tunc quoque plenum ius possessionis à Ferdinando Vlrichus accipiat: Ferdinandus intercedat, vt etiam Cæsar ipsis condonet: pro sumptu belli nihil vtrobique postuletur: ex ijs copijs quas habent Lantgrauius & Vlrichus, Ferdinando suppeditent equites quingentos, peditum verò millia tria, qui sumptu ipsorum è vestigio ad Monasterij obsidionem profecti, Ferdinando fidem per iusiurandum præstent, & si fortè sit opus, in treis menses militent: Vlrichi coniunx Sabina, vtatur, fruatur ijs bonis, quæ nomine dotis ei constituta fuerunt: hanc verò transactionem habeat ratam populus omnis atque nobilitas.

Vid pag.252.

Circumsessa fuit per id tempus Monasteriũ vrbs Vuestphaliæ, quã occupauerant anabaptistæ, vt * infrà suo loco dicemus. hanc igitur ad oppugnationem Ferdinandus auxilia petebat ab illis. Recuperata iam omni propè ditione Vuirtembergicâ, * pecuniæ pars, quam Galliæ rex pactus erat in pignus, allata demum fuit: id autem non culpa regis acciderat, verùm administri seu quæstoris, qui cùm in literis obligationis aliquid desideraret, longiorem interposuerat moram. Facta verò pace, ac dimissis iam copijs, altera quoque pars allata fuit, * quam mutuò rex dare promisit: Vlrichus autẽ intra finẽ anni vertentis pecuniam rependit, & Mompelicarti * possessionem recuperat: mutuatam verò pecuniam, cuius erat non exigua summa, rex ei dono dabat. Pacificationem hanc permolestè tulit pontificius legatus, Petrus Paulus Vergerius, & cum Ferdinando rege, nomine Clementis expostulabat, quòd principes Lutheranos in amicitiam recepisset: Ille verò, maioris vitandi motus atq; turbarum causa, temporibus hoc se tribuisse, respondit. Cùm Vlrichus pelleretur, filius eius Christophorus, erat circiter quatuor annorũ puer, & initio quidem ab auunculo Bauariæ principe Gulielmo, tutore, fuit educatus, deinde traductus Oenipontem, Ferdinandicæ ditionis oppidum: cumq; Cæsar, domum reuertente Turca, * sicut antè diximus, in Italiam rediret: ille, iam antè solicitatus & edoctus à suis propinquis atque necessarijs, diuertit ex comitatu Cæsaris, inq; vicinam Bauariam peruenit. Nam, cùm solus esset hæres, hoc fuisse consilium putatur, vt ad exteros abductus, fieret ordinis ecclesiastici: sed restituto parente, profectus in Galliam, regis clientelæ sese dedit.

Obsidium Monasterij Vuestphaliæ.
Pag.267.
De qua pa.237.
Pag.239.
Regis Galliæ liberalitas erga Vuirtembergic.
Oppignoratam pag.237.
Vergerij expostulatio cũ Ferdinando.
Christophorus Vlrici F.
Is patri succedit pag.687.
Pag.228.

Rebus pacatis, Lantgrauius XXI die Iulij dat literas ad Cæsarem, in Hispaniam misso tabellario, & factæ pacis conditiones perscribit, & sibi atque Vlricho principi condonari petit, & omnem in posterum obsequentiam ipsi ac Ferdinando regi, tum suo, tum Vuirtembergici nomine pollicetur. Ad ea Cæsar calendis Septembris, Valentiæ, per epistolam respondet. de re tota se iam antè ex fratre Ferdinando cognouisse: quid etiam suæ sit mentis, ad illum scripsisse, & iam quoq; misso legato nunciare: futurum igitur, vt ex eo, de sua clemen-

Lantgrauij ad Cæsarem literæ.
Cæsaris respõsio.

clementiæ studioque pacis intelligat: deinde monet, vt quæ verbis pollicetur, ipsa re declaret, & obsequentem sese præbeat, & à turbulentis omnibus abstineat consilijs. 1534

Bello durante Vuirtembergico, Mediolani princeps Franciscus Sfortia, in matrimonium ducit Christinam, Daniæ regis captiui Christierni filiam, Cæsaris è sorore neptem. Galliæ rex bellum ei illaturus erat: sed mors Clementis septimi, qui cùm fœdus antè fecerat, vti diximus, moram & impedimentũ intulisse putatur. nam is diuturno stomachi vitio sublatus, quum victus rationem suasore medico Curtio mutasset iam senex, ad exitum ferè Septembris decessit, & successorem habuit Paulum tertium, Farnesium qui non multo post, * Alexandrũ, ex filio notho Petro Aloisio, valde adolescentem, & * Ascaniũ, ex filia notha Constãtia nepotem, creat cardinales. Vergerium deinde vocat ex Germania, deque statu regionis cognoscit, & cum cardinalibus deliberat, quomodo sit * impediendum nationis conciliũ interea, dum occultis consilijs ad arma Cæsar alijque reges excitentur. placuit tandem in Germaniam esse remittendum Vergerium, qui generale sicuti vocant, conciliũ promitteret, idque daret operam, ne quid astutè vel captiosè fieri putaretur, quod Clementi nimirum acciderat, vtq; profectus ad omneis principes, Mantuæ futurum cõcilium, ac ibi de cõditionibus agendum esse diceret, inprimis autem attenderet, quam vellent actionis esse formam protestantes, vt ea perspecta, modum eis deinde præscriberet atq; leges, * quibus minimè venturos esse sciret. Mandauerat etiam, vt principum animos in Angliæ regem accenderet, cuius ditionem omnem in prædam dare cogitabat occupanti: videret præterea, num qua ratione possent Lutherus atq; Melanchthon ab instituto dimoueri. Delecti quoque fuerunt cardinales aliquot & episcopi, numero ad nouem, qui formulam aliquam emẽdationis ecclesiasticæ conscriberent. ea tandem exijt in manus hominũ, vt suo loco * dicetur Ferdinandus rex author fuerat Paulo, remittendi Vergerij, quòd eum inprimis idoneum esse diceret ad munus illud fœliciter obeundum.

Sfortia ducit neptem Cæsaris ex sorore. De quo pag. 228.
Clemens 7. moritur.
Pag. 151.
Paulus 3. pontifex renũciatus. De hu vide pag. 322.
Pag. 182. 186.
Vide pag. 692.
Emẽdationis ecclesiast. cõscript. Pag. 223. 329.
Papa & Ferdinandus tradunt mutuas operas.

Erat hoc tempore Venetæ reipublicæ dux, Andreas Grittus, maximæ vir dignitatis, ob eximiam prudentiam vsumq; rerum. Huic, quo tempore Byzantij vixit, natus est filius nothus, Ludouicus, qui teneris ab annis educatus ibi, quum ingenio valeret, ac industria singulari summas parasset opes, & liberalitate sibi multos adiungeret, aulicis primum, deinde per Ibraimum, virum prætorium, qui tunc solus omnia poterat, Solymanno sic innotuit, vt ad priuatum etiam admitteretur colloquium. Hac vsus tempestate secunda, de voluntate beneficioque Solymanni, maximo cum apparatu atque splendore venit in Vngariam, vt Illirici partem illam, quæ Venetorum est proxima finibus, teneret, Vngariæ verò partem in-

Inconstãtia fortunæ insigne exemplum in Ludouico Gritta.

1534 feriorem, cuius est caput Belgradum, Turcarum Cæsari custodiendum: erat ei filius Antonius episcopus Quinqueeclesiensis: eum Clemens pontifex, in patris auiq; gratiam cogitabat adiungere numero cardinalium: sed ecce, dum regnum sibi Ludouicus pollicetur, & in summa est omnium expectatione, pater etiam hoc tanto filij successu plurimùm gauderet, per occasionem simultatis atque factionis, in eum excitatæ, comprehensus ab aduersarijs & capite mulctatus fuit, eo ferè tempore, quo Clementi successit Paulus.

Anton. Ludou. F. Quinqueccles. Episc. occiditur.

Persecutio in Gallijs. *De hac vide etiã pag. 250. 330.* *Charta Lutetiæ affixa.*

Interea per Galliam nouus oritur motus in eos, qui de Lutheranismo erant quoquo modo suspecti, cuius quidem rei hæc erat occasio. Lutetiæ Parisiorum, & alijs quibusdam in locis & in ipso Regis palatio, ferè eodem tempore, noctu, chartæ quædam fuerunt affixæ, in quibus de religione deque Missa cumprimis, multa erant perscripta: mox inquiri cœptum est ac inuestigari, & per indicium nonnulli, quidam verò per suspitionem comprehensi, habita quæstione, viui cremantur, horribili sanè spectaculo. Nam ad machinam alligati, & in altum sublati, deinde in ignem è sublimi demisi, & rursus adducti, carnifice demum abscindente funem, in subiectam flammam corruebant: ijs etiam, qui paulò videbantur eruditiores, antequam producerētur, lingua resecta fuit, ne vel supplicij causam, vel suæ doctrinæ summam ad populum explicarent.

Morini crudelitas.

Erat autem huius rei perquàm idoneus administer, Ioannes Morinus, proprætor. etenim, vt sagacissimè nouerat eos odorari & peruestigare, de quibus erat aliquid suspitionis, ità etiam, cùm deprehendisset, in irrogandis pœnis atque supplicijs omnem propè sensum humanitatis exuebat.

Libellus Gallicus in põtificios.

Prodijt nihilomninus hoc tempore libellus, authoris incerti, Gallica lingua conscriptus in pontificios mercatores atq; caupones, facetus quidem, sed serius & grauitate conditus. Ac primò quidem, inquit ille, mercatura, vitæ genus est & exercitium, non illiberale nec inutile reipublicæ, modo fraus absit & auaritia. Nam Christus ab hoc hominum genere similitudinem sumpsit, quando iussit exerceri talentum acceptum, vt fieret fructuosum. qui quidem locus est intelligendus mystice: pastores enim & ecclesiæ ministros nihil minus decet, quàm vel vlla suspitio sordidi quæstus. veruntamen Deus, hominum sceleribus offensus, in ecclesiam suã inuadere permisit atq; grassari, non solùm mercatores prædiuites & amplos, verumetiam fures. Quis enim nõ furem esse dicat eum, qui vel alienã vel adulterinam mercem, pro sua, proque syncera diuendit? an non emptor pulchrè decipitur? Sed hoc nobis iam olim accidit: nam loco pastorũ insinuarunt se lupi supra modũ rapaces. & quanquam nullius ingenium aut lingua satis explicare possit illorum artes omneis, tamen nonnullas attingam. Negociatores igitur hi, de quibus loquimur, callidi sunt supra modum, suamq; mercaturã sic amplificarunt

Mercatura definitio.

Artes mercatoriæ spiritualiũ.

Romam, vt nullus omninò sit locus vel angulus, quem non suis repleuerint tabernis: & hæc quidem omnia, specie quadam simulata sanctimoniæ. Vestitu verò differunt à reliquis, & sunt plærique raso vertice. nec enim vlli, qui non magnæ illius bestiæ characterem habeat & insigne, mercaturam exercere conceditur: hi soli vendunt, emunt, permutant, & quidem omni tempore. Nam cæteri mercatores diebus festis, præsertim celebrioribus, planè cessant: deinde, plerique sectantur & exercent vnum aliquod mercaturæ genus. Aut enim lanam, aut sericum, aut frumentū, aut vinum, aut pecora vel metalla distrahunt: hi verò nullum anni tempus intermittūt, & omnis generis merces tractant, nihilque est, quod ipsorum manus effugiat, non viri, non mulieres, non infantes, tàm nati, quàm nascituri. quæstum enim faciunt ex omnibus rebus in vniuersum: seruit ipsorum cupiditati cœlum, infernus, terra, tempus ipsum & omnes planè creaturæ, tum animatæ tum inanimes, vinum, panis, oleum, linum, lac, butyrum, caseus, aqua, sal, ignis, fumigationes. Ex his inquam rebus omnibus norunt elicere aurum & argentum, incredibili sanè cum populi dispendio, tùm fortunarum, tùm animæ cumprimis, vitiata nimirū & prorsus extincta vera de Deo doctrina. Quid? est ne subtilis cuiusdam artis, vendere aliquid, & carè quidem vnde nihil ad emptorem perueniat, præter solum aspectū rei venditæ? Mercatores alij, quando suas merces exponunt, prouerbio dicere solent, exhibitæ rei conspectum esse gratuitum, & omnibus communem: hi verò nostri longè secus faciunt. Decedit quispiam è vita: mox tibi præstò sunt, rogant, velisne mortui corpus ad sepulturam deferri, stragula honestiori contectum, an sordidiore vel mediocri? velisne crucem elegantem, an verò minus pulchram antè ferri? nam prout delegeris, dandum erit precium. Obsecro te, quid habes, quid aufers præter intuitū? nam mercem ostentatam reponunt, & postridie alteri tantidem vendunt. Eiusdem est artificij quòd ex mercatoris etiam vestitu precium augetur. quam enim abbas decantat aut episcopus, multò constat maioris, quàm alicuius monachi seu vicarij, Missà. qua quidem in re nihil differūt à meretricibus. nam hæ, quò sunt ornatiori cultu, eò carius turpitudinē suam vendunt. Huc pertinet, quòd eandem rem, eodem temporis puncto, pluribus diuendūt in solidum, & quidem inscijs emptoribus, præsertim ijs locis, vbi maior est hominum frequentia. Venit ex nobilitate quispiam in ædem Dominicanorū, & missam deposcit; annuit monachus: mox alius idem petit, & item tertius, eoque plures. prodit tandem ille personatus, & Missa peracta, pecuniam à singulis accipit integram. Hoccine tu nihil esse putas? ingenio certè res ista non caret: ac ferè videas, non illis ad faciendum quæstum aliqua maiori opus esse materia. nam vel ceræ particulā sibi fructuosam faciunt. Fortè in templum ingreditur muliercula quæpiam, &

Sedulitas & industria eorum.

Mira metamorphosis.

1534

1 5 5 4 cereum ante diuum aliquem affigit: adeſt è veſtigio [illegible] [illegible]ditor: corripit cereum, extinguit, & compluribus deinde aliis ordi-vendit. Ceram autem plærique omnes exercent, tenuiores qui[illegible] ſic vt jam diximus, maiores autem in literis atque diplomatis, e[illegible] juſmodi ſunt qui vulgò dicuntur officiales, copiſtæ, ſigilliferi, da[illegible]rij, & id genus alij. Magnificus autẽ ille,* qui cæteris omnibus [illegible]ſtat, & ſanctiſſimi nomen ſibi ſumit, nõ quidem vtitur cera, ſed [illegible]rabili quodam artificio plumbum conuertit in aurum: deinde pile-os maximo vendit, præſertim purpureos, quibus amplificati e[illegible]ptores, paſſim in hominum cœtu ſeſe oſtentant, & alacres per o[illegible]nia loca volitant, regumque ferè ſectantur aulas, & maximis [illegible]tur prærogatiuis. Obtinent enim, quot libet, ſacerdotia, & ſine [illegible]ptu quidem atque diſpendio: deinde ſunt eius ordinis, vnde pro[illegible]mus eſt aſcenſus ad ſummum dignitatis gradum atque ſedem. Ho-rum exemplo, Sorboniſtæ Luteciani ſuos etiam pileos diuend[illegible] theologiæ candidatis, eorumq; ſumptu epulantur ſplendidiſſimè. Sed hic ſcire velim, quando quidem Ioannem eius nominis octa-uum, fuiſſe fœminam, & tertio pontificatus anno filium peperiſſe tradunt, ſcire inquam velim, primùm, an ſpiritus ſancti numine fue-rit electa? deinde, num eius acta debeant haberi rata, quando vide-licet aut cardinalatus aut epiſcopatus aut abbatias vendidit? poſtre-mò, quid ſentiendum ſit de charactere ſacerdotali, quo fuit inſigni-ta? Sed ad inſtitutum redeo, quod eò pertinet, vt oſtẽdam, hoc ne-gociatorum genere nihil eſſe magis aſtutum aut captioſum in or-be terrarum. An non videmus, quemadmodum Imperia, regna, prouincias, vrbes ac poſſeſſiones ampliſſimas ad ſe traduxerint? an non ſæpe reges principesque viros redegerunt in ordinem, & ſpo-liatos rebus omnibus in ſummas coniecerunt anguſtias? Nunc au-tem eò potentiæ deuenerunt, vt hæc omnia vi poſſideant, & cœlũ terræ miſceri potius velint, quàm pati ſibi quicquam auferri. O lu-pos inſatiabiles: quàm accuratè vos depinxerunt multis antè ſæcu-lis, tum prophetæ, tum apoſtoli, Paulus inprimis atque Petrus. Ne-gociatores reliqui neminem adigunt ad ſuarum mercium emptio-nem: hi verò cogunt inuitos, vt emant, & ſi quis recuſet, hæreticum eſſe clamitãt. Moritur quiſpiam re valde tenui, relictis liberis & vxo-re: lamentabilis nimirum caſus, & vidua mulier liberalitate aliqua meritò ſubleuanda: quid autem iſti? non modò non miſerentur, ſed mox ad prædam oculos adijciunt, & demurmuratis cantionibus atque miſſis, epulum ac pecuniam depoſcunt. Quid autem eſt ini-quius, quàm vendere rem non ſuam, imò vendere ijs, ad quos ea propriè pertinet, & quidem compluribus rem vnam? Cedo, campa-nas quis fieri curauit atq; conflari? ſolum & area templi ad quem, obſecro, pertinet? num illorũ eſt patrimonium? minimè: cur igi-tur ſonitum campanæ, cur ſolum alienum tam carè, tanque ſæpe diuen-

Pontif. Rom.

Arte pontif. plũbi in aurũ mutatio.

Sorboniſtæ Lutetiani.

Pontifex Ioanna octaua.

Campana.

[illegible]? Dicent, opinor hoc esse ius ecclesiæ. fateor: sed nō eius, 1 5 3 4
cuius Christus lauit, instituit, sanctificauit, verùm eius, in qua versatur ipse: quæ furtis, rapinis, & omnis generis est accumulata flagitijs. Nam Christus iubet hæc omnia conferri gratis. Periucundū autem & elegans valde spectaculum, videre decertantes inter se vultures de cadauere. Cùm enim aliquis re lauta decessit è viuis, mox illi conuolant, & in prædam pro se quisque totis viribus incūbunt illi præcipuè, qui vulgò nomen habent à mendicitate monachi. Nam Franciscani cum Dominicanis, Carmelitæ verò cum Augustinensibus non rarò digladiantur, condendi corporis atque sepulturæ causa: genus hominum videlicet ignauum, iners, & nō inutile modò, sed etiam graue cumprimis, & meritò pellendum è republica. Hæc quæ dico, negari non possunt, & palàm conspiciuntur: tamen sic infatuati sunt miseri mortales, vt, quo ducantur illi ipsi, non intelligant. Cùm sacerdotium aliquod vacat aut præfectura, Deus bone, quæ solicitatio, qui concursus, quàm diligens inquisitio de prouentibus annuis, quid absenti, quid præsenti conducat, quantū ex infantium baptismis, ex matrimonijs, ex diuorum, quas vocant, reliquijs, ab anniuersarijs exequijs, è sepulturis, ex legatis atque testamentis corradi possit, optimum verò est aucupium ex diuis illis, qui propter opinionem alicuius potentiæ sunt formidabiles, & tanquam Veioues conciliantur donis atque votis. Quid ad ista tam nefaria & impia conniuetis viri principes? cur tantam dignitatem, tàm patienter, tàm longo tempore dissimulatis? Recusant illi quidem vestram cognitionem: sed tamen habetis in ipsos reuera, velint, nolint, imperium: Vobis enim à Deo traditus est gladius & coercendi potestas: quin eam exercetis igitur, & in raptorū genus hoc immanissimum vindicatis? Requirit hoc à vobis officiū Deus, & neglectum non dimittet impunitum. Vtinam in eius celebranda gloria tàm sitis vigilantes & excitati, quàm sunt hi suis in negocijs tractandis, nec enim vllam prætermittunt occasionem: stant in perpetuis excubijs vigiles & erecti, nec minus oculati, quàm Ianus pater aut Argus. Quod si campanæ sonitus alicubi exauditur, mox illuc accurrunt: si quis locupletior ægrotet, ingerunt sese, neque discedunt nisi ablata præda: si nuptiæ peragantur, adsunt, & super thoro geniali suas preces expediunt, casti scilicet homines, ac inprimis temperantes, qui in turpissimo cœlibatu viuunt, vt eò licentius in omni nequitia bacchentur, Cæterùm, quod de istis diximus, ad mercatrices quoque pertinet, quarum non vnus est ordo: moniales & nonnæ vulgò dicuntur. Omnis autem ista colluuies, dici non potest, quantam & quàm fœdam inuexerit idolatriam. Exurge tandem Deus, & nominis tui gloriam, in cuius societatē nemo venire debet, ipse vindica.

Mendicantes.

Veioues.

Vestales negociatrices.

Moniales & Nonnæ.

Quum eius,* quam dixi, lanienæ factum esset initiū, Nouembri *Pag. 246.*

1. 5. 3. 5. mense, Luteciā Rex Ianuario pòst venit, & placandi numinis diuini causa, supplicationem facit ad templa diuorum, incredibili hominum studio atque concursu. Colitur Luteciæ Geneuesa virgo propè supra omneis alios diuos: huius quoque simulachrum in illa pompa gestatum fuit, quod non nisi durissimo tempore fieri consueuit, cùm vel expiatur vltio diuina, vel summis copijs præliandū est, vel cùm sterilitas & inopia metuitur. tunc enim ad hanc, velut ad supremam anchoram, & portum vnicum salutis confugitur, & vulgò persuasum est, frustrà nunquā eius auxilium implorari. Gestatur autem à lanijs, veteri consuetudine, qui dies aliquot antè, ieiunijs atq; precibus ad eam rem sese comparant: & præstò sunt apparitores atq; ministri publici, qui vix magno molimine viam patefaciunt. nam summa religione concurritur ad simulachrū, quando circumfertur, & benè secum agi putant, qui vel extremo digito, vel pileo, vel linteo possint illud contingere. Peracta Missa, cùm in vicina episcopi domo rex prandisset, præsentibus liberis exterisque legatis, & omni circumfusa nobilitate, orationem habuit plenā affectibus, dolorem suum, quem ex impiorum hominum audacia cepisset & improbitate, testificatus: deinde, cùm de sua in ecclesiā obseruantia prolixè disseruisset, hortabatur omneis, vt ab hac tàm pestifera secta sibi cauerent: nec enim vlli fore impunè, si quid deprehendat: &, si quam sui corporis partem ista contagione sciret infectam, reuulsurum illam esse dicebat, ne longius serperet. Expiationis verò causa producti fuerunt eo die sex, qui machinis illigati,* sicut antè dictum est,* diuersis locis, quà regi domū redeunti faciundū erat iter, exusti fuerunt, illo ipso temporis puncto, cùm rex præterueheretur, igni succenso, & ipsis misericordiam illius atque gratiam implorantibus. Galliæ fert consuetudo, vt post meridiem sumantur supplicia, de quibus oportet. ibi tùm facto silentio, recitantur animaduersionis causæ: cùm autem ob Lutheranismum, sicut ipsi vocant, in aliquem vindicatur, si videlicet de iustificatione fidei, non operum, de non inuocandis diuis, de Christo solo pontifice & aduocato generis humani, verba quis fecit, aut si quis fortè diebus vetitis carnem edit, nihil eiusmodi pronunciatur, sed generatim & vniuersè maiestatem læsisse diuinam, & in Mariam virginem reliquosque diuos fuisse contumeliosus, & ecclesiæ, communis omnium parentis, decreta violasse dicitur. itaque vulgò creditur, id genus hominibus in orbe terrarum nihil esse nocentius, nihil scelerosius. & ferè sit, cùm iam flammis illi torrentur, vt populus etiam fremat, & in medijs cruciatibus, velut impios & aspectu solis indignos, execretur. Cùm autē hoc ipso tempore Turcici legati essent in Gallijs, eoque nomine rex in odium atque suspicionem vocari sese per Germaniam audiret, illa quoque supplicia,* quæ diximus, multos offenderent, Calēdis Februarij dat literas ad Imperij principes omneis

Geneuesa Parisianorum tutelaris dea.
Vide Bonfin. rerum Hungaric. lib. 5 Decad. 4.

Oratio regis post supplicatione à prandio.

Pag. 246.
Catharma siue piaculares hostia.

Consuetudo sumendi supplicii de sontibus in Gallia.

Gallia rex præsentibus legatis Turcicis Lutheranos vstulat.
Pag. 264.

1535

Regis Galliæ literæ ad ordines Imperij.

principes ordines, ac illud de Turca primùm excuſat, & tacito nomine quoſdam ait annis iam aliquot, ad Turcam ſubinde miſiſſe legatos, & ab illo inuicem accepiſſe, non conſultis iis, quorum intererat ſua, quid agerent: illos nimirum non recuſaſſe ſtipendium atque vectigal annuum dependere Turcæ, quò peruenirent ad eum, quẽ animo iampridem conceperunt, dominatum: ſibi verò, ſi quieſcere velit à bello, maximas à Turca proponi conditiones, verùm eas adhuc quidem ſe repudiare ſemper, & velle, vt cæteri quoque reges atque principes in ea pace comprehendantur: id autem quò minus fiat, in cauſa eſſe illorum ambitionem, de qua Turcarum Imperator compertum habeat, neq; ferre poſſit ipſorum ſic augeſcere potentiam, quæ pòſt ipſi futura ſit inuidioſa: quòd ſi autem certus eſſe queat, ſuos intra fines quenque manere, nec aliena cum iniuria ſuam ditionem amplificare velle, non dubium eſſe, quin ille remotis armis à noſtris finibus, in diuerſos & longinquiores populos impetum ſit facturus omnem: in nobis igitur eſſe poſitum, vt tàm potentem hoſtem ſine cæde & ſanguine remoueamus: & ſibi quidem optimum hoc videri conſilium, vt pacis & induciarũ ineantur cum eo rationes, hoc præſertim tempore, quando multis & peruerſis in religionem inuectis opinionibus, reſpublica valde ſit dilacerata: quòd ſi * Clementi VII Deus vſuram lucis magis diuturnam dediſſet, diſſidium hoc omne religionis potuiſſe componi: multũ enim ſibi cum illo ſuper ea re ſermonem fuiſſe, nec aliud quicquam tunc obſtitiſſe, quò minus conciliũ indiceretur, quàm quod Cæſari promiſerat, in Italia illud habere: cùm ipſe contrà ſentiret, & quandoquidem pacata non eſſet Italia, Cæſar etiam atq; ille copias ibi haberet, neque dum ſublata eſſet armorum cauſa, vt in Germania concilium cogeretur, contenderet: nam neque ſibi propter belli ſuſpicionem, neque Germanis omnibus propter diuerſam religionis profeſſionem, tutum eſſe in Italiam armatã accedere: veruntamen, quod Clemente pontifice fieri non potuit, vt id Paulo III ductore benè ſuccedat, optare ſe plurimùm. In huius deinde commendationem atque laudem ingreſſus, ait nullum in ipſius creatione vitiũ, nullam interueniſſe largitionem, nec eſſe cur ea metuat ille, quæ nonnullis metum adferre ſolent, quò minus legitimæ ſeſe cognitioni ſiſtant: & quanquam fuerit non difficile, ſuæ gentis aliquem eò promouere dignitatis, tamen ſuaſiſſe cardinalibus, qui ſuã tunc ſequebantur authoritatem, vt hunc deligerent: & cùm deinde creatus eſſet, rogaſſe per literas atque legatos, vt loco tuto & idoneo cõcilium primo ſtatim tempore conſcriberet: vt itaque bono ſint animo, neq; de conciliatione religionis animum deſpondeant, hortatur: nec enim vlli ſe labori ſuo parciturum eſſe: declarent ipſi modò, quid ſe velint apud pontificem perficere. Pòſt alterum criminationis caput diluit & vel contra ſuum inſtitutum atque naturam

Mortuo pag. 245.

Pauli 3. laudes.

ſeue-

1535

Suppliciorũ de pijs vstulatis excusatio.

seuerum se fuisse dicit in homines quosdam audaces atque facinorosos, qui sub religionis prætextu, reipublicæ moliebantur exitium: itaque ne longius hæc contagio serperet, grauiter in illos vindicasse more maiorum: iam verò, si quis in eo numero fuisset deprehensus homo Germanus, eodem loco se habiturum fuisse illum, quo cæteros: etenim, si qui suæ ditionis atque gentis in ipsorum finibus aliquid simile perpetrassent, non se recusare, quò minus in ipsos acerrimè vindicetur: sed neminem esse repertum Germanicæ nationis, affinem huic impiæ societati, quod sibi peracundum acciderit: itaque suum regnum atque domicilium ipsis patere Germanis, non minus quàm Gallis: huius autem obtrectationis authores id agere solùm, vt Galliam à Germania diuellant, astuto nimirum & insidioso consilio, vt per dissidium illud, & his offensionibus, ad optatum ipsi finem perueniant, & vtrisque dominentur.

Lantgr. ad Ferdin. pficiscitur.
Pag. 243. 244.
Per. Paul. Verg. Roma reuersus.
Pag. 245.
Pag. 243. 244.
Vlrici Vuirtemberg. ad Ferdin. profectio vt reconcilietur.
Pag. 243.

Vere primo, Lantgrauius ad Ferdinandum regem proficiscitur, vt anno * superiori conuenerat, integræ reconciliationis causa. Erat tum apud Ferdinandum, Roma nuper à pontifice reuersus Petrus Paulus Vergerius, & per hanc occasionem mandata sua de concilio, sicut * antè diximus, Lantgrauio exponit: ille, sumpto ad deliberandum spacio, nihil tum aliud respondit. Vergerius deinde, * sicut iussus erat, ad reliquos principes profectus, negociū suum agebat. Aliquot verò mēsibus post Lantgrauium, Vlrichus etiam princeps ad Ferdinandum regem ibat. Quod constitutum fuit, vt supplices veniam ab ipso peterent, id Ferdinandus, cùm singuli diuerso tempore venissent, remisit. Vlrichus autem, illud, quo cautum erat, vt esset Austriacæ domus * beneficiarius, indignissimè ferebat, eoque nomine tum Lantgrauio, tum intercessori Saxoni grauiter erat offensus, & diu multumque deliberauerat, an factam pacem ratam haberet, an minus. tandem persuasus ab amicis, ad Ferdinandum ex pacto sese contulit.

Aphricanũ Cæsaris bellum primum.
Vide Guliel. Zenocarum de Caroli vita lib. 1. in fine. & lib. 3. Iouius lib. 34.

Cæsar Aprili mense Barchione soluit, & in Aphricam cum exercitu profectus, cùm Tunetem vrbem & arcem Goletam cepisset, regem eius loci Muleassem, Mahometanæ religionis, quem Turcicus legatus Barbarossa finibus eiecerat, restituit, sibiq; vectigalem facit, arce communita valido præsidio, pòst, in Siciliam nauigat. Ad hoc bellum Paulus pontifex ei misit auxilio triremes aliquot instructas, Virginio Vrsino ductore, simul, vt ordini ecclesiastico per Hispaniam imperaret decumas, permisit. Barbarossa, nostrorum incuria & errore dilapsus, Hipponam, inde Argieram confugit, classemque reparauit, ac Byzantium discessit.

Roffensis & Morus capite mulctati.

Erant in Anglia Ioannes Fischerus, episcopus Roffensis, & Thomas Morus, vterque celebris & eruditione clarus: & illius quidem multi sunt aduersus Lutherum editi libri, Morus etiam dum regni

fuit

Cancellarius, qui præcipuus est ibi magistratus, in suspectos de Lutheranismo grauiter animaduerterat. Hi neque diuortium reprobabant, & multò minus decretum * illud, quo, pontificis abrogata dignitate, profitebatur se caput esse totius per Angliam ecclesiæ: capti igitur, cùm in sententia permanerent, huius anni mense * Iulio, capite mulctati sunt. Captiuum Roffensem pontifex nominauit cardinalem, eaque res odium regis amplius accendisse creditur.

1535

Balæus Centur. 8. cap. 68. & 69. de scriptoribus Britan.

Pag. 239.

5. Non. Iul. Ann. 1535.

Sub finem deinde mensis Octobris, Mediolani princeps * Franciscus Sfortia decedit è vita, nō relictis liberis. ea res noui belli dedit occasionem, vt infrà * dicemus. Interea Cæsar è Sicilia Neapolim venit, & literis inde datis vltima die Nouembris, ad protestantes, pacem Noribergicā seruaturū quidem, sed audire se dicit, ipsos inuadere & occupare pontificiorum bona, & cùm in iudicium idcircò vocentur, obducere pacem illam atq; transactionem * Noribergæ factam, nec illos restituere: quod sibi & minus æquum videatur, & non possit non esse molestum atq; graue. Ad hoc ferè tempus elector Saxoniæ princeps ad Ferdinandum regem iuit in Austriam, & rebus ibi confectis, quarū rerum causa profectus erat, cùm Pragam venisset, vrbem Bohemiæ primariam, domum rediturus, interpellatus fuit à Petro Paulo Vergerio, quē pontifex Paulus concilij causa miserat in Germaniā, * vt suprà docuimus. Is mandata sua refert. hoc nimirum esse tempus illud toties optatum futuri cōcilij: hunc enim pontificem, Cęsarem atque regem Ferdinandum, ista cogitatione & solicitudine cumprimis affici, quemadmodum ad Christi gloriam & ad hominum salutem omnia conferantur: eandem etiā cæterorum principum esse voluntatem: pontificem quoque suos huc breui emittere iam legatos, non quidem ad speciem, sed seriò & re ipsa, nec illos imitari, qui magna sæpe polliciti, diuersum ab eo quod profiterentur, egerint: ipsius autem hoc esse præcipuum & vnicum propè studium, vt ad rem & actionē quàm primùm veniatur, vt concilium sit pium, liberum, ad quod omnes populi conueniant: quod ad locum attinet, pontifici grauibus de causis Mantuā solam placere: de forma & modo futuræ actionis non esse iam, sed in ipso conuentu disputandum: ipsos iam antea semper desiderasse legitimum conciliū, & placere sibi quod ea de re * scriptum ediderint: eiusmodi verò concilium à pontifice nunc repræsentari: Cæsarem etiam atq; regem nihil esse reliqui facturos ad summam in eo diligentiam: quòd si iam ipse vnus recuset, fore, vt plærique omnes putent ei nullam actionem placere: Clementem septimum aliquot proposuisse conditiones, hunc verò, nullas: itaque pauciores nunc esse recusandi causas: quæ sit reliquorum principū in eo mens atque voluntas, liquido sibi constare: nam solicitasse omneis: pontificem sanè sic ardere totum, vt nisi perficiat, vita sit illa futura nō iucunda:

Pag. 245.

Franciscus Sfortia moritur.

Pag. 284.

Cæsaris ad protestantes literæ.

De responso ad has literas vide pa. 288. 291. 296.

Pag. 227.

Saxo elector interpellatus à Vergerio de Concilio.

Pag. 245.

Mantua locus concilij.

Pag. 231.

Quo consilio vide pag. 245.

cunda:

1535 cunda: & sua quidem opinione iam esse in itinere nuncios ab illo, qui concilium indicant: nunc ergo tempus ipsum postulare, vt, quantopere gloriam nominis diuini & rempublicam amet, ostendat: si enim assentiatur, fore, vt tanto maiori cum fructu negocium tractetur: sin autem recuset, nihilo tamen secius concilium inchoatum iri: præsentem igitur occasionem minimè omnium esse negligendam, quam vix vllo deinde tempore sit recuperaturus: veruntamen, etiamsi nihil agat ipse, neque concilium adiuuet, ipsum tamen Christum non esse defuturum: quòd si ampliorem etiam desideret explicationem, nō se recusare. Ad ea Saxo, re cum socijs communicata, se responsurum ait, simul reliquo sermone confecto, petit, vt quæ dixisset, literis complectatur, sibique tradat. Ille igitur calendis Decembris exhibito scripto, quædam prolixius & aliter declarat. pontificem misisse diuersos legatos ad omneis reges, concilij causa, se verò missum ad Romanorum regem Ferdinandum, & ad Germaniæ principes: & Cæsari quidem atq; regi placere concilij locum, Mantuam: nec in eo quicquam esse noui: nam & ante biennium ità fuisse visum Cæsari, suamq; voluntatem misso in Germaniam legato declarasse: nec esse cur sententiam mutet, imò, cur in ea permaneat, nō vnam subesse causam, hanc verò potissimum, quòd sacramentarijs, anabaptistis & id genus alijs sectis Germania redundet, neque sit tutum exteris nationibus eò proficisci: nam illos magna sui parte insanire, nec rationem vllam adhibere: quanti sit autem res periculi, eò venire nullo cum præsidio, & ipsorum ibi condemnare furorem & immanitatem, quis non videat? eos verò, qui pontificem existiment à suo iure, quod longo iam tempore sit confirmatum, velle discedere, plurimùm falli: qui Cæsarem quoq; credant, inuito pontifice, prouinciæ Germaniæ cōcilium habiturū esse, *frustrà sperare: nam ad concordiam nō esse viam aliam expeditiorem, quàm vt publicum fiat & omnium populorum commune conciliū: quod quidem etiamsi nonnulli recusent, pontificē tamē esse progressurum, omni reiecta in Christū fiducia, cuius ibi negocium agat: neq; verò defuturos illi reges atq; principes, de quorum erga tàm piū opus voluntate compertū habeat: & quia re cum socijs cōmunicata se responsurum dixerit, orare, vt id quàmprimū faciat: se nunc ad Ferdinandum regem proficisci, atque ibi responsum ab ipsis expectare velle: quod etiam de cautione & fide publica rogarit, &, si fortè sit in Italiam eundum, nō literis modò cauendum, sed obsides quoque dandos esse dixerit, nō sibi causam apparere, cur ità fieri oporteat: nam esse * Mantuā Imperij ditionis vrbē, vicinā Germaniæ, propinquā & Cæsaris & Venetorū finibus: itaq; nihil esse periculi: sed tamē petentibus neq; Cæsarē neq; sanè pontificem, quantū quidem ipse possit atq; soleat, hoc esse denegaturū. Paulò suprà diximus, quemadmodum à pontifice fuerit in Germa-

Saxo ad Vergerium.

Scriptum Vergerij.

Vt apparet pag. 245.

De fide publica.

Prout etiā pag. 230.

[illegible] remissus Vergerius. Cùm in ea lagatione Lutherum quoque Vuitembergæ conuenisset, ac de Saxonia rediret ad Ferdinandum regem, in itinere Saxonem, ab illo reuertentem, offendit. Erat iam anteà dies dictus, Decembris dies sextus, quo Smalcaldiæ conuenirent protestantes, alijs de causis: cùm autem hæc interim legatio superuenisset, habita deliberatione, Decembris die XXI, per literas respondent. quid Pragæ sit actum, ab electore principe se cognouisse: & licet nõ omnes habeãt in mandatis, vt agant, nec enim omnibus denunciari potuisse tàm breui tempore, suum tamen hoc esse ad ipsius postulata responsum, non quidẽ tàm exactum, quàm res ipsa postulet, sed nudũ & apertum, præcipuè, quum ipse quàmprimum sibi responderi cupiat. Et primo quidem, quid sit ipsorum de concilio voluntatis, iam anteà se declarasse nõ vnis comitijs, * & ante biennium, Cæsaris atq; Clementis VII legatis exposuisse: nam se quoque reipublicæ & communis omnium salutis causa, legitimum optare concilium, & cum reliquis principibus hoc à Cæsare flagitasse, qui & ipse iudicarit hoc esse necessarium: non dubitare etiam, quin omnes pij tale concilium requirant, quod reip. mederi possit atque prodesse: multis enim viris bonis dolere plurimum, iniusta quorundam crudelitate veram atq; salutarẽ doctrinã opprimi passim, & ecclesiæ membra dilacerari, & manifesta vitia cõfirmari: talem verò sæuitiam non illos decere, qui præfecti sint regendis ecclesijs: futurum etiam, nisi caueatur, vt hac agendi ratione prorsus deuastentur ecclesiæ: quapropter, si vnquam aliàs, nunc maximè opus esse concilio, vt & inueterata vitia tollantur, & iniusta vis atq; crudelitas coherceatur, & in posterum ecclesiæ rectè constituantur: non ergò se defuturos reipublicæ & libenter ad eiusmodi concilium esse venturos, vt in Imperij comitijs non semel decretum sit: precari quoq; Deum, vt ad ipsius gloriam & ad hominum salutem omnes conferantur actiones: quod verò Mantuam pontifex delegit, omninò se sperare, Cæsarem in eo nõ esse discessurum ab Imperij decretis, nec à suis etiam promissis, quandò cautum fuit, in Germania cogendũ esse cõcilium: nam quòd periculosum esse in Germaniã venire, neq; liberè posse ibi pronunciari dixerit, hanc ipsam nimirum esse causam, cur inprimis ibi conueniri oporteat, quo videlicet rectè & ordine disceptentur controuersiæ, & libera sint iudicia, neq; per vim aut factiones absterreantur viri boni, quò minus liberè sententiam dicant: quid autem esse queat in Germania periculi, vbi principes omnes atque ciuitates vni Cæsari parent? vbi ciuitates ità sunt constitutæ, vt exteros ab omni iniuria defendant & magno studio conseruent? Quòd pontificem dicat, more consueto, & quantum ipse possit, venturis ad concilium esse prospectutum, ignorare se, quomodo sit hoc intelligendũ, præsertim, cum ad superioris ætatis facta respiciunt: rempublicam Christianam opus habere

1535

Vergerius Lutherũ conuenit.

Conuentus protestantium Smalcaldiæ.

Protestantiũ responsio ad Vergerium.

Pag. 231.

De cogendo concilio Mantuæ.

1535 habere pio liberoque concilio, ſeque ad eiuſmodi conuentum pro-
uocaſſe: iam verò cùm ipſe dicat, non eſſe de modo ſeu forma a-
ctandum actionis, nec obſcurè præ ſe ferat, ad pontificis hoc perti-
nere poteſtatem, nō ſe videre, quæ ſit ibi futura libertas: antè bien-
Pag. 110. nium à Clemente ſeptimo promiſſum fuiſſe concilium, * additis
conditionibus valde captioſis: nunc autem id quod præcipuum eſt,
quod concilij libertatem & cognitionis modum atq; formam com-
plectitur, partim inſidioſè prætermitti, partim ad pontificem refer-
ri, cuius eſſe dicat denunciare & peragere concilia: pontificem verò,
qui doctrinam ipſorum atque religionem toties damnarit, eſſe ma-
nifeſtum aduerſarium: at ſi iudicium permittatur aduerſario, iam
ſanè concilium non poſſe eſſe liberum, in quo videlicet de volunta-
te Cæſaris, regum atq; principum, ex omni numero deligendi ſint
homines idonei, qui iuxta verbum Dei cauſam cognoſcant atque
definiant: concilia enim eſſe non pontificis modò, ſed aliorum etiã
ordinum eccleſiæ tribunal atque iudicium: nam & ſacris literis &
veteris eccleſiæ demonſtrari poſſe exemplis, adhibitos fuiſſe conci-
lijs atque cognitioni viros principes olim & alios ordines: quòd au-
tem eccleſiæ totius authoritati, pontificis nonnulli præferant pote-
ſtatem, iniquum eſſe & tyrannidis plenum: Cæſaris enim eſſe & re-
liquorum ordinum, interponere ſuum ius in concilijs, & deligere
viros peritos, præſertim in hiſce cauſis, vbi errores impugnãtur pon-
tificij, falſa doctrina nimirũ & impius cultus: hoc enim & iuris pon-
tificij licere teſtimonio: cunque ſit communis hæc omnium cauſa,
& ad vniuerſam rempublicam pertineat, Cæſaris atque principum
eſſe prouidere, vt rectum fiat iudicium: nam & quoſdam epiſcopos,
à ſuis populis, & pontifices, à Cæſare ſimul & eccleſia, propter erro-
res atque pertinaciam olim fuiſſe condemnatos: hac autem ætate
de multis & arduis rebus acrem eſſe dimicationem, quas pontifex
non verbo tantùm, ſed impijs etiam & crudelibus edictis defendat,
& in eos, qui non obtemperant, acerbiſſimè vindicet: cùm ergò ſit
aduerſarius, & alteram litis partem ſuſtineat, rem ipſam flagitare,
vt eccleſia tota, Cæſar alijque reges interueniant, & actionis futu-
ræ modum præfiniant: quod igitur adhuc ſemper fecerint, idem
nunc etiam orare, vt inſtituatur actio ſyncera: nam & æquum, &
ſacris literis atque etiam eccleſiæ veteris hoc eſſe conſentaneum
exemplis: & ſi res ad eum modum agatur, non ſe defuturos, ac ſpe-
rare, fore vt & veritas patefiat, & gloria Chriſti celebretur, & eccle-
ſiæ ſua reſtituatur tranquillitas: quòd ſi ſecus fiat, non dubium eſ-
ſe, quin multò ſint orituri grauiores motus: ſe quidem non eſſe ne-
glecturos vllo tempore communem rempublicam, & ſicut à vera
doctrina recedere non poſſint, ità etiam alijs in rebus omnia factu-
ros eſſe concordiæ cauſa.

Galliæ rex, qui iam planè conſtituerat in Italia belligerari, legatũ
miſit

[illegible] Bellaium Langæum ad hunc Smalcaldiæ cõuen-[illegible] xxix die Decembris orationẽ habuit, & primò de * supplicijs [illegible] excusat: illum animaduertisse quidem in suæ ditionis quos-[illegible] sed hoc ad ipsorum iniuriam nullam pertinere, tametsi male-[illegible] fuissent, quum illos è medio sustulit, ipsorum quoq; causam ve-[illegible] præiudicio quodam condemnasse: rogat autem, ne tàm ineptis [illegible] moueantur, & rem omnẽ diligenter secum expendant: [illegible] Germania multos ab ipsorum doctrina prorsus abhorre-[illegible] dam non omninò subscribere, sed & ipsos, qui sint eiusdem [illegible] non semper idem sensisse: quòd nunc autem idem profi-[illegible] pergratum esse regi: non se dubitare, tantam ipsorum esse [illegible] & humanitatem, vt nemini velint præscribere, neque [illegible] mant aut arrogent, vt ad suam religionem etiàm inuitos [illegible] regem solere de ipsis amanter & perhumaniter loqui, & ab [illegible] scere quædam esse sanctissimè declarata, sed moderatius [illegible] fieri voluisse: videre quidem illum, & longinquitate tem-[illegible] & hominum indiligentia, & superstitione, ceremonias in ec-[illegible] obrepsisse quasdam inutiles atque superfluas, verùm vt [illegible] idcirco promiscuè tollantur absque decreto publico, minus [illegible] placere: ceremonias enim esse velut adiutrices atque pedissequas [illegible] & singulis fuisse tẽporibus, & in eos, qui violassent, gra-[illegible] atq; seuerè semper esse vindicatum: & cùm rusticorum * sedi-tionẽ ipsi [illegible] viribus oppresserint, cùm anabaptistas coherceant, cùm sine causa nihil facere videri velint, cur non idem de rege ami-co statuant? cur non cogitent, graues omninò fuisse causas & sum-mam necessitatem, quamobrem in suos animaduerterit, etiamsi fortè [illegible] minus fuerint nocentes? cuiusmodi enim sint illorũ flagitia, non esse huius loci cõmemorare: quædam enim plærunq; fieri, quæ, ne cùm facta quidem sunt, sciri ab omnibus expediat, cur ità facta sint, & pro temporis conditione remitti, nonnunquam etiam augeri pœnam: ipsi quidem regi, cuius tàm latè pateat impe-rium, non ad præsens modò tempus, sed ad futurum etiam respici-endum, & prouidendum fuisse, ne sua lenitate plurimorum impro-bitati fenestram patefaceret: cunque natura sit & educatione man-suetus & perhumanus, necessitate coactum, vicisse naturam, & aliã ad tempus induisse personam: & sicut disserentes de quaque re li-benter audiat, sic etiam illis offendi, qui temerè quid moliuntur, nec ad eos referunt, quorum est definiendi potestas: illos verò, de quibus pœnam sumpsit, non idem quod ipsi, verùm longè sensisse diuersa: Iam, quòd ad ipsorum attinet doctrinam, regem existima-re, quicquid eius rei fecerint, communi factum esse consilio: cuius-modi verò sint ipsorum dogmata, in medio relinquere: nam in re-bus tàm arduis nolle sibi iudicis personam præ cæteris arrogare, & vbiq; esse aliquid, quod & probari possit & improbari: nimirum

1 5 3 5
Langæi Galliæ legati oratio Smalcaldiæ Pag. 246. 250. Respons. ad hanc orationem vide pag. 260.

Ceremoniæ religionis pedissequæ pag. 112. & seq.

1555 ſic eſſe comparatum, ſi penes eundem ſit & aſſeuerandi & iudicandi poteſtas, vt falli quis & errare poſſit. Beneuolentiam deinde optat, & illos refellit, qui Germanis dicebant eſſe cauendum ab exteris legationibus: nam ad ipſorum hoc pertinere detrimentum atque ſeruitutem demonſtrat: etenim nullius populi tantas eſſe res, vt diu ſtare poſſit atq; florere, niſi finitimorum ſit amicitia munitus & ſocietate: ſed perantiquam eſſe Galliæ regum & Imperij principum * coniunctionē, & vtriuſq; gentis * candē eſſe ſtirpem & originem, & propter ſitum atq; propinquitatem, nō vſui tantùm atq; præſidio, ſed & ornamento inuicem eſſe poſſe: Regem igitur, quum Germanis inter ſe minus cōuenire audit, dolere plurimùm, & quantùm quidē ipſe poſſit, conciliationi ſtudere: non ſemel enim eſſe veritum, ne diſſidium hoc religionis, luctuoſum aliquē haberet exitum: & quia conueniſſe iam ipſos, tuendæ ſuæ dignitatis cauſa, nec etiam eos qui ſint diuerſæ religionis ab ipſorum acceperit excludi contubernio, ſpem habere illum permagnam, fore, vt ea res ad opinionum, atq; doctrinæ cōciliationem, aditum faciat: his itaq; de rebus admonitum, voluiſſe per legationem, quid ſui ſit concilij, demonſtrare: nimirum, quia temporum hic ſit ſtatus, vt commune liberumque concilium adhuc quidem cogi non poſſit, optimum regi videri, ſi Germani conueniant interim omnes, & collatis ſententijs rationem ineant concordiæ, quæ facilè ſarciri poſſit, modò nihil obſtinatè fiat, & errore deprehenſo non pigeat mutare ſententiam, & cedere meliora docenti: ſi quidem hoc fiat, regem ipſis in eo futurum eſſe ſocium & adiutorem: nam & Paulum tertium pontificem interpellatum à rege ſuper eo, fateri, non ſic eſſe traditionibus humanis inſiſtendum, vt non pro conditione temporis, & publicæ quietis cauſa, mutari poſſint, &, ſi rectè atq; ordine omnia fiant, profiteri, multa ſe temporibus, multa communi concordiæ permiſſurum eſſe: quòd ſi ipſis etiam placeat, vt delecti aliquot Galliæ viri docti & periti rerum ſacrarum interſint huic actioni, vel, ſi quos ipſi de ſuis in Galliam mittere velint ea de cauſa, longè hoc illi fore gratiſſimum, & ipſorum hoc arbitrio totum permittere: quod ſupereſt, hortari, vt pacem inter ſe colant, ſeſeq; muniant coniunctis animis: id enim ad externam quoque pacem pertinere, & regem quidem ipſorum hoſtibus vnquam nec ope neq; conſilio adfuturum eſſe, modò, quod adhuc fecerunt, in eadem erga illum voluntate permaneant.

Pag.213.214.

Initio huius libri diximus de * Cameræ iudicib⁹, qui præter edictum Cæſaris, litem proteſtantibus mouebant. ſic autem res habet. Hi, quos dixi, iudices erant plærique omnes religionis pontificiæ, & cùm poſt bellum * Auſtriacum in Italiā Cæſar rediſſet, ab eccleſiaſticis interpellati, qui de proteſtantibus querimoniam haberent, in ius illos vocabant. & licet proteſtantes exciperent, & affinem eſſe reli-

Pag.253.
Camerales negotium faceſſunt proteſtantibus.
Pag.229.

religionis controuersiam, edictoque Cæsaris comprehendi testificarentur, qui litem omnem & actionem ex religione natam suspenderet, illi tamen, his omnibus reiectis, pergebant nihilominus. itaque protestantes datis in Italiam ad Cęsarem literis, de sua molestia queruntur, & alterum impetrant ab eo mandatum: Illi verò Cæsari rescribunt, nescire se, quemadmodum agi debeat, aut quomodo sit ipsius parendum mandatis: litigatores enim inter se non raro disceptare, quæ sint religionis causæ, quæ minus: quid igitur ipsius in eo sit voluntatis, renunciari sibi petunt. Ad ea Cæsar respondet, iisque potestatem facit, vt, cuiusmodi sint causæ, cognoscant, vtrum ad religionem, an aliò pertineant. hanc adepti facultatem, pergunt alacriter non solùm in mixtis, verumetiam in merè religiosis causis, & non modò, si quid ablatum esset ecclesiasticis, reddi, verumetiam missas & omnem alium ritum atque cultum pontificium restitui iubent. Cùm autem elector Saxoniæ princeps, alijs de causis Cadanum venisset per id tempus ad Ferdinandũ regem, queritur, quid sibi, quid socijs accidat. & cùm de cœteris rebus inter ipsos conuenisset, * vt suprà diximus, Ferdinandus edictum Cæsaris confirmat, & factam pacem obtinere iubet, & Cameræ mandat, vt ab omni supersedeant actione: sed illi nihil eo commoti, procedunt. protestantes igitur explicatis causis, illos, vti suspectos & aduersarios, more solenni recusant, & arbitros designant, Henricum Megelburgiũ, Robertum Bauarum, Christiernum Holsatiæ principem, Georgiũ Vuirtembergicum, Augustanum atq; Vuormaciensem senatum, aut quosuis alios, homines æquos, qui de causis recusationis cognoscant, vtrum legitimæ sint, an minus. Nam ipsorum procuratores, offensionibus atq; metu deterriti, mussabãt, neq; causam, vt erat necesse, defendere audebant. Illi autem, interposito decreto, recusationem hanc, vt iuri scripto & legibus Imperij contrariam, reijciunt, & irritam pronunciant. Venit deinde Saxo Viennam, ad Ferdinandũ regem, * vt antè diximus, & nouum rursus mandatũ impetrat. sed & hoc frustrà fuit, * vt infrà dicetur. Et quia pacẽ Cæsar adusq; cõcilij tempus modò, * largitus erat, aut ad proximũ vsque conuentũ Imperij, Saxo rogauerat Ferdinandum, vt posterius hoc omitteretur: deinde, petierat, qui non essent pacis Noribergicæ socij & tamen eandem cum ipsis doctrinam celebrarent, vt eiusdem essent conditionis, qua reliqui, neque lis vlla forensis in ipsos moueretur. Adhæc Ferdinandus, nisi de voluntate Cæsaris, nihil in eo se mutare posse respondet. Saxo contrà, periniquum esse dicebat, aduersarijs licere, quo velint tempore, à pace discedere, sibi verò socijsq; facultatem hanc eripi: nec enim suis rebus esse consultum, vt obscura spe & cæca expectatione suspensi pendeant & incerti: futurum etiam, vbi primùm denunciabitur Imperij conuentus, vt hoc veluti signum nõ seruandæ pacis, & classicum esse putetur futuri motus:

1535

Protestantiũ ad Cæsarẽ literæ cõtra Camerales.

Cæsaris ad Camerales mandatũ.

Pag. 248.

Protestantes Camerã recusant.

Saxo Viennæ agit cum Ferdin.

Pag. 253.
Pag. versa.
Pag. 227.

Ferdinandi cũ Saxone disceptatio.

1535 qua quidem ex re multum oriri possit incommodi: quòd si eius doctrinæ socij non habeant pacis illius beneficium, & fortè proscribantur aut alioqui grauentur, sibi reliquisq; durum esse futurum ad ea conniuere, & deserere periclitantes. Eo sermone nihil amplius profecit: hoc solùm addebat ex primis Ferdinandi consiliarijs quidam, longum adhuc superesse tempus ad Imperij conuentum, ubi fortè grauior incidat aliqua deliberatio: cunque in eum casum adduceretur, vt sint habenda comitia, fore, vt id de ipsius atq; etiam de Lantgrauij consilio fiat. sic ergò quieuit ille. Cùm pacis confirmationem peteret, Ferdinandus respondit. se quidem anno superiori, sicut Cadami pactum erat, Cameræ iudicibus mandasse, vt desisterent: illos verò dicere, causis religionis admisceri quasdam alias & merè prophanas actiones atque ciuiles, quæ sint omnino ipsorum iurisdictionis: nec enim ad fidem seu religionem eas pertinere, sed ad vectigalia & prouentus annuos. Huic Saxo respondet. has esse illas ipsas actiones atque causas, quamobrem inducias atque pacem tantopere flagitarint: & licet ad bona pertineant siue possessiones, manare tamen illas ex religione: per intercessores etiam principes, Moguntinum atq; Palatinum posse doceri, de huius generis causis,

Pag. 221. * cùm ageretur de pace, mentionem esse factam: cæteras enim causas, quæ propriè ad fidem atque conscientiam pertinent, nullo unquam tempore fuisse iurisdictionis Cameræ, neq; sibi socijsq; fuisse necesse interpellare Cæsarem, vt hoc nomine silentium illis imponeret: deinde, Cameram multò ante pacificationem * Cadamicam

Pag. 243. contendisse, causas eiusmodi non esse affines religioni, atq; idcirco tunc inter alia Cadami fuisse cautum, vt ipsius regis interueniat authoritas. His ità tractatis, rex tandem assensit atque promisit, effecturum se, vt in omnibus causis, quas ipse atque socij pacis Norimbergicæ, tanquam religionis causas defendant, supersedeatur.

Protestantiũ ad legatum Galliæ responsio.

Ad ea, quę legatus Gallicus dixerat, vt suprà recitauimus, responsum fuit. etsi de supplicijs illis varij sint rumores, tamen, quia seditionem illos excitare vòluisse dicat, nõ esse, quòd regis institutũ ipsi reprehendant, qui neque suis in finibus id genus homines patiantur: verùntamen, cùm de receptis dogmatis atque ritibus non idem omnes vbique sentiant, orare se regem, det operam, ne promiscuè sæuiatur in omneis, & vt illi seruentur, qui demonstratis erroribus atque vitijs, puram euangelij doctrinam, quam in Augustæ comitijs ipsi professi sint, amplectuntur: negari enim nullo modo posse, multas in ecclesiã opiniones falsas & impias inuasisse, quas homines indocti atque maleuoli magna crudelitate defendant, quæstus atque potentiæ retinendæ causa: nimirum hos ipsos artificio quodam singulari multa sępe crimina confingere in homines innocen-

Reg. & princip. officium.

tes atque pios, vt regum animos exacuant: sed cùm propriè sit hoc regum atque principum munus, vt gloriam Dei quærant, vt eccle-

siam

ſua deceptoribus repurgent, vt iniuſtam crudelitatem reprimant, orare ſe vehementer, vt in iſtam curam pontentiſſimus rex totus incumbat, hoc enim ſi faciat, exiſtimaturos amico ipſum atque beneuolo in ſe eſſe animo, quod tùm ſibi, tùm eccleſiæ fœlix atque fauſtum eſſe cupiant: de vetuſta Galliæ regum atq; perpetua cum Imperij principibus amicitia, periucundum ſibi ſermonem ipſius omnē fuiſſe, daturos quoque operam, vt iſta neceſſitudo mutuaq; beneuolentia deinceps confirmetur: quòd regem de nonnullis rebus [illegible]rum eſſe velit, facilè hoc ab ſe impetrari, & cupere inprimis, vt concordiam publicam Deus largiatur, & multo ſanguine partā olim Germaniæ libertatem tueatur atque propugnet: illud verò, quod de conciliatione dogmatum dixerit, paucis verbis explicari non poſſe: Regem tamen pro ſua prudentia facilè videre atque intelligere, diſſidium hoc omne natum eſſe ex aduerſariorum obſtinatione, qui doctrinam hanc omnem acerbiſſimè * cōdemnarint: ſiquidem plurimis nunc annis nihil aliud flagitare, quàm vt de re tota legitimo concilio diſceptetur, ſed pontificem eiuſque clientelā totis viribus hoc impedire: futuri concilij cōditiones aliquot à Clemente * ſeptimo fuiſſe propoſitas, verùm eius generis, vt ſatis appareret, eum non poſſe ferre liberam cognitionem: hunc verò pontificem, etſi concilium promittat, tamen de forma, deque modo nolle tractari: deinde, indicere * illud extra fines Imperij: qua quidem ex re facilè videri poſſit, dolū ſubeſſe ac impoſturam, & hoc ſolùm agi, vt ſub nomine concilij vera doctrina deleatur: cùm autem non ſit ſolius epiſcopi Romani, denunciare concilium, ſed ad reges etiā atq; principes ea res æquè pertineat, obſecrare ſe regem, efficiat, ne violentum aliquod cogatur concilium in loco ſuſpecto & periculoſo, verùm, vt de rebus tàm arduis, quæ totius eccleſiæ ſalutem atq; pacem continent, quæque priuatim ad ſingulos pertinent, liberè cognoſcatur: hoc videlicet nomine, non hanc ætatem modò, ſed omnem quoque poſteritatem ei plurimùm deuinctam fore, & gratias habituram immortales ob tantum acceptum beneficium: quòd autem de communicatione doctorum hominū in medium adduxerit, opus habere magna deliberatione plærosque etiam, vt in re improuiſa, nullum à ſuis habere eius rei mandatum: vbi primùm ergò conſtitutum aliquid in eo fuerit, per epiſtolam eſſe renunciaturos regi: nihil enim deſiderare magis, quàm vt doctrina ſalutaris quàm longiſſimè propagetur: poſtremum illud, vbi regem nihil opis in ipſos laturum eſſe dixit, magna ſe cum voluptate audiſſe: quāobrem ſe quoque in ijs rebus omnibus, quæ ad Cæſarem & Imperium nihil attinent, nulli daturos in ipſum auxilia. Legatus idem egerat priuatim cum Pontano, cum Melanchthone, cum Lantgrauianis & Iacobo Sturmio, de multis dogmatis, & quæ regis eſſet de ſingulis opinio, quæ theologorum ſententia per Galliam, Luteciæ

Margin: 1535

Margin: *Pag. 37. 46. 64.*

Margin: *Pag. 230.*

Margin: *Pag. 245. 253.*

Margin: *Legatus Galliæ cū Pontano Melanch. & alijs agit & ſui regis*

1535 præsertim, explicabat, de primatu pontificis, de cœna Domini, de Missa, de mortuorum inuocatione, de statuis, de libero arbitrio, de purgatorio, de iustificatione, de votis monasticis, de cœlibatu sacerdotum. In plærisque dicebat regem esse non alienum à libro Philippi, quo locos ille tractat communes theologicos: de pontifice verò placere dicebat regi, non esse primum neq; præcipuũ iure diuino, sed humano, sicut Philippus affirmet: sed Angliæ regem, vtrunque negare: & sanè pontificem arrogare sibi nimiam potestatem, dum reges atque Cæsares in ordinẽ pro suo arbitratu redegit: quod quidem exemplum nunc etiam * in Brittanniæ regem statuere cogitet, quantumuis & rex & plærique cardinales intercedant: theologos quidem affirmare, caput illũ esse ecclesiæ, iure diuino, sed tamen poscenti regi non illud potuisse demonstrare: vulgatam quoque de purgatorio igni opinionem ab eis defendi: nam ex eo fonte manare missam, exequias anniuersarias, legata, & quicquid est eius ordinationis: Missa verò sublata, rationem ipsis omnem auferri tuendæ potentiæ suæ, ac veluti neruos incidi sanguinis atque vitæ: cumque rex illis aliquot esset largitus menses, intra quos de purgatorio sententiã scriptura docerent, hoc demũ respondisse, aduersarijs non esse porrigenda tela, quæ pòst retorqueãt: Ad vota monastica quod attinet, regem putare, posse hoc à pontifice impetrari, ne quinquenes ante maturam ætatem illi vitæ generi deuinciantur, vtq; liceat illis, cùm videbitur, ab eo discedere & contrahere matrimonium: vt autem eiusmodi collegia diruantur, regi non videri consultum, sed educandã esse potius ibi iuuentutem ad literas atq; pietatem: theologos etiam vrgere cœlibatum sacerdotum, sed regem hanc veluti mediam inuenisse viam, vt qui iam sunt in matrimonio, permaneant, reliquis autem non liceat vxorem ducere, vel, si duxerint, abstineant ab ecclesiæ ministerio: nã ad illud, quod de Paphnutio solet adferri, qui patribus concilij Niceni sacerdotum persuasit matrimonium, theologos ità respondere, probari non posse, vllo tempore sacerdotes contraxisse matrimonium, sed, antè quàm in ordinem sacerdotum allegerentur, vxores habuisse, non ipsos diffiteri: de cœna Domini integra percipienda, vel, quod aiunt, sub vtraque specie, sermonem fuisse regi cum Clemente VII, sperare etiã ab hoc impetrari posse pontifice, vt facto decreto liberum permittat vsum eius rei, pro cuiusq; conscientia: Regem hoc prætera dicere, patrũ memoria distributam fuisse per Galliam quibuslibet integram cœnam, non quidem in medio templo, sed in sacellis: hoc illum à nõnullis accepisse grandi ætate, qui ritum istum in Galijs fuisse confirment ante centum & viginti annos: deinde, Galliæ regibus administrari totam: & cùm inter disputandum, theologis hoc ipsum rex obijcit, illos respondere, vnctos esse reges æquè ac sacerdotes, & scripturam loqui de sacerdotio regali: quod autem regibus liceat, non

De controuersijs dogmatis opinionem indicat.

Pag. 245.

Missa, exequiæ, &c. ex quo fonte manent.

De votis monasticis.

De cœna Domini.

Regibus Galliæ quare integra administretur cœna.

maximè esse permittendũ alijs: In precationibus etiam illis quoti- 1535
dianis & familiaribus ordini sarcerdotum, agnoscere regem, multa *De precationib.*
posse resecari, quædam etiam esse prorsus tollenda: Clementem
quoque VII, eius rei curam demandasse cardinali Cruceio, Hispa-
niensis nunc extet liber, quem theologi Parisienses, vt hæreticũ, *Theologi Paris.*
damnarint: nam esse genus hominum, quod non modò Germa-
nos vt impios & malè sentientes de religione condemnet: sed ipsos
quoque cardinales atque pontificem, si res ita ferat: cùm verò nego-
cium hoc omne sit cumprimis arduum, regem in hoc esse totum,
vt ecclesiis pax & concordia restituatur: se quoq; cum Bauariæ prin-
cipibus ea de re sermonem contulisse, qui sibi multò sint visi durio-
res theologis Parisinis, tametsi quidam illorum consiliarius postea
diceret, factos esse mitiores, quod ipsum etiam Iulius Pflugius de
Georgio Saxoniæ principe, deq; Moguntino sibi confirmarit: regẽ
itaque sic existimare, conferenda esse omninò consilia: pergratum
autem ei futurum, si prius quàm conueniatur, aliquot è præcipuis
ipsorum theologis, pauci tamen, in Galliam mittãtur, qui cum Lu-
tecianis conferant: ad eiusmodi colloquium regem esse delecturũ
aliquot præfractos & acres, & his additurum esse quosdam nõ alie-
nos à puriori doctrina, quò per hanc rationem veritas patefieri pos-
sit & elici. Eo finito sermone, hortabatur, ne quem concilij locum
protestantes recipiant, nisi de sui atq; etiam Angliæ regis consilio,
qui sint inuicem idem facturi. Ludouicum Galliæ regem superiori- *Ludo. Gall. rex & rex Nauarra à Põtif. ꝓscripti.*
bus annis contendisse, Iulio pontifici non licere concilium indice-
re, nisi de voluntate Cæsaris atque regum: huius quoque sententiæ
tùm fuisse regem Nauarræ, cunque Iulius vtrunque proscriberet,
Ferdinandum Hispaniæ regem hoc titulo Nauarram occupasse: re- *Ferd. Hisp. Rex quo titulo Nauarram occupauerit.*
gem etiam huius esse mentis atque sententiæ, neq; probare conci-
lium vllũ, nisi loco tuto fiat, minimeq; suspecto, vel ad iniuriam op-
portuno, quo quidem in loco liberè pronunciare quiduis liceat. Præ
ter ea quæ diximus, magno studio solicitabat illos de fœdere cum *Protestantes cũ rege Gallia fœdus inire recusant. Excusant se pag. 318.*
rege ineundo, & hæc quidem erat potissima legationis causa: cùm
autẽ ipsi Cæsarem exciperent, aduersus quem nihil sibi faciundũ
esse demonstrabant, infecta re discessit, & priuatim ad quosdã, mi-
rari se, quòd tantum regem negligerent, & tempus aliquando fore
dicebat, quùm illius coniunctione magnò redemptã cuperent. An- *Anglica legatio ad protestantes Smalcaldia.*
gliæ quoque rex, Henricus VIII, legationẽ eò misit, cuius erat prin-
ceps, Eduardus Foxus episcopus Herfurtensis. Hic initiò cõmemo-
rat quum magna sit inter Britanniæ reges & Saxoniæ principes a-
gnatio, sanguinisq; propinquitas, regem optimè erga ipsum atque
socios adfectum esse, præsertim, cùm hoc eos inprimis agere videat,
vt pura Dei cognitio propagetur etiam ad alios: Et quanquam mul
tæ sint ipsis hoc nomine factæ contumeliæ, tamen idcircò nihil
eum abhorrere, neq; de ipsis aliter sentire, quàm de viris bonis, qui

1535 præter officium ac sine ratione nihil facturi sint, & hoc solùm sp-
ectent, vt per veram euangelij prædicationem gloria Dei celeb-
idem quoque regis esse studium, idq; satis declarare illam, quæ i-
Pag. 238, sit per Angliam facta, * mutationem: etenim regis mandatu i-
abolitam esse magnam partem errorum, & de communi omni-
assensu, pontificatum Romanum ac illius imposturas omneis è re-
gni finibus exterminatas esse, non secus atq; per Saxoniam: cum-
sit idem vtrobique studium atque voluntas, regem singulari qua-
dam in ipsos accendi beneuolentia, & rogare, vt ità pergant, & ea-
dem planè doctrinam profiteantur omnes: hoc enim esse perpe-
pacis firmamentum: & quanti sint exorti motus ex opinionum va-
rietate, regem habere compertũ, & anabaptistas exemplo suo de-
monstrasse: præ se ferre nunc pontificem, quasi de concilio cogitet:
ac sanè, si qua sit adhuc reliqua dissensio, neq; de dogmatis omni-
bus conueniat, incommodũ hoc ipsis futurũ, vbi ventum fuerit ad
concilium: qua tamẽ in re theologis minimè culpam attribuat: nec
enim vnquã ecclesiæ statũ ità fuisse tranquillũ, vt non aliquod fue-
rit aliquandò dissidium: hoc etiam Petri & Barnabæ atq; Pauli de-
monstrari posse exemplo; cogitandũ igitur esse de pace, quæ firmo
scripturæ fundamento nitatur: pontificem aũt hoc agere totis viri-
bus, vt eiusmodi pacem atq; concordiã impediat & euertat: itaq; re-
gem sic existimare, quoad illius imperiũ, tyrannis atq; sæuitia dura-
bit, ad conciliationem perueniri nõ posse: propter eiectam nuper ex
Anglia seruitutem omniũ fœdissimam, & recuperatã à rege liber-
tatem, idolum illud & antichristũ planè furere, & quũ apertè nihil
possit, moliri fraudem & insidias, & falsis criminationibus cõcitare
reges: nam etsi potentiæ suæ retinendæ causa quiduis faciat, tamen
hoc etiam eius esse consilij, vt inflammatis animis vtrinq;, bellum
exardescat: hæc aũt ideò regem ipsis exponi voluisse, nõ quòd pon-
tificem metuat: sic enim esse paratũ à rebus omnibus, vt neq; de il-
lo, nec de ipsius omni clientela sit solicitus, verùm, vt ipsi, quid mo-
liatur antichristus, liquidò perspiciant, hoc præsertim tẽpore, quan-
do cõcilium ille se procurare simulat, cùm interim longè diuersum
habeat in animo: regẽ agnoscere quidẽ atq; fateri legitimã discepta-
tionem fore cumprimis vtilem & reipub. salutarẽ: sed tamen, ne cõ-
cilium fiat, in quo de stabilienda solùm dominatione pontificis tra-
ctetur, omnibus modis prouidendum: itaq; petere & admonere, ne
quod conciliũ approbent prius, quàm publica pax orbis Christiani
cõstituta sit: cupere etiam, vt verus Dei cultus restituatur, ad eamq;
rem perficiendam & tuendam, non recusare, sese ipsis coniungere:
& hæc quidem esse quæ habeant in mandatis: rogare autem, vt in
posterũ sibi liceat amplius de his rebus priuatim cum delectis ali-
quot conferre: sic enim affectũ esse regem erga religionem & ipsos,
vt suas fortunas omneis atque se ipsum eò sit impensurus. Ad hæc
illi

illi respondent, & collaudata regis voluntate, cupere se demonstrãt 1535
imprimis, vt longè lateq; disseminetur euangelij doctrina: quicquid
etiam eius rei faciant, ex officio fieri: & quanquam summis eo nomine
sint adfecti contumelijs & iniurijs, tametsi grauissimas in se
concitarint offensiones, licet fremitum atq; minas plurimorũ sæpe
sint experti, non tamen idcircò remisisse studiũ rei sanctissimæ propagandæ:
huius autem odij tàm vehementis & acerbi hanc solam
esse causam, quòd impios errores & falsa dogmata repudiarint:
iam, quòd suam operam in eo rex amplissimis verbis polliceatur,
quòd etiam è suis finibus episcopi Romani tyrannidem, à quò sanè
tanquam à fonte dimanarit quicquid est Impij falsiq; cultus, proiecerit
& eliminarit, id sibi periucundum auditu fuisse. Deumq; precari
vt pergat: quòd etiam moneat, cauendum esse, ne quid incommodi
pariat dissensio doctrinæ, permagnam habere se gratiam: sed
nihil esse reuera dissidij, & in ea se permansuros esse doctrina, quam
sint Augustæ testificati: nam ad anabaptistas quod attinet, vindicare
se grauiter in eos, nisi ad sanitatem redeant: illos etiam ibi potissimùm
regnare, quibus in locis prohibita sit euangelij doctrina: de
concilio deq; pontificis astu sermonem illum omnem sibi pergratum
etiam esse: iam autem in Germania versari legatum pontificis,
& polliceri concilium, Mantuæ cogendum: egisse quoq; de hac re
cum electore Saxone: quid autem ipsi, communicatis cõsilijs, ad illius
postulata responderint, scripto cõprehensum esse, quod ei sint
daturi, perferendum ad regem, vt quid suæ sit in eo mentis, intelligat:
legatũ illum pontificium præ se ferre, quasi solius sit pontificis
indicere & habere cõcilia: se verò existimare, cæteros reges & ordines
reipublicæ non hoc ei concessuros, vt ipsis inconsultis ità faciat,
in hac præsertim religionis atq; fidei causa, quæ legitimã disceptationẽ
postulet: iã de cõiunctione regis quod dixerit, agere summas
ei gratias: vt etiam hæc tam salutaris doctrina cursum suũ retineat,
nulli se labori suo vel periculo parcituros esse, neque dubitare, quin
Deus hanc omnem actionem regat, quantumuis etiam inuitis &
reluctantibus aduersarijs: & quia priuatim cupiat de hisce rebus cõferre
prolixius, delectos esse quosdam ad eam rem, quibuscum sua
cõmunicet: rogare autem, vt * regi ista renunciet, suumq; studium
illi commendet. Cùm ad XII Decembris diem è Ferdinando rege
Smalcaldiam Saxo venisset, pridie Natalis Christi facto decreto, fœdus,
* quod annũ adhuc vnum durabat, renouatur in annos decẽ,
& de reliquo apparatu cõstituitur, & recipiendos esse placet in hoc
fœdus, qui velint atq; cupiant, modò doctrinam Augustæ propositam
in comitijs, profiteantur, & sortem communem subeant. In
his erant Pomeraniæ principes, Vlrichus Vuirtembergicus, Robertus
Bauarus Bipontinus, Augusta, Francofurtum, Campodunum,
Hamburgum, Hannobria, quorum nonnulli iam tum petebãt ad-

Protestantes respondent legato Anglico.

De conditionib. cũ Anglico legato vide pag. 286.

Smalcald. fœdus renouatur. pag. 180. 204.

Pomerania princip. ad fœdus accedunt.

1535 mitti reliqui spem faciebant. De Camera sic visum fuit: quen-
Pag.260. dem pacis, quam Cæsar fecit, cõfirmationem,* rex Ferdin-
se recepisset, eo singulis vtendum esse præsidio, quos Camera
citabit: quòd si nihilominus illi pergant, & proscriptionibus agant,
& sententiam exequi velint, tùm euulgato scripto communi rogan-
dos atque monendos esse Imperij ordines, ne moueantur hac illo-
rum iniustitia, sed vt Cæsaris atq; regis iudicium sequantur, & eius-
modi sententias habeant pro nullis, neq; vim vllam faciant: nam a-
Pag.227. lioqui rationem sibi ineundam esse, quomodo iniuriam depellant,
& se suosq; tueantur: deinde cùm in pace* Noribergica sit cautum,
ne cui suæ facultates eripiantur, hoc quoq; diligenter esse præstan-
dum, sed tamẽ iurisdictione ecclesiastica, in cæremonijs & id genus
Nassouius Comes in fœdus admissus. alijs emendandũ esse quicquid sit vitij, placuit. Eodẽ tempore Gu-
lielmus Comes Nassouius in fœdus fuit admissus: & quanquam
Huius sententia fertur pag. 642. Lantgrauius, propter cõtrouersiam inter ipsos, de ditione Catto-
rũ, non assentiebatur, tamẽ, si qua vis illi fieret ob euangelij profes-
Augustani doctrinam Euangelij recipiunt. sionem non se defuturũ dicebat auxilia petenti. Hoc etiam anno se-
natus Augustanus, omni demũ sublata dissensione, doctrinã euan-
Vrb. Regius Augustã vocatur. gelij recipit, & datis ad Lutherũ literis, orat, vt fideles ecclesiæ mini-
stros, & in his, Vrbanum Regium mittat.

LIBER X.

ARGVMENTVM.

Vrbs Monasterium Bernardi Rotmanni opera, & concionibus Euangelium recipit, quo fit, vt Pontificij cum suo episcopo irati discedant, ac nihilominus per Lantgrauium reconciliatis animis vtrinque pax initur. Eò venit Ioannes Leidensis Hollandus Anabaptista vehemens, qui multis in suam opinionem attractis, adeoq; Rotmanno ipso, sic totam vrbem veneno suo infecit, vt eius sectatores viribus iam superiores in vrbem inueherent bonorum communionem, atq; polygamiam. Mortuo Ioanne Leidensi, primus propheta Ioannes Matthæus constituitur: & paulo post etiam rex summus habetur, cuius potestas cruenta, & ornatus similis describitur. Dum ea vrbs obsidetur, conuentus indicitur Confluentiæ ad decernenda auxilia subitaria. Anabaptistæ literas ad Lantgrauium mittunt, & librum, quo eorum doctrina explicabatur: quem Lutherus iam oppugnauerat. Tandem ciuitas ingrauescente annona, expugnatur. Conuentus ea de re Vuormaciæ habetur. Rex, & eius socij capiuntur, quorum interitus deinde narratur. Dux Sabaudiæ cùm bellum Geneuensibus intulisset, expellitur. Rex Galliæ partem ditionis eius inuadit, quò facilius principatum Mediolanensem recuperet, atque hic ex occasione disputatur de iure, quo rex ad se pertinere contendit. Id cùm intelligeret Cæsar, Romam venit, & regem incusat coràm Pontifice, ac vrget vt concilium indicat. Protestantes fœdus ineunt cum Anglo, Pontifex concilium indicit Mantuæ. Bellum inter Cæsarem & regem exoritur. Perona obsidetur. Archiepiscopus Coloniensis ecclesiam emendat. Erasmus moritur. Regis Galliæ filia Scotiæ regi datur in matrimonium. Dux Florentiæ per insidias interficitur. Heluetij legatos ad regem mittunt, qui pro vinctis ob religionem orent. Hesdinam oppidum & arx obsidione capitur. Polus Anglus cardinalis ad regem legatus mittitur.

Nunc

NUNC ad obsidionem Monasterij, quæ est primi nominis vrbs Vuestphaliæ veniendũ: sed paulò sunt quædam altius repetenda, inde ab initio, vsque ad illud tempus, quo capta demum vrbe, de authoribus fuit sumptum supplicium. De Thoma Muncero diximus libro quinto, * quemadmodũ seditionem multitudinis concitarit, cuiusmodi fuerit ipsius doctrina, quis etiã vitæ finis: ex huius officina prodijt genus hominum, qui propter actionẽ & ipsum dogma vocantur anabaptistæ, de quibus etiam suprà * nonnihil dictũ est. Nam & paruulos arcent à baptismo, & rebaptisantur ipsi, & ità faciundum esse omnibus, affirmant, & vim omnem priori baptisationi detrahunt. Sanctimoniam quandam externam præ se ferunt, docent non licere Christianis in foro contendere, nõ gerere magistratum, non iusiurandum dicere, non habere quid proprium, sed omnia debere omnibus esse communia. Et hæc quidem illi principiò, sed multò deinde grauiora proposuerunt, vt postea * sum dicturus. Cunq; per Germaniam longè lateque serperent, Lutherus autem & plærique omnes viri docti reclamarent, magistratus etiã animaduerteret, ità quidem, vt maiori aliquo numero vix possent coalescere, tandem in ea quam diximus vrbe, valde quidem munita, locum atque sedem occuparunt. Id autem sic accidit. Est non procul ab vrbe Monasterio, diui Mauricij templum: in eo docebat euangelium anno salutis nostræ M. D. XXXII, Bernardus Rotmannus, frequenti ciuium auditorio: cunque de illo in vrbem recipiendo cogitarent: pontificij, vt hoc impedirent, mediocrem pecuniæ summam ei dant, quò scilicet exercendi sui causa proficiscatur aliò: Discedit ille, & locis aliquot perlustratis, vbi fructum aliquem & culturam ingenij percipere posset, redit post aliquot menses: illi verò, qui reditum ipsius molestè ferrent, conantur eum à concionibus remouere: sed id frustrà fuit, applaudente nimirum populo.

1535

Monasterium vrbs Vuestphalia.

Thom. Muncer, pag. 217.

Vide Comment. D. Lãberti Hortẽsii Montfortij de tumult. anabaptistarum.

Anabaptista, pag. 158.

Pag. 273. 274.

Brnardus Rotmannus Monasterij Euangeliũ docet inuitis Põtificijs.

Mox quidam è ciuibus præstantiores, in vrbem hominem recipiunt: cunque à templis excluderetur, foris in porticu suggestum ei collocant: augescente verò indies numero ciuium & auditorum, postulatur à pontificijs, vt templum ei patefaciant, sin minus, vi patefactum iri. Non multò pòst, ille, de consilio delectorum populi, missis literis in vicinam Hessiam, Lantgrauiæ ditionis, petit viros aliquot bonos atque doctos ad se mitti, qui vnà secum euangelij sementem ibi faciant. itaque Marpurgo bini mittuntur. Cùm eò ventum est, deliberant numero sex, quomodo pontificatum inde primo quoque tempore profligent, vt euangelium maiori cum fructu doceri possit. Ad eam rem hæc est visa ratio commodissima pontificios errores conscribunt, & in triginta circiter capita referunt, eaque senatui tradunt, sic interim animo parati, vt nisi demon-

Pontificij iubentur suam doctrĩnam è sacris literis demonstrare.

1535 demonstrent è sacris literis, hæc omnia cum verbo Dei pugnare, nullam pœnam recusent. Senatus in curiam venire iubet pontificios, & ea quæ diximus errorum capita proponit: & quia semper præ se tulissent, doctrinam suam esse puram & niti verbo diuino, concionatores autem hoc ipsum pernegent, idq; demonstrare velint etiam sui capitis periculo: rogat ex illis, an ea quæ obijciantur, sacris literis confutare velint. Ad hunc modum interpellati, cùm magnopere senatui rem esse cordi viderent, paucis respondent: nihil habere se quo sua defendant: quòd autem hucusque dixerint, suum institutum esse probum atque rectum, id opinione esse factum & ignoratione. Tùm senatus, quandóquidem erroris & falsæ doctrinæ conuicti, nihil habeant quod opponant, & suam ipsi nequitiam agnoscant: iubet, vt in posterum à docendi munere abstineant, nouis autem doctoribus, qui detexissent ipsorum imposturas, locum in templis omnibus permittant. Pòst, de voluntate senatus atque populi, templa singulis attribuuntur, vbi doceant: eam rem perquàm molestè tulerunt pontificij, sed inprimis ij, qui primarium templum obtinent, plærique omnes genere nobiles. Hi, cùm aliud non possent, irati discedunt, & ad eius vrbis episcopum abeunt, & inito consilio statuunt, occupandas esse vias omneis & aditus, ne quid in vrbem importari possit annonæ. Aliquantò pòst, omnibus iam vndique vijs obsessis, episcopus, & ij quos diximus, amplioris ineundi consilij causa, Telgetū veniunt, quod est ab vrbe oppidulum, ad miliare vnum: illinc tabellarius ad senatum mittitur cum literis, in hæc verba. desistant ab instituto, pristinumq; statum restituant, sin minus, hostium numero futuros. Episcopus erat, Comes Franciscus Vualdeccus. proximè antè ipsum fuerat archiepiscopi Coloniensis frater germanus, * Fridericus: verùm is, vel quòd ijs locis parū vteretur firma valetudine, vel quòd aliquid esset odoratus, non ità pridem sponte loco decesserat, & priuata vita contentus in patriam reuerterat. Monasterienses, re deliberata, nuncium detinent, & de nocte profecti, quæ diem natalem Christi præcedit, circiter nongenti, cùm ex improuiso venissent, oppidulum capiunt, & occupatis portis, ne quis euaderet, omneis comprehendunt: episcopus fortè pridie discesserat: mox in vrbem captiuos adducunt. in his erant primi nominis pontificij, & ex reliqua nobilitate nonnulli. Rogat ex ijs senatus, quid sit ipsorum voluntatis, & an euangelij prædicationem cogitent posthac impedire? Liberaliter illi respondent, se daturos operam, vt ea doctrina vigeat: itaque fit pactio, cuius exemplum senatus Lantgrauio mittit, & simul orat, vt euāgelij ac reipublicæ causa velit non deesse negocio. mittit ille quosdam de suis: istorum interuentu pactum fuit, vt reconciliatis animis & offensione sublata, pacem vtrinque colant: in sex templis euangeliū doceatur: quicquid sit impiæ religionis & superstitiosæ, tollatur: in prima-

Suam inscitiā fatentur.

Pontificij Monasterij abeunt.

Litera episcopi Monasteriensis & suorū ad ciues.

Francisc. Vualdeccus Monasterij episc.
Pag. 566.

Monasterienses Telgeti pontificios incautos opprimunt.

Pacis tractatus inter ciues Monasterienses & pontificios.

primario templo nihil mutetur, neque ciuitas illud quicquam ad se pertinere putet. hæc pacis formula fuit obsignata Lantgrauij & episcopi & ipsius clientelæ & nobilitatis & totius populi signis, Februarij die decimo quarto, salutis anno M. D. XXXIII. Hunc admodũ rebus pacatis, venit Monasterium sarcinator quispiam Hollandus, Ioãnes Leidensis, anabaptista vehemens. Is priuatim rogat ex euãgelij doctoribus initiò, cùm in eorum sermonẽ se familiariter insinuasset, num arbitrentur paruulos rectè baptisari? cùm affirmarẽt, ille, qui totus esset deditus opinioni contrariæ, cœpit ridere & contemnere. Qua re intellecta, * Bernardus Rotmannus, de quo suprà diximus, pro concione populum hortatur ad precationem, vt purã ipsis doctrinã seruare liceat, & à fanaticis hominibus incorruptam defendere, inprimis autem ab anabaptistis, qui nunc etiam latenter apud ipsos obrepant, & hominum cœtibus aggregentur, quorum opinio si vincat, miserum esse futurum, nõ reipublicæ modò statũ, sed & religionis. Eodem ferè tempore venit eò Hermannus Stapreda, qui Rotmanni factus collega, publicè in paruulorum baptismũ inuehebatur. præceptorem iste habuit Henricum Rollium, de quo Traiectenses paulò antè supplicium sumpserant ob anabaptismũ. Et hic quidẽ fuit alter veluti gradus ad nouũ istud doctrinæ genus, iamq; res eò processit, vt de anabaptistis plurimus esset per vrbem sermo, tametsi priuatim adhuc & occultè res ageretur. nemo enim qui non esset ipsorum sectæ, admittebatur: deinde, non profitebantur ista palàm authores, neque docebant nisi de nocte, & quandò somnum reliqui caperent: tunc demum sua peragebant mysteria. Sed re patefacta, cùm plæriq; ciues fremerent, & indignum esse clamarent, nouum dogma clanculũ & noctu disseminari: fit senatusconsultũ, quo iubentur authores ab vrbe proficisci, verùm egressi, redibant alia via, & mandatũ à Deo sibi iactabant, vti permanerent, causamq; suam grauiter & seriò perficerent. Mouit ea res senatum, & nonnihil etiã perculit admiratione quadam: itaq; maioris vitandi motus & periculi causa: iubentur in curiã venire tàm anabaptismi quàm euangelij doctores, & cum his aliquot homines eruditi. Tùm Rotmannus, quod eousque occultauerat, ingenium suũ prodit, & paruulorum baptismum, vt impiũ & execrandũ damnat: sed Hermannus Buschius inprimis, ita corã senatu diuersam sententiã defendit, vt illi decreto publico iuberentur vrbe quàmprimùm excedere. Cùm autem per episcopi fines non sibi licere tutò proficisci dicerent, senatus & fidem eis publicã impetrabat, & viaticum vnà dabat: ipsi verò, qui multò antè constituissent nusquam aliò proficisci, clàm ad suæ doctrinæ sectatores digressi, latitabant aliquandiu. Senatus interea, priusquam è suis illi latibulis denuò prodirent, omnia templa claudit, vno solùm aperto. nã metus erat, ne anabaptistæ, quorũ indies augescebat numerus, comitati suis doctoribus, euange-

1535

Ioannes Leidensis sarcinator anabaptistarum antesignanus.

Pag. 267.

Concio Rotmanni contra Anabapt.

Hermãnus Stapreda anabaptista.

Henric. Rollius supplicio affectus ob Anabaptismum.

Anabaptista vrbe pulsi redeunt.

Rotmannus dissimulatũ anabaptismum fatetur.

Herman. Busch. Rotmanno se opponit.

1535
Lãtgrauius Monasteriens. mittit cõcionatores.
Fabritius in Anabaptistas.

evangelij praecones è templis exturbarent. Mense deinde Nouembri, Lantgrauius, rogatu senatus mittit eò duos, docendi causa, Theodoricum Fabritiúm, Ioannem Melsingerum: & hic quidem cognita rerum perturbatione, periculo etiam commotus, domum redit: alter autẽ strenuè monebat ciues, vt ab anabaptistica doctrina diligenter cauerent: & in hoc quidem stadio decurrit atque permansit, donec anabaptistae, superiores facti, reliquos vrbe pellerent, vt postea * recitabitur. Et ne quid omninò desiderari posset, certam doctrinae & administrationis ecclesiasticae formulam conscribit, senatu populoque comprobante. permissu deinde senatus, incipit rursus docere Petrus Vuirtemius: sed vix paucis habitis concionibus, impulsu Rotmanni ab anabaptistis eijcitur, qui iam ferociores facti, Fabritium & alios ad disputationem prouocabant: assentiente senatu, placuit, vt è sacris tantùm literis alijsq́ue scriptis horum similibus res ageretur, adhibitis aliquot viris literatis atque bonis, velut arbitris, qui partis vtriusque sententijs & argumentis probè cognitis & inuestigatis decernerent: quod ij statuissent, ratum fore, quò sublatis tandem dissidijs, pax restitueretur ecclesiae: sed conditionem hanc Rotmannus atque socij repudiabant. Cùm ergò cognitionem subterfugerent, coeperunt vulgò contemni: hanc verò maculam vt eluerent, áliam rationem inueniunt magis compendiosam. Ex ipsis quidam velut afflatus numine, per vrbem discurrit, &, poenitentiam, inquit, agite, & rebaptisamini: sin minus, iam ira Dei vos obruet. hîc coeptum est vulgò tumultuari, & quicunque rebaptisarentur, eadem quae ille, eodemq́ue modo declamabant: multi, quòd iram Dei metuerent, quam isti tantópere iactabant, simplicitate circumuenti, homines alioqui non mali, morem ijs gerebant: alij etiam, quo suas fortunas cõseruarent. aduersarios cum anabaptistae malè mulctatos, possessionibus deijciebant. fuit hoc ad exitum Decembris. & iam illi rursum è suis latebris exierant, de quibus antea * diximus, & ad forum facto concursu, clamorem tollunt, & omneis non baptisatos iubent interfici, tanquam paganos & impios: deinde tormenta publica & curiam inuadunt, & multis vim faciunt. Alij autem, vt se suosq́ue ab iniuria defenderent, alium quendam vrbis locum natura munitum occupant, & complures ex ipsis capiunt. ea dimicatio in anabaptistas, qui forum tenebant, & vndequaque munierant, eousque durauit, donec vtrinq́ue datis obsidibus ventum est ad compositionem, qua cautũ fuit, vt suam quisque religionẽ sequerentur, vt domum redeant & pacẽ colant. Rotmannus interim & Bernardus Cnipperdolingus, facilè primus eius factionis, etsi compositionẽ hanc laudarent, tamẽ occultè missis literis in oppida vicina, sui generis homines monebant, vti fortunis omnibus relictis, ad se quàmprimum aduolarent: quicquid reliquissent, fore, vt cum vsura decupli recipiant. his tam magnificis & amplis

Pag. seq.

Petrus Vuirtemius Monasterij docet: Sed ab Anabapt. eijcitur.

Pag. praeced.
Bellũ ciuile inter Monasterienses.

Rotmannus & Cnipperdolingus turbas cõcitant.

populi excitati promissis, maximo numero cōmigrant, viri pariter ac mulieres, & certissima spe cōsequendi maiora, pręsertim tenuiores, & qui domi stare non poterant, Monasterium petunt. Oppidani autem, ij præsertim, qui erant re lauta, cùm viderent externis hominibus vrbem cōpleri, subducunt se quàm possunt commodissimè, relictis anabaptistis & promiscua plebe. fuit hoc sub bacchanalia, mense Februario, M. D. XXXIIII. Ad hunc modum debilitatis alterius partis viribus, anabaptistæ nouum deligunt senatum, suæ factionis omneis, creant quoq; consules, & in his Cnipperdolingum, pauloq; pòst, ædem diui Mauricij, sub vrbem, inuadunt, & cum vicinis omnibus ædificijs incendunt, deinde templa omnia diripiũt, & primariam ædem intùs labefactant. mox per omneis vias confertim decurrunt, & primò quidem, pœnitentiã, inquiunt, agite: mox verò, migrate hinc è vestigio impij, nisi vitæ discrimen subire, vobis propositum est. simul armati concurrunt, & quicunque non essent ipsorum sectæ, statim ex vrbe propellunt, nulla nec ætatis habita ratione, neque sexus, ità quidem, vt in his turbis atque fuga præcipiti, fœminæ aliquot grauidæ abortum facerent. cōtinuò pòst, eorum, quos eiecissent, bona occupant. Et quanquam istud accidit pridie, quàm vrbem episcopus obsideret, tamen cùm ex ista profugientiũ turba, quidam in episcopi manus incidissent, habiti sunt hostiũ loco, ex ijsq; nonnulli capitis adierunt discrimen, & in his vnus & alter euãgelij doctor. Ille, de quo suprà * diximus, Petrus Vuirtemius, cùm & ipse periclitaretur, interuentu Lantgrauij seruatus est. ea re permoti reliqui oppidani, homines boni, qui videlicet, etiamsi vrbẽ desererent, præsens tamen imminere sibi foris periculum videbant, coacti propemodum & inuiti remanserunt. Ad hoc tempus, primi nominis apud ipsos propheta, nam hoc sibi nomen vsurpant; Ioannes Matthæus, mandabat, vt quod quisque haberet auri, argenti, rei mobilis, id omne deferret in medium, capitis proposita pœna, & in hunc vsum publica fuit constituta domus. Hac edicti seueritate populus valde attonitus, obtemperabat: nec integrum erat cuiquam fallere aut partem aliquam defraudare: nam puellæ quædam duæ vaticinantes, quod cōmissum esset fraudis, denunciabant. neq; verò sua tantùm illi conferebant, sed eorũ etiam, quos eiecerant, facultates, in suos vsus assumebant. Posthæc, idẽ propheta mandabat, ne quis vllum deinceps librũ haberet aut sibi seruaret, præter sacra Biblia: reliquos omneis in publicũ deferri iussit & aboleri: hoc se mandatũ diuinitùs accepisse dicebat. itaq; magno numero libri cōportati, flamma fuerũt omnes absumpti. Fortè per id tẽpus faber quispiam, Hubertus Trutelingus, ridiculum quid in eos dixerat, qui se prophetas ipsi vocabant. eo cognito, multitudinẽ illi conuocant, & armatos iubent adesse: mox hominem accusant, capitisq; damnãt, perculit ea res populum vehementer: primus autẽ ex ijs propheta, quem

1535

Anabaptistæ nouum senatũ deligunt.

B. Cnipperdolingus consul.

Anabaptistarũ crudelitas.

Episcopi nō dissimilis inhumanitas.

Pag præced.

Ioannes Matthæus bonorum communionem edicit.

Puella pithonissa.

Libri comburuntur.

Facetum dictũ morte punitum.

1535 quem suprà nominauimus, corripit miserũ, & humi prostratum
pingit hastam, absq; vulnere mortifero tamen, vtcunq; magnopere
silijsset in eum impetu: pòst, illinc amotum aliò transportari iubet,
tùm arrepta, quam vicinus adolescens gerebat, machina, iacentem pi-
la transuerberat: ne sic quidẽ illo statim extincto, coelitus patefactum
sibi dicebat, nondum venisse tempus, quo mori ipsum oporteret, ac
Deũ suam ei gratiam impertiuisse: verùm ille paucis pòst diebus vi-
tam finijt: ea re cognita, prælongã hastam corripit propheta, & inci-
tato impetu per vrbem procurrens, Deum patrẽ sibi mandasse cla-
mabat, vt hostem ab vrbe reijceret: vbi propius ad castra venit, ex-
Ioh. Mattha. Enthusiasta cõfoditur. ceptus à milite quopiam, confoditur. Et quanquam ipsius prædi-
ctionum detectus iam iterùm fuit error, tamen socij propheta sic
homines infatuauerant, & rem sic ornabant ad vulgus, vt etiã ma-
gnum eius desiderium excitarent, & calamitatẽ ipsis aliquã impen-
dere dicerent, viro tàm præstanti sublato: proximus autẽ ab illo va-
Ioan. Leidens. propheta. tes, Ioannes Leidẽsis, iubet eos esse animo præsenti: multò enim an-
tè sibi reuelatum, illum esse talem habiturũ vitæ finem, & quã reli-
quisset vxorem, eam in matrimonium se ducturum. Biduo ante Pa-
scha decurrunt in templa, & simul omneis vbiq; cãpanas impellunt:
Cnipperdolingi Vaticinia. aliquot pòst diebus vaticinatur Cnipperdolingus, fore, vt in sum-
mo gradu collocati, deturbẽtur, alij autẽ è sordibus & infimis emer-
Templa destruuntur. gant subsellijs: deinde iubet omnia templa destrui, grauiter asseue-
rans, à Deo profectum hoc esse mandatum. itaq; mos ei geritur, &
quòd è coelo venisse dicebat edictum, magno studio perficitur. His
ipsis ferè diebus, Ioannes Leidensis gladiũ tradit Cnipperdolingo,
carnificemq; eum constituit: sic enim visum esse Deo, vt qui sum-
Consul fit carnifex. mum antea magistratum gesserit & consul fuerit, nunc infimum
locum obtineat, & sit carnifex: ille minimè recusans, gratum etiam
habuit delatum munus. Cùm iam episcopus, aliquot mensibus,
omnem belli sumptum solus fecisset: Coloniensis archiepiscopus,
Episcopo Monasteriensi ad obsidionem subsidium missum. Hermannus, & Cliuensis princeps, Ioannes, auxilio miserunt pecu-
niam, tormenta, peditum & equitum cohortes aliquot. Coloniensis etiam in castra fuit profectus, communicandi causa consilij, nec
multò pòst vrbs fuit aliquot locis oppugnata: cùm autem eius per
vim capiundæ spes nulla superesset, septem fuerunt extructa circum
castella seu propugnacula, tollendi causa commeatus, cum singu-
lis peditum signis & cohortibus aliquot equitum, qui ibi essent in
hybernis continuandæ verò causa obsessionis atque belli, quod ad
omneis æque pertineret, Monasteriensis episcopus, ab ijs principi-
Conuentus prouinciæ Rhenanæ Confluentiæ. bus atque ciuitatibus, quæ sunt Rhenanæ prouinciæ, tanquam à
vicinioribus, auxilia petit. Eius rei gratia conuentus indicitur Con-
fluentiæ, *ad XIII Decembris diem M. D. XXXIIII.
Fit pag. 276, Vide etiã de eo pag. 280. 281.

Germania est enim omnis in sex descripta prouincias, in Franconiam, Bauariam, Sueuiam, Saxoniam, Rheni tractum, & Burgundiam.

1535

Romani Imperij regiones decem, prouinciæ sex.

Leidensis impostura.

Polygamia.

Pag. 272.

Seditio inter Monasterienses.

Nouus propheta Aurifex.

Leidensis denunciatur rex orbis terrarum.

tuum. His finibus omnes vbique principes ac ciuitates, in Imperij comitijs, antiquo more censentur: hodie verò Saxonia diuiditur in superiorem ac inferiorem, deinde adijcitur inferior Germania & Vuestphalia, & Austria. itaque decem regionibus Imperium nunc circumscribitur. Post frustrà tentatam oppugnationem, Ioannes Leidensis ad quietem sese componit, & totum triduum somniat: experge factus, nullum verbum facit sed chartam poscit, in eaq; duodecim viros describit, & in his aliquot nobili genere natos, qui summæ rerum præessent, & tanquam in Israele, cuncta gubernarent: hanc enim patris cœlestis voluntatem esse dicebat. Cunque hac ratione per duodecim viros, ad regnum via parata iam esset, dogmata quædam proponit concionatoribus, eaq; postulat scripturæ testimonio sibi confutari: quod si non possint, ad multitudinem se relaturū, vt approbentur & sanciantur. eorum hæc erat summa, virum non esse deuinctū vni coniugi, & licere quantumuis multas in matrimonium ducere: sed cùm sententiam hanc doctores impugnarent, conuocat eos in curiam, adhibitis duodecim viris. eò cùm venissent omnes, pallium sibi detrahit, & in terram abijcit, vna cùm libro noui testamēti per ea veluti symbola testatur, & iurat, quod promulgasset dogma, cœlitùs esse patefactū sibi: grauissimis itaq; verbis cōminatur eis, quasi Deum non sint habituri propitiū, nisi consentiant. tandem opinionibus conueniunt, & de matrimonio totū triduū doctores pro concione loquūtur. Mox ille ternas ducit vxores, quarum vna fuerat eius, de quo diximus antea,* magni prophetæ, Ioannis Matthæi, coniunx. hoc deinde exemplum alij quoq; sequuntur, ità quidem, vt etiā in laude poneretur frequens matrimonij repetitio. Ciues autem nonnulli, quibus hoc institutū valde displiceret, dato signo per vrbem, eos omneis, qui doctrinā euangelij amarent, in forum conuocant, deinde prophetam & Cnipperdolingum & doctores omneis cōprehendunt. quod vbi vulgus accepit, ad arma procurrunt, captiuos illis extorquent, & ad quinquaginta circiter magno cū cruciatu interficiunt. nam religatos ad arbores atq; palos tormentis traijciebant, acclamante propheta primario, vt qui rem gratam Deo facere vellent, primū telum emitterent: alij alio modo necabantur. Ad octauū calendas Iulias oritur propheta nouus, aurifex. Is cōuocata in forum multitudine, cōmemorat patris cœlestis hoc esse mandatum & voluntatē, vt imperium totius orbis terrarū Ioannes Leidensis obtineat, vt cum validissimis copijs egressus, reges atq; principes omneis promiscuè interficiat, & multitudini solùm parcat, ijs videlicet, qui iusticiam ament, vtq; sedem patris sui Dauid possideat, donec regnum pater ab ipso repetat: oppressis enim impijs, regnaturos esse pios in hac ipsa vita. His rebus palàm pronunciatis, cōtinuò Ioannes Leidensis in genua procumbit, & sublatis ad cœlū manibus, per multos, inquit, dies hæc mihi

1535 res comperta fuit, viri fratres: neq; tamen eam diuulgare volui[...] fidei faciendæ causa pater alio est vlus administro. Sic ergò rex fa[...]

Pompa regia.

ctus, ilicò XII viros abrogat, & pro consuetudine regum deligit sibi proceres, coronas etiã duas & vaginã & torquem & sceptrũ & alia id genus ornamenta sibi parari iubet ex auro lectissimo: deinde certos constituit dies, quibus palàm audiret omneis, qui quapiã de re vellent ad ipsum aliquid deferre. Quoties in publicum prodiret, comitatus erat suis officiarijs & proceribus domesticis: proximè eum sequebantur adolescentuli bini, equites, dexter coronam & Biblia gestabat, alter euaginatum ensem: eadem erat Pompa primariæ vxoris. nam plures habebat eodem tempore: In foro paratum erat ei solium sublime, panno vestitum aureo: quæ deferebantur ad ipsum actiones & querimoniæ plerunq; ad cõiuges pertinebant atque diuortia, quibus nihil erat frequentius, ità quidem, vt nonnulli, qui per multam ætatem vnà vixissent, tunc primùm dirimerentur. Accidit autem, cùm in foro staret populus, audiendi

Cnipperdolingi Vesania.

causa, condensatus & arctus, ecce Cnipperdolingus exilit, & manibus pedibusque reptans per homines confertim stantes, in sublimi discurrit, & in os illis inhalans, pater, inquit ad singulos, te sanctificauit: accipe spiritum sanctum. Alio quodam die choream ducens coram rege, sic solebam, ait aliquandò cum mea meretricula: nunc autem pater mandauit, vt in aspectu regis ità faciam: cunq; nimius esset neq; desisteret, rex offensus, abit: tum ille conscendit in soliũ, & pro rege se gerebat: interueniens autem rex deturbat hominem,

Restitutionis liber, continens Anabaptist. autoritatẽ & dogmata.

perque triduum in carcere detinet. Durante obsidione, librum conscribunt & edunt, Restitutionem ipsi vocant: hoc in libro tradunt inter alia, regnum Christi futurum esse eiusmodi ante supremũ iudicij diem, vt pij & electi regnent, impijs omninò deletis vbique: tradunt etiam licere populo, magistratum abrogare: item, etsi nullam habuerunt apostoli mandatum vsurpandæ iurisdictionis, tamẽ eos, qui nunc sint, ecclesiæ ministros, debere sibi sumere ius gladij perq; vim constituere nouam rempublicam: adhæc, neminẽ, qui non reuera sit Christianus, in ecclesia tolerandũ esse: tum & illud, non posse quenquam fieri saluum, nisi facultates omneis in commune deferat, nihilq; proprium possideat: Lutherum etiam & pontificem Romanum aiunt esse falsos prophetas, Lutherum tamen altero deteriorem: sed & matrimonium eorum, qui vera fide non sunt illustrati, pollutum & impurum, ac pro scortatione vel adulterio potius

Qui cõtra anabaptistas scripserint

habendum esse dicunt. Hæc illorum dogmata cumprimis oppugnabant Melanchthon, Iustus Menius, Vrbanus Regius, quorum extant ea de re scripta, valde luculenta & copiosa. Paucis deinde pòst

Pag. praced.

hebdomatis, propheta nouus, quem antea * diximus, tuba canit per omneis vias, & edicit, vt ad primarij templi vestibulum armati conueniant: nam ab vrbe profligandum esse hostem, cùm eò ven-

tum

tum est, cœnā reperiunt paratam. iussi discumbunt ad millia qua- 1535
tuor. deinde cœnant etiam ij qui interea fuerant in excubijs, circiter mille: rex & regina cum suis domesticis ministrant. sumpto cibo, iamque ferè peracta cœna, rex ipse panem singulis porrigit, his verbis, accipite, comedite, annunciate mortē domini: Regina verò poculum porrigens, bibite inquit, & annunciate mortē domini. pòst, ille, quem diximus, propheta, conscēdit in suggestum, & rogat an verbo Dei velint obtemperare? cùm affirmarent omnes: patris, inquit, mandatū est, doctores verbi esse emittendos, circiter XXVIII, qui ad quatuor mundi plagas profecti, doctrinā, quę hac in vrbe celebratur, denūcient. nominatim deinde recēset eos, & quo quemq; proficisci oporteret, demonstrat. Osenbrugum itaq; missi fuerunt, VI, Vuarendorfum totidē, Susatum VIII, Cosfeldiā totidem. Postea rex & regina cœnant cum reliquis ministris & illis, ad profectionē designatis. Inter cœnandum rex cōsurgit, ait sibi quidpiam esse negocij, quod pater mandarit. fortè captus erat miles quidam; hunc proditionis, vt alterū Iudam, rex insimulat, & decollat ipse, pòst redit ad cœnam, & facinus illud suum facetè commemorat. Cœnati dimittuntur ij quos diximus XXVIII. sub noctem, & præter viaticū singulis datur numus aureus, quē ijs in locis, quæ doctrinam ipsorum nō admittant, relinquere iubentur, testimonium scilicet futuri ipsorum interitus & exitij sempiterni, ob repudiatam pacem & doctrinam adeò salutarem. Hi, cùm egressi ad locum quisq; suum venissent, excitato per oppida clamore, vt pœnitentiā agant homines, alioqui perituros breui, coram magistratu vestem humi tendunt, & quos acceperant numos aureos superinijciunt, & se missos à patre confirmant, vt pacem ipsis deferant: eam si recipiant, iubent omneis fortunas communicare: sin autem repudient, tùm hac velut ara sese contestari hoc ipsorum facinus & ingratitudinem: hoc enim esse tempus, quod pronunciarint omnes prophetæ quo tempore per vniuersum orbem terrarum Deus velit coli iusticiam: & quum officio suo rex perfunctus eò rem deduxerit, vt vbiq; iustitia regnet, tùm fore, vt patri suo Christus regnum tradat. Sic locuti, capiuntur, & primùm amicè, deinde per tormēta rogati de sua fide atque vita, deq; vrbis munitione, respondent, se solos habere verā doctrinam, idq; sui capitis periculo velle contestari: nam inde ab apostolorum ætate, neque rectè denunciatum verbum Dei, nec vllam fuisse iustitiam: esse quatuor omninò prophetas. quorum duo sint iusti, Dauid & Ioannes Leidensis, duo autem iniusti, pontifex atque Lutherus, & * hic quidem illo deterior. Interrogati, cur homines innocentes præter fidem datam ex vrbe profligarint, ipsorum occupatis bonis, vxoribus atque liberis, & quo scripturæ loco suam hanc iusticiam probare velint atque defendere? iam tempus illud adesse dicunt, quo fore Christus dixerit, vt mites terram possíde-

Cœna anabaptistarum.

Apostoli anabaptistarum.

Regis homicidium.

Apostoli anabaptista capti & tormentis subiecti.

Quatuor propheta, duo iusti, duo iniusti.

Vt antè, pag. praced.

1535 ant: sic Aegyptiorũ bona Deum Israëlitis olim dedisse. Postea de copijs & annona ciuitatis locuti, plærosque dicunt habere supra quinque vxores: ad hæc expectari copias è Frisia & Hollandia: simul ac isti venerint, regem omni cum exercitu proditurum, vt mundum sibi subijciat, interfectis regibus ob non administratam iustitiam. Post habitam quæstionem, cùm in proposito manerent, nec vllum agnoscerent magistratum, præter suum regem, capitis pœna mulctati sunt: ex ijs tamen vnus euasit. Iam autem erat vrbs adeò grauiter & angustè circumsessa, nullus vt cuiquam pateret exitus: itaque ciues inediam veriti, deq; suo periculo soliciti, cogitabant comprehendere regem, & vinctum tradere episcopo: Rex autem, qui per indicium rem cognouisset, ex omni multitudine deligit sibi duodecim, quos maximè fideles sibi esse putabat, eosq; vocabat duces, & singulis attribuit partem aliquam vrbis tuendam, & satellites vt ne quis populi motus exoriri posset: deinde, toti multitudini promittit, fore, vt ad Pascha liberentur ab obsidione simul & inopia: quos verò delegerat duces, ijs ampliora multò pollicetur, & rerum dominos ait futuros: nominatim etiam, quam cuiq; prouinciam, quas arces atque prædia daturus esset, exponit: vni tantùm Lantgrauio parcendum esse dicebat, quòd hunc suarum partium aliquando futurum esse speraret.

Rex sibi cauet ne comprehendatur.

De hac liberatione vide pag. 378.

Suprà * diximus, conuentũ fuisse indictũ Confluentiæ ad mensem Decembrẽ, eorum ordinũ, qui sunt prouincię Rhenanę: his etiã Saxoniæ princeps elector, Ioannes Fridericus, vltrò se coniunxit. Eo in conuentu re deliberata, decernuntur episcopo auxilia subitaria, equites CCC. peditũ millia tria, in sex menses: his copijs totiq; bello præficitur Vuirichus Comes Oberstenius. hoc etiã decernitur, reliquos omneis ordines Imperij solicitandos de auxilijs, &, quoniam Cæsar esset in Hispanijs, Ferdinandum regem orandum, vt in Aprilem mensem, eius rei causa cõuentum publicum indicat. Missis deinde literis, grauiter monent obsessos, vt à proposito desistant, quod adeò sit inhonestum & impium, vt nihil suprà: nisi pareant, seseque legitimo suo magistratui dedant, profitentur, episcopo, qui nunc ipsos obsideat, non esse defutura Imperij totius auxilia. fuit hoc sub finem Decembris. Illi rescribunt idibus Ianuarij, anno salutis M. D. XXXV, multis quidem verbis, verùm alienè, sic tamen, vt institutum suum laudarent atque defenderent: ad illud verò, quod ipsis obiectum erat de creato rege nihil quicquam respondent: sed in literis priuatim ad Lantgrauium scriptis conantur excusare, multa locuti de clade & internecione omnium impiorum, deliberatione & regno piorum in hac vita simul ei mittunt eum, de quo * suprà diximus, librum de restitutione, & monent vt resipiscat, neque reliquorum [illegible] cipũ more, qui sunt impij, bellum ipsis inferat, hominibus innoxijs & populo Dei. Lantgrauius, lectis illorum literis atque

Pag. 272. Conuentus principum Confluentiæ, vide etiam de eo pag. 378.

Literæ principũ ad anabaptistas.

Anabaptistarũ responsio.

Pag. 274. Eorundem scripta ad Lantgrauium.

1535

atque libro, quid in eo vituperaret, annotat, suísque mandat, vti respondeant. Et quoniam illi, paucissimis verbis atque subobscuris, regem, non tàm ab ipsis quàm à Deo constitutum esse scripserant, rogat, cur non ea scripturæ loca, quibus id sibi licuisse putent, euulgarint, & signis atque prodigijs antea comprobarint? nam de Christi aduentu Deum per prophetas omneis multò antè prænunciasse, ità quidem euidenter, vt non solùm de familia seu stirpe, sed etiam quandò nasciturus esset & vbi, certò constaret. Causæ quoque fieri cognitionem illi postulauerant: ad hoc Lantgrauius, non istud iam habere locum, quandóquidem & gladij potestatem sibi sumpserint, & tantæ calamitatis extiterint authores: nam omneis videre, quorsum exeant, nimirum, vt leges omneis atque respublicas euertant: & sicut ipsorum institutum planè sit impium atque sceleratum, sic etiam, quòd nunc de causa cognosci petant, fictum esse ac simulatum: se quidem ipsis ecclesiæ ministros misisse fideles, à quibus hauddubiè rectè sint instituti: quòd autem eorum proiecta doctrina, deficiant à magistratu, quòd aliorum facultates occupent, quòd plures habeant vxores, quòd nouum sibi regem delegerint, quòd ex Maria virgine Christum negent assumpsisse naturam humanam, quòd liberum esse dicant hominis arbitrium, quòd ad bonorum communicationẽ homines adigant, quòd lapso peccatori denegent absolutionem, hæc omnia tùm sacris tùm humanis etiam legibus aduersari. Cùm hoc ád eos esset allatum responsum, denuò scribunt, & librum vnà mittunt, lingua populari compositũ de scripturæ mysterijs. per epistolam denuò suam causam exornant & dogmata defendunt. in libro autem, quem diximus, *totius mundi tempus atq; cursum omnem in treis partes diuidunt. & primum quidem mundum, inde ab Adamo vsque ad Noham inundatione perijsse, alterum, in quo nos hodie versamur, igni periturum, tertiũ planè nouum esse futurum dicũt, in quo iustitia regnet: prius verò, quàm hic postremus illucescat, eum, qui nunc sit, oportere per ignẽ expurgari, sed id non antè futurum, quam sit reuelatus antichristus, & illius oppressa planè potentia: tunc demò fore, vt collapsa sedes Dauidis erigatur, & Christus regnum suum in terris obtineat, & prophetarum omnia scripta compleantur: præsentẽ verò mundum esse velut ætatẽ Esau: vt nam & in eo silere iustitiam, & pios affligi: sed à captiuitate Babylonica, sic etiam nunc à tantis ærumnis adesse tempus liberationis ac restitutionis, & futurum, vt impijs cumulatè rependantur ipsorum scelera, sicut in apocalypsi denunciatum sit: hanc autem restitutionem antecedere futurum sæculum, vt impijs omnibus oppressis, iustitiæ veluti domicilium atque sedes adornetur. Eo perlecto libro, Lantgrauius negocium dat suis aliquot ecclesiæ ministris, vt contrariũ scriptum opponant. Decretum illud Confluentiæ factũ, ciuitates quædam perpaucæ, quæ tùm in-

Lantgrauius respondet anabaptistis.

Anabaptistarũ dogmata & scelera.

Liber anabaptistarum de scriptura mysterijs.

Pag. 274.

Ciuitates nõnullæ renuũt auxil.

1535 terfuerant,minimè comprobant, ac domū se renūciaturos dicunt. Postea,reliquæ omnes Imperij ciuitates conueniunt Eslingæ, & ibi demùm statuunt,eos qui Confluentiæ cōuenissent antea,* nō habere ius,vllū onus ipsis imponendi:nam in eo Cæsaris & omniū ordinum debere cōsensum & authoritatem interuenire.decretū itaq; factum repudiant, & inuicē auxilia promittunt,si quem hoc nomine periclitari contingat: quod autē in publicis Imperij cōuentibus, legitimè,pro republica fuerit decretum,in eo se facturos officiū,demonstrant.Ingrauescente verò annona per vrbem, Februario mense,sic vt nonnullis etiam,fame ac rerum inopia pereundū esset:quæpiam ex reginis miserata vicem populi,fortè ad alias dixit,non putare se,Deum hoc velle,vt ad hunc modum homines inedia consumantur. Rex, qui penum haberet instructam domi, non ad vsum modò necessariū,sed ad luxum etiam,vbi resciuit,in forū illam producit,& vnà reliquas omneis, & in genua considere iussam,capite plectit,& mortuā ignominia notat,vti scortū.eo facto,reliquæ concinunt, & patri cœlesti gratias agunt:deinde choreā rex ducit:multitudinem etiam,cui pręter panem atq; salem nihil iam erat reliqui, ad saltationem atq; lætitiam cohortatur. Cùm venisset Pascha,neque liberatio appareret vlla,rex,qui magnificè * ꝓmiserat,vt ad excusationem aliquid inueniret,per sex dies ægritudinē simulat:pòst in forum prodit, & asino cæco se insedisse, totiusque multitudinis peccata sibi patrem imposuisse dicebat:nunc igitur ipsos planè esse mundos, & ab omni piaculo solutos:hanc illam esse, quam promiserit, liberationem, qua quidem debeant esse contenti. Lutherus, inter alia,quæ populari sermone per hoc tempus emisit,ah,quid,inquit, aut quomodo querar, ac perditos illos homines deplorem? ipsa nimirū res loquitur, cacodæmones ibi confertim habitare: sed tamen immensam Dei misericordiam celebrare nos meritò decet. Nam etsi propter euangelij contemptum ac nominis diuini contumeliam, & piorum hominum profusum cruorem,digna sit Germania, quam grauiter Deus affligat, sathanæ tamen impetū adhuc & violentiam cohercet, neque laxis habenis illum grassari permittit, sed clemēter nos admonet, & per tragœdiā hanc Monasteriensem, minimè artificiosam, ad vitæ vocat emendationem. Etenim, nisi Deus illum frenaret atq; retraheret,nihil dubito,quin subtilissimus ille spiritus & tantus artifex, longè secus rem fuerit acturus: nunc verò,quandò securim ei Deus iniecit,non quantum cupit atq; vult, sed quantùm ei permittitur, furit & tumultuatur. Nam qui fidem Christianam conatur euertere genius malus,non hanc viam ingreditur, vt polygamiam introducat: cùm enim nefas & rei turpitudo sit in omnium aspectu, satis intelligit homines abhorrere. Politia quidem & ciuilis gubernatio potest hac ratione turbari,sed Christi regnū alijs est oppugnandū telis atq; machinis. Qui vult in fraudē homi-

Marginalia: *Pag. 276.* — *Rex reginā propria manu obtruncat.* — *Pag. 276.* — *Leidensis suorū peccata expiat.* — *Lutheri scriptū de Monasteriensibus.*

homines ac insidias pellicere, non est quòd regnum aut dominatum affectet, ac tyrannum agat: hoc enim omnes improbāt, & quò tendant illius consilia, vident: sed occultis rationibus, tanquam semitis, eò perueniendum est. obsoletè ac inusitatè vestiri, vultum ad austeritatem componere, caput in terram deijcere, ieiunare, non attingere pecuniā, non vesci carnibus, abhorrere à matrimonio, functionem ciuilem seu magistratum habere pro re prophana, recusare dominatum, ac animi demissionē singularem profiteri: hæc inquam est methodus atque ratio, quæ sapientes etiam circumuenire possit, quæque dissimulanter & occultè viam ad regnū aditúmque patefacit. verùm, impudentia summa regnum sibi vendicare, proque libidine quotlibet vxores ducere, non hæc est alicuius exercitati, sed rudis etiamnum cacodæmonis techna, vel si est exercitati, iam sanè Deus illum ità reuinxit catenis, vt subtilius insidiari nō possit. quòd eò facit hauddubiè, vt ipsius numen reuereamur, & ad pœnitentiam excitemur prius, quàm frena laxet illi perito, qui certè multò nos acrius est adoriturus. Nam si tantam turbā grammatistes ille potest excitare, quid futurum est, vbi plenis velis in nos inuehetur ille maiori præditus cognitione sathanas, leguleius nimirum atque theologus? Itaque nihil ab hoc tàm inuenusto genio magnopere metuendum est: opinor etiam non omnibus in vrbe ludum hunc atque fabulam probari, sed plærisque vehementer dolere, qui non absque suspirijs ac lachrymis à Deo liberationē expectent, vt superioribus annis * in seditione quoque rusticorū accidit. Atque vtinam nullus in orbe terrarum sit diabolus astutior hoc Monasteriensi: modò verbum suum Deus non eripiat nobis, equidem perpaucos fore crediderim, qui tàm crasso magistro minimeque sobrio sint habituri fidem. Quanquam sanè, cùm exardescit ira Dei, nullus est error tam absurdus & inconditus, quem non sathanas persuadeat, vt in Mahometi dogmate videmus accidisse. nam etsi totum est ineptum, tamen extincta luce verbi diuini, robur assumpsit, & in tantam sese diffudit amplitudinem atque potentiam, vti videmus. quòd nisi Munceri consiliū * & conatum repressisset Deus, idem erat in Germania futurū: quantumuis enim exiguam scintillam, permittente Deo, sathanas in immensum inflammare potest, nec incendij melior est via restinguēdi, quàm per verbum Dei: cùm enim hostis armatura sit omnis incoporea, non potest aut equitum turmis aut machinis vllis debellari. Nostri verò principes ac episcopi diuersum agunt: euangelij doctrinam impediunt, qua sola mentes hominum atque corda sanari possunt: interim supplicijs grassantur, vt corpus eripiant diabolo, sed potiorem hominis partem, cor ipsum & animam ei relinquunt. Ea res nimirum illis ità cedet, vt Iudeis olim, qui cruce volebant atque supplicio Christum extinguere. Iam verò, quantum ad ea pertinet,

1535

Pag. 122.

Irato Deo nullus error nō persuadibilis.

Mahometi dogma.

Pag. 72. 117. & seq. Itē, pag. 267.

1 5 3 5 quæ de Monasteriensibus diuulgata sunt atque scribũtur, equidem sic rem habere puto, fidemque mihi facit illud nuper ab ipsis editum scriptum, quo suum ipsi furorem pulchrè depingunt. Primùm enim, de fide vehementer absurda docent, deque Christo, quasi nõ sit ex Maria satus, vt ipsi loquuntur, tametsi de semine Dauidis venisse fatentur. sed non satis rem explicant. & sathanas hauddubiè monstri aliquid alit: hoc quidem non obscurè significat & innuit, Mariæ semen aut carnem non posse nos liberare. sed frustrà nititur: nam ex Maria virgine natum esse Christum scriptura dicit. quæ quidem vox in omnibus linguis ad fœtum refertur, qui de carne matris ac sanguine conceptus atque formatus in lucem editur. Deinde, quòd Baptismum superioris temporis, vti prophanum damnãt, inscienter quoque faciunt: nec enim illum, veluti rem institutam à Deo, sed tanquam opus humanum, censent & æstimant. Quòd si autem planè contemni debet atque proijci, quicquid Impij dant aut habent, miror sanè, cur aurum, argentum, ac cœteras facultates, ereptas impijs, non etiam aspernentur, & nouam materiam fingãt? nam vt ista, sic etiam baptismus est opus & creatura Dei. Cùm impius iurat, abutitur verò nomine Dei; si non sit ei verum Dei nomen, non delinquit: qui latrocinatur, furatur aut prædam facit, mandatum Dei violat: si non sit ei verum Dei mandatum, nihil peccat: sic etiam, si prior baptismus nihil sit, iam illi, qui sunt eo tincti, nihil errarunt. Cur igitur eiusmodi baptismum execrantur isti, velut rem impiam, cùm tamen nihil sit, vt ipsi confirmant? Si matrimonia superioris ætatis habenda sunt pro scortatione ac adulterio, sicut ipsi dicunt, quandoquidem ab ijs contracta sunt, qui fide carebant, vt aiunt, quæso, nónne meretricũ sese filios esse fatentur? Iam, si spurij sunt & illegitimi, cedo, cur suæ ciuitatis atque maiorũ possessiones obtinent? æquum erat profectò, quoniam eiusmodi sunt, nequam hæreditatem adirent, sed in hoc suo nouo matrimonij genere sibi nouas compararent facultates ac opes, quæ titulum haberent honestiorem: nec enim istos tàm sanctos & religiosos videlicet homines decet, vt meretricijs illis ac illegitimis bonis vitam tolerẽt, aut alijs illa per vim & latrocinium adimant. Ad ipsorum illud ridiculum regnum quod attinet, adeò multa sunt & aperta quidem in hac vna re flagitia, nihil vt sermone prolixiori sit opus: ac sanè hæc ipsa quæ dicimus, & nimis multa, neque magnopere videri possunt necessaria, præsertim, cùm ab alijs abundè satis tractata sint & explicata. In Imperij conuentu, quem rex Ferdinandus, rogatu principum, Aprili mense, Vuormaciæ, per legatos agebat, ciuitates, quæ nihil adhuc dederant pecuniæ, protestantur initiò, se ad eum diem adesse, non propter decretum * Cõfluentiæ factum, sed vt Cæsari ac Ferdinando regi morem gerant. pòst magna fuit ipsis, de contributione, cum principibus, altercatio. Tandem fuit decretum auxilium in

Monasteriensiũ errores.

De fide.

De baptismo.

De matrimonio.

De regno.

Conuentus Imperij Vuormatiæ.

Pag. 276.

1535

in menses quinque, nempe ad viginti aureorum millia menstrua: item, vt expugnata vel capta vrbe, parceretur innocenti turbæ, & vt viris bonis, qui vel essent obsessi, vel aliò migrassent, bona restituerentur. Eo facto decreto, Monasteriensis episcopus exercitum tradit Oberstenio:* sed cùm negligenter admodum & propè serò conficeretur pecunia publica, nihil potuit pręclarè administrari: tùm & ipsi duces, ob difficultatem rei nummariæ, non semel in magno fuerũt vitæ discrimine tumultuante milite. Cùm intra vrbem iam res in eum esset deducta casum, vt fame complures quotidie morerẽtur, multi etiam aliò discederent, ac foras prodirent adeò tenues & afflicti, vt etiam hostis vteretur in eos misericordia: belli duces monebant oppidanos, quòd si regem & paucos præterea quosdam traderent, ipsis nihil futurum esse fraudi. Ciues, etsi vehemẽter optabant, seueritate* tamen & vigilantia regis deterriti, nihil audebant. tàm enim erat rex obstinatus vt quandiu superesset, quod ipse cum paucis ederet, non esset facturus deditionem. Itaque duces rescribunt, & iubent, ne posthac vllos emittant, ne pueros quidem aut mulieres, fuit hoc calendis Iunij: postridie respondent illi. queruntur non admitti ad cognitionem legitimam, & præter omne suum meritũ grauissimè affligi: quòd si quis errorem ipsis demonstret, nõ se defuturos officio: deinde, locum quendam Danielis explicãt, de quarta bestia, longè omnium sæuissima: exitus erat literarum, se beneficio Dei in hac veritatis confessione perseueraturos. hæc autem omnia de voluntate regis ità scripta fuerunt. Rebus autem ad extremũ in vrbe adductis, duo quidam profugiunt. ex ijs vnus capitur à militibus, alter, interposita fide, ad episcopum venit, & vterq; potiundæ vrbis rationem ostendit. Oberstenius & episcopus, audito perfugarum sermone, & re deliberata, Iunij die vigesima secunda monẽt per colloquium oppidanos, vt sese dedant, & multitudinem conseruent, quæ fame contabescat: Illi, præsente rege, per Rotmannum respondent, sic tamen, vt à proposito nollent discedere. Biduo pòst, noctu sub horam vndecimam, copię silentio ad vrbem accedunt, & industria perfugæ, milites aliquot delecti, perfossam in vallum perueniunt, interfectis excubitoribus: hos alij subsecuti portam minorem offendunt patentem, & circiter quingenti cum ducibus aliquot atque signis in vrbem inuadunt. Ibi tùm oppidani, facto concursu, reliquos conantes irrumpere morantur, atque vix tandem reijciunt, & occlusa porta, mox in eos, qui fuerant ingressi, facto impetu, multos interficiunt: cumque per vnam & alteram horam esset acriter dimicatum, qui erant inclusi milites, proximam portam, quæ minimo tenebatur præsidio, vi refringunt, & socijs aditum faciunt, qui statim ingenti agmine sese inferunt, cumque initio resisterent oppidani, & occupato foro sese communiuissent, re desperata, multisque cæsis, impetu primo, misericordiam implorant & impetrant.

Præfecto designato, pag. 276.

Monaster. fames ingrauescens.

Monasterienses denuò ad deditionẽ solicitati.

Qua vsus erat, pag. 273.

Querela Monasteriensium.

Duo profugi Monasterium produnt.

Expugnatio vrbis.

1535 Rex autem & Cnipperdolingus in hoc ipso tempore capiuntur: Rotmannus, abiecta spe salutis, cùm in confertam hostium turbam incurrisset, confoditur, ne viuus in illorum veniret potestatem. Vrbe capta, episcopus dimidiam prædam & tormenta sibi sumpsit, postea dimissis copijs, duo tantùm signa sibi seruat præsidij causa. Secutus est deinde alter Imperij conuentus, Vuormaciæ, ad idus Iulias. In eo Ferdinandus rex per legatos proponit & rogat, occupata nūc vrbe, num præterea sit agendum de delendis in vniuersum anabaptistis: monet etiam, vt pontificem Romanum de cōcilio principes interpellent. Illi, quid de anabaptistis fieri conueniat, esse iam antea cautum aliquot edictis: de concilio pontificem esse non semel solicitatum à Cæsare: neque se posse aliquid præterea dicebant. Eodem in conuentu Monasteriensis episcopus petit impensas atque damnum sibi sarciri, & pactam pecuniam nondum esse persolutā queritur. Cùm nihil amplius decerni posset, perpauci etiam ordines adessent, indictus est alter ibi conuentus, ad calendas Nouembris, in quo de rationibus & sumptu belli cognosceretur, &, quæ reipublicæ foma sit instituenda posthac Monasterij, decerneretur. Vbi venisset dies, Ferdinandi regis legatus paucis repetit causas indicti conuentus, vt videlicet inter alia deliberetur etiam, quomodo ciuitas nuper occupata, deinceps in veteri permaneat religione. Posthæc, episcopi legatus exponit, quantos ille toto belli tempore sumptus fecerit, quàm magnum æs alienum conflauerit, quomodo capta vrbe, motus & periculi vitandi causa, necesse habuerit bina extruere in vrbe castella, præsidijsque munire. quarum rerum omnium rationem haberi petebat. Ad ea responsum est, episcopum & prædæ maiorem partem & tormenta omnia, & ciuium etiam bona cepisse, quæ quidem omnia sint reipublicæ Imperij: æquum esse, vt æstimatione facta, cum sumptibus hæc communicentur: quod amplius desideratum fuerit, eius quoque rationem habendam esse. Postea decernitur, vt episcopatus Monasteriensis Imperio subsit, pro more antiquo, nobilitas omnis restituatur & ciues etiā, qui migrarint aliò, modò ne sint anabaptistæ: de religione agat episcopus secundum Imperij decreta, primo vere sequentis anni, principum legati Monasterium profecti, de statu ciuium cognoscant, innoxios conseruent, munitiones omneis ab anabaptistis excitatas, demoliantur, & episcopus etiam ab se ædificata castella in vrbe, diruat, regem autem & Cnipperdolingum & Crechtingum captiuos, primo quoque tempore, pro ipsorum merito, plectat neque amplius detineat. Ad illud quod de religione decretum esse diximus, palàm testati sunt, non se assentiri, Saxo, Lantgrauius, Vuirtembergicus & Anhaldius: idem profitebantur etiam ciuitates, sed neque veteres vrbis munitiones dirui volebant: de nouis nō repugnabant. Rex & socij duo captiui, ducebantur huc illuc ad principes, specta-

Laidensis & Cniperdolingus capiuntur.
Rotmannus confoditur.
Conuentus alter Vuormatia.
Episcopus Monasteriensis sumptus petit sibi restitui.
Alter cōuentus Vuormat.

spectaculi & ludibrij causa. Per hanc occasionem, Lantgrauiani concionatores cum rege sermonem cõferunt, & disputationem ineunt de his potissimũ dogmatis, de regno Christi, de magistratu, de iustificatione, de baptismo, de cœna Domini, de incarnatione Christi, de coniugio, & scripturæ testimonijs eò proficiunt, vt illum, quantumuis reluctantem suaque defendentem, etsi non mutarent totum, flecterent tamen atque labefactarent, sic vt plæraq; tandem concederet. quod tamen vitæ seruandæ causa fecisse putatur. Cùm enim secundò redissent ad ipsum, promittebat, impunitate proposita, se facturum, vt qui per Hollandiam, Brabantiam, Angliam, Frisiam essent maximo numero anabaptistæ, silerẽt, & per omnia magistratui obtemperarent. Cum ipsius deinde socijs ijdem & coràm & scripto disputarunt, de mortificatione, de baptismo paruulorum, de communione bonorum, de regno Christi. Cùm essent adducti Telgetum, rex ab episcopo rogatus, qua fretus authoritate, tantam sibi licentiam arrogasset in suam ciuitatem atque populũ? rogat inuicem, quis ipsi ius & imperium in eam ciuitatem dedisset? cumq; responderet episcopus, de collegij populiq; voluntate sibi ditionem hanc obuenisse: refert ille, & se diuinitùs eò vocatum. XIII deinde calendas Februarij Monasteriũ reducuntur, & singulis attribuitur custodia separatim: eodẽ etiam die venit illuc episcopus, & cum eo Coloniensis archiepiscopi & principis Cliuensis legati. Quod secutum est biduum pijs admonitionibus datum est, vt ab errore deducerentur: & rex quidem agnouit peccatum, ac precibus ad Christũ confugit: reliqui duo nec vllum fatebantur delictum, & obstinatè sua defendebant. Postridie rex in locum editiorem productus, alligatur palo: aderant bini carnifices ac forcipes igniti: ad treis primos morsus conticuit, deinde misercordiam Dei cõtinenter implorans, cùm horam & amplius ad hunc modũ laceratus esset, transacto demum per pectus mucrone, decessit: idem supplicium & socios eius perculit. Extincti, caueis ferreis illigantur singuli, & ad summã turrim vrbis exponuntur pensiles, rex quidem, medius, &, quanta est hominis statura, sublimius illis.

1535 *Rex Monasteriensis spectaculi causa circumducitur.*

Regis ad Episcopum audax responsum.

1536

Regis anabaptistarũ suppliciũ.

Huius anni mense Ianuario mortem obijt Catharina, quam ante annum tertium Henricus Angliæ rex, repudiauerat, vt suprà *docuimus.

Cathar. Angl. Regina mors. *Pag. 239.*

Libro quarto *diximus, quomodo Holsatiæ dux Fridericus ope Lubecensiũ fuit creatus Daniæ rex: cùm is mortẽ obijsset, natũ est bellum inter eius filium, Christianũ, regni successorem, & Lubecenses, admodũ graue: sed cùm Saxo, Lantgrauius, Ernestus Luneburgius, Bremenses, Hamburgij, Magdeburgici, Brunsuigii, Luneburgenses & Hildessemij intercederent, huius demum anni mense Februario pacificatum fuit.

Pag. 86. *Pacificatio inter regẽ Daniæ & Lubecenses.*

Bellũ tunc Geneuensibus aliquandiu fecerat Sabaudiæ princeps

Carolus

1536 Carolus, adiutus ab eius vrbis episcopo, vel potius instigatus, partim, ob euangelij professionem, partim alijs de causis. Erant autem Geneuenses Bernatum Heluetiorum socij, & tandem ab illis adiuti summis copijs vim hostilem reijciunt. & Bernates progressi, quicquid ipsorum finibus erat opportunum, occupant, ad Lemanum vsque lacum. faciebant idem etiam reliqui Heluetij, quorum ad fines Allobroges pertingunt.

Bellum Sabaudicum Geneuēsibus.

Heluetij partem Sabaudiæ occupant.

Dum hæc geruntur, Galliæ rex, qui multò antè constituerat in Italia belligerari, maximè verò post mortem Francisci Sfortiæ, de quo diximus,* vere primo conscriptis copijs, bellum & ipse principi Sabaudiæ facit, auunculo suo, propter controuersiam hæreditatis, quam sibi deberi dicebat, ab illo possessam & occupatam. Sabaudus iam antea debilitatus, vt dictū est, * & impar hosti tàm valido, breui tempore, ferè totis finibus eiectus fuit. Rex enim superatis alpibus, Pedemontanam quoque regionem inuadit, & inter alia præcipuum ijs locis oppidum Taurinum capit, & opere præsidioque munit, ductore Philippo Schaboto Amiralio. Habebat in matrimonio Sabaudus Emanuelis Lusitaniæ regis filiam, Beatricem, Cæsar autem huius sororem, Isabelam. & superioribus quidē annis neutri sese dederat ille: cùm autem nunc ad Cæsarem inclinare videretur, regem è sorore consanguinea Ludouica nepotem in se concitauit. Sunt qui dicant, Clementem pontificem, quo tempore Massiliæ fuit, vt superiore libro * diximus, regi consiliū hoc dedisse, vt si Mediolanum aliquandò recuperare vellet, vicinam Sabaudiam atque Taurinos primùm occuparet. Vtcunque sit, rex, anno sequenti, noua quadam consuetudine, per sui regni prouincias instituit milites legionarios, ad quadraginta circiter millia, qui sese armis exercerēt, & cùm tempus ità posceret, essent expediti. Cùm enim antiquitùs Galliæ reges plurimùm valeant equitatu, quem alunt perpetuum, iste peditatum etiam voluit habere delectum, ne semper opus esset externo milite. Erat autem propositi regis, producere exercitum, & bellum in Insubia vicina facere, quò principatum Mediolanensem recuperaret, quem antea toto sexennio possessum, ad se suosque liberos pertinere contendebat, per Valentinam, Philippi Vicecomitis, postremi Mediolani principis ex ea familia, sororem, proauiam suam. Ità res autem habet. Vicecomitum familia per Insubriam illustre nomen obtinet. In ijs primo loco refertur Otho, Mediolanensis archiepiscopus, qui Rudolpho, Cęsare, Turrianos, nobilem & insignem familiam, eiecit. Hunc sequitur ex fratre Theobaldo nepos Matthæus, inde Galeacius, Actius, Luchinus, Ioannes, Matthęus II, Galeacius II, Barnabas, Ioannes Galeacius, quem Vuenceslaus Cæsar primum Mediolani ducem creauit. Huic erant filij duo, Ioannes, Philippus, qui sine liberis decesserunt, & Valentina. Philippi filiam notham, Franciscus Sfortia, vir militaris, Iacobi filius nothus, in matrimo-

Pag. 69. 176. 245. 253.

Galliæ rex bellū mouet Sabaudo.

Pag. præced.

Taurinū à Gallo capitur.

Clementis 7 cōsilium de occupanda Sabaud.

Pag. 236.

Legionarij milites per Galliam instituti.

Vnde ius regib. Galliæ in ducatum Mediolanensem.

De Vicecomitū familia. Franc. Guic. lib. 1. hist. Ital. Iou. in Alfonso Atestino.

Mediolani dux primus.

trimonium ducit, & per eam occasionē principatum Mediolanensem inuadit, exclusa Valentina, Philippi sorore, quam in matrimonio habebat Caroli sexti Galliæ regis frater, Ludouicus, dux Aureliæ. Sfortię nati sunt liberi, Galeacius, Ludouicus, Ascanius: ex ijs Ludouicus dominatum inuasit, & filios procreauit Maximilianū, Franciscum. Ex Valentina liberos habuit Aureliæ dux, Carolum, Philippum, Ioannem. Carolus pater fuit Ludouici ducis Aureliæ, qui pòst factus est Galliæ rex, eius nominis duodecimus. Philippus absque sobole decessit. Ioannes Engolismorum princeps filium suscepit Carolum, patrem Francisci regis, qui Maximiliano Sfortia * capto, suam in potestatem redegit Insubriam: sed Leo decimus & Cæsar ipso profligato, Franciscum Sfortiā exulem * restituerunt, quo nunc demum * extincto, rex Franciscus, repetendi sui iuris, vt ait, & vindicandi causa, bellum denuò mouet, quia post interitum Sfortiæ, Cæsar Insubriam suæ ditionis fecerat * per Antoniū Læuam, quem nauigaturus in Aphricam, vt suprà * diximus, legatum & custodem ibi reliquerat. Vbi primùm ergò de conatu regis intellexit, ilicò per Germaniam, alijsque in locis, quantum omninò potest, conscribit exercitum, & in Italiam euocat: & quum Neapoli Romam venisset initio mensis Aprilis, aliquot pòst diebus, senatum sibi dari petit. & in frequenti cœtu cardinalium, præsente pontifice & exterorum regum legatis, orationem habet grauem ac vehementem in Galliæ regem, qui rupto fœdere * & inueterato quodā odio, pulcherrimos ipsius & sanctissimos conatus impediret ac euerteret. Exitus orationis erat, vt diceret se paratū esse cum illo dimicare singulari * certamine, quò videlicet alterutrius priuato potius, quàm publico totius orbis incommodo, belli finis aliquando fiat. Prius quàm Neapoli discederet, fœdus cùm eo Veneti fecerunt in Turcam, eoq; magis, quòd fore sperarēt, vt Mediolani possessionem alicui traderet. Nam cùm reliqui per Italiam dynastæ, tum inprimis ipsi, neque Gallos neque Cæsarem volebant amplissimo principatu locupletari, & superioribus annis eò sæpe conspirauerant, nunc in Galliam, nunc in Cæsarem, vt Franciscus Sfortia restitueretur, quòd ab eo sibi minus esse periculi putarent. Etenim, eius fœderis, quod ante annum * decimum Clemens atque Veneti contra Cæsarem inierant, hæc fuit causa, quòd illum, profligato Sfortia, totam Insubriam velle sibi putarent vendicare, quod quidem certissimo suo cum detrimento cōiunctum esse iudicabant: & quum ante annnm sextum, Clementis pontificis interuentu, Sfortiam Bononiæ * restitueret, incredibilem sibi conciliauit beneuolentiam. Neapoli quoque Cæsar nuptias peregit filiæ suæ nothæ cum Alexandro Medices, quem Florentiæ ducem constituerat, vti libro septimo * diximus. Alexander hic erat filius nothus Laurentij Medices, qui patrē habuit Petrū, quem superiori libro * diximus in ostio Liris obrutum fluctibus interijsse.

De

Margin: 1536

Pag.20.
Pag.69.
Pag.253.
Gallus in Insubri. bellum mouet.
Pag.69.
Pag.252.
Cæsar corā pōtif. & Cardin. Galliam incusat.
Pag.162.
Vt etiā Gallus pag.162. Et Cæsar Gallo. pag. 166.
Venetorum cum Cæs. in Turcam fœd. Dissoluitur pag.346.
Pag.151.
Pag.176.
Alexander dux Florentiæ uxorem ducit Cæsaris filiā notham.
Pag.189.
Pag.237.

1536

De Vergerio dictũ esse * libro superiori, quare fuerit amandatus in Germaniam: cùm autem Cæsar Neapolim veniret, pontifex illū reuocat. vbi magna celeritate Romam venisset, legationem renunciat: protestantes concilium postulare, liberum & Christianum, * & quidem intra fines Imperij, loco opportuno, quod Cæsar sit ipsis pollicitus: de Luthero cæterisque nullam esse spem, nisi opprimantur: ad illud * de rege Britanniæ protestãtes minimè assentiri, cæteros verò principes admodum frigere: Georgium autẽ Saxoniæ ducem affirmare, maximum esse periculum à Lutheranis, quod sanè non alia ratione depelli possit aut euitari, quàm si bellum Cæsar illis atque pontifex quamprimùm faciant. Ea re cognita, Vergerium pontifex, vt Neapolim celeriter ad Cæsarem transcurrat, & hæc illi commemoret, præsertim illud de capiendis armis in Lutheranos, dimittit. Cùm deinde Romã Cæsar venisset, quod fuit Aprili mense, sicut antè * docuimus, indictionẽ cõcilij multùm vrgebat, eiusq; rei diploma secum asportare cupiebat: pontifex autem, nõ quidem recusare, sed aliquam vrbem Italiæ deligere, & conditiones velle se præscribere dicebat, ecclesiæ Romanæ necessarias. Tùm Cæsar modò peragere illud vellet, non se reliqua morari: nam Germaniæ potissimam partem, vt in eo ipsum sequantur, adducturum. Sic ergò nouem ex eo numero deligit pontifex, qui diploma conscribant. Hi erant Campegius, Cesius, Simoneta, Ginucius, Contarenus, Polus, cardinales: archiepiscopus Brundusinus, episcopus Rhegiensis, Vergerius, tunc primùm factus episcopus Modrusiensis, ac non multò pòst Iustinopolitanus: hi simul omnes, primùm, pontifice præsente, postea separatim formulam indictionis conscribunt, vt infrà * dicetur.

Pag. 245.

Vergerius à Pontifice in Italiam reuocatus.

Pag. 255.

Pag. 245.

Vergerius ad Cæsarem amandatus.

Cæsar Romam venit.

Pag. præced.

Scriptores diplomatis concilij.

Pag. 289.

Suprà * dictum est de legatione Britannica, cum'ijs actum fuit Smalcaldiæ certis conditionibus. vt puram euangelij doctrinã, Augustæ propositam, & pòst explicatam, rex propaget, & in legitimo concilio, si quod erit, vnà cum ipsis defendat: ne cõcilij vel indictionem vel locum alterutri recipiant, nisi de cõmuni voluntate: quòd si tamen certis & indubitatis argumentis appareat, eiusmodi futurum esse concilium, quale pontificio legato Paulo Petro Vergerio sit demonstratũ, * ne repudietur: quòd si pontifex nihilóminus pergat, vt tùm eius institutũ impediatur, & testificatione publica recusetur: sicut ipsorum doctrinæ sese rex adiunxit, ità quoq; fœderi cõiũgat, eiusq; dicatur patronus atq; defensor: illa vulgaris de primatu pontificis * opinio, reijciatur in sempiternũ: si quod bellum nomine religionis aut quauis alia de causa fiat in alterutros, ne quid auxilij detur ei qui vim facit: ad fœderis defensionem rex dependat aureorũ millia centena, cuius quidẽ pecuniæ partẽ dimidiam confœderati, cùm opus erit, impendant, reliquũ verò sumptum ex ea, quam ipsi contribuerunt, pecunia, faciant: quòd si autem diuturnũ sit

Pag. 265.

Capita fœderis inter Anglũ & protestantes.

Pag. 253. 254.

Prout pag. 239.

Si bellum, & vis hoſtilis ità cogat, tùm ad ducenta millia rex annu- 1536
meret, quando quidem ipſi, cùm in eum caſum res deuenerit, non facultates modò, ſed vitam etiam atq; ſanguinem profundere pacto teneantur: eius quoque ſummæ ſit eadem ratio quæ ſuperioris, neque in alium vſum quàm ad defenſionem erogetur, & quod reliquum erit confecto bello reddatur: hæc ad regem legati perſcribant, & cùm de ipſius mente cognorint, Saxoni, Lãtgrauioq; renũcient, quo communis deinde mittatur ad illum legatio. Cùm ad regem hęc poſtulata legati miſiſſent, Vuittembergã profecti, reliquã hyemem ibi tranſigunt, & interea cũ theologis ibi diſſerũt de dogmatis, & potiſſima erat eis controuerſia de cœlibatu ſacerdotũ, de cœna Domini, de miſſa pontificia, de votis monaſticis: inprimis autẽ ſolicitabant, vt diuortium * regis, theologi probarent: ſed hi non ſe poſſe per ſcripturam dicebant: cunque illi multa deinde perſuadendi cauſa in medium adducerent, hoc inprimis, Clementem pontificem ſententijs variaſſe, & ad Galliæ regem, colloquio priuato, quid ſentiret, explicaſſe: theologi reſpondebant, ſi quidẽ ita ſit, magnas regem habuiſſe cauſas: vrgentibus autem illis, vt iuſtiſſimas fuiſſe cauſas dicerent, denegabant. Cùm autem ex Anglia veniſſent iam literæ, quibus animum ſuũ rex atq; ſententiam explanabat, legati certiorẽ de eo faciunt electorẽ, & XII die Martij, de regis optima voluntate prolixè locuti Vuittembergæ, quò tùm princeps venerat, poſtulata plæraq; illi placere demonſtrant, ſi pauca quędã emendẽtur: Et quanquam omnia ſint per Brittanniam pacata, neq; ſubſit cauſa, quamobrẽ ab vllo ſibi rex metuat, &, ſi qua fortè cauſa fuit, ea nunc vxoris repudiatæ * ſit interitu * ſublata, recuperandæ tamẽ atq; retinendæ veræ doctrinæ gratia, non illũ recuſare, quam flagitent, pecuniæ ſummã dependere, ſi fœdus coëat: hac etiã de re velle prolixius agere coràm cum ipſorum legatis: quod autem honorem hunc ei deferant, vt ſit fœderis defenſor atq; patronus, permagnam habere gratiam, & ipſorum agnoſcere beneuolentiam: ac licet intelligat, quanta ſit hoc cum inuidia coniunctum & offenſione, reipublicæ tamẽ cauſa non detrectare, ſi de primo atq; ſecundo poſtulato conuenerit: niſi enim doctrinæ ſit concordia, putare, prouinciã hanc non ſatis honorificam ſibi futuram: cupere autem inprimis, vt ſuæ atq; ipſorũ ditionis viri docti prorſus idem ſentiant: & cùm id fieri non poſſe videat, niſi quædam ipſorum doctrinæ confeſſionis & apologiæ loca, priuatis colloquijs præmolliantur, ideò rogare plurimum, vt legatos mittant, & in his aliquem inſigniter doctum, qui cum ſuis de doctrina tota, deque ceremonijs conferant atque ſtatuant: cunq; tàm liberalem ſeſe præbeat, inuicem ab ipſis petere, primum, ſi quis ei bellum faciat, vt aut quingentos equites aut naues decem inſtructas & ornatas, ſuppeditent in menſes quatuor, deinde, vt ſumptu ipſius, equitum millia duo, peditum verò quinq; procu-

Legati Anglici Vuittembergæ hyemant.

Pag. 239.

Regis Angliæ ad proteſtantes litera.

Pag. 239.
Pag. 283.

1536 procurent: postremò, quam sententiam de diuortio facto theologi Vuittembergici pronunciassent, vt eam ipsi quoque laudent, & in futuro concilio propugnent. Saxo, quoniam ad socios ea res omnis pertineat, communicaturum se concilia respondet. Aprilis deinde dies XXIIII constituitur, quo die Francofurti conueniant omnes, cùm hac ipsa tum alijs de rebus. Cùm eò ventum est, legatis responsum fuit. etsi iam primùm in fœdus nonnulli sint recepti, quidam etiam propter itineris interuallum, quòd ad suos referre non possint, definiendi mandatum nullum habeant, fore tamen, vt in hoc ipso conuentu, quemadmodum sit ad regem mittenda legatio, statuatur, & qui iam statuere non possunt, intra mensem vnum Saxoni Lantgrauioq; suam voluntatem declarent, quod ipsis ilicò pòst, eo, quem designauerint, loco, renuncietur, neque dubitare, quin & hi maioris partis, quæ iam legationem approbarit, sententiam probent. Concepta deinde fuit actionis instituendæ formula, quam in Angliam mittendi legati sequantur, in ea cautũ fuit inter alia, qui eò venerint, & de fœdere fortè decreuerint, * vt in rebus omnibus Imperium atq; Cæsarem, cui fide sint atque iureiurando deuincti, claris verbis excipiant. Ciuitatum nomine fuit ad legationem designatus Iacobus Sturmius: theologi verò Melanchthon, Bucerus, Georgius Draco. Recepti sunt in fœdus, hoc in conuentu, Vuirtembergicus princeps Vlrichus, Berninus & Philippus fratres, Pomeraniæ principes, Georgius & Ioachimus Anhaldij, fratres, item Augusta, Francofurtum, Campodunum, Hamburgum, Hannobria. de cæteris quoque rebus, ad fœdus atq; defensionem pertinentibus, deq; iudicio Cameræ tractatum fuit: hoc etiam decretum, mittendos ad Cæsarem esse nuncios atque literas, quibus ad ipsius epistolam, Neapoli datam, vt superiori libro * diximus, respondeatur.

Conuentus protestantium Francofurti.
Respons. ad Regis Angl. scriptum.
De quo etiã pa. 360.
Legati in Angliã designati.
Recepti in fœdus protestantium.
Pag. 253.

De Georgio Saxoniæ principe iam sæpe * diximus, quomodo Lutheri doctrinam inde ab initio vehementer odisset: cùm ergò per hanc occasionem variæ lites inter ipsum atq; Saxonem electorem patruelem, huius parentem, nascerentur, ità demùm transacta res fuit, ne quod religionis causa dissidium sit, verùm in eo sese gerant vterque, quemadmodum id putent Deo se posse probare, deinde, vt & alterutrius & vtriusque pariter beneficiarij seu clientes, cuiuslibet religionis, eodem sint iure quo prius. nam habent vterq; princeps permixta dominia: quod quidem pacis retinendæ gratia consultò maiores ità constituerunt, vt vter eorum vellet mouere bellũ, suis ipse finibus atque populis damnum dare cogeretur. Georgius autem, ea postposita transactione, quibusdam ecclesiasticis ditionis electoris, annuos prouentus, quos in ipsius agris haberent, nõ multò pòst, eò quòd Lutheri doctrinã sequerentur, denegabat: eadem etiam de causa, communes vtriusque clientes, ab vsitato moribúsque recepto possessionis beneficio repudiabat. Mortuo verò * Saxone, Ioan-

Pa. 91. 145. 235. 286.
Transactio electoris cum Georgio Saxone.
Georg. irritam habet transactionem.
Pag. 228.

Ioannes Fridericus filius cœpit per legatos & per literas eum ad concordiam pacti, sed ille minus amicè demum rescribens, veluti per contumeliam obiecit inter alia defectionem ab ecclesia & à pontifice atque Cæsare: cumque post multam actionem, hoc demum anno frustrà rursum esset tentata cöciliatio per legatos, elector hoc in conuentu rem omnem socijs ordine commemorat, & ope consilioque iuuari sese petit, si quam ille fortè cum suis vim paret. Ad decimum deinde Maij diem dimittitur conuentus. 1536

Initio autem Iunij mensis, Angliæ rex coniugem suam Annam Boleniam, adulterij damnatam & incæstus, capite plectit, quum filiam ex ea procreasset Isabelam. ea res legationē, de qua * diximus, Anglicanam sustulit.

Anna Bolenia Angliæ regina capite plexa.
Pag. 288.

Inflammato iam bello * Cæsaris cū Galliæ rege, Paulus III, Iunij die secundo scriptum edit. Postcaquam ad hanc dignitatem beneficio Dei peruenit, nihil magis optasse, quàm vt ecclesia, quæ suæ curæ sit à Deo commissa, sancti spiritus auxilio suaque vigilantia repurgetur ab hæresibus & erroribus, qui iam pridem in ea nati sint & aucti, tum etiam, vt emendatis moribus atque disciplina, restituatur in pristinum statum: nam & ciuilibus bellis & impiorum etiā machinis illam dilacerari: quod sibi cumprimis doleat: cogitanti verò magna cum solicitudine, quemadmodum hisce malis remedium adhiberet, nullam occurrisse viam commodiorem, quàm illā ipsam, qua consimilibus in rebus ecclesia semper sit vsa, concilium videlicet publicum: hanc nimirum rationem & antea sibi semper esse probatam, & nunc etiam, simul atque peruenit ad hunc dignitatis gradum, probari, de eoque literas ad Cæsarem aliosque reges dedisse non semel, & iam planè rem constituisse, & omninò sperare futurum, vt per hanc veluti medicinam, non solùm ex agro domini reuellantur hæreses, verumetiam vt compositis regum dissidijs & confirmata pace, bellum inferatur hostibus fidei, quò scilicet nostra recuperentur, & ex ergastulis illis atque miserabili seruitute captiui liberentur, & homines prophani nostræ fiant religionis, & in vnum velut ouile congregentur omnes: quod cùm ita sit, pro ea, quam obtineat potestate, deque fratrum suorum cardinalium assensu, cöcilium indicere se totius orbis Christiani publicum, vt ad vigesimum tertium Maij diem anni sequentis, Mantuā veniant omnes, locum fructuosum & opportunum, quò concilij tunc fiat initium. Itaque mandare in vniuersum omnibus ecclesiæ præfectis, vbicunque terrarum viuant, vt per eam, qua sint deuincti, fidem, illò veniant ipsi: nisi pœnam legibus constitutā subire velint: Cæsarem autem, reges, principes, & alios, quibus vel iure vel cösuetudine licet interesse concilijs, monere atque rogare per Christum, vt ipsi quoque reipublicæ causa veniant, aut si non possint, legationes eò mittant honorificas & amplas: Cunque ad omnium ordi-

Pag. 285.
Diploma Pauli pontificis pro indicendo cöcilio.

Concilium Mantuæ indictum.

1536 num salutem hoc pertineat, vt ipsimet coràm intersint, sperare se, Cæsarem inprimis atque Galliæ regem non esse defuturos: & Cæsarem quidem, religionis amore, tùm suo tùm Ferdinandi fratris & Imperij principum nomine, non semel de concilio solicitasse Clementem septimum: quia verò bellis & alijs incommodis, maximè verò Clementis morte * res impedita sit, ab initio statim sui pötificatus, quid suæ voluntatis esset, Cęsari sese nunciasse, cui pergratum etiam illud fuerit: scripsisse quoque Gallorum regi, qui liberaliter & amicè responderit, cùm antea quoque datis ad Clementem atq; senatum cardinalium literis admodum pijs, mentem atque sententiam ille suam ea de re demonstrasset: verúntamen, si fortè non veniant ipsi, rogare tamen, vt suæ ditionis homines, quibus interesse licet, eo venire iubeant ipsos, aut si iustis illi de causis non possint, cuius quidem rei fidem facere debeant, legatos mittant, qui ad exitum vsque Mantuæ permaneant, vt videlicet in eo conuentu decreta fiant, quomodò & ecclesia reformetur, pristinumq; splendorem recuperet, & funditus tollantur hæreses, & in hostes religionis bellum moueatur: Et verò quia scriptum hoc ad quosdam pertineat, quibus absque periculo res denunciari non possit, deinde, ne quis ignorantiæ causam aliquam obducat, placere, vt in æde diui Petri & Lateranensi palàm recitetur illud, & pòst in vrbe, quibus oportet atque fieri consueuit locis, affigatur. subscripserunt huic diplomati cardinales viginti sex.

Pag.245.

Ferdinandi legatus ad Heluetios.

Ad septimum Iunij diem, Ferdinandus rex, Oeniponte misso legato ad Heluetios, Iacobo Sturcelio, iureconsulto, Galliæ regem solicitasse vos, inquit, de auxilijs, neque tamen impetrasse quicquam audio: quod quidem summa cum voluptate accepi, & ad Cæsarem perscripsi: nam certè per se æquum est, vt ità fiat. Etenim huius belli causam Cæsar nullā dedit, & omninò cōstituerat hac æstate cum barbaris & nostræ religionis hostibus dimicare. Gallus autem ilicò post Frācisci Sfortiæ, Mediolani ducis interitū, * etsi nihil in eo principatu iuris habet, quanquā superioribus annis * de re tota transegerat, cœpit * inire belli consilia, & violatis pactis Insubriā sibi restitui postulabat, addita comminatione, nisi impetraret: simulque eodē tempore conductis vndiq; copijs * transcendit alpes, & * Sabaudiæ ducem, Imperij principem aggressus est, eo videlicet consilio, vt illa patefacta via & subiugata prouincia, longius progrederetur. Itaque Cæsar, vt regionem illam defenderet, necesse habuit exercitum & ipse conscribere. Et quanquam non solùm inde ab initio, sed pòst etiam, cùm iam sui muniendi atq; tuendi causa maximos fecisset sumptus, pacem vehementer expetiuit, neque detrectauit quò minus Insubriā ille certis conditionibus acciperet, * vt quidem & pontifici coràm, & cardinalium senatui, & multorum regum legatis, Romæ nuper ipse demonstrauit: Gallus tamen, ijs omnibus repu-

Pag.253.
Pag.146.
Pag.284.

Gallus Sabaudum bello aggreditur, vide pag. 284. autore nimirum Pontif. vide eadē pag.

Pag.285.

1536

repudiatis, in sententia permansit. Nunc autem ad me defertur, illũ rursus instare continenter apud vos & vrgere auxilia, & præ se ferre, tanquam ex lege fœderis illa sibi debeantur, eò quòd in suis ipse finibus bello petatur, & Cæsar ipsum retrò cedentem vltrò persequatur. Longè verò res aliter habet. Nam vt suprà * dictum est, non Cæsar, sed ille huius belli fecit initium, & Cæsarem inuitum ad arma pertraxit. Ac licet nunc propter oppositam Cæsaris aciem retrò cedat, & Cæsar instet discedenti, non propterea belli Cæsar est dicendus author, sed rectè facere videri debet, qui consectatur hostẽ, vt & de damno dato sibi satisfiat, & ocium publicum recuperetur. Non habet ergò locum, illud, quod tantopere iactat & vrget, confœderationis caput. Quod cùm ità sit, & quoniam violata fide bellum rursus excitauit, peto, vt ne quas ad illum copias transire patiamini. hoc & Cæsari mihique pergratum erit, & ad reipublicæ vestræ tranquillitatem inprimis pertinebit. *Pag. 285.*

Interea protestantes legationem mittunt ad Cęsarem in Italiam, & illud, de occupatis ecclesiasticorum bonis, qua quidem de re Cæsar cum ipsis per literas expostulauerat, vt superiori libro * diximus, excusant, & de Cameræ iudicio queruntur: sed antequam legati peruenissent eò, Cęsar, Iulij die septimo, Sauilia oppido literas dederat ad protestantes. Etsi frequenter antehac tùm literis tùm per legatos ipsis nunciarit, eò se spectare totum, vt pacem in Germania constituat, & quicquid est dissidiorum, præsertim verò religionis, placidè componat, nec eo nomine cuiquam fiat vlla molestia, licet ipsa quoque re præstiterit adhuc quod scripsit, tamen, quia Galliæ rex, cui nunc obuiam ire cum exercitu cogatur iniqua molienti, falsò suggerat ipsis, quasi nactus occasionem, sit violaturus inducias atque pacem, ideò se rursum his literis ipsos voluisse commonefacere, nequid eius rei credant, sed hoc certò persuasum habeant, seruaturum se pacta, neque religionis causa cuiquam facturum bellũ, nec vllum in Germania motũ excitaturũ esse: nam hunc apparatũ bellicũ fieri totũ, iuris & authoritatis vindicandæ suæ causa: sint igitur animo tranquillo, nec ad vllum motum excitari sese patiantur: hoc & sibi pergratum, & ipsis quoq; futurum esse perutile.

Protestantiũ legatio ad Cæsarẽ. De qua pa. 288. Progressum vide pag. 296. 253. Cæsaris ad protestantes literæ. Ad has rescribitur pag. seq.

Collectis iam viribus, & per mediam Italiam facto itinere, valido cum exercitu Cæsar in prouinciam Galliam inuadit. Rex ad Auenionem castra posuit, inter Rhodanum & Druentiam flumina, & deuastatis agris, qua parte Cæsarem esse descensurum videbat, cùm pugnandi potestatem non faceret, in summas illum difficultates coniecit. nam inopia rerum omnium Cæsar abductus, & multis hominum millibus ex inedia & contagione desideratis, Antonio quoq; Læua * sublato, cùm reliquas copias dimisisset, Genuam redit. Alter eius exercitus, per eam æstatem, in Veromanduis bellum faciens, oppidũ Peronã obsedit, Henrico Nassouio ductore, verùm

Cæsaris aduersus Gallum in Prouincia bellum. Antonij Læua mors. De hoc vide pa. 112. 285. Peronæ obsessio.

1536 infecta re, per idem ferè tempus, quo Cæsar ex prouincia, discessit, & vtriusq; rei nuncius allatus Luteciam eodem die, magna lætitia ciuitatem affecit. nam valde trepitatum fuit, & graues habebantur ad populum in Cæsarem conciones, & vallis atque fossis vrbem munire cœperant legati regis, & ad portas erant depositæ stationes. Militabat hoc in bello Galliæ regi: Gulielmus Furstenbergius Germanus. Sub huius initiū belli vitam finijt Galliæ regis filius natu maximus, Franciscus, octodecim annorum adolescens. Veneno perijsse fama fuit, & Italus quidam Sebastianus Moncucullanus in suspitionem vocatus, habita quæstione, diuersis equis Lugduni fuit distractus, & rex datis postea literis ad Germaniæ principes, inter alia grauem ea de re querimoniam habuit, in Antonium Læuam & Ferrandum Gonzagam, Cæsaris administros, omnem inuidiam facti conferens.

Parisiens. trepidatio.

Gulielmus Furstembergius.

Franciscus Delphinus Galliæ Regis filius moritur.

Archiepiscopus Coloniensis Hermannus, cùm iam olim emendationem ecclesiæ cogitaret, hortatu suorum, prouinciæ suæ concilium cogit in hoc tempore, vacatis eò reliquis, vti fieri solet, suæ ditionis episcopis, Leodino, Traiectensi, Monasteriensi, Osnabrugensi, Mindensi. facta sunt ibi decreta de ceremonijs atq; doctrina: pòst etiam eius rei liber fuit editus, quem Ioannes Gropperus, iuris pontificij professor, composuit, in quo plæraque omnia dogmata pontificia, nouis interpretationibus & veluti coloribus vestiuntur. Hoc ipsum verò scriptum, neque tùm satisfaciebat, licet ederetur, & aliquot pòst annis, episcopo minus placuit, vt suo loco * dicemus. Ad hoc etiam tempus, Iulio mense, decessit è vita Erasmus Roterodamus, septuaginta circiter annorum senex, Basileæ sepultus, quo remigrauerat Friburgo relicto. Quantus & quàm eloquens vir fuerit, quantumque ei res omnis literaria debeat, testificantur ipsius monumenta. Per occasionē profligati * pontificatus, & repudiatæ * filiæ Mariæ, quam vulgò diligebant, & suppliciorū, quibus nonnulli fuerunt affecti, quòd regijs edictis non obtemperassent, nata fuit grauis per Angliam seditio: quæ breui tempore sic exarsit, vt rex conductis copijs obuiam illis procederet: cum autem castris vtrinque positis in colloquium esset ventum, demulsis quorundam animis, reliqua turba discessit ab armis: & cùm iam æstus ille deferbuisset, capite plærique mulctati fuerunt, eius motus authores.

Concilium prouinciale Coloniæ Agrippinæ.

Ioan. Gropperi liber de emend. eccles. Coloniens.

Pag. 426.

Erasmus Roterodamus moritur.

Pag. 238. 239.

Seditio in Anglia.

Quas Iulio mense Cæsar dedit literas, vt dictū est, * ijs protestantes nona die Septembris respondent, & quòd adeò benignè liberaliterque scripserit, permagnam animo cœpisse voluptatem atque lætitiam ostendunt: nam licet ipsius verbis atque promissis fidem haberent, tamen, quòd essent ad se varij rumores allati de ipsius offensione: deinde, quòd Cameræ & plærique alij iudices, non habita ratione pacis, contra se multis modis experirentur, causam sibi dubitationis atque solicitudinis iniectam fuisse: nunc verò, postquam rursus

Pag. versa.

Protestantes Cæsari respondent.

rursus adeò beneuolè & apertè scripserit, nihil amplius dubitare, quin & illa præstet, & maleuolorum calumnias excludat: idem se facturos inuicem, nec iis, qui secus de ipso persuadere velint, habituros esse fidem, in cæteris etiam rebus omnibus acturos quod sui sit officij: Et quanquam nunc diuulgatum sit * de concilio, quod ipso solicitante, vt quidem scriptum habet, pontifex ad vigesimum tertium Maij diem anni sequentis, Mantuam conuocarit, ex quo sanè scripto, cuiusmodi sit futura conditio, qui modus cōcilij, videri non possit, tamen, cùm & ipsi pium liberumq; concilium in Germania cogendum, semper flagitarint, cùm & in Imperij comitijs & pacificatione quoq; Noribergica * sic decretum sit, & cùm ante annum tertium ipsius atq; etiam Clementis pontificis legato, claris verbis hoc ipsum & abunde satis demonstrarint, omninò confidere, futurum, vt legitimè rem instituat.

1536

Pag. 289.

Pag. 227. 255.

Hoc ipso mense pontifex aliud scriptum euulgat, & interea dum fiat concilium, velle se dicit sanctam ciuitatem Romam, totius orbis Christiani caput, & doctrinæ, morum atque disciplinæ magistram, emendare, & ab omnibus eluere sordibus atque vitijs, vt sua nimirum domo rectè purgata, reliquas eò facilius etiam purgare liceat: & verò, quia sit imbecillis hominum natura, nec ipse rem tantā obire solus, & simul alia quoq; reipub. negocia procurare possit, ideò se cardinales aliquot delegisse, quos sibi Deus immortalis, officij sui & solicitudinis tanquam adiutores atq; socios adiunxerit, qui rē istam adeò necessariam atq; salutarem administrent, Ostiensem, Sanseuerinum, Ginutium, Simonetam, & cum his episcopū Cassanensem, Nuuosicū, Aquensem. His iubet omneis parére, graui constituta pœna, qui secus fecerint. Cæsar Octobri mense Genua soluit, & in Hispaniam redit. Galliæ rex Luteciā deinde venit, & calendis Ianuarij filiam natu maximam Magdalenam, in matrimonium ibi dat Iacobo quinto Scotiæ regi, qui superiori autumno venerat in Galliam. Ad hoc ipsum ferè tempus, Laurentius Medices, gentilem & propinquū suum, Alexandrū Medices Florentinū principem, noctu per insidias interficit, cùm in suas ædes eum traduxisset, iniecta spe potiundæ cuiusdā matronæ nobilis, vicinæ suæ, quæ forma & pudicitię laude cæteris anteibat. Eo sublato, summa rei peruenit ad Cosmum Medices, qui de voluntate Cæsaris in matrimonium postea duxit Petri Toletani proregis Neapolitani filiam Eleonoram.

Pontificis scriptum de emendatione ciuitatis Romanæ. De hac emēdatione vide pag. 323.

Cæsar Genua in Hisp. redit.

1537

Scoti regis cum Galli filia matrimoniū. Ipsa moritur pa. 320.

Alexāder Dux Florentinus trucidatur.

Ei succedit Cosmus.

Idibus deinde Ianuarij, Galliæ rex, Luteciæ Parisiorū venit in curiam forensem, quod rarò fieri consueuit, & frequenti admodū senatu grauem habet de Cæsare quærimoniā, & causas explicat, cur Flandria & Artesia prouinciæ, quas regum Gallorum beneficio atque tutela Cæsar teneat, sicut ipsius etiam maiores, ad Galliæ partimonium reuocari debeant. verba faciebat aduocatus regius Capellus, neque Cæsarem, sed Carolum Austriacum appellabat.

Galliæ rex Cæsarē apud suos grauiter incusat.

1537

Heluetij intercedunt apud regē pro Euāgelij causa afflictis.

Interim Tigurini, Bernates, Basilienses, Argentinenses, ad Galliæ regem intercedunt pro ijs, qui propter religionem erant in vinculis, & vt exules restituerētur, orabant. Rex iam antea redeundi facultatem dederat profugis, & libertatem concesserat captiuis, ea lege, si quidem ad episcopos eorumque vicarios crimen intentatum abiurarent, & in posterum rectè cauerent: hanc verò conditionem legati cupiebant omninò remitti, & rex nōnihil quidem laxauit, sed desiderio tamen illorū non satisfecit, & die XXIIII Februarij, per Annam Momorancium, curiæ magistrum respondit: de quo suspicio deinde fuit, quod ipsius impulsu rex minus liberaliter egisset, vsi fuerūt opera reginæ Nauarræ legati, quæ soror erat Germana regis, lectissima mulier, & veræ doctrinæ perquàm studiosa.

Rex Heluetijs respondet.

Conscriptis interea copijs, rex, initio Martij progressus in Atrebates, oppidum & arcem Hesdinum valde munitam obsidet, ac intra mensem deditione capit.

Hesdinum capitur.

Vide pag. 323. Polus legatus pōtificis ad Galliā.

Ad hoc ipsum tempus venit ad regem legatus à pontifice, Reginaldus Polus Anglus, nuper* factus cardinalis, amplissimo genere natus. Legationis causa fuisse putatur, vt aduersus Angliæ regem aliquid cuderetur. Sub illud tempus, quo Galliæ regis filiam Scotiæ rex ducebat, pontifex ei dono miserat ensem fabrefactum, multique precij, & in Angliæ regem, ipsum excitabat.

Ensis sacratus Scotiæ regi à pontifice datus.

Solent autem pontifices, in nocte natalis Christi, certis quibusdam ceremonijs, vt alia multa, sic etiam ensem consecrare, sicuti vocant, quem deinde honoris & beneuolentiæ causa tradunt aut etiam absenti mittunt, cui videtur. Sixtus quartus hunc morem inprimis vsurpasse dicitur, vt quidem ipsorum habet ceremoniarum liber.

Sixtus IIII huius cōsecr. autor. Lib. 1. Section. 7. cap. 6. sacrarū ceremoniarum. Poli liber in Anglum. Pag. 239.

Polus librum postea conscripsit, cui titulum dedit, pro ecclesiasticæ vnitatis defensione. Regem autem Henricum affatur, grauiterque reprehendit, quòd sese caput ecclesiæ * constituat: nam ad solum pontificem Romanum id munus pertinere, qui sit Christi vicarius & successor Petri, quem Christus apostolorū principem designarit: hunc enim esse, qui solus responderit, Christum esse filium Dei; super hunc, veluti petram, Christum ædificasse ecclesiam suam: pro eius fide Christum orasse, vt ipse conuersus fratres quoq; suos conuerteret: Ioannem à morte Christi semper obsecutum esse Petro, cunque ad sepulchrum Christi simul ambo properarent, noluisse priorem ingredi, sed honorem hunc illi detulisse: curam pascendi oues, illi fuisse demandatam à Christo præcipuè: sed & rete plenū piscibus, quod à multis trahi non poterat, ab vno Petro fuisse pertractum in littus. Ad causam diuortij pòst accedit: regem non conscientiæ terrore neq; metu numinis diuini, sicut præ se ferat, sed libidine & cæco quodam amore concitatum, deseruisse * Catarinā vxorem, quam Arturus frater, XIIII annorum adolescens, & imbecillus, virginem reliquisset: Annam* Boleniam nō ei licuisse ducere cuius antea sororem habuerit concubinam: virginem autem fuisse Catarinam,

Pag. 238.

Pag. 238. 289.

rinatu, ipsummet esse professum tum alijs, tum Cæsari. Vehemen- 1537
ter etiã exagitat, quòd dimissis literis ad omneis academias, de primo suo matrimonio rex cõsilium * exquisierit, & sua sit ipse lætatus turpitudine, quum illud incestum fuisse nonnulli pronunciarent: valde autem esse pudendum, quòd scorti filiam, legitimæ filiæ, & probatissimæ quidem virgini, præferat. Pòst de supplicio * Roffensis episcopi & Thomæ *Mori multũ sermonẽ habet, detestatus crudelitatẽ. Adhæc quòmodo rex omneis ordines adflixerit, in quantã miseriam florentissimũ regnum adduxerit, quantũ ei periculũ immineat à Cæsare, ꝓpter repudiatam materterã * ac profligatam religionem, & quàm nullũ possit aut debeat à suis vel etiam externis auxilium expectare, qui tàm sit malè meritus de republica, demonstrat; & ad Cæsarem oratione conuersa, plurimis eũ verbis, vt familiæ suæ contumeliam tàm insignem vlciscatur, exacuit, & Turcicũ semen per Angliam atq; Germaniã dissipatum esse dicit, doctrinã, pontifici contrariam, designans. Post multã deinde criminationem & acerrimam reprehensionem, ad pœnitentiam inuitat, nec vllum superesse dicit aliud remedium, quàm vt ad ecclesiæ gremium reuertatur, quam aliquando libris editis *defenderit gloriosissimo nimirum exemplo. Scriptum hoc excusum Romæ, non addito tempore, diu latuit, & post multos demum annos, ad vnum & alterum in Germaniam emanauit. Scribendi verò causam hanc esse dicit, quòd rex id aliquandò petierit: & quanquam nonnulli per Angliam viri docti, qui idem fecissent, vitam profuderunt, se tamen, qui plurimùm ipsi debeat, quid sui sit consilij, non potuisse dissimulare: neq; verò maledicentiæ tribuendum istud esse: natura enim & vitæ quodam instituto plurimùm ab eo morbo sese abhorrere: sed quoniam adulatorum vocibus deceptum, & toto cœlo, quod dici solet, errantem, in viam reuocet, maximum ei sese dare beneficium. Henricus rex in literis eum institui curauit, adolescentẽ, & benignè multa in eum fecit: cùm autem ea, quam diximus, * mutatio per Angliã fieret, nec ille probaret, Paulus tertius, monitu & commendatione Contareni, cardinalem ipsum creat & Romam accersit. Qui familiariter hominem norunt, euangelij doctrinam ei probè cognitam esse dicunt: quòd autem in Henricum regem ità scripserit, causam esse putant, vt suspicionem euitaret Lutheranismi. Librũ verò sumptu suo curauit Romæ procudi, sicuti ferunt, & ad se receptis omnibus exemplis, pontifici tantùm atque cardinalibus & intimis amicis legendum dabat. nam & illis probare sese volebat, & simul verebatur, vt est credibile, ne si vulgò legeretur, in eorum reprehensionem incurreret, qui longè diuersum ab ipso non semel audiuissent.

Pag. 239. 287.

Pag. 252. 253.

Catharin. pag. 238.

Pag. 69. 91.

Poli in Anglũ ingratitudo.
Pag. 238.

Hypocrisis & perfidia Poli.

ARGVMENTVM.

Protestantium legatus ad Cæsarem, apud quem agunt de tribus, quæ potissimum habebant in mandatis. Heldus Cæsaris legatus Smalcaldiæ respondet longa satis oratione, cui simul respondent omnes confœderati, ac præsertim concilium exagitant, quo fuerant vocati. quibus è vestigio respondet Heldus. Dum hæc fiunt, Pontifex episcopum Aquensem in Germaniam emittit. Protestantes causas exponunt, cur tale concilium reijciant, & ea de re ad regem Galliæ scribunt. Scotiæ regina moritur. Angliæ rex & suo, & regni procerum nomine scriptum euulgat contra illud pontificis concilium. Sanpaulum oppidum & arx in Atrebatibus capitur. Teruanna frustrà obsidetur à Cæsarianis.

Pag. 266. Augustani scriptum edunt in Canonicos.

E Augustanis locuti sumus libro nono, * cùm hi demùm religionem mutassent, & ecclesiastici plærique genere nobiles, hanc ob causam irati deseruissent vrbem, senatus ad Cæsarem, Ferdinandum regem & omneis Imperij ordines edito scripto, facti sui rationẽ explicat, & quàm amicè cùm illis egerit: quàm multa pertulerit, quàm autem illi sese gesserint odiosè, & quomodò seditionem aliquoties in vrbe conati sint excitare, commemorat. Huic deinde scripto, non multò pòst, tùm suo tùm suorum nomine respondet episcopus Christophorus, & à multa criminatione, Cæsarem atq; principes hortatur, quandóquidem ad ipsos non minus quàm ad se periculum pertineat, vt in medium consulant.

Huic scripto episcopus suo & Canonicorũ nomine respondet.

Legati protestãtium in Italiã ad Cæsarem, Pag. 291.

Legatorum protestantium ad Cæs. mandatũ, Pag. 263. 286. Pag. 227.

De legatione protestantiũ in Italiam ad Cæsarem missa, dictũ est libro superiori. * Hi erant Ioachimus Pappenhemus, Ludouic. Bambachus, Claudius Peutingerus iure consultus, & tria potissimũ habebant in mandatis, de quibus agerent: vt famam illam excitatam, quasi cum Galliæ & * Angliæ rege fœdus ipsi fecissent, refutarent, vt Cameræ iudiciũ Cæsar cohiberet, vt qui post pacificationẽ Norbergicam * in fœdus venissent, eius quoque pacis beneficio fruerentur. Ea postulata Cæsar audiuit quidem, sed rebus bellicis occupatus, in Germaniam se missurum esse legatum ait, qui respondeat: cùm ergò Genua rediturus esset in Hispaniã, vt antè * diximus, Mathiam Heldum procancellariũ in Germaniam amandat. protestantes, cùm id ex legatis domum reuersis audissent, septimum Februarij diem constituunt, quo die Smalcaldię cõueniant omnes: & quia concilij dies instabat, neque dubium erat, quin Cæsaris orator ea de re quoque dicturus esset, placuit, theologos etiam, & primi quidẽ nominis, adduci oportere. veniunt igitur ad constitutũ diem, præter principes atq; ciuitatum legatos, Lutherus, Melanchthon, Bucerus, Osiander, alijque multi. Heldus, Ianuario mense Vienna digressus à Ferdinando Romanorum rege, & in itinere certior factus per Saxonem atque Lantgrauium de ipsorũ conuentu, cùm Smal-

Pag. 292. Heldus Cæsaris legatus in Germaniam.

Protestantium cõuentus Smalcaldiæ.

caldiam

caldiam venisset, Februarij die xv in omnium consessu verba facit. 1 5 3 7
Iniunctum sibi esse à Cæsare, vt Saxoni tantùm atque Lantgrauio commendata referat, sed quoniam hi putarint socijs esse communicanda quoque, voluisse morem eis gerere: non sibi quidem esse notos confœderatorum legatos omneis, ideoque, si qui sint in eo numero, ad quos responsum hoc Cæsaris nihil pertineat, nõ esse quòd hi secum aliquid actũ arbitrentur, inprimis autem Augustani, qui & in Italia Cæsarem & in Hispania priuatim de religione sæpe solicitarint, & nuper etiam Genuæ per legatum, cui tùm Cæsar dixerit, fore vt per aliquem è suis, in Germania det ipsis responsum: illos autem aduentu suo minimè expectato, mutasse statũ *religionis, non absque Cæsaris & contemptu & ludibrio: itaque se mutata necessariò consilij sui ratione, cùm Augustam venisset, nihil quicquam egisse cum illis, & rem omnẽ ad Cæsarem bona fide scripsisse. Cùm deinde suæ legationis exhibuisset testimonium, pergit, & Cæsaris nomine dicta salute, quòd de fœdere *Gallico & Britannico tàm diligenter sese purgarint, auditu fuisse pergratum Cæsari, qui & fidẽ ipsis habeat, & virtutem quoque collaudet, quòd à Gallicis artibus, insidiarum plenis, prudenter sibi caueant: pòst, de bello * Sabaudico, deq; Galliæ rege multa locutus, illum non Cæsari modò impedimentũ inferre, quò minus omne robur in Turcam expediat, sed consilia quoq; communicare cum * Turcis, & illos in rempublicã Christianam excitare dicebat: hoc eiam eius esse perpetuum studium, vt diuulsis & exacerbatis animis, bellum ciuile per Germaniam accendat, & in hoc nunc esse totũ, vt ipsis persuadeatur, quasi pacta Cæsar non sit seruaturus: petere autem, ne tàm fraudulentis consilijs fidem habeant: Cæsarem enim ea esse virtute, vt à pactis minimè sit discessurus, & eius quidem rei non vnum ipsos habere documentum: Ad illud de iudicio Cameræ quod attinet, mandasse Cæsarem, vt à causis religionis abstinerent: illos autem, datis postea literis ad Cæsarem, exposuisse, cõtrouersiam oriri sæpenumerò, quæ sint religionis * causæ, quæ minus: itaque iussisse Cæsarem, vt quas causas à religione separatas esse putarent, de ijs indifferenter cognoscerent: perquàm enim illi fuisse graue, iuris administrationem retardari: quanta etiam in eo fuerit difficultas, in actione * Noribergica satis potuisse videri: sed ab eo tempore multas incidisse causas, de quibus cùm Cameræ iudices agere vellent, ab ipsis & recusati* sint, & asperioribus etiam verbis compellati, & eius rei querimonias ad Cæsarem esse delatas à litigatoribus, qui suum iure consequi non se posse dicant: quæ sanè res permolesta sit Cæsari, præsertim, cùm plærique omnes iudices delecti sint ex Imperij prouincijs, nec in suspicionem temere vocari possint: Cæsarem ipsum quoque re tota diligenter peruestigata, quas ad religionem ipsi causas aliquot referebant, existimare, non eò referri oportere, verùm ità sentire, cùm

Heldi oratio Smalcaldiæ ad protestantes.

Pag.268.

Pag.263. 282.

Pag.284.

Pag.251.

De iudicio Cameræ.

Pag.259.

Pag.227.

Pag.259.

1537 lis oritur, quo in numero collocari causa debeat, à iudicibus petendum hoc esse, non ab ipsis litigatoribus: nam vt à causis religionis abstineatur, satis ipsis esse debere: quòd si verò iudices præter Cæsaris edictū egerint, non laturos impunè, & fore, vt iuxta legem Ratisbonæ* latam mulctentur: sed Cæsarem ipsos inuicem monere, ne priuatim à nonnullis instigati, temerè quid faciant, neue Cameræ præscribant: hoc enim neque licere, & esse turbulentum, & ad Cæsareæ iurisdictionis contemptum pertinere cumprimis, & in ipsos quoque iudices contumeliosum esse, qui sint partim illustribus nati familijs, partim eruditione & virtute præstantes: petere igitur, ne ius ipsum impediant. Quod est è postulatis tertium, vt etiam illi, qui pace Noribergica non sunt comprehensi, fruantur eius pacis commodo: Cæsarem, quo tempore, ipsorum essent in castris legati,* per occupationes bellicas ea de re non potuisse cognoscere: & licet religionem à nōnullis mutatam intellexerit, tamen, quòd in fœdus* præterea recepti sint alij, nihil audisse: quòd si iam ea sit ipsorum mens atque postulatum, vt reliquis omnibus per Imperium, qui longè secus antehac promiserunt, qui decreta comitiorum laudarunt, qui pactis etiam antiquæ religioni sese deuinxerunt, liceat, posthabitis promissis, pactis & obligationibus, à veteri religione deficere, & suo arbitratu nouam constituere, seq; ipsis adiungere, quàm id Cæsari non sit integrum, & quantópere conscientiam eius grauet, per se voluisse testificari: quod si etiam Cæsar concedat, aut si sponte sua reliqui ordines faciant, & Cæsar habeat ratū, videre tamen ipsos, quàm id non sit pacificationi * Noribergicæ congruum: etenim si cuilibet à promisso discedere, & quam velit religionem sequi liceat, quid aliud inde sit expectandum, quàm, vt fundamentum actionis Noribergicæ, nimirum pax ipsa, violetur? Cæsarem ergò, cùm de reliquorum instituto certius cognouerit, facturum esse, quod æquum videbitur, sed interim postulare, vt & inducias ipsi seruent, & ne violentur ab alijs, dent operam: quod quidem ipsos planè facturos esse confidat, præsertim, cùm iam concilij tempus appropinquet, quo cōtrouersias omneis compositum iri sperare liceat: ipsos nimirū ad Cæsarem de concilio quoque scripsisse, & quartum hoc esse caput, de quo mandatū habeat cum ipsis agendi, vt videlicet cognita Cæsaris in eo voluntate, facilius decernant. Et primo quidem, scire ipsos, quemadmodū Cæsar & præsens, & absens per legatos, multis in Imperij comitijs, de componenda religione, diu multumq; deliberauit, facto demū decreto, concilium esse peragendum: non prius autem cōquieuisse Cæsarem, quàm illud indiceretur, & hoc eius fuisse propositi, vt ex Aphrica reuersus, intra fines Imperij maneret, donec interuentu cōcilij dissidium esset omne sublatū: quòd autē hyeme superiori nauigandū * fuit in Hispanias, non paruam ei molestiam attulisse: veruntamen

Pag. 227. Pag. versa. Pag. 263. 268. 288. Pag. 227. De Concilio. Pag. 293.

 1537

[illegible] constituisse iam vere primo in Italiam redire, atq; interesse concilio, nec in eo quicquã ei fore impedimento, nisi maior aliqua belli tempestas oriatur, cui sit totis viribus resistendũ: & vt impediatur bello, quò minus ipse coràm adsit, daturum esse tamen operam, ne quid hac in parte desiderari ab ipso possit: ac licet Galliæ rex, omni * violata fide, gerendi belli necessitatem ipsi imposuerit, Pag.285. tamen, quò minus pax cum eo fiat, nihil esse, quod æquum sit, prætermissurum: & cùm ipsi concordiæ semper sint visi perquàm esse cupidi, nec alia quàm per concilium appareat via commodior, ad quod etiam ipsi prouocarint, putare Cæsarem, non esse defuturos reipublicæ, nec aliorum persuasu mutaturos propositum, aut maiori dissipationi causam daturos esse, præsertim, cùm aliæ quoq; gentes hac suas cogitationes atq; studia referant, & spes magna sit, fore, vt non modò dissidia tollantur, verumetiam ecclesiæ rectè constituantur & emendentur: Quid autem ipsorum in eo sit voluntatis, cupere Cæsarem clarè cognoscere: nam si recusent, & excipiant & procrastinent, arbitrari Cæsarem, futurum, vt & res pulcherrima, tanquam in medio cursu tardetur, & exteri quoque suspicionem de ipsis concipiant, quasi perturbationem reipub. magis quàm pacem & ocium ament: cunque Cæsar eò solùm spectet, vt gloria Dei celebretur, & hominũ saluti consulatur, hortari atque petere vehementer, vt & ipsius & reipub. desiderio satisfaciant: habere quoq; se in mandatis, si quid incidet hac in re disceptationis, vt id omne diluat & componat: suum igitur in eo paratum esse studium atq; voluntatem: si quid etiam sui sermonis amplius ab se velint explicari, non se recusare. Postridie, quàm hæc dixisset, priuatim egit cum electore Saxoniæ principe. Cæsarem ei cumprimis optimè velle: quò minus autem illud adhuc quidem declararit, * impedimẽto fuisse dissidium religionis: Cùm verò spes magna sit, indicto iam * concilio, rem omnem posse componi, flagitare, vt adsit concilio, suosque mittat legatos, quò nimirum omni sublata discordia, suam ei beneuolentiam demõstrare possit: nam si recuset & exceptionibus vtatur, quid ex eo sit nasciturum incommodi, facilè ipsum videre: deinde, quia maximos hoc tempore Turca faciat apparatus bellicos, vt Germaniam inuadat, petere, vt auxilia decreta Ratisbonæ, * contra vim Turcicam, mittat, aut si fortè Turca non promoueat castra, neque Germaniam adoriatur, * vt tum eadem auxilia subministret aduersus Galliæ regem, qui prouinciam Imperij Sabaudiam * occuparit: postremò, quia per tempus iam aliquod Cæsar in Cameræ iudicium solus omnem sumptum fecerit, & verò maximam vim auri bellis absumpserit, postulare, vt pro veteri more Imperij, pecuniam eò contribuat, quod principes etiam reliqui promiserint. Saxo, quoniam non ad se tantùm hæc, sed ad socios quoque pertineant, deliberaturum sese dicit.

Heldi cum Saxone colloquiũ.

Vt pag.157.190.

Pag.289.

Pag.227.

Id fit pag.446.

Pag.284.

Vigesimo-

1537 Vigesimo quarto deinde Februarij die respondent simul omnes confœderati, & multam inuicem precati salutem Cæsari, quantum ad Augustanos attinet, rem omnem ex ipsorum audisse legatis, nec illos ab se posse dicunt segregare: de bello Cæsaris cum Galliæ rege, dolere sibi non mediocriter, quòd hostibus Imperij Turcis peropportunum id esse videant: quòd ipsorum Cæsar satisfactionẽ acceperit, & factam Noribergæ pacem seruare cogitet, lætari plurimũ, & agere gratias: de Cameræ iudicio quod dixerit, & quàm fuerit graue Cæsari, iuris administrationem retardari: difficultatem quidẽ in eo fuisse docent, quo tempore Moguntinus atque Palatinus intercedebant, *sed tamẽ à multa deliberatione, nullam apparuisse firmiorem viam constituendæ reipublicæ, quàm si religioni, & omnibus in vniuersum causis religioni coniunctis pax daretur, adeóq; vel publicum Europæ, vel Germaniæ prouinciæ conciliũ: nisi enim ità fieret, &, nisi quæcunque profluunt à religione causæ comprehenderentur vnà, quàm facili momento turbis esset futurus locus, & tunc fuisse animaduersum, & nunc etiam intelligi posse: verba quoq; Cæsaris edicti, quod tunc ea de re proposuit, satis hoc demõstrare: sui verò consilij fuisse nunquam, vt vllam aliam, quàm religionis causam obducerent, neque Cameræ iudices, opinione quidem sua, contrarium posse docere: Iam verò, quòd Cæsarem dicat, illis, * vt de qualitate causarũ cognoscerent, potestatem fecisse: perquàm hoc sibi molestum esse: nam omneis illas actiones habere se pro religiosis, & esse reuera tales, quæ videlicet decidi non possint, nisi controuersia primùm religionis legitimo sit definita concilio: quod ipsum & Cæsari & Ferdinando regi subinde per literas atque legatos nunciarint: hanc enim de religione quæstionem esse præiudicialem, & cõcilio debere definiri prius, quàm de reliquis, quæ dependent ab ea, cognoscatur: cùm autem propter meritum & officium conferantur beneficia, non se posse illis, qui per suam ditionẽ, diuersam à sua doctrina religionem sequuntur permittere, vt ecclesiæ bonis vtantur fruantur, quæ nullo ipsis iure debeãtur, quandóquidem officium præstare vel nolunt vel nesciunt: & quoniam ad animi conscientiam ea res pertineat, nullum esse locum iuri possessionis aut restitutionis: cùm etiam Noribergæ * transigeretur, se nominatim consignasse lites omnes atque causas, quæ tùm in Camera & passim in alijs iudicijs pendebant, easq;, tanquam causas religionis, intercessoribus repræsentasse, qui tum receperint se daturos operam, vt Cæsar eas omneis iudicijs eximeret: idem quoq; Ferdinandum regem in cõuentu * Cadamico recepisse: & illis edicti verbis, vbi Cæsar omnem actionem rescindit, facultatem de statu causarum cognoscendi, Cameræ iudicibus omnem oblatam atq; præcisam esse: & quanquam in illos nihil grauius dicere velint, multos tamen, quòd alacritatem in ipsis quandam contra se decernendi viderent,

Protestantiũ ad Heldum responsio.

De Camera iudicio.

Pag. 222.

Pag. 259.

Pag. 227.

Pag. 243.

decreuit, esse factos audentiores, vt lites mouerent: idque non vna re posse demonstrari: suos enim homines, cùm quid in iudicio petunt, non modò non admitti, sed contumeliosis etiam verbis repudiari: nuper etiam Hamburgenses ab illis esse iussos, vt suæ ciuitatis ecclesiasticos, non facultatibus tantùm atque bonis, verumetiam religioni pristinæ & omni iurisdictioni restituant, & cùm id facere bona conscientia non possent, in magnam auri vim esse cōdemnatos: quid sit igitur ipsorū mentis atq; propositi, Cæsarē ex hoc vno facto posse videre: nam aut hanc esse religionis causam, aut certè nullam aliam: si verò liceat ad hunc modū agere, iam sanè frustrà fuisse pactas inducias, & si quidem hac ratione ceremoniæ ritusque mutati restitui debeant, nihil opus forę concilio, cuius tamen ad cognitionem hæc omnia Cæsar ipse pertinere dicat: iustis ergò & necessarijs de causis illud se * recusasse iudiciū, quum varijs exceptionibus nihil proficerent: Iam verò, quantum ad personas Cameræ pertinet, vix vnum & alterū, suæ religionis, in eo reperiri consessū: cuiusmodi sit etiam Ratisbonæ factum * decretum, esse nō ignotum: etenim quò quisque vehementius ipsorum doctrinam oppugnet, hoc esse gratiorem ibi: sed & ipso etiam ex vultu, quomodò sint animati, quandò causas tractant, posse non obscurè perspici: quòd cùm ità sit, sperare, Cæsarē, illis, vt omninò desistant, mandaturum esse: de mulcta deque lege lata Ratisbonæ quod dixerit, ad nullum suum pertinere compendium: has enim causas, non item vt ciuiles atque forenses vel æstimari posse vel sarciri: quòd si autem Cæsar vllam aliam ab se causam prophanam admisceri putet, non se recusare, quò minus de eo cognoscatur, sic tamen, vt interim Cameræ iudicium quiescat: Iam, ad eos, qui post pacificationem Noribergicam ad suā religionem accesserunt, quod attinet: superioribus annis, intercessores quidē hoc ab se Schuinfurti * contendisse, ne quem in suū præterea numerum atque fœdus reciperent: se verò tùm illud recusasse, & cùm Noribergā deinde ventum * esset, in eadem sententia perseuerasse: quòd autem interuenisse multorum pollicitationes affirmet atque pacta, ne religionem mutarent, hos ità respondere, quosdam ex ipsis nihil promisisse, quosdam priuatis transactionibus, vt hoc sibi liceret, excepisse, quosdam verò promisisse quidem, sed ea fiducia, quòd Cæsar spem faceret, * intra sextum mensem indictum iri concilium, anno post inchoandū: & verò, cùm longior in ea mora interueniret, atque ipsi interea, beneficio Dei, veram doctrinam rectius intelligerent, non potuisse differre longius, & sui muneris existimasse, quod verum atque pium esse scirent, profiteri: nam & ius pontificium ità docere, si quis etiam iuratus astrinxerit se facturum aliquid, quod impiū sit, nullo vinculo teneri: deinde, sicut aduersarij non sint repudiaturi, si quis è suo numero transeat ad ipsos, ita quoque sibi non licere, cùm quis ab ipsis in sua castra transit, impedire.

Margin notes: 1537 — *Pag. 259.* — *Pag. 227.* — *Pag. 222.* — *Pag. 227.* — *Pag. 227.* — *Ius pontif.*

1557 pedire, quò minus id faciat: orare itaque vehementer, vt Cæsar & iudices reprimat, & non se tantùm, sed alios etiam, qui pòst accesserunt, eius pacis beneficio sinat vti frui: nam si secus fiat, & si qua vis intentetur, non se posse vel fœderis, vel etiam doctrinæ socios in ea necessitate deserere: quod ipsum * Viennæ sit etiam Ferdinando regi demonstratum: nam illorum causam, non minus atq; suam, ad concilij notionem pertinere: quam si Camerales anteuertant & ad se rapiant, quis dubitet, quin vis in eo sit & iniustitia, contra quam ipsi, iure naturæ, sese defendere cogantur? in eo verò quantum sit incommodi, quis etiam eius rei futurus exitus, Cæsarem pro sua prudentia videre: se quidem exoptare pacem, & cupere modis omnibus gratificari Cæsari, sic tamen, vt ad veram doctrinam aditus pateat omnibus: &, si quidem hoc obtineant, paratiores in eo se futuros, quod de Turca deque Camera Cæsar atque Ferdinandus rex flagitarint: Ad concilium quod attinet, quò Cæsar ipsos inuitet: quas ea de re literas Paulus tertius * euulgauit, earum se legisse exemplum, & deprehendere non eandem illius esse, quæ Cæsaris, mentem atque sententiam: etenim, etsi Adrianus sextus, in comitijs * Noribergæ, per legatum suum profiteretur, plæraque omnia Romæ esse vehementer corrupta, pollicceretur etiam operam suam, vt inprimis emendarentur hæc omnia, successorem tamen illius, Clementem septimum, biennio pòst, in Germaniam ad altera comitia misso legato, longè diuersam instituisse rationem, ità quidem, vt Cæsaris tum legati cæteriqúe principes, facto ibi decreto, concilium liberum in Germania cogendum esse statuerent, quo nimirum in concilio, quicquid in ecclesiam erroris atque vitij sese insinuasset, tolleretur: hoc postea decretum à Cæsare fuisse probatum, intercessoribus Moguntino, ac Palatino principe: Clementem verò pontificem, anno pòst, * conciliũ proposuisse longè diuersum ab Imperij decretis, & locum in Italia designasse, quod tùm ipsi recusarint: idem postea fecisse Paulum tertium, * misso legato, cui responderint etiam, eadem secuti vestigia, quæ prius: nunc autem illo suo diplomate pontificẽ idem moliri, licet occultè, quod * Clemẽs aliquandò claris verbis præ se tulerit: iam enim illum præiudicio quodam condemnare doctrinam, quam ipsi profiteantur, dum de nuper * natis loquitur hæresibus: quòd enim de hac doctrina sentiat, eamq; conetur extirpare funditus, id testificari pœnas atque supplicia, quibus homines innocentes afficit propter huius doctrinæ professionem: atque interim tamen illum, impudenti quadã simulatione præ se ferre, tanquam ecclesiæ suæ tetros illos errores atque vitia, de quibus, per tot annos, tam multi viri boni & docti, grauissimam habent querimoniam, emendare cogitet: & Cæsarem hoc illius astu persuasum, ipsos ad concilium euocare, quod minimè sit facturus, si fraudem illius & insidias haberet exploratas: his etiam artibus

Marginal notes: *Pag.259.* — *De concilio.* *Pag.289.* — *Pag.82.* — *Pag.230.* — *Pag.245.* — *Pag.46.* — *Pag.289.*

artibus illum vti, quandò per legatos solicitat reges atque principes, tùm ipsos quoque, vt concilium admittant, quò videlicet impij sui propositi laudatores habeat atque defensores, & vt approbatione concilij suam ipsi doctrinam condemnent: qua quidem arte Iulianus olim apostata milites Christianos circumuenerit: Ac licet aduersarij personam pontifex gerat, arrogare tamen sibi potestatē iudicis, omninò præter fas & æquum, in eoq; consentientes habere reliquos omneis, qui iureiurando sint ipsi multisq; modis deuincti: quàm id autem non liceat, aut, quàm eis concedi nō possit, Cæsarem haud dubiè, cæterosq; reges, opinione quidē sua, posse iudicare: quòd enim errores in ecclesiam pontifex, & doctrinam, nō solùm verbo Dei, sed vetustis etiam concilijs atque doctoribus cōtrariam, inuexerit atque defendat, quòd leges etiam tulerit quàmplurimas, præter mandatum Dei, quibus vera cognitio sit oppressa penitus & obscurata, illud nimirum suos theologos abundè beneficio Dei demonstrasse, ideoque se cogitare de his tantis rebus, in legitimo quouis conuentu, pontificem atque socios & accusare, & intentati quoque criminis conuincere: quemadmodum etiam malis artibus & inhonestis rationibus, per vim atque dolum, ad eiusmodi præfecturas perueniant, quàm turpem vitam agant, quàm illaudatis exemplis præluceant, quàm nihil sui muneris faciant, quomodo suæ fidei commissos homines negligant, & in omni vitæ nequitia bacchentur, id vulgò sic esse notum atque testatum, vt explicatione prolixiori nihil sit opus: his etiam de causis pontifici non licere, vel suimet iuris testimonio, indicere concilium, multò minus in eo præsidere: sed neque socijs illius iuratis licere, iudicis personam vsurpare, quū legitimi concilij ne pars quidem esse possint: ad hæc, in Italia cōnstitutam esse concilij sedem, planè contra Cæsaris & ordinum Imperij decreta, quæ contemptim ille negligat: nondum etiam sibi constare, an cæteri orbis Christiani principes eum locum approbent, & subesse graues causas, quamobrē eò venire sibi suisq; sit periculosum: nam etiamsi rectè caueatur, tamē, quia suas ibi passim clientelas habeat pontifex, qui doctrinā hanc oderint acerbissimè, magnum esse discrimen ab insidijs & occultis consilijs, quæ locis illis magnoperè sint metuenda: deinde, cùm hęc sit omnium longè grauissima causa, nec alia sub hoc sole possit oriri maior, quæ nimirum ad sempiternam vel salutē vel condemnationem pertineat, & cùm rei magnitudo postulet, vt ipsi magno numero cum suis ecclesiæ ministris atque doctoribus intersint, neque solis legatis rem tantam aut procuratoribus committant, perquam sibi graue futurum, excedere finibus Imperij, & in Italiam abire, suosq; fines atque populos, in hac animorum offensione per Germaniā, sine præsidio, & ecclesias absq; ministris aliquantò diutius relinquere: quapropter orare etiam atque etiam, vt hæc omnia

Iulianus Apostata.

Concilio nō posse præsidere Potif.

Pontificatus vitia.

De concilij sede.

Cæsar

1537 Cæsar diligenter secum expendat, & cùm sit præcipuus magistratus, ad quem inprimis veræ doctrinæ propugnatio pertineat, totum in hoc incumbat, vt vera Dei cognitio legitimè propagetur & augescat: nec enim vllum se doctrinæ genus impium amplecti, nec aliud quàm nominis diuini gloriam spectare. Hoc de concilio responsum approbabant etiam Georgij Brandeburgensis & Noribergensium & Hallensium & Hailbrunensium legati: reliquis non se admiscebant,* quia non erant confœderati.

Pa. 211.222.307.

Heldi ad protestantes respõsio.

De Cameræ Iudicio.

Cùm ad hunc modum essent locuti protestantes, Heldus è vestigio respondet, & de præclara Cæsaris voluntate, deque Galliæ rege, qui cum Turcis in reipublicæ perniciem conspirarit, multa denuò locutus, ad illud de Cameręiudicio venit, & religionis quidem causis pacem esse datam, nec id quenquam negare, sed in eo versari litem dicebat, quæ debeant hoc nomine censeri, quæ minus: & cùm ipsi pro religiosis habeant causis, quas alij ciuiles atque prophanas dicant, periniquum esse, nolle rem disceptari, nec alterius partis rationes & argumenta cognosci: Noribergæ quidem ipsos intercessoribus fortè nominasse causas aliquot, quas in eum ordinem referrent, Cæsarem verò non ità recepisse, quòd non plenè sciret earum conditionem: & posse fieri, vt ne ipsi quidem principes tunc exactè sciuerint, aut nunc etiam sciant, cuiusmodi sint causę, nisi quantum ij commemorant, ad quos ea res pertinet, qui suum hauddubiè sequantur in eo compendium: atqui legibus & æquitati & sacris literis esse congruum, vt in omni controuersia, litigatores ambo, quantum satis est, audiantur, neque secundum alterutrius narrationem, etiamsi vera sit, quicquam pronuncietur: Cæsarem ergò, qui litem hanc ad tribunal atque iudices reiecerit, omninò, quod sui sit officij, facere, & sic existimare, quò grauiores ipsi propositi sui rationes habeant, eò magis in lucem illas proferre debere: sic enim liquidò posse constare, quæ sint præiudiciales, & ad concilium referendæ causæ, quæ minus: item, an illi, quibus ademptæ sunt facultates atque bona, sint restituendi, nec ne: putare quoque Cæsarem, iudices in eo nihil esse facturos præter officium & datam fidem: illos etiam ità confirmare Cæsari per literas, quasi nullā religionis causam attigerint: idem ad se quoque perscribere, & nominatim de *Hamburgensibus hoc dicere, inde ab initio litis, quam cum ecclesiasticis habent, ad exitum vsque, ne verbulo quidem illos meminisse religionis, lata verò sententia, cùm iam ad executionem res tenderet, tunc primùm eius intulisse mentionem: iudices præterea sui facti paratos esse rationem reddere, quod quidem satis esse debeat ipsis, præsertim, cùm ex se nuper etiam audierint, quomodo satisfacere Cæsar ipsis cogitet, si quid illos deliquisse constabit: etenim, nō dispendium modò sarcire, sed causas illas omneis, de quibus illegitimè pronunciatum esse patebit, in pristinum statum restituere, & actionem

Pag. 301.

1537

nem ... tem præteritam velle rescindere irritamque facere: sibi profectò, quid Cæsar amplius præstare possit aut debeat, non apparere: quòd autem dicant, eos qui religionem ipsorum reijciunt, non oportere restitui bonis, id minus æquum sibi videri: nam absque legitima cognitione, & nisi litigatoribus auditis, nihil esse pronunciandum: scire enim ipsos, nullo iure licere, quenquam religionis, vel alia quauis de causa spoliare: itaque non se posse rationem hanc atq; modum agendi, in vllo, quicunq; sit, probare: nam, vt ne quid eiusmodi fieret, idcircò Noribergæ transactũ fuisse certis conditionibus, & edicto deinde* Cæsaris denunciatam, atq; sancitam esse publicam per Imperiũ pacem: ac sanè, de religione multò posse facilius cõuenire, sua quidem opinione, si non occupandis bonis ad eum modum incumberetur: quæ quidem bona non tanti esse debeant in hoc toto negocio, præsertim, cùm euangelij doctrina lõgè diuersam viam nobis commonstret, & vt cogitationes nostras atque studiũ aliò referamus, hortetur: Quòd autẽ Hamburgensem illam causam ad religionẽ pertinere dicant, aut nullam aliam, mirari se plurimùm: nam esse multas alias, de quibus ex præscripto legũ & eius edicti, quod Cæsar Vuormaciæ* fecit, Camera iure possit cognoscere, verùm eas omneis, quadã singulari Cæsaris benignitate suspensas manere: cum ergò Cæsar aduersus pacta nihil sit facturus, & idẽ ab ipsis expectet, petere sibi claris verbis de eo renunciari: personas autem Cameræ quod nuper etiam dixerit, ex medijs Imperij prouincijs esse desumptas: & quanquàm ipsorum societatis pauci admodum fortè sint in eo consessu, tamen non esse probabile, rem idcircò minus æquè administrari, quandoquidem illi non suo quodam arbitratu, verùm ex legitimis rationibus, iuxtaque leges & secundum Imperij consuetudinem pronunciare, fide data teneantur: hanc sanè rationem, quo tempore iudicum ipse fuit in numero, diligenter obseruatam fuisse: verùm, vtcunq; se res habeat, si quod illorum sit delictum, non futurum impunè, neque se defendendam illorum suscipere causam vel excusandam: illos etiam hoc ab se non requirere, & quò minus de re tota cognoscatur, non recusare: Nunc autem ad illos quod attinet, qui pòst, ad doctrinæ fœderisque societatem accesserunt: nuper se commemorasse, quemadmodum ad Cæsarẽ eius rei nihil exactè delatum sit* hucusque, & Cæsarem sic arbitrari, qui pace Noribergica non sunt comprehensi nominatim, eos omneis teneri publicis Imperij decretis, & authoritatem debere concilij expectare: quòd verò quosdam nihil promisisse, quosdam priuatis transactionibus hanc sibi facultatem integram seruasse, quosdam promisisse quidem dicant, sed fiducia futuri breui tempore concilij: quicquid eius rei sit, in medio sese relinquere: sed tamen quantùm ad eos pertinet, qui priuatas obijciunt transactiones, non se detrectare, si quod eius rei documentum pre-

Pag. 117.

Pag. 66.

Pag. 298.

1537 feratur, Cæsaris nomine respõdere: nam quòd Cæsaris interuenerit vlla priuata cum aliquo super ea re transactio, præter illam Noribergicam, non se posse credere: sibi etiam vtile videri, qui sui facti causam hanc adducunt, vt exhibeant documenta, quæ sit ilicò missurus ad Cæsarem, aut ipse forsan delaturus: Et quia Cæsaris animus ad quietem atque concordiam omninò tendat, petere rursus, vt in bellum Turcicum, & ad Cameræ necessitates, opem atq; pecuniam conferant: quorum vtrunq; pertineat inprimis ad reipublicæ Germaniæ salutẽ: &, si fortè Turca non se cõmoueat, vt * tùm in menses aliquot idem subsidium dent Cæsari contra Galliæ regem: id si faciant, fore, vt huius officij minimè ipsos pœniteat: cupere autem, quid ipsorum sit in eo voluntatis, cognoscere, quò mox ad Cæsarem perscribat: De concilio scire ipsos, quantus labor atque solicitudo Cæsaris interuenerit, vt id aliquando cogeretur: hoc autem eius esse mentis, vt in eo dissidium religionis placidè componatur, & reipublicæ status, ad gloriam Dei, hominumq; salutem emendetur: cumq; nunc eò sit deducta res tandẽ, vt ad concilij diem non ita longum sit interuallum, minimè omnium putasse Cæsarem, fore, vt ipsi contrà exciperent: & si quidem in eo proposito maneant, longè futurum hoc ei gratissimũ: & cùm sit maximi res momenti, habere se in mandatis, vt hoc apud ipsos planè cõficiat: itaq; vehemẽter obsecrare, vt Cæsari gratificentur, neq; secessionẽ ab alijs faciant: nec enim vnquam fuisse propositi Cæsaris, vt vllam rem impiam, & verbo Dei contrariam, & turpẽ, quæq; mali sit exempli, vel contra bonos mores, in concilio defendat vel excuset, sed curaturũ inprimis, ne quid vlli tribuatur affectui: cumq; sit æquitati consentaneũ, vt sacræ literæ & receptæ scripturarũ explanationes primũ obtineant locum, nõ videre Cæsarem, quid obstet, quò minus ad conciliũ aut ipsi veniant, aut suos mittant legatos: nã exclusis malis artibus atq; dolo, quod quidem Cæsar in se recipiat, concilium sanè pro suspecto haberi non posse: quas igitur adduxerint causas, non satis esse graues, & posse non apud Cæsarẽ modò, sed apud reliquas etiam gentes in suspicionem venire: Quæ verò de pontificis animo dixerint, acrioribus paulò verbis, ea profectò, si quidem vera sint, à nemine posse laudari: Cæsarem planè de eo nihil quicquã scire, sed ne suspicari quidem, imò non dubitare, quin pontifex, vt præcipuum ordinis ecclesiastici caput, pro sui muneris ratione, christianè sese gerat: verùntamen, si quas habeãt aduersus illum & reliquos eius ordinis querimonias, licere proferant eas in concilio, & sine odio atq; inuidia modestè tractent: De forma etiam & modo concilij, & quicquid est cæterarũ rerum quod desiderent, licere vt ibi proponant: nam vt cæteris ipsi populis, modum, quo res quæque tractanda sit & expedienda, præscribant, id sanè minus æquum esse, nec etiam laudari posse: nam ne Cæsari quidem ipsi & reliquis ordinibus hoc licere.

Pag. 299.

De concilio.

De Pontif. animo. pag. 302.

De forma & modo concilij.

[illegible]neq; paucorum esse, de rebus illis decernere, sed vniuersi cœtus: venturos enim eò plurimos eruditione & virtute præstantes viros: neq; sic putandū esse, tanquā ipsorū modò theologi sint afflati numine diuino & rerum sacrarū periti: nā & aliubi reperiri, in quibus nec doctrina nec vitæ sanctimonia desiderari possit: Iā ad cōcilij sedem Mantuā quod attinet, Imperij quidem principes, & ipsos inprimis, flagitasse locum in Germania constitui, neq; Cæsarē id impediuisse, quò minus fieret: sed cogitandū esse tamen interim, quid reliquis etiā nationibus cōmodum sit & opportunū, & cur eam vrbem pontifex præ cæteris delegerit, nempe, suo quidē iudicio, propterea, quòd sit Germaniæ vicina, & copiosa, & eo loco posita, quò cōmeatus facilè supportari possit. deinde, salubritate cœli commēdata, & ditionis Imperij, sic, vt nullū ibi pōtifex compendiū habere possit: nam eius vrbis principem esse beneficiarium, atq; clientem Imperij: sed tamen, si fortasse minus fidant & discrimē vllū subesse putent, Cæsarem, qui maximè sit cupidus concilij, curaturū, vt ipsis idoneè caueatur: itaque, si opus esse putent, licere vt ea de re ipsum interpellent: non se dubitare, quin æquissimum ferant responsum: petere autem, vt amplius super eo deliberent, & clarè de sua voluntate respondeant, ac Cæsari morem gerant, quod ipsis & vtile cumprimis & honestum sit futurum, & Deo quoq; gratissimum. Cùm sic orasset, petebat eorum nomina sibi dari, qui post pacificationem Noribergicam accesserant. in eo perscriptum erat, Georgium Brandeburgicum, Noribergam, Veissenburgum, Hailbrunum, Vuinsemium, Halam, esse quidem eiusdem religionis, * non autem fœderis. rogabat igitur sibi nomine Cæsaris explicari, cuiusmodi esset ipsorum fœdus, & quibus initum conditionibus.

De concilij sede Mantua.

Horum quidam repudiarunt pa. 210.211.

Eodem, quo sunt hæc acta, die, venit eò legatus pontificius, episcopus Aquensis, cum literis ad electorem Saxoniæ, quibus eū pontifex ad conciliū hortabatur. Cùm enim anno superiori Vergerius legationē Germanicā renunciasset, vt libro præcedenti * diximus: pontifex, cui minimè illa placerent, Aquensem in Germaniā emittit, vt nouus videlicet legatus aliquid impetraret. Sed & iste lusit operam, neq; magna fuit eius habita ratio: & certo die, cùm Lantgrauij colloquium expetiuisset, ille, non sibi vacare dixit, & eodem ferè momento Lutherum inuisit, grauiter ex calculo tunc ibi decumbentem. quod quidem è suo diuersorio legatus videre poterat. Aquensem, Vergerius, abiturum, Germaniæ statum, & quomodo quisq; prēsandus esset & appellandus, mandatu pōtificis docuerat.

Legatus pontificis ad protestantes.

Pag. 286.

Aquēsis in Vergerij locū legatus succedit.

Lantgrauius pōtificis legatū cōtēnit & Lutherum inuisit.

Quarto pòst die, qui fuit vltimus Februarij dies, respondent Heldo protestantes. De Cęsare nunquam se dubitasse, quin pacem factam seruaret, quod quidem literis tàm publicis quàm priuatis nō semel promiserit: sed & Cameram, & ipsum iam oratione sua talem affingere interpretationem, vt non in dubium modò vocetur ea pax,

Protestantiū ad Heldum responsio.

De Camera Iudicio.

1557 verumetiam planè videatur tolli, nec vllius esse vsus: nam ipsius sermonem eò spectare, quasi pro causis religionis habeat illas modò, quæ profluunt ex edicto Vuormaciensi & alijs quibusdam Imperij decretis, non etiam illas, quæ postea natæ sunt, & quæ priuatas ad personas pertinent, de quibus nominatim sit actum Noribergæ cū intercessoribus: longè verò aliam huius tractationis causam fuisse.

Pag.66. Nā etsi Leonis decimi pontificis impulsu, Cęsar edictū illud * Vuormaciense fortè promulgauit, tunc, cùm veram doctrinam perpauci adhuc intelligerent, postea tamē illud alijs Imperij decretis, quantū Pag.150. ad se quidē attinet, suspēsum fuisse, præsertim in comitio * Spirensi, ante annum vndecimum, vbi controuersiam omnē placuit ad conciliū referri, & hoc insuper additum fuit, vt interea magistratus omnes, in sua quisq; ditione, rem ità gerāt, quò factū suum & Deo possint & Cæsari quoq; probare: nimirū ex eo satis intelligi, suspensum illud edictum, neq; sibi Noribergę opus fuisse, de noua solicitare suspensione: Cur enim ad legitimū concilium delata sit omnis actio, si Vuormaciense valere semper oportuit edictū, aut si ipsorum habita semper est religio pro condemnata? multum videlicet inter se differre illud edictū & pacem Noribergicā: illud enim ad executionem spectasse tantùm, & hoc solùm in quæstionē venisse tunc temporis, an quis edictū violasset? eo cognito, licuisse tum fortè Cameræ, nisi comitij Spirensis decretum interuenisset, iurisdictionē exercere, tanquam in re ciuili: Verùm eas causas, propter quas Noribergæ conuentum & transactum fuit, ad fidem atq; religionē pertinere, quod claris etiam verbis in suo diplomate Cęsar testificetur: nam etsi Camerę nō licebat alioqui de hisce rebus cognoscere, tamē motus vitandi causa, Noribergæ fuisse cautū amplius, vt ab ijs abstineretur: ex diplomatis quoq; Cæsarei verbis liquidò constare, cautum ibi fuisse nō de ijs modò controuersijs, quę tota sui natura sunt religionis, verùm de illis etiam, quæ propter mutationē rituū atq; ceremoniarū & id genus alia nascuntur: deinde, pactiones omneis intelligendas esse pro qualitate rei siue causę, propter quā nata lis fuit Pag.150. atq; controuersia: Iam verò inde post illud Spirense * decretum ad Pag.227. pacem vsq; * Noribergicā, è suis nemini, quod quidem ipsi sciant, vllam fuisse litem motam à fisco vel factam molestiam: Cameram quidem vsurpasse sibi cognoscendi potestatem, & in iudicium vocasse nonnullos, propter mutatam religionē, ceremonias, ritus, & propter facultates atque bona: cumq; de his rebus esset dissidium, se nominatim illas intercessoribus detulisse: transactionem igitur illam non de ijs tantùm rebus, quæ descendunt ab edicto Vuormaciensi, verùm de illis etiā intelligi debere, quæ tunc temporis, quādò conuentum fuit, erant controuersiæ: nam cur alioqui tantū laboris & molestiæ sumpsissent, cur sumptus fecissent in re, quæ iam dudum esset Imperij sublata decreto, & vnde nihil erat metuendū

incom-

huiusmodi? cùm autem metus esset, ne Camera suis actionibus 1537
tumultum excitaret, de inducijs fuisse pactum, quæ sanè nō aliò referri possint, quā ad eas causas, de quibus tunc potissimùm lis erat, & quæ tunc intercessoribus explicatæ fuerunt: quòd autem ignorasse Cæsarem ait, quò propriè pertinerent illæ causæ, non videri probabile, cùm propter eas & indictus esset ille cōuentus, & nisi componeretur, motus impenderet: neq; verò credibile esse, vel intercessores ad Cæsarem hæc nō scripsisse, vel Cæsarem, si quid improbasset, dissimulare voluisse: quin etiam ista Cæsari pro sua potestate licere, pacis retinendæ causa, nullū esse dubium: quàm etiā pax consistere non posset, nisi hæ causæ comprehenderentur, nuper se docuisse: cunque lege sit cautum Imperij, ne quis alteri suum eripiat, se tùm intercessoribus explicasse Noribergæ suam sententiam, & si quidem Camera sibi litem moueret, propter adempta suis monachis atque sacrificulis bona, qui veram religionem atque cultum reijcerent, habituros illud se pro vi & iniuria, declarasse; quòd autem iniquum esse putet, nolle pati, vt Camera cognoscat quæ sint causæ religionis, quæ minus, quòd etiam dicat, quò plures habeant sui propositi rationes, eò magis in publicum illas esse proferendas: ad ea satis iam esse responsum, neque putasse futurum, vt hoc obijceretur: nam, etsi minimè lucem defugiant, imò vehementer cupiant coram æquo iudicio causam omnem disceptari, tamen, vt ab ea formula, quam Cæsar interposuit, discedant, nō sibi esse integrū: nec enim ad Cameram sese reiectos, verùm actionem omnem interdicto sublatam, & illud insuper additum esse, si quid contra fiat, vt ad Cæsarem hoc ipsiúsue legatum renuncietur: nam de Camera facile sibi fuisse respondere, cur eam nō admitterent, ideò nimirum, quòd in eo consessu plæriq; sint omnes religionis pontificiæ, & iureiurando teneantur, non minus ex præscripto iuris pōtificij, quàm ex legibus Imperatorum iudicare, quòdq; nō sibi tantùm, sed multis alijs per Germaniam notæ sint ipsorū rationes & modus agendi: quòd autem iureiurando sint astricti, non illos idcircò suspicione liberari: nihilominus enim recusari posse, quod sibi quoq; necessariò faciundū fuerit: quid enim ab ijs expectent, qui contrariā profitentur religionem, quiq́, suam doctrinam vt impiam condemnāt? nihil etiam ad rem facere, quòd nomine Cæsaris perpauci, cōplures autē ex Imperij prouincijs in eo sint cōsessu: vim enim totam in hoc esse positam, cui sint addicti religioni: quales autē eos esse oporteat, ex decreto comitij Ratisbonensis apparere: plærosq; etiam omneis ab episcopis & id genus alijs eò destinari; cunq; suas ipsi causas ecclesiastici, quæ ad cerimonias atq; ritus, ad docendi munus atq; bona pertinent, religiosas nominent, cur nō ad hunc numerū eas omneis Camera rescribat, quæ sunt eiusdem generis? verū igitur esse quod prius quoq; dixerint, si quidem Cameræ se iudicio submittant, nihil

1537 opus fore concilio, cuius ad cognitionē illa propriè pertineant: nam illos indifferēter, quæcunq; sint adhuc ad ipsos delatæ causæ, iudicare, & non bona tantùm, sed impias quoq; ceremonias voluisse restitui: quod ipsum si valere debeat, omnem suam doctrinam iri cōdemnatū: procuratores quoq; suos non audere metu periculi causas defendere, multò minus recusare iudices: illos enim etiamsi recusentur, pergere nihilóminus, & remisisse nuper Hamburgēsibus literas recusationis: De monachis & id genus alijs ideò se illud exemplū posuisse, vt ostenderent, non ad eos, verùm ad ecclesiæ ministros & alios pios vsus ea pertinere bona: quod igitur de bonis occupatis, deque spoliatione dixerit, ad iniuriā suā pertinere, neq; sibi tale quid, non solū ab vllo suæ conditionis, verùm ne à Cæsare quidē obiectū adhuc esse: mirari autē, cur vim esse dicat in eo, quòd monachis atq; sacrificis, qui verā religionē aspernantur, & manifestos errores obstinatè defendūt, ecclesiæ facultates adimant: illos enim in his ipsis bonis, quæ sui maiores magna ex parte cōtulerint, aliud nihil habere iuris, quàm quòd ecclesiæ fuerunt aliquādo suis in ditionibus ministri: postea verò, quā illuxit veræ doctrinæ cognitio, deprehensos errores non se potuisse bona conscientia tolerare diutius, verùm necessariò sustulisse, & illis, qui religionis emendationē præfractè recusarent, bonorum vsumfructum minimè permisisse: Quòd si qui fortè putent, illos nihilóminus in sua religione tolerandos fuisse, non rectè sentire: nam id sibi non licere, ne culpæ fiant affines: non verbis enim tantùm, sed ipso quoque facto Christum atque veritatem abnegari: criminationem igitur hanc sibi præter meritum offerri: cuius enim hoc esset imprudentiæ, propter tantula bona, tàm inuidiosa, in discrimen vocare fortunas omneis, existimationem, vitam ipsam, coniuges, liberos, & quicquid omninò charum esse potest? Aliena bona, quæque suæ non sint ditionis, non affectare sese: iure quoque pontificio demonstrari posse, non illis ea bona competere, quia falsam doctrinam proponunt atque defendunt: nec enim emolumentum hîc spectari, sed hoc solùm & inprimis agi, ne qua fiat per ipsorum ditionem nomini diuino contumelia: nam illis, qui sanam doctrinam amplectuntur, nihil auferri quicquàm: neque dubitare, quin de hisce bonis multò sint ipsi meliorem Deo reddituri rationem, quàm illi, qui titulum ecclesiæ sibi sumunt, eaque bona nullo iure possident atque profundunt: Et si fortè ius possessionis in medium adducant, nihil ad rem facere: cùm enim veritas illucescit, omnem & possessionem & præscriptionem & consuetudinem euanescere, velut vmbram, etiam iuris pontificij testimonio: non ergò pugnare cum legibus aut æquitate suum hoc institutum, sed esse tùm honestum tùm pium & sacris literis consentaneum: illud etiam, quòd ait non se probare, quandò per vim aliquis à bonis deijcitur, in aduersarios rectè quadrare, quorum

De monachis.

Heldus taxatur arrogantia.

1557

[illegible] grege si quis ad veram doctrinam sese conuertit, huic non [illegible] eripi tantùm, sed vitam quoque: scire enim ipsum, quan[illegible] sæuitia quantum sanguinis profusum sit, hanc vnam ob causam: exilium quidem & totius familiæ calamitatē illis esse mitissimam pœnam: Quòd præterea dicat, facilem fore concordiæ viam, nisi de bonis ageretur: verum esse quidem, ad aduersarios quantùm attinet: nisi enim hi suas opes, honores, delitias, mollem illam & voluptuariam & turpem vitam longè præferrent studio veritatis, nulla difficultate posse rem omnem transigi: licet enim sciant iniquam hanc esse profusionem, tamen emendationem eos ferre non posse, quæ cumprimis necessaria sit: Iam quòd Camerales dicant, nihil se præter officiū fecisse: quàm id sibi constet, è superioribus intelligi posse: [illegible] & cognitionem legitimam exoptare se vehementer, & iam olim petijsse, quò de causis recusationis arbitri decernerent: Vt autem in integrum restituantur à Cæsare causæ, de quibus Camera non rectè pronunciarit, admodū fore difficile, nec actores etiam, secundū quos latæ fuerunt sententiæ permissuros: Quòd igitur scire cupiat, quid ipsorū sit in eo volūtatis: & pace nihil sibi antiquius esse, & cōtra pacis rationes nihil fecisse, & causas, cur illos recusent iudices, explanasse: iam verò, si quidē illi præter hæc omnia suo more pergant, nō se parêre decretis, & si qua vis fiat, iure naturæ, quod defensionē omnibus permittat, socios periclitātes deserere non posse, cùm sciāt, illis oppressis, eundem casum sibi quoq; breui subeundū esse: Quantū ad reliquos attinet, qui pòst ad fœdus atq; doctrinam accesserūt, dolere sibi, Cæsarem de eo nihil habere comperti: se quidem suis in Italiam * legatis eorū nomina dedisse perscripta, vt, si rogarentur, exhiberent: quòd autem pacto licere quibusdam dixerint, liberā habere religionē, id de transactione * Cadamica intelligendū esse, deq; principe * Vuirtembergico, cui sit hoc permissum: & quoniam id Cæsari constare possit, non opus esse documento: reliquos autē, agnita veritate, dùm longius extraheretur conciliū, iudicasse conscientiā obligationi ciuili longè præferendā esse: Quod de Cæsaris animo dixerit, nō dubitare se, quin ita res habeat: veruntamen, audire se, longè aliud aduersarios moliri, & Cæsarē in se concitare: cuius quidē rei fidem inter alia faciant Camerales: itaq; rogare, vt & sui ratio habeatur, & ea pax detur, in qua possit acquiescere: quòd si fiat, non se defuturos eius postulatis de Turca deque Camera: postremum illud de fœdere, mirari se cur petat: nam Cæsarem id non ignorare, & per intercessores ab se contendisse Noribergæ, vt ab eo discederent: se verò tùm ita respondisse, vt nihil amplius vrgeret: ab aduersarijs autem huius rei causam sibi datam esse: cuiusmodi enim hi consilia multis nunc annis tractent, atque cudant, esse non ignotum: hoc verò suum fœdus, non ad vim, sed ad defensionem esse comparatum, & ijs conditionibus initum, vt

De Cameralibus.

Pag. 291. 296.

Pag. 242.

1537 si sit opus, non Cæsari tantùm, sed omnibus etiam indifferenter exhiberi possit absque pudore: De concilio, deque Cæsaris erga rempublicam animo quæ dixerit, periucunda sibi fuisse; credere etiam, incognitum esse Cæsari pontificis animum, & hac de causa concilium tantopere solicitare: qualem verò de pontifice habeat opinionem Cæsar, in medio sese relinquere: sed cum eius diploma sit planè diuersum à voluntate Cæsaris & omninò captiosum, non se posse, quid de eo sentiant, dissimulare: nam antequam concilij fiat initium, doctrinam suam ab illo iam esse, non verbo tantùm, sed ipsa re quoq; cōdemnatam: notum etiam esse, quemadmodum in omnibus conuentibus, vbi de religione tractatur, etiamsi scripturā illi sacram videant contra se facere, ius definiendi sibi sumant & arrogent ipsi: Et quanquàm sui sit propositi, pontificem atque socios, in legitimo cōuentu, falsæ doctrinæ & hæreseos & impietatis accusare, non dubium esse tamen, quin ille suo more cognitor esse velit simul & iudex: quòd enim eò spectet, ipsum testificari diploma, quod si semel approbent, nequicquam postea de actionis modo verba se facturos esse. An autem hoc sit eiusmodi concilium, quale Cæsar & ordines imperij non vnis comitijs decreuerunt, cuiusuis non iniqui iudicis arbitrio sese relinquere: nam illa verba, liberum & Christianum concilium, prudenter & cōsultò semper addita fuisse, & illud quidem non sic accipiendum esse, vt suā cuiq; sentētiam ibi proferre tantùm liceat, sed, ne pontifex etiam atq; socij, qui fide sunt inuicem & vinculis astricti, de suis ipsi causis pronūciēnt: alterum verò non ità interpretari oportere, quasi Turcis & id genus alijs in concilio non sit locus. verùm, vt iuxta sacras literas, doctrinæ partes omnes explorentur & definiantur: Scire etiā se, non vna solùm regione, sed passim per orbē terrarum esse dispersos homines pios atq; doctos: & hanc ipsam cogitationem sibi perquàm esse iucundam, quòd sperent, si pontificis hæc immoderata potestas restringeretur, nec ab vnius imperio simul omnia penderent, futurū, vt nō sui tantùm theologi, verùm alij complures è diuersis nationibus, viri boni, qui nunc illius oppressi tyrannide mussant atque latent, ad ecclesiarum emendationem omne studium & operam conferrent: iam, ad concilij sedem quod attinet, non videre se, quis potior locus, quam Germania, sit deligendus: nam licet ad alias quoq; gentes concilium pertineat, tamen ad Germanos & ad se cūprimis illud spectare, quibus eò sit ipsis veniendū vnà cum ecclesiæ ministris, cùm interim alij reges atq; principes externi per legatos rē obire possint atq; conficere, pro vetusto & iam olim recepto more: cuiusmodi sit etiam vrbis Mantuæ situs & opportunitas, nolle se disputare: sed esse iam in Italia bellum, & vt nullum sit, tamen, cur sibi locus ille suspectus esse debeat, nuper * explicasse: Mantuæ dux quomodo sit affectus, non se disputare, sed ipsius fratrem germanū esse primi

De concilio.

De cōcilij sede.

Pag. 225, 303.

[illegible]minis cardinalem, quod ipsum ad augendam quoque su- 1537
[illegible] faciat: Itaque, si reliquæ gentes de suis rationibus audi-
ant, quamobrem & locum recusent & agendi modum, non dubi-
tare se, quin & probent, & si secus fieret, tunc demùm sinistram de
se concepturi sint opinionem: Cæsarem quoque scire, per Germa-
niam esse multas ciuitates, non minus, quàm est Mantua, commo-
das, & quod præcipuũ haberi debet, æquitatis & iustitiæ nomine
commendatas: nam illa clandestina & occulta consilia tollendi ho-
mines è medio,* non sic esse nota nec vsitata Germaniæ, sicut alijs
quibusdam locis: Quòd autem Imperij decretis * ad hunc modum
insistant, nec ab illis diuelli sese patiantur, non debere Cæsari videri
mirum neque nouum: nam olim etiam Liberium episcopum Ro-
manum, Athanasij fautorem & amicum, à Constantino Cæsare pe-
tijsse, vt concilium indiceret Alexandriæ, vbi reus & actores habita-
rent: & licet illis, qui sunt ad solem occidentem, locus ille minus e-
rat commodus, etsi totius orbis iudicio condemnatum Athanasiũ,
eiusque socijs igni & aqua interdictũ esse Cęsar diceret, quanquam
Liberium esse vnum ex omnibus contenderet, qui publicam pacẽ
perturbaret, nihil tamen hunc de suo studio remisisse, cunque de-
inde Cæsar id pernegaret, longo pòst tempore, errorem illum Arrij
regnasse, tandem verò victricem Athanasij fuisse doctrinam, & in
sempiternum valere. quis autem enumerare possit, quàm multum,
eius dogmatis causa, sit profusum sanguinis? eandem quoque suæ
religionis futuram esse conditionem, siue locus detur idoneus, siue
non: consimili de causa, qui concilio interfuerũt Basilensi, recusasse
Ferrariam, quò pontifex Eugenius aliud indixerat concilium, Hen-
rico septimo Cæsari grauem fuisse cum Roberto Siciliæ rege con-
trouersiam, & citasse illum Pisas; id autem iniquũ fuisse visum Cle-
menti v pontifici, qui & regem tuebatur, &, quamobrem eò veni-
re non teneretur, causas explicabat, multò sanè leuiores, quàm sint
hæ suæ: quòd igitur eiusmodi concilium recusent, nõ sibi, sed pon-
tifici culpam eius rei tribui debere: quoties enim ad consilium ipsi
causam suam reiecerunt, de tali sensisse concilio, quale Cæsar & or-
dines Imperij decreuerãt: nec enim ignorasse, quòd si pontificibus
permitteretur summa rei, futurum, vt ad suum illi referrent omnia
compendium, & oppressa vera doctrina suam impietatem confir-
marent: Atque interim tamen Paulum III ità rem ornare verbis
ad Cæsarem, quasi candidè prorsus agat & syncerè, cùm longè di-
uersum cogitet: adhæc, cuiusmodi conciliũ ipsi requirant, nõ * Cle-
mentis modò, sed ipsius etiam Pauli tertij legato * Petro Paulo Ver-
gerio sese declarasse scripto: cumq; Cæsaris hanc esse mentem ipse
dicat, vt emendentur errores atque vitia, ne minimam quidem eius
rei significationem in pontificis apparere diplomate: nam si veram
& necessariam cogitaret emendationem, non fuisse condemnatu-

Vt in Italia.
Factis de cõcilio cogendo in Germania.
Liberius Episc. Romanus.
Pag. 281.
Pag. 255.

1537 rum ipsorū doctrinam, indicta causa: Et quanquam de Cæsaris æquitate nihil dubitent, eoque magis doleant, quòd ei gratificari nō possint, tamen hac illius beneuolentia & sedulitate minimè sibi cōsultum iri: nam etiamsi concilio Cæsar intersit ipse, notum esse tamen, quantulum facultatis vel ei vel cæteris etiam regibus, in eiusmodi causis pontifices concedant: etenim, vt multum largiantur, adhibere quidem illos fortè deliberationibus, decernendi verò potestatem nullam facere, sed eam sibi seruare solis, vt, si fortè Cæsar & ciuilis magistratus aliquantò longius progrediantur, eo tanquā retinaculo atq; freno ipsos cohibeant, & pro suo demum statuant arbitratu: quòd igitur has pontificis insidias declinent, orare, ne Cæsar molestè ferat: brutis enim animantibus hoc insitum esse natura, vt quo loco positum sibi sciunt esse laqueum, eum locum vti fugiant: Quid etiam in concilio Constantiensi cum Sigismundo Cæsare sit actum, esse peruulgatum: nam licet is Ioanni Husso fide publica rectè cauerat, patres tamen eius imminuisse potestatem, cùm dicerent nec ipsi nec alij cuiquam licere in eo sibi præscribere: victum itaque Cæsarem, illorum authoritati, quam sibi vendicabant, cessisse, non absque gemitu, sua quidem opinione, sed tamen miserabili cum interitu illius, qui fidem publicam secutus, in eam deuenerat calamitatem: Qua quidem ex re liquidò videri, quantum Cæsar, etiamsi maximè cupiat & velit, subuenire possit ijs, quos illi semel induerint laqueis, & velut in caueam incluserint: prouidè ergò sibi agendum, atque interim tamen, ne quid sibi tribuatur, non paratos esse modò iustam subire cognitionem, sed orare quoque Cæsarem vehementer, vt has tam graues causas diligenter expendat, & legitimum in Germania concilium indicat, in quo iudicandi partes ad pontificem atque socios minimè pertineat. Quòd si autem pontifex in ea re Cæsarem impediat, & syncerum in Germania conciliū cogi nolit testificari se palàm, per se non stetisse, quò minus initæ sint concordiæ rationes: quicquid etiam ex eo natum fuerit incommodi, totum hoc esse tribuendum pontifici: quod reliquū est, orare, vt hæc ad Cæsarem ita referat, suumque studium ei cōmendet.

Exempl. Cōcilij Constant. De eo vide pag. 63. 64.

Quum ad hunc modum esset inter ipsos actum, & Heldus omnia se renunciaturum Cæsari dixisset, protestantes de cæteris etiam rebus decernunt, de alendis ecclesiæ ministris, de ludis literarū aperiendis, vt ecclesiæ simul & reipublicæ semper suppetāt homines idonei, postea de ijs quæ ad fœdus atque defensionem pertinent. De Turca responsum Heldo fuit, vt suprà * diximus, & alioqui rumor increbuit, Ferdinandū regem parare bellū aduersus Ioannem Vayuodam, ideoque solicitare de auxilijs. In hac autem dubitatione, ne fortè reipublicæ deessent, decretū fuit absente iam Heldo, vt dimissis nuncijs communi sumptu, Saxo & Lantgrauius, quid rerum agatur, cognoscant, &, si Germaniam fortè Turca petat, vt tum rursus

Protestantium Smalcaldiæ decreta.

Pag. 302.

simul conueniant deliberaturi, quid ex officio quemque facere oporteat. Adhæc, vt omnibus facti sui ratio, causaq; recusati concilij cõstaret, placuit scripto rem omnem esse complectendã. Id pòst euulgarunt, typis excusum, & exteros reges atq; populos in hanc sententiam affati: Paulus tertius, inquiunt, diploma nuper * edidit, quo cõcilium indicit Mantuæ, iam ad Maij diem XXIII inchoandum, additis aliquot eius rei causis: legatos præterea dimisit ad reges atque principes, tùm Germanos tùm alios, qui concilium denuncient, & hortentur, vt eò vel ipsi veniant, vel suos mittant: cumq; * nos etiã hac de re per legatum interpellauerit, & Cæsar idem * fecerit, res ipsa postulat, vt demonstremus, ad quantum periculum atque detrimentum pertineat non modò nostrum, sed etiam totius reipublicæ Christianæ, si quidem illi mos in eo geratur. Et quanquàm iusta sit causa nostri propositi, non dubium est tamen, quin aduersarij, quo sunt ingenio, criminentur factum, & in pessimam partem interpretentur. nam vt nos totamque causam in odium adducant, affirmabunt hauddubiè, nullam pati nos posse cognitionem, nullumque iudicem, & reliquas contemnere nationes, è quibus multi sæpe viri præstantes eruditione prodierint: hoc etiam dicent, impium esse, concilij recusare decreta, quod sit ecclesiæ supremum tribunal, cui iure teneantur omnes parêre. fingent præterea, quasi nos iam huius doctrinæ pudeat, quasi lucem defugiamus, aut alioqui dissidia captemus, non necessaria, neque publicum ocium ferre possimus. Iam sanè, si quidem verè de nobis hoc diceretur, esset nõ impium modò, sed auditu etiam horrendum: itaque necessariò nobis est explicanda facti nostri ratio, & speramus futurum, vt quicunque sunt viri boni per Germaniam, & alijs in locis, non modò nihil tale de nobis credant, verumetiam in hoc incumbant, vt hæc omnium grauissima causa rectè tractetur, neque pontifici liceat sub ficto & adumbrato nomine concilij, manifestam veritatem tyrannide quadam opprimere. Docebimus enim non modò puram nos profiteri doctrinam, sed etiam aliud spectare nihil quàm gloriam Dei & reipublicæ salutem, nec vllam nobis aut pertinaciam aut morositatem obijci posse. Et primò quidem, quàm aliarum nationum & ecclesiæ iudicium non aspernemur, ex eo satis apparet, quòd hoc agimus, ne pontifex atque socij iudicandi prouinciã sibi sumant, verùm vt per homines idoneos minimeque suspectos omnia tractentur. quod ipsum à pijs omnibus desiderari nihil dubitamus: Cùm enim nonnullis in prouincijs extent vetusta quędam scripta & querimoniæ de falsa doctrina, de vitijs & impio cultu, quæ tùm in ecclesiam obrepserant, nõ dubitamus, quin ijs ipsis in locis, hodierno quoq; die sint aliqui viri pij & eruditi, qui sanam doctrinam intelligunt, etiamsi tyrannide pontificis oppressi tacere coguntur. hi sanè meritò debent adhiberi concilijs, vt liberè dicant

1537

Scriptum protestantium de recusato concilio.

Pag. 289.

Pag. 253.

Pag. 299.

1537 dicant. nec enim pro legitimo debet haberi concilio, quod pontifex atque socij regunt, qui falsa dogmata per vim atque potentiam defendunt. & pro veteri consuetudine decreta faciunt verbo Dei contraria. Christus enim, quandò summum tribunal constituit, iussit ad ecclesiam referri quicquid emendationem requireret. quibus ipsis verbis tyrannidem omnem atque dominatum excludit & infringit. Calumniosum etiam est, quod fortè dicunt, nos defugere publicum aspectum, neq; posse ferre lucem: nam in Augustæ[a] comitijs, doctrinam nostram sumus professi palàm, in Cæsaris & omnium ordinum Imperij consessu: deinde, celebratur hæc ipsa doctrina publicè, nostris in ditionibus, & extant ea de re nostrorum hominum libri, qui testificantur eam, & ex aduersarijs multi fatentur, plæraque dogmata nostrorum scriptis in lucem esse reuocata, quæ densissimis antea tenebris oppressa iacebant. nunc enim vera doctrina denuò lucet, de pœnitentia, de fide in Christum, de remissione peccatorum, de bonis operibus, de vero cultu, de sacramentorũ vsu, de potestate clauium, de magistratu, de traditionibus hominũ, & id genus alijs rebus. Neque verò nos euangelij pudet, vt ait Paulus, sed inprimis optamus, vt in omnium aspectu liceat de ijs rebus explicare sententiam. Quod etiam nostris obijcitur, quasi damnatas iam olim hæreses rursus excitarint, neq; sit opus idcircò disputatione vel ampliori cognitione, falsum est, & ad eos, qui nostræ doctrinæ confessionem eique coniunctam legerunt defensionem, facilè potest excusari: quam enim profitemur, non est noua doctrina, sed planè veteris ecclesiæ consensus, vt liquidò demonstrari potest. nec vllam hæresim admisimus aut impium dogma, sed veterũ doctrinam multis locis nostri homines reuocarunt, oppressam à pontificibus atque monachis. Falsum est etiam, quod de nobis dicitur, quasi dissidijs lætemur: nam ex animo nobis dolet, ità diuidi rempublicam Christianam, & concordiæ causa iustum flagitamus concilium. Quia verò pontifex atque socij veram & necessariam doctrinam condemnant, eiusque professores affligunt & persequuntur, & alios, vt idem faciant, hortantur, non possumus non hanc illorũ reprehendere crudelitatem & audaciam. confessione enim vult celebrari Deus, & impium est, associare se tyrannidi pontificis ità sæuientis. Deinde constat nos omnia reipublicæ munera subire, & onera sustinere, sicut reliqui faciunt ordines. ex quo videri potest, in religione quoque nos libenter esse consensuros alijs, modò liceret. Intelligimus præterea, quantũ ex eo nobis immineat periculi. pontifices enim multis nunc annis nõ obscurè præ se ferunt, quid moliantur, & quomodò regum animos in nos incendant. hæc tanta discrimina subire sine causa, & tantos in eam rem sumptus facere, an non extremæ esset dementiæ? sed scimus officium hoc debere nos Deo, nec quicquam esse, quod non eius mandato postponi debeat,

Pag. 186.

&

& colatur Deum, nihil à nobis aliud captari. Confutatis iam illorum criminationibus, ad alterum veniemus. Apud exteros plærique sunt qui putant, nos aliqua curiositate leuiora quædã impugnasse vitia, quæ pacis retinendæ causa dissimulari poterant. præsertim, cùm ea sit humanarum rerum conditio, vt in republica semper aliqua sintque remaneant, ad quæ conniuere oporteat. Sed longè res aliter habet. nam primò quidem errores atque falsa dogmata non sunt dissimulanda. iubet enim Christus à falsis doctoribus cauere: deinde, certamen est non de leuibus erratis, verùm de doctrina fidei, deque vera Dei cognitione, quod est vitæ Christianæ & synceri cultus præcipuum caput, quod silentio præteriri non debet, sed purè conseruandum est, & diligenter in ecclesia docendum. Negari autem non potest, extinctum hoc omninò dogma fuisse, nouamque doctrinam inuectam, magna certè cum Christi contumelia. Multos præterea reprehendimus errores, impiosque cultus, quos etiam alij quidam multò ante hanc ætatem viderunt, eoque concilium desiderarunt, vt emendatis vitijs, cõcordia retineretur: hac autem ætate multò magis est opus concilio, quandóquidem & plurimis in locis eadem vitia manent, & nata sunt dissidia, & in vitæ discrimen idcircò, multi vocantur homines innocentes. his ergò de causis tàm arduis, non modò nos, verumetiam Cæsar & cæteri ordines & episcopi decreuerunt ecclesiæ cumprimis esse necessarium concilium, in quo pura doctrina conseruetur. nisi enim tale fieret, maiorem dissipationem excitatam iri videbant: sed ecce, dùm eiusmodi conciliũ expectamus, prodit diploma* pontificis, Imperij decretis planè contrarium. Et quia non nostra solùm refert, sed totius etiam interest reipublicæ Christianæ, necesse putauimus hoc publico scripto testificari, & demonstrare, quamobrem concilium istud improbemus. Nam iudicandi potestas non ad solum pontificem & episcopos, verùm ad ecclesiam pertinet. quo quidẽ in numero sunt etiam reges ac cæteri ordines. Quapropter, etiamsi pontifex in hac causa non sustineret alteram partem litis, tamen nõ sit ei concedendum, vt solus ipse cum suis iudicaret, exclusis alijs ecclesię ministris, cùm autem manifestè sit ex litigatoribus alter, multò minus id ei concedi oportet, quia cum iure diuino & naturali pugnat. Accusamus verò pontificem non leuibus de causis, nec de illius dominatione tantùm disputamus atque luxu, sed ipsius & doctrinam & leges & impium cultum reprehendimus, hoc est, reum agimus illũ de idolatria & hæresi. quæ quidem crimina cùm obijciuntur, non pontificem sed ecclesiam oportet iudicium interponere, sicut veteres pontificum leges ipsæ testantur. Adhæc, pontifex non solùm est alter litigatorum, sed quia doctrinam nostrã multò antè* condemnauit, hoc ipso maiorem in se cumulauit suspicionem: quod cùm ita sit, quis dubitet, cuiusmodi sit in ipsius concilio futurum de no-

1537

* Pag. 289.

* Pag. 46.

strà

1557 stra doctrina iudicium? Nec enim putandum est, fore, vt definiendi potestatem vlli permittat contra vetus institutum: & cùm de modo tractationis nihil in eo diplomate dicat, meritò suspecta sunt nobis omnia. Nam eos tantum euocat & conscribit, qui sunt ipsi multis modis obligati, & de quorum voluntate compertum habet: indicti quoq; concilij causam hanc esse profitetur, vt nuper natæ hæreses extirpentur. Et quanquam id latè patet, tamen dubium nullum est, quin de nostra sentiat doctrina. nec enim de suis ipsum erroribus loqui, credibile est. imò pòst aliud emisit * diploma de Romanæ curiæ reformatione, in quo claris verbis profitetur, eò conuocari concilium, vt hæresis pestifera Lutherana tollatur. itaque principiò quidem animum suum callidè texit, vt aliquam haberet speciem diploma, sed pòst aperuit. Dubium ergò non est, eò solùm spectare illum, vt doctrinam nostram excindat. cuius autem esset insaniæ, institutum hoc illius approbare? Hoc enim agit, vt qui diploma recipiunt, doctrinam nostram fateantur impiam & hæreticam esse, deinde, vt reges atque principes, eo recepto, teneantur studium & opem conferre. Cùm igitur intersit reipublicæ, rogamus, vt hunc illius astum & insidias diligenter omnes considerent. nam licet mirari, cur his verbis diploma conceperit: & dubium est, vtrum eò fecerit, vt nos à concilio deterreat, an vt approbatione diplomatis irretitos habeat. Apud nos profectò dubium nullũ est, Cæsaris hanc esse mentem, vt reipublicæ consulatur, neque formam hanc diplomatis ei probari putamus: pontifex autem nõ tàm concilium indixit, quàm sententiam aduersum nos promulgauit. Neque verò permittet, vt scripturis res agatur, sed volet è suis legibus & cõsuetudine, & recentioribus aliquot concilijs pronunciari. Verùm hoc inprimis nos contendimus & affirmamus, hominũ traditiones verbo Dei contrarias, esse repudiandas. nam ecclesiæ doctrinam recipimus, pontificis autem errores atque tyrannidem nõ oportet ecclesiæ titulo exornare. Vetus ecclesia neq; recepit vllam legem aduersariam scripturæ, nec immensam illam potestatẽ attribuit pontifici, quam nunc sibi sumit ipse. deinde, cœtus ille hominũ, qui doctrinam euangelij damnant & affligunt, non sunt ecclesia, sed parricidæ, Caini progenies atque posteritas. Et priscis quidẽ temporibus, pij episcopi sæpè recusarunt concilia, quũ non veritatis propugnandæ, sed vel impiæ doctrinæ vel aliquorum potentiæ constituendæ causa viderent illa conuocari. Cæsar Constantinus indixerat concilium Antiochiæ: Maximus autẽ episcopus Hierosolymitanus, tametsi non longum esset interuallum, eò non venit, propterea quòd & Cæsaris animum, & quid Arriani molirentur episcopi, sciret. Athanasius, etsi Tyrum venit in conciliũ, tamen non diu substitit, quòd primores concilij videret accusandi simul & iudicandi partes vsurpare, & quòd summissos contra se quosdam intelligeret esse accusatores.

Pag. 298.

Exempla à priscis temporibus de cogendo Concilio.

Cõcil. Antioch. Maximus Episc. Hierosolymitã.

tate Sirmij, oppido Pannoniæ, magnum fuit olim concilium aduersus Photinum, res enim erat ardua: & quanquam Cæsar episcopis, vt eò venirent, mandabat, occidentales tamen non obtemperarunt, cùm Arrianorum turbam ibi creuisse animaduerterent, & fore suspicarentur, vt falsum ibi dogma decerneretur. Erat tunc magni nominis, Osius, episcopus Cordubensis: hunc Cæsar, Arrianorum hortatu, iussit ex Hispanijs eò quoque venire: cùm venisset, ratum habuit captiosum illud symbolum Sirmiense, quod ingentem post ecclesiæ dissipationem excitauit, & reprehenditur Osius hanc ob causam, ab Hilario, qui nō interfuit. Cyrillus episcopus Hierosolymitanus, ad eorum conuentus, qui Christum eiusdem esse cum patre substantiæ negabant, nunquam venit, & fertur omnium primus à concilijs appellasse scripto. Mediolani fuit inchoatum concilium, eoque conuocati per Cæsarem episcopi: cùm verò Paulinus episcopus Treuirensis, & alij quidam pauci viderent Auxentiū episcopum Mediolanensem atque socios moliri quædam sinistra, discessione facta concilium illud dissiparunt. Hunc igitur admodum magni illi viri conuentus omneis defugerunt suspectos, ne culpæ fierent affines. Cùm verò pontifex non obscurè significet, conciliū hoc confirmandæ potentiæ suæ causa institutū esse, rogamus omneis, ne crimini nobis dent hanc nostram recusationem. Sed & concilij locus grauibus de causis nō probatur nobis: est enim opportunus ad iniuriam, & omninò talis, qui dicendi libertatem impediat: deinde, magna sunt excitata contra nos odia plurimorum apud exteros, calumnijs aduersariorum, quasi profligata sit apud nos religio & vitæ honestas omnis: hæc autem persuasio, cùm sic præoccupati sunt hominum animi, magnū in se periculum habet. Esset igitur vel eò solùm inprimis vtile, concilium in Germania peragi, quò videlicet exteri, nostrarum ecclesiarum atq; ciuitatum viderent instituta moremq;, nec impediti calumnijs verā doctrinam odissent. Causæ quoq; magnitudo poscit, vt ex nobis plæriq; veniant ad cōcilium ipsi, verùm, vt nostros fines deseramus, planè nobis est incōmodum: & quia grauissimis de causis in Imperij comitijs decretū est, in Germania cogendum esse concilium, nō videmus, quamobrem ab eo sit discedendū. Cùm igitur ad totius orbis Christiani salutem hæc causa pertineat, obsecramus omneis reges atque principes, ne nostris aduersarijs fidē habeant, sed in hoc potius incūbant, vt vera Dei cognitio recuperetur: hoc enim gloriosius nihil facere possunt. Pontifex quidē eò tendit, vt ad iniustam crudelitatē ipsos impellat: sed ab ea debent inprimis abhorrere. nam ideo sunt in isto constituti gradu dignitatis, vt nomē Dei celebrent, & exemplo suo reliquis præluceant, & homines innocentes ab iniuria defendant. Quòd si vllo vnquam tempore legitimum erit concilium, tunc ita causam nostrā ibi tuebimur, vt omnes intelligāt, studia nostra cum

Concil. Sirmiense.

Osius Epis. Cord.

Cyrill. Epis. Hierosolym.

Concil. Mediolan. Paulinus Episc. Treuir.

De concilij loco.

Princip. officiū.

salute

1537 salute reipublicæ semper fuisse coniuncta. Fuerunt hoc in conuentu Saxo, Ernestus & Franciscus Luneburgici, fratres, Vlrichus Vuitembergicus, Lantgrauius, Philippus Pomeraniæ princeps, Anhaldij tres, & Albertus Mansfeldicus. deinde, ciuitatum nomine legati quàmplurimi cum amplissimis mandatis. nam erant præmoniti, quibus de rebus agendum esset. Prius quàm discederent, quod fuit Martij die sexto, literas dant ad Galliæ regem. ijs primùm excusant, quòd ipsius legato, superiori * conuentu non satisfecerint: causam etiam addunt, cur ne nunc quidem legationem ei mittant: deinde rogant, vt in amicitia permaneat, & cùm ad concordiam religionis omneis ipsi patefaciant aditus, nec tamen quicquam proficiant, vt hoc suum studium fauore ac beneuolentia prosequatur: postremò, quæ sit ipsorum de concilio voluntas, exponunt, & quid ipse constituerit in eo, scire cupiunt. Rex deinde decimo calendas Iunij respondet, & satisfactionem accipit, & de sua erga ipsos perpetua amicitia prolixè pollicetur, & suorum aduersariorum calumnias, edito scripto quod vnà mittebat, refellit, & de concilio suam esse, quæ fuit antea semper, hanc dicit sententiam, *, vt, nisi legitimum sit, & in loco tuto, nunquam sit illud approbaturus: neque dubium esse, quin Scotiæ rex, gener, in ipsius quoque sit futurus potestate. Is paucis antè diebus, ad initium Maij, cum vxore domum reuerterat, quæ deinde circa solstitium æstiuum vitam ibi finijt.

Principes qui Smalcaldiæ cõuenerunt.

Protestantiũ litera ad Galliũ. *Pag. 263.*

Galli ad protestantes responsio.

Pag. 263. *Magdalena Scotiæ regina moritur: De huius matrim. vide pag. 293.*

Pontifex interea concilium ad Calendas vsq; Nouembreis producit, eiusque rei causam esse dicit, quòd Mantuæ princeps Fridericus militum præsidio muniri vrbem, & sumptus in eam rem fieri velit: quod sibi pręter expectationem euenerit, & vereri plurimùm, ne iam plerique suum edictum secuti, Mantuam venerint, & exclusi fortè domum redire sint coacti: dolere sibi quidem istud magnopere, sed tamen eò moderatius ferre, quòd nulla sua, sed aliena culpa interueniat. Non multò pòst, Angliæ rex, & suo & regni procerum nomine scriptum euulgat. Concilium à pontifice conuocatum esse, cuius ille rei potestatem non habeat, & conuocatum esse, quo tempore bellum ardeat Cæsaris cum rege Galliæ, & Mantuæ designatum esse locum, quò non omnibus venire tutum sit neque commodum: se quidem ex animo cupere concilium Christianum, sed ad pontificium minimè venturum esse, neque legatos etiam missurum: nam hoc illis esse proprium, vt sui emolumenti causa, Christum & veritatem in eiusmodi conuentibus opprimant: nihil verò sibi cum episcopo Romano esse commune, nec illius edicta magis ad se pertinere, quàm cuiusuis alterius episcopi: de Cæsaris atque regum authoritate conuocari solita esse concilia: hunc sanè morem esse recuperandum, hoc præsertim tempore, quando tam graues habeat accusatores pontifex, neque tamen absque vitæ periculo reprehendi possit & accusari coràm, nisi legitimum habeatur

Pontifex producit concilium. De quo pa. 307.

Angliæ regis scriptum in concilium Pontificium. *Secundum scriptum est pag. 344.*

1537

ut concilium: non etiam ſibi ſuiſque cautum eſſe fide publica, & vt cautum ſit, tamen obſtare manifeſta pericula, cur non veniat: etenim vt fidem fallant, & innocentum cruore ſeſe reſpergant atque polluant, non eſſe pontificibus inuſitatum: &, vt alijs eò venire ſit integrum, ſibi tamẽ grauiſſimis de cauſis non eſſe, cui pontifex tendat inſidias, quem oderit acerbiſſimè, & in ſummũ odium apud alios reges adducere conetur, nõ alia profectò de cauſa, quàm quòd ipſius profligata ſit è ſuo regno tyrãnis, & annui cenſus * ablati: quã ſanè rem indigniſſimè ferat, eoque magis, quòd metuat, ne cæteri reges exemplo ſuo moniti, idem aliquandò faciant: Nunc etiam ad calendas vſque Nouembreis prorogatum ſcilicet eſſe conciliũ, neque tamen aſcribi, quo loco ſit habendum, & in Mantuæ principẽ conferri culpam: an non hoc ſit orbem terrarum ludificare? Mantuanum certè nihil peccare, qui ſuam vrbem tantæ hominũ multitudini nolit abſque præſidio committere, ſed in ipſum vnũ eſſe reijciendam omnem culpam, qui nihil agat ſyncerè, ſed omnia fraudulenter & captioſè: quòd ſi iam aliam fortè concilij ſedem cõſtituet, futurum, vt aut alicuius principis, qui ſit ipſi deuinctus, aut ſuæ ditionis vrbem aliquam deſignet: peramplam enim habere ditionẽ, & tenere pulcherrimas vrbes, quas & ipſius maiores per vim atque dolum occuparint, & ipſe mala fide poſſideat: cùm autem de vero concilio plærique omnes iudicio præditi deſperent, optimum ſibi videri, ſi quidem in ſuo quiſque populo magiſtratus religionem emendet: quòd ſi conſuetudinem fortè pontifex obijciat, id nullum habere locum: nam & Cypriani teſtimonio, conſuetudinem, quæ veritate nulla nititur, aliud nihil eſſe quàm errorem inueteratum: ſuum igitur hoc eſſe conſilium, vt antea dixerit, eamque ſibi videri commodiſſimam rationem, qua ſi quis aliam habeat meliorem, non ſe recuſaturum.

Diui Petri denarij. pag. 239.

Cæſar totum hunc annum in Hiſpania permanſit: exercitus autem eius Belgicus, Floro Burenſi ductore, Sanpaulum oppidum, & arcem in Atrebatibus, Iunio menſe vi capit, præſidiarijs omnibus necatis: inde profectus in Morinos, Terouennam oppidum obſidet, fruſtrà tamen. Ibi demum induciæ factæ ſunt decem menſium, in ea ſolùm regione. Nã in Gallia ſubalpina ſeu Pedemontio vigebat bellum nihilo ſecius, & Cherium oppidum vi receptum fuit à Cæſarianis, & ingens edita ſtrages militum, atque ciuium. Et cùm deinde Taurini premerentur inopia milites, obſeſſis omnibus vijs & intercluſo commeatu, Galliæ rex, autumni tempore conſcriptis copijs, filium natu maiorem Henricum & Annam Momorancium eò mittit, qui ferro patefacta via præſentem inediam ſubleuarunt.

Cæſariani Sanpaulum expugnant.

Terouenna fruſtrà obſeſſa.

Cherium expugnatum.

Taurinum in anguſtijs ſubleuatur.

Octobri menſe, Ferdinandi regis exercitus, in quo & Saxones erant equites, & Miſnij, & Francones, & Auſtriaci, & Carinthij & Bohemi, & Pannonij, quos Germani vocant Huſſaros, Exechium op-

Ferdinandici à Turca cæduntur. Huſſari.

1537 pidum ad Drauum flumen obsidebat, quod valido tenebatur à Turcis præsidio: cunque tempus tererent, & inedia coacti discederent, intercepti fuerunt ab hoste circumfuso, qui syluas & aditus omneis præoccuparant. In his angustijs, aliquot, primùm centuriones militumque præfecti & Pannonij, pòst etiam regis ipse legatus Cacianerus profugit: reliqui verò, qui fugæ turpitudinem hanc detestabantur, ad virtutem sese cohortati, præsertim equites Germani, impetum hostilem sustinuerunt, sed multitudine superati, magna ex parte concisi fuerunt omnes, & è ducibus multi in hostium potestatem venerunt, abducti Byzantium in miseram seruitutem.

Ferd. regis exercitus apud Ezechium profligatus ac cæsus.

Quarto idus Octobris Angliæ regi natus est filius Eduardus, ex Ioanna Semera, quam ab Anna Bolenia duxerat in matrimonium. Interea pontifex, quia per Belgium erant induciæ, totus in hoc erat, vt per Italiam & reliquis etiam in locis belli conquiesceret administratio, quò per hanc occasionem de summa re transigi posset. Itaque primum in aliquod tempus: id cùm exisset, in aliud deinde producta res fuit, donec componeretur, vt postea * sum dicturus. Pontificis concilium fuisse dicitur, vt illos iam pacatos, aduersus Britanniç regem, cui erat infestissimus, atque Lutheranos excitaret. Ad hoc etiã tempus Christiana Danica,* Cæsaris è sorore neptis, vidua * Mediolanensis, Italia relicta, per Germaniam reuertit in Belgium, & agebatur de ipsius atque Gulielmi principis Cliuensis matrimonio, sed frustrà. Per Geldriam quoque populus tunc cœpit rebellare suo principi Carolo Egmondano, qui per omnem vitam fuerat partium Gallicarum, Burgundionibus admodum infestus, & tunc eò spectare dicebatur, vt Gallorum ditionis, prouinciam suam faceret. Exclusus autem à populo passim tumultuante, vix vnum aut alterum retinuit oppidum, quò perfugeret. Doctrinam pontificiam magno semper studio defendit, nec à supplicijs abstinuit etiam.

Eduardus 6. rex Angliæ nascitur.

Pontif. cur Cæs. & Gall. reconciliari velit.

Pag. 331.

Christiana Danica in Belgium reuertitur.

Pag. 245.
Pag. 253.

Geldri principi suo rebellant.

Paulus tertius, initio sui pontificatus, in cardinalium numerum allegerat suos nepotes, vti suprà * diximus: cùm autem hoc nomine minus benè audiret, alios quosdam nobilitate ac doctrina præstantes viros hoc etiam est honore dignatus, partim, vt inuidiam & offensionẽ leniret, partim, vt idoneos haberet propugnatores, qui scriptis & eloquentia valerent. In his erat Caspar Contarenus, Reginaldus Polus, Ioannes Bellaius, Fridericus Fregosus, quibus deinde per interualla temporis adiunxit Sadoletum, Aleandrũ, Bembum. Sed & de Erasmo cogitauit, vt quidem in epistola quadam ad amicum Erasmus ipse refert. Extant etiam Sadoleti quædam ad Erasmũ literæ vbi de pontificis egregia voluntate multa locutus, fore dicit, & breui quidem, vt ipsum ad summam dignitatem perducat. Contarenus erat patricius & senator Venetus, magni nominis,

A Paulo 3. cur cardinal. creati. Alex. & Ascã.

Pag. 245.

Pontifex Erasmum cardinalẽ creare cogitat.

propter

[illegible] doctrinam, & præter omnem expectationem dicitur, cùm [illegible] ambiuisset, ad hunc fuisse gradum euectus. 1537

LIBER XII.

ARGVMENTVM.

Paulus pontifex delectis à se grauiter mandat, vt infinitos Ecclesiæ morbos accuratè circumspiciant. & his remedium adhibeant. Erasmi colloquia vetantur. Protestantes Brunsuici conueniunt, & ad fœdus accipiunt Daniæ regem. Persecutio Lutheranismi per Galliam recrudescit. Pontifex Niceam proficiscitur: eò Cæsar & Galliæ rex veniunt. Pontifici dextrum pedem rex cum aliquot proceribus osculatur. Argentorati Ecclesia ex Gallis constituitur. Rex Angliæ reliquias corporis Thomæ Cantuariensis incendit. Brandeburgicus princeps elector, Saxonem electorem admonet de bellico Turcarum apparatu. Secta eorum qui dicuntur Antinomi prodit. Heldi conspiratio, & consilia ducis Brunsuicensis reteguntur, idq; interceptis à Lantgrauio eius literis. Francofurti conuentus habetur, vbi demum transigitur de habendo colloquio, vt consulatur Protestantium paci, quàm vt impediat & turbet. Henricus Brunsuicensis milites conscribit. Georgio Saxoniæ principi infestissimo veritatis hosti mortuo succedit Henricus eius frater. Angliæ rex alterum euulgat scriptum de synodo Vicentina, & quædam statuit quæ ad religionem pertinent. Oritur Gandaui seditio. Cæsar vt medeatur, eò per Galliam contendit. Veneti pacem ineunt cum Turca, qui decretum senatus iam ante per iudicium acceperat.

DE concilio, in calendas vsque Nouembreis prorogato, suprà * diximus, verùm id frustrà fuit: pontifex tamen, vt hominum spem aleret, ac aliquid facere videretur, ex omni suorum numero iam antè * quosdam delegerat, iisque grauiter mandarat, vt ecclesiæ morbos & accuratè circumspicerent, & adulatione omni remota sibi demonstrarent: simul iusiurandum ipsis remiserat, vt liberè pronunciarent, & vt magno silentio rem omnem agerent, iusserat. Delecti fuerunt, Caspar Contarenus, Petrus Theatinus, Iacobus Sadoletus, Reginaldus Polus, cardinales: Fridericus archiepiscopus Salernitanus, Hieronymus Aleander archiepiscopus Brundusinus, Ioannes Matthæus episcopus Veronensis, Gregorius Venetus abbas, & Thomas Palatij sacri magister. Hi demùm, habita deliberatione, scripto rem omnem complectuntur, & ad ipsum orationе conuersa, magnis eum laudibus extollunt ob studium veritatis, cui clausæ fuerint antehac quorundam pontificum aures, adulatorum maximè culpa, qui nimiam illis potestatem attribuerint, quando ipsos & omnium planè rerum esse dominos, & quiduis agendi potestatem habere confirmarunt: ex hoc enim fonte, tanquam ex equo Troiano, tam multa in ecclesiam inundasse mala quibus nunc illa grauissimè sit adflicta: magnam igitur ipsius esse prudentiam atque virtutem, qui remedium illinc petendum esse videat, vnde morbi sit profectum initiũ atque causa, qui diui Pau-

Pag.320.

Pag.294.

Pontificis de augiæ stabulo repurgando simulatio.

Delecti à Pôtif. censores.

Scriptum pontificiorum de reformatione ecclesiæ.

Adulatores pôtificij.

1537 li doctrinam secutus, minister esse velit & œconomus, non dominus: & quia munus hoc ipsis demandarit, voluisse morem gerere, & pro ingenij sui mediocritate collegisse certa quædam capita rerum, quæ propriè ad ipsum & ad episcopos & ecclesiam pertineant.

Pontif. duplicẽ personam sustinere.

Cùm enim duplicem ipse personam sustineat, & sit non modò totius ecclesiæ Christianæ episcopus, verumetiam multarum regionum atque ciuitatum princeps, ea solùm attingere se, quæ sunt administrationis ecclesiasticæ: ciuilem enim rempublicam ab eo summa cum laude & sapientia gubernari. Et primò quidem, inquiunt,

Leges temerè nõ mutandæ.

sanctissime pater, sicut Aristoteles præcipit, non temerè leges oportere mutari, sic nobis quoque videtur, leges ecclesiasticas diligenter omninò seruandas neque remittendas esse, nisi grauissima de causa: nec enim vlla maior pestis in rempublicam inuadere potest, quà cùm legum soluitur & eneruatur potestas, quam propè diuinam & sacrosanctam esse maiores nostri voluerunt. Huic proximum est, ne

De gratuita Põtif. communicatione.

pontifex Romanus, Christi vicarius, quum pro sua potestate quam habet à Christo, largitur aliquid & indulget, pecuniam aut preciũ vllum accipiat: quum enim gratis hæc omnia sint collata, Christus quoque gratis ea vult alijs communicari. Hoc veluti fundamento

Prouidendũ esse Ecclesiæ, vt quã plurimos habeat ministros idoneos.

posito, prouidendum est, vt quàmplurimos habeas ecclesiæ ministros idoneos, qui præsint hominum saluti. quo quidem in numero primum obtinent locum episcopi: sed hîc valde peccatur, quòd promiscuè & nullo ferè discrimine recipiuntur in hunc ordinẽ quilibet, nulla nec eruditione nec honestate vitæ commendati, plæriq; etiam multùm adolescentes. Hinc multæ nascuntur offensiones, hinc ille sacrorum contemptus & irreuerentia. Consultũ ergò nobis videtur, vt primùm in vrbe Roma quosdam cõstituas, habendi

Episcoporum delectus.

causa delectus eorũ, qui sacris inaugurari petunt, deinde, vt episcopis, per suam cuique ditionem idem præcipias, neque sinas vllũ recipi, nisi de consensu delectorum aut episcopi: præficiatur etiam iuuentuti iam destinatæ sacris, magister aliquis, & literarum atq; mo-

De sacerdotum collocatione.

rum formator. In conferendis autem sacerdotijs & præfecturis ecclesiasticis multùm peccatur, in ijs præsertim, quæ ad salutis hominum procurationem spectant. nam hoc propè solum agitur, vt soli beneficiario benè sit, gregis omni postposita cura. Cùm ergò tale munus confertur, inprimis autẽ episcopale, danda est opera, vt sint viri boni & eruditi, qui possint atque velint ecclesijs ipsi præesse, vt iure tenentur. non est ergò dandum Italo sacerdotium in Hispania vel Britannia, nec Hispanis aut Britannis in Italia. Multũ est etiam in

De transferendo sacerdotio & pensionib.

eo fraudis, quum à sacerdotio quis decedit alijque tradit, & annuã pensionem, nonnunquam etiam totum vsumfructum ex eo sibi reseruet. nec enim vlla pensio retineri potest, nisi ad pauperum & id genus alios vsus verè pios. quia sacerdotio sunt annexi fructus, neque separari debent ab eo, non magis, quàm corpus ab anima,

quique

1537

quisque illud tenet, debet ijs facultatibus vti frui honestè, & quantū satis est, reliquum verò totum est in eos, vt dictum est, vsus erogandum: pontifici tamen interim licebit, si fortè res ita poscat, imponere beneficiario seruitutem hanc, vt certum quid annuum dependat alicui egeno, maximè autem ecclesiastico, vt vitam eò possit honestius atq; commodius tolerare. Vitiosum igitur est, cùm quis integrum vsumfructum sibi seruat, aut quum annua pensio datur illis, qui non opus habent. In permutationibus quoque valde peccatur: nam ad quæstum referuntur omnia: & quanquam testamento beneficia dare non licet, inuenta est tamen ab hominibus ingeniosis ratio quædam subtilis, qua legi fraudem faciunt, & beneficia cedūt alteri, sic tamen, vt ad illa regressum habeant cum pleno vsufructu & omni administratione. Itaque fit, vt episcopi nomē gerat ille, qui nihil habet iuris aut potestatis, ille autem, qui reuera & ipsa ditione est episcopus, nomen ipsum non habeat: hoc verò quid aliud est, quàm hæredem sibi facere? Eiusdem generis est, quòd episcopi sibi coadiutores flagitant atq; sumunt, & per sæpe quidem, multò minus, quàm ipsi sunt, idoneos. Clemēs pontifex legem illam antiquā renouauit, qua cauetur, ne sacerdotum filij, parentū obtineant beneficia: sed tamen hic etiam indulgetur, malo certè exemplo: negari enim non potest, magnam offensionum partem ex eo manasse, quòd ecclesiæ facultates ad hunc modū in priuatos vsus auertuntur. ad huc quidem eius rei emendationem plærique expectarunt, nunc autem planè desperant, & pessimè de nobis loquuntur atque sentiūt. Huc accedit & illa ratio, cùm in spem & futurum euentum beneficia conferuntur: qua quidem in re certè votum est & expectatio mortis alienæ: deinde alijs, qui fortè magis id merentur, via præcluditur & aditus, & multarum litiū præbetur veluti materia. Quid verò dicemus de ijs beneficijs, quæ, quoniam in vna persona consistere non possunt, incompatibilia vulgò dicuntur? qua quidē voce nos admonuerunt maiores, non esse vni alicui simul conferenda: sed & hîc vetus disciplina iacet, & plures etiam episcopatus vni permittuntur. quod omninò corrigendum nobis esse videtur. Huc pertinent illæ quæ dicuntur vniones, quum plura simul beneficia, tanquam partes atque membra, coagmentantur, vt vnum modò corpus repræsentent. quid? an non hoc est ludificare leges? Iam & ille morbus inualuit, quòd cardinalibus dantur etiam episcopatus, & plures quidem vni. quod sanè magni momenti nobis esse videtur, & inprimis emendandum. Nam distincta sunt & diuersa cardinalium & episcoporum officia, nec in vnam personam cadunt: etenim cardinales eò sunt instituti, vt tecum sint sanctissime pater, nec à latere tuo discedant, & vniuersam ecclesiam vnà tecum gubernent: ad episcopos autem pertinet, vt gregem sibi commissum à Deo pascant. quod quidem fieri non potest, ni-

De permutationibus.

De coadiutoribus.

Clementis Pontif. lex de sacerdotum filijs.

De beneficiorū collationibus.

De vnione.

Cardinal. & Episcop. officiorū diuersitas.

1537 si coram illis adsint, vt pastores adesse videmus ouibus. Deinde nocet hæc ipsa res exemplo suo. nam qua fronte, quo tandem ore sanabimus aliorum vitia, quæ nostro in cœtu maximè omnium apparent & conspiciuntur? Neque verò, quia dignitatis hunc gradũ obtinent, ideò sibi plus licere putent, imò sciant moderationem ab ipsis maximè requiri, quoniam vita moribusque debent alijs prælucere: nec enim sunt imitandi Pharisæi, qui leges ferebant, quarum ipsi nullam seruabant, verùm Christus, qui sermone simul & opere pollebat. hæc etiam indulgentia magnum adfert impedimentum rectis consilijs, quando cupiditate & auaritia præoccupatus est animus. Ad hęc, cardinales plærique sectantur curias regum, vt episcopatus consequantur, eiusque rei gratia sic illis addicti sunt, vt liberè pronunciare nihil ausint. Atque vtinam inhiberetur ista ratio, & cardinalibus aliunde prospiceretur, vt honestè se suamque familiam alerent, & æqualitas in eo seruaretur, vt pares omnium essent prouentus annui. quod quidem factu nobis videtur non difficile, si quidem omni abdicata cupiditate, Christi vestigia sequeremur. His emendatis vitijs, & constitutis ecclesiæ ministris idoneis, videndum est inprimis, vt episcopi & id genus alij suis ipsi populis cohabitent: sunt enim ecclesiæ sponsi. Quod verò spectaculum tristius exhiberi possit, quàm videre passim ecclesias derelictas, & greges à pastoribus desertos in manibus esse mercede conductorum? Grauiter itaque mulctandi sunt, qui suos ita destituunt, neque censuris tantùm & proscriptionibus agendum est, verùm annui quoque fructus & pensiones adimendæ sunt illis, nisi fortè veniam abs te, modicum ad tempus, impetrarint. Cautum est enim legibus antiquis, ne supra treis hebdomadas episcopo liceat ab ecclesia suoque abesse populo. Videmus etiam cardinales plurimos abesse Roma, nec earum rerum quicquam facere, quæ propriè sunt ipsorum officij. fatemur quidem, esse non inconsultum, vt ex ipsis nonnulli suis in prouincijs habitent: per ipsos enim, veluti per arborum radices atq; ramos, longè lateq; diffusos in orbem Christianum, retinentur homines in officio & huius nostræ reipub. obseruantia: sed tamē præstaret maiorem partem huius ordinis abs te reuocari Romam: sic enim & illi suum facerent munus, & esset eorum præsentia curiæ Romanæ tùm honorifica tùm vtilis. In irrogandis etiam pœnis atque mulctis magna desideratur disciplinæ seueritas. nam qui deliquerunt & pœnam meriti sunt, rationem inueniunt, qua se iurisdictioni sui vel episcopi vel præsidis ordinarij subducunt: aut si hoc non licet, ad pœnitentiæ præfectum confugiũt, ab eoq; nummis impunitatem redimunt. Id autem inprimis faciunt inaugurati sacris. quæ sanè res ad multorum pertinet offensionem. Itaque per sanguinem Christi, quo suam ecclesiam redemit, lauit & sanctificauit, obsecramus, vt hęc tanta licentia prorsus abrogetur. Cùm enim respub.

Episcopi Ecclesiæ sponsi.

Quandiu Episc. a sua eccles. abesse possit.

De Cardinal. absentia.

De pœnarũ & mulctarũ seueritate.

1557

[illegible] nulla diu consistere possit,nisi coërceantur maleficia, quantò magis id nobis in ecclesia cauendum erit? Vitæ quoq; monasticæ plurima sunt & illaudata exempla. quamobrem abolenda nobis videntur eorum,qui conuentuales appellantur, collegia, nō subitò quidem neq; vi,sed ita,ne quis in eum ordinem posthac recipiatur:sic enim paulatim interibunt, & alios deinde licebit honestiores illis summittere. sed in præsentia quidem putamus adolescentes omneis, qui facto voto nondū religionem sunt professi, statim inde submouendos esse. Curandum est etiam, vt sint idonei,qui confessionibus audiendis præficiuntur, in eoque debet episcoporū interuenire vigilantia, cumprimis verò,ne quid pecuniæ causa fiat. Quod enim suprà diximus de gratuita communicatione, non ad te modò pertinet, sed ad omneis alios tuæ ditionis beneficiarios. In virginum quoque sacrarum & mulierum collegijs,quæ reguntur à monachis,multa committuntur & manifesta quidem flagitia, turpissimo sanè cum exemplo:videndum est igitur, vt à monachis ab[illegible] procuratio transferatur ad alios,vnde periculi vel suspicionis nihil esse possit. iam, quòd multis in locis, & per Italiam inprimis, impia quædam dogmata disputantur, non in academijs tantùm, sed in templis etiam,magnam meretur vituperationem. Episcopis ergò mandandū esse videtur, vt quibus in locis gymnasia sunt & ludi literarij, doctores moneant, ne quid earum rerum amplius proponant, sed iuuentutem ad pietatem atq; metū diuini numinis instituant & assuefaciant,neque de rebus theologicis palàm,sed intra parietes priuatim inter se conferant. Eadē est adhibenda cura,quantùm ad typographos atq; liberarios attinet, & monēdi principes atque magistratus,ne cuiusq; modi libros exire patiātur. Vulgò receptus est in scholas, & iuuentuti prælegitur colloquiorū Erasmi Roterodami liber,in quo sanè permulta sunt, quæ teneris & imperitis animis impietatem inculcare,quæq; lubricam ætatem & incertam deprauare possint. hic igitur & id genus alij libri longè sunt à scholis arcendi. Quod etiam monachis indulgetur, voto religionē professis,vt vestitum ipsis peculiarem exuant, aliumq; sumant, non rectè nobis fieri videtur. vestis enim est veluti symbolum voti monastici: quod si deserant,à beneficijs & administratione submoueātur ecclesiastica.Sed & illi,qui diui Antonij circumferunt, idque genus alias reliquias,abrogandi nobis esse videntur. Innumeris enim superstitionibus imperitū vulgus in errorem abducunt & planè circumueniunt. Permittitur quoque sæpe matrimonium ijs, qui iam sunt inangurati sacris: hoc autē nemini prorsus concedi debet, nisi grauibus de causis, quum videlicet in vno aliquo stirps tota & regionis tutela recumbit: & quia Lutherani permitti coniugium sine discrimine omnibus volunt, eò fortius hic nobis est reluctandum. Inter eos autē,qui sanguinis propinquitate vel affinitate sunt in al-

De vita monastica.

De Confessionarijs.

De virginū sacrarū collegijs.

De impijs dogmatū disputationibus.

De typographis & librarijs.

Colloquia Erasmi. *De his vide pag. 330.*

De monachis voto religionem professis.

De circulatoribus, impostorib.

De inauguratorū matrimonio.

1537 tero gradu coniuncti, non est indulgendum connubium, nisi grauissimæ subsint causæ: qui verò sunt paulò remotiores, laxius haberi debent, & hæc quidem omnia sine precio, nisi fortè iam in complexum venerint coniuges. tunc enim illos mulctare licebit, imperata pecunia, quæ statim in bonos vsus conuerti debet. Iam illud vitium, quod à Simone magno nomen habet, sic inualuit, & in ecclesia planè dominatur, vt plærosque nihil pudeat: nam & audacissimè peccant, & data pecunia quærunt expiationem, & quæ per scelus acquisiuerunt beneficia, retinent nihilóminus. Non negamus equidem, quin tibi liceat pœnam illis cōdonare, quam sunt meriti, sed, vt peccandi tollatur occasio, seuerè putamus agendum, neque remittendam esse pœnam: quid enim turpius, quid perniciosius hac ipsa nundinatione? Cauendum est, ne quid ecclesiastici bonorū ecclesiæ cuiquàm dent testamento, nisi magnis de causis, ne cum dispendio pauperum alijs fortè suppetat, vnde ad voluptatem atque luxum ædificent. Datur etiam facultas deligendi, quem quisque velit sacrificum, & peragendi sacri in ædibus priuatis: hoc autem non temerè concedi debet, ne in contemptum sacra veniant, maximè verò, præcipuum omnium sacramentū. Illæ, quæ dicuntur indulgentiæ, seu delictorū condonationes, non frequenter, sed semel tantùm, anni tempore, magnis in ciuitatibus communicandæ sunt. Vota non sunt leuiter mutanda, nec in aliud opus vertenda, nisi quod voto respondeat. Mutari solet aliquandò suprema testatorum voluntas, qui fortè pijs vsibus aliquam pecuniæ summā legarunt, idque fieri solet ob inopiam hæredū vel legatariorū: sed adhibenda erit cautio, neq; permittendum, nisi paupertas inciderit à morte testatoris, ità quidem, vt verisimile sit, ipsum, si vita superesset, voluntatē esse mutaturū. nam alioquin impium est, illud, quod quis omniū postremò voluit, immutare. Explicatis iam illis, quæ ad vniuersam ecclesiā pertinent, quantū quidem in mentē nobis venire potuit, adijciemus nōnulla, quæ ad pontificē & episcopū Romanum propriè spectant. Quū hæc vrbs & ecclesia Romana sit omniū ecclesiarum parens atque magistra, decet inprimis, vt religione cæteris antecellat & honestate vitæ: sed versantur in æde diui Petri cōplures indocti & sordidi sacerdotes, adeò vilibus induti vestimētis, tàm suis quàm sacris, vt etiam in obsoletis & priuatis domibus ita conspici, valde esset indecorum: atq; ita vestiti sacra peragunt, magna certè cum offensione spectatorum. Archipresbytero mandandum est igitur vel pœnitentiario, vt in hac vrbe primùm, pòst alijs etiam in locis, eiusmodi sordes ab hominū oculis amoueant. Quid autem dicemus de mulieribus impudicis atque scortis, quæ vestitu & omni apparatu, nihil in hac vrbe differunt à reliquis matronis, & vectæ mulis per mediam vrbem, sectatores habent, etiam media luce, primi nominis cardinaliū familiares & id genus alios?

De cōnubijs sanguinis propinquitate iunctis.

De Simoniacis.

De bonis ecclesiasticis testamēto non dandis.

De celebrandis sacris in ædib. priuatis.

De Indulgentijs.

De Votis.

De testamentorū mutatione.

Ad Pontif. Roman. spectātia.

De Meretricib.

Eius-

quàm antè luxum & intemperantiam nulla vidimus alia in vrbe hominum in ea, quæ totius orbis terrarum veluti speculū & exemplum esse debebat. Magnificas etiam illæ domus inhabitant, maximè cum probro. Sunt in hac vrbe quoque passim magnæ simultates atque factiones: tuum est autem hæc omnia sanare, & requirit, si cardinalibus aliquot idoneis negocium des, vt compositis dissensionibus animi ciuium reconcilientur. Pauperum etiam & viduarum procuratio peculiariter ad te pertinet. Et hæc quidem sunt, beatissime pater, quæ putauimus emendanda: & licet huic prouinciæ simus impares, tamen quod in nobis fuit præstitimus, & recti conscientia nitimur, & in maximam spem ingredimur, fore, vt sub te principe puram & elegantem & tranquillam conspiciamus ecclesiam, cū perpetua tui nominis & immortali gloria. Sumpsisti tibi nomen Pauli: speramus itaq; futurum, vt illius exemplo, vehementi quodam ardore complectaris ecclesiam. Paulū Deus ad hoc elegit, velut singulare quoddā instrumentum, vt regnū cœleste gentibus annunciaret: sic etiam te speramus esse delectū, vt Christi nomē, à gentibus obscuratū, in lucem reuoces, & publicis morbis medicinam facias, & Christi gregem in vnū ouile reducas, & iram Dei, quæ nostris flagitijs debita, iam nobis incumbit, auertas. Emendatio hæc, verbis quidem concepta, sed repræsentata minimè fuit, nec in publicū educta. Pontifex demùm à calendis Nouembris, ad calendas vsque Maias anni sequentis concilium extrahit, & Vicentiæ locum designat, quæ Venetorum ditionis est vrbs ampla & copiosa, eoq; treis mittit cardinales, Campegium, Simonetam, Brundusinum, qui & initium facerent actionis, & aduenientes exciperent. Volebat pontifex negotium reformationis esse arcanum, sicut antè * dictū est, verùm non diu latuit: & cùm in Germaniam emanasset ex vrbe Roma, Lutherus, lingua populari, Ioannes Sturmius autē latinè respondet, ad emendatores ipsos oratione conuersa. Lutheri libello præfixa pictura statim denotat argumentū. nam pontificem in sublimi solio sedentem circumsistūt aliquot cardinales, qui caudis vulpinis, ad longurios alligatis, veluti scopis, omnia sursum deorsum repurgant. Erat in cardinalium cœtu, Nicolaus archiepiscopus Capuanus, omnis emendationis impatiens. hic à Paulo summissus, vt certò creditur, magna contentione reclamabat, ne quid omninò reformaretur, ac inter alia dicebat, fore alioquin, vt Lutherani iactent, quasi ab ipsis propemodum adacti illud fecerint. Itaque sibi sunt passi persuaderi partes atque pontifex, ne quid mutaretur. Et tamen hic ipse, qui impediuit, clanculū in Germaniam ad amicum quendam emisisse libellum dicitur, quod plæriq; sic accipiunt, quasi pontificem voluerit atque reformatores illos præbere deridendos. Alij putant, non nescio pontifice exijsse libellū, vt sic ipsius aliquod studiū appareret emendationis, & id ho-

1537

De simultatib. & factionibus.

De pauperibus & viduis.

Emendatio suppressa.

Pontifex Conciliū producit & transfert.

Pag. 323.

Lutheri liber cōtra reformationē pontificiorū.

Capuanus cardinalis emendationis impatiens.

1537 mines intelligerent aliundè, tanquam ipse fuerit daturus gratio[...] si quidem aliquid eiusmodi putasset euulgandum. Porrò, de colloquijs Erasmi, quod dicunt, sic habet. Inter alias complures lucubrationes, quibus literarum studia mirificè promouit Erasmus, libellum quoque iuuentuti confecit ex dialogis, eumque subinde locupletauit, cùm auidissimè legeretur. Et vt erat ingenij præstantissimi, summæque vir eloquentiæ, varijs in eo lusit argumentis, ex medio rerum natura desumptis, hominumque vita, & mirabili quadam dexteritate, suauissimoque dicendi genere, morum ac pietatis præcepta tradit, & simul errores inueteratos atq; vitia per occasionem demonstrat. Hinc illa de ipso * querimonia.

Erasmi colloquiorum liber.

Pag. 327.

1538 Februario mense, Galliæ rex, Annam Momorancium, curiæ præfectum, creat magistrum equitum, ipsi Conestablium vocant, qui summus est ibi gradus honoris. Vacauerat autem hoc munus inde à Carolo Borboniorū duce, per annos ferè quindecim. nam huius defectione * rex vehementer offensus, nemini illud ad hoc vsq; tempus communicauerat. & non vni magistratus hic infœliciter alioqui cessit, quandò summa potestate abusi, vel reges ipsos vel optimates in se concitarunt.

Momorancius creatur Conestablius.

Pag. 107.

Interea protestantes ad exitum ferè Martij conueniunt Brunsuici, & de rebus ad fœdus pertinentibus agunt, & Daniæ regem Christianum in fœdus accipiunt. Is erat Friderici filius, & euangelij doctrinam receperat, & instituendis ecclesijs Ioannem Pomeranum, Vuittemberga vocatū, præfecerat, ab eoq; fuit inauguratus regno. Ioannes etiam Marchio Brandeburgicus, electoris Ioachimi frater, vt in fœdus admitteretur, per Saxoniæ principem petebat: huic itaque fuit iniunctum, vt certis cum eo cōditionibus ageret, domum reuersus, & communi nomine reciperet. Petebat idem Prussiæ princeps Albertus. hunc ante sextum annum * Camera proscripserat: eaque causa fuit potissima, cur in hanc societatem non reciperetur: fauorem tamen atq; beneuolentiam ei promittebant omnes. Hunc ad conuentum proficiscenti Saxoni, Lantgrauio, socijsq;, Brunsuicensis Henricus cauere fide publica recusabat, cum per ipsius fines eundum esset. Iam enim agitabat belli consilia, sicut postea * dicemus. In comitatu Saxonis erat Mauricius, Georgij Saxoniæ principis, ex Henrico fratre nepos, septendecim annorū adolescens. Henricus erat * religionis protestantium, ideoq; Saxo filium eius Mauricium, propinquum suum ad se receperat. Daniæ quoq; rex Brunsuicum ipse venit.

Conuentus protestanciū. Brunsuici.

Christianus Daniæ rex Euangelium recipit.

Albertus Prussiæ dux in fœdus recipi petit.

Pag. 228.

Henricus Brunsuic. Saxoni, socijsq́, fidē publicam denegat.

Pag. 339. & seq.

De eo vide fusius, Pag. 347.

Pag. 246. 346.

Libro nono diximus de persecutionibus * Lutheranismi per Galliam: longum esset autem omnia referre, sed hoc anno, sub idus Apríleis, qui tùm nonus erat dies ante pascha, Tolosanus quidam adolescens nobilis, & literarum studiosus, viginti circiter annorum, Luteciæ fuit exustus propter esum carnis, non viuus quidem, sed

Lutecia Tolosanus nobilis exuritur.

ita tamen, vel laqueo fracta gula, pendulus ignẽ succensum persentisceret. quod pro loci consuetudine, magni beneficij loco datum ei fuit, eò quòd in carcere, priusquàm educeretur, assidentis atque minitantis iudicis Morini voce perterritus, impiè se fecisse testificatus erat & irreligiosè. Nam pœnitentiæ quidem hactenus tantùm est ibi locus, vt minori cum cruciatu tollantur: in eos verò, qui constantes permanent, seuerissimè vindicatur, vt suprà * demonstrauimus. Consimili erant in periculo tres quidam Germani Belgæ, propter eandem causam, sed admoniti per senatorem quendam, virum inprimis doctum & acri iudicio præditum, fuga sibi salutem quærebant.

Pag. 246. 250.

Maio mense pontifex Niceam proficiscitur, oppidum Liguriæ, maritimum: eò Cæsar & Galliæ rex etiam venerunt, ipsius rogatu potissimum, illa quidem classe profectus ab Hispanijs, hic autem per loca mediterranea, comitatus inter alios, Germanorum copijs, quibus præerat Gulielmus Furstenbergius. Post multam actionem, etsi de summa rei non conueniret, induciæ tamen factæ fuerunt Iunio mense, in annos decem. pontificis autem è filio nepoti, Octauio, pacta fuit hic in matrimoniũ Cæsaris filia notha, Margaritha, quam Florentiæ princeps Cosmus ambiuerat post necem Alexandri Medicei. Reges hoc in loco non fuerunt ipsi congressi, quantùmuis id põtifex optaret: sed aliquot pòst diebus, quàm ille decesserat, ad Aquas mortuas conuenerunt, quod est Galliæ Narbonensis oppidum, ad ostium Rhodani: fossam Marianam veteres appellant. eò Cæsar, in Hispaniam rediturus, ad idus Iulij cum classe descendit. Rex obuiam ei miserat Velium legatum, & triremes quæ deducerent: cùm autem Aquis appropinquaret Cæsar, aderat Galliæ Connestablius, orans, vt classem in portum subduceret: fore, vt rex intra secundam horam adsit, & ad ipsum in triremem veniat. Cæsar, vbi reliquæ naues, quæ per superioris diei nebulam aberrauerant, conuenissent, in portum inuehitur: neque multò pòst venit etiam rex, & comitatus inter alios Antonio Lotharingiæ duce, eiusque fratre cardinali, contendit ad classem. Cæsar ad scalam vsq; triremis obuiam progressus, eum excipit. Dici verò non potest, qui fuerint ibi complexus, quæ gratulationes: vbi consedissent in puppi, qui cum Cæsare tum erant proceres, demissè regem & officiosè admodum salutant. Ibi Cæsar, Andream Auriam, classis præfectũ, principem Melphitanum, qui ante annum decimum à rege defecerat, vti libro sexto * dictum est, per Granuellanum accersit, salutandi causa regis: vbi venit, rex, quia Cæsaris inquit, es familiaris, & administer, Andrea princeps, eiq; visum est, vt te conueniã, gratificari sanè ipsi volui, quem loco fratris habeo. Collocuti deinde familiariter & amicè per horam circiter, rex discedit. Postridiè, prima luce Cæsar per omneis triremes voce præconis denũciat, ne quis in contine-

Cæsar, rex Gallia & pontifex Nicea cõueniũt. Pax facta est De ea Pag. 337.

Magaritha Cæs. filia notha Octauio Pontif. nepoti desponsatur.

Aqua mortua olim fossa Mariana.

Pag. 174.

Gallus Andreã Auriam allocutus.

1538

Cæsaris & regis congressus.

tinentem exeat: ipse verò stipatus aliquot optimatibus enatig... cum rege pransurus. Vbi terram tetigit, rex atque regina cum duobus filijs illum humanissimè complectuntur, & in palatium abducunt. Sub vesperum, Andreæ Auriæ, qui ad classem remanserat, Cæsar nunciat, rogatu regis atque reginæ sororis in oppido sese pernoctaturum, & altera luce post prandium esse rediturum ad triremem. hoc autem eò faciebat, ne quid illi sinistræ suspicionis in mentem veniret. Itaque postridie Cæsar à rege, totaque procerum turba deductus redit ad mare: cunque rursus in ipsa puppi compotatum esset, amicissimè disceditur. Ea re cognita Luteciæ ac reliquis in locis, factæ sunt ad templa diuorū vti fieri consueuit, supplicationes, & publicè excitati ignes. Pontifex ab ijs Niceæ contenderat, vt facta iam pace, Vicentiam ipsi venirent ad concilium, & quos haberent in suo comitatu proceres ecclesiasticos, eò mitterent, absentes etiam euocarent: cùm autem illi de vtroque sese excusassent, & qui Vicentiam erant ab eo missi cardinales legati, nunciarent magnam esse ibi solitudinem, concilij diem rursus ad pascha producit anni sequentis, diuulgatis ea de re literis, quarto calendas Iulij, quum esset Genuæ, domum rediturus. In primo congressu rex ei dextrum pedem osculatus fuit, in cathedra sedenti, pòst etiam reliqui proceres: veruntamen erant in comitatu regis, qui, licet admoneret Connestablius, id facere recusabant, Christophorus dux Vuirtembergicus, Gulielmus Comes Furstēbergius, Germani, Marescallus Marchianus, Gallus, & Daniæ regis legatus, Georgius Gluchius.

Supplicationes & gaudia Luteciæ propter regū congressum.

Pontifex producit concilium. Iterū suspenditur. pag. 344. Pōtificis pedem rex Galliæ osculatus.

In hoc ipso tempore decessit è vita Carolus Egmondanus, Geldriæ princeps: quemadmodum finibus propè totis eiectus fuerit, libro superiori * diximus: in his autem angustijs positus, cùm iam ægrotus decumberet, egit cum Gulielmo principe Cliuensi, propinquo suo, qui de ipsius & nobilitatis atq; populi voluntate, rei summam totam ad se deinde transtulit, maxima cum Cæsaris offensione, * sicut suo loco dicetur. Mortuus etiam fuit paulò antè Erardus Marchianus, cardinalis, episcopus Leodinus, quo vix alius doctrinæ causa plures afflixit. Sepulchrum iste sibi multis annis antè fieri curauerat, in æde primaria Leodina, sumptuosissimum, & exequias anniuersarias, non secus atque mortuis pontificij solent. etenim viuo magis profutura sibi iudicabat hæc sacrificorum opera, quibus ipsi meritum attribuunt, & æternæ vitæ præmium deberi putant. Qui propius hominem nouerant, ostentatione quadam hoc eum facere dicebant, quòd esset gloriæ cupidissimus, & voluptatem ex ea pompa quæreret.

Carolus Geldriæ princeps Egmondanus moritur. *Pag. 322.* *Gulielmū ducē Cliuensem prius hæredem institutum.* *Pag. 343. 366. 381. 389.*

Excudebantur hoc tempore Luteciæ biblia, sermone Anglico, vt per Britanniam distribuerentur in templa, iussu regis: sed vbi rescriptum est, interdictū fuit, nec erat in nullo discrimine typographus. In Gallijs vulgò non extat lingua populari scriptura sacra: neque suspi-

Parisijs Biblia Anglico idiomate excusa.

suspicione caret, si quis fortè nouum testamentum aut simile quid Gallicè legat: sed neque sacras literas tractare licet, nisi professione theologis ac id genus alijs: promiscua verò multitudo nihil prorsus nouit, & mulieres vrbanæ, Missam audituræ, libellos in templa deferunt, qui latinas habent precationes; eas vtcunq; demurmurant, cùm planè nihil intelligant, & persuasum est eis, multò gratius hoc esse Deo, quàm si patrio vtantur sermone. hoc nimirum agunt sacrifici, quibus est hominum ignorantia quæstuosa. 1537 *In Gallijs sacra scriptura populari lingua non habetur.*

Domum reuertentē pontificem, quod fuit Augusti mensis initio, Romani maximo triumpho & honore suscipiūt, tensis & adornatis vbiq; vijs, & passim descriptis elogijs, quibus eum, ob restitutam orbi pacem, & conciliatos monarchas, mirificè celebrabant. *Papa à Romanis magnificè excipitur.*

Hoc anno collegium est institutum Argentorati, seu schola iuuentutis, authore potissimùm Iacobo Sturmio, senatore primario: & breui tempore sic effloruit diligentia doctorum, vt non solùm extremi Germani, sed exteræ quoque nationes eò confluerent. Instituendæ verò iuuentutis, & tanquā in classes distribuendæ rationem, ac vniuersam docendi viam, Ioannes Sturmius & senatui primus ostendit, & pòst, edito libro copiosius explicauit. Et quum religionis atque doctrinæ causa multis esset emigrandum è Gallijs atque Belgio, senatus Argentinensis templum illis aperuit, vt ecclesiam constituerent. huic primus aliquot annis præfuit Ioannes Caluinus, Nouiodunensis, deinde Petrus Brulius, de cuius exitu sum infrà * dicturus. *Schola Argentoratensis à Iacobo & Ioanne Sturmijs instituta.* *Exulibus Gallis & Belgis Argētorati templum apertum.* *Petrus Brulius.* *Pag. 457.*

Cæterùm, fuit apud Britannos aliquot seculis in summa veneratione, Thomas Cantuariensis, eiusque corpus inclusum erat thecæ, gemmis & auro supra modum exornatæ: rex autem Henricus illū exemit hoc anno, reliquiasque corporis incendit. Thomas hic, cognomento Bequetus, fuit olim archiepiscopus Cantuariensis: & cùm ordinis ecclesiastici immunitatem acrius defenderet, Henricum Angliæ regem, eius nominis secundum, grauiter offendit, & exulare iussus confugit ad Alexandrum III pontificem, qui tunc, ob inimicitiam Friderici Barbarossæ, Cæsaris, in Gallijs erat. Huius demum atq; etiam Ludouici VII Galliæ regis intercessione, reconciliatus, domum redijt, exilij anno septimo. Quum autem episcopis nonnullis, qui regis erant secuti partes, molestiā deinde faceret, ac sacris interdiceret, rex iterum offensus, miserū sese clamabat, cui per vnicum sacerdotem non liceret viuere pacato: deplorabat etiam è suis esse neminem, qui se liberaret ab ea molestia. Qua quidem voce nonnulli concitati, &, cùm putarent non ingratum regi fore, Cantuariā profecti, Thomam interficiunt, direptis illius fortunis. Rex autem magnum præ se tulit dolorem, & missis Romam legatis, purgandi sui causa, tandem exorauit pontificem, vt cognitores, qui de facta cæde quæstionem haberent, in Angliam mitteret. *Thomæ Bequetī Episc. Cantuariens. reliquiæ corporis exuruntur.* *Robertus Gaguinus li. 6. de Frā. Polydor. histor. Anglic. lib. 13. Balæus Centur. 2. cap. 100.* *Thom. Cantuaria interficitur.* *Regis de facta cæde purgatio.*

1558

Regis cũ Pont. de cæde Cantu. reconciliatio.

Cunque tandem duo essent à pontifice missi cardinales, neque de causa cædis liquidò constaret, rex iureiurando sese purgat: & quia propter anteactũ odium ac emissas voces nonnihil in eo suspicionis atque culpæ residebat, hac tandem lege reconciliatus est, vt & ecclesiasticis omnem deinceps beneuolentiam præstaret, & intra tertium annum contra Saracenos ipse militaret, inque Syriam proficisceretur. Fuit hæc facta cædes annò salutis Humanæ, M. C. LXXI. neq; multò pòst inclaruit memoria Thomæ, per miracula, quæ dicebatur edere. qua de re cùm audisset pontifex, renunciantibus legatis, retulit eum in numerum diuorum.

Thom. Cant. in numerũ Diuorum refertur.

Pag. 331.

Nuncius Brandeburgici electoris ad Saxonem de Turcica irruptione.

Quo tempore * Niceæ conuentum est, Ioachimus Brandeburgicus princeps elector, Ioachimi filius, Iunij mensis initio legatum mittit Eustachium Schlebium, ad Saxonem electorem, cum his mandatis. Poloniæ regem Sigismundum, & Ioannem Vayuodam Vngariæ regem sibi nunciasse: quemadmodum Turca maximos faciat apparatus, vt occupata Buda, præsidioque & opere munita, Germaniam rursus inuadat: & ipsum adeò Turcarum Cæsarem hoc significasse Vayuodæ: cùm autem suo parenti publicè mandatum aliquando sit in Imperij comitijs, vt quicquid de rebus Turcicis cognouisset, reliquos ordines de eo commonefacerent, ideò se quoque non posse non munus hoc reipublicæ præstare, & vehementer quidem eo nuncio commoueri, propter communis patriæ sortem & calamitatem: itaque tùm hac tùm alijs de causis nuper ad Ferdinandum regem in Lusatiam fuisse profectum: hunc verò de ijsdem rebus, & ante suum aduentum, & tunc, cùm ibi esset, accepisse literas atque nuncios: Quòd si iam illius impetus non tardetur, dubium non esse, quin ipsi, qui sint planè finitimi, suos intra limites breui sint conspecturi crudelissimum hostem: nam inde à Buda, per omnem illum tractum, ad suos vsque terminos, nullam arcem, nullum esse oppidum munitum, quod quidem vim tantam sustinere possit, nullum flumen, nullum iter montuosum, angustias nullas aut viarum claustra, quæ cursum illius impediant, vna tantùm excepta vrbe Vratislauia & oppido Lignicio: cuiusmodi enim sit Morauiæ situs atque Silesiæ, & quam sit patens atque fructuosa regio, scire ipsum, nec opus esse commemorare: Et quanquam petenti regi Ferdinando promiserit auxilia, propter commune periculum, tamen videre se, quàm id genus auxilijs nihil effici possit: nam rei magnitudinem postulare totius Imperij coniunctas vires & opem: sed quoniam id obtineri fortè non possit, nisi publicis in comitijs, & nisi tota pacata, Germania, & vero periculi præsentia longiorem moram non ferat, ideò se per colloquiũ solicitasse regem, eò totus incumbat, vt de firma pace rectè caueatur: Ad ea Ferdinandum regẽ, qui sanè & rempublicam amet, & ab ipso nõ sit alienus, respondisse liberaliter, & operã suam promisisse, & causam velle

velle se auxiliari Cęsari, modò sciat, quid amplius ipse atq; socij desiderent: Quod cùm ita sit, orare, vt huc animũ adijciat, & rationes ponat, de quibus agendũ esse putet, bona fide sibi patefaciat: se curaturum, & suo quidem nomine, vt Ferdinandus ad Cæsarem intercedat, & omninò sperare, futurũ, vt hęc actio sit reipublicę salutaris: hoc enim tempore multò esse facilius quàm antea, reprimere Turcarum impetus, quandò quidẽ Ferdinando sit reconciliatus Vayuoda, quod ipse rex arcanè sibi dixerit: nolle enim hanc dissipari famã, ne Turca resciscat: anteactis annis, & hucusq; magnã Vngarię partẽ ab orbe Christiano fuisse diuulsam bello ciuili, placatis autẽ animis & offensione iam sublata, pulcherrimã rei gerendæ datã occasionẽ esse: maiorem igitur in modum rursus obsecrare, vt cõmunem reipublicæ causam adiuuet. Habebat Ioachimus in matrimonio Sigismundi Poloniæ regis filiam, & Vayuodæ Ioannis è sorore neptem. hinc illa necessitudo inter ipsos & familiaritas. Regionem quoque Saxonicam ille iam susceperat, eiusque rei librũ emisit, à fœdere autem abstinuit, & Cæsari atque Ferdinando regi totus erat alioquin addictus, & plusculum retinuit ceremoniarum, & offensionibus mederi studebat. Saxo, datis ad Lantgrauium literis, rem omnem exponit, & XII deinde Iunij die simul ad Brandeburgicum scribunt. Etsi magni sit res momenti, & omninò talis, quam socijs oporteat communicari, tamen videre se dicunt, quid incommodi secum trahat mora, præsertim, cùm & Turca de suo ardore nihil remittat, & quemadmodum Germania pacata, totis illi viribus obuiam eatur, nimis iam diu deliberetur: Etenim, quod sibi per legatum nunciarit de suscipienda in crudelissimum hostem defensione, verum esse, & fateri, rempublicam id flagitare, verùm suas inuicem rationes esse tales, vt inprimis opus habeat pace, quæ sit honesta, vera, firma, & minimè ambigua: nam vt facultates suas in bellum Turcicũ impendãt, atq; interim vicinos habeant implacatos, videre ipsum, quã id sibi non sit integrum neque consultũ: se quidem pacis esse percupidos, eam verò si impetrare non possint, ideoq; suspectis rebus, de suis ipsi copijs nihil detrahãt, atq; interim si detrimẽti quid accipiat respublica, nullam sanè culpã eius rei sibi posse tribui, sed illis omninò, qui pacis consilia repudiarint: Adhæc, sibi videri, Ferdinandi regis & aliorum, qui sunt finitimi Turcis, rationes postulare, vt hæc ad omneis referantur ordines: Quòd etiam hucusque nulla sint Imperij comitia, non esse ex vsu reipublicæ: nam vt fortè tempus non patiatur subitarium aliquod auxilium publicè decerni, & sit necesse priuatim aliquos de subsidijs implorare, Turcæ tamen eam esse potentiam, vt in multos etiam annos continuare bellum possit, neq; finẽ prius faciat, quàm aut voti sit factus compos, aut accepta clade, belli cogatur administrationẽ intermittere: conuentũ igitur Imperij planè sibi videri necessarium, vt in eo & pax Germaniæ constitua-

1 5 3 2

Ioachimus Brãdeburgicus elector Augustanã confessionẽ amplexus

Saxonis & Lãtgrauij literæ ad Brandeburgicũ.

Turcæ potentia.

1538 stituatur,& de bello Turcico deliberetur: Et hoc quidem posterius tanti esse momenti, vt, etiamsi pacata essent omnia per Germaniā, nihilò tamen secius publico sit opus conuentu: Neq; verò referre, si fortè regi Ferdinando non liceat adesse nomine Cæsaris, modò legati mittantur idonei cum plenis mandatis: quod quidem si perficere ipse possit, futurum id & Cæsari & vniuersæ Germaniæ perquàm salutare: verúntamen, ne qua parte, reipublicæ desint, aut illius ipsi commoda retardent, velle se, quantum pro sua virili parte contribuere solent atq; debent in hunc vsum, habere in promptu, cum opus erit: neque dubitare, quin socij sint idem facturi, sed ea lege, vt rex Ferdinandus è vestigio pacem ipsis apud Cæsarem impetret, firmam & indubitatam, & quam reliqui principes imperij, religionis pontificiæ, ratam habeant: eo facto, & sublatis actionibus Cameræ, sua mox parata fore subsidia: Quòd si verò Cæsar exclusus tempore non possit hucomneis principes permouere, saltem hos in suam sententiam adducat, Gulielmum & Ludouicum Bauaros, Georgium Saxonem, Moguntinum, Coloniensem, Treuirensem, Salisburgensem, Magdeburgicum, Bremensem, Bambergicum, Vuirciburgensem, Monasteriensem, Augustanum & Alstetensem episcopos: Quòd si ne his quidem persuaderi possit, vt tum Cæsar & Ferdinandus, pro se suæq; ditionis vniuersæ populo eam pacem confirment, & operam se daturos promittant, vt etiam reliqui principes assentiantur: & si fortè recusent, ipsi tamen à pacto nunquam discedant, & primo quoque tempore, tùm hac tùm alijs de causis, Imperij conuentum habeant: quod si fiat, sperare se, socios quoque collaturos esse auxilia, sicut ipsi quidem facere constituerint, si modò socijs idem videatur, &, si pacis beneficio frui liceat tàm illis, qui post transactionem Noribergicam accesserunt, quam qui posthac sese volent aggregare: deinde, si non ad Imperij solùm principes, verùm ad Daniæ quoque regem ea pax pertineat: Et, quò suum studium appareat ac desiderium pacis, quandoquidem Imperij comitia nō tàm subitò cogi possint, conuentum se velle decernere sociorum, vt ad XXIIII Iulij diem præstò sint Isenaci, cum amplissimis mandatis: rectè facturum igitur, si quidem id operam det, vt Cæsar & rex Ferdinandus, ipse quoque & Palatinus princeps eò suos mittant lagatos. Cùm ad hunc modum respondissent, datis literis ad socios, vt ad eum diem, Isenaci, quod est oppidum Turingiæ, conueniant, hortantur. Brandeburgicus per legatum nunciauerat, quòd si placeret ipsis actio, se curaturum, vt Palatinus elector, qui rempublicam etiam amet, operam in eo suam communicet. Cùm literis ad Brandeburgicū vnà mittebant omnem, * quæ cum Heldo fuit, actionē, vt causam liquidò perspiceret. Eo accepto responso, Brandeburgicus Ferdinandum orat, vt ilicò rem istam curet * apud Cæsarem, prius quàm ex Italia redeat in Hispaniam: deinde Palatinum rogat,

Conuentus Isenaci.

Pag. 296. & seq. *Studiū pacis religionis electorū Brandeburgici & Palatini.* *Pag. 338.*

1538

... vt vnà secum actionem hanc suscipiat. Is respondet. etsi de ... sit à protestantibus interpellatus, non defugere tamen, sed ... iam suos homines, quorum opera sit aliàs vsus in eadem ...: monet autem, vt suos ipse mittat omninò consiliarios: quòd ... de sua sit opus præsentia, non se defuturum. Cùm ergò venisset dies, Brandeburgicus hæc omnia, Saxoni primùm, deinde Langrauio per legatos exponit, pòst etiam reliquis omnibus, Isenacum principes non eò venerant ipsi. Petebat autem, vt Palatinum rogarent, quò laborem hunc subeat, & vt alius designetur dies quo rursus conueniant: interea rem apud Cæsarem posse confici, vt ipsius etiam interueniat assensus atque mandatum. Adhæc, rogabat, vt sese commodos præbeant, & quantùm omninò salua conscientia fieri possit, concedant: Ferdinandum enim nihil esse prætermissurum diligentiæ, neque dubitare, quin ad pacem Cæsarem etiam vehementer inclinet. Ad ea protestantes Isenaci v die Augusti respondent. vt de concordiæ rationibus agatur, admodum sese cupere, sic tamen, vt Cæsaris in eo mandatum interueniat: deinde, tametsi nihil opus esse putent ab se rogari Palatinum, qui & eò sua sponte propendeat, &. si Cæsar iubeat, minimè sit recusaturus, literas tamen se daturos ad illum, & quum Cæsaris erit allatum mandatum, diem se dicturos esse de consilio Palatini & Brandeburgici, quem ad diem omnes conueniant, actionis futuræ causa. Hoc in conuentu recepta fuit in fœdus Lantgrauij soror Elisabetha, vidua: petebant etiam admitti Hallenses & Hailbrunenses. ea que res Augustanis & Vlmensibus demandata fuit. Cognitum etiam est ibi de cuiusque querimonijs, maximè verò de Goslariensiũ causa, quos Henricus Brunsuicensis valde premebat. Itaque decretum fuit, Brandeburgicum esse rogandum, vt inter alia, Cæsaris quoque mandatum in eo rex Ferdinandus impetret, quò videlicet Brunsuicensis actioni sistere sese cogatur: nam alioqui talem esse tamque duram & iniquam Goslariensium conditionem, vt eos in his angustijs deserere nõ possint. De * pacificatione Cæsaris & Galliæ regis huc etiam allatum fuit. finem habuit hic conuentus Augusti mensis die nono.

Isenaci conuentus.

Litera protestãtium ad Brandeburgicum.

Elisabetha Lãtgrauij soror in fœdus recepta.

Goslaria ab Hẽrico Brunsuicensi afflicta.

Pag. 331.

Hoc anno secta prodiit eorum, qui dicuntur Antinomi hi pœnitentiam ex decalogo nõ esse docendam dicunt, & illos impugnant, qui docent, non esse prædicandum euangelium, nisi primùm quassatis animis atque fractis per explicationem Legis: ipsi verò statuunt, quæcunque tandem sit hominis vita, & quantumuis impura, iustificari tamen eum, si modò promissionibus euangelii credat. In his erat facilè primus, Ioannes Islebius Agricola. Lutherus autem ista copiosè refutat, & docet, legem non eò datam esse, vt iustificet, sed vt peccatum ostendat, & conscientiam terriret, ideoq primùm omnium esse docendam, deinde euangeliũ, quod nobis filiũ Dei

Secta Antinomorum.

Antinomorum primus Islebius.

Lutheri scriptũ contra Antinomos.

1537 propiciatorem & aduocatum humani generis demonstret. Islebius tandem à Luthero commonefactus priuatim, & facta scripturæ collatione, rectius institutus, in sententiam eius accedit, idque publico deinde scripto testatur, confessus errorem.

Islebius errorem admonitus agnoscit.

Superiori libro * diximus de Heldo, quẽ Cæsar miserat legatum in Germaniam. Cùm is non tulisset à protestantibus quale voluit responsum, adijt plerosq; omneis principes, & obducta criminatione, quasi protestantes nullum ius atq; cognitionem ferre possent, & æquissimas pacis cōditiones ab se propositas repudiarent: cœpit eos de fœdere solicitare, cuius ad Cæsarem & Ferdinandum regem profitebatur authores, nec prius conquieuit, quàm id apud quosdã perficeret. Hi erant, Moguntinus & Salisburgensis, archiepiscopi, Gulielmus & Ludouicus Bauari, Saxo Georgius, Ericus & Henricus Brunsuicenses. Huius rei causa conuentũ est Noribergæ, & hoc titulo fuit initum fœdus, vt si religionis pontificiæ causa, quam veterem ipsi vocant, vlla fieret alicui molestia, paratum esset auxiliũ. itaq; sanctum vocabant, quasi pro gloria Dei susceptum & ecclesiæ tutela. Decretum verò fuit in annos XI.

Pag. 296. Heldi in Protestantes criminatio.

Socij fœderis sancti & Papa patroni. Noriberga conuentus, & initũ fœdus Sanctũ.

Galliæ rex, Nicea domum reuersus, in colloquium venit cum sorore Cæsaris Maria, Compendij, quod est in Suessionibus oppidũ. Hoc ab illa fuisse captatum aliqui putabant, vt per occasionem factæ nuper pacis & amicæ congressionis ad Aquas mortuas, à principe Cliuensi Gulielmo, qui Geldriam tenebat, animum regis auerteret, & amicitiæ regis opinione terrorem illi atque metum adferret.

Colloquium regina Maria & regis Gallia, Nicea domum reuertentis.

De Cameræ iudicio sæpe * diximus * Hi perpetuò sui similes, de consuetis actionibus nihil remittebãt, & ciuitatem Mindensem nuper in omnium aspectu, sub aperto cœlo, sicut ipsorum habet ceremonia, proscripserant, ob litẽ, quæ illis erat cum suæ vrbis ecclesiasticis. Ea re cognita, Saxo & Lantgrauius, tùm suo tùm sociorum nomine, scriptum euulgant ad idus Nouembreis. In eo rẽ omnem ordine cōmemorant. quid cum Camera sit actum aliquot nunc annis, vti locis aliquot suprà demonstrauimus. Et verò quia sint quietis impatientes, & iustissimis de causis recusati, nihilosecius obstinatè pergant, & confœderatos Mindenses ad hunc modum proscripserint, monent atq; rogant omneis principes & ordines, vt sententiam latam habeant pro iniusta, neq; se patiantur ad vim vllam excitari: nam si secus fiat, & si qua sententiæ illius futura sit executio, non se posse sociorum iniurias negligere.

Pag. 228. 238. 243. 258. 266. 288. 291. 292. 296. & seq. 336. Liberantur, Pa. 341. Saxonis & Lãtgrauij publicum scriptũ pro Mindensibus.

Cæsar interea per Ferdinandum regem interpellatus, vt suprà dictum * est. missis in Germaniã literis, de sua in rempublicam voluntate, & quomodo religionis hoc dissidium pacare cupiat, exponit: consimile quoque Galliæ regis dicit esse studium: nam egisse nuper * cum eo de tota republica: Et quia paucis antè diebus ad se delatum

Pag. 336. Cæsaris literæ ad Imperij ordines de pace religionis cōstituenda. Nicea, Pag. 331.

delatum sit, protestantes etiam à pacis consilijs * non abhorrere, & actionem flagitare, modò suum in eo mandatum & consensus interueniat, ideo, se, cui publica tranquillitate nihil sit antiquius, hanc ipsam rationem comprobare, & archiepiscopum Londensem atq; Mathiam Heldum * constituere sibi legatos, aut ex ijs alterum, ijsq; plenam facere potestatem, vt vnà cum sui fratris Ferdinandi regis consiliarijs & alijs principibus intercessoribus rem istam omnem tractent atque decernant: quicquid egerint, ratum habiturum esse. Datæ fuerunt hæ literæ Toleti, Nouembris die xxv. & cum in Germania deinde redditæ essent, constitutus fuit Februarij dies XII, quem ad diem Francofurti conuenirent omnes.

Pag.335.

Pag.641.

De quo pa.296. 304. 340. 371.

Fœderis Sancti autor pag. præcedenti.

Conuentus Francofurti, pa.341.

Diximus antea de fœdere facto Noribergæ: huius erant primi duces Ludouicus Bauarus, Henricus Brunsuicensis, qui totus ad rumpendum ocium publicum spectabat, & in hoc incumbebat, vt belli fieret initiū aduersus protestantes. Et quum illis ferè diebus literas accepisset ab archiepiscopo Mogūtino, postridie natalis Christi paucis ei respondet, cætera scribæ committit, Stephano Fabro, quem ad ipsum mittebat cum mandatis. Accidit autem penultima die Decembris, non procul ab oppido Cassello, cùm ad venatū fortè Lantgrauius iret, vt in hunc incideret, comitatū adolescente Moguntino, qui literas pertulerat. Ibi Lantgrauius, pro more Germaniæ, rogat ab adolescente, qui consultò prior occurrebat, ecquis esset? sum, inquit ille, Brandeburgici electoris famulus: ecquis alter? & ille quoque. Cùm iam Stephanus appropinquaret, ex ipsomet rogat, qui sit? respondet vt ille: quónam tendat? Spiram: ecquid princeps valeat? rectè: postea rogatus, num hæc ità bona fide confirmet? maximè, ait, itaque dimittitur. paululum deinde progresso Lantgrauio, quidam ex famulis renunciat, esse scribam Henrici Brunsuicensis, quod cùm ab alio deinde qui scire potuit, confirmaretur, Lantgrauius mittit, qui retrahant hominē, & Cassellum abducant, dum à venatu redeat ipse. Stephanus interea, dum est in hypocausto, sacculū coriaceum è sinu depromit, & quasdā ex eo literas corripit, & foras ire properat: animaduertit hoc quispiam ex famulis domesticis, & curiæ præfectū, qui fortè tum aderat, & in subiectā aream ex hypocausti fenestra despiciebat, submonet. Rogatus igitur ille de literis, educit eas è sinu: pręfectus ad se recipit & reuerso Lantgrauio tradit. Erant autem binæ literæ, vnæ ad Moguntinum, alteræ ad Mathiam Heldum scriptæ: ijs erant adiunctæ tabulæ seu commentarij, in quibus capita rerū perscripserat, de quibus habebat in mandatis. Cùm ergò res per se vehemēter esset suspecta, magis etiam hæc augeretur suspicio propter ea, quę in tabulis erant annotata, Lantgrauius vtranque resignat epistolam. Eius, quæ fuit ad Moguntinum, hæc erat sententia. sibi redditas ipsius esse literas: lætari verò plurimùm, quòd sui memoriā constantem retineat: se qui-

Duces fœderis sancti, De quorum consilio, Pag.410.

Lantgrauius intercipit literas Brunsuicēsis ad Moguntinū datas.

Sūma literarū Brunsuicēsis ad Moguntinum, & Heldum.

1538 dem ipsi totum esse deuinctum, & mittere Stephanũ scribam, hominẽ fidelẽ, vt ex eo rem omnẽ, & quid è Bauaria sit allatũ, cognoscat: orare vt ei fidẽ habeat. postea sibi socijsq; bene precatur, aduersarios autẽ sathanæ cõmendat. Eodẽ ferè exemplo scripserat Heldo, mittere se denuò Stephanum cum mandatis, & orare vt beneuolè audiat, neq; minus ei credat, quàm si coràm ipse loqueretur: quoad vixerit, partium se futurũ esse Cæsaris, quocunq; tandẽ res euadat: neq; dubitare, quin rectè Cæsar omnia sit procuraturus. In tabulis ad Moguntinum hoc erat. Lantgrauium esse prorsus irrequietum, neq; somnũ capere, & sic addictum esse venationibus, vt ad amentiã propè spectet: hòc magis opportunè rem posse geri, & iam partẽ aliquam eius esse confectam: quid autẽ Lantgrauius moliatur, Bauaris esse non ignotum, & certò confirmari, vel ipsi vel sibi facturũ esse bellum: itaque socijs collegij persuadendum esse, vt in fœdus accedãt: ipsum quoq; rectè facturũ, si totus huic fœderi sese tradat, nec ad illos respiciat, à quibus aliquandò desertus, magnã acceperit calamitatẽ: fore, vt Bauarus & ipse colloquantur, & cõmunicatis consilijs aliquid statuant: Sueuicos etiam ordines de fœdere solicitari, & iam propè rem esse perductam ad exitum. In ijs ad Heldũ hæc inerant. Sperare se, Cæsarem ab Hispanijs venturum esse breui, qui si constans in proposito maneat, rectè omnia processura: tunc enim alios quoque reges, qui nondum sese declararint, spe quidem & opinione sua, non futuros alienos ab hoc instituto: quòd si confœderati omnes ea sint voluntate ac studio, quo ipse, nihil esse desiderandum: sed vtcunque sese gerant illi, se quidem & constantem esse futurum, & Cæsari semper obsequentem: videri autem sibi consultum, vt Camera Lantgrauio mandet, quò discedat ab armis: interea se quoque & Bauarum fore expeditos: Et si quidem ille non pareat, vt tùm Camera sibi & Bauaro mandet, dent operam, ne quid accipiatur detrimenti, simùl alijs quoq; principibus iniungat, vt ex formula decreti publici conferant auxilia. His rebus ità cognitis, quia maximum suberat periculum, & belli quærebatur ab illis occasio, Lantgrauius è vestigio dat literas ad socerum suum Georgium Saxonẽ, & explicata re tota, sicut acta fuit, iniuriam sibi fieri, nec vllum parare sese bellũ demonstrat. Ad hoc ipsum tempus Mathias Heldus magna celeritate per Galliã in Hispaniam ad Cæsarem contendit. Lantgrauius deinde ad Ferdinandum regẽ eiusq; sororem Mariam, Belgij præfectam, ad principes electores atq; Bauaros, eodem modo, sicut ad socerum Georgium, scribit, seseq; purgat. Brunsuicensis, vbi rem esse patefactã, & de Lantgrauij scriptis cognouit, respondet, & nõ ab illo tantùm, capto iam scriba, sed à Saxone quoque sibi factam esse dicit iniuriam, anno superiori, quum iussu Ferdinandi regis, nomine verò Cæsaris, ad Georgium Saxonẽ esset profectus, deinde, cùm Noribergæ facto fœdere * domũ rediret:

Ad Heldũ Brũsuicens. litera.

Tabula ad Moguntinum.

Ad Heldum tabula.

Litera Lantgrauij ad socerũ Georgium Saxonẽ & alios princip.

Heldus ad Cæs. in Hisp. contendit.

1539

Scripta aduersaria Brunsuicensis & Saxonis.

De quo pa. 338.

regem illum sibi tunc esse insidiatum. Ad ea Saxo respondet, quādoquidem ille sibi socijsque, cùm irent Brunsuicū, fidem * publicā denegarit, contra legem atq; morem Imperij, non aliter de ipso, quàm de inimico sentire potuisse: sæpe quidem illum antea, paucis comitatū, & veste famulari, ne agnosceretur, per suos atq; sui fratris fines clàm esse profectū, nec à se tamē, qui sciret ista, fuisse interpellatum: postea verò, quàm sibi socijsque voluit aditum esse præclusum, cur plus licere sibi putet in alios, quàm illis ipse cōcesserit? Per hanc igitur occasionem cœptum est agi scriptis aduersarijs, quæ nō multò pòst in omnium acerbissimas inuectiuas desierunt. Cuius quidem rei factum fuit initium à Brunsuicensi, qui nouo quodam inter viros principes exemplo, nullum prætermisit criminationis aut contumeliæ genus, vt libri typis excusi demonstrant. 1539 *Pag. 330.* *Inuectiua principibus viris indigna.*

Dùm hæc geruntur, Ioannes princeps Cliuensis moritur, Gulielmo filio hærede relicto, quem ab ineunte ætate Conradus Heresbachius bonis literis atq; moribus informauerat. Quū Februario mense ventū esset Francofurtū, vt erat constitutū, * post multā variamq; disceptationē & acrem, Aprilis die XIX demum transactum est his conditionibus. Cæsar, vt colloquium haberi possit doctorū, de religione, largitur socijs Augustanæ confessionis, qui nunc in eo sunt numero, XV mensiū inducias, & ne quid eis interea, religionis causa, molestiæ fiat, edicet: pacificatio Noribergensis & Cæsaris edictū Ratisbonense * iubentur interim esse rata: Quòd si per tempus induciarum, de religione nō conueniat, pax tamen illa valebit, adusque proximum Imperij conuentum: Etsi fortè ante finem induciarum conuentus fiat, locū habebit nihilóminus ea pax vsq; ad altera comitia: forenses omneis actiones, intentatas protestātibus, & Mindensem * quoq; proscriptionem, Cæsar interea, dum erunt induciæ, suspendit, & si quid contrà fiat, irritum esse iubet: Quod ipsis obijci solet, quasi propter hanc religionis professionem in iudicio consistere non possint, amplius locum non habebit, sed ius & æquum illis cōmunicabitur sine exceptione: protestantes inuicem nullā interea molestiam vlli facient, & dum induciæ sunt, in fœdus neminē admittent. sic tamen, vt ipsorū religionis causa nemini vis fiat: ne quis etiam in aduersariū fœdus * interea recipiatur, Cæsar efficiet: ecclesiasticis, vbicunq; demum habitent, census annuos, quos illi adhuc obtinent, protestantes permittent: de voluntate Cæsaris constituetur dies, calendæ Augusti mensis, quem ad diem Noribergæ conueniant pontificij & protestantes, viri boni cupidique pacis & minimè contentiosi vel pertinaces. Hi certum numerum deligēt theologorum, qui placidè & amicè de religione conferant: ijs etiā alij quidam erunt adiuncti, non quidē professione theologi, sed tamen homines periti atq; sedati: Cæsar etiam & rex Ferdinandus in hoc colloquio suos adhibebunt, si velint, legatos: & quicquid ibi *Ioānes princeps cliuēsis moritur.* *Pag. 339.* *In couentu Frācofurtensi quid actum.* *Pag. 227.* *Pag. 338.* *Sanctum, pag. 331.*

1539 decretum fuerit vtrobiq;, referetur ad ordines absentes, quibus approbantibus, orator quoque Cæsaris ratum habebit, aut verò Cæsar in proximis Imperij comitijs, vbi confirmauerit, fixum & inuiolatum esse iubebit: vtrinque discedetur ab apparatu bellico, & qui videbitur aliquid moliri, quamobrem id faciat, causam dicere cogetur, sic tamen, vt defensio necessaria nulli denegetur: in cæteris rebus omnibus, Imperij ius vtrobique seruabitur: In his inducijs non comprehenduntur anabaptistæ, nec alij, qui diuersam ab Augustana confessione doctrinam profitentur: auxilia in bellum Turcicum protestantes habebunt in promptu, ne qua sit mora: quumque electores & alij quidam præcipui principes atq; ordines, mandatu Cæsaris Vuormatiam suos mittent legatos, ad XVIII Maij diem, protestantes quoq; suos mittent, vt de subitarijs auxilijs in Turcam deliberetur, & quicquid ibi de maioris partis consensu decretum fuerit, huic ipsi quoque subscribent: &, si dum induciæ durant, bellum fortè Turca faciat, vnà cum reliquis eum oppugnabunt: & hæc quidem omnia sic erunt rata, si Cæsar intra sextum mensem ea comprobet, à calendis Maijs initio facto, & interea, quod pactum est de inducijs, deque non amplificando fœdere, valebit: si verò Cæsar animum suum intra tempus illud non declaret, valebit tamen pacificatio Noribergica deinceps, vt antea. Cæsaris erat hic legatus Ioannes archiepiscopus * Londensis. nam Heldus in Hispaniam abierat, vt suprà * diximus. Ferdinandus quoque rex eò suos miserat: protestantes aderant frequentes, & Saxo quidem ipse atque Lantgrauius, adductis aliquot theologis. Palatinus & Brandeburgicus intercedebant. Hoc etiam inter alia Saxo tum testificabatur, non se tribuere Ferdinando titulum regis Romanorum, sed stare pactis Cadamicis & Viennensibus. Is, quem dixi, Londensis archiepiscopus, erat patria Germanus, & Christierni Daniæ regis consiliarius, eoque fugato, * factus exul, & amissa ditione, redijt in Germaniam, & ad Cæsarem applicuit, postea * factus episcopus Constantiensis.

Pag.339.
Pag.340.

Saxon. Protestatio de Ferd. Regis Rom. titulo.
Pag.243.359.

Ioann. Londens. archiepiscopus.
Pag. 86.
Pag. 641.

Interea dum de conciliatione Francofurti agitur, copiæ aliquot militum per Saxoniam confluunt, & in agrum reip. Bremensis. Luneburgici principis & aliorũ eius religionis, ire iubentur à præfectis, & expectare, dum castra moueantur. Cuius id fieret auspicio, valde quidem initiò fuit occultũ, sed tandem certò cognitũ est, ab Henrico Brunsuicensi, & eius fratre Christophoro archiepiscopo Bremẽsi esse conscriptos. Cameram quidẽ interpellabant ij, quibus damnum illi dabant, sed id frustra fuit, protestantes autem easdem deinde copias, ne plus damni darent, industria quadam ad se traduxerunt, quibus tamen ad nullius iniuriam vtebantur. Intercessorum principũ rogatu. Stephan. Faber, de quo dictũ est, * dimissus à Lantgrauio fuit, cùm idoneè cauisset: vltrò dixerat non se rediturũ ad suũ prin-

Brunsuicẽses per Saxoniã militẽ conscribunt.

Cameræ interpellatio.
Stephanus Faber homo Vanus dimissus ad Brũsuicensem redit.
Pag. 339.

1539

[illegible] quod ei non amplius fideret, sed liberatus, rectà contendit ad ipsum. Hoc in conuentu Gulielmus princeps Cliuensis per legatos exhibuit scriptum protestantibus, in quo explicabat, quo iure Geldriam possideret. simul orabat, vt ad Cæsarem intercederent, causam quoque suam Cæsaris ibi legato commendarent.

Gulielmi ducis Cliuensis ad ordines Imperij petitio. Pag. 332.

Galliæ rex, Vlricho duce Vuirtembergico, per legatū nunciauerat, audire se, ipsum, impulsu confœderatorum decreuisse bellū facere nonnullis per Germaniam episcopis: hoc verò consilium non se probare, proq; sua in ipsum beneuolentia monere, ne faciat: nam alioqui futurum, vt Cæsarem ac Ferdinandum regem, quibuscum superioribus annis* transegerit, offendat, suasq; fortunas omneis in magnum discrimē adducat. Vlrichus princeps, actis gratijs propter cōmonitionem, iniuriā sibi fieri, seq; putare dicit, profectū hoc esse à Bauariæ ducibus, qui consimilē de se rumorem, per Germaniam falsò disseminarint: orare, ne fidem habeat: nam neq; sui neque sociorum esse propositi, vllam excitare turbam, aut armis aliquid tentare, nisi cogantur: non dubitare etiam, quin illi, cùm audierint, sese purgent. Cùm ergò Francofurtum socijs hæc enunciasset, Saxo & Lantgrauius, Aprilis die XIX, cōmuni nomine dant literas ad regē, & quid sit delatum ad ipsum, ex Vlricho principe se cognouisse dicunt: sed esse calumniam, ab aduersarijs atq; maleuolis excogitatā: nec enim vllum ab se parari bellum, & quantópere pacem expetant, testificari posse principes intercessores: Nam etsi non vno modo sint lacessiti, quanquàm socia ciuitas* proscripta sit, & initū fœdus* à nonnullis, vt iniusta decreta defendantur, licet conductæ sint ab illis copię magno & inusitato stipendio, quę nunc in sociorū agris hostiliter agant,* se tamē interea quiescere, neq; mouere quicquàm: amare enim patriam, & iniurias omneis condonare reipub. verùm aduersarios impotenti quodam odio ferri, nec vlla sequi moderata consilia, neq; legitimam admittere disceptationē, sed eò solùm spectare, vt ciuili sanguine Germania redundet: quòd cùm ità sit, rogare, ne falsis criminationibus fidem habeat, sed operam det, vt pijs rationibus consulatur ecclesiæ: nam hoc propriè regum esse officium, vt veritati præsidio sint & innocentiæ: quòd causam religionis tueantur, id nulla fieri praua cupiditate, sed pio quodam officio: nec enim dubitare, quin ea, quam profiteantur, doctrina, cum Dei verbo consentiat, quod omninò deserere non possint.

Gallicus legatus ad Vlrichū Vuirtembergicum.

Pag. 243. 244.

Vlrici ad Gallū responsio.

Saxonis & Lantgrauij litera ad regem.

Mindensis, Pag. 338.

Sanctum, Pag. 338.

Pag. versa.

Regum officiū.

Ad exitum huius conuentus, Aprilis die XXIIII, moritur Saxoniæ princeps Georgius, non relictis liberis. nam eius filij duo iam ante decesserant absque sobole, cùm ex ijs vnus Lantgrauij sororem Elisabetham,* alter Mansfeldicam in matrimonio habuisset. Georgius itaque fratrem Henricum, eiusque filios Mauricium & Augustū testamento facit hæredes, ea lege, ne formam religionis mutent: nisi pareant, Cæsari & Ferdinando regi ditionē omnem at-

Georg. Saxoniæ princ. moritur.

Pag. 337.

Hæredes certa lege constituit.

1539 tribuit, donec aut ille, vel filij, vel ex ea familia proximus agnatus, conditionem impleant. hoc suum testamentum ita confectū, nobilitati prius & populo cōmunicat, senex iam & valetudine minus firma, petitq; vt ratum habeant, & data fide iurent, ab eo sese non discessuros. Illi verò, quòd metuerent, ne bellum ea res inter agnatos excitaret, orant, vt patiatur ad Henricum fratrem mitti legationem: sperare enim, illum assensurum, vt in religione nihil immutetur. Itaque missi legati, quum varijs vterentur argumentis, persuadendi causa, præcipuè autem hoc dicerent, multum esse paratæ pecuniæ, multum exquisitæ supellectilis & argenti plurimū, quæ sit consecuturus omnia, modò voluntati fratris morem gerat: ille mox è vestigio, sanè vestra hæc, inquit, legatio planè mihi repræsentat illud, de quo proditum est in sacris literis, quum sathanas Christo polliceretur totius mundi regna, modò procumbēs ad pedes, ipsum adoraret. An verò tanti esse apud me putatis vllas opes, vt earum causa velim ab agnita veritate puraque religione discedere? multùm certè vos expectatio vestra fallit. Quum igitur hoc accepto responso, nullaque re perfecta illi discederent antequam domū redissent, iam è vita decesserat Georgius. Henricus frater ilicò Dresdam & ad reliqua profectus oppida, suam in fidem populum adigit. hoc autem eò procliuius erat, quòd fœdere nitebatur *Smalcaldico. Saxoniæ quoque dux elector, cùm de testamento Georgij cæterisque consilijs illius non nesciret, vbi de eius morte in itinere cognouit, domū è vestigio properat, vt si opus esset, Henrico subueniret.

Legati ad Henricum Saxonē.

Constātia Henrici ducis Saxoniæ.

Henricus, fratris defuncti ditionem occupat.

In quod receptus erat, Pag. 330. vti etiam, Pag. 346. 442.

Hac tanta spe pontificij principes deiecti, tantaque iam ad protestantes accessione facta, valde doluerunt, Moguntinus præsertim, & Henricus Brunsuicensis, vt postea dicemus. Itaque successorem habuit Georgius & hæredem, omninò præter voluntatem suam. & is, quem omnium hominum acerbissimè per omnem vitam oderat, nimirum Lutherus, Lipsiam accersitus à nouo principe, conciones aliquot habuit, & religionis fecit initium. Apparuit hoc tempore, quod erat Maio mense, cometa, & illis ipsis ferè diebus moritur Caroli Cæsaris vxor, Isabela, cui deinde Galliæ rex, vbi primùm audiuit, Luteciæ facit exequias atque funus, quæ regum est consuetudo. Suprà *diximus de concilio Vicentino, quod pontifex adusque pascha huius anni prorogarat: quum autem ne tunc quidem vlli venirent, ille, decimo die Iunij literis euulgatis, concilium non quidem amplius producit, sed ad suum atque senatus cardinalium arbitrium suspendit. Angliæ rex, aliquot antè mensibus alterum euulgarat scriptum de synodo Vicentina, & quomodò pontifex orbi terrarum illudat, exponit. Quòd enim per Mantuæ principem sese purget, esse ridiculum: etenim cùm tantam sibi potestatem arroget, cur non illum cogat? si non possit, cur ad locum incertum, & quem in sua potestate non habet, homines

Lutherus docet Lipsiæ.

Cometa.

Isabela Cæsaris cōiunx moritur, prid. Cal. Maij.

Pag. 332.

Pontifex concilium Vicentinū ad suum & Cardinalium arbitriū suspendit.

Angliæ regis in Papam scriptū acerbum. Pag. 320.

hominem venire iubeat? nunc, etsi Vicentiam delegerit ad eam 1539
rem, non dubium esse tamen, quin Veneti, tanta prudentia viri, non magis, quàm Mantuanus, vrbem suam tanta hominum multitudine velint absque militum præsidio compleri, & futurum, vt eadem fit ibi, quàm Mantuæ, solitudo: ludibrium igitur esse quicquid agit, neque tam effrenem licentiam ei diutius concedendam: legitimis quidem concilijs nihil esse melius, nihil salutare magis: cùm autem ad priuatorum emolumentum atque commodum, ad confirmationem aliquorum potentiæ referuntur, incredibilem illa reipublicæ calamitatem adferre. Cùm tam frequens esset in omnium ore concilij nomen & ecclesiæ, Lutherus de vtroque librum edit lingua populari, & primò quidem tractat de conuentu apostolorum, Hierosolymæ, cuius mentio fit Actorum xv: contrarias deinde doctorum sententias, Augustini præsertim & Cypriani, de baptismo, recenset, & per eam occasionem meminit earum legum, quæ vulgò dicuntur apostolorum canones, & indubitatis argumentis demonstrat, adulterinas esse, quiq; talem eis titulum affingunt, rei capitalis esse damnandos. ordine postea recitat quatuor illa cõcilia, quorum præcipua est authoritas, Nicenum, Constantinopolitanum, Ephesinum, Chalcedonense, & quibus de causis conuentum ibi sit, quidque decretum, explicat. pòst, ad primariam quæstionem venit, & quæ sit concilij potestas, ostendit. itaque non licere concilio dicit vllum nouum dogma condere, nec nouum aliquod opus mandare, nec ceremonijs nouis hominum mentes alligare, neq; ciuili gubernationi sese immiscere, neque decreta facere, quæ paucorum potentiæ conducant: sed illius esse officium, vt noua dogmata scripturæ sacræ dissentanea, nouasque ceremonias vel superstitiosas vel inutiles ecclesiæ tollat & condemnet, & quæ veniunt in controuersiam, ex præscripto verbi diuini cognoscat & dijudicet. Ecclesiã deinde definit, & quibus ex notis ea debeat cognosci, demonstrat, & collatione facta, quid Christus & apostoli doceant, pontificem, qui longè diuersam doctrinam in ecclesiam inuexerit, & orbem terrarum nefarijs rationibus expilarit, condemnandum, & ad restitutionem esse cogendum dicit. Inter alia multa, quibus ostendit in eo libro, quàm densæ fuerint sub pontificatu Romano tenebræ, quàm impura fœdaque religio, huc fuisse deuentũ ait, vt etiam vestis monachorum ad æternam salutem non parum conferre putaretur, & plærique, non modò mediocres, verumetiam optimates ita sepeliri vellent. Id quidem posteritas fortè non credet, sed tamẽ verum est, & in Italia potissimũ fieri solebat, & nostra memoria, Mantuæ Marchio Franciscus, eius nominis secundus, testamento cauit, vt in ordinis Franciscani, vel vt vocant, seraphici veste sepeliretur: fecit idẽ Albertus pius, Carporum princeps, Luteciæ, & Christophorus Longolius Belga, Patauij sepultus, vir cumprimis eruditus, & Ciceronis

Lutheri liber de concilijs.

Cõcilij potestas.

Monachorũ vestis virtus.

Francisc. Mantuæ Marchio.

Albert. pius Carporum princeps.

Christ. Longoli⁹.

1539

Henr. Brunsuic. in Hisp. ad Cæs. proficiscitur.

admirator vehemens, cuius etiam extat in Lutheranos oratio, sicut Alberti quædã, in Erasmum Roterodamum. A morte Georgij Saxonis, Henricus Brunsuicensis ilicò per Galliam ad Cæsarem in Hispaniam contendit.

Henrici Angl. regis de Religione decreta: Hæc rescinduntur. Pag. 599.

Anglus Cliuensis sororem ducit vxorem.

His ferè diebus ordinum regni conuentus agit Britanniæ rex Henricus, & inter alia, de religione decreta facit. sub forma panis atque vini, verum esse & naturale corpus atq; sanguinem Christi, & à consecratione non amplius manere substantiam panis atque vini: perceptionem integræ cœnæ Domini non esse necessariam ad salutem, & sub vtralibet specie cõtineri totum Christum: sacerdotibus non licere contrahere matrimonium: vota castitatis esse præstanda: Missas priuatas retinendas: auricularem & arcanam confessionem delictorum esse vtilem & necessariam. ijs qui contrà docerent atque facerent, pœnam constituit vt hæreticis. Et hoc ipso tempore in matrimonium petebat principis Cliuensis Gulielmi sororem Annam, eleganti forma virginem, quæ cùm esset ei pacta, mensibus aliquot pòst, in Angliam traiecit. Vt de dogmatis illis ita rex statueret, nonnulli dicebant ab episcopis impulsum fuisse, quò per eam occasionem, Thomæ Cranmero archiepiscopo Cantuariensi & Thomæ Cromelio, * qui religionis erant cupidi, detraheretur omnis authoritas.

Is capite plectitur. Pag. 347.

Turca Castelnouum capit.

Pag. 285.

Huius anni mense Augusto, Turcicus legatus Barbarossa, Castelnouum, Illyrici oppidum, in sinu Ambracio, capit obsidione, & præsidiarijs omnibus interfectis, in seruitutem nonnullos abducit. Ante annum, Octobri mense, Cæsar & Veneti confœderati * cœperant illud, & Cæsar quidem tunc præsidium imposuit, ad quatuor Hispanorum millia, duce Francisco Sarmiento. Venetis hoc præter opinionem accidit, quòd in illa ora positum oppidum, sibi potius deberi dicerent. Itaque nõ multò pòst, cùm eam societatem minus probarent, ac sibi cumprimis fore periculosam viderent, inducias à Turca petunt & impetrant.

Venetorũ cum Turca induciæ.

Seditio Gandauensis, Pag. 361.

Cæsar ex Italia in Germaniam contendit. Vide Pag. 413.

Orta fuit hoc ipso ferè tempore, Gandaui seditio. viribus & authoritate plurimùm ea ciuitas valet ijs locis, & pro libertate vehementer sæpe dimicauit cum Flandriæ dominis, quorum est in ditione. Cæsar, eo cognito, cùm per Italiam prius cogitasset in Germaniam venire, mutato consilio, per Galliam iter facere * constituit cùm rex illud ab eo vehementer contenderet, ac liberaliter omnia promitteret.

Palatini & Brãdeburgici electorũ literæ ad Cæsarẽ, eiusq; responsio de pacificatione Francofurtẽsi. pag. 341.

Palatinus interim & Brandeburgensis, intercessores, missis ad Cæsarem literis de pacificatione Francofurtensi rogauerant, vt colloquium doctorum Noribergæ permitteret: ille verò, quò minus ijs rebus vacare posset, morte suæ coniugis & alijs quibusdam de causis fieri dicebat. Cùm earum literarum exemplum intercessores ad Saxonem atque Lantgrauium misissent, neque tamen significa-

[illegible] illas quindecim mensium inducias * Cæsar appro- 1539
basset, conuentus indicitur ad decimumnonum Nouembris di- *De qb. pa. 341.*
em, Arnsteti, quod est oppidum Turingiæ. Hîc deliberatum fuit *Conuentus protestantium Arnsteti indicitur.*
de augendo fœdere, deque defensione necessaria, si fortè Cæsar
transactionem Francofurticam * non admittat, de rectè dispensan- *Factā, pag. 331.*
dis bonis ecclesiasticis, de mittenda in Angliam legatione, pro-
pter decreta religionis nuper * facta, deque mitigando regis animo, *Pag. versa.*
de solicitando * Galliæ rege, ne doctrinę causa homines innocentes *Pag. 381.*
affligantur, de mittendis etiam ad Cæsarem legatis, * vbi primùm *Vt fit, pag. seq.*
in Belgium aduenisse constiterit. nam eius rei fama tunc increbuit.
Et quoniam ex confœderatis quidam aberant, alij verò quidam *Cōuentus Smalcaldia indictus.*
de rebus aliquot decernendi mandatum non habebant, alter fuit
Smalcaldiæ constitutus dies, ad calendas Martias, quò de reliquis
etiam decerneretur. In fœdus hîc recepti fuerunt Rigenses, Liuo- *Rigenses in fœdus à protestantibus recepti.*
niæ ciuitas, quibus cum archiepiscopo suo lis erat, vt plærisque a-
lijs per Germaniam. nec alia lege recepti fuerunt, quàm vt per
communes procuratores in Camera defenderentur, eoque nomi-
ne confœderatis dependebant aureos mille quingentos. Saxoniæ
princeps Henricus, Georgij frater, ante biennium * fuerat cum fi- *Pag. 330.*
lio Mauritio receptus in fœdus, nullo cum onere, quia tenuioris e-
rat fortunæ, sed ea lege tamen, si quando locupletior fieret, vt ean-
dem cum reliquis conditionem subiret: quum igitur hæreditate lu-
culentissima iam esset auctus, hoc in conuentu super ea re cum
ipso fuit actum, qui quidem conuentus finem habuit ad decimum
Decembris diem. Principes non intererant ipsi, verùm miserant
legatos. & Saxo quidem Ioannem Dulcium, Franciscum Burcar- *Legati Saxonis ad regem Angliæ.*
tum procancellarium mittebat in Britanniam, mense Nouembri,
qui suo nomine nuptijs adessent regis & Annæ Cliuensis. nam hu-
ius ille sororem Sibillam habebat in matrimonio, sicut libro sexto
* docuimus. Itaq; per hanc ipsam occasionem iniunctum eis Arn- *Pag. 157.*
steti fuit, vt confœderatorum nomine agerent cum rege, sicut pau-
lò suprà diximus.

Cæsar, accepta fide publica, paruo cum comitatu ingressus iter, *Cæsaris in Galliam aduentus.*
mense Nouembri, cùm ad Galliæ fines Hispaniæ propinquos venis-
set, regis filios duos Henricum atque Carolum, qui dispositis equis
eò contenderant, & Connestablium, qui multò antè, magna cum
nobilitate præcesserat, offendit: ab ijs receptus, ac deinde per mediā
Galliam & amplissimas vrbes deductus, cùm Locham, in Biturigi-
bus, venisset, obuiū habuit Regē ipsum, ex recenti morbo tunc vix
recreatū. facto deinde per Aureliam itinere, calendis Ianuarij Lute- 1540
ciam est ingressus, medius inter regios liberos, gladium prægestāte
Connestablio. Nec enim vllū aut festæ læticiæ genus aut honoris,
quo mens hominis capi possit, prætermissum fuit. Legatus autem
eò venit à pontifice, Alexander Farnesius cardinalis, & vnà cum
cardi-

1540 cardinali Bellaio, ciuitatis episcopo, in æde primaria Luteciæ Cæsarem excipit. Commoratus ibi Cæsar in septimum vsq; diem, discedit, comitante rege in Veromanduos, filijs autem Valencenam vsque deducentibus, oppidum Hannoniæ. Rex in magnam ac propè certam spem venerat, recuperandi Mediolani, sed longè secus accidit, vt infrà * dicemus. Quo tempore Cæsar erat cum rege Galliæ, splendissimam miserunt ambo legationem ad Venetos, Cæsar quidem, Alfonsum Daualum, Insubriæ, Gallus verò, Claudium Hanebaldum, Pedemontij præfectum. Hi multo sermone patres monebant, vt in hac potentissimorum regum amicitia, suum quoque studium adiungerent, & ad Turcarum oppugnationem omnia conferrent. Illi verò, quum legatos demum honorificè dimisissent, re tota diligentius exquisita, Turcam, quicum inducias* habebant, omninò sibi reconciliandum esse iudicabant. Itaq; transactione demum facta, cùm Naupliam & Epidaurum ei tradidissent, pacem ab eo redimunt. Sunt qui dicant, Gallos, etsi palàm eos hortati fuerant in eam sententiam, vti Cæsaris legatus fecerat, occultè tamen eis insusurrasse, vt suis rebus prospicerent, neque tantum in se periculum, cui essent ipsi cumprimis expositi, reciperent: ipse quidem rex, in quadam deinde contra Cæsarem apologia, rempublicã Venetorum, ab illo perditam, opera sua subleuatam, & intercessione recuperatam esse dicit. Venetorum legatus, Aloisius Baduarius, de pace missus ad Turcam, omneis alias conditiones deferre prius, & duas illas vrbes ad extremam necessitatem reseruare iussus erat: sed Turca, qui decretum senatus iam antè per indicium acceperat, expostulans cum eo, quòd mandata sua non satis explicaret, nõ, nisi traditis illis locis, pacisci voluit. Obstupefactus ille, cùm arcana reipublicæ prodita esse videret, illud, quod alioqui tandem facturus erat, quantúmuis inuitus atque dolens permittit. Vbi domum reuersus rem omnẽ exposuisset, attoniti patres, post diligentissimã peruestigationem quosdam comprehendunt, & criminis conuictos capite plectunt. Ex ijs quidam in Gallici legati, episcopi Monspessulani diuersorium, velut in asylum perfugerat: mittuntur ergo satellites, qui totam domum perquirant: sed quum aditu prohiberẽtur, senatus ex armamentario iubet educi machinas ad euertendam domũ: itaque Galli, cùm periculum suum viderent, illum exhibent. Senatus deinde, quamobrem ita fecisset, ad regem perscribit, ne legato factam putaret iniuriam.

Aduentante Cæsare in Belgium, Ferdinandus rex ab Austria profectus, eò quoque venit: deinde, protestantium legati, sicut Arnstetti,* cõuenerat. Hi multam initiò precati salutem Cæsari, & ob reditum in Germaniam gratulati, de criminationibus aduersariorũ audire sese dicunt, qui pertinaciam, & supremi magistratus odium, & inquietudinem animi, studiumq; turbandæ reipub. sibi tribuant: sæpe

Alexa. Farnes. cum Card. Bellaio Cæs. excipit.

Pag. 366.

Legati Cæsaris & Galli ad Venetos.

Pag. 346.

Veneti Nauplia & Epidauro pacem a Turca redimunt.

Gallus ein weiterhan.

Legatus Venetorum ad Turcã de pace missus.

Arcana Veneti senatus Turcæ prodita.

Veneti proditores supplicio afficiunt.

Senatus Venet. ad Gall. literæ.

Cæsaris, fratrisq; Ferdinandi aduẽtus in Belgiũ.

Pag. 347.

Protestantiũ legatio & purgatio ad Cæsarem.

sæpe quidem optasse de his rebus, coràm sese purgare, & nunc pro- 1540
per oblatam occasionem gaudere plurimùm. Ac primò quidem,
quum hoc tempore Deus euangelij sui cognitionem excitarit, non
se potuisse non illam complecti, non quidē vel ipsius vel vllius mor-
talium offendendi, sed salutis & perpetuæ fœlicitatis consequendæ
causam: ceteris in rebus omnibus obedientiam ipsi præstitisse,
& nunc eiusdem esse voluntatis, idq́; Francofordiana posse doceri
actione * postrema: quum autē ante annum & ampliùs eò, * scriba Pag. 341.
Henrici Brunsuicensis, prope Cassellum in Lantgrauium incidisset, Stephanus Faber, pag. 339.
& ob grauem suspicionem esset detentus, patefacta fuisse quorun-
dam consilia, qui nimirum eò spectabant, vt, quum alijs persuasis-
sent, à protestantibus parari bellum, ad arma quoq; illos inflamma-
rent: hæc etiam ad ipsum hauddubiè delata, causam dedisse, cur fœ-
dus aduersarium * fieri permiserit: post initum etiā fœdus conscri- Sanctum. pag. 338.
ptum ab illis * fuisse militem, & ob se quoq; postea, defendendi sui Pag. 342.
causa, & magni rem periculi fuisse, nisi scribam intercipi contigisset,
& nisi Palatini principis atque Brandeburgici summa fides atq; stu-
dium interuenisset: quum autē eius rei crimen & inuidia præter o-
mne meritum in se conferatur, & editis libellis eiusmodi calumniæ
sint abundè refutatæ, putare se, non ipsum in eius fœderis, de quo
nunc increbuit, societatem fuisse venturum, si quidem de re tota
verè compertum habuisset: itaque rogare plurimùm, ne delationi-
bus illis fidem habeat, & si quid in posterum deferetur, vt sibi re-
nunciet, quo respondere possint: orare etiā, vt de concilijs & actio-
nibus Henrici Brunsuicensis inquirat, operamq́; det, ne quid eius-
modi posthac sibi sit metuendum: quòd etiam ipsis tribuatur, qua-
si de religione & recta emendatione minimè sint soliciti, calumniā
esse: nam & hanc suam esse præcipuam curam, nec vnquam defu-
gisse veram cognitionem: quod quidem plurimis documentis, &
actione vltima Francofurtensi, * & Lātgrauij literis, ad Ferdinandū Pag. 341.
regem à conuentu Francofurtico scriptis, demonstrari possit: ijs lite-
ris * eum rogari, vt doctorum hominum curēt institui colloquiū: i- Per intercess. pa. 346.
dem nunc etiā orare se plurimùm, & petere, ne secus de se statuat,
quàm de ijs, qui & religionis concordiam, & reipublicæ salutē ve-
hementer expetant, & ipsius quoque causa, quantum fas & æquū
sit, omnia velint: Ante annum quartum videlicet, ipsum ab Italia
missis literis, * ad componenda dissidia religionis, non vim & arma, Pag. 291.
sed rationem atque veritatem adhibiturum se nunciasse: nuper etiā
eiusdem sententiæ literas * ab Hispanijs ad Palatinū & Brandebur- Pag. 346.
gicum dedisse, causis, quamobrem negocio religionis vacare tunc
non posset, explicatis: quod sibi quidem auditu fuerit pergratum,
& precari Deum, vt hanc ipsi mentem confirmet: Francofurti verò
transactū esse de multis rebus, & pactas inducias ea lege, * si quidē Pag. 341. 342.
intra sextum mensem eas ipse probaret: Id quidem nondum esse fa-
ctum,

1540

In Camerales. *Factā, pag. 338.* *Pag. 341.*

ctum, & iampridem exiisse tempus illud semestre, & Cameræ iudices aduersum se pronūciare in causis merè religiosis, & proscriptionem * etiā vrgere Mindensium, planè contra ipsius atq; etiam Ferdinandi regis * mandatū: quanto autē istud fiat Imperij dispendio, ipsum intelligere atque videre: quapropter orare, vt authoritatem suam interponat: nam alioqui nec deliberationē de bello Turcico, nec illud doctorum hominum toties optatum colloquium institui posse: nam vt respub. rectè constituatur, inprimis opus esse firma & perpetua pace, quā omnes ordines Imperij probēt: hoc & ad ipsius pertinere gloriam, qui iam pacifici Cæsaris nomen sit consecutus, & Germaniæ futurum esse perquàm salutare.

Responsum auferunt, pag. 352.

Cùm ad XXIIII Februarij diem Cæsar ipsos audisset Gandaui, præsente Granuellano, re deliberata se responsurum dixit.

Protestantium litera ad regem Galliæ.

Pag. 263.

Eodem ferè tempore, quo legationem ad Cæsarem mittebant, Galliæ quoq; regi scripserunt. Annis aliquot proximis, eum & literis & legatis multā ipsis declarasse beneuolentiam, & de concilio quoq; rectè sensisse, * veritate nimirum ac ratione potius agendum esse quàm armis atque manu: periucundam certè voluntatem hanc ipsius atq; iudicium sibi fuisse, quòd æquitatis ab eo studium atque tutelam suscipi viderent: itaque se vicissim, quantum omninò facere licuit, operam dedisse, ne parum esse grati viderentur atque ciuiles: quamobrem putare, quæ fuit ipsius antehac, eandem nunc etiam esse mentem & affectum: porrò, quòd ipsorum magistratui summo, Cæsari sit amicitia coniunctus, lætari sese plurimùm, & reipublicæ gratulari, cùm aliis de causis, tùm eò maximè, quòd ad pacandam ecclesiam sperent

Pag. 346. *Pag. 341.*

maximi futurum hoc esse momenti: morte coniugis * tardatū adhuc fuisse Cæsarem & impeditum, quò minus, quod anno superiori decretum * Francofurti fuit, repræsentaret: in hac autem animorū consensione facilè rem posse, iudicio quidem suo, promoueri, si quidem ipse conatum in eo Cæsaris adiuuet, ac veluti manum porrigat: quòd inprimis eum facere cupiāt, vt videlicet ea ratione, quæ Francofurti fuit inita, consulatur ecclesiæ: de Cęsaris quidem egregia voluntate nihil se dubitare,

Pag. 348. Iuxta decretum, pag. 347.

legationem * quoq; ad illum misisse, de qua bene sperent: sed aduersarios excogitare subinde noua consilia, quibus institutum hoc impediant & euertant: cùm enim causæ diffidant, non eos posse rectam vllam atque veram disceptationem ferre: quòd autem illam expetant ipsi, nullo certè fieri metu, quasi potentiam illorum extimescāt, si quando fortè coacti vim iniustam ab se iustis armis depellent: sicut enim nemini nocere cogitent, ita etiam, si qua vis intentabitur & iniuria, satis habere se virium atque neruorum, Dei beneficio, vt se suaque defendant: deinde, præsidium & opem ab eo sese expectare, cuius nomine periclitentur: causam enim hanc tam esse piam & honestam, vt nullum sit recusandum discrimen: sed moueri se reipublicæ periculo: nam

esse quidem sint quos Deus verberet, tamen, quia sit incredibilis omnium Germaniæ vastitas, bello ciuili, nihil optare se vehementius, quàm vt placidè res tota componatur, vtque suæ voluntatis atque consilij testimonium illustre supersit ad omnem posteritatem: aduersarios autem ingenti quodam odio flagrare, nec ad æquitatem adduci posse, nec alium huius conflictationis apparere finem aut exitum, quàm vt Imperij vires, quibus erat oppugnandus publicus omnium hostis, Turca, mutuis laniènis atterantur & omninò concidant: Id verò minimè sibi oportere tribui: & quocunque tandem modo res cadat, fore tamen, vt quæ nunc illi pertinaciter recusant, aliquando recipere cogantur, Deo nimirum sui nominis gloriam vindicante.

Ad calendas Martias, principum & ciuitatum protestantium legati Smalcaldiam veniunt, vt erat constitutum: * vnà quoque venerunt theologi, Ionas, Pomeranus, Melanchthon, Cruciger, Bucerus, eisque fuit iniunctum, vt formulam * conscriberent, qua putarent cum aduersarijs agendum esse de conciliatione doctrinæ. Hoc in conuentu deliberatum fuit de ijs rebus, quæ nuper indefinitæ remanserant Arnsteti, sicut suprà * dictum est. Interea Dulcius & Barcartus, quos in * Angliam iuisse diximus, redierant, & septimo die Martij, Smalcaldiæ referunt de statu religionis per Angliam, propter anni superioris decreta, non quidem admodum animaduerti, sed tamen Hugonem Latimerum & Salisberiensem episcopos religionis causa captiuos, nondum esse dimissos, & Cromelium, qui summo sit loco, inflectere regis animum atque mitigare, sed & regē ipsum in familiari colloquio suam aperuisse mentem, & sic existimare: Protestantium theologos non rectè sentire de coniugio sacerdotum, de cœnæ Domini, quam vocant, vtraque specie, deque Missa priuata, & petere, vt de his alijsque rebus necessarijs ad se copiosè scribant, suæque sententiæ causas adducant: se curaturum inuicem, vt sui regni viri docti rescribant, quò sic ad veri cognitionem aditus fiat: Cromelio etiam & alijs nonnullis videri consultum, vt splendida mittatur ad regem legatio, & cum his vnà Melanchthon: nam si mediocris aliqua fieri posset doctrinæ conciliatio, regem esse magnam vim pecuniæ collaturum in fœdus, quod cum ipsis facere cogitet, non de religione tantùm, sed in vniuersum: valde enim regem mirari cur religionis tantùm nomine sint confœderati: futurum enim, vt bellum ipsis inferatur, longè alio * titulo. Paucis interiectis diebus, theologi scriptum exhibent, cuius hæc erat summa. Non esse discedendum à vestigijs Augustanæ confessionis, & huic adiunctæ pòst apologiæ: sententiam hanc omnes alij theologi absentes deinde comprobarunt, missis eò literis. Ad hoc tempus Henricus Brunsuicensis Gandanum venit. Pridie idus Martij, Cæsar protestantium legatis per

Protestantium cōuentus Smalcaldiæ.
Pag. 347.
Vide hic infrà.
Pag. 347.
Ibidem.
Relatio legatorum de Angliæ statu.
Duo episcopi in Anglia ob Euāgeliū capti, vide pag. 808.
Angli sententia de protestantiū theologis.
Augurium verissimum.
Scriptum theologorum protestantium.

1540 per Cornelium Scepperum respondet, benignè quidem ille satis, verùm ita tamen, vt, an pacem præstare vellet, intelligi non posset. Legati ergo permissu Cæsaris paululum diuertunt: mox redeunt, & vt actione interdicat Cameræ, pacemque concedat, orant. Ad ea Cæsar, quod in hoc tempore respondeat, nihil habere se præterea dicit, deliberaturum autem amplius. hoc responsum Smalcaldiæ recitatum fuit decimo pòst die. Postridie deinde Paschatis, qui tùm erat Martij dies vigesimus nonus, venerunt eò principes ipsi. Gliscebat id temporis inter Granuellanum & Heldum æmulatio quædam atque simultas, * quæ tandem hunc exitum habuit, vt Heldus loco summotus curia decederet, ac vitam priuatam ageret. nam ille præstabat authoritate, & Heldum in crimen odiumque vocabat, quòd in consilijs & actione nimium esset vehemens, quòd Cæsarem nihil tale cogitantem & inuitum propemodum in bellum pertraxisset. Cumque non obscuram suæ voluntatis daret significationem Granuellanus, quasi concordiam & ocium publicum amaret, interpellatus à protestantibus, ad pacis consilia Cæsarem inflexit. Et ipse quidem initiò, tanquam suo nomine, Smalcaldiam mittit intercessores atque legatos, Theodoricum Manderschittum, Gulielmum Nuenarium, Comites, magni consilij ac dignitatis viros, quanquàm ille graui valetudine detentus in via restitit. Postulata quidem erant satis moderata, sed tamen illud significabant, propè persuasum esse Cæsari, quasi religionem minimè spectent, neque pacem ex animo petant, sed bonis & facultatibus ecclesiarum ad se transferendis tantùm incumbant, & dissidijs lætentur, & auersa sint ab eo voluntate, magisque propendeant in partes eorum, qui simultates cum ipso manifestas & inimicitias exercerent. Hæc autem ad Cæsarem delata fuerunt, partim ab aduersarijs, partim à Gallis, vt quidem pro certo dicitur. Nam quo tempore per Galliam Cæsar ibat, & ad summam arctissimamque necessitudinem omnia spectare videbantur, patefacta quædam ei fuisse dicuntur, & exhibitæ Smalcaldicorum ad regem literæ. Quidam hoc ipsi regi tribuunt, alij autem Conestablio, cuius erat præcipua tunc authoritas, & summum in pacificandis regibus studium, & non optimus in protestantes, ob religionem, animus.

Cæsaris ad protestantes responsio.

Æmulatio inter Heldum & Granuellanum. *De quo pa. 296. & seq.*

Heldus curia eiectus.

Granuellanus pacis studiosus.

Legati pacificatores Cæsaris ad protestãtes Smalcaldiã veniunt.

Falsa Cæsaris persuasio.

Proditores vanissimi protestãtium.

LIBER

ARGVMENTVM.

Protestantes respondent ad postulata Cæsaris, atq; multis argumentis probant se potius animum habere pietatis & religionis, quàm incumbere transferendis ad se Ecclesiarum bonis & facultatibus. Confutant etiam argumenta regis Angliæ. Cæsar cum animaduertisset in Gandauenses, dat literas, quibus conuentū indicit profectionem, ad quas respondent. Pontifex mittit legatum Farnesium illum, qui Lutetiæ pridem cum Cæsare fuerat in Belgium. Hic l nga oratione in illos inuehitur. Interea rex Galliæ in amicitiam admittit principem Cliuiæ, cui neptem è sorore dederat matrimonium. Pontifex hoc tempore bellum faciebat Perusinis. Angliæ rex Annam Cliuensis principis sororem repudiat. In conuentu Haganoæ de quibusdam religionis capitibus transigitur: reliqua differuntur in conuentum, quem Ferdinandus indicit Vuormaciæ, quò Granuellanus cùm nauigium præmisisset, venit, & orationem habet. Sequutus est Campegius legatus pontificius, qui orationem ipse quoque habet, colloquium abrumpitur, & tota actio ad Ratisbona comitia reijcitur. Lutherus acerrimè respondet libello Henrici Brunsuicensis: vbi fit mentio pallij carissimi, quod vendit Romanus pontifex. Inchoatur actio Ratisbonæ. Cæsar in Aphricam traijcit. Granuellanus librum qui interim inscribitur, collocutoribus exhibet. Princeps Cliuensis filiam regis Nauarræ in vxorem ducit.

AD ea Protestantes Aprilis die vndecimo prolixè respondent. Et primò quidem permagnas, inquiunt: gratias agimus Granuellano, qui Cæsari semper author fuit, vt ratione causam hanc explicaret. Quæ sanè virtus maximam laudem meretur: Deum quoq; precamur, vt hanc tàm præstantem voluntatem in eo confirmet. Quid enim gloriosius, quàm publicas offensiones moderatis consilijs & prudentia componere, sine cæde & sanguine? Rogamus autem in vniuersum, ne quis arbitretur nos delectari simultatibus & dissensionibus ecclesiarum, aut emolumentū aliquod captare priuatum, aut proteruia quadam, à cæteris gentibus, contra multorū sæculorum inueteratam consuetudinem, defecisse. Tantum enim & tàm acerbum odium aduersariorum, tantos labores atq; molestias, tantos sumptus atque dispendia, tot tantaque multorum annorum pericula, non imprudenter, nec inconsultò, neque temerè suscepimus, verùm, vbi de doctrina fuit in Ecclesijs nata dissensio, quod olim non semel accidit, non licuit nobis, hominū gratiæ consequendæ causa, veritati resistere, multò minus illorum facta probare, qui magna crudelitate grassantur in homines innocentes. His nimirum tantis & tam grauibus de causis, tanq; pijs & veris, cogimur nos illis opponere, & secessionem facere: Notum est enim atq; manifestum, magnos & intolerabiles errores, ab eis non verbo solùm, sed etiam armata violentia propugnari: magistratus est autem officium, vt ab iniusta vi suos defendat. Et quoniam in crimen atq; suspicionem vocari nos audimus, quasi nō gloriam Dei nec emen-

Protestantes respondent legatis pacificatoribus.

Magistratus officium.

1540 dationem ecclesiæ, sed cōmoda solùm nostra spectemus, Granuellanum oramus, vt de eo nos ad Cæsarē purget. scimus equidem id genus calumnias ab aduersarijs longè latéq; disseminari, quò veram religionem & nos in odium adducant: sed in senatu Cæsaris, quem in hoc tam sublimi fastigio Deus collocauit, indagari veritas & locum habere sola debet, falsis omnibus exclusis delationibus. Nam quia causam illi tuentur iniustam & infirmā, quia suos errores passim ab omnibus impugnari vident ac reprehendi, quia doctrinam euangelij refutare nō possunt, ideò sibi aliunde colorē asciscunt, & ista nos criminatione premunt ac vulgò traducunt. Sed præter officium est & valde indecorum episcopis, quòd de bonis ita Cæsarem solicitant & vrgent, quasi in eo summa sit posita reipub. Christianæ, nec interim de tollendis tot tantisque vitijs & erroribus, quos ne ipsi quidem dissimulare possunt, verbum vllum faciunt. prima sanè cura debebat illis esse de religione deq; pura doctrina conseruanda in ecclesijs: nunc autem eò tendunt ipsorū cogitationes omnes, quomodo suas opes, potentiam, luxum atque splendorem defendant. Sciunt ipsi, non de bonis ecclesiarum esse litem, sciunt etiam illa non à nobis expeti, sed suis impijs consilijs & oppugnationi veritatis, hoc velut vmbraculum & tegumentū obducunt, vt in huius doctrinæ perniciem animos regum incendant. Nostri enim ordinis nemo quicquam occupauit bonorum ecclesiæ, quod sit alieni iuris atque ditionis, nemo quicquàm ademit vlli episcopo: sed ipsimet episcopi iurisdictionem suam proiecerunt, postquàm illa cœpit minus esse quæstuosa. sed neque ritè norunt illam administrare: deinde, quæ dicantur canonicorum collegia, planè suum adhuc obtinent: Ipsi verò contrà, multas ecclesiarum nostrarū facultates occuparunt, & suis interdicunt, ne census annuos nobis persoluant: & quum olim de suis facultatibus decidere quid annuum & conferre soliti sint in ecclesiæ ministros ac ludimagistros, nunc adeò nihil contribuunt, vt ciuitatibus in hunc vsum sumptus sit omnis faciendus. Quæ quidem ciuitates, cùm & onera multa subeant, & in magnis versentur periculis, verisimile profectò non est, auaritia quadā impulsos causam hanc tueri: sed inimici nostri, præsertim ij, qui præfecturas venantur ecclesiarum, odiosè nos apud Cæsarem ita deferunt. Nobis autem esset optabile cumprimis, vt de cœnobijs rem omnem Cæsar exactè cognosceret, & causam sciret mutati status monastici, & quemadmodum ea bona, partim in Ecclesiæ ministros populique doctores, partim alios consimiles in vsus pios erogantur. Intelligere quoque Cæsarem vellemus, quomodo aduersarij rapiunt ad se quicquid est bonorum, quomodo non cœnobia tantùm, sed alias etiam ecclesias planè spoliant & exuunt, ita quidem, vt intra fines ipsorum, ecclesiæ complures & desertæ iaceant, & in paganismum prorsus degenerent. prius verò, quàm plura de eo dicamus,

In Canonicos.

[illegible]tur Granuellanum, vt pro ingenij sui præstantia se[illegible]dat. Nam etiamsi nostrum hîc esset aliquod cōpen[illegible] tamen cogitari potest, non hanc, sed longè aliā & mul[illegible] esse controuersiæ causam. neq; nos propter tàm exi[illegible] tantam acerbitatem odij, tantū laborem, curā atq; [illegible]bire: deinde, si periculis omnibus omissis, conferantur [illegible] quotidiani, quos in hanc causam facimus, cum illis cœno[illegible]tibus, mox apparebit, quantò sint hi minores illis. & [illegible] quidem sumptus iam supra x v annū sustinemus, & crescunt [illegible] sumptibus pericula. Cùm etiam ad conatus & indefessum [illegible] aduersariorū respicitur, quis est omnium principū tàm imprudens, tàm incogitans, qui suas fortunas omneis, in tantū discrimen, ob tantula bona deuocare velit? itaq; Cæsarē obsecramus, ne quid tale suspicetur: Ipsius enim amicitiā, & ocium reipub. longè præferimus rebus omnibus humanis. Ex aduersarijs etiā ij, qui nostræ ditionis & rerum statum habent exploratū, hac suspicione dubio procul ipsi nos liberant. nam ex ijs bonis minimū quid ad nos redire sciunt. Quòd autē tanto cum onere & discrimine doctrinam hanc profitemur, vna solùm est & præcipua causa, nimirum, quia Deus hoc à nobis requirit, vt filij sui nomen & euangeliū profiteamur. Iubet enim, vt falsum & impium cultū defugiamus, & grauissimè vetat, ne sæuitiam illorū probemus, qui veram doctrinā persequuntur. Nunc de cœnobiorū possessionibus loquemur, & aduersariorum querimonijs respondebimus, & cur mutata sint collegia monachorum, explicabimus. Exorta per Germaniam, euangelij luce, vitijsque detectis & reprehensis, multi, præsertim doctiores, vitæ genus illud pharisaicum sua sponte deseruerunt, & ex ijs nonnulli, quò literarum studijs operam darent, & aliud vitæ genus non impium sectarentur, pecuniarium aliquod subsidium flagitabant: Cùm igitur non solùm in nostris, verùm in aduersariorum quoque cœnobijs hæc incidisset mutatio, passim ijs in locis, vbi monachi supererant, viros bonos constituimus, qui falsam doctrinam atque cultum reprehenderent: ijs etiam qui mallent ibi manere quàm emigrare, satis de victu necessario prospeximus, inprimis autem & diligenter cauimus, ne, qui vel ætate vel valetudine essent affecta, rem vllam desiderarent: & huiusmodi quidē cœnobia sunt etiam hodie nonnulla nostris in finibus. Fuit hoc sanè nostri officij, tanquam magistratus, agnita veritate falsam religionem abolere, & prouidere, ne dissiparentur ea bona, præsertim cùm & monachi passim dilaberentur, & ex ipsis nōnulli cogitarent ea priuatos in vsus auertere: deinde, nulli erant in cœnobijs ad procurandam vel agriculturam vel rem domesticam idonei: sic igitur mutatus est illorum status. Nec enim aliunde voluimus accersere monachos, & illis summittere, ne ecclesiæ nostræ turbarentur, ideoq; bo-

Cur monachorū mutata sint collegia, ratio.

1540 nam prouentuum partem, ad ecclesiæ ministeria conuertimus, & in vsus eorum, qui vel egestate vel aduersa valetudine premuntur, & in ludos quoque literarum. Et his quidem rationibus annui cœnobiorum census nonnihil sunt accisi: quicquid autem ex ijs bonis reliquum est, asseruatur, vt sit quod in tenuiores ecclesias, in sacerdotes egenos, & adolescentes rei literariæ deditos erogari possit. Nā is nunc est temporum status, vt cogitandum sit omninò de rationibus alendæ iuuentutis, quò suppetant ecclesijs olim & reipublicæ homines idonei.

Ecclesiæ facultates quò propriè pertineant.

Quæ verò sunt reliqua bona, non recusamus ad pios & salutares vsus reipublicæ concedere, pro legitimi concilij quod erit, aut Imperij conuentus arbitrio. huc enim propriè pertinent ecclesiæ facultates, vt & sacræ literæ testantur & veteres leges atq; concilia. Quod cùm ita sit, petimus inuicē, vt aduersarij quoq; sinant illa bona consimiles in vsus applicari. Iam enim in plærisque ciuitatibus nulli propè sunt aut admodum exigui parœciarū census: atque interim tamen episcopi cæteriq; proceres, qui possessiones illas tenent, nullū munus aut in templis aut in scholis obeunt, itaque literarum ludi maximo cum reipublicæ detrimento paulatim intereunt. sunt igitur, vt antè diximus, inueniendæ rationes vulnus hoc sanandi. Deus enim ideo genus humanum cōdidit, & magistratum in hoc constituit, vt in eiusmodi cœtibus verā ipsius cognitionem homines addiscerent: Ideoque regum est atque principum, prouidere, vt hæc officia tàm necessaria cumprimis administrentur. Nos quidem etiam parati sumus, idoneè cauere de legitimo vsu possessionū illarum, nostris in finibus, modò idem faciant aduersarij. videmus enim palàm homines parum frugi, parumque temperantes, & reipublicæ prorsus inutiles, imò graues, in istis bonis helluari totos. Atque vtinam Cæsar de nostris aduersarijs rem omnem sciat. ijs nimirum locis ipsorum ditionis, vbi census habent annuos ecclesiæ nostræ, illi sibi sumunt eos atque seruant: cumque nos nostra repetimus, & quos ipsorum ecclesiæ nostris in finibus habent prouentus, illis, vt inuicē tollant, permittimus, ecce conditionem repudiant, ad eamq; rem Camera facem admouet.

Æqualitatis bonum.

Aequalitas, vt prouerbio dicitur, est altrix & nutricia pacis: quòd si iam illis ocium & Germaniæ tranquillitas esset cordi, sanè non ad hunc modum agerent. verùm ne suis quidem ipsi parcunt ecclesijs, & nouā subinde pecuniam atque stipendium illis imperant, & quoniā pios doctores finibus eijciunt, desertæ manent & solitariæ cōplures parœciæ, & dissipantur bona, deinde cœnobia sic prorsus exugunt, vt quibusdam in locis monachi prouerbio dicant, præter campanarū sonitum & chori cantū nihil ipsis omninò relinqui.

Prouerbium.

hoc ipsum verò magnam vulgò licentiā facit, & periculum est, ne religioni summam adferat aliquando perniciem. Esset profectò nobis valde gratum, si de re tota Cæsar diligenter inuestigaret, & percunctaretur, quibus

quibusnam locis ecclesiæ ministri benignius & honestius tractētur, 1540
collegia & ludi literarum melius constituantur, ecclesiæ ministeria diligentius peragantur, vtrū nostris in ditionibus, an apud aduersariorum hunc laborem si Cæsar & cogitationem susciperet, non foret operæ pretium nostro sermone vel defensione facti: nimirum res ipsa pro nobis verba faceret, eumque permoueret ad instituendam veram emendationem status ecclesiæ. Nunc verò, quando crudelitas exercetur, cùm sacerdotes innoxij necantur, cùm sæuitiæ nullus adhibetur modus, futurum est, vt sublatis hominibus idoneis, magna sequatur, & ad posteritatem propagetur barbaries. Clarum est igitur nullam interuenire nostram cupiditatem, quando sanè præter molestiam & pericula nihil ad nos redit. cùm interim aduersarij, minimè solliciti de pontifice, quem tantopere iactare solent, quantā omninò lubet, prædam agant ex ecclesiæ possessionibus, & præterea magnis remunerentur præmijs atque beneficijs, vt veram doctrinā obstinatè persequantur. Quòd etiam arbitrio concilij reliqua bona summittimus, vt antè dictū est, id speramus bonis omnibus ad nostri defensionem satis futurum esse. Quòd autem aduersarij nobis attribuunt, quasi fictum sit & simulatum, quoties de conciliatione verba facimus, & quasi eò solùm hoc tendat, vt Cæsaris consilia demoremur, causamq; trahamus, & legitimam impediamus cognitionem: id sanè perquā nobis est auditu graue atq; molestum. quid enim turpius, quid magis impium, quàm in re sacra & religiosa fucum hunc & speciem simulatā obducere? Petimus igitur, quia grauis admodum est ista criminatio, vt Cæsar ea, quæ purgandi nostri causa dicturi sumus, patienter & attentè cognoscat. Cùm antè annum decimum, in Augustanis * comitijs, aduersarij nostri multam habereñt ad Cæsarem querimoniā de nostris ecclesijs, & nobis iniunctū esset, * vt nostræ doctrinæ, religionis atque ceremoniarū rationem explicaremus, nihil egimus astutè, nihil occultè, sed doctrinam nostram omnem claris verbis palàm professi sumus, vt omnibus constare posset, illam esse consentientem apostolorum doctrinæ: neque dubitamus, quin multos ea res nostræ religioni conciliarit. quando videlicet nihil contra veteris ecclesiæ formulam docere, sed errores, qui se in ecclesiam insinuassent, demonstrare nos atque patefacere, viderunt. Negari enim non potest, obrepsisse plurimos & grauissimos errores: de pœnitentia docebatur frigidè & perplexè: de gratia per Christum accepta, de condonatione peccatorum, ne verbum quidem: cœna Domini prorsus erat & horrendū in modum per missam pontificiam contaminata. Notū est enim, missam priuatam esse rem nouam, & inuectam partim ignoratione, partim auaritia: propter ablatum sacerdotibus coniugiū redundabant omnia turpissimis exemplis: doctrina de clauibus & ecclesiæ potestate tota iacebat, eamque sibi potestatem pontifex ad sui tantum domi-

Pag. 183.

Pag. 186.

Missa vnde inuecta.

1. 5. 4. 0. natus confirmationem vendicabat, & infinitis propè legibus atq;
præceptis hominum mentes onerabat, idque subinde viri docti &
iudicio præditi deplorabant: vt autem ecclesijs præficerentur homi-
nes idonei, nulla prorsus erat cura. De his tantis tanquè necessarijs
rebus, quæ esset nostra sententia, coram Cæsare testificati sumus
Pag. 186. Augustæ,* & extant in publica luce nostrorũ hominum ea de re li-
bri: complures etiam aliarum nationum viri docti fatentur, ex his
ipsis libris putam se doctrinam hausisse. non ergo defugimus lucẽ.
Pag. 190. & seq. Et cùm Augustæ tentaretur * cõciliatio, nihil egimus insidiosè, ni-
hil callidè, sed concordiæ nos esse cupidos, &, si quidem aduersarij
præcipua dogmata reciperent, de rebus medijs nõ admodũ nos fo-
re contentiosos, demonstrauimus. Et quanquam moderatæ fuerũt
à nobis tunc propositæ rationes, minus amicè tamen & æquè no-
biscum agebatur. atque vtinam Cæsari constet, quomodo tum sese
gesserint aduersarij delecti. Nimirum frequenter ad initium actio-
nis hoc dicebant, nolle se vel tantillum de sua opinione & doctrina
decedere, sed quicquid facerent, eò fieri, vt in suam sententiam nos
adducerent. Itaque cœperunt loqui de dogmatis, de diuorũ inuo-
catione, de Missa priuata, de satisfactione, & nihil in his erroris ines-
se dicebant. Non igitur colloquiũ istud erat, in quo solidis argumen
tis & scripturæ testimonijs, quid verum esset, inuestigaretur, sed e-
rat fastuosa quædam actio, quæ manifestos errores confirmaret. Et
quoniam ipsis tunc non fuimus assensi, nunc illud sic interpretan-
tur, quasi tantùm ad speciem sit à nobis actum de conciliatione, nõ
syncerè neque reuerà, sed distinendi Cæsaris & eludendæ cognitio-
nis causa. nam conciliationis verbum sic accipiunt, vt deserta verita-
te causam ipsorum approbemus. Ab Augustano autem conuentu
nulla fuit de his rebus instituta disputatio, quod tamen per nos mi-
nimè stetit. inprimis enim optamus, vt viris bonis atque doctis lice-
at de his rebus omnibus conferre & liberè pronunciare. Quapro-
pter oramus, ne quis huic illorum criminationi fidem habeat. nam
si defugeremus lucem, vel si nos puderet causæ, non esset difficile
ab ea discedere, & magnam apud illos inire gratiam: sed cùm certò
sciamus, omnium hanc esse maximè piam & inprimis necessariam
causam, ideò laborẽ hunc & dispendia & pericula subimus, & Chri-
sti doctrinam profitemur, eamque cupimus & retinere & propa-
gare, & ecclesiæ tum emendationem, tum pacem atque concordiã
Pag. 341. optamus, & quod Francofurti * sumus ante annũ contestati, nunc
etiam profitemur, non defuturos esse nos colloquio & actioni con-
ciliationis. Quam quidem vocem, ne quis erret, sic accipimus, vt vi-
delicet scriptura duce, quid verum sit, exquiratur, & errores anti-
quentur, & vera doctrina locum in ecclesijs obtineat, nam alioqui
frustrà sumitur omnis labor. Christus Dei filius, è sinu patris, vo-
luntatem suam atque doctrinam nobis patefecit: hic audiendus
est,

est, & pro iudice solus agnosci debet. Quòd autem rectè negocium hoc & ordine disceptari debeat, Cæsaris etiam literæ omnes atque scripta satis ostendunt: & quomodo res acta sit ab aduersarijs, in Augustæ comitijs, non ei patefactum esse putamus. Iam verò, quid sit nostræ voluntatis, & quibus insistamus vestigijs, exhibita palàm, & deinde typis excusa, doctrinæ nostræ cõfessio, demonstrat. quam sacris literis consentire certò scimus, ideoq; deserere non possumus. Præter hanc ipsam doctrinam, quæ prima & præcipua est atque summè necessaria, sunt aliæ res quædam veluti mediæ, de ceremonijs, de sacerdotum ordinatione, de iurisdictione, de visitatoribus, de bonis ecclesiarum, de causis matrimonij. quicquid in his est cõtrouersum, conciliari, nostra quidem opinione, poterit, si prius de necessarijs illis dogmatis conueniat. nam quoad præcipuas res impugnant aduersarij, & crudeliter agunt, dissidium tolli non potest. Quòd verò Cæsari nonnulli persuadere conantur, permixtam esse doctrinæ nostræ multam hæresim & errores, iniuriam nobis faciũt. si quid autem est quod nobis opponant, licebit id publicè faciant: ferent à nobis responsum. in apologia quoq; nostra si quid fortè dictum sit vel breuius vel minus apertè, explicabimus. deinde, si quid editum sit & typis euulgatum, quod mutari cõueniat, nihil agetur obstinatè, cùm detectum erit vitium. Scimus etiam imperitiores & infirmos offendi, quòd non eædem sint in ecclesijs nostris vbique leges. Et quanquam nihil opus est, eandem vbique formam retineri, modò de doctrina conueniat, tamen, quò minus hoc etiam in aliquo conuentu tractetur, non recusamus. Cùm ergò, quid sit consilij nostri, patefecimus, obsecramus Granuellanum, Cæsari sit author atque suasor emendationis atque pacis ecclesiæ. Nam etiamsi manifesta vitia & errores vi defendantur atq; potentia, semper tamen excitabit Deus, qui illos impugnent ac reprehendant. quàm etiam sit iniquũ, & contra ius naturæ, veram doctrinã velle vi & armis opprimere, & quã id politiæ Christianæ non conueniat, facilè potest intelligi. Cæsar Cõstantinus bis voluit Donatistas audiri palàm, etsi manifestè falsa docerẽt: tertiæ verò cognitioni interfuit ipsemet, ne quod in illos decretũ antè fieret, quàm exactè rem omnem percepisset. pulcherrimo nimirũ exemplo, quod nos moderationis & mansuetudinis cõmonefacit. Et quoniã hoc quoq; tempore de multis grauissimis rebus est cõtrouersia, Cæsarẽ speramus indicta causa nihil esse tentaturũ armis. ideoq; petimus, vt quod Frãcofurti * nobis per suum legatum promisit, colloquiũ instituat. Nam ad ipsius hoc propriè pertinet officiũ, vt hominũ saluti cõsulat, præsertim cũ põtifices inflãmati sint acerbissimo quodã odio, nec aliò spectent, quàm vt accensis regũ animis, homines innocẽtes ad lanienã rapiantur. Magnam etiã laudem Cæsar meretur, quã posteri quoq; celebrabũt, quòd sanguinarijs illis consilijs, hucusq; non assenserit.

Constantini vigilantia.

Pag. 341.

1 5 4 0

Vult enim Deus, & mandat, ecclesiæ suæ ministris beneuolentiam omnem & patrocinium præstari. Iam illud, quod spargitur, inclinare nos ad hostes Cæsaris, eiusdem est generis, quo calumniæ superiores. Nam probari potest, belli tempore, Cæsareis ducibus nos & artifices & puluerem tormentarium subministrasse, & nostros, vt quacunque ratione possent, illis gratificarentur, monuisse. Conditiones * quidem oblatæ nobis fuerunt id temporis, nec mediocres, nec incommodæ: sed eas repudiauimus omneis, nulla certè alia de causa, * quàm vt Cæsari fidem atque studium nostrum approbaremus: quòd si quis etiam nominatim hac de re sit delatus, & id palàm fiat, eius purgatione Cæsarem fore cõtentum arbitramur. Hæc autẽ omnia petimus, vt Granuellanus & secum expendat, & Cæsari recitet, nostrumq; studium & operam & publicam ei conciliationem commendet. Nisi enim ab illa cessetur persecutione piorũ hominum & immensa crudelitate, sequetur dubio procul horrenda quædam omnium ecclesiarum vastitas. Pontifices enim & episcopi malint omnem religionem aboleri potius, quàm emendationem admittere. Petimus etiam, vt querimoniã nostram de Camera, Cæsari commemoret, nam plerique socij nostri premuntur ab illis iniquissimè, contra leges & Cæsaris edicta, & minimis de causis excitantur ab illis grauissimæ lites, vt ex actione Mindensi liquidò constat. Lis enim est de 1 x solùm aureis, quos in vsus parœciæ senatus applicauit, quò reuera pertinent, & antiquitùs conferri solebãt: sed aduersarij malunt hos ipsos prouentus ab hominibus ociosissimis turpiter consumi. Et quanquam eius vrbis ecclesiastici diuitijs abundant, tamen hoc tantulum pecuniæ sibi auferri, & ad veræ ecclesiæ ministeriũ impendi nolunt. Et hac tam leui de causa Camerales ad extremum persecuti sunt * Mindenses, eosq; proscripserũt. Hanc verò tantam illorum insolentiam petimus in vniuersum cohiberi, & lites illas omneis aboleri, sicut Francofurti * cum intercessoribus actũ est. hoc enim inprimis est necesse vt fiat, si modò Cæsar pacatam vult videre Germaniam. Nam illorum sententiæ & condemnationes eiusmodi, quid aliud sunt quàm classica, quibus bellum nobis denunciatur? cui quidem vt resistamus, ipsa naturæ lex nobis commonstrat. Etenim, si fortè Cæsar eos non reprimat, & interim alij fortè copias cõducant, quid aliud existimemus, quàm eas aduersum nos comparari? qua quidem occasione facilè possit oriri magnum incendium, nobis etiam inuitissimis. Granuellanum ergo precamur, nostro nomine Cæsarem oret, vt illam toties à nobis quæsitam & flagitatam pacem concedat. Cùm ita respondissent, idibus Aprilis finem actioni faciunt, & theologis iniungunt: vt argumenta regis Angliæ de dogmatis illis quæ diximus, * confutent, & is deinde libellus eò mittatur, cui si fortè respondeant Anglicani theologi, & spes aliqua sit futuræ consensionis, placuit non esse recusan-

Pag. 262.

Pag. 281.

De Cameralib.

Actio Mindensis de lana caprina. vide Pag. 338.

Pag. 338.

Pag. 344.

Pag. 346.

In conuentu Smalcaldensi quid præterea actum.

[illegible] colloquium: vt autem fœdus cum eo fieret extra causam [illegible], nemini visum * fuit. Vt etiam pro ijs ad regem intercedatur, qui doctrinæ causa per Galliam paterentur, decretũ fuit: sed ita, vt de statu Galliæ prius cognoscatur, deque voluntate regis, & an locum habitura putetur intercessio. postea de bonis ecclesiasticis & singulorum querimonijs decreta fiunt, & Heilbrunensibus [illegible]itur, vt Missam pontificiam è certis templis, quod nondum [illegible]ant, exterminent, promissis auxilijs ad rem, si quid fortè periculi contingat. Postremò, quid sit opus facto, constituunt, si fortè Cæsarem pacem repudiet, aut ambiguè respondeat, aut Camera suo more pergat, aut copiæ conscribantur occultè. 1540 *Pag. 346. Prout, pag. 347. Id fit per literas, pag. 381.*

Dum hæc geruntur, Cæsar animaduertit in Gandauenses, & seditionis authores capite plectit, & ablatis armis, quum priuilegia & beneficia omnia ipsis ademisset, arcem ibi construit, & præsidium in capite ac ceruicibus illorum collocat. Frequens autem est ei ciuitati, suis vt principibus resistat, vt suprà * quoque diximus. fecit hoc in Carolo Burgundo, Cæsaris proauo, in Philippo abauo, in Ludouico, Flandriæ Comite, Philippi proauo materno. quos omneis hic Cæsar vltus esse videtur. nec enim vnquam ità repressi fuerunt, vt in hoc tempore. Decimo octauo deinde Aprilis die, Cæsar dat literas ad Saxonem atque Lantgrauium. Cum Ferdinando fratre, Romanorum rege, se collocutum esse inter alia de statu Germaniæ maximè verò de dissidio religionis, quod compositum esse cupiat: Etenim, sicut antehac nihil in eo prætermiserit, ità nunc etiam eiusdem esse voluntatis, modò suum hoc studium ipsi agnoscant, nec eo abutantur, & quod verbis atque promissis iam olim præ se ferunt, pacis desiderium, reipsa nunc tandem repræsentent: multas quidem suas interuenisse plurimis nunc annis & lenes admodum actiones, verùm ijs nihil adhuc esse profectum, & eò nunc omnia spectare, vt nisi quàmprimum succurratur, ingens quædam futura sit reipublicæ dissipatio, maximique motus omnium ordinum. Ac licet ità sit, tamẽ prõ sua benignitate, se rursum ipsis alium indicere conuentum, vt ad sextum Iunij diem Spiræ sint, aut si fortè lues & morbi contagio non permittat, eo loco, quem frater Ferdinandus constituerit, * agendi causa videlicet de rationibus, quemadmodũ hoc tantum periculum, quod Germaniæ prorsus incumbat, auerti possit atque tolli: sperare autem, hanc suam lenitatem ipsis atq; socijs aliquantò plus futuram esse cordi, quàm adhuc quidem fuerit, & fore, vt ità se gerant in actione, quò tum ipse tum Ferdinandus frater & reliqui principes obsequentes, apertè videant, magis ipsos ad pacem & ocium, quàm ad discordiam atq; turbam inclinare: veniant igitur ipsimet ad eum locum, die constituto, nec impediri se patiantur vlla re, nisi valetudine, suosque tum mittant intimos consiliarios, qui sint & pacis amantes & ad agendum idonei, & ipsorũ

Cæsar animaduertit in Gandauenses.

Pag. 348.

Cæsaris ad Saxonem & Lantgrauium literæ.

Conuẽtus Spiræ indicitur.

Haganoa, pag. 366. 367.

1540 voluntatis planè conscij: denuncient hoc idem socijs, quò & illi ad diem adsint: venturum autem eò fratrem Ferdinandum, qui de sua mente atque voluntate, deq; ipsorum ad se missa legatione, copiosius exponat: sic igitur se comparent, tum suæ ipsorum, tum patriæ salutis causa, vt dissensionis omni sublata materia, de reliquis Imperij negocijs tantò rectius deliberari possit: non esse autem, quòd vllum vereantur periculum. nam fidem se interponere suam, & pacis Noribergicæ* beneficiũ ipsis largiri, neque passurum, vt contrà quis faciat. sic tamen, vt inuicem ipsi neminem offendant. Ad eas literas illi nona die Maij respondent. quòd pacis consilia sequatur, magnam se gratiam habere: quòd autem moneat, vt suum hoc studium agnoscant nec abutantur eo, non esse dicunt, quòd aliud de se socijsque cogitet: nihil enim sibi charius esse pace: quò minus autem hucusque res conciliata sit, non sibi, sed causæ magnitudini & aduersarijs oportere tribui, qui dogmatis nullam admiserint explicationem: iam verò, quod ad constitutum diem ipsos adesse velit, libenter quidem obtemperaturos, sed quia regem frustrà defatigari nolint, quid suæ sit sentẽtiæ, velle perscribere: nempe, scire ipsum, inde ab initio huius dissidij, post multã deliberationẽ, in comitijs Imperij, hanc solã rationẽ idoneam fuisse visam omnibus, vt legitimũ haberetur conciliũ, aut prouinciæ Germaniæ conuentus: quum autẽ alijs ob temporis angustiam ea ratio deinde parũ commoda videretur, Francofurti* sermonẽ habitũ fuisse de forma futuri colloquij, de eoq; factum esse decretũ: cum aũt arduũ sit negociũ hoc, & in quo salus hominũ consistat, non posse breui tempore explicari, si modò cum fructu aliquo sit agendũ, ideoq; tũ Ferdinando regi, tũ sibi socijsq; & alijs graue futurũ, non habito colloquio, nec aditu prius facto, his rebus ipsos operã dare: quod igitur Francofurti placuit omnibus, idẽ nunc sibi quoq; videri cõmodissimũ, vt, si Germaniæ cõuentus haberi non possit, colloquiũ instituatur: existimare enim se, nullam inueniri posse viam ista meliorem: quod ipsum nuper etiam Comiti Nuenario* demonstrarint: vt autẽ ipsi non consultis nec assentientibus socijs eò veniant, non sibi licere: deinde, sic esse breue temporis interuallum, ad illum vsque diem, vt conuocari socij, deque responso deliberari vix possit: longinquiores quidem, vt ad diem adsint, vix ægrè posse fieri: hæc eò se nunciare, vt de sua voluntate cognoscat: & licet ità sit, tamen quia Ferdinandum regem venturum esse dicat, missuros eò se legatos, & socijs, vt idem faciant, scripturos, ea lege tamen, si fortè nihil actum fuerit, vt tum aliæ; de quibus antè dictum sit, agendi rationes, integræ sibi maneant: nec enim ab illis, nisi de sociorum assensu, posse discedere: daturos etiam suis hoc in mandatis, vt ad conciliationem omnia sua consilia conferant, quantum quidem propitio Deo & salua conscientia possint, & integræ concordiæ viam aditumque faciant: sperare.

Pag. 227.

Saxo & Lantgrauius Cæsari respondent.

Pag. 341.

Pag. 352.

[illegible] futurum, vt ipsius mandatu scriptura sacra summum & [illegible] locum in actione obtineat, & quum ab ea discedent ad-[illegible] reuocentur in viam: cùm autem ad actionem ventum fue-rit, & spes aliqua dabitur vllius fructus, non se defuturos esse con-[illegible] verò promisit fidem publicam, orare, vt eam non le-gatis tantum, sed theologis etiam communicet. quandoquidem il-lorum [illegible] sint partes in hac tota causa. quid in eo decreuerit, re-nunciari sibi petunt. 1540

De cardinali Farnesio suprà * diximus. Is Lutecia Parisiorum profectus cum Cæsare fuit in Belgium: adolescentiæ vix egressus annos, & Cæsarem indignè tulisse ferunt, quòd non aliquem æta-te consilioque grauem pontifex misisset. Cùm igitur de religione deque bello Turcico incidisset deliberatio, & Granuellanus verba fecisset, Farnesius tandem, præsente Cæsare atque Ferdinando re-ge, sententiam dicit, pontificem valde cupere pacem & consensio-nem Germaniæ, sed talem, quæ Deo sit non ingrata: cupere etiam, vt omne robur expediatur in Turcam: sed ad religionem & prote-stantes quod attinet, non semel cum illis actum esse de concordia, præsertim in Augustę * comitijs, & exhibitam ab illis tum fuisse do-ctrinæ suæ confessionem: quod sanè scriptum, licet multos habeat errores, ab ipsis tamen interea sit violatum: itaque cùm nihil certi sequantur atq; statuant, & sint tanquàm anguillæ lubricæ, nihil cũ ipsis agendum esse præterea: superiori etiam anno, regem horta-tu Brandeburgici principis, * alteram instituisse cum ipsis actionẽ. sed in ipso limine, quod dici solet, illos impegisse, nec obscurè de-monstrasse quàm sint animo à concordia prorsus alieno: cùm e-nim ab officio semel & à disciplina recesserint, eò nunc esse progres-sos, vt pontificem non emendatum, sed extinctum, & vitia non sub-lata, sed ipsam apostolicam sedem velint extirpatam, vt omnis dein-de iurisdictio corruat ecclesiastica: cùmque id ausi fuerint ante an-num proximum, Europæ statu paulò tranquilliori, quid nunc cre-dibile sit eos esse facturos, pace nondum constituta cum Galliæ re-ge, & Turca rursum imminente Pannonijs? nimirum, in hac tem-porum calamitate multò futuros esse proteruiores: nec esse quòd putentur ab instituto posse dimoueri: nec enim pauca quædam in controuersiam venire, sed de plurimis dogmatis disceptari: deinde, propè incertum esse, cuiusmodi sit ineunda concordia, cùm inter se dissideant ipsi: nam aliam esse Lutheri, aliam verò Zuinglij doctri-nam, ne quid interim de reliquis dicatur sectis: & vt concordiæ spes aliqua sit, illos tamen non esse parituros ecclesiæ Romanæ, nisi multa ipsis inuicem permittantur, nimirum, integra cœnæ domi-ni perceptio, cõiugium sacerdotum, & id genus alia: quæ quidem sine publico decreto non sint immutanda: Iam, si quis dicat, hæc illis ocij communis & tranquillitatis causa concedi, & consensum pòst

Pag. 347. 348.

Farnesii Cardinalis corã Cæsare in protestantes oratio.

Farnesii pontificis nomine sententia de religione.

Pag. 186.

Pag. 334.

1540 pòst impetrari posse vel summi pontificis vel etiam concilij: non
malè quidem istud dici, sed fore, vt illi mox eam facultatem arripi-
ant, non expectata confirmatione publica: quod si fiat, omnem eos
esse proiecturos concilij curam: qua quidem ex re magna sit oritu-
ra diuisio per orbem Christianum, quandò videlicet à Germaniæ
ritibus Gallia & Hispania & Italia & reliquæ prouinciæ planè dissi-
debunt: quòd si deinde concilium fortè mutationem factam & ad
tempus concessam improbet, & contrarium quoque statuat, nul-
lam fore spem amplius in viam reuocandæ Germaniæ, suis in opi-
nionibus iam confirmatæ, & periculum esse, ne protestantes, quod
vnum inprimis moliantur, reliquos etiam ordines ad defectionem
impellant: Cæsarem ipsum non ignorare, quemadmodum antea-
Pag.102. ctis annis, illi, de cogendo concilio decretum * fecerint in Imperij
comitijs, authoritate sua quadam, ipso non consulto: ne quid ergò
simile posthac fiat, esse prouidendum: hæc autem ideò sese referre,
quò videant vterque, quid sperandum sit ex priuatis illis actionibus
Pag.222. atq; colloquijs: de pace cum illis actum esse Schuinfurti, * & pòst,
Pag.227. Noribergæ * fuisse pactas inducias, constituta pœna: sed illos, non
habita ratione tanti beneficij, violasse pacta, suumque fœdus au-
Pag.265.288. xisse * nouis multarum ciuitatum atque principum accessionibus,
317.347. inprimis autem Daniæ regis * & Vuirtembergici, * multisq; in locis
Pag.330. formam religionis immutasse, præter fidem & iusiurandum: facilè
Pag.265.288. igitur apparere, quæ sit reliqua spes de illis, qui varijs rationibus, &
partim gratia, partim vi sua in castra homines traducant: deferbuis-
se enim & planè tepefactam esse religionem, & homines alioquin
in hoc esse procliues, vt seueriori deserta disciplina, sese tradant mol
liori magisque liberæ: Sed ne his quidem finibus illos contineri,
neque satis illis esse, quòd homines in errorem abducant, nisi etiam
sacra diripiant, episcopos eijciant, & religionē omnem prophanent,
& impunè quidem: imò nunc eò licentiæ progressos, vt etiam inte-
gerrimum Cameræ iudicium subuertant, quò nimirum eo subla-
to, Cæsaris in Germania ruat authoritas, & ipsi, nullo prohibente,
in omnium facultates atque vitam, pro sua libidine grassari possint:
ex priuatis igitur illis actionibus nullam esse sperandam aut firmā
aut diuturnam pacem: & si qua fortè fiat, non dubium esse, quin
ea dignitatem omnem sedis apostolicæ & politiam ecclesiasticam
eneruet: posse quidem alia multa referri hoc loco, sed ea se breuita-
tis causa prætermittere: nunc autem esse proximum, vt quomodò
salua religione sit bello Turcico prouidendum, inuestigetur: Com-
modissimam quidem esse rationem, si protestantes simul & reliqui
ordines auxilia contribuant: sed quoniam id obtineri fortè nō pos-
sit, nisi pacata religione, & verò tractatio religionis non ad singula-
res conuentus, verùm ad concilium publicum pertineat, rectè fu-
turum, si concilium habeatur primo quoque tempore, & ad illud
causa

[illegible]nis reijciatur: sic enim fore. vt & reliquis omnibus 1549
[illegible]stantibus inferatur metus atque terror: qui cùm
[illegible] videbunt, multò futuri sint obsequentiores, magisq;
[illegible] quòd ad sanitatē sibi reuertendum esse, & id nunc agi
[illegible]diutius in Germania tolerentur hæreses: etenim cùm ad
[illegible]ines in vniuersum religio Christiana pertineat, nihil in
ea [illegible]m aut emendandū esse, nisi de cōmuni omnium consilio [illegible] ad vnam modò Germaniam, sed ad Galliam & Hispaniam & Italiā & reliquos etiam populos respiciendum esse: nam si quid his inconsultis in Germania mutetur, futurum, vt id in plurimorū cadat reprehensionem, & perniciosum præbeat exemplum: monstri quoque simile futurum, si quidem ecclesiæ membra nō omninò respondeant suo corpori: vetustum etiam esse morem, & inde ab apostolis memoriæ proditum, vt authoritate concilij controuersiæ omnes finiantur: & quoniam omnes pij continuis precibus atq; votis concilium expetant, nuper etiam Poloniæ rex Sigismundus, ea de re misso legato, pontificem interpellarit, fore non difficile, illud inchoare, præsertim, cùm ipsi quoque nuper inito fœdere per iusiurandum promiserint, operam se daturos omnem, vt concilium habeatur: ipsum videlicet tempus hoc esse cumprimis opportunum, quandò cum Galliæ rege sit actio de pace, & mutuæ beneuolentię non vnum signum appareat, & ipsorum ditionis episcopis hac ratione tutò liceat eò proficisci: deinde, pertinere hoc etiam ad ipsorum tranquillitatem animi, si cuncta referantur ad concilium, neque priuatis actionibus decreta fiant, quibus offendatur Deus: sic enim nullam ipsis præstandam esse culpam: Adhæc, vtile quoq; futurum ipsis, quandò quidem in concilium omni reiecta cura, cæteris rebus, quæ videbuntur, liberè vacare poterunt, & fœdus interim amplificare, quod eò conducet, vt protestantes aut decreto cōcilij se submittant, aut à confœderatis catholicis ad officium adducantur: & hæc quidem hactenus. Iam, ad Turçam quod attinet, hortari se cumprimis & orare, quod antea quoque sæpe fecerit, vt pax fiat cum Galliæ rege: nam eam pacem esse reipublicæ Christianæ salutarem, & nisi coëat, dubium esse, an potentiæ Turcarum resisti possit: quanta verò sint eius pacis commoda, non semel antea se demonstrasse, nec opus esse nunc illa repetere: cæteros etiam ordines Imperij de auxilijs interea posse solicitari: & si quidem aucto fœdere & inchoato concilio, protestantibus persuaderi posset, idonea præstita cautione, vt ad concilium veniant, fore non difficile, ab ipsis etiam impetrare contra Turcam auxilia: quòd si autem nō nisi malis & religioni perniciosis conditionibus id obtineri possit, videndum esse, ex duobus malis vtrum sit eligendum, & an præstet, religione prodita, Deum offendere, an verò vnius prouinciæ carere subsidijs aduersus Turcam: etenim non facilè posse discerni, vtri

magis

1540

Protestãtes Turcis nocentiores.

magis Christum oppugnent, protestantes an Turcæ: nam hos quidem in corpora tantùm sæuire, sed ab illis etiam animas in sempiternum exitium trahi: concilium ergò sibi videri quamprimùm esse conuocandum, eiusq; faciundum initium hoc anno, nec in Germaniæ conuentibus de religione tractandum aliquid, sed augendum esse fœdus,

Sanctũ, pa. 338.

* vt vel hac ratione protestantes ad concordiam magis inuitentur: pacem quoq; faciendam cum Galliæ rege, & interim vndecunque colligenda subsidia contra vim Turcicam, vt anno sequenti totis viribus in illum fiat impetus.

Marcellus Ceruinus creatus Cardinalis: Hic creatur Pontif. pag. 840.

Erat attributus Farnesio Marcellus Ceruinus, episcopus Nicastri, consiliorum ipsius moderator, in hac ipsa legatione factus cardinalis. Hoc Farnesij consilium, vbi mensibus aliquot pòst emanasset, Ioannes Caluinus excusum typis commentariolo vestiuit, ne quis illud secus quam oportet, acciperet.

Caluini cõmentariolus in Farnesij consilium.

Ad hoc tempus, Cliuiæ princeps, Geldriæ possessor, ad Cæsarem venit, transactionis causa, verùm id frustrà fuit, & domum reuersus, cum Galliæ rege cœpit communicare consilia. Nam is, quum recuperandi Mediolani spe * tota decidisset, oblatis à Cæsare cõditionibus, quas minimè putarat, animum ab eius amicitia totum auertit, licet dissimulanter, seque falsum esse querebatur, & à Cõnestablio, qui transitus Cæsaris author fuisset, & ipsum ingenti spe totum implesset, alienior esse cœpit, cùm antea nihil ei non tribuisset.

Gallia regis tacita offensio.

Qua tenebatur. Pag. 348.

Cùm igitur & ipse rationes omneis occultè circumspiceret, quomodò Cæsari molestiam exhiberet, & Cliuensis tantam litem ac offensionem sustinere solus nõ posset, cœptum est cogitari de mutuis amicitiæ vinculis. Erat Galliæ regi, è sorore Margaritha, regina Nauarræ, neptis Ioanna, circiter vndecim annorum puella, longè omnium totius Galliæ ditissima, & forma cumprimis eleganti, & optimis formata moribus: vt autem hæc in matrimonium Cliuensi daretur, ilicò parentes & inprimis reginã sororem rex solicitabat, ac demum perfecit, vt suo loco * sum dicturus.

Cliuensis cũ Gallo confœderatio.

Pag. 381.

Bellum pontificis cũ Perusinis. Restituitur, pa. 675.

Bellum hoc tempore pontifex faciebat Perusinis, cùm illi salis & aliarum rerum vectigal, auctum ab illo, pendere recusarent. ciuitatem verò suæ ditionis fecit, & Ascanium Columnam,* virũ præpotentem, consimili de causa, finibus omnibus eiecit. Cardinalis Farnesius, expositis mandatis, quũ de pace Cæsaris & Galliæ regis non succederet: dies etiam esset, clàm ipso, constitutus Haganoæ protestantibus ad futuram actionem, discedit, & sub idus Maias Luteciam venit, & Antonio, cardinali Medonio, Stampianæ dominæ, quam rex in delitijs habebat, auunculo, galerum purpureum, Roma nuper allatum, in vrbis æde primaria, die pentecostes, imponit, inaugurationis causa, & in itinere salutato rege, celeriter Romam contendit.

Antonius Medonius creatus Cardinalis.

Ferdinandus deinde rex, Belgio relicto, in viam sese dabat, conuentus Haganoici causa. nam propter morbi contagionem

Conuentus Haganoicus.

1540

uem Spiræ non licuit. Ad eum conuentum Galliæ quoque rex legatum mittebat, Lazarum Bayfium, monitu Cæsaris. nam offensionem dissimulabant vterque, & blandis adhuc verbis res agebatur, & calendis Iunij rex edictum proposuit admodum graue contra disseminatores hæresis & falsæ doctrinæ Lutheri atq; sociorum. Id Lutetiæ duodecimo pòst die fuit euulgatum & typis excusum, vti fieri solet.

Lazarus Bayfius Galli legatus.

Galli edictũ cõtra Lutheranos.

His ferè diebus, Angliæ rex Thomã Cromelium, quem ex infimo loco perduxerat ad summam dignitatem, capite plectit, & Annam Cliuensem repudiat, & Catarinam Hauardam, Norfolciæ ducis è fratre neptem, in matrimonium ducit. Cromelius fuerat suasor connubij Cliuensis: cùm autem rex Hauardam * pòst adamaret, impulsus ab ea fuisse putatur, vt Cromelius, quem suis illa rebus obstare iudicabat, è medio tolleretur. nobilitati quoque non multum erat acceptus, & in suspicionem venerat, quasi pontificijs moliretur exitium.

Thomas Cromelius capite plexus. De quo pa. 346.351.

Angliæ rex Hauardam ducit vxorem, repudiata Anna Cliuensi Hæc capite plectitur, pa. 397.

Henricus Brunsuicensis interea tum reliquos protestantes tùm Henricum Saxoniæ principem grauiter ad Cæsarem accusabat, quòd præter voluntatem Georgij fratris, * & conditionem ascriptam in testamento, religionem mutasset, quòd episcopi Mersebur gensis atque Miseni iurisdictionem interpellaret, quòd pecuniam in vsum fœderis à fratre relictam aureorum millia LX, sibi seruaret. Monebat itaque Cæsarem, vt illum ad officium adducat & recusantem à successione fratris depellat, iuxta formulam testamenti. Non solus autem hoc agebat, tametsi præcipuè, sed ex confœderatis etiam alij quidam.

Accusationes Henrici Brunſ. in protestantes. Pag. 343.

Nunc de conuentu Haganoæ dicam. Huius factũ est initum XXV die Iunij, quũ Ferdinandus rex ante mensem eò venisset. Protestantes aliquot diebus ante actionẽ, interpellauerant electorẽ Palatinũ, Coloniensem, Treuericum, Ericum Brunsuicensem, episcopũ Augustanum & Spirensem, domi suę quemq; priuatim, vt pacis essent consiliarij. Ferdinandus igitur, eo quẽ diximus die, protestantibus, ad se vocatis, causam indicti conuentus exponit; & quia principes non venerint ipsi, quod Cæsar omninò facturos putarit, exhiberi sibi petit ab ipsis mandatum & agendi facultatem. Deinde nominat intercessores, Ludouicum Palatinum, Ioannem achiepiscopũ Treuericum, Ludouicum Bauarum, Gulielmum episcopum Argentinensem. Quum hos illi recepissent, cœptum est agi. venerunt etiam eò theologi protestantiũ, magno numero, Iustus Menius, Pistorius, Vrbanus Regius, Bucerus, Brentius, Blaurerus, Osiander, Schnepfius, & alij multi. Melanchthon graui valetudine detentus in itinere substitit. Hi, domi quisque suæ, conciones habebant ad suos, vti fieri consueuit, tunc inprimis, quũ deliberandi causa simul omnes conuenissent legati: Ferdinandus autem vbi resciuit, interdixit; legati

Acta cõuentus Haganoici: Horum confirmatio, pa. 371.

Pacis consiliarij & intercessores.

Conciones protestantibus interdicta.

1540 gati contrà, non publicè, sed priuatim doceri tantùm demonstrant, nec esse quod ægrè ferat. Inchoato colloquio, venturus erat Lantgrauius atque Saxo, iamque suos ad fines expectabant, vt eius rei accepto nuncio, mox essent expediti. Intercessores deinde petunt à protestantibus, vt capita doctrinæ controuersa, paucis comprehensa sibi tradant. Illi, exhibitā esse ante annum decimum * Augustæ, doctrinæ suę confessionem & apologiam dicunt, in qua prorsus acquiescant, parati rationem reddere, si quis aliquid in ea desideret: & quoniam ignorent, quid in eo libro potissimùm reprehendant aduersarij, nō habere se quod exhibeant, sed ab illis hoc potius exquirendum, vt demonstrent, quæ dogmata putent esse verbo Dei contraria: quod si faciant & ad colloquium res deueniat, vt quidem Francofurti * visum fuit, nō se defuturos cōcordiæ. Referunt hi post aliquot dies, quoniam in confessione exhibita permaneant, interea se libellum illum & actionē omnem Augustanam legisse, & reperire quædā ibi dogmata fuisse conciliata, quædā verò minus: vt autem hæc etiam concilientur, omnem se daturos operam, & rogare, vt suam in eo mentem aperiant. Ad hæc illi, sermonē quidem fuisse de dogmatis aliquot, Augustæ, sed nihil definitum, nec vllam ibi factam esse conciliationem. Ad hunc modum vltrò citroq; re disceptata, cùm protestantes colloquium vrgerent, illi verò sibi mandatum à Cæsare atque rege dicerent, vt ad modum actionis Augustanæ pergerent. Ferdinandus rex Iulij die XVI conuocatis omnibus, quandò quidem ità se res habeat, vt iam definiri nihil possit, inprimis autem propter absentiam Saxonis atq; Lantgrauij, constituendum dicit alterum esse diem, quo die vtriusque partis legati & viri docti, pari numero conueniant, & de dogmatis Augustanæ confessionis inter se conferant, sic tamen, vt Augustano * Imperij decreto nihil idcircò decedat, & pontifici quoque sit integrum, si velit, suos eò mittere legatos: deinde, cum nonnulli querantur, sibi facultates suas à protestantibus eripi, rationi sanè congruum esse, vt interea, dum de religione lis pendet, spoliati vel restituantur bonis ecclesię, vel iure suum repetant: Adhæc, vitandi motus causa, paciscendas esse longiores inducias, in quibus hi modò sint comprehensi, qui fuerint Augustanæ confessionis, ante transactionem Noribergicam, ità quidem, vt eos, qui pòst accesserint, nihil ad se pertinere putent protestantes, nec alios quoque deinceps recipiant. Quinto pòst die, protestantes, quid in eo postulato requirant, ostendunt, colloquiū sibi valde probari, & cupere, ipsum quoque Cæsarem, non etiam illius tantùm legatos, interesse: verùm, vt pontifex quoq; suos mittat, non se quidem in eo posse Cæsari legem vllam præscribere, sed tamen primatum ei nullum vel authoritatem hoc ipso tribuere. De restitutione bonorum ecclesiæ, deque iudicio Cameræ prolixè respondent, vt suprà * non semel commemorauimus, & doctrinæ contro-

Marginalia: *Pag. 186.* — *Pag. 341.* — *Ferdinandi postulata Haganoa, ad Protest.* — *Pag. 200.* — *Protestantiū responsio.* — *Pag. 300. & seq. 350. 360.*

[illegible]mis definiendam esse dicunt: vt autem illos ex- 1540
[illegible] pacē Noribergicam * sese ipsis aggregarunt, néue *Factā, pag. 227.*
[illegible] recipiant, non sibi esse integrum, nec etiam eius rei [illegible]abere. Ferdinandus, & intercessores contrà bonorum [illegible] vrgent, aut saltem, vt ad definitionem vsque litis ea [illegible]entur: vt autem plures in suam societatem perdu[illegible] posse concedere Ferdinandus ait, ideoque monebat, vt [illegible]nditiones accederent: nam etiamsi recusent, se tamen [illegible] mandatu Cæsaris decretum esse facturum. simul proximi conuentui locum designat Vuormaciam, ad XXVIII diem Octob[illegible], collocutionis diem atque locum sibi placere, sed neminem [illegible]e spoliatum, & hanc ipsam quæstionem ad colloquium & [illegible] actionem pertinere, nec sequestrationem fieri posse dicunt, [illegible]que magna suæ ditionis ecclesiasticæ politiæ dissipatione, scholarum etiam atq; pauperum incommodo: & quia non longū [illegible] ad colloquij diem, vt eò res omnis differatur, petunt: ibi [illegible]straturos, quantò plus laborent atq; soliciti sint de gloria Dei, atq; ecclesiarum emendatione, quàm de possessionibus atq; bonis, & licet doceri iam possint, quomodo nōnulli diuersæ partis, idgenus facultates ad sese rapiant, velle tamē eousq; differre: cunq; tunc eius rei sermo fiet, liquidum esse futurum, vtri possessiones illas in suum emolumentum priuatum magis, quàm ad honorē Dei conuertant, & quid obstet, quò minus in meliores vsus applicētur. De socijs idem quod antea respondent, & ad futurum etiam colloquium ista reijci petunt, & vt interea pax seruetur, orant. Ferdinandus ergo Iulij die XXVIII decretum facit, & actione tota commemorata, Vuormaciæ diem colloquio dicit, vt suprà docuimus, ea lege, si quidē Cæsari placeat. Principes electores, item Magdeburgicus, Salisburgensis & Argentinensis episcopi, Gulielmus & Ludouicus Bauari, & Cliuensis iubentur eò suos mittere consiliarios, & protestantes quoq;, suos, ità vt vtrinq; sint vndeni: scribas etiā adesse, pari numero, qui singula diligenter excipiāt, & de dogmatis Augustæ propositis collocutionem fieri, placuit, & rogandum Cæsarem, vt Imperij conuentum indicat. Interea verò pacem ab omnibus coli, & à vi iubet abstineri, graui denunciata pœna, mandatu Cæsaris: quòd autem protestantes affirment, Cameræ iudicio non licere de pace Noribergica pronunciare, hoc ad Cæsaris notionem sese referre dicit. Eo recitato decreto, protestantes exemplum sibi communicari petunt: & quia Cæsar, datis ad se literis Bruxella, Idibus Iunij, quid de Camera sentiat, ipsum dicat explicaturum, scire cupiunt, quid rei sit: quoniam in decreto nullum sit factum ea de re verbū, ità quidem, vt nesciant, an actione sit Cameralibus interdictum, an minus. Ad ea Ferdinandus, habere se quidem à Cæsare in mandatis, vt sententiā eius ipsis exponat, sed ea conditione, si quidē bona

Vuormatia designatus conuentus.

Decretum Haganoicum.

De Camera negotio.

1540 sacra restituantur aut sequestro permittantur: tunc enim actionem omnem sublatum iri: cum autem vtrunque recusent, non habere se quod dicat aliud, & rem omnem Cæsari velle renunciare. præter eos quos dixi principes, aderat etiam episcopus Tridentinus, Christophorus Madrucius, & Henricus Brunsuicensis, verùm is ante finem conuentus abijt, domum profectus. Ad pacem non paruum attulerunt hîc momentũ, Coloniensis & Palatinus, electores, Augustanus etiam episcopus: reliqui verò longè diuersa cudebant cõsilia, & decretum Augustanum * vrgebant, neq; disceptandum colloquio, sed quomodo protestantium infringi posset conatus atque cohiberi, deliberandum esse dicebant. Eo durante conuentu mortuus est Ioannes Vayuoda, rex Vngariæ, relicto filiolo Stephano, quem recens ei peperit Isabela, Sigismundi Poloniæ regis filia. fuit hæc etiam causa, cur Ferdinandus rex, quum id suorum literis cognouisset, domum properaret.

Pag. 200.

Vayuoda rex Hungariæ moritur, relicto filio Stephano.

Sub hoc quoque tempus orta sunt varijs in locis incendia per Saxoniam & loca finitima, ditionis ferè protestantium, exustis aliquot oppidis atq; vicis. Hoc tantum scelus, authore * Brunsuicensi factum esse ferebatur, vt infrà dicetur. Secundo Calendas Iulij crematus est Londini Robertus Barnus, Doctor theologus. Hic aliquãdiu profugus ex Anglia, propter euangelij doctrinã, quum regem Henricum intelligeret animum adijcere ad pietatẽ & veri cognitionem, domum reuertit, ac deinde fuit in ea legatione, quæ Vuittembergæ cum theologis egit inter alia de diuortio regis, vt libro decimo * docuimus. Cùm autem à proposito rex discederet, & in plærisque omnibus doctrinam pontificiam retineret, iste, qui constantiam præstabat, eo quem diximus die raptus est ad necem, postea quàm fidem suam esset palàm in loco supplicij professus. fuerunt simul exusti duo quidam alij, eiusdem religionis: deinde cremati sunt eodem die tres, qui & Romani pontificis primatum, & Catarinæ Hispanæ coniugium approbabant.

Incendia crebra authore Henric. Brunsuicensi.
Pag. 378.
Robertus Barnus exustus Lõdini.
Balæus Centur. 8. cap. 70.
Pag. 287.
Exusti pontificij cũ Euangelicis.

Augusto mense vitã finijt Luteciæ, Gulielmus Budæus libellorũ supplicũ magister, summę vir eruditionis, & merito celebrandus ad omnẽ posteritatẽ, vel eò solùm, quòd vnà cũ cardinali Bellaio, episcopo Parisino, facti longè pulcherrimi Francisco regi fuit author & consiliarius, nimirũ, vt Lutecię linguarũ professoribus & artiũ honesta cõstituerentur præmia. nam ex hoc fonte nemo credat, quã vberes & copiosi fluuij nõ solùm in Galliã, sed in alias quoq; prouincias exundarint. Voluit autẽ absq, pompa sepeliri Budęus. Hic annus ob grauissimũ æstũ atq; siccitates fuit memorabilis: vinũ quoq; tunc prouenit longè pręstantissimũ. Gallię rex interea, sub autumni tempus dimissis huc illuc literis ad episcopos, iubet supplicationes ad templa deorũ fieri: nã etsi pacẽ cum Cæsare colat, neq; temere velit ab ea discedere, vereri tamẽ plurimùm, ne vetus ille generis humani hostis,

Gulielmus Budæus moritur. 17. cal. Septem. ætatis suæ 73.
Annus ob calorẽ siccissimus.
Gallus mandat fieri supplicationes.

hostis, & osor pacis, materiam belli per homines idoneos paulatim accendat. Cæsar, Ferdinandi fratris & intercessorum literis edoctus de re tota, confirmat decretum Haganoicum, & datis Vtricæ literis, Idibus Augusti, protestantes hortatur, vt ad constitutum diem suos habeant Vuormaciæ legatos atque theologos. ijs etiam omnibus publica fide cauet. Et quia per occupationes non sibi liceat interesse, missurum eò se dicit è suis aliquem præcipui nominis: non etiam dubitare, quin pontifex eò mittat, componendi causa dissidij. Conuentum quoque pollicetur Imperij, quò sit venturus ipse, quem ad conuentum etiam referri debeat huius colloquij summa. Sub Idus deinde Octobris, alijs literis Bruxellæ datis, Granuellano potestatem facit agendi, sibiq; legatum instituit illum ad futurum colloquium. Erat id temporis Vesontione, Granuellanus, quod est in Sequanis oppidum, vnde genus & originem ducebat, quumque distentus occupationibus, ad diem adesse non posset, scriptis literis ad Moguntinum reliquosq; principes colloquio designatos, altera die Nouembris Ioannem Nauium Lucemburgium præmittit, qui moram excuset, & desiderium ipsis leniat. Postquam enim nata simultate, sicut antè diximus, * Mathiā Heldum eliserat, hunc, velut magis obsequentem suis moribus, asciuit, in eiusque locum substituit. Interea Cæsar Imperij conuentum indicit, vt Ianuario mense Ratisbonæ præstò sint omnes. Cùm deinde Vuormaciam Granuellanus ipse venisset, Atrebatensi episcopo, filio comitatus, & theologis Hispanis, Muscosa, Maluenda, Carobello, exhibitis in consessu mandatis & epistola Cęsaris, orationem habet xxv die Nouembris, & excusans, cur neque Cæsar neque rex Ferdinandus adessent, pręclarū Cæsaris erga rempub. & verè paternum animum exponit, qui nihil ardentius optet, quam vt diuturnū istud & inueteratum dissidium tollatur, quo non ecclesia tantùm, sed & respublica valde sit afflicta: nec enim dubitare se, quin & præsentem calamitatem ipsimet videant, & ecclesiarum emendationem esse necessariam iudicent: nihil ergò magis ad ipsorum officium pertinere, quàm, vt pijs consilijs occuratur huic malo, ne longius euagetur: etenim, sicut incendio fortè nato, ciuium sit, illud restinguere, sic etiam ipsis omninò faciundum hîc esse, quò pax & concordia recuperentur. cogitent porrò secū ipsi, & ponāt ob oculos, quantū ex hac dissensione malorū in Germaniā inundarit: vt cędes atq; funera mittātur, profligatā esse religionem, extinctā in animis hominum charitatē, veteris atq; catholicæ ecclesiæ decus omne sublatū, deniq; nullius eloquētia satis explicari posse calamitatis magnitudinem: floruisse Germaniā olim & studio religionis & omni virtutum genere, nunc autem degenerasse plurimùm, & incommodorū totius reipublicæ caput & authorē haberi: nisi autem medicina fiat huic morbo, futurum, vt in peius omnia ruant; & quia Cæsar hoc instituerit colloquium,

1540

Cæsar confirm. decretum Haganoicum, De hoc vide pag. 367. Et Protestantes ad Conuentum Vuormac. hortatur.

Nauius Heldo suffectus.

Pag. 352.

Conuentus Imperij Ratubon. indicitur: Fit, pag. 378.

Granuellani oratio in conuentu Vuormatia.

1540 vt & veritas inuestigetur, & gloria Dei celebretur, animum huc adferendum esse non ambitiosum, non cupidum, sed pium & moderatum, inq; solum Christum esse respiciendum, qui nunc diductis brachijs hoc ipsum ab omnibus petat: hoc etiam summi pontificis & augustissimi Cæsaris & Ferdinandi regis præcipuum esse votum: itaque per mortem Christi, perque omnia sacra vehementer obtestari, vt tunicam Domini, nulla non parte laceram atq; dissutam resarciãt, memores videlicet nominis Christiani, quod in sacrosancto baptismo sint consecuti, memores etiam inclytæ prouinciæ Germaniæ, cõmunis omniũ parentis: nisi enim reconcilientur, ipsis attribuendum esse, quicquid in posterum nascetur malorum ex ista mentis obstinatione: si verò modestè atq; sobriè rem tantã tractabunt, & Deo futurum hoc longè gratissimum & Cæsarem id etiam vel maximi beneficij loco habiturũ esse: qui daturus deinde sit operam, vt in proximis Imperij comitijs res tota perficiatur.

Vayuoda filius Turcæ à proceribus Hungar. cõmendatus.

Ferdinãdus Vngariam parat inuadere.

Lascus à Solymanno in vincula coniectus. Liberatur, pag. 391.

Scribæ delecti.

A morte Vayuodæ, tutores reliquique proceres, legatione missa, puerum Turcæ commendabant: ille patrocinium ei pollicetur, & simul dona mittit. Ferdinandus etiam, vbi cognouit, Hieronymũ Lascũ qui superioribus annis à Vayuoda desciuerat, Haganoa mittit Byzantium, vt per hominem idoneum sibi Turcam placaret. Domum deinde reuersus, bellum sibi gerendum iudicabat prius, quã regina vidua & tutores infantis essent instructi. Quo cognito, Solymannus in vincula conijcit Lascum, quasi consiliorum Ferdinandi maximè conscium, simul auxilia mittit, quæ tamen impedita hyeme, paulò serius aduenerunt. Postridie, quàm Granuellanus orasset, cœptum est agi de notarijs atq; scribis, & vtrinq; delecti sunt bini, qui singula diligenter exciperent atq; seruarent. à protestantibus designati sunt Casparus Cruciger, Vuolfgãgus Musculus, theologi. Octaua deinde Decembris die, Thomas Cãpegius, episcopus Feltrensis, legatus pontificius, orationẽ habet, ac de pace nonnulla præfatus, quæ tantopere sit nobis à Christo commendata, Germaniæ quoque vicem miseratus, pontifices nunc aliquot & Paulũ tertium inprimis, nihil nõ fecisse dicit, quò calamitatem hanc ab ea depelleret, ideoq; nuper concilium indixisse * Vicentiæ: quum autẽ exactis aliquot mẽsibus nemo veniret, in aliud tẽpus * necessariò reiecisse: Cæsarẽ verò qui sit ecclesiæ Romanæ primogenitus & obsequẽs filius, protector etiã & aduocatus, hoc instituisse colloquiũ, vt esset veluti præludiũ quoddã actionis futuri cõuentus * Ratisbonẽsis: de illius aũt voluntate & assensu, deq; pontificis mãdatu sese adesse, & rogare vehementer, vt ad concordiã omnia consilia referant: pontificẽ in eo sanè facturum esse, quicquid omninò salua pietate possit. Huius cõuentus præsides hanc legẽ initiò ferebant ne cui, nisi qui sit ad congressum designatus, cõmunicentur acta colloquij, nec euulgentur etiam, nisi prius ad Cæsarẽ sint omnia relata: deinde pete-

Campegij pontificij legati in cõuentu Vuormatiensi oratio.

Pag. 329.

Pag. 332. 344.

Carol. V. titulus insignis.

Qui sit, Pa. 378.

Colloquij Vuormatiensis leges siue conditiones.

postulabant, vt protestantes ea doctrinæ capita, quibus omninò decreuissent immorari, scripto complecterentur & exhiberent. His de rebus atq; etiam de formula iusiurandi, deq; numero collocutorum, & suffragiorum modo, prolixa fuit inter eos altercatio. Cùm enim pontificij animaduerterẽt, Palatini & Brandeburgensis electoris atque etiam ducis Cliuensis consiliarios, in protestantium partes inclinare, veriti, ne suffragijs vincerentur, consultò diem ex die ducũt, donec aliud à Cæsare nũciaretur, vt postea * dicemus. Et altera quidem Ianuarij die, nouas & alienas conditiones proponunt. nimirũ, vt ex omni numero deligantur duo theologi, qui de causa disserãt: vt hæc à scribis excepta deferãtur ad præsides: ne minor pars teneatur maioris partis opinionem sequi, nisi ità faciundum esse Cæsar & ordines Imperij decreuerint ne collocutorum sermones omnes, verùm nudæ sententiæ, siue conciliatæ siue controuersæ, describantur à notarijs: Augustanũ & id genus alia decreta nihilóminus valeant. Protestantes verò contrà. cum vtrinq; sint ad colloquium designati XXII, petunt, vt singulis pronunciare liceat, neq; nudæ solũ sententiæ, verùm argumenta etiam & rationes & harũ explicationes literis mandentur: iniquum etiam esse demonstrant, in hac omnium sanctissima causa, partis vllius opinionẽ, & non potius verbi diuini præscriptum sequi, aut quenquam, vt contrà sentiat & profiteatur, velle cogere. Dum adhunc modũ tempus extrahitur, protestantes de eo sæpe queruntur, & vt in medium proposita doctrinę confessione, Augustæ exhibita, secundũ Haganoici decreti formulam, * actio quàmprimum inchoëtur, petunt, præsertim cùm sit amicum, & minimè captiosum futurũ colloquium, quo tanquã aditus quidam fiat ad concordiam. flagitabant idem etiã theologi, qui frequentes aderant, Melanchthon, Capito, Bucerus, Osiander, Brentius, Caluinus, Alesius Scotus, à Brandeburgico missus, & alij complures, ac his adiuncti, Symon Grynæus, Ioannes Sturmius. Sub Idus demum Ianuarij mensis, pontificij deligunt Ioannem Ecciũ, alteri verò, Philippũ Melanchthonem, qui disserant. Et primò quidem, vt ordine fieret progressus, de peccato, quod vocant, originis, verba faciunt, alternis, in consessu publico: sed ecce post tertiũ colloquij diem, Cæsaris adferũtur ad Granuellanũ literæ, cæterosq; legatos, quibus literis & actionem omnem ad Ratisbonæ comitia reijcit, & protestantes inprimis eò venire iubet, & Granuellanum ad se quàm primùm reuocat. Is recitatis literis in cõsessu, quod fuit XVIII Ianuarij die, Granuellanus hortatur, vt Cæsari morẽ gerant, & Ratisbonã veniant: nam illũ esse percupidum pacis; & si quid ipse per occasionem colloquij durius fortè dixerit, vt ne malè accipiant, deprecatur, & studiũ suum erga rempublicam pollicetur. Ad ea protestantes. dolere sibi plurimùm, quòd nõ multò antè fuerit inchoatum colloquium, & quòd ne nunc quidẽ in eo progredi liceat, sed

1540

Tergiuersationes pontificiorũ.

Vide hic infrà.

1541

Noua conditiones colloquij.

Pag. 369.

Theologi protestantium.

Disputatio inter Eccium & Melanchthonẽ.

Cæsar colloquiũ abrumpit.

1541 quia Cæsar ità iubeat, parendū esse: nunc itaq; domum sese redituros, vt suis omnia renuncient, neq; dubitare, quin illi sint gratificaturi Cæsari: veruntamē si fortè paulò tardius eò veniant, legatósue mittant, id propter temporis angustiam excusari oportere. Erat etiā hoc in conuentu Petrus Paulus Vergerius, episcopus Iustinopolitanus, verbo quidem, tanquam Galliæ regis causa, sed reuera missus à pontifice, qui suis rebus illum inseruire magis posse putabat, si quidem alieno nomine ibi versaretur. Orationem hic de vnitate & pace ecclesiæ composuit, & typis procusam ibi distribuit, in qua potissimum id agit, vt doceat non esse de nationis concilio cogitandum. etenim cōuentus ille speciem aliquam eius rei præ se ferebat, & viam præmunire videbatur: *pontifex autē nihil minus ferre poterat, eiusq; sensum probè callebat Vergerius. Per hunc igitur & id genus alios illius administros impedita res fuit & dissoluta tandē, ducendo enim tempus, & nectendo moram, diuerticula sibi quærunt & effugia. Cæsar, initio mensis Ianuarij, profectus è Belgio, Metim venit, Mediomatricū vrbem primariam, inde per Spiram contendit Ratisbonam, & ex itinere, quas dixi * literas, ad Granuellanū mittebat Noriberga tunc iter fecit, quam vrbem antea non viderat, & magnificentissimo fuit exceptus apparatu.

Oratio Vergerij de vnitate ecclesiæ.

Hac de re consule, pag. 182. 245.

Cæsaris Ratisbō. profectio.

Pag. versa.

Februarij mensis die vndecima Philippus Schabotus, Galliæ, quem vocant, Amiralius, vir summæ dignitatis, in suspicionem vocatus apud regem, ob non benè administratum bellum *Sabaudicum, de quo suprà diximus, quum diu multumque esset in ipsius vitam inquisitum, damnatus fuit repetundarum & læsæ maiestatis, & priuatus honoribus, quos habebat amplissimos, ablata quoque spe restitutionis, in carcerem ductus est Vincennium, non procul à Lutecia. Tulit hanc sententiam, Meloduni, Gulielmus *Poietus, Galliæ cancellarius, euocatis ad hoc iudicium, totius Galliæ viris primarijs & senatoribus iureconsultis. Et quanquam firmissimæ solent esse, quæ sic feruntur sententiæ, & prorsus inuiolabiles, tamē authoritate regis non multò pòst fuit absolutus, vt sum infrà *dicturus. Ad hoc etiam tempus, Henrici Saxoniæ principis filius Mauricius, in matrimonium ducit Agnetem, Lantgrauij filiam. Mense Martio plæriq; principes ac ordines Ratisbonam veniunt, cùm aliquandiu Cæsar eos expectasset. Venit etiam Lantgrauius, propè sub exitum Martij, magno cum comitatu, & postridie satellitio stipatus ad Cæsarem iuit, à quo fuit acceptus perhumaniter. Saxo legationem eò misit amplissimam, atque theologos, & in his Melanchthonem. A pontifice quoque venit Caspar Contarenus, magni nominis cardinalis. Aderant aūt Brandeburgicus elector, Fridericus & Otto Henricus, Palatini, Gulielmus & Ludouicus Bauari, Henricus Brunsuicensis, Carolus Sabaudiæ princeps, Georgius Brandeburgicus, Philippus Pomeraniæ dux, item, Moguntinus, Salisbur-

Amiralius Galliæ damnatus.

Pag. 284.

Pag. 411. capitur.

Pag. 382.

Mauricij Saxonis nuptia cum filia Latgrauij.

Conuentus Ratisbonensis.

Contarenus legatus pontificis.

Salisburgicus, Bremensis, Bambergicus, Spirensis, Augustanus, Eistetensis, Constantiensis, Hildesſemius, Brixiensis, Passauiensis, episcopi. Sub hoc tempus exijt & Ratisbonam allatus est Martini Lutheri liber admodum vehemens, lingua populari scriptus in Henricum Brunsuicensem. Libro superiori * de scriptis Henrici diximus inuectiuis in Saxonē atq; Lantgrauium: quumq; nuper emisso libello Saxonem ille nominasset hæreticū, seditiosum, Cainum, monstrū, Aesopum, nulla nec corporis nec animi virtute præditū, quem ipse quoque Lutherus, licet eius idolum ac velut alter Deus, rideret atq; contemneret: Lutherus, qui suam ad existimationem hoc pertinere ducebat, acerrimè respondet, & calumniam esse dicit. Et quoniam ecclesiæ titulum aduersarij sibi vendicent, plurimis adductis argumentis, ab ecclesia vera demonstrat eos defecisse, & facta collatione pontificatum Romanum, qui puram de Christo doctrinam omninò defœdarit atq; corruperit, antichristum esse docet, quem tot antè sæculis & Daniel & apostoli prænunciarint: quòd cùm ità sit, non ipsorum esse facultates ecclesiæ, & restitutionem ab ipsis improbè postulari confirmat. deinde obijcit, quòd lucem defugiant, Et cur, inquit, concilium modò flagitatis, modò promittitis, modò suspēditis, modò recusatis? quòd si sancta est ecclesia vestra, quid ità sibi metuit à concilio? quid opus habet emendatione? quòd si opus habet, quomodo sanctam dicitis? num sanctimoniā quoq; vestram vultis emendari? Nos quidem, vt ecclesię nostrę reformentur, nunquā postulauimus concilium: nam verbo suo Deus iampridem sanctificauit eas, & sordes omneis pontificias expurgauit, & veram doctrinam nobis restituit: vita quidem huic professioni nostræ non respondet, neq; tantùm re præstamus ipsa, quantum & debemus & optamus: sed & prophetarum & apostolorum hæc etiam fuit, dum viuerēt, querimonia, & ea fœlicitas tunc demum nobis continget, cùm ab hoc vitioso corpore, tanquàm è carcere liberati, parem cum angelis conditionem obtinebimus. Conciliū autem eò petimus, vt ecclesiæ nostræ palàm audiantur: & vt doctrina vestra, Christi doctrinæ contraria, damnetur, & ab ea reuocati homines, verū Dei cultum cognoscant atq; sequantur. Iam, quòd seditionis & inobedientiæ crimen nobis obijcitis, falsum est, vel ipsorum ordinum Imperij testimonio. Principes enim nostri, & obsequentes omninò Cæsari, & ad Imperij conuentus aut ad militiam vocati, præstò semper fuerunt. Si verò conuicium hoc eò nobis facitis, quòd Cæsaris edictis, quæ doctrinam nostram damnant, non obtemperamus: lætamur etiam & Deo gratias agimus, ob non præstitam obedientiā. quod enim soli Deo debetur, non est largiendum Cæsari, qui Dei beneficiarius esse debet. prouincijs quidem atque regnis præfecit eum Deus, ecclesiam verò solus ipse vult regere suo verbo, nec in istius honoris societatē vllum admittit. Quod agat, satis habet superque

Lutheri liber in Henricū Brunsuicensem.

Pag. 340. 341.

Lutheri vehemens respōsio ad calumnias Brūsuicensis.

1541 Cæsar administrationem videlicet reipublicæ. nimirum, hoc ei præscripsit officium Deus, & hos veluti limites posuit. quòd si autem ille tendat vlterius, iam in Dei iurisdictionem inuadit. Scripserat inter alia Brunsuicensis Henricus in suis inuectiuis, Lutherum excitasse tragœdiam hanc religionis, impulsu Friderici principis, qui Magdeburgensem episcopatum inuidisset Alberto Moguntino. Lutherus igitur ad hoc respondens. hanc, ait, calumniam Henrico suggessit Mogũtinus, & quia scire dissimulat quòd optimè nouit, causam & originem huius motus exponam. Anno salutis decimo septimo supra millesimum quingentesimum, Ioannes Tecelius Dominicanus indulgentias circumferebat venales per Germaniam. hunc verò Tecelium Cæsar Maximilianus aliquãdò damnauerat capitis, & Oeniponte iusserat in flumẽ præcipitari. sed Friderici ducis intercessione, qui tum ijs fortè locis erat, periculum euasit. Is inquam inter alia docebat, se tantam habere potestatem à pontifice, vt etiã si quis virginem matrem vitiasset ac grauidam fecisset, condonare crimen ipse posset, interuentu pecuniæ: deinde, non modò iam cõmissa, verùm etiã futura peccata condonabat, neq; multò pòst, exijt libellus cum insignibus Alberti episcopi, quo mandabatur quæstoribus, vt vim indulgentiarum populo diligentissimè cõmendaret. itaq; cognitũ fuit, Teceliũ esse ad eiusmodi declamationes ab Alberto conductum. Nam Moguntiæ creatus nuper erat archiepiscopus, Albertus, ea lege, vt suo sumptu Romæ palliũ *redimeret. Tres enim eius vrbis episcopi, non ità longo decesserant temporis interuallo, Bertoldus, Iacobus, Vrielus, & graue tũ erat collegio, tantos facere sumptus, & toties. palliũ enim illud cõstare dicitur triginta ferè millibus aureorũ, antequàm domũ perfertur. tanti scilicet nouit põtifex vendere suum linum: pecuniã hanc autẽ mercatores Augustani dependerant: vt igitur solueret eis Albertus, rationem hanc quæstus excogitauit, eamq; p õtifex ei permisit, sic tamen, vt dimidiũ perferretur Romam, ad extructionem basilicæ diui Petri. Sed hęc omnia tunc temporis ignorabam: itaq; scripsi Moguntino * demissè admodũ, hortatus, vt præcones illos cohiberet: ipse verò nihil * quicquã respondit. Brandeburgicus etiã interpellatus episcopus, monebat, vt desisterem, neque periculum mihi crearem ipse. Pòst, emisit themata quædam,* Tecelianis contraria, quę paucos intra dies Germaniã omnem percurrebant, & auidè legebantur à plærisque: nam communis erat omnium querimonia de indulgentijs, maximè verò de ijs quæ Tecelius docebat. Et quoniam ex episcopis nemo erat, neq; ex doctoribus etiam qui resisteret, eò quòd Tecelius metum atque terrorem pontificij fulminis adferebat, cœptum est nomen meum celebrari, tandem videlicet inuentũ esse aliquem in orbe terrarum, qui sese opponeret. Sed ea gloriola mihi sanè minus erat grata, nec enim satis tùm intelligebã, quid sibi vellet indulgentiarum nomen.

Cæs. officiũ administrare Rempub.

Prima turbarũ causa Mogunt. Archiepisc.

Ioan. Tecel. vide pag. 2.

Vis Indulgentiarum.

Albert. Moguntia Archiepisc. creatus, pag. 6.

De hoc pallio vide pag. 88.

Precium pallij.

Indulgẽtia quorsum concessa.

Pag. 2.

Pag. 1.

Pag. 1.

Hæc

Hæc est origo prima causaque motus, quem non Fridericus princeps, verùm Moguntinus per suum emissarium & peculatorē Tecelium excitauit: quapropter, si quid est, quod nunc ipsum mordeat, sibi totum hoc asscribat. *Origo restituti Euangelij.* Alteram turbæ causam dedit sanctissimus pater, Leo x cùm me deuoueret atque proscriberet, & multi passim de me triumphare vellent, nec esset quisquā tàm indoctus, qui non in meum caput atque famam, stylum acueret. *Altera turbarū causa Pontifex. Pag. 46.* Ego certè principio fore putabam, vt me pontifex absolueret, Tecelium verò condemnaret, eò quòd ius pontificium pro me faceret, quòd clarè docet indulgentijs animas è purgatorio non liberari: sed ecce, dum sententiam ex vrbe lætam expecto, fulmine percutior, & velut omnium hominum maximè nefarius, damnor. *Iuris Pōtificij de Indulgentijs sententia.* * Ibi tum cœpi mea defendere, multis editis libris, ità quidem, vt ad Imperij comitia res deinde * fuerit introducta. *Pag. 46.* *Pag. 55.* Sic adeò litis causam præbuit filum lineū, vnde pallium constat, & illud quidem ita nunc est condensatum, ac tale robur assumpsit, vt ab eo periculum sit pontifici, ne stranguletur. Quod cùm ita sit, sibi culpam attribuant ipsi, qui tam impudenter & immodestè rem egerint: ego quidē in sinum rideo. nam percussit eos qui cœlum inhabitat, neque tantam voluit grassari diutius impietatem, & populum suum è tenebris illis Aegyptijs in clarissimam lucem ac solis aspectum iucundissimum eduxit. Atqui, palliū istud, de quo semel & iterū est facta mentio, * tribuitur tantùm archiepiscopis, & singulari quodam beneficio, paucis aliquot episcopis, ac in his Bambergensi, Germano. *Pag. 88. & praced. pag.* Sic autē conficitur, vt ipsorum habet ceremonia. *Pallij conficiendi modus & ceremonia.* In die Agnetis virginis, qui est Inuarij dies xxi, in templo diuæ Agnetis, Romæ, cùm in Missa imploratur Agnus Dei, super altare ponuntur agni duo candidi, postea traduntur basilicæ diui Petri subdiaconis: hi mittunt illos in pascua, suoq; tempore tondent, ex eaque lana, permixta reliquæ lanæ, cùm in filum diducta fuerit, parantur pallia. latitudine sunt ad treis digitos, ab humeris propendent in pectus atque renes; ad extremum sunt laminæ plumbeæ tenues, eiusdem latitudinis: ad hunc modū contexta deferuntur ad corpora diui Petri atque Pauli, ac certis ibi precibus expeditis, relinquuntur per noctem vnam; altera die subdiaconi recipiunt: & honesto loco diligenter asseruant, donec qui opus habet archiepiscopus, aut eius procurator, sibi dari petit. Traditur autem multis cum ceremonijs, & deferentibus mandatur, ne supra noctem vnam, si modò fieri possit, in eodem loco subsistant aut cōmorentur. Hanc adeò nec operosam neq; sanè preciosam mercem archiepiscopi maxima vi pecuniæ * redimunt à pontifice. *Vt pag. praced.* Neq; verò licet antecessoris vti pallio, sed quisque sibi tenetur illud Romæ comparare: deinde, qui fortè vel permutatione, vel quauis alia ratione fit alterius ecclesiæ patriarcha seu metropolitanus, licet antea sibi parauit illud, necesse tamen habet, vt iterum emat. De hoc

1541 genus expilationibus, permagnę sæpe fuerunt in omnibus populis querimoniæ, sicut libro quarto * dictum est, inprimis verò per Germaniam: & quum anno salutis M. D. XVIII Leo pontifex, in comitijs Augustæ, * per cardinalem Caietanum hortaretur Maximilianum atque principes ad bellum Turcicum, & id ageret, vt omnes ordines contribuerent, & ecclesiastici quidem decumas: responsum ei fuit, vt ab ordine sacerdotum illud impetretur, vix posse sperari: nam curiæ Romanæ varijs ac subinde nouis artificijs, illorũ facultates atque iura vehementer impediri: populum verò, si quid impetretur, clamare, toties iam hoc nomine datam esse pecuniam, & demirari, quomodo sit profusa, quóue census ille peruenerit, è solis annatis per Germaniam collectus.

Pag. 84, 87.

Pag. 6.

Diximus anteà * de varijs incendijs, per Saxoniam excitatis: è maleficis autẽ deprehensi complures atq; capti, diuersis locis, habita quæstione, plærique testificabantur ad extremum vsque spiritum, à præfectis & familiaribus Henrici Brunsuicensis, accepta pecunia, se fuisse conductos atque summissos, vt id facerent. Hoc igitur nomine, sed & alijs de rebus, Lantgrauius & legati Saxonici, Ratisbonæ, Brunsuicensem apud Cæsarem accusant, & quid incendiarij singuli profiterentur, scripto comprehensum exhibent. His coniunxerat se Gulielmus Brunsuicensis, qui & ipse fratrem germanum Henricum, à quo multis annis fuerat detentus in carcere, grauiter accusabat. Cùm iam plærique conuenissent omnes, inchoatur actio, die quinta mẽsis Aprilis, & nomine Cæsaris, de more proponitur. Ipsis constare, quantùm interuenerit semper studiũ suum atque labor, vt respublica benè constitueretur: cum autem ex dissidio religionis, maximam Imperij fieri diuulsionẽ, & per hanc occasionem in nostra propè viscera iam penetrasse Turcam animaduerteret, maximum animo se concepisse dolorem, & multis nunc annis, de ipsorũ quidem voluntate, rationem tentasse pacificationis, & longè cõmodissimam semper esse visam omnibus, concilij publici medicinam: hoc etiã in postremis Ratisbonæ comitijs * ita placuisse: sed cùm per id ipsum tempus in Vngariã & in Austriã deinde Turca * totis viribus irrueret, Germaniam deinceps adoriturus, exercitũ illi sese tum suum tum Ferdinandi fratris & Imperij totius opposuisse: nec id modò, sed & classem non mediocrem in illum tunc emisisse, quæ versus Constantinopolim prouecta longius, aditus illi quosdã & oppida & arces ademerit, vt sic illius refringeretur impetus: vbi verò pedem ille retulit, domum reuersus, in Italiam sese profectum egisse * magna diligentia cum Clemẽte pontifice, de concilio, & Italiam pacasse, ne quid esset impedimẽti: pòst, in Hispaniam redisse, quò constitutis etiam ibi rebus necessarijs, interesset ipse concilio: cur autem non successerit de concilio: quod anno pòst inchoandum pontifex promiserat, non ipsos latere, sua quidem

Pag. 370.
Incendiarij à Brunsuicensi submißi.

Henric. Brũsuic. eius facinoris apud Cæs. accusatur.

Acta cõuentus Ratisbonæ.

Pag. 227.

Pag. 228.

Pag. 229.

quidem opinione: quia verò non multò pòst, legatum suum Bar-
barossam, * in Africam Turca misisset, Tunetano rege profligato, Pag.252.
se, depellendi publici periculi causa, in Africam traiecisse, * Deique Pag.252.
beneficio parta victoria, totis illum finibus expulisse: pòst, in Si-
ciliam, * & Neapolim, * inde quoque Romam * venisse, & cum Pag.285.
Paulo tertio pontifice de concilio tractasse. qui quidem totus huc
inclinarit: tunc nimirum sui fuisse propositi, propius ad Germaniã
accedere, procurandæ reipublicæ causa, verùm illo ipso tempore, af-
fini suo & Imperij beneficiario Sabaudiæ principi bellum fuisse fa-
ctum. * & magnam ditionis partem armis ablatam: ideoque se, Pag.284.
tanquam ex officio, defensionem illius tunc suscepisse: cunque
bellum istud ad hyemem vsque duceretur, neque concilij spes ma-
gna superesset, in Hispaniam * sese reuersum, aliquot ad pacem i- Pag.293.
doneas conditiones proposuisse: pòst in Liguriam reuertisse, quò
pontifex etiam atque Galliæ rex accesserit: atque ibi factis indu-
ciis, * cum classe profectum ad Aquas Mortuas, collocutum esse Pag.331.
cum Galliæ rege, sicut etiam antè cum pontifice, de sananda re-
publica, deque bello Turcico: cùm autem in Hispaniam inde re-
disset, diu multumque de pacanda religione, deque impedimen-
tis concilij cogitasse, ac deinde cùm per * Italiam cõstituisset in Ger- Pag.346.
maniam redire, solicitatum atque rogatum à rege, per Galliam * Pag.346.347.
iter fecisse, confirmandæ prorsus amicitiæ causa: venisse pòst in 348.
Belgium, * atque ibi statum regionis offendisse turbulentum, Pag.361.
cui tamen incommodo medicinam ipse adhibuerit: & quanquam
sibi tum per occupationes non liceret in Germaniam proficisci, con
uentum tamen ad Haganoam * indixisse, cui Ferdinandus frater Pag.367.
interfuerit: quid autem in eo congressu, pòst etiam Vuormaciæ * Pag.371.
sit effectum, in recenti omnium esse memoria: & hæc quidem eò
sese commemorare, quò suum erga rempublicam studium atque
voluntatem perspiciant, & causas etiam, cur citius in Germaniam
non venerit, intelligant: quanto autem labore & molestia, quan-
tisque sumptibus, Imperij tutela sibi constet, id suo tempore ita se
demonstraturum, vt omnes videant, Germaniæ salute nihil sibi
quicquam esse charius: quantas etiam faciat impensas quotidia-
nas in classem, ad reprimendum arma Tucarum, nolle iam se com-
memorare: venisse autem, & festinanter quidem, ad hæc comitia,
tametsi valetudine & nonnullis alijs rebus impediretur: adhæc, so-
licitasse pontificem, vt iuxta decretũ Haganoicum, * legatum huc Pag.369.
mitteret, & venisse quidem ab illo Casparum Contarenum * car- Pag.375.
dinalem, magnæ virtutis virum, & pacis amantem: cùm ergò reli- *Casp. Cotarenus*
gionis constituendæ causa potissimùm sit hic indictus conuentus, *Ratisbonam à*
& adhuc quidẽ indefinita res permanserit, & magnum subsit peri- *Pontif. missus.*
culum, nisi pacificetur, ideò cupere se maiorem in modum, vt con-
ciliatio fiat; quicquid eò possit ipse conferre, libenter esse facturũ:
idem

1541 idem quoque studium ab ipsis expectare: quamobrem petere atq; flagitare, vt de ratione componendæ controuersiæ, & quomodo sit agendum, deliberent: & quò videant, quantopere concordiam amet, sui esse consilij, si modò nullam ipsi viam expeditiorem habeant: vt ex omni numero pauci quidam viri boni & docti pacisq; cupidi, homines Germani, deligantur, qui de rebus controuersis amicè conferant, & quemadmodum conciliari possint, ad se suosque ordines referant, vt inter ipsos deinde re deliberata, & cum legato pontificio cõmunicata, decerni possit: hanc enim rationem & Augustæ * quondam & nuper etiam Vuormaciæ * visam fuisse commodissimam, sic tamen, ne quid Augustano decreto decedat. Ad ea protestantes, Aprilis die nono respondent, & ipsius collaudata virtute, colloquium Vuormatiense cõtinuari petunt, quod illinc huc translatum sit: quòd autem nunc deligendos esse quosdam dicat, ad hoc se responsuros aiũt, vbi de personis ex ipso cognouerint. Cæteri verò principes ac ordines, dato responso die Aprilis duodecimo, consilium illius per omnia probant, & inprimis illud cauent, vt integra sit Augustani decreti * authoritas. posthæc Cæsar ab vtrisq; petit, inprimis autem à protestantibus, vt deligendi personas facultatem sibi permittant, in eoque sibi confidant, qui nihil sit facturus, quod non ad patriæ salutem pertineat. Id cùm obtinuisset, Aprilis die decimo tertio, per Fridericum Palatinũ principem ad colloquiũ designat Iulium Pflugium, Ioannem Eccium, Ioannem Gropperum, Philippum Melanchthonem, Martinum Bucerum, Ioannem Pistorium, vt dogmata cõtrouersa tractent, & pòst ad se principesq; referant. Vigesimo secundo deinde Aprilis die, vocat eos ad se, multisque verbis grauiter monet, vt in huius causæ tractatione nihil tribuant affectibus, verùm ad gloriam Dei solùm respiciant. Illi verecundè sese excusant, & vt alij magis idonei constituantur, petunt omnes, præter Eccium: is enim paratum sese dicebat & instructũ: sed cùm Cæsar vrgeret, accipiunt illi conditionem, & simul orant, vt quosdam adiungat, qui partim actioni præsideant, partim, vt testes & auscultatores, adsint. Itaque Fridericum Palatinum & Granuellanum præsidere iubet: Theodoricũ verò Comitem Manderschittum, Eberhartum Rudenum Henricum Hasium, Franciscum Burcartum, Ioannem Figiũ, Iacobum Sturmium, testimonij causa voluit adesse. Cùm autem Aprilis die XXVII conuenissent omnes, Fridericus Palatinus verba facit, & collocutores monet, vt seriò rem aggrediantur & amicè conferant: Granuellanus deinde librum descriptum illis exhibet, quem Cæsari dicebat esse traditum à quibusdam viris bonis atque doctis velut idoneum ad futuram conciliationem: velle itaque Cæsarem, quò videlicet legitimum argumentum habeãt, ac velut agendi materiam, vt eum librum pariter euoluant & expendant, & quod in eo simul omnibus probabitur, laudent,

Pag. 200. 281.

Protestantes ad propositionẽ Cæsaris respondent.

Pag. 200.

A Cæsare delecti ad colloquium.

Cæsaris adhortatio ad delectos collocutores.

Eccij temeritas.

Præsides & testes colloquij Ratisbon.

Collocutoribus liber offertur.

dent, quod verò minus, id corrigant. Liber iste doctrinæ capita hæc continebat: de creatione hominis, & ante lapsum, naturæ integritate, de libero arbitrio, de causa peccati, de originali peccato, de iustificatione hominis, de ecclesia & illius signis & authoritate, de nota verbi, de pœnitentia post lapsum, de authoritate ecclesiæ in discernenda & interpretanda scriptura, de sacramentis, de ordine, baptismo, confirmatione, cœna Domini, pœnitentia & absolutione, matrimonio, vnctione. de vinculo charitatis, de ecclesiæ ordine hierarchico, & in constituenda politia, authoritate, de statuis, de Missa, de administratione sacramentorum, de disciplina ecclesiæ, ministrorum, & populi. 1541

Maio mense, protestantium ordines, ad Franciæ regẽ missis Ratisbona literis, pro ijs, qui per prouinciã Galliam, ob doctrinæ professionem partim erant in vinculis, partim in exilio, partim in latibulis ærumnosam vitam agebant, intercedunt. Et quia nonnulli recipiebantur in gratiam, si doctrinam abiurarent, hanc eis conditionem remitti petunt. & quàm graue sit, vulnerare conscientiam, ostendunt. Huic persecutioni causam dedit, in Merindolanos, prouinciæ vicum, anno superiori lata sententia, præside Bartholomæo Chassaneo iureconsulto. quæ cùm esset horrenda supra modum & atrox, ingentem terrorem attulit miseris hominibus: veruntamen eius executio plena in aliud tempus dilata fuit. * & huius anni persecutio, ludus est præ illa, quæ quarto pòst anno secuta fuit, vt suo loco dicitur.

Litera protestãtium ad Gallũ pro Prouincialibus, iuxta decretum, pag. 361. Item, 347.

Arrestũ in Merindulanos.

Pag. 463.

Dum hæc Ratisbonæ geruntur, Gulielmus princeps Cliuensis, quum * implacatum haberet Cæsarem, ob Geldriæ possessionem, sicut diximus, * clàm in Galliã proficiscitur, & ijs, quos vnà secum esse voluit, locum atque diem constituit, quo diuersis vijs profecti, ad ipsum tandem venirent. Quum igitur sub exitum Aprilis Luteciam Parisiorum venisset, exceptus à regijs ministris, & per Aureliã deductus, Maij die sexta venit ad regẽ, qui tum erat Ambosæ, quod est ad Ligerim flumen, in Turonibus oppidum. Is non secus atque filium parens complexus, ilicò regi Nauarræ & sorori suæ nunciat, vt adducta filia * quàmprimum ad se veniant. nam erant id temporis in Aquitania. Cùm deinde venissent, cœptum est agi de coniugio: Et quanquam parentes tunc non admodum probabant, licet etiam alienior esset puella, non tàm suo quodam iudicio, vel illius contemptu, quàm susurrationibus & impulsu quorundã, qui Germaniam, vt agrestem atque duram, præ Galliæ delitijs, & amœnitate summa despiciebant, tamen victi regis authoritate, qui sibi percommodam esse iudicabat hanc affinitatem, cesserunt. Itaque sub idus Iunij mensis peraguntur nuptiæ, rege sponsam è sorore neptẽ, in templum deducente, Tornonio autem cardinale missificante. Rex epulum dabat splendidissimum: aderant pontificius, Anglicus, Lusita-

Cliuensis actio cum Gallo. *Pag. 332. 366.*

Vide, pag. 366. *Hæc si denegatur. pag. 434. Et Vendomensi in matrimoniũ datur, pag. 639. Vide etiã, pag. 450.*

Nuptiæ ducis Cliuensis & reginæ Nauarræ.

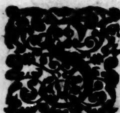
1541 Lusitanus, Venetus, & Saxonicus legati: nam Cæsareus excusauerat. Aliquot pòst diebus, domum Cliuensis redijt, in Gallijs relicta coniuge sponsa, quam apud se remanere mater voluit, donec esset tempestiua viro. Prius, quàm in Galliam veniret Cliuensis, Amiralium, de quo suprà * diximus, rex liberari, domumq; proficisci, Maio deinde mense iubet ad se venire, & perhumaniter acceptum pristinæ dignitati restituit, & tanquam ab inferis in lucem reuocauit, & nouo prorsus ac inaudito propemodū exemplo, sententiam, * à lectissimis latam, & summis quidem iudicibus, irritam fecit, partim, odio Connestablij, sicut creditur, partim intercessione Stampianæ dominæ, quæ recenti fuit Amiralio coniuncta necessitudine per affinitatem. Connestablius ergò Momorancius, qui & Amiralium non amabat, æqualem suum, & regem habebat minus propitium, ob transitum * Cæsaris, vt antea dictū est, cùm alioqui totus iacéret, & despiceretur, domum sese recipit, & incerta conditione priuatam vitam egit, cùm totum antea regem solus possedisset.

Pag. 374. *Amiralius restitutus.* *Pag. 374.* *Cōnestablius propter offensum Regem priuatus viuit.* *Huius restitutio fit, pag. 373.* *Pag. 366.*

LIBER XIIII.

ARGVMENTVM.

In colloquio Ratisbonæ agitur de emendando statu Ecclesiastico, & rationes quibus id efficiatur, in medium proponuntur: variæ sententiæ atque responsa hic referuntur. Eccius librum à Protestantibus oblatum fastidiens, collegas suos insimulat. Cæsar audito Turcæ aduentu colloquium illud ad concilium differri iubet. Fregosus & Rinco legati à rege Galliæ ad Turcam missi capiuntur, ac trucidantur: idcirco Maximiliani filius nothus Lugduni comprehensus, in carcerem abducitur. Turca Budam ingreditur. Cæsar Argieram venit. Pestis grassatur in Germania. Austria duris calamitatibus premitur. Austriaci proceres doctrinam Euangelij sibi concedi postulant: quos Ferdinandus eludit. Accepta per Vngariam clade conuentum Cæsar indicit ordinum, Spiræ: vbi Oliuerius legationis regis Galliæ princeps orationem satis longam habet. Angliæ rex vxorem capite plectit, qua sublata sextam ducit. Moronus Pontificis legatus Spiram missus Tridenti concilium indicit. Lutherus libellum emittit, concionem militarem, seu castrensem, in quo Papatum cum Turcis confert. Redintegrato inter Regem & Cæsarem bello, Longeuallus & Martinus in Brabantiam inuadunt. Parpinianum obsidetur. Edicta promulgantur Lutetiæ in Lutheranos. Farellus Meti docet. Locustæ Germaniam & Italiam volando peruadunt. Noribergæ habetur conuentus imperij. Poietus de nocte captus in carcerem ducitur. Otto Palatinus amplectitur Euangelij doctrinam.

VB finem Aprilis inchoatum fuit colloquium, vt suprà * demonstrauimus. Eccius autem erat impatiens atque morosus: nam & librum fastidiebat, & socios collegas minimè probabat, & aliquantò pòst in febrim incidit, ita quidem vt interesse non posset: adibant eum tamen socij, deque rebus omnibus conferebant. Exhibiti verò libri loca quædam, de communi consensu per colloquium fuerunt

Acta colloquij Ratisbon. *Pag. 380.*

fuerunt emendata, de quibusdam conuenire non potuit, de ecclesiæ eiusque potestate, de sacramento corporis & sanguinis Christi, de peccatorum enumeratione, de satisfactione, de vnitate & ordine ministrorum ecclesiæ, de sanctis, de Missa, de vsu integri sacramenti, de cœlibatu. Redditus itaque Cæsari fuit liber, sic, vt erat emendatus, & simul protestantium theologorum sententia, scripta super iis, quæ iam enumerata sunt, dogmatis controuersis.

Cæsari liber emẽdatus redditur.

Fuit hoc vltima die Maij. Cæsar & studium illorum laudat & gratum habet, & si fortè res deinceps ita poscat, vt consimilem diligentiam atque voluntatem adferant, hortatur. Octaua deinde Iunij die, in consessu principum & ordinum refert, quid actum, & quousque facta sit progressio: collocutores egisse rem diligenter, & conciliasse multa, nec illa quidem leuia doctrinæ capita: de cæteris verò, quæ nondum conciliata sint, protestantium theologos, quid sentiant, aperuisse. Pòst, vtrumque scriptum illis exhibet, & vt quamprimùm deliberent, mentemque suam in vtroq; demonstrent, adhæc, vt dispiciant, quomodo status reipublicæ tàm ciuilis quàm ecclesiasticus emendari debeat, petit: se quidem nihil in eo præteriturum, neque dubitare, quin legatus etiam pontificius eò propendeat. Senatus principum magna sui parte constat ex episcopis: itaque vicit eorum numerus, qui & librum à Cæsare propositum, & actionem omnem colloquij reijciebant, eiusque rei sententia scripto comprehensa fuit, aliquantò durius: cùm autem electores & alij nonnulli principes, reipublicæ studiosi, non assentirentur, conceptum fuit aliud scriptum, & altera die Iulij oblatum Cæsari, quem in eo monent, vt tanquam aduocatus atque defensor* ecclesiæ, rem omnem cum legato pontificio communicet, iuxta decretum Haganoicum,* illa præsertim capita, de quibus inter collocutores conuenisset: vtque diligenter expendatur, an in ijs aliquid sit, quod vel sententia vel verbis pugnet cum doctrina sanctorum interpretum, aut etiam cum ecclesiæ consuetudine: deinde, si quid obscurius dictũ sit, vt explicetur, vtque suam postea mentem, & quid consilij sui sit, ad ordines ipse referat, & cum protestantibus agat, vt in reliquis dogmatis controuersis erudiri sese patiantur, vel si hoc impetrari non possit, vt tum vel publici, vel prouinciæ Germaniæ concilij authoritas interueniat.

Prout pag. 28. 107. 188. 192. 701.

Pag. 369.

Erant inter ordines, qui religionis emendationem impedirent: & his quidem impulsoribus factum esse putatur, vt ad legatũ pontificium referretur omnis actio. Cæsar ad ea Iulij die septima respondet. putasse futurum, vt suam opinionẽ aliquantò clarius & copiosius explicarent, præsertim, quũ per multos dies liber in ipsorum manibus fuerit: sed quoniam in eo persistant, facturum se quod suaserint, & quæ sit legati pontificij mens de re tota, velle cognoscere, ne quid negligat videlicet, quod quidem sui sit officij. Protestantes etiam, quid ipsi sentiant, exhi-

Ordines quidã Imperij emendationis religionis impatientes.

Ad legatũ Pontificium omnis refertur actio.

bito

1538 bito scripto, Cæsari demonstrant, & cõciliata dogmata plenius explicant, & quàm non sit difficile, reliqua etiam cõciliare, docent, & Augustanæ confessioni sese immorari dicunt. deinde, quod est tertium in postulatis Cæsaris, de politico reipublicæ statu emendando, leges illas ante annũ vndecimũ Augustæ * latas, in vsum aiunt esse reuocandas: ad sacram verò politiam quod attinet: eam posse restitui docent, si purè doceatur euangelium: si iuxta leges antiquas deligantur ecclesiarum ministri, de consensu populi: si ciuilem administrationẽ episcopi retineant, &, quoniam ipsi more iam inueterato neque volunt neque possunt, alios constituant ad obeundũ munus ecclesiasticum, & è suis facultatibus alant: si ministris ecclesiæ liberum permittatur coniugium, si turpis illa nundinatio, quæ multiplex est, & à Simone mago nomen habet, omninò tollatur: si facultates distribuãtur, ita vt leges iam olim proditæ cõmonstrant: si puerilis ætas ad pietatẽ erudiatur, & primis annis doctrinæ Christianæ fundamenta percipiat: si manifestè facinorosi pellantur ab ecclesię communione, donec ad sanitatem redeant, in eoque magistratus officium suum faciat, & falsum Dei cultum aboleat, si iudicia fiant ecclesiastica, & veluti censores constituantur, qui de ministris, de plebe, deque morbis atque vitijs quorumque diligenter inquirant. Cęsar, vt suprà * diximus, cum legato pontificio rem omnẽ communicat, & vt reipublicæ status, inprimis autẽ ecclesiæ, reformetur, instat. Legatus ad ea respondet. quandoquidem protestantes in dogmatis aliquot à communis ecclesiæ consensu discedant, & tamen spes interea sit, futurum, vt in viam aliquando redeant, sibi post diligentem totius causæ peruestigationem videri consultũ, ne de cæteris rebus omnibus quicquam decernatur amplius, verũ vt ad pontificem omnis referatur actio, qui sanè per concilium publicum vel quamuis aliam rationem tempori accommodatam, sit facturus in hac controuersia, quod toti reipublicæ, cumprimis autem Germaniæ prosit. Deinde, quò reformationis etiam videretur cupidus, episcopus omneis ad se domum euocat, & ita se cõparent, hortatur, ne vel minimam suspicionem vllius cupiditatis aut ambitionis præbeant, vt omnẽ luxũ & quicquid omninò mali sit exempli, defugiant, vt familiam benè regant, & ad modestiam atq; temperantiam assuefaciant, vt populi sibi commissi curam gerant, & habitent locis frequentioribus, & prouideant, ne morbus ille, qui iam per Germaniam grassatur, sensim obrepat, seseq; insinuet, vtq; nascenti fortè malo medicinam faciant: vtile quoque fore dicit, si quibus in locis episcopi non habitant ipsi, fideles habeant ibi ministros & emissarios, è quibus omnia cognoscant, & si fortè sathanas alicubi conetur irrumpere, mox illi resistant & occurrant: monet etiam, vt suam quisque prouinciam, subinde perlustrent atque reuisant, belli duces imitati, cùm locus aliquis ab hoste circumsidetur, aut

Protestantium scriptum Cæsari exhibitum.

Pag. 201.

Politia sacra quomodo restituenda.

Pag. praeced.

Pontificis legati responsio.

Eiusdem ad episcopos oratio.

[illegible] qui premitur: Adhæc, vt cultum diuinum rectè peragant, & beneficia conferant viris idoneis: eccleſiæ quoq; facultates in pauperum vſus ait eſſe diſtribuendas, non in luxum aliquem atque ſuperfluum & immoderatũ ſplendorem: item præficiendos eſſe populo docendo viros bonos atque doctos, qui & minimè ſint cõtentioſi, & aduerſarios ita reprehendant, vt non odiſſe, verùm ſalutis ipſorum videantur eſſe cupidi: nam illos aſperitate nimia criminantium fieri multò pertinaciores: operam etiam eſſe dandam, vt in linguis & bonis artibus rectè iuuentus erudiatur. qua quidem in re proteſtantes nihil prætermittant diligentiæ: nam in hoc eſſe totos, vt ſuis in gymnaſijs viri doceant eruditione præſtantes, atq; ita fieri, vt adoleſcentes pleriq; omnes ad ipſos concurrant, inprimis autem genere nobiles, qui cum literis vnà religionem etiam illorum imbibant, eaque corrupti cæteros deinde contagione ſua lędant atque contaminent. Inſtituendos igitur eſſe ludos literarum & honeſtis præmijs inuitandos doctores bene de religione ſentientes: epiſcoporum etiam eſſe, commonefacere parentes, ne ſuos liberos diſcendi gratia mittant illuc, vbi periculũ ſit ab impia doctrina: nimirum hæc eſſe, quæ ſibi pontifex dederit in mandatis, vt ipſis explicaret. Hanc orationem poſtea ſcripto comprehenſam petentibus epiſcopis dedit, atque etiam Cæſari. qui duodecimo deinde Iulij die refert ad omneis ordines, & quid ille reſponderit, exponit. Et quia nihil amplius hoc in comitio ſtatui poſſe de religione videatur: deindè, quia Turca maximos iam terra marique faciat apparatus, vt rempublicam Chriſtianam inuadat, ſibi neceſſe videri cumprimis, vt ad exitum actio ducatur, & de religione deque pace & ſubitarijs atque continuis auxilijs in Turcam decreta fiant: optaſſe quidem, vt de his omnibus conſilium ſuum patefacerent: cùm verò nihil adhuc reſponderint, neque tamen res longiorem moram ferat, & defenſione ſit interim opus aduerſus Turcarum impetus; hanc ſibi rationem, vt idoneam ſummæ deliberationis, in mentem veniſſe, quam ad ipſos referat: itaque rogare, putent ne eſſe conſultum, vt ea, de quibus inter collocutores conuenit, recipiãtur adusq; generale concilium, aut alterum Imperij conuentum, quò videlicet controuerſia religionis, propter quam tot nunc annis tantopere ſudatum eſt, aliqua ſui parte minuatur, & reliqua nondum cõciliata, deinceps eò facilius tractentur? nam ad pontificem rectà ſe profectur ũ eſſe, quò certò cognoſcat, quid ſperandũ ſit, ac deinde quàmprimum licebit, in Germaniam eſſe reditur ũ, vt rempublicam curet: & hæc quidẽ omnia ſic accipi oportere, ne quid interim decreto decedat Auguſtano. Theologi proteſtantes, vbi Contareni ſcripta duo, quæ ſuprà recitauimus, legerunt, de communi conſilio reſpondent, & iniuriam ſibi fieri docent, & propter eruditionem hominis longè meliora ſibi de illo promiſiſſe dicunt: quòd etiam ad

Oratio legati ſcripta Cæſari exhibita, poſtea ad Ordines relata.

Theologorũ proteſtantiũ reſponſio ad Contareni ſcripta.

1541 animaduersionem atque sæuitiam principes hortetur, valde in ipso reprehendunt, nec esse demonstrant, quod putet futurum, vt quos nunc damnant errores, vnquam ipsi probent, aut ad ecclesiam illam, quæ tàm manifesta vitia defendit, aliquando reuertātur. Contarenus interea, cùm responsum illud suum, de quo dictum * est, audiret accipi non vno modo, suasu quorundam tertium scriptum mittit ad ordines, & vt dogmata quædam pro conciliatis recipiantur, & ad conciliū vsque tolerentur, minimè se assentiri, sed ad summum pontificem omnia promiscuè referre dicit. Postridie idus Iulij, principes electores, ad illud, de quo Cæsar consuluit, respondent, & vt quæ conciliata sunt, ad concilij tempus vsque recipiantur: placere sibi dicunt. nam hoc & ad vitandam deinceps maiorem offensionem, & ad ampliorem conciliationem inprimis conferre: quòd si etiam spes aliqua sit, reliqua posse iam hoc in comitio conciliari, petunt, vt in eo sese beneuolum exhibeat: si verò temporis ratio non ferat, vt tum, quod vltrò quidem iam promiserit, agat cum pontifice, cæterisq; regibus, vt in Germania, loco idoneo, quàmprimum inchoëtur publicum, aut pontificis permissu cogatur nationis concilium, eoq; suum ille mittat legatum: & si ne hoc quidem impetrari possit, quod minimè sperent, vt in Germaniam ipse redeat, eamque fidem, quam hucusque præstitit, in posterum quoq; patriæ declaret, & pacem constituat. Protestantes verò Cæsarē orant, vt definita iam doctrinæ capita sanciat, & doceri iubeat: sic enim magis atq; magis patefactum iri veritatem, & hunc velut aditum esse futurum ad sanandos ecclesiæ morbos: decretum etiā Augustanum, * velut ad concordiā inutile tollat & aboleat, aut saltē in suspenso relinquat: de cōcilio * quid sentiant, & cuiusmodi esse debeat, & quomodo iudicandi potestatē neq; pontifici nec ipsius clientelæ tribuant, demonstrasse iampridem, * & in ea sese permanere sententia: quòd si fortè concilium eiusmodi non possit cogi, & cōuentus aliquis ordinum, ipsius mandatu, per Germaniam fiat, in eo se doctrinam suam explicaturos esse. Cæteri postea principes, in quibus facilè primū locum obtinebant episcopi, & his adiuncti Bauari fratres, & Henricus Brunsuicensis, quid ipsorum sit cōcilij, Cæsari separatim ostendunt. nimirum, adeò multa vitia, sectas, hæreses atque dissidia, nō modò per Germaniam, sed alijs etiam in locis, & propè per totum orbem Christianum inundasse, vt nisi per concilium tolli vel emendari non possint: vt autem iam vlla fiat mutatio religionis atq; rituum, qui tot sæculis valuerunt, aut olim instituti sunt, non sibi licere assentiri, præsertim, cùm & per legatum suum pontifex concilium promittat, & ipse quoque sit coràm solicitaturus pontificem: orare autem vehementer, vt in eam curam pontifex incumbat, quò tandem extirpatis erroribus, ira Dei mitigetur, & hominum saluti consulatur: quòd si generale non possit obtineri, ad

Pag.384.

Legati pontificij tertium ad Ordines scriptum.

Electorū ad Cæsarem responsio.

Protestantium responsio.

Pag.200.

Pag.312.325.

Pag.303.317.

Pontificiorum principum sententia.

1 5 4 1

tionis, aut ordinum Imperij consentum esse confugiendū: si verò constituisse, insistere veteri religioni, concilijs, doctrinæ patrum, inde ab apostolis ad hanc ætatem vsque deductæ, mandatis etiam atq; decretis Imperij, præcipuè autem Augustano: * sperare quoque futurum, vt illi, qui decretum Augustæ factum laudarunt, minimè ab illo discedant, præsertim cùm & nuper Haganoæ: * cōuenerit, deliberandū esse de defensione, si quid contrà fieret, & ipse quoque semper illud ab omnibus actionibus exceperit: vt autem conciliata dogmata recipiantur ad tempus, non sibi probari. nam ex ijs quædam esse superflua, neque controuersa, primum videlicet, secundum atque tertium, & illud de peccato originis, Vuormaciæ tractatum esse diuerso modo: deinde, rem ipsam postulare, vt nouum instituatur colloquium: nam in scriptis vsurpata quædam esse verba, præter communem vsum ecclesiæ atq; patrum, sententias etiam esse quasdam admixtas, quæ mitigari debeant atq; corrigi: postremò, quæ conciliata sunt, esse non ita magni momenti: sed quia de præcipuis rebus non conuenerit, de cœna Domini, de sacri panis adoratione, de transsubstantiatione, de missa, de coniugio sacerdotum, de vtraque sacramenti specie, de confessione, pœnitentia, satisfactione, & id genus alijs, eaque sic protestantes oppugnent, vt concordiæ spes nulla sit: adhæc, quia collocutores catholici paulò sint progressi longius, & ipsorum sententiæ censura quadam opus habeant: deinde, quoniam ad pontificis, ad ipsius & reliquorum ordinum contemptum istud pertineat, his de causis videri sibi consultissimum, vt actio tota religionis ad concilium differatur, præsertim, cùm legatus pontificius idem sentiat. Reliquæ ciuitates, quæ non erant de numero protestantium, Colonia, Metia, Spira, Vuormatia, Tullum, Haganoa, Ratisbona, Schuinfurtum, Colmaria, Gemunda, Roteburgum, & aliæ multæ, cùm excluderentur à deliberatione, neque principes illis exemplum responsi communicarent, queruntur ad Cæsarem ea de re, sicut antea non semel, & ne suo in iure impediantur, orant, & quò minus conciliata recipiantur, ex ipsis pleræque non recusant. Cæsar, auditis omnium sententijs, iterum proponit, & ordine cōmemoratis omnibus, quia definiri causa tota nō possit, & verò præsens immineat à Turca periculum non vno loco, multumque iam tempus elapsum sit, actionem ad concilium velle se referre dicit. de quo & legatus pontificius indubitatam spem sibi fecerit, & ipse quoque sit pontificem interpellaturus: reditum quoque suum in Germaniam pollicetur, & à protestantibus petit vt interim nihil tentent præter ea, quæ sint à theologis conciliata. Deinde monet episcopos & proceres ecclesiasticos, vt rationes ineant, quibus ecclesiam quisq; suā reforment, quò videlicet aditus fiat ad publicam emendationem. Hanc Cæsaris mentē laudant plæriq; omnes, & vt episcopi suas emendēt eccle-

Pag. 200.

Pag. 369.

Pontificiorum ciuitatum querela, quod excluderentur à deliberatione Principum.

Cæsar negotium religionis ad Concilium reijcit.

Reformatio ecclesiasticis iniuncta.

1541 sias atque repurgent, legatum quoque pontificium ipsis debere grauiter ac seriò mandare, censent. Protestantes autem, ad conciliata & ad reliqua omnia quod attinet, in eo se facturos, quod sui sit officij, dicunt, & vt cæteris principibus liberum sit, conciliata dogmata suis in ecclesijs proponere, petunt. Quemadmodum Eccius & librum exhibitum * à Cæsare, & collocutores etiam fastidiret, suprà diximus: cùm ergò post colloquium liber esset redditus Cæsari, sicut docuimus, & in concilio principum res disceptaretur, ille febri detentus, epistolam mittit ad principes, in hanc sententiam. sibi nunquam placuisse librum illum insulsum, in quo tàm multos deprehendisset errores: itaque non esse recipiendum: nam omissa patrum & ecclesiæ consuetudine, Melanchthonis in eo vestigia modumque loquendi passim animaduerti: deinde, non sibi visum esse dicit librum, à collegis emendatũ, & postea Cæsari redditum, sed dogmata quædam Lutheranorum sibi decumbenti fuisse tantùm recitata: multò minus approbasse scriptum illud, quod Cæsari sit oblatum vnà cum libro, nec enim illud vnquam vidisse. Eo cognito, Iulius Pflugius & Ioannes Gropperus, qui suã ad existimationem hoc pertinere iudicabant, colloquij pręsides & auscultatores orant, velut totius actionis testes, vt honorem suum aduersus Eccij calumnias defendant. Hi de re tota Cæsarem docent. qui deinde publico scripto præclarum & honorificum vtrique testimonium dat, & quod viros bonos deceat, fecisse dicit. Antea * diximus, religionis causam esse reiectã ad generale vel prouinciæ Germaniæ concilium: Contarenus autem vbi cognouit, XXVI Iulij die mittit epistolam ad omneis ordines, & illud posterius induci petit & obliterari: nam religionis controuersiam per eiusmodi concilia non debere definiri, & ad vniuersam ecclesiam istud pertinere: quicquid etiam ab vno aliquo populo priuatim in eiusmodi rebus decernitur, nullius esse mometi: rem ergò facturos esse valde gratam pontifici, qui sit ecclesiæ caput & conciliorum, si quidem illud omittant: permolestum autem ei futurum, atq; graue, nisi morem gerant: etenim multò maiores offensiones ex eo nascituras esse tùm in alijs prouincijs, tum in Germania præsertim: & hoc quidem esse, de quo velit ipsos admonere & mandatu pontificis, & pro sui quoque muneris ratione. Principes eodem die respondent. vt ne quid offensionis atque turbæ nascatur, pontificem posse cauere, si concilium indicat, tot nunc annis promissum: quod si fortè non coeat, & primo quidem tempore, iam eum esse Germaniæ statum, vt omninò sit opus aliam rationem inire sanandæ reipublicæ, quæ sanè in hoc nimiùm inueterato iam dissidio, salua diutius esse non possit: itaque rogare plurimùm, vt remedium pontifex adhibeat, & ipse quoque pro suo candore & prudentia rem adiuuet. Theologi quoque protestantes, illas Contareni literas atque rationes

Pag. 383.

Eccij ferocis epistola ad principes.

Pflugius & Gropperus collocutores pontificij ab Eccio insimulati se purgant.

Pag. 385.

Contareni legati pontif. epistola ad Ordines de prouinciali German. Concilio.

Pontificis legato principes respondent.

Theol. protest. confutatio.

[illegible] scripto refutant, & ad singulas prouincias pertinere de- 1541 monstrant, instituere verum Dei cultum atque religionem. His rebus actis, Cæsar decretum facit ac recitari iubet Iulij die vigesimo octauo. Colloquium doctorum & actionem omnem refert ad concilium, ad conuentum vel Germaniæ totius, vel ordinum Imperij: sua in profectione per Italiam, de concilio promittit acturum se diligenter cum * pontifice: & si neque generale, neq; prouinciale possit obtineri, conuentũ Imperij se denunciaturũ ait intra XVIII mẽses, religionis componendæ causa, & daturum operam, vt eò quoque pontifex legatum aliquem mittat: protestantibus mandat, ne quid præter conciliata dogmata noui suscipiant, episcopis autem, vt suas ecclesias à vitijs repurgent. Erant in decreto, capita quædam alia, de non diruendis monachorum templis, de non interuertendis bonis sacris, de non solicitandis alijs ad diuersam religionem, de iurisdictione & personis Cameræ: cùm autem protestantes ea minus probarent, Cæsar eis priuato quodam scripto, quid suæ mentis esset in eo, separatim declarat. in dogmatis nondum conciliatis nullum se modum ipsis præscribere: monachorum collegia nõ diruenda quidem, sed tamen illos ad piam emendationem esse reuocandos: ecclesiasticis vtrobique prouentus cuique suos annuos esse permittendos, nõ habita ratione diuersæ religionis: neminem alterius ditionis ad ipsorum religionem oportere pellici, multò minus hoc nomine defendi, sed tamen licere, vt recipiant, si quis vltrò velit ad ipsos transire: præterea, decretum Augustanum, quod ad religionẽ pertinet, & lites omneis, de quibus ambigitur, an sint religionis, necne, sed & proscriptiones, nominatim verò Goslariensem, * publicæ quietis causa, donec aliquo vel concilio vel conuentu res cognoscatur, suspendit, * & à Camera neminem repudiari propter diuersam religionem, & æquabile ius omnibus reddi iubet. Cùm sic ipsis cautum esset literis atque signo Cæsaris, auxilia promittunt aduersus Turcam, de cuius aduentu iam indies magis atque magis percrebuit, & aderant tum Vngari tum Austriaci legati, qui magnis precibus opem implorabant. Itaque subitarium auxilium Germanorũ mittitur in Vngariam, ductore Friderico Furstẽbergio. Hoc in cõuentu, Cæsar, in omnium ordinum consessu, tertia Iulij die grauem habet querimoniam de Gulielmo principe Cliuensi, propter occupatam Geldriam. * simul librum eis exhibet, quo suum ius in eam prouinciam docet, & illum quidem huc ab se vocatum, sed longè diuersum iter ingressum dicit, tacitè designans Galliam, * vt antè diximus. Aderant legati Cliuenses, qui principem excusabant, & cùm in suo iure explicando pergerent, Cæsar consurgit & abit. Iulij die XXI, principes ac ordines omnes ad Cæsarem veniũt, & pro Cliuensi deprecantur, & vt eum in Imperij tutelam accipiat, & amicæ tractationi litem permittat, petunt, in eoque suam operam profi-

Protestantes literas Contareni refutant.

Decretum conuentus Ratisbonensis.

Quod facit, pagin. 391.

Cæsaris litera priuatim data in gratia protestantium.

Decreti Augustani quo ad religionẽ, & litiũ in Camera suspẽsio.

Prout etiã, pag. 447.

De quo etiam, pag. 418. 447.

Auxilia aduersus Turcam promissa.

Pag. 332.

Pag. 366. 382.

Cæsaris querimonia in Cliuensem.

Principũ ꝓ Cliuensi ad Cæsarẽ intercessio.

1541 tentur, & si fortè componi non possit, vt iure suum repetat, obtestantur. Cæsar ad ea per Ioannem Nauium. quum sit hic indictus conuentus reipublicæ causa, quò sublatis nimirum dissidijs, Germaniæ pax restituatur, in eoque plurimum sit consumptum temporis, neque statui tamen aliquid possit, ob animorum diuulsionem, magna quidem sua cum molestia, neque sine dispendio rerum suarum: valde sibi mirum videri dicit, quòd in hac vna causa, quæ propriè sua sit, ita consentiant. Sic illos dimittit, non sine offensione. Postridie, Galliæ regis legatus, Raymundus, oratione prolixa, de scripto recitat causam eliminati Sabaudiæ * principis, Caroli, qui superioribus aliquot diebus, ad Cæsarem & ordines, regem accusauerat.

Cæsaris ad intercessores respõsio.

Galliæ legatus ad Ordines.

Pag. 284.

Galliæ rex, hoc durante conuentu, Cæsarem Fregosum Genuatem, Antonium Rinconem Hispanum, exulem, mittit ad Turcarũ Imperatorem: hi cùm Padum nauigarent, ituri Venetias, capti sunt & trucidati, sub calendas Iulij mensis. Erat tum in Pedemontio, regis legatus, Gulielmus Bellaius Langæus, qui certior ea de re factus, vt erat miræ sagacitatis & industriæ, continuò regi nunciat, & simul Alfonso Dauali Marchioni, Cæsaris per Insubriam præfecto, quinta Iulij die, Taurino scribit, det operam, vt captiui regis legati restituantur, quos ab ipsius hominibus interceptos esse constaret: nam alioqui pactas ante trienniũ inducias * intercessione pontificis, hoc ipso violatum iri. Petebat autem eos restitui, quòd initiò vel nesciret, vel scire se dissimularet, quid illis accidisset. Marchio suspicionem omnem ab se longissimè remouet, tanquam ignarus omnium rerum, & purgandi sui causa legatum mittit ad regem Comitem Franciscum Ladronium. Langæus in epistola, quam vndecima Iulij die dabat ad Alfonsum, equidem in totius orbis concilio non dubitarem, inquit, loqui de rebus diuinis, & herclè non minus aptè, quàm tuus olim propinquus atque gentilis, Thomas Aquinas, modò rei theologicæ tantum scirem, quantum de facta cæde familiares tui quidam sciunt. Nam Alfonsi paternus auus, Indicus, Rodorico patre natus Hispano, prædiuitem quandam ex Aquinatũ familia duxit in matrimonium. Erat autem Alfonsus, Ferdinandi Dauali Piscarij, præstantissimi ducis, patruelis. Rex, vigesima Iulij die, Linerij, oppido Biturigum, respondet Alfonso per literas, & vt honoris atque famę rationem habeat, monet, & iniuriam suorum, nisi restituantur, non se posse negligere, demonstrat. Multis inter Langæum & Marchionem literis Gallicis, magna celeritate transmissis vltrò citroque, nihil est actum præterea, cùm Daualus à diligenti peruestigatione, nihil se potuisse reperire diceret, in eoq; permaneret. Per legatum quoque suum Ratisbonæ rex ad Cæsarem queritur, cunque non ferret quale voluit responsum, satis præ se tulit, bellum ex eo nasciturum esse. Fortè veniebat tum ex Hispanijs Geor-

Legati Gallici ad Turcã a Cæsarianis intercepti & trucidati.

Gulielm. Bellaij Langæi litera ad Daualum.

Nicea, pag. 331. De hac re vide etiam, pa. 407.

Dauali ad Langæum responsio.

Rex ad Daualum.

Querela Galli apud Cæsarẽ de violatis legatis.

1541

Georgius Austriacus, Maximiliani Cæsaris filius nothus, archiepiscopus Valentinus, in Beligium rediturus: is Lugduni comprehensus, in carcerem abducitur, vindicandi Fregosi & Rinconis causa. His ferè diebus, Antonij Lotharingiæ principis filius Franciscus, in matrimoniū ducit Daniæ regis Christierni filiam Christinam, viduam.* Tulit hoc molestè Galliæ rex, eoque magis, quòd anno superiori filia Lotharingi nupserat Auraicæ principi Renato, qui totus à Cæsare pendebat.

Georgius Austriacus captus.

Francisci Lotharingi nuptia cū Sfortia vidua.

Pag. 253.

Patri is succedit pag. 448.

Quo tempore Cæsar conuentus agebat Ratisbonæ, Ferdinandus rex Budam obsider & oppugnat, in qua tum erat Vayuodæ Ioannis vxor vidua cum filiolo Stephano. Tutores autem infantis & regni proceres Turcicum auxilium implorauerant: legatum ergò Turca mittit cum copijs, quæ mense Iulio Budam venerunt: ipse deinde cum reliquo exercitu non multò pòst eò venit. Itaque Ferdinandici reiecti, Germani, Bohemi, Moraui, relicta obsidione, & ingenti accepta clade, Pesto etiam amisso, quod est oppidum cōtra Budam, reliqui fuga salutē sibi quærunt. Turca sub exitū Augusti munera mittit infanti Stephano, vestes auro textas, & equos valde speciosos, ac matri nunciat cupere se puerum videre, petit vt in castra sibi mittat. Mulier perterrefacta, cùm aliud non posset, hortatu procerum mittit vnà cum nutrice, comitatum turba nobilium. Ille perhumaniter excipit, ac deinde per suos, reginæ consiliarijs ostendit, velle sibi Budam tradi: nam ipsos non illam posse ab hoste defendere, & sibi subinde redeundum huc esse cum exercitu: quod valde sit & molestum & sumptuosum: itaque multò præstare, vt ipse teneat. Hi de suo periculo soliciti, mussant. è vestigio Ianizarorum præfecto negociū datur vrbis occupandæ, neque prius ad matrem reginam missus est filius, quàm re perfecta. Cùm iam vrbem tenerent & ciues omneis exarmassent, arcem quoque sibi tradi postulant, in qua regina tum erat. eam Turca iubet interim per internuncios animo esse præsenti, & Transsyluaniam ei atq; filiolo concedit. Quū igitur omni conquisita supellectile, tumultuariè abijsset, à præfectis & à milite barbaro deducta, Budam Turca cū duobus filijs venit, Septembris die secundo, & templum ingressus expiatū, actisq; gratijs deo suo, propter rem bene gestam, in castra reuertit, & relictis Budæ Pestiq; præsidijs, reliquum erercitum domum reducit, & in itinere Lascum dimittit, quem propter Fregosum & Rinconem interceptos, Belgradi captiuum reliquerat, Budam proficiscens. nam Galliæ rex, vehementer irritatus eo facto, per Polinum, Solymanno rem omnem enunciauerat.

Buda a Ferdinādo obsessa.

Ferdinandicorū clades.

Pestum Turca occupat.

Turca quibus artibus petitus.

Steph. Vuayuoda, eiusq; matri Transsyluania conceditur.

Turca Budam ingreditur.

Lascus, cui9 pag. 272. facta est mentio liberatur e vinculis.

Peractis Ratisbonæ comitijs, Cæsar mox in Italiam * cōtendit, & Lucæ cum pontifice colloquitur interea dum in naues imponitur exercitus, quem ex Germanis, Italis, Hispanis iam antè collegerat. Quia verò iam suberat hyems, deterrebat eum pontifex à nauiga-

Vt promisera t, pag. 389.

Cæs. in Aphrcā expeditio.

1541. tione:sed ipse, licet de clade Pannonica iam acceperat, quò Turcas in diuersa parte distineret, omninò sibi proficiscendum esse duxit, & sublatis anchoris soluit è portu Veneris, & per Corsicam atque Baleares insulas facto itinere, ad vigesimumtertiũ Octobris diem, Argieram appulit, vrbẽ Africæ maritimam. Peditatus erat omnis ad XXII millia, equites paulò supra mille. primam aciem Hispanorum ducebat Ferrandus Gonzaga, Siciliæ prorex: alteram, Germanorum, Cæsar: tertiam, Italorum & equitum Rhodiorum, Camillus Columna. Quo die classem Cæsar applicuit, & postridie, cœlum erat serenum, & placidum mare: tertio verò die coorta vehemẽtior tempestas & imbres effusissimi, cùm non remitterent, administrationem belli totã impediuerunt, ita quidẽ, vt Cæsar amissis, quàmplurimis nauibus & tormentis & reliquo omni apparatu, & millibus aliquot militum desideratis, infecta re discedere cogeretur, in Hispaniam demum reuersus, quod fuit mense Nouembri. Sic adeò res nostræ terra marique, tam in Aphrica quàm in Europa calamitosum habuerunt exitũ. Hic etiam annus Germaniæ funestus fuit contagione morbi, præsertim ad Rheni tractum: extincti sunt inter alios, Argentinæ quidem, Capito, Basileæ verò Simon Gryneus, vterque summæ vir eruditionis, ille, professione theologus, hic verò philosophus, & simul rerum sacrarum studiosissimus. Cæsar è Germania discedens, Friderico Palatino negocium dabat, vt per principes electores ageret cum Cliuensi de restituenda Geldria. Mittunt hi legatos, eumque tum sui priuati periculi, tum publicæ perturbationis admonent: ille, & legitimum hæredem, & absque vitio possessionem esse nactum, & causam totam disceptationi iuris permittere sese dicit, & ne vim sibi fieri patiantur, sed ad æquitatem Cæsaris animum inflectant, obtestatur. Ex Italia Cæsar proficiscens, Granuellanum ibi reliquit, vt & Pontificem de concilio solicitaret, & Senensem rempublicam æstuantem seditionibus componeret. Cladis Aphricanæ nuncius in Galliam delatus mense Decembri, non obscuram excitauit lætitiam. fremebant enim plæriq; propter casum Rinconis atque Fregosi,* iamq; tempus adesse dicebant illos vlciscendi.

Exercitus.

Tempestas Cæsaris classem dissipat miserè.

Pestis per Germaniam grassatur.

Capito & Simõ Gryneus moriuntur.

Ordines Imperij agunt cum Cliuensi de restituenda Cæsari Geldria.

Granuellanus hæret in Italia.

Gaudiũ in Gallia ex damno Cæsaris.

Trucidatorum, pag. 390.

Pag. præced.

Rebus malè gestis, & amissa Buda, * Ferdinandus rex ordinum suorum agit conuentus Pragæ, Bohemorum vrbe præcipua. Ibi demum inter alia, proceres Austriaci, Decembris die decimotertio, supplicem libellum regi tradunt. Initio captant beneuolentiam, suaque omnia pro ipsius & dignitate & salute tuenda deferunt. Pòst, infœlicem reipublicæ statum, & suam propriè conditionem deplorant, qui tàm vicinum habeant crudelissimum hostem Turcam, & eum quidem victorem: itaq; de remedijs cogitandũ esse dicunt, inprimis aũt, vt ira Dei mitigetur, qui peccatis hominũ offensus, hanc tantam calamitatẽ immittat: nam in toto reipublicæ corpore,

Conuentus ordinum Austriæ.

Procerũ Austriacorum supplex libellus ad Ferdin. pro obtinenda religione.

nihil esse puri, nihil sani: proiectam esse disciplinam omnem 1542
publicam & priuatam: hunc nimirum esse fontem omnis mali, sed tamen verbi diuini contemptum, præcipuam esse causam, cur iam nos Deus verberet & affligat. Etenim, & sacris, inquiunt, & prophanis historijs doceri potest, non propter illa leuiora nobisq; congenita vitia, sed propter falsum cultum & contemptum sui verbi, Deum grauiter sæpenumero mulctasse florentissima regna: populus Iudaicus in Assyriam & Babylonem abductus fuit propter contemptos prophetas, & nouam religionem atque cultum, quem sibi finxerant ipsi, tandem ad internecionem fuit deletus, excisa Hierosolyma, propter crucifixum Dei filium: illa mundi florentissima quondam Imperia, Babylonicum, Persicum, Græcum, à Turcis oppressa, religionem, leges, rempublicam & dignitatem omnem sic amiserunt eisdem de causis, nullum vt propè supersit hodie vestigium: & quum Dei beneficia partim repudiarent, partim fastidirent, in horribiles inciderũt tenebras & seruitutem longè fœdissimam: Neque verò subita fuit hæc mutatio: nam sexcentis annis & amplius eò, bella Turcæ gesserunt, antè quàm Græciam perdomarent. quod tunc demum accidit, quum illi toties inuitati & admoniti, nihilo fierent meliores, & peccata peccatis accumularent. Iam, si quis illa regna, quorum tanta fuit potentia, tantusq; splendor, in quibus tam præclara fulserunt ingenia, conferat cum ista Turcarum planè barbara & beluina republica, comperiet inde ab orbis diluuio nullam accidisse cladem grauiorem: Quòd si autem illi tam potentes populi, tàm infirmæ genti, qualis initiò fuit Turcica, resistere non potuerunt, Deo sic vlciscente peccata populi, quid nobis expectandum est, qui sumus quidem in eadem culpa, sed ideò lõgè deteriori conditione, quia rem habemus cum hoste supra modum potente? Videmus, vt nos Deus affligat, his præsertim locis, bello, inedia, pestilentia: sedem regni, Budam vrbem,* sæuissimus hostis nuper occupauit: per Bohemiam grassata sunt incẽdia, & quid non malorũ totos iam sedecim annos patimur? quantũ est effusum sanguinis? quàm multa hominum millia in tristissimam seruitutem abducti? Nimirum eò nunc Turcarum potentia creuit, vt supra cæteros omneis reges caput exerat. Et quia continentes prope victorias contra nos obtinet, intelligit se flagellũ esse Dei, nec vltioni suę quenquam eripi posse. Cùm ergò grauissima sint delicta nostra, quid nobis pollicebimur, aut quomodo nos aduersus eum tuebimur? Vnicũ certè remedium est. in manu Dei posita sunt omnia: Deus est qui dat & adimit Imperia, qui verberat & sanat, qui nos ad pœnitentiã inuitat, oblata sui verbi cognitione. quod quidem semper facit prius, quàm affligit: Sic Niniuitis antè misit Ionã Prophetã & cõdonauit ob pœnitentiam: sic Assyriorum regem Nabuchodonosor benignè respexit, obtemperantem Danieli. Sanè rationem aliam aut medi-

Pag. 391.

Turcæ potentia.

cinam nullã nouimus potentissime rex, quàm vt verbum Dei purè doceatur, & ad emendationem vitæ populus incitetur, vt hac fiducia pleni vim Turcicam à se depellant. Est enim in eo posita salus, vt rectè Deum colamus. Complures autem obrepserunt, & negari non potest, in ecclesiam errores, qui nostro hoc tempore patefacti magnum excitarunt dissidium: Sed nuper * in Imperij comitijs plæraq; doctrinæ capita conciliata sunt, & ad certum vsq; tempus pax * est data religioni: deinde, mandatũ est episcopis, vt ecclesiarum vitia corrigant. Quòd si iam ea conciliatio nobis denegetur, aut si quis ea doctrinæ capita, de quibus conuénit, sequatur, eoque periclitetur, quàm id sit futurum graue, non est difficile cogitare. Quapropter obsecramus, vt tuo mandatu doceatur euangelium, inprimis autẽ illud doctrinæ caput, quod est de Iustificatione, nempe, quòd peccata nobis condonantur propter solũ Christum: deinde, vt ad præstandam charitatem homines excitentur, & ad opera bona, qui sunt tanquam veri fructus & indices fidei: deterreantur etiam à peccatis, & Deo gratias agere consuescant, quòd ipsius misericordia, per Christum filium liberati sumus à peccato, morte, inferno, & facti cohæredes regni cœlestis: item, vt ijs, qui cupiunt, cœna Domini detur iuxta veteris ecclesiæ morem: episcopis etiã mandetur, vt iuxta decretũ * Imperij nuper factum, ecclesiæ morbos emendent atq; tollant, vt erudiendo populo præficiant idoneos ministros, neq; sanos doctores eijciant, vt antehac semper. Et quanquã hæc reformatio, propter inueteratum morbum, non ita subitò fieri potest, locum tamen habere debet in ecclesijs, doctrina & sacramẽtorum administratio pura, quoniam in eo salus nostra vertitur, & ità fieri necesse est, vt populus nimirũ, qui nulla iam disciplina continetur, & vix tenuem Dei notitiam habet, ad sanitatẽ redeat. Sunt enim ecclesiæ complures omninò desertæ: quò fit, vt vulgus hominum prorsus degeneret in paganismum, ità quidem, vt vix ægrè cohiberi possit. quod sanè maximo cum animi dolore commemoramus, ideoq; precamur, vt in re tàm pia tanq; necessaria nobis deesse nolis. Neque verò putes hoc à nobis ideò solicitari, quò maiorem aliquam libertatem nobis captemus, aut res nouas moliamur: nam salutem nostram omnem in vno Christo positam agnoscimus, & euangelij cognitionem ornandam esse pietate vitæ, & tibi fatemur obedientiam omnem esse præstandam, quantũ & facultatibus & ipsa vita possumus. Quod cum ità sit, obtestamur, vt decreti nuper facti beneficium nobis permittatur, & vt ijs, qui formam religionis à nobis antè recitatam, sequentur, nulla fiat molestia. Sic enim & ecclesijs inuenientur ministri, & maioribus animis in hostem atrocissimum arma sumentur, cui propter nostram ingratitudinem & impietatẽ, tot victorias Deus atque triumphos huc vsque largitur. Qui ad hunc modum supplicarunt, Austriacæ nobilitatis & ordinum

Pag.383.

Pag.389.

Austriaci doctrinã Euangelij sibi concedi postulant.

Pag.389.

nomine, fuerunt ad XXIIII proceres, ciuitates autem X, & in his Vienna, deinde finitimi Stirij & Carni. Ferdinandus ad ea respondet. dolere sibi vehementer quas recitauerint calamitates, neq; dubitare quin delictorum ac scelerũ hæ sint pœnæ, atque ideò ministris ecclesiæ non semel mandasse, vt ad emendationem vitæ populum diligenter incitarent: quòd autẽ adeò tenui cum fructu factum sit istud augere sibi dolorem: itaque nuper antè quàm Lincio discederet, eadẽ mandata renouasse, quod quidẽ ipsis constet: nunquam etiam se repugnasse, quò minus verbum Dei rectè doceretur iuxta traditionem apostolorum & interpretum, quos ecclesia recepit & approbauit: eiusdẽ nunc etiã esse mentis: nec in vllum vindicasse, quod quidem sibi constet, qui formulã hanc sit secutus: nunc etiam ecclesiasticis velle se mandare, vt iuxta postremum Imperij decretũ,* sublatis vitijs, ecclesias reforment, & populo præficiant doctores idoneos: videlicet scire ipsos, quantus labor suus atq; studium interuenerit, vt religionis hoc dissidium tolleretur: idẽ nunc etiam optare se cumprimis, & omninò sperare futurum, vt vel publico totius orbis, vel nationis Germaniæ concilio, vel Imperij conuentu res tota definiatur. quamobrem ità sibi de ipsis inuicẽ polliceri, fore vt conciliationem istam publicam obedienter expectent, nec aliquid mutent aut innouent, sed in religione colenda cæterisq; præstandis officijs, patrum suorum sequantur vestigia, neq; decretum Ratisbonense quicquam ad se pertinere putent, cuius nimirũ ea sit sententia tantùm, vt catholici quidẽ in veteri, protestantes autem in ea religione, quã conciliationis illius tempore sequebantur, permaneant vsque ad alterutrum concilium, aut Imperij conuentum, intra XVIII menses indicendum: quòd cùm ità sit, non sibi licere, suis, vt contra quid agant, permittere. Illi rursus in eandem propè sententiam, paucis tamen supplicant, & vt purus Dei cultus instituatur, neq; veris ecclesiæ ministris periculum creetur, orant: nam alioqui non esse, quòd vllam sibi de Turca victoriam aut fortunam polliceantur.

1541
Ferdinãdus eludit Austriacorũ postulationem.
Pag. 389.
Ratisbonens. decreti interpretatio, pag. 389.
Austriaci postulatum iterant.

Paulò sub hoc tempus mortem obijt episcopus Numburgicus, in eiusque locum à collegio fuit cooptatus Iulius Pflugius,* de quo diximus: elector autem Saxoniæ princeps, non hoc licere collegio, nisi de suo consensu, contendebat, & reiecto Pflugio, Nicolaum Amstorffium, ex nobilitate theologum Vuittembergicum instituit, inaugurante Luthero, mense Ianuario, qui pòst eius rei librum edit lingua populari, & Pflugio, tanquam hosti puræ doctrinæ, gregem Domini minimè committendum esse docet. Pflugius ad hunc modum repudiatus, emissis libellis ad ordines Imperij, ius suum demonstrat, & de iniuria queritur: princeps inuicem respondet, & prolixè de suo Saxonicæque domus iure locutus, & multis ex vetustate repetitis, inter alias causas, cur eum ferre non possit episco-

Pag. 380. 388.
Lis inter Saxonẽ & Canonicos Numburgenses de Episcopatu.
1542
Lutheri liber in pseudoepiscopũ.

1542

Pag. 389.
Conuentus ordinum Spiræ.

episcopum, hanc etiam adducit, quòd Augustanæ confessioni palàm aduersetur. Accepta per Vngariam clade, * sicut diximus, conuentum Cæsar indicit ordinum, Spiræ, per Ferdinandum regem, & initium fieri mense Ianuario, & Ferdinandũ fratrem suo loco præsidere iubet, eique Hugonem Monfortum, Ioannem Nauium attribuit. Principes aderant, elector Brandeburgicus, Fridericus Palatinus, Albertus Megelburgius, Ernestus Badensis, Mogũtinus, Vuormaciensis, Spirensis, Constantiensis, Hildessemensis, episcopi: reliqui miserant legatos. Vbi conuentum est, quod fuit die nona mensis Februarij, Ferdinandus rex de more proponit. Quãta fuerit hucusque diligentia Cæsaris, vt & religio componeretur, & reliquæ partes reipublicæ constituerentur, omnibus constare: cùm verò dissidium hoc superiori conuentu * nõ posset integrè conciliari, grauissimis de causis è Germania Cæsarem esse profectum in Italiam, * & de concilio, * deq; Turcico bello cum pontifice collocutum, eò rem deduxisse tandem, vt pontifex ad hunc Imperij cõuentum legationem se missurum diceret: in Aphricam * esse deinde cum classe profectum, vt Argiera vrbe capta, quam hostes tenebant, & vnde plurimum impendebat Hispaniæ cæterisque prouincijs incommodi, iustum auxilium posset à suis, aduersus Turcam, sublato periculo nimirum, & ora maritima paccata, cõsequi: sed quum tempestate detentus, quod voluit, perficere non posset, in Hispaniam * reuertisse, vt ad bellum Turcicum, terra mariq; gerendum, denuò sese compararet: Et quia primariam vrbem Pannoniæ, Budam, * & huic oppositum oppidum Pestum Turca nuper occuparit, præsidijsq; muniuerit, hunc indixisse conuentum, vt de summa rei deliberetur: Turcam enim ijs locis omnia reliquisse tormenta, quæ vel adduxerat ipse, vel nostris ademerat: neque dubium esse, quin per æstatem sit rediturus, vt non solum quod in Vngaria reliquum est, capiat, verũ etiam vt Germaniæ finitimas prouincias omneis inuadat: etenim capta Buda, cæterisque viarum claustris patefactis, nihil esse iam quod ipsum remoretur aut distineat: his igitur tantis tamque necessarijs de rebus conferenda nunc esse cõsilia, quibus ipse quidem Cæsar interesse vellet, cùm autem exclusus tempore nõ possit, munus hoc sibi delegasse: & licet suæ religionis status præsentiam suã inprimis requirat, noluisse tamen deesse reipublicæ. His ità commemoratis, quid Austriaci, quid Vngari, quid Bohemi & ijs adiuncti populi, quid etiam suæ ditionis ecclesiastici collaturi sint in hoc bellum, exponit, & vt idem ipsi faciant, hortatur atque petit. nam in omnium oculis versari periculum, & eam nunc esse rerum conditionem, vt aut reijciendus & ex Vngaria sit expellendus hostis, aut extrema sit omnibus expectanda, pauloq; pòst subeunda calamitas. A conuentu Ratisbonensi, Ioannes Groperus, * archiepiscopi Coloniensis legatus, domum reuersus, Bucerum mirificè cõmendabat,

Ferdinandi Regis in conuentu propositio.
Pag. 382. & seq.
Pag. 391.
Ibidem.
Ibidem.
Pag. 391.
De quo pag. 380 388.
Gropperus Bucerũ episcopo Colo-

Hunc ille omneis idoneum esse dicebat, cui religionis emendatio committi posset: nam esse cumprimis doctum, & pacis amantem, & integræ vitæ. Episcopus ergò qui iam antè nouisset Bucerū, *niensi commendat.* & ipsius opera cogitaret vti, significat cupere se cum ipso loqui. profectus eò Bucerus, huius anni mense Februario, perhumaniter fuit *Bucerus Coloniā proficiscitur.* acceptus, inprimis à Groppero, qui precibus ab eo contenderat, vt Bonna Coloniam ad se veniret. Itaque, tùm ita dimittitur ab episcopo, vt postero tempore vocatus,* eò rediret, vti pòst dicetur. His etiā diebus Angliæ rex, vxorem Catharinā Hauardam, capite plectit, quòd *Pag.426.* eam, quam pro virgine duxisset,* antea fuisse corruptam atq; vitiatā *Hauarda altera Angliæ regina capite plexa.* comperisset. Qui vitiarat, in Hiberniam cōcesserat, vbi publici quid muneris habebat: reuocatus autem ab illa, iam regina, & in familiam adscriptus, capite mulctatus fuit post eam, vt alij quidam, partim ob idem flagitium, partim ob reticentiam. Ea sublata, sextam inducit, Catharinam Parram. *Pag.367.* *Angli sextum matrimonium.*

Ad Spiræ conuentum, legationem Galliæ rex misit, cuius erat princeps Franciscus Oliuerius, cancellarius Alenconius. Is in omnium ordinum consessu, cùm de bello Turcico deliberaretur, Februarij die decimoquarto verba facit. Beneuolentiam nolle se captare sollicitè, quòd regis animum in Germaniæ commoda propensissimum satis agnoscant omnes: eam etiam esse causæ magnitudinem, vt hauddubiè libenter sint regis consilium & sententiam audituri: nimirum, quo tempore de religionis componendo dissidio, Ratisbonæ* conuentus agebatur, allatū fuisse nuncium in Galliā, maximis copijs Turcam aduentare in Vngariam: regem igitur legatus ad illum è vestigio misisse, quò bellum ab Vngaria, propter vicinam Germaniā, auerteret, si posset: verùm in Italia legatos fuisse captos* à Cæsariano milite neq; satis adhuc esse compertum, necati sint an verò supersint: qua quidem re violatæ sint* nō induciæ modò, sed & ius gentium: quòd autem eam ob causam amandati fuerint, id regem ipsis literis declaraturum atque notulis, quas etiā Cæsariani tum interceperint: falsò deinde iactatum à maleuolis rumorem, quasi Turcā rex euocarit, cùm tamen publicè constet, eos, qui* Budæ premebantur obsidione, Turcicum auxilium implorasse: non multò post captos legatos increbuisse famam de clade Vngarica quo quidem nuncio valde rex fuerit perturbatus, & cùm accepisset in his comitijs deliberandum esse de subsidijs in Vngariam mittendis, & reprimendo furore Turcico, non potuisse non animi sui sensum in hac tanta re declarare: quamobrem, si fortè prolixior sit sermo futurus, orare, patienter audiant: nec enim posse breuius rem omnem, quæ venit in hanc causam, quantùmuis eloquenti & docta oratione, comprehendi: Et primum quidem deliberationis esse caput, an vtile sit non Germaniæ tantùm, sed etiam reipublicæ vt bello Turcam lacessant: hoc autem vt melius intelligi possit, explica-

Gallici legati oratio Spiræ.

Pag.382.

Pag.390.

Nicea facta, pa. 331.

Pag.391.

1542 plicaturum se rationes eorum, qui bellum suadent: illos videlicet hæc ferè dicere: Germanos & semper fuisse & habitos esse strenuos non suæ tantùm, sed & vicinorum suorum libertatis propugnatores: itaque non esse ferendum, vt Turca, crudelis & barbarus & nominis Christiani communis idemque perpetuus hostis, dulci ebrius fortuna, vicinum regnum, & illud quidem florentissimum, Vngariam, Germaniæ propugnaculum, teneat, sed magnis viribus & animis mouendum ei bellum, neque dubitandum de victoria, quòd summo scelere & turpitudine, non etiam legitima successione vel iure peruenerit ad hanc tantam Imperij molem: & licet amplissimè regnet, tamen expugnari posse, nec esse tàm inuictum, vt plærique putent: idque satis apparere tum ex ijs, quæ fœliciter in ipsum gesserint, & Ioannes Huniades, & Mathias Vngariæ rex, & Scanderbegus Epeiri dominus, & Tamberlanes Scytharum Imperator, tùm etiam ex ijs, quæ proximis annis ipsimet gesserint, quo tempore Viennam *ab eo defenderunt: alias enim esse Turcarum, alias Germanorum in bello rationes: nam illos & latrocinari, & fugiendo vastare agros, quacunque vadant, Germanos autem fortiter præliando vel hostem profligare, vel per honesta vulnera mortem oppetere: cùm ergò sit iam hostis in ipso Germaniæ limine, bellum necessariò suscipiendum, neque diutius differendum esse. Hæc quidem & id genus alia quædam ab ijs adferri, qui bellũ suadeant: sed eos non satis expẽdere, qui sit Germaniæ status, & ità loqui, totaq; de re disserere, quasi pacata sit Germania. cùm interim simultatibus & odijs omnia flagrent, quasi nullæ sint principum inimicitiæ, nulla dissidia: Considerandum autem esse Germaniæ, quantum ferre possit, quantum sit hoc futurum bellum, & quàm periculi plenum, aduersus eum hostem, quo non sit alius in orbe terrarum potentior, nec rebus omnibus bellicis instructior: etenim non vno vel altero prælio posse finiri bellum hoc, sed nouo semper & recenti milite opus fore, & perpetuis maximisque sumptibus: ingentes quidem esse Germaniæ vires & robur quoddam incredibile, sed non temere profundendas eiusmodi facultates atque copias, quin potius meliorem expectandam occasionem, & differendum, quoad orbis Christiani potentia, reconciliatis principum animis amplificata sit & maioribus firmata præsidijs: ne quid etiam imprudenter suscipiatur, documento nobis esse debere prælium illud Sigismundi Cæsaris ad Nicopolim, & alias deinde clades, ad hoc vsque tempus acceptas: nullum enim bellum, quo quidem bello sit ille lacessitus, fœliciter adhuc accidisse: Budam atque Pestam sic esse dubio procul rebus omnibus munitas necessarijs, vt nisi fame deditionem facere cogantur milites præsidiarij, vix vlla sit spes ea recuperandi: hanc ipsam verò spem esse incertam, deinde, Turcam posse nouum semper exercitum & copias recẽtes adducere, quibus mili-

Germanorum laus.

Pag. 174.

Turcarũ & Germanorum in bello diuersæ rationes.

Germanum, longa feſſum & debilitatum obſidione, ma- 1542
profliget atque frangat,& annonam obſeſſis inferat: quòd ſi iam prælio & ſummis copiis decernatur, & ille ſuperior euadat, maximam fore Germanis difficultatem reſtaurandi exercitus, neq; tàm ſubitò hoc poſſe fieri, quin iam in interiorẽ Germaniam ille penetret, & omnia pro ſuo gerat arbitratu: Germaniam quoque crebris bellis exhauſtã milite, cumprimis habere opus ocio, ſui reficiendi cauſa: quantùm verò ſit tribuendum Vngaris, neminem eſſe qui neſciat: quid enim illis incõſtantius atq; leuius? qui ſubinde dominos mutent, & in Germanos adeò ſint infeſtis animis, vt Turcicum imperium longè præferant: multò igitur præſtare, vt quæ ſint inter Vngariam & Auſtriam arces & oppida, tùm opera tùm præſidijs continuò muniantur: idem apud Bohemos & vbicunque ſit opus, fieri debere: ſatius enim hoc eſſe, quàm nullo ſatis valido poſt tergum relicto præſidio, bellum inferre, & conari quas Turca tenet vrbes & arces, illi eripere: qua quidem in re quod minimum poſſit eſſe peccatum, máximo ſit futurum exitio reipublicæ Chriſtianæ: ſin autem ille Germaniæ bellum faciat, iam explicandas eſſe vires omnis: hanc enim eſſe veterem & propriam Germanorum laudem, vt ſicut aliena cum iniuria ſuos fines minimè ſolent amplificare, ſic etiam fortiter depellant periculum, & pro libertate pugnent acerrimè: hanc omninò laudem eſſe tranſmittendam ad poſteros, & animosè reſiſtendum hoſti bellum inferenti, neque temere credendum ei, ſi fortè, poſtquàm belli ſignum dederit, pacis offerat conditiones: hanc enim eſſe naturam eorum, qui dominatum ſibi propoſitum habent, vt ambitioni modum ſtatuere neſciant: cùm ergò videbitur ad vim ſpectare, diligenter eſſe comparanda, quæ ſunt ad defenſionem neceſſaria: Sic enim futurum, vt aut abſtineat, aut ſi pergat, intelligere poſſit incommodo ſuo, quãtò ſit & honeſtius & facilius, libertatem ſuam tueri, quàm alienam ditionem cũ iniuria velle ſibi vendicare: quia verò difficile ſit ipſis, tantum ſuſtinere hoſtem, ſiue bellum inferant, ſiue defendãt, rem ipſam flagitare, vt ciuiles Germaniæ ſimultates atq; diſſidia cõponantur: Nuper adeò Ratisbonę * ipſis cõueniſſe de primis dogmatis, de iuſtificatione, de fide & operibus: ea nimirũ eſſe præcipua religionis capita: ſequendam igitur hanc eſſe doctrinam, & amicè viuendum, nec vlla deinceps mouenda iurgia: relictũ eſſe nobis ab apoſtolis, & pòſt à concilio Niceno, fidei ſymbolum, quod omnes profiteantur: & cùm ità ſit, non oportere locum eſſe diſſenſionibus, nec alterum ab altero debere vel cõtemni vel conuicijs affici: nec enim omnibus idem à Deo datum eſſe donum: Abſque concordia certè res Imperij non poſſe firmas eſſe vel diuturnas, præſertim imminente Turca: Romanos euaſiſſe dominos rerum, non tàm viribus & armis, quàm aſtu quodam & calliditate, quandò id operam dabant, vt quam gen-

Hungarorum inconſtantia & leuitas.

Germanorum proprium.

Pag. 383.

Romani qua ratione rerum domini euaſerint.

1542 gentem Imperio suo subijcere cogitabant, eam ciuili dissidio & offensione diuiderent, & alterius factionis partes ad tempus defenderent, donec simul vtrosque opprimerent: hac ratione circumuentos fuisse Carthaginenses, & Asiaticos, & Gallos, & Græciam natura facilem atq; mobilem: sic etiam ludificatos à Tyberio fuisse Germanos, quo tempore bellum in Italia moliebantur: solam Britanniam euitasse iugum hoc, quòd artes illorũ intelligerent, & odium omne domesticum, in communi periculo in hostem effunderent: hac ipsa ratione concidisse tandem Romanos: Philippum quoque Macedonum regem hac arte Græciam expugnasse, cõmissis Atheniensibus, Corinthijs, Thessalis: Ottomannũ, huius Turcicæ gentis primum Imperatorem, cœpisse Bythinam, dissidentibus inter se Christiani nominis principibus: ea tandem occasione Turcam penetrasse in Europam, expugnasse Thraciam, Græciam omnẽ, & Peloponesum: imò Turcas trecentis abhinc annis rerum esse potitos, nostra vel discordia vel proditione: Quo tempore * Byzantiũ vrbs capta fuit, seditionibus omnẽ Italiam redundasse, dum hi Guelphi, illi verò Gibellini dicerentur, Cæsareæ & pontificiæ factionis nomina: quid Rhodo nuper acciderit, quid * Vngariæ, & per quam occasionem, non opus esse recitare: sic adeò Turcas, tenuem, obscuram & barbaram nationem, è Scythiæ latebris prorepentẽ, nostris creuisse dissidijs, & hanc imperij molem exædificasse, dum vel Græci patefacerent eis portam Europæ, vel Genuates, fide Ligustica per Hellespontum eos traijcerent, vel fratres Peloponesi principes, accensi mutuis odijs, eos accerserent, alter in alterius perniciem, vel Epeirotæ subsidiũ eius ferrent, vel Mysij sua cum ipsis consilia communicarent, vel Pannonij sponte ipsos inuitarent. Communis ergò libertatis vindicandæ causa, rationes ineundas esse concordiæ, neque cogitandum, fore, vt ipsis vel cessantibus vel factione diuisis, exteræ nationes in hanc curã incumbant: hanc regis esse mentem atque consilium, & rogare, vt in optimam partem accipiant, & ab ipso firmam amicitiam atque coniunctionem expectent. Pontifex legatum eò miserat Ioannem Moronum, episcopum Mutinensem: is de sententia pontificis rogatus à Ferdinando rege Cæsarisque legatis, vigesimo tertio die Martij verba facit. Cæsarem, anno superiori, cùm in Aphricam * iret, facto per Italiam itinere, tractasse cum pontifice de bello Turcico, deq; concilio: sed cùm & ardua res esset atque grauis, & Cęsar festinaret, nihil fuisse decretum, & remansisse in Italia * Granuellanũ, quicum ampliùs deinde sit actum negocium: ac pontificem quidem semper optasse bellum Turcicũ, eiusq; rei causa dedisse operam, vt pacem omnes colerent: nunc etiam in hoc esse totum, vt quæ ipsius potissimùm intercessione pactæ sunt inter Cæsarem & Galliæ regem induciæ, * seruentur: cùm autẽ varia de apparatu Turcico disseminentur, neq; certò constare possit, quor-

4. calen. Iunij. Anno 1433.

Pag. 79.150.

Ioannis Moroni legati pontificij oratio Spiræ in conuentu.

Pag. 391.

Pag. 392.

Pag. 331.

1542

[illegible] euadat, suppeditaturum esse millia quinque peditum, si [illegible] ipse militiæ præsit, sin autem, eius summæ dimidium, atque [illegible]dem egisse cum Granuellano, nisi fortè rerum priuatarum [illegible] in eas redigatur angustias, vt ab ipsis auxiliū ei sit imploran[illegible] alioqui facturum esse quantùm omninò possit: in hunc [illegible]um omnia sua destinasse: De cōcilio, quæ semper antè fuit, [illegible] illius esse mentem atque sententiam, vt aliquando peraga[illegible]huc quidem illud suspendisse de Cæsaris & Ferdinandi quo[illegible]gis assensu, quòd ad concordiam aditus aliquis in Germania [illegible]ri posse interea, crederetur: cùm autem id frustrà susceptum [illegible] prius institutū redire: sed vt in Germania cogatur, nec ipsius [illegible] ferre, qui velit & debeat interesse, viæ quoque longinquita[illegible]obstare, cœlique mutationem: deinde, non omnibus populis [illegible]aniam videri commodam, & metum esse, ne turbulenta sit [illegible]futura: magis igitur ei probari Mantuam, aut Ferrariam, aut [illegible], aut Placentiā, quæ sint omnes amplæ ciuitates ac per[illegible]: verùntamen, si minus hæ placeant, non illum recusare, [illegible] Tridenti fiat, quod sit ad Germaniæ fines oppidum: voluisse [illegible] initium fieri ad pentecosten, sed propter angustiam tem[illegible] ad idus Augusti producere, & orare, vt depositis offensioni[illegible] in hanc curam omnes incumbant. Ferdinandus rex & cæteri [pri]ncipes pontificij & legati Cæsaris agunt gratias, & si quidem lo[cus] in Germania magis idoneus haberi non possit, Ratisbona scili[cet] aut Colonia, placere sibi Tridentum affirmant. Protestantes ve[rò] neque concilium pontificis, neque locum, neque quòd in decre[to] sit eius facta mentio, probant, & palàm contrà sentiunt. Galliæ re[gis] legati, cùm nihil proficerent, & ordines in bellum Turcicum in[cl]inarent, suamque præsentiam & ingratam esse viderent atque su[spect]am Cæsarianis, ante finem comitiorum abeunt subirati. Tri[dentum] est in alpibus, ad Athesim flumen, Ferdinandi cæ ditionis [oppid]um à Venetiis iter tridui, Verona, non bidui.

Concilū ad Augustum vsq; producitur.

Gall. legati irati domum redeunt.

Tridentum.

[V]bi domum reuertisset Alenconius, rex ilicò belli suscepit consi[li]um: quanquàm ipsa re iam antè restituerat Amiralium, sibique [fa]miliarè habebat, vt suprà * diximus: tamē, ne quid ei vel ipsius li[beris] aliquandò fraudi esset, scripto rem omnē comprehendi iubet, & bonis, honoribus atque famæ ipsum restituit, neq; vel læsæ ma[ie]statis vel proditionis crimen ab eo cōmissum esse profitetur, eiq; mulctam, aureorum ad septingenta millia, remittit atq; largitur, & has literas, tùm Luteciæ, tùm alijs in locis, in acta publica referri iu[bet]. fuit hoc Martij die x I I. Quum hoc tempore circa Luteciam es[s]et Galliæ rex in arce Vincennia, nuncius ei noctu venit de subito tu[m]ultu, quasi Veromanduorum finibus in Picardia iam imminerēt hostes, è ditione Cæsaris. itaque subitò, qui tùm aderant fortè prin[cipes], eò mittuntur, Vendomius, Guisius, Aumalius Niuernus &

Gallus se comparat ad bellum.

Pag. 382.

Timor panicus in aula Galli.

1542

Pag. 408. 413. Et supra pag. 367. 371.
Præceden. pag.
Expeditio in Turcam.
Ioach. Brandeb. summa rei præficitur.
De eo vide pag. 441.
Pax per Imperium constituta.

alij complures maxima cum nobilitate. Postquàm eò ventum est, mera solitudo, merum silentium. Hunc autem rumorem eò fuisse nonnulli dicebant excitatum, vt populo persuaderetur, à Cæsarianis captari bellum, cuius ipse rex nolebat author videri, cùm iam prorsus illud decreuisset, vt infrà * dicetur. Quoniam is erat Germaniæ status, vt suprà * docuimus, auxilia decreta fuerunt, & exercitus comparari iussus, qui Ferdinandicis copijs adiutus & auctus, vim Turcicam sustinere posset ac amissa recuperare. Summę rerum præficitur de communi consilio, deque Cæsaris etiam voluntate, Ioachimus Brandeburgicus, elector, qui Spira statim profectus, ad viam sese parat. Huius autem belli causa, viritim fuit collecta pecunia per omnem Germaniā, & magistratui permissum, vt suis hoc nomine tributum imperarent: solicitandos * etiam Heluetios, aliosque reges, Danum inprimis & Italos, de auxilijs, placuit: adhæc, vt pacem omnes colant, nec vllum intra fines Imperij motum excitent, decretū fuit. Finem habuit conuentus Aprilis die vndecimo.

Dissidium electoris & Mauricij Saxon.
Pag. 395.
Pa. 501. 512. 529. 547. & seq.

Ad idem ferè tempus, orta fuit magna per Saxoniam simultas, inter electorem principem & Mauricium, qui patri nuper mortuo successerat Henrico. Lis erat de finibus & oppido quodam: & Pflugij * causam non obscurè probabat etiam Mauricius, commendantibus eum propinquis. Ad ciuile bellū res omninò spectabat: nam ad arma conuocabant vterque suos: verum interuentu Lantgrauij composita quieuit. Initium fuit hoc offensionis inter ipsos, quæ pòst aucta tempore, grauissimum Germaniæ vulnus inflixit, vt suo loco * dicetur. Et Mauricium quidem multi mirabantur eò vehementiæ progressum, vt, cui tum ipse tum parens omnem propè fortunam deberent, in eum tàm acerba cogitaret. huc autem non parum attulisse momenti putantur ex consiliarijs nonnulli, qui quum Georgio principi fuissent admodum familiares, nec religionem amabant nec electorem etiam.

Lutheri concio castrensis.
Lutheri thema à Papa damnatum.
Thematis expositio.

Decreto iam bello, cùm arma pararent omnes, Lutherus lingua populari libellum emittit, concionem militarem seu castrensem. paulò rem autem repetemus altiùs. Primis annis inter alia scripserat, belligerari cum Turca, nihil aliud esse, quàm repugnare Deo, qui nos eo tanquā flagello verberet. hoc eius thema, Leo decimus vnà cum reliquis damnabat: aduersarij etiam reliqui clamabant eum dissuadere bellum Turcicum. Itaque postea tum sua sponte, tum aliorum hortatu tractandum hoc suscepit argumentum, & anno salutis M. D. XXVIII, edito libello, quem inscripsit Lantgrauio Philippo, sui thematis rationem, & quamobrem tunc temporis ità scripserit, exponit. Nam tunc, inquit, in illis doctrinę tenebris, nemo de ciuili magistratu rectè docebat, quam haberet originē, aut quod eius esset officium. Plerique omnes, & docti quidem etiam, habebant functionem illam, vti prophanam, & conscientiæ quoque periculosam

1542

[illegible]: hoc ipsis adeò regibus atq; principibus erat persuasum [illegible] atq; monachis, ideoq; salutis noua subsidia sibi compa[illegible] in quibus facilè primum ac potissimum hoc erat, vt missas [illegible] audirent, verumetiam largitionibus in perpetuũ stabi[illegible]. Cùm enim suum vitę genus Deo minus gratũ esse putarent, [illegible] quærebãt adminicula: testificari possunt hoc ipsum, qui tunc vi[illegible] principes. etenim, vt alios omittã, cum esset editus à me libel[lus de] magistratu, Fridericus princeps valdè fuit exhilaratus, & in [illegible] illũ habuit, quòd de suo statu certi aliquid ex eo cognosce[ret. S]olus enim pontifex cum suis regnum vbiq; tenebat, eratq; ve[lut] numẽ aliquod in terris: magistratus autẽ iacebat in tenebris ne[glectus], & quàm haberet illustre testimoniũ atq; promissum Dei, [cunctis] erat ignotum. Volebat haberi pro Christiano pontifex, & [illegible] suadebat bellum Turcicũ: ibi tùm nata fuit inter nos con[trouersia]: nam ego totus in hoc eram, vt cuiusmodi esset hominis Christiani officium, docerem, Et quia de functione ciuili nihil erat antea adhuc proditum literis, adulari me pontificij clamabant magistratui: nunc verò, postquàm illud etiam argumentum explicui, seditiosum esse iactant, cùm tamen eam rem, inde ab apostolorum ætate, præter vnum Augustinum fortasse, nemo vel perspicuè magis vel copiosè tractarit. Inter alia verò, quæ tum docebam, illud etiam Christi dictum, quod est de tunica relinquenda cum pallio, deque perferendis iniurijs, explicabam. quem quidem locum pontifex ac ipsius tota schola planè deprauarant, & consilij esse, nõ præcepti, vulgò persuaserant, errore nimirum longè pessimo. Cùm ergo Christianum cognomen sibi sumerent, & quidem inprimis, ac nihilo secius in Turcam prçliari vellent, omnis impatientes iniuriæ, ego contrà nitebar, & illud Christi dictum secutus, hominem Christianum non resistere malo, sed omnia pati debere, demonstrabam, & illud, quòd à Leone diximus esse damnatũ, thema, tunc inter alia prodebam, eoque magis id faciebam, vt Romanæ curiæ nequitiam atq; dolos detegerem. Nec enim seriò pontifices agebant de bello, sed hoc vtebantur colore, quoties pecunia vellent exhaurire Germaniam. itaq; meum illud thema damnabant, non eò quòd bellũ dissuaderet, sed quòd nummis nostris & opibus, ne Romã perferrentur, viam intercluderet. Deinde, nec illud tunc probabam, quod nostros illi principes ad bellũ semper extimulabant, cùm interim nulla vitæ apud nos appareret emendatio. potissimùm verò, quòd militiam hanc vocabant Christianã, tanquã in Turcas, vt in Christi aduersarios, nostri pugnarent. quod ipsum tamen à Christi tũ doctrina tum nomine discrepat. à doctrina quidẽ, eò quòd ille nos resistere malo, vel iniuriã vlcisci vetat: à nomine verò, quòd in tãtis copijs vix quinq; fortasse reperire liceat verè Christianos, & quòd Turcis plerique sint deteriores, cùm tamen interim sibi nomen illud omnes

Pontif. potentia & autoritas.

1 5 4 2 vsurpent: quæ sanè res ad iniuriam Christi pertinet, quandò nimirum ipsius nomen ad hunc modum deformatur. quod tunc inprimis fieret, si bello pōtifex etiā interesset & episcopi. Cùm enim ipsorum sit peculiare munus, verbo Dei sathanam & precationibus oppugnare, minimè decet, vt ea neglecta statione, machinis & armis rem gerant. Ad ciuilem verò magistratū ea cura pertinet, & distincta sunt officia: sed iam olim pontifices illa conturbarunt, tametsi legibus maiorum prohibeantur. Quàm infœliciter autem adhuc sint administrata bella, propter falsò vsurpatum nomen Christianum ipsa docet. amissa Rhodo, * & Vngariæ * parte potissima, vicinum planè Turcam habemus: quàm sit etiā infausta pontificiorum in bello societas, pugna Varnensis demonstrat, & Ladislai regis calamitas, cui Iulianus cardinalis committendi prælij fuerat author: docet etiam recens, & ante secundum annum accepta clades, quandò Ludouicus rex * miserabiliter interijt. Ista præfatus, ad rem ipsam venit, & Deum inprimis reconciliandum esse dicit, & ecclesię ministris, vt ad pœnitentiam homines hortentur, præscribit. Postea Turcarum religionē ac impietatem explicat, & Cæsaris propriè munus esse dicit, in illum belligerari, non quidem vindictæ, vel gloriæ, vel emolumenti causa, verùm ex officio, nimirum, vt ab iniuria suos defendat. Neque verò Cæsarem his verbis ad bellum excitandum esse, tanquàm sit orbis Christiani caput, ecclesiæ protector, fideique defensor: nam eiusmodi titulos esse falsos atque ventosos & ad iniuriam Christi pertinere, qui solus ecclesiam suam defendat: eoque maiorem hanc esse iniuriam, quòd plæriq; reges ac principes, veræ doctrinæ sint hostes acerbissimi: nō ergò propter diuersam religionem, sed quia latrocinijs grassatur, & iniustissimum bellum gerit, & turpissima vitæ secum inuehit exempla, Turcam oppugnandum esse, vimque propulsandam. Collatione deinde facta, pontificatum Romanum nihilo meliorem esse Turca, demonstrat, & vt ille per suum Alcoranum, ità pontificem per suas decretales, euangelij doctrinam extinxisse: quod ille per vim, hoc pontificem agere per suā illam excommunicationem: vtrunque verò contumeliam facere matrimonio, & contemptæ legis diuinæ, quæ coniugium instituit, dare pœnas dicit, quandò prorsus à Deo reiecti, fœdissimis amoribus exardescunt, & ordinem naturæ sceleratissimè perturbant. postremò, de Turcarum potentia locutus, monet, ne securè bellum gerant, sed cum hoste sibi rem esse sciant omnium accerrimo. Hæc inquam & id genus alia tractat in eo, quem diximus, libro: nunc autem, quandò Cæsaris & Ferdinandi regis hortatu, bellum ordines Imperij decreuerunt, alterum scriptum edit, militarem, sicut dixi, concionem, vt, qui castra sequebantur ecclesiæ ministri, sicuti fieri solet, formulam aliquam haberent & docendi & exhortandi. Primum est igitur, inquit, vt homines intelligant, quid de Turca sentiendum

[Margin notes:]

Pag. 79. 150.

Pag. 150.

Pontificatus cū Turca collatio.

Luth. altera militaris concio.

grauissima sit. nam scriptura vaticinatur de duobus immanibus tyrannis, qui Christianum orbem vastaturi sint ante supremum iudicium, vnus quidem falsa doctrina, de quo Daniel, & post eum, Paulus: hic nimirum est pontificatus Romanus: alter verò, copijs & armis, Turca videlicet, de quo Daniel capite septimo. Qui volent igitur esse Christiani, confirment animos, nec vllam pacem aut quietiorem vitam & ocium in posterum expectent. nam tempus illud ærumnosum, quod ille prænunciauit, iam adest. Consolemur interim nos aduentu Christi, & futura liberatione, quæ statim post afflictiones illas apparebit, & certò sciamus omnem rabiem ac iracundiam sathanæ per Turcã in nos effundi totis viribus: nec enim ille vnquam tyrannus ad hunc modum sæuijt, vt iste. Danielis deinde caput septimum, quod est de quatuor bestijs, è mari prodeuntibus, explicat, & Turcicum regnum ibi describi demonstrat. nam ipsum esse paruulum illud cornu, quod inter illa decem cornua quartæ bestiæ natũ sit: ac licet in immensum creuerit, fieri tamen non posse, vt ad Imperij Romani potentiam accedat: prophetam enim designare quatuor solùm Imperia, quæ sint ordine successura: postremum ex ijs esse Romanum: itaque nullum esse futurum aliud, quod sua magnitudine Romano comparari possit. Et quoniam tria tantùm cornua Daniel ei tribuat, quæ sit ex illis decem reuulsurus, non esse longius aliquò deinceps progressurum ipsius imperium: hæc enim tria cornua iampridem esse reuulsa, Græciam, Asiã, Aegyptum: quas quidem Imperij prouincias longè maximas Turca possideat: hos intra fines atque cancellos eum includi à propheta: perspicuum igitur esse, futurum, vt Imperij prouinciam nullam deinceps occupet. Quòd verò per Pannoniam tumultuetur, & Germaniæ nunc etiam immineat, postremum hunc actum fore tragœdiæ: fieri quidem possè, vt in eas regiones impressionem faciat, sed vt pacatas habeat & tranquillè possideat, sicut Asiam, Græciam, Aegyptum, non sese putare: nam vaticinium illud esse clarum ac perspicuum. Posthæc, reliquas partes omneis tractat, & ad pœnitentiam inprimis inuitat, & vt magistratui militiam aduersus Turcam imperanti, præstò sint omnes, ac non modò fortunas, verùm etiam se ipsos impendãt, hortatur: captiuos etiam, qui vel iam sunt in Turcarum potestate, vel in seruitutẽ ab illis rapientur olim, multis argumentis consolatur, & vt à speciosa illa Turcarum atque fucata religione sibi diligenter caueant, commonefacit: nã audire se, multos Christianæ professionis homines vltrò deficere ad ipsorum religionem, eò quòd probitatis atq; sanctimoniæ speciẽ aliquam habeat: patienter autem ferant seruitutem, suisque dominis, licet prophanis & impijs, fideliter inseruiant, nec ab illis profugiant, aut se ipsos interficiant, impatientia tædioq; conditionis, verùm illud, quod Petrus atque Paulus de seruorum officio scribunt, in memo-

1542

Daniel. de quatuor bestijs explicatio.

1542 ria ſemper habeant, cùm autem aduerſum Chriſtianos bellum mouetur, vitæ periculum potius adeant, quàm illis militent: nam eſſe latrones, ac bellum facere ſanctis, vt Daniel inquit, & ſanguinem innoxium profundere: cauendum igitur inprimis à tanti ſceleris atque flagitij ſocietate. Huic ſcripto ſubiungit rationem precandi cõtra furorem Turcicum, & ſub finem expatiatus in noſtri temporis vitia, quæ per omneis ordines regnent, Germaniam, quæ tàm ſit corrupta prorſus & impura, non poſſe diuturnam nec incolumen eſſe, docet. precationis verò formulam hanc præſcribit. Aeterne pater, nos quidem meriti ſumus, vt affligamur, ſed tu nos ipſe plecte, pro tua, non offenſione & ira, ſed miſericordia: multò nobis enim præſtat, in tuas incidere, quàm in hominum hoſtiumq; manus: tua enim eſt immenſa & infinita miſericordia, tibi certè peccauimus, tuaq; ſumus tranſgreſſi mandata, ſed noſti pater cœleſtis, diabolũ, pontificem atq; Turcam, vt nos affligant, nullum habere ius atq; cauſam: nihil enim in eos commiſimus: tu autẽ illis, veluti flagello quodam vteris in nos, qui te non vno modo per omnem vitã aduerſum nos excitauimus: illi inquam, cõtra nos cauſam nullã habent, ſed vellent potius, vt ipſorum exemplo grauiſſimè te ſemper offenderemus, vt impio cultu, falſaque doctrina, mendacijs, impoſturis, latrocinijs, furtis, rapinis, adulterijs. fornicatione, veneficijs, tui nominis maieſtatem læderemus: hoc illis eſſet optatiſſimũ: quod autem te Deum patrem, tuumq; filium Ieſum Chriſtum, dominum noſtrum & ſpiritum ſanctum, vnicum ac ſempiternum Deum profitemur & celebramus, hoc illud eſt flagitium noſtrum atq; ſcelus, propter quod ità nos oderunt & perſequũtur. Si fidẽ hanc proijceremus, facta defectione, tum nihil eſſet ab ijs expectandũ incõmodi. Reſpice nos igitur Deus pater, & remedium adhibe: ſunt enim tui magis aduerſarij quàm noſtri: cùm nos verberant, te ipſum verberant: quã enim annunciamus, tua eſt non eſt noſtra doctrina: ſathanas autem hanc ferre non poteſt, & tuo loco vult adorari, tuoq; remoto verbo mendacia nobis conatur obtrudere: ſed & in filij tui Ieſu Chriſti locum Turca ſuum vult collocare Mahometum. Iam, ſi peccatũ eſt illud, quòd te patrẽ, tuumq; filium ac ſpiritũ ſanctum profitemur eſſe verum & vnicum Deum, certè tu es ipſe peccator, qui nos ità doces, & hoc à nobis officium requiris: & illi, quum hac de cauſa nos perſequuntur, te ipſum oderunt & affligunt. Expergiſcere ergò mi Deus, & nomen tuum ſacroſanctum, quod illi polluunt atque deformant, ipſe vindica, nec iniuriam hanc ab illis patere, qui non delicta vitiaq; noſtra plectunt, ſed verbum tuum in nobis delere conantur, eoq; tendunt, ne tu regnes omninò, néue populũ vllum habeas, qui te colat & reuereatur. Porrò, de Turcarum origine & incremento, quia multi ſcripſerunt, nihil attinet hîc aliquid annotare: creuerunt à paruis initijs in immenſum. primus autem illo-

Precatio contra furorem Turcicum.

De Turcarũ origine, eorum reges.

1542

illorum Imperator ponitur Othomannus, ad annum salutis humanæ circiter millesimum trecentesimum: huic deinde succedit Orchanes, Amurathes, qui primus per Hellespontum in Europam copias transmisit, & Thraciam inuasit, Baiazethes, Cyriscelebes, Moses, Mahomethes, Amurathes, Mahometes, Baiazethes, Selymus, Solymannus.

Per hos ferè dies, Alfonsus Daualus, de quo * dictũ est, ad Germaniæ principes emisso libello, Galliæ regem incusat, qui reipublicæ tempore tàm afflicto res nouas moliatur, vt Cæsaris & ordinum omnium honestissimos conatus impediat: causam verò leuem atque futilem obducere, propter Antonium Rinconem & Cæsarem Fregosum scilicet interceptos: quibus sanè quid acciderit non se potuisse, licet dilgentiæ nihil prætermiserit, inuestigare. Galliæ rex eo cognito, longè maximam sibi factam iniuriam esse demonstrat, violatis magna cum atrocitate legatis: ea de re non semel questum esse grauiter ad pontificem atque * Cæsarem, & vt sibi satisfieret postulasse: verùm frustrà: cùm autem rei tanta sit indignitas, non se posse illam, nisi maxima cum turpitudine & nominis infamia, negligere.

Pag. 390. Daualus publico scripto Gallũ incusat. Gallus se purgat. Pag. 390.

Maij deinde mensis die secunda, literis datis ad senatum Parisiensem, vt corda nostra, suo numine Deus, inquit, illustret, ac fidei constantiam largiatur, & errantes in viam salutis reducat, si qui sunt, & pacem nobis tribuat, per satisfactionem iniuriarum, quæ mihi propter occupatum ius nostrum & violatos nuncios atque legatos factæ sunt, aut, si pace desperata mihi sit ad arma venire necesse, victoriam concedat: equidem peto, vt ad templa deorum supplicationes fiant, & per concionatorem idoneum huius rei causa populo recitetur: deindè si quis fortè minus rectè de fide deque religione nostra sentiat, nec emendationem promittat, vt sui delicti publicè det pœnas, mando. Non multò pòst ad principem Cliuensem mittit Longeuallum, qui sub æstatem collectis ibi copijs, ductore Martino Rossemo, rei gerendæ occasionem expectabat.

Supplicationes Parisiis indictæ ad suscipiendũ bellum. Longeuallus ad Cliuens. mittitur. Martinus de Rossen.

Interea pontifex calendis Iunij concilium indicit, & quemadmodum non semel indictum ab se concilium * postremò suspenderit ad idoneũ vsq; tempus, prolixè commemorat, itaq; culpam omnem à se remouet: & licet nunc quoque sit anceps reipublicæ status, noluisse tamen ait differre longius. Indicit autem illud, Tridenti, ad calendas Nouembris, eoque venire iubet patriarchas, episcopos, Abbates & id genus alios, quibus iure vel priuilegio concilijs interesse licet, ac sententiam dicere permissum est. Cæsarem etiam & Galliæ regem inprimis hortatur, vt aut ipsi veniant, aut legatos mittant, & suis episcopis eò proficisci mandent: Germanos autem episcopos ante omneis inuitat, ideò quòd ipsorum causa, po-

Pag. 329. 332. Tridentini concilij indictio. Habetur, pag. 486. 344.

1542 tissimum & rogatu labor hic suscipiatur omnis. Iulio mense Gallis rex atrocissimis verbis bellum Cæsari denũciat, & edito libello, suis liberum facit, vt quacunque ratione possint, terra marique prouincias illius deuastent. Paulò antè Longeuallus & Rossemus in Brabantiã inuaserant, magnũq; terrorem inferebant imparatis, & proximum erat, vt Antuerpiam caperent atq; Louanium, sed destituti rebus ad tormenta necessarijs, nõ poterant oppugnare, & progressi, quacunque vaderent, omnia populantur, & pecuniã extorquent, & vi patefacta via, filio regis, Aureliano principi, Carolo, qui Luceburgicæ regioni bellum tunc faciebat, mense Augusto sese coniungunt. In his copijs erant à Daniæ rege missi equites, ad CCCC. præter Danuillerum, Virtonium, Iuceum, capta fuit etiam vrbs primaria, Luceburgum. Rex ipse diuersa parte bellum mouet, & valido cum exercitu profectus, Parpinianũ, quod est ad Pyrenæos montes oppidum agri Ruscinonensis, obsidet: sed & per Pedemontiũ arma iubet expediri, ductore Gulielmo Langæo, & in Atrebates atq; Morinos impetum facit, Vendomio principe rem administrante. Sic adeò quinque diuersis locis hostem inuadit, & multorum iudicio præstabat, vnam aliquam prouinciam summis copijs oppugnare, quod exitus etiam docuit. Nam & Parpinianum frustrà tentauit, & Aureliano domũ reuerso, Cæsariani, præter Iuceum, plæraq; recuperant. per hanc occasionẽ Antuerpia cœpta fuit muniri, quę prius facilem habebat aditum. Bellum rex facturus, Polinum remisit ad Turcam oratũ, vt in prouinciã Galliam sibi classem mitteret: cùm autem serius aliquantò Polinus aduenisset, Solymannus rem in annum sequentem reijcit. Eo flagrante bello, rex edicta proponit in Lutheranos: Parisiensis etiam senatus, parlamentum vocant, graui constituta pœna denunciat librarijs, ne quos libros damnatos atq; suspectos excudant, diuendãt, & nominatim Ioannis Caluini librũ, qui est de institutione religionis Christianæ. Deinde, rogatu inquisitoris fidei, quẽ vocant, septimo Iulij die decernit, vt pro concione populus admoneatur, officiũ suum ecclesiæ præstent, & si quẽ Lutheranũ, aut de religione male sentientẽ norint, deferant: hoc enim esse Deo gratissimum opus. Ecclesiæ verò ministris præscripta fuit formula, quam in explorando sequerentur: iubebantur enim à delatoribus percontari, num aliquem nouissent, qui dicat non esse purgatorium: hominem extinctũ, aut saluum esse iam aut damnatum: obseruatione mandatorum Dei, hominem nõ iustificari: solum Deum implorandum esse, non diuos: veneratione imaginum esse idolatricam: sanctos non edere miracula, ceremonias ecclesiæ nihil prodesse: leges ecclesiæ non obligare quenquam: omnibus promiscuè necessariam esse cognitionem euangelij: sacram scripturam lingua populari legẽdam esse omnibus: ineptum esse, vulgus hominum precari Deum sermone latino: sacerdotem non condonare

Gallus Cæsari bellum denunciat.

Longeualli & Rossemi per Brabantiam incursio.

Danuillerũ, Virtoniũ, Iuceũ, & Lucemburgum capta a Gallo.

Parpiniani obsessio.

Gallus quinque locis impetũ facit in Cæsarem.

Gallus à Turca contra Cæsarem auxilia petit.

Edicta Lutecia in Lutheranos.

Formula inquirendi in Lutheranos.

[illegible] per sacramentum pœnitentiæ, sed esse ministrum, & nuncium Dei condonantis peccata denunciare tantùm: ecclesiæ non licere quenquam astringere peccato mortali: licere quouis tempore vesci carnibus. Hæc formula perquirendi data fuit priuatim atque mandata, sicut diximus, ecclesiæ ministris: publicè verò propositum fuit edictum, quo deferri iubentur & accusari, qui ritus atque leges ecclesiæ negligunt, qui libros habent alienos à fide Christiana, vel eos alijs dant legendos, aut sponte per vias abijciunt in [illegible]dum, vt spargantur, qui priuatis in ædibus & hortis conueniunt, & consilia cudunt aduersa legibus ecclesiæ, qui suas domos & hortos id genus homines recipiunt. qui sint harum rerum conscij, iubentur intra sextum diem deferre theologis doctoribus, ab inquisitore delectis, Henrico Geruasio, Nicolao Clerico, Petro Richardo, Roberto Buccino, Ioanni Benoto, Francisco Picardo, Ioanni Morino: nisi faciant excommunicantur. Librarijs etiam mandatum si quid habeant excusum aut manu scriptũ, quod aliquo modo suspectum sit, aut ab ecclesiæ consuetudine alienum, vt intra sextum diem ad illos deferant: pòst, non fore purgationi locũ. Quo-[illegible] diuulgatũ est hoc edictum, supplicatio facta fuit ad templa diuorum, & regni salutis, & conseruandæ causa religionis, & circumgestata fuit Genefeua, tutelaris ipsorum dea, sicut libro nono * diximus, & his ipsis ferè diebus exusti quidam fuerũt, propter dogma.

Delecti Theologastri, seu Inquisitores hæreticæ prauitatis.

Supplicatio Parisijs.

Pag. 250.

Docebat per id tempus Luteciæ populum, in æde sanctæ Crucis, Franciscus Landrus, & purè quidem. neque missificabat, quòd vinum nõ biberat: naturáne vel instituto, me latet. In hunc ordò theologorum ingens odium concepit: cumque per emissarios quædam illius dicta notassent, hæc demum capita doctrinæ proponunt. sacrificium missæ institutum esse à Christo, & prodesse tum viuis tum mortuis: orandos esse diuos, vt sint nobis ad Christum intercessores & aduocati: panis atque vini substantiam in consecratione mutari: sacerdotibus tantùm licere consecrare panem & vinum, & ad eos modò pertinere cœnam Domini totam: vota monastica seruãda: confirmatione & vnctione, sacramentis, conferri spiritum sanctum: oratione, ieiunio & bonis operibus animas è purgatorio liberari: leges ecclesiæ de ieiunio & ciborum delectu obligare conscientiam: vnum esse summum ecclesiæ præsulem atque pontificẽ, cui iure diuino teneantur omnes obedire: multa esse credenda & necessariò recipienda, quæ non sunt prodita scripturis: indulgentijs pontificijs condonari pœnam purgatorij: sacerdotes, etiam impuros & vitiosos, consecrare corpus Domini: peccata omnia mortalia esse reuelanda sacerdoti, & sacramentalem absolutionem ab eo recipiendam: homini esse liberum arbitrium, quo possit agere bene vel male, & resurgere à peccato per pœnitentiam: non sola fide, sed per charitatem & veram pœnitentiam acquiri peccatorũ remissio-

Franciscus Landrus concionator.

Capita doctrinæ Sorbonicæ, Landro a Theologis proposita.

1542

1 5 4 2 nem: ecclesiam & concilia legitimè congregata nō posse errare, iis esse parendum, ad ecclesiam pertinere iudicium & interpretationem scripturæ, si quid sit controuersum. Hæc cum approbare, & sigillo suo confirmare volebant: ille, diebus aliquot interiectis, generatim respondet, pium & sanctum esse, quicquid de his rebus ecclesia sancta & catholica tradat: sed eo responso minimè contenti, grauiora in ipsum moliebantur, vt infrà * dicemus.

Landri responsio ad ea.

Pag. 425.

Meti duo Dominicani docēt Euangelium.

In hoc etiam tempore Meti docebant euangelium, vnus & alter ordinis Dominicani: cumq; sacerdotum turba non obscurum odium præ se ferret, plærique ciues vehementer orabant senatum, ne docentes impediret, omnem obsequentiam professi. venit etiam eò Gulielmus Farellus, qui primò quidem in vrbe, priuatim, pòst, in Castello quodam, foris, docebat. Cùm autem Cæsaris essent ad senatum allatæ literæ, quibus mandabat, ne quid in religione mutarent, & vt insontes vindicarent, interdictum ciuibus fuit, ne cuius interessent concioni, qui non episcopi & tredecim virorum mandatu doceret.

G. Farellus Meti docet.

Cæs. ad Metens. literæ de nō mutanda relig.

Hac æstate, locustarum infinita turba Germaniam & Italiam citeriorem volando peruasit. erant autem inusitata magnitudine, & vbicunque sese demitterent, agros depascebant.

Locustæ in Germania & Italia.

De Henrico Brunsuicensi,* de grauissimis illius in Saxonem & Lantgrauium inuectiuis, deque incendijs * excitatis non semel diximus: Cùm autem Imperij ciuitates, Goslariam & Brunsuicum, Smalcaldici fœderis, perpetuis excursionibus atq; rapinis vexaret, neque Cæsaris & Ferdinandi regis parêret edictis, qui rogatu protestantium, vt ab omni vi temperaret, mandauerant, bellum ei Saxo faciunt & Lantgrauius, communi sociorum nomine, & breui tempore suam in ditionem, ipsius agrum omnem perducunt, & arcem, non procul ab vrbe Brunsuico positam, Vuolfebutelum, in qua spem omnem collocauerat, deditione capiunt. Ipse, non diu cōmoratus, aduentante iam hoste, fuga sibi salutem petit, & ad Bauaros cum natu maximo filio, Carolo Victore, contendit. In ea quam diximus arce complures repertæ sunt literæ, quibus liquidò doceri potest, quid ipse, * quid Bauari, quid Moguntinus, * quid Heldus * & alij nonnulli conati sint. Id autem suo loco * pòst referemus. Protestantes, edito scripto, sui facti causas prolixè commemorant, & non intulisse, verùm necessariò defendisse bellum socijs illatum, demonstrant. In superiori conuentu * Spirensi protestantes, Ferdinandum regem solicitauerant, vt & Cæsaris & suo nomine iuberet eum * à Goslariensibus abstinere. Gessit morē Ferdinandus, qui tū aduersus Turcam ipsorum haberet opus auxilijs, & missis legatis acriter hominem monebat: sed ille cōtemptim & fastuosè respondit, neque destitit. eoque subsecuta fuit illa, quam dixi, defensio. nam Spiræ Ferdinando regi demonstrauerant, nisi ille pareret edictis,

Pag. 339. 340. 341.

Pag. 370. 378.

Brunsuicens. Goslar. & Brunsuicum infestat.

Saxonis & Lātgrauij bellum in Brunsuicensem & Vuolfenbutel capitur.

Henricus Brunsuicensis pulsus sua ditione.

Pag. 338. 339.

Pag. 442.

Pontificiorū machinationes patefiunt.

Protestantium scriptum de bello Brunsuicensi habito.

Pag. 396.

Vt etiam decretum, pag. 389.

Brunsuicensis pertinacia.

dictitantes non se neglecturos sociorum iniurias. Ad Idus Iulias fuit ordinum Imperij conuentus, Noribergæ. sic enim decretum fuerat Spiræ propter bellum Vngaricum. Aderat rex Ferdinandus, legati verò Cæsaris erant, Fridericus Palatinus, episcopus Augustanus, Fridericus Furstembergius, Hugo Monfortus, Ioannes Nanius. proponit Ferdinandus. Quòd exercitum in* Vngariam miserint, pergratum esse Cæsari, qui & ipse decreuerit adesse huic bello cum suis copijs, eoque conuentus ordinum indixerit per Hispaniam: sed in ea deliberatione in grauem incidisse valetudinem, & conuentus illos in aliud tempus necessariò reiecisse: cunque iam de summa rei, deque præmittendis ab Italia & Burgundia copijs omninò statuisset, tunc primùm ipsius hostium conatus erupisse, ità quidem, vt non in Italia solùm, sed in Belgio* quoque periculum ipsi metuendum esset: cuius tamen rei causam ipse nullam dederit, qui publicam tranquillitatem inprimis amet: scire autem ipsos, quemadmodum hostes, inde à conuentu Spirensi nihil non tentarint, vt Heluetijs & Germanis militibus ad se traductis, belli fieret initium: sic adeò Cæsarem, omninò præter animi sententiam impeditum & retardatum esse, quò minus aut ipse veniret, aut etiam auxilia mitteret, quibus ad sui defensionem opus haberet: verùm tamen in hoc totum esse futurum, vt ante finem anni vertentis in Germaniam redeat, & animo destinatum bellum perficiat: classem etiam habiturum esse mari plenã & instructam, vt Turca duplici bello distentus, non possit vires omneis in Vngariã conuertere: cùm in Germaniam quoque venerit, nihil esse prçteriturũ, quod ad piam & tolerabilem religionis conciliationem pertineat: Cæterùm, incommodo reipub. maximo fieri, quòd postremi conuentus decreto non omnes pareant: quosdam enim ordines nullũ misisse militem, aliòs misisse quidem, sed non plenè: rursus esse qui miserint, sed absque pecunia: machinas etiã desiderari cum instrumento, quas nõnulli dare promiserint: hanc nimirum esse causam: cur belli administratio consistat, & exercitus omnis, non sine summo Imperij detrimento quiescat: belli duces ea de re grauem habere querimoniam, & se ipsum hæc omnia vidisse coràm, & quia res magni sit periculi, venisse hunc ad conuentum, non absq; graui suo dispendio: petere igitur maiorem in modum. ne tempore tàm necessario reipub. desint. Prius, quàm Vienna discederet Ferdinãdus, Noribergam iturus ad conuentũ, de bello Brunsuicensi* certior factus, per internunciũ fuerat dehortatus illos ab instituto: nunc autem, vbi Noribergam venisset, de cõmuni consilio missi fuerunt legati, quorum hæc erat orationis summa. ne copijs & armis rem gerant, hoc præsertim tempore: nam alioqui metũ esse, ne Turcicum bellũ impediatur, & ciuile per Germaniam excitetur. Ad ea Saxo & Lantgrauius, Augusti die XI respondent è castris ante Vuolfebutelum

Marginalia: 1542 — *Comitia Noribergæ.* — *Pag. 420.* — *Pag. 410.* — *Pag. 410.* — *Legati ordinum Imperij ad Sax. & Lantgr.* — *Saxonis & Lãtgrauij responsio.*

1542 butelam arcem, & susceptæ defensionis causas prolixè commemorant, nec alia via rem potuisse geri demonstrant: & quanquam necessariò bellum istud gerant, magnosque sumptus faciant, tamen in Turcicum bellum bona fide se subministrasse nihilóminus quæ debebant auxilia, neque deinceps etiam esse defuturos: quòd si cæteri omnes idem facerent, non esse quòd dissipationem exercitus aliquis vereatur: sed quid in plærisque desideretur, id multorum literis atque nuncijs perferri: quod cùm ità sit, & quia Brunsuigius alia ratione coërceri non possit, aspernatus * videlicet tum Cæsaris, tum Ferdinandi regis edicta, Imperiique decreta, orare, ne secus hoc suũ factum interpretentur: nam illum vnum hoc bello peti, neque se recusare, pacatis rebus, omneis copias ad Vngariæ subsidium traducere, quantùm quidem ipsi possint. Exitus comitij fuit ad XXVI Augusti diem. pœna decernitur in eos, qui comitij Spirensis * decreto non obtemperant, simul alia quædam gerendo bello necessaria statuuntur. Principes nulli aderant, præterquã Prussiæ magister Vualtherus, Bambergensis, Eistetensis, & Tridentinus, episcopi, tum illi, quos * dixi, Cæsaris vicarij.

Pag. 410.

Pag. 4[illegible]. Decretum conuentus Noribergici.

Pag. versa.

Dictum est antea * de Cardinali Contareno: is legatione sua nõ bonam gratiam inijt apud pontificem atque collegium, quasi non satis acriter sese Lutheranis opposuisset, & quasi rempublicam Romanam propè in discrimen adduxisset. Cùm absentem plæriq; grauiter incusarent, ab vno Fregoso cardinali fuit defensus. In Italiam reuersus è Germania, Lucam venit, vbi tùm Cæsarẽ * pontifex Paulus expectabat, iturum in Aphricam. Romam deinde cum Paulo profectus, non multò pòst creatus est legatus Bononiæ, vbi demũ hoc anno, sub exitum Augusti mortuus est, non sine veneni suspicione, cùm paulò antè Fregosus quoque mortem obijsset. Qui familiariter illum nouerunt, de iustificatione hominis rectè sensisse dicunt. Fuit vir cumprimis doctus, & extat eius, de magistratibus atque republica Venetorum liber.

Pag. 379. Contarenus malè gesta rei apud Pontif. accusatur.

Pag. 391. Contarenus & Fregosus Cardinales moriũtur.

Hoc ipso mense, Galliæ cancellarius, Gulielmus Poietus, mandatu regis, qui tum Parpinianum ibat, captus de nocte, dum cubaret, in carcerem ducitur. Cùm ea fama Luteciam venisset, incredibilis fuit omnium lætitia. nam quotuor illis annis, quibus hoc munus administrauit, offenderat omneis ordines, & è gynecæo regis hæc illi nata fuit calamitas: inuidiam auxit etiam Amiralij * condemnatio, sicut antè dictum est. Magnam verò spem ac propè certam animo conceperat, consequendi cardinalatus, ideoque mensibus aliquot antè, sacris inaugurari voluit. quod tamen plærique factũ ab eo dicebant, vt, quoniam in odio plurimorum erat, sustinere se posset, ac vitæ periculo subducere, si quando æstus ille prorumperet ac efferuesceret. Tertium hoc erat fortunæ ludibrium, in Gallijs, paucos intra menses exhibitum. cùm enim summum dignitatis gradũ obtine-

Poietus Cancellarius Galliæ in carcerem conijcitur.

Pag. 374.

Fortunæ ludibrium in Gallia.

[illegible] hi quos diximus, Amiralius, * Connestablius, * Cancellarius, * mutuis inuidiæ conflagrarunt incendijs, & quàm sint [illegible] incertæ, lubricæque res humanæ, suo demonstrarunt exemplo. Ad hoc tempus Otto Henricus Palatinus euangelij doctrinam amplectitur: idem faciunt Hildessemenses.

Pag.374. *Pag.382.* *Pag. versa.* *Otto Palatinus euangelium amplectitur: Et Hildessemen. do 46.*

De concilio suprà * diximus. pontifex eius rei literas atq; diploma [illegible] ad Cæsarem in Hispaniam mittit. Cæsar ad ea xxv die Augusti respondet. Initiò laudat eius conatum atque studium erga rempublicam, sed Galliæ regem sibi conferri, dolet: hunc enim prodigum esse filium, se verò, qui nunquam ab officio deflexerit, multò arctius complectendum esse dicit: nullum enim laborem, nullū se recusasse periculum atq; sumptum, vt aliquando conciliū haberetur, vt republica tota pacata, vires omnes in Turcam expedirentur: illum contrà, longè semper aliò spectasse: non ergo nihil esse, quod in ipsius literis desideret: consueuisse illum iactare, quasi cardinales habeat in sua manu: quapropter dubitare se, num verum illud sit. Sed vtcunque res habeat, niti sese conscientia recti, & actiones vtriusque notas esse publicè: nimium sanè ipsum esse lenem in illum nimiumque indulgere: nam frustrà multis nunc annis omnē sustinuisse laborem: admonitum esse frequenter officij, remissas illi sæpe grauissimas iniurias, renouatā subinde cum eo fœdera, sed his omnibus factum esse deteriorē, & sua lenitate atque patientia prorsus abuti: quis belli causam dederit, quis pacta violarit, explicatū ab se fuisse * Romæ: quid acciderit interea, nunc etiā dicturum: nempe, quàm fuerit amās ipse cupidusq; pacis, ex eo facilè posse demōstrari, quòd post inducias * Nicenas, cum illo venerit in colloquiū ad * Aquas Mortuas, eiq; sese permiserit, & anno sequēti per Galliā iter fecerit, magna cum hominum admiratione, neque sine reprehensione multorū: etenim cùm non semel fidem ille violarit, & sit in consilijs omnibus valde mobilis ac inconstans, magni certè rem fuisse periculi, quòd eius fidei sese committeret: compertum etiam habere se, deliberatum fuisse tunc de se retinendo: quòd autem nōnulli dicant, propter motū * Gandauensem necessariò sibi fuisse faciundum illac iter, id nihil esse: nam eum motum à paucis quibusdam, & quidem infimi generis hominibus, excitatum, & prouinciam omnem in fide permansisse, & sororem suam reginam ijs rebus potuisse mederi: consilio verò sui tunc fuisse, per * Italiā reuerti in Germaniam, sed illius precibus adductum mutasse propositum, perque Galliam iter suscepisse: quod quidem & illius, & liberorum eius, & procerum quoque literis docere possit: etenim illum hoc ita vehementer ab se flagitasse, vt honorem suum lædi putaret, si quidem aliò, quàm per Galliam, iter fieret: cunq; iam esset in Gallijs, illum non semel affirmasse, pactas inducias velle seruare: postea verò cœpisse queri, non sibi reddi Mediolanum ex promisso, cum tamen ei pro-

Pag.430. *Pag.401.407.* *Cæsaris ad pontificem litera de concilio.* *Ad has literas scriptum Regis Gall. pag.422.*

Pag.285. *Pag.331.* *Pag.347.* *Francisci Galliæ Regis inconstantia.* *Pag.346.361.* *Vt patet, pag. 346.*

1542 ei promisso hæc fuisset adiuncta conditio, si quidem Subaudiæ principem * auunculũ suum restitueret, & alia quædam faceret: Atqui
Suis finibus eiectum, pag. 284. videlicet tempore, diuersis locis illum contra se machinatum esse,
Pag.408. per Germaniam, per Italiam, * apud Turcã, apud Vayuodam Ioannem, eiusq; coniugẽ viduam, & quosdam Vngariæ proceres, quorum opera Budam Turca sit consecutus: Et tamen interea pulchrè
Pag.401.408. 366.407. dissimulasse * maleuolentiã & multa sibi prolixè de amicitia confirmasse, captiosè nimirum, vt tempus duceret, & inopinantem adoriretur: occasionem autem arripuisse tunc primùm, quando Frego-
Pag.390.407. sus * atq; Rinconus fuerunt amissi: qua quidem de re quomodo illi satisfacere voluerit, ipsum esse testem, qui fuerit arbiter delectus atq; disceptator: hunc igitur illum obduxisse causam noui motus & perturbationis reipublicæ, cùm tamen multò antè id facere cogitasset: quid verò conati sint Fregosus atq; Rinconus, illius mandatu, per Italiam atq; Turciam, & quam operã ei sæpe præstiterint, satis esse notũ: voluisse enim rempub. Christianã proditione in sum-
Pag.331. mum adducere discrimen: nõ ergo pacis Niceenæ * beneficio potuisse frui, qui pacem publicã ipsi violassent: deinde, furtim & occultè transcurrisse per Insubriam, cum exulum comitatu, quod ipsum
Pag.407. capitale sit, eius regionis consuetudine: Marchionẽ Dauulum * ab eo grauiter insimulari, sed hunc sistere se voluisse iudicio: cur autẽ illud recusarit, & alias etiã repudiarit satisfactiones, non esse obscurum: se quidem, cùm illi satisfactum iri crederet, traiecisse in Aphricam, & misso legato publicam ei cõmendasse pacem: at licet amplè promitteret, varia tamen aduersum se tentasse per Germaniam &
Pag.407. Daniam, * alijsq; in locis: cogitasse etiam inuadere Nauarram: in co-
Pag.327. mitijs deinde Spiræ totum in hoc fuisse per legatos, vt dissidium religionis aleret, dum vtrisq; separatim amicitiam atq; fauorem promitteret: conatum esse Imperij ordines à bello Turcico deterrere,
Pag.408. solicitasse Turcam, * in Italiã misisse * copias, per Martinum Rossemum, in Germania inferiori, per Aurelianum verò principem, filiũ, in agro Lucemburgico sibi bellum intulisse, prius, quàm illud denunciasset: reliquas deinde vires omneis ad Hispaniæ fines conuertisse: hunc scilicet esse fructum ipsius diligentiæ, qui tantũ illi sit lar-
Pag.391. gitus, & * toties ad pacem adhortatus: quòd etiã archiepiscopum Valentinum ab eo detineri captiuũ, & Hispanis aliquot nobilibus atrocem iniuriam, à Gallis Auenione fieri sit passus, nimiam hercle tolerantiam esse: Nunc ergo defensionem sibi necessariò subeundam, quo tempore minimum ab illo sibi metuerit, propter amplissima illius promissa, quo tempore etiam in bellum Turcicum sese compararit, & in Germaniam idcircò redire constituerit: Iniuriam quidem esse magnam, & cladem non mediocrem, quàm ille sibi suisque finibus intulit, sed his omnibus non tam moueri, quã reipub. calamitate: nam ad sua priuata quantum attinet, quoniam ille

subinde

1543

[illegible] à pactis, multò sibi prestare, bellum apertum gere-
[illegible] inducijs aut conditionibus insistere, quas ad primã quãq;
[illegible]onem ille rescindat: pacẽ enim insidiosam esse plærunq;: nam
[illegible] interea struere noua cõsilia, perniciosa reipublicę, alere factio-
[illegible] & in hoc versari totum, vt dispendijs atq; sumptibus defatigato
[illegible]cultatẽ obijciat resistendi Turcis: & quũ eo sit ingenio præ-
[illegible], liberos etiam ad eandem disciplinam instituere: Iam autem
[illegible]bitionem & immensam cupiditatẽ ita creuisse, vt occulta-
[illegible] posset: illius maiores occupasse prouinciam Galliam, quæ sit
[illegible] Imperij: sic illum tenere nunc Sabaudiam * & Pedemontij
partem, atque ita cõmunire, vt facilè appareat, non constituisse red-
[illegible]se autem illius propositi, non Insubriam modò, sed Parmã
quoque & Placentiam, ac deinde Lucam atque Senas, pòst etiam
ecclesiæ Romanæ ditionem inuolare, quò sic patefactum haberet
iter ad Neapolim atque Siciliam: quin eò tendat, non esse dubium,
[illegible], quæ per Italiam molitur atq; tentat, facilè posse deprehen-
di: breuiter, cupiditatem eius non certis vllis finibus contineri, sed
esse vagam & infinitam: neque verò esse, quòd pacta seruaturus vn-
quam putetur, quandiu supererit quod alijs eripiat & ad se transfe-
rat: hoc enim animi morbo, vitioq; mentis, velut æstu quodam, ita
rapi transuersum, vt omnis etiam pietatis atq; religionis oblitus, cũ
Turca fœdus inierit, & cum hoste reipub. non consilia modò, sed
fortunas etiam communicet, & nunc quoque magnificè iactet, fo-
re, vt nostros in fines Barbarossa cum classe veniat: an hæc ad sanan-
dam rempublicam, ad inchoandum cõcilium faciant, ipsum debe-
re pro sua prudentia cogitare: semper illũ hoc egisse, ne quandò coi-
ret concilium, quòd ita suis priuatis rebus vtile esse arbitretur: ideò
se, quum hoc animaduertisset, aliam instituisse rationem concilian-
di per Germaniam dissidij religionis, in eoque solùm spectasse glo-
riam Dei & ecclesiæ dignitatem: quò minus ergo concilium habea-
tur, illi tribuendum esse, qui semper impediuit, non sibi, qui tantũ
eo nomine susceperit laboris atque molestiæ: quòd si igitur afflictã
rempublicam iuuare velit, debere ipsum ex officio se profiteri illius
hostẽ, qui totius perturbationis & calamitatis est author, qui Tur-
cam in rempub. Christianam inuitat & elicit, qui nihil intentatum
relinquit, vt ambitionem & animum vindictæ cupidissimum exa-
tiare possit: cùm enim ad ipsum orbis Christiani præcipua cura per-
tineat ex officio pastorali, rem ipsam profectò postulare, ne diutius
illum ita tumultuari permittat, sed inimicum ei sese declaret: quod
si faciat, & bonis omnibus longè gratissimum, & ad cæteros quoq;
reges in officio continendos, futurum id esse perutile: nam cogen-
di concilij, & recuperandæ pacis, & reipublicæ constituendæ hanc
vnam esse viam: qua quidem in re si suum ipse faciat officium, non
etiam se defuturum esse.

Regis Gall. ambitio & cupiditas notatur.

Pag. 214.

LIBER

ARGVMENTVM.

Pontifex frustrà tentat Cæsarem & regem inter se conciliare ac pacem inducit. Bellum inter Anglos atq; Scotos exardet. Seditionem Rupellæ natam rex componit. In conuentu Noribergico Granuellanus Cæsaris nomine auxilium petit contra regem Galliæ. qui scripto valde prolixo respondet ad Cæsaris literas. Langaus moritur. Franciscus Laudrus & Depensius palinodiam canunt publicè. Maroti mentio fit obiter. Bucerus Bonnæ docet. Pontifex ducatum Mediolanensem vult emere. Philippus rex Hispaniæ designatur. Cæsar & Angliæ rex fœdus faciunt aduersus Galliæ regem. Pontifex collegis primarij templi Coloniæ scribit, & eos animat. Landrosium oppidulum rex Cæsari adimit. Conuentus Spiræ habetur, vbi tam grauiter accusatur rex Galliæ, vt eius fecialis asperrimis verbis dimittatur. Illic Protestantes Brunsuicensem Henricum grauissimorum criminum accusant. Illic etiam dux Sabaudiæ iterum accusat regem per legatos. Oratio quam legati Galliæ habituri fuerant Spiræ in consessu omnium ordinum, typis excusa emittitur. In eodem quoque conuentu transigunt inter se Cæsar, Ferdinandus, & dux Saxoniæ. Ordines Imperij pecuniam Cæsari decernunt aduersus Galliæ regem. Bolonia obsidetur ab Anglis. Sandesiruum oppidum capitur. Incredibilis oritur Lutetiæ trepidatio. Cæsar cum Galliæ rege pacem facit apud Suessiones, ac pacis conditiones narrantur.

Pacificatores Cardinales a pontifice ad Cæsarē & Gallū missi.

CVM iam vndique bellum ferueret, pontifex, Augusti die XXVI, legatos mittit cardinales pacificatores, Michaelem Visensem Lusitanum, ad Cæsarem, Iacobū Sadoletum, ad Galliæ regem, orans, vt priuatas iniurias, reipublicę condonent, & ad pacis consilia sese referant. legatos quoque Tridentum mittit in synodum, cardinales, Parisium, Polum, Moronum. Cæsar & legato Visensi respondet, & pontifici scribit in eandem propè sententiam, vt superioribus literis * demonstrauimus: frustrà pacem fieri cum eo, qui pacta nō seruet: itaque rursus monet, vt illius hostem sese profiteatur: nam sæpe confirmasse, grauiter in eum esse vindicaturum, qui violasset inducias, aut fœdus cum Turca fecisset: hanc vnam modò rationem esse firmam & idoneam ad constituendam rempublicam. Cum his literis legatum dimittit ad XVIII diem Octobris. Quia Longeuallus ad Martinus Rossemus per ditionem ducis Cliuensis exercitum collegerant, vt suprà * dictū est, Cæsariani, ductore principe Auraico, Iuliacensem agrum inuadunt, & incendijs longè lateq; vastant, & Duram, ijs locis præcipuum oppidum, deditione capiunt. nam ad Cliuensem Iuliacus & Montensis etiam principatus à matre peruenerant. Hoc quoque tempore exercitus Imperij, nulla re per Vngariam perfecta, cùm Pestam oppidum frustrà tentasset oppugnatione, domum redit, & è contagione multa hominum millia desiderata sunt. Saxoniæ dux Mauricius hoc in bello voluntariè militabat, circiter XVI annorum iuuenis, & è castris quodam die progressus, vno solùm comitante satellite, cùm in Turcas aliquot incidisset, manus

Præsides concilij Tridentini.

Cæsaris responsio ad Cardinalem pacificatorem.

Pag. 413.

Pag. 407. 408.

Iuliacensis ager a Cæsarianis vastatus, & Dura capta.

Exercitus in Vngaria peste absumptus.

Mauricij audacia & periculū.

1542

pugnam conserit, & equo confosso in terram effunditur. Ibi famulus, quem dixi, genere nobilis, corpore toto superincumbens, iacentem protegit, & tantisper illos demoratur atque sustinet, donec equites superueniunt, qui principem eriperent. itaque vitam ei seruauit, ipse verò, multis acceptis vulneribus, in castra relatus, non multò pòst interijt. Hunc finem habuit bellum Pannonium: Pontifex ad tria millia peditum auxilio miserat, Alexandro Vitellio ductore.

Famuli fidelis præclarum exemplum.

Exarsit & hoc tempore bellum * inter Anglos atque Scotos, cuius hæc fuerat ante annum occasio, quòd Scotus, quum ad auunculum Angliæ regem, transigendi de finibus causa, venturum se constituisset Eboracum, dehortante matre & multis ex nobilitate, non venit. Accidit autem, vt Scoti sub initium Decembris, hoc anno, prælium aduersum facerent. eo in prælio capti fuerunt complures genere nobiles, * ac spontè quidem quod ducem cōtemnerent, humili loco natum, & illum sibi præpositum esse, grauiter molesteque ferrent. Eo facto vehementer indoluit rex, domumque reuersus, paulò pòst mortē obijt. fuit hoc pridie Iduum Decembris, quū ante diem octauum vxor ei filiam peperisset Mariam: quæ res dolorem etiam auxit, quum hærede masculo careret. nam anno superiori filiolos duos intra viginti quatuor horas, diuersis locis amiserat. Vxorem autem habebat Mariam, Claudij Guisij principis, è familia Lotharingica, filiam. Laborantibus ad hunc modum Scotis, Galliæ rex auxilio mittit pecuniam & tormenta. Mortuo rege summa rei permissa fuit Arraniæ Comiti Iacobo Hameltonio, qui regis erat consobrinus magnus. proximum ab eo locum tenebat cardinalis Andreanus, Galliæ regi deditissimus. Diximus antea * de Saxoniæ principe Henrico, qui pro se filioque Mauricio, fœderi protestantium nomen dederat: ab eius verò morte solicitatus Mauricius, non se teneri vinculo patris, nec ab illo potuisse obligari, dicebat.

Bellū inter Anglos & Scotos. De quo etiam, pag. 434. 444.

Demissi pag. 434.

Scotiæ regis mors.

Hæc cum Eduardo Regi Angl. desponsaretur pa. 434. in Gall. abducitur, pa. 653.

Pag. 330. 347.

Mauricius fœdus non curat.

Profligatus, vt suprà * dictū est, Henricus Brunsuicensis, accusat Saxonem, Lantgrauium atque socios ad Cameram. qui deinde citati, tribunal illud atque iudicium in omnibus planè caussis, mense Decembri, recusarit, & missis eò legatis, hoc eis denunciāt, ac simul testificantur, non se quidem recusare legitimam aut ordinariam iurisdictionem, sed ipsos repudiare iudices, qui sint diuersæ religionis, qui decretum Augustanum, * factum ante annum duodecimum, laudent, & data fide comprobent, qui propter hoc ipsum grauiter ab se dissideant, & magnum odium circumferant, qui se pro hæreticis habeant, neq; sibi ius communicandum esse putent, qui multis non obscuris præiudicijs hoc suum odium sæpè prodiderint. In conuentu Ratisbonæ * decretum erat, vt huius anni mense Ianuario Camera reformaretur: hoc protestantes ita ratum habebant, si

Pag. 410.

Protestantes Cameram recusant.

Pag. 200.

Pag. 389.

1 5 4 2 modò suæ quoque religionis homines in eum consessum admitterentur. itaque Cæsar hoc eis tribuit, vt suprà * diximus, & Ferdinandus quoque pòst in comitio Spirensi * renouauit, & Iunium mensem huic emendationi cõstituit, & hac ratione subsidium * ab illis in bellum Turcicum impetrauit. etenim si secus fieret, palàm tunc illi fuerant professi, non modò sumptum nullum se facturos esse deinceps in Cameram, sed ipsorum etiam edictis nolle obtemperare. Quum igitur hucusque nihil esset præstitum, illi, sicut * dictum est, missis legatis, iudicium recusant: Camerales autem edito postea scripto recusationem hanc reijciunt. Nuper in comitio Noribergico placuit, vt belli Turcici causa rursus ibi conuenirent ordines ad decimumquartum Nouembris diem, sed dilata res fuit: & brumæ tempore asperrimo, dux Cliuensis Duram circumsidet ac recipit.

Pag. 389. *Pag. 396.* *Pag. 402.*

Pag. præced. *Cameralium scriptū contra Protestantes.*

Cliuensis Durā recipit.

Cùm Parpinianū Galliæ rex obsideret, * seditio fuit nata Rupellæ, quod est in Xanthonibus oppidum maritimū, celebre cumprimis & opportuno loco positū. Ab Anglis aliquādo possessum fuit, sed ad Galliæ ditionem rediit, Carolo quinto, rege, qui patri Ioanni successerat. Causa motus fuit propter impositum ab rege præsidiū, ductore Iarnaco, Amiralij cognato: vicinis etiam in locis tumultuosè res agebatur, ob salinarum vectigal, regijs administris & quæstoribus, qui eò venerant, repulsis. Vbi primùm rex accepit, nouum eò præsidium mittit equitum atque peditum: Iarnacus etiam tormenta illis omnia tollit & arma, & occupatis portis, excubias atque stationes ibi collocat. Vltima deinde Decembris die rex eò venit, & postridie, pro tribunali sedens, cum & oppidani & vicini, supplices, adque pedes ipsius proiecti, misericordiam implorassent: Etsi, quo tempore grauissimis, inquit, eram distentus & occupatus negocijs vnà cum liberis meis, pro regni totius & vestra omnium tutela, immemores officij, quod mihi debetis, rebellionem fecistis, excitata turba, sic quidem, vt optimo iure in vos animaduertere possem, ac pro meæ personæ conditione, proque delicti vestri magnitudine, satisfactionem exigere: tamen, quòd in suum populum vti misericordia, non minus pulchrum & decorum esse putem viro principi, quàm ipsi populo est honestū, in officio permanere, deinde, quòd præsens hoc vestrum studium & animi promptitudinem, seueritati iuris anteponam, equidem constitui obliuisci iniuriæ, quam mihi fecistis, & rationem habere non tam erroris factique vestri, quàm consuetæ meæ facilitatis, ea fiducia nimirum, ne quid eiusmodi designetis in posterum: nam alioqui clementis & benigni principis loco sitis habituri seuerum iusticiæ vindicem, idque moribus ac vestra sanè culpa, quæ profectò nō debet haberi minor quàm ea, quæ proximis annis grauiter vindicata fuit in Gandauensibus, quando non supplicijs tantùm affecti fuerunt, sed libertatem etiam in perpetuum

Pag. 408. *Seditio Rupellæ.*

1 5 4 3 *Galli ad Rupellanos seditiosos oratio.*

Exempl. à Gandauens. pag. 361.

[illegible] amiserunt. Quod quidem exemplum licet absque reprehensione poteram imitari, quia nec minorem iniuriam accepi, [illegible] sum inferior illo, qui sic dolorem suum vltus est, tamen, [illegible] amore, fidelitate, beneuolentiaque meorum crescere [illegible] cogito, quàm bonis illorum atque facultatibus locuple[illegible] planè vobis condono factum, & priori vos conditioni resti[illegible] quæ tamen vestra sponte mihi liberaliter donastis, ea retineo: quicquid etiam est ablatum vobis per hunc tumultum, vt vobis restituatur, volo. Cùm hanc regis orationem secutus esset auditorum applausus & admurmuratio, statim audita fuit symphonia cantorum suauissima, qui in turri primarij templi Bartholomeani lætitiam publicam significabant. Regi deinde cœnam splendidissimam senatus dedit. Altera die, rex, iam abiturus, ad populi delectos, equidem in diuersam, ait, regni mei partem nunc discedo, defensurus eam ab hoste: vos hanc defendite, quemadmodum vobis planè confido: si quid est etiam, quod ad ciuitatis ornamentum ac vtilitatem pertineat, non sum petentibus denegaturus. 1543

Ianuarij die decimoseptimo, Ferdinandus rex cum duobus filijs Noribergam venit comitij causa: post octauum deinde diem, venit etiam eò Granuellanus, ab Hispanijs, qui per Tridentũ iter faciens cum episcopo Atrebatensi filio, legatos pontificios ad progressionẽ fuerat hortatus. Hoc in conuentu Cæsar sibi legauerat Fridericum Palatinum, episcopum Augustanum, Ioannem Nauium. Secundo calendas Februarij rex Ferdinandus proponit, &. quia superioribus aliquot comitijs * decreta sint aduersus Turcã auxilia cõtinua monet ac petit, vt in eam cogitationem omnes iam incumbãt, ne quid rei necessariæ desideretur: nunciari enim ab omnibus, illum hoc anno maximis viribus in Vngariam esse rediturum, & vt ita faciat, à nonnullis incitari Christiani nominis principibus: ac licet exhaustæ sint prouinciæ suæ continentibus propè bellis, tamen non etiam se defuturum esse: quanti verò sit momenti, defendere Vngariam, & Austriam & Morauiam, & finitima loca, neminem esse ferè qui nesciat. Persuadendi causa recitatæ fuerunt variæ literæ, diuersis locis ad Ferdinandum regem aliosque scriptæ, quæ propè omnes hoc nunciabant, Turcam instruere nouum exercitum atque classem, vt terra marique bellum gerat. Aderant etiam reginæ Mariæ, quæ pro Cæsare Belgium gubernabat, legati, Vuirichus Criechingus, Viglius Zuichemus iureconsultus. hi principem Cliuensem oratione prolixa grauiter accusabant, quòd ipsius ope consilioq;, rex Galliæ, Martino * Rossemo ductore, bellum ijs locis fecisset. itaque petebant, vt illum ad officium adducerent, quò videlicet à Geldriæ possessione * decedat, & damnum datum resarciat. Quinta deinde Februarij die, Granuellanus, quid in mandatis haberet,

Comitia Noribergæ.

Pag. 389. 402.
Acta conuentus Noribergici.

Legatorum Belgij in Cliuensem oratio Norībergæ.

Pag. 408.

Adepta pa. 332.

1543 exponit, quæ sit Cæsaris erga rempublicam voluntas, non opus esse commemorare: permagnam autem eius fuisse lætitiam, anno superiori, quum ipsos coniunctis viribus in Turcam * ire nunciaretur: voluisse quidem & ipsum interesse bello, & ad profectionem tunc omnia comparasse, verùm ex improuiso bellum * ei fuisse motum à Galliæ rege & duce Cliuensi: quæ sanè res omnem eius cogitationem antè susceptam euerterit: quas enim vires explicaturus fuerat in Christiani nominis hostem perpetuum, eas tunc fuisse coactum ad sui defensionem accommodare. præsertim cùm etiam de Turcica classe multa iactarent hostes, in eaque magnum sibi dicerent esse paratum subsidium: sed tamen illum in ea, quam semper præ se tulit & ostendit, voluntate permanere, & non facultates modò, sed & vitam ipsam atque sanguinem in bellum Turcicum impendere decreuisse, modò ipsi vicissim ei ferant opem in oppugnando Galliæ rege ac duce Cliuensi: quam sanè rem & illius in rempublicam propensa voluntas, & temporum quoq; status ipsis persuadere debeat: quomodo Sabaudiæ ducẽ Galliæ rex finibus eiecerit, * omnibus esse notum: idem de cæteris illum etiã cogitare, modò tempus & occasio detur: & quia Cæsar illius impetum atq; conatus refringat, hanc istius odij vehementis causam esse: nuper ipsos audisse, recitatis literis, quid ille moliatur apud Turcã, quid etiam in Germania, & quomodo bellum Turcicũ impedire studeat: quia verò dux Cliuensis fœdere sit illi coniunctus, & conatus quoque Cæsaris honestissimos retardet, & Germaniæ salutem impediat, decernenda esse in vtrumque auxilia, vt eorum insolentia reprimatur atque temeritas. Protestantes interea Ferdinando regi Cæsarisque legatis libellum supplicem tradunt. in eo prolixè cõmemorant, quid multis nunc annis actum sit in religione, quomodo pax data * Noribergæ, quomodo Camerales eam infregerint, quomodo Cæsar ante biennium ipsis rectè cauerit, suamque mentem explicarit Ratisbonæ, * quomodo sit ibi factum decretum de emendatione Cameræ, & rectè cõstituendo iudicio: quid etiam ipsi tum sint contestati palàm, nisi decreto satisfieret: cùm autem hucusque nihil sit emendatum, & verò Camerales pergãt * more suo esse molesti, primùm ob defensionem * in Brunsuicensem Henricũ susceptam, deinde, propter nõ soluta stipendia Cameræ, * recusasse propterea se iurisdictionem illorũ omnem: quod quidem se facturos esse iam antè palàm in comitio sint professi: nunc ergo, si fortè res aliter sit ad ipsos delata, petunt, ne fidem habeant: necessitate enim coactos ita fecisse, & vsos remedio legitimo, quod & ius ipsum & æquitas vnicuiq; permittat: nam si pergant ad eum modum, & iudicandi potestatem vsurpent, & proscriptiones aliasque pœnas contra se decernant, futurum hoc non sibi tantùm, sed & reipublicæ perniciosum: excitatis enim inter ordines offensionibus, & exacerbatis animis, quum in ciuile

Granuellani oratio Cæsaris nomine Noriberg.
Pag. 402.
Pag. 408.
Pag. 284.
Protestantium libellus supplex.
Pag. 227.
De Cameraliũ iniurijs.
Pag. 228.
Pag. 417.
Pag. 410.
Pag. 417.

ciuile bellum erunt facultates omnes profusæ, quàm id sit futurum 1543
vel Turcis, quàm opportunum, quis omnium dubitet aut igno-
rare? quàm enim sit difficile, postquàm exasperata sunt odia, rem cō-
ponere, multis exemplis posse doceri: sibi quidem nihil esse magis
in votis, quàm vt firma pax, & æquabile ius, & ocium in Germania
constituantur: nimirum, à dissidio religionis omnem hanc simulta-
tem atq; diffidentiam oriri: dissidium autem illud ex eo fonte ma-
nare, quòd euāgelij doctrina & purus Dei cultus impediūtur, quòd
aperta ac manifesta vitia non modò non tolluntur & emendātur,
sed ambitionis & emolumenti causa defenduntur etiam: hac igitur
ingratitudine Deum offensum ac irritatum, affligere nos magnis
calamitatibus, neque facturum esse finem, quoad in eo permanebi-
mus: orare igitur, vt huc suas cogitationes referant, & saltem in hoc
elaborent, vt religionis causa nihil turbæ moueatur, & ius omnibus
ex æquo cōmunicetur: sed quoniam id fieri non possit, vt quidem
nunc est Cameræ status, rogare, vt iuxta veteres Imperij leges, & Cæ-
saris declarationem, iudicium illud emendetur, & alij cōstituantur
iudices, & lites omnes eo loco sint, quo fuerunt ante recusationem,
& iudicibus mandetur, vt emendationis futuræ formulam exactè
seruent, & contra superiorum annorum pacificationes nihil mo-
ueant: nisi enim ita res instituatur, & idoneè sibi de pace caueatur,
non se posse Turcici belli consilium vllum habere, quū alioqui pro
republica nihil non facere cupiant. Re diu multumque disceptata,
cùm & Ferdinandus rex, & Cæsaris legati, iam indictū esse Triden-
ti concilium, & Cæsarem quoque venturum, & absq; causæ cogni-
tione non posse remoueri Cameræ iudices, & eius emendationem
iam esse decretam, & propediem institutum iri, & Henrico Bruns-
uicensi, qui sit eiectus, repetenti sua, non posse ius denegari, neque
sibi licere plura largiri dicerent: protestantes, neque concilium illud
approbare se, neque venturos eò, neque de cæteris etiam rebus sibi
satisfieri, nec idoneè caueri, nec deliberationem vllam aliam habe-
re se posse demonstrant. Ferdinādus autē & reliqui ordines decretū *Decretū Neri-bergicum.*
nihilominus faciunt, de muniendis locis finitimis Turcarum ditio-
ni, de contribuendis in eam rem sumptibus, & emendationi Came-
ræ Iulij mensis diem tertium designant, & corrigendam esse statu-
unt iuxta formulam Ratisbonæ * præscriptam ante annum vnde- *Pag. 228.*
cimum: eos etiam qui recusarint auxilia conferre, fiscali iurisdictioni
subijciunt. Protestantes verò contrà profitentur, nō assentiri se huic *Protestantes se opponunt huic decreto.*
decreto, quia factum sit non communicato cum ipsis consilio, quia
de pace ac iure nihil certi constitutum sit, & quia cōtributionis ma-
gna sit inæqualitas. Quum propter Cæsaris aduentum, ad multò *Pacificatio inter Cæsarem & Cliuensem tentata.*
grauius bellum res tenderet inter ipsum atque Cliuensem: princi-
pes electores & alij ordines per legatos intercedunt, & vix demum
inducias impetrant à Granuellano, nō quidem certas ac definitas,

verùm tales, vt esset in arbitrio Cęsaris. vbi primùm Germaniam attigisset, illas vel habere ratas, vel repudiare, atque interim oppidum Sittardum, quod est ad fines agri Iuliacensis valdè munitum, in potestate Cæsaris futurum erat, donec ille, quid suæ mentis esset, explicaret. Intercessores hoc etiam promittebant, obuiam se missuros legationem ad Cæsarem, deprecandi causa: & Granuellanus quidem magnam spem faciebat, fore vt benignum ab eo responsum ferrent. Pactionem hanc, legati Cliuenses, quorum erat primus Ioannes Vlattenus, genere nobilis & vir doctus, probabant, & intercessoribus agebant gratias ob nauatam operam: sed interea fuit commissum prælium, ad oppidum Sittardum, Martij die vigesimo quarto: cumque superior esset in eo Cliuensis, partim ob hanc victoriam, partim impulsu Galliæ regis pecuniam subministrantis, animum obfirmabat, repudiatis inducijs, quum legati domum redijssent. Prælij secundi nuncius, magna celeritate perlatus in Galliam, excitauit ingentem læticiam, & iussu regis decreta fuit Luteciæ supplicatio. Bauari fratres in comitio per legatos intercedunt apud protestantes, & inter alias, hanc etiam proponunt conditionem, vt Henrici Brunsuicensis ager omnis, interea dum causæ fiat cognitio, Cæsaris aut aliquot Germaniæ principū fidei permittatur: sed de eo nihil tum potuit decerni. Hoc in conuentu mortuus est apoplexia Christophorus Augustanus episcopus, cùm in posterum diem instituisset conuiuium. Erat è familia Stadionum, homo literatus, & à studio pacis non alienus. ei successit Otto Truccesius. Decretum hîc factum, neque relatum fuit in commentarios, vti fieri consueuit, nec authoritatem habuit.

Prælium ad Sittardum.

Lutecia supplic. ob rem bene gestam.

Bauari fratres pro Brunsuicensi intercedunt.

Episcopus Augustanus moritur: Succedit Otto Truccesius.

Galliæ rex aliquantò serius accepit literas Cæsaris, ad pontificem datas, de quibus libro superiori * diximus, ideoque nunc tandem scripto valdè prolixo respondet. quòd sibi præferri Cæsar velit, quasi de ecclesia Romana præclarè sit meritus, esse ridiculum atque leue: nam nec illius maiores, cum suis, nec ipsum etiam debere secum, hac quidem in parte, componi: scilicet egregium esse filium, & prima laude dignum, cuius exercitus patremfamiliâs Clementem septimum, * obsedit, vexauit, cepit, & primam orbis terrarum vrbem diripuit, & templa deorum immortalium non vno modo polluit, nec vllum ibi flagitij genus atque libidinis & crudelitatis prætermisit, qui ludibrium etiam adiunxit ipse huic tantæ immanitati, quandò vota nuncupauit in Hispanijs, & supplicationes decreuit pro liberatione parentis, quem ipse domi captum arctissimè detineret: suos verò maiores, Galliæ reges, indeà Carolis, Martellis, Pipinis, Ludouicis, omnia semper fecisse, tum amplificandi causa tum ornandi pontifices Romanos: Multis verbis illum prędicare suam diligentiam atq; studium erga rempublicam: sed longè rem aliter habere, si rectè iudicetur: nam illius auspicijs

Pag. 413.
Galli ad Cæsaris literas respõsio.

Pag. 157.

eius ductu maximas copias esse concisas à barbaris non ità pridem, in Vngaria * semel & iterum, in sinu Ambracio * ad castellũ nouum, in Aphrica * pòst, ad Argieram. quo sibi necessariò tum proficiscendum esse dixerit, quum reuera fugeret, ac Germaniam hostiam aduentanti relinqueret. Illius culpa, Vayuodæ * Ioannes filium infantem, & fratrem ipsum Ferdinandum, * & Vngariam in hanc incidisse calamitatem: iactare illum, quasi confirmandæ causa pacis, ad Aquas mortuas * venerit: in eo autem si quid esse potest laudis, hoc sibi potius deberi, qui prior ad ipsum in triremem ascenderit, ac liberos quoque suos eò postea miserit, quum haud magnum esset periculum, & ab eo, qui nihil cuiquam fidat, & ab Auria, * classis præfecto, versipellis ingenij viro: post, iter illum fecisse per Galliam, * rogatu quidem suo, sed, cùm prius ipse per legatum & literis & internuncijs hoc ab se petijsset, & Mediolanum offerret: obducere quidem illum nunc alias causas, verùm necessitate coactum propter motum Gandauensem, * illac transisse: quòd deliberatum fuisse dicat, vt retineretur, falsum esse, nec in mentem sibi venisse vnquam: Sabaudiæ duci nullam ab se factam iniuriam, sed cùm ille & dotem & hæreditatem maternam sibi denegaret, & Niceam ab se redimi nõ pateretur, & legatos militesque suos violaret, armis atque vi sese repetiuisse, quæ iure consequi non posset, præsertim, cùm ille plæraque omnia Cæsaris impulsu faceret. cui nimirum hoc sit familiare atque proprium, vt ad defectionem homines alienæ ditionis impellat, & pòst in calamitatem adducat: exemplo esse Borbonium, * & Sabaudum, & Salassiorum principem, & Brunsuicensem Henricum: sed & propinquis & agnatis illum esse grauem atque damnosum, Christierno * regi Daniæ, & Ferdinando fratri, & sibi cumprimis, qui sororem * eius habeat in matrimonio natu maximam: Quòd Vngariam Turca nuper inuaserit, * occupata vrbe primaria, non sibi sed illi atque fratri tribuendum esse, qui Vayuodæ * filiolo hæredi sint insidiati, bellũque fecerint: In comitio Ratisbonæ * solicitatos fuisse omnes ordines, vt conferrent auxilia, verbo quidem, in Turcam, sed reuera in miserũ infantem, quem illi fortunis omnibus euertere cogitabant: Quoties in Germaniam legatos misit, nihil se fecisse callidè, nihil insidiosè: falsò etiam sibi tribui, quasi factiones alat, & vtrique religioni se fauere simulet: nam Germaniæ salute & concordia suam quoque salutem contineri: quæ sua sit etiam religio, neminem latere: misisse verò nuper eò legatos, & grauissimis de causis bellum Turcicum * dissuasisse: quàm autem salutare suum fuerit consilium, eius belli iam hoc testificare longè calamitosissimum euentum: illius autem eò spectare omnia consilia, vt Germaniam in perpetua dissensione distineat, quò magis opportuna sit & idonea seruituti: Iam verò, quanta sibi sit ab illo facta iniuria, violatis Rinco-

Margin: 1543

Pag. 150. 391. *Pag. 346.* *Pag. 392.* *Pag. 391.* *Pag. 391.* *Pag. 331.* *Pag. 331.* *Pag. 346. 347.* *Pag. 346.* *De quibus pag. 157. 158. 410.* *Pag. 86. 228.* *Eleonorã, pag. 146.* *Pag. 391.* *Pag. 391.* *Pag. 378.* *Pag. 397.*

1543 ne & Fregoso, legatis,* notum esse omnibus: & tamen facinus hoc ab illo sic defendi, vt iure quoque cæsos affirmet: Quæ fuerit ipsorum causa legationis, demonstrari posse tabulis interceptis: reipublicæ nimirum, præcipuè verò Pannoniæ & Germaniæ salutis causa fuisse amandatos ad Turcam: nam illum ab se crebrò solicitari, vt cum Christianis pacem colat: ipsum verò semper ad ea respondere, non sibi cum gente Christiana, sed cum Carolo & Ferdinando rem esse, à quibus iniuria sit affectus, & quorum infinitam cupiditatem ferre non possit: cùm ergò proditionem illis intentat Cæsar, iniuriam conduplicari, de qua nunquam sibi satisfacere cogitarit, & per ludibrium ferè semper responderit: itaque se nunquam dissimulasse conceptam offensionem, & satis præ se tulisse, ni sibi satisfieret, non se neglecturum esse contumeliam: Prius autem omnia se tentasse, quàm ad arma veniret, & archiepiscopum * Valentinum eò retinuisse, vt vel hac ratione suos recuperaret, quos tum adhuc viuere putasset: frustrà verò consumptis omnibus consilijs, ad extremũ venisse remedium, & bellum, cuius ille fuisset author, defendisse: Turcarum societatem ab illo sibi dari crimini, quã ipse cùm sæpius ambiret, consequi non potuerit, &, vt consequeretur, annuum illi dare stipendium non recusarit: suam autem istam cum Turcis amicitiam, non ad vllum reipublicæ detrimentum, sed ad vtilitatem summã spectare, si modò non obstaret summa illius ambitio: suis nempe maioribus hoc esse tributum cognomen, vt Christianissimi dicantur: in eo quoque vestigio se permansurũ esse, Dei beneficio, neq; commissurum vllo tempore, quò minus ea dignus appellatione videatur: atrocem igitur esse iniuriam, dum in omneis populos hanc de se calumniam ille spargit: cuius enim hoc esset, nõ dementiæ, sed furoris, adiuuare conatus illius, & augere potentiã, qui paulò pòst tibi sit exitium allaturus ipsi? Tridentinum etiam concilium ab se minimè tardari vel impediri: nullũ enim ex eo compendium ad se redire, & à suorum maiorum exemplis atque more hoc esse perquam alienum, qui concilijs omnem & operam & fidem sæpe præstiterint: illũ verò sic rapi transuersum odio sui, vt nullum non criminationis genus attingat: hoc etiam eius esse ingenium, vt & imperare velit omnibus & eripere libertatem: atque interim tamen hanc suam cupiditatẽ sic illum occultare verbis ad speciem compositis, vt etiam pietatis primam laudem sibi deberi putet: Quæ cùm ita sint, orare, ne calumnijs fidem habeat, & ita de se statuat, nihil esse, quod non & reipublicæ, & ipsius, & ecclesiæ Romanæ causa velit.

Pag.390. *Pag.391.*

Bellaij Langæi obitus & encomium. Pag.390.257.

Paulò ante hoc tempus, mortem obijt Gulielmus Bellaius Langæus, de quo nõ semel est facta mentio,* summæ vir dignitatis atq; virtutis, & præcipuum Gallicæ nobilitatis ornamentum, ob insignem doctrinam, eloquentiam, vsum rerum, & singularem in omni fun-

...ſſione dexteritatem: longè nimirum diſſimilis à plæriſque re- 1 5 4 3
gi[...]toribus, qui ſuas modò facultates amplificare ſtudent: ipſe autem, ingenio præditus heroico, ſolùm eò ſpectabat, vt ſolida virtute ſibi veram gloriam compararet, & fidelem operam, ſuo principi vel cum rerum ſuarum diſpendio, nauaret.

Suprà * dictum eſt de cõcionatore Pariſino, Franciſco Landro. cùm is ad doctrinæ capita propoſita reſponderet ambiguè, & docẽdo pergeret, diebus aliquot ante paſcha iuſſus eſt in carcerem ire. theologorum hoc fuit factum impulſu, qui illum ad proprætorem accuſarant. Diebus aliquot poſtea rex venit Sangermanum, quod eſt infra Luteciam quinq; milliaribus, oppidulum, & arx ad Sequanam, & certior factus de re tota, Landrum euocat. Ille, quum eò veniſſet, perterrefactus quorundam vocibus, qui regem vehementer exacerbatum eſſe dicerent, non præſtitit eam conſtantiam, quam ab eo complures expectabant, & redire iuſſus Luteciam, Aprilis die vigeſimo nono, cogitur ea quæ prius docuiſſet, deteſtari ſua voce. nam eo die conuenerunt in æde primaria ſenatores, qui parlamenti nomine cenſentur, item magiſtratus omnis, & prætor vrbanus, & theologi, maximo numero: deinde templum fuit occluſum, & ſeptum apparitoribus armatis, qui populum illinc arcerent. Vbi conſederunt omnes, recitantur ipſius dogmata, & rogatus de ſingulis quid ſentiat, ex illorum arbitrio reſpondet, & erratum ab ſe fuiſſe pronunciat, & obſequentiam in poſterum pollicetur, & ea doctrinę capita, quæ primùm theologi, pòſt etiam conſiliarij regis, ipſi propoſuerant, pro veris atque pijs agnoſcit. Eodem modo fuit actum paulò pòſt, licet non ità ſolenniter, cum altero quodam populi doctore, Depenſio: qui cùm primò non vſque adeò clarè ſua retractaſſet, alio quodam die coactus eſt in concione ad populum explicare ſingula diſtinctè & apertè, donec theologis, qui aderant, ſatisfactũ eſſet. Vixit in Gallijs Clemens Marotus, qui non ſuperioris modò, quæ paulò fuit incultior, verùm ſuæ etiam ætatis poëtas omneis, populari ſermone longè ſuperabat. Latinæ quidem linguæ non ità magnum habebat vſum, ſed doctorum hominum conſuetudine multùm profecit: nec erat ferè quicquam in poëtarum libris, quod ipſum fugeret, ità quidem, vt ex illorum ſcriptis plæraque traduceret ad ſuum inſtitutum. Sic ex Tibullo, Propertio, Naſone quædam tranſtulit in ſuas elegias, diſſimulanter tamen: ex Catullo autem epithalamiũ ſumpſit Herculis Ferrariæ ducis & Renatæ Armoricæ, Ludouici XII, Galliarum regis filiæ: vertit etiam primum metamorphoſeon Ouidij librum elegantiſſimè. Poſtremis autem annis hanc ſcribendi facultatem ad ſacras literas contulit, eiuſq; conſilij fuit, rhythmo Gallico pſalterium omne Dauidis exprimere, ſed morbo ſublatus, ad quinquaginta tantùm pſalmos abſoluit, qui nunc extant, & nõ ſine ſummi ingenij admiratione leguntur. nhil

Pag. 309. 310.

Franciſci Landri palinodia.

De his vide etiã infrà, pag. 431.

Depenſij palinodia.

Clementis Maroti encomium.

enim est illius oratione suauius, nihil purius, nihil illustrius, nihil magis proprium & concinnum. Edidit autem illos hoc anno Geneuæ quo sese receperat, cùm in Gallijs propter Lutheranismi suspitionem parū esset tutus. triginta quidē Psalmos edideratante biennium Luteciæ, sed magna cū molestia: nec enim prius hoc ei licuit, quàm theologi Sorbonistæ pronunciassent, nihil in eo contineri libello, fidei Christianæ contrarium. Istud fortasse non vsq; adeò nostrum ad institutum pertinet, sed tàm excellentis artificis nomen exteris etiam populis commendandum esse putaui. nam in Gallijs viuit ad omnem posteritatem, & plærique sic iudicant, non temerè futurū, qui virtutes illius in hoc genere possit adæquare, & quod de C. Cæsare dicit Tullius, à scribendo sanos homines deterret. tractarunt idem argumentum alij, & quidem illo doctiores, verùm ad eam venustatem minimè accedunt.

Clem. Marotus Geneuā concedit.

Sorbonistæ.

Libro decimo * dictū est de archiepiscopo Coloniensi, quomodo suam ecclesiam cuperet emendari, neq; suæ prouinciæ synodū illam pbaret, vtcunq, liber ipsius nomine hac de re prodijsset: cùm autē in comitio Ratisbonæ * decretū esset factum, & iniunctū episcopis, tū à Cæsare, tū à legato pōtificis, vt in suis quisq, finibus piā emendationem instituerent, ille suorum ordinū agit conuentus, hi sunt, clerus primarij templi, Comites, nobilitas, & ciuitatum legati. Re deliberata, placuit omnibus, inchoandum esse tàm pium opus atque salutare. negociū ergò dat quibusdam, vt rationem aliquam futuræ reformationis scripto concipiant, & de viris bonis ecclesiæ ministris circumspiciant. Scriptum illud theologis Coloniensibus mittit, & vt è sacris literis iudiciū faciant, sententiamq; suam ostendant, petit: sed quum eius desiderio non satisfieret, nec essent quos populo rectè præficeret, Martinum Bucerum ad se vocat Argentorato, quem & Ioannes Gropperus * magoperè semper ei cōmendauerat, & ipse quoq; per colloquia satis exploratū habebat. Is quum anni superioris mese Decembri venisset: huius anni principio, mandatu principis, Bonnæ cœpit docere, quod est ad Rhenum, circiter quinq; supra Coloniam milliaribus, oppidū. Ad Idus deinde Martij nouos agit conuentus ordinum episcopus, Bonnæ, & vt de pia reformatione deliberetur, petit: cùm autem clerus neminem ad hoc designaret, reliqui ordines ab archiepiscopo contendunt, vt pro suo iudicio deligat homines ad eam rem idoneos. Bucero munus hoc igitur cōmittit, vt doctrinæ Christianæ capita conscribat, & quò rectius omnia fierent, Saxoniæ principem electorē orat, vt Philippum Melanchthonē adiungat, cùm is venisset, & à Lantgrauio, Ioannes Pistorius, ac perfectū esset opus, archiepiscopus illud primarij templi Coloniensis ecclesiasticis mittit, qui sunt omnes illustribus nati familijs, & vt eius libri dogmata diligenter expendant, petit. Deinde ad vigesimum secundum Iunij diem, alterum indicit conuentum

Pag. 392. *Coloniensis archiepiscopi reformatio ecclesiastica.*

Pag. 389.

Pag. 396.

Bonna. *Bucerus Bonnæ docet euangeliū.*

Melanchthō & Pistorius Coloniam veniunt. *Archiepisc. conuentū indicit.*

1543

... & reformationis librum illis exhibens, orat, vt singuli ordines deligant nonnullos, qui cum suis eum librum euoluant, quò tolerabilis aliqua fieri demum possit & pia conciliatio: sed hi, quos diximus, ecclesiastici, pertinaciter hoc vrgebant, vt Bucerus inprimis & alij quidam nuper instituti doctores populi, loco submouerentur: post amplius deliberandi spacium de libro, postulant, & cum reliquis conferre consilia recusant. Ille quanquam videbat, quo consilio moram interponerent, tamen, ne quid desiderarent, deliberandi tempus concedit: quod autem de Bucero submouendo dicerant, eiusque collegis, non recusabat, si vel falsæ doctrinæ, vel impuræ vitæ quispiam eos conuinceret: eiusque rei probandæ facultatem eis non semel detulit, paratus illos exhibere legitimæ cognitioni. Cum igitur in eo res permaneret, illi librum aduersarium parant, & antididagma vocant. in eius libri præfatione, post magnam vim conuiciorum in Lutheranos, claris verbis affirmant, sub Imperio Turcarum malle sese viuere, quàm sub magistratu, qui reformationem illam sequatur atque defendat. huius autem libri fuit author, vt aiunt, & architectus, Gropperus. Nam is, etsi Bucero fuerat admodum familiaris ante biennium in comitio Ratisbonæ, quanquam inde domum reuersus, vehementer eum non archiepiscopo tantùm, sed passim apud omneis prædicauerat, licet crebras ad eum dedisset & amicissimas literas, tamen, cùm res in eum esset deducta casum, ab eius amicitia se totum auertit, & principe relicto, cui fortunam omnem debebat, in aduersariorum castra transijt: idem fecit Bernardus Hagius, Cancellarius, ambo sacerdotijs multis opimi. Bucerum vehementer oppugnabant theologi Colonienses, & grauissimis lacerabant conuicijs: ille verò disceptationem fieri petebat, & doctrinam hanc velle se contra ipsos tueri profitebatur in omnibus conuentibus. Ad eius quoque defensionem Melanchthon libellum tunc emisit, & ad modestiam illos hortatus atque studium veritatis, quàm tetros defendant errores ostendit.

Ecclesiastici piã reformationem ferre nõ possunt.

Antididagma Coloniensiũ ecclesiasticorum.

Gropperi inconstantia & apostasia.

Bernardus Hagius apostata.

Bucerus à theologis Coloniens. oppugnatur.

Melanchthõ Bucerũ defendit.

De hac re Coloniens. vide pag. 455. 503. 556. 565.

Saxoniæ dux Mauricius leges aliquot condit ad hoc tempus, quæ per ipsius ditionem seruentur: ac initiò quidem populi doctores & ecclesiæ ministros hortatur, vt officium diligenter faciant, purè doceant euangelium, præluceant honestis vitæ exemplis, hortentur homines ad precationem ac mutuam charitatem, vitia reprehendant acriter, & præfractos ab ecclesiæ communione separent, assentiente magistratu, donec resipiscant: eos verò, qui ne sic quidẽ emendantur, magistratui deferant. Deinde, quoniam iuuentus est veluti seminarium tàm ecclesiæ, quàm reipublicæ, treis literarũ ludos instituit, Misenæ, Merseburgi, Portæ: singulisque locis certum numerum attribuit adolescentum. his omnibus victum præbet atque vestitum, magistris etiã annua stipendia soluit, & in hunc vsum appli-

Leges Mauricij Saxonis.

Schola instituta à Mauricio.

applicat eorum collegiorum prouentus. in quibus aliquandò monachi vixerant & id genus alij: studiosis concedit sex annos, vt ibi doceantur: Ex ijsdem quoque bonis Academiam Lipsensem auget & amplificat duobus aureorum millibus annuis & modijs aliquot frumenti: mendicationem quoque prohibet, & vt subueniatur familijs egenis, pecuniam annuam certis locis designat. Posthæc, ijs qui puellas deuirginant, nec in matrimonium ducũt, hanc pœnam statuit, vt, etiamsi pòst illas elocent ac nuptui tradant, in carcerem tamen ducantur: adulteros autem gladio feriri iubet: viros nobiles, qui ducunt vxores, illas, quibuscum antea cõsueuerunt, ità mulctat, vt ipsorum liberis, qui nati sunt ante nuptias, bonorum, quæ pendent ab ipsius beneficio, possessionem atque fruitionem adimat.

De ijs qui puellas deuirginant.

De adulteris.

Cæsar interim ab Hispanijs cum classe Genuam appellit, & Maij die XXVI, datis illinc literis ad Saxonem, Lantgrauium atq; socios: quoniam ipsis de pace publica sit iam antea satis cautum suis edictis, deinde, quia breui futura sit etiam emendatio * Cameræ, hortatur, ne recusent aduersus Turcam auxilia conferre, de cuius non solùm apparatu longè maximo, sed aduentu quoque, certis literis atque nuncijs constet. Ex Nauio, qui profectus ad eum fuit, rem omnem de comitijs acceperat. eodem etiam tempore conuentum indicit Imperij ad vltimum Nouembris diem, Spiræ. Genua deinde profectus, in colloquium venit cum pontifice, Busseti, quod est inter Placentiam atque Cremonam, ad Tari fluminis ripam, oppidũ. Ibi rursus ab eo petit, sicut antè per literas, vt Galliæ regi se profiteatur inimicum: sed ille non hoc expedire reipublicæ docebat, in eóque permansit. Filio suo Petro Aloisio pontifex nuper attribuerat Parmam atque Placentiam, quas à Cardinalium senatu, facta permutatione, consecutus erat: & quia ducum Mediolani fuerunt hæ ciuitates aliquando, petebat, vt Cæsar authoritate sua filio possessionem confirmaret, & insignia principatus more solenni conferret: id verò Cæsar, qui Mediolanum obtineret, ac sui iuris nihil imminuere vellet, recusabat. Pontificis etiam hoc fuisse consilium aiunt, vt Cæsar, accepta pecunia, nepotem Octauium crearet Mediolani ducem. Cæsar abrupto colloquio, ne diutius impediretur, quum Florentiæ duci Cosmo Mediceo, Florentinam arcem atque Liburni, quas ad hoc vsque tempus habebat in sua potestate, tradidisset, acceptis ab eo ducentis aureorum millibus, & amplius eò, progreditur. Prius autem, quàm ex Hispanijs decederet, filium Philippũ, designauit regem, & in matrimonium ei dedit Ioannis Lusitaniæ regis filiam, Mariam.

Cæsaris literæ ad protestantes.

Pag. 421.

Conuentus Spiræ indictus.

Habetur, pag. 435.

Colloquium Cæsaris & põtificis.

Pag. 413.

Petrus Aloïsius Parmã atq; Placent. consequitur.

Eam possess. Cæs. confirmare recusat.

Cæs. Cosmo Mediceo arcẽ Florent. & Liburni tradit.

Philippus designatus rex Hispaniarum.

Eius nuptiæ.

Hoc etiam anno, Sigismundus, Poloniæ regis Sigismundi filius, in matrimonium ducit Ferdinandi Romanorum regis filiam Elisabethã. Henricus Brunsuicensis, ad Cæsarem in Italiam profectus, Cre-

Regis Poloniæ nuptiæ.

Brũsuicẽsis pro-

Ratisbonæ grauiter accusat protestantes. Aduentante iam ex Italia Cæsare cum copijs, protestantes, qui literas eius, Genuæ datas, nuper acceperant, ad XXIIII Iunij diem, Smalcaldiæ conueniunt, & de legatione ad illum mittenda, de rebus ad agri Brunsuicensis tutelã atq; fœdus pertinentibus, de Mauricio principe solicitãdo, de Sueciæ rege, de Ottone Henrico, de Vuolfgango principe Bipontino, de Monasteriensi episcopo, qui quidem omnes cupiebant in fœdus recipi, deliberant. finem habuit hic conuentus XXI die Iulij. Paulò sub hoc tempus, Cæsar & Angliæ rex fœdus faciunt aduersus Galliæ regem, qui Scotis opem ferebat, vt suprà * dictum est. hanc verò societatem grauiter tulit pontifex, ideoque Gallicam amicitiam sibi ducebat esse necessariam.

1543 *testantes ad Cæsarem desert.* *Cõuentus Smalcaldensis.* *Fœdus Cæs. & Angli in Gall.* *Pag.417.*

Cùm sub exitum Iulij, Spiram Cæsar venisset, protestantes eò mittunt legatos, Franciscum Burcartum, Georgiũ Bemelbergum, Christophorum Veningerum, Iacobum Sturmium. Admissi die secunda mensis Augusti, propè in eandem sententiam verba faciunt, vt ad Ferdinandum regem suprà * fecisse, demonstrauimus. exitus orationis erat, vt dicerent, si quidem idoneè sibi caueatur de pace, si Cameræ iudicium emendetur, vti Ratisbonæ nuper decretũ sit, si contributionum tollatur inæqualitas, nõ se defuturos esse publicis necessitatibus: quod ad Henricum Brunsuicensem attinet, senatum sibi dari, causamque cognosci petunt, & illum, qui prior * vim fecisset Goslariensibus & Brunsuicis, iure pulsum ac profligatum esse, liquidò se demonstraturos aiunt. Cæsar ad ea, per Nauiũ, præsente Granuellano, biduo pòst. non esse quòd amplius requirant: satis enim ipsis esse de pace cautum superioribus decretis: Cameræ iudices, indicta causa remoueri non posse: iam Octobri mense futurum, vt de ipsis inquiratur, nec impunè fore, si quid in eis culpæ residebit: contributionum moderationem, nisi de communi omnium ordinum voluntate ac consilio, fieri non posse: respiciant ad præsentem reipublicæ statum, &, quia maximi sit res periculi, nisi subueniatur quamprimùm, auxilia conferant aduersus Turcam, reliquorum ordinum exemplo: sibi nunc esse totis viribus eundum in Galliæ regẽ ac ducem Cliuensem, quò suos ab iniuria defendat: Henricum Brunsuicensem vehementer vrgere restitutionem: itaq; quid in eo sit ipsorũ voluntatis, ostendant. Illi, responsum hoc in literas referri, sibique dari petunt, vt diligentius expendant: annuit Cæsar, & postridie Spira profectus Moguntiam contendit. Eousque secuti legati, cum scriptũ illud accepissent, Granuellano simul & Nauio referunt, quamobrem sibi de pace non sit satisfactum, & Cæsaris declaratione Ratisbonensem, de qua superiori libro * diximus, vrgent, & prorsus eadem petunt, & quia de causa Brunsuicensi cupiant audiri, nullum amplius habere se mandatum in eo, demonstrant. Illi verò, Cæsarem aliter facere non posse dicunt, & superiora repe-

Cæsar Spiram venit. *Protestantiũ ad eum legati.* *Pag.420.* *Pag.410.* *Cæsar respondet legatis.* *Cæsar Moguntiam contendit.* *Pag.389.*

1543 repetunt, & Brunsuicensem, nisi restituatur, ipsum hauddubiè rationes initurum esse docent, quomodo sua recuperet: cùm igitur in eo permaneretur, legati discedunt, vt suis renuncient. Spiram venit ad Cæsarem, archiepiscopus Coloniensis, & pro Cliuensi intercedit, sed id frustrà fuit: nisi enim à Geldriæ possessione prius ille discederet, nullam pacis mentionem Cæsar audiebat. Et quum Saxonicus legatus, mandatu sui principis, Granuellanum, Moguntiæ, pro Cliuensi deprecaretur, ac persuadendi causa, reipublicæ diceret priuatam iniuriam esse condonandam, præsertim iam imminente Turca: non esse discessurum à proposito Cæsarem, ille respondet, quæcunque tandem sit futura Turcarum impressio.

Elector Coloniensis & Saxo frustra pro Cliuensi intercedunt.

Pag. 413.

Hildessemenses ad Cæsarem grauiter accusati.

Diximus antea,* quemadmodum Hildessemenses, proiecta religione pontificia, venerint in fœdus protestantiū: episcopus autem eius ciuitatis, Valentinus, grauiter eos & ad Cameram & ad Ferdinandum regem, & nunc etiam ad Cęsarem accusabat, quòd veterē religionem & ecclesiæ ritus mutassent, quòd nouos instituissent populi doctores, quòd Missam abrogassent, quòd antiquæ religionis sectatores mulctarent, quòd non aras tantùm & baptisteria, sed templa quoq; diruerent, quòd ecclesiasticorum bona mobilia, supellectilem omnem & ornamenta partim amouissent, partim ad se receptis clauibus detinerent, quod nuper etiam editis ludis, virginē Mariam reliquósque diuos, per ludibrium vulgò traduxerint, quòd ipsius iurisdictioni se subtrahere cogitarent, quòd in protestantium fœdus atq; clientelam sese dedissent. quòd monachos & id genus alios, ad suæ religionis obseruationem, vi cogerent, & eos, qui non essent obsecuti, palàm afficerent contumelijs, & finibus etiam exterminarent. Hac audita criminatione, Cæsar, Augusti die sexto, Vuormacia dat literas ad illos, & grauissimè cōminatus mandat, vt & religionem & quæcunq; alia in pristinū statum restituant, donec publicè decretum aliquid fuerit. Triduo pòst, Moguntia dat literas ad senatum Coloniensem. audire se, cōcionatores quosdam in hoc esse totos, vt ipsos ab antiqua religione dimoueāt, quibus tamē ipsi fortiter adhuc restiterint: id autem permagnæ sibi voluptati esse, & monere, vt in eo permaneant, & ciues in officio contineant: hoc sibi longè fore gratissimum, & ipsa quoq; re, suo tempore declaraturū. In eandem propè sententiam pontifex quoq; tum senatui scripserat. itaq; conuocato populo senatus mandat, vt his edictis pareant. Calendis Iunij pontifex collegis primarij templi Coloniæ, scribit. in hac animi solicitudine & dolore, quem percipiat ex archiepiscopi vesania, valde se recreari fortitudine ipsorum atq; pietate, quæ non ipsis tantùm, sed & vicinis omnibus perquàm sit salutaris: quòd enim & amplissima ciuitas & prouincia tota sit incolumis, post Deū immortalem ipsis acceptū esse ferendū: itaq; permagnas ipsis agere gratias, ob tam strenuè nauatā operam, eiusq; rei perpetuā apud se fu-

Cæsar. litera ad Hildessem. litera cōminatoria.

Cæsaris litera ad Colonienses.

Pōtificis ad eosdem.

... esse memoriam: licet enim officium fecerint, tamen 1543 propter rem & exemplum, fateri, plurimum se ipsis debere: veruntamen opus esse constantia, vel eo maximè, ne, si relanguescant, archiepiscopus, cùm fortè superior euadet, grauiter in ipsos vindicet: sint ergò fortes in defensione nominis diuini & catholicæ religionis, & suæ ipsorum libertatis atque salutis, quam impius hæresiarcha studeat euertere totam & labefactare: non quidem ipsis opus esse monitore, sed tamen hoc etiam veluti calcar addere se voluisse currentibus, & rogare plurimum, dent operam, ne ille, qui sit indignus nomine archiepiscopi, nobilissimam ciuitatem contagione sua lædat: neque pro pastore illum habeant sed pro hoste: se quidē neque consilio nec ipsa re defuturum ipsis. Has literas Ioannes Poggius, pontificis apud Cæsarem legatus, Moguntia mittebat illis Augusti mensis die xxv.

Ioan. Poggius legatus Pontif.

Paulò ante hoc tempus, Galliæ rex in Veromanduos cum exercitu profectus, oppidulum Landresium Cęsari adimit, & opere pręsidioque munit. His ipsis quoq; diebus, Barbarossa Turcicus legatus, ductore Polino * Gallo, magna cum classe Tollonū applicuit, quod est prouinciæ Galliæ oppidum atque portus inter Massiliam atq; Niceam. eius de aduentu rex vbi cognouit, Angianum Vendomensem * cum copijs & triremibus illi mittit auxilio. postea simul ambo Niceam versus contendunt, & cùm oppidum atq; portum, Augusti mensis die vigesimo cepissent, arcem obsident.

Gallus Landresium capit.

De cuius præclaro facinore vide pag. 431.

Turcica classis in Prouinciam.

Arx Nicea obsidetur.

Alter Turcarum exercitus in Pannoniam irruit, Quinqueecclesiam oppidum, & vrbem arcemq; Strigoniam capit, Albam autem regalem expugnat. Miserat auxilia pontifex, Baptista Sabello, Iulio Vrsino, ducibus: verùm ij paulò serius aduenerunt.

Turcarū impetus in Vngariā.

Theologi Parisienses, vbi de Landro & Depensio triumphassent ad eum modū, sicut diximus, * doctrinæ capita promulgant, illa nimirum, quæ suprà * docuimus cōcionatori Landro fuisse priuatim ab illis proposita. sunt autem numero ad xxv. Res acta fuit Lutecię Calendis Augusti, & per pręconem tuba conuocato de more populo, recitata fuerunt dogmata, pòst etiam typis excusa mandatu regis, qui & illa sanciebat, & graui denunciata pœna, ne quis omniū contrà faceret aut doceret, edixit, addito etiam decreto de peruestigandis Lutheranis. Theologi præterea, nouicijs ipsorum professionis, & ijs qui nomen habent à lauri bacca, cæterisque mandant, vt hanc formulam sequantur. alioqui contubernio ipsis interdicunt. His illorum dogmatis aduersarium deinde scriptum edit Caluinus, & antidotum vocat, eosq; multo sale perfricat, & eodem ferè tempore libellum emittit, lingua Gallica scriptum, de sanctorum reliquijs, vt & hæc ætas & posteritas videat, quò fuerit delapsa religio: sed ea solùm, quæ sunt ipsi nota, recenset, & optat in alijs quoque prouincijs idem fieri. Sunt autem in eo numero, præsepe, cunæ, lintea,

Pag. 425.

Doctrina Sorbonica capita promulgata per Galliam.

Pag. 409.

Baccalaurei.

Antidotum Ioannis Caluini & lib. de reliquijs.

1543 lintea, præputium, sanguis Christi, partim purus, partim aqua dilutus, hydriæ nuptiarum in Cana Galileæ, vinum, quod tunc ex aqua Christus fecit, supellex vltimæ cœnæ, quam habuit cum apostolis, manna populi Israelitici: crux, calamus, claui, spongia, lancea, corona spinea, vestis, calcei, sudarium, lachrymæ Christi: lac, interula, capilli, cingulum, crepida, pectines, annulus Mariæ virginis: pugio & clypeus archangeli Michaelis: occiput, mandibula, cerebrum, digitus Ioannis Baptistæ: Cathedra, pedum, missaria vestis, cerebellū Petri: deinde, corpora diuorum, & quidem varijs in locis eadem. Ostendit autem, quanta veneratione populus hæc omnia sit prosecutus, cùm ea sacrifici non sine precio illis exhiberent, & è longinquo spectanda proponerent, rem videlicet nihili, friuolam, ab ipsis propter quæstum excogitatam, & quæ propius inspecta, nihil habeat præter fucum & vmbram. Cæterum, in Belgica duæ sunt vrbes potissimū, hoc nomine celebres, Treuirensis & Aquensis. huc enim, visendi causa reliquias, vt aiunt, confluere solebant homines, etiam ex Pannonijs & Illyrico, quum septimo quoque anno, vt maior esset authoritas & admiratio, suas merces negociatores illi proferrent.

Duæ vrbes celebres ob reliquias in Belgio.

Cæsar Moguntia Bonnam venit secundo flumine: docebat ibi tum Bucerus, vt antè * diximus, & Caspar Hedio quoq;, Argentina nuper accersitus ab archiepiscopo, vir & ingenij valde sedati, & ad docendum populum inprimis idoneus. Erant vterque non in nullo discrimine, maximè, præsentibus Hispanis: Cæsar etiam, vt eos dimitteret, ab archiepiscopo per legatos cōtendit: Melanchthon iam antè discesserat: illi etiam non multò pòst, impetrata dimissione, & constitutis ecclesijs atque ministris, domum reuerterunt. Inde Duram Cæsar petit, & quum ad Augusti diem vigesimum secundum eò venisset, postridie misso præcone, deditionem sibi fieri postulat: nisi faciant, bellum denunciat. Milites præsidiarij contemptim respondent, neque sibi periculum esse dicunt ab illo, qui iampridem sit factus esca piscium. nam rumor increbuerat, Cæsarem, quū post cladem Argieranam, * ex Aphrica domum rediret, facto naufragio, perijsse: & hæc opinio sic insederat animis populi Cliuensis, vt etiā illis, qui se non vidisse modò Cęsarem, sed conuenisse quoque dicebant, vix crederent. principi quoq; fuit idem persuasum, fatali quadam credulitate. huius autem figmenti putantur authores fuisse Galli, ne Cliuenses remollescerent, ac Cæsaris potentiam veriti, paciscerentur. Eo dato responso, Cæsar, communitis castris, & rebus omnibus instructis, Augusti die vigesimo quarto, prima luce, tormentis oppidum oppugnat, postea militē immittit, Hispanos maximè, quorum erat ingens alacritas. ij sæpe repulsi, quum plurimos è suis desiderassent, non prius conquieuerunt, quàm vi caperent. oppidanorum ea fortuna fuit, quæ solet esse, quum ferro via fit & aditus. Porrò, caput hîc ostentari solebat Annę, quæ mater fuit Marię virgi-

Cæsar Bonnam venit.
Pag. 426.
Bucerus & Hedio Bonnæ cum periculo docent.
Cæsaris expeditio in Cliuensem & victoria.
Vanus rumor de de Cæs. submerso.
Pag. 392.
Caput D. Annæ.

1543

virginis, eoque veniebat quotannis magna hominum multitudo, ad vigesimum sextum Iulij diem, qui consecratus est illi diuæ: sed Hispani victores, caput illud, inclusum auro, magna cum pompa religiosè deferebant in ædem Franciscanorum, ne in illa ruina & templi conflagratione periret. Oppido direpto & incenso, Cæsar progressus, Iuliacum, ac deinde Ruremundam, quod est ad Ruræ fluminis & Mosæ confluentē, oppidum Geldriæ munitum, deditione capit. nam Duræ calamitas inopinata, magnam omnibus trepidationem atq; terrorem attulit. Ruremunda Venlonum petit. eò tandem ad ipsum in castra venit, dux Cliuensis, comitatus Henrico Brunsuicensi, & legatis archiepiscopi Coloniensis Hermanni: cumque supplex deprecaretur, Brunsuicensis etiam & legati vehemēter intercederent, Cæsar tandem consurgit, & Auraicæ principi ac Granuellano dat negociū, vt leges illi præscribant. His ergò conditionibus in gratiam, Septembris die septimo, receptus est. ab ecclesiæ catholicæ religione non discedat: si quid mutauit, restituat: fidem & obedientiam Cæsari, Ferdinando regi & Imperio promittat: fœderi Gallico & Danico renunciet: fœdus nullum faciat, in quo non & Cęsar & Ferdinandus & ipsorum excipiantur heredes: à totius Geldriæ possessione decedat, & iusiurandum populo remittat: ad recuperandam Geldriam, si quæ fortè loca deditionem facere recusent, auxilia Cęsari subministret: Cęsar inuicem illi prouinciam Iuliacensem, bello nuper acquisitam reddit, duobus exceptis oppidis, Hensbergo & Sittardo. quæ sibi retinet ad tempus, donec de ipsius fide compertū habeat & obseruantia. Dum in Cliuensem Cæsar vadit, Galliæ rex, per Campaniam petit agrum Luceburgicum, & sororis filiam Ioannam, Cliuensi desponsam & publicè traditā ante biennium, vti suprà diximus, accersit, traducturus eam ad maritum. Ibat illa quidē inuitissima, sicut antè quoq; * demonstrauimus, veruntamen auunculo regi morem gerebat. Additus autem ei fuit à rege cardinalis Bellaius, episcopus Parisiensis, tanquàm vnus omnium maximè idoneus, qui ad animum ipsius flecteret, & totius itineris esset comes. Cumque iam peruenisset in Suessiones, inde petitura regem, ecce nuncius adfertur de subiugato Cliuensi. qua quidem re vehementer exhilarata, non sibi verendum amplius, & quorsum ea res pertineret, satis videbat. nec aberrauit: nam eo cognito, rex admodum fuit perturbatus, itaque domum illa reuertit. Ipse verò progressus nihilo secius. Luceburgum vrbem rursus occupat sub finem Septembris, & habita deliberatione, munit. Hoc etiam tempore, Britanniæ rex Henricus, fœdere nuper * associatus Cæsari, copias aliquot militum transmittit in Belgium, qui Cæsarianis coniuncti, Landresium obsident. Interea venit Metim, initio mensis Octobris, iussu Cęsaris, Carolus Bosetus iureconsultus, & primis aliquot diebus, cōmunicato cum senatu, cum monachis & ecclesiasticis con-

Cæsar Iuliacum & Ruremundā deditione capit.

Cliuēsis supplex Cæsari reconciliatur.

Filia Nauarræ ducitur ad Cliuens. ducem.

Pag. 381.

Gall. Luceburg. occupat & munit.

Pag. 429.

Landresij obsessio.

Cæsaris legatus ad Metenses.

1543 filio, quum ex concionatoribus alterum, ad se vocatum, acriter obiurgasset, mandat, vt ante triduum excedat vrbe, neque sermonem deinceps cum vllo ciue conferat, capitis denunciata pœna, si secus faciat. post, ad idus Octobris recitatur edictum Cæsaris, quo senatui mandat, ne quid noui dogmatis admittant, & in sontes animaduertant. itaque senatus edicit ciuibus, vt antiquam religionem colant, vt suspectos & improbatos libros intra septimum diem proferant in medium, vt ecclesiæ legibus pareant, vt diebus vetitis ab esu carnium abstineant, vt ordinis ecclesiastici viros reuerenter habeant, vt qui propter diuersam religionem sese dederunt in clientelam atque fidem protestantium, intra certum tempus ei renuncient: qui secus fecerint, ijs & mulctam & exilium & alias pœnas, pro cuiusq; merito, constituit. Barbarossa cùm arcem Nicenam * frustrà circumsideret, copiæ etiam Cæsaris ex Insubria superuenirent, Daualo ductore, maturius paulò, quàm tempus anni postulabat, exercitum in hyberna, Tollonum deduxit. hoc enim oppidum ei rex attribuerat, iussis illinc emigrare ciuibus & incolis.

Pag. 431. Barbarossa Nicenæ arcis obsidionem soluit.

Vigebant hoc anno seditiones atque turbæ per Scotiam, diuisis procerũ animis. nobiles enim illi, quos in Anglia captos fuisse diximus, * liberaliter à rege dimissi, rebus eius vehementer studebant: cardinalis autem Scotus, qui magnos haberent in Gallia census annuos è sacerdotijs, & regina Guisij filia, regis Galliæ partes tuebantur. A morte * Scotiæ regis, Henricus octauus in hoc erat totus, vt Eduardo filio suo reginula Scotiæ nuper nata desponderetur. in ea re bonam operam nobiles illi, quos diximus, ei nauauerant: & quum Iacobo Hameltonio * gubernatori persuasissent, cardinalem Andreanum * capiunt, & reginam in arce quadam obsident, & confectis literis, matrimonium illud ratum habent. Cùm autem Galliæ rex concilium hoc turbaret, nobilitas etiam reginæ sortem indignè ferret, & Hameltonius in alteram partem transiret, discessum fuit à pactis: itaque bellum rursus incruduit inter ipsos, & Anglos, vt infra * dicetur. Bellum etiam erat Daniæ regi cum Cæsarianis Belgis, propter Christiernum regem captiuum & ille quidem protestantes de auxilijs interpellabat, sed hi causam hanc ad fœdus nihil pertinere dicunt. nam cautum erat, si religionis nomine bellum ei fieret, vt tunc communibus auxilijs defenderetur.

Seditiones per Scotiam.
Pag. 417.
Pag. 417. Reginula Scotiæ Eduardo desponsata.
Consobrino Regis Scotiæ, pag. 417.
Qui trucidatur pag. 515.
Pag. 444. Bellum Danorũ in Cæsarianos.
Dan. rex frustrà de auxillio sollicitat Protest.

Cliuensis, facta cum Cęsare pace, legatum mittit ad Galliæ regẽ, eiusque fœderi renunciat, & vxorem sibi mitti petit, pro cuius transitu fidem publicam Cæsaris impetrasset. Rex legato respondet, quò minus ei sit & vxor tradita, & missus etiam exercitus, per se non stetisse, verùm ipsius factum esse culpa, qui nunciarit neque patére viam per ea loca, nec alimoniam subministrari posse: quicquid promiserit, liberaliter se præstitisse, & aliquandò plus etiam quàm deberet: ipsum verò minus rectè fecisse, qui sui generis & condi-

Huius trãsactio fit pag. 446. Cliuensis fœderi Galliæ renunciat, & vxor desponsa, pag. 366. 381. denegatur. Sed vendomensi datur. pag. 639.

[...]ditionis oblitus, in talem seruitutem sese coniecerit: ad neptem quod attinet, licere vt de parentum atque etiam illius voluntate [c]ognoscat: se quidem ipsi nulla re deuinctum amplius esse. Cæsar, [c]ompositis rebus per Geldriam, Octobri mense Landresium venit, [i]ngenti cum exercitu. venit etiam eò Galliæ rex, totis viribus, & [o]mninò res ad prælium spectabat: sed quum annonam intulissent Galli, silentio noctis illinc discedunt, nec deprehensum hoc ab hoste fuit prius, quàm illuxisset. tunc demum insecuti, postremum agmen morantur, & complures interficiunt. Et quia iam suberat hyems, Cæsar nihil amplius tentandum existimans, cùm ad obsidionem Luceburgi copias aliquot misisset, reliquum exercitum dimittit. Landresij militabat Cæsari voluntariè Mauricius. qua quidem re magnam sibi beneuolentiam & aditum ad illius amicitiam comparauit. Per hyemem, Lotharingiæ dux & alij quidam de pace intercedunt, sed id frustrà fuit. Cæsar Landresio domum reuersus, Ferrandum Gonzagam, proregem Sicilię mittit ad Angliæ regem, vt eum aduersus Gallum amplius excitaret. 1 5 4 3

Gallorum fuga ad Landresium.

Mauritius voluntariè Cæsari militat. *Item pag. 448.*

Cæsar ad Angl. Regem legatum mittit.

De Gulielmo Furstembergio diximus * nō semel: is factus alienior à rege Galliæ, per Granuellanū sibi viam facit ad Cæsaris gratiā: [a]tq; fidem suam approbaret, collectis in agro suo copijs aliquot peditum, media bruma Luceburgum petit, & Cæsaris copijs sese coniungit: sed cùm Galli, ductore Longeuallo, commeatū intulissent, nulla re perfecta discedit, multis ex frigore desideratis & inedia.

Guliel. Furstembergius deficit à Gall. ad Cæsarē. *Pa. 113. 331. 332.*

Suprà * dictum est, Imperij conuentum à Cæsare fuisse indictū ad vltimum Nouembris diem: protestantes ergò Francofurti prius conueniunt, & de rebus ab se tractandis in comitio, deliberant: & cùm propter bellum Gallicum res extraheretur, Saxo & Lantgrauius, datis ad Cæsarem Nouembri mense literis, ad comitia se venturos dicunt, si quidem ipse veniat, & sibi socijsque publica fide caueat. Cæsar ad ea, Bruxellæ, Decembris die decimo, sese venturum, & Ianuario quidem mense, respondet, ac simul cautionis formulam mittit: illos verò, qui suis hostibus fide vel pactione sint addicti, excludit, Galliæ regis designans emissarios occultos. Initio deinde Ianuarij mensis è Belgio profectus, Spirā venit. huius mēsis die xxiii fuit magna solis eclipsis, interdiu, sic vt ab omnibus non sine admiratione conspiceretur: Lunæ quoq; tres hoc anno fuerunt eclipses plenæ. res nimirū prodigiosa, & quam à Caroli magni tempore non accidisse physici dicunt. Cardinalis Farnesius Alexander, itinere facto per Galliam, Cæsarem euntem ad comitia conuenit, ab eoq; Vuormaciæ dimittitur. legationis causa fuisse putatur, intercessio de pace. Frequens admodum fuit hic Spiræ conuentus. nam & Ferdinandus rex, & electores omnes, quòd rarò fieri solet, & plærique omnes principes aderant, & in his etiam Cliuensis.

Pag. 428.

Protestantium cōuentus Francofurti.

Saxonis & Lātgrauij literæ ad Cæsarem eiusq; responsio.

1 5 4 4

Comitia Spiræ.

Solis & Lunæ eclipses insolitæ.

Alexā. Farneſ. ad Cæſ. missus legatus.

Aduenienti Saxoni, quod fuit decimo octauo die Februarij

1544 mensis, obuiam profecti sunt Lantgrauius, archiepiscopus Coloniensis, Fridericus Palatinus, & Siciliæ prorex. biduo pòst fit initium, & proponit Cæsar. Quibus de causis, Hispania relicta, rursus in Germaniam iter susceperit, & conuentū hunc indixerit, literis suis Genuæ datis * explicasse: nec opus esse repetere seu cōmemorare, quàntópere salutem reipublicæ semper amârit, quò videlicet domi compositis rebus omnibus, in Christiani nominis hostem arma sumerentur: ideoq; superiori comitio Ratisbonæ * diligenter egisse de cōparandis copijs & auxilijs: quùm anno sequenti bellum aduersus illum susceptū, minus fœlicem haberet exitum, * in postremis deliberationibus placuisse, finitima loca præsidijs tantûm & operis, hoc quidem in tempore, esse communienda: iam, licet ipse tùm vehementer optarit adesse bello, pro sui muneris ratione, tamen, quibus rebus, & per quem sit impeditus adhuc atque tardatus, notum esse publicè: nam impulsu stipendioq; Galliæ regis, anno superiori, Turcicam venisse classem in mare Ligusticum, & in Sabaudiæ ducis, Imperij principis agrū inuasisse, & capta Nicea * cū portu, magnis viribus arcem ijs locis obsedisse, & tormētis acriter oppugnasse: ac licet suis copijs aduentantibus * obsidionē soluere coacti sint, tamen in alia tùm Imperij,* tùm Hispanicæ ditionis loca circumtulisse bellum, & in hoc nunc esse totos, vt omnia disperdant: in summum ergò periculum & extremū ferè casum rem esse deductam, ac nisi coniunctis animis & viribus occurratur, futurum, vt serò nimis calamitatem suam Germania deploret & agnoscat: se quidem ijs malis optasse non semel mederi, sed inferente sibi bellum Galliæ rege, diuersis locis, nec in Germaniam redire, neque sua cum ipsis auxilia coniungere potuisse: cur autem Germaniam Turca tàm confidenter petat atq; tentet, cur etiam in illum suscepta bella tàm infœliciter adhuc administrata sint, hāc esse causam, primùm, quòd de dissidio religionis, de publicis & priuatis ordinum offensionibus, de statu rerū & ijs quæ geruntur in Imperio, singulis temporibus, per Galliæ regem ille cognoscat, ad quem ista perferantur: deinde, quod in Galiæ rege fauorē & auxilia sibi parata esse videat, vt proximis comitijs * explicatum testimonijs atq; literis, nunc etiā ipsa re demonstratum sit: & quanquam vtile reipublicæ fuisset, hos Galliæ regis conatus opprimere statim & resecare, ne longius vagarentur, tamen placere sibi, quod in proximo Noribergę * conuentu responsum ea de re dederunt: quia verò ille communem omnium & immanissimum hostem in rempublicam Christianam excitat & armat, existimare se, fore vt hoc bellum, quod ipse iam in illum necessariò suscipit, non secus habeant, quàm si in Turcam ipsum suscipiatur: fore etiam, vt non solùm actiones illius atque consilia damnent, sed opem quoq; sibi ferant, quò nimirum ab hoste domestico liberatus, vim omnē aduersus Turcā explicare possit: cæterùm, audire

Actio Cæsaris in conuentu Spirensi.

Pag. 428.
Pag. 389.
Pag. 417. 391.
Pag. 431.
Pag. 434.
Pag. 431.
Pag. 419.
Pag. 419.

[illegible]se, non absque molestia, quæ decreta sint auxilia * comitijs [illegible]nsibus, nō esse collat. sicut oportuit & serius multò, quàm expe[illegible] reipublicæ: cùm enim in ijs Ferdinandus rex frater spem ferè [illegible] collocasset, & superiorum annorum sumptibus exhaustus [illegible] multùm ipse præstare posset, Turcam hoc anno * proximo [illegible] alia quædā ademisse nobis oppida & arces quæ sanè clades [illegible] euitari, si quidē auxilia decreta, suo tempore administra[illegible]ssent: quum is ergò sit rerum status, cùm in hoc Turca totus [illegible]boret, vt expugnata Vngaria, tanquàm propugnaculo, & multis [illegible] patefactis vijs, Germaniam debellet, quum res ipsa postulet, vt [illegible]nonij liberentur, ne videlicet destituti Turcicum imperium su[illegible] cogantur, & ex amicis fiant hostes, petere, vt de re tanta deque [illegible]petuis & continentibus auxilijs deliberēt, non defendendi tan[illegible] sed & inferendi belli causa. quò videlicet ab vxoribus & liberis [illegible] communi patria, pestis hæc omniū nocentissima profligetur: [illegible] verò quod attinet, quæ magnum hucusq; publicis actioni[illegible] impedimentum intulerunt, cupere se, quantùm omninò pos[illegible], remedium adhibere: & de religione quidem scire ipsos, quantus [illegible] suus interuenerit & solicitudo, multis abhinc annis, ac nuper [illegible] Ratisbonæ * sed cùm ibi non posset iniri concordia, reiectam [illegible] causam ad concilium aliósque conuentus: ac deinde solicita[illegible] ab se * pontificem, conciliū indixisse, cui sanè decreuerit ipse[illegible] interesse, * nisi Galliæ rex bellum sibi mouisset: Interea quid a[illegible] sit, è suis hoc ipsos legatis hauddubiè cognouisse: nunc verò, [illegible] idē adhuc maneat dissidium, reipublicæ sanè vehementer in[illegible]modum, petere, dispiciant ac secum ipsi cogitēt, qua potissimùm [illegible] tolli possit & emendari, sibique orationem illam, quæ videbitur [illegible] optima, demonstrent; vt etiam Cameræ iudicium, publicæ pa[illegible] vinculum & firmamentum, legitimè constituatur, & iam antea [illegible]prouidisse, & deinceps quoque nihil in eo prætermissurum. Eo[illegible] die Ferdinandus rex, per legatos, de Turcarum excursionibus [illegible] locutus, auxilia petit. Statim post hæc, Saxo, Lantgrauius at[illegible] socij, ad Cæsarem oratione conuersa, scis, inquiunt, inuictissime [Cæ]sar, quemadmodum inde ab initio testificati sumus, velle nos in hoc amplissimo cōsessu causam explicare susceptæ defensionis ad[uer]sus Henricum Brunsuicensem: eiusdem nunc quoque sumus [volun]tatis atque consilij: neq; dubitamus, quin audita re tota, cau[sæ] nobis apparebunt graues atque iustæ, quamobrem & ea defen[sio] nobis necessariò suscipienda fuerit, & illi non liceat interesse cō[ci]lio principum: sed quia videmus illum ingerere se ipsum huic con[ses]sui, nobis minimè comprobantibus: quod vnum possumus atq; [li]cet, ne videlicet deliberationes publicæ tardentur aut impediātur, [pro]fitemur nos illum non habere nec agnoscere pro principe Im[pe]rij, nec etiam velle ius aliquod nostrū, per ipsius præsentiā nobis

1544

Pag. 389. 402.

Pag. 431.

Pag. 383.

Pag. 391.

Pag. 407.

Ferdinandus cōtra Turcam auxilia petit.

Actio protestātium, de negotio Brunsuic. apud Cas. pag. 429.

1544 deminui. Brunsuicensis ad ea, mox è vestigio, per cancellarium Saxo, inquit, Lantgrauius atque socij, violato iure diuino & humano, perruptis Imperij legibus & fracta fide publica, per vim & summam iniustitiam, prouincia mea me spoliarunt. * quo quidem nomine ipsos ad Cameræ tribunal * accusaui: quod cùm ità sit, nec locum in Imperij senatu habere possunt, &, si quem habuerunt, eum hoc admisso facinore, iam amiserunt, & digni sunt, quorũ consuetudinem omnes defugiant: si verò res ità ferat, vt in publicis deliberationibus mihi sit ipsis assidendũ, profiteor, me nec hunc eis locũ tribuere, nec actioni meæ quicquam velle propterea derogatũ esse. Protestantes iam tum cupiebant facti sui rationẽ, & rem omnẽ cõmemorare de scripto, ne videlicet illius criminatio vera putaretur, aut in animis hominum defixa maneret: sed per Fridericum Palatinũ atq; Nauium Cæsar petebat ab ijs, quia multus iam esset dies, vt differrent. * simul affirmabat se velle diẽ ipsis designare, quo sua proponant. itaq; morem illi gerunt. Et quoniam in consessu principum, Lantgrauius tunc fortè proximum habebat à Brunsuicensi locum, Ioannes Palatinus princeps, Simmerius, vitandæ simultatis causa consurgit, & medius inter vtrunq; sedet, professus antea, ne sibi suæq; familiæ fraudi sit istud aut præiudicet. monitu Cæsaris id fecisse putatur. pridie Saxo & Lantgrauius Fridericum Palatinum atque Nauium orauerant, efficerent per Cęsarem, ne Brunsuicensis in cõmunem cœtum veniret: id autem impetrari non potuit, cùm Cæsar illũ excludi nõ posse diceret, nisi causis primũ explicatis. Galliæ rex, qui facilè poterat scire, Cæsarem de se grauẽ habiturũ querimoniam ad principes, legationẽ decernit amplissimã, Ioannẽ Bellaium cardinalem, Franciscum Oliuerium Alenconium, Africanũ Malleium, prætorem Diuionensem: Hi quum Ianuario mense venissent Nanceium, oppidum Lotharingiæ, subsistunt, & cautionem Cæsaris expectãt, fœcialẽ enim rex præmiserat Spirã, eius rei causa, cum literis ad Cæsarẽ, & priuatim etiã ad principes electores, quibus literis petebat suis legatis publica fide caueri. Cùm autem ferè sub exitum Februarij, fœcialis eò venisset, indutus veste solenni, sicut fieri consueuit, sistitur à Granuellano, cui & literas reddit sui regis ad Cæsarẽ scriptas, cùm aliter non posset, & sui causam aduentus explicat, & legatis, qui non ità procul absint, iure gentiũ caueri petit. Iussus manere domi, & diligẽter obseruatus, ne quis ad ipsum colloquendi causa veniret, quarto pòst die dimittitur, asperrimis verbis. Imprudenter ipsum fecisse, & magnũ adijsse capitis periculum, qui sit ausus eò venire: nam regẽ, qui sit hostis Germaniæ, non habere quod agat intra fines Imperij, neque ius gentium illi communicandum esse: redeat ergò domum, & hæc regi suo renunciet: nõ esse verò, quòd post hac aut ipse vel quiuis alius accedat: & nunc quidem ipsi condonari factum atque remitti, clementia quadam

Brunsuicensis in protestantes recriminatio.

Pag. 410.
Pag. 417.

Hanc actionem habes, pag. 241. 443. 447. 473.

Legatio Galli ad Comitia Spirensia: Eius orationem habes, pag. 445.

Fœcialis Gallicus Spiræ malè acceptus.

Cæsaris

1544

[illegible] magis, quàm pro ipsius merito, sed caueat in posterum: a-[illegible] non laturum impunè: nam fecisse contra leges fœciales, nec [illegible] Cæsaris domicilium ei licuisse venire, nisi de illius permissu: [illegible] ad literas attinet, quas habere se dicat, ità regē esse de repub[illegible] Christiana & inprimis de Germania meritum, vt in hoc rerum [illegible] Cæsar neque velit neq; debeat eas recipere, ne per illius vsita-[illegible] scribendi genus atq; promissa, vel ipse vel etiam alij decipian-[illegible] Hoc responsum gallicè perscriptū ei datur. Sic ergò remittitur [illegible] literis regis ad Cæsarē scriptis atq; principes, & additi fuerunt [illegible] nonnulli, qui Nanceium vsque perducerent. huius autem [illegible] fuit communicatum principibus, ac plærisque videbatur [illegible] Imperij consuetudine esse alienū. Ea re cognita, legati ma-[illegible] in angustijs, valde soliciti, quomodo sine periculo domū [illegible]: collato autem consilio cum Lotharingiæ principe Anto-[illegible] noctu clanculum discedūt, inq; Galliam propinquā reuertun-[illegible]. Dum adhuc Nancei commorātur, venit Spiram principis An-[illegible], vt, quod ipse non potuit, nec alij quidam, hoc ista, quæ [illegible] esset è sorore neptis, & precibus & lachrymis & cōmenda-[illegible] quadam sexus impetraret. sed & hoc frustrà fuit. Cæsar enim [illegible] prorsus obfirmato bellum cogitabat, & ità faciundū dice-[illegible] cōsiliarij, retinendæ causa dignitatis & existimationis. Lotha-[illegible] verò dux, etsi neutri erat addictus, & quanquam iam olim [illegible] vtroq; pactus erat, vt id sibi liceret, tamen, cùm ad suos fines bel-[illegible] esse gerendum, nec id sine graui suo dispendio fieri posse vide-[illegible], de pace * multū erat solicitus. Februarij die nono, principes qui-[illegible], hortatu Cæsaris, Spira dant literas ad pontificem Romanum. [illegible] anno superiori audissent, Cæsaris copijs & ipsius etiam auxi-[illegible], Turcas atq; socios ab arcis Nicenæ obsidione * depulsos, fuga-[illegible] salutē quæsiuisse, magnam animo se percepisse voluptatē atq; [illegible], eoque magis, quod intelligerent, illo capto propugnacu-[illegible], non ecclesiæ modo Romanæ prouincijs, verum & Italiæ & vni-[illegible] reipublicæ magnum imminere discrimen: sed quum in hoc [illegible] ex fide dignis audiant illos restaurare * Tolloni classem atq; [illegible], vt arcem illam in suam potestatem redigant, angi non me-[illegible], ob cōmune non periculum modò, sed dedecus etiam: & [illegible] esse causam, quamobrē pro sua in ipsum obseruantia & amo-[illegible] scribant ad ipsum, qui sit reipublicæ parens. itaque rogare pluri-[illegible], vt Sabaudiæ principi Carolo suum & consiliū & opem com-[illegible], & pro singulari sua prudentia secum ipse cogitet, quantò [illegible] & reipublicæ sit vtilius, primo statim vestigio, depellere hostē quàm differre longius, & post amissam arcem omnium opportu-[illegible], ad arma velle concurrere: rationem etiā ineat, quomo-[illegible] tàm barbarus hostis, non ab ea tantū arce, verum ab ijs etiam [illegible], vbi portum atque receptum habet, profligetur: nam si Turcā

Legati Galli clam se subducunt.

Principū literæ ad pontificem.

Vt & pag. 435.

Pag. 434.

1544 atque socios ducat hostium loco, quod quidem omninò facturum putent, pro ipsius in rempublicam charitate, & summi quoque pastoris officio, si vires huc omneis & ecclesiæ facultates impendat, non dubitare se, quin populum suum Deus è manibus inimicorum eripiat: & quum in arce illa magnum salutis momentum esse collocatum videat, obsecrare iterum, det operam, ne veniat in alienam ditionem: hoc & Deo longè gratissimum, & toti reipublicæ futurum esse perquàm salutare. Pontifex ad ea XXVI Februarij die respondet, vt arx Nicena cõsistat, daturum se deinceps operam, sic vt adhuc quidem fecerit: pergratam sibi esse ipsorum erga se beneuolentiam, & sperare, quemadmodum de Nicea soliciti sint, futurum, vt pro republica non minorem quoq; curam suscipiant: hoc enim ipsos inprimis decere: quo semper ipse fuerit animo in communem hostem, inde à suæ administrationis initio, palàm esse notum: etenim aduersus illum auxilia se perpetuò tulisse, belliq; subministrasse duces atq; classem, in Pannonijs * & in Aphrica: * nihil denique non fecisse, quò tàm sæuum & importunum hostem ab orbis Christiani ceruice depelleret: itàque continentibus ac propè quotidianis impensis exhaustum esse per hoc decennium, quo reipublicæ præsit: & hos quidẽ sumptus fecisse in maximis angustijs ærarij, quandò videlicet defectione multorum valde sint illius accisæ facultates & imminutæ: quid? an vllum suum desiderari possit officiũ, qui non modò crebras miserit legationes, verùm ipse quoque profectiones multas reipublicæ causa susceperit? ante bienniũ ab se fuisse indictum concilium, * Tridenti, Germanicę ditionis oppido, nimirùm vt pax Germaniæ restitueretur, emendarentur vitia, componerentur dissidia regum, & belli Turcici rationes inirentur: sed nihil adhuc labore & solicitudine sua profectum esse: nam remanere cõmunis morbi causam, & rempublicam veluti tabe quadam indies magis atque magis interire: quòd autem arcis Nicenæ tuitionem sibi tantopere commendent, esse pergratum, & omni ratione deinceps curaturum, vt non vni tantùm loco bene sit, verùm, ne cæteras quoque prouincias contagio lædat, & vt à Turcis ac id genus impijs hominibus respublica liberetur: sui enim esse muneris, in vniuersum prouidere membris omnibus, & languenti corpori medicinam facere: sicut ergò Niceam sibi commendent, ità se vicissim reipublicæ salutem ipsis commendare, quæ valde sit afflicta & debilitata: sanandi verò rationem esse primam & vnicã, vt regum animi concilientur; nam ab eo fonte manare quicquid sit incommodi: dissidijs autem illis sublatis, pristinum nitorem esse rediturum: etenim ante simultatem hanc & offensionem, nec hæreses in Germania, neque per Pannonias aut Italiam extitisse Turcas: vbi primùm verò discordiæ ciuili patefactus fuit aditus, è vestigio natas esse hereses & factiones & odia tum publica tum priuata, sed &

Gallus obliquè perstringitur.

Pontificis responsio ad literas principum.

Pag. 401. 417.

Pag. 407.

[illegible]cilium, quò minus cogeretur, impeditum adhuc atque [illegible] esse: stabiliendam igitur pacem, quæ prius fuit, & medico [illegible]tione tollendum esse morbi principium: nam pace fuga[illegible] atque Turcam: cōcilio autem, quod pace recuperata per[illegible] hæreses omneis, & quicquid est vitiosum, profligatū iri: si [illegible] non esse, quòd vel Niceam ab hoste defendi, vel vllam or[illegible] Christiani partem à periculo vacuam esse posse putent, imò fu[illegible], vt omneis eadem inuoluat calamitas atque ruina. Martio [illegible] decessit è vita Ludouicus Palatinus elector, eique succedit [illegible] frater. Electores ac reliqui ordines omnes, monitu Cæsa[illegible] Aprilis die secundo dant literas ad Heluetios. Qua de causa bel[illegible] decreuerint aduersus Turcam * ante bienniū, id ipsos tunc ex [illegible] regis atque etiam è suis accepisse legatis; & dolere sibi, [illegible] non liberalius tunc ad ea responderint; Cæsarem tunc quidē [illegible] huic interesse bello, sed impeditum à Galliæ rege fuisse, [illegible] non modò diuersis locis bellum ei fecerit, sed Turcarum etiam [illegible] solicitarit: & anno proximo, Turcicam classem, illius auspi[illegible] ductu, ingressam in mare Ligusticum, intulisse bellum [illegible] principi, capta Nicea. * classem autē istam habere nunc [illegible] suam adhuc stationem in Gallijs, * & in hoc intentam esse, [illegible] rebus Imperij Cæsarisq; quàmplurimum noceant: hoc [illegible] facinus * regis, tam horrendum & inauditū, eò magis esse de[illegible], quod ad impiæ gentis amplificationem, ad reipublicæ [illegible] periculū longè maximum pertineat: Itaque sibi cum primis [illegible] mirum, quod ipsi, quibus non minus quàm cæteris Germa[illegible] à Turca sit metuendum, Galliæ regi copias in illud bellū auxi[illegible] miserint, qui Turcam habeat socium & adiutorē: nam sine ipso[illegible] auxilijs non temere illum fuisse bellum hoc ciuile suscepturū: [illegible] etiam ad se deferri, denuo solicitari ipsos de nouis mittendis [illegible] cum autē ad omneis æquè pertineat, non modo Turcicam [illegible] reprimere, sed illorum quoque socijs auxilia quecunq; detra[illegible] seruandæ causa reipublicæ, orare se plurimum, ne Galliæ regi, [illegible] propter impiū fœdus haberi debeat pro communi hoste, suos [illegible] militare patiantur, & eos qui iam fortè profecti sint, reuo[illegible], & ità se gerant, vt publicam salutem ipsos noluisse negligere, [illegible] possit.

Ludouicus Palatinus moritur, succedit Frid.

Pag. 402.

Ordinū Imperij Litera ad Heluetios.

Respōdetur, pag. 444.

Pag. 431.

Toloni, pa. 434.

Pag. 431.

[illegible] de rebus à Cæsare propositis deliberatur, Saxo, Lantgra[illegible] atque socij, Brunsuicense Henricum, Aprilis die quinta, coram Cæsare, Ferdinando rege, & totius Imperij consessu, de scripto, grauissimorum criminum accusant, & ordine commemorant etiā, quid dami dederit Brunsuico * ciuitati & Goslariæ, * socijs & cōfœderatis, quorū salutis defendēdæ causa, coacti sint ipsi vim illam iniustā propulsare. Postea recitant, quemadmodū annis nūc aliquot [illegible] in hoc fuerit, vt bellum ipsis per occasionem inferret: idque

Protestātes Brūsuicensem accusant.

Pag. 410.

1544 literarum testimonijs demõstrant, quas, illo finibus * eiecto, & arce primaria capta, * repertas fuisse, supra diximus. ijs in literis, quas prope omneis ad Moguntinum, ad Bauarum & ad Heldum scripserat prius, * quàm eijceretur, Cæsaris aduentũ ab Hispanijs, frequenter optat, & cum aliquid esset spei, iactat & minatur: & vbi iam Cæsar venisset, ac lentius ageret, de illius cunctatione queritur atq; mora, neque sibi socijsq; satisfieri, & fœdus Noribergæ factum * negligi deplorat, & in Granuellanum, qui sit pecunia corruptus à protestãtibus, omnem huius rei culpam confert, eique conuitium facit, & mortem ignominiosam, pro ipsius merito, precatur, & Cæsarem dormire, nec excitari posse, & illius nomen obducere se frequenter ait, ad speciem solum atque terrorem, sicut aucupes aliquando soleãt ostentare mortuũ accipitrẽ, territãdi causa. hæ & id genus aliæ multæ literæ, quibus affectum & voluntatem suã prodit, recitatæ fuerunt. In eandem ferè sententiam & Bauarus & Heldus ad ipsum inuicem scripserant. Et quia Georgij Saxonis frater Henricus ad protestantium fœdus accesserat, mutata, sicut diximus, * religione, literis & internuncijs Cæsarẽ, vt illi facultates omneis adimeret, sollicitauerat * Brunsuicensis, fore sperans, vt in eius regionis possessionem ipse mitteretur. huius quoque rei literæ sunt recitatæ. post hæc, impium esse, ac pontificiam quoque religionem, cuius defensor videri velit, ab eo contemni & ludificari, dicunt, idque testimonio luculentissimo docent. Habebat Brunsuicensis in matrimonio, Vuirtẽbergici ducis Vlrichi sororẽ, Mariam. huius erat in gynecæo puella quædam eleganti forma, genere nobilis, Eua Trottina. cœpit hanc ille deperire, & cum persuasisset, proles aliquot ex ea procreauit: deinde, quo minus res deprehẽderetur, & vt eius frueretur consuetudine diutius, consilium ei dat, vt domũ ad parentes velle redire simulet. currum, equos, & quicquid esset ad profectionem necessarium, ipse subministrat. Abit illa, cunque domum ire putaretur, in quandam illius arcem abducitur. huius arcis præfectus iam antè doctus erat ab eo, quid fieri oporteret: adhibentur etiam vna & altera muliercula, quibus ipse maximè fideret. Eua paucis pòst diebus, quàm eò venisset, in lectulum sese componit, & morbum simulat. ille iam antè curauerat fieri simulachrũ ligneũ quod hominis mortui caput, ceruicẽ atq; pect⁹ repræsentaret: reliquę corporis partes erant expressæ linteo quodã. id effarciebant mulierculæ cinere vel terra, sic vt solidũ videretur. pòst, ligneum caput atque pectus ei linteo sic effarcto superimponũt & accommodant. linteum verò sic erat formatum, vt etiam obduceretur capiti. Compositum ergo corpus adhunc modum & obuolutũ, humi reponitur, vt in mortuis fieri cõsueuit. statim ex mulierculis altera venit ante cœnaculum præfecti, nunciat Euam esse mortuam: mox ille iubet parari thecam ad reponendum corpus: deterrendi verò causa nequis

Pag. 410.

Brunsuicens. literarum capita.

Pag. 339.

Pag. 338.

Pag. 330. 347. 344.

Pag. 367.

Festiua de Brũsuicensi & ipsius amasia, Eua Trottina narratio.

quis propius accederet, fingũt interijsse pestilentia,& iuniperi gra- 1544
nis alijsq; rebus odoratis faciunt suffitum. postea funus effertur, &
cum pompa deducitur ad Fanciscanos. ij, qũum humo conditum
esset honorificè, suis vsitatis precibus atque sacrificijs illud prosequuntur & Deo commendant, & totum annum deinceps pro cõcione populum hortantur, vt pro mortua Deum deprecentur. Mandatu quoque Brunsuicensis funus ei fit in eius arcis. vbi mortua esse ferebatur, sacello, conuocatis illuc ex agro vicino sacrificis: idem fit in arce primaria, Vuolfebutelo, quæ non procul abest vrbe Brũsuico. nam & huc ille mortẽ eius nunciauerat. his autem exequijs aderat ipsius vxor cum pedissequis & cœtu virginum, omnes cultu lugubri. Venerant eò vocati multi sacrifici, quibus deinde datum fuit epulum, & singulis aliquid loco mercedis, pro veteri & inter pontificios vsitata consuetudine. Interim Eua, cuius mortem adeò multi deplorauerant, rectè valet in arce Stauffeburgo, vbi subinde reuisit ipsam Henricus, ab eóque tempore proles ex ea sustulit ad VII. vxori quoque persuadet, vt Euæ parentibus atque propinquis mortem illius nunciet. Cum autem illam superesse, & Stauffeburgi detineri, fama deinde spargeretur, vxor, ad quam etiam illud emanauit, vehementem suspitionem concipit, & è seruulis, quid esset rei, percunctatur: sed ille, ne quis omnium ad ipsam veniret, ex quo posset aliquid cognosci, vetabat. hanc vero suspitionẽ, illa, quoad viueret, in animo defixam habuit, & subinde datis ad eum literis, miseriam suam deplorabat. Hoc eius factum inter alia fuit etiam in eo consessu recitatum, vt, quid de sua sentiret ipse religione, notum fieret omnibus. Accusationis hic erat exitus, vt docerent, quàm iustis de causis & necessarijs arma sumpserint in illũ, qui contemptis & Cæsaris & Ferdinandi regis edictis, pacem publicam turbasset, ac nihil non iniuriarum socijs fecisset atq; confœderatis. Huic actioni Brunsuicensis non aderat, ita volente Cæsare: nam protestantes optabant illum adesse coràm, de eoq; Cæsarem interpellauerant.

Postridie paschæ, qui tum erat Aprilis dies XIIII, Cæsariani milites, Alphonso Daualo ductore, confligũt in Pedemontio cũ Gallis, ad Carignanum oppidum, & superantur multis millibus desideratis. Gallorum dux erat Angianus Vendomensis, de quo supra diximus. * ea nunciata clade, Cæsarem multi putabant non recusaturum actionem pacis, verum obfirmate bellum parabat. *Gallorum ad Carignanũ victoria.* *Pag. 431.*

Brũsuicensis, accusationi protestantiũ, Aprilis die XXIII respondet, & vim magnã conuiciorũ passim effundit, & coniurationem, rebellionẽ, perfidiã, rapinam, Gallicam & Turcicã societatem illis obijcit, & de literis, in arce repertis vtcunque potest, excusat, & si quidem ipsorum excutiantur arculæ, multo posse reperiri deteriora dicit: illud autem, quod de Eua diximus, * non multis attingit. *Actiones inter Saxonẽ sociosq; & Brunsuicensem.* *Pag. 442. 443.*

Huic

1544 Huic recriminationi protestãtes iterum respondent: & cum publicè nihil amplius in eo Cæsar fieri vellet, scriptum exhibent, idem postea facit Brunsuicensis. Aprilis die XXVII, Sabaudiæ dux Carolus, Galliæ regem in senatu principum, per legatos iterum accusat, & præter superiorum annorum vim ac iniuriam, excitatum ab eo dicit Turcicum legatum Barbarossam, qui Gallorum copijs adiutus, Niceam oppidum suum *deditione ceperit, contráque fidem datam diripuerit, & plurimis in seruitutem abductis, incenderit. Petit igitur, vt sibi vehementer adflicto subueniant, præsertim, cum ad arcis obsidionē omnino redituri videantur hostes: pontificem ab se rogatum de auxilijs, illud solum vectigal sibi largitum esse, quod ei quotannis dependere soleant ecclesiastici: sed illud esse vehementer exiguum in hac sua tenuitate, quando vix decimam suæ ditionis partem obtineat: quo minus etiam ad comitium ipse venerit, per ætatem, & interuallum itineris, & imminens ab hoste periculum excusat. sed neque sumptum tolerare se posse dicit, qui vix habeat, quo se, filium atque familiam alat. Sub finem Aprilis Heluetij, qui tunc Badenæ conuentus agebant, ordinum Imperij literis respondent. Suos duces ac militum præfectos ab se rogatos, affirmare, nullum se vidisse Turcicum auxilium in castris Gallorum, nec de eo quicquam audisse: nam alioqui non fuisse militaturos: Galliæ quoque regem ab ipsis interpellatum, queri, quum hyeme superiori legationem misisset, repudiatā esse: quæ si fuisset audita, calumniam illam facilè potuisse refutari: quod si pacem Cæsar nō abnuat, illum & Bohemis, qui Februario mense scripserint etiam, & Germanis aduersus Turcam auxilia sua polliceri: Iam, ad ipsos quod attinet, quosdam esse deuinctos Galliæ regi, & pacto teneri, vt militent: alios vero quosdam multis abhinc annis amicitiam cū eo colere, quorum ex ditione si qui transcurrant in Galliam, ipsis & inuitis & nescientibus hoc fieri, sicut etiam alijs in locis per Germaniam accidat: sibi autem videri consultum, vt regis audiantur legati, & pax constituatur. qua quidem in re si quid ipsi possint adferre momenti, perlibenter esse facturos.

Sabaudi in Gallum accusatio.

Pag. 431.

Heluetiorū ad principū literas pag. 441. responsum.

Ad hoc tempus, Angliæ rex ingentem classem mittit in Scotiā. hi secundam nacti tempestatem, quum appulissent, Letham, nobilem portum, pòst, Edinburgum, primariam vrbem Scotiæ capiunt, & quum arx ibi defenderetur, neque capi posset, incendunt. fuit hoc initio Maij mensis. Hoc in comitio Cæsar, Vuolfgangum, Prussiæ magistrum, ceremonia solenni, palàm inaugurabat, eique Prussiæ magistratus insignia conferebat, in quo multis iam annis erat Albertus Brandeburgicus,* Casimiri & Georgij frater, & vxore ducta sibi illum vsurpabat, eoque nomine, proscriptus fuit à Camera, ante annum XII, vt supra docuimus: * Poloniæ autem rex Sigismundus, veluti beneficiarium suum atque clientē defendebat & iam

Angli expeditio in Scotiam. Edinburgū capitur ab Anglo. Cæsar nequicquā Vuolfgangū Prussiæ magistrū inaugurat.

Pag. 142.

Pag. 228.

dum, quum alter esset inauguratus, vti diximus, regis legatus pa- 1544
lam profitebatur hanc inaugurationem esse vitiosam, neque suo regi, cuius in fide ac tutela contineretur Prussia, derogari quicquam posse. Legati Vngari, quum superioris anni cladem * recitassent, *Pag.431.* opem implorabant Imperij: iam enim ad extremũ casum rem esse deductam, & si destituantur, facturos omnino se, quod rebus desperatis fieri soleat, & quod à nemine reprehendi possit: subituros esse quantumuis iniquas conditiones & seruitutẽ ipsam potius, quàm, vt reliquis ociosis & inspectantibus, in exitium voluntarium ruant.

Quemadmodum regis Galliæ fœcialis infecta re dimissus fuerit Spira, diximus antè*: *Pag.439.* cum ergò domũ rediissent legati, quam habituri fuerant in consessu omnium ordinum orationem, eam typis excusam emittunt. *Oratio Legatorum Galliæ in comitijs nõ audita, typis euulgatur.* Initio captant beneuolentiam, & vtriusq; gentis eandem originem esse, neque Germaniæ quicquam accidere posse dicunt, quod non ad Galliam quoque pertineat: deinde, criminationes aduersariorum, quasi rex altero iam bello rempublicam perturbet, & fœdus cum Turca fecerit, diluunt, vsi præfatione quadam, deliniendi Cæsaris causa. & prius quidem bellum excitatum esse docent, quod à Sabaudiæ duce * rex hæreditatem maternam consequi non posset: *Pag.284.* hoc vero posterius, propter trucidatos contra ius gentium, regis legatos:* *Pag.390.* cum Turca nullum esse regi fœdus, nullam societatem, nisi commertiorum, & quietis publicæ causa, cuiusmodi sit Venetis, Polonis, & alijs nonnullis: quanquam, si fœdus vllum esset, non posse in crimen vocari, propterea quod idem aliquandò fecerint & Abrahamus & Dauid, & Salomon, *Principes q. fœdera cum infidel. percusserint.* & Phineas, & liberi Tobiæ & Machabæi duces, pòst etiam, Honorius, Constantinus, Theodosius iunior, Iustinianus II, Palæologus, Leo, Fridericus primus & secundus, Cæsares, vsi diuersæ religionis gentium auxilijs: & Fridericum quidem II, Saracenorum humeris in Italiam, vnde pontifices ipsum eiecerant, esse reportatum: scire ipsos, quantas copias & auxilia non semel in bellum Turcicum rex promiserit: eius quoque rei pontificem esse & cœtum cardinalium, testes locupletissimos: in Vngariam verò Turcam irruisse, cum esset ibi natum dissidiũ de principatu, magis deinde fuisse lacessitum bello Aphricano, post captam* Tunetem: *Pag.252.* quod in mare Ligusticum Turcica classis nuper venerit, non esse tribuendum regi: nec ad rem facere, quod in ea classe fuerit regius minister * Polinus: *Pag.431.* etenim Barbarossæ fuisse consilium, vt Andræã Auriam inuestigaret & opprimeret: cum id non posset, arcem obsedisse Nicenam, * idq; sua sponte: *Pag.431.* regem videlicet inducias habere cum Turca, quod aliàs etiam ipsis nunciarit, honestas, & nemini perniciosas: id autem ei non posse dari crimini, quum eas maximi sæpe viri non adeo nuper * expetiuerint etiam: *Veneti, pa 346.* afflictum esse reipublicæ statum, idque regi vehementer dolere: pacem autem hac

vna

1544 vna ratione posse recuperari, si quidem ea, quæ sunt regis, optimo iure, Cæsar ei restituat: hoc si possint efficere, futurum, vt ad vim omnem externam à Germania depellendam, rex nulli suo vel labori vel sumptui vel periculo parcat. Superioribus libris * diximus, quomodo Saxoniæ dux, pro Romanorum rege Ferdinandum non agnosceret: hoc autem in conuentu, Maio mense transacta res fuit & obseruantiam Saxo promisit. Cæsar inuicem pactionem dotalem Saxonis atque Cliuensis * confirmat, quod ante hac perpetuo recusauerat, &, si Cliuensem mori contingat absque liberis masculis, vt ei Saxo sororius liberique mares omnino succedant, permittit, ea tamen conditione, si quidem ante hunc casum de religione conuenerit. Arctioris etiam vinculi causa, Ferdinandus, approbante Cæsare, filiam suam Eleonoram, Saxonis filio natu maximo despondet, si conciliatio fiat religionis, antè, quàm illa sit matura viro. Posterius hoc valde fuit arcanum, & magno silentio tegebatur vtrinque, sic, vt ne Lantgrauius quidem atque socij quicquam de eo scirent. nam acta res fuit à paucis consiliarijs, & Cæsar Granuellanum, Ferdinandus Hofmannum, Saxo Pontanum atque Burcartum adhibuit. Daniæ quoque rex, missis legatis, omnino transegit cum Cæsare, quum ad illud vsque tempus, per totam hyemem, copias militum aluisset in futurum euentum. à Galliæ regis amicitia videbatur discedere, propter societatis Turcicæ famam. nam hoc propè significabant legati, cum familiarius ad socios loquerentur. Nunc ad postulata Cæsaris atque Ferdinandi reuertemur. diu multùmque re deliberata, Iunij mensis die decimo finem habuit conuentus. Ordines Imperij, licet ipsis esset graue duplicatum auxilium dare, tamen, quia fœlicius multò bellum Turcicum geri posse putabant, si domesticus primùm hostis ad officium esset adductus, pecuniam Cæsari decernunt semestrem, aduersus Galliæ regem, in equitum millia quatuor, peditum xxiiii. eius verò pecuniæ partem aliquam Cæsar communicat Ferdinando fratri, quò loca finitima Turcis muniat: in futurum bellum Turcicum colligi placet pecuniam, viritim, per omnem Germaniam, pro cuiusque facultatibus atque censu, nec immunitas vlli datur: ne quis exteris militet, Galliæ regi præsertim, grauissimis pœnis edicitur, & magistratui permittitur, vt in eos vindicet, qui deprehensi fuerint: quia dissidium religionis in his bellicis occupationibus tractari non potuit, ad proximum conuentum, inque mensem Decembrem reijcitur: interea Cæsar negotium se daturum ait viris bonis atque doctis, qui piam aliquam emendationis formulam conscribant: vt idem quoque principes faciant, hortatur, quò pòst in futuris comitijs, facta collatione, de communi consensu statuatur aliquid, quod ad publicum orbis concilium vsque seruetur, in Germania peragendum, aut ad conuentum vsque nationis Germaniæ pacem

Pa. 207. 211. 212. 215. 217. 223.

Trãsactio inter Cæsarem, Ferdinandũ & Saxonem.

Ferdinãdus pro Rege Rom. agnoscitur.

Pag. 241.

Eleonora Ferd. filia Saxonis filio desponsatur.

Daniæ Regis cũ Cæs. transactio.

Huius belli causam habes, pag. 434.

Ordines decernunt subsidia aduersus Gallum.

interim colant omnes, neq; turbæ quicquam ob diuersam religionem excitetur, & ecclesiæ, cuiuscunque sint religionis, vtrobique facultates suas obtineant, ex iisque bonis decidatur ecclesiæ ministris, scholis & egestate pressis: Cameræ iudices locum suum retineant, vsque ad tempus eis præfixum: cum id exierit, tunc in eũ consessum recipiantur * omnes promiscue, non habita ratione religionis: edictum Augustanum & lites omnes motæ protestantibus, doctrinæ professionis causa, Goslatiensis * etiam & Mindensis proscriptio, suspensa * maneat ad proximè futuram vsq; transactionẽ: Anabaptistæ pœnam subeant iam olim * decretam: magistratus tamen viros doctos atque pios adhibeat, qui commonstrato errore ad sanitatem ipsos reuocent. Decretum hoc minimè laudabant pontificij, totisque viribus impugnabant: sed quum Coloniensis & Monasteriensis episcopi starent à protestantibus, Cliuensis etiam & Badensis arbitrio Cæsaris omnia permitterent, qui viam hanc, aiebant, mediam & vtrisque tolerabilem, post multam disceptationem ostenderat: illi bona sui parte diminuti, non se quidem assentiri, sed neque Cæsari modum in eo præscribere, nec ipsius derogare potestati, sed tolerare velle dicunt. Palatinus elector Fridericus & Brandeburgicus intercesserant, vt ità decerneretur. Litem quoque Brunsuicensem in eo decreto comprehendi petebant Smalcaldici, sed hoc impetrari non potuit, & vrgebat Cæsar, vt aut eum restituerent, aut captam prouinciam sibi per sequestrum permitterent, donec de causa liqueret. hac de re cum Lantgrauio & Saxone, quũ adessent, & post eorum discessum, diu multumq; cum legatis egerat. Auxilia belli Gallici ciuitates initiò recusabant, propter mercaturam & commeatum: sed cum principes assensissent, & plena esset odij, Galliæ regis causa, subscripserunt & ipsæ, quantumuis inuitæ, præsertim hæ, quæ sunt Galliæ viciniores. Luneburgenses & Vuirtembergici legati recusabant etiam, sed admoniti priuatim sunt & verbis castigati, ne reliquorum voluntatem soli tardarent.

1544

Prout, pag. 389. 418.

Pag. 337 338.

Pag. 389.

Pag. 171.

Decretum conuentus Spirensis displicet pontificijs.

De Brunsuicẽsi causa.

Ciuitates & duo principes recusant auxilia Cæsari in Gallum.

Quum Lantgrauius domum rediturus ad Cæsarem venisset, salutandi causa, perbenignè fuit acceptus: & Cæsar, quò minus iam ipsius vteretur opera contra Galliæ regem, consultò fieri dicebat, ne grauaret ipsum odio: sed eo confecto bello, profecturum se statim in Turcam, & ipsum velle sibi legare, totique administrationi bellicæ præficere: cumque ille verecundè se excusaret atque demitteret, velut impar tantæ prouinciæ: Cæsar, tibi, inquit, & alijs aliquando rectè belligeratus es: non dubito, quin & mihi bonam operam præstare possis, atque his verbis amicissimè dimittit. Ille, spe bona plenus, & hilaris, qui tàm haberet propitium Cæsarem, quum hoc ipsum nonnullis familiariter exposuisset, domum reuertitur. De sequestri ratione, post variam & multam actionẽ, ità demũ placuit, vt Cæsari, tanquam summo magistratui permittatur om-

Comitas Cæsaris erga Lãtgrauium.

De Brunsuicensi causa & sequestri ratione, vide pag. 473.

1544

Ducatus Brunsuicensis Cæsari permissus.
De hac re vide pag. 473.

nis ager Brunsuicensis, donec vel amice, vel iure ac legibus disceptata lis fuerit atq; definita: prouinciæ vero administrationem Cæsar committat, vel Palatino, vel electori Brandeburgico, item Mauricio vel Cliuensi principi: pœnam violatæ pacis publicæ luant, qui non parebunt: Henrico Brunsuicensi denunciet Cæsar, vt pareat, sin minus, legibus in ipsum vindicet. has demum conditiones Cæsar proposuit, in eoque permansit: eas deinde ratas habuerunt protestantes, vt infra * dicemus. Finito conuentu, Cæsar Spira proficiscitur Metim. Iam omnis illius exercitus ad Galliæ fines in Lotharingia conuenerat, & sub finem Maij, Luceburgum vrbem deditione recuperat. Militabant Cæsari Saxoniæ dux * Mauricius, Albertus Brandeburgicus, cum singulis equitum millibus; item Gulielmus Furstenbergicus, peditum præfectus, & Sebastianus Schertelinus, protestantium religionis omnes.

Pag. seq.
Cæsaris expeditio in Gallum.
Luceburgum recuperat.
Pag. 435.
Duces exercitus Cæsariani.

Comes Bichlingus capitis damnatus à Maximiliano seruatur.

Dum Cæsar est Meti, captus in Lotharingia fuit Hubertus Comes Bichlingus, Germanus, qui Galliæ regi merebat. adductus Metim, damnatur capitis. vxor, cum eò venisset, ad pedes proiecta Cæsaris, nihil egit, & iam erant ad supplicium instructa omnia. tandem summittitur Ferdinandi filius Maximilianus, quem Cæsar ad se nuper receperat. is demum exorat, & vitam ei seruat.

Barbarossæ incursiones.

Interim Barbarossa, vel quod res ipsius ità ferrent, vel persuasus à rege, vel quòd metueret, ne Galliæ rex cum Cæsare pacificaret, domum redit, & quæcunque loca maritima vel Cæsaris essent vel Imperij, vexat incursionibus: à pontificis autem ditione temperat, Galliæ regis, vt est credibile, commendatione. Cæsaris exercitus progressus, Linæum oppidum & arcem, tribus à Barra milliaribus capit: inde Sandesirium petit, quod est Gallicæ ditionis oppidum, ad Matronam flumen. tenebantur autem firmo præsidio militum, quibus præerat Landræus, ille qui * Landresium à Cæsare & ab Anglis ante annum fortiter defenderat.

Cæsar Galliam inuadit.
Supplementum Sabellici lib. 27.
Pag. 434.

Antonio Lotharin. defuncto filius Frã. succed.
Prout pag. 439.
Pag. 391.

Dum hæc ità geruntur, mortem obit Antonius Lotharingiæ dux, non tàm ætate grauis, quàm solicitudine confectus, ob vicinum ac penè domesticum bellum. * ei succedit filius Franciscus, qui Cæsaris è sorore neptem habebat in matrimonio, sicut antè * diximus.

Angli expeditio in Galliam.
Bolonia obsidetur.
Sandesiriũ deditione capitur.
Landræi interitus.

Ad hoc tempus Angliæ rex ingenti cum exercitu traiecto mari, Caletum venit: pòst obsidet Monstrelum, eique de voluntate Cæsaris militabat Burensis Comes Maximilianus. illinc Boloniam profectus, oppidum maritimum, obsidet. ei rex præfecerat quendam genere nobilem Veruinum. Sandesirium Cæsar, vbi circumsedit, oppugnat, immisso milite, ad idus Iulij, sed desideratis circiter quingentis, quum oppidani fortissimè sese defenderent, nihil actum est, & secundo demum mense, cùm & Landræus ruina domus oppressus interijsset, & puluis tormentarius deesset, deditione capi-

1544

Renati Auraici princip. mors.

Ea durante obsidione, Renatus Auraicæ princeps, tormento percussus, altero pòst die, quum Gulielmi Nassouij filium, patruelem suum fecisset hæredem, vitam finit, non sine mœrore Cæsaris.

Protestātiū legati castra secuti.

Pag. præced.

Huius rei definitionē, vide pag. 472.

Erant tunc in Lotharingia legati protestantium, vt concordationis pacta nuper * à Cæsare proposita confirmarent. Metis primum, postea Tulli substiterunt, & datis frequenter literis ad Cæsarem atque Granuellanum, quamobrem venissent, explicabant: Cæsar verò tandem per occupationes bellicas excusans, domum ipsos redire iubet, & rem omnem ad proximum Imperij cōmitium, aut in aliud tempus commodius reijcit. Capto Sandesidio, Cæsar Augusti die vigesimo quinto pergit, & Catalauno relicto, quod est oppidum Campaniæ, castra ponit ad Matronam, cuius ad fluminis alteram ripam excubabant aliquot equitum Gallorũ cohortes.

Guliel. Furstenbergius à Gallis interceptus.

Pag. 331. 333.

Ibi Gulielmus Furstembergius, qui Galliæ situm & aditus omneis nouisset, vno tantùm seruulo comitatus, de nocte prodit è castris, vt quo loco flumen vado transiri posset & exercitus traduci, cognosceret. vbi iam ductore quodam homine rusticano vadum reperit, & in alteram ripam euasit, interceptus ab equitibus Gallis, & in castra perductus magno cum ludibrio, nec sine conuitijs, quod ipsorum partes antea * secutus, magnam auri vim è Gallijs exportasset, Luteciam pertrahitur. ea res omninò Cæsari præter expectationem accidit, & suspensum aliquandiu tenuit. Gallus rex, quod Heluetij nondum aduenerant, prælium declinabat: & Cæsar promotis castris, iuxta flumen Matronam progreditur.

Epernaū incensum.

Est ijs locis oppidum Epernæum: ibi multùm erat alimoniæ & supellectilis militaris: ea ne veniret in hostium manus, flumine secundo tumultuariè deuehitur: quod auferri non potuit igni corrumpitur, ipsismet oppidum incendentibus Gallis. itaque Cæsar, nemine resistente, Castroteræum venit, castellum Theodorici, vulgò vocant, ad idem flumen, ab vrbe Lutecia, non bidui via positum oppidum. Et quanquàm erant in Castris Cæsaris, legati regis Galliæ, de pace missi, Cæsar tamen progrediebatur nihilóminus; & quum iam hucusque peruenisset, incredibilis fuit orta Luteciæ trepidatio.

Parisiensiū trepidatio & fuga.

fugiebant omnes, qui paulò essent lautiori fortuna, nec regis edictis fugam prohibentis contineri poterant, & fex modò hominum manebat. itaque periculum erat, ne ab his ipsis vrbs omnium longè maxima & inprimis opulenta diriperetur. eorum qui dant operam literis, ingens est ibi numerus, ex omni ferè Europa: hi quoq; fugiebant, & alioqui rex edixerat, vt omnes externi confestim discederent, capitis denunciata pœna. fuit hoc initio Septembris.

Bolonia capta ab Anglis.

Aliquot pòst diebus, Boloniam Angliæ rex tormentis validè concussam, deditione capit. quod nec ipsius parens, nec superioris ætatis reges potuerunt. Vigesima quarta demum Septembris die, Cæsar cum Galliæ rege pacem facit, quũ Castroteræo venisset in Suessio-

1544 nes. pacificatores erant legati, Cæsaris quidem nomine, Gonzaga Siciliæ prorex, & Granuellanus: regis autem loco, Claudius Annebaldus Amiralius, Carolus Nullæus, Gilbertus Baiardus. hæ verò sunt conditiones. Quicquid ab inducijs Nicenis vtrinque captum est, redditur: Astenæū oppidū, Galliæ rex, Lotharingiæ duci, quoniam est in clientela Luceburgicæ prouinciæ, restituit: vt vetus religio restituatur & ecclesiæ concordia, mutuam operam & auxilium alter alteri præstabunt, eóque totis viribus incumbent: Galliç rex in bellum Turcicum pollicetur equites cataphractos sexcentos & peditum millia decem: renunciat iuri & petitioni Arragonicæ, Neapolitanæ, Flandricæ, Atrebatensi, Geldricæ: Cæsar inuicem renunciat ditioni Boloniensi, Peronæ, & alijs ad Somiam flumen positis oppidis: ad hæc, Burgundię inferiori & agro Matisconensi: deinde, filio regis Aureliano duci, Carolo, filiam suam natu maiorem, Mariam, aut verò Ferdinandi fratris filiam, in matrimonium spondet, & vtram dare velit, intra quartum mensem exponet: si filiam dederit, Brabantiam, Geldriam, Luceburgum, Limburgum, Flandriam, Batauiam, Hannoniam, Atrebates, Namurcum, Frisiam, Vtricam & quicquid est ibi regionum, item Burgundiam superiorem in dotem promittit, vt ab ipsius morte vtantur fruantur. hoc si fiat, rex iuri Mediolanensi pro sesuisque renunciat liberis: quòd si non relictis liberis filia Cæsaris decedat è vita, iam Aurelianus ab omni illa possessione discedit, & integrum ei manet ius Mediolanense, Cęsari verò Burgundicum: si Ferdinādi filiā dederit principatū Mediolanēsem in dotē largitur vtrūcūq; erit matrimonium, intra spacium anni perficietur, & Sabaudiæ ducē rex integrè restituet: Hesdinum * regi permittitur: vt inter Galliç regem & Anglum pax quoque fiat, Cæsar omnem operam pollicetur: ad ducem Cliuensem quod attinet, quia rex atque regina Nauarrę confirmabant, filiam suam ei * matrimonio nunquàm assensisse, imò contra testificatam esse more solenni atque recepto, Gallæ rex eam testificationem intra sextam hebdomadam Cæsari mittet, vt aliquid statui possit. Hac in pace comprehenduntur, pontifex, Ferdinandus rex, Lusitanus, Polonus, Danus, Veneti, Heluetij, Sabaudus, Lotharingus, Genua, Florentia, Ferraniensis, Mantuanus. Vrbinas, Luca, Senæ, principes electores ac ordines omnes Imperij, qui sunt obsequentes Cæsari, Ea facta pace, Cæsar è Suessionibus domum redit, dimissis copijs. Accidit ea pacificatio plęrisque omnibus, præter opinionem. nam qui Cæsari familiares erant, certissimam sibi promiserant victoriā, priusquàm in bellum iretur, & intra menses aliquot, ipsorum ditionis Galliam futuram, aut regem imperata facturum esse iactabant, cui potentissimi tres hostes imminerent, Cæsar, * Imperium, * Britannus.

Pax Cæsaris & Gall. apud Suessiones & conditiones.

Captum pag. 294.

De quo, pag. 366.381.

Tres regis Galliæ hostes potentissimi.

Pag. 446.

Pag. 429. 435. 448.

LIBER

ARGVMENTVM.

Pontifex dat literas ad Cæsarem: quibus eum admonet, cum eo expostulat, adeoque primogenito suo acrius minatur ac nouorum cardinalium turbam hoc ipso anno procreat. Concilium rursus denunciatur. Clerus & Academia Coloniensis totis viribus archiepiscopo iterum resistunt. Petrus Brulius ob prædicatum Euangelium Tornaci igni non magno viuus exuritur. Theologi Parisienses Meloduni conueniunt Dum Vuormaciæ habetur conuentus (in quo multa agitantur) Merindolani & Cabrietenses, vulgò dicti Valdenses, miseris direptionibus vexantur, & tandem fortunis omnibus euertuntur. Pontifex etsi concilium indixerat, totus ardet cupiditate belli inferendi protestantibus. Lutherus edito libello suis coloribus eum depingit. Grinianus mittitur legatus ad Protestantes: quibus suadeat, vt concilium approbent. Archiepiscopum citat Cæsar, vt ad se veniat. Bellũ Galliæ regis cum Anglo ardet. Dux Aurelianus moritur. Bellum oritur inter Henricum Brunsuicẽsem & Lantgrauium, in quo hic victor euadit. Palatinus Elector Euangelium amplectitur. Rumor belli in protestãtes spargitur. Ratisbonæ colloquium instituitur, in quo de religione agitur. Eo abrupto edicitur concilium Tridenti, & incipiunt consessus. Interea Lutherus è vita decedit.

ARDENTE bello, pontifex, Octauo calendas Septembris dat literas ad Cæsarem, cuiusmodi decreta Spiræ nuper * fecerit, ad se relatum esse: quid verò de illis sentiat, non se posse pro suo munere & charitate in ipsum, dissimulare, & vt ità faciat, exemplo moueri sacerdotis Heli, quem Deus grauissimè mulctarit ob nimiam erga filios indulgentiam: ad eundem planè modum, quandoquidem ea decreta pertineant ad ipsius animæ periculum, & ad maximam ecclesiæ perturbationem, necessariò sibi ipsum esse commonefaciendum: primum igitur hoc esse, ne ab ecclesiæ consensu vel consuetudine maiorum discedat, sed eãdem disciplinam, ordinem, instituta sequatur & obseruet: hunc autem ordinem esse talem, vt quoties de religione disceptatur, iudicium omne referri debeat ad ecclesiam Romanam: ipsum verò nuper, quandò de generali & nationis concilio & imperij conuentu statuit, nullam habuisse rationem eius, qui solus iure diuino & humano, cogendi concilia, & decernendi de rebus sacris potestatem obtineat: neque verò hoc solum in reprehensionem venire, sed illud etiam, quòd non idiotis modò, sed & damnatarum hæresum assertoribus permittat, de religione iudicare, quòd de bonis sacris, eorumque controuersijs decernat, quòd eos, qui sunt extra communionem ecclesiæ, & ipsiusmet edictis jam olim damnati, pristinis honoribus atque loco restituat, non assentientibus ijs, qui veterem & religiosam obedientiam præstant: an hæc cum sacris legibus & institutis cõueniat? annon omnem disciplinam & ordinem tollant? Existimare verò se,

Pontificis literæ ad Cæsarem impulsu & fiducia Galli scriptæ.

* Pag. 446.

1544 non ex ipsius hæc esse profecta sinu, sed maleuolorum esse consilio factum, qui pro suo in ecclesiam Romanam odio, solicitauerint ipsum, vt aliquam abalienati animi significationem daret: quod autem illis acquieuerit & morem gesserit, eò sibi vehementius dolere, quò maiori videat hoc esse cum ipsius & ecclesiæ detrimento coniunctum, nisi resipiscat: hunc etiam metum sibi crescere & augeri cōsideranti, quibuscum amicitiam inierit: prauis nimirū colloquijs corrumpi bonos mores: sic etiam magnum esse periculum, quandò cum prauis & vitiosis hominibus fœdera fiunt: non dubitare se, quin honestos illi titulos obducant: nullum enim esse propè tàm malum consilium, quod non aliquo specioso nomine cōmendetur: sed reuera, perscrutanti scripturam occurrere multa & illustria exempla, quibus ira Dei docetur in eos & vindicta, qui summi sacerdotis munera sibi vendicarunt: ab aduersarijs in odium atque crimen vocari sacerdotum negligentiam, & hoc eos vti, tanquam stimulo, dum ad procurationē religionis principes viros exhortantur: hoc quidem & pulchrum & laude dignum videri, sed nulla ratione subsistere: priuatis in ædibus patrem familiâs vnicuique distribuere quod agat, neque pati, si quis alienum opus faciat, ne conturbetur ordo: sic etiam in ecclesia, quæ sit domus Dei, suum cuique munus esse distributum, quod obeat, neque decere, vt superiorum officijs fungantur inferiores, idque tantò magis obseruandum esse, quantò sit ecclesia maior & illustrior quauis alia domo: quum ergò supremum ecclesiæ munus commendatum sit à Deo sacerdotibus, magnam esse iniuriam, quum horum partes & honorem ipse sibi sumit: notum esse quid acciderit Ozæ, sustinenti currum, quo vehebatur arca Dei, iam propensum ad ruinam: neminem quidem esse, cui non rectè fecisse videatur ille, quòd absentibus Leuitis, cùm ruinæ periculum impenderet, admota manu currum inclinatum subleuarit: sed tamen illum, vlciscente Deo, sublatum è vita, documento nobis esse, quàm non oporteat alienum officium vsurpare: caueat igitur, ne persuasus ab illis, qui emendationem ecclesiæ semper habent in ore, temerè manus admoueat ijs rebus, quæ peculiariter ad sacerdotes pertineant: similem etiam & atrociorem exitum fuisse Dathan, Abironis & Core, quum authoritatem vellent Mosi & Aaroni fratribus derogare: præclarum fuisse regem Oziam, & tamen, quod incensum ad altare vellet adolere, factum esse leprosum, arrogationem alieni muneris vlciscente Deo: procurationem ecclesiarum officium esse quidem Deo gratissimum, sed ad ipsum non pertinere, verùm ad sacerdotes, & inprimis ad se, cui ligandi potestatem atque soluendi Deus fecerit: neque verò ad rem pertinere, quòd dicat has leges non esse perpetuas, verùm temporarias, & ad concilium modò duraturas: nam etiamsi pium esset, tamen ratione personæ impium

fieri

sed Deum esse, qui sit rationem postulaturus à malis sacerdoti- 1544
bus: in illo conquiescendum esse, nec aliquid praeterea tentandum: omnes eos, qui principem ecclesiarum, sedem Romanam adiutarunt, qui fidem & amorem ordini sacerdotum praestiterunt, maximis à Deo semper amplificatos esse beneficijs, atque donis, vt in Constantino magno, in Theodosijs, in Carolo magno, videre liceat: eos verò, qui contrà fecissent, grauissimis poenis afflictos: neque iam de Nerone, Domiciano & id genus alijs, qui nascentem ecclesiam conati sint extinguere, sed de ijs velle se loqui, qui confirmata Petri cathedra, cùm adultior esset facta, restiterunt: in hoc esse numero Anastasium primum, Caesarem, deinde Mauricium, Constantem secundum, Philippum, Leonem & alios complures, qui sedibusq; fortunis omnibus dispoliati, turpiter & ignominiose vitam finierint: Henricū quartū, quod indignè tractaret eū, quē loco parentis vereri debebat, à filio suo captū Leodij dignas luisse poenas: Fridericum secundum, ecclesiae Romanae grauem aduersarium, à filio suo trucidatum occubuisse: neque tamen semper affligi rebelles, & aliquandò in summa rerum copia florere: quod nimirum eò fieri patres dicant, ne, si omnes hîc impij plecterentur, nullum aliud superesse tribunal Dei putetur: peccatum quidem nullum impunitum dimitti, sed hanc omnium esse grauissimam iram Dei, cùm, qui peccant, impunè se id facere arbitrantur: hos enim esse deploratos ac verè miseros, quòd peccata semper accumulent: ad hunc verò modum, non singulos tantùm homines, verùm prouincias etiam mulctari, quae vel Christum ab se repudiant, vel eius parére vicario recusant: duos autem esse populos inprimis, qui sua calamitate nobis id clarè demonstrent, Iudaeos atque Graecos quorum illi, Christum Dei filium occiderint, hi vicarium eius non vno modò sint aspernati: Iam, si Deus iram suam in illos declarauit propter eiusmodi conatus atque scelera, multò sanè plus ipsi esse verendum, si quid tale designet, cuius origo sit ab ijs Imperatoribus, qui non plus honoris ecclesiae Romanae detulerint, quàm ab ea receperint: haec autem non eò spectare, quòd tale quid ipsum cogitare putet, aut quòd controuersiam non maximè cupiat ipse componi, sed quòd de ipsius periculo sit solicitus: Constantino magno sacerdotes olim detulisse cognitionem suarum litium, sed illum reiecisse, neque de ijs iudicare voluisse, qui de cunctis iudicandi potestatem haberent: huius nimirum esse vestigia sequenda: quòd res controuersas conciliari, quod ecclesiae fieri cupiat emendationē, inprimis esse laudandum: petere etiam, vt in eo suam operam sibi praebeat, cui ministerium hoc atque curam Deus commiserit: adiutorem se quidem ipsum posse ferre, sed rectorem atque caput non posse: periculum sese publicae reformationis esse, quod non semel declararit indictis concilijs, quandocunque vel

1544 minima spes affulsit, ea posse coire: ac licet frustrà quidem adhuc istud egerit. tamen, quod suarum esset partium, nihil voluisse præterire: concilium enim optare se, tum reipublicæ tum Germaniæ causa potissimùm, quæ variè sit lacerata dissensionibus: dolere autem sibi, quòd eorum vtatur consilijs, qui iam olim damnati sint, etiam ipsius voce: nec eò dolere tamen, quod ab ipsius amicitia semper eos velit esse remotos, verùm, quòd hac ipsius indulgentia fiant insolentiores & magis temerarij: quum autem vnica sit ratio curandi mali, concilium videlicet, ideò ad illud esse confugiendum: sternat igitur viam, vt cogi possit, & tantopere desideratam pacem populo Christi reddat, aut saltem arma cohibeat interim, dum de republica deliberabitur: nam disceptatione potius vtendum esse, quàm vi & armis: ijs depositis, omnia rectè casura: iampridem enim denunciatum esse concilium, etsi bellorum causa dilatum sit in commodius tempus: vt idem cæteri quoque principes faciant, daturum se operam, inprimis autem apud eum, qui cum ipso iam bellum gerat. obtemperet ergò suis monitis, & quum sit primogeniti filij loco, parentem salutaria consulentem amplectatur, & maiorum suorum vestigijs insistat, nec à via regia deflectat, nec in sacris tractandis vllum ius vel authoritatem sibi vendicet, & disceptationes omneis religionis, ab Imperij conuentibus excludat, & ad suum reijciat tribunal: de bonis etiam ecclesiasticis nihil statuat, sed positis armis paci studeat, aut, si pax aliter coire nõ possit, cõtrouersiam omnem & belli causas cõcilij disceptationi submittat: postremò, quę nimia quadam lenitudine, rebellibus illis atque Romanæ sedis aduersarijs concessit, ea rescindat & omnino tollat: nam alioqui futurum, vt, nisi muneri suo deesse velit, maximo quidem ecclesiæ cum detrimento, seuerius agere cum ipso cogatur, quàm vel consuetudo sua, vel natura, vel etiam voluntas ferat: vt autem officium suum neglexisse videri possit, non se commissurum: nam oculis obseruari semper illud diuinæ seueritatis in Heli sacerdotem, exemplum: adhuc quidem se clementia patris vsum esse, verum, si nihil iam proficiat, aliam sibi rationem ineundam: consideret ergò, quid ipsum deceat, & vtrum ipsius tum honori tum rebus magis conducat, an, vt in recuperanda ecclesiæ tranquillitate, senectuti suæ manum præbeat adiutricem, an, vt illis faueat potius, qui nihil aliud quàm ecclesiæ dilacerationem quærunt. Vt ad hunc modum ei scriberet, Galliæ quoque regis impulsu fiduciáque factum

De quo. pag. 429.
esse putatur, nam is, vt est credibile, foedus Anglicanum * odiose admodum exagitabat, vt pontificem acueret, hinc illud, quod de

Pag. 451.
malorum hominum societate scribitur, vt dictum * est. Amicitiam enim illius vtérque sollicitè per legatos atque literas ambire solent, belli præsertim tempore, & pro se quisque dant operam, vt ei sint quàm gratissimi. Stephanus, Vintoniensis episcopus, Britannus,

[illegible] ad hoc tempus emisit in Bucerum, valde contumeliosum libellum, eóque cœlibatum inter alia defendit. Cardinales hoc creauit pontifex, Christophorum Madrucium, Tridentinum, Othonem Truccesium, episcopum Augustanum, Germanos: Georgium Arminiacum Iacobum Annebaldum, Amiralij cognatū, Gallos: Franciscum Mendozam, Bartholomæum Cueuam, Hispanos, nimirum in Cæsaris, Ferdinandi, Galliæque regis gratiam. Eodem quoque tempore, concilium, quod bellis ante hac impeditū fuit, rursus denunciat in idus Martias anni sequentis: & quia pacem inierant Cæsar * Gallięquè rex, magnam præ se fert lætitiam, & diplomatis, quo concilium restaurat, initium facit ab eo scripturæ loco, Lætare Ierusalem, prodijt etiam hisce diebus Lutheri libellus de cœna Domini, quo veterem controuersiam renouat, & in Zuinglij eiusquè doctrinæ socios multa dicit. ei postea respondent Tigurini, & quidem acriter.

1544

Vintoniẽsis episcopi libellus in Bucerum.

Cardinales creati in gratiam principum.

Concilium denuo indicitur.

Pag. 450.

Lis Sacramentaria recrudescit.

De Clero & academia Coloniensi suprà *diximus, quomodo totis viribus, archiepiscopo, propter institutam reformationē restiterint: cùm autem ipse pergeret, illi, missis iterum legatis atque literis actionem superiorem repetunt, & duo se flagitasse pridem ab ipso dicunt. primum, vt ab instituto desisteret & concilij decretum expectaret, deinde, vt nouos concionatores, abrogaret: ipsum verò progredi, neque suis precibus acquiescere, quod sanè toti prouinciæ futurum sit valde calamitosum: itáque per omnia sacra rursus obsecrare, vt sui muneris fideique memor, qua sit ecclesiæ Coloniensi, pontifici Romano, Cæsarique deuinctus, concionatores illos remoueat, & rem omnem ad publicam vsque notitiam differat: nisi enim faciat, implorandum sibi esse magistratum superiorem, & inuenienda remedia, quomodo & conscientiæ suæ consulant, & iram Dei procul auertant inuitos quidem eò descendere, sed tamen, si pergat, omninò faciundum esse. Cùm ne sic quidem aliquid efficerent, Octoris die nona conueniunt in æde primaria Coloniæ & de scripto recitant inter alia, quid ante annū *xxiix sit actum Vuormacię, quando Lutherus de consensu principum omnium damnatus fuit à Cæsare, quid Augustæ,* quid Ratisbonæ,* quid Spiræ *super decretū: his autem omnibus neglectis, archiepiscopū Hermannum iniisse dicunt nouam rationem, & euocasse Bucerū,* hominē monasticę professionis desertorem, & bis incestis nuptijs pollutum, & doctrinæ sacramentariæ defensorem, eique munus ecclesiasticum demandasse, & nouos instituisse passim populi doctores, homines profligatos atque perditos: illis etiam authoribus conscriptam esse reformationis formulam,* mandato principis editam: se reclamasse quidem his omnibus vehementer, & archiepiscopum, vt concilij tempus expectaret, aut saltem ad Imperij consensum vsque differret, sępe quidem, sed frustrà tamen orasse: cùm

Pag. 427.

Coloniensis Cleri actio cũ archiepiscopo.

Pag. 65. 66.

Pag. 193. 200.

Pag. 389. 446.

Pag. 397. 426.

Pag. 426.

1544 autem sit lamentabilis prouinciæ status, & ad summam perturbationem omnia spectent, nec ille sese flecti patiatur, necessariò sese confugere ad extremum remedium, & prouocare ad pontificem maximum, & ad Cæsarem, ecclesiæ Dei summum aduocatum & protectorē, eorūq; tutelę se suaq; omnia cōmittere Pręsidebat huic cœtui Georgius Brunsuicēsis Hērici frater, eius collegij præpositus. Ea re cognita, archiepiscopus, edito scripto, nullam esse causam ait appellationis: nihil enim ab se factum esse præter officium: itàq; se reijcere prouocationē, atque spem habere, futurū, vt ab incepto illi desistant: sin autem, progressurū se nihilominus in ijs quæ ad gloriam Dei & ad ecclesiarum emendationem pertineant. Alio deinde scripto criminationes eorum refutat: neque cum Luthero neque cum Bucero sibi quicquam esse negocij priuati, sed eorum doctrinam, quæ sacris literis consentiat, habere se pro verè apostolica, & planè digna doctrina, quam omnes recipiant: damnatum quidem esse Lutherum ab ecclesia Romana, *sed indicta causa, violenter & tyrannicè: de edicto * Vuormaciensi, quo Lutherū fuisse condemnatum dicant, nihil vnquam sibi fuisse compertum prius, quàm in vulgus exijsset, typis excusum: quòd * ergò de consensu principum esse factum affirment, ad se minimè pertinere, cui nihil vnquam eius rei fuerit communicatum: decretum * Augustanum de religione factum, sibi nunquam placuisse: cúnque nonnulli principes multa Cæsari tum pollicerentur, & pro religione pontificia tuenda, fortunas omneis deferrent, se mandasse tum suis consiliarijs, ne quid eiusmodi promitterent, imò, vt claris verbis contrà testificarentur: illos autem non hoc fecisse quod habebant in mādatis, & reticentiæ causam nonnullis esse notam, qui nunc inter aduersarios primum locum obtineant: quod cùm ita sit, edicto illo minimè se obligari, atque, vt deuinctus aliquandò fuerit, tamen agnita veritate, non amplius teneri: nullum enim pactum aut iusiurandum, quo Dei violetur honos, vim vllam habere: Ratisbonensi autem decreto, * sibi & quibusuis alijs episcopis nō modò permissum, sed iniunctum etiam esse munus emendationis ecclesiasticæ: quòd Bucerum ad hoc opus accersiuerit, * factum esse cumprimis impulsu * Gropperi, qui sibi vehementer illum prædicarit & coràm & per literas, vt doceri possit: se quidem in Bucero nihil deprehendisse, quod sit alienum vel indignum viro bono: permagni etiam esse momenti, quòd Ratisbonensi * colloquio Cæsar illum, vt hominem pium, doctum, & pacis amantem adhibuit: idem suum esse iudicium de cæteris etiam ecclesiæ ministris, ab se constitutis. Ad XVIII deinde Nouembris diem, clerus Coloniensis reliquos ordines in vrbem euocat, & vt appellationi subscribant, petit: idem etiā à reliquis per totam prouinciam ecclesijs & episcopis & academijs aliquot, etiam externis, contendunt, & è suis, qui recusarent, loco submo-

Georg. Brunsui: prases.

Scriptū archiepiscopi Coloniensis contra conspirationem sui cleri.

Pag. 46.
Pag. 66.
Pag. 67.
Pag. 200.
Pag. 388. 389.
Pag. 426.
Pag. 396.
Pag. 380.

Clerus Coloniensis appellationi subscribit.

[illegible], & archiepiscopum ad Cæsarem atque pontificem gra- 1544
[illegible], vt postea * dicemus. *Pag. 471.*

Post pacificatione * Suessionensi, Cæsar Atrebatēsem episcopum, Granuellani filium, Galliæ rex, cardinalem Bellaium ad Angliæ regem vna mittunt, transactionis causa. verum id frustrà fuit, Anglo recusante Boloniæ * restitutionem. Per hos etiam dies, princeps Aurelianus & cardinalis Tornonius, & gynecæum regis ad Cæsarem in Belgium proficiscuntur, mutuæ congratulationis causa. Cæsar Hispanorum copias * in Lotharingiam & agrum vicinum misit in hyberna.

Pag. 450.
Cæsaris ad Anglum legatio.
Capta deditione.
Pag. 449.
De his pag. 467. 525.

Per Cæsaris prouincias & per Belgium multi passim erant valde cupidi cognitionis euangelij, sed occultè, propter edicta Cæsaris atque supplicia. Est autem ijs locis oppidum Tornacum, facilè primum in Neruijs. eò vocatus fuit ab istis, Argentorato, concionator quidam Gallus, Petrus Brulius, de quo diximus * libro XII. quū eò venisset, quod fuit mense Septembri, perhumaniter acceptus ab ijs, qui vocauerant, cœpit eos erudire priuatim: & pòst, Insulas profectus eadem de causa, quod est oppidum Flandriæ sub exitum Octobris rediit Tornacum: sed iam enunciata res fuit, & cœptum est inquiri de illo, per totam vrbem, occlusis portis. Cùm ergò præsens ei periculum immineret, nec occultari posset amplius, altera Nouembris die, nocturno tempore, per vrbis mœnia, fune demittitur ab amicis: vbi terram tetigit, & humi consedit, quidam ex ijs qui demiserant, procumbens ex muro, salutem ei summissa voce precatur, & dum sic innititur, saxum, quod fortè resoluta calce non bene cohærebat, impellit: impulsum illi aduoluitur: & sedenti crus perfringit: itaque partim dolore casus, partim frigore afflictatus, miserū & infortuniū suū querulis vocibus & lamentādo deplorat. id exaudiunt vigiles, & suspicati quod erat, accurrunt, & cōprehensum in carcerem condunt. Eius rei fama cùm in Germaniam venisset, senatus Argentinensis missis literis intercedit, pòst etiam legati protestantium, qui tum erant Vuormaciæ, sed id fuit aliquantò serius, & priusquam hę literæ perferrentur, Saxonis atque Lantgrauij nomine missæ, iam erat sublatus è medio. fuit hoc ad XIX. Februarij diē. Supplicij genus erat vehemēs. nā igni nō magno fuit enectus, vt tantò maior esset cruciatus. doctrinam suam constanter ad extremum vsque spiritum profitebatur, & discipulos, qui passim erant in catenas coniecti, per literas consolatus è vinculis, ad constantiam hortabatur. Lata sententia fuit, eò sumi de ipso supplicium, quòd in Cæsaris mandata peccasset. nam inde à multis annis, edicta grauissima Cæsar, per inferiorem Germaniam atque Belgium suæ ditionis, proposuerat in Lutheranos, & quotannis ea bis recitantur ijs locis, vt ne quis ignorantiæ causam obducat. Quum ex vinculis causam ille diceret, theologi monachi ro-

Belga Euangelij doctrina amantes.
Pag. 333.
Petrus Brulius exustus.
Intercessio Argentinens. Senatus & Protest. pro Brulio.
1545
Cæsar in Lutheran. edicta Archilochia.

1545

Brulij responsio ad interrogata monachorum.

gant ex eo, præsente magistratu, quid sentiat de sacramento, quod vocant, altaris, de missa, de consecratione, de adoratione hostiæ, de loco purgatorio, de sanctorum veneratione, de libero arbitrio, de bonis operibus, de iustificatione, de statuis, de baptismo, de votis, de peccatorum confessione, de virginitate Mariæ matris. Ad hæc illc. verum ibi corpus & sanguinem Christi sumi, non quidem ore, sed spiritu per fidem, neque panis atque vini substantiam mutari: sed cùm ex instituto Christi cœna distribuitur ecclesiæ sermone populari, sic vt omnes vsum atque fructum eius intelligant, tunc verè consecrari illa, nimirum ex verbis Christi: nam tacitū illud & summissum murmur, quo sacrifici panem atque vinum tractant & affantur, ad sortilegos & veneficos magis, quā ad Christianos pertinere: missam pontificiam nihil habere commune cum cœna Domini, sed esse cultum ab hominibus inuentum ad contumeliam & iniuriam Christi: adorationem consecrati panis esse idolatricam: nam creaturam ibi loco creatoris adorari: purgatorium se nullum aliud scire, nec etiam inuestigare, præter sanguinem Christi, qui non culpam modò sed & pœnam peccatis debitam, nobis condonet: itàque missam & alias precationes, quæ mortuis impenditur, esse non solùm nullius vsus, verum etiam impias, quòd præter verbum Dei sint institutæ: diuos non posse rectius coli, quàm si fidem & virtutes ipsorum imitemur: si quid accedat præterea, esse impiū, & ipsos, dum viuerent, longè ab se repudiasse cultum omnem: non igitur esse implorandos pro intercessoribus, quòd ad solū Christū hæc gloria pertineat: per peccatum Adæ, naturam hominis esse prorsus corruptam, & arbitrium impeditum, sic vt absque gratia Dei nihil boni præstare possit: hominem autem regeneratum, impulsore Deo, velut bonam arborem, bonos proferre fructus: fidem esse, quæ salutem nobis adferat, nempe, quandò promissionibus diuinis confidimus, & propter Christum filium certò statuimus, condonari nobis peccata: traditiones, quibus alligantur mentes, non esse recipiendas: vt imagines atque statuæ sint in templis, periculi plenum esse, propter idolatriam: Baptismum esse signum fœderis, quod nobiscum fecit Deus, quo testatur se nobis condonare peccata: esse quoque signum perpetuæ mortificationis & nouæ vitæ, quæ baptismum comitari debeat: hoc sacramentum esse omnibus percipiendum, nec arcendos ab eo paruulos, qui sint & ipsi promissionis diuinæ participes: votum nullum esse faciendum, quod sit vel extra verbum Dei, vel ab homine præstari non possit: debere quenq; sua delicta confiteri Deo quotidie, eiúsque misericordiam implorare: si quis etiam scrupulus conscientiam vrgeat, consulendum esse ministrum ecclesiæ, consolationis percipiendæ causa: verùm auricularem illam peccatorum enumerationem, neque testimonium habere scripturæ, neque posse præstari, sed esse carnifi-

De Corpore & sanguine Christi. *De Missa.* *De adoratione panis.* *De Purgatorio.* *De missis & precationibus pro mortuis.* *Diui rectè quomodo colantur.* *De libero arbitrio.* *De fide.* *De traditionibus quibus mētes alligantur.* *De Statuis.* *De Baptismo.* *De Votis.* *De Confessione.*

confirmationem mentis valde periculosam: de perpetua Mariæ matris virginitate nullum sibi dubium esse. De his rebus omnibus aliquot diebus antè, quàm produceretur, ad vxorem suam & reliquos amicos, qui hoc ab eo flagitarant, scripsit, vsus ministerio sororis: damnatus capitis, alteris literis, vxori, quo genere supplicij vitā esset postridie finiturus, exponit, ac simul illam consolatur, demonstrans, non oportere discipuli potiorem esse, quàm ipsius magistri, conditionem: vitæ quoque præcepta quædam ei tradit. 1545 *De virginitate B. Mariæ.*

Theologi Parisini decreta religionis fecerant ante biennium, vti diximus:* hoc autem tempore, iussu regis, Meloduni conueniunt, quod est decem supra Luteciam miliaribus oppidum, in insula Sequanæ positum. Rex erat in arce vicina Fontemblica, & illos conuenire iusserat, vt, quia pace iam facta concilium esset futurum, habita deliberatione statuerent omninò de dogmatis, ecclesiæ necessarijs, quæ putarent in concilio, & publico totius orbis Christiani theatro posse defendi. Huius deliberationis hic fuit exitus, vt, licet multum esset inter eos altercationis, tamen in ijs, quæ iam antè promulgauerant Luteciæ, sicut dictum * est, nihil mutarent. Parisiensium exemplo, theologi quoque Louanienses dogmata conscribunt, & pòst, de voluntate Cęsaris edunt. sunt autē ad XXXII, prorsus eiusdē generis, vt Luteciana, quæ suprà * recitauimus. ea Cæsar edicto cōfirmat & sancit, euulgatis literis pridie idus Martias, theologi scribunt, eò se libentius hunc subijsse laborem, quòd id Cæsari pergratum esse certò cognoscerent, qui iam olim aliquid eiusmodi flagitarit. In pacificatione Suessionensi conuenit, vt veterem, sicut ipsi vocant, religionem, Cæsar atque rex, pro sua virili recuperarent, sicut diximus:* hæc autem, quæ iam commemorauimus, eò spectare videtur, & cardinalis * Tornonius, qui cum Aureliano fuerat in Belgio, non paruum ad eam rem attulisse momentum putatur. Lutherus autem per contraria themata Louaniensibus respōdet, & hæreticos atque sanguinarios appellat, qui cùm impia doceant, & ratione sua non possint atque scriptura defendere, vim adhibeant, & igni grassentur atque ferro. nam illi, sicut etiam Parisienses, nuda solùm axiomata proponunt, & quid sequendum sit, præscribunt, locū verò nullum è sacris literis adducunt, & magistratū ad animaduersionem inflammant.

Pag. 431. *Theologorū Parisiensiū cōuentus Meloduni.* *Pag. 408. 431.* *Louaniensium articuli magistrales.* *Pag. 408.* *Pag. 450.* *Pag. 457.* *Lutheri themata Louaniensibus contraria.*

Erat tum Imperij conuentus Vuormaciæ. Cæsar, quum sæpe constituisset, impeditus articulari morbo, serius eò venit. legatos habebat ibi cardinalem Augustanum, Fridericum Furstembergium, XXIIII die Martij Ferdinandus rex, per absentiā Cæsaris proponit. Quamobrem hic sit indictus conuentus, notum ipsis esse, nimirum constituendæ religionis & iuris & pacis, & Turcici belli causa: Cæsarem optasse quidem his actionibus interesse, vt Spiræ decretum * sit, & ad diem constitutum huc venire, sed detentum valetu-

Conuētus Imperij Vuormaciæ. *Actio conuentus.* *Pag. 446.*

1545 valetudine non potuisse, ideòque rem omnem, primum ad alterā Ianuarij diem, pòst, ad calendas Februarias reiecisse: cùm autem expectatione diuturnior esset morbus, mutasse consilium, & ne deliberationes publicas longius impediret, Turcicam inprimis, ab se contendisse, vt prouinciam hanc subiret: quod quidē ipse, in reipublicæ gratiam, non sine magno suo dispendio fecerit: deliberandum igitur esse de rebus communibus, vt, quum Cæsar ipse venerit, decerni aliquid atque statui possit, etenim de ipsius valetudine non mala, quotidianis literis atque nuncijs iam afferri, neque dubium esse, quin breui sit venturus, vt reipublicæ consulat: hac etiā de causa pacem * cum Galliæ rege fecisse, affini suo, in eòque rempublicam suis priuatis cōmodis anteposuisse, quò videlicet rebus vndique pacatis, religio componi possit & emendari, & pòst, omne robur atque studium in Turcam expediri: huius autem pacis beneficium, ad vniuersam Germaniam, & inprimis ad ordines Imperij pertinere: Galliæ quoque regem * auxilia in bellum Turcicū promisisse, & per legatos,* qui cum plenis mandatis in Belgio fuerint, approbasse concilium Tridentinum, & eò constituisse ipsum venire, vel amplissimam mittere legationem: apud pontificem quoq; Cæsarem id effecisse, vt, quod antea prorogauerat concilium, rursus denunciaret: itàque diem illi designatum esse ad idus * Martias iam præteritas, & missos à Cæsare iam eò legatos, & ab se quoque: solicitatum etiam à Cęsare pontificem, vt pro sui loci & ordinis dignitate conferret in Turcam auxilia, respondisse, quid in eo facere velit, in his comitijs per legatum esse declaraturum: quantus etiam labor Cęsaris interuenerit, vt conciliū haberetur, ipsos nō ignorare: nā ea de re cum Clemente VII. Bononiæ,* postea cū Paulo III. Romæ,* Genuæ,* Niceę,* Lucę, nuper etiam Busseti * diligēter ipsum egisse: & quanquam à postremo conuentu Spirensi Cęsar maximis rebus fuerit distentus, non neglexisse tamen, quod Spiræ * decretū fuit, & viris aliquot bonis atque doctis negocium dedisse conscribendæ reformationis, quam etiam ab ijs acceperit: cùm autem hæc ipsa causa valde sit grauis, multámque deliberationem requirat & verò concilium iam proximè sit inchoandum, & propter irruentem Turcam, non sit huius temporis, hæc de reformatione deliberatio: videri Cæsari consultum, vt ea nunc omissa, qui sit concilij futurus progressus, expectetur: & si quidem appareat nullū esse futurum, vt tum ante finem huius comitij, nouus designetur Imperij conuētus hac ipsa de causa: quod ad pacem atque ius attinet, existimare Cæsarem, non esse, quod quisquam in decretis publicis ea de re factis aliquid desideret: arbitrari quoque, si cui vis aliqua fiat, à Camera petendum esse remedium: orare etiam, vt & de contribuendis in Camerā stipendijs, & de constituēdis ibi iudicibus quàm primum aliquid statuant: & si fortè de hoc posteriori non conueniat, vt tum

Pag. 450.
Pag. 450.
Pag. 457.
Pag. 455.
Pag. 204.
Pag. 331.
Pag. 428.
Pag. 391.
Pag. 446.

vt tum

viris ipsius fidei munus hoc committant, ne, si nulla sit iurisdictio, respublica detrimentum accipiat: de bello Turcico Cæsarem perpetuo cogitare, nec vllum ætate nostra fuisse bellum cum ea gente, cui non optarit ipse interesse: nimirũ in Aphricam * semel & iterum traiecisse, & Viennam * vsque gerendi belli causa, superioribus annis venisse: quod etiam Spiræ * promisit in hoc bellum, pro tuenda Germania, non recusare, modò ipsi vicissim auxilia decreta conferant: Itáque petere, vt in eam cogitationem prorsus incumbant, & quia non ità multum supersit idonei temporis, decernant: crebris enim literis atque nuncijs adferri, Turcam ipsum, maioribus, quàm vnquàm antea viribus, in Vngariam aduentare, quò Germaniam pòst inuadat: deliberent igitur atque statuant, an inferendum ei sit bellum, an verò defendendum, & quid ipsorum sit sententiæ, Cæsari renuncient, qui pontificem etiam & Galliæ regẽ, ad huius belli societatem * perduxerit, & alios quoque non defuturos arbitratur: & si fortè propter temporis angustiam & anni sterilitatem minus esse inferendum ei bellum hoc anno putabunt, de defensione statuant, & pecuniam contribuant, vt & illi maturè possit decerni, & Cæsar, ipsorum alacritate commotus atque studio, bellũ hoc ipse gerat, quod quidem iam olim se facturum promiserit: de inferendo autem bello, vt scilicet amissa recuperentur, déque religione, proximis in comitijs agi oportere: verùm in præsenti deliberatione opus esse celeritate: nam si longius differatur, futurũ, vt, cùm per Vngariam & alijs in locis, fines & aditus omneis hostis occuparit, dissectis atque dissipatis equitibus leuis armaturæ, quorũ maxima sit exercitatio per Vngariam, & intercluso commeatu, populus in extremam desperationem adductus, à nobis deficiat, inque ditionem illorum perueniat: qua quidem in re quantum insit periculi, quantum dispendij, quantus etiam faciendus deinde sumptus, vt ea recuperentur, neminem esse qui non videat. Ad ea protestantes & his adiuncti Coloniensis archiepiscopus & Palatinus elector, Aprilis die tertio respondent. hunc indictum esse conuentum, religionis causa potissimùm: superioribus aliquot colloquijs aditum esse factum ad conciliationem, eóque magis nunc esse sperandum de rei summa: pergratum ergò sibi futurum, si quidem hoc omnium primò tractetur: Germaniæ quidem interesse plurimùm, vt ità fiat, &, si metus diuini numinis accedat, nõ se dubitare de successu: quòd si autem vel rei magnitudo, vel breuitas temporis, vel imminens à Turca periculum non ferat, opus esse tamen, vt illud decreti caput, quod est de pace, declaretur amplius: religioni datam quidem esse pacem * adusque conciliũ, se verò non agnoscere conciliũ hoc Tridentinum pro legitimo, quale sit in Imperij comitijs promissum: & cũr nõ agnoscant, iam antea * sæpe demonstrasse: pacẽ igitur sibi necessariam esse, quæ non sit astricta concilio pontificio,

Pag.252.392.
Pag.228.
Pag.446.
Pag.450.

Protestantes respondent Ferdinando.

Pag.227.447.
Pag.312.315.

1545 sed quæ locum habeat, donec de re tota piè fuerit & Christianè transactum: & quia pax vel constitui vel esse firma non possit, nisi iuris administratio sit æquabilis, & verò Spirensi * conuentu proximo decretum sit, quid in eo fieri oporteat, non se defuturos, quò minus ei decreto satisfiat: hæc ergò duo capita si decidantur, non se recusare belli Turcici deliberationem. Reliqui principes ac ordines, & in his Moguntinus atque Treuirensis archiepiscopi, statuunt, religionis causam ad concilium iam indictum referri, & Cameram ex antiquis Imperij legibus constitui, & secundum ius scriptum iudicari, & ex omni numero deligi oportere, qui de bello Turcico cōsilia conferant, stipendiorum Cameræ partem dimidiam pollicentur in annum sextum, & vt reliquum Cæsar persoluat, petunt. Ad illud protestantium, Ferdinandus rex, Cæsarisque legati respōdent, decretum Spiræ factum * de pace, placuisse tum ipsis, nec vllam interuenisse aliam cautionē vel exceptionem, cùm & antè fuisset indictum * concilium: & aliquanto pòst iterū * denunciaretur: in Cameræ quoq; cōsessum * fore vt recipiantur homines idonei, iuxta decretum Spiræ * factū: quod cùm ità sit, æquum esse, ne quid amplius in eo requirant, & cum reliquis de bello Turcarū statuāt. Ad hæc illi, quoniam ob temporis angustiam & imminentem hostē, religionis causa minimè tractari iam possit, & à concilio pontificio nihil boni sit expectandum, orare, vt ante finem huius comitij, Cęsar alterum conuentum indicat, vbi conciliationis viæ peruestigentur amicè: decretum esse Spiræ,* primùm, ne quid moueatur turbę propter religionem, deinde, vt pia & amica disceptatione, dissidiū hoc omninò cōcilietur: huic nempe fundamento, Germaniæ pacē insistere, neque se fuisse quicquàm desideraturos amplius, modò res in eo permansisset: nunc verò, quandò pontifex, vt conciliationem hanc disturbet & impediat, concilium * indixit, in quo solus ipse cum suis definiendi potestatem obtineat, cuius etiam decreto pacificationem superiorem finiri plærique omnes dicant, necessariam sibi esse cautionem ampliorem: neque verò nouum esse quod requirant, sed illud ipsum, quod Spirensi decreto continetur: cur enim pontificis cognitionem atq; concilia recusent, editis * libellis iampridem se demonstrasse, & ante annum tertium, * quandò pontifex, misso Spiram legato, concilium promittebat, contrà testificatos esse, vt publicis commentarijs doceri possit: breuiter, quoties concilij pontificij facta sit mentio, semper illud repudiasse, & solenniter quidem, in omnium ordinum consessu: Iam, etiam vt Spiræ nihil ea de re sit exceptum, tamen, si bellum sit gerendum in Turcam, opus esse, vt prius pacata sint omnia domi: nam in bellum istud pecuniam imperari populo: sed quo iure vel qua fronte pecuniam quis exigat à suis, nisi certam spem illis faciat, fore, vt in sua religione cum liberis & vxoribus tutò permaneant? nimi-

Pag. 446. 447.

Ordinum pontificiorum deliberatio.

Ferdinandi & legatorum Cæsaris ad protestantes responsio.

Pag. 447.
Pag. 407. 455.
Pag. 447.
Pag. 396.

Pag. 447.

Pag. 455.

Pag. 315.
Pag. 400. 401.

utilem eò suscipi bellum in Turcam, vt & cuiusque facultates, & 1545
respublica & vera religio conseruentur: belligerari verò cum Tur-
cis interim domi expositum esse periculo: quantulùm hæc inter
differunt? grauem igitur subesse causam, cur amplius caueri sibi
putant: de Camera placère sibi quod dicant, ex præscripto decreti
Spirensis constituendam esse: de stipendijs autem eò conferendis,
velle secum reliquis deliberare. His de rebus, per totum mensem
Aprilem, ad septimam vsque diem Maij disceptatum fuit: tunc de-
mum, quandoquidem Cæsar iam erat in via, Ferdinandus ad illius
aduentum ea differri iubet, ac simul ab ijs petit, vt interea cum cæ-
teris Turcicum negocium agant. Principes non aderant ipsi, ne
pontificij quidem, præter vnum Augustanum. Galliæ rex legatum
eò misit Grinianum, prouinciæ Galliæ præfectum. per huius ab-
sentiam orta fuit ijs locis ingens persecutio.

Sunt in prouincia Gallia qui dicuntur Valdenses: hi vetusta cō-
suetudine neque pontificem Romanum agnoscunt, & aliquantò
puriorem habuere semper doctrinam, & postquam Lutherus in-
notuit, ampliorem cognitionem auidè sibi compararunt. Ad re-
gem verò sæpè fuerant hoc nomine delati, quasi magistratum con-
temnerent ac rebellionem facerent. hac enim criminatione plæ-
rique nunc vtuntur: inuidiosa magis quàm vera. Continentur autē
aliquot oppidis atque vicis, inter quos est Merindolum. in hos ante
annum quintum lata sententia fuerat Aquis, quod est prouinciæ
summum tribunal, vt opprimerentur omnes promiscuè, vt dirutis
ædificijs æquaretur vicus ille solo, resecarentur etiam arbores om-
nes, & locus redderetur desertus omninò, sicut libro * decimo ter-
tio attigimus. Porrò, quanquàm sic erat pronunciatum, nō tamen
ea vis tunc adhibita fuit, regem admonentibus nonnullis, & in his,
Gulielmo Bellaio Langæo, qui tum prorex erat in Taurinis, vt de
causa tota prius cognosceret: sed hoc demum anno, iudicij atque
senatus Aquensis præfectus, Ioannes Minerius, Aprilis die duode-
cimo, senatu conuocato, recitat literas regis, quibus executio man-
dabatur latæ sententiæ. has autem literas, Tornonij cardina-
lis commendatione dicitur impetrasse Minerius, per idone-
um solicitatorem, Philippum Cortinum. Cùm igitur eas
mense Ianuario accepisset, non statim protulit, sed in tempus
rei gerendæ commodum seruabat. ijs recitatis literis, delecti sunt
è senatu, qui rem exequantur: his auditorem sese profitebatur
Minerius, eò quòd absente Griniano prouinciæ præfecto rem-
publicam gerebat. Iam antè verò mandatu regis passim conduxe-
rat copias, Anglici belli causa, verùm his ad suum hoc institutum
est vsus: adhæc, Massiliæ, Aquis, Arelatæ, cæterisque in locis frequē-
tioribus, militiam omnibus imperauerat, qui possent arma ferre,
graui denunciata pœna: deinde ex Auenionensis agri finibus,
ditionis

Grinianus Galli legatus ad ordines.

Valdensiū persecutio apud Merindolum.

Vide Alfons. de Castro cotra hæres. omnes. lib. 3. cap. baptism. hæres. 7.

Æneam Syl̄ui. lib. de origin. Bohemorū cap. 35.

Crudelis sententia senatus Aquensis in Valdens. pag 381.

Minerius summus præses Aquensis.

Philippus Cortinus.

Copia à Minerio in Valdenses coacta.

1545 ditionis pontificiæ, missa quoque fuerunt auxilia. Primus igitur impetus factus est, non in Merindolanos, verùm in agrum oppidi Pertusio vicinum. Idibus autem Aprilis, Minerius, turba procerum atque ducum stipatus, Cadenetum venit: sed interea centuriones aliquot, in vnum & alterum vicum, ad Druentiam flumen, irruunt, & cædibus, direptionibus, incendijs grassati, magnā vim pecoris abigunt: idem fit alijs etiam in locis, eodem tempore. Merindolani, cùm ardere omnia circùm aspicerent, relictis sedibus in syluas confugiunt, & ad vicum Sanfalesum maxima cum formidine pernoctant, huius autem loci incolæ iam & ipsi fugam parabant. Cauallonensis enim episcopus, pontificij legati vicarius, negotium dederat nonnullis ducibus, ipsos contrucidandi. Postridie, paulò progrediuntur longius, tecti syluis. nam vndique periculū erat, & Minerius, capite sanxerat, ne quis eos vlla re iuuaret, sed vt promiscuè cæderentur omnes, quocunque loco deprehensi. valebat idem edictum in locis finitimis pontificiæ ditionis, & episcopi quidam eius regionis ferebantur alere magnam copiarum partem. Ibant ergò difficili & molesto itinere, gestantes pueros in humeris & brachijs, ínque cunis, & quidem mulieres aliquot grauidę: cumq; ad constitutū locum venirent, iam eò confluxerant multi, qui rebus perditis fuga salutem quæsiuerant. Non multò pòst nunciatur, Minerium aggregare simul omneis copias, vt ipsos inuadat. fuit hoc sub vesperum: itáque re deliberata, consilium ex tempore capiunt: & quoniam iter faciundum erat per loca impedita & aspera, mulieres, puellas & infantes ibi relinquunt, paucis quibusdam adhibitis, & in his, ecclesiæ ministro: cæteri, sicut constitutum erat, Mussium oppidum petunt. hoc autem ea spe faciebant, fore, vt hostis in imbellem turbam & omni præsidio destitutam vteretur misericordia. quis ibi fuerit excitatus gemitus, qui complexus, quæ lamentatio, facilè, quiuis intelligit. Vbi totam noctem iuissent, superato monte Leberone, multos ardere vicos atque prædia conspiciunt: Minerius deinde bipartito agmine rem aggreditur: & quia per indicium acceperat, in quam partem Merindolani sese recepissent, ipse Merindolum petit; reliquas verò copias ad illos inuestigandos mittit. Antè quàm hi peruenirent in syluam, ex militibus quidam, impulsus commiseratione, præcurrit, & è summo cacumine rupis, qua parte suspicabatur profugos consedisse, duo saxa deijcit, deinde per interuallum ijs acclamat, licet eos non conspiceret, vt fuga sibi statim consulant. & in hoc ipso temporis puncto: ex ijs, qui Mussium iuerant, duo quidam inter veniunt, & hostium aduentu nunciato, ministrum ecclesiæ, cæterósque custodes, qui pauci numero fœminis erant relicti, sicut diximus, abire cogunt, via quadam ardua commonstrata per syluam, qua fugientes periculum euaderent

Miles pius præmonet profugos.

hi discesserant, cùm ecce milites adsunt, pleni furoris, & 1545
gladijs ad cædem omnia poscunt, magno cum vlulatu: verùm tamen à cæde tum sibi temperant, & cùm insolenter multa fecissent, omni argēto & alimonia spoliatas abducunt. erat ipsorum propositum, fœdius illas tractare, sed à centurione quodam equite interpellati, qui fortè superueniens pœnam eis minabatur, & ad Minerium rectà contendere iubebat, ab incœpto desistunt, ijsque relictis prædam & pecus abigunt. erant mulieres numero circiter quinquagintæ. Minerius interim venit Merindolum, & cùm vacuum habitatoribus reperisset, diripit ac incendit, edito prius exemplo valde crudeli. nam adolescentem vnicum ibi nactus, religari iubet ad oleam, & tormentis occidi: pòst, Cabrieram oppidum petit, & machinis cōcutit, & administrante Polino * duce, persuadet oppidanis, vt portam patefaciant, pollicitus impunitatem: verùm intromisso milite pòst aliquam moram, concisi fuerunt omnes, neque vel ætatis vel sexus vlla fuit habita ratio. Multi ad ædem sacram, alij aliò, quidam in cellam vinariam arcis confugerant, sed producti foràs in pratum, vestibúsque nudati trucidantur ad vnum ferè omnes, non viri tantùm sed & mulieres, pleræque grauidæ. Minerius etiam ad quadraginta circiter fœminas in horreum straminis atq; fœni plenū includit, pòst ignē subijcit & incēdit: cúmq; illæ vestibus exutis conarentur flammam nascentem restinguere, neque possent, ad maiorē fenestram, qua fœnum recondi solet in horreum, aduolant, vt sese eijciant: sed ibi repulsæ telis & hastis, cōflagrarunt omnes. fuit hoc Aprilis die xx. Posthæc, Minerius partem copiarum mittit, qui Costam oppidum oppugnent: ijs iam ingressis iter, deprehenduntur illi, quos paulò antè in cellam vinariam arcis confugisse diximus. excitato igitur clamore, quasi laterent insidiæ, reuocantur milites, & ad internecionem illos interficiunt. Cæsorum numerus repertus est tàm in oppido quàm foris, numero ad octingentos, qui superstites erant infantes ab eo furore, plærique rebaptisati fuerunt ab hoste. Rebus ad Cabrieram expeditis, copiæ mittuntur Costam: eius oppidi dominus iam antè cum ciuibus egerat, vt in arcem arma sua conferrent, & quatuor diuersis locis murum disijcerent: id si facerent, se pro sua gratia facilè perfecturum apud Minerium pollicebatur, vt à maleficio temperetur. persuasi morem gerunt, pòst ille discedit, quasi deprecaturus; & non longè progressus obuiam habet militem: hi quũ nihilo secius procederent, & impetu primo nihil efficerent, altera luce vehemētius oppugnāt, & incensis circùm ædificijs omnibus suburbanis, facili manu capiunt, eò quòd superiori nocte plærique deserta statione profugerāt, delapsi funibus. post editam ergò cædē & oppidum direptū, decurrunt in hortum castello vicinum, & mulieres atq; puellas, quę trepidantes eò confugerant, promiscuè con-

Merindolum incenditur.

Cabriera dolo aperta diripitur.

Hic Barbarossam cum classe in Galliam duxit. pag. 431.

Minerij crudelitas horribilis.

Costa capitur, & ciues inhumanissimè tractātur.

1545 ſtuprant, & quum diem vnum atque noctem incluſas detinuiſſent, adeò tractarunt inhumaniter, vt illæ quę gerebãt vterũ, & natu minores puellæ, non multò pòſt extinguerentur. Interea Merindolani & his adiuncti complures alij, qui per ſyluas atque rupes oberrabant, intercepti, vel ad triremes mittebantur, vel confodiebantur, multi etiam inedia perierunt: deinde, non procul ab oppido Muſſio, quod ante *diximus, quidam impreſſi cauernam ſub rupe latitabant, numero ad viginti quinque, ſed proditi, fumo fuerunt omnes & igni enecati. ſic adeò nullum ſeuitiæ genus fuit prætermiſſum: nonnulli tamen, qui lanienam hanc effugerant, Genauam & ad loca vicina deuenerunt. Huius ergò rei fama cùm in Germaniam emanaſſet, plurimorum animos offendit: & Heluetij quidem, qui non ſunt pontificiæ religionis, intercedebant ad regem, vt in eos, qui profugiſſent, vteretur miſericordia; rex autem, & iuſtas eſſe cauſas, cur ità fecerit, & quid ſuis in finibus agat, aut quomodò in ſontes animaduertat, non magis illos oportere ſolicitos eſſe de eo dicit, quã ſit ipſe de illorũ negocijs. Anno ſuperiori miſerant Valdenſes regi doctrinæ ſuæ confeſſionem, ſcripto comprehenſam, quo ſuam docerent innocentiam. eius doctrinæ capita ſunt, de Deo patre, creatore omnium rerum, de filio interceſſore & aduocato generis humani, de ſpiritu ſancto, conſolatore & commonſtratore veritatis, de eccleſia, quam aiunt eſſe cœtum omnium electorũ, & caput habere Ieſum Chriſtũ: de miniſtris eccleſiæ, quos loco remouendos eſſe dicunt, niſi faciant officium; de magiſtratu, quem inſtitutum à Deo fatentur, vt bonos defendat, ſontes verò puniat: deinde non honorem modò, ſed tributum etiam illis & vectigalia deberi, nec vllum ordinem hic excipi oportere, nimirùm exemplo Chriſti, qui vectigal ipſe ſoluit: de baptiſmo, quem ſignum eſſe viſibile dicunt & externum, quod nobis & renouationem ſpiritus & mortificationem membrorum repræſentet: de cœna domini, quam aiunt eſſe gratiarum actionem, & beneficij per Chriſtum accepti commemorationem: de matrimonio, quod cùm ſanctum ſit, & inſtitutum à Deo, nemini prohibendum eſſe iudicant: de bonis operibus, quæ nobis eſſe colenda docent & exercenda, ſicut ſacræ literæ demonſtrent: de falſis dogmatis, quæ quoniam à vero cultu nos abducunt, vitanda eſſe pronunciant. In ſumma, fidei ſuæ normam & regulam eſſe dicunt, vetus & nouum teſtamentum, ſeque credere profitentur ijs omnibus, quæ in apoſtolorũ ſymbolo continentur. poſtremò, regẽ orãt, vt narrationi fidẽ habeat: etenim, ſi quid fortè ſit delatũ aliter, id falſum eſſe, velle ſe demonſtrare dicunt, ſi modò audiantur. Bello tum rex erat implicatus, itáque conquieuit actio: ſed facta pace recruduit, & inſtigantibus nonnullis, in hanc tantam exarſit immanitatem.

Pag. 464.

Heluetiorum pro Merindolanis ad regem interceßio.

Regis reſponſio ad Heluetios.

Valdenſium doctrinæ capita.

De

Hispanis, quos per Lotharingiam Cæsar in hyberna colloca- 1545
rat ante* dictũ est: hi, cùm plurimùm damni dedissent ijs locis, *Pag. 457.*
voluntate Cæsaris Aprili mense discedunt, & proximè & Argento- *Hispani per Germaniã in Austriam ducti.*
ratum facto itinere, quum Rhenum ibi transissent, per Sueuiam proficiscuntur in Austriam, ad tria circiter millia peditum. Ad hoc tempus è vita decessit Ludouicus Bauarus, Gulielmi frater, non relictis liberis. nam ità conuenerat ne duceret vxorem, hæreditatis commentandæ causa. Magnus ei fuit vsus & amicitia cum Henrico Brunsuicensi: nam & fœderis contra protestantes initi,* duces erant, vt diximus, & Brunsuicensis ditione sua pulsus,* ad hunc inprimis confugit. Vuormaciam deinde Cæsar venit Maij die XVI postridie, cardinalis Farnesius. Huius quæ fuerit aduentus causa, non quidem affirmare possum, sed excitandi belli causa in Lutheranos venisse, certò putatur: publicè quidem nihil egit, neque per fines Vuirtembergici principis iuit, Roma veniens, sed Dillingæ, commoratus aliquandiu, quod est ad Danubium, Augustani cardinalis oppidum, aliò deflexit. Ferdinandus rex Vuirtembergico scripserat, vt in sui gratiam ei tutum iter daret, & beneuolentiam præstaret: ille, quoduis aliud iter susciperet, malle se respondet, verumtamen, si per suos fines transire velit, ipsius quidem gratia, non se recusare. sed ille, sicut diximus, diuertit, & altero post Cęsarem die Vuormatiam peruenit. Cæsar, facta pace cum Gallię rege,* solicitabat etiam reliquos dynastas, vt concilium indictum adiuuarent: & per hanc occasionem ad Poloniæ regem missus ab eo legatus, demonstrat, Cæsarem plurimis nunc annis hoc vnum agere cumprimis, vt totius orbis Christiani commune bellũ suscipiatur in Turcam; & omnium propè voluntates iam huc inclinare, sed solam religionis controuersiam illi esse impedimento: hæc autem vt componatur, & vt protestantium desiderio satis fiat, qui concilium semper postulent, maximo Cęsaris labore & industria, Tridenti iam indictũ esse* concilium: itaq; rogare, suos vt eò mittat legatos qui & sua præsentia solennẽ illam actionem condecorent, & quæ fient ibi de rebus sacris decreta, confirment: quia verò Cæsar existimet, protestantes, qui semper fuerint contumaces, nec ab Augustana confessione discessuros, nec publicis etiã decretis obtẽperaturos esse, rẽ ipsam postulare, vt reges atq; principes interueniant, & in illos, nisi pareant, tanquàm in reipublicæ & sacrorũ omnium perturbatores vindicẽt: cùm autẽ ipse pij & Christiani regis laudẽ inter alios obtineat, orare Cæsarem, vt & de Turcico bello cogitet, & cõcilio Tridentino subscribat, & si protestãtes ad sanitatẽ nõ redeãt, ope consilioq; ipsum adiuuet, quod alij quoq; reges promiserint. Polonus ad ea, percupere se diem illum videre, quo reges ac principes Christiani, positis armis, & sedato bello ciuili, robur omne simul in Turcam conuertant: nec enim se futurum in postremis: ad conciliũ &

Ludouici Bauari mors,

Sãcti. pag. 338.
Pag. 410.

Cæsaris & Cardinalis Farnesii aduentus Vuormati.

Pag. 450.
Cæsaris ad Polonum legatio.

Pag. 467.

Poloni ad Cæsarem responsio.

1545 protestantes quod attinet, omnia se facturum, quæcunque & reipublicæ & ecclesiæ tranquillitati conducent, neque, si sit opus, in summo periculo defuturum esse Cæsari amico & affini.

Pōtifex sanguinis Lutherani sitientißimus. Pag. 514. 515.

Perscriptum id temporis Roma fuit, pontificem, etsi concilium indixerat, suósque iam Tridentum miserat legatos, adeò tamen belli fuisse Lutherani cupidū, vt auxilia promitteret, * peditū millia duodecim, equites quingentos: clàm etiam ab eo fuisse conductos centuriones atque duces: quum autem ei renunciatum esset, non ità multum idonei superesse temporis ad rem gerendam, & aliam expectandam occasionem, continuò ducibus illud communicasse, & anni futuri spem fecisse. Altera post pentecosten die, monachus quidam Franciscanus, Italus, concionem habet ad Cæsarem, Ferdinandū regem, cardinalem Farnesium, episcopum Augustanū, Granuellanum, & sermone digressus ad Lutheranos, cùm atrociter in eos multa dixisset, tempus est, inquit, potentissime Cæsar, vt tandem officium tuum facias: nimis hercle diu cessatum est: iam pridē oportuit rem esse confectā: ornauit te Deus ingentibus beneficijs, téq; cōstituit ecclesiæ defensorē: quapropter exere vires tuas, & pestiferum illud genus hominum tollas è medio. nefas enim est, eos diutius intueri solem, qui sic omnia polluunt atque confundunt: neque verò dicas te facturum: iam enim, iam inquam fieri debet, nec interponi moram vllam oportet. Quot autem hominum millia de salute perpetua periclitari quotidie putas, per istorum vesaniam, quos omneis abs te sanè Deus reposcet, nisi remedium adhibeas? Eo classico fertur offensus fuisse Granuellanus, vel quòd ità simularet, vel quòd protestantibus hoc esse videret cautionis loco. Non multis ab ea concione diebus, Farnesius, de nocte, clanculum discedit, & Romam magna celeritate reuolat.

Frāciscani sanguinarij concio corā pontificijs.

Farnesius Vuormacia Romam abit.

Lutheri liber aduersus pontificatum Roman. Pag. 451.

His ferè diebus prodijt Lutheri liber, populari lingua scriptus, cui titulus est, aduersus pontificatum Romanum, à Sathana constitutum, eo libro primùm respondet epistolæ * pontificis, qua Cæsarem grauibus verbis dehortatur à procuranda religione, sicut antè docuimus: pòst, ea scripturæ loca, quæ pontifex vsurpat ad sui primatus confirmationem, copiosissimè refutat, & in ipsum retorquet. Libro picturam præfixit, quæ statim indicat argumenti summam, sedet in sublimi cathedra pontifex, iunctis & protensis manibus, ornatu solenni, sed aures habet asininas: circà verò plurimi sunt cacodæmones, varijs figuris, quorum alij superimponunt eius capiti diadema triplex, oleto fastigiatum: alij funibus eum demittunt in medium infernum, horribili specie subiectum: alij titiones & ligna comportant: alij, tanquam officiosi, pedes ei subleuant, vt rectà molliterque descendat. Non multò pòst, themata quædam eius prodierunt, quæ disputauerat aliquan-

Pictura libro præfixa.

Luth. themata.

secundò, de tribus hierarchijs, ecclesiastica, politica, œconomi- 1545
cas Deum ait instituisse contra furorem diaboli: pontificem *De trib. hierarchijs.*
prorsus ab ijs omnibus excludit, quòd euangelium damnet
& opprimat quòd leges omneis iúsque ciuile sibi subijciat, quòd
matrimonium prohibeat quibus ipsi videtur, itáque beluam il-
lam esse dicit, quæ per Germaniam ab vrso simul & lupo nomen
habet. Ea nihil est, inquit, efferatius, nihil truculentius: quaprop-
ter vbi signum datur, aut rumor increbuit, mox omnes ad arma
discurrunt, vt illam conficiant: quòd si fortè cauea vel septo tene-
retur inclusa, loci veró præfectus aut iudex eam eximeret vel etiam
defenderet, esset persequenda nihilóminus, & qui persequentes
impediret, impunè violari possent: eodem planè modo pontifici,
si vim & arma paret, si bellum faciat, resistendum est, tanquam im-
mani rabidæquè beluæ quibuscunque sit tandem munitus auxi-
lijs. nam qui latroni militant aut opem ferunt, expectare debent
eius rei præmium quod merentur. Alteram quoque tunc emisit, *Lutheri pictura in pontificem.*
ridiculam quidem, sed futuri prænunciam picturam. Sui pontifex
insidet ornatus, amplæ & mammosæ, quam calcaribus fodit: dex-
træ digitis duobus, pollici proximis, de more protensis, bene preca-
tur ijs, qui fortè occurrunt: sinistra tenet oletum recens atque fu-
mans: ad eius nidorem porca suspicit, & rictu naribúsque prædam
captat: ille verò per ludibrium & acerbè bestiam increpans, vt me
sessorem, inquit, habeas, & calcaria mea perferas, oportet, quan-
túmuis id inuita facias: de concilio mihi satis iam diu molestiam
exhibes, quò me traducas, & liberè criminari possis: en illud, quod
tantopere petis, concilium. Per porcam designat Germaniam.
hæc illius ludicra plærique taxabant, vt parum ipso digna, neque
satis verecunda: sed suas ipse rationes habebat, quamobrem ità fa-
ceret, & longius prospicere credebatur, & extãt alioquin in illius li-
bris passim vaticinia multa, de rebus grauissimis, quorum non-
nulla iam comprobauit euentus, reliqua sunt adhuc in manu Dei
posita. Cæsar intereà per Granuellanum & Nauium, de concilio *Actio Cæsaris cum protestantibus.*
déque Turcarum bello cum protestantibus agit, hi Franciscum
Burcartum, Gunterotum cancellarium Hessicum, Christophorum
Veningerum, Iacobum Sturmium ad eam rem deligunt, qui supe-
riorem actionem omnem paucis repetunt, & ità sibi de pace caue-
ri petunt, ne decreto concilij tollatur: adhæc, vt iuxta Spirense de-
cretũ * Camera constituatur: id si fiat, de republica se cum reliquis *Pag. 447.*
deliberaturos. Tum illi postulata hæc à Cæsare præstari non posse,
videlicet vt ipsos eximat concilij decretis, & eiusmodi pacem tribu-
at, ne teneantur parère concilio, cuius authoritati subiecti sint om-
nes: quomodo enim ad cæteros reges atque principes hoc Cæsar
excuset? aut quem in vsum habeatur concilium, si quidem soli Ger-
maniæ, cuius causa potissimũ sit indictũ, liceat illi parere, vel minus?

1. 5. 4. 5.

Pag. 315.

Legati contrà, quibus de causis illud non habeant pro legitimo, docent: extare quoq; suas ea de re testificationes * publicas: quòd si contribuenda sint aduersus Turcam auxilia, opus esse cautione, quò certi esse possint, nullam sibi vim factum iri, quæcunque tandem futura sint concilij decreta. Rursus illi, veniant in concilium, & causas, cur suspectum habeant, demonstrent: fore vt & audiantur, neque pontifici potestas omnis tribuatur: quòd si tum iniqua videbitur actio, posse recusari: sed nunc ipsos loqui de rebus futuris, & iudicium facere de ijs, quæ nondum apparent; id sanè præpropere nimirum ab ipsis fieri. Ad ea legati, pontificẽ ac ipsius clientelam omnem iam olim & damnasse religionẽ * hanc, & in eius professores acerbè vindicare: quamobrem nõ esse quòd eò ipsi veniant, aut ibi recusationis causas explicent: pacari verò Germaniam hac sola posse ratione, si placidè collatis sententijs & amicè, veritas inuestigetur: nam à concilio, quod pontifex regat, nihil non incommodorum expectandum esse. Galliæ regis legatus,* Grinianus, quòd latinæ linguæ nullum haberet vsum, mandata sua scripto complexus, per interpretẽ in medium exponit, Iunij die vigesimo, redijsse regem, beneficio Dei, cum Cæsare in gratiam, & factã esse pacem, quæ toti reipublicæ futura sit vtilis; regi verò, pro sua in Germaniam charitate & antiquo fœdere pergratum fore, si quidem ipsis etiam de religione cõueniat: nam ex ea dissensione multum calamitatis in orbem christianum inundasse, & indies magis atque magis augescere: cùm autem hæc omnia sanandi nulla sit ratio melior, quàm per concilium, & illud iam sit indictum ac inchoatum ferè, Tridenti, Cæsarem atque regem decreuisse operam dare, vt legitimè ac ordine peragantur omnia, & sublatis offensionibus concordia recuperetur, & optatum ocium Germaniæ restituatur: itáque regem obsecrare, vt & ipsi concilium approbent, cæterorum regum atque principum exemplo: hoc enim ad ipsorum omnium salutem pertinere. Grinianus erat necessitudine coniunctus cardinali Tornonio, * qui & huius legationis author fuisse putatur. nam in Belgio fuerat, vt suprà * diximus, déque rebus ad concilium pertinentibus egerat: ac tum ita conuenerat, regem quoque, misso legato, debere illos ad concilium hortari, quod Cæsar & ipse iam approbassent: hoc enim ad terrorem protestantibus inferendum pertinere putabatur.

Pag. 46.

De quo. pag. 463.

Griniani Gallici legati actio.

Lugduniana persecutionis flabello. pag. 805.

Pag. 457. 459.

Ad hoc tempus moritur Lotharingiæ dux Franciscus, relicto filiolo Carolo, duorum annorum puero. Erat ei frater, Nicolaus, episcopus Metensis. * hunc inter & pueri matrem Christinam, Cæsaris neptem, orta fuit contentio de tutela: nobilitas omnis in illum magis inclinabat, imperium muliebre fastidiens, verùm intercessione Cæsaris, administrationi præfecti sunt ambo, sic tamen, vt matris esset authoritas præcipua. Moritur etiam per

Franciscus dux Lotharingiæ moritur.

De hoc Nicolao vide pag. 654.

Elizabeth. Ferd. fil. cuius pag. 428. fit mentio, moritur.

perijt hiſce diebus, Ferdinandi regis filia, quam Sigiſmundi Poloniæ regis filius ante biennium in matrimonium duxerat. Ex Hiſpania autem lætus fuit allatus nuncius, de Carolo nepote nato Cæſari, ex filio Philippo, cuius quidem rei gratia, magna fuit ab Hiſpanis excitata Vuormaciæ lætitia: ſed interiectis aliquot diebus, nunciatum eſt de morte nurus Cæſaris. Vuormaciam venit ad Cæſarem Alfonſus Daualus, adductis aliquot primi nominis ex vrbe Mediolano. putatur conſtituiſſe tum Cæſar in matrimonium dare principi Aureliano, Ferdinandi regis filiam, & hos ideò vocaſſe, quò de ſtatu rerum per Inſubriam cognoſceret, quam in dotem illi pactus erat, vt ſuprà * diximus.

Carolus Philippi Hiſpaniarũ regis filius natus.

Nurus Cæſaris defuncta.

Daualus Vuormatiã venit.

Pag. 450.

Dum Cæſar hos conuentus agit, Brunſuicenſis ad Galliæ regem proficiſcitur. Colligebat tum copias peditum, ad Saxoniæ fines, pro rege Britanniæ, Fridericus Riſebergus: eam ſpeculatus occaſionem Brunſuicenſis, regi promittit ac perſuadet, ſi pecunia ſubminiſtretur, facilè ſe diſſipaturum illos. itáque aureorum aliquot millia conſequitur ab eo: ſed neque Riſebergum impediuit, & acceptam pecuniam in bellum aduerſus proteſtantes deinde conuertit, vt infrà * dicemus. Ad conuentum iſtum principes nulli venerunt, vt antè * dictum eſt, ne pontificij quidem, præter Auguſtanum: * ſed cùm Cæſar iam adeſſet, venit etiam Palatinus elector, & rogatu proteſtantium, intercedit. Cùm autem in bellum Turcicum nihil ab eis contribui Cæſar videret, niſi illud de concilio & Camera impetrarent, legatum mittit ad Turcam de inducijs, Gerardum Veltuuichum, hominem comprimis doctum, & linguarum valde peritum. Hoc durante conuentu, ſenatus Metenſis inquirit in eos, qui pro conſuetudine pontificiorum, nuper ad paſcha non percepiſſent cœnam Domini: deprehenſos iubet vrbe excedere.

Brunſuicẽſis argento, emungit regem Galliæ.

Pag. 473.

Pag. 463.

Induciæ Cæſaris cum Turca.

Metẽſes inquirunt in Euangelicos.

Suprà * diximus, quomodo clerus & academia Colonienſis ad Cæſarem atque pontificem prouocarint, vt hac ratione conatus archiepiſcopi tardarent: cùm autem ille pergeret, neque miniſtros eccleſiæ remoueret, quod ipſi cumprimis volebant, Cæſarem rurſus implorant, graui de ipſo habita querimonia. Sub finem igitur Iunij, diuulgatis Vuormaciæ literis in patrocinium ſuum Cæſar eos recipit. & proſcriptionis denunciata pœna, mandat, ne quis omniũ illos vel in religione ſua, vel in poſſeſſione bonorũ & vectigalibus & iure impediat. Alteris deinde literis archiepiſcopum citat, vt intra diem trigeſimum ad ſe veniat, aut mittat procuratorẽ, & accuſationibus reſpondeat: interim verò iubet, ne quid moueat aut innouet. & ſi quid innouatum ſit, priſtino loco reſtituat. Idem etiam mandat oppidanis Andernaci, Bonnæ, Lincij, Campenæ: nam ijs in locis archiepiſcopus conſtituerat inprimis qui populum docerent. Iulij deinde die XVIII, Paulus III. illum eodem modo

Pag. 455.

Colonienſis archiepiſcopus citatus à Cæſare & Pontifice.

Archiepiſ. Colonienſ. citatur.

1545 citat, vt intra diē sexagesimū Romæ sibi prestò sit: citat etiā Henricū Stolbergū, primarij templi Coloniensis decanum, eiúsque collegas, omneis illustri genere natos, Iacobum Ringrauium, Fridericum Vuendensem, Christophorum Oldeburgum, Richardum Bauarum, Philippum Oberstenum. hi enim & archiepiscopum amabant, neque reliquorum actionem probabant. Erat omninò pontifex ab aliquot annis male in archiepiscopum animatus. quam quidem ad rem non paruum attulerat momentum Vergerius episcopus Iustinopolitanus. qui cùm legationem obiens in Germania, sicut antè nō semel * diximus, Coloniam venisset, ac illum audiret ad ecclesiæ suæ reformationem spectare: grauiter eum & acerbè, tum literis, tum oratione, domum reuersus incusarat.

Pontificis maleuolentia in archiepiscopum.

P. Paulus Vergerius.

Pag. 182. 252. 374.

Quum de concilio, de pace, de Camera, deque bello Turcico diu multúmq; disceptatum esset, vti suprà * docuimus, Cæsar Augusti die quarto finem actioni facit, & quòd plæraque, nisi principes adessent ipsi, potuisse tractari, deinde, quòd legatos aliquot non habuisse in omnibus agendi plena mandata diceret, comitiū & actionē omnem in mensem Ianuariū anni sequentis prorogat, & Ratisbonam principes omneis venire iubet, nisi valetudine detineantur; se quoque venturum eò dicit: religionis pacificationem optare se quidem inprimis, verùm ipsis omnibus ait constare, cur hoc in conuentu nihil in eo suscipi potuerit: vt autem aliquando concilietur dissidium, aliud doctorum hominum colloquium, & vtrinque quaternos instituit collocutores, & binos auditores, eósq; sub calendas Decembris adesse Ratisbonæ, & ante comitia rem inchoare iubet. deinde superiorum annorum edicta pacis renouat & confirmat, & ne quid contrà fiat, edicit. pecuniam in bellum Turcarum, ex anni superioris decreto * collectā asseruari, donec de suscipiendo bello deliberatum fuerit, & quibus in locis nondum collecta sit, conferri statim iubet & aggregari. Cameræ reformationē in proximum conuentum reijcit. interea iurisdictionem illis permittit atque prorogat. Huius decreti caput illud, quod est de colloquio doctorum, pontificij recusant, nec in eo Cæsari volunt assentiri: cætera non impugnant. Protestantes verò superiorem actionē repetunt, & per se non stetisse dicunt, quò minus tractatum de religione sit. & quod suprà * de concilij recusatione dixerunt atq; Cameræ, rursus adducunt, & Spirense decretū * anni superioris vrgent, neq; Cæsaris hoc decretum, quibus locis ab illo dissidet, admittere se profitentur. Quomodo protestantium legati, propter sequestrū secuti sint castra Cæsaris ante annum, & quomodo Cæsar actionem in aliud tempus reiecerit, suprà * diximus: hoc igitur in cōuentu definita res omninò fuit, & ijs conditionibus, quas ante * recitauimus Brunsuicēsis ager omnis Cæsari permittitur, qui confestim Henrico mādat, vt legibus rem agat, ab armis abstineat: Ille verò minimè

Praced. paginis. Decretū Vuormatiense.

Conuētus & colloquium Ratisbona indicitur.

Collocutores ad religionis pacificationem constituuntur.

Pag. 446.

Colloquium Pōtificij recusant.

Pag. 462.

Pag. 446.

Pag. 449.

Pag. 447. 448.

Brunsf. ager Cæs. permittitur.

assenti-

consilium, de eóque protestatur, & cùm Cęsar ei denuò grauissimis 1 5 4 5
verbis proscriptionis denunciata pœna mandaret, vti parêret,
non modò non obtemperat, verumetiam acerbè rescribit, eiúsque
consiliarios, Granuellanum inprimis atque Nauium, odiosè criminatur: nec eo contentus, occultè cœpit cogere manus, vt amissa recuperaret, sicut paulò pòst * dicemus. Vuormatia Cæsar secundo flumine Rheno Coloniam venit, inde domum redit. Coloniensis episcopus, quia citatus erat, vt vbicunque Cæsar esset, * eò veniret, adesset intra xxx diem, etsi pro veteri Germaniæ consuetudine & electorum priuilegio non tenebatur essę præstò Cæsari, extra fines Imperij, tamen procuratorem eò misit qui se defenderet.

Brunsuicensis proteruia.

Vide infrà.

Coloniensis mittit procuratorē ad Cæsarem.

Pag. 471.

Ardebat tunc bellum Galliæ regis cum Anglo, & gerebatur res tam mari quàm terra, & arcem Galliæ rex in littore maris prope Boloniam nuper *amissam ædificabat, vt commeatu illos intercluderet: & ne quod impedimentum ei structuræ fieret, néue Britanni longius euagarentur, exercitum habebat in propinquo. Dolebat autem protestantibus, hos reges ad eum modum inter se conflictari, qui tot annis pacem coluissent. itáque, cùm id vtrinque non in gratum fore cognoscerent, legatos de pacę mittunt, in Galliã quidem, Christophorum Veningerum, Ioannem Brunonem Nidepontanum, Ioannem Sturmium: In Angliam, Ludouicum Bambachum, Ioannem Sleidanum. Hi quum Septembris die decimo venissent, Ambianum de morte ducis Aureliani, qui pridie decesserat cognoscunt. Is erat Cæsari futurus aut gener aut affinis, vt suprà *docuimus, & perpetuæ amicitię veluti firmissimum quoddam vinculum: sed ecce, quo ferè tempore nuptię erant peragendę paucorum dierum morbo perit, circiter XXIII annorum iuuenis.

Bellum Galli cũ Anglo ad Boloniam.

Pag. 449.

Protestantiũ legati ad reges Galliæ & Angliæ.

Aureliani ducis mors.

Pag. 450. 471.

In hoc ipso tempore, Henricus Brunsuicensis, instructus auro Gallico, sicut * diximus, militum manus cõducit, quàm potest, occultissimè. quę cum in agro Verdensi conuenissent, equites circiter mille quingenti, pedites ad octo millia, Roteburgum, agri Bremensis oppidum petit, vt sui fratris archiepiscopi Bremensis tormenta bellica suis coniungeret. verùm id frustrà fuit. Bremensis enim senatus eò præmiserat qui locum defenderent. Itáque facto itinere per agrum Luneburgensem, non sine maleficio, suam in prouinciam ingreditur, & Stenbruccum arcem deditione capit, postea in agris multum damni dat, incensis ædificijs: & vicinis ciuitatibus, Brunsuico, Hanobriæ, Mindæ, Bremæ, Hamburgo denunciat, vt sibi de iniurijs satisfaciant, & à coniuratione Smalcaldica, sic enim vocabat, discedant, sin autem, dira minatur. Aliæ quædam illius copiæ, circiter octingenti equites, & peditum millia tria, quum Dekelburgio Comiti, socio protestantium, incendijs atque rapinis multum damni dedissent, Visurgim flumen transmittunt, & illi sese coniungunt. itáque primariam suæ ditionis arcem,

Pag. 471.

Henricus Brunsuicensis grassatur.

Stenbruccum capit.

1545 Vuolfebutelum, obsidet, & passim in suam fidem iureiurando populum adigit. Interim Lantgrauius, mandatu sociorum, cogit in suis finibus ad septem hominum millia, & tria signa peditum, & equites circiter mille sexcentos. cum ea manu, & XXIII tormētis Northemum proficiscitur. Eò venit ad ipsum Ernestus Brunsuicensis, Philippi filius, missus ab electore Saxoniæ cum equitibus mille, tribus millibus peditum, & sex millibus eorum, qui per ipsius fines & agrum erant collecti, cúnq; tormentis XII. Venit etiam auxilio, Lantgrauij gener, Mauricius, adductis equitibus ad mille, & circiter quinque millibus peditum & tormentis aliquot. Ea re cognita, Brunsuicensis, arcis obsidione relicta, quam præsidiarij milites fortiter defendebant, aliò deflectit, & collecta, quam potuit, pecunia, militiam dilabenti soluit, ac deinde progressus, prope Calfeldum castra facit, qui vicus à Lantgrauij castris aberat milliare vnum. In hoc rerum statu, Ericus Brunsuicensis, eiusquè mater vidua, Ioannes Brandeburgicus, Henrici gener, & alij quidam intercedunt de pace: Lantgrauius autem atque Saxones nihil in eo sibi licere dicunt, nisi de sociorum voluntate. Mauricium igitur illi summittunt, & orant, vt Lantgrauio socero persuadeat. gerit ille morem, & cùm in castra venisset, quod fuit Octobris die XVI, rem omnem exponit, & actionem sibi permitti petit. Lantgrauius autem eodem modo, sicut antè diximus, excusat. postridie, Brunsuicensis equitum cohortes aliquot propius ad Northemum accedunt, & cum Lantgrauianis dimicant, sed repulsi tormentis redeūt in castra. Sub vesperum eius diei, Mauricius iterum vrget Lantgrauiū: & quia suam hanc operam Henrico illiusq; necessarijs promiserit, petit proponi conditiones, vt si recuset Henricus, cōmodè ipse possit ab actione recedere. fert cōditiones Lantgrauius, & eius quidem generis, vt dubiū non esset, eas repudiatum iri. Mauricius ad eam rem legat Christophorum Eblebum, Comerstatum iureconsultum, qui ad illum referant. Interea nunciatur aduentare Brunsuicensis cum omnibus copijs, vt montem Lantgrauij castris vicinum occupet. Lantgrauius autē prior eò peruénit, & tribus equitum turmis ac signis aliquot peditū relictis defensioni castrorū, exercitum omnem in eum montem perducit: non multò pòst ceptū est vtrinq; leuibus prælijs decertari. Dum hæc gerūtur, redeunt legati Mauriciani, nunciant Henricū respōdisse liberaliter, seq; totū permittere Mauricio, neq; deinceps velle religionē oppugnare. Cōmutatis vltrò citròq; verbis, quum Mauricius admodum instaret, Lātgrauius hanc vnā esse pacis rationē dicit, vt de religione caueat, in Mauricij potestatē sese dedat, prouinciā suam omnē ipsi tradat, & quod de belli sumptu, de damno dato, déq; controuersia Goslariēsi pronunciatū à Mauricio fuerit, ratum habeat. Has conditiones vt ipse velut intercessor proponat, Mauricio Lantgrauius permittit,

Lantgrauij expeditio in Brūsuicensem.

Mauricius pro pace intercedit.

&si

quandoquidem eas ille recipiat, communicato prius cum Saxone & aliis ciuitatibus concilio, statuendum esse dicit. Cum his mandatis Mauricius iterum legatos mittit. hi quum rediissent, aiunt bonam esse spem, verum in hoc strepitu militari, dum vtrinque res armis geritur, nihil rectè posse fieri, & opus esse inducijs ad eam actionem. Iam nox suberat. itáq; fiunt induciæ, permittente Lantgrauio in eum diem, & in sequentis diei vesperum. Mauritius interim in colloquium cum Henrico, venit, vt persuadeat: ille verò propositas conditiones omneis reijcit, & alias adfert longè diuersas ab illis, & per colloquium, ad quosdam Mauricij consiliarios, intra tertiam, inquit, horam apparebit, vtrum Lantgrauius, an ego sim orbis dominus, vt ad Scipionem Hannibal dicebat: sed & pactas inducias Henricus violauit, facto impetu in pabulatores Lantgrauicos. Vbi ergo de conditionibus ab Henrico propositis Lantgrauius cognouit, actionem omnem abrumpit, & Mauricio de intercessione gratias agit. Octobris die xx, Henricus per suos consiliarios rursus tentat Mauricium, & vt idoneo loco inter vtraque castra conueniatur, petit: sed Lantgrauius abnuit, itáq; Mauricius quoq; bellum Henrico denunciat, quod facturum se, nisi de pace conueniret, ei prædixerat, Mullusio missis ad eum literis. Intempesta deinde nocte, Lantgrauius octo cohortes equitum, & peditum millia circiter xii, cum tormentis, ductore Conrado Hanstæno præmittit: ipse cum reliquis copijs, cum Mauricio & Ernesto subsequitur. Albescente die, primum agmen, ad aditum quendam editiori loco positum, non longè ab Henrici castris peruénit, pòst etiam Lantgrauius cum reliquo exercitu. Hic acriter pugnatum est, & propter angustiam loci, quia solùm vna parte transiri poterat, anceps fuit aliquandiu dimicatio: sed in eo temporis vestigio, Lantgrauius emissis tormentis hostem repellit. pòst, re deliberata, quum iam aliis in locis per eum aditum esset patefacta via, Lantgrauis aliquam exercitus partem traducit, & maioribus tormentis in hostem eiaculatur. Ibi Brunsuicensis mittit præconem ad Mauricium & colloquium petit: Lantgrauius autem nihil respondens, omnem prius exercitum traducit, & aciem instruit, & tormentis in illos fulminat. Tunc rursus ab Henrico veniunt internuncij duo, & idem flagitãt: ad eos Lantgrauius, non est, inquit, alia pacis conditio, quàm vt Hẽricus eiúsque natu maximus filius in potestatem meam sese dedãt: hoc si faciant, rectè habet, sin autem, experiar quid possim: hoc illi renunciate, & paucis decernite. Hic iterũ Mauricius ad socerũ, exercitus, ait, est traductus omnis: quid autẽ spei de pace? tũ ille volo, inquit, vt Henricus eiúsque filius meæ potestati sese permittant: si recusent, prælio decernam. Eo dato responso, Mauricius Henricum adit & colloquitur. Lantgrauius autem nihilo secius bellum administrat, emissis tormentis, & propius ad hostem accedit,

1545.

Inducia pacta.

Henricus inducias violat.

Pugna inter Brunsuicensem & Lantgrauium.

1545 & circiter quingentos ab eo passus consistit, & Mauricio per Conradum Hanstænum nunciat, non se posse quiescere, quòd metuat, ne per occasionem colloquij, Henricus euadat. Mauricius ait expectandum esse, donec cum illo sit collocutus, & rogat vt tantisper abstineat. paulò pòst redit, & Henricum, magna vi lachrymarum profusa, miseriam suam deplorare, & velle sese dedere cum filio, renunciat, &, ne verbis in eum sit asperior, orat. Vbi iam Henricus venit cum filio Carolo victore, Lantgrauius, quòd si tuæ potestatis inquit, essem factus, non diu mihi lucis vsuram concederes: ego verò tecum agam liberalius, quàm pro tuo merito: quid autem in mentem tibi venit, quòd Cæsari non obtemperasti, repudiata sequestratione?* nimirum hac via tibi tuisque rectè consuluisses. Ad hunc modum locutus, custodias vtrique ponit. sed interim exercitus Lantgrauij propè manus conserebat cum hoste, & nisi Lantgrauius atque Mauricius magna celeritate interuenissent, ingens fuisset edita strages. Henrici copiæ cogitabant vno agmine discedere, sed quia periculum erat, ne rursus per occasionem aliquid mouerent, Lantgrauius eos consequitur, & in planicie quadam deprehensos cogit, vt signis direptis fidem darent, intra sextum mensem nō se militaturos in ipsum atque socios. Machinas deinde bellicas omneis ipsis adimit, ad XVIII, cum omni instrumento, & progressus arcem Stenbruccum recuperat, & populum in suam fidem rursus adigit, & gratias agere iubet Deo, pro victoria, & Ioannem Schamburgum, Ottonem Ritbergum, Comites, quòd ei subministrassent auxilia, mulctat, índe, copijs dimissis, domum redit. In hoc tempore moritur Albertus cardinalis Moguntinus, ei succedit Sebastianus Husestenus: Magdeburgensem autem episcopatum adeptus est Ioannes Albertus patruelis, qui coadiutor ei fuerat attributus antea. De Mauritio fuit pòst dissipata fama, quasi captiosis & fraudulentis verbis Henricum in eas Angustias perduxisset. eo cognito, scriptū ille diuulgat, & quamobrē à Saxone atq; Lātgrauio rogatus deesse ipsis non potuerit ostendit, & rem omnem ordine commemorat, & iniuriam sibi fieri demonstrat, & nihilosecius, vt ille liberetur, intercedit. Lutherus autem edito libello principes hortatur, ne captiuum dimittant: victoriam enim istam minimè cruentam, diuinitus contigisse. His ferè diebus, Gulielmus Furstembergius, quum hucusq; Luteciæ captiuus fuisset, depensis aureorū millibus triginta, dimittitur, & per Belgiū profectus, vbi, Cæsari suū infortuniū exposuit, domū redit. Cæsar, vt rationes circumspiciat, quibus damnū acceptum resarciri possit, hortatur, in eóq; multam ei beneuolētiā, ꝓmittit. Ad hoc ipsum temp⁹ mortē obijt Alfonsus Daual⁹, Cæsaris per Insubriā præfect⁹, in eiúsq; locū successit Ferdinād⁹ Gōzaga Mantuan⁹, qui Siciliæ ꝓrex antea fuerat. Henrico Brunsuicēsi, filióq; capto, statim Cæsari rē omnē perscribunt Saxo atq; Lantgrauius

Brūsuicensis dedit se cum filio Lantgrauio. Liberatur pag. 582.

Pag. 448. 472.

Alberti Moguntini obitus.

Mauritius de suspicione proditionis Brunsuicēsis se purgat.

Lutheri liber ne Brunsuicensis dimittatur.

Gul. Furstenbergicus liberatus captus est. Pag. 449.

Saxonis & Lantgrauij literæ ad Cæsarē de capto Brunsuicensi.

[illegible]& quoniã ille, cõtēptis omnib' edictis, nouo bello Germaniam turbasset, petunt, vt tum ipse, tũ socij, propter violatã pacẽ publicã proscribantur, * iuxta formulã, & sequestri cõditiones iam antè pactas. Vltimâ deinde Octobris die, Cæsari Lantgrauius, Ritbergũ oppugnans, denuò scribit, & superioris epistolę facta mentione, cũ idem petijsset, profligato Brunsuicensi, captóque, sese varias literas, & quidem grauissimis de rebus atque technis occultis, in castris illius reperisse dicit, quæ satis ostendant, eum aliquid magni fuisse molitum aduersus ipsum aut Ferdinãdum regem: nam inter alias, epistolam vnam esse, qua princeps quidam elector ei rescribat, non se posse ijs conditionibus in eam societatem atque fœdus * venire, sed sui magis esse officij, vt consilium eiusmodi patefaciat: quòd nisi silentij fidem ei promisisset, omninò se facturum illud fuisse: non interpellet ergò posthac, alioqui non fore tacitum: hæc & id genus alia quædam esse in manibus: quòd si iam sua interesse aliquid putet, licere, vt è suis familiaribus aliquem mittat: ei se literas illas exhibiturum, & vt exemplum etiam ex archetypo describat, permissurum esse. Cæsar, qui tum Burgis erat, vrbe Flandriæ, Nouembris die sexta Nicolaum Conricium ad Lantgrauium mittit cum his mandatis. Audire se, quemadmodum Henricus Brunsuigius cum filio in ipsius potestatem venerit: & quanquàm vellet eum sequestri conditionem accepisse, tamen, cùm in eum statum res deuenerit, existimare, non esse opus, vt illi violatæ pacis publicæ pœna iam irrogetur: confidere etiam, ipsum ità moderatè vsurum esse hac victoria, vt nemini sit ab eo vis vlla metuenda: monere autem, vt pro veteri principum consuetudine, captiuos liberaliter ac honestè tractet, nec ad vllam iniquam aut ipsis indignam cõditionem adigat, sed amicæ vel legitimæ disceptationi rem permittat, qua quidem in re nihil sit ipse, pro suo munere atq; loco prætermissurus: & quia nullum sit ei vel socijs metuendum amplius periculũ, petere, vt copias dimittat pacémq; colat, & si quam habeat de vllo querimoniam ob belli societatem aut subministatum auxilium. legibus experiatur: se quidem in eo facturum quod æquum fuerit. Cùm ista Nouembris die decimo octauo Conricius exposuisset, Lantgrauius, eodem die, Casselij respondet. quia Cęsaris Imperijq; mandata non vno modo Brunsuicensis violarit atque socij, sperare se, futurum, vt Cæsar apertè demonstret, quàm grauiter molestéq; factum illud ferat: inter socios illius primo loco esse * Othonẽ comitem Ritbergum, clientẽ ac beneficiariũ suum, quẽ hoc nomine mulctarit: esse quosdã etiam alios, in quos meritò vindicari posset: verùm vt Cæsar & omnes planè videant, quantópere sint à turbis ipse atq; socij alieni, non se quicquàm in illos mouisse, ac militẽ exauthorasse: quod cùm ità sit, & quia necessariam defensionem susceperint, orare plurimùm, vt & Henricũ Cæsar & socios proscribat: nam etsi

1545

Pag. 449. 449.
Lantgrau. ad Cæs. litera.

Sanctum. pag. 338.

Cæsar Lantgrauio respõdet per legatum.

Lantgrauij responsio.

Pag. præced.

1545 nam etsi captus ille sit, tamen auxiliares nihilo secius esse plectẽdos, à quibus etiam nihil nisi hostile sit expectandum: captiuos haberi sic satis liberaliter: de cæteris ad Saxonem sociósque relaturum.

Pag. 473.

Pacis tractationes inter Gallũ & Anglum.

Legati, quos suprà * diximus in Galliam atque Britanniam esse missos à protestantibus, mandata quidem sua peragunt, sed eodem tempore Cæsar etiam pacificationi studebat, & Brugis, diem constituit vtriusq; regis legatis. à Gallo missus eò fuit Claudius Annebaldus Amiralius, ab Anglo Stephanus Vintoniẽsis episcopus: verùm infecta re disceditur. interim verò protestantium legatorum opera factum fuit, vt ampliorem actionẽ ambo reges minime recusarent. Itáque legatos mittunt, Gallus quidẽ, Ardeam, Anglus verò, Caletum, & Guinam. hi medijs in campis, ęquo ferè spacio, inter vtrumque oppidum, Nouembris die xxvi, sub tabernaculis conueniunt: & quum à legatis protestãtiũ essent pacis propositæ quædã rationes, diu multùmque rem inter se disceptant. Galli Boloniæ restitutionem, & vt Scoti comprehenderentur, in primis vrgebant: id autem Angli planè recusabant, internuncijs deinde atq; literis res agebatur apud vtrunq; regem, sed post multam actionem nihil effectum fuit. Itaq; Ianuarij die sexto, regum atq; protestantium legati discedunt, domúmq; reuertuntur. Postridie annonam Galli inferebant in arcem, quam in littore maris rex ædificarat, vt suprà diximus: id cùm Angli prohibere vellent, dimicatum est, ac multis vtrinq; desideratis, illata fuit alimonia. Cùm essent in Anglia hi quos dixi, *protestantiũ legati, rex per occasionẽ colloquij dicebat, imminere ipsis longè grauissimum bellũ: id sibi certò constare: monebat etiam, vt ad suos perscriberent. Ex ipsius autem consiliarijs quidam præcipuæ tunc authoritatis, alteri legato pòst idem explicabat, nominatis aliquot excursoribus & emissarijs, quorum id opera potissimum fieret. quòd etiam cum Galliæ rege pacem anno superiori * Cæsar fecit, molestè rex ferre videbatur, eóque magis quòd illius impulsu bellũ se fecisse diceret Galliæ propter societatẽ Turcicam.

1546

Pag. 473.

Angliæ rex protestãtes de periculo suo præmonet.

Pag. 450.

Protestantium conuentus Francofurto.

Ianuario mense conuentus erat protestantium Francofurti: deliberatum ibi fuit de concilio Tridentino, de prorogando fœdere, de sumptibus belli Brunsuicensis, de non deserendo Coloniensi, de solicitando Cęsare in comitijs, vt pacem religioni det, & Cameram rectè constituat. Hoc in conuentu archiepiscopi Coloniensis legati queruntur de iniurijs * cleri, déque * mandatis & citationibus tum Cæsaris tum pontificis.

Pag. 471. 455. 427.

Palatinus doctores Euangelij instituit.

Interea Palatinus elector instituit passim ecclesię ministros & euangelij doctores, integrã quoq; cœnam domini & coniugium sacerdotum permittit, & decimo die Ianuarij, loco missæ pontificiæ, peractũ fuit in primario templo Hedelbergæ sacrum, lingua populari. Protestantes igitur, missa legatione, gratulantur ei, & gratias agunt, quòd Coloniẽsis archiepiscopi legatis liberaliter respõderit.

hortan-

hortatur etiam vt pergat, & Augustanæ confessionis doctrinam profiteatur, & in proximis Ratisbonæ comitijs operam det, vt pax firmius cōstituantur. Ad hæc ille, pacis perpetuò se fuisse studiosum, & fore etiam, quoad vixerit: de Coloniensi dolere sibi plurimùm, quòd ad hunc modum exagitetur in hac præsertim ætate: cùm igitur ipsi mitterent ad Cæsarem & ad clerum atq; senatum Coloniensem, deprecandi causa, se quoq; suos vnà missurum: in religione se multis nunc annis conciliationem aliquam sperasse: quia verò differri periculosè rem videat, neq; spes magna subsit, non se potuisse populi sui votum & expectationem remorari diutius: itáque doctrinæ & rituum instituisse emendationem, quam & vrgere deinceps cogitet, & profiteri palàm. Ad decimum septimum Ianuarij diem, Vesaliæ cōueniebant electorum legati, eorum, qui Rhenani, dicuntur, hi sunt Moguntinus, Coloniensis, Treuericus, Palatinus. nam eorum ditiones ad Rhenum pertingunt. Palatinus vrgebat hic Moguntinum & Treuirensem, vt vnà secum & cum Brandeburgico, missis legatis, intercederent pro Coloniensi: sed illi, quòd offensionem metuerent, recusabant.

Electorum Rhenensiū cōuentus pro Coloniensi.

Hoc tempore cœpit spargi rumor, Cæsarem occultè moliri bellum: Lantgrauius igitur datis ad Granuellanum literis, Ianuarij die xxiiii, non ex Germania tantùm, sed ex Italia quoq; nunciari dicit, alijsq; locis, Cæsarem atq; pontificem parare bellum in Lutheranos, & velle tueri concilium, & primo vere facturos initiū; & fore, vt in Coloniensem archiepiscopū, ex inferiori Germania, in Saxoniam autē, ex Bohemia, & in superiorem Germaniam ab Italia fiat impetus: habiturum quoq; Cæsarem ad decē millia peditū, & equitū cohortes aliquot, custodiæ loco, qui Ratisbonā ipsum deducant: hunc rumorē non vulgò tantū spargi, sed ab ipsis quoq; tribunis & centurionibus ac belli ducibus, quorū nonnulli iactēt, à Cæsare sibi iam esse numeratā pecuniā: quum autē Galliæ regē Cæsar habeat pacatū, inducias quoq; sit pactus * cū Turca, sicut plęriq; cōfirmēt, mirū videri multis, in quē vsum copias cōducat: sibi quidē atq; sociis, dū ad pacificationē, primū Noribergę * factā, postea * Ratisbonę, Spiræ * & alijs in locis confirmatā, respiciunt, nō facile posse persuaderi, vt id credant esse verū, præsertim, quū & Cæsari & Ferdinando regi contra Turcā & alios etiam hostes bonam operā nauarint: veruntamē hæc ipsi voluisse familiariter explicare, quæ crebris literis atq; nuncijs ad se sociósq; perferātur: posse enim fieri, vt ad Cæsarē, de se socijsq; cōsimilia dicātur à maleuolis, quæ causam diffidentiæ motúmq; suscitent, & vtrisq; sumptum augeant: nō dubitare autē, quin sibi sit ad ea responsurus: & quia pacis consiliarius adhuc quidem fuit, orare, vt deinceps quoque Cæsarem eò flectat. Granuellanus ad hęc Februarij die septimo rescribit. Cæsarem neque pactum vllum habere cum pōtifice, neq; militem conscribere, nec vlli duci pecuni-

Fama belli in protestantes.

Lantgrauij litera ad Granuellanum.

Misso legato, pag. 471.

Pag. 227, 447. 572.

Granuell. Lantgrauio respōdet.

1546 pecuniam numerasse: quanquàm si manum aliquam militum ageret, non id cuiquam debere videri mirum in hoc tempore, támq; dubio rerum statu, quandò vicini circùm reges atque principes copias conscribunt: quis enim hoc in illo reprehendat, si det operam, ne quid prouinciæ suæ detrimenti accipiant? mirari verò se tàm impudentes homines reperiri, qui talia de Cæsare spargant, cuius animus quàm sit pacis & ocij cupidus, nemini non perspectum esse possit: ipsum adeò scire, quātópere semper elaborauerit, vt firma pace frueretur Germania: hoc etiam nunc ipsius esse voluntatis atque propositi, eáq; de causa colloquium esse Ratisbonæ *institutum: illud de decem millibus peditum, quos Ratisbonam sit adducturus ad comitia, nimis esse vanum: quanquàm, si faceret, neq; exemplo carere, quòd Augustam * Vindelicorum olim ita venerit, nec etiam ratione, quandoquidem ad ipsum varia de rebus atque statu Germaniæ nuncientur: sed esse falsum rumorem: iam enim Cæsarem esse paratum ad iter in Germaniam, & minimo cum comitatu proficisci, quòd existimet, animum suum esse perspectum omnibus, & fore, vt nemo causam ipsi det, cur secus faciat: archiepiscopum Coloniensem ipsum esse testem, quàm benignè Cæsar & clementer egerit, quàm amanter ipsum in viam reuocarit: licet enim grauiter sit accusatus, nihil tamen Cæsarem in ipsum statuisse, quantum quidem salua licuit existimatione: nuper etiam per Nauium admonuisse, vt desistat & comitij Ratisbonensis decretū expectet: nam certè nec æquum esse illius institutum, neque Cæsarem decere, vt hæc in eo ferat, de quibus ipsum humanissimè iam commonefecerit: se quidem vniuersæ reipublicæ, sed inprimis Germaniæ, salua & prospera omnia precari.

Pag. 472.

Pag. 182.

Quorūdā principum conuentus Frācofurti. Sebastianus Schertel.

Sub exitum Ianuarij mensis Francofurti conueniunt Lantgrauius & Palatinus elector Fridericus. Augustani, multis ex locis, de Cæsaris & pontificis apparatu bellico certiores facti, Sebastianum Schertelinum, hominem militarem & ipsis addictum, miserant ad Palatinum atq; Lantgrauium, qui de his rebus ipsos arcanè doceret. is igitur, cùm vtrunque separatim conuenisset, effecit, vt deliberandi causa huc venirent ambo, & Palatinus quidem, Ottone Henrico patruele comitatus. Paucis diebus pòst, veniunt etiam eò legati *protestantium ex Gallia & Britannia & Lantgrauio socijsquè legationem renunciant. postridie, qui fuit quartus Februarij dies, Lantgrauius discedit, & ad archiepiscopum Moguntinum,* nuper creatum,* qui milliare vnum illinc aberat, proficiscitur, & inter alia rogat, vt in comitio Ratisbonensi consilia sua referat ad Germaniæ tranquillitatem. Non multò pòst dimittitur Francofurti cōuentus, & facto decreto, protestantes, missis legatis ad Cæsarem & ad clerum Coloniensem, intercedunt pro archiepiscopo. Saxoniæ dux Mauricius, etsi non erat eius fœderis, legatum habebat

Missi. pag. 473.

Sebastianum Husestenum. Pag. 476.

Protestantium legati ad Cæs. & Clerum Coloniens. mittuntur.

1546

Christoph. Carlebicius.

Protestantes coniurationis insimulati.

habitum Francofurti, Christophorum Carlebicium, ex nobilitate virum egregiè doctum, qui, dimisso conuentu, statim ad Cæsarem proficiscitur. Erat tum in Geldria Cæsar, ad eumque delatum antea fuerat, quasi Smalcaldici aduersum ipsum Francofurti coniurassent: neque deerant, qui, sicut dici solet, oleum adderent camino, & hos ordinum principumque conuentus ad ipsius contemptum pertinere dicerent. Nauius à Cæsare missus fuit ad Coloniensem episcopum, vti dictum * est: inde ad Moguntinum atque Palatinum venit, & in itinere cum Renardo comite Solmensi, homine militari & industrio, fortè loquitur de præsenti rerum statu, deque rebus ad Cæsarem delatis. Et cùm Solmensis inuicem diceret, cuiusmodi de Cæsare fama per Germaniam spargeretur, ille pernegat, neque Cæsari vnquam in mentem venisse dicit: sic enim esse pacis amantem, vt etiam suis postpositis rebus, ad Imperij conuentum iam sit iturus: neque se dubitare, quòd si Lantgrauius ad ipsum veniat, quin amicè tractetur, & omninò sibi videri consultum, vt veniat: sic enim fore, quia fortè Ratisbonam non sit iturus, vt se suosque purget, & de Cæsaris animo coràm cognoscat, & de republica sermonem conferat: futurum etiam, vt omnis & suspitio tollatur & diffidentia, quæ nata sit ex delationibus vtrinque: quòd si colloquium expetat, rectè facturum, si paucis comitatus, bona fide veniat, & hoc ipso declaret, quantum Cæsari tribuat atque fidat. Vbi Lantgrauius hæc è Solmensi cognouit, vigesimo Februarij die dat literas ad Nauium, & auertendæ suspitionis caussa, quid Francofurti sit actum, partim exponit, deinde famam dicit excitatam fuisse de Cæsare, quasi bellum pararet, & inter alios duces Alberto Marchioni Brandeburgico mandarit, vt circiter equites mille conducat: Solmensem autem, ipsius relatu, confirmare, vanum esse rumorem hunc: & quia Granuellanus etiam idem scribat, ipsis habiturum se potius fidem, quàm ijs, quæ vulgò disseminentur: etenim se sociosq; sperare, futurum, vt à pactis & à decreto Spirensi * Cæsar minimè recedat, præsertim, quum caussa, quamobrem aliter faciat, nulla subsit: ad colloquium quod attinet, de quo Solmensis etiam ipsius verbis dixerit, non se recusare, sed cum socijs rem esse prius communicandam, è quibus etiam nonnullos adesse velit, perpaucos tamen.

Pag. præced.

Colloquiũ Nauij & Solmẽsis Comitis Renardi.

Lantgrauij ad Nauiũ literæ.

Facto pag. 448.

Antè diximus,* quomodò Cęsar colloquium doctorum instituerit Ratisbonæ, & sub initium Decembris omneis adesse iusserit: diem autem hunc pòst in idus Decembris prorogauit. à Cæsare missi venerunt Petrus Maluenda, Hispanus, Eberardus Billicus carmelita, Ioannes Hofmesterus Augustinensis, Ioannes Cochlæus, theologi: Georgius Loxanus, Caspar Caltentalus, Georgius Ilsingerus, Bartholomæus Latomus, auditores. quorum Cæsar auxerat numerum, nam antea bini tantùm erant designati, sicut dixi

Pag. 472.

Colloquium doctorũ Ratisbon:

Præsides collocutores & testes colloquij.

1546 mus.* A protestantibus venerunt, Bucerus, Brentius, Georgius Maior, Erardus Schnepfius, theologi: Volratus comes Vualdeccus, Balthasar Gultlingus, Laurentius Zochus iureconsultus, Georgius Volchæmerus, auditores. Ambrosius Pelargus Dominicanus aderat pontificijs extra ordinem, Ioannes Pistorius autem & Martinus Frechtus & Vitus Theodorus, protestantibus. Ad calendas Ianuarij venit alter colloquij præses, à Cæsare constitutus, Mauricius episcopus Eistetēsis, & aliquot post diebus, Fridericus comes Furstembergius, collega. Vigesimo septimo demum Ianuarij die fit initium. & præsides nonnulla præfati de suis personis, de onere sibi imposito, deq; mora, theologos hortatur, vt in re tàm graui, tàmq; sancta, nihil affectibus tribuant, sed agant syncerè, Deumq; vereantur & concordiam spectent. suam deinde pollicentur operam, fidem & æquitatem. postea recitant Cæsaris esse mandatum, vt protestantium Augustæ quondam exhibita * confessio, tractetur hoc in colloquio, tribus primis omissis dogmatis, de Trinitate, de verbi incarnatione, de peccato originis: nam illa duo non habere controuersiam, hoc verò postremum iam antè satis esse disceptatum: reliqua verò doctrinæ capita tractentur ordine, de iustificatione, de remissione peccatorum, de legis impletione, de fide, de bonis operibus, de merito, de sacramentis, de purgatorio, de suffragijs mortuorum, de veneratione & inuocatione diuorum, de reliquijs, de statuis, de votis monasticis, de cœlibatu sacerdotum, de delectu ciborum, de ferijs, de traditionibus ecclesiasticis, de ecclesia, de potestate clauium, de ordine hierarchico, de Romani pontificis, episcoporum & conciliorum authoritate. His rebus expositis, protestantes, qui viderent quibuscum aduersarijs essent commissi, collocutionem omnem & acta describi petunt à tabellionibus, vt Cæsar atque principes rem totam, & cuiusque partis argumenta & probationes intelligant. præsides contra. nimis id fore prolixum, & satis esse, modò capita rerum annotentur præcipua: deinde, nihil eorum quæ agerentur, efferendum esse dicunt, & tempus antemeridianum colloquio designant. A multa disceptatione conuénit, vt vtrinque bini sermonem omnem scripto mandent, vt acta reponantur in cistam, nec vlli communicentur, nisi reliquis præsentibus, & silentio tegantur. hæc ità præsides permittunt, modò Cæsari placeat, à quo nullum eius rei mandatum habere se dicebant. Protestantes etiā eadem conditione recipiunt, sic tamen, vt ad suos principes renunciare sibi liceat, quæ scire, ipsorum intersit, & quæ sibi perscribi illi postularint. Eo constituto, Petrus Maluenda, theologus Parisiensis incipit, & die quinto Februarij mensis multa præfatus in laudem Cæsaris, doctrinæ caput, quod est de iustificatione, prolixè admodum & more scholastico tractat. Bucerus autem interpellans dicebat id esse contra colloquij legem, & Cæsaris præ-

Pag. 472.

Colloquij initiū.

Pag. 186.

Quæ doctrinæ capita præcipue tractanda.

Conditiones colloquij.

Maluenda tractat caput de iustificatione.

1546

principum: in medio positam esse doctrinæ ipsorum confessionem Augustanā: sumat ex eo libro caput de iustificatione, & si quid libeat, ordine refutet aut obijciat. ille nihilominus pergit, & ita cōcludit, vt & libero arbitrio plurimùm tribueret, & nō fide tantùm, sed & spe & charitate quoq; diceret hominem iustificari. Postridie Bucerus, antè annum quintum, in colloquio, Ratisbonæ,* dogma de iustificatione conciliatum fuisse demonstrat, & quid Cęsar, quid reliqui principes ac ordines de eo tum statuerint, exponit, & hoc ipsum in acta referri petit. deinde secutus ordinem à Cæsare præscriptum, idem dogma repetit, & in quatuor capita diuidit: hominem non iustificari coram Deo, suis operibus aut meritis, gratis verò iustificari propter Christum, per fidem, cùm & in gratiam se recipi, & peccata propter Christum sibi remitti credit: Christum sua morte pro peccatis nostris satisfecisse: Deum imputare fidem pro iustitia. hæc scripturę testimonijs confirmat & explicat, & quid sibi cum Maluenda conueniat, quid minus, ostendit, & illius argumenta refellit. Maluendæ successit Carmelita Billicus, & quum alia quædam à Bucero dicta, tum illud de iustificatione refutat, & conciliatum aliquandò fuisse negat. Decimo tertio Februarij die, Maluenda Bucero respondet, & hæc tria concludit. opera disponere ac præparare ad iustificationem: charitatem esse formam iustitiæ: iustificatorum opera consummare iustificationem, & mereri vitam æternam. Cum de his rebus ageretur, ecce decimoquinto Februarij die Cæsaris adferuntur literæ. ijs mandat, vt inter præsides recipiatur Iulius Pflugius, episcopus Numburgicus, vt ne collocutorum & auditorum numerus augeatur extraordinarijs, vt non alij, quàm quos præsides delegissent, tabelliones, acta describant, vt omnes iureiurando silentium promittant, nec vlli mortalium aliquid enuncient de rebus colloquij, prius quàm ad Cæsarem & ordines Imperij relatum sit, vt ea, de quibus conuēnit, subscribantur ab vtrisque, controuersa verò, paucissimis verbis, & summis tantùm sententijs vtriusque partis recitatis, annotentur, & tabellionibus tradita seruentur. His ità commemoratis, protestantes deliberandi spacium postulant, & altera die Martii, dato responso, de tertio præside non sibi displicere dicunt, modò sui principes etiam probent: deinde, sua responsa nondum absoluta, sibi licere prosequi, & illud de conciliatione Ratisbonensi superiori, in commentarios referri, & Ioannem Pistorium pro tabellione manere, & non multas quæstiones, inter disputandum, vno tempore confundi, sed aliam post aliam ordine tractari petunt: illud autem de silentio tàm arcto non se posse præstare dicunt, quòd in mandatis habeant, vt suos de statu colloquij, subinde certiores faciant. Hisce de rebus diu multumque disceptatum fuit, cùm & Cæsaris mandata sibi sequenda præsides, & à suorum

Pag. 383. *Bucerus respondet Maluendæ in articulo de Iustificatione.*

Carmelita Billicus.

Maluenda Bucero respondet.

Pflugius inter præsides admissus.

1546 principum iussis non se posse discedere, protestantes inuicem dicerent. Itáque præsides, quid illi peterent, ad Cæsarem tandem perscribunt. Interim verò Saxoniæ dux, qui conditiones colloquij nō probaret, postquam de illis accepit, reuocat suos, vt rem omnem cognoscat. Illis ergò discedentibus, Bucerus etiam, vt acta Lantgrauio referret: die vigesimo Martij mensis abit. Tulerunt hoc impatienter admodum præsides, & quum antea præsentes monuissent, vti manerent, iam, nōnullis profectis, reliquos, qui supererant per epistolam, vt Cæsaris rescriptum expectent, grauissimis verbis hortantur: sed hi, quoniam collegæ præcipui discessерint, non esse quòd maneant, &, si continuandum sit colloquium, non se defuturos in posterum esse docent. Pontificij pòst, editis libellis, acerbè criminantur eos, hanc ob causam, verum ijs copiosè postea Bucerus respondet, & simul, quicquid de iustificatione hominis dici potest, amplissimè tractat. Protestantibus, deprecandi causa pro archiepiscopo Coloniensi missis *ad Cæsarem, adiunxerant se Palatini principis & Brandeburgensis electoris legati. petitionis hæc erat summa, vt ad cæteras religionis causas, hanc etiam Cæsar referat, & institutam à clero actionem * rescindat: etenim, si qua vis ei fiat, non se posse illum deserere, significabant. Quum XXVI die Februarij Cæsar eos audisset Traiecti, per Nauium altera die Martij respondet. omnem se beneuolentiam ad hoc vsque tempus illi declarasse, & coràm, deinde per legatos etiam admonuisse, vt erga clerū & reliquos ordines archiepiscopatus commodè sese gereret ac tolerabiliter: hoc enim alioquin ipsius esse officij: sed illū, etsi spē magnā faceret ac liberaliter ꝓmitteret, his omnibus neglectis, ità rem gessisse violenter, vt & totius prouinciæ tuendæ, & suæ etiā existimationis retinendæ causa, necessariò sibi fuerit adhibendū remediū, lene quidem illud atq; legitimum, quo non sit vsus etiam, nisi tunc, quum frustrà consumptis omnibus alijs consilijs, ille, ne ad futurum quidem proximè conuentum vsque Ratisbonensem differre vellet, sed suis posthabitis mandatis, contemptim pergeret, fretus appellatione quadam friuola, quæ neque sit à quoquam admissa, neque locum vllum habere possit: etenim si huius adminiculo velit vti, æquum esse, vt interea quiescat & suam atque ordinum Imperij cognitionem expectet: cùm autem id facere recusarit, occurrendum fuisse, & cur ità fecerit, causas habere se graues atque iustas: & si rem omnem sciant, non dubitare, quin idem sentiant, præsertim, quum ipsis constet, quàm leniter atque mansuetè semper egerit in communibus Imperij causis, & quanta sua interuenerit pro republica solicitudo: verúntamen, boni sese consulere legationem hanc, quòd ad pacem atque conciliationem religionis eam pertinere putet; itaque si desistat archiepiscopus, & suis pareat mandatis, non esse quòd in se quisquàm requirat, & proxi-

Colloquium dissoluitur.

Pag. 480. Legati protestātium ad Cæsarē pro Coloniensi.

Pag. 455. 456. 471.

Cæsaris responsio ad legatos.

[illegible] comitijs vsurum in eo se principum & ordinum consilio: 1546
[illegible] autem vt principes eò veniant, omni remota excusatione:
seque iam ad iter esse paratum, & licet impediatur valetudine,
tamen, vt finis aliquandò controuersiarum fiat, nullum recusare
laborem atque molestiam. Per hos ferè dies mortem obijt Alfon- *Daualus moritur cui succedit Gonzaga.*
sus Daualus, Cæsaris per Insubriam præfectus, in eiusque locum
succedit Ferdinãdus Gonzaga. Mãtuanus, qui Siciliæ prorex antea
fuerat. Conciliũ suprà * diximus ad idus Martias anni superioris in- *Pag. 455.*
dictũ fuisse, Tridenti. Legatos eò pontifex misit Ioannem Mariam *Legati pontificij missi Tridentũ.*
Montanum, Marcellum Ceruinum, Reginaldum Polum Britan-
num, cardinales. Venit etiam eò, sed non ad constitutum diem,
missus à Cæsare, Iacobus Mendoza, Hispanus, & cùm in laudem *Mendoza oratio nomine Cæsaris ad patres.*
Cæsaris, deque illius erga concilium & ecclesiam Romanam præ-
clara voluntate multa dixisset, absentiam illius excusat, & operam
suam atque studium ipsius nomine profitetur, & quòd ab Hispa-
nijs nondum venerint episcopi, quos Cæsar euocarit, itineris tum
interuallo tum difficultati tribuendum esse dicit. fuit hoc durante
comitio Vuormaciensi, de quo diximus.* Legati cardinales ad hæc *Pag. 459.*
respondent. etsi de pietate Cæsaris nunquam dubitarint, pergra- *Cardinales respondent Mendozæ.*
tam sibi fuisse tamen ipsius orationem: & quum pontifex, verus
Christi vicarius, & apostolorum principis Petri successor, commu-
nicata re cum Cæsare, concilium hoc indixerit, sanandæ causa rei-
publicæ, Germaniæ præsertim, sperare se, Cæsarem daturum ope-
ram, ne quid Vuormaciæ statuatur de religione, sed vt ad concili-
um omnia referantur: hoc enim ad ipsius gloriam & conscientiæ
quoque tranquillitatem inprimis pertinere: si verò secus fiat, non
ecclesiæ modò consuetudinem vetustam, sed ius quoque diui-
num & humanum violari: pessimum etiam exemplum introduci,
& concilij dignitatem conuelli totam: quòd ad ipsum pertineat,
gratam eius esse præsentiam atque personam. Cùm ergò serius *Monachorũ declamatorũ prima partes in Concilio.*
plerique venirent, nihil eo fuit actum anno, nisi quòd mense De-
cembri, quem vulgò dicunt aduentum, eò quòd Christi diem na-
talem antecedit, monachi quidam orationes habebant ad patres,
vt fieri consueuit. Pontifex etiam euulgato diplomate, bullam vo- *Bulla indulgentiarum.*
cant indulgentiarum, ad idus Decembris, eam huius esse tempo-
ris calamitatem dicit, propter inundantes hæreses, vt quantúm-
uis etiam operæ, laboris atque solicitudinis pro republica sumat,
vix tamen sibi satisfaciat ipse: concilium ergò se denunciasse, vt ec-
clesiæ vulnera sanentur, ab impijs hæreticis inflicta: quia verò sa-
lus omnium in eo posita sit, deinde, vt concilij patres, aliorum pre-
cibus adiuti, Deo sint commendatiores, hortatur in vniuersum
omnes, vt è vestigio sese comparent ad pœnitentiam, delicta sua
sacerdoti cõfiteantur, ternis per hebdomadam diebus, ieiunio cor-
pus macerent, & iisdem diebus adsint sacris supplicationibus, aut

1546 si per valetudinem non possint, in pauperes aliquid erogent, tenuiores autem precationem dominicam subinde recitent, ac deinde cœnam domini percipiant. obtemperantibus, peccatorum veniam ac remissionem largitur, & episcopis omnibus, vt hæc populo denuncient, mandat. Septima deinde Ianuarij die, huius anni, cùm auctior esset episcoporum numerus, fit initium concilij: cunque in primarium templum venissent omnes, peracto sacro, legati cardinales, quos diximus, orationem habent de scripto ad patres, & tribus de causis agi concilium dicunt, vt hæreses extirpentur, vt ecclesiæ disciplina restituatur, vt pax recuperetur; præsentis autem calamitatis culpam in ordinem ecclesiasticum debere transferri dicunt: neminem enim esse, qui suum faciat officium, & qui agrum domini colat: itaq; natas esse hæreses, tanquam vepres: ac licet nullam ipsi, hęresim excitarint, tamen, quòd non excoluerint agrum, quòd non semina iecerint, quòd enascentem zizaniam non euulserint, in eadem esse culpa: circumspiciant ipsi, & suam quisque conscientiam consulat, an munus suum fecerit: certè, quòd proiecta sit omnis ecclesiæ disciplina, totum ipsis tribui oportere: tertium malum esse, bellum: hanc verò plagam à Deo suscitari & immitti propter neglectam religionem & disciplinam: armis autem affligi rempublicam & ecclesiam, non modò Turcicis & externis, verumetiam ciuilibus atque domesticis, dum vel ipsi reges belligerantur, vel illi, qui ab obedientia suorum pastorum defecerunt, ordinem omnem perturbant, & ecclesiæ bona diripiunt: his autem malis occasionem sese dedisse, quandò per auaritiam & ambitionem, pessima vitæ exempla introduxerunt: iustum igitur esse Dei iudicium, qui nunc ipsos ad hunc modũ verberet: sed tamen multò mitiorem esse pœnam, quàm pro merito suo: beatos quidem esse, qui propter iustitiam patiuntur, se verò nihil eiusmodi posse prædicare, qui multò sint digni grauiori vindicta: suum ergò quisq; delictum agnoscant, & irã Dei mitigare studeant: nisi enim agnoscant, emendationi nullũ esse locum, & frustrà concilium haberi, frustrà quoq; sancti spiritus gratiam implorari: magnum videlicet esse Dei beneficiũ, quòd occasionẽ dedit inchoandi concilij, quo, sicut olim Hierosolyma, post diuturnã captiuitatem; sic ecclesia, post longum & vehemens naufragium, in portũ delata, restauretur; Esdram, Nehemiã, cæterósq; duces, vbi domum reuertissent, grauiter admonuisse populũ Israeliticum, vt sua suorumq; maiorum peccata professi, misericordiam Dei solicitarent: hoc etiam ipsis imitandũ esse exemplũ: extitisse tum temporis, qui restaurantes Hierosolymã Iudæos impedirent ac deriderent: hac etiã ætate non defuturos, qui conentur idẽ atq; faciant: sed cõstanter esse pergendũ, fiducia Christi, cuius mandatum & opus hic agant: & quia iudicis personam sustineant, prouidendum esse, ne quid dent affectibus, verùm, vt ab ira, odio,

Initium concilij Tridentini.

amicitia vacui sint, nec in vllius hominis gratiã aliquid decer- 1546
nant, nullius etiam auribus atque cupiditati seruiant, sed soli Deo
gloriam omnem asscribant: omneis enim ordines à via deflexisse,
nullum esse quenquam ex omnibus, qui rectè faciat: Deum ipsum &
angelos intueri hunc cœtum, nec vllius cogitationem occultam es-
se posse: agant ergò syncerè, & qui sunt à regibus atque principi-
bus missi episcopi, mandata quidem illorum procurent, sed tamen
Deum inprimis reuereantur, nec odio vel fauori quicquam tribu-
ant: cùm enim pacis causa conuentum sit, omnem oportere con-
tentionem atque factionem abesse procul. Post hanc orationem
recitatur decretum synodi, per Ioannem Fonssecam, episcopum
Castellimarinum, Hispanum. eo monentur omnes Christiani nomi-
nis, vt vitam emendent, Deum metuant, sæpe confiteantur delicta,
frequenter adeant templa diuorum, & de pace publica Deum o-
rent: episcopi autem & reliqui sacerdotes intenti sint precibus, &
saltem septimo quoque die, qui domino sacratus est, missam pera-
gant, & preces effundant pro pontifice, pro Cæsare, totaque repub-
lica, ieiunent etiam, & egenis benefaciant: in primario templo sa-
crum fiat singulis hebdomadis, die Iouis, in honorem sancti Spiri-
tus, & sacrificij tempore sint omnes in sacerdotem intenti, & à con-
fabulationibus abstineãt: sobriè quoque viuant episcopi, neque
luxum vllum mensis adhibeant, & sermones omneis ociosos at-
que leues defugiant, & ad eandem disciplinam suos assuefaciant,
vt & sermone & vestitu & omni actione præ se ferant honesta-
tem: & quia synodus hoc potissimùm spectet, vt depulsis erro-
rum tenebris & hæresum, quæ tot annos iam terris incubuerunt,
veritatis lumen effulgeat monentur omnes, docti cumprimis, vt di-
ligenter secum ipsi cõsiderent, qua potissimùm via possit istud con-
fici: in dicendis autem sententijs decretum concilij Toletani se-
quantur, agant modestè, non clamosè, non sint cõtentiosi nec ob-
stinati, sed suauiter omnia & sedatè pronuncient. Alter consessus
fuit die quatto Februarij mensis. nihil hic actum est, nisi quòd sym-
bolum fidei profitentur, & tertio consessui dies dicitur. ad octauum
Aprilis diem, nam plures aduentare, & esse iam in via dicebantur:
eos ergò putabant expectandos, vt tantò maior esset decretorum
authoritas.

Decretũ primi Consessus.

Secundus cõsessus Tridenti.

Dum hæc Trjdenti gerũtur, Lutherus ad Comites Mansfeldios
proficiscitur, vocatus ab ijs cõponendi causa dissidij, quod inter ip-
sos erat de finibus & hęreditate, nõ solebat ille quidẽ eiusmodi ne-
gocia tractare, & per omnem vitã suis tantũ studijs vacauerat: sed
quia natus erat Islebij, quod est Mansfeldiorũ ditionis oppidũ, non
potuit hũc laborẽ & operã illis atq; patrię nõ pręstare. Priusquã Is-
lebiũ perueniret, quod erat sub exitũ Ianuarij, valetudine vtebatur
teneriori. sed tamẽ & causam agebat, ꝓpter quã erat vocatus, & ali-

Lutherus pacificator delectus inter Comites Mansfeldicos.

1546 quoties in templo docebat, percepita quoq; cœna domini. Decimo septimo verò Febr. die cœpit ægrotare grauius ex pectore, erāt cum eo filij tres Ioannes, Martinus, Paulus, & alij quidā familiares, in his etiā Iustus Ionas, Hallēsis ecclesiæ minister: & quanquā erat imbecillior, prandit tamen cum reliquis atq; cœnauit. inter cœnandū varijs de rebus locutus, hoc etiam inter alia rogabat, num in illa sempiterna vita simus alter alterum recogn̄ituri? cúmque illi auerent ex ipso scire: quid, inquit, accidit Adamo? nunquam ille viderat Euam, sed quum eam formaret Deus, altissima quiete sopitus dormiebat: expergefactus autem, cùm illam videret, non rogat, quæ sit, aut vnde veniat, sed carnem esse de sua carne dicit, & os de suis ossibus. Qui verò sciebat istud? nimirum spiritu sancto plenus, & vera Dei cognitione præditus, ità pronunciabat: ad eundem modum, nos etiā in altera vita renouabimur per Christum, & parentes, vxores, liberos, & quicquid est, multò perfectius agnoscemus, quàm tunc Euam Adamus cognouit. A cœna, quum diuertisset precandi causa, sicuti consueuit, cœpit augeri dolor pectoris. ibi monitu quorundam vsus est cornu monocerotis, ex vino, pòst, in minori lectulo hypocausti per vnam & alteram horam suauiter dormit. cùm euigilasset, in cubiculum ingreditur, & ad quietem iterum sese componit, & salutatis amicis, qui aderant, orate, inquit, Deum, vt euangelij doctrinam nobis conseruet: pontifex enim & concilium Tridentinum dira moliuntur. Hæc vbi dixit, facto silentio dormit aliquandiu, sed vrgente vi morbi, post mediam noctem excitatus, queritur de pectoris angustia, & præsentiens iam instare vitæ finem, his omninò verbis Deum implorat. pater mi cœlestis, Deus & pater domini nostri Iesu Christi, Deus omnis consolationis, ago tibi gratias, quòd filium tuum Iesum Christum mihi reuelasti, cui credidi, quem sum professus, quem amaui, quem celebraui, quem pontifex Romanus & reliqua impiorum turba persequitur & afficit contumelia: rogo te mi domine Iesu Christe, suscipe animulam meam: mi pater cœlestis, etiámsi diuellor ex hac vita, licet corpus hoc mihi sit iam deponendum, certò tamen scio, me tecum esse permansurum in sempiternum, neque posse me tuis ex manibus à quoquam auelli. Non multò post eam precationem, vbi spiritum suum in manus Dei semel & iterùm commendasset, tanquàm dormiturus, paulatim è vita decedit, nullo cum corporis, qui quidem animaduerti posset, cruciatu. Sic ergò mortuus est in patria sua, quam à multis annis non viderat, Februarij die XVIII. maximo cum gemitu plurimorum. Mansfeldij quidem cupiebant illum suis in finibus, quòd illinc originem haberet, sepeliri, sed iussu principis electoris, Vittembergam honorificè delatus, quinto pòst die reconditur. erat annorum circiter LXIII. natus enim fuit anno salutis millesimo quadringentesimo, octuagesimo ter-

Luther. in morbum incidit.

An in vita aeterna alter alterū simus recogn̄ituri.

Inuocatio Lutheri ante obitum.

Mors Lutheri placida.

Natales Luth. eiusq; vita.

datis, Nouembris die decimo, parentibus honestis atque lau- 1546
datis Ioanne & Margarita: domi primas literas didicit, inde Magdeburgum missus & Isenacum, æquales omneis facilè superabat. Post in Erfordiam venit, totumque se dialecticæ dabat atque philosophiæ: & cùm ibi fuisset aliquandiu, non conscijs parentibus atque propinquis, in Augustinense collegiũ sese dedit, & omne studium ad sacras literas applicabat, iuris atque legum relicta tractatione, quam antè susceperat. Porrò, Vittembergæ recens erat instituta Academia: Stupitius igitur, de quo libro primo * diximus, cùm eius rei curam haberet, Lutherum eò traducit, vt theologica doceret. Romam deinde missus fuit Lutherus, à sui ordinis sodalitio, vt litem, quæ tum ibi pendebat, procuraret. fuit hoc anno salutis M. D. X. domum reuersus, impulsu amicorum, insignia doctoratus accepit, subministrante sumptum Friderico duce. Quanta fuerit in eo vis & copia dicendi, testantur librorum monumenta. Germanicam certè linguam & exornauit plurimùm, & locupletauit, & primam in ea laudem obtinet, & ea vertit è latino sermone, quæ verti non posse putabantur, & significantissimis vtitur verbis, maximéque proprijs, & vnica voce rem nonnunquam ob oculos ponit. De pontifice quodam in loco scribit, quemadmodum cœnam domini prophanauerit, & missam applicari iusserit etiam pro mortuis: ait cum penetrasse cum sua missa, non modò per omneis angulos totius orbis Christiani, verumetiam in purgatorium ipsum: sed vtitur voce Germanica, quæ tibi strepitum illum repræsentat, qualis excitari posset, si mortuorũ ossa, certis locis & distinctè composita, subitò quis & magna vi concutiat ac impellat, globum in illa contorqueat. Animo fuit prorsus inuicto, quo primùm tempore cœpit docere de indulgentijs, ignorabat, quò res ea pertineret, vt ipsemet fatetur, & hoc vnum agebat, ideóque demissè tum admodum ad pontificem aliósque scribebat: cum autem in scripturæ cognitione magis indies magisque proficeret, suámque doctrinam cum verbo Dei congruere iudicaret, omnem aduersariorum impetum & totius orbis odium fortissimo pectore sustinuit, & tanquam murus aheneus constitit immotus, omni contempto periculo. Cùm à Clemente Cæsar * inauguratus, Vindelicorum Augustæ cõuentus ageret, horrenda quædam videbatur imminere tempestas, vt libro septimo * demonstrauimus: ipse aũt & amicos priuatim & publicè consolabatur omneis, & psalmum 46 huc accommodans, firma nobis est, inquit, arx & propugnaculum, Deus: ille vetus humani generis hostis, rem totis nunc viribus agit, & omnis generis machinas adhibet: nostra quidem est exigua potentia, neque tantum impetum diu sustinere possimus: atqui pro nobis arma sumpsit & præliatur heros ille, quem sibi Deus ipse delegit: si rogas, quis ille sit, scias esse Christum Iesum, penes quem

Ioan. Stupitius. Pag. 2. 13.

Romã missus.

Facundia.

Cõstãtia & fortitudo.

Pag. 181.

Pag. 182. & seq.

1546 vt victoria ſit atque triumphus, oportet: quòd etiamſi Diabolis hæc tota mundi fabrica redundaret, tamen non expaueſcimus, & certiſſima fiducia lætum expectamus exitum: quamlibet enim fremat & graſſetur ſathanas, nihil tamen in nos efficiet: nam iudicatus eſt, ac ſolo verbo concidit omnis illius armatura: verbum hoc aduerſarij nobis non eripient, ſedquantumuis inuiti relinquēt: verſatur enim in caſtris aciéque noſtra Deus, qui ſuo ſpiritu nos atque donis protegit: ſi vitam, ſi bona, ſi liberos & vxorem auferant, patienter feras: nam ipſis propterea nihil accedit, nobis autem eſt regnum paratum immortale. Pſalmū hunc, ad tempus illud mœroris & anguſtiæ plenum accommodans, vt dixi, quum ſermone populari vertiſſet, inflexa nonnihil ſententia, numeros etiam addidit & modulos, argumento valde conuenientes, & ad excitandum animum idoneos. Itaque nunc ab eo tempore frequens inter alios etiā pſalmos ille decantatur. Quòd aūt eiuſmodi factū ſit Auguſtæ decretum, eius rei culpam omnem, edito poſtea libro, transfert in Clementem ſeptimum, eiuſque legatum Campegium: Cæſaris autem honorificam facit & præclaram mentionem, cuius illi nomen & authoritatem obducant, ac innocentiam ei tribuit.

Auguſtani decreti auctores.

LIBER XVII.

ARGVMENTVM.

Diazius cum Bucero profectus ad colloquium Ratisbonenſe fratris ſui Alfonſi opera trucidatur. Lantgrauius à Cæſare in colloquium admiſſus, quódnam protestantes flagitauerint concilium exponit, & cùm excuſaſſet, ſe non poſſe conuentui adeſſe, peramicè diſcedit. Pontifex lata ſententia contra Colonienſem archiepiſcopum fulminat. Fama ſpargitur maximos fieri à Cæſare, Ferdinando, & Pontifice bellicos apparatus contra Germaniā. Decreta fiunt à Tridentinis patribus. In eo conſeſſu Petrus Daneſius Galliæ regis legatus orationem habet. Cæſar aſtutè ciuitates Germaniæ, adeóque Heluetios ſollicitat. Proteſtantes audito eius reſponſo, armantur. Pacta fœderis inter Cæſarem & Pontificem exponuntur: Ille ſic inflammatur ab iſto velut flabello, vt relicto Turca impetum faciente, totus in proteſtantes abripiatur. Capta arce Erebergo, & Danauerda oppido, Cæſar publicis literis Saxonem, atque Lantgrauium proſcribit. Pontificis exercitus in ſubſidium Cæſari venit.

Pag. 412.

Ian. Diazius ad ad Ratisbon. colloq. profectus.

DE colloquio Ratisbonēſi paulò ſupra* dictū eſt. Profectus eò fuit cū Bucero, permiſſu ſenatus Argentinenſis, Ioannes Diazius, Hiſpanus. Is multis annis, Lutetiæ Pariſiorū dederat operā literis & theologiæ Sorbonicæ: quùm autē Lutheri libros & aliorum legiſſet, & indefeſſo ſtudio ſacrā ſcripturam euolueret, cœpit ei doctrina illa ſordere magis atq; magis: & tandē, vt maiori cū fructu rē ageret, relicta Lutecia, venit Geneuā, vbi Caluinus erat eccleſiæ miniſter. Ibi

commota-

commoratus aliquandiu, petit Argentinã: & quia magnam in eo ingenium ac studium indefatigatum Bucerus animaduertit, aliquot post mensibus, colloquij causa Ratisbonã iturus, author senatui fuit, vt eum sibi comitem darent sociumque laboris. Vbi Ratisbonam ergò mense Decembri venit, Petrum Maluendam, de quo diximus,* quem Luteciæ nouerat, adit. Is, velut obstupefactus, deplorat & queritur, quod ijs locis ipsum videret, & quidem in comitatu protestantium, qui de vno Hispano, in ipsorum sententiam adductus magis sint triumphaturi, quàm de millibus aliquot Germanorum. Itaq; cœpit admonere, vt sui nominis rationem habeat, neque tam fœdam maculã sibi suæq; genti & familiæ inurat. Diazius ad hæc modestè respondet, cõmendata protestantium doctrina, & tunc quidem ita discedit. cunq; post aliquot dies redijsset, vti cõuenerat, Maluenda machinas omneis admouet, vt eum absterreat: deq; pontificis Romani potestate multa locutus, quàm sit res grauis illius excommunicatio, prolixè commemorat: deinde, quia Cæsar breui sit venturus, monet, ne illius expectet aduentum, qui fortè sit ei futurus periculosus, verùm obuiam proficiscatur, & ad sacrifici Cæsarei pedes proiectus, veniam admissi criminis petat: in eo se fore ipsi adiutorem profitetur. Adhæc Diazius masculè & copiosè respondet, & doctrinã protestantium esse prophetarum ac apostolorum doctrinæ consentaneã dicit, & Hispaniæ patriæ suæ miseriam deplorat, quæ tantis in tenebris versetur, & ipsum Maluendam atq; socios, qui manifestam veritatem oppugnent, & Cæsari malorum consiliorum sint authores, reprehendit, grauiterque monet, vt desistat, & ipsius consilium repudiat, & salutarem hanc doctrinam professurum se, beneficio Dei, neq; capitis vllum recusare periculũ, demonstrat. Maluenda, vbi confirmatum vidit, huc, inquit, frustrà venisti: nihil enim hic statuetur: quòd si publicè prodesse volebas, vt quidem iactas, Tridentum ire oportuit. post hunc congressum Diazius in posterum ab illo abstinet. Maluenda interim datis literis ad sacrificum Cæsaris, rem omnem exponit, & grauissimis verbis monet, vt nascenti malo statim occurrat. cũ hæ literæ redderentur, aderat Hispanus quidam, Marquina, qui Roma nuper venerat. is intellecta criminatione cœpit excusare Diazium, quem familiariter nouisset. paucis deinde pòst diebus domũ redit, & Diazij fratri, Alfonso iureconsulto, Romæ, quid è sacrifico Cæsaris audisset, recitat. Interim Diazius Ratisbona proficiscitur Nuburgum, quod est Ottonis Henrici Palatini principis oppidum, ad Danubium, XII supra Ratisbonam milliaribus. causa profectionis erat, vt cuiusdam libri, quem typographo Nuburgensi miserat excudendum Bucerus, emendationi præesset. Alfonsus frater, excitatus oratione Marquinæ, fortè etiam literis quorundam, statim accingitur ad iter, & celeri cursu, primùm Augustam, deinde Ratisbonam venit, &, vbi, quibus

1546

Ioannis Diazij colloquiũ cum Maluenda.
Pag. 482.

Maluenda litera ad sacrificulum Cæsaris.

Diazius Nuburgũ proficiscitur.

Alfonsus, frater Diazij venit in Germaniam.

1546 quibus locis esset Diazius, cognouit, eò contendit, & admiranti causam aduentus tàm subiti tanque inspetati commemorat. pòst, eisdem propè rationibus & argumentis vtitur, quibus antè Maluenda, quem Ratisbonæ conuenerat. Cùm id frustrà faceret, pollicetur annuos census è sacerdotijs, modò secum eat Romam. cùm ne id quidem succederet, interpositis aliquot diebus, victum se fatetur, & amare doctrinam euangelij simulat, & illum, vt relicta Germania, quæ viris doctis abundet, & ipsius opera non indigeat, secum in Italiã proficiscatur, vbi multis prodesse queat, hortatur: venturos primò Tridentum; ibi multos esse magna eruditione viros & iudicio præditos, quibus gratissima sit ipsius futura consuetudo: pòst, ituros Romam, Neapolim, atque ità fore, cùm ab ipso passim per Italiam multi rectius erunt instituti, per eam occasionem hæc doctrina in Hispaniam quoque propagetur. itáque rogat & obtestatur, vt in eo sibi morem gerat: sumptum omnem & quicquid sit necessarium, ipse pollicetur. Diazius magna perfusus lætitia, tum sibi tum illi gratulatur, & missis Ratisbonam literis ad Bucerum & alios, consilium illorum exquirit. ij rescribunt, & ne comitetur eum, monent. Alfonsus ergò deiectus ea spe, rogat, vt saltem Augustam vsque Vindelicorum secum eat. Dum hoc agitur, venit Nuburgum Bucerus, domum rediturus, vt suprà diximus,* & ne pedem illinc efferat, hortatur, neque prius illinc ipse discedit, quàm Alfonsus abijsset, quod fuit Martij die XXV. Sed pridie, quam abiret Alfonsus, fratrem humanissimè compellat, hortatur ad constantiam, & se beatum esse prædicat, qui paucis diebus, ex ipsius colloquio tantum profecerit in vera Dei cognitione: rogat, vt subinde sibi scribat, beneuolentiam omnem promittit, & recusanti, XIIII aureos obtrudit, atque ità, profusis vtrinque lachrimis, discedit, & curru vectus, Augustam venit, sex à Nuburgo milliaribus. Postridie, blandis verbis & largitione remoratus aurigam, vt ipsum anteuerteret, idem iter, vnde venerat, ingreditur, & in itinere cõparata securi, quã à fabro lignario fortè emerat, XXVII die Martij, prima luce Nuburgum venit, & equis ante portam relictis apud nuncium Augustanum, quem secum adduxerat, in oppidum ingreditur, famulo sicario comitatus, & ad diuersorium fratris accedit. Famulus, ne statim agnosceretur, tabellarij vestem pileumque sumpserat, & præcedens ostium pulsat, deque Diazio rogat, ad quem literas habeat: intromissus, ascendit, Alfonsus autem ad infimos gradus manet, obseruans, ne quis conatum impediret. Diazius expergefactus, quum à fratre nuncius adesse diceretur, prosilit è cubili, & pallio solùm tectus atque pileo nocturno, in proximum cœnaculum egreditur. mox adest ille cum literis, easque reddit. vix dum illuxerat: literarum hæc erat sententia. valde se solicitum esse de ipsius periculo: caueat sibi diligenter à Maluenda

Alfonsi Caini-cus & proditorius animus.

Pag. 434.

... & id genus alijs hostibus euangelij. Dum ista legit Diazius, carnifex à tergo stans, occultatam sub veste securim totis viribus illi in capitis partem dexteram infligit adusque manubrium, sic, vt ille, subitò perruptis omnibus organis cerebri, nullam ederet vocem. Percussor securim in vulnere defixam relinquit, & ilicò descendens, cum hero parricida statim ex oppido properat. Ibi conscensis equis ante portam, quum incredibili celeritate Bothmerum venissent, quod est inter Nuburgum & Augustam, medio fere itinere, oppidulum, acceptis equis recentibus, quos ibi reliquerat, Augustam petunt. Cubabat in eodem cubiculo, cum Diazio, Claudius Senarclæus, adolescens nobilis, Sabaudus. Cædes autem adeò fuit tacitè facta, vt is nihil sentiret, nisi tunc primùm, quandò sicarius per gradus descendens edebat strepitum calcaribus. Ibi consurgens ille, quum in cœnaculum venisset, miserum & acerbum offendit spectaculum. Huius tàm horrendi sceleris & insidiis fama statim Nuburgi diuulgata fuit, & ex aulicis ministris nõnulli, qui Diazium amauerant, arreptis equis, illos insequuntur: & cùm Augustam venissent, neque reperirent, domum redire statuunt, re desperata: sed ex ipsis quidam, ætate viribusque præstantior, Michaël Herfferus, maxima celeritate pergit, & quum illi quodam in vico somnum caperent, ex itinere defatigati, præuertit, ac citius quàm ipsi, venit Oenipontem, & rem omnem magistratui recitat: cunque non multò pòst etiam illi venissent, comprehensos cædis atq; parricidij accusat, & ad principem suum Ottonem Henricum datis literis, omnia perscribit. princeps, ea re cognita, binos è suis cõsiliarios Nuburgo iubet Oenipontẽ ire, qui causam agant. Hi calendis Aprilis eò veniunt, vsi celeribus equis, & ne quis esset dubitationi locus, pileum nocturnũ Diazij, securim adhuc cruentam ac sanguine respersam, & literas ad eum fratris adferunt. Sed prius quàm hi venissent, concessum Alfonso fuerat, vt nõnullis de suo statu scriberet. Aprilis die secundo, legati Nuburgici, cum adijssent magistratum, & rem omnem docuissent, vt supplicium sumatur de illis, aut, si factum negent, vt subijciantur quæstioni, petunt. Ab his reijciuntur ad alios iudices. quum eò ventum est, reis dantur aduocati: per hos de die in diem res ducitur: tandem actores iubentur accusationẽ exhibere Latinè & Hispanicè: postea Cæsaris dicuntur superuenisse literæ, Ratisbonam euntis, quibus mandatum sit, vt ab actione desistant: nam in comitijs velle ipsum, quid rei sit, cum fratre cognoscere. Cùm aliud impetrari nõ posset, Otto Henricus & Palatinus elector ab senatu Oenipontano postulant, vt reos Nuburgum certa cautione mittant, vbi sit admissum parricidium: illi verò per literas Cæsaris excusant. Quo tempore cædes facta fuit, Cæsar Spiram venit, Ratisbonam iturus, cùm in itinere Bipontij fuisset, quod est Vuolfgangi Palatini principis oppidum

1546. Ioannes Diazius trucidatur opera fratris.

Claudius Senarclæus.

Apud Oenipontanos quid actũ cum sicarijs.

Cæsar Spirã venit iturus Ratisbonam.

1546

Cæsar inuisit Lantgrauij filiā Bipontini coniugem.

pidum: eius vxor, Lantgrauij filia, tum erat puerpera: Cæsar autem inuisit, & benignissimè collocutus, in gynecæum illius dona distribuit: ipsi verò dominæ, quòd ea dignum munus non haberet ad manum, Spira deinde mittit, quò sub exitum Martij venerat.

Pag.481.

Lantgrauius erat monitus, vti suprà * diximus, per Nauium, vt in via, cum Cæsare, Ratisbonam eunte, congrederetur: idem ei Granuellanus, Februario mense nunciauerat, cùm esset Traiecti Cæsar ad Mosam.

Lātgrauius venit ad Cæsarem.

Acceptis ergò fidei publicæ literis à Cæsare, venit Spiram: venit etiam Palatinus elector, & Vuirtembergici principis legatus, Gulielmus Masbachus. fuit hoc Martij die XXVIII.

Oratio Lātgrauij ad Cæsarem.

Lantgrauius itáque Cæsarem adit, & priuatim cum eo per suum cancellarium locutus, vbi sui causam aduentus & occasionem exposuit, non ex vno loco, nec è Germania tantùm, sed ab exteris etiam nunciatur, ait, potentissime Cæsar, te, impulsu pontificis, in socios Augustanæ confessionis male animatum esse: rumor etiam spargitur, quasi Galliæ regi persuaseris in actione pacis, * vt in ijs mulctandis opem tibi ferat: adhæc, Turcam abs te solicitari de inducijs, * vt eò commodius, quod propositum habes, perficias, ideoque concilium indictum & inchoatum à pontifice dicunt, vt factis ilicò decretis, executioni res mandetur: huic autem famæ propè fidem facit, & nos vehementer mouet instituta lis aduersus episcopum * Coloniensem, & mandatum illud graue, solicitantibus aduersarijs in ipsum editum. Et sanè, quoniam in Galliæ * regem atque Turcam * auxilia tibi tàm liberaliter dedimus, maiora quoque facturi, sicut Spiræ demonstratum fuit, quia plus etiam contulimus, quàm maiores nostri facere consueuerunt, quia de pace, deque iure, tum Ratisbonæ, * tum Spiræ, * prolixè nobis cautum, omninò præter expectationem ista nobis accidunt. Speramus tamen, fore, priusquam ex Imperij finibus excedas, vt religionem ex verbi diuini præscripto, per nationis Germaniæ concilium definiri facias, & si fortè componi dissidium non possit, tamen, quæ Spiræ * promissa nobis pax fuit, vt eam integrè seruari iubeas, ita quidem, vt nullius vel concilij vel Imperij contentus decreto mutari possit aut etiam tolli.

Pag.450.
Pag.471.
Pag.471.
Pag.447.402.
Pag.389.447.
Pag.447.

Cæsar Lantgrauio respondet.

Cæsar ad ea, per Nauium. varios quidem ad se rumores allatos de ipsis, quasi molirentur aliquid, sed non habuisse fidem, præsertim, cùm ipsius ad Nauium literas audisset recitari: multò minus nunc etiam illud credere: quod de Galliæ rege dixerit, eius nullum adferri posse documentum: pacem intercedere sibi cum illo tantùm, nec aliud quicquā: esse morem illius gentis, vt temere multa sæpe iactent: de inducijs * Turcā ab se interpellatum, Germaniæ causa potissimū: cùm enim in plærísq; comitijs de sumptus magnitudine querantur & populi tenuitate, viam hanc sibi visam esse cumprimis idoneā, vt per tempus induciarū, de belli ratione in illū suscipiēdi, deq; religionis cōpositione tractari possit:

Pag.471.

tamen adhuc esse definitum, & fore, vt cum fratre sermonem conferat: concilium, quod multis nunc annis ab se flagita- maximo suo labore iam * esse congregatum: quicquid eius rei optimo in rempublicam animo fecisse: quòd autem secus forsan illud interpretentur, non recte fieri: Coloniensem ab se tractatum esse, verùm ne minimam quidem moram voluisse interponere: qui suus sit apparatus aut cogitatio belli, coràm ipsum videre: præter familiares atque domesticos neminem esse comitatu, nullas etiam ab se cogi manus: cur ipsum autem accersiuerit, causam esse, quòd pacis cum esse studiosum existimet: ideoque petere, vt quomodo religionem pacari, vel quid à socijs obtineri posse putet, ostendat: quòd si iam in præsentia nolit, daturum se consiliarios, quibuscum ea de re colloquatur. 1546 Pag. 488

Ibi Lantgrauius ipse verba faciens, ad Germaniæ salutem, inquit, & ad retinendam inter te, Cæsar, ac ordines omneis amicitiam, si quid conferre possem, nulli certè labori meo sim parciturus, & hac inprimis de causa huc veni: cuperem sanè plures adesse socios, verùm id propter temporis augustiam fieri non potuit: Saxoniæ quidem elector longius abest, & Iacobus Sturmius valetudine impeditur. credo equidem varia tibi esse delata, sed profectò sic res habet, vt ad Nauium * scripsi. Nullum enim est à nobis * Francofurti contra te susceptum consilium, & id solum egimus, quomodo & in religione nostra permanere, & vim iniustam depellere possimus: de Galliæ rege delatum ad nos fuit, quasi per Aureliani ducis affinitatem * auxilia tibi rex aduersum nos promiserit: quòd de inducijs Turcam solicitares, mirati sunt homines prudentes, neque leuem subesse causam putabant, præsertim cum Galliæ regem haberes pacatum: nunc verò quia reipublicæ causa istud fieri dicis, equidem non habeo quod opponam: iam pridem enim opus habet, vt à sumptibus Germania recreëtur: concilium flagitauimus quidem, sed liberum, pium, inque Germania: cur autem Tridentinum istud eo loco non habeamus, Vuormaciæ * tibi demonstrauimus abundè: nam exclusis idiotis, vti nos omneis vocant, episcopi & alij, qui sunt pontifici iureiurando deuincti, decernendi potestatem sibi soli obtinent: vt religionis componendæ rationē aliquam ostendam, mihi sanè non est integrum, absq; sociorum interuentu, & vtrinq; malam mihi gratiam esse paratam video: quò minus autem inter tuos atq; me sermocinatio aliqua fiat, sine præiudicio tamen non recuso. Equidem in concilio nō multum habeo positum spei, sed prouinciæ Germaniç conuentū arbitror futurum nō inutilem: nā sententijs atq; dogmate nimiū adhuc à nobis reliqui populi diffident: in Germania verò sic est comparatū, eoq; res deuenit, vt mutari nō possit: nihil ergo potius est aut præstabilius, quàm vt liberā permittas in ea religionem, sic tamen, vt pacem omnes colant.

Lantgrauij verba ad Cæsarem.

Pag. 481.
Pag. 478.
Cuius fit mentio pag. 450. 471.
Pag. 469.

Collo-

1546

Pag.482.

Pacis disturbatores monachi.

Colloquium opinor optimo consilio institutū abs te * Ratisbonæ:
sed ab ijs qui interfuerunt, accipio, monachos ibi quosdam esse vi-
rulentos, qui dogmata superioribus annis eodem loco conciliata,
rursus in disputationem adducant, & vita quoque tàm sint impuri,
prorsus vt nihil ab ijs expectari possit. Coloniensis archiepiscopus
hauddubiè vir bonus est, & quicquid huius rei facit, ex officio sese

Pag.389.

facere arbitratur, præsertim, cum Ratisbonensis * comitij decretū,
ecclesiæ reformationem ei mandet: eam verò quàm fieri potuit,
moderatissimè conscribi iussit, & necessaria tantùm sustulit, & in
sacris bonis minimum immutauit. Liber autem illè cum sacra scri-
ptura congruit, & habet veterum doctorum testimonia, Tertullia-
ni, Augustini, Ambrosij, & aliorum, qui proximiores ætati fuerunt
apostolorum: si qua vis igitur ei propter hanc causam intentetur,

Responsio Cæsaris ad Lantgrauium.

Pag.478.

id cautionis loco futurū sit alijs, qui multò plura mutarunt. Tum
Cæsar. actionem Francofurtensem suo se loco * relinquere: non se
fidem ijs habuisse quæ delàta sint, neq; sanè causam dedisse, quam-
obrem ità fiat: nunc ipsius etiā sermone sibi amplius satisfieri: cō-
ciliū eò se procurasse, vt & reipublicæ prodesset, & qui sunt ibi pa-
tres, vltrò sese reformarent ipsi: neq; sui esse propositi, vt si quid ibi
decretū sit, cōfessionis Augustanę socijs idcircò vis vlla fiat: hac etiā

Pag.482.

ipsa de causa Ratisbonæ * colloquiū institutū esse, cuius initiū qui-
dem fuerit egregium, modò esset facta progressio: Coloniensem,
etsi promiserat velle supersedere atque differre, progredi nihilómi-

Pag.389.

nus, & cogere homines ad suum institutum: Ratisbonæ * factum
esse decretum. vt suas ecclesias episcopi reforment, non autem illis
permissum, vt nouam fidem atque religionem introducant: dein-
de & hoc additum, vt emendationis formulam concipiant, & pòst
in altero Imperij conuentu cognoscendam exhibeant: illum eti-
am ecclesiæ ministris atque pastoribus ordinarijs remotis, institu-
isse nouos: ad hæc impedire Canonicorum facultates atque vecti-
galia, sibíque partem aliquam ex ijs velle decidi, & acerbis edictis
rem agere, sic quidem, vt patrocinium & opem suam implorante

Prout pag.471.

clero, necesse habuerit, pro suo munere, quod gerat, cōtrarijs * mā-
datis illum cohercere: vt autem colloquium inter ipsum atq; con-

Lantgrauius iterum ad Cæsaris verba facit.

siliarios, minimè sit captiosum, sibi placere. Lantgrauius ad ea.
quòd ità sis in Germaniam meosq; socios affectus, periucundum,
inquit, est mihi, Cæsar amplissime, Deumque precor, vt in eo per-
seueres. Ac sanè, si, qua vales ingenij præstantia, rem omnem bene
consideres, ac tecum perpendas ipse, quantas tibi tuisque regnis
atque prouincijs commoditates adferat Germania, reperies nihil
esse potius, quàm vt te, suo præcipuo magistratu lætentur omnes
ordines, & tu vicissim illis vtare beneuolis & officiosis. Nam certè,
si Germaniam debilitari contingat, tuo sit hoc inprimis incom-
modo maximo futurum: quæ tua sit etiam de concilij decretis

mens

animusque voluntas, percupidè audiui: sed, vt illi sua reforment 1546
vereor, vt id sperari possit: etenim & pontifici deuincti sunt, &
aliud decernunt, & quanquam emendatione cumprimis opus habent,
tamen illam sibi minus vtilem, & prouentibus annuis detrimentosam
esse vident: in colloquio Ratisbonæ * vereor vt rectè ac *Pag.481.*
ordinatè geratur: nam & actionis exempla denegantur, & initiò
non fecerunt permissi nostris tabelliones atque scribæ. De Coloniensi
res habet, vt antè dixi: quia pastor est, cupit bonum atque
salubre pabulum suis ouibus proponi: putat hoc sui esse officij:
conscribi iussit igitur eius rei formulam: & qui nunc sunt eius aduersarij,*
fuerunt initiò reformationis auidi, Gropperus * inprimis: *Pag.396.397.*
nunc, postquam eò ventum est, recusant * & tergiuersantur. Hîc *Pag.426.*
Cæsar interpellans, ah, quid reformet, inquit, bonus ille vir: latina *Pag.427.*
vix tenuiter attigit: per omnem vitam treis tantùm missas peregit, *Coloniēsis archiepiscopi à Cæsare notata.*
quarum ipse duas audiui: non tenet initia. Sed diligenter
euoluit libros Germanicos, ait ille, &, quod certò noui, religionem intelligit. *Cæsar Lantgrauio.*
Cæsar inuicem: reformare, non est aliam inuehere fidem
aut religionem. Nec ille fatetur, ait Lantgrauius, nouam ab se religionem
esse receptam, sed veterem illam, à Christo nobis relictam
& apostolis, retintegrari: quòd nonnullis ecclesiæ pastoribus remotis,
præfecit alios, ad ipsius curam istud pertinet. nam si minister
sit vel impuræ vitæ vel indoctus, episcopi certè est, illi summittere
qui sit idoneus: passim inditionibus episcoporum multæ vacant
ecclesiæ, quod possum affirmare, destitutæ pastoribus; vbi
populus nulla neque doctrina pascitur, neque regitur disciplina;
sed pecudum more vitam agit & barbaram & dissolutam. quòd
cleri facultates interpellat, hanc rationem habet, quoniam in bellum
Turcicum & Gallicum auri vim maximam impendit. est autem
Imperij moris, vt magistratus hoc nomine suis pecuniam imperent:
nullam ergò reprehensionem istud meretur: quòd autem
religionis hoc eum causa facere vulgò fertur. id ad ipsius inuidiam
excogitarunt aduersarij. Postridie, apud Palatinum electorem *Principum aliquot colloquia.*
conueniunt Lantgrauius, Granuellanus, Nauius, Masbachus. Ibi
Nauius initium sermonis facit, & hesterni colloquij cum Cæsare
partem aliquam recitat, & quamobrem iam conuentum sit, exponit,
& quanti sit concordiæ Cæsar cupidus, ostendit, & quum eo nomine
colloquium esset institutum Ratisbonæ, * theologos illinc *Pag.482.*
abiisse dicit. Tum Lantgrauius de illorum abitione * sibi nihil adhuc *Pag.484.*
constare: sed ad Saxonem atque se perscriptum esse, quàm incommodæ
sint ipsis propositæ conditiones, quando nec initiò scribas
adesse, nec actionis exemplum exhiberi, neque domum aliquid
enunciari præsides voluerunt: audire etiam, quàm agant immodestè
monachi collocutores, qui & dogmata pridem ibi concilijs
rescindant, & concordiæ spem omnem adimant, & illaudatis

1546 vitæ exemplis homines offendant: an idcircò sui discesserint, re desperata, nondum sibi esse compertum: se quidem illos non reuocasse. Hunc sermonem Granuellanus excipit, & de Cæsaris præclara voluntate studioque pacis nonnulla præfatus, illud de colloquij conditionibus partim excusat: quòd autem vetiti sint domum aliquid nunciare, Cæsaris iniussu factum esse dicit. Ibi Lantgrauius vt ijs omissis ad rem præsentem veniatur, hortatus, illud, ante annum secundum Spiræ factum * de pace deque iure dicundo decretum, laudat, & pacificandæ religioni, prouinciæ Germaniæ concilium inprimis aptum esse docet; & quoniam Itali, Hispani, Galli, tantópere à Germanorum dogmate dissideant, generalis, vel, vt vocant, œcumenici concilij non magnum vsum esse futurum censet: verùm vtcunque res cadat, & vt conciliatio nulla fieri possit, colendam tamen esse pacem, & Spirense decretum minimè tolli oportere demonstrat: religionis enim eum nunc esse statum per Germaniam, vt si quis eam opprimere conetur, infinita sint hominum trucidanda millia. quod & maximo cum Cæsaris detrimento, quem Germaniæ vires auxerint, & aliarum gentium, quæ nobis infestæ sunt, Turcarum inprimis, læticia summa futurum sit atque compendio. Spirense decretum, tempori fuit accommodatum, ait Granuellanus, neque per Cæsarem stetit, quò minus valeret: quis autem contrà fecerit, non est obscurum: in priuatis nationum concilijs vitiorum est facta semper atque morum emendatio tantùm de fide autem atque religione, verbum nullum: iam verò plena sunt omnia dissidijs atque sectis, quando de fide non idem sentiunt omnes: ad disceptationem igitur hanc non Germani tantùm, sed reliqui etiam omnes populi Christiani nominis pertinent: theologi plærique sunt homines morosi, difficiles, obstinati, quibuscum expediri causa non possit: adhibendi sunt igitur viri principes & optimates, & media quædam est dogmatum inueniendа ratio: ne vos quidem ipsi liberam permittitis religionem: nam qui diuersum sentiunt à vobis, carcere mulctantur atque pecunia: cùm verò concordiam Cæsar inprimis expetat, non ei licet, quod impium sit, largiri: nam si promiscuæ multitudini permittantur omnia, ne magistratus quidem in tuto sit futurus. Imprudenter facio, quòd de tantis rebus, ait Lantgrauius, absentibus socijs verba facio: veruntamen, quia res non agitur captiosè, pergam. bono equidem animo Spiræ factum illud à Cæsare decretum * arbitror, & cùm aduersarij velle se tolerare illud tunc promiserint, non est quòd iam reclament: deinde, quia Cæsari firma dedimus in Galliæ regem auxilia, * fore speramus, vt quod tunc & comprobatum fuit & sigillis obsignatum, minimè violetur: porrò, nationis concilium nihil est quod remorari debeat: non eandem, quam apostoli, quam concilium Nicenum, quam Athanasius, fidem profi-

Granuellanus loquitur.

Lantgrauius respondet.

Pag. 446.

Granuellani verba.

Theologi morosi difficiles, obstinati.

Lantgrauij verba.

Pag. 446.

Pag. 446.

...ur, & de summis atque præcipuis dogmatis conuenit no... theologis: de cœna domini fuit quidem inter eos contentio, ... ea nunc est consopita: nemo enim est, qui non fateatur ibi ... atque sanguinem Christi verè percipi: sunt anabaptistæ, ... Danidici & nescio qui præterea, sed in hos animaduertimus: ... opus est, vt exteræ gentes etiam adsint, cùm hæc defi... quanquam, si veritatis cognitioni sese darent, optabile ... esset: vt media quædam dogmata statuantur, & qui... à magnatibus, non admodum repugno, sed absque theolo... illud vix posse fieri puto: quòd si pura euangelij prædicatio, & integra cœna domini, & ministris ecclesiæ permittatur coniugium, vt Paphnutius olim in concilio suasit, stabiliri posse concordiam ... ad religionem nostram vbi vi cogantur homines, locum ... scio: diuersam quidem aut variam in eodem loco doctri... non patimur, vim autē nemini facimus, nec occidimus quen... , neque spoliamus bonis: quòd si vestris in finibus nostræ religionis homines essent inuiolati, suaque templa separatim haberent, ego sanè, vt pro me tantùm loquar, idem vestris per meam ditionem atque fines permitterem: sed quoniam id à vobis mini... conceditur, nos etiam æquabilem & eandem esse cupimus vbique doctrinam: quod ergò de Spirensi decreto, deque Germaniæ concilio dixi prius, idem nunc etiam optimum esse duco. Si quis omnium est, inquit Granuellanus, qui religionem amet, is profectò Cæsar est, inque gratiam pontificis ne tantillum quidem ab æquitate deflectet: Spirense quoque decretum, magna cum al... partis, nec sine pontificis * etiam offensione seruauit: sed & Nauius & ego non mediocrem hoc nomine sustinemus inuidiam: in concilio nationis equidem nescio qui sit futurus iudex: nec enim eodem modo scripturam intelligunt omnes: & quoniam in collo... parum videtur esse spei, rationes aliæ profectò sunt inuenien...: conciliata quidem aliqua sunt dogmata, sed rursus multa sunt adhuc controuersa: deinde, conciliata plenius & amplius interpretatur Bucerus, quàm res ipsa patitur: quòd si iam in eo permaneatur, qui sit tandem Imperij status futurus, facilè iudicari potest. Per... est, ait Lantgrauius, quòd Cæsarem à pontifice minimè pendere dicis: atque vtinam ille pontificem ad officium adducat: episcopi Romani Cæsarem olim pro magistratu summo colebant, ... autem illis iureiurando * sunt deuincti Cæsares: in omni disceptatione, iudicij summa meritò defertur verbo Dei, quod minimè est obscurum, modò sese mens hominum accommodet. nam ... peccatum nobis ostendit, & ad pœnitentiam vitæq; nos emendationem inuitat, & Christum nobis proponit, qui mundi peccata sustulit, in cuius etiam nomine Deus est inuocandus, vt spiritum sanctum nobis largiatur: hæc nimirùm fides atque

Paphnutij de cœna Domini & sacerdotum coniugijs sententia.

Granuell. sermonem Lantgrauij excipit.

Pag. 451.

Lantgrauij responsio.

Pag. 51.

1546 doctrina semper extitit, & in ecclesia Dei permansit, vti precatio dominica, & symbolum apostolorum, & multæ præterea cantiones in ecclesijs vsitatæ, de beneficio Christi, demonstrant: neque vero considerandum hîc est, quid maxima pars opinetur, sed quid verum sit. nam & Hierosolymæ, cùm ex apostolis atque discipulis plærique vellent gentes prophanas, quibus erat annunciatum euangelium, circumcidi, Petrus tantùm, & Paulus, & Iacobus atque Barnabas, contrà senserunt, & errore commonstrato, iugum illud legis abrogarunt. quo quidem tempore, maxima pars eius conuentus, paucorum iudicio, quod rectum erat, cessit & obtemperauit. Nos quidem alijs populis minimè præscribimus, verùm id modò cupimus, vt Germanis inter se conueniat. De medijs rationibus vt agatur, ferre quidem possum, sic tamen, vt à Spirensi decreto non recedatur, quantùm ad pacis atque iuris constitutionem pertinet: in cæteris autem videndum est, quid per verbum Dei statuere liceat, quid non. sed Palatinum etiam velim, propinquum & necessarium meum, quoniam is & plurimis interfuit comitijs, & res anteactas nouit, in medium aliquid adferre.

Palatini in hoc colloquio sententia. Pag.482.

Tum ille, de Cæsaris optima voluntate locutus, Ratisbonæ colloquium * rectè fuisse inchoatum, &, si repetatur, quæque conciliata sunt dogmata, non disputentur amplius, putare se dicit de reliquis posse tolerabiliter conuenire.

Granuellani responsio.

Concordiam, inquit Granuellanus, valde Cæsar expetit, vt antea non semel dictum est: ea nisi constituatur, incommodò certè reipublicæ fiet: & quanquam ex Imperio ne tantillum quidem habet emolumenti Cæsar, etsi valetudine quoque sit minus firma, tamen Germaniæ causa, profectionem hanc suscepit: cum Galliæ rege vel cum alijs, nihil habet oculti consilij, neque venit auxilia petiturus, verùm vt in commune consulat omnibus. Cogunt manus atque copias tum Gallus tum Britannus, quod valde suspectum est: deinde, propter mortem nurus * habet quod in Hispanijs agat Cæsar: verùm his omnibus postpositis, ad comitia tendit. quod si nulli veniant eò principes, quid solus efficiat? clamatur subinde & imploratur eius intercessio, neque tamen ad locum deliberationi constitutum, venitur: rectè igitur erit, si tu Palatine, tuque Lantgrauie, qui facilè estis primi, vos eò conferatis.

Maria Regis Portugalliæ Philippi regis coniugis pag.471.

Lantgrauij verba.

Etiámsi fortè non ità multum, ait Lantgrauius, ad Cæsarem ex Imperio redit, tamē, quòd & in Turcā & Galliæ regem & in alios ei dantur auxilia, quòd Imperij dignitas hæc authoritatem ei summam ad cæteros reges conciliat, quòd copias perpetuò conscribere, & exercitus maximos in Germania conficere potest, quum id cæteris non liceat, quanti id esse putabitur? Aduersarij multò magis quàm nos, clamant, neque tamen sanis consilijs acquiescunt. nos enim & decretū Spirense * probauimus, & ante annū quintū Ratisbonæ cōciliata dogmata postulauimus in acta referri, colloquij etiā * po-

Pag.448.
Pag.481.

stremi

conditiones omneis æquas admiſimus : illi contrà, nihil horum admiſerunt, nec ad vllas conditiones accedunt : imò.* Vuormaciæ publica teſtificatione colloquium recuſarunt. Iam, ergo Ratiſbonam me conferam, fieri certè non poteſt, propter ſumptuum magnitudinem: eſt etiam litis aliquid electori Saxoniæ * cum Mauricio : quod cùm ab vtriuſque conſiliarijs componi non poſſit, ad me relatum eſt, & vt componatur, permagni refert: legatos tamē ad comitium amplius cum mandatis mittam. Sic dimiſſo conuentu, Nauius, aliquot pòſt horis redit ad Lantgrauium : ait Cæſari placere colloquium hodiernum, & vt Ratisbonam ipſe veniat, iterum vrget, ſimulq́ exquirit, an Cæſarem eo die ſub veſperum denuò conuenire velit? non abnuit ille, cunque veniſſet, per Nauium Cæſar ei gratias agit, primùm, quòd eò venerit, deinde, quòd ipſum atque Palatinum videat eſſe cupidos concordiæ: cæterum, collocutores exiſtimare ſe Ratisbonam eſſe redituros ; id ſi non fiat, ſe rurſum illos velle conſcribere : ſed interim petere, vt ad comitium ipſe veniat, ſi non initiò, ſaltem ad exitum : ſe videlicet rebus omnibus poſthabitis, in Germania totum nunc verſari triennium, vt eam pacare poſſit. Ad ea Lantgrauius. de collocutorum * abitu nihil ſibi conſtitiſſe prius, & hodie primùm audiſſe, cauſas etiam, cur id factum eſſe putet, * recitaſſe: quòd ſi iam ipſe petat, ſuisq́ue socijs viſum fuerit, vt diuerſæ partis iidem theologi reuertantur, ſuos etiam non emanſuros ; vt autem ipſe contendat eò, non ſibi eſſe integrum, quòd magnos in Brunſuicenſi bello * ſumptus fecerit, quòd filiam nuper * elocarit, quòd inter Saxoniæ duces arbiter eſſe debeat, quòd non niſi magno cum comitatu ſibi proficiſcendum ſit, quòd à Brunſuicenſis captiui ſocijs periculum ſuis finibus, per ſuam abſentiam incumbat. Tum Cæſar. ſui minimè eſſe conſilij, vt ipſum vllo non neceſſario ſumptu grauet, ſed petere inprimis vt veniat, quòd ipſius præſentiam actioni toti valde profuturam, & fore putet, vt & Saxones & alij ſic excitentur: neque verò eſſe quòd ab Henrici ſocijs aliquid metuat : nec enim tantas illorum eſſe vires, & vt aliquid conentur, ſe tamen interuenturum, nec vt quietem publicam & ocium aliquis interturbet, permiſſurum eſſe. Lantgrauius, repetitis iterum cauſis nihil ſe polliceri poſſe, legatos tamen ait miſſurum, qui paci ſtudeant : quòd ſi autem per omnia morem ei gerere vel gratificari non poſſint, orare, ne moleſtè ferat, ſed cogitet nulla id obſtinatione vel malicia fieri, verùm metu numinis diuini : nam & perbreuem ac incertam eſſe huius lucis vſuram, & de perpetuitate cogitandum eſſe. Cæſar iterùm de ſuo ſtudio locutus, negocium illud Saxonicum differri poſſe : veniat igitur, nec vlla re ſeſe patiatur impediri: fore, vt præſens ipſe conſultor ſit & author ſocijs, quò ſeſe tractabiles præbeant, & vt commodum fiat actionis initium. Poſthæc, Lantgrauius conqueſtus de

1546

Pag. 472.

Pag. 402.

Lantgrauius arbiter inter Saxonia duces.

Caſ. Lantgr. monet vt ad Comitia veniat.

Lantgrauio Caſar gratias agit.

Lantgrauij ad Caſ. reſponſio.

Pag. 424.

Pag. 497.

De quo pa. 474.

Pag. 375.

Caſar ad Lantgrauium.

Lantgr. Caſari.

Caſar Lantgr.

Lantgr. reſponſ.

nonnullis, quorum opera sit vsus Henricus Brunsuicensis, rem omnem actam, & quomodo sit ille captus, breuiter exponit, & ab illis iniuriam sibi fieri Mauricioque dicit: esse videlicet homines leues, & natos excitandis turbis: in his Fridericum Spedium heri sibi nunciasse, quod si vellet audire, patefacturum quæ nunc agitentur occulta quædam & artificiosa consilia: sed quòd homini minimè fidat, eius repudiato colloquio, nunciasse, vt quæ coràm esset dicturus, perscripta sibi mittat. Cùm hoc Lantgrauius diceret, admodum Spedio Cæsar succensuit: his ergò commutatis inter eos verbis, Lantgrauius peramicè dimissus à Cæsare, discedit, Hedelbergam profectus, inde domum. Cæsar autem rectà contendit Ratisbonam: & illis ipsis ferè diebus, nimirùm ad calendas Apriles legati protestantium Vuormaciæ conueniunt, de summa rei consultum: quia verò benignè Cæsar Lantgrauium ab se dimiserat, illi, acceptis à Lantgrauio literis, qui rem actam interea cum Saxone communicauerat, Aprilis die xxiij discedunt, vt Ratisbonæ, quò proficiscendum erat alioquin ad comitia, de his ipsis rebus deliberent. Hoc in conuentu Rauesburgenses in protestantium fœdus venerunt.

Spedij futilitas.

Lantgrauius valedicit Cæsari.

Conuentus legatorum protestantiū Vuormaciæ.

Rauensburg. in fœdus protest. veniunt.

Tertius consessus Tridenti.

Aprilis die octauo, tertius fit Tridenti consessus patrum. ibi veteris atque noui testamenti libri recitantur, & sacrosancti esse iubentur, nulla ipsorum omissa particula: vetus autem & illa vulgata Bibliorum versio sola iubetur in templis atque scholis obtinere locum; statuitur etiam, ne quis ad suum captum atque sensum interpretetur sacram scripturam, sed vt ecclesiæ consensum atque patrum in eo sequantur omnes: adhæc, librarijs, ne quid excudant aut distrahant, nisi de consensu præsulis ordinarij, mandatur: deinde, ne quis ad ludicra, fabulosa, vana, vel ad superstitionem atque veneficia seu famosos etiam libellos vtatur sacræ scripturæ sententijs atque locis, edicitur, & futuro consensui * dies ad decimū septimum Iunij diem designatur. Aderat tum Cæsaris legatus, Franciscus Toletanus, & cùm in Cæsaris laudem multa dixisset, explicasset etiam, quàm fuerit iucundus ille dies Cæsari, quo concilium pōtifex inchoauit, Didaco Mendociæ, qui febri correptus Venetias ad pristinam legationem redierit, se datum esse collegam, demonstrat, & operā suam professus, Deum esse rogandum dicit, vt hanc pontificis atque Cæsaris consensionem, tam piam, tamque salutarem reipublicæ perpetuam esse velit, quò videlicet emendatis vitijs, & noxijs herbis reuulsis, pristinam suam culturam ager domini recipiat. Ad vndecimum Aprilis diem, pontifex, per Hieronymum Franchum, quem tunc in Heluetios remittebat, dat literas ad Sedunensem & Curiensem episcopos, & quosdam ijs locis abbates. totius orbis Christiani proceres ecclesiasticos, ad concilium generale Tridentinum ab se vocatos: æquum autem esse, vt ipsi, qui

Vide Pag. 528.

Cæs. legati Francis. Toletani in synodo oratio.

Pontificis literæ ad episcopos Heluetiæ.

qui ecclesiam Helueticam repræsentant, inprimis eò veniant: nam eius nationis populũ valde sibi præ cæteris esse charum, quòd sint nunquam peculiares filij sedis apostolicæ, & libertatis ecclesiasticæ defensores: venisse iam Tridentum valde frequentes episcopos ex Italia, Gallijs, Hispania, & augescere quotidie numerum: itaque non esse decorum, ipsis, qui sint vicini, longinquiores præuertisse; gentem ipsorum esse non parua sui parte contaminatam hæresibus, eoque magis indigere concilio: tarditatem igitur istam diligentia nunc resarciant, & mox eò se conferant, omni postposita mora, nisi in pœnam, legibus præscriptã, & neglecti officij neq; præstitæ obedientiæ crimen incurrere velint, quam quidem obedientiam per iusiurandum sibi promiserint: cætera dicturum esse legatum, & orare vt ei fidem habeant. 1546

Coloniensis archiepiscopus à Papa excõmunicatus.

Quid postea cõsecutũ vide pag. 556.

Pag. 46.

Clerus & academia Coloniensis litem suam aduersus archiepiscopum magno studio Romæ exercebant. Itaque pontifex, Aprilis die decimo sexto, lata sententia, illum, quòd suæ salutis immemor, contra regulas & doctrinam ecclesiasticam, & apostolorum traditiones, contra Christianæ religionis consuetos in ecclesia ritus atque ceremonias, contra Leonis decimi censuram, aduersus Lutherum atque socios * editam, non vno modo peccarit, ab ecclesiæ communione submouet, & archiepiscopatu cæterisque sacerdotijs omnibus & priuilegijs & facultatibus priuat, & ipsius ditionis populo mandat, in vniuersum, ne deinceps ei pareant, iusiurandum etiam, quo sint ei deuincti, remittit, eique silentium imponit, & vt sumptum litis aduersæ parti restituat, edicit. Erant adiuncti Coloniensibus, Leodinus & Vtricensis episcopus, & academia Louaniensis. ea sententia Romæ pòst excusa fuit typis, Augusto mense.

Cæs. Ratisbonã aduentus.

Pag. 484.

Cæsar, vbi Ratisbonam venit, & è præsidum colloquij sermone cognouit de re tota, molestissimè tulit theologorũ * abitionem, & dimissis in Germaniam literis, admodum de eo queritur, & principes, vt ipsi veniant, grauissimis verbis hortatur. A protestantibus legati solum venerunt: aderant autem Mauricius, Ericus Brunsuicensis, Ioannes & Albertus Brandeburgici, Tridentinus, Augustanus, Bambergicus, Vuirciburgensis, Passauiensis, Hildessemius, episcopi. sub exitum Maij Ferdinandus quoq; rex eò venit. Altera die Iunij protestantes adeunt Cæsarem, queruntur de cæde * Diazij, & de parricida suppliciũ sumi postulant, Cæsar cum fratre deliberaturum sese: Ferdinandus etiam interpellatus, eodem modo respondet. protestantibus aderant Palatini, Colonienses, Monasterienses, Noribergici, Ratisbonenses ac Norlingenses legati. Tertiò pòst die, Cæsar, conuocat omneis ordines, & indicti causam conuentus exponit. ipsis constare, quemadmodum Imperij causæ, longè sanè grauissimæ, comitio superiori * Vuormaciæ, propter

Pag. 493.

Cædes Diazij manet inulta.

Cæs. actio Ratisbonæ.

Pag. 459.

1546 plurimorum absentiam expediri non potuerint: ad hunc itaque conuentum rem fuisse dilatam: quò minus autem ad constitutum diem, nonas Ianuarij mensis, ipse venerit, factum esse, partim ob infirmam valetudinem, partim, quòd colloquium esset inchoatum opinione tardius: habuisse quoque rationem temporis & hyemis asperrimæ, nec ipsos vllo non necessario sumptu voluisse grauare: & quanquàm domi satis esset quod ageret, tamen ingressum iter, omnium primum huc venisse: quod sanè præter expectationem sibi prorsus acciderit: nam exemplo suo debuisse reliquos etiam priuatis negocijs antetulisse rempublicam: confidere autem fore, vt qui valetudine non sunt impediti, veniant etiámnum, reliqui verò legatos mittant cum plenis mandatis: porrò, Vuormaciæ fuisse designatum colloquium * doctorum, cuius quidem sit factum initium, & omninò putasse, futurum, vt postquam ipse cæteriq; principes huc venissent, & collocutores reperirent huic rei vacantes, & quid inter ipsos actum esset, cognoscerent: nunc autem scire ipsos atque videre, quemadmodum absque fructu sit dissolutum & abruptum colloquium: cùm autem ipse vehementer cupiat pacare Germaniam, dissidio sublato religionis, petere, vt quid amplius in eo faciundum esse putent, sibi communicent, vt pro suo munere officioque statuere demum aliquid vtiliter possit: ad hæc, quoniam Imperij summa necessitas postulet, vt Cameræ iudicium * restituatur, & verò, quemadmodum id fieri debeat, legibus iam antea cautum sit, postulare, vt qui eius rei ius habent, exhibeant ac repræsentent assessores, & impensam omnem faciant, neque se, qui maximum Imperij causa sumptum sustineat, præterea grauent: nam vt legibus atque iudicio careat Germania, rem esse & illaudati exempli, nec vllo modo posse excusari: deliberationem etiam de inferendo Turcis bello, in hoc tempus esse reiectam, sed anno superiori Galliæ regem sibi nunciasse, de inducijs impetrandis esse spem, ad eamque rem procurandam suum studium & operam esse pollicitum: & quia non ità pridem auxilia sibi dederint ordines, annona quoque multis in locis non respondeat expectationi, visum sibi fuisse Germaniam esse nonnihil recreandam, vt, cùm opus erit, tolerare sumptum possit: itaq; per intercessionem Galliæ regis egisse cum Turca, & vnius anni pactas esse inducias: cùm autem illæ iam ad finem Octobris exeant, & alioqui non vno modo violentur, sicut à Ferdinando rege fratre accipiat, & qui sit futurus euentus, non constet, omninò se arbitrari, futurum, vt cùm res ità posceret, illud quod de auxilijs antea polliciti sunt, præstent: se vicissim, quod ad tutandum Imperium pertineat, nihil non esse collaturum & opis & consilij. Solent electores communicare consilia: sed hoc tempore Moguntini & Treuirenses legati secessionem faciunt à Coloniensibus, Palatinis, Saxonicis, Brandeburgicis, & ad

Pag. 471. 482.

De Camera Spirens. pag. 228.

Cum Turca intercessione Regis Galliæ pacta induciæ.

Diuisio inter electores.

ad pontificios transeunt, &, rè deliberata, concilium Tridentinũ approbant, & Cæsarem, vt illud tueatur, & protestantibus persuadere hortantur, quò nimirum & eò veniant, & synodi decretis atq; cognitioni se submittant. Protestantes verò Cæsarem orant, vt firmam pacem & æquabile ius constituat, vt religionem legitimo Germaniæ concilio vel Imperij conuentui, vel colloquio doctorũ, etiam legibus instituendo, permittat: Tridentinum etiam hoc concilium non illud esse, quod in Imperij conuentibus decretum sit atque promissum, demonstrant. Dum his de rebus deliberatur, ecce fama spargitur à Cæsare & Ferdinando & pontifice maximos fieri bellicos apparatus. Nam quia pacem Galliæ rex cum Cæsare colebat, & inducias in hunc annum Turca largitus erat, idoneum hoc videbatur esse rei gerendæ tempus. Episcopi quidam & sacrificus Cæsaris magnum inter alios huc attulisse momentum dicuntur, à pontifice nimirum subornati. Cùm ergo belligerari Cæsar omninò constituisset, nona die Iunij Tridentinum cardinalem celerrimo cursu Romam mittit cum mandatis ad pontificem, auxilia promissa conquirendi causa. Biduò pòst, centuriones omneis, tribunos atque duces cum pecunia dimittit, vt è vestigio delectus habeant. Burensi Comiti Maximiliano iam antè mandauerat, vt quãtas omninò posset equitum peditumq; copias, per inferiorem Germaniam conduceret. Albertum etiam & Ioannem Brandeburgicum & ordinis Germanici magistrum, Vuolffgangum iubet conscribere equitatum, nam duo illi, quanquam erant religionis, & Ioannes quidem etiam fœderis * protestantium, tamen, quòd Cæsar, non propter religionem, sed quorundam rebellionis vlsciscendæ causa bellum suscipi diceret, suam illi operam addixerant: & erat Ioannes, Henrici Brunsuicensis captiui gener, vt sæpe diximus. His rebus commoti, deque communi Germaniæ periculo soliciti, protestantium legati, reliquos Imperij ordines, vt Cæsarem vnà secum adeant, belli deprecandi causa, rogant: verùm id frustrà fuit: inprimis autem Moguntini recusabant & Treuirenses. Lantgrauius, qui diligentissimè peruestigarat omnia, subinde missis Ratisbonã literis, quid comperisset, & quid diuersis ex locis ad se delatum esset, nunciabat, & vt equitum cohortes aliquot, iam antè propter belli suspitionem conductæ, retinerentur amplius, & nouæ conscriberentur, monebat. Illi verò, quòd Cæsaris postulata, nihil hostile, sed summam lenitatem studiumq; pacis præ se ferrent, nullũ, eo quidem anno, bellum esse futurum putabant: cùm autem ipsa res declararet, non esse vanum rumorem, cùm iam non in Germania tantum, sed per Italiam quoq; manus cogerentur, Hispanorum etiam aduentarent copiæ, Iunij die XVI Cæsarem adeunt, & quia plena sint omnia motibus bellicis, num ipsius hæc fiant imperio, sciscitantur: cum enim nec in Turcam, nec in externum vllum prin-

1546

Protestantium sententia de Cõcilio Tridẽtino.

Fama constans belli in protestãtes.

Tridẽtinus Cardinalis à Cæsare Romam mittitur ad conquirẽdũ auxilia promissa, pag. 468.

Belli apparatus.

Albert. & Ioan. Brandeburg. cõfœderati Cæs. se addicunt.

Pag. 331.

Lantgrauij sagacitas.

Protestantes Cæsarem de apparatu bellico sciscitantur.

1546 cipem aliquid ipsum moliri fama sit, mirari, quorsum iste pertineat apparatus. Aderant eis Colonienses ac Palatini legati. Cæsar ad ea per Nauium. qua charitate sit Germaniam complexus, inde ab initio magistratus, & quàm fuerit perpetuò studiosus pacis, nihil opus esse recitare: nunc etiam eiusdem se voluntatis esse, nec aliud habere sibi propositum, quàm vt concilientur ordines, & pax atque ius per Imperium valeant: in eo qui sibi paruerint, eos omnem ab se beneuolentiam expectare iubet, qui secus facient, in hos pro iure & authoritate sua sibi agendum esse dicit. Postridie, datis literis ad plærásque ciuitates fœderis protestantium, inprimis ad Argentinenses, Noribergicos, Augustanos, Vlmenses, non dubito, quin vobis inquit, abunde constet, quàm chara mihi semper fuerit Germania, communis omnium patria, quantos etiam subierim labores, & sumptus fecerim, non absque regnorum meorum maximo dispendio, vt graue illud & periculosum religionis dissidium componeretur. qua quidem in re nullum meum captaui priuatum emolumentum, sed id semper operam dedi, vt sublatis offensionibus, pace Germania frueretur: hoc enim decreta testificantur, à me subinde renouata, tametsi quidam secus hæc interpretantur, & falsò mihi diuersum attribuunt. In hac etiam mea reipublicæ administratione, ciuitatum salus mihi semper curæ fuit, ne videlicet à quibusdam opprimerentur, qui datam occasionem atque facultatem eius rei perficiendæ, non erant neglecturi, quod etiam vos, ex rebus anteactis, pro vestra prudentia non semel animaduertisse puto: iam, licet à quibusdam varia sæpe tentata sint in vestrum & reliquorum ordinum & meum quoque detrimentum, tamen, quòd ea sine maiori aliquo motu corrigere non possem, toleraui, spe quadam bona, fore, vt huius meæ lenitudinis fructum aliquando perciperem, vtilem reipublicæ: quod sanè futurum erat, nisi quidam occultis & miris artibus conciliationem impediuissent, non eò certè, quòd religionem ament aut gloriam Dei spectent, sed vt obducta quadam specie pietatis, qua suam nequitiam tegunt, reliquos ordines opprimant, eorumque facultates in suam potestatem redigant: nam & quorundam bona iam occuparunt, & per vim adhuc detinent, magna certè cum iniuria plurimorum. Et quum eò rem deduxerint, vt sublatis iudicijs, nihil amplius metuant, nunc etiam hunc meum, quo fungor, magistratum non vno modo petunt & temerariè conuellunt, eo consilio nimirum, vt ordines Imperij, maximè verò ciuitates, partim vi, partim insidiosis rationibus subigant. Cuius quidem rei fidem mihi faciunt sermones ipsorum, quandò iactant, vt quidem ad me defertur à fide dignis, & minantur etiam, se mihi vim facturos atque bellum. Testantur idem tot illorum ficti, seditiosi, famosi libelli atque picturæ, quas edunt, vt turbas excitent, & in me populum accendant.

Cæsar protestantibus respondet.

Cæsaris literæ ad ciuitates protestantium.

Ad has habes Argentorat. respons. pag. 509.

cedant. itaque spem nullam habere possum, fore, vt patientia & lenitate mea victi redeant ad sanitatem aliquando, & ab insolentia sua desistant. Nam adhuc quidem adeò nihil hac ratione profeci, tot nunc annis, vt non solùm non facti sint meliores, verumetiam seipsis deteriores, & obstinati magis, magisque rebelles ac temerarij. Quæ sanè res ad interitum reipublicæ pertinet, ac nisi remedium adhibeatur, futurum est, vt è sua prisca libertate Germania grauissimam in seruitutem atque tyrannidem adducatur: id verò tolerare diutius atque pati nec mihi licet, nec vllo modo, si ferrem, excusari posset: vt ergò dignitas mihi mea conseruetur, vt pax atque ius in suo gradu consistant, vt imminens periculum, ab Imperio depellatur & à vestro capite, reipublicæ perturbatores illos ad officium adducere, & Germaniam suo nitori atque libertati restituere constitui. Quod quidem institutum meum vobis putaui denunciandum, vt ne fidem habeatis ijs, qui fortè spargent aliud esse mei consilij. nam sanctè vobis confirmo, non aliud me spectare quàm hoc ipsum, quod iam exposui. quapropter etiam confido vos mihi non esse defuturos, vt & illorum reprimatur audacia, & vestra vobis dignitas recuperetur. Id si feceritis, omnem à me beneuolentiam vos expectare iubeo, quod quidem amplius declarabo, si quis à vobis ad me veniat eius rei legatus. In eandem ferè sententiam ad Vuirtembergicum quoque principem scripsit. Eodem die, quo fuerunt hæc perscripta, Granuellanus atque Nauius ad se vocant earum, quas dixi, ciuitatum legatos, & ad singulos separatim in eundem propemodum locuti, bellum hoc non aduersum ciuitates, verùm in quosdam parari dicunt, rebelles, qui læsæ maiestatis crimen admiserint, qui Cæsaris authoritatem violarint, qui principum aliquot & episcoporum facultates occuparint, qui per occasionem ne ciuitatibus quidem sint parcituri: fidem igitur & officium Cæsari præstent, nec aduersarijs opem ferant, vt ne Cæsar causam habeat offensionis in ipsos, quibus bene velit: scribant autem hæc suis quàm primùm, & hortentur, vt in officio permaneant: Cæsarem quoque scripturum illis & missurum etiam legatos. 1546

Cæs. ad Vuirtembergicũ litera.

Granuellanus & Nauius ad legatos ciuitatũ protestantium.

Eodem die, Tridenti, statuitur, vt in eorum, qui vulgò canonici dicuntur, & monachorum collegijs, theologica prælectio cuipiam demandetur, ad eamque rem, sacerdotium aliquod loco stipendij designetur: ad legendi verò munus nemo recipiatur, nisi de cuius eruditione, moribus atque vita compertum habeat episcopus aut abbas: & quoniam euangelij prædicatio non minus necessaria sit, quàm ipsa lectio, iubentur episcopi & quicunque alij proceres ecclesiarum docere populum, aut, si legitimè impediantur, substituere qui faciant: archipresbyteris etiam atque populi pastoribus mandatur, vt saltem septimo quóque die, qui Domino sacratus est, denuncient

Statutum Tridentinum.

Vide aliud pag. 563.

Pastorũ officiũ.

1546 denuncient hominibus quæ cognitu necessaria sunt ad salutem, hortentur eos ad virtutem & à vitijs deterreant: negligentibus constituitur pœna: simul admonentur episcopi, diligenter cognoscant, quid quisque doceat, & si fortè disseminentur hæreses ac opiniones absurdæ, remedium, legibus perscriptum adhibeant. Post sunt decreta de peccato quod vocant, originis, & culpam eius omnem tolli dicunt per baptismum: manere quidem in baptisatis fomitem peccati, seu concupiscentiam: & licet hanc Paulus aliquando peccatum vocet, hoc tamen eò fieri, non quòd reuera sit & propriè peccatum, sed quòd ad peccatum inclinet: hoc autem decreto non comprehendi virginem Mariam, & obseruandum esse, quod in eo quondam statuit Sixtus pontifex eius nominis quartus. proximo deinde cõsessui dies * dicitur ad XXIX Iulij diem. Porrò, Sixtus quartus anno sui pontificatus XIII decretum fecit, quo sacris interdicit illis, tanquam hæreticis, qui virginem Mariam in peccato fuisse conceptam originali, quod vocant, & eius conceptionis memoriæ consecratum diem ab ecclesia Romana, non esse celebrandum docent. Decretum hoc extat in ea iuris pontificij parte, quam dicunt extrauagantem. In hoc, quem diximus, consessu, Galliæ regis legatus, Petrus Danesius, orationem habet, & de Galliæ regum in ecclesiam Romanam meritis atque pietate, multa, locutus, inde à Clodoueo rege ducto initio, Franciscum regem ab his maioribus profectum, nullo genere officij inferiorem illis esse docet. qui perpetua quadam amicitia coniunctus fuerit Leoni, Adriano, Clementi, & iam Paulo III pontifici Maximo, qui in ista religionis iactatione atque tempestate diligenter cauerit, * ne qua fieret suos intra fines mutatio, propterea quòd penes ecclesiam, totius rei iudicium esse vellet. Etenim, etsi natura sit clementissimus, tamen grauissimas pœnas ijs denunciasse, qui priuata quadam temeritate, statum auderent ecclesiæ conuellere: qua quidem diligentia & seueritate sit hoc consecutus, vt Galliam totam ipsis iam tradat pacatam: nihil enim in ea nouum esse, nihil alienum, nihil, quod non ex veteri more ac disciplina sit introductum: & cùm inprimis vtile reipublicæ semper existimarit, esse vnum in ecclesia pontificem Romanũ, vt Petri successorem, ad quem cæteri, velut ad caput, omnia sua referant, semper illi fuisse curæ, vt hic magistratus principem locum obtineret: Ac licet magnis sæpe propositis conditionibus solicitatus sit, vt diuersum ageret, & editum ab altero quodam exemplum sequeretur, nunquam tamen ab instituto potuisse dimoueri & indicto nuper concilio, quum patres aliquot eò conuenisse audiret, ilicò suis aliquot delectis episcopis, vt huc contenderent, mandasse, cunque deinde consessibus aliquot habitis, decreta quædam essent facta, inque Galliam perlata, sibi & collegis dedisse negocium, vt huc profecti, quid sit ipsius voluntatis, exponerent: primum igitur

Decreta de Peccato originis.

Pag. 528. Sexti Quarti Decretum de virg. Maria.

Legati regis Galliæ oratio in cõcilio.

Edicto pag. 397. Exemplu pag. 250. 246. 330. 381. 463.

Angliæ regem intelligit.

Postulata regis Galliæ.

[illegible] esse postulatum, vt semel in vniuersum constituant, quid in [illegible] sequendum sit atq; credendum, deinde vt personis eccle[illegible] vitæ morumq; disciplinam acerrimam præscribant: quic[illegible]merint, fore, vt illius mandatu per omnem Galliam ob[illegible]: Adhæc, quia Galliæ regum maxima sint in ecclesiam Ro[illegible] merita, ne patiantur quicquam eorum imminui vel muta[ri], [illegible] possessionem Galliæ reges habuerunt inde à Ludouico pio [illegible] magni filio: postremò, vt Gallicanis omnibus ecclesijs, [quarum] ipse tutelam habeat, à maioribus relictam atq; commen[datam], sua iura omnia, priuilegia & immunitates cõfirment. Cum [illegible], quas paulò suprà * recitauimus, & amplioribus manda[tis], Argentoratum venit à Cæsare, Lazarus Schuendius, Iunij die [illegible], cùm ex itinere cæteros, de quibus antè dixi, conuenisset. Se[illegible] autem, eo dimisso, Cæsari non multò pòst rescribit, & quòd [illegible] non statim responderint, factum esse dicunt rei propositæ [difficultate], quæ non ad se tantum sed ad alios quoque pertineat: [illegible], quod de sua in Germaniam voluntate dicat, habere se perma[gnam gratiam], & orare, vt in ea permaneat, nec ad ciuile bellum in[citari se] patiatur: quòd præterea queratur de nonnullis, qui suum [non faciant] officium, neq; fidem & obedientiam præstant, magno [secum] dolore legisse: sperare tamen, suæ religionis neminem esse [illegible] criminis affinem, neq; enim per nos, inquiunt, stetit, quò mi[nus] conciliata sit religio: & ante annum quintũ, in comitio * Ratis[bonæ], * quum de quibusdam dogmatis conuenisset, tuq;, Cæsar ad [illegible] retulisses, placeret ne decretum fieri de recipiendis illis atq; [illegible], meministi, quemadmodum & nos & alij complures tũ [assensi] fuimus, quod sanè conciliationis optimum erat futurum [initium], sed alij quidã, monitu atq; suasu pontificijs recusarunt, * & Romã * omnia reiecerunt: in alijs deinde comitijs nihilo plus actũ est, impedientibus aduersarijs, qui quidem & ante annum, Vuor[matiæ] non modò non approbarunt colloquium * abs te institutũ, sed singula quoq; verba decreti, quæ huc pertinerent, dispunxerũt: [impediti] verò postremi colloquij causam, nostramq; simul excusa[tionem], è scriptis nostris, hoc in conuentu exhibitis, cognouisse te [putamus]: quàm etiã fuerint concordiæ cupidi, quos tu constitue[ras] collocutores, vel ex eo satis apparet, quòd dogma iustificatio[nis] abhinc annos quinq; conciliatum, * magnis viribus impugna[runt], * neq; pro conciliato habere voluerunt. Quæ nostra sint vota, & quantòpere concordiam optemus, nouit Deus, quem nostris in [templis], hoc nomine quotidianis precibus solicitamus: aduersarij [tamen], à superiori conuentu Ratisbonensi, nullam admiserunt a[ctionem], & ad pontificem, * cuius in clientela sunt, atq; concilium, [illegible] reiecerunt: Atqui, graues illos errores, de quibus in [ecclesia] natum est hoc dissidium, pontifex vi quadam atque po-

tentia

Ludouicus pius.

Pag.506.

Argentinensiũ ad Cæsarem responsio.

Pag.378.383. 384.

Pag.387.389.

Pag.482.

Pag.383.

Pag.482.483.

Pag.388.

1546 tentia retinere cogitat, & prorsus ità rem gerit, vt eius iudicio committere causam non possimus: ex quo satis intelligi potest, iniuriam nobis fieri, si quis non compositi dissidij culpam in nos confert quòd autem illis tribuitur, quasi conentur ecclesiarum facultates ad se transferre, sub nomine religionis, parum hoc fit amicè: cur enim huius professionis socij, monasticam illam vitam, quæ nimium hercle degenerauerat, in suis ditionibus ferre diutius non potuerint, & simul, cur illa ipsa bona in meliores vsus conuerterint, nosti, Cæsar, è superiorum annorum actionibus, & causam non semel audisti: sed aduersarij, quum ecclesiæ bonis fruantur, ità nullam habent eius curam, vt multis in locis ipsorum ditionis, aut nulli sint ministri, vel qui sunt, nullam ad rem sint minus idonei, siue quis eruditionem, siue vitam atque mores inspiciat: quomodo etiam literarum ludos procurent, quomodo prospiciant egenis, notum est. Adhæc, quibus rationibus diuersas ecclesiarum facultates ad se pertrahant & in vnum veluti corpus redigant, ne quid ad omnem luxum eis desit, nihil attinet commemorare. Quapropter, etiamsi fortè nostræ professionis aliqui non rectè per omnia dispensent ecclesiæ bona, tamen id nullo modo conferri possit cum ijs, quæ multis iam sæculis illi committunt: itaque res ipsa pòscit remedium, videlicet, vt ex præscripto sacrarum literarum, & secundũ veteris ecclesiæ decreta distribuantur ea bona. quam quidem ad rem perlibenter sumus operam nostram communicaturi: deinde,
Pag.389.446.447. & Ratisbonæ, * & nuper Spiræ * decreta fecisti, quemadmodum ocij publici causa, de ijs bonis agere oporteat: iam si quis est omnium, qui modum in eo non seruauit, non dubitamus, quin idem, si cognitioni sistatur, & inuicem audiatur, æquum iudicium subire, neq; causam dare velit, vt propterea bello Germania vastetur. Ob-
Pag.364. ijcitur nostris, quasi iuris administrationem * euerterint: sed non te latet, maxime Cæsar, quamobrem de personis Cameræ questi sint, & quantopere emendationem iudicij flagitarint, quæ licet sæpe sit promissa, tamen in rem præsentem nunquam venit. Itaque, pacis conseruandæ causa, Spiræ nuper illos exauthorasti, &
Pag.447. quemadmodum deinceps institui Camera debeat, * modum præ-
Pag.462. finijsti. Quam quidem formulam ipsi probauimus, * & in altero
Pag.472. conuentu * Vuormaciæ, iurisdictioni nos illorum velle parére, demonstrauimus: aduersarij verò, quod tibi sanè constat, perpetuò recusarunt, ac potius nullum esse iudicium voluerunt: in hos nimirum eius rei culpa est omnis conferenda: quòd si vel nunc etiam res ad eum modum, vt tu præscripseras, institueretur, id quod in primis optamus, & de quo nostris in hoc Ratisbonæ conuentu legatis mandata dedimus, non dubium est, quin illi, qui nostros in Ratisbonense ac Spirense decretum deliquisse putant, iure suum consequi possent. eam ad rem operam nostram profitemur: nec

enim

[..]am vllā, qui sit inofficiosus, fauore vel auxilio prosequi velimus. 1546
Nunquam etiam deprehendimus aliquem ex nostris affectare magistratum hunc tuum, aut aliorum opressionem moliri, vel iactare minas, quasi vim facere cogitet. Ac sanè credimus, à pontifice & ipsius administris hæc tibi frequenter decantari, pro eo, quod in religionem circumferunt, odio: studiū autem erga te nostrum putamus te non semel ex ijs bellis quæ gessisti cum exteris, deprehendisse: atq; vtinam ille, qui te iam aduersum nos accendit, eo semper in te fuisset, quo nos sumus, animo: quædā certè bella vel omninò nō suscepta, vel multò citius pacata fuissent. Iam, in seditionibus illis atq; bellis, quæ per Germaniā, te Cæsare, nata sunt, quomodo sese gesserint erga te, deinde, quàm liberaliter aduersus Turcā * sua subsidia nostri cōtribuerint, publicè notū est, inprimis verò tuis Austriacis prouincijs. Cùm ergò non dubitemus hos ordines ab ijs criminib', quæ tibi delata sunt, esse alienos, &, si cognitioni sistantur, posse tibi, Cæsar, & quibúsuis alijs innocentiam suam approbare, vehementer etiam atq; etiā te rogamus, mitissimū Cæsarem, & patriæ parentem, ac per omnia sacra perq; Germaniæ salutē obsecramus, vt hunc tantum apparatū deponas, & illos, qui tam grauiter tibi delati sunt, iudicio sistas, more nimirū à tuis maioribus vsurpato, quē neq; te prætermissurum speramus. Id si facias, fore confidimus, vt & iniuriam illis factā, & præclaram ipsorum esse voluntatē erga te cognoscas. In hac verò deliberatione respicias, quæsumus, Germaniæ statum, miserabilem certè, tum propter diuturnam rerum omnium caritatem, tum propter formidabilem & perpetuum hostem Imperij, Turcam: consideres, quam fidē horum ordinum parentes tuis maioribus, quam ipsi tibi ac Ferdinando fratri semper perstiterint, quandò & in Turcam & in alios vestri nominis hostes, auxilia vobis, amplius etiā quàm reliqui, subministrarunt, quæ ne nunc quidem recusant etiā: expendas tecum atq; reputes, quàm sit hoc futurū bellum exitiosum, quantum calamitatis atq; malorū ex eo redundabit ad innoxiam multitudinem, pueros, infantes, mulieres & id genus alios: neq; illorū impulsu, qui sui dominatus atq; potentiæ retinendæ causa, nostris aduersantur, eò rem deducas, vt inclyta Germania, vel pars eius aliqua, tibi certè deuotissima, suis exhausta viribus, & prorsus afflicta, vim Turciam sustinere amplius & demorari non possit. vt ergò nostris precibus acquiescas, maiorē in modum oramus: habebimus id summi loco beneficij, etsi quis erit, qui post factam cognitionem, tibi parére, præter ius & æquum recusarit, eum non modò non probabimus, verùm etiam tibi, summo principi ac magistratui, diuinitùs dato, quantum in nobis erit, auxiliabimur, ac fidem omnem semper præstabimus.

Pag. 446.

Mauricij priuatum cum Cæsare colloquium.

Mauricius, qui vigesimo quinto die Maij Ratisbonam venerat, Iunij die vigesimo discedit, vbi Cæsar priuatim cum eo diu multumque

1546 tumque sermocinatus fuit. eius verò quæ fuerit summa colloquij, res ipsa pòst * declarabit. Protestantium legati, cùm ad vim & arma spectarent omnia, neque sine periculo de rebus necessarijs vel deliberare possent, vel ad suos etiam perscribere, discedunt alij post alios, domumq; redeunt. Ad idus Iunij Cæsar legatum mittit ad Heluetios, Ioannem Muschetum, superioris Burgundiæ quæstorem, & initio præfatus de sua in ipsos beneuolentia, de charitate erga rempublicam: maximè verò Germaniam, studioque pacis, Germaniæ quosdam ait esse principes, qui sub euangelij prætextu multa seditiosè faciant, leges omneis euertant, vt sublatis iudicijs nihil sit amplius quod metuant: eorum audaciam eò nunc progressam, vt contra suum honorem & magistratum nitantur, & vim atq; bella minentur, nec obscurè præ se ferant, quasi per suam absentiam, inuadere cogitent & opprimere communem patriam: his ergò rebus coactum, arma sumere, vt pro sui muneris atque loci dignitate, periculum à republica depellat, & illos coherceat: neque dubitare, quin hunc suum conatum Deus approbet: existimare etiam, fore, vt cæteri ordines, quorum hîc salus vertitur, ope consilioq; sese iuuent: rogare igitur, ne ab aduersarijs, qui odiosè multa & acerbè contra se spargant, aliud sibi persuaderi patiantur, nec ab illis impulsi aliquid faciant, aut in suis finibus permittant, quo suum hoc institutum tardari possit aut impediri: bellum enim hoc pro totius Germaniæ salute suscipi, nec vllam aliam subesse causam: acquiescant igitur in veteri amicitia & fœdere, quod sit inter ipsos: nihil enim se facturum contrà, neque suis permissurum, vti faciant, & per occasionem præstiturum ipsis esse fidem omnem & amorem, vt adhuc quidem fecerit: id cùm ex rebus alijs multis, tùm ex eo potissimùm intelligi posse, quòd cum alijs regibus atque dynastis nullam vnquàm pacem fecerit, in qua non & ipsi comprehenderentur.

Pag. 529. 549.

Cæsaris legatio ad Heluetios.

Heluetiorum responsi. habebis pag. 537.

Superioris Germaniæ ciuitates & dux Vuirtembergicus, audito Cæsaris responso, quod per Nauium dedit, vt suprà * docuimus cōtinuò datis literis ad Saxonem atque Lantgrauium, fœderis duces, quid agatur, ostendunt, & omnem fidem opemque polliciti, quantas omninò possunt, peditum copias conscribunt, & omninò primi fuerunt in armis. Exercitus autem erat bipartitus: vnum agmen erat Vlrichi principis, ad viginti quatuor signa peditum, & in his ex nobilitate complures: alterum erat à ciuitatibus conductum. Hi cùm Vlmæ conuenissent omnes, Iunij die XXI. Gunspergum petunt, & altera luce producti, dispartiti consistunt. duces erant Ioannes Hedeccus, Schertelinus, Baltasar Gultlingus, Sebastianus Bessererus, Mathæus Langemantelus, Ioannes Harderus, Iudocus Rosebergus. Hi ciuitatum copias primùm, certis conditionibus, per iusiurandum, vt fieri solet, astringunt, & vt Schertelino

Pag. 506.

Vuirtembergicus & superiores ciuitates arma capiunt.

Duces primi protestantium.

[illegible] pareant, ac dicto sint audientes, mandant, donec principes ipsi, [illegible] duces, venerint. Pòst ad Vuirtembergicos digressi, cùm idem egissent, Hedeccum illis eadem ratione ducem constituunt. [illegible] facto, Baltasar Gultlingus, genere nobilis, & Vuirtembergici ducis consiliarius, de reliquorum voluntate verba faciens ad sui principis militem, Sathanæ vicarius, inquit, pontifex Romanus, incendium excitare denuò cogitat, commilitones charissimi, quo Germania, quæ nobis ortum dedit omnibus, conflagret, & funditus intereat. huc nimirùm impellit eum, & illud, quo veram religionem persequitur, odium acerbissimum, & vindictæ quoque studium, ob acceptam superioribus annis calamitatem à Germanis, quandò Roma capta fuit * atque direpta. Carolum itaq; Cæsarem potentissimum excitauit, vt in principes nostros & ordines, qui pio fœdere coniuncti sunt, arma sumat, fore sperans, vt per vim & summam crudelitatem illos cogat ad impiæ suæ religionis ac diabolicæ cultum & obseruantiam. Etenim pro certo nunciatur, superbū illud & nefarium Sathanæ mancipium, habere iam coactas tam equitum quàm peditum lectissimorum copias nō mediocres, quas ad Cæsarem mittat: * de Hispanis quoq; iam increbuit aduentantibus: quid verò malorum, ab externo milite, communi patriç, quantaq; pestis incumbat, nemo non intelligit: nostri principes igitur ac ordines, quia sui muneris esse sciunt, vt non modò vim omnem & iniuriam à suç ditionis populo depellant, verumetiam elaborent & prouideant, ne falsa religione decipiantur, & salutis æternæ discrimen adeant, omninò constituerunt bellum istud, quod præter omnem expectationem, imò prçter pactum atq; promissum ipsis infertur, beneficio Dei defendere. ideoque vos & vestri ordinis alios, quantum quidem in hac celeritate fieri potuit, conduxerunt. quia verò fœderis duces adhuc absunt, venturi tamen paucos intra dies, illustrissimus princeps Vuirtembergicus, Vlrichus, vt interea res omnis ordine administretur, nec hosti præbeatur vlla nocendi nobis facultas, loco sui, ducem vobis constituit amplo & illustri loco natum Ioannem Hedeccum. huic ergò fide data parebitis, & ità vos geretis in vniuersum, vt nomen illud præclarum & illustre, quod maiores nostri, varijs olim gestis bellis cum exteris nationibus atq; populis, virtute summa multoque sanguine sibi compararunt, ad nepotes etiam nostros propagetur. Cætera Deo committemus omnipotenti, qui sine dubio rationes expediet in hac tàm iusta causa, piaque defensione, prout ipsius maiestati videbitur, nobis esse commodum atque salutare. De Smalcaldicorum legatis antea * dictum est, quemadmodum Ratisbona discesserint, quum deliberationi nullus esset ib[illegible]: conductis autem copijs, vt iam demonstrauimus, * Vlmæ congregantur, vt in commune consulant. itaq; Iunij die vigesimo primo, duci ac senatui Veneto scribūt, & de pon-

1546

Baltasaris Gultlingi oratio ad milites.

Pag. 359.

De quorum aduentu etiā pag. 505.

Ioan. Hedeccus.

Pag. 512.

Protestantium legatorum conuentus Vlmæ.

Pag. 512.

1546 tificis iniuria questi, rogant, ne illius copijs dent iter per suos fines, & si pontificis vires augeantur, quid ipsis & alijs per Italiam populis expectandum sit, superioris ætatis exemplis demonstrant. scribunt etiam passim ad nobilitatem Germaniæ, ac monent, ne militem ad se proficiscentem impediant. deinde, quia Rhœtos atque Tirolenses acceperant multum angi propter externi militis aduentum, vltima die Iunij per literas hortantur, vt transitu illos prohibeant, ad eamque rem auxilia pollicentur. à Noribergicis quoque petunt opem, sed illi non se posse dicunt: quòd ad suorum finium defensionem vix ipsi satis habeant. adhæc, Schertelino secunda die Iulij mandant, vt hostes, qui prope radices alpium delectus habendi causa confluebant, inuadat. simul ad Heluetios legationem decernunt.

Eorundē ad Venetos, nobilitatē Germaniæ & Tirolenses Rhætósque litera.

Fœdus Cæsaris cū pontifice contra Euāgelicos.

De Cardinali Tridentino diximus antè, qui Romam celeriter transcurrit, missu Cæsaris. illo igitur solicitante, fœdus, quod iam antea conceptum erat & informatum, Iunij die vigesimo sexto decernitur his pactis. Quoniam per multos nunc annos, in magnis perseuerauit erroribus Germania, sic vt ingens ex eo sit metuendum periculum, cuius quidem auertendi causa sit indictū Tridenti concilium, * & mense Decembri anni superioris * inchoatum: & verò Smalcaldici repudient * illud, nec ad se pertinere dicant, ideò pontificem atque Cæsarem, pro gloria Dei, & pro reipublicæ, maximè verò Germaniæ salute, certis legibus inter se transegisse: & primo quidem, vt Cæsar exercitum & quicquid est ad bellum necessarium proximo mense Iunio comparet, & sit rebus omnibus instructus, & eos, qui concilium recusant, & errores illos defendunt, viribus & armis ad priscam religionem & sanctæ sedis obedientiā reducat: sed interim omnem operam det & experiatur an sine bello possit hoc perficere: pacem aut transactionem nullam cum ijs faciat, quæ sit ecclesiæ & religioni noxia: pontifex, præter illa centum aureorum millia, quæ iam deposuit, tantundem Venetijs quoque deponat, quæ pòst ipsius legati nullum in alium, quàm in belli vsum expendant: & si nullum erit bellum, eam pecuniam ad se recipiat: adhæc, subministret in hoc bellum * & alat peditum Italorum millia duodecim, & leuis armaturæ equites quingentos, per semestre tempus, & his copijs præficiat legatum, duces atque centuriones: quod si bellum ante sextum mensem finiatur, ipsius hoc fiat commodo: Cæsari liceat hoc anno, permissu pontificis, dimidiam partem bonorum ecclesiæ, per Hispaniam sumere, liceat quoque ex annuis prouentibus monasteriorum Hispaniæ diuendere, donec ad aureorum millia quingenta confecerit, & hæc quidem omnia belli tantùm huius gerendi gratia, verùm ea lege tamen, vt de suis bonis tantundem illis inuicem oppignoret: & quia res noui sit exempli, ex arbitrio pontificis, hoc nomine rectè caueat: si quis

Pag.407.486. Pag.312.315. 461.505.

Iuxta promissum pag.468.

Bona ecclesiarū per Hispaniam in bellum cōtra Lutheranos collata.

1546

[Pontificum] institutum impedire velit, coniunctis viribus ei resi[stant], & auxilium alter alteri ferant, idque facere teneantur ambo, [qua]mdiu bellum durabit, & sex præterea mensibus à finito bello: [in]tegrum sit cuique sese adiungere huic fœderi, & partem subire [tum] oneris tum emolumenti: pactionem hanc confirmet etiam [se]natus cardinalium, & quod de Iunio dictum est, accipiatur de huius anni mense Iunio, quo fœderi iam antè concepto subscri[p]serint vterque. Huius confœderationis exemplum, legatus pontificis, * Hieronymus Franchus, Heluetijs post exhibuit, vt in[f]rà * dicetur.

De quo pa. 502.
Pag. 528.

Ad hoc ferè tempus pacem Galliæ rex facit cum Anglo, & Boloniam ei permittit, donec pecuniam debitam persoluat: & quum his ipsis diebus Galliæ regis filio Henrico nata esset filia Isabela, rex Angliæ confirmandæ amicitiæ causa rogatur, vt in sacro baptismate pro illa fideiubeat. Tunc etiam Scotiæ cardinalis Andræanus in sua quadam arce, sub prandij tempus confoditur à nobili quodam, cuius ille fratrem ob Lutheranismum durius tractauerat. facta cæde, percussor in Angliam profugit. Iulij die tertia pontifex dat literas ad Heluetios, & captata beneuolentia, propter suam & suorum antecessorum cum ipsis coniunctionem, deplorat, quosdam ex ipsis, per insidias diaboli & perturbatores legum, auulsos esse ab apostolica religione, & ab se, tanquam charissimos filios è sinu & complexu amantissimi parentis: veruntamen, magnum esse Dei beneficium, quòd ex ipsis multi permanserint constantes in fide erga Deum & ecclesiam, quò videlicet alij, qui sermonibus improborum decepti sunt, exemplum habeant positum ob oculos, & ad maiorum suorum religionem aliquandò reuertantur: nam diuinæ bonitatis magnum hoc esse argumentum, quòd in isto dissidio religionis, pacem inter se colant, quum alijs in locis per hanc occasionem grauissimi sint excitati motus: quos vt componeret, nullũ non adhibuisse remediũ statim ab initio sui pontificatus, & magna semper vsum esse lenitate: nuper etiã ad extremum confugisse, * denunciato concilio generali, cui locũ atq; sedem delegerit Tridenti, oppido Germaniæ, cuius intra fines hæc hæreticorum vitiosa seges maximè creuerit: quod quidem ad oppidum tutò venire possent, & suas ibi partes tueri, si vellent: sperasse enim, in tam augusto cõuentu, cui semper Christiani reges atq; populi plurimùm detulissent, & in cœtu tot episcoporum, qui spiritu sancto ductore religionem tractarent, neminem fore tàm impium, qui non tantæ se submitteret authoritati, qui non impijs continuò dogmatis reiectis, ecclesiæ catholicæ iudicium amplecteretur: hanc etiam nunc opinionem retinere se de ipsis, & propter concordiam domesticam sperare, futurum, vt ex ipsis, qui fideles atq; constantes permanserunt, obtemperent concilio, cæteri verò, qui nõ consultò, sed quadam credulitate

Pax Galliæ regis cum Anglo.
Henr. regi Galliæ nascitur filia.
Cardinalis Scotiæ trucidatus.
Põtificis ad Heluetios literæ.
Pag 407.

1546 in errorem adducti sunt, authoritatē synodi non aspernentur: quod vt faciant, & ad conciliū veniant, tanquam ad cœlestem aliquem senatum, cui Deus ipse præsit, hortari se plurimum, vt antè quoq; fecerit: magno autem dolori sibi fuisse, quòd in Germania non pauci sint, etiam de numero eorum, qui principes habentur, qui conciliū non modò superbè & insolenter contemnunt,* sed maledictis etiā & conuicijs insectantur, neq; se decretis illius parituros esse dicunt: ideò verò doluisse cumprimis, quòd ista perditorum hominum cōtumacia & obstinatione, necessitatē sibi videret imponi, rem armis tentandi: nam neq; tot animarum iacturā, quæ per hæreses quotidie perirent, neq; Christiani nominis oppressionē hanc diutius perferre se potuisse, quorum illud ad pastorale suum officium, hoc autem ad sui gradus atq; loci dignitatem pertineat: dumq; de remedio sæpe cogitaret, ac Deum precaretur, vt viam ostenderet, peropportunè accidisse, vt Cæsar, maximè pietatis princeps, eisdem ferè, quibus ipse, sceleribus impiorum offensus, armis vindicandam sibi religionem iudicaret: cùm enim ipsius intercessione & opera, Germaniæ datum esset ab se concilium, visum ei fuisse, quòd qui illud recusârent atque contemnerent, ipsius quoque factum & authoritatem despicerent: hanc igitur occasionem diuinitus oblatam se libenter arripuisse, & præclaram istam Cæsaris voluntatem adiuuare constituisse omnibus tam suis quàm ecclesiæ Romanæ facultatibus: etenim si secus faciat, si negligenter agat & remissè, non dubium esse, quin tot filiorum animas, hæreticorum perfidia corruptas, ab se Deus, tanquàm à parente requirat: hoc autem suum consilium atque mentem ideò se patefacere ipsis, vt & qua prematur solicitudine, videant, & sua vota secum, hoc est cum Deo & religione coniungant: multa quidem ipsorum existere præclara facta, sed nullum esse præclarius, quàm hoc, si cum Deo veterem amicitiam, exemplo maiorum, colant, si ecclesiæ Romanæ, quæ semper ipsis benefecerit, pristinam fidem & amorem prꝍstent, si iam in hac tam pia causa subministrent auxilia: quod vt faciant orare plurimùm.

Pag. 312. 315. 461. 505.

Protestantium superioris Germaniæ legati,* quinta die Iulij Badenam Vlma veniunt ad conuentus Heluetiorū, & expositis mandatis,* in mensem Augustum reijciuntur. postulata erant, ne militi externo dent iter per suos fines, & vt suos militare ipsis permittant, si res ità postulet. his etiam diebus, Brunsuicenses, Goslarienses, Hildessemij, Hannobrij, mandatu Saxonis atq; Lantgrauij, demoliuntur, Henrici Brunsuigij primariā arcem, Vuolffebutelum, quam ad hoc vsque tempus, imposito præsidio muniuerant. Palatinus elector, in his motibus interpellat Cæsarem, Ratisbonæ, per legatum Vuolffium Affestenum, equitem, & quæ sit belli causa, in quem fiat apparatus, scire cupit: deprecatur etiam, &, vt sibi liceat intercedere, obsecrat. Diebus aliquot interiectis, per Granuellanum atque

Pag. 514.
Legati protestātium ad Heluetios.
Perge pag. 531.

Vuolffebutelum demolitur.

Palatinus belli causam sciscitatur.

Nauium

1546

Pag. 506.

Prætextus mouendi belli in protestantes.

Nuntium Cæsar respondet. non illi esse difficile, vtrunque scire, & quæ sit causa, & qui petantur bello, pòst, eadem ferè, quæ suprà * in literis ad ciuitates, criminatur, quòd sibi non obtemperent, quòd non in Germania tantùm, sed apud exteros etiã multa sint aduersum se quidam machinati, specie religionis, quòd nullis legibus velint astringi, quòd alienas possessiones inuaserint, sacras inprimis, easque pro sua dispensent tyrannide, non alio certè consilio, quàm vt in suos liberos atque nepotes, hæreditario quodam iure, transferant episcopatus & id genus alias præfecturas: an credibile sit, eos, qui talia committunt, ferre posse legitimam vllam cognitionem, ac non potius eò spectare, quemadmodum excitatis turbis atque dissidijs, iudicium & censuram defugiant? emendationis quidem nullam esse spem, & scire ipsum, quàm leniter egerit quàm multas offensiones illis condonarit. qua tamen re nihil sit consecutus aliud, quàm quòd insolentiores facti reliquos etiam ordines pertentent, & ad rebellionem solicitent: quibus artibus id fiat non sibi cõstare: quàm autem sit indignum, & meritò sibi dolendum, facilè quemuis intelligere: cùm etiam ipsi, iure omni sublato, tyrannicè & violenter agant, & Imperij decreta proijciant, non esse, quòd alia via, quàm ea, quæ sit ipsis vsitata & familiaris, hoc est, armata manu, res tentetur: itaq; sui esse propositi, vt hoc bello non religionem modò, sed & reliquas offensiones componat, & Germaniæ pacem atque libertatem restituat, & eos, qui facient officium, patrocinio suo defendat, in perturbatores autem ocij communis & oppressores libertatis, pro eo ac meriti sunt, grauiter atque seuerè vindicet.

Palatinus protestantes cupit recõciliare Cæsari.

Hoc Cæsaris responsum, Palatinus, Iulij die decimo, quum pridie esset allatum, Saxoni, Lantgrauio & Vuirtembergico mittit. & explicato communi periculo, quod incumbat Germaniæ, præsertim ab externo milite, si bellum incrudescat, obtestatur, vt quantum omninò possint, largiantur atque concedant: etenim, licet tristis & aspera sit rerum facies, tamen existimare se, quòd si erga Cæsarem se submittant, & nonnullis in rebus morem ei gerant, fore, vt ad cõciliationem ea res maximum adferat momentum: hæc autem esse, quibus mitigari posse Cæsarem intelligat, primùm, si condonari sibi petant offensionem, deinde, si quid minus æquè factum sit ab aliquo, corrigatur, postremò, si quid alieni possideant, vt id Cæsari vel cuipiam alij, prout videbitur, permittant: in eo si quid ipse possit amplius, fidem operamque suam pollicetur.

Saxo & Lantgrauius arma parant.

Pag. 505.

Protestantiũ litera ad Cæsarẽ.

Saxo interim atque Lantgrauius, quibus omninò præter expectationem hic tàm repentinus motus accidit, præsertim, quòd amicissimè Cæsar Spira nuper * discesserat, certiores facti de re tota, magno studio copias & ipsi conducunt, & ad socios datis literis, vt idem faciant, neue callidis quorundam consilijs diuelli sese patiantur, monent. Et quum deliberandi causa conuenissent, Iulij die quarto datis ad Cæsarem

literis, è legatis, inquiunt, nostris, tuo mandatu Ratisbonam missis, clementissime Cæsar, accepimus, quomodò, cùm de belli audissent apparatu, nostræ confessionis atque fœderis socij, diligenter te solicitarint, dares operam, ne quid acciperet Germania detrimenti: & quanquam tum ità respondebas, vt iure nobis oboriri suspitio posset, tamen in bona quadam spe fuimus, eo bello neque nos nec vllum Imperij ordinem peti, propterea, quòd ad conuentum illum abs te vocati, legatos eò misimus cum plenis mandatis, qui & de postulatis tuis deliberarunt, & quid sui esset consilij, demonstrarunt, ità quidem, vt nullius offensionis in mentem nobis venerit: deinde, responsum illud tuum non ad præterita, sed ad futura pertinet, dum ais velle te constituere rempublicam, & in eos, qui non sint dicto audientes, pro tua authoritate vindicare: quamobrem minimè cogitandum nobis erat, fore, vt prius, quàm & postulata tua promulgares, & à nobis responsum esset, bellum parares: vbi verò tandem ex multis coniecturis, inprimis autem ex tuis
Pag.506.507 ad principes aliquot atque ciuitates literis, * tum etiam ex Granuellani verbis atque Nauij sermone cognouimus, tui esse propositi, principes quosdam minus obedientes mulctare, iamque rumor vbique percrebuit, in nos belli molem omnem conuerti, molestè sanè grauiterque, pro eo ac decet, istud tulimus, & hanc ad te mittendam epistolam duximus, purgandi nostri causa. Et primo quidem, verè possumus hoc affirmare, nos atque socios onera publica nobis imposita subijsse semper præ cæteris, cùm nonnullis etiam daretur immunitas: deinde, quæ in proximo conuentu Spiræ
Pag.446. petebas auxilia, * dedimus operam vt impetrares, & nos illa contulimus ipsi. quòd autem nunc ijs omnibus exhibitis officijs in crimen vocamur non præstitæ obedientiæ, non modò nobis dolet, sed vehementer etiam est molestum & acerbum: fuisset autem optabile nobis, & quidem æquum erat etiam, accusari nos, & audiri prius, quàm ad arma veniretur, & hæc nostri criminatio spargeretur: sic enim & nostram eramus innocentiam facilè probaturi, & eorum refutaturi calumniam, qui nos tibi ad hunc modum detu-
Pag.501.502. lerunt: quàm amanter cum vtroque transegeris & Spiræ nuper, * &
Pag.389. ante annum quintum Ratisbonæ, * notum est, ità quidem, vt nulla nobis obijci possit vel rebellio vel facinus illaudatum: vt interim omittamus, quòd agri Brunsuicensis possessionem, tuo rogatu, se-
448. questro permisimus * ante annum & in summum ferè discrimen fortunarum omnium idcircò deuenimus: non te latet etiam, quomodò tunc, quùm Francofurti * creatus fuisti Cæsar, Imperio te deuinxeris, quid per sanctissimum iusiurandum promiseris, & quo modo sit ex imperij legibus agendum, quandò crimen eiusmodi, quale tu nobis iam obijcis, aliquis commisisse dicitur: quòd autem indicta causa vim nobis adferre cogitas, id Deo commendabimus, & vbi,

1546

&c aliquibus de rebus nos incusas, acceperimus, ità respondebimus, vt quiuis intelligat, & iniuriam nobis fieri, & te, Romani antichristi ac impij concilij Tridentini impulsu, bellum hoc suscipere, vt & euangelij doctrina, & Germaniæ libertas opprimatur, nec vllam aliam subesse causam docebimus: rerum nostrarum status, vt hoc ità tibi nunciemus, postulat: in hanc ergò partem accipies, nam multò nobis esset iucundius, tibi gratificari, studiumque nostrum approbare.

Belli in protestãtes authores.

Cæsar, Iulij die septimo, datis ad archiepiscopum Coloniensem literis, Germaniæ salutis, inquit, causa, nimirum, vt ocium publicum & ius & æquum, & huius nostri loci dignitas, Imperijque libertas recuperentur, quæ quidem omnia seditiosi quidam ex republica propemodum sustulerunt, &, nisi coherceantur, tollent omninò, cogor arma sumere, vt illos ad officium adducam: & quoniam in hoc esse totos accipio, vt te simul & alios in societatem suam pertrahant, mando, primùm, vt per omnem tuam prouinciam edicas, & des operam, ne quis militet, nisi mihi meisque ducibus, qui mandatum habebunt, eiusque rei fidem facient: deinde, vt eos, qui fortè iam in militiam profecti sunt, ilicò reuoces, & domi manere iubeas, & nostrum expectare iussum: in eos verò, qui non parébunt, seuerè vindices, atque ità te geras, vt intelligere possim, Germaniæ quietem tibi esse charam. ni facias, magno tuo cum periculo & bonorum omnium dispendio futurum scias. Eas literas archiepiscopus, vt accepit, passim promulgat, & edicit vt pareatur: deinde preces fieri iubet in ecclesijs, vt imminens Germaniæ periculum Deus auertat. Eodem ferè tempore, protestantes ad Galliæ & Angliæ regem, nuper reconciliatos, vt dictum *est, mittunt legatos, qui de auxilijs vtrunq; solicitent. Cùm Saxo & Lantgrauius ad Cæsarem priuatim ità scripsissent, vti diximus, publicum etiam scriptũ edunt idibus Iulij, quò demonstrant, religionis causa bellum hoc suscipi, & hoc esse consilij Cæsaris, vt obducta specie quadam rebellionis, & tanquam in paucos aliquot vindicare velit, socios fœderis diuellat, alios ab alijs, & tantò facilius paulatim pòst omneis euertat. Eius rei probationes multas adducunt, & quid Ferdinandus rex, quid Granuellanus, quid Nauius & alij quidam Ratisbonæ priuatim dixerint, referunt, nimirum, concilij cõtemptum, huius esse causam belli: Rauesburgijs etiam, * qui nuper euangelij doctrinam admiserint, mandasse Cæsarem aiunt, missis literis, vt paucos intra dies ab instituto discederẽt, alioqui futurum, vt sectionem vrbis & agri militibus permitteret: sed ex itinere cum literis reuocatum esse nuncium, vt ne palàm fieret, hoc bello religionem peti: quòd etiam archiepiscopum *Coloniensem pontifex, ob emendationem doctrinæ, lata sententia, loco & dignitate sua priuauit, quòd idem propè Cæsari facit atque minatur,

Cæsaris ad Coloniensem Archiepiscopum literæ.

Legati protestãtium ad Gallũ & Anglum.
Galli respons. *pag. 545.*
Pag. 515.
Pag. præced.
Sax. & Lantgr. publicũ scriptũ de bello Schmalcaldico.

Pag. 502.

Pag. 503.

1546 an belli causam id non satis declaret? Rumorem enim esse non obscurum, id agi, vt cardinalis Augustanus, qui facem his turbis admoueat, per vim illi surrogetur: hoc etiam spargi, fore, vt ipsis oppressis, militum copiæ passim per Germaniam distribuantur, qui concilij decreta de religione facta, Cæsaris nomine defendant & exequantur: adhæc, multorum literis perscribi, Tolletanum * archiepiscopum inprimis, & reliquos id genus Hispaniæ proceres, ingentem pecuniæ vim in hoc bellum conferre. quod quidem minimè sint facturi, si prophana esset belli causa: notum esse præterea, cuiusmodi sit factum Augustæ * decretum ante annum XVI, quandò Cæsar profitebatur, non se posse ferre sectam hanc atque doctrinam Lutheri, sed vt eam funditus extirpet, omne suum robur, vitam etiam atque sanguinem velle cum suis impendere: Si quidem ipsi oprimantur, quod Deus auertat, tunc statim appariturum, an huic religioni parcant, ac non potius ecclesiæ ministris trucidatis, & ipsorum stupratis vxoribus atque liberis, monachos & id genus reliquam colluuiem restituant: Cæsari verò non licere * vim vllam facere vlli ordini, nec indicta causa proscribere quenquam, neque militem externum intra Germaniæ fines adducere, vel ius aliquod hæreditarium atque successionem Imperij sibi vendicare: nimirum his legibus eum esse deuinctum, & eas per iusiurandum approbasse: nam si fas ei sit secus agere, non posse diuturnum esse reipublicæ statum: quam autem habeat offensionis causam, non se videre: nam ad me quod attinet, ait Saxoniæ Dux, quicquid * inter illum, Ferdinandum fratrem, atque me fuit dissidij, totum est abolitum, ante biennium, Spiræ, * & arctioris necessitudinis causa, Ferdinandi filia Eleonora, filio meo natu maximo desponsa fuit vltrò, si modò de religione conueniret. Id Cæsar tum probauit, & cùm domum illinc essem è comitijs rediturus, in diuersorium meum misit Granuellanum atque Nauium, & amplissimis verbis omnem beneuolentiam mihi meisque liberis ac toti prouinciæ deferebat. Ab eo tempore quódnam tantum scelus commisi, quamobrem in me tam dira moliatur? Sed reuera sic res habet, vt antè diximus: quia concilium pontificium recusamus, in odium incurrimus: æquum autem erat, illum non sic agere, nec aduersus familiam Saxonicam ista cogitare: nouit enim, quomodo patruus meus Fridericus, post Maximiliani mortem, hanc Imperij dignitatem sibi delatam, ad ipsum voce atque suffragio suo * detulerit, vt interim omittam alia multa Saxonicæ domus in Austriacam familiam collata beneficia. Quòd si fortè propter submotum ab episcopatu Numburgico Iulium Pflugium * offensus est: equidem & ius meum editis libellis * explicaui, &, si Cæsar arbitros non suspectos daret, eorum cognitioni rem permisi. Iam, quod ad me pertinet, inquit Lantgrauius, ante

Fax belli episcopus Augustanus.

Prout in fædere pag. 514.

Pag. 200.

Pag. 29.

Pag. 446.

Pag. 25.

Pag. 395.

Ibidem.

quintum planè fui reconciliatus ei Ratisbonæ*: & quòd 1546
aliquot superioribus bellum in episcopos mouere constitui, *Pag. 378.*
quòd deinde propinquo meo duci Vuirtembergico* suppetias tu- *Pag. 242.*
li, quò sua recuperaret, totum hoc, & si quid etiam contra ius scriptum & Imperatorum leges, palàm aut oculte fecissem, condonatum* mihi fuit, conscriptis ea de re literis atque signatis: quæ sit *Pag. 243. 244.*
igitur alienationis causa, planè non possum recordari: deinde, quũ *Pag. 494. & sequentib.*
nuper ipsum Spiræ* conuenirem, adeò fuit erga me benignus & vultu & sermone, vt vestigium nullum offensionis deprehenderem. Ratisbonæ* conuenerat ante annum quintum, si quid aduer- *Pag. 378.*
sus Cliuensem ipse tentaret aliquandò, ne me prorsus immiscerem: mouit illi postea bellum, & quod promiseram, seruaui: cunque deinde Cliuensem* in gratiam reciperet, quod fuit ante Venlonum, *Pag. 433.*
omnibus, qui militassent ei vel opem tulissent, ignouit. Atqui, si fortè nostram absentiam, & quòd Ratisbonam ipsi non venimus, ægrè fert: excusauimus vterque, Saxo quidem, per legatos, ego verò coràm in colloquio,* Spiræ. Sed quænam sit ista Germaniæ *Pag. 501.*
libertas, aut reipublicæ forma, si propterea bellum suscipi debeat, cùm & in superioribus aliquot, & in his ipsis Ratisbonæ comitijs, alij multi principes absint? Bellum verò Brunsuicense,* non potest nobis dari crimini: nam, vt vim ab se depellat, cuique permissum est. Rogauimus frequenter in comitijs & obtestati sumus, vt illius comprimeretur audacia: præter literas autem atque verba nihil consecuti sumus: & tamen ijs literis, quas Ferdinandus rex ad Henricum ea de re publicè dedit nostro rogatu, priuatim erant aliæ adiunctæ literæ, è quibus facilè videbat Henricus, non sibi obtemperandum esse. Hæ literæ* Vuolffebuteli repertæ sunt sub- *De hoc bello vide pag. 471. 473 & sequent. Item pag. 410.* *Pag. 410.*
scriptæ manu regis & in medium adferri possunt, si sit opus. quòd si ea seueritate fuisset actum in Brunsuicensem, vt iam Cæsar in nos, licet immerentes, agit, nullum erat futurum bellum: sed quia nos, qui propter euangelij professionem odia maxima sustinemus, oppugnabat, conniuebatur ad ipsius omnia facinora. Nouit autem Cæsar, quomodo & captam prouinciam* sequestro permisi- *Pag. 448. 449.*
mus, & propter susceptam in illum defensionem, coram arbitris ab ipso datis, iuri nos sistere voluimus: hanc rationem si secutus ille fuisset, neque repudiata sequestratione* & posthabitis Cæsaris e- *Pag. 478.*
dictis, nouum excitasset motum, sed iure nobiscum & legibus contendisset, facilis erat via. Nam si iudicio victi non paruissemus, iam exequendi iuris causam Cæsar habiturus erat grauem atque legitimam: nunc verò, cur ita rem gerat, nullam habet. Adde,
quòd à quo tempore captus est Henricus* cum filio, Cæsar nihil *Pag. 476.*
vnquam à nobis eo nomine* postulauit: non est igitur, quòd offi- *Vt etiam patet ex Cæs. literis pag. 477.*
cij neglecti possimus incusari. Si fortè nobis impingitur, quasi iurisdictionem* impediamus: iniuria nobis fit longè maxima. nam *Pag. 364.*

1546 quòd multis nunc annis in Cameræ tribunal atque consessum ij solum reciperentur, qui nostram religionem oderunt acerbissimè, quòd hi ipsi, posthabitis transactionibus, contra nos atque socios in causis religionis pronunciarent, quòd in causis etiam ciuilibus nullum ius nobis communicarent, fecimus quod iure nobis facere licebat, eosq; legitimè & necessariò recusauimus,* vti suspectos & aduersarios, professi recusationis causas amplius nos velle demonstrare coram delectis arbitris. Nihil igitur hîc nobis obijci potest: deinde Spiræ decretum fuit * ante annos duos, vt æquabiliter Camera constitueretur: quo minus autem id factum sit, nobis atque socijs tribui non potest: & nouit Cæsar, ante annum in conuentu Vuormaciensi, * neminem huic ipsius decreto fortius reclamasse, quàm illos ipsos, qui volunt obsequentes & officiosi videri principes, eò nimirum, vt quum sint aduersarij, iudices etiam esse possint. Audimus insuper, hoc quoque veluti crimen nobis intentari, quòd ex nobilitate quosdam ad nos conamur traducere: sed mirum est, cur hoc in nobis reprehendatur: nam ex rerum Imperij commentarijs doceri potest, hunc morem etiam patrum memoria semper extitisse, vt suæ ditionis non nobiles tantùm, sed episcopos etiam sibi coniungerent: & vt aliquid sit in eo culpæ, num ideo bellum indicta causa nobis mouere licet? Iam, etsi in illo fœdere hæreditario, quod est inter Saxonicam, Brandeburgicam & Hessicam domum, Cæsar exceptus est, tamen hoc sic accipi debet, modò potestate sua non abutatur. Albertus igitur & Ioannes Brandeburgici, cognati, qui suam operam Cæsari contra nos addixerunt, diligenter secum expendant, quid agant, & sint memores iurisiurandi, quo tenentur: hoc ipsis denunciatum volumus, & ijs etiam, qui, cùm sint beneficiarij nostri, stipendia sub ipsis merent hoc in bello. Neque verò excusantur, si fortè dicant Cæsarem habere in animo mulctare quosdam principes, ob non præstitam obedientiam: sciunt enim ipsi, nihil eiusmodi iure nobis obijci posse. Quòd si de crimine Cæsar nos accusasset, vt æquum erat, neque nos illud refellere potuissemus, nihil opus fuisset his artibus vti, & ad defectionem solicitare socios. nam demonstrato crimine, sponte sua plærique nos deseruissent, & in causa non bona pauci nobiscum erant commune subituri periculum. Ad hæc, ante annum secundum, quando contra Galliæ regem auxilia * Cæsari decreuimus cum alijs, promittebat, * eo finito bello se profecturum esse ipsum in Vngariam aduersus Turcam: nunc autem in Vngariam & loca finitima, Turcæ maximis cum copijs irrunt, vt quidem à multis nunciatur, & sunt alioquin ijs locis Budæ atq; Pestæ magna Turcarum præsidia. sed postponitur miserorum hominum salus eius regionis, qui nunc hosti crudelissimo velut in prædam obijciuntur, & hoc agitur interim, vt in Germania cædes fiat, & eorum, qui

Pag. 417.

Pag. 447.

Pag. 460.

De quo etiam pag. 720. 839.

Albertus & Ioan. Brädeburg. pag. 505.

Pag. 446. 447.

Idem pag. 532. 543.

Christum profitentur, cruore omnia redundent. Quod cùm 1546
fore speramus, vt hanc nostram vicem plerique omnes doleant & misereantur, & aduersarijs, qui solum eò tendunt, vt apud nos extincta euangelij doctrina, sicut alijs in locis ipsorum ditionis fieri videmus, extrema seruitus nobis imponatur, minimè sese coniungant, sed tolerabili stipendio nostra potius, quàm illa castra sequantur, in quibus versatur antichristus Romanus & ipsius clientes, quorum hoc est præcipuum studium, vt, vel cum internecione Germaniæ, doctrinam suam & impiam & impuram denuò stabiliant atque confirment. Et quia post multam belli deprecationem, nullius adhuc criminis conuicti, cogimur vim iniustam à nobis depellere, confidimus adfuturum esse Deum veritati contra mendacium, & in hac sua causa, belli summum Imperatorem atque signiferum esse futurum aduersus nefaria consilia pontificis. Ei videlicet rem omnem commendamus, &, vt sanguinariorum consilia retundat, ac nominis sui maiestatem, magis atque magis illustrem faciat, precamur. Eodem die scribunt ad Ioannem Marchionem Brandeburgicum: &, quia sit fœderis * protestantium, vt quidem ipsius literis doceri possit, deinde, quia priuatim sit iam olim ipsorũ confœderatus, monent, ne ferat arma contra se, verùm vt ex pactis & pro ratione fœderis agat: nam alioqui fore, vt rem omnem euulgent, & quàm non suum faciat officium, publicè demonstrent. Ad hæc ille. se militare Cæsari, neque negare, quandoquidem sibi caueri t, * non peti religionem: se quidem esse fœderis Smalcaldici, verùm Augustanæ tantùm confessionis ratione: quod ad priuatum fœdus attinet, in eo Cæsarem excipi claris verbis: id cùm ità sit, non esse, cur hanc suam militiam ægrè ferant, aut aliquid ab se contra fidem datam factum esse dicant. Eo dato responso, illi publicum scriptum edunt, & inter alia, quod de Augustana confessione dixerat, refutant, & ipsius literis docent, eum sibi socijsque teneri opem ferre, si res in eum casum deueniat, & si quis aliam contra se belli causam obducat atque simulet, vti nunc Cæsar facit. Itaque diligenter monent omneis, præsertim tribunos, centuriones atq; milites, ne suam operam illi, qui fidem violarit, addicant.

Protestantiũ litera ad Ioannẽ Brandeburgicũ. Pag. 330. 505.

Brandeburgici responsio. Pag. 506.

Publicũ scriptũ in Brandeburgicum.

Idibus Iulij, pontifex, euulgato scripto, multa locutus de sua solicitudine & affectu erga rempublicam, hominumque salutem, de concilio iam inchoato, de pertinacia hæreticorum, qui contemnant illud * atque recusent, & pijs omnibus nefarium bellum indixerint, hortatur in vniuersum omneis, vt ieiunijs atque precibus Deum solicitent, delicta sua confiteantur, & sacerdotem sibi quisque deligat quem velit, deinde cœnam domini percipiant. quo videlicet Deus exoratus bene vertat hoc bellum, quod Cæsar & ipse necessariò susceperint ad extirpandum hereses, & restituendam ecclesiæ pacem.

Põtificis scriptũ in protestantes.

Pag. 312. 315. 461. 505.

Pag. 468. 514. Huius fœderis enũciationis causam vide pag. 528.

Porrò,

1546 Porrò, quanquam Cæsaris hoc erat consilium, vt conductis vndiq; copijs, quàm posset occultissimè, Smalcaldicos adoriretur prius, quàm essent instructi, tanta tamen erat illorum diligentia, tantus hominum ardor & ad defendendum hoc bellum alacritas, vt ad XVI Iulij diem Lantgrauius suas copias educeret in hostem, tametsi per inferiorem Germaniam Burensis Maximilianus exercitum * iam propè totum haberet instructum, nec, in quem primum esset facturus impetum, constaret. Filium natu maximum Gulielmum, ad XVI annorum adolescentem, Lantgrauius, antequàm è suis finibus exiret, Argentoratum misit, vrbem præ cæteris valde munitam. Abituro nunciabat Henricus Brunsuicensis è carcere, si quidem audire vellet, patefacturum se ipsi, quo tempore, & cuiusmodi essent huius belli fabricata consilia: Lantgrauius autem, qui callidè hoc ab ipso fieri putaret, offensionis minuendæ, vel consequendæ causa libertatis, respuit colloquium: at ille nemini, præter quàm ipsi vni, rem volebat explicare. Primus impetus, à superioribus Germanis, qui iam erant expediti, factus est in hostem, ex Vindelicis. Cùm enim crebris nuncijs adferretur, pontificis copias, iam superatis ferè alpibus, imminere Germaniæ, præuertendũ illis esse iudicabant. sic autem res habet. Ex Italia venientibus, per Tridentum est iter Oenipontem, Ferdinandi ditionis oppidum. Inde duabus omniò vijs in Bauariam itur, vbi tum Cæsar erat, vel secundo flumine Oeno, per Copstænum, vel ad læuam per medias alpes. Prope ad exitum alpium habet arcem Erebergum, editissimo loco positam, rex Ferdinandus, & ea est natura loci, propter angustias & crepidines viarum, & præcipitem despectum, vt qui hunc aditum teneat, quantumuis magnas copias transitu prohibere possit. Contendit igitur eò cum mediocri manu, Iulio mense, Sebastianus Schertelinus, mandatu legatorum, qui Vlmę conuenerant, vt antè * diximus, & ex itinere capta Fiessa, oppido episcopi Augustani, quod est ad Læchum flumen, aditum etiam illum & arcem, decima die Iulij, deditione facta per milites præsidiarios, occupat. Erat eius consilij, continuato itinere per alpes, Oenipontem etiam capere, & firmo præsidio munire: sic enim vtramque tenuisset viam, qua venitur in Germaniam ex Italia, & milite Cæsarem atque commeatu, ijs quidem locis, interclusisset: sed in hoc tumultu, quum iussu Ferdinandi repente ad arma vocati essent omnes per agrum Tirolensem, magnæ manus conueniunt Oenipontem, ductore Francisco Castelalto, Tridenti præfecto, & ad oppidi defensionem relicto præsidio, vias & aditus occupant. Itaque Schertelinus imposito in arcem Erebergum, & oppidum Fiessam milite, retrocedit, & cum suis deinde copijs ad eum exercitum, qui per superiorem Germaniam collectus, ad Danubium erat, proficiscitur. Hic exercitus, cui præerat Hedeccus, Dillingam, episcopi Augustani op-

Lantgrauij & Burensis copia.

De quo parando vide pag. 505.

Lantgr. mittit filiũ Argentor.

Brunsuicẽsis offert se proditorẽ consiliorũ pontificiorum in protestantes.

Protestantium primus impetus.

Pag. 513.

Fiessa capta.

Erebergum à Schertelino capitur.

Franciscus Castelaltus.

oppidum & arcem, deditione capit, & in fidem ſuam adigit, Iulij die xxiii. Sub idem tempus, Eiſtetenſis epiſcopus Mauricius legatos mittit ad belli duces, & vt ſibi ſuiſque parcant, orat: iter etiam per ſuos fines & commeatum pacto pollicetur. Infra Dillingam eſt oppidum Donauerda. hi de deditione ſolicitati, recuſarant: miſſis autem eò copijs, quum vis adhiberetur, in Smalcaldicorum poteſtatem veniunt. Interim Saxo & Lantgrauius cum ſuis copijs procedunt, & per Franconiam profecti, cùm Vuirciburgenſis epiſcopus ipſis idoneè de non impediendo commeatu cauiſſet, ad ſocios contendunt. Erant tum in ipſorum caſtris, electoris Brandeburgenſis & Mauritij ducis legati, de permittenda interceſſione miſſi: cum autem illi rem ad ſocios reijcerent nihil actum fuit. Qui commorantur Auguſtæ, prædiuites mercatores Fuggeri, & id genus alij collectis rebus, vrbe iampridem exceſſerant: & quia rumor erat, eos mutuò dare pecuniam Cæſari, hi qui tum erant Vlmæ legati, datis ad ſenatum Auguſtanum literis & miſſis internuncijs, quàm hoc ſit indignum, demonſtrant, grauiterque monent, dent operam, ne quid in poſterum tale fiat. Senatus, illos iam antè, ſuo more, pecuniā fortè mutuò dediſſe reſpondet, ne eſſet ocioſa, quòd belli conſilia neſcirent: nunc autem exiſtimare, neminé eſſe qui id faciat: nec enim impunè cuiquam futurum, ſi reſciſcant. Erat id temporis Ratiſbonæ, Cæſar, & præter Hiſpanos, ad millia tria, peditum Germanorum millia circiter quinque, & ad ſeptingentos equites, nullæ adhuc ad ipſum copiæ tunc conuenerant. Hiſpanos ex Pannonijs euocauerat: & erant illi, quos à pacificatione Sueſſionenſi, * in Lotharingia hyemaſſe, ac deinde propè * Argentinam facto itinere, ante annum in Vngariam iuiſſe, libro ſuperiori diximus. Facta nuper pace * inter Galliæ regem & Anglum, opportunè proteſtantibus accidit, quòd milites Germani, quorum opera Galliæ rex vſus fuerat dimiſſi, tranſierunt ad ipſos, ductore Bichlingo * Comite, & Georgio Recrodo, qui Lantgrauij erat beneficiarius.

Dillinga & Donauerda a proteſtantibus capta.

Auguſtani pecunia Cæſarem armant.

Caſ. copia Ratiſbona.

Pag. 457.
Pag. 449.
Pag. 515.

Capite damnato *pag. 448.*

Saxonem atque Lantgrauium, Cæſar, x x die Iulij publicis literis proſcribit. Initiò valde prolixè commemorat, quantos huc uſque ſumpſerit labores, vt Germaniam in vniuerſum pacaret, cuiuſmodi fecerit eius rei decreta, quibus cautum ſit, ne qua vis cuiquā fiat, quacunq; de cauſa, verùm vt legib. atq; moribus agatur: deinde, quomodo ſibi deuincti ſint, & quam fidē præſtare debeant ordines Imperij, docet. Sed his, inquit, omnibus neglectis, Ioannes Fridericus elector Saxoniæ & Philippus Heſſiæ Lantgrauius, temerariò quodam auſu, ſtudium atque laborem noſtrum omnem, pro republica ſuſceptum, ſingulis temporibus, quantum in ipſis fuit, impediuerunt, neque dicto fuerunt audientes, & non modò ſeſe mihi oppoſuerunt, ſed alios etiam ordines, vt idem facerent, & illicitas cum ipſis inirent coniurationes, impulerunt. Et Lantgrauius

Saxo & Lantgrauius à Cæſare proſcripti.

quidem

1546 quidem, superioribus aliquot annis, obducta qua nescio causa, bellum instituit in quosdam primi nominis Imperij ordines, & in ipsorum fines progressus, pecuniæ vim magnam extorsit. deinde, ambo simul, quendam Imperij principem, * indicta causa, bello petitum, finibus expulerunt, occupata prouincia. Sed & episcopatus aliquot & præfecturas, tam sacras quàm ciuiles, quarum domini veteri consuetudine sunt ditionis Imperij, & onera publica sustinent, & in ordinum consessu locum obtinent, in suam ditionem perduxerunt, & adhuc quidem illos, cùm sæpe meam fidem in comitijs implorarint, in ea seruitute detinent. Multos quoque suis facultatibus atque prouentibus annuis spoliarunt, & alienæ ditionis homines in suam clientelam receperunt. nuper etiam audacia quadam singulari solicitarunt quosdam ordines, ne ad ista venirent comitia, videlicet vt actionem omnem impedirent, meique contemptionem excitarent. Et hæc quidem omnia tantò faciunt securius atque licentius, quòd iudicia contemnunt nec magistratum agnoscunt aut verentur. Nam ipsorum culpa summum Imperij tribunal est sublatum: tacent leges, & multo iam tempore ius nullum dicitur, magno sanè cum dispendio plurimorum, & nouo prorsus atque inaudito exemplo. quodque omnium est grauissimum agunt hæc omnia specioso illo & dulci nomine religionis, pacis atque libertatis: his enim vtuntur tanquàm pallijs atque vestibus, vt suas illas tegant actiones, quum interim nihil minus quàm religionis conciliationem aut Germaniæ pacem atque libertatem expetant. Certè, nullo scripturæ loco docere possunt, ipsis licere, vt summo magistratui sese quocunque modo pertinaciter opponant: diuersum verò doceri potest tum sacris literis tū probatis historijs, nempe, priscos illos doctrinæ Christianæ professores, qui suam fidem nō verbis tantùm sed factis etiam atque morte comprobarunt, prophanis quoque regibus obtemperasse. Quò certè minus licet istis, officium mihi suum denegare, specie religionis: & cum denegant, apertè declarant, ipsorum esse consilij, vt diadema, sceptrum atque potestatem omnem mihi adimant, & sibi vsurpent, & conturbatis omnibus, religionem, ius, pacem atque libertatem opprimant, & amplificati nouis honoribus atque facultatibus, in suam tyrannidem omneis cogant. Hoc enim ipsorum verba testantur, plena minarùm, belli etiam atque picturæ famosæ, disseminatæ passim & in vulgus emissæ, magno cum nostri nominis ludibrio atque contemptu. Præterea, non solùm fœdera * pacti sunt aduersum me, suis illis in conuenticulis, verumetiam exteros reges in odium mei concitarunt, & clanculum ope consilioq; iuuerunt. Non desunt etiam, qui recitare possint, quid moliti sint, vt Turcam in Germaniam excitarent. quod eò magis credi potest, quoniam ad ipsorum institutum

Henric. Brunsf. pag. 250.

Pag. 264. 265.

quum ea res, perquàm fuisset opportuna. His ergò factis, & fidem datam violant, qua mihi deuincti sunt, & muneris nostri dignitatem conuellunt, & decreta omnia labefactant, quæ certè non secus accipiunt, quàm si ideò facta sint, vt alijs vim ab se depellere non liceat, ipsis verò solis permissum sit, vim cuique facere. Quamobrem in grauissimum illud læsæ maiestatis crimen, & in pœnas eo crimine dignas, legibusque præscriptas, inciderunt: & quia nota sunt ipsorum facinora, nihil attinet ea demonstrare. Cæterùm, etsi pro authoritate, qua fungor, multò antè mihi licuit in eos, pro merito ipsorum vindicare, tamen, studio pacis, & motus vitandi causa, plurimùm illis indulsi, multa sæpe concessi, magis etiam quàm deceret, in eoque & conscientiam meam non semel ipse læsi, & authoritatem mihi minui, & alijs parum bene consului. Sic ante annum quintum, Ratisbonæ, cum Lantgrauio, * ante biennium verò, Spiræ, cùm Saxone egi clementissimè, nimirùm ea spe, futurum, vt hac immodica mea lenitate victi & tolerantia, desisterent tandem aliquandò à suis illis illaudatis consilijs, nec opus esset violentius aliquod remedium adhibere: cum autem ipsa re nihil esse profectum, & illos verba mihi solùm dedisse comperiam, eò quod meis & Imperij decretis contemptis & violatis pactis, obstinatè pergunt, & effreni quadam dominandi cupiditate facultates aliorum diripiunt, neque legibus teneri volunt. sed eò tendunt, vt omnem reipublicæ statum euertant: & verò nisi coherceantur, non modò non religio conciliari, sed nec reliquæ etiam reipublicæ partes constitui possint atque sanari, cogor aduersus ipsos vti ea, qua sum præditus, potestate. Et quia de rebellione constat, ità quidem vt ipsi negare non possint, deinde, quia violenter agunt, neque iudicium vllum subire volunt, equidem illos, vti perfidos, rebelles, seditiosos, læsæ maiestatis reos, & communis ocij perturbatores, proscribo, & statutum habeo in illos, vt meriti sunt, animaduertere, quo per ipsos mihi deinde liceat rempublicam constituere, & ea facere, quæ propriè sunt mei muneris. Itaque mando, ne quis opem illis ferat quocunque modo, neque se causæ ipsorum adiungat: qui secus fecerint, & fortunarum & vitæ discrimen adibunt: quique iam fortè profecti sunt, vt illis militent, redeant quamprimùm: mihi verò subministrent omnes auxilia, neque fœdere vel pactionibus priuatis impediri se patiantur. nam hæc omnia rescindo. Deinde nobilitati atque populo ditionis ipsorum, fidem atque iusiurandum, quo sunt eis diuincti, remitto, & publica fide caueo, si morem gerant: qui recusant, eodem modo, quo illi, plectentur. Iulij die vigesimo secundo, Gerardus Velduuichus Ratisbona remittitur Constantinopolim, quum nuper inde venisset. Cæsar, quum hìc nihil decerni posset, in calendas Februarias anni sequentis Imperij conuen-

Pag. 494. & sequent.

Legatus Cæsaris ad Turcam. Missus antè pa. 471.

1546 conuentum transfert. De literis pontificis, missis ad Heluetios antea * diximus: has vbi legatus pontificius, Hieronymus Franchus * accepit, Luceria transmittit, & simul ipse vigesimo quinto Iulij die scribit. ante triduum sibi redditas esse pontificis & senatus cardinalium literas: & quanquam eiusdem prope sint sententiæ cum superioribus aliquot illius epistolis, tamen, quòd aliquid habeant præterea, celeriter ad ipsos mittere iam exemplum, & in proximo conuentu velle archetypum exhibere: ac quoniam in eo fœdere, quod nuper ad exitum Iunij pontifex atque Cæsar * inierunt, locus etiam sit relictus alijs, qui velint in eam societatem venire, deinde, quia conuénit, vt Cæsar prius experiatur, num absq; bello possint ipsius & Romanæ sedis aduersarij ad sanitatē & officium reduci, pontificē admodum ab ipsis flagitare, vt claris verbis pronuncient, an huius esse fœderis, & an Tridentini concilij decretis obtemperare velint: cumq; diem sibi constituerint, ad proximum * Badensę conuentum, quo die ad superiora postulata sibi respondeant, ideò se, nunc etiam hæc ad ipsos perscribere, vt interea delibetent: orare igitur, per sanguinem Christi seruatoris, vt diligenter secum expendant, quàm sit hoc futurum gloriosum, quam salutare tum ipsis tum ipsorum liberis, si & incendium hoc per Germaniam vnà restinguant, & concilij decreta laudent. Quòd fœderis causam pontifex enunciarit, * callidè factum esse nōnulli putant, vt hac ratione Cæsarem summis difficultatibus obijceret: molestè quidē ipsum tulisse, quòd Cæsar aliam belli causam præ se ferret, certum est, vt infrà * dicetur. In hoc tempore, Bauariæ ducis filius Albertus, Ferdinandi regis filiam, Annam, alteram verò, Mariam, Gulielmus dux Cliuensis, in matrimonium ducit. Quum enim Nauarricam Cliuensis frustrà speraret ex Gallijs, vt antè * diximus, indultu pontificis, vt aliam duceret, permissum ei fuit. hanc ergò duxit, & fuerunt vtriusque nuptiæ peractæ Ratisbonæ, medijs in turbis atque motibus bellorum. Vtrunque matrimonium ad nouum necessitudinis vinculum pertinebat.

Pag. 515.
Hieronymi Frāchi de quo pag. 502. 515. litera ad Heluetios.
Pag. 514. 515.
Pag. 531.
Pag. 529.
Pag. 564.
Nuptiæ Bauari & Cliuensis inter Martis fremitus.
Pag. 434.

Consessui patrū, Tridenti dictus fuit dies, vt suprà * docuimus, ad exitum Iulij, sed dilata res fuit in anni sequentis initium, * vt suo loco dicetur. Erant autem Tridenti, præter cardinales, pontificis legatos, & Tridentinum atque Pachecum Hispanum, archiepiscopi quatuor, episcopi triginta tres, & in his duo Galli, quinque Hispani, Illyricus vnus, reliqui omnes Itali. Theologi doctores, monachi, XXXV, ex alijs verò non monasticæ professionis, duodecim, plærique omnes Hispani. Cæterum, in quatuor illis archiepiscopis erant duo, velut personati, Olaus Magnus, Vpsalensis, Robertus Venantius, Scotus. id autem sic accidit. Cùm Sueciæ rex Gustanus, Daniæ finitimus, religionem mutaret, quod fuit anno circiter M. D. XXXVII, Ioannes Magnus archiepiscopus Vpsalensis, qui mutatio-

Pag. 508.
Pag. 564.
Numerus patrū concilij Tridentini.
Archiepiscopi personati.
Olaus Magnus Vpsalens. archiepisc.
Sueciæ rex euāgelio nomē dat.

1546

quisitionem illam improbaret, relicta patria, Romam confugit, eo- que venit mediocri cum comitatu. Venetias profectus deinde, fa- ctus est eius ciuitatis patriarchæ vicarius, & vt vulgò dicunt, suffra- ganeus. Eam verò conditionem postea pertæsus, Romam reuer- tit, & in angustias redactus, quum diuenditis equis familiam ferè totam dimisisset, à Paulo pontifice collocatur in hospitali domo, quam vocant, sancti spiritus, in eaque tenuis atque pauper vitam finijt. erat cum eo frater Olaus: huic pontifex archiepiscopatum il- lum Gothicum, licet extra commercium ecclesiæ Romanæ posi- tum, confert, & concilio interesse iubet, & ad victum quotidianum aureos dat menstruos quindecim. Alter ille, Scotus, cum archiepi- scopatum Armacanensem esse in Hibernia pontifici demonstras- set, titulum eius fuit ab illo consecutus. erat autem cæcus, & tamen non solùm missificabat, verum etiam per celeres equos currebat. hos ergò duos pontifex in cœtu patrum esse voluit, ostentationis causa tantum, quasi duo isti populi tàm longinqui, Gothi & Hi- berni, potestatem ipsius agnoscerent, cùm illi reuera, præter vm- bram & nudum titulum, nihil haberent.

De Mauricio suprà diximus* quemadmodum post priuatum cum Cæsare colloquium, Ratisbona discesserit: vbi domum reuer- tit, subsequente paulo pòst Ferdinando rege, Pragam ad illum pro- ficiscitur. Augusti deinde mensis die primo, Cæsar, proscriptionis, quam suprà diximus* exemplū Mauricio Ratisbona mittit, & da- tis ad ipsum atque populum communibus literis, eadem ferè, quæ proscriptionis tabula continentur, commemorat: & quia proscri- ptis agnatione sit & necessitudine coniunctus, ità quidem, vt in il- lorū possessiones atq; bona, ius aliquod sibi fortè vendicare possit; grauissimis verbis mandat, vt sibi in occupandis illorum prouin- cijs adsit totis viribus, imò, vt ipse quamprimùm occupet omnia, & sui iuris tuendi causa detineat: nam alioqui fore, vt occupantis omnia fiant, quicunque sit ille, nec quicquam ei prosit ius agnatio- nis atque pactorum: deinde, propter contemptum imperium ean- dem subiturum esse pœnam, quam illi. nobilitati autem atque po- pulo mandat, vt edicto pareant, & fidelem operam principi nauent, eadem constituta pœna. Quas Mauricio scripsit, Augusto etiam fratri communes erant literæ.

Pag. 512. *Maurícij ad Ferdinandum profectio.*

Pag. 525. *Cæsaris ad Mauricium literæ.*

Smalcaldicorum exercitus iam omnis ad Danubium peruene- rat ibi. Saxo, Lantgrauius atque belli consiliarij dant literas ad Guli- elmum Bauariæ ducem. Augusti die tertio. vt de Cæsaris apparatu bellico multa dicant, nihil opus esse: scire enim ipsum rem omnem: & quanquam nullum officij genus erga Cæsarem prætermiserint, nec offensionis vllam subesse causam existimarint, tamen ex illius responso & aliorum sermone multò antè accepisse, illum cogitare sibi facere bellū, quasi minus fuerint obedientes, cùm interim ne-

Protestantiū ad ducem Bauariæ literæ.

1546 que sint vllius conuicti criminis, neque vim cuipiam fecerint: & vt maximè verum sit quod ille crimen intentat, non tamen ei licere, nisi cognita prius causa, rem armis experiri: sed hoc illius institutum esse contra ius & leges Imperij, contra * pactionem, contraque morem superioris ætatis: nam si quid haberent Cæsares aduersus aliquem ordinē, id semper ad publicam cognitionem deferre consueuisse: scire ipsum, à multis nunc annis inita fuisse varia consilia, quo Germaniæ sua libertas eriperetur neq; dubium esse, quin hoc etiam bellum eò spectet: Iam verò, licet studium retinendæ communis libertatis, adhuc quidem semper in ipso animaduerterint, & quanquam nuper admodum de sua erga ipsos voluntate multa pollicitus, nunciarit non se permissurum iter externo militi, tamen ad se deferri, iam ipsum & dedisse iter, & alimoniam etiam atque tormenta subministrasse, & hostium copias in oppida sua recepisse: id sanè dolere sibi non mediocriter, & existimare, falsis criminationibus ei persuasum esse, vt ità faciat: quum autem suis libellis nuper editis abundè demonstretur, quàm iniquè Cæsar agat, & quàm multæ pactiones tum publicæ tum priuatæ hac vna re violentur, confidere se, tuendæ causa libertatis, ipsum ope consilioque sibi non defuturum, præsertim, quum eius rei spem nuper fecerit per internuncium: Cæsar ergò milites è suis oppidis Ræno & Ingolstadio migrare iubeat, aut sibi tantundem præsidium ijs locis imponere permittat: det iter tutum per suos fines atque commeatum, de eoque sibi caueat per literas: & licet non denegaturum putent, petere tamen, vt intra diem quintum respondeat: etenim si secus faciat, capiendum sibi esse consilium ex tempore.

Pag. 29.

Fulgur Mechliniæ dat magnā cladem.

Ad septimum Augusti diem, Mechliniæ, quod est Cæsaris ditionis oppidum Brabantiæ pulcherrimum, puluis tormentarius in turri quadam in mœnibus dispositus, à fulmine correptus & incensus, ipsam turrim primùm à fundamentis euertit, proxima deinde ædificia, intra & extra vrbem, ad quingentos amplius passus in circuitu inuasit, ex ijs plæraque incendit, plurima euertit, diruit ac disiecit, nonnulla concussit ac disrupit, atque ex his lapides ingentes correptos, plærosque ad sexcentos passus longè abiecit, atque ità corruptis tectis ac denudatis, vitreis fenestris per omneis vias concussis atque fractis, totam propemodum vrbem deformauit, arbores radicitus euertit & ambussit. perierunt in ea calamitate homines plus minus ducenti, partim incendio absumpti, partim ruinis ædificiorum ac lapidibus & tegulis obruti, præter eos, qui grauiter vulnerati mortem effugerant, quorum ingens erat numerus. ex his complures biduo ac triduo, nonnulli quatriduo post, è cellis subterraneis, in quas confugerant, plærique mortui, qui vel fame vel spiritu præcluso extincti erant, pars viui, qui penu ibi condito,

inuento

[...]to vitam tolerauerant, reperti atque extracti sunt. praeterea ingens numerus iumentorum atque pecorum cum stabulis deflagrauit. murus autem, qua parte turris steterat, ad ducentos amplius passus dirutus ac solo fuit aequatus. 1546

Heluetij, ad nonum Augusti diem, iterùm Badenae conueniunt, & protestantium legatis, quos tunc adesse iusserant, vt suprà * diximus, quarto pòst die respondent, non quidem omnes, verùm illi, qui sunt religionis pontificiae. dolere sibi plurimùm istud inter ipsos atque Caesarem excitatum bellum, neque esse, quod potius velint aut magis optent quàm pacem: ideoque nolle prorsus immiscere se huic bello, nec in alterutram inclinare partem, sed arcere à suis finibus militem externum, & transitu prohibere, & suos continere domi, quantum quidem possint: ideoque iam edixisse grauiter, ne quis militet, sed vt omnes imperium magistratus expectent, & ad patriae defensionem intenti sint: nihilo tamen secius abijsse multos in militiam, quos ipsi conduxerint: id sibi esse permolestum: itaque rogare, vt & illos dimittant, & domum redire patiantur. Praeter superiora protestantes hoc etiam tunc postulauerant ab illis, ne venirent in foedus illud * Caesaris atque pontificis, neue militem vllum eis auxilio mitterent, quod pontifex inprimis solicitabat, * sed vt sibi, qui bellum iniustum defendere, & abse propulsare cogantur, opem ferrent. Et multa locuti de pontificis iniquitate, qui & praesidere consilio, & simul iudex esse velit, & illud habeat in loco ad iniuriam opportuno, per occasionem referunt de nece * Ioannis Diazij, & facinus illud tàm horrendum nō modò non vindicari * in hunc vsque diem, sed etiam à multis ità laudari, quasi praemio dignum sit, ostendunt: eam rem esse indicio, quàm non sit ipsis consultum atque tutum ad ea loca venire, vbi summam rerum obtinent aduersarij, & in his episcopus Tridentinus, nuper factus cardinalis, & pontifici non vno modo deuinctus.

Pag. 516.
Heluetiorum ad protestantes responsio.
Protestantiū ab Heluetijs postulatio.
Pag. 514.
Pag. 528.
Pag. 491.
Pag. 503.

Quia protestantes iam cum omnibus copijs erant ad Danubium, sicut diximus, * Caesar, qui nondum esset instructus, Augusti mensis initio, relicta Ratisbona cum praesidio, Landishutum petit, Bauariae ducis oppidum, ad Isaram flumen, & pro moenibus castra ponit. Donauerda, Saxo, Lantgrauius atque socij, missis literis Augusti die vndecima, quo sint in ipsum animo, iuxta belli morem atque legem denunciant, & superiori, inquiunt, mense, per epistolam nos apud te purgauimus, * Carole Caesar, de ijs, quorum incusamur: ac licet aequum erat, vt aut bellicum apparatum intermitteres, aut saltem belli causam explicares, & nobis inuicem auditis, pro more Imperij, proq; data fide abs te per iusiurandū, ageres, tamen, quia nihilo minus pergis, coacti sumus & ipsi venire ad arma, vim istam iniustam, tuaque persona indignam depellendi causa:

Pag. 528.
Protestantes Caesari bellum indicunt.
Pag. 517. 518.

1546 quod enim euangelij doctrinam simul & Imperij libertatem pe-
tas, varijs tuis actionibus demonstrari potest. Scis enim ipse, cuius-
modi consilia multis nunc annis, cum antichristo Romano & cum
exteris regibus tractaris, vt eos vel tibi coniungeres, vel in nos exci-
tares. Deinde, non consulto senatu principum & ordinum, inducias
Pag.471.504. fecisti * cum Turca, planè contra * promissum. etenim cum auxi-
Pag.29. lia tibi daret * in Galliæ regem, ante annum secundum, Germania;
Pag.446. confirmabas, eo finito bello, te ipsum esse cum exercitu profectu-
Idem Pag. 522. rum * aduersus Turcam: sed nunc pactus es cum illo, nimirum, vt
543. eò commodius, quod constitueras, aduersum nos perficeres. Et
Pag.504. iam in his Ratisbonæ * comitijs, nouum huic rei colorem atq; spe-
ciem induxisti, prolixè multa locutus de tuo erga Germaniam &
communem patriam studio atque voluntate, deque contumacia
quorundam. quod eò videlicet faciebas, vt nos, qui religionis no-
mine confœderati sumus, alios ab alijs diuelleres. Nam neglecti à
nobis officij crimen nullum docere potes, & causæ diffidens, non
citasti reos, vt sese cognitioni senatus Imperij sisterent, imò, ne no-
minasti quidem illos: atque interim tamen datis literis ad diuersos
principes atq; ciuitates, callidè simulabas, quasi non religionis, sed
contumaces quosdam cohercendi causa, bellum parares: religio-
nem autem abs te peti, vel ex eo satis apparet, quòd conciliũ apud
pontificem solicitasti, in quo præter clientes atque beneficiarios
illius, nemo locum habet. fuerunt in eo consessu pauci quidam, ali-
quantò liberiores in dicendo, sed inuenta ratio fuit, vt ijs reuocatis
atque submotis alij summitterentur nequiores. Cuiusmodi etiam
Pag.486.487. decreta * Tridentini patres, aliquot iam consessibus fecerint, notū
502. est omnibus, non est igitur hoc illud concilium, toties promissum
Pag.462. in comitijs, vt ante annum Vuormaciæ * tibi demonstrauimus: &
quæ tunc à nobis dicta fuerunt, iam repetita volumus: quòd eti-
am tui sit propositi, cogere nos, vt concilium approbemus, doceri
Pag.515. potest literis pontificis nuper * missis ad Heluetios, quibus valde
queritur de multis per Germaniam, qui concilij dignitatem proij-
ciant & hanc dicit esse causam, cur armis rem experiri velit: & quo-
niam eadem de causa tu quoq; belligerari constituisses, peroppor-
tunè sibi dicit hoc accidisse, atque ideò velle tum suas tum ecclesiæ
Romanæ vires omnes atque facultates huc impendere. Cùm er-
gò propositum illud tuum, quod alia quæsita specie tegere vole-
Pag.523.528. bas, pontifex patefecerit, * quis amplius dubitet, religionem peti?
Nos quidem nullius facti nobis conscij sumus, quod vel publicè co-
gnosci recusemus, vel non possimus excusare: sed erat tui muneris,
exemplo maiorum, sistere nos senatui principum, & rationes no-
stras inuicem audire: neque decebat, vt ad hunc modum nobis-
cum ageres, vocares ad comitia, proponeres de republica, consili-
um nostrum exquireres, atque interim belli rationes contra nos

inires.

[illegible] Quid enim hoc rei est, dimisso Turca, belli furorem omnem in nos conuertere, quasi multo simus illo deteriores? atqui confidimus omninò fore, vt hoc tam indignum facinus impediat Deus atque retardet: etenim, si qua fuit inter te, Ferdinandum fratrem atq; nos offensio vel simultas, ea fuit tota sublata Cadami,* Viennæ, Ratisbonæ, Spiræ: pingas ergò licet & ornes, quantum voles, hoc tamen certò scimus, nullam aliam subesse causam, nisi vt oppressa vera doctrina, libertatem amittat Germania. Scribis tu quidem ad diuersos, & conaris persuadere, quasi valde cupias euangelij doctrinam propagari, sed academiæ Louaniensis dogmata,* tuo iudicio confirmata, deinde piorum hominum supplicia, tuis in ditionibus, & ista cum antichristo Romano facta confœderatio,* demonstrant satis atque loquuntur, quid tui sit animi, nimirùm hoc ipsum, vt vniuersum pontificatum recuperes atque confirmes, extincta vera doctrina, quam sumus Augustæ professi. Quod cum ita sit, & quia fœdus eò fecimus,* vt in hac religione permanere nobis liceat, & vt eam coniunctis animis tueamur, etiamsi quis aliam offensionis causam aduersus aliquem ex nobis obducat, necessariò nobis hæc suspicienda fuit defensio, quam & diuinum & naturæ quoque ius nobis concedit atque tribuit. Et quanquam propter hoc tuum institutum nullo tibi sumus astricti vinculo, nec opus idcircò fuit, vt quid nostræ sit voluntatis, tibi denunciaremus, tamen amplioris cautionis loco renunciamus eam tibi, qua deuincti fuimus, fidem & officium, non quidem vt Imperij ius atque commoda deminuamus, verùm vt ea cōseruemus potius. hoc ergò profitemur palàm & more solenni, sic animo parati, vt tuum hoc atque sociorum bellum à nobis depellere cogitemus. etenim in causa tam pia, tamque honesta nullum debemus recusare periculum. Hanc epistolam per adolescentem quendam nobilem atque tubicinem, vti fieri solet, ad Cæsarem mittunt in castra prope Landishutum: ille autem non modò non accipit, verumetiam iubet capitis denunciata pœna, vt eam suis referant. hoc insuper addit, si quis in posterum ab illis ad se veniat, fore, vt loco muneris atque torquis aurei, laqueum ab se ferat: deinde, proscriptionis tabulam, de qua dictū est,* illis tradit, & grauissimis verbis mandat, vt suis eam reddant. Prius quàm hanc epistolam mitterent, disputatum fuit, quomodo Cæsar esset affandus: & Saxo quidem non ei tribuendum esse Cæsaris cognomen, alioqui cum eo belligerari nō licere: Lantgrauius verò contrà sentiebat & habebant vterque sui dicti comprobatores: tandem hæc fuit inuenta ratio media, vt illum appellarent velut eum, qui sese pro Cæsare gerat. Postea, quò sit eundum, deliberatur: erant qui Landishutum dicerent, vbi Cæsar erat: cùm autem periti regionis docerent interesse paludes, ità quidem, vt angustis admodum vijs, per vnum & alterum

1546

Pag. 243.

Pag. 459.

Pag. 514.

Pag. 180, 204.

Cas. protestantiū literas accipere recusat.

Cas. quid faciali protestantiū responderit.

Pag. 526.

Ad hanc tabulam, quid sit responsum, vide pag. 539.

De nominando Cæsare disputatio.

1546

Protest. Ratisbonā contendūt.

subinde milliare singulis eundum esset equitibus, mutato consilio, Ratisbonam ire statuunt, vbi Cæsar & præsidium reliquisset & tormenta: nam & castris ibi deligi locum idoneum, &, si Cæsar obsessis opem ferat, de summa rei posse cum eo dimicari. Promotis ergo castris, pergunt, sed lentè admodum: & sub illud ferè tempus, quod fuit ad idus Augusti Landishutum veniunt Itali seu pontificij milites, maxima cum Cæsaris expectatione, qui de Smalcaldicorum progressu certior factus, dimissis nuncijs, illos, vt accelerarent, hortatus fuerat. Peditum erant millia decem, equites leuis armaturæ, quingenti. His omnibus copijs, nepotem suum ex filio Octauium Farnesium, pontifex præfecerat. ei militabant magni nominis duces, Alexander Vitellius, Ioannes Baptista Sabellus, Sfortia Palauicinus, Fridericus Sabellus, Paulus Vitellius, Iulius Vrsinus, Alexius Lascaris, Hieronymus Pisanus, Ioannes Maria Paduanus, Nicolaus Plumbinus, Nicolaus Petilianus. Cum hac manu, Florentiæ dux Cosmus Medices vnà mittebat equites ducentos, Rudolpho Balione, & Ferrariæ dux Hercules, centum, Alfonso fratre notho, ductore. Octauio pontifex fratrem adiunxerat cardinalem Farnesium Alexandrum, velut inspectorem consiliorum Cæsaris, & impulsorem atque flabellum etiam. Discedens ex Italia Farnesius, dixisse fertur, se tantam esse daturum stragem per Germaniam, vt in Lutheranorum cruore vel natare possit ipsius equus. Non multò post, aduenerunt etiam Hispani, quos ab Insubria & Neapoli Cæsar euocauerat, circiter millia sex, veterani omnes. His præerant Philippus Lanoius, princeps Sulmonensis, Aluarus Sandæus, Alfonsus Viues, Iacobus Arzius. Cæsaris erat legatus Ferdinandus Toletanus, dux Albæ: post hunc proximum locum habebat Ioannes Baptista Castaldus. Cardinali Augustano demandata fuit annonæ præfectura. Militabant etiam Cæsari Maximilianus Austriacus, Emanuel Philibertus, Sabaudiæ ducis filius, Ericus dux Brunsuicensis, & Henrici captiui filius Philippus, Georgius dux Mechelburgius, Georgius dux Brunsuicensis, Henrici frater, vir ordinis ecclesiastici, Fridericus Furstembergius, Renardus Solmensis, & alij complures. In protestantium castris erant Ioannes Ernestus, Electoris Saxoniæ frater, Ioannes Fridericus, electoris filius, Philippus dux Brunsuicensis cum quatuor filijs, Ernesto, Alberto, Ioanne, Vuolfgango, Franciscus dux Luneburgensis, Vuolfgangus princeps Anhaldius: Christophorus Hennebergius, Georgius Vuirtembergicus, Albertus Mansfeldius cum duobus filijs Ioanne & Volrato, Ludouicus Oetingensis cum filio, eiusdem nominis, Gulielmus Furstembergius, Christophorus Oldenburgius, Hubertus Bichlingus, Hedeccus, Comites omnes: Recrodus, Risebergius, item Heluetiorum octo signa. Cùm igitur omnes iam conuenissent copiæ, præterquam eæ, quas

Pontificis copia ad Cæsarem veniunt.

Duces exercitus pontificij.

Equites Florentini & Ferrariensis ducum.

Sanguinaria vox Farnesij.

Duces exercitus Cæsaris.

Principes Germani in Castris Cæsaris.

Principes in castris protestantium.

quas ab inferiori Germania Burensis ducebat: Cæsar, illinc profectus, Ratisbonam petit. eo cognito, statim oborta fuit suspitio nonnullis, quasi in Misniam atque Saxoniam cogitaret: confectis ergò pontibus, in alteram Danubij ripam Smalcaldicorum transportatur exercitus. progressis aliquantulum versus Norgouiam, nuncius adfertur, Ratisbona Cæsarem contendere Ingolstadium: ibi conuersa ratione, per loca salebrosa & aspera, Danubium repetunt, ne Nuburgum, quod est supra Ingolstadium tribus milliaribus, & Donauerdam Cæsar occuparet, inque Vuirtembergicum agrum iter haberet expeditum. Vbi Nassefelsum venissent, Lantgrauius postridie non magno cum comitatu progreditur, vt Ingolstadium contemplaretur, ignarus ibi Cæsaris esse copias: nam de paucis tantum Hispanis ibi præsidiarijs acceperat, eosq; volebat ad pugnam prolectare: sed dum pergit, Sulmonensis principis equites aliquot prodeunt: impetu facto, desiderati sunt vtrinque nonnulli, vulnerati verò plures: è captiuis cognitum est, Cæsarem eo die castra facturum esse ad Ingolstadium. Lantgrauij factum hoc elector Saxoniæ molestè grauiterq; tulit, & si quid eiusmodi posthac ipso faciat inconsulto, discessurum se profitetur. Copijs deinde productis omnibus in aciem & instructis, quasi prælio dimicandum esset, in castra militem reducunt. Nocte sequenti, per primam quietem, in Hedecci castra, qui Saxoni fuerat attributus, irruunt Hispani, & pedites ad centum interficiunt: ex ipsis quoque nonnulli desiderati sunt. itaque magna fuit in omnibus castris excitata turba, quæ tenebris etiam augebatur. Postridie, qui vigesimus nonus erat Augusti dies, aliquot emittuntur centuriones atq; duces, qui situm castrorum hostilium cognoscant. In hos eruptionem ex improuiso faciunt equites Itali: cunque multi cecidissent vtrinq;, illi, nulla re perfecta, redeunt in castra. Lantgrauius igitur altera luce, paucis aliquot comitatus, ex omni numero delectis, vt aliquid certi cognosceret, exit, & vado reperto, quod nullum esse dixerant ante ipsum emissi speculatores equites, redit ad Saxonem, & equitatum traduci posse renunciat. Pridie calendarum igitur Septembris, prima luce pergendum, & occupandum locum editiorem, vbi specula fuit Ingolstadiorum aliquandò, & tormentis agendum esse placuit, si fortè Cæsar ad prælium elici posset. Multa iam nocte, Saxo, per interuallum, bis Lantgrauio nunciat, abijsse Cæsarem, & fumare castra: sed ille, cum fidem ei rumori non haberet, quinque cohortes equitum suorū emittit, ductore Gulielmo Schachto, qui vadum occupent, & traducendis tormentis atque peditatui pontes efficiant: aliquantò pòst, ipse cum reliquis copijs omnibus atq; tormentis magna celeritate sequitur. Vbi ventū est ad flumen, Schachtus ei nunciat, Cæsarem non se commouisse loco: cùm id ad Saxonem deferri curasset, progressus, collem illum, de quo dictum est,

1546.

Cæsar Ratisbon. petit.

Hispanorum in castra protestantium irruptio.

1546 occupat, & tormentorum ibi partem collocat: copias etiam ad læuam atque dexteram distribuit: idem deinde Saxo facit, vbi cum suis eò venisset.

LIBER XVIII.

ARGVMENTVM.

Concilium Lantgrauij de adoriendo hoste non probatur. Heluetij nolunt se huic bello adiungere. Itaque Lantgrauius atque Saxo Bohemos solicitant, & copiosè respondent criminationibus Cæsaris. Mouent castra, vt Burensem transitu prohibeant. Petrus Stroza fidem illis datam de numeranda mutuò pecunia turpiter fallit. Donauerda Cæsari deditur. Interea Mauricius sua ditionis ordines omnes conuocat aduersus Saxoniæ ducem: illis respondet Lantgrauius. Bohemi & Vngari in ditionem Saxonis irruunt, & cædibus, direptionibus, incendijs, atque libidinibus grassantur. Mauricius pleraque eius oppida deditione capit. Melda xiiij. ob euangelij doctrinam exuruntur. Protestantes cùm castra mouissent hostis insequitur. Vuirtembergicus princeps, & aliquot ciuitates Cæsari reconciliantur. Tridentini patres de iustificatione hominis statuunt. Saxo Lipsiam præsidio munit, ac Mauricium suis oppidis exuit. Mortuum Angliæ regem Henricum secuta est deinde religionis immutatio. Albertus Brandeburgicus ab Electore Saxone capitur.

Pag. 524. Burensis ad Cæsarem cum copijs tendit.

DE Maximiliano Burensi dictum est * antea: is omni confecto exercitu, qui erant, equitum, ad quatuor, peditum ad decem millia, & in his aliquot Hispanorum atque Italorum cohortes, qui Britanniæ regi contra Gallum militauerant, Augusto mense progressus è Belgio, suprà & infrà Moguntiam, & vbicunque nauium esset facultas, Rhenum transmittit, licet ad alteram ripam essent à Smalcaldicis copiæ dispositæ, Christophoro Oldeburgo & Risebergo ductoribus, qui transitu illos prohiberent. Archiepiscopus Moguntinus non minimum huc attulisse momentum putatur. Vbi iam Smalcaldicorum exercitus omnis conuenisset eo, * quem diximus, loco, cœptum est omnibus tormentis in castra Cæsaris fulminari, & vehementissimè quidem. Ibi tum Lantgrauius, conuocatis ad Saxonem belli consiliarijs atque ducibus, quòd si penes me solum, inquit, esset administratio, sicut tunc erat, quandò Vuirtembergicum restitui *, duobus equidem cum legionibus hostem adoriri primò velim, & fossoribus adductis, munitiones illorum disturbarem, & summis deinde copijs impressionem facerem. Variantibus ibi sententijs, cùm alij dissuaderent, vt rem summi discriminis: alij non improbarent quidem, modò vt ab Ingolstadijs, qui tormentis abundabant, nihil periculi sit metuendum, & equitatus etiam adhibeatur statim initio pugnæ: nihil actum fuit. Quod quidem ità reprehenditur à multis, vt hic error, & ipsorum calamitatis, & victoriæ Cæsaris initium atque causa fuisse putetur. Nam

Pag. præced.

Lantgrauij audax & vtile cōsilium.

Pag. 242.

Protestantiū error, & non arrepta occasio.

[...]ratu longè superabant, & humili tantùm fossa, Cæsaris tum [...] munita castra: cum autem eius diei fulmen & impetum Cæ[...] sustinuisset, nocte sequenti castra sic communiuit, vt maiori deinde fiducia rem ageret, ac tempestatem omnem multò cõmodius ferret. Incredibilem verò Cæsaris aiunt fuisse fortitudinem in hoc tanto discrimine, quum non modò timoris nullam daret significationem, sed suis etiam animum adderet, eandem subire paratus, quam illi, fortunam. 1546 *Initiū mala administrationis belli.* *Cæsaris fortitudo animi.*

Quomodò Cæsar, per suum in Burgundia quæstorem * solicitarit Heluetios, libro superiori * diximus: ad ea postulata responsum fuit in eo conuentu, quem Augusto mense Badenæ fuisse * docuimus. non se discessuros ab eo fœdere, quod sit ipsis cum Austriaca & Burgundica domo: deinde, qui sint ex ipsis iam in militiam profecti, reuocare, ac nisi pareant, velle mulctare pro eo ac decet. Hunc ad modū responderunt nouem, qui pontificiæ sunt, vti diximus, * religionis: Tigurini verò & Bernates & Basilienses & Schafusiani, quia literæ Cæsaris atque pontificis non eandem belli causam referant, deinde, quia Cæsaris atque pontificis confœderationis exemplum, * ipsis à legato pontificis exhibitum, clarè dicat, religionis protestantium extirpandæ causa bellum susceptum esse, legato Cæsaris dicebant, velle se deliberare quid respondeant, & expectare, donec à Cæsare fiant certiores, an religionem ipsis integram & saluam permittat. *Ioan. Muschetū.* *Pag. 512.* *Ad Cæsarē Heluet. responsio.* *Pag. 531.* *Pag. 531.* *Cæs. & pontific. non eandē causam belli Germanici prætexuisse.* *Pag. 528.*

Hoc vbi Cæsar accepit, Augusti die vigesimo septimo dat literas ad eos, è castris ante Ingolstadium. quòd non idem cum alijs responderint, non videre se causam, & aduersariorum dolis hoc esse factum, existimare: nam audire se, quemadmodū in superiori conuentu Badenæ * conati sint ipsis persuadere, quasi non mulctandi causa principes rebelles, verùm aduersus aliquot ciuitates bellum hoc susceptum sit, quò scilicet ope pontificis, euangelij doctrina simul & Germaniæ libertas opprimantur: audire etiam, quomodò solicitauerint ipsos, non solum de auxilijs * cõtra se, verumetiam de fœdere, * cuius & spem esse factam intelligat, & fore, vt eis in proximo cõuentu planè respondeatur: iam verò, quæ sit causa belli, quoniā hoc suis è literis, & priuatim ad eos scriptis, & palàm editis * intellexerint, non esse quòd hîc repetat: quòd enim religionis nomine molestiam vlli fecerit, aut rebellionis causam dederat, non posse doceri: sed statim ab initio, quum bellū pararet, amanter egisse atque benignè cum plærisque, magis etiam, quàm vel suam personam, vel illorum conditionem atque gradum deceret: nec esse, quòd rebellionem suam purgent, eò quòd pontifex * opem sibi ferat: etenim non Italiæ modò, sed Germaniæ quoque principes aliquot, & ex nobilitate complures, honestissimis familijs procreatos & quidem in ijs nonnullos, Augustanæ * confessioni coniunctos, *Cæsaris ad Heluetios Euangelicos literæ.* *Pag. 531.* *Pag. 516.* *Pag. 531.* *Pag. 525. 526.* *Pag. 468. 514.* *Alb. & Ioann. Brādeburg. pag. 505.* *Mauriciū, pag. 511. 529. 547.*

1546 auxilia sibi dare, & vitam atque sanguinem in hoc bellum impendere: quòd certè minimè sint facturi, si quidem res ad hunc modũ haberet, vt seditiosi falsò dicant: quòd autem illi semper eò spectarint, vt religionis obducta specie, supremum magistratum conuellant, & oppressa religione ac libertate Germaniæ reliquos ordines in seruitutem redigant, id plurimis ipsorum actionibus ità iam esse notum, vt ampliori demonstratione nihil sit opus: nimirùm, sub dulci nomine religionis, in suum fœdus pellexisse potissimas Germaniæ ciuitates, & earum copijs atque facultatibus instructos, aliorum occupasse ditiones atque bona: quomodò etiam nunc grassentur, & alienæ ditionis homines in suas partes cogant, & multos in sua religione impediant, & ad aliud vitæ genus cogant, in carcerem etiam & vincula conijciant, & grauissimè comminentur, & tẽpla dispolient, rem ipsam loqui. hanc videlicet esse causam, cur ipsos de fœdere solicitent, vt hac ratione amplificati, commodius, quod animo destinatum habent, perficiant: non autem dubitare se, quin & hæc ipsi videant, & quid commodi vel incommodi sit ab illorum expectandum societate, satis intelligant: quòd cùm ità sit, & quoniam de sua voluntate, deq; belli causis compertum habeant, confidere se, futurum, vt & fœdus illorũ repudient & militem domi cõtineant, & eos, qui iam in militiam abierunt, denunciata pœna domum reuocent, & in antiqua fœdera nihil committant, sed reliquorum exemplo pacem & amicitiam colant: hoc & ad ipsorũ pertinere laudem, & sibi quoque futurum esse pergratum. Ad eas literas illi eodem ferè modo, vt suprà * legato respondisse diximus, rescribunt, & vt interpositam moram boni consulat, orant: & quia neque religionem neque patriæ libertatem hoc bello peti confirmet, se quoque dicunt inuicem facturos quod se deceat; etenim, si qui suis è finibus in militiam abierunt, id nullo suo permissu factũ, sed clanculum illos esse profectos, vt antea non semel: suæ autem esse consuetudinis, non quidem illos reuocare, qui se nescientibus & inuitis abierunt, sed, vbi domum reuerterint, mulctare. Sicut Heluetios, ità quoque Bohemos Lantgrauius atque Saxo solicitabant: hi verò sic respondebant, vt facilè appareret, ipsorum animos esse iam criminatione Ferdinandi regis præoccupatos. Id quum ex eorum literis illi cognouissent, sub exitum Augusti rescribunt, & religionem hoc bello peti demonstrant, & libellos ab se nuper editos ea de re, mittunt, & ne quid hostile contra se faciant, petunt, & quid sit ipsorum voluntatis, nunciari sibi flagitant. Sub idem etiam tempus edunt scriptum, & à fide dignis ad se deferri dicunt, pontificem, antichristum Romanum, organum sathanæ, huius authorẽ belli, qui superioribus aliquot annis, per incendiarios conductos, igni Saxoniam grauiter afflixerit, nunc emisisse veneficos, qui puteos & aquas stagnantes corrumpant, vt quod ferro superérit & armis,

Pag. 537. *Heluetiorum Euangelicorũ responsio ad Cæsarem.*

Protestantes ad Bohemos.

Protestantium publicũ scriptũ de incendiarijs & Veneficis à Papa emissis. Pag. 370. 378.

nis,hoc isti veneno perdant.Itaq; monent in vniuersum omneis, 1546.
præsertim suæ ditionis homines,dent operam,vt emissarij illi comprehendantur, & subiecti tormentis, quum de scelere constabit, pœnam luant. Aliquot deinde pòst diebus,electoris filius, Ioannes Gulielmus,euulgatis literis, monet suos, vt sibi diligenter caueant. nuper enim non procul à Vinaria, oppido Turingiæ, comprehensum esse quendam ex suspitione, Italum, qui sibi & nonnullis alijs Romæ datam esse pecuniam fateatur nomine pontificis, vt incendijs atq; veneno, quantùm omninò possent, per Germaniam damni darent.

De proscriptione,* & quomodò Cæsar eius formulã siue tabulas ad Saxonem atq; Lantgrauiũ miserit, suprà * diximus: hanc igitur vt acceperunt, è castris ad Ingolstadium, altera die Septembris, honoris & existimationis tuendę causa respondent, edito scripto valde prolixo. Quòd suum ille studium atque voluntatem erga Germaniam tantópere commendet, simulatum esse: nam inde ab inito magistratu semper eò spectasse, quomodò illam in seruitutem adduceret: hanc nimirùm esse causam, cur Hispania cæterisq; relictis prouincijs, in Germaniam sæpe redierit, tantosq; sumptus fecerit: eiusdem esse generis, quod de religione dicat: hoc enim semper eius fuisse consilij, vt nactus occasionem temporis, puram doctrinam opprimeret: quoties enim, inquiunt, pacem nobis atq; religioni dedit, hoc astutè fecit, solùm ad tempus, donec in publicos vsus atq; necessitates Imperij, pecunia esset à nobis contributa: pòst, in dubium atq; quæstionem decreta facta vocauit, & in suspenso rem tenuit, vt interim cũ Galliæ rege,* pacem, cũ Turca verò faceret inducias, & speculati tempus idoneũ, ipse atq; pontifex, Tridentinum illud conciliũ * indicerent, ac fœdus inirent. Eius autem rei quædam adferemus documenta. Ratisbonæ * ante annũ quintum, de religione statuit: & quum nobis decretum illud in plærisq; non probaretur, mentem suam declarauit * amplius, cõcepta formula, qua nobis rectè cauebat: eã pòst in alteris comitijs,* ipsius legati & Ferdinandus rex confirmarunt: sed ante annum secundum, in conuentu Spirensi,* cũ eius rei mentio fieret, non sibi venire in mentem aiebat eius declarationis. In superioris anni cõuentu * Vuormaciæ, Hildesſemẽsis episcopus, palàm in consessu principũ, pontificijs illum promisisse dicebat, decretũ Spirense nõ habiturũ esse locum à bello Gallico. Paucos ante menses, quum Ratisbonã iret ad comitia, Granuellanus mihi dicebat, inquit Lantgrauius, præsente Palatino, meisq; cõsiliarijs & legato Vuirtẽbergico, decretũ illud Spirense,* tẽpori fuisse accommodatũ: nunc verò, Cæsarẽ illud ad reliquos ordines non posse tueri. Ante annũ sextũ, in cõuentu * Haganoæ, Ferdinandus rex, quũ ad pontificios ordines mandata sua referret, nulla dicebat nobis esse decreta seruanda: nã illa metu belli Turcici fuisse facta.

Pag. 525. 533.

Responsio protestantium ad tabulam proscriptionis.

Pag. 449. 450. 504.

Pag. 407. 514.

Pag. 389.

Ibidem.

Vuormacia habitis, pag. 462.

pag. 435.

Pag. 459.

Factum Anno xxix, pag. 171.

Pag. 367.

1546 quum nostris esset opus auxilijs. Quid? pulchra ne videtur hæc esse causa circumueniendi nos atque socios? fatentur ipsi technam, qua pecuniam à nobis emunxerunt. planum igitur est, quòd & religionis excidium semper sit molitus, vt quidem fœdus nuper initum * demonstrat, & quòd tempus solùm ad eam rem opportunũ captauit. Vt autem legitimè res agi videretur, semper à nobis contendit, vt concilio nos pontificio summitteremus: ad verò cur nobis facere non esset integrum, satis abunde scriptis * in lucem emissis, demonstrauimus. Fuit autẽ eius propositi, decreta concilij tueri & exequi, ad eamq; rem perficiendam, multò antè principes aliquot exteros solicitauit: sed quum metus esset, ne hac ratione aduersum se concitaret omneis religioni coniunctos, aliam obduxit causam, & rebellionem finxit, vt socios diuelleret, & præcipuis oppressis, reliquos deinde cogeret imperata facere. Et quanquam ipse atq; frater hoc suum tam vafrum & insidiosum consilium magno studio tegere cogitabant, singulari tamen Dei beneficio factum est, vt indies magis atque magis patefieret. nam & belli * causam & fœderis exemplum * pontifex ipse per legatum * Heluetijs exposuit, ex quo perspicuum est, non sibi tantùm, sed & omnibus, qui doctrinam hanc profitentur, imminere discrimen, & hoc agi, vt pontificatus omninò restituatur. Iudicent igitur omnes, quàm pulchrè sit actũ ab illis, quandò nuper in conuentu Ratisbonæ * conati sunt persuadere, quandò confirmarunt, ad componendam religionem velle se legitimis & tranquillis vti remedijs. Nuper, ait Lantgrauius, Spiræ mihi dicebat ipse, nullum sibi esse fœdus cum pontifice: dicebat idem Granuellanus: hic est scilicet ille paternus animus, hoc studium illud & amor pacis, de quo toties & tàm multa prædicant. Ecquis vnquam eiusmodi quid audiuit, velle persuadere principibus diuersum ab eo, quod iam olim in animo defixum fuit? Quid Cæsari debeant principes, quid inuicem ipse præstare debeat, abundè nobis constat: vt nos illi, sic ipse vicissim nobis est obligatus: quòd autem indicta causa nos proscribit & possessionibus omnibus deijcere conatur, in eo iuris vinculum dissoluit, quo clienti seu beneficiario deuinctus est inuicem patronus. Iam, quòd rebellionem nobis obijcit, nihil est, & scit ipse, nobis iniuriã fieri. nam mihi nuper, inquit Lantgrauius, hoc nomine gratias egit Spiræ, * quòd ad componendam religionem nihil diligentiæ præterijssem. Quòd autem parasse bellum, & pecunia quosdam ordines mulctasse me dicit, nõ diffiteor equidem, & causæ fuerunt graues, cur apparatum facerẽ: sed publicè constat, Ludouici Palatini principis & Richardi Treuirensis intercessione rem omnem fuisse consopitam: ipse quoq; datis literis, etsi factum hoc indignè tulisset, tamen, quòd arma deposuissem, nihil amplius desiderare se nunciabat: deinde, quum annis abhinc sexdecim Augustã * venisset, & hoc nomine me compellaret,

Marginal notes: Pag. 514. — Pag. 315. — Pag. 514. 528. — Hieron. Franch. — Pag. 504. — Pag. 501. — Pag. 182.

ibi quidem, Ferdinando rege, Friderico Palatino, & nonnullis alijs 1546
praesentibus, ità me purgabam, vt ei satisfieret. non est igitur, quòd
ipso causam aliquam assumat ad hoc bellũ. Quòd Vlricho Vuir-
tembergico principi meam operã praestiti, * eo nomine, quum Sa- Pag. 242. 237.
xoniae dux Georgius & Moguntinus intercederent, * reconciliatus
sui per transactionẽ, * quam ipse ratam * habuit: & postea Ratisbo- Pag. 243. 244.
nae, quicquid esset offensionis, interposita fide & cautione sustulit 245.
totum & aboleuit. Nunc etiam de bello Brunsuicensi loquitur: eius Pag. 378.
verò causam edito scripto * demonstrauimus, & ante biennium, in Pag. 410.
frequentissimo Imperij consessu, * praesente ipso, copiosius explica- Pag. 437.
nimus. Respondit tunc quidẽ Henricus, * verùm nostras refutatio- Ibidem.
nes audire Caesar * recusabat. cur autem non exactè rem omnem
cognouit, & de consilio reliquorum principum in eo statuit? nimi-
rùm, quia in bellum Gallicum atq; Turcicum auxilia * petebat, cõ- Pag. 436.
sultò rem suppressit, & sequestrum * introduxit, in eoque illi Vuor- Pag. 438. 447.
maciae sumus assensi, * tametsi non teneremur, & vtrinque placuit, 448.
vt captam prouinciam Fridericus Palatinus & eius patruelis Ioan- Pag. 472.
nes Simmerius tenerent * & administrent, donec de causa legiti- Pag. 448.
mè pronunciatum esset. Eo facto, nobis confirmabat, fore, vt
Brunsuicensis etiam assentiretur, ad eumque missis literis, grauiter
mandabat, vti paréret: ille verò contemptis ijs mandatis bellum in
nos excitauit, in eoque captus est, vt ex meo & Mauricij scripto con-
stat. Hoc igitur in bello nihil egimus inofficiosè, nihil aduersum
leges, & ad aequum iudicium prouocamus. Verùm ex hoc ipso,
quae sit eius in religionem voluntas, videri potest. nam licet illius
mandata contempserit Henricus audacissimè, quanquam, cùm de
sequestratione nunciaretur ei, grauissimis verbis ipsum atque con-
tumelijs affecit, tamen, quòd nostrae religionis esset acerrimus o-
sor, impunè omnia fecit. Quòd à nobis ait quosdam esse perdu-
ctos in nostram ditionem, longè secus habet, & iam antè non se-
mel ad ea respondimus. hoc autem de ipso verè dici potest, qui non
nullas Imperij prouincias & episcopatus in suam ditionem rede-
git, & sub huius belli tempus nobilium conuentus passim habuit,
vt illos in nostram perniciem ad se traduceret. hoc quidẽ fatemur,
nos in fidem nostram atque clientelam recepisse nonnullos, vt si
propter euangelij doctrinam periclitarentur, illos tueremur: id au-
tem officij nostri esse putamus: nam subuenire Deus iubet afflictis.
defensione autem, multis nunc annis, & hoc tempore potissimum,
nulli magis opus haberit, quàm hi, qui pro Lutheranis habentur:
in caeteris autem rebus, extra religionem positis, nullum eis patro-
cinium dedimus, imò sumus hortati semper, vt ius suum magistra-
tui tribuant. Obijcit nobis etiam, quasi dehortati simus alios, ne
ad comitia venirent: id autem valde est absurdum: etenim, quum
nuper ad calendas Aprilis nostri legati Vuormaciae * conuenissent, Pag. 460. 461.
& ipse

1546 & ipse Ratisbonã * peteret, iussimus, vt rebus omnibus omissis, ad
Pag. 503. eum conuentũ & ipsi proficiscerentur: ad reliquos omneis Imperij conuentus aut ipsi venimus, aut semper legatos eò nostros misimus. De Camera quod dicit & perturbato iudicio, iam antè * sæpe
Pag. 510. 511. 512. refutatum est. Mentionem quoq; facit ethnici magistratus, vt ostendat non licere sibi resisti. atqui, non officium modò nostrum fecimus, verùm amplius etiam, quàm vel oportebat, vel maiores nostri facere consueuerunt, ei præstitimus, nõ sine maximo nostro dispendio: & quàm nullam habeat querimoniæ causam, ex eo videre licet quod dicemus. Quidã Galliæ regis legatus nuper ad eũ missus, per occasionẽ incidit in huius belli mentionẽ: aut permagnũ esse quod moliatur: cogitet secum ipse, quanta sit Germaniæ potentia, & quãti res periculi: quòd si vnus & alter fortè deliquerint, iniri posse rationẽ, quomodò sine bello res cõponatur. Ad ea fertur ille respondisse. nihil opus esse compositione: velle se domare Germaniã, aut de fortunis omnibus periclitari: nam illius vires non posse iam esse tantas, vt sibi magnopere sint extimescendæ: iam enim amplius annos viginti fundamẽta se iecisse huic rei: sæpe illos auxilia sibi tulisse, multis bellis, * nuper etiam contra regẽ ipsum: fecisse maximos sumptus in crebris comitijs: militũ etiã manus atq; robur amisisse diuersis bellis: & hæc quidem eò se fecisse, vt viribus Germania destitueretur: hoc igitur esse peridoneũ rei gerendę tempus. Qui hunc eius sermonem ex ore legati accepit, vir honestus ac fide dignus, nobis recitauit. cur ergò belli causam in nos deriuat, quum illud tàm longo antè tempore sit molitus? quando nos & priuati viximus, & eramus adhuc in religionis pontificiæ sentina demersi? Quòd si pactis stetisset atque decretis, nos etiam nostrum eramus officium facturi: sed quoniam ea violauit, & verò præcipua Deo debetur obedientia, sibi culpam ipse tribuat. Etenim quia religioni molitur exitium atque libertati, causam præbet, cur ipsum oppugnemus bona conscientia. Cùm enim in eum casum res deuénit, licet resistere, sicut & sacris & prophanis historijs demonstrari potest. nam iniusta vis minimè Deum habet authorem, nec alia ratione sumus ei deuincti, quàm si conditiones, quibus est creatus Cæsar, impleat. Priuatim se transegisse nobiscum fatetur: id nobis est auditu sane pergratũ: cur igitur ob eas causas, de quibus bona fide semel transactum est, bellum exuscitat? nam rebellionẽ vllam nos fecisse, vel antè, vel post eas transactiones, doceri non potest. sed ità res habet. Ante annos XXV decretum Vuormaciæ * fecit, & edictum promulgauit aduersus Lutherum & eius doctrinæ sectatores, grauissimasque pœnas constituit: edictum autem illud hoc nimirùm bello iam exequi cogitat. Sceptrum illius atque diadema nunquam appetiuimus: facultatibus enim nostris contenti sumus, Deumque precamur, vt piè nobis eas conseruare liceat. Si verum est quod dicit, cur illi

Margin notes: Cæsaris de domãda Germania verba. — Pag. 446. — Pag. 66.

...ties auxilia dedimus, etiã nuper ante annum secundum, * ad... Galliæ regem? cuius quidem beneficij ac meriti causa depo...re debebat quicquid erat offensionis, etiamsi nulla fuisset antè fa...cta transactio. Intemperanter in eum nihil vnquàm diximus, imò, propter opinionem virtutis valde semper prædicauimus. Libelli fa...moli & picturæ in ipsum contumeliosæ, nullæ sunt à nostris theo...logis aut alijs etiam editæ: imò theologi nostri ac viri docti semper illum magnis laudibus celebrarunt, & pro concione populum hor...tati sunt, vt idem facerent, ac Deum pro salute ipsius deprecaren...tur. ediderunt fortè quędam in pontificatum: * id verò cur illis inhi...beremus, causa nulla fuit. Quàm petulanter autem & ignominio...sè nos, nostrosque socios & theologos insectati sint Cochlæus, Ha...demarus, Carmelita Coloniensis, etiam tunc, quum Ratisbonę dis...sidij componendi causa * conuentum esset, satis est apertum. Con...spirationes & conuenticula nobis obijcit, in eoque permagnam fa...cit iniuriam vt in cæteris omnibus. nati enim sumus & editi sangui...ne Germano, remoti & alieni plurimùm ab eiusmodi technis, cui...usmodi plurimis abhinc annis in nos fabricatæ nunc primùm sese produnt. vt autem nos contra vim iniustam tueamur, fœdus iniui...mus, * neque diffitemur, * idque fecimus, muniendi solum nostri, non autem cuiusquam offendendi causa, & quamobrem feceri...mus, iam altero scripto demonstrauimus. Et ante annum quin...tum, in comitio Ratisbonæ, * quandò cum Cæsare, inquit Lant...grauius, transegi, Granuellanus mihi meoque tum Cancellario confirmabat, illum eo fœdere minimè offendi, imò posse ferre, vt quàmplurimos in nostram partem traduceremus. Posthæc, ob...scuris verbis aliquid dicit, quasi Turca sit per nos in Germaniam excitatus: hoc autem ipsa re confutari potest. nam & auxilia sem...per dedimus in bellum Turcicum, amplius etiam quàm nostri ma...iores, & dedimus, quum id minimè teneremur facere, propter non impletas conditiones, & quum alij nonnulli, qui dare promiserant, nihil præstarent: sed iampridem auditum est, quomodò ipse & frater hoc egerint apud Turcam, vt impetu facto nos tantùm at...que socios opprimeret. Decreto publico nuper data sunt * ei contra Galliæ regem * auxilia: promisit tunc, eo finito bello, se mox itu...rum in Turcam: fecit deinde pacem * cum hoste, non consultis ijs, quorum pecunia bellum gesserat, & ecce nunc omnem impetum in nos conuertit. Est ne pulchrum spectaculum, ex Austria sub...uehi tormenta in hoc bellum, atque interim ab hoste truculen...tissimo vicinam Pannoniam deuastari? Quæ nobis impingit cri...mina, seditiones, coniurationes, læsæ maiestatis, nulla sunt, nec est alia belli causa, quàm ea, de qua iam sæpe diximus. Ait se plu...ra nobis esse largitum, quàm se deceat, & ad multa conniuisse, non sine conscientiæ animique dolere: simulatum etiam hoc est. iampri-

Pag. 446.
Pag. 468.
Pag. 482.
Pag. 204. 533.
Pag. 378.
Pag. 446.
Pag. 522. 532.
Pag. 449. 496.

1546 iampridem enim concupiuit, sed temporibus impeditus non potuit nobis inferre bellum, & hucusq; necessariò distulit, donec Cliuensem principē * & Galliæ regem * & Turcam haberet pacatos. Quid enim eius fuerit voluntatis, declarant grauissima illa, per ipsius prouincias, piorum & innocentum hominum supplicia. Quod etiam antehac nobiscum transegit, nunc primùm videmus eò fuisse factum, vt intereà reliquis negocijs expeditus, vnum hoc bellum administraret. de quo suspicari profectò nihil equidē potui, inquit Lantgrauius, propter summam illam, qua Spiræ nuper * vsus est in me, beneuolentiam & humanitatem. quo quidem tempore Nauius hoc etiam apud Cancellarium meum egit, vt colloquium istud silentio tegeretur. Scopus autem illius criminationis hic est, vt socios à nobis disiungat. itaque tyrannidem & rapinam & ordinis politici conturbationem nobis obijcit, sed immeritò. nam in rapinas & latrocinia nostris in finibus acerbè vindicamus, & hoc nomine non parum odij nobis conflauimus. Atqui, nefario, & post natos homines inaudito latrocinio sublatus est nuper è medio & trucidatus vir innocentissimus, * Ioannes Diazius: cōprehensus frater parricida * & accusatus: principes obtestati sunt, vt tàm immane scelus vindicaretur: quid autem consecutum sit, res ipsa loquitur. Offensionem atq; turbarum causam in nos transfert, sed ipsius edictum illud Vuormaciense * motus omneis excitauit. nam sæpe ac vehementer à nobis solicitatus, nunquā illud antiquare voluit, eiq; tanquam firmamento semper incubuerunt aduersarij, & inprimis Henricus Brunsuicensis, qui fœdus inijt cum nonnullis, * ante conuentum Augustanum: cuius quidem conuentus qui fuerit exitus quale decretum, publicè notum est. illa sanè verborum atrocitas tunc pronunciata, causam nobis dedit ineundæ postea societatis * atq; fœderis hodierni Passim in omnibus comitijs molesti nobis fuerunt pontificij, & ad delectum ciborum atque ferias ab ipsis excogitatas cogere nos voluerunt. Augustæ etiam Cæsari permisimus, cum amplè polliceretur, vt populi doctores * constitueret: sed notum est, quàm impios & imperitos homines ei rei præfecerit. Vetus est imperij consuetudo, quum princeps aliquis ex comitijs domum redire cogitat, vt id pace Cæsaris ei liceat; meus autem parens, inquit, Saxo, quum esset Augustæ, * dimissionem ab illo impetrare non potuit, & non semel per indicium accepit, fore, si pararet abitionem, vt retineretur inuitus. Et quanquam præclarè meritus est de illo * patruus meus Fridericus, tamen parenti meo, quoad vixit, principatus insignia conferre recusauit, edicti solùm Vuormaciensis & religionis causa: deinde, cum cæteris principibus tractauit Augustæ consilia * de substituendo fratrē Ferdinando in Imperium, patre meo summoto prorsus ab ea deliberatione. quod sanè factum, quia vehementer erat indignum, & ad summam familiæ

Pag. 433. 449. 504.
Pag. 494. & sequent.
Pag. 493.
Pag. 493. 503.
Pag. 66.
Pag. 338.
Pag. 347. 478.
Pag. 183.
Pa. 189. 298. 397.
Qui sibi oblatū Imperium recusarit, pag. 26.
Pag. 303. 306.

nostræ spectabat iniuriam, minimè potuit à nobis dissimulari. quanquam iustis de causis integrum nobis erat, abesse deinceps à publicis conuentibus, præsertim illis, in quibus Ferdinandus pro Romanorum rege sese gerebat, tamen, ne reipublicæ defuisse videremur, aut semper ipsi venimus, aut legatos eò misimus: Quũ ergo de belli causa constet, obtestamur omneis, ne diuersæ narrationi fidem habeant, & communem patriam vnà nobiscum defendant. de populo quidem & beneficiarijs nostris, quibus ille fidem, qua nobis tenentur, remittit, non dubitamus, quin officium suum nobis illi præstabunt.

Dimissa pugnandi occasione ad Ingolstadium, sicut dixi,* per triduum adhuc ibi commorati Smalcaldici, cùm Cęsar interea sese diligenter vallis atque fossis muniisset, quarto Septembris die discedunt, vt Burensem transitu prohibeant: licet hoc aliqui dissuaderent, neque longius quærendum hostem esse dicerent, qui sub ipsorum oculis & aspectu versaretur. Secundis castris, Nuburgum, quod iam antè præsidio firmauerant. biduo pòst, Donauerdam veniunt. Decima Septembris die, prope Vendingam, Oetingici Comitis oppidũ, castra ponunt, emissis exploratoribus, qui de Burensi cognoscant: id Cæsarem nõ latuit, & ab illo certior factus Burensis, ab itinere deflectit, & Noriberga Ratisbonam profectus, ad Ingolstadiũ Cæsari sese coniungit incolumis. hac igitur expectatione illi deiecti, Donauerdam tertio pòst die redeunt. huc ad ipsos veniunt Christophorus Oldeburgius, Fridericus Rifebergus cum duabus legionibus, & Comes Bichlingus cum quinque signis peditum. Interea Cæsar, promotis castris, Nuburgum petit: & cùm nulla veniret auxilia, præsidiarij deditionem faciunt. ijs omnibus Cæsar ignouit, accepta fide, ne posthac in ipsum arma ferrent. Fama deinde fuit, Cæsarem cogitare Augustam. itaq; Smalcaldici Danubium transmittunt, vt eius iter impedirent: cùm autem disposito Nuburgi præsidio, Marxæmum peteret: illi priora in castra reuertuntur. In Galliam atque Britanniam legatos ab illis fuisse missos de auxilijs antè diximus,* verùm id frustrà fuit. Et Galliæ quidem rex, eò quòd pacẽ cum Cęsare facta,* nõ sibi licere diceret, excusabat: verùntamen, quòd illius augeri potentiam nollet, Petrum Strozam Florentinũ, hominem militarem atque prædiuitem, hortatus fuit, vt illis ad trecenta aureorum millia mutuò daret, & quò commodius id fieret, magnam pecuniæ summam, quam ei debebat, persoluit. Nõ recusat ille, quoniam Argentinenses, Augustani & Vlmenses fidem interponebant, & ad principes in castra, quæ tum erant Donauerdæ, proficiscitur cum Ioanne Sturmio, qui missus in Galliam fuerat. Quum eò venit, magnificè fuit exceptus, & sic discedit, quasi certò depensurus pecuniam: vbi verò tempus venit, quo id fieri oporteret, nusquàm in Gallijs comparet. Id autem astu cardinalis Tor-

Protestantes castra mouent. *Pag. 536.*

Burensis Cæs. se coniungit.

Nuburgum Cæsari deditur.

Pag. 519. *Pag. 449. 450.* *Gallus auxilia mittere protestant. renuit.*

Protestantes à Stroza Italo vanò decepti.

1546 nonij factum fuisse, multi putant. nam is, odio religionis, aduersa quæque Smalcaldicis optabat, & erat præcipuæ tum apud regem authoritatis.

Protestantes ad Heluetios Euangelicos.

Sub finem Septembris denuò Smalcaldici scribunt ad Tigurinos, Bernates, Basilienses, Schafusianos, & quid in animo Cæsar habeat, & quid ipsis ab eo sit periculi, si rerum potiatur, ostendunt; & considerare iubent, sit ne consultum rebus ipsorum, vt Cęsari atque pontifici sese profiteantur hostes, ac deinde Cæsarem in finitimis locis adoriantur: quod si faciant, fidem omnem & auxilium ipsis pollicentur. Ad hæc illi pòst respondent. non sibi tantùm, sed & reliquis Heluetijs hæreditarium esse fœdus cum Austriaca simul & Burgundica domo: quæ quidem regiones ipsis omnibus & vinum & frumenta subministrent: itaque, si temerè fœdus illud ipsi rescindant, fore, vt socij Heluetij, qui sunt diuersæ religionis, & commeatum sibi nolunt intercludi, causam habeant, cur Cæsari atque Ferdinando ferant opem, & in alpibus claustra viarum, magno suo labore conclusa, patefaciant, & in illorum societatem veniant: deinde, subesse iam hyemem, sic, vt etiámsi maximè velint, nihil tamen magnopere possint: &, si finibus egrediantur, periculum esse, ne alij locum interim occupent: multò igitur præstare, vt domi maneant: sic enim fore, vt & socij non se commoueant: optimo se quidem in ipsos esse animo, & fausta omnia precari, quod etiam ipsa re iam antè declararint: sed vt tantum in se discrimen recipiant, minimè sibi consultum videri: quapropter orare, vt in bonã partem interpretentur.

Heluetiorũ responsum.

Cæsar, Marxæmo Donauerdam contendit: sed cùm castris idoneum locum non reperiret, deflectit ad dextram, & Octobris die tertia Monhæmum petit. Erat tum fortè nebula, & à Smalcaldicis emissi speculatores, qui de illius itinere cognoscerent, non idem renunciabant: vbi tandem Comes Oetingensis Ludouicus, illum magna cum exercitus parte iam transisse Vuernizam flumen, adferret, continuò sequuntur, duabus circiter horis post meridiem, & sub noctem, à Cæsare non supra dimidium miliare castra ponunt, huc ad ipsos venerunt à Norlingensibus internuncij, qui in ea propinquitate Cæsaris auxilia petebant, ijs liberaliter responsum fuit. postridie, rursus est oborta nebula. primam aciem, Saxo, mediam Lantgrauius, postremam Georgius Malspurgus & Rifebergus ducebant. Saxo progressus cum quinque legionibus & multis equitum turmis, ad hostem propius accedit, & excursionibus vtrinque factis res agitur. Dissipata nebula, Cæsar, cùm primum agmen via Norlingica procedere videret, postremum verò nondum appareret, omnem educit exercitum, quasi collaturus signa: Lantgrauius ergò, qui medius erat, cùm ad ipsum acies hostilis obuerteretur, consilium exquirit: erant qui Saxonem insequendum esse dicerent:

Castra protestãtium & pontificiorum vicina.

[illegible] : quia verò postremum agmen longius adhuc aberat, quod suo discessu, præsenti videbat expositum iri periculo, non sibi discedendum esse putabat, verùm dimissis nuncijs, qui & illos properare iuberent, & Saxonem reuocarent, constitit immotus in ijs quos occupauerat collibus. Erat medius inter vtrunque exercitum Egra fluuius, tenuis quidem, sed difficili transitu. Cæsari præsertim, si prælio decertare vellet: hoc ad flumen vsque Buxgouiam cum suis copijs peruenerat: & cùm ad prælium res omnino spectare viderètur, Cæsar illum reuocat, & grauiter, ne longius progrediatur, edicit. sic vtrinque reditum est in castra, & Smalcaldici quidem prope Norlingam. Altera luce, Cæsaris aliquot cohortes propius ad hostem adequitant, & manus acerrimè conferunt. hoc in cõflictu per aduersum os vulneratur Albertus Brunsuicensis, Philippi filius, cùm à compotatione tumultuariè prodijsset: Norlingam relatus, non multò pòst interijt. Cæsar ibi per dies aliquot commoratus, Octauium Fernesium interea mittit, adiuncto pediatu Germano cum tormentis, vt Donauerdam occupet. probauit hominis consilium fortuna: cunquè de nocte profectus, eò prima luce venisset, admotis scalis, oppidani sese dedunt: præsidiarij fuga sibi salutem quærunt, eo facto, Cæsar Donauerdam petit. Smalcaldicorum fuerat consilium, illius adoriri castra, verùm discessũ mutata res fuit, & per indicium illud Cæsar accepisse putatur. His ipsis diebus, Lantgrauio nunciabat dux Albanus, quid ita montes atque colles insideat? cur non in planiciem descendat & prælio contendat? Lantgrauius inuicem, se sociósque fuisse per dies quinque medijs in campis ante Ingolstadium. & expetiuisse prælium: cur non conflixerit? cur idem iam ad Norlingam non fecerit, vbi totum ipse diem subsisterit?

1546

Egra fluuius.

Albertus Brunsuicensis Vulneratus moritur.

Donauerda Cæsari deditur.

Albanus Lantgrauio insultat.

Dum hæc in Sueuia geruntur, magna fit rerum per Saxoniam immutatio. Quemadmodum Cæsar, cum Mauricio duce, Ratisbonæ,* Ferdinandus autẽ Pragæ* cõsilia tractarint, quomodò deinde Cæsar ei mandarit,* vt Ioannis Friderici atq; Lantgrauij prouincias occuparet, suprà diximus. Porrò, Mauricius, principio belli Ratisbona domum reuersus, suæ ditionis ordines omneis conuocat, & Chemnici, quid facto sit opus, consultat. Illi suadent, vt è Cæsare planè cognoscat, an religionem velit esse saluam, deinde, vt ipse & Brandeburgicus elector intercedant: quòd si religioni caueatur, & intercessio locum nõ habeat, hortantur, quandoquidem extra causam religionis teneatur in omnibus parére Cæsari, vt quiescat, & ad prouinciæ defensionem copias conducat: ad eam rem auxilia promittunt, simul ex omni numero sex illi attribuunt: quorum: vtatur in rebus omnibus consilio. Cùm autem ea quæ diximus, ad ipsum essent allata Cæsaris mandata, Ferdinandus

Mutatio rerum per Saxoniam.

Pag. 511. 512. 529.

Pag. 529.

Mauricij consilia in protestãtes.

1546 etiam ex Vngaria militem euocaret, & in Bohemia manus cogeret: Fribergum rursus conuocat ordines, Octobris die octauo. Repetit actionem superiorem, deq; ipsorum consilio se vnà cum Brandeburgico solicitasse dicit Saxonem atq; Lantgrauium, vt intercessionem sibi permittant, grauiter etiam illos, vt quanti sit res periculi, secum expendant, commonuisse: verùm adhuc nullum esse datũ ab ijs respõsum idoneum, & editis libellis ad arma rem deuenisse, & leuioribus aliquot prælijs iam esse dimicatum: & quanquàm illi non semel ab se flagitarint opem, tamen quia Cæsar de religione sibi rectè cauerit,* ideò se, quemadmodum ipsi suaserint, nihil mouisse, verùm ad suæ regionis tutelam, in hóc vsq; tempus aluisse militem, & cum delectis communicasse cõsilia: nunc verò tam dubium & periculosum esse statum temporis, vt delecti non se posse tantum sustinere onus, dicant: illorum ergò rogatu conuentũ nunc esse indictum, etenim Cęsaris ad se peruenisse mandata, quę sit ipsis exhibiturus, grauia quidem illa, maximiq; momenti, & eius generis, vt si negligantur, toti prouinciæ summum ex eo periculum immineat: adhæc, Bohemos,* eorumq; socios parare bellũ, & iam ex ijsse finibus, vt Ioannis Friderici prouinciã inuadant: & licet per literas primùm, deinde, missis legatis, pòst ipse quoq; suscepto itinere, Ferdinandum regẽ sit deprecatus, tamen nihil impetrasse: cum etiam Cæsaris hoc mandatu fieri putet, non sibi licere, neque sanè in sua esse potestate, vt resistat: optare se quidem vehementer, vt cõposito bello ciuili, Turcarum impetus tardetur: sed scire ipsos, quæ sit vtriusque ditionis necessitudo & successionis expectatio, & quo modo argentifodinas habeat cum electore patruele communes: pati autem hæc omnia diuelli à domo Saxonica, & in alienas deuenire manus, id sibi fore longè grauissimum: deinde, totam regionem sic esse permixtam inuicem, vt si patruelis agrum externi milites inuadant, periculum sit, ne sua quoque prouincia maximam calamitatem accipiat: videre etiam ipsos, quàm non sit consultum, peregrinas nationes ijs locis inueterascere: quod cùm ità sit, petere tàm suo, quàm Augusti fratris nomine, vt rem omnem diligenter expendant, & ope consilioquè iuuent: se vicissim, quod sui sit in ipsos officij, nihil esse prætermissurum. Re consultata. Saxoni & Lantgrauio nunciandum esse placuit continuò, de Cæsaris mãdatis, atque Ferdinandi regis apparatu, & vtrunque rogandum, vt cladis vitandæ causa, suas prouincias à Mauricio patiantur occupari: hoc enim & ad honestatem & ad cautionem videri satis. Octobris igitur die vndecimo scribunt ad vtrunque separatim. rem omnem enumerant, de consilio, quod sub initium belli dederint, de mandatis Cæsaris, de Bohemorum & Ferdinandi regis apparatu, de Mauricij apud Ferdinandum intercessione: & quia nunc ad Saxoniæ fines externi milites peruenerint, in maximo rem esse discrimine:

Prout etiam, pag. 553.

De quibus etiã, pag. 553.

Mauricianorũ ad protestantes litera.

Ad hæc respõd. Saxo. pag. 560.

gimine: vehementer quidem sibi dolere casum, sed quia Cæsaris 1546
sua omnia fieri mādatu intelligant, qui de religione ipsis* cauerit, Pag. 537. 553.
non esse quòd ei resistant, qui sit præcipuus omnium magistratus;
cùm verò tanta sit inter ipsos coniunctio, nullum vt dari damnum
vni possit, quod non & alteri noceat, ideò post multam cogitatio-
nem, nullam apparere sibi viam expeditiorem, quàm si Mauricio
suas possessiones permittant: sic enim fore, vt & bellum externum
à finibus remoueatur, & religio conseruetur, & rebus aliquandò
pacatis, multò sit facilius, ab eo rursus illa consequi, quàm alijs:
ponderent ergò secum rem omnem, & huic consilio acquiescant,
quo non aliud inueniri possit, hoc quidem in tempore, magis salu-
tare. Lantgrauium in literis orabant etiam, vt rationem hanc ele-
ctori persuaderet. Mauricius vnà quoque scribit ad socerum Lant- Mauricij in eã-
grauium, in eandem propè sententiam: & quia miles externus iam dem sententiam
adsset, necessariò sibi prouidendum esse dicit, ne Saxonia deuaste- ad Lantgrau. li-
tur: multam deinde beneuolentiam ei pollicetur, nec ipsius quic- tera.
quam appetere se, demonstrat. Poloniæ quoque regem ait velle Ad has respon. vide pag. 550.
ad Cæsarem intercedere, idque sibi per legatum nunciasse: gerat er-
gò morem, neque se patiatur vllis verbis exasperari, & Saxoni idem
persuadeat, neque recuset demittere se erga Cæsarem: hunc enim
propè solum esse aditum ad reconciliationem, neque se defuturum
etiam studio pacis. Ad Fribergi conuentum, Saxonis electoris fili- Ioannis Guliel-
us, Ioannes Gulielmus, quum de Ferdinandi regis audisset appa- mi Saxonis ad
ratu, missis legatis, à Mauricio petit, vt pro ratione fœderis hæredi- Mauritium le-
tarij coniungat arma, & à communi patria periculum depellat. gatio.
Mauricius, nulli se labori suo pepercisse, quò res componeretur:
cùm autem id frustrà fecerit, & nunc sint in armis vicini, non sibi li-
cere quicquam facere contra summum magistratum, ait, quem
fœdus etiam illud antiquum exceperit.

De Cæsaris profectione, Donauerdam euntis, vt dictum est an-
tè,* serò tandē acceperunt Smalcaldici. postridie Laugingā, quod Pag. 546. 547.
est oppidū supra Donauerdam tribus milliaribus, ad Danubium,
ire constituunt, & de nocte quidem: cùm autē incertum esset, num
sit progressus Cæsar, &, si Laugingam ipsi petant, ac Cæsar interim
sit à tergo, periculum esse nonnulli dicerent, ne Norlingam occu-
pet, ac deinde per vallem Remsiam in agrum Vuirtembergicum
inuadat, mutato consilio, diem vnum ibi subsistunt. Tulit hoc mo-
lestè Schertelinus, vt alia quædam, & Augustam proficiscens, à qua Schertelinus dis
ciuitate missus fuerat in bellum, quod erat Laugingæ præsidium, cedit è castris.
abducit, neque pòst in castra redijt. Cæsar interim Donauerda
progressus, Dilingam & Hochstætum, paulóque pòst, Laugingam, Cæsar Danubiũ
& Gundelfingam, ad Brentam flumen, deditione capit. itaque occupat.
Danubij possessionem adeptus, permagnas habebat rei gerendæ
commoditates, & Laugingæ relicto præsidio, cùm Brentam traie-

1546 cisset, prope Sonthæmum vicum, castra statuit, Vlmam petiturus, tribus ab eo loco milliaribus. Octobris die XIII. Smalcaldici, promotis demum castris, cùm allatum esset, Cæsarem tenere iter Vlmense, Giengam postridie veniunt, quod est ad idem flumen, oppidum, non longè supra Sonthæmum, sic vt inter vtrunque exercitum medius laberetur amnis. Cùm ibi consisterent, nondum tensis tabernaculis, equites aliquot in monte vicino conspiciunt. in his erat Cæsar ipse, qui cum Albano processerat speculandi causa. Ducebat eo die primum agmen, Saxo, celeriterque contendit ad hostem, & Lantgrauio, vt confestim sequatur, nunciat: cùm verò pedem referrent hostes, cunctanter agit, & in monte Lantgrauium operitur. Amissa tunc fuisse putatur pulcherrima rei bene gerendæ occasio. nam neque vado transiri flumen poterat, & vnus modò pons erat ijs locis, & vt fortè per eum Cæsar euasisset, præcipui tamen duces in magnis erant angustijs futuri, quod ipsimet postea feruntur non dissimulasse. Cæsar, Vlmensi intermissa profectione, ne, post tergum hoste relicto, Danubij commeatum amitteret, aliam rationem inijt, & idibus Octobris in propinquam syluam collocat insidias, ad tria tormentariorum millia: cunque Sulmonensis princeps armatura leui proluderet, & facto concursu fugam simulans ad syluam eos pellexisset, illi mox irruunt ex insidijs & vrgent: id conspicatus Lantgrauius, ilicò suis laborantibus, qui erant equitum cohortes quatuor, auxilio venit. itaquè dimicatum est acriter adusque noctem, & maioribus etiam tormentis acta res fuit. Saxo interim ad exercitum mansit, vt si fortè Cæsar in his turbis castra vellet atque munitiones adoriri, propulsaret impetum. Cum hoc non succederet, nocturnas insidias instituit Cæsar, & ex omni numero deligit pedites Germanos & Hispanos, & lineas interulas iubet superinducere armis: equitatum etiam addit, & Albano duce, prima vigilia noctis emittit, vt silentio profecti ad hostem contendant: ipse cum reliquis copijs expeditis, ilicò subsequitur. Cùm eò propè ventum est, Albanus & excubitorum numerum auctum, & in armis illos esse cognoscit. itaquè frustrà fuit hic conatus, quũ illi paucis horis antè, rem per indicium accepissent. Propter pabuli autem & commeatus inopiam, & anni tempus, & assiduos imbres, contagio & lues inuasit castra Cæsaris: & ad hoc ferè tempus domum ex castris proficiscitur cardinalis Farnesius, & Italorum aliquot cum eo cohortes. Cæsar etiam eadem de causa mutare locum, & in vetera prope Laugingam castra reuerti coactus est. pridie calendarum Nouembris.

Occasio elapsa protestantibus capiundi Cæsaris.

Stratagema. Lantgrauij cum Sulmonense cõflictus.

Stratagema alterum.

Lues in castris Cæsarianis.

Farnesius cum aliquot cohortibus domum reuertitur.

Ad nobilitatis & ordinum Mauricij literas, Fribergo missas Octobris die XI, sicut diximus, *Lantgrauius, eiusdem mẽsis die vigesimo respondet. dolere sibi vehementer, bellum ijs regionibus inferri, multò magis autem, in communi periculo non consociari arma,

Lantgrauius respondet Mauricianis.
Pag. 548.

..., more & exemplo maiorum: quòd autem non animaduertant
hoc bello peti religionem, id sibi cumprimis videri mirabile, quum
& pontificis ad Heluetios * literę & fœdus inter ipsum atque Cæsa- Pag. 515.
rem initum, * & mandatu pontificis exhibitum Heluetijs, apertè Pag. 514.
hoc testificentur & planum faciant: etenim, post initum fœdus, à
pontifice, magnas ad Cæsarem venisse * copias, & ex Italis qui fortè Pag. 534.
capiantur, omneis hoc affirmare, ideò se missos, vt bellum Luthe-
ranis facerent: deinde, socios religionis valde crudeliter hoc bello
præ cæteris affligi direptionibus, incendijs, latrocinijs: fœminas at-
que virgines nefariè constuprari, pueris ipsis & infantibus resecari
manus atque pedes, nimirum odio doctrinæ: quod Cæsar ipsis de
religione cauerit, id esse fictum: nam si rogetur ex eo, velit ne reli-
gionem, quæ Lutherana dicitur, concilij pontificij decretis & au-
thoritati subijci, non dubium esse, quin techna statim deprehenda-
tur: non esse igitur, quòd illi promisso fidant: adhæc, quòd Cæsaris
illa proscriptione moueantur, valde se mirari, quum sciant, non hoc
ei licere, nisi primùm rei citati sint & iudicio conuicti: sed dolen-
dum esse cumprimis, nobilissimam familiam & populum Saxo-
nicum ità diuidi: nam si vires coniungerent, & eadem esset omni-
um voluntas in defendenda patria, periculũ hoc omne, quod nunc
metuitur, facilè posse profligari: se quidem contulisse consilia cum
electore, sed illum ab ea ratione, quam ipsi demonstrent, prorsus
alienum esse: nam si quid ipse tale, commutata fortuna, peteret
à Mauricio, non dubitare, quin & ille recuset, & ipsi quoque dissua-
deant: quod cùm ità sit, non sibi consilium ipsorum probari, eóque
magis, quòd Mauricius non ità pridem datis * ad vtrunque literis, Pag. 548. 549.
doleat sibi valde diceret quorundam sermones, qui iactarent i-
psum captare prouinciam sui patruelis: nam iniuriam sibi fieri, &
orare, ne fidem habeant, ijs redditis literis, excusationem se illius
accepisse, neque sollicitos fuisse amplius: quòd si nunc autem illi-
us agrum occupet, videre ipsos, quæ sint hominum futura iudi-
cia: petere igitur, vt impediant, ne fiat: nam alioqui non externum
modò sed & ciuile bellum ex eo nasciturum: cùm enim propter
euulgatam proscriptionem vis ei fiat, neque se neque socios ei pos-
se, qui sint in eadem causa, deesse: quis autẽ eius rei sit futurus ex-
itus, non esse difficile prouidere: dent igitur operam, ne * Saxonica De quibus pag.
domus * & Hessica diuellantur, sed vt Mauricius opem sibi socijsque 522. 720. 839.
ferat: hoc illi fore cumprimis & gloriosum & salutare. In eandem *Lantgrauij ad*
ferè sententiam, eodem die scribit ad Mauricium, & monet, ne Cæ- *Mauricium ge-*
saris edictis atque proscriptione moueatur, sed in memoriam reuo- *nerum litera.*
cet electoris atq; sua in ipsum & parentem ipsius merita: cum enim
Georgius patruus testamẽto cauisset, * vt suam prouinciam omnẽ Pag. 343.
Cæsar teneret, donec frater à protestantium religione discederet, sci-
re ipsum, quid tum acceperint ab vtróque beneficij: deinde, quum

annuam pecuniam, ipsius parēti Georgius daret, ac metus esset, ne odio religionis eā denegaret, protestantes ei tum promisisse, quòd si res in eum casum deueniret, se liberaliter ei tantundem annuè daturos: desistat igitur ab incepto, nec inuito Saxone quicquam in illius prouincia tentent: nam alioqui non ei defutura sociorum auxilia: Polonicam legationem fuisse quidem in castris apud Cæsarem, & quid egerint, ad Saxonem atq; se scripsisse: conditiones autem eius esse generis, vt ad pacem minimè faciant. Ad eundem propè modum belli consiliarij scribunt ad Mauricium & ipsius ordines, ac si vis vlla fiat Saxoni, non se neglecturos illius iniuriam profitentur: ipse quidem elector nihil tum illis respōdit, vt infrà * dicetur amplius. Eodem die Lantgrauius & consiliarij scribunt etiam ad Magdeburgicos, Brunsuicenses, Bremenses, Hamburgios, Goslarienses, Hildessemios, Gotingenses, Hannobrios, Embecēses, Mindenses, ad Pomeraniæ ducem, ad Luneburgios & Anhaldium: docent, quantum immineat Saxoniæ periculum, inprimis autem electori, cuius ad fines iam hostis peruenerit: initium esse factum ab rege Ferdinando, qui Bohemos ad hoc bellum pertraxerit: deinde, Mauritium illi sese coniungere, & causam obduci, quòd Cęsar eum proscripserit: se verò nunciasse Mauricio, desistat ab armis, alioqui non defutura Saxoni auxilia: cùm autem in præsenti discrimine omnis illa regio posita sit, & elector opem ab se flagitet, non se posse nō illum adiuuare: & fuisse quidem suæ voluntatis, illi tradere partem exercitus, quem habeant: sed quia non procul ab se consederit hostis, & spes bona sit, fore, vt breui summis copijs decertetur: qua quidem in re posita sit ipsorum omnium salus, nō esse consultum, vt in hoc tempore sese debilitent aut infirmiores reddant ipsi, nam hoc ab hoste captari, vt alijs in locis bello distenti non possint omne robur in ipsum expedire: quod cùm ita sit, petere, vt communi nomine copias peditum ei subsidio quàmprimùm mittāt Vuittembergam & Vinariam, ac simul quod reliquum ex fœdere debēt pecuniæ, totum hoc electoris filio & consiliarijs persoluant: nam agi communem omnium causam, & socijs afflictis, futurum, vt ad ipsos idem casus recidat.

Consiliariorum belli ad Mauricium literæ.

Pag. seq.

Protestantium è castris ad ciuitates Imperij Saxonicas & quosdam principes literæ.

De Bohemis ante * diximus: hi militabant quidem Ferdinando regi, sed admodum inuiti, propter antiquum fœdus, quo domui Saxonicæ coniuncti sunt: deinde, quòd non necessarium bellum esse dicerent, & quòd electori plerique putarent iniuriam fieri. Ferdinandus autem peruicit, & ex Pannonijs atque Silesia militem euocauit, vt illos vel nolentes cogeret. equites Pannonij vulgò dicuntur Hussari, genus hominū valde rapax & immite. Conductis ergò copijs, quum iam finibus egrederentur, Sebastianus Vueittemulus, ductor exercitus, ad xx Octobris diem, missis literis, bellum Saxoniæ ducis populo denunciat, quòd superioribus annis ipsorum princeps

Pag. 548.

Bohemi inuiti in Saxonem arma ferunt.

Hussari, equites Pannonij.

Ferdinandi legatus bellum indicit Saxonicis.

1546

[illegible] collegium Dobrilugum occuparit, quòd Cæsari nuper [illegible] fidem renunciarit, violato fœdere, quod cum domo [illegible] Bohemis intercedat; & quanquam nihil opus fuerit vlla denunciatione, propterea quòd ille sit à Cæsare proscriptus, tamen, ne quid prætermissum esse videatur, voluisse hoc pro sui muneris ratione significare. Per hosce dies legati Smalcaldicorum Vlmæ conueniunt, vt in commune consulerent: cùm autem è Saxonia non venirent nuncij de statu rerum, elector, datis literis XXVII die Octobris, mandat suis, qui erant Vlmæ, rem omnem socijs exponant, & sui rationem haberi postulent, quoniam ipse nulli suo periculo atque labori pepercerit, vt à Germania superiori tempestatem hanc profligaret: belli consiliarios, paucis antè diebus nunciasse quidem ciuitatibus & alijs per Saxoniam, vt sibi ferant opem: sed incertum esse, quid illi sint facturi, & vt faciant, tamen vereri se plurimùm, ne sint impares tantæ multitudini hostium, & periculum esse, ne, prius quàm sint instructi, iam hostis in suum agrum inuaserit: hæc igitur petant à sociorum legatis, primum, quia sibi graue sit & incommodum in hac rerum asperitate, coniugem, liberos & populum deserere diutius, vt sibi dent in eo consilium: deinde, vt ampliora sibi decernant auxilia, cuius quidem rei spem Lantgrauius & belli consiliarij iam fecerint: postremò, ne cum hoste pacem faciant, nisi prius ipse recuperarit amissa. Legati liberaliter ad ea respondent, & inprimis orant, vt ad exercitum maneat, donec in hyberna Cæsar militem deduxerit, & quanti sit res periculi, si discedat, ostendunt: quòd si Ferdinandus atque Mauricius vllam vim ei faciant, auxilia pollicentur, neque dubium esse dicunt, quin socij principes ac ordines omnem ei fidem ex fœdere præstent, neque pacem ante faciant, quàm ipse sua recuperarit: si quidem ipsi videatur, se quoque sicut Lantgrauius & belli cõsiliarij fecerint, hoc ipsum velle denunciare Mauricio: confidere etiam omnino, fore, vt qui sunt per Saxoniam ordines confœderati, suum in eo faciant officium. Eo, quem diximus, Octobris die XXVII, Mauricius Dresda dat literas ad electorem, quid Cæsar sibi mandarit, & quanto sit res in discrimine, nuper ipsum è suæ ditionis ordinum literis accepisse: iam verò, quum sibi suoque populo Cæsar de religione cauerit, *ideò se, de consilio suorum, constituisse, quò videlicet Cæsari satis fiat, & suum quoque ius integrum sibi permaneat, inire rationem, ne ipsius ager atque prouincia in alienas manus deueniant, atque istud quidem ità se, tum suo, tum fratris Augusti nomine, ipsi denunciare: quod si tempus olim erit, quo Cæsari ac regi Ferdinando reconciliabitur, non se recusare, si quidem illi patiantur, quò minus suæ ditionis ordines, inter vtrunque de summa rei tractent. In eadem planè verba scribit electoris filio Ioanni Gulielmo, & vt literas ad parentem scriptas curet per-

Conuentus Smalcaldicorum legatorum Vlmæ.

Postulata Saxonis à protestantibus.

Legatorum ad ea responsum.

Mauritij ad electorem literæ.

Pag. 548.

Eiusdē ad Sax. filium in eandē sententiam literæ.

1546 ferri moueret. Bohemi interea & Hussari, in finitimum electoris agrum, Vœtlandiam, irruunt: cædibus, direptionibus, incendijs atque libidinibus grassantur: sed non diu commorati Bohemi, quoniam inuiti, sicut diximus, * militabant, ad xi Nouembris diē discedunt à signis, & dilapsi domum recurrunt. Vngari verò, & quos mercede Ferdinandus conduxerat, Mauricio sese coniungunt, qui Zuiccauiam, deinde & Schnebergum & Aldeburgum, & pleraque omnia electoris oppida deditione capit, inque suam fidem illos adigit, præter Gotham, Isenacum, Vuittembergam. Eius rei nuncius in castra Cæsaris perlatus, magnam excitauit lętitiam, quam & tormentorum tonitru Cæsar significabat, vti fieri consueuit.

Irruptio in electoris Saxonis prouinciam.

Pag. 552.

Bohemorū discessus.

Vngari Mauricio se coniungunt.

Cæs. castra mutat.

Hisce ferè diebus Cæsar iterum castra mutat, eadem de causa, qua prius, & locum magis commodum atq; siccum deligit, vt militem vehementer afflictum reficeret, & commeatus difficultatem subleuaret. pleriq; omnes in hyberna ducendum esse militem suaserant: sed vnus ipse, qui loca prius explorauerat, continendum esse statuit exercitum, & alendum bellum. Mauricij factum plærique omnes admodum reprehendebant, quòd illi, quem loco parentis colere debebat, qui fortunarum ipsius omnium propè solus author erat, tàm indignā referret gratiam, & prodibāt in illius inuidiā atq; vituperium libelli & carmina multū amarulenta, quæ & violatæ fidei, & proditæ religionis, & summæ ingratitudinis ipsum insimulabant, eoq; magis, quòd nec vxoris neque soceri precibus quicquam in eo tribuisset. Ea re cognita, scriptū edit, purgandi sui causa, & cuiusmodi sit in suis finib. religio, quid ipsę populo promiserit, & quomodo iuuandæ religionis causa, literarum ludos instituerit, ostendit. Postea, Cæsarem, sibi suóque populo, nec sibi tantùm, * sed alijs etiam principibus cauisse dicit de religione, déq; libertate Germanię conseruanda, nec illius esse voluntatis, vt violenter aliquid in eo fiat, sed vt legitimè causa componatur ex multis iam factis Imperij decretis: itáque se fidem illius habere promissis atque literis, eorum principum exemplo, qui nunc ei militent, & non domi tantùm, sed in castris etiam, & militiæ, religionem hanc profiteantur: hos enim, qui sint ei familiares, & in ipsius aspectu quotidie versentur, animum eius facilè posse perspicere, & si quid eiúsmodi deprehenderent, dubio procul non esse cum eo permansuros: quòd autem Cæsari pontifex opem ferat, id eò fieri, quòd bellum ijs infertur, quos erroribus atque potentiæ suæ videt inprimis aduersari: sed considerandum esse, non quid illum moueat, sed quæ sit Cæsaris, qui bellum administrat, voluntas: quòd etiam suis in prouincijs religionem pontificiam Cæsar retineat, non augere suspicionem: hoc enim in illius esse positum arbitrio, neque modum ei posse in eo præscribi: neque certè vllum esse principem aut magistratum, qui sibi aliquid in eo præfiniri ab alijs patiatur:

Mauricius malè audit.

Mauricius se purgat publico scripto.

Pag. 106.

quum

quumque religioni cautum sit, *nullam se videre causam, cur in cæteris omnibus Cæsari non obtemperet: Christi enim esse mandatum, vt Deo pariter atque Cæsari, quod suum est, cuique tribuatur: quæ sua solicitudo, qui labor interuenerit, vt hoc tantum incendium restingueretur, hoc & Cæsari & Ferdinando regi & multis alijs esse non ignotum: neque sanè per se stetisse, quo minus ad compositionem ventum sit: etenim, vt nulla fuerit alia causa, tamen hanc vnam sibi fuisse præcipuam, cur pacem optarit: quòd bello ciuili, Turcæ potentia simul & animus augescat, cuius rei vel sola Græcia documentum esse possit: quum verò sublata mentione pacis, grauissima Cæsaris *ad se perferrentur edicta, de Ioannis Friderici bonis occupandis, Ferdinandus etiam illius iam immineret finibus, non Bohemis *tantùm, sed Austriacis etiam & Vngaris ad hoc bellum excitatis, non sibi fuisse integrum, vel etiam magistratui, quē omnia fœdera semper excipiant: quòd autem de se nonnulli dicāt, quasi sui patruelis agrū omnē appetat, iniuriam sibi fieri: seque iam pridem illud ad socerū Lantgrauiū atq; Saxonē per literas excusasse: atq; vtinam ille sit rerū status, qui tunc erat, quum ea scriberet, nec essent, qui possessiones illius ad se transferre conentur: cùm autem nunc longè sit alia conditio temporis, & Ferdinandus flecti non possit, & exercitū immittat, & iam argentifodinas aliquot, sibi cum patruele cōmunes, occuparint illius ex Bohemia profectæ copiæ, necessariò sibi prouidendū fuisse, ne reliquas etiam inuaderent, néue longius progrederentur: quid autem fecisset concilij & Lantgrauio & patrueli eiusq; filio prius *denunciasse: quod cùm ita sit, orare, ne quis aliorsim istud accipiat, nec ijsque de se fortè spargentur, fides habeatur: nam & in tuenda religione se fore constantem, & non aliò spectare, quàm ne Saxonicæ domus facultates & ornamenta in peregrinas manus deueniāt.

Per hoc tempus recruduerunt in Gallijs, persecutiones. Est ijs locis Melda, decem à Parisiorum Lutecia milliaribus. eius oppidi superioribus annis fuerat episcopus, Gulielmus Brissonnetus: qui cū doctrinæ purioris admodum esset studiosus, idoneos etiam doctores populo præfecit, exclusis monachis. cùm autem autem hoc nomine periculum ei crearent theologi Sorbonistæ, non præstitit cōstantiam, & ab incœpto destitit: verúntamen remanserunt in animis multorum, eius doctrinæ reliquiæ, & hoc demùm anno, circiter sexaginta oppidani, re deliberata, verbi ministrum sibi deligunt, & in ædibus priuatis collecti, finita concione, certis diebus, cœnam domini, iuxta præscriptum euangelij & institutum Christi percipiunt. Ea res non diu potuit esse occulta, præsertim, cùm ex agris etiam nonnulli sese coniungerent. itaque capti, cùm simul essent omnes, in carcerem conduntur, & habita quæstione, carris impositi, Luteciam detrahuntur. ibi damnati capitis, domumque reportati,

1546

*Pag. 548. 549. 537. 553. 554.

*Pag. 529.

*Pag. 548. 552.

*Pag. 548. 549. 553.

Meldensis persecutio in Gallijs.

Gulielmus Brissonnetus.

1546 tati, quatuordecim ex illis, alligati singulis palis, eodem tempore viui cremantur, reliqui partim virgis & fustuario, partim exilio fuerunt mulctati. Quum Lutecia domum reducerentur, in via quidam illis occurrit è proximo vico, & ad perseuerantiam hortatur. itaque comprehensus, idem quod illi, supplicium adijt. Antequàm cremarentur, subiecti fuerunt tormentis, vt doctrinæ socios atque sectatores proderent, verùm nihil ab eis potuit extorqueri. Nonnulli consultò istud fieri putabant, impulsu quorundam, ad disturbandam Smalcaldicorum cum rege coniunctionem, de qua tunc agebatur. Mauricij literæ, * quibus amicitiam Saxoni renunciabat, redditæ fuerunt in castris ad sextum Nouembris diem.

Quatuordecim exusti.

Pag. 553.

Libro superiori * diximus, quomodo pontifex lata sententia, mẽsis Aprilis die xvi, Coloniensem archiepiscopum proscripserit: cùm hoc ille, quarta die Nouembris primùm certò accepisset, vt ipse cõmemorat aliquot pòst diebus edito scripto, & causis explicatis, quamobrem pro iudice pontificem non agnoscat, qui sit iampridẽ & hæresis accusatus & idolatriæ, prouocat ab ea sententia ad legitimum Germaniæ concilium, & vbi primùm id inchoatũ fuerit, prosecuturum se litem contra pontificem, affirmat. Smalcaldicorum legati, quos sub exitum Octobris Vlmæ cõuenisse diximus, * quũ sententijs non conuenirent, mense Nouembri Giengam ad castra profecti fuerunt, vt facilior esset deliberatio. Ibi proponitur. quia socij religionis nulla dent auxilia, & ex confœderatis Luneburgenses & Pomerani & alij quidam, nihil omninò, reliqui verò per Saxoniam ordines atque ciuitates non ita multùm conferant, & ex Gallijs * nihil adferatur, & dilabente quotidie milite propter anni tempus & alia incommoda, deminuatur exercitus, è tribus vnum esse deligendum, vt aut prælio contendant, aut discedant, præsidijs in hyberna dispositis, aut pacem induciasque faciant. re deliberata pacis mentionem posse fieri, placuit, & adhibetur Adamus Trottus, qui per causam electoris Brandeburgensis, aditum habebat ad eius fratrem Ioannem Marchionem. cùm autem Cæsar, qui rationes illorum omneis & incommoda per indicium ex propinquo cognouit. & nuper * è Saxonia lætum acceperat nuncium, duras admodum conditiones proponeret, decernitur, vt reliquis omnibus abductis copijs in Saxoniam, equites mille, & ad octo millia peditum relinquantur in hybernis, ad eamque rem sumptum faciant dux Vuirtembergicus, & Germaniæ superioris ciuitates. Ad XXIII deinde Nouembris diem, discedunt, facto prius decreto, vt in Galliam & Angliam altera legatio mittatur, & ad duodecimum Ianuarij diem Francofurti denuò conueniatur. Sic ergò parùm fœliciter fuit administratum bellum. cuius quidem mali præcipua fuisse causa putatur, quòd non ex vnius arbitrio res ageretur. cum enim

Pag. 503.
Coloniensis archiepiscopus prouocat ad concilium.
Perge videre pag. 565.

Pag. 553.
Exitus belli protestantium.

Ludificati per P. Strozam. *pag. 545.*

Pag. 554.

In Galliam & Angl. legatio decernitur. *De hac vide pag. 566. 574.*

1546

æquali essent potestate præditi Saxo & Lantgrauius, non semel accidit, vt in disceptando peropportunæ dilaberetur * occasio. nam quod etiam de distribuendo præsidio decretum fuerat, non successit, cùm nonnulli contribuere quid amplius recusarent. Vbi illorum discessu Cæsar comperit, equites continuò dimittit, qui iter illorum cognoscant. paulò pòst, Albanum & Burensem sequi iubet, & ipse deinde cum equitatu Germanico procedit, peditatu ibi se iusso expectare. Smalcaldici iam erant in castris plærique, vbi pernoctandum erat: Lantgrauius autem, & si primum agmen ipse ducebat, substitit tamen apud Saxonem, & habebant vterq; decem equitum vexilla tantùm ac tormentarios circiter quingentos. cùm his in monte consistunt, adductis, quas reliquas habebant machinis. atque ita commorati, cùm sub noctem Cæsar suos reuocasset, ipsi quoque silentio progressi, veniunt in castra prope Heidenhemium, quod est Vuirtembergicæ ditionis, periculo vitato præsentissimo. nam si Cæsar impetum fecisset, illi, qui numero longe superabantur, aut capti fuissent omnes, aut interfecti. quod et ipsi pòstea dissimularunt. Cæsar autem, qui de copijs ipsorum nesciret, ac multò crederet esse maiores, agebat remissius, & eadem nocte peditatum progredi, seque subsequi iubet, eo consilio nimirùm, vt postridie illos inuaderet: verùm illi, sicut diximus, de nocte profecti, iam erant ad exercitum. itaque Cæsar in castra reuertit, in ijsque biduò permansit, militis reficiendi causa. deinde, quod illos per Franconiam hyemare velle putaret, copiosam & locupletem prouinciam, anteuertendum esse statuit. Cùm Bophingam igitur, Norlingam, Oetingensem agrum & Dingelspulum deditione cepisset: Roteburgum, quod est ad Duberum flumen, oppidum Imperij, magna celeritate contendit. Lantgrauius ad Vuirtembergicum profectus, quum Saxoni suos attribuisset, domum repetit, & calendis Decembris Francofurtum venit. Saxoniæ verò dux, etsi neruo belli destitutus erat, tamen ingressus iter cum copijs, Gemundam, oppidum Sueuiæ, tormentis oppugnat, deditione capit, à senatu deinde pecuniam exigit, quæ viritim collecta fuit: post duodecimo Decembris die Francofurtum venit, ab ijsque nouem aureorum millia consequitur: Moguntino autem, ad quadraginta millia imperat: progressus deinde, Fuldensem abbatem prædiuitem & alios quosdam pontificiæ religionis, eodem modo tractat. Lantgrauius, domum reuersus, dat literas ad Mauricium generum, seque venturum scribit ad ipsum, modò sibi publica fide caueatur. nam de pace inter illum atque Saxonem agere volebat. Mauricius cauet illi quidem, eiusque rei literas mittit, sed conditiones erant ascriptæ complures, & eius generis, vt ille, non sibi proficiscendum ratus, mitteret legatos, Hermannum Hundelsusium, Henricum Lersnerum. ac licet hi diligenter solicitarent, nihil tamen confici potuit.

Vt apud Ingolst. pag. 536. & Säthemum. pag. 549.

Periculum Saxonis & Lantgrauij in valle Brentiana.

Bophinga. Norlinga. Oetting. & Dingelsp. Cæs. se dedunt.

Saxo pontificios mulctat.

Lantgra. literæ ad generũ Mauricium.

1546 potuit. cùm & Mauricius non sibi licere, nisi de Cæsaris voluntate, pacisci diceret, & Saxo, qui copias haberet instructas, quò minus ei bellum faceret, moram nullam vellet interponere. Desperata igitur pace, Lantgrauiani milites domum redeunt: Recrodus autem, qui peditatum Germanicum è Gallijs adduxerat, vt suprà docuimus,* cum Saxone permansit. Roteburgi Cæsar cùm esset, Burensem ab se dimittit, & vt rationem ineat occupandi Francofurti, mandat. postea, sub idus Decembris datis illinc literis ad Vuirtembergicum principem Vlrichum, etsi propter bellum, inquit, abs te susceptum atq; Lantgrauio, superioribus annis,* in fratrem Ferdinandum regem, & occupatum agrum Vuirtembergensem, æquũ erat, vt grauius in illum atq; te statuerem exemplum, tamen iniuriam omnem & pœnam tibi condonaui, & beneuolentiam omnẽ exhibui: & nuper, sub initium huius belli, tametsi longè aliter esses meritus, eò quòd tyrannidem non in populum modò, sed in vicinos etiam Imperij ordines atque ciuitates exerces, neque legibus aut iudicio vis vllo teneri, quendam genere nobilem ad te misi legatum,* qui suscepti belli causam tibi demonstraret, ac simul peteret, vti quiesceres, ac omnem de me beneuolentiam expectares: verùm his omnibus neglectis nec habita ratione fidei, qua mihi deuinctus es, coniunxisti te proscriptis eorumquè socijs, & in idem quod illi, crimen incidisti, rebellionis, ac primùm Ferdinandi fratris & aliorum ordinum, pòst etiam aliquot* meæ ditionis & Imperij oppida, ex improuiso, cum tuæ factionis hominibus occupasti: nec eo contentus, quum hæc perpetrasses, bellum mihi scilicet *denunciasti, singulari quadam audacia, meamquè famam & existimationem grauissimis verbis læsisti, & hunc dignitatis gradum atque splendorem mihi detrahere conatus es, & fidem mihi renunciasti, & è vestigio cùm tuis coniuratis exercitum ausus es educere, mihiquè opponere, violatis quàmplurimis & Ferdinandi fratris & meis beneficiarijs. itaquè in pœnam, quæ perfidiosis & proscriptis, & læsæ maiestatis condemnatis debetur, incidisti: Quod cùm ità sit, & licet causam habeo grauem atque iustam, vt in te pro tuo merito seuerissimè vindicem, tamen, pro mea clementia, & vt misera multitudo conseruetur, edico, vt statim his redditis literis, te tuasque fortunas omneis, totamq; prouinciam, & quicquid omninò tuum est, sine conditione mihi dedas, vt pro meo arbitratu statuam: nisi enim pareas, te simul & tuosigni ferróque persequar. Etenim, quas ante diem quartum, purgandi tui causa dedisti ad me literas, eæ mihi non satis faciunt, neque sunt idoneæ, quæ tuum hoc facinus excusent atque subleuent. Earum literarum exemplum ad eius ditionis populum vnà mittit, & ne deinceps ei pareant, edicit, sed missis ad se legatis audiant, quid imperet: fidem etiam & iusiurandum, quo sint ei deuincti, remittit: id si faci-

Pag. 534.

Litera Cæs. ad Vlrichum Vuirtembergicum.

Pag. 242.

Laza. Schuend. Pag. 507. 509.

Pag. 524. 525.

Pag. 531.

Cæs. iubet. vt Vuirtembergicus & se & suas fortunas omnes sibi dedat.

Populo præcipit ei ne pareat.

1546

... curaturum se dicit, vt æquiore conditione postea viuant: ... eandem quam illi, pœnam ipsis comminatur. Quum ... Cæsar scriberet, iam ipsius copiæ, Albano duce, erant ad fines ... Vuirtembergensis: Vlrichus verò princeps in arcem Tue... regionem, altissimo & præerupto monte positam, sese re... & ex itinere, quum Cæsaris ei redditæ essent literæ, vigesimo die Decembris illi suppliciter & demissè admodum scribit. quòd ... sit odiū eius adductus, vehementissimè sibi dolere, nec ... grauius quicquam sibi potuisse accidere: cùm autem pro se quidam intercesserint, ipse quoque culpam sibi condonari flagitarit, bonam se spem habuisse, mitigatum iri offensionem: eam verò spem sese adhuc retinere, quòd ipsius habeat exploratā clementiam, qua soleat in supplices vti: nimirùm eius rei non vnum extare documentum, & quidem ante paucos annos editum in quosdam ex ordine principum, qui fortè non paulò maiorem, quàm ipse, causam offensionis ei præbuerint: quod si suos etiā audisset legatos, non se dubitare, quin lenius multò fuerit scripturus: itaq; se misericordiam eius implorare, ac petere, vt propter Christum sibi condonet, neque grauius quid in se, miserum sanè principē, suosq; statuat. Per hosce dies venerunt ad Cęsarē, equites cataphracti Neapolitani, circiter quingenti, Ioanne Baptista Spinello, ductore. Post hæc Cæsar Halam, oppidum Sueuiæ, nuper ei reconciliatum, proficiscitur. eò venit ad ipsum elector Palatinus Fridericus. Is quadringētos equites auxilio miserat Smalcaldicis, quum essent ad Ingolstadium. itaque Cæsarem adit, & non ipsius oppugnandi causa, verùm, quòd ex fœdere priuato tenerentur Vuirtembergico duci, factum hoc esse demonstrat. Cæsar eum acribus verbis excipit, & enumeratis, quæ contulisset in ipsum, beneficijs, grauiter incusat: veruntamen ignoscit, & vt errorem hunc atque culpam, in posterum, accuratiore fide compenset, hortatur. Sub initium belli, Palatinus, quum de constituendis ecclesijs cogitaret, Paulum Fagium, hominem facundum atque doctum, Argentorato vocauerat Heidelbergam. vt euangelij doctrina cæteris præiret, ac viam cōmonstraret. in hac autem Cæsaris fortuna, quod inchoatum ibi fuit, totum intercidit. Aliquot pòst diebus, veniunt ad Cæsarem legati Vlmenses, & cùm supplices facti culpam agnoscerent ac deprecarentur, reconciliati fuerunt. huius ciuitatis præcipua est per Sueuiā authoritas atq; potentia. permagni erat igitur hæc ipsorum à socijs diuulsio: sed illi datis ad amicos literis sub exitum Decembris, cur ità fecerint, causam esse docent, quòd Cæsar iam iam erat vrbē circumsessurus, ipsi verò miserè essent à socijs deserti, nec vllum appareret humanum præsidium, quo se contra tantā potentiam defenderent: deinde, quòd ex socijs nonnulli primi ordinis, Cæsarem priuatim de reconciliatione solicitarent. Cæsar eos mulctat centum millibus

Vuirtembergici ad Cæs. supplices literæ.

Neapolitani equites ad Cæsar. veniunt.

Fridericus Palatinus Cæsari reconciliatur.

Paulus Fagius Heildelbergam vocatus.

Vlmenses Cæsari reconciliantur.

Vlmens. mulcta.

1546 millibus aureorum, tormentis XII, & decem signa peditum illis imponit. Burensis interea Lantgrauij ditionem, quæ supra Francofurtum est, ingressus, oppidum Darmstatum, partim vi, partim deditione capit, arcem incendit, & multitudini parcit. defendebant enim illud ciues tantùm & ex agris collecta turba. post, præter Francofurtum tendit: & quum eius per vim capiundi, præsertim, male affecto milite, & eo anni tempore spem nullam haberet, copiarum partem Rhenum tansmittit, & ad Moguntiam se iubet expectare: cunquè nihil minus ipse cogitaret, & domum iam esset rediturus, ecce, Francofurtenses, missis legatis, deditionem faciunt, & imperata se facturos demonstrant. Ille, nihil cunctatus, iter arripit, & cum exercitu oppidum ingressus, in Cæsaris potestatem illos redigit: & vt erat ingenij aperti, quum epulum ei senatus daret, iocatus in illos esse dicitur, ob tam leuiter atque timidè factam deditionem, Darmstatanos nimirùm esse dignos, qui Francofurtum inhabitent, ipsos verò Darmstatum esse deducendos. est enim oppidum illud, si cum Francofurto componatur, propè vicus. Cur autē ita facerent, causa fuit inter alia, quòd Vlmenses & Vuirtembergicum viderent iam reconciliatum iri: deinde, quòd metuerent, ne mercatus ab ipsis alio transferretur. nam facultas est omnis ipsorum in eo collocata: neque nesciebant Moguntinum & Vuormacienses, pro se quemque, interpellare Cæsarem, vt id obtinerent. legatis deinde missis ad Cæsarem, in gratiam recipiuntur, dependsis aureorum millibus octoginta.

Lantgrauij ditio à Cæsarianis vexata.
Burensis Darmstatum capit.
Francofurtū Burensi se dedit.
Burensis in Frācofurtenses liberale dictum.
Francofurtenses Cæs. recōciliati.
Mulcta Francofurtens.

Saxoniæ dux, vbi iam ad suos fines cum exercitu peruenit, Decembris die vigesimo secundo, missis literis ad ordines Mauricianos, quòd ad vestram, inquit, epistolam, vndecimo die Octobris ad me datam, * nihil rescripsi, consultò feci, & euentū expectare volui: quid autem interea sit actum, publicè constat. Atqui, pro ea, quæ est inter nos, agnatione & necessitudine & confœderatione, proq; meis in principem vestrum meritis, nihil equidem tale vel ab illo vel à vobis etiam expectabam: nec vnquam mihi venit in mentem, fore, vt ad hunc modum ille in me meumquè populum ageret: multò minus, vt eius consilij, quod ad totius regionis, & ad vestrum etiam detrimentū pertineret, vos illi essetis authores atque duces. Verùm hoc vobis esse puto visum tempus idoneum, quo sese proderent insidiosa quorundam vestri ordinis, & multis nunc annis fabricata, sed à Deo semper repressa consilia: nam expendite vobiscum ipsi, quale fuerit hoc vestrum factum, quandò Georgio duci fuistis consultores, * vt fratrem suum & fratris filios exhæredaret propter diuersam religionem, & hæredes institueret Cæsarem atque Ferdinandū regem, nisi pontificiam illi religionem profiterentur ac restituerent. quòd autem eius testamenti nulla habita ratione, ad Henricum fratrem hæreditas omnis delata fuit, & euan-

Electoris Saxoniæ literæ ad ordines Mauricianos.
Pag. 548.
Pag. 343.

gelij

[illegible] doctrina retenta, id sanè mea & sociorum opera cumprimis 1546
[illegible] est. Et quanquam ille nostram religionem professus, in
foedus etiam venit,* confectis ea de re literis & obsignatis, tàm suo, *Pag.330.347.*
quàm filiorum nomine, vos tamen, quoniam spes illa prior vobis
excidit, illũ, vt à pacto discederet, impulistis: cunq; mortẽ obijsset,
filij* quoq; parentis vestigia secuti sunt, haud dubiè vestro cõsilio. *Mauricius, pag. 417.*
Et sicut bonorum illa possessio, vobis inuitis, ad Henricum eiusq;
filios peruénit, ità etiam illa, quæ mihi cum Henrico fuit, amicitia,
non mediocriter vobis doluit & vt ea dissueretur, non semel estis
moliti: neq; sanè frustrà fuit omninò conatus vester, & quod illo vi-
uo perficere non potuistis, id apud filios tandem estis cõsecuti, præ-
sertim apud Mauricium, de quo maximam virtutis & coniunctio-
nis opinionem atque spem in animo conceperam: etenim ante an-
num ferè quintum, non multò pòst quàm magistratum inijsset, il-
lum aduersum me, nihil tale meritum,* excitastis, & ità quidem, vt *Pag. 402.*
magni res esset periculi. Et quanquam tempestas illa tum interces-
sore Lantgrauio sedata fuit, & addita cautio, ne quid in posterũ ta-
le fieret, sed vt ex antiquo fœdere res ageretur vtrique, vos tamen
illi & Augusto fratri consilium dedistis, vt absente me, * prouinciã *Pag.547.548.*
meam occuparet. quæ sanè res eò magis mihi dolet, quòd ille per a-
micis ad me datis & inuicem acceptis literis, nihil eiusmodi signifi-
cauit: deinde, quòd Lantgrauij & sociorum deprecationi * nihil in *Pag.550.551.*
eo tribuit. Mouet me & vehementer quidem, innoxiæ multitudi-
nis meique populi calamitas, quèm ille peregrino & crudeli & bar-
baro milite adducto, rapinis, latrocinijs, direptionibus afflixit: mo-
uet etiam, quòd eiecti sunt & profligati passim ecclesiæ ministri, vi-
olatæ virgines atque matronæ, cuius quidem atrocitatis Deum
aliquando fore vindicem, nihil dubito: sed multò me vehemen-
tius mouet atque perturbat illius actio tam infida, tam hostilis &
inopinata, vobis authoribus procul dubio suscepta, qui precio &
largitione, Iudæ proditoris exemplo, estis ad hoc comparati. Cur
in meas ille possessiones inuadat, obducitur causa, quod Carolus
ità iusserit, & Ferdinandus vrgeat: sed horum edictis longè debe-
bat præferri propinquitas & sanguinis coniunctio, & ipsum deni-
que fœdus atque pacta, quæ sunt vtrique familiæ communia:
de rebus enim omnibus, extra religionem positis, iampridem
inter Carolum, * Ferdinandum atque me conuénit, & quæ nobis *Pag.445.*
tribuuntur crimina, falsa sunt, & religionis causa tantùm affligi-
mur. Si vos commouit illius mandatum, cur non magis com-
mouit ipsa rei indignitas? cur nõ expendistis, an mandatum tàm
iniquum & nulla ratione munitum principi vestro liceret exequi?
Sed in consilium attulistis animum iam olim affectibus deprauа-
tum atq; corruptum, & vobis principiq; vestro magis adlibuit pro-
uincia mea, quàm æquitas ipsa, quàm verum iudicium. nam alio-

1546 qui ratio vobis commonstrasset, quoniam indicta causa condemnati sumus, *proscriptionem ipsam pugnare cum legibus, cum pactis atque iure, quibus ille tenetur Imperio deuinctus: Mauricius quoque facilè vidisset, non sibi licere, tam impio & violento parere mandato, & patriæ salutem potius spectasset: verùm maluit insistere vestigijs nefarij Doegi, & ficta quadam officij necessitate facinus illud suum tegit atque circumuestit. Neque verò ad rem facit, quòd illum nihil tale fuisse facturum dicitis, nisi Ferdinandus cum copijs in meos fines aduentasset. nam longè secus res habet, & à fide dignis ad me defertur, primùm, vos ipsos atque Mauricium hæc omnia callidis & occultis consilijs *apud Cæsarem atque Ferdinandum, Ratisbonæ simul & Pragæ solicitasse. vt ipsum tempus olim patefaciet: deinde, non omnium hoc esse factum assensu, verùm à paucis aliquot ex omni numero delectis hoc tàm sceleratum facinus fuisse conflatum. Nunc ergò, postea quàm meos fines, Dei beneficio rursus attigi cum exercitu: planè constitui vestro principi parem referre gratiam, & ea omnia tentare, quæ sunt ad defensionem & ad prouinciæ meæ recuperationem necessaria. qua quidem in re vos etiam, præsertim authores tàm flagitiosi consilij, pro scelere eorum sic vlciscar, vt quàm atrox, quæ mihi facta est iniuria, prorsus intelligant. Dolet mihi quidem, eò rem esse deductam, & communis patriæ moueor incommodis: sed quum à vobis factum sit initium, & res ipsa postulet, vt vim & iniuriam à meis depellam, profiteor, quicquid ex eo deinceps nascetur malorum non esse mihi tribuendum. Si qui vestrum etiam sunt ab hoc facinore alieni, qui suam innocentiam mihi velint probare, licebit vt id faciant: humaniter eos accipiam atque benignè. Daniæ rex, etsi confœderatus erat, *tamen nullam opem Smalcaldicis tulit. Cæsar Hala profectus Hailbrunum, & oppidanis in gratiam receptis, Albanum immittit in agrum Vuirtembergicum, vt suprà*diximus, is deditione captis aliquot locis multum damni dabat. Solicitante verò Palatino principe, Vuirtembergicus Ianuarij die tertio

1547 reconciliatur his conditionibus. Quoniam ipse per valetudinem non possit, mittat legatos, qui supplices facti, Cæsaris misericordiam implorent: idem ipse faciat * intra sextam hebdomadam, decreta Cæsaris de republica seruet: Saxoni & Hesso nulla det auxilia, sed Cæsari ferat opem, vt in executionem veniat aduersum ipsos euulgata proscriptio: nulla suis in finibus commercia permittat Cæsaris aduersarijs: nullum fœdus omninò faciat, in quo non & Cæsar & Ferdinandus & Austriaca domus comprehēdantur. si qui suæ ditionis aduersus Cæsarem, Ferdinandum regem, Austriacamque domum militabunt, in eos grauissimè vindicet: nobilitatem etiam ne quis ex ipsis militet, per iusiurādum adigat: Cæsari, quoties visum fuerit, det iter per suos fines, & aditum ad

Pag. 525.

Pag. 511. 512. 529.

Daniæ rex nulla auxilia protestant. misit.
Pag. 330.
Pag. 519.
Alvanus agrum Vuirtembergicū occupat.

Conditiones quibus dux Vuirtemberg. Cæsari reconciliatur.
Facit. pag. 570.

munitiones patefaciat: tormenta sociorum, relicta suis in finibus, 1547
cum omni instrumento tradat: in sumptum belli dependat aureorum millia trecenta, dimidiam quidem partẽ, è vestigio, reliquum autem, intra diem XXV: cautionis loco tradat Aspergum, Kirchemum, Schorendorffum, vt ijs præsidia Cæsar imponat pro suo arbitratu: cum ijs, quibus hoc in bello damnum dedit, transigat, si non possit, stet iudicio Cæsaris: cõsuetudinem fori Burgundiæ superioris sequatur tum ipse tum filius, quum ijs locis iudicio contendent: in suæ ditionis homines, qui Cæsari deditionem fecerint, minimè vindicet: Ferdinando regi suum ius integrum maneat: intra sextam hebdomadam filius eius Christophorus & populus ista confirment, & habeant rata: frater eius Georgius huius pacis beneficio minimè fruatur. Quum hæc Ianuarij die tertio, sicut diximus, essent concepta literis, Vlrichi principis legati, Balthasar Gultlingus, Ludouicus Frauenburgus, Ioannes Feslerus iureconsultus, quinto pòst die veniunt Hailbrunum, & ad Cæsaris proiecti pedes, principem, quò minus ipse veniat, impediri valetudine, & sibi negocium dedisse dicunt, vt excusent: illũ verò culpam profiteri palam, & dolere vehemẽter ob admissum facinus, & orare per omnia sacra, vt in gratiã recipiatur, & ne quid in se suumq; populum statuatur acerbius: nam & ratas habere pacis conditiones, &, vbi primùm per valetudinem licebit, ipsum *deprecandi causa venturum, neq; tanti beneficij memoriam vnquam esse depositurum. Ad ea Cæsar per Nauiũ quòd delictũ agnoscat & deprecetur, accipere se satisfactionem, & pro sua clementia velle conseruare multitudinem, ait, & illi ignoscere, modò pacta seruet, & in posterum, quod sui sit officij, non prætermittat. Post eos veniunt Memingi, Bibraci, Rauesburgij, Campodunenses, Isnenses legati, supplicesque facti pœnam deprecantur, & quòd in ipsum deliquerint, partim errore suo, partim aliorum culpa factum esse dicunt: se verò confugere nunc ad ipsum, velut ad fontem misericordiæ, & obsecrare vt ignoscat & pristino loco restituat, neque de suis priuilegijs, & immunitatibus quicquam deminuat. Cæsar deinde per iusiurandum eos adigit, vt sibi sint in posterum fideles, vt ijsdem teneantur legibus, quibus reliqui ordines, vt à fœdere Saxonis atque Lantgrauij discedant, nec vlla re ipsos adiuuent, neque fœdus vllum contra se deinceps faciant. pòst, recipit eos in gratiam, & Memingenses quidem mulctat aureorum millibus quinquaginta. Prius quàm in Cæsaris conspectum venirent, de non mutanda religione sibi caueri petebant: Nauius autem, quo Cæsar tum vtebatur his in rebus interprete præcipuo, solicitè monebat, ne quam eius rei mentionem facerent: nam alioqui futurum, vt Cæsar hoc ipsorum erga se diffidentiæ tribueret: etenim initio belli satis illum *declarasse voluntatem in eo suam: acquiescant igitur, nec amplius sibi caueri

Vuirtembergici legati Hailbruni Cæsari supplices facti.

Vt fit, pag. 570. *Cæsaris responsio ad legatos Vuirtembergicos.*

Ciuitates protestantes Memingens. Bibracens. Rauesburg. Campodunens. Isnens. Cæsari reconciliantur.

Memingens. mulcta.

Cæs. non vult religionis mentionem fieri.

Pag. 291. 506. 537.

1547 postulent. hoc autem eò factum esse creditur, ne, si denegatum esset, aliud agi putaretur, quàm quod Cęsar euulgatis literis erat professus: quòd si autem claris verbis concederetur, ad pontificis hoc offensionem pertineret, cuius hic erat scopus, vt isto bello, protestantium extingueretur omninò doctrina.

Seditio Genuæ in Auriensem familiam.

Per hosce dies Genuæ fuit nata seditio, in familiam Auriensem, cuius tum erat princeps, Andreas, rei naualis peritia longè omnium clarissimus, eiusque reipublicæ facilè primus, beneficio Cæsaris. huius verò turbæ dux erat & signifer Comes Fliscanus, in eáq; fuit trucidatus inter alios Andreę gentilis atq; propinquus, Ioanninus Auria, vir magnæ virtutis. quòd nisi Fliscanus fortè dilapsus in mare perijsset, in maximo discrimine res futura fuisse creditur: sed illo sublato, socij facinoris diffugiunt, eamque tempestatem ilicò secuta fuit magna tranquillitas· Authores huius consilij Cæsar fuisse dicit Farnesios, inprimis Petrum Aloisium, Placentiæ ducem, vt infrà suo loco * dicetur.

Ioanninus Auria trucidatus.

Pag. 717.

Decretum concilij Tridentini de iustificatione.

De hoc vide sup. pag. 528.

Septimum consessum. vide pag. 570.

Qui sub exitum Iulij, superioris anni, futurus erat Tridenti patrum consessus, * in hoc vsque tempus fuit prorogatus, & Ianuarij die XIII, quum in primarium templum patres de more conuenissent, statuitur de iustificatione hominis, & damnātur, qui post peccatum Adæ, non esse liberum hominis arbitrium, qui sola fide & imputatione iustitiæ Christi, hominem iustificari, qui iustifiationem nihil aliud esse, quàm fiduciam diuinæ misericordiæ, peccata remittentis per Christum, qui necessarium esse, vt certò quis credat, neque dubitet sibi remitti peccata, seque esse ex numero prędestinatorum, qui præcepta Dei non posse ab homine etiam iustificato, pręstari, qui iustitiam acceptam non conseruari atq; etiam augeri per bona opera, qui post baptismum amissam iusticiam recuperari sola fide, sine sacramento pœnitentiæ, qui peccatori pœnitenti culpam omninò remitti, neque pœnam vllam restare luendam vel in hac vel in futura vita, per purgatoriū, qui decreta ista gloria Dei & merito Christi derogare, dicunt.

Lipsia obsidio.

Aduentante cum exercitu Saxoniæ duce, Mauricius Lipsiam pręsidio munit, & suburbia incendit. eodem tempore veniunt illuc equites Pannonij supra mille. Ianuarij die XIII fit oppugnationis initium, sed oppidanis fortissimè sese defendentibus, infecta re discedítur sub eius mēsis exitum. Crebris autem tormentorum ictibus ac veluti grandine quadam, oppidum vehementer dilaceratū fuit & plane deformatum. Illinc Saxo profectus, non solùm amissa deinde recuperat per Turingiam & Misniam, sed Mauricium quoque suis oppidis exuit, incolumi tantùm Lipsia & Dresda: Magdeburgi cùm etiā & Halberstatensem episcopatū ad se traducit, facta cum episcopo Ioanne Alberto, transactione. Pridie, quàm Lipsiam oppugnaret, Ferdinandus rex Bohemis mandat, vt sumptis armis auxilio pro-

Saxo sua recuperat, & Mauricium suis oppidis exuit.

lio proficiscantur Mauricio: parebant quidem illi, sed iniussi postea domum redierunt: itaque Ferdinandus ad finem Ianuarij rursus idem mandat. Ibi populus Pragensis, cuius est ijs locis authoritas præcipua, senatum rogat, dent operam, vt rex mandatum aboleat, quod cum ipsorum libertate pugnet, & cui nõ possint honestè parére: nullam enim subesse causam, cur in Saxonem electorem arma ferant, & multis in rebus eandem ipsorum esse religionem, quę sit illius: egregiam quoque semper fuisse voluntatem ipsius atque studium in reprimendis Turcarum armis: Ad ea Ferdinandus inter alia. non ei religionis causa bellum inferri, sed rebellionis: & quod de collatis in Turcam auxilijs dicant, longè rem aliter habere: nam illum, missis internuncijs ante menses aliquot, solicitasse Turcam ait, vt Vngariæ atque Bohemiæ bellum faceret, nec ampliores inducias largiretur, & quas pepigisset, rescinderet: & vt commodè res ageretur, se non defuturum, & ex diuersa parte facturum esse impetū. Vbi de statu Saxoniæ Cæsar cognouit, & crebris Maurícij literis solicitaretur, equitum peditumque copias ei mittit auxilio, Alberto Brandeburgico ductore, ac deinde subsequi iubet Hispanorū & Italorū manus, Sandæo & Marignano ducibus. Albertus, Ianuarij die nono, cum sua manu discedit Hailbruno. Cæsar, illinc etiam profectus, Vlmam petit: in itinere Lindauienses & Eslingenses ei reconciliantur.

1547

Bohemi in Saxonē arma ferre renuunt.

Idem inuiti faciunt. pag. 552. 554.

Perge de his videre pag. 569. 571.

Responsum Ferdinan. ad postulata Bohemorū.

Albert. Brand. auxilio missus Mauricio.

Cæsar Vlmā petit. Lindauiens. & Eslingens. ei reconciliantur.

De pontifice dictum est antea, * quemadmodum lata sententia Coloniensem archiepiscopatu priuarit & omni functione: cùm id faceret, omne ius & authoritatem simul attribuit Adolfo Schauenburgo Comiti, quem superioribus aliquot annis archiepiscopus inter omneis vnum sibi delegerat coadiutorem. itaque, misso diplomate pontifex monet totius regionis ordines, vt eum pro suo præsule recipiant & agnoscant: adhæc, Cæsarem vrget, vt sententiam exequatur. Cùm autem admonitus aliquoties archiepiscopus, vt ab incœpto desistat, non sibi licere pacata conscientia, diceret, Cæsar, iam propè victor, legatos Coloniam mittit Philippum Lalængum, Geldriæ pręfectum, & Viglium Zuichemum iureconsultum. Per eos interpellat prouincię totius ordines, quos ad certum diem cò venire iusserat, vt archiepiscopo relicto Hermanno transeant ad eum, qui coadiutor antè fuisset, eique fidem omnem & obsequentiam, vt antistiti suo, præstent. Ab ecclesiasticis quidem difficile non erat istud impetrare: nam huius ipsi motus erant authores: verùm nobilitas, & in his complures illustri loco nati, deinde ciuitatum legati, non sibi esse integrum demonstrant, ab eo, cui tam longo tempore paruissent, quo sint vsi tot annis non pœnitendo principe, cui fide sint per iusiurandum astricti, deficere. Hac obiecta difficultate, dux Cliuensis, planè finitimus, grauioris turbæ vitandæ causa, consiliarios cò mittit intercessores: qui post mul-

Pag. 503.

Adolfus comes de Schauenburgo Hermanno Coloniensi archiepiscopo suffectus primā peragit missam. pag. 625.

Cæsariani legati suadent: vt relicto Hermanno, ad Schauenburgum transeant ordines.

Cliuens. intercedit, Hermannum vt Episcopatu se abdicet efficit.

1547 tam & diligentem actionem ab ecclesiasticis obtinent, vt quiescant, interea dum cæteri ordines archiepiscopo rem omnem exponant. Missi fuerunt ergò Theodoricus Manderschittus, Gulielmus Nuenarius, Comites, totius nobilitatis facilè primi. hi pro sua dexteritate atque gratia persuadent illi, vt misericordia populi, ne bello vastetur tota prouincia, cedat. Cùm fidem igitur & iusiurandum remisisset omnibus: ille, quem diximus, coadiutor, quem fratris loco semper dilexerat, succedit, fuit hoc Ianuarij die xxv. Erat archiepiscopi frater, Fridericus, quem episcopum fuisse Monasteriensem libro decimo * diximus, ecclesiæ Bonnensis præpositus, vti vocant: priuatus autem ea præfectura fuit, eiusque tulit exuuias Gropperus. idem accidit Stolbergio Comiti, Coloniensis ecclesiæ decano, qui constanter archiepiscopum defenderat. Mox per totam regionem, archiepiscopi noui mandatu, religionis facta fuit immutatio, & quicquid Bucerus instituisset, aboletur.

Hermannus cedit episcopatu Coloniensi.

Pag. 268.

Frid. Hermanni frater Bonnensi præfectura priuatur.

Gropperus indutus Frideri. exuuijs.

Smalcaldicorum legati, * quum Galliæ regem adijssent, Britanniam petunt, vt idem apud vtrunque perficerent. Sed iam cum grauiter, rex Henricus ægrotabat, & inualescente morbo, sui regni anno XXXVIII, sub finem Ianuarij decedit è vita, quum testamento filium Eduardum, nouem annorum adolescentem, fecisset hæredem, eique filiam Mariam, ex prima, & Isabelam, ex altera coniuge substituisset. Verùm antequàm mortem obiret, Thomam ducem Norfolcium, cuius magna semper fuerat authoritas, perpetuis vinculis addicit: eius verò filium, Comitem Surriæ, capite plectit ob emissas aliquot voces, nimium suspectas ægrotanti. Eius interitum secuta fuit deinde religionis immutatio, sicut infra * dicemus. nam etsi pontificis authoritatem omnem suis è finibus eiecerat, licet esset capitale, si quis illum, vt præcipuum ecclesiæ caput agnosceret, quanquam in publicis ecclesiæ precibus, illum, vti pestem & antichristum, auersabatur, tamen doctrinam retinebat pontificiam, vt suprà * demonstratum est. Filium ab ineunte ætate rectè curauerat erudiri, & moriturus ei constituit tutores, ad XVI, & in his Eduardum Comitem Herfordensem, adolescentis auunculum. Huic deinde, quod maximè fidelis ei futurus crederetur, præcipua pars tutelæ demandata fuit à contutoribus, & attributum cognomen honorificum, vt regis atque regni protector diceretur. Accessit etiam ducis cognomen, quum * ei Somersetensem principatum rex tribuisset. Is & euangelij doctrinam amabat, & vt ea reciperetur, operam dabat, & eius amplectendæ regi alumno suo fuit author, in eoque socium & adiutorem habebat in primis Thomam Cranmerum, Archiepiscopum Cantuariensem, insigni doctrina præditum, & Angliæ primatem. Moritur etiam hisce diebus Ferdinandi regis vxor, Anna, multorum liberorum mater. ei

De quibus. pag. 556.

Henrici Angliæ regis obitus: cui Eduardus filius succedit.

In Norfolcios inhumanitas.

Pag. 599.

Henricus Papam no eius doctrinā detestabatur.

Pag. 346.

Henricus filio tutores constituit.

De quo vide pag. 664. 574. 720. 737.

Thomas Cranmerus Angliæ primas.

Ferd. regis vxoris mors.

Cæſar funus facit Vlmæ. Interim Auguſtani, ſociorum exemplo & ſuo periculo commoti, quum idoneos haberent interceſſores, & in his Antonium Fuggerum, redeunt cum Cęſare in gratiam, mulctati centum quinquaginta millibus aureorum, tormentis XII inſtructis, & præſidio militum, ſignis decem, Erat in vrbe * Schertelinus, & multis nunc annis illorum ſtipendijs merebat. hunc Cæſar & Ferdinandus rex inprimis oderant, ob occupatam arcem Ereberguм: *itaq;, tametſi vehementer ſenatus deprecaretur, tamē, quum Cæſar obſtinatè recuſaret, nec aliter paciſci vellet, vertere ſolum coactus fuit, & cum omni familia Conſtantiam ſeſe recepit, quod eſt proximè ad Heluetiorum fines, oppidum. 1547

Auguſtani cum Caſ. tranſigunt.
Quo ſe proripuerat, pag. 550.
Schertelinus Cæſari inuiſus.
Pag. 524.

Lipſiæ durante obſidione, Brandeburgicus elector intercedit, & miſſis ad vtrunque legatis, actionem ſibi permitti flagitat. Elector quidem non abnuit: Mauricius autem grauiter incuſans illū, quòd tam acerbum bellum gereret, ſexto demum die, paulò reſpondet alienius, quum fruſtra videret oppidum oppugnari. Brandeburgicus igitur hoc ſtatim Lantgrauio perſcribit, orans, vt Mauricio perſuadeat: & quia bellum hoc ciuile per Saxoniam componi vix poſſit, niſi publicum illud Cæſaris compoſitum ſit etiam, rogat, vt animum huc adijciat. perſuadendi verò cauſa, quanto verſetur in periculo, demonſtrat: ſocios enim ferè omneis iam eſſe Cæſari reconciliatos, & Vuirtembergicum grauiſſimis tranſegiſſe * conditionibus: Cæſarem nouas parare copias: & quoniam tantæ potentiæ ſolus ipſe diu reſiſtere non poſſit, monet. ne grauetur ſeſe demittēre, & ijs paciſci legibus, quas ipſe conceperit, & per legatos vnà mittat: etenim, quia multis de cauſis valde ſit exacerbatus Cæſaris animus, rem ipſam poſtulare, vt ſupplici quadam demiſſione ſibi condonari petat: reſpiciat ergò ſe ſuoſque liberos & promiſcuam multitudinem, nec in extremum periculum rem deducat. In eandem ſententiam electori quoq; ſcribit. Cæſar, paulò antè, quàm Smalcaldici * menſe Nouembri diſcederent, negocium dedit * quibuſdam, vt ilicò, nouis conſcriptis copijs, bellum in finitimis Saxoniæ locis facerent, ne, qui ſunt ijs locis ordines atque ciuitates, Lantgrauio vel Saxoni poſſent opem vllam ferre. His copijs omnibus, quæ erant peditum ſigna XXI, equites mille ducenti, præficit Iodocum Grunningum, * Selandiæ præſidem. Hi Conradum comitem Deckelburgium, Smalcaldici fœderis ſocium, & Oſnabrugum, & Mindam oppidum, & Comitem Lippenſem & alios quoſdam ijs locis, imperata facere cogunt, & Ritbergum arcem occupant, inde Bremam petunt. fuit hoc menſe Februario. Militabant hîc Cæſari Philippus Eberſtenius Comes, Chriſtophorus Vrisbergerus, Fridericus Spedius. Elector Saxoniæ, quum de ſucceſſu Cæſaris audiſſet, datis ad ſenatum Argentinenſem literis, Februarij die XIII, quomodo ſua recuperarit, & Mauricio plæraque per

Brandeburgicus elector intercedit de pace.
Idem ad Lantgrauium.
Pag. 562. 563.
Noua Caſ. copia in Saxonem.
Pag. 565.
Duces Caſ. in bello Saxonico.
Moritur, pag. 574.
Iodoc. Grüning. Comitē, Deckelburg. & Mindā oppidum, alioſq; imperata ſubire cogit.
Saxonis literæ ad Argentinen.

1547 Turingiam & Misniam *ademerit, eiusque nobilitatem in suam fidem adegerit, & Magdeburgensem * episcopatum sibi coniunxerit, exponit, quòd autem Vlrichus * Vuirtembergicus, & pleraeq; * omnes Germaniæ superioris ciuitates, iniquissimis conditionibus transegerint, & religionis omissa mentione, contra se reliquosq; socios auxilia Cæsari promiserint, id sibi planè præter expectationem accidisse, & omninò fieri contra rationes fœderis: de ipsis audire se, quòd constanter agant: id sibi fuisse periucundum: pergant igitur, neque remollescant, & faciant vti fœderatos decet, ac, si res ita postulet, Heluetiorum atque Galliæ regis auxilio sese tueantur atq; sustentent: se quidem cupere ipsis omnem fidem & amorem præstare, sed impediri bello domestico, cui si Deus finem fecerit, suo commodo, non se defuturum ipsis: Magdeburgi conuenisse iam Saxonicorum ordinum atque ciuitatum legatos: cum his agere se de ijs rebus, propter quas * Francofurti fuerat indictus conuentus, & sperare, futurum, vt officium præstent, ciuitates inprimis, nec à societate sese diuelli patiantur. Ad idus Februarij venit Argentoratū à Galliæ rege, Mendoza, Hispanus, exul, & prolixè pollicetur: sed iam tum senatus mittendam esse legationem ad Cæsarem de pace, decreuerat. sic ille re nulla perfecta discedit. Legati ad Cæsarem erant Iacobus Sturmius, Mathias Pharrerus, Marcus Hagius. legationis causa fuit. vt Vlmam profecti, quibus conditionibus Cæsar omninò pacisci vellet, cognoscerent. Habebat tum in consilio Cæsar Atrebatensem episcopum Antonium: Granuellanus enim pater Vesontionem erat profectus, & Nauius hoc ipso tempore vitam morte commutauit. cuius in locum deinde successit Georgius Seldus iureconsultus, eique fuerunt adiuncti propter multitudinem negociorum Germaniæ, Ioannes Marquardus Badensis, & Henricus Hasius, qui Palatini fuerat antè, & nuper admodum Bipontini principis consiliarius, rerum Germaniæ valde peritus. Ferdinandus rex, vt Bohemos excitaret, detrectantes militiam, sicut diximus.* Februarij die sexto, cum filio Ferdinando progreditur, & Lætmericiam venit, quod est ad Bohemiæ fines oppidum. Ibi quum vnum & alterum diem regni proceres ac ordines expectasset, prolixam habet orationem: & quia Mauricius fidem suam imploret, hortatur, vt arma capiant, tum propter fœdus antiquum vtriusque gentis, tum quòd sint beneficiarij Cæsaris: & quoniam hoc ipso nonnulli dicant libertatem suam imminui, cautionem promittit, ne quid ipsis in posterū sit fraudi. Qui tunc aderant ordines, non sibi licere dicunt statuere, nisi de reliquorum assensu. petunt igitur, vt quamprimùm agat conuentus: alij quidam obsequium & operam suam profitentur. hi erāt oppidorū præfecti. quibus deinde gratias rex agit, illis verò prolixè demonstrat, non hoc esse quæstionis tempus, & rem ipsam flagitare

Pag. 565.
Pag. 562. 560. 570.
Pag. 556.
Mendoza legatus a Gallo ad Argentinenses.
Argentinens. ad Cæs. de reconcil. legatos mittunt. Transactionem vide pag. 571.
Nauius moritur.
Geor. Seldus succedit.
Ioan. Marquar. Henric. Hasius.
Ferdi. postulata ad Bohemos.
Pag. 565.

flagitare præsens auxilium aduersus hostem: ea confecta militia, non se recusare conuentum, neque velle quicquam ipsorum adimere libertati: gerant igitur morem & secum pergant. Illi tandem offensionem veriti, quum rex paulò acrius esset locutus, assentiuntur, & nisi militent ipsi, stipendia promittunt. Sub Idus Februarij, nobilitas, & Pragenses, missis ad regem literis, orant, quia mandatis insistat, nouo quodam exemplo, vt ad XX Martij diem, ordines omnes iubeat adesse Pragæ: quòd si nõ possit, & ipsi tum fortè cõueniant atque decernant, petunt ne molestè ferat. ille quid Lætmericiæ sit actum, exponit, & ad XVIII. Aprilis diem conuentum promittit, & ne quid interim ipsi tentent, néue congregentur, vetat. quartò pòst die, quàm illa scripserant, fœdus faciunt, tuendæ libertatis causa. *Fœdus Bohemorum.* Posteaquàm in Saxoniam Albertus Marchio peruénit, Mauricius oppidum Rochliciam illi attribuit. cuius vsumfructum habeat Lantgrauij soror vidua, Georgij Saxoniæ ducis nurus. Eo cognito, Ioannes Fridericus elector, qui tum Aldenburgi erat, trib[us] ab illo milliaribus, calendis Martijs Ernestum Luneburgicum, Volratum Mansfeldium cum aliquot equitum turmis, ac deinde Recrodum cum sua legione peditum de nocte præmittit: ipse cum reliquis copijs subsequitur. *Rochlicia expugnata ab Alberto Marchione.* Postridie, antè quàm luceret, pauci quidam equites præmissi, excubitores inuadunt: ex ijs nonnulli capti fuerunt, reliqui fuga petunt oppidum. Erant in suburbio signa peditum quatuor. his comitati aliquot equites Albertini, & prima luce egressi, manus conserunt: repulsi in suburbium sese referunt. Cũ autem elector, qui secundam aciem ducebat, venisset, & ex monte vicino, tormentis in oppidum fulminaret, pedites etiam impetu facto suburbium incenderent: illa, quæ diximus, peditum signa quatuor, per pontem, equites verò per Muldam flumen, in fugam abeunt. pedites ergo, qui iam suburbium tenebãt, magnis animis progressi, oppidum inuadunt, diripiunt & hosti tormenta tollunt. Dũ hæc ità geruntur, Albertus fugam circumspicit & flumen petit, sed ab Ernesto Luneburgico interceptus, ad electorem deducitur. *Albertus Marchio captus.* In oppido præsidium erat, peditum signa sex. hi sese consociant cum reliquis equitibus, & defensionem parant, sed victi multitudinè deditionem faciunt omnes, & armis exuti, nõ se militaturos in Saxonem atque socios intra sextum mensem pollicentur, atque ità dimittuntur. *Ludouicus Auila quid de huius Alberti ignauia dicat in Germã. belli historia, vide pag. 639.* Equites consectati quatuor illa signa peditum. quos trans pontem fugisse diximus, magnam eorum partẽ concidunt. In ijs erant cõplures Itali & Hispani. Habebat Albertus tàm à Ferdinando rege, quàm à Cæsare circiter mille quingentos equites, peditũ signa decẽ, machinas verò bellicas XIIII. *Liberatur, pag. 578. 532.* A prima luce pugnatũ est vsq; ad meridiẽ. Elector non multos è suis desiderauit, & in his, magnæ virtutis virũ, Vuolffium Theodoricũ Phirtensem, qui tormento percussus, aliquot pòst diebus è vita migrauit. Cæsorum *Vuolfius Theodericus ex vulnere moritur.*

1547

1547 numerus in oppido repertus fuit ad mille, foris autẽ, & in ipso flumine, trecenti. Post conflictum, elector cum Alberto captiuo redit Aldeburgum, ac deinde rem omnem in Bohemiam enunciat, neq; se contra fœdus facturum aliquid esse demonstrat, & eos, qui in suę ditionis homines igni grassati sint atque ferro, mulctari petit.

Pag. 562. 563. *Vlrichus Vuirtembergicus supplex Cæsari.*

Vuirtembergicus princeps erat pactus,* vbi primùm per valetudinem liceret, supplicem se futurum Cæsari. Venit igitur Vlmam, mense Martio, quantumuis affecto corpore, & sedens in sella, permissu Cæsaris quoniam sese commouere non poterat vel inflectere, per consiliarios supplices condonari sibi factum petit, omnem obsequentiam in posterum pollicitus. Vbi liberaliter ad ea Cæsar respondit, è vestigio discedit, & belli Saxonici causa Norlingam contendit. Dum Vuirtembergicus ad hunc modum deprecatur, hominum erat ingens circumfusa corona, qui præmoniti ad spectaculum confluxerant, In tribus illis locis, quæ suprà diximus,* agri Vuirtembergici, Cæsar iam antè præsidia collocauerat, Hispanos potissimùm.

Asperge, Kircheno, Schorendorffo, vti, pag. 563.

LIBER XIX.

ARGVMENTVM.

Tridenti septimus fit patrum consessus. Cæsar cùm reconciliati essent Argentinenses, & cum eo transegissent, exercitum suum progredi iubet. Galliæ rex Franciscus paulò pòst mortem regis Angliæ vitam finit. Qui Tridenti erant patres Bononiam eunt. Saxoniæ princeps in prælio captus ac licet capitis damnatus: inuictissimo animo puram religionem retinet. Vuirtemberga deditione capta, scholæ dissipantur. Mauricius & Brandeburgicus pro Lantgrauio diligenter intercedunt. Hic cùm venisset ad Cæsarem, captiuus detinetur. Ferdinandus missis literis diem dicit Pragensibus. Grauis seditio Neapoli oritur ob inquisitionem quam vocant Hispanicam. Inauguratur Henricus rex Galliæ & inaugurationis mos describitur. Cæsar Magdeburgicos euulgatis literis proscribit. Heluetios de nouo fœdere sollicitat. Augustæ conuentus habetur. Petrus Aloisius Pontificis filius domi suæ confoditur. Angli maximo prælio Scotos deuincunt. Protestantes Electores eliciuntur, & vrbes territantur. De captiuitate Lantgrauij oritur contentio. De reuocandis Tridentum patribus agitur, sed qui Bononiam concesserant, pertinaciter in sua opinione defixi manent, vt in concilio Tridentino turbarum plena sint omnia.

Septimus Tridenti cõsessus de Sacramentis. *Sequitur aliud decretum, pag. 719.*

MARTII die tertio, Tridenti fit Septimus patrum consessus. in eo damnantur, qui vel pauciora quàm septẽ ecclesiæ sacramenta, vel non omnia dicunt à Christo esse instituta, qui negãt aliud alio esse dignius, qui signa quædã illa solùm externa dicunt esse gratiæ vel iusticiæ per Christum atque fidem acceptæ, qui negant eorum perceptione conferri gratiam, qui baptismo, confirmatione & ordine non inprimi characterem in anima, vel signũ spirituale & indelebile, qui administrandi ea potestatem omnibus esse communem,

qui

qui receptos ecclesiæ ritus, in eorum administratione prætermitti, vel mutari posse, qui ecclesiæ Romanæ, parentis omnium atq; magistræ doctrinam de baptismo, non esse synceram, qui facta post baptismum vota, nullius esse momenti, & derogare fidei quam sint professi, qui confirmationem, ociosam esse ceremoniam, & olim aliud nihil, quàm adolescentulorum institutionem fuisse dicunt, qui spiritus sancti virtutem & afflatum, adesse confirmationi negant, qui nō solis episcopis, verùm cuiuis sacerdoti promiscuè confirmationis ministerium tribuunt. Posthæc, decreta faciant de beneficijs ecclesiasticis. vt episcopi cæterique proceres ecclesiarum sint legitimè procreati, sint & ætate & moribus & eruditione spectabiles: ne quis omnium plures episcopatus quocunque titulo possideat, & vt illi, qui plures possident, ex ijs retineant quem velint, reliquos intra annum abdicent: quibus est populi pascendi demandata cura, sint ipsi præsentes, nec alios in locum substituant, nisi ad tempus, & ita, si, cur abesse non possint, causam docuerint, & id episcopo probatum fuerit, cuius erit prouidere, ne populus negligatur, & vt sacerdotum delicta puniantur, & quæ sunt apud ipsos vitiosa, corrigantur. alteri deinde consessui dies dicitur xxi Aprilis. 1547

Item de beneficijs Ecclesiasticis.

Horum abdicatio quo modo facta sit, vide pag. 682.

Ferdinandus rex, vbi Dresdam peruénit ad Mauricium, octauo die Martij scribit Bohemis: Ioannem Fridericum constituisse ipsos inuadere: prouideant ergò suis rebus, & Sebastiano Vueittemullo, *quem sibi per absentiam suam legauerit, obtemperent.

Ferdinandi ad Bohemos litera.

De quo pag. 552.

Argentinenses legati, quos Vlmæ fuisse diximus, *domum reuersi, quum à Cæsare præscriptas conditiones, senatus non improbaret, denuò mittuntur, vt omninò transigant. Ingressi iter, Cæsarem Norlingæ reperiunt, ex podagra malè tunc affectum, & vigesimo primo Martij die deprecati, reconciliantur. Conditiones erant tolerabiles. nam neque præsidium Cæsar illis imposuit, & aureorum millibus triginta fuit contentus, neque supra duodecim exegit tormenta. Brandeburgicus elector solicitè quidem agebat pro Lantgrauio, & ad Ferdinandum quoquè rem detulit: sed durissimæ ferebantur conditiones. hæ erant, vt futura decreta senatus Imperij, sine omni exceptione probet: vt è suis filijs alterum det obsidem: vt Henricum Brunsuicensem atque filium dimittat, & Cæsaris cognitionem in eo subeat: vt aduersus electorem Saxonem atque socios auxilio Cæsari mittat equitum centurias aliquot, octo signa peditum, in eosque per tempus semestre sumptum ipse faciat: vt Cæsari supplex fiat, & crimina sua palàm profiteatur. has verò cōditiones ille respuit, & nisi mitigentur, quoniam illis honestè non possit assentiri, quamuis fortunam sibi subeundam potius, datis ad amicos literis, ostendit. Cæsar, quo die cum Argentinensibus transegit, Norlinga discedit Noribergā versus: & postridie

Pag. 568.

Argentinensiū cum Cæsare compositio.

Argentinens. mulcta.

Conditiones Lantgrauio proposita.

Lantgrauius respuit.

1547 postridie missis ex itinere literis ad ordines Mauricianos, quoniam Ioannes Fridericus, ait, proscriptus ille, ex fuga domum reuersus, non solùm ea recuperauit, *quę Mauricius princeps elector illi meo mandatu ademerat, sed illa etiam, quæ Ferdinandus frater ijs locis occupauerat, quòd essent sub clientela Bohemiæ: equidem ad reprimendam illius audaciam atque rebellionem sum ingressus iter. quamobrem à vobis postulo, primùm, detis operam, vt ijs locis, quà sum transiturus cum exercitu, nihil desit rerum necessariarū, & vt benignè milites accipiantur: deinde, vt contemptis illius comminationibus, principi vestro fidem omnem præstetis & amorem, vt ad huc quidē fecistis. nam eò militiam hanc suscepi, vt illius oppressa ferocia, pax & ocium vobis recuperetur. Eodem etiam die Pragæ consiliarijs scribit atque præfectis. in Ioannem Fridericum se constituisse pro ipsius merito vindicare: prouideant igitur, vt in sua castra sit commeatus ex ipsorum agro. Martij die vigesimo quarto, Bohemiæ proceres atque ciuitates, illi, qui fœdus nuper fecerant, vti diximus, *vbi Pragæ conuenissent, sicut antè constituerant leges condunt militares, & ad gerendum bellum, si res ità poscat, necessarias, & summæ rerum præficiunt Casparum Phlugium. Sub hoc tempus rex Ferdinandus & Mauricius & Augustus frater cū suis copijs Pricciam veniunt. tulerunt id grauiter Bohemi, quòd in suos fines illi iam essent ingressi: per literas itaque Ferdinandum orant, ne patiatur exteras nationes introduci: nam & noui & periculosi rem esse exempli. sed & ipsi Mauricio & Augusto fratri scribunt, vt è suis finibus quàmprimum excedant absque maleficio: nam alioqui se consilium esse capturos ex tempore. Ferdinandus ad ea rescribit vigesimo sexto Martij die. non esse quod vereantur: nam eò solùm ad hæc loca venisse, vt Cæsari iam appropinquanti sese coniungant. Pragensibus deinde scribit, ne sumptum vllum non necessarium faciant: Saxonem enim cessisse retrò. Legatum Saxo miserat in Bohemiam, Nicolaum Minquitium, renouandi causa fœderis antiqui: sed is valetudine detentus in via, quum Pragam venire nō posset, datis literis petebat, vt quosdam ad se mitterent homines fideles, quibuscum rem transigat. ijs acceptis literis, Praga Saxoni scribunt proceres, vigesimo octauo die Martij, & quid Minquitius flagitarit, exponunt cupere se quidem vehementer ei gratificari, & agnoscere ęquum esse, vt ità fiat: sed impediri difficultate temporis & præsentibus turbis: Mauricium enim atque fratrem, conductis copijs, conari damnum dare finibus ipsorum, idque Ferdinandi regis impulsu: rogare autem, ne sic istud accipiat, quasi fœdus renouare nolint: etenim velle se illud seruare & in veteri amicitia persistere, non minus quàm si iam renouatum esset: daturos etiam operam, vt primo quoque tempore denuò confirmetur: nam ideò cogi manus, & vim contra se parari, quòd à fœdere non

Cæsaris litera ad Mauricianos.
Pag. 464.
Eiusdem ad Pragenses.
Pag. 569.
Bohemorum cōfœderatorū dux Caspar Phlugius.
Bohemorum ad Ferdinandum & Mauricium litera.
Ferdinandus Bohemis respondet.
Legatus Saxonis ad Bohemos.
Bohemi ad Saxonem.

ne non discedant, & ipsi bellum facere recusent: petere igitur, si forte Mauricius ità pergat, vt opem ipsis ferat: id si faciat, nullum esse tantum discrimen, quod non pro ipsius salute subire velint: Ferdinandum nunc esse Pricciæ, & inde cum copijs profecturum in vallem Ioachimicam, vt quidem fama ferat: hoc si fiat, se constituisse paucis pòst diebus mouere castra, & cum exercitu omni progredi in eam partem, vbi necesse videbitur, & res ipsa feret. Penultima die Martij scribunt ad Morauię proceres, hortati, vt pro mutui fœderis ratione, sumptis armis, quàm primum ad se veniant, vt ab impio illo & Sodomitico genere hominũ, Hispanis & Hussaris, quos Cæsar & Ferdinandus adducant, communis patria defendi possit. 1547

Bohemorum ad Morauos litera.

Galliæ rex Franciscus, quum regnasset annis XXXII, Ramboleti, quod abest Lutecia iter diei, vitam finit vltima die Martij. successorem habuit Henricum filium, circiter XXVIII annorum iuuenem. Is è vestigio Connestablium, Annam Momorancium, qui iam totos ferè sex annos priuatus viuebat, vt suprà docuimus, reuocat, & loco pristino restituit, & in summo honore habet. deinde, qui præcipuo loco fuerant antè, partim vilescunt, partim submouentur, & in vincula conijciuntur. hi erant cardinalis Tornonius, Anebaldus Amiralius, Grinianus prouinciæ Galliæ præfectus, Longeuallus, Bayardus, Polinus, & inprimis illa, quam in delitijs rex habuerat, Stampiana. Francisci regis interitus valde incommodè accidit viris literatis atque studiosis. nam artes omneis liberales nemo vehementius amauit, aut liberalius est prosecutus. Multa iam consuetudine variam sibi cognitionem comparauerat. nam prandens atque cœnaas ferè loquebatur de literis, & auidissimè quidem, vsus ad eam rem per multos annos Iacobo Colino, homine docto, & in lingua populari mirabiliter facundo. post hunc subijt Petrus Castellanus. Ab ijs, quicquid est in poëtarum, historicorum, cosmographorum libris, hauserat: quicquid de plantis, herbis, animalibus, metallis, gemmis prodiderunt Aristoteles, Theophrastus, Plinius, & id genus alij, multo, sicut dictum est, vsu, & quotidiana recitatione cognitum habebat & exploratum. de mathematicis etiam & rebus diuinis frequens erat collocutio. Circumsistebant mensam omnis ordinis viri magnifici: & quoniam de varijs argumentis inferebatur sermo, vix erat, vt non ex ijs aliqui semper in medium aliquid adducerent: & id quidem vnicuique licebat, qui modò esset paulò notior. exemplum etiam istud studiumque regis, multos, vt cum laude coram eo disserere possent, ad maiorem diligentiam exacuit. In sua lingua semper habitus est inprimis eloquens atque grauis. Per Italiam atque Græciam habebat, qui veterum authorum scripta conquirerent atque describerent: & bibliothecam instituit amplissimam, quæ libros aliquot insignes postea dedit. eius erat custos Castellanus. Paulò antè quàm è vita decederet, Saxoni atque Lantgra-

Franciscus Galliæ rex moritur. cui Henricus succedit.

Eius sepulturā. *vide pag. 579.*

Mutatio rerum in aula Gallica.

Franciscus Mæcenas eruditorũ.

Eruditio eius.

Bibliotheca insignis.

1547 Lantgrauio miserat in subsidium belli, singulis aureorum millia centena, & tunc,cũ obiret mortẽ, vix dum erat ea perlata pecunia. Sub idem quoq; tempus è Britannia redeunt in Galliã legati protestantium,* vt reliqua conficerent: & sicut ibi regem Henricum, postea quàm eò venissent,ità nunc Franciscum,simulac,eò reuerterant, extremè ægrotantem offendunt. Itaq; hoc etiam ad reliquã Cæsaris fortunam accessit, quòd reges duo potentissimi, quib9 nec opportunitas,nec,vt plæriq; tum putabant,voluntas etiam deerat illius & impediendi & retardandi consilia,mortui sunt eodem propè tempore. Cæsaris illæ copiæ, quas nobilibus aliquot oppressis, & capta Minda,Bremam iuisse diximus,* ad exitum huius mensis, mediocrem cladem acceperunt, amisso belli duce præcipuo,Selandiæ præfecto, Groningo. Cunq; Bremensium vires creuissent accessione Hamburgensium, Vrisbergerus,ad quẽ illius morte summa rerũ peruenerat, mutatis castris, & longa facta circuitione,propter interiectas paludes,vrbem alio loco cœpit obsidere. Non multò pòst, eò venit etiam Ericus Brunsuicensis, quem Cæsar ad idus Martij, Norlingæ ab se dimiserat, vt nouum equitatum ac peditatũ conscriberet,in eaq; loca deduceret. Cæsar Norlinga profectus Noribergam, inde petit Egram, proximè ad Bohemorum fines, oppidum ditionis Ferdinandicæ. Mandauerat rex Pragensibus aliquoties,vt discederent ab armis: per eos reliqui ordines facti certiores, quarta die Aprilis illi rescribunt. quòd arma sumpserint & cum copijs progressi sint,eò fieri,vt ab se suisq; finibus vim iniustam depellant, præsertim per ipsius absentiam: rogare autem, vt ad Cæsarem intercedat, ne Saxoni bellum faciat, sed amicæ disceptationi rem permittat:conuentum etiam haberi petunt, vti* promiserit.

Liberalitas in Saxon.& Lantgrauium.
De quibus. pag. 366.
Mors regũ Galliæ & Angliæ Cæsari opportuna.
Clades exercitus Cæsariani.
Pag. 367.
Iodoc. Groningi mors.
Bremenses obsessi.
Bohemorum literæ ad Ferdinandum.
Pag. 569.

Hisce ferè diebus Egram Cæsar venit:& Aprilis die VII, cùm pridiè Ferdinandus & Mauricius eò venissent, scribit ad omnes ordines Bohemiæ, & paucis repetit quæ superiori mense scripserat,vti diximus,* & Saxonem tantùm ab se peti demonstrat: commeatum igitur expediant,* & annonam subministrent,& domum reuertantur:nam alioqui futurum, vt id sibi & Ferdinando fratri grauiter accidat: de religione non esse quod vereantur: nam toto hoc bello nemini se religionis causa fuisse grauem. Eodem tempore, delecti, qui Pragæ erant, rursum dimissis literis in omnes partes, monent ordines grauissimis verbis, vt arreptis armis quàm primùm accelerent, patriæ tuendæ causa: nam ad extremum discrimen rem esse deductam. Ferdinandus illorum postremis literis, XI die Aprilis, Egra respondet, in eandem propè sententiam,vti Cæsar: desistant igitur ab incepto,nisi faciant, initurum se rationem, quò temeritas ista coherceatur: quòd pro Saxone intercedant, videri sibi cumprimis mirum: nam neque de Cæsare,neque de se, neque certè de Bohemia sic illũ esse meritum: de conuentu quod petant,facturum in eo

Cæsar ad ordines Bohemiæ.
Pag. 572.
Satisfaciunt pag. 577.
Bohemi se ad bellum parant contra Ferdinandicos.
Ferdinandus scribit suis Bohemis.

se quod

quod deceat. Interea Saxo progressus, Fribergum & Misenum oppidum ad Albim, Mauricio adimit. 1547

Saxo Mauricio oppida quædam adimit.

Et sub hoc tempus, qui Tridenti erant patres, Bononiam eunt, neque post illum consessum, in quo de sacramentis egerunt, sicut ante diximus,* vlla fecerunt decreta. Discedendi causa ferebatur, quòd aër huius loci minus esset salubris, ita dictante Hieronymo Fracastorio Veronensi, qui patrum concilij medicus erat, & à pontifice menstruos habebat aureos ad sexaginta. tulit hoc indignissimè Cæsar, & suæ ditionis episcopis atque theologis mandabat, ne pedem illinc mouerent. itaque cōcilij pars Tridenti, pars altera Bononiæ fuit. Cùm Norlinga Cæsar Noribergam peteret, Burensis Maximilianus, qui cum peditum signis duodecim, equitibus autem circiter quadringentis Francofurtum tenebat, eò venit, accersitus: & quum deinde Francofurtum redisset, Aprilis die duodecimo supplicium sumit de duobus, quorum vnus, Gulielmus Verdensis, erat oppidanus, alter verò Ioannes Gellusius, ditionis Lantgrauij. Causa supplicij fuit, quòd à Lantgrauio summissi dicebantur, vt vnius portæ claues à fabro compararent, vt quatuor diuersis locis oppidum incenderent, vt infixis clauis ferreis, tormentorum vsum adimerent, vt excitatis incendijs, Burensem eiusque familiares & cōsulem atque senatum auxilio sociorum trucidarent, vt puteos oppidi veneno corrumperent, illum inprimis, qui culinæ Burensis aquam dabat, & alterū qui est in ipsa curia pòst exijt scriptū, quod coniurationem hanc illos esse confessos in carcere, & cùm ad supplicium ducerentur in eo perstitisse dicit. Lantgrauius autē sese purgat, & à quo tempore *Francofurtum in Cęsaris potestatem venit, nihil ab se tentatum esse confirmat, & obiecta crimina multis grauibusq; verbis amolitur: Ioanni Gellusio se mandasse quidem aliquoties, vt quà Cæsar atq; Burensis iter facerent cùm copijs, cognosceret, & id quidem solum: quòd si autem acerbitate quęstionis & doloris magnitudine victi, falsa dixerunt, & non alijs tantùm sed sibi quoque iniuriam ipsi fecerunt, orare, ne suam hoc ad inuidiam & odium transferatur: torturam enim omnem & quęstionem, quę modum excedat, esse rem incertam & periculi plenam: eius rei documentum esse, quòd hi ipsi, quos antea socios coniurationis nominauerant, eos deinde, cùm ad pœnam raperentur, innocentes pronunciarunt. Aprilis die decimo tertio, delecti Pragenses *denuò scribunt ad ordines regni, grauiterque monent, vt fœderi, quod sit ipsis cum domo Saxonica, satisfaciant: queruntur etiam à nonnullis iam illud esse violatum: itaq; mandant, ne quis deinceps, in illud committat. eodemq; die dant literas ad Ferdinandum, & ne militiam hanc suā ægrè ferat vel ipse vel Cæsar: adhæc, ne Saxonem electorē oppugnet, orant, primū, propter fœdus, deinde, quòd ille de causa cognosci cupiat. Hoc ipso die, Ferdinandus Ioannē episcopū

Pag. 570. 571.

Pars patrū Tridentinorū Bononiam migrant.

Quæ sint secuta. pag. 594. 599. & sequentib.

Burensis Franco furtum tenet.

Suppliciū sumptum Francofurti de duobus.

Lantgrauij purgatio.

Pag. 560.

Bohemi amici Saxonis.

Vt, pag. 574.

Legati Ferdinādi ad conuentū Bohemorum.

Olmucen-

1547 Olmucensem & quosdam alios consiliarios Pragam mittit ad conuentum, qui ad XVIII Aprilis diē institutus * erat. per eos, quò minus ipse venerit, excusat: deinde, vt fœdus nuper initū * rescindant, & discedant ab armis, petit: nam alioqui nō posse liberum agi conuentum, id si denegetur, iam in mandatis habebant legati, ne quid agerent præterea: si verò mos geratur, vt tum agant ex præscripto, nihil autem decernant, sed ad ipsum referant omnia. Cæsar eodem die decedit Egra cum omni exercitu, comitatus Ferdinando fratre, qui grauis armaturæ equites habebat DC, Hussaros autem ad mille, & peditum signa decem. Aderant quoque Mauricius & Augustus frater cum totidem copijs. decimo tandem die, quum continēter iuisset, prope Misenum, vbi Saxo tum erat, Aprilis die XXII peruēnit. eo cognito, Ioannes Fridericus, oppido relicto, quum pontem sublicium incendisset, prope Mulbergum ad Albim, castra ponit. Cæsar autem veritus, ne Vuittembergam se reciperet, opere, præsidioque munitum, & primarium eius ditionis oppidum, accelerandum sibi videbat. Iussis ergò progredi copijs, quum diem vnum quieuissent, Aprilis die XXIIII mane venit ad Albim. erant ad alteram ripam dispositæ stationes à Saxone cum tormentis, vt Cæsarē impedirent, quò minus aut effecto ponte, vel vado reperto flumen transmitteret, tum etiam, vt eum pontem, quem è scaphis atque lintribus ipsi confectum habebant, defenderent. cùm autem adesse Cæsarem omni cum exercitu viderent, & Hispanorum agmen vnum, circiter mille, magno impetu proruerent in flumen, sic vt brachijs tantùm extarent, & confertim eiacularentur, illi flammam in scaphas conijciunt, quæ partim exustæ fuerunt, & à ripis paulatim discedunt. Ibi pedites aliquot Hispani, nudi & gladios transuersos ore deferentes, in flumen sese conijciunt, & quum natando peruenissent in vlteriorem ripam, nauigia illa, quæ secu[n]do flumine deuecta, Saxones à reliqua parte pontis auulserant, sistunt, & licet multis peterentur telis, abducunt. Ex ijs nauigijs, & illis, quæ Cæsar plaustris adduxerat, effecto ponte, fluuius deinde fuit constratus, vt pedites & impedimenta transirent. In hoc rerum statu, Saxo, qui tunc sacram concionem audiebat, præmissis impedimentis, ipse postea subsequitur, & Vuittembergam iter habet. Cæsar autem, qui in celeritate momentum omne positum esse videret, vado reperto, primùm Hussaros & leuiorem omnem equitatum transire flumen iubet. pòst ipse quoque cum grauiori armatura transit incolumis, neque cunctandum ratus, donec impedimenta simul & peditatus adessent, progreditur, & tribus trans Albim milliaribus, ad syluam Lochanam, Saxonem offendit, ibi suos ad virtutem cohortatus, initium prælij facit, Exercitus omnis equestris erat bipartitus. in prima acie erant Albanus, Lanoius, Antonius Toletanus, Baptista Spinellus, Mauricius: alterum agmen Cæsar & Ferdinandus

Ferdinan. ad Pragēses legati.

Pag. 569.
Pag. 569.

Exercitus Ferdinandicus.

Cæsaris in Saxonem expeditio.

Cæsaris celeritas in assequendo Saxone.

Prælium Cæsaris cum Saxone.

...cum duobus filijs & Sabaudiæ ducis filio ducebant. Poterat ... vim tantam sustinere & fortè profligare etiam, si quidem exercitum omnem habuisset coniunctum: nam & Vuittembergæ & passim erant in præsidio relictæ magnæ manus, & Gulielmus Thūfernus cum suis copijs aberat, nec in tanta celeritate Cæsaris conduci potuerunt omnes. Itaque numero victus & multitudine, quum ad noctem vsque pugnatum esset: ipse per sinistram maxillam accepto vulnere aduerso, cùm fortiter sese defenderet, capitur, & ad Albanum abductus, Cæsari deinde sistitur. In cuius aspectum vbi venit, equidem me tibi captiuum, inquit, statuo, clementissime Cæsar, & vt custodiā mihi ponas principe dignam, oro. Tum ille: nunc ergò sum tibi Cæsar? ait: accipiam te pro merito. Ferdinandus paulò acrius illum adortus est verbis, & quòd ipsum atque liberos omnibus fortunis euertere tentasset, incusat. Captus cum eo fuit Ernestus Brunsuicensis, Philippi filius: natu verò maximus filius electoris, accepto vulnere Vittembergam peruenit. captiuorum ingens erat numerus: qui ex fuga superstites fuerunt, circiter CCCC, Vuittembergam contendunt. in his erant Bichlingus & Recrodus. equites consectati fugientes magnam faciunt prædam, & tormenta omnia, quæ Saxo præmiserat, vti diximus, intercipiunt. Albanus deinde Saxonem & Ernestum Alfonso Viui custodiendum tradit. Quo tempore Cæsar prope Misenum accessit, quod fuit Aprilis die vigesimo secundo, deinde, postridie, & eo die, quo flumine transmisso pugnauit, & aliquot pòst diebus, solis aspectus valde fuit tristis, obscurus, pallidus, & veluti caligine quadam circumdatus, ità quidem, vt plærique longissimè à Saxonia remoti, & ignari quid ageretur, iudicarent magnū aliquid portendi. nec enim in Germania solùm, sed per Galliam etiam & Britanniam id fuit obseruatum, & ità rem habere multa hominum millia testificari possint.

Saxo elector captus.

Ernestus Brunsuic. captus, liberatur. pa. seq. 572. 574.

Prodigiū Solis.

De regis Ferdinandi legatis, Pragam missis ad conuentum, antè * diximus: regni proceres, auditis eorum postulatis, quòd fœdus fecerint & arma sumpserint, nec iniquum, neque contra Bohemiæ consuetudinem esse dicunt. deinde legationem ad Ferdinandum inuicem decernunt, qui eadem exponant, & simul illum orent, vti pro Saxone ad Cæsarem intercedat. sed prius quàm hi dimitterētur legati, nuncius à Ferdinando venit de victoria Cæsaris & capto Saxone. Ibi commutata sententia, commeatum & annonam pollicentur,* & Ferdinandū orant, det operam apud Cæsarem, vt exercitus ille omnis in Vngariam deducatur aduersus Turcam, de cuius aduentu nunc crebrò nuncietur: alij quoq; reges ad huius belli societatem inuitentur: quod si fiat, non se futuros in postremis. Capto Saxone, Cæsar Vuittembergam petit, eoque cum exercitu, Maij die quarta peruenit, & triduò pòst, Ioannem Fridericum ob

Pag. praced.

Legati Ferdinādi ad Bohemos, & horū ad Ferdinandum.

Iuxta Cæs. literas, pa. 572. 574.

Saxo capitis dānatus à Cæsare.

1547 rebellionem, vt ait, capitis damnat: ille verò, cùm audiſſet, animi cōſternati ſignificationem nullam dedit, ſed exiſtimare ſe reſpondit, Cæſarem non ità ſecum eſſe acturum: veruntamen, ſi fixum hoc ei ſit atq; decretum, petere, vt certò ſibi renuncietur, quò de rebus ad vxorē atq; liberos pertinentibus conſtituat. Brandeburgicus autē elector, vbi de facto prælio cognouit, ſtatim iter arripit, & ad Maij diem ſextum in caſtra venit, & Cæſaris animum mitigat, vt Saxone conſeruato ſententiā mutaret. Conditiones ergò Cæſar proponit, quas vbi Saxo ratas habuit Maij die decimo octauo, vitam redemit. Inter alias hæc etiam perſcripta fuerat, vt quicquid conciliū aut Cæſar de religione decernerent, approbaret: cùm autē ille minimè aſſentiretur, in eoq; permaneret, nec vllius periculi rationem in eo haberet, Cæſar eam particulam induci iuſſit & obliterari. Cæteræ verò cōditiones ſunt eiuſmodi. dignitati ſeptemuirali, tam ſuo quàm liberorum nomine renunciat, & Cęſari, vt pro ſuo ſtatuat arbitratu, permittit: Vuittembergā & Gotham, alterum regionis propugnaculum, Cæſari tradit, ſic tamen, vt ſupellectilem omnem & annonā auferat, præter quàm tormenta & tertiā alimoniæ partē: militi præſidiario Cæſar abitionē permittit, abſq; ſignis tamen: Albertū Brandeburgicum Saxo liberum ſine mulcta dimittit, & ablata illi reſtituit: Cæſar inuicem dimittit Erneſtū Brunſuicenſem, accepta prius ab eo fide: quæ Mansfeldijs & Pruſſiæ magiſtro & Solmenſibus per hoc bellū adēpta ſunt, Saxo reddit: iuri * Magdeburgico, * Halberſtatenſi, Hallenſi renunciat: Cameræ Imperij, quam Cæſar conſtituet, parére, & ſumptus in eam ſubminiſtrare promittit: vt Henricus Brunſuicenſis atq; filius liberi fiant, aſſentitur, nec vllam in eos actionem mouebit: diſcedit ab omni fœdere contra Cæſarem atq; Ferdinandum regem inito, nec vllum deinceps faciet, in quo non ipſi cum ſuis prouincijs atque ſocijs comprehendantur: bona illius omnia Cæſar publicat, eaque donat Ferdinando fratri & Mauricio, ſic tamen, vt ei liberiſque aureorum millia quinquaginta annua Mauricius dependat: ſi Cæſari videbitur, Saxo, permittente Mauricio, Gotham oppidum & arcem retinebit cum omni fructu, veruntamen arcis munitionē demolietur, * nec oppidum firmabit: quia magnam vim æris alieni Saxo conſtuit, Mauricius, vt ea debita, quæ contracta ſunt ante fœdus Smalcaldicum, perſoluantur, ſubſidio dabit illius liberis ad centum aureorum millia: deinde, reliqua debita, quæ publicatis, & ipſi à Cæſare donatis bonis inhærent, perſoluet, eaque ratione quæ ſunt inter vtroſque lites & controuerſiæ, finem habebunt: in illos, qui Cæſari militarunt, nihil Saxo mouebit, ſed nec in Daniæ regem: decreta Cæſaris & ordinum Imperij ſeruabit: quia ſuppliciū & pœna corporis ei remittitur, erit deinceps in cuſtodia Cæſaris aut ipſius filij, Hiſpaniarū principis: ijs bonis, vt ſuprà dictū eſt, vtentur fruentur ipſius liberi, modò pacis conditiones

Saxon. magna animi fortitudo.

Brandeburgici pro Saxone intercesſio.

Conditiones Saxoni à Cæſare propoſita.

Hic Septemuiratus Mauricio attribuitur, pag. 624. 625.

Albertus Brandeburgicus Erneſtus Brunſuic.

Ad ſe traducto, pag. 564.

Diruitur, pag. 582.

nes

nes habeant ratas ipsi pariter atq; populus. Ab hac pace excludun- 1547
tur Albertus Mansfeldius, eiusque liberi, Bichlingus, Ringrauius, *Exclusi à pace.*
Recrodus, Thumsernus. quanquàm hic, si copias intra mensem dimittat, comprehendetur. Antequàm hæc constituerentur, Cæsar è castris ante Vuittembergam sexta die Maij conscribit ordines Imperij, vt sub Idus Iunij Vlmæ conueniant * fœderis ineundi causa: legatos eò mittit cardinalem Augustanum, Ioannem Brandeburgicum, Liranum, Henricum Hasium. Idem facit rex Ferdinandus.

Comitia Imperij Vlmæ.

Vide pag. 582. 638.

Ad illud, quod delecti Pragenses nuper dixerant * de facto fœdere, quasi nihil in eo noui vel contra morem regionis fecissent, Ferdinandus, è castris ante Vuittembergam, Idibus Maij respondet. prorsus esse noui rem exempli, quæque ad suam iniuriam pertineat: deinde, quid per suam absentiam fecerint, quàm multis modis rebellarint, ostendit, & plurimis coaceruatis argumentis hoc agit, vt fœdus illud * in Cæsarem atq; se factum esse demonstret: vt igitur illud aboleant & rescindant, & sigillum cuique suum reddant, & fœderis formulam suis tradant legatis, mandat: nisi pareat, capturum sibi esse consilium. Etsi cum Saxone Cæsar transegerat, vti diximus, tamen qui Vuittembergam defendebant milites præsidiarij, ad tria circiter millia, & ciues etiam recusabant facere deditionem, nisi princeps ipse mandaret. Oppidanos enim terrebat inprimis licentia militaris, quum ex ipsis propè mœnibus atque vallis conspicerent, quantum damni darent per agros, Hispani præsertim & Vngari. Saxo igitur Maij die vigesimo primo, quum frater & filius & consiliarij quidam prodissent ex oppido, militiæ sacramentum eis remittit, &, vt ante diem tertium illinc discedant, iubet. eo accepto mandato, Cæsarem oppidani rogant, ne militem peregrinum introducat: promisit ille & seruauit, eisque potestatem fecit, vt eos omnes, qui non suo mandatu sese ingererent, eiusq; rei fidem facerent, repellant. Facta deditione, Saxonis vxor, Sibilla Cliuensis, egressa cum filio & fratre mariti venit in castra, & supplex facta, Cæsarē multis cum lachrymis deprecatur pro coniuge: Cæsar eam perhumaniter accipit & confirmat, deinde Saxoni permittit, vt oppidum ingressus per dies octo cum vxore & liberis commoretur. Quo die milites egressi fuerunt, mandatu Saxonis, quod erat vigesimo tertio die Maij, Cæsar pedites Germanos immittit, Nicolao Madrucio ductore. biduo pòst, rex Ferdinandus cum filijs, cum electore Brandeburgico & Mauricio venit in oppidum, spectandi solùm causa, neque diu moratus redit in castra. post meridiem Cæsar etiam ingreditur, & cùm in arcem venisset, vxorem Saxonis captiui salutat, & iterum consolatus, bono esse animo iubet.

Pag. præced.

Ferdinandi ad Bohemos literæ.

Pag. 569.

Vuittemberga deditio.

Coniunx Saxonis ad Cæsarem pro marito intercedit.

De Francisco rege Galliæ mortuo suprà * diximus. is XXIIII primùm die Maij sepultus fuit in æde diui Dionysij, consecrata regibus, & vnà cum eo filij duo, Franciscus & Carolus, quorū ille ante

Pag. 573.

Francisci regis exequiæ.

1547 annum vndecimum, hic autem ante biennium è vita decesserat. nam ad hoc vsque tempus extabant. Interea dum Francisco regi funus paratur, effigies illius per dies aliquot exornata pulcherrimis vestibus, diademate, sceptro & reliquis insignibus, lecto superimponitur, ad eamq; certis horis prandium atque cœna defertur, iisdē planè ceremonijs, vt viuo fieri consueuit: ijs deinde remotis vestibus, lugubres inducuntur: aderant perpetuò monachi quadraginta octo, ex ijs qui vulgò dicuntur mendicantes: hi continenter decantabant missas & varij generis preces: circa corpus exanime positi erant cærei magni quatuordecim, & è regione, altaria duo, in quibus inde à prima luce sacra fiebant ad meridiem vsque: sacellū etiam erat in propinquo, cum infinitis cæreis atque luminaribus: circa currum, in quo corpus ferebatur, erant monachi viginti quatuor cum totidem cæreis: antecedebant autē homines egeni, quingenti, lugubri veste, cum singulis facibus. Inter alios proceres aderant cardinales vndecim. orationem funebrem habuit Petrus Castellanus, episcopus Matisconensis, de quo suprà * diximus. Hic inter alia multa regem constituisse prædicat exædificare collegium, in quo docerentur omnes artes atq; linguæ, & ad studia literarum alerentur sexcenti, ad eamq; rem designasse dicit aureorum millia quinquaginta annua.

Pag. 573.

Pag. 574.

Ericus Brunsuicensis profligatus.

De Erico Brunsuicensi diximus * antea: is vt agrū suum ab iniuria defenderet, Maij die XXII discedit ab obsidione Bremæ: idem facit Vrisbergerus, qui alteram exercitus partem ducebat, & inter eos de loco conuénit, vbi suas copias iterum coniungerent. Ericus autem incidit in hostem. hi erant Hamburgenses, qui Bremensibus auxilio venerant: pugnatum est acriter in ipsam vsque noctem, & Ericus tandem profligatus, ac in Visurgim flumen compulsus cum equitatu, multos è suis desiderauit: ipse tamen tormentis omnibus amissis euasit incolumis, & pòst ad Cæsarem profectus, culpam omnem in Vrisbergerum contulit, qui sibi non tulisset opem. Erant cum Bremensibus eorumque socijs Albertus Mansfeldius, Hedeccus, Thumsernus, Conradus Phenningus, & alij complures: vbi verò cum Cæsare Saxo transegisset, dilapsæ fuerunt omnes istæ copiæ.

Maurici & Brandeburgici pro Lantgrauio intercessio.

Dum hæc geruntur, Mauricius & Brandeburgicus pro Lantgrauio diligenter intercedunt: & quò commodius res ageretur, Lipsiam illum euocant: sed quum Cæsar omninò vellet, vt absque conditione sese dederet, arces etiam omneis atque tormenta traderet, infecta re domum redit, eoque die Vueisefelsum vsque proficiscitur, quatuor à Lipsia milliaribus. Postridie, cùm inter equitandum, de propositis conditionibus, deque sua fortuna sermonem cum Christophoro Eblebo conferret: quòd si scirē, inquit, fore, vt Cæsar exorari sese, meque domum redire patiatur, & ex propugnaculis vnum

Christophorus Eblebus.

1547

[illegible] mihi permittat, instructum tormentis, equidē, publicæ pacis causa, reliquas arces demoliri, & tormenta omnia tradere, non recusarem. Tum Eblebus, hunc, ait, sermonem ad Mauriciū referam: paucos intra dies vel rursus adero, vel certi quid renunciabo per epistolam, & vt interim ab alijs consilijs quiescas, oro. profectus igitur ad Mauricium, non multò pòst, redit, & literas ad illum à Mauricio, simul & Brandeburgico perfert, quarta Iunij die scriptas in hāc sententiam, è castris ante Vuittebergam. simulac de ipsius voluntate per Eblebum, amplius accepissent, ad Cæsarem denuò se rem detulisse: quid autem impetrarint, hoc ipsam docere formulam, & capita pacis, quæ nunc Eblebus ei ferat: & quia sint conditiones tolerabiles, non dubitare se, quin sit eas admissurus, præsertim, quum videat quanto versetur in discrimine: non recuset igitur illas, & Cæsari sese permittat absq; conditione: nec enim esse, quod vereatur, ne grauiora Cæsar imponat, aut ipsum detineat captiuum: eius rei nomine fidem se suam interponere, &, si quid ipsi præter eam formulam, quam nunc per Eblebum sit accepturus, accidat, aut si detineatur, nō se recusare, quin eandem subeant fortunam, & ab ipsius interpellati filijs, ad satisfaciendum sese sistant: de religione futurum, vt ipsi caueatur eodem modo, * quo sibi iam cautū sit & Ioanni fratri: quod cùm ità sit, & quoniam ista transactio nō ipsi modò priuatim, sed reipublicæ quoq; sit vtilis futura, petere se maiorem in modum, vt quàm primū accedat, & Henricum Brunsuicensem atq; filiū adducat, & conditiones recipiat, suamq; fidē sequatur: nec esse quòd metuat, ne fortè per vim ipsi Brunsuicensis eripiatur in via: periculū enim omne sese velle præstare, & cùm erit ingressus iter, fore, vt obuios habeat equites, qui ipsum deducant incolumem. Formula pacis hæc erat. vt se suamq; prouinciam Cæsari nulla conditione dedat: ad Cæsarem ipse veniat, & supplex condonari sibi petat: erga Cæsarem obsequenter sese deinceps gerat & officiosè: quæ Cæsar pro salute reipublicę faciet decreta, seruet: Camerę iudicio, quod Cæsar constituet, pareat, & sumptum pro virili parte sustineat: aduersus Turcam auxilia, singulis temporibus, vt cæteri principes, cōferat: ab omni fœdere, maximè aūt Smalcaldico discedat, & eius generis literas omneis Cęsari tradat: nullum fœdus vnquam faciat, in quo non Cęsar & Ferdinandus rex comprehēdantur: hostibus Cæsaris omni sua prouincia interdicat: si quem Cæsar mulctare velit, eum minimè defendendum suscipiat: Cæsari det iter per suos fines, quum res ità feret: in suæ ditionis homines, qui contra Cæsarē aut Ferdinandum militabunt, grauiter animaduertat: eos verò qui iam militant, reuocet, vt intra diem xiiii discedant à signis, & nisi pareant, bonis omnibus mulctet, quæ Cæsari deinde cedant: in sumptū belli Cæsari dependat intra quartum mensem aureorū millia centum, quinquaginta: quas habet arces atque propugnacula, præter

Maurícij ad Lantgrauium literæ.

Pag. 505.

Formula pacis cū Lantgrauio.

1547 Zegenhemum aut Cassellum, ad solum vsque demoliatur, & quos in ea disponet præsidiarios atque duces, in Cæsaris fidem adigat: nihil in posterũ, nisi de Cæsaris voluntate, muniat: machinas omneis bellicas cum omni instrumento Cæsari statim tradat: ex ijs verò Cæsar ei largiatur, quantũ satis esse videbitur ad eius loci, quem ei cõcedet, tutelam: Henricum Brunsuicensem, eiusque filium, liberos dimittat, & Henrico suam prouinciam reddat, eiusque ditionis populo iusiurandum remittat, deque damno dato cum illo transigat: quæ Prussiæ magistro cæterisque per vim eripuit, restituat: in Daniæ regem vel quosuis alios nihil moueat, quòd vel opem ei non tulerint, vel quòd Cæsaris secuti sint partes: captiuos omneis, qui Cæsari militarũt, absque mulcta dimittat: ijs qui iure cum ipso quaque de re volent experiri, sese sistat: has leges ipsius liberi ratas habeant: idem faciant nobilitas atque populus, & si quidem ille pacta non seruet, comprehensum Cæsari tradant: pro his rebus omnibus Brandeburgicus & Mauricius & Vuolffgangus Palatinus generi fideiubent, &, nisi pareat, vires omneis in ipsum expedire spondent, vt ad seruanda pacta cogant. Hæc vbi fuissent allata, de communi suorum ordinum consilio & assensu Lantgrauius ea recipit, sic tamen, vt amplius nonnulla sibi peteret declarari. Sexta die Iunij Cæsar iam moturus castra, milites præsidiarios, Vuittemberga rursus euocat: confestim Mauricius suos immittit, & quum eodem die consules atque senatum vocasset in arcem, de priuilegijs ipsorum atque libertate nihil se velle deminuere dicit, ac simul in suam fidem illos per iusiurandum adigit. Est enim Vuittemberga, septemuiralis ditionis oppidum primarium, qua Cæsar Mauricium nuper donauerat, publicatis Ioannis Friderici bonis, vti * diximus. Oppidani pòst & nobilitas orant Mauricium, vti scholam in hoc tumultu bellico dilapsam restauret: hoc ille promittit, & simul homines rusticanos, qui profugerant, reuocari iubet, & ad ædificandum, materiam, ad sementem verò faciendam & tolerandam vitam, frumentum illis dare pollicetur, tenuioribus quidem, gratis, alijs autem, mutuò. deinde Iulium Pflugium mittit in possessionem episcopatus Numburgensis, & Nicolaum Amstorffium institutũ à Ioanne Friderico, sicut libro decimo quarto * diximus, deijcit. A Cæsare quoq; missus fuit Lazarus Schuendius cum præsidio militũ, vt & Gothã arcẽ dirueret, & Albertũ Brandeburgicũ ibi captiuum liberaret. Hyeme superiori, Magdeburgicus archiepiscopus cũ Ioanne Friderico transegerat, sicut diximus.* eiq; ditionem cesserat: cõmutata verò fortuna, quũ & Cęsar & cler⁹ hoc ipsum indignè ferrent, coadiutor ei datus est electoris Brãdeburgici filius Fridericus.

Vuittemberga Mauricio cedit.

Pag. 578.

Pflugius Episc. Numburgens. nactus.

Pag. 395.

Lazar. Schuendius Gotham diruit.

Pag. 564.

E castris Vuittembergicis in Bohemiam reuersus Ferdinandus rex, Lætmericię, quod est ad fines oppidum, subsistit: illinc initio Iunij dat literas ad omneis ordines Bohemiæ. queritur denuò de fœ-

Ferdinandi litera ad Bohemos.

dere,* & illud contra se factum esse dicit: itaq; mandat, vt ab eo discedant, & singuli, quid suæ sit in eo voluntatis, nominatim sibi perscribant: scire enim se, multos esse lapsos per imprudentiam, quibus ignoscere velit, neq; moturum esse quicquam, nisi tantùm in eos, qui suum istum magistratum violarint. Quum Vlmam venissent ordines: legati Cæsaris, quos diximus,* prolixè commemorant, quantópere Cæsar & Ferdinandus paci Germaniæ semper cōsuluerint tàm in publicis quàm priuatis actionibus: verùm eius rei nulla habita ratione, Saxonem & Hessum, non ipsos modò rebellasse, verùm alios etiam, vt idem facerent, impulisse, & violatis legibus atque iure, omnia conturbasse per Germaniam: itaque Cæsarem, pro sui magistratus dignitate arma necessariò sumpsisse, maximo & vitæ cum periculo & fortunarum dispendio: quid autem damni dederint rebelles illi atque proscripti per hoc bellum, ditioni Moguntinæ,* Magdeburgicæ,* Halberstatēsi,* Eistetensi, Augustanę,* Fuldensi, Stolbergijs, Mansfeldijs & Gemundæ* ciuitati, satis hoc esse notum: & quia Cæsaris cogitationes omnes eò tendant, vt Germania pace fruatur, inprimis ei videri cōsultum, vt fœdus* aliquod eius rei causa fiat: eiusdem quoque sententiæ Ferdinandū regem esse, & vtrunq; in eam societatem esse venturum, vt & præsens hic tumultus, & si quis alius nascetur aliquandò, facili momento coherceri possit: nam vt communi patriæ bene sit, nihil esse reliqui facturos ad summam diligentiam atque fidem: idem inuicem ab ipsis illos expectare. Hanc ipsorum deliberationem pestilentiæ vis interpellauit: Augustam ergò sese tandem recipiunt, quo in loco Cæsar magnos Imperij cōuentus agere instituit, vt infrà dicemus. Cæsar deinde rebus ad Vuittembergam constitutis, Halam Saxoniæ proficiscitur, quod est ad Salam flumen, oppidum, inde petiturus Hessiam, nisi Lantgrauius transigeret. Cùm autem in his esset angustijs Lantgrauius, nec aliter posset, Mauricij fidem* atq; Brandeburgici secutus, iter ingreditur, & decimo octauo die Iunij Halā venit sub vesperum, medius inter Mauricium & Brndeburgicum, qui obuiam ei Numburgum vsq; processerant. horam vnam pòst, venit etiam eò Brunsuicensis Henricus cum filio Carolo* Victore, qui captiuus fuerat, & altero filio Philippo, & Erico Brunsuicensi, qui nuper post aduersum factum præliū, vti diximus,* eò venerat. Postero die, mane, Christophorus Carlebicius ad Lantgrauium veniens, pacis formulam exhibet, vti subscribat in ea fuit additum, Cæsaris esse interpretari singula eius capita. Lantgrauius ergò, quoniam id in illa, quam Brandeburgicus & Mauricius antè miserant, perscriptum non erat, episcopo Atrebatensi renunciat, non sibi esse integrum subscribere. is per scribam esse neglectum ait, & rursus idem vrget. sic ille morem gerit. Amplius deinde petit Atrebatensis, quia de religione sibi velit caueri, sicut Mauricio cautum sit atq;

1547

Pag. 569.

Acta cōuentus Vlmensis.

Pag. 579.

Pag. 557. 565.

De quo vide, pag. 579. 638.

Hæc Comitia Augustam reijciuntur.

Pag. 590.

Lātgrauius Halam venit ad Cæsarem.

Datam, pag. 581.

Pag. 467.

Pag. 580.

1547 Brandeburgico, vt ipse vicissim caueat & Cæsari promittat velle parére concilij Tridentini decretis. Ille contrà. nec antea quenquam apud se, nec pacis quoque formulam eius rei meminisse: cariturum potius illa cautione Cæsaris, vt ipsi quoque non sit necesse cauere: cumq; diu super eo disceptatum esset, minæ quoque fuerunt adhibitæ: consedisse iam in aula Cæsarem, & ipsum operiri, molesteque ferre dilationẽ: maturet ergò, ne quid ille fortasse grauius in ipsum statuat. Tandem in hæc verba subscribit Lantgrauius. liberi, pij & generalis concilij decretis, quo quidem in concilio non minus reformetur caput, quàm reliqua membra, velle se parere, sicut Mauricius & Brandeburgicus facerent. hi enim ab Augustana confessione non se discessuros, ei promiserant. Eo facto, sub horam quintam, post meridiem, vbi Cæsar in solio, domi suæ consedit, electores duo, quos dixi, Lantgrauium adducunt, qui cum ad Cæsarem propius venisset, in genua subsedit, & proxime illũ Cancellarius Guntherodus, qui de scripto recitans, quòd Lantgrauius, inquit, anteacto bello, grauiter te offendit, potentissime Cæsar, sic vt iure in eum vindicare possis, hoc ei summoperè dolet, eoque, sicut antè promisit, tuæ voluntati sese permittit, ac simul per omnia sacra rogat, vt & pro tua clementia factum ignoscas, & proscriptionem, quam commisit, aboleas, & pristino loco ipsum restituas, & in tuam fidem ipsius omnia recipias: hoc ille summi beneficij loco habebit, ac deinceps omnem tibi fidem, obsequium & obedientiam præstabit. Cæsar ad ea, per Georgium Seldum, vbi deliberasset: etsi grauissimam pœnam sit meritus, vt & publicè constet, & ipse fateatur, se tamen ait & pro sua liberalitate, & quoniam principes aliquot intercesserint, non recusare, quin & à proscriptione liberetur, & neque supplicio, quod sit commeritus, neque carcere perpetuo, neque bonis etiam mulctetur amplius, quàm sit in formula * pacis definitum: ipsius etiam nobilitati atq; populo sese ignoscere, modò pacta seruent, & suum hoc tantum beneficium deinceps agnoscant. Huius actionis erant spectatores, Maximilianus Austriacus, Philibertus Sabaudus, Albanus, Prussiæ magister, Atrebatensis, Numburgicus, Hildessemius episcopi, Henricus, Ericus, Carolus & Philippus Brunsuicenses, Romani pontificis, Bohæmi, Daniæ regis, Cliuenses, & maritimarum aliquot ciuitatum legati, deinde ex nobilitate complures. Lantgrauius, qui salua putaret omnia, Cæsari gratias agit, & cùm diutius eum Cæsar insidere genibus pateretur, iniussus consurgit. pòst aliquantò Brandeburgicus accedit, & ipsum atque Mauricium vnà secum apud Albanum ducem esse cœnaturos dicit: ille ne tum quidem aliquid odorari potuit. cum ad Albanum venissent, cœnatur: à cœna Mauricius & Brandeburgicus cum Albano & Atrebatensi colloquuntur: interim fallendi temporis causa Lantgrauius ludit alea. Multa iam nocte, Mauricius & Brandeburgicus illum

Lantgrauius Cæsari fit supplex.

Cæsaris ad Lantgrauiũ per Cancellarium responsio.

Pag. 581. 582.

Lãtgrauius iniussus surgit.

Lantgrauij captiuitas.

[ill]um ad se vocant, & per Eustachium Schlebium ostendunt, se per 1547
omnem vitam, vt viros principes deceat, egisse fideliter, & si quid essent polliciti, seruasse diligenter: eandem fidem ab alijs etiam expectasse: nunc verò ducem Albanum & Atrebatensem dicere, ipsi pernoctandũ ibi esse, custodibus admotis: ea re nihil vnquam sibi grauius accidisse nec acerbius: velle autem cum ipso Cæsare colloqui, & sperare non detentum iri. tum ille, se quiduis potius expectasse, quàm vt id fieret: ipsorum fidem secutum eò venisse: scire ipsos, quomodo* sibi liberisq; deuincti sint: satisfaciãt igitur ei promisso & obligationi. Cùm verò manendum esset, Mauricius, & ex Brandeburgici consiliarijs nonnulli cum eo per noctem illam commorantur. postridie Cæsarem adeunt, & grauem habent querimoniam, & quanti existimationis ipsorum intersit, demonstrant: etenim, si qua fuisset eius rei vel minima suspitio, nec illi sese consulturos, vt eò veniret, nec illum, vbi libertatem esset amissurus, vnquã fuisse venturũ: habeat igitur ipsorum,* qui intercesserint, rationẽ, eumque missum faciat, quod quidem ipsi per interpositam fidem ei promiserint. Cæsar, cauisse quidem illi dicit,* non quòd omninò non esset detinendus, sed quòd non perpetuò, nec aliud suæ fuisse voluntatis, ostendit. Ad consiliarios deinde transeunt, inprimis ad Atrebatensem. ij, post multam & acrem disceptationem, Lantgrauio nunciant, licere vti discedat: ille, perlibenter, ait, modò vt incolumis domum deducar: hic iterum duo illi intercedunt, sed frustrà. biduo pòst, ei nunciatur, vt Cæsarem comitetur. hoc ille recusat omninò, neque se profecturum dicit, nisi vi pertrahatur. Ibi tum Mauricius & Brandeburgicus multùm orant & obtestantur, ne recuset: quoque magis faciat, dextra data, præsentibus aliquot ex nobilitate, non se discessuros promittunt ab aula Cæsaris antè, quàm sit liberatus. Profecti cum eo Numburgum, ad Cæsarem pòst abeunt, vt ipsius causam agant. triduo pòst, quod erat Iunij die vigesimo sexto, Carlebicium ei mittunt, & quòd Cæsarem non sequantur longius, orant ne molestè ferat: nam illum omninò vetuisse, ne faciant: alioqui futurum, vt in Hispaniam ablegetur: veruntamen, si centum illa & quinquaginta aureorum millia persoluat, si de reliquis etiam seruandis conditionibus fidem faciat, intelligere se, futurum, vt intra decimum quartum diem postea liberetur: Augustam sese profecturos esse breui ad comitia, nec vllum studium, fidem atque diligentiam prætermissuros. Ille, qui casum hunc immoderatissimè ferret, de pecunia, deque diruendis arcibus velle se curare dicit, & confidere, cuius rei spem faciant, fore vt ea præstetur. Postea Turingiæ finibus egressus cum Hispanis, vbi Greuetallum venisset, Albano fidei publicæ literas & obligationis formulam exhibet: is nihil, nisi de perpetuo carcere promisisse Cæsarem ait intercessoribus. Et quis igitur eius captiuitatis, ait

Pag. 581. 582.

Mauricij & Brãdeburg. consiliariorũ apud Cæs. querimonia.

Pag. 581.

Vt pag. praeced.

1547 Lantgrauius, erit modus aut terminus, quoue temporis interuallo circumscribetur? etiamsi per XIIII aut eò plures annos, inquit Albanus, te detineat, nihil tamen contra promissum Cæsar fecerit. Ille, quò libertatem quàmprimum recuperaret, pecuniam non multo pòst, omnem dependit, arces demolitur, & machinas tradit. Porrò, tormentorum, quæ partim ab illo, partim à Saxone & Vuirtembergico & à ciuitatibus est consecutus Cæsar, ingens erat numerus, &, vt aiunt, ad quingenta: quorum deinde nonnulla, Mediolanum, alia, Neapolim, alia in Hispaniam misit, reliqua per Belgium distribuit, tanquam victoriæ trophæa & monumenta. Lantgrauij captiuitatem acerbissimè tulit is, * quem internuncium fuisse diximus, Eblebus, genere nobilis, & aliquanto pòst è vita decessit, dum eius rei cogitatione vehementius afficeretur, vt plærique putant. Cæsar constituerat bellum facere Magdeburgicis, qui sunt infra Vuittembergum ad Albim, iter bidui: nam hi prope soli minus ei satisfaciebant: sed in hoc ipso tempore Galliæ rex Henricus militem in Germania conducit per Sebastianum Vogelsbergium, ad signa decem. id erat Cæsari suspectum: itaque tum propter hanc causam, vti creditur, tum, quòd illos alia via posse coherceri putaret, Hala profectus, iter suum in Germaniam superiorem conuertit, & Iunij die vigesimo septimo Marchionem Marignanum Ferdinando fratri mittit auxilio cum signis octo peditum Germanorum. Erat tum Ferdinandus Letmericiæ: occasionem expectans rei gerendæ: quumque de successu Cæsaris audisset, & capto Lantgrauio, calendis Iulij missis literis ad Pragenses, mandat, vt ad sextum Iulij diem sibi præsto sint in arce Pragensi, seseque cognitioni sistant. posteaquam eò venit cum copijs, in publico consessu rem omnem anteactam, & quot modis in ipsum deliquissent, exponit, & læsæ maiestatis crimen admisisse dicit, & vt ad singula respondeant, iubet. Ibi tum illi facti supplices, ipsius voluntati sese permittunt, & ne iure secum experiatur, flagitant: itaque rex, quum & Ferdinandus filius & Augustus Mauricij frater & alij quidam proceres intercederent, has eis conditiones decima die Iulij proponit: in proximo conuentu* fœdus initum prorsus aboleant, conuulsis omnibus sigillis: libertatis & priuilegiorum suorum literas omneis atque documenta sibi tradant, quò nonnulla corrigat, & quæ videbuntur, ipsis denuò largiatur & confirmet: tradant etiam literas omneis, quibus iura tribuum atque societatum continentur, eò quòd ex ijs nonnulla turbis occasionem atque materiam subministrent: arces quoque tradant & iurisdictionem omnem atque vectigalia, deinde literas omneis fœderis, & eius quod cum cæteris ipsi fecerunt, & quod initum est cum Ioanne Friderico: ceruisiæ vectigal illud promissum in annos treis, perpetuò dependant: tormenta & bellicum instrumentum omne

Numerus tormentorum protestantib. ereptorum.

Pag. 581. 582. *Eblebus mærore animi extinctus.*

Magdeburg. soli Cæs. nō satisfaciunt.

Sebast. Vogelsberg. militē conscribit Gallo.

Ferd. Pragenses ad arcem Pragens. conuocat, grauiterq; cum eis expostulat.

Bohemi à Ferd. domiti & mulctati.

Cōditiones Pragensib. ppositæ. *Pag. 569.*

omnia deducant in arcem, & quæ priuatim quisque habet arma 1547
conferant in curiam. hæc si faciant, multitudinem se conseruaturum ait, exceptis nonnullis, quos ad pœnam, vt meriti sint, & in commodum reipublicæ captiuos detinere velit. Ad populum re delata, quum ex captiuis ad quinquaginta dimisisset, transactum est. ex nobilitate quidam citati, quum ad diem non venissent, lata sententia, famam, fortunas omneis atque vitam cōmisisse pronunciantur: aliæ quædam ciuitates atque nobiles, ad eum modum, vti Pragenses, absque conditione sese dedunt. Caspar verò Pflugius, quem rei summæ confœderati præfecerant, vti diximus,* læsæ maiestatis damnatur, & in eius caput præmium constituitur, aureorū millia, quinque. In comitijs deinde, quum abolito * fœdere sigilla conscidissent, rex ea quæ postulauerat, omnia propemodum ab illis impetrauit.

Casp. Pflug. læsa maiest. damnatur.

Pag. 572.

Vti præceperat, pag. 579.

Dum in Germania Cæsar triumphat, grauis orta fut Neapoli seditio, cuius hæc erat causa, quòd prorex, Petrus Toletanns, pro more Hispaniæ vellet de cuiusque fide & religione inquirere. tulerunt hoc impatienter ciues, alioquin etiam pertæsi Hispanorum imperium, & post multas vtrinque lanienas in vrbe, Hispani superiores extiterunt, vt qui propugnacula tenerent & arces. itaq; mulctatis aliquot, reliqui iubentur exulare. Cæterùm, inquisitio Hispanica, quæ tàm est hodie celebris, instituta fuit olim ijs locis, à Ferdinando & Elisabetha, regibus, in Iudæos, qui post baptismum suos ritus atque leges retinerent. nunc autem, quando Lutheri nomen est inuulgatum, in omneis promiscuè, qui vel minimùm suspecti sunt exercetur, & asperè quidem atque subitò. His ipsis diebus, Galliæ cardinales ad septem, regis mandatu Romam petunt, & ibi commorari iubentur, donec aliud nuncietur. ideò factum esse putatur, vt & horum opera pontifex omninò se ad regis amicitiam applicaret, &, si mortem obiret, quia iam ætatis annum octogesimum agebat, vt alius crearetur non alienus à rege. neque verò deerant, qui Connestablij factum hoc esse consilio dicerent, vt per illorum absentiam solus ipse regem possideret. nam illi propè omnes, regem, quocunque iret, sectabantur. Legatum pontifex paulò antè miserat in Galliam Hieronymum Romanum, cardinalem, cum amplissima potestate largiendi multa, quæ sunt & legibus & concilij quoq; decretis interdicta. cardinalem etiam hoc tempore creauit Carolum Guisium, Claudij filium, archiepiscopum Rhemorum, quem regi periucundum esse sciebat. Galliæ rex contrà, filiolam suam, notham, circiter nouem annorum puellam, Oracio Farnesio, pontificis ex filio nepoti spondet, maioris necessitudinis ineundæ causa.

Seditio Neapoli ob inquisitionē Hispanicam.

Inquisitionis Hispanicæ primæ institutionis ratio.

Cardinales Gallici Romam amandati.

Legatus pontif. in Gallia multa largitur.

Carolus Guisius creatus cardinalis.

Pontif. & Gall. suos spurios coniungunt.

Cæsar, Hala digressus, Bambergam venit, vt in ea propinquitate magis terreret Bohemos, & fratri tanquam neruos adderet. hic

1547 hic quum esset, tertia Iulij die conuentum denunciat Imperij, & vt ad calendas Septembris Augustæ conueniant omnes, principes quidem, ipsi, reliqui verò legati, cum plenis mandatis, edicit, séque bellis fuisse tardatum ait, quò minus ad anteactas Februarij calendas egerit conuentus, vtí Ratisbonæ decreuisset: turbis verò sedatis, & quia motuum authores in sua nunc habeat potestate, non amplius differre se voluisse, quò nimirùm reipublicæ partes vitiosæ sanari possint: deliberationem autem fore de ijs rebus, quæ Vuormaciæ,* & ante annũ Ratisbonæ * tractari debebant. Vlmæ futurus erat hic conuentus, verùm ob pestilentiæ contagionem mutatus est locus, vt suprà * quoque diximus. Bamberga deinde petit Noribergam: ibi cùm esset, aliquot Saxoniæ ciuitates in gratiam recipit, & decimo sexto Iulij die literis euulgatis, quid cum Lantgrauio sit actum, & quibus ei pactis ignouerit, exponit: & quoniam ille sit solicitus, ne fortè plæriq; per imprudentiam, ipsius bonis atque populo vim faciant, ideò se, rogatu illius mandare, vt omnes abstineant, & si quam habent in eum actionem, vt legibus experiantur. Hoc ipso tempore Mauricius, Melanchthonem, Pomeranum, Crucigerum, theologos Vuittembergicos, perhumaniter accipit Lipsiæ, quò illos euocauerat, & de sua in religionem voluntate multa locutus, ecclesiæ simul & scholæ ministerium illis commendat, & vt pro sua consuetudine pergant, hortatur, & stipendia constituit, &, vt ipsimet scribunt, donis ornatos dimittit. nam edito pòst libello, Pomeranus hanc illius humanitatem & munificentiam prædicat.

Conuentus Augustæ.
Fit. pag. 590.
Pag. 467. 503. 504.
Pag. 583.
Saxoniæ quadã ciuitates Cæsari reconciliatæ.
Cæs. publicũ scriptũ de actione cum Lantgr.
Mauricius theologos Vuittembergenses liberaliter excipit.

Galliæ rex, qui calendis Aprilis parenti successerat, Iulij die xxv. post meridiem, ad vrbem Rhemorum venit, inaugurationis causa, & ante primariam ædem sacram exceptus à tribus cardinalibus, deducitur ad aram, & osculatus ibi diuorum reliquias, auro inclusas, & reliquis peractis precibus, ad cœnam abit: cœnatus redit, & denuò precatus, cùm sua delicta sacrifico recitasset, ad quietem sese confert. postridie mittit quosdam ex nobilitate, qui diui Remigij abbatem orent, vt pyxidem olei sacri, quam cœlitus venisse dicunt, adferat. pòst in templo conueniunt hi qui dicuntur pares Franciæ, numero duodecim, Rhemensis, Laudunensis, Lingonensis, Bellouacus, Nouiodunus, Catalaunus, episcopi: deinde, rex Nauarræ, Vendomensis, Guisius, Niuernus, Mompenserius, Aumalius. hi repræsentabant Burgundiæ, Normaniæ, Aquitaniæ duces, item, Tolosæ, Flandriæ & Campaniæ comites. Ex episcopis delecti fuerunt, Lingonensis & Bellouacus, item cardinales duo, qui regem adducerent: quum in cubiculum hi venissent, recitatis aliquot precibus, regem lecto decumbentem, vti fert ceremonia, subleuant, & comitati reliqua turba sacrificorũ, deducunt in ædem sacram, prægestante districtum ensem Connestablio. Rex, quum ad aram esset

Inaugurandi Galliæ regis ratio.
Pares Franciæ duodecim.

1547

esset precatus, ab episcopis in suam sedem deducitur, & interea dum pyxis illa venit, archiepiscopus Rhemensis, vbi preces, quæ libro ceremoniarum continentur, absoluit, aqua consecrata regem & cæteros omneis aspergit. cunque iam pyxis aduentare diceretur, quam absentis abbatis vicarius monachus ferebat, insidens equo gradario albo, & sui ordinis monachis comitatus atque nobilibus illis, quos antè diximus à rege fuisse missos, archiepiscopus obuiam ei procedit cum episcopis aliquot, vsque ad vestibulum templi, præeunte crucigero, atq; ibi pyxidem ab illo recipit, interposita cautione de restituendo: & cum rursus ad aram veniret, rex è sede consurgens, honorem ei defert. pòst in sacrarium templi sese confert archiepiscopus, atque ibi more solenni vestitus egreditur, & iusiurandũ ab eo petit atque fidem, qua pro veteri consuetudine reges dicuntur esse deuincti ecclesiæ. ab episcopis deinde duobus rex ad aram adducitur: ibi sumptis alijs vestibus, in genua procumbit, & gladio, quem ille multis precibus consecrauit, vt aiunt, cingitur. Post hæc, archiepiscopus oleum ritè parat, & interea dum reliqui sacrifici suas cantiones expediunt, tacitè cum rege precatur, vterque pronus in terram: deinde caput regis & pectus & vtrunque humerum, & vtriusque brachij iuncturam inungit, additis precationibus vsitatis. Eo facto, rex nouis vestibus, tanquam ecclesiæ minister, induitur, & in vtriusque manus palmam inungitur: manus deinde componit ad pectus, & chirothecis induit consecratis, vti vocant. archiepiscopus verò annulum ei in digitum inserit, & dextræ sceptrum tradit, & in hoc ipso momento Cancellarius euocat eos, qui dicuntur pares. ijs præsentibus, archiepiscopus ab altari sumit Caroli magni coronam, & quum eam tetigerunt pares, capiti regis imponit, & in solium editiori loco constructum, regem deducit, comitante procerum turba, & finitis ibi precibus, osculatur. Idem faciunt proceres, & acclamatione facta, multam ei salutem precantur omnes, & clangore tubarum excitatur publica congratulatio: pòst, in promiscuam multitudinem dispergitur aurum & argentum. inde missam archiepiscopus orditur, & decantatis euangelij verbis, rex nummos aliquot aureos & panem argenteum & vinum ad aram defert, & peracto sacro, cœnam domini more ipsorum percipit. postea prandetur. In hunc vsum, & ne qua res hunc actum interturbaret, rex volebat videri militem conduxisse Germanum, ductore Vogelsbergio, sicut antè * diximus.

Ob hoc factum Cæsar de eo sumit supplicium, pag. 623.

Pag. 586.

Cæsar mulctat ordines Imperij pecunia.

Interea Cæsar reliquos Imperij ordines pecuniam poscit, ob sumptus belli, quod ipsorum causa potissimùm, & pro salute Germaniæ susceptum esse dicebat. nobilitas etiam omnis, & ij qui Smalcaldicis militauerant, tota passim Germania mulctantur. Eius verò pecuniæ, quam à principibus atque ciuitatibus tum pontificijs tum Lutheranis consecutus est Cæsar, summa censetur supra

Summa pecuniarum quam Cæs. consecutus est.

decies

1547 decies sexties centena aureorum millia, vt quidem ex rationibus editis apparet. quosdam etiam Cæsar, vti rebelles, à sua gratia planè repudiabat: in his erant Georgius Vuirtembergicus, * Albertus Mansfeldius, * Ioannes Hedeccus, Ludouicus Comes Oetingensis, pater atque filius. hunc enim sic mulctabat, vt ipsius possessiones omneis, alteris filijs, quorum erga se fidem atque studium probabat, Friderico & Vuolfgango, prorsus attribueret. itaque ille cum vxore cæterisque liberis profugus, & omni fortuna dispoliatus, Argentoratum venit, ac deinde multis annis passim oberrauit, donec temporis facta commutatione, Cæsar illis ignosceret, vt infrà dicemus. Magdeburgicos etiam Cæsar euulgatis literis proscribit: sed & Ferdinandus rex, propter suis finibus illatum bellum, à Smalcaldicis, præsertim à ciuitatibus pecuniam exigit, & ab Augustanis quidem ac vlmensibus ingentem summam consequitur: deinde Vlricho Vuirtembergico, quasi fidem & superiorum annorum pacta violasset, litem de tota prouincia facit: neque quicquam illi profuit, quòd grauissimis conditionibus nuper à Cæsare pacem redemerat. Adhæc, cardinalis Augustanus maximam auri vim à ciuitate etiam extorquet: sed & Tridentinus pecuniam eos poposcit, quòd Ferdinando regi militem auxilio se misisse diceret, ad recuperandum in alpibus aditum illum, à Schertelino, sicut * diximus, occupatum. Heluetios quoque Cæsar de nouo fœdere solicitat: Basileam tamen & Tigurum & Schafusium & quosdam alios eximit, quòd ad Imperium eos pertinere diceret. Illi, de communi consilio respondent, cum Austriaca, cunque Burgundica domo, sibi fœdus esse, cui firmiter insistant, nec esse quòd aliam societatem ineant: idem se vicissim ab ipso etiam expectare. Sub finem Iulij mensis, Augustam Cæsar venit cum Saxone captiuo: Lantgrauium verò Donauardæ reliquit, custodibus Hispanis, qui multa quotidie in eius contemptum atque ludibrium faciebant. Armata fuerunt hæc comitia. nam præsidium erat in vrbe iam antè, decem signa peditum: in agris verò circùm erant Hispanorum & Italorum copiæ: à quibus vt essent immunes Meningenses, triginta, Campodunenses autem viginti aureorum millia pendebant: adhæc, ab inferiori Germania venerunt equites circiter sexcenti, quos per agrum vicinum Cæsar distribuit. Hispanorum signa duodecim, cùm apud Biberacum aliquandiu hyemassent, in oram illam, quæ est ad lacum Britanninum, deducti fuerunt: Vuisseburgi, oppido Nortgouiæ, erant in hybernis equites Neapolitani septingenti. Gerardus Veltuichus, quem ad Turcam iuisse libro XVII diximus, * Augusti mensis die XII redit ad Cæsarem, pactis inducijs in annos quinque. Augustam Cæsar vbi venit, primarium templum & alia quædam sibi sumit: reliqua senatui permittit atque populo: sacrifici verò prius quàm aliquid in suis templis

Comites quibus Cæs. ignoscere noluit.
Exclusi à pace, pag. 563. 579.
Pag. 789.
Magdeburg. proscripti.
Secunda item fit, pag. 590.
Ferdinādus Rex & cardinalis Augustanus à Ciuitatibus magnam pecuniæ vim consequuntur.
Pag. 524.
Heluetios Cæsar de fœdere solicitat.
Armata comitia Augustana. qualia etiā habita sunt, pag. 682.
Induciæ Cæs. cū Turca.
Pag. 527.
Templorum expiatio.

templis agerent, adhibitis ceremonijs, illa, tanquam Lutheranismo polluta, repurgant & expiant. Docendi muneri Cæsar in primo templo Michaelem Sidonium præficit, Moguntini vicarium episcopum. Is inter alia multas habuit de sacrificio missæ, quod vocant, conciones, quæ postea fuerunt ab ipso typis euulgatæ. cùm autem in ipsorum templis magna esset ciuium solicitudo, pontificij passim ablata pecunia, tenuiores, vt interesse vellent, solicitasse dicuntur. Frequentissimus fuit hic conuentus: aderant electores omnes, & in his Adolfus Coloniensis, & Mauricius. venit etiam eò rex Ferdinandus & cardinalis Tridentinus, & Henricus Brunsuicensis, & Cliuensis, & soror Cæsaris Maria, & neptis, Lotharingiæ vidua. Calendis Septembris fit initiũ. ibi cùm Maximilianus Austriacus, nomine Cæsaris pauca quædam esset præfatus: de scripto Cæsar, per scribam, vti fieri solet, proponit, & de sua in communem patriam voluntate locutus, ante biennium * se conuentus egisse dicit Vuormaciæ, vt simultatem omnem componeret: cùm verò pauci quidam adessent, actionem omnem transtulisse Ratisbonam, * quo & ipse primus omnium venerit, licet valetudine tum vteretur admodum tenui: cunque cæterorum aduentum expectaret, quibus ea de re scripsisset, vix paucos tamen sibi præsto fuisse, quorum nonnulli deinde se minimè conscio discesserint: eo cognito, se reliquis etiam abeundi fecisse potestatem: sic adeò conuentum illum fuisse, nullo cum fructu, neque sine ludibrio, dissolutum: & quum astu quorundam atque detrectationibus id factum esse cognosceret, necessariò sibi adhibendum fuisse remedium: ideoque missis literis, * quid sui esset propositi, & quomodo religionis hoc dissidium legitimè componi vellet, multò antè significasse: postea verò, quàm fœlicem euentum sui consilij Deus dedit, comitia se denunciasse * statim, vt de communi ipsorum voluntate atque suffragio decernat quod sit ex vsu reipublicæ: sed quia dissidium religionis, causa sit omnis perturbationis Germaniæ, &, nisi componatur, pax omninò constitui non possit: & verò sua potissimùm opera, quum id sæpe ab se flagitassent, indictum sit & inchoatum Tridenti concilium, ideò se primam & potissimam velle huius rei deliberationem esse: quemadmodum verò pacem omnes colere debeant, id esse iam antè * decretum. verúntamen si quid in eo putent esse corrigendum aut amplius declarandum, libenter auditurum rationes ipsorum: vt etiam ius administretur, inprimis esse curandum: nam ad infamiam & detrimentum Germaniæ pertinere, quod iam per aliquod tempus nullum ius dicitur: decretum quidem antè fuisse, quomodo sit constituenda Camera, sed quò minus id factum sit, incidisse quædam: nuper autem principes aliquot atque ciuitates fidem dedisse, iudicio, quod ipse daret, se parituros

1547

Michaël Sidonius missæ propugnator.

Initium conuentus Augustani.

Pag. 459.

Pag. 503.

Pag. 506.

Pag. 579.

Responsum Ordinum ad hanc de concilio propositionem, vide pag. 595.

Pag. 223. 227.

De constituenda Camera, Quid deinde actum vide pag. 647.

1547 parituros esse,* & sumptum etiam in eo facturos: itaque petere, vt huius rei procurationem suæ fidei permittant, & sumptum, pro sua quisque virili parte, conferant: daturum enim operam, vt in eum consessum homines idonei recipiantur, qui data fide per iusiurandum, æquabile ius omnibus dicant: & quia propter intermissum aliquandiu iudicium, causarum & litium numerus valde sit auctus, videri sibi consultum, vt loco suplementi decem præterea iudices, ad consuetum numerum extra ordinem adijciantur: de querimonijs autem ecclesiasticorum, propter ereptam ipsis iurisdictionem atque bona, velle se cognoscere, & offensionem omnem tollere, si possit: de Turcicis auxilijs placere sibi actionem differri, donec Ferdinandus rex frater venerit, qui & de pactis inducijs, & quid in posterum fieri oporteat, sit explicaturus: postremò, priuatas quorundam deliberationes atque congressus non sibi probari: nam ijs impediri publicas actiones, ac sæpe fieri, vt persuasionibus, à sententia concepta multi reuocentur: id autem in publicis Imperij conuentibus non esse decorum neque ferendum: quid enim quisque sentiat, palàm debere in consessu & liberè pronunciari: hæc esse, de quibus, ad ipsos referre voluerit, & petere, vt de ijs quàmprimum agant, & quid sit ipsorum voluntatis, demonstrent.

Pag. 578. 581.

Petrus Aloisius Papæ filius Placentia trucidatur.

Gonzaga Placentiā occupat.

Huius mensis die decimo, Petrus Aloisius, Pauli tertij filius, Placentiæ, domi suæ cōfoditur, & paulò pòst, Ferdinandus Gonzaga, Cæsaris per Insubriam præfectus, vrbem occupat. eius rei nuncius intra paucos dies peruenit Augustam, & ex eo, quod Cæsari nunciatum esse dicebant, communicata principibus fuit rei gestæ historia, scripto comprehensa. narratio tota pertinet ad infamiam & vituperationem Petri Aloisij: sic autem res habet, vt quidem in eo scripto recitatur. Quum facta * permutatione, factus esset Placentiæ dux atque Parmæ, Petrus Aloisius, multa fecit contra ius & æquum, & asperitate sua nullum non ordinem offendit, & inter alios, Hieronymum Palauicinum spoliauit bonis: & quum is vitandi periculi causa, Cremam sese recepisset, Venetorum ditionis oppidum, vxorem eius atq; liberos in carcerem coniecit. Quum ea res ad maiorem aliquem motum spectaret, cardinalis Tridentinus, qui Farnesiorum familiæ bene vellet, datis literis intercedit, sed Aloisius alienè respondet. venit postea Tridentum Octauius è castris Cæsaris, domum rediturus: ei cardinalis rem omnem exponit, rogat vt ad patrem intercedat. gerit ille morem, & postea renunciat, fore, vt Hieronymus in gratiam recipiatur, modò veniat ipse & supplex condonari sibi petat. Cùm autem esset metus, ne violata fide grauius quid in eum fieret, cardinalis non magno cum comitatu Cremam proficiscitur, & Hieronymum accersit: is veritus insidias, non prius accessit, quàm de cardinali certò sciret. vbi sermonem &

Pag. 428.

Hieronymus Palauicinus spoliatur bonis.

1547

...m & consilia contulissent, & suam operam cardinalis prolixè deferret, iter ambo suscipiunt. Cardinalis autem è suis vnum & alterum permittit ad Aloisium, qui de suo & Hieronymi aduentu docerent: ibi tum ille diuersum ab eo, quod Octauius filius antè significauerat, renunciat, neq; se posse illum restituere, demonstrat. Et quanquam legati, viri graues atque prudentes, multa dicerent hominis mitigandi causa, ille tamen in eo perstitit. Itaque Tridentinus, vbi Palauicinum Cremam reduxisset, domum reuertit. Iam antea verò quidam ex nobilitate, qui Aloisium etiam oderant, in ipsius caput atque vitam coniurarant. hi conductis aliquot sicarijs, occasionem expectant, & eo stipati satellitio subinde prodeunt separatim in publicum, &, pro se quisque, propter inimicitias priuatas istud fieri, præ se ferunt: atque interim è suis priuatim singuli percontantur, an in vlciscenda iniuria fidelem operam ipsis nauare velint, quam ab aulæ præfecto Aloisij sibi factam esse dicebant: illi suam operam non in eo tantùm, sed in ipso quoq; domino trucidando pollicentur. Sub hoc ipsum tẽpus Aloisio scribit Paulus tertius pater, vt à decima Septembris die sibi caueat: astra enim ei prænunciare cladẽ aliquã insignẽ. erat enim Paulus pontifex nõ astrologiæ modò, sed & necromantiæ, sicuti pro certo confirmatur, admodũ studiosus. ijs acceptis literis, Aloisius erat in metu & solicitudine: cunq; dies ille venisset, magno cum comitatu, lectica deportatus, arcẽ egreditur, vt vrbis munitionẽ, quam instituerat, videret. aderant etiam coniurati: sed cùm ibi nõ possent, quod vellent, exequi, subsistunt, & quum ille domũ rediret, comitantur, & tanquam officij causa, præcedunt, numero XXXVI: & vbi iam in arcem cum lectica peruenisset, è vestigio pontem pensilem ad se reducunt, ne quis præterea subsequi posset. ibi continuò strictis mucronibus illum petunt, & acerbè tyrannum increpantes, in lectica confodiunt, & vnà sacrificum quendam & stabuli præfectum & satellites quinque Germanos trucidant. postea per arcem discurrunt & omnia diripiunt, maxima vi pecuniæ reperta, quam ille munitioni vrbis designauerat. Interea fit ciuium concursus ad arcem, & quid rei sit, quæritur, cum fremitus atque clamor intus exaudiretur: illi de sublimi respondent, se occidisse tyrannum, & ciuitati pristinam recuperasse libertatem. cùm autem eius rei vix ægrè fidem facerent, interposita cautione ciuium, & impunitate promissa, corpus exanime, cathena religatum ex muro suspendunt, & agitatum aliquandiu præcipitant in fossam. Accurrit populus, & pugionibus atque pedibus illum petunt. tanta erat acerbitas odij. pòst, re deliberata, per celeres equos, Ferdinando Gonzagæ, quid actum sit, enunciant, & Cæsaris clientelæ sese dedunt, & auxilia sibi quam primùm mitti postulant. Ille statim præsidium eò mittit & occupata vrbe, in Cæsaris fidem per iusiurandum illos adigit. pòst,

Paulus Papa astrologus & necromanticus. Vide etiam pag. 669.

Parmenses se Cæsari dedunt.

1547 ad Cæsarem omnia perscribit, & quid sit ipsius voluntatis, rogat. Parmenses etiam, vt Cæsari sese permitterent, solicitati fuerunt: sed hi, missis ad pontificem literis, in eius fide velle permanere, neque se recusare dicunt, quò minus interfecto parente, filium Octauium pro principe agnoscant. Hæc est eorum summa, quæ Cæsari nunciata fuisse dicebant ipsius familiares, & quæ spargebant, inter ordines: alij verò longè secus commemorant, & consultò rem actam esse, & paucissimis horis à facta cæde, Gonzagam ad portas vrbis adfuisse cum præsidio dicunt: sed affirmare nihil possum. Vtcunque sit, impium & sceleratum inprimis hominem fuisse Petrum Aloisium, fatentur omnes: & extant Italorum libelli, qui nefarias illius libidines enumerant, in quibus hoc est omniū inprimis memorabile, quòd Cosmum Cherium, episcopum Fanensem, per vim stuprasse dicitur, vsus opera suorum, qui illum distinerent. quod quidem facinus misero illi sic doluisse ferunt, vt præ mœrore & indignitate rei postea sit extinctus. neque desunt, qui venenum ei datum ab illo fuisse putant, ne flagitium illud ad Cæsarem deferret. Paulus nihilo secius impensè filium amabat, & ad ipsius amplificationem omne studium conuertit, & quum de flagitijs nonnunquam audiret, non admodum ægrè tulisse, & hoc solum fertur consueuisse dicere, hæc illum vitia non se commonstratore didicisse.

Impietas nefanda Aloisij spurij Papæ. De quo etiam, pag. 668.

Quomodo consilij patres, Tridento relicto Bononiam migrarint, suprà diximus: * illud verò Cæsar grauissimè tulit, & iam cùm Augustam venisset, author senatui principum fuit, vt de eo pontificem interpellarent. Itaque decimo quarto die Septembris, episcopi datis ad eum literis, Germaniæ statum atque periculum exponunt, & illud auerti potuisse dicunt, si maturè fuisset adhibitum nascenti morbo remedium, concilium videlicet publicum, de quo Cæsarem non semel interpellarint, vt intra Germaniæ fines illud procuraret. quò nimirùm eius regionis episcopi, quorum inprimis interfsit, adesse possent: cùm enim ipsorum sit ampla iurisdictio, non esse commodum, hoc præsertim tempore, longius à suis abesse finibus: diligentia tandem Cæsaris, quum Mantuam * & Vicentiam * nemo venisset, indictum * quidem esse concilium & inchoatum, * sed extra fines Germaniæ, Tridenti scilicet, quod ad Italiam magis pertineat: hac etiam de causa perpaucos eò venisse Germanos: neque sane potuisse, præsertim belli tempore, omnibus vndique vijs obsessis & interclusis: nunc autem ea depulsa tempestate, quum in ipsum ferè portum esset peruentum, & bona quædam spes animos omnium teneret, præter omnem expectationem aliò transferri, vel diuidi potius concilium, in quo salus fuisset tota collocata reipublicæ: vehementer hoc sibi dolere propter impendens periculum: iam enim totos XXVII annos conflictari Germaniam

Concil. Trident. bipartitum. Pag. 575.

Episcoporū Germaniæ literæ ad Papam.

Ad has literas responsum, vide pag. 601.

Vt videre est, pag. 307. 319. 329. 332. 344. Pag. 407. 486.

cum

tim nouis & perniciosis dogmatis atque sectis, & episcoporum authoritatem propè omnem iacere,& in hac vastitate rerum atque confusione infinita hominum millia de salute periclitari: breuiter, hoc tàm pestilenti malo vitiatum & corruptum esse, quicquid antea syncerum fuit, & diuulsos inuicem ordines Imperij. nullam inter se colere amicitiam: in his tot tantisque malis vnicum habere seperfugium ad ecclesiam apostolicam: orare igitur maiorem in modum, & per Germaniæ salutem, vt concilium restituat: id si faciat, nihil esse, quod non ab ipsis debeat expectare: sin autem, non sibi apparére, vnde petant auxilium: nam vndique ventos atque procellas imminére, quibus depellendis ecclesiam Romanam Deus constituerit, veluti propugnaculum aliquod & rupem firmissimam: habeat igitur eorum, quæ postulent, rationem, & cogitet posse fieri, nisi prouideat, vt aliæ rationes ineantur atque consilia, causam hanc expediendi: quod superest, orare, vt hæc boni consulat: nam vt ità scribant, & officio & temporis conditione sese cogi. 1547

His etiam diebus Angli maximo prælio Scotos deuincunt, ductore Somerseto regis auunculo. Belli causa fuit eadem quæ prius, *Henrico rege, nempe, quòd Scoti pactam Eduardo regi sponsam non darent. * post eam victoriam Angli progressi multa per Scotiam occupant, & suos fines longinquè proferunt. *Anglorũ in Scotos victoria.* *Pag.434.* *Vide pag.621.*

De postulatis * Cæsaris non idem sentiebant omnes. nam è septemuiris, qui sunt ecclesiastici, concilium Tridentinum vrgebant sine omni conditione: Palatinus autem & Mauricius, & Brandeburgenses legati non illud recusabant, modò liberum esset atque pium, in quo pontifex minimè præsidiat, & episcopis remittat iusiurandum, & ipsorum quoque theologi decidendi facultatem habeant, & decreta iam facta retractentur: cæteri verò principes ac ordines instabant, vt concilium continuetur, vt protestantes accepta fide publica, audiantur & decretis parére cogantur. Eorum omnium sententijs cognitis, Cæsar Octobris die decimo octauo respondet, & vt omnes concilio se submittant, petit, & cum Palatino atque Mauricio priuatim agit, vt assentiantur. Et Palatinus quidem territatus fuit etiam, nisi morem gereret, ob recentem anni superioris offensionem, vti diximus, * cùm vix ea cicatrix coaluisset. Mauricius, qui & socerum Lantgrauium cuperet liberari, & nuper admodum esset auctus à Cęsare, * faciundum aliquid sibi videbat. Itaque cùm Cæsar eis prolixè de sua voluntate per internuncios promitteret, & vt ipsius fidei rem permitterent, flagitaret, illi demùm Octobris die vigesimo quarto assentiuntur. Reliquæ solum erant ciuitates, quæ magni rem esse periculi videbant, submittere se concilij decretis indifferenter. cum ijs Granuellanus & Hasius diu multumque agebant: atque interim fa- *Pag. 591.* *Variantes sententia pontificiorũ & protestantiũ de concilio Tridentino.* *Protestantes soliscitantur vt subscribant cõcilio.* *Protestantes quidam illecti aut territi concilio assentiuntur.* *Pag.559.* *Pag.578.* *Ciuitatum de cõcilio difficultates.*

1547 ma per vrbem diuulgata fuit, illos esse præfractos, qui recusarent id quod iam principes omnes comprobassent: auditæ quoque fuerunt comminationes, futurum, vt acrius multò, quàm nuper, plectantur. Tandem fuit inuenta ratio, vt & Cæsari satisfieret, & ipsis etiam esset cautum. etenim vocati ad Cæsarem: vt ipsi responsa principum corrigant, non suum esse dicunt, & simul scriptum ei tradunt, quo testificantur, quibus ipsi conditionibus concilium probent. Cæsar, eorum audito sermone, per Seldium respondet, sibi pergratum esse, quod reliquorum exemplo rem sibi permittant, & cæteris consentiant. Ità plus eis tribuebat, quàm ipsi vellent: nec enim consenserant alijs, verùm inuidiæ declinandæ causa nolebant principum sententiam conuellere, & tamen, ne quid in posterum esset fraudi, quomodo concilium ipsis placeret, scripto explicabant, vt aliquando suæ voluntatis extaret documentum. fuit hoc sub exitum Octobris, & eodem tempore Ferdinandus rex, pòst etiam Brandeburgicus elector eò venit. Cæsar ergò mox cardinalem Tidentinum, initio Nouembris Romam celeriter mittit, vt pontificem, de synodo reuocanda Tridentum, interpellaret.

Cæs. ad ciuit. sermonem respons.

Legatus Cæsaris ad Papã pro continuatione concilij, vide pag. 599.

Literæ ad ordines pro Lantgr.

Nouembri mense, vxor Lantgrauij, Christina, & filij, & delecti quidam cõsiliarij, missis literis ad omneis principes ac ordines Imperij qua ratione sit ille captus, quum fide publica venisset Halam, exponunt: & quia conditiones omnes à Cæsare præscriptæ, *quæ quidem præstari iam possint atq; debeant, sint impletæ, * depensa pecunia, * liberatus Henricus Brunsuicensis cum filio, cõfœderatorum literæ omnes exhibitæ, iusiurandum nobilitatis & fideiussorũ interposita cautio, * tormenta omnia tradita, diruta propugnacula: deinde, quia parati sint neque recusent ipsimet esse obsides, donec reliquis etiã satisfiat, magno se cum animi dolore & cruciatu hanc illius tàm indignam sortem & captiuitatem aspicere: nam prius quàm Halam iret, non sic afflictas fuisse res ipsius, quin ad tempus potuerit arces contra vim hostilem defendere: hoc etiam Cæsaris legatos, qui pòst ijs locis fuerunt, posse testificari: verùm misericordia populi, bello pacem antetulisse: quapropter orare vehementer, intercedant apud Cæsarem, & omne studium eò conuertant, vt quamprimũ libertati restitutus, domum redeat: nam si diutius detineatur, futurum id ipsius maximo cum valetudinis detrimento. Rei verò conficiendæ causa, Lantgrauij coniunx venit Augustam, & tum ipsa, tum per Mauricium & Brandeburgicum solicitat principes, vt interueniant. Eo cognito, Cæsar, prius quàm intercederetur, Nouembris die vigesimo quinto refert ad ordines. audire se quibus de rebus ad ipsos delatum sit: & quia varij sint hominum sermones, velle se rem omnem recitare simpliciter. Et primò quidem, inquit, anno superiori, cùm Smalcaldici prope

Pag. 581.
Pag. 585.
Pag. 583.
Pag. 585.

Cæsar. excusatio ad ordines de Lantgrauio captiuo.

Giengam

Giengam castra * posuissent, Lantgrauius, per Adamũ * Trottum, 1547
interueniente Ioanne Marchione Brandeburgico,* pacem solicita- *Pag. 556.*
bat. sed responsum à me tulit, hanc solam esse conditionem, vt se *Pag. 571.*
mihi sisteret, ac sine pactione omni dederet. domum deinde reuersus ab illa fuga, subinde per Mauricium ducem, diuersis locis, Hailbrunæ, Vlmæ, Norlingæ, Egræ, pro se tantùm idem egit, nulla neque Ioannis Friderici, neque sociorum facta mentione: sed & quum in Saxoniam irem, id ipsum vrgere non destitit. Ad ea respondi Mauricio, quòd tam grauiter & toties in me deliquisset Lantgrauius nulla cautione mihi satisfieri posse, nisi se mihi sisteret,* & arces omneis meæ potestati permitteret. Capto autem Sa- *Pag. 581.*
xone, * quum videret omnem belli molem in se conuersum iri, Li- *Pag. 577.*
psiam venit,* & incommodas aliquot conditiones proponit. Inter- *Pag. 580.*
cedebant Mauricius & Brandeburgicus, neque recusabant se mihi
sistere pro illo, * donec impleslet conditiones: ego verò, qui iudica- *Vti fecerunt, pag. 582.*
rem valde esse indignum & iniquum, vt ij, quorum esset in me spectata fides atque voluntas, alienum periculum in se reciperent, sponsionem illam reieci, & ipsum vnũ poscebam. Non multò post,
bello confecto Saxonico, & dedita Vuittemberga, * quũ transmis- *Pag. 579.*
so rursus Albi, tenerem iter in Hessiam: ille, digressus Lipsia, quendam ex nobilitate * misit in castra: & per Mauricium atque Brande- *Christoph. Eblebus, pag. 580.*
burgicum has leges proponit. velle sese mihi dedere, sine conditione, demoliri arces, & tormenta omnia tradere: solùm petebat, vt ex propugnaculis alterum sibi permitteretur, Zegenhemum aut Cassellum: deinde ex tormentis etiam, quantùm ad vnius loci præsidium satis esset. Ibi Mauricius & Brandeburgicus quærebant scire, si quidem ita sese dederet, quónam illud pertineret, & quousque esset accipiendum? Responsum illis bona fide fuit, fore,* vt ne- *Quemadmodũ etia pag. 584.*
que corporis pœnam vllam lueret, neque perpetuo carcere detineretur, neque bonis mulctaretur amplius, quàm pacis formula præscriberet: hoc etiam adiectum fuit, non oportere huius rei consci um esse Lantgrauium. Et hæc quidem ratio, præsentibus illis, comprehensa scripto, nec vlla spes alia fuit ostensa, quod ipsos etiam puto posse testificari. Sic igitur Halam * venit, & quum supplex *Pag. 583.*
mihi factus esset, Brandeburgicus rogabat, vellem ne affari illum, & præbere dextram, sicut alijs, quos in gratiam antè recepissem? respondi, vix esse decorum, vt id facerem prius, quàm sit omninò factus liber. Albano duci postea * mandabam, vt in arcem dedu- *Pag. 584. 585.*
ceret, & custodias ei poneret. Is Mauricio & Brandeburgico & Lantgrauio dat cœnam, & quum illum deinde sisteret, orta fuit disceptatio, & varij iactati sermones. qua re cognita, primam eius rei quæstionem esse volui, iure ne viderer an iniuria detinere captiuũ? hoc etiam clarè dicebam, potius quàm in suspitionem aliquam venire dicta mea patiar, concessurum esse, vt actione omni rescissa, do-

1547 mum redeat Lantgrauius, quo mihi meum institutum persequi liceret. Tum Mauricius atque Brandeburgicus fatebantur ipsi, nil à me factum esse iniquè, & ad omneis velle excusare, si qui fortè secus loquantur: hoc solum rogabant & deprecabantur, ne diuturnior eius esset captiuitas. huic ipsorum postulato respondi, velle me considerare prius & videre, ecquid ille pactis atque promissis satisfaciat. Iam verò, licet fore putabam, vt conditiones impleret, tamen non est nihil quod in eo requiram. nam neque literas & arcana Smalcaldici fœderis exhibuit, vti promiserat, nec arces etiam est demolitus, vt oportuit, & non ità pridem solicitauit custodes, vt præter datam mihi fidem, ei morem gererent. Hæc vobis explicare volui nudè & simpliciter, vt res tota & æquitas causæ vobis planè constaret. Hanc Cæsaris narrationem ordines eodem die Mauricio & Brandeburgico renunciant: hi postridie respondent. Et antea semper, & nunc etiam sese fateri, non esse, quòd Cæsarem hac in re criminentur, aut incusent: verùntamen & cum Ferdinando rege, priusquàm è castris ante Vuittembergam domum rediret, & cum Cæsaris consiliarijs, paucis quidem illis, variam & arcanam actionem sibi fuisse: ac fieri posse vt ex imperitia linguæ sit aliquid admissum erroris, neque se multum super eo velle disceptare: nam vt cunque res habeat, se quidem, vt & innoxiæ multitudini parceretur, & Germaniæ restitueretur optatum ocium, authores fuisse Lantgrauio, quum de captiuitate & custodia nihil suspicarentur, vt Halam profectus, veniam exposceret, & pacis conditiones non repudiaret: quòd autem amissa libertate, captiuus adhuc quidem detineatur, non sine magno valetudinis periculo, quàm hoc sit cum honoris & existimationis ipsorum dispendio coniunctum, neminem esse qui non videat: itaque petere maiorem in modum, vt vnà secum ad Cæsarem intercedant, & deprecentur, vt ipsorum, qui fidelem operam Imperio nauarint, potius, quàm Lantgrauij rationem habeat, neque sibi grauius aliquid accidere patiatur, sed illum libertati restituat, præsertim, quũ & conditiones ferè sint omnes impletæ, * & amplissimis cautionibus in omnem partem Cæsari sit prospectum. Sic ergò communi nomine interceditur: & Lantgrauij quidem vxor, Mariam sororem Cæsaris adhibuit adiutricem: sed nihil profectum fuit. Et quia Mauricius atque Brandeburgicus, Lantgrauij filijs per interpositam fidem sese dicebant obligatos esse, quandiu ille detineretur, Ioannem Liranum Cæsar mittit ad Lantgrauium, qui tùm erat Norlingæ, nuper eò traductus ab Hispanis. per eum literas omneis repetit, etiam illas, quibus ei publicè cauerant, ipse, non ab se, verùm à filijs eas asseruari dicit atque consiliarijs: etiamsi scribat, frustrà tamen id fieri: nam abeunti dixisse, non se reddituros, nisi prius ipso liberato: verùntamen, si de suæ liberationis

Ordines narrãt Brandeburg. & Mauricio quid Cæs. cum illis egerit.

Vt fit pag. 596.

Liranus ad Lãtgrauiũ missus, literas omnes obligatorias ab eo repetit. Idem fit pag. 690.

tionis

tionis tempore certi quid à Cæsare cognoscat, omnem operam esse daturum, vt reddant. Eo responso minimè Cæsar contentus, paulò post remotis ab eo familiaribus, vnum & alterum ei tantùm relinquit.

Sub exitum Nouembris, Petrus Martyr, Florentinus, Argentorato, vbi iam per annos quinque magna cum laude docuerat, permittente senatu, proficiscitur in Angliam, vocatus ab archiepiscopo Cantuariensi, de voluntate regis, & sacris literis interpretandis, Oxoniæ præficitur. erat ei socius itineris Bernardinus Ochinus Senensis: qui, cùm summæ fuisset apud Italos authoritatis ob eloquentiam & opinionem virtutis, relicto vitæ genere monastico, ad puriorem doctrinam sese conuerterat, & principio, Geneuam, inde profectus Augustam, conciones aliquot suas euulgauerat. Ad hoc ferè tempus, Henrici regis, * de religione decreta, de quibus libro duodecimo diximus, edicto publico per Angliam abolentur, & è templis remouentur imagines atque statuæ. fuit hoc ecclesiarum emendationis initium. Cardinalis Tridentinus nona die Decembris, in frequentissimo senatu cardinalium, præsente pontifice, rem proponit, vt erat iussus, & quantos labores atque pericula Cæsar, concilij causa susceperit, multis grauibusque verbis exponit, & nunc eò rem esse deductam ait illius diligentia & authoritate, vt omnes ordines * concilio parére velint. rogat igitur per omnia sacra, Cæsaris & Ferdinandi regis, & totius Imperij nomine, primùm, vt patres, qui Bononiæ sint, Tridentum reuerti iubeat, ad perficiendum opus inchoatum, & reipublicæ perquàm necessarium: deinde, legatum vnum aut alterum mittat in Germaniam, vt de ipsorum consilio modus aliquis rectè viuendi constituatur, ad exitum vsque concilij, & vt emendatio fiat ordinis ecclesiastici: postremò, consideret etiam atque statuat, si concilij tempore pontificem decedere contingat, vtrum eligendi potestas penes concilij patres, an verò cardinales esse debeat. ne, quum in eum casum fortè res deueniet, noui motus excitentur. Quinto pòst die, quàm Tridentinus orasset, Iacobus Mendoza, Cæsaris mandatu, eodem in auditorio, loquitur in eandem sententiam: &, si vel dilationem vel excusationem aliquam pontifex interponeret, in mandatis habere se dicit, vt cæterorum regum atque principum legatis adhibitis, palàm de vitio synodi profiteatur. Hoc ipso die, qui Decembris erat dies decimus quartus, Rhemorum archiepiscopus, * quem æstate superiori cardinalem esse creatum diximus, Galliæ regis nomine Romam profectus, ad pontificem atque cardinales orationem habet. Initiò, regem Franciscum vita defunctum laudat, inter alia, quòd reliquorũ etiam principũ iuris ac libertatis ità fuerit amans, vt nullum vnquam discrimen atq; sumptũ recusarit: ab eius autem

Petrus Martyr proficiscitur in Angliam. *De quib. etiã pag. 807. 808.*

Bernardinus Ochinus.

Pag. 346.

Reformatio ecclesiarum per Angliam.

Cardinalis Tridentini oratio coram pontifice et cardinalibus.

Pag. 595.

Legati Cæs. oratio corã pontif.

Cardinalis Lotharingi oratio coram pontifice.

Pag. 587.

1547 moribus & ingenio, filium, Henricum regem minimè degenerare: qui simul ac magistratum inijsset, ac funus parenti fecisset, nihil potius neque prius habuerit, quàm vt suam erga sedem Romanam voluntatem & obseruantiam declararet: nimirùm, Galliæ regum tàm esse multa & illustria in pontifices Romanos officia, vt facilè primum locum obtineant, & cæterarum nationum studijs antecedant: & quum hodierno die magna sit multorum proteruitas, qui huius loci maiestatē quotidie maledictis incessant & oppugnent, maximi sanè rem esse momenti, quòd in hoc ipso tempore, potentissimus rex, vt primogenitum ecclesiæ filium & antesignanum nationis Christianæ decet, se suaque omnia submittat ecclesiæ, suasque facultates omneis, pro illius dignitate conseruanda polliceatur: optare quidem illum inprimis, hæc omnia coràm exponere, & ipsius os atque vultum augustissimum intueri, sed varijs negocijs occupatum atque distentum, nec ipsum adesse, neque citius per alium hoc efficere potuisse: perpendant igitur ista secum, & ita se comparent, vt rex amari se ab ipsis intelligat: cùm enim respublica præmio contineatur atque pœna, curandum ipsis esse, vt pios atque iustos principes benignitate in officio retineant, quos autem vel ipsorum imminuere maiestatem apertè vel cuniculis euertere cognoscunt, eorum insaniam & audaciam sic reprimant, vt, quem diuinitus acceperunt gladium, non esse retusum aut hebetem sentiri possit: neque tamen illud sic accipiendum esse, quasi de ipsorum & seueritate & prudentia dubitet, aut aliquam ipsis de aliquo suspitionem commouere velit, sed vt ex contentione rectè factorū eluceat regis in ipsos beneuolentia: sacris legibus esse cautum, vt statim atque summum hoc sacerdotium iniuerint pontifices Romani, legatos in Galliam mittant, amicitiæ firmandæ causa: regem igitur, inito nuper magistratu, voluisse eodem officij genere sanctissimam hanc sedem cohonestare: quod ergò fœlix atque faustum sit, regem Christianissimum in ecclesiæ gremium pontifex admittat, & omnem ab ipso fidem ac amicitiam expectet, & quod reliquum est, operam det, ne quid accipiat ecclesia detrimenti: scire enim ipsum, quàm paruis initijs olim exarserint factiones, quum nemo se conatibus improborum opponeret: eius rei documentum esse in Ioanne XIII. in Gregorio VII. in Paschali III. multisque alijs, qui in maximas calamitates inciderint, donec, qui secuti sunt illos, pontifices, Galliæ regum auxilijs dignitatem amissam recuperarunt, & in his, Alexander tertius, qui Fridericum Sueuum Cæsarem ad æquam pacem adegerit, & ereptam ecclesiæ libertatem, ac designandi pontificis iura vindicarit. Galliæ rex, quòd interfecto * Petro Aloisio, pontificis animum esse vehementer exulceratum sciret, & propter translatum * Tridento concilium, offensionem augeri videret, tempus hoc idoneum esse

Rempub. præmio & pœna cōtineri.

Pag. 598.
Pag. 575.
Occasionē Gallus venatur.

esse iudicabat, quo suum ad vsum atque compendium istud traduceret: itaque missis crebrò legatis ad pontificem, & suam operam professus, vti iam dictum est, animū illius augebat & confirmabat. 1547

Pontifex, vbi postulata Tridentini & Mendozæ cognouit, velle se dicit cum patribus, qui Bononiæ sint, deliberare, & ad cæteros etiam orbis Christiani principes rem deferre. Tridentinus ergò, quū aliud responsum impetrari non posset, domum reuertit, relicto ibi Mendoza, cui Cæsar, vt reliqua perficeret, mandauerat. Pontifex autem Decembris die decimo sexto, datis literis ad suum in concilio legatum primarium, Ioannem Mariam Montanum, cardinalem, Tridentinus ait, his proximis diebus, nomine Cæsaris mihi retulit, quemadmodum cuncta Germania concilio se submiserit: itáque & illius & Ferdinandi regis & Imperij totius nomine petijt, darem operam, vt Tridenti concilium continuetur: idem deinde petijt Iacobus Mendoza, conuocatis aliorum quoque principum legatis, & ne qua fieret mora, flagitauit: ego autem cum cardinalib9 re communicata, concilij patres consulendos esse duxi, ne quid temere fieret, & vt decreta iam facta, tàm illud de transferendo concilio, quàm reliqua permanerent inuiolata: quum ergò de Germaniæ salute valde sim solicitus, neque Cæsaris causa velim interponi moram, iubeo, vt implorato numine spiritus sancti, patribus rem omnem exponas, & quid respondendum Cæsari esse putetis, quàmprimum ad me perscribas. Montanus, vt erat præceptum, in consilium rem adducit, postea pontifici rescribit. Quanquam Tridento sit Bononiam legitimè translatum concilium: etsi palàm in consessu patrum, quo die de transferendo concilio decretum factum fuit, admoniti sint omnes, vt Bononiam peterent: licet ipse cæteriq; patres Bononia deinde missis literis Tridentum, amanter cohortati sint ad suscipiendum iter, aliquos tamen ad hunc vsque diem ibi permanere: quæ sanè res ad concilij contemptum pertineat, & multos offendat: patres ergò non videre, quomodò salua dignitate & existimatione synodi, de reditu deliberari possit, nisi, qui sunt Tridenti, Bononiam prius accedant, & sese reliquis coniungant, & cōcilij potestatem agnoscant: deinde, opus esse, vt patribus antè caueatur, fore videlicet, vt concilio sese Germania summitat, eiúsque decreta comprobet, quæ vel iam facta sunt, vel in posterum fient, sic, vt à nullo retractentur: adhæc, quia rumor increbuit, populare futurum esse concilium, cupere sibi patres, hoc etiam nomine prius caueri: nam si locum illud habere debeat, ordinem omnem conciliorum atque modum, inde ab apostolis ad hanc ætatem vsque deductum, immutatum iri: cupere etiam scire, quomodò ipsis cauebitur, vt tutò libereque possint ibi singuli commorari, & quum videbitur, illinc discedere, nemine prorsus impediente: postremò, & hāc esse necessariam cautionem, vt quum certis de causis maiori parti

Pontific. ad Tridentini & Mendoza respons.

Pontificis ad suum legatum in Concilio litera.

Legati ad Pontificem responsio.

Populare concilium.

1547 visum fuerit, liceat patribus aliò deflectere, & concilium deducere: item, quum apparebit, ijs causis, ob quas indictum fuit concilium, satisfactum esse, liberum sit patribus finem imponere atque cessare: hæc esse, quæ patres, à multa deliberatione, quum sancti spiritus numen inuocassent, ad ipsius postulata responderint, & orare, vt boni consulat. His redditis literis, pontifex, Decembris die vigesimo septimo, peracta missa, legatum Cæsaris, Mendozam, in cœtum cardinalium accersit, & quid synodus Bononiensis responderit, exponit, eamque sententiam sibi & Cardinalibus non improbari demonstrat, vt iuri consentaneam: ad se quod attinet, nihil esse quod non Germaniæ causa velit: hoc ipsum adeò Cæsarem testificari posse: nihil enim, quod ad boni pastoris & amantissimi parentis officium pertineat, ab se prætermissum: videre se quidem, quid Cæsar, quid Ferdinandus rex & Imperij ordines petant, sed existimare hoc ab illis ità flagitari, modò sit cum reliquarum nationum pace commodoque coniunctum, & cum ecclesiæ libertate. Mendoza, quum videret pontificem habere cœtum illum Bononiæ, pro cōcilio statuit omninò protestari contrà mox è vestigio: sed intercedente collegij decano & nonnullis cardinalibus, placuit responsum hoc Cæsari renunciandum, & eius expectandas esse literas, & in vigesimū vsque diem protestationem differri oportere. Quum ergò tūc Cęsari Mendoza rem omnem perscriberet, pontifex etiam ad episcoporum Germaniæ literas, de quibus antè * diximus, calendis Ianuarij respondet. & ipsorum laudata pietate, quòd de republica soliciti sint in his hæreticorum & seditiosorum hominum motib⁹, causam ait subesse grauem atq; legitimam: nam & se vehementer angi solicitudine ista: &, quoniam hoc ad suum pastorale munus propriè pertineat, nullum sibi tempus abire, quo non de remedio cogitet: hac etiam de causa, statim à suscepto pōtificatu decurrisse ad illud, cuius & ipsi mentionem faciant, perfugium, & sua sponte conciliū indixisse, Mantuæ * primùm, deinde Vicentiæ: * sed cùm id frustrà fieret, * Tridentum ad eam rem delegisse, oppidum in ipsis Germaniæ finibus positum, quò sine periculo veniri posset: cunque sub illud ipsum tempus bellum exortum impediret aditum, se, qui legatos eò misisset, necessariò distulisse rem in aliud tempus, ac deinde facta pace rursus denunciasse conuentum, dimissis in omneis partes literis: & quanquàm inter illud tempus atq; bellū postremum, annus & eò amplius intercessit, ex ipsis tamen eò neminem venisse, neque sanè misisse legatos, præter vnum aut alterū: nam vt metu finitimorum hæreticorum ipsis fortè non fuerit integrum, longius à suis abesse finibus, licuisse tamen per procuratores adesse: cuius ipse rei potestatem per literas fecisset: Tridentū verò non solùm ex Italia, sed ex longinquioribus etiam prouincijs magnū venisse numerū episcoporum & aliorum procerum, & summa illorū consen-

Pontificis responsio ad legatum Cæsaris.

Mendoza Pontificium responsum Cæsari rescribit.

Pontifex ad Episcopos German.
Pag. 594.

1548

Pag. 307. 319.
Pag. 329. 332. 344.
Pag. 407.

consensione multa ibi esse facta decreta, tum religionis tum disciplinæ, quibus non minima pars impiorum dogmatum, quæ defenduntur ab huius temporis hæreticis, refutata sint atque damnata: quæ sanè res & magnæ sibi voluptati fuerit, & causam dederit, cur eius loci minimè ipsum pœniteret, in quo tàm salutaris esset orbi Christiano senatus: quòd autem postea sit illinc* migratum, hoc nescio se factum esse, & nuncium hunc prius ad se fuisse delatum, quàm id fore suspicaretur: sed non esse dubium, quin eius rei potestatem habeat ipsa synodus, ideoque se putare legitimam subesse causam, cur ità fecerint, nisi rem aliter se habere, planè cognoscat: & licet pauci quidem ab eo discesserint, tamen non idcircò diuisum esse concilium: quid enim parti maiori placeat, considerari oportere: deinde non esse translatum in eam vrbem, quæ vel Tridento nimis longè distet, vel parum tuta sit & opportuna: nam neque nimis longum esse interuallum, & tum aëris salubritate, tum rerum omnium copia, tùm magnitudine & hospitalitate cumprimis eum locum esse celebrem & cōmendatum: quod autem sub ecclesiæ tutela sit ea ciuitas, ideò non debere minus tutum videri Germaniæ, quæ non solùm fidem & religionem Christianam, ab ecclesia, sed alia quoque multa liberalitatis monumenta quondam acceperit: huc etiam pertinere, quòd finitimi circùm principes atque populi sint in fide & clientela Cæsaris: & quanquàm hæc ità sint, tamen, vt ibi potissimum habeatur concilium, non se magnopere laborare, neque id sua permultum referre: quapropter si quis alius locus de communi patrum assensu delectus fuerit, non se recusare, modò ne inuiti sint ibi futuri patres: cur ipsi Tridentum rediri velint & cupiant, hanc adduci causam, vt eò libentius accedant Germani: laudare se quidem ipsorum desiderium atque conatum: neque dubitare, quantum ad ipsos pertinet, quin de loco non multùm sint anxij: cuiusmodi verò sint impedimenta, licere vt ex patrum literis, qui sunt Bononiæ, cognoscant: quòd autem aliquantò tardius ipsis respondeat, hanc esse causam, quòd non multò pòst ipsorum allatas literas, cardinalis Tridentinus* ad se venerit, missu Cæsaris: & quum illius atque etiam Iacobi Mendozæ postulata planè congruerent cum ipsorum literis, non se prius ipsis, quàm Cæsari, voluisse respondere: quum autem illi non priuatim modò secum, sed palàm etiam in senatu cardinalium rem istam sæpius egerint, se misso celeri nuncio,* consuluisse patres, Bononiæ congregatos, & eorum deinde responsum recitasse Mendozæ, cum Tridentinus* iam abijsset, cuius quidē responsi nunc mittat ipsis exemplum, vt videant, quid fieri oporteat prius, quàm de reditu deliberetur: quapropter hortari, vt ecclesiæ tranquillitati consulant, & cum cæteris Bononiam aut ipsi veniant, aut suos eò mittant legatos, & concilium ibi prosequantur,

pag. 575.
Pag. 599.
Pag. 601. 602.
Pag. 600.

1548 vel si locus fuerit visus minus idoneus, hoc ipsum vnà cum reliquis patribus ibi deliberent atque disceptent: quòd autem extremis literis perscribant, metuendum esse, ne cessante ipso, rationes aliæ suscipiantur, non eo se commoueri, propterea quod nullum sit ab se prætermissum officium, quem Deus in hac sede dignitatis, velut in specula collocarit, vt totius gregis, præcipuè tamen eorum, qui diuerterint ab alijs, curam habeat: quàm autem nihil in se desiderari possit, & quanto studio sit complexus Germaniam, id esse publicè notum: eoque se minus timere casum aliquem aduersum quò magis optimæ voluntatis in hac causa, laboris atque studij sibi sit conscius: de ipsis verò, deque Cæsare, quorum sit explorata constantia & integritas, ità se sentire, vt nihil inconsultò facturos existimet: quòd si autem aliud agetur, & contra Romanæ sedis authoritatem noua suscipientur consilia, non se quidem prohibere posse, quò minus id fiat & tentetur: nam ipsum architectum Christum, quando ecclesiæ Romanæ fundamenta iecit, futuras prænunciasse tempestates: verùm, vt conatus fœliciter succedat, & ventorum vlla vis ædificiũ hoc à Christo constructum euertat, minimè se vereri, eò quòd in firmissima petra consistat: non semel hoc ab alijs olim fuisse tentatum, sed fractis eorum conatibus, Deum in illis exemplum statuisse, quod omnes intueantur, vt quidem tàm recentibus quàm antiquis historijs demonstrari possit: si qui futuri sint igitur hodie, quos illorum ob oculos positæ clades atque pœnæ nihil moueant atque deterreant, eorum sanè vicem dolere sibi cumprimis ob imminentem calamitatem: vt autem in ea pietate atque fide, quam semper præstiterunt, ipsi permaneant, nec ab ecclesiæ dignitate remota cõsilia locum vllum habere suis in conuentibus patiantur, hortari se cumprimis, & ab ipsis etiam flagitare. Quum ergò pontifex & Bononiæ congregata synodus in sententia persisterent: Cæsaris legati, Bononiam ea de causa missi, Franciscus Vargas & Martinus Velascus, Ianuarij die decimo sexto, cùm senatum sibi dari postulassent, veniunt in consessum. Aderat cardinalis Montanus * & circiter quadraginta quatuor, tàm episcopi quàm eius ordinis alij proceres. Ibi Vargas, diploma, quo potestatem ei Cæsar agendi faciebat & collegæ, cùm nuper illud exhibuisset, repetit, & verba facturus interpellatur à præside concilij cardinali Montano. ijs in literis atque diplomate Cæsar, non concilium, sed conuentum Bononiensem vocat. Montanus ergò præfatus, quanquam, ait, hic cœtus non tenetur vllam orationem vestram audire, propterea quòd mandatũ à vobis exhibitum non pertinet ad hanc sanctam synodum, tamen, ne quis vllam habeat querimoniæ causam, non recusamus audire vos, ea cautione tamen, ne vel nobis aliquid dispendij, vobis autem emolumẽti quid actio ista pariat, & vt nobis liberum sit nihilo minus, continuare concilium, & progredi, & in quoscunq; contumaces

Legati Cæsaris missi Bononiam ad Concilium.

Hic Pontifex creatur, pa. 674.

Legatus Papæ ad Cæsaris Legatum.

1548

utrinque rebelles pœnam decernere, sacris legibus definitam. Post hæc Cæsaris orator Vargas, in acta publica referri petit hoc ipsum, quòd impeditus esset, quò minus ipse prior loqueretur: deinde, postquam literas, ait, Cæsaris fiducianas vidistis, quid in mandatis habeamus nunc explicabo: comparemus autem apud vos acturi de re longè maxima, & nō modò nos, verumetiam respublica tota Christiana summis precibus à vobis flagitat & poscit, vt in ea præstetis æquitatem. sic enim omnes iudicant, siquidem obstinatè perseuerabitis in sententia, quam non satis prouidè semel estis amplexi, futurū id maxima calamitate publica: si verò desistetis & Cæsari morem geretis, omnia fœliciter euentura: quod vt melius intelligi possit ab omnibus, rem totam paulò repetemus altius. nam ità planū fiet, & quàm perniciosè errabitis, nisi propositū mutetis, & quàm sit egregia Cæsaris in rempublicam voluntas: in eoque nihil ipsi de nostro, ne verbum quidem, addemus, verùm accepti mandati vestigijs immorabimur. Ibi denuò cardinalis Montanus, adsum & ego, inquit, huius sacrosancti concilij præses atq; legatus, à Paulo tertio pontifice, Petri successore, & in terris Christi vicario constitutus: adsunt & hi sanctissimi patres, vt concilium Tridento legitimè translatum, ad gloriam Dei hominumque salutem prosequamur. itaq; Cæsarem oramus, vt sententiam mutet, & nobis hac in re ferat opem, & concilij perturbatores coherceat: non nescit enim, qui sacris concilijs impedimentum aliquod inferunt, quicunque tandem illi sint, grauissimas committere pœnas ex præscripto legum: sed vtut res cadat, & quicunque demum adferantur terrores, non sumus tamen libertati & honori vel ecclesiæ vel concilij, nec etiam nostro defuturi. Quum deinde Vargas mandati literas palàm recitasset, ipsius collega protestationis formulam legit. Initiò commemoratur, quomodò Cæsar à Leone, ab Hadriano, à Clemente, & demum à Paulo tertio conciliū sæpe flagitarit, quum id Germani vehementer vrgerent: quomodò deinde Paulus tertius Mantuæ* primùm, deinde Vicentiæ,* postremò, quū ijs locis haberi non posset,* Tridenti illud indixerit de Cæsaris & reliquorum ordinum assensu, propterea quòd is locus, & Italis & Hispanis & Gallis & Germanis esset peropportunus, & rebus necessarijs minimè careret: quū igitur hęc esset synodo delecta sedes, legatos, inquit, pontifex eò misit, cardinales. Parisium, Moronum, Polum: Cæsaris etiam nomine venerunt episcopus Atrebatensis, eiusq; parens Granuellanus, & Iacob⁹ Mendoza: sed quum nec illud tempus pontifici satis videretur idoneū, actione dilata, rursus noui legati Roma venerunt. cardinales, Montanus, Cruceius, Polus, à Cæsare autem idem Mendoza & Franciscus Toletanus: aliorum quoque principum legati venerunt, & omnes vndique magno numero Tridentum confluebant: eodem verò tempore bellum Cæsar in Germania gerebat, tuendæ potissimùm

Legati Cæsaris Varga ad patres oratio.

Montani precatus.

Protestationis à concilio formula.

Pag. 307. 319.
Pag. 329. 332. 344.
Pag. 407.

1548 simùm & amplificandæ religionis causa, vt quos ratione flectere non poterat, armis cogeret: cumq; magna ex parte fœliciter administrato bello, in viam reuocasset eos, qui concilium antè contempserant, ecce vos, qui Romanæ sedis legatorum nomen vobis vsurpatis, repente, inconsulto pontifice, sicut quidem ipsi dicitis, conficta qua nescio causa, de transferendo cōcilio proponitis, & vix dato cogitandi spacio, tumultuosè Tridento * discedítis, quum multi præstantes & egregia virtute patres minimè assentirentur, & iniustam esse migrationem dicerent, seq; Tridenti mansuros profiterentur. Interea Cęsar in Saxoniam profectus, hostem ad Albim superat * vtrunq; belli ducem prælio & deditione capit, & nihilo minus ante & post confectum bellum, sæpe per literas * & internuncios pontificem rogauit, iuberet patres Bononia redire Tridentum: esse enim magni periculi si secus fieret. Postea, cōuentum indixit * Augustæ, in quo, petente Cęsare, principes omnes ac ordines, magno consensu, * concilium Tridentinū approbarunt, eiq; se velle parere sine vlla conditione, promiserunt. cum id obtinuisset, cardinalem Tridentinum ilico Romam * misit, qui pontifici & senatui cardinalium ista explicaret, ac totius Imperij nomine, concilij Tridentini continuationem flagitaret. idem etiam * Iacobo Mendozæ mandauit: pontifex autem deliberandi moram interposuit, & vos * prius consulendos esse duxit, & responsum à vobis tulit variū, subdolū, & captiosum: deinde Cæsari minus apte respondit, & tergiuersando satis ostendit, quàm nō sit de republica solicitus: nam ad probandam migrationis causam opus erat testibus fide dignis. Cæsar, Ferdinandus rex & Principes, missis literis & legato amplissimo, quæ sit omniū ordinum de cōcilio voluntas, docuerunt: sed horū omisso testimonio, fidē potius habere pontifex voluit abiectis & plebeis hominibus. Concilij causa, quā difficiles & molestiæ plenas profectiones Cæsar non semel suscepit? quantos verò fecit sumptus? hæc omnia scilicet perierint? Grauissimis & maximè necessarijs de causis, postulante Cęsare, petētibus Germanis, reliquis assentientibus principibus Christianis, Tridenti concilium & indictum fuit & inchoatum: itaq; nisi publica rursus omnium ordinū authoritas interueniat, aliò transferri non potest. etenim translationis causa nulla fuit, & inuentum * fuit aliquid ad excusandū, febriculæ quædā & aëris vitium scilicet: ad eamq; rem summissi fuerunt medici quidam, inprimis autem ancillæ atq; coci: quàm autē futilis ea fuerit causa, res ipsa docuit & euentus. Dicitis inconsulto & inscio pontifice vos abijsse: verùm eius ad vos perscriptæ * literæ, & datum Cæsari responsum, longè diuersum significant. certè discedendum non erat, neq; mutandus locus, nisi de consensu Cæsaris, cui conciliorum omniū est demandata tutela: verùm ità celeriter abijstis, vt eos, qui Cæsarē atq; pontificem esse prius consulendos dicebant, reijceretis. Quòd si migran-

Pag. 575.
Pag. 577.
Pag. 594. 599.
pag. 588.
Pag. 595.
Pag. 596.
Pag. 599.
Pag. 599
Pag. 579.
Pag. 601. 602.

1548

emigrandum erat omninò, seruanda certè erant sacrorum conciliorum decreta,& manendum intra fines Germaniȩ,vt,de quorum causa præcipuè agebatur, Germani, tutò possent ad concilium venire:nunc verò Bononiam delegistis, in medio Italiȩ collocatam vrbem,& ecclesiæ Romanæ subditam imperio, quò certum est minimè venturos esse Germanos,& ideò delegistis,vt summo reipublicæ detrimento & dedecore concilium aut dissoluatur,aut ad vestrũ peragatur arbitrium.rogat ergò Cæsar, & maximopere quidem,vt qui locus antè placuit omnibus,ad eum vt redeatur,præsertim,quũ omnia sint tuta, pacata, neque timoris vlla subsit amplius causa: quòd si autem recusabitis, equidem nomine & mandatu Cæsaris, concilij translationem hanc, friuolam & illegitimam, & actionem omnem nullius esse momenti, profiteor: vestrum etiam illud responsum, ineptum esse testificor & plenum figmentis, & quæ sequentur deinceps incommoda reipublicæ, non Cæsari, sed vobis esse tribuenda, sed neque vos potestatem habere concilij transferendi affirmo: & quia publica salus per vos negligitur, Cæsar, vt ecclesiæ protector, eius curam suscipiet, quantùm & iure licet,& sanctorũ patrum legibus est concessum. Quum hæc ille recitasset, scriptam protestationis formulam exhibet, & in acta referri petit. Ibi cardinalis Montanus, de voluntate patrum grauiter locutus, iniuriam sibi fieri demonstrat, & Deum testificatur, seq; paratos esse dicit mortem oppetere potius, quàm pati tale exemplum in ecclesiam introduci, vt videlicet magistratus ciuilis pro suo arbitratu concilium cogat: Cæsarem esse quidem ecclesiæ filium, sed non dominum aut magistrum: se verò, suosque collegas esse Romanæ sedis legatos, neque iam recusare, quò minus & Deo primùm & deinde pontifici suæ legationis rationem reddant: quod reliquum est, fore, vt paucos intra dies ipsorum protestationi respondeatur. In eandẽ sententiam, eodem ferè tempore, Mendoza, quum à Cæsare venissent literæ, quibus mandabat vti pergeret, Romæ contestatus est ad pontificem atque cardinales, exterorum regum atque principum adhibitis legatis, vti iussus erat.

Montanus Oestro percitus.

Mendoza apud Pontif. & cardin. Cæs. nomine similis contestatio.

Vide etiam pag. 614.

LIBER XX.

ARGVMENTVM.

Initio disputatur acriter an Prussia ad ditionem regis Poloniæ, an vero propriè ad Imperiũ pertineat. Pontifex copiosè respondit orationi, quam prius habuit Mendoza. Cæsar hoc audito, cùm perexiguam spem concilij esse videret, librum illũ qui Interim inscribitur, fabricari iubet. Angliæ protector scripto valde prolixo Scotos ad pacem hortatur, ac reginam deposcit. Vogelsbergus capite plectitur. Cæsar cùm Vuittembergam obsideret, iusq; electoris Mauricio contulisset, illum velut in possessionem mittit. Bucerus libro Interim, non subscribit: in eum quoque Pontifex ipse animaduersiones edit: quod idem multi ex electoribus ac principibus faciunt alij autẽ recusant, licet à Cæsare iam esset eunlgatus. Saxo captiuus summa animi magnitu-

1548 *magnitudine repudiat. Lantgrauius peruulgatis & quæ ex aula Cæsaris emanarant literis videtur consensu suo probare, vt ex vinculis liberetur. Dum missa per Angliam publico decreto abrogatur, Germaniæ ciuitates solicitantur ad interim illud suscipiendum, ac præsertim Argentina, quæ minus etiam vrgetur.*

Pag. 142.

Pag. 228.

SVPERIORIBVS libris ostendimus, * quemadmodum Albertus Brandeburgicus in Poloniæ regis fidem sese dedit, & Prussicæ reipublicæ formam mutauit, & à Camera * sit proscriptus: deinde, quomodò Polonus in Comitijs Imperij, Cæsarem & reliquos ordines non semel solicitarit, vt quoniam ille in sua esset clientela, proscriptionem abolerent: cùm autem in hunc vsq; diem nihil impetratum esset, & in hac Cæsaris victoria periculum aliquod grauius impendére videretur, Polonus hanc ad conuentum legationem mittit, cuius erat princeps Stanislaus Lascus. Is orationem scripto cōprehensam, Cæsari, & senatui principum, Ianuario mense tradit: eius hæc erat sententia. Causam Prussicam esse iam aliquoties actam: sed quia semper in alios reiecta sit cōuentus, habere se in mādatis, vt rursus illam explicet: regem verò sperare, quoniā & liberaliter ei sæpe responderint, & æquitate causa nitatur, futurum, vt ipsius rationem habeant, non quidem vt iudices, verùm vt principes omni honore & obseruantia digni. Et primò quidem, inquit, de ordine Prutenico sum nonnulla dicturus, vt res plana fiat. Prussiæ bonam partem huic ordini, quem vulgò Teutonicum vocant, Poloniæ reges ea lege concesserunt, vt in Christiani nominis hostes, eorum vterentur opera: sed illi magna quadam ingratitudine, violatis pactis, in suos dominos arma conuerterunt. Itaque sæpe pugnatū est, sæpe renouata pacta, quæ propter vetustatē nihil attinet commemorare: sed illud, quod nostra ferè memoria contigit, referam. Casimirus rex, Sigismundi pater, ingenti prælio superatos, ad pacis conditiones adegit. Tunc inter alia pactum fuit, vt Poloniæ reges in posterum, pro suo magistratu, per fidem & iusiurandum agnoscerent: verùm extiterunt postea quidam eius ordinis magistri, qui discederent à pactis, & in tutelam alienam sese darent. In his fuit Albertus Brandeburgicus, qui quum ex pacto teneretur regi auunculo dare fidem intra semestre, recusauit. itaque rex, quantumuis amans pacis, arma necessariò sumpsit. Et licet summis copijs nunquam sit dimicatum, populationibus tamen & incendijs & leuioribus prælijs & direptionibus multum damni datum fuit, sic vt Albertus, quum esset inferior, induciarum causa veniret ad regem. In hoc ipso verò tēpore, auxilio illi venerunt Germanorū copiæ: quapropter infecta re discessit, & bellū redintegrare cœpit: sed non multo pòst, desertus ab illis, quod antea simulauerat, tunc seriò coactus fuit agere, vt pacem impetraret. Ea demum constituta fuit intercessione quorundā, his legibus, vt regi per iusiurandū fidē daret, & ea faceret

Legati regis Poloniæ in conuentu Augustano oratio.

Teutonicus ordo quorsum institutus.

Casimir. Rex Polon. Theutonicos subigit.

Albert. Brandeburg. Regi Pol. recusat dare fidem.

Albertus cū Rege Pol. pacē init.

facerent omnia, quæ fidelem beneficiarium atque clientem decent. 1548
Certum est igitur, Prussiam, post hominum memoriam, & inde ab eo tempore, quo religione Christiana primùm imbuti fuerunt, & iure belli & pactionibus multis ad Poloniã pertinuisse. nam si qui alii, iuris aliquid in eam sibi vendicarunt, id magistrorum ordinis insolentia factum est & iniuria, qui cùm essent nostrorum quidem regum permissu, origine Germani, sæpe conati sunt Prussiam ad alienos transferre. quæ sanè res, & multarum offensionum inter Germanos atque Polonos causa fuit, & decretum etiam hoc excitauit, quo proscriptus est * Albertus. sed quid iuris habent, ij qui proscripserunt, in clientem alienum? etenim quòd in iudicium non venit citatus à non suis iudicibus, id regis mandatu fecit, in quem omnis est deriuanda culpa, si qua tamen esse potest: sin autẽ ideo proscriptus est, quia pro magistratu regem agnoscit, id sanè cumprimis est iniquum, pœnas videlicet aliquem eò dare, quòd officium fecerit: vt ergò proscriptionis decretum illud iniustum & illegitimũ aboleatur, rex à vobis flagitat, inuictissime Cæsar & ordines amplissimi. Neque verò est, vt ambitione quadam & augescendi cupiditate regem quis existimet velle Prussiam suæ ditionis facere: nam qui prouincias amplissimas vltrò sibi delatas recusarit, quomodò in huius rei suspitionem veniat? certè, non est ei tanti hæc regio, quin facilè sit eam, si posset honestè, neglecturus: cùm autẽ ad ipsius ditionem propriè pertineat, vt sæpe iam demonstratum est, non potest aliter facere. nam quòd turbę frequenter & contentiones ea de re sunt obortæ, magistrorum id semper factum esse culpa, diximus: & Deus quidem in illorum audaciam ac improbitatem subinde vindicauit. Sciuit ista tuus, Cæsar, atque Ferdinande rex, auus Maximilianus, qui memor iniuriarum, quas tum ipse, tum Fridericus pater ab illis acceperat, sanctè promisit Sigismundo regi, quo tempore Viennæ conuenerunt, & promisit quidem tàm suo quàm vestro etiam nomine, nullum se daturum auxilium huic ordini. Fecit autem hoc Maximilianus, non nouo quodam exemplo, sed maiorum secutus vestigia. nam & Sigismundus Cæsar, cum Ladislao rege, mei principis auo congressus non idem modò sed auxilia quoque in illos promisit, & proauus vester, Fridericus Cæsar, cum Casimiro, Sigismundi regis parente, vires & arma coniunxit in Vngariæ regem Mathiam, & hunc, de quo loquimur, ordinem, tunc confœderatos. Et quanquam Casimirus, huius ordinis bello tardatus & impeditus, Friderico Cæsari nõ posset copias auxiliares mittere, pecuniam tamen suppeditauit, quantam debebat ex pacto. Sic ergò planum fit, ordinem istum hostili semper animo fuisse in familiam Austriacam, quæ Poloniæ semper & fœderum & affinitatum vinculis coniunctissima fuit. cuius quidem rei Sigismundus rex haberi rationem à vobis petit. Etenim si qui sunt eius ordinis, qui se putãt

Pag. 118.

1548 astrictos, vt fidem & religionem Christianam propugnent iį sanè, quod agant in Prussia, nihil habent. nam finitimi circum omnes religionem Christi profitentur: alia sunt igitur petenda loca, vbi sese exerceant. nimirùm, aliquot iam sæculis, Hierosolyma tenetur ab hoste barbaro, cuius quidem ad loci defensionem hic ordo dicitur antiquitus esse institutus: tenetur etiam ab eadem gente, Constantinopolis: hoc opus, hic labor est. aut si nimis id vetustum atque longinquum esse putatur, capta sunt non ità pridem & expugnata multa reipublicæ Christianæ & firmissima propugnacula: quin eò potius hic ordo proficiscitur, vt vel amissa recuperet, vel ab hoste reliqua defendat? Quòd si bello ciuili magis delectantur, iam quiuis iudicare potest, quam non sint eo cognomento digni. sed ita res habet: in hoc ordine semper est desideratus ordo. quapropter etiam non è Prussia tantùm, sed è Bohemia quoque centum ab hinc annis & penè quinquaginta fuerunt eiecti: neque tamen ea Bohemiæ loca, vnde pulsi sunt, vti publica & vacantia quisquam adhuc sibi concedi postulauit: sed sola Polonia visa est idonea, cui molestia fieret, cùm tamen inprimis ei parcendum esset. Nam etsi multos ordo ille offendit, Poloniæ tamen maximas omnium fecit iniurias. etenim, præter paucos aliquot, & hos quidem primos, vix vlli eius ordinis magistri suum fecerunt officium. imò, plæriq;, barbaris neglectis, in magistratum suum, Poloniæ reges, arma conuerterunt, nec id modò, sed Tartaros etiam, genus hominum, crudele, & nomini Christiano vehementer infestum, solicitarunt in fœdus, vt de Michaële Cochmestero memoriæ proditum est. Itaque, si quis rationem ineat & consideret labores, pericula, sumptus, bella, turbas, prælia, cædes, deuastationes, quibus hic ordo præ cæteris causam dedit, vix vllũ esse tanti reperiet. vt autẽ malorum finis aliquandò fiat, rex inprimis optat nam si quis Alberto Prussiæ duci bellum faciat, non potest omninò rex illius iniuriam negligere, quoniam & auunculus est & patronus. Iactantur, & ad regem perferuntur comminationes aliquorum: id ei sanè perquàm est auditu molestum. amat enim pacem & ocium, maximè verò concordiam orbis Christiani: verùm, si quis vim faciat, inuitus quidem ad arma pertrahetur sed ea tamen arripiet, vt se suosq; defendat. Amicitiam ille quũ omnium principum, tum vestram inprimis, potentissime Cæsar & Ferdinande rex, appetit, eamq; perpetuam esse cupit. Ante hac sæpe vos orauit per literas & internuncios, vt in Albertum principem decreta proscriptio tolleretur: id quò minus adhuc factum sit, non tàm vobis, quàm temporum difficultati tribuit. nunc verò, quum explicatæ sint vobis rationes omnes, & impedimenta sublata, putat potestatem habere vos eius conficiendi, quod aliquandò liberaliter promisistis, quandò non vnis literis, voluntate magis quàm facultate vos esse paratos ei gratificari, significastis. Quòd si fortè noluit ordo

1548

ordo quiescere, sed turbas atque bellum excitabit, planè vos maiorum vestrorum Maximiliani & Friderici Cæsaris pacta seruaturos esse confidit. Alterum, quod in mandatis habeo, pertinet ad Dantiscum & Eluingam vrbes. Hæ, quanquam sunt ditionis Poloniæ, tamen ad Imperij conuentus euocantur. petit ergò rex, ne quid in posterum eiusmodi fiat, & quum præter ipsum nemo quicquam habeat iuris in illos, vt suis legibus vti permittantur. Cæsar, vbi de postulatis cognouit, ad ordines Imperij refert, & Vuolfgango Prussiæ magistro dat orationis exemplum. Is Ianuarij die vigesimo tertio linguâ populari respondet, & nonnulla præfatus, in hoc, inquit, tota rei cōtrouersia consistit, vtrum ditionis Poloniæ Prussia sit, an Imperij: si posterius hoc demonstrauero, facilis erit dijudicatio. sic autem res habet, inuictissime Cæsar, potentissime rex, amplissimi principes ac ordines, vt dicam. Annis abhinc ferè quadringentis, quum in barbaros, qui nostræ religionis homines per Asiam & Aphricam vehementer affligebant, publicum susciperetur bellum, institutus hic fuit ordo, de quo loquimur, quem & Cæsares municè locupletarunt, & pontifices confirmarunt. Eius ordinis milites, aliquot annis difficillima bella deinde gesserunt ijs locis, pro republica Christiana, sed ingenti accepta calamitate, diuersa per loca dissipati fuerunt atque disiecti. Per idem verò tempus, Mazouiæ dux, Conradus, grauiter afflictus à Prussijs, qui tum Christi religionis erant hostes, quum sese tueri diutius & ab illis defendere non posset, primò Romanū pontificē implorabat, vt cœlesti & immortali proposito præmio homines ad arma, sicuti fieri solet, vocaret, deinde, meum hunc ordinē sibi coniunxit, & Culmensem agrum omnem, Prussiæ finitimū, atq;, vt magis excitaret, Prussiam omnē dedit occupandam. Eam donationem Fridericus secundus Cæsar confirmauit, & ei, qui tum erat, ordinis magistro, Hermanno Salcio permisit, vt Prussijs bellum faceret, &, si debellaret, in perpetuū ea regione potiretur. Fuit hoc anno salutis M. CC. XXVI. Sic adeò meus ordo, Cæsaris & pontificum, & Imperij principum auxilijs continuato bello per annos ferè LIII, in suam demum potestatem subegit Prussiam, & ad religionem Christianam deduxit, & episcopatibus aliquot atque collegijs decorauit, arces etiam & vrbes in ea construxit, vt esset ijs locis veluti murus atq; propugnaculum Imperij, & nobilitatis Germanicæ perfugium. Et ità quidem pars eius regionis in nostra potestate permansit ad annum vsque salutis M. CCCC L, altera verò pars ad Albertum vsque Brandeburgicum. Cùm deinde Lituani Tartaris coniuncti bellum facerent Polonis atque Mazouijs, nostri milites, professionis & instituti sui memores, sumptis armis, longè lateq; profligarunt Lituanos, in ipsorum ingressi fines. itaque diuturna pax & amicitia nobis fuit cum Polonis, donec Lituaniæ quidam princeps, Poloniæ rex fuit creatus.

Prussia magistri ad Polonici legati orationem responsio.

Ordinis Teutonicorum origo.

Cōradus Mazouia dux à Prussijs afflictus.

Prussia ad Christianam religionem reducta.

1548 Is, vt suæ gentis cladem atque dedecus vlcisceretur, bellum nobis repente fecit, & adiutus à barbaris, maximum damnum dedit: sed repulsus à nostris, & exutus bona suæ ditionis parte, non lætum eius belli finem habuit, ità quidem vt ad concilium Constantiense querimoniam deferret. Interuénit postea decretum, vt quam belli iure nostri tenebant partem Poloniæ, redderent. Ad hunc modum auctus iterum, accepti beneficij memoriam deposuit, & bellum redintegrauit, & quasdam ordinis nostri prouincias, Polonicæ ditionis esse contendebat. Et quanquàm intercessione duorum regum Vngariæ atque Bohemiæ transactum fuit, recruduit tamen vulnus, & demum ad Sigismundum Cęsarem delata causa fuit, qui priorem transactionem, regum arbitrio factam, comprobabat. Sed ne sic quidem Polonus cōquieuit, & bellum rursus excitauit, quod vigesimo quarto pòst anno Tornij compositum fuit, Ladislao rege. Qua quidem in pacificatione, ille ab omni lite discedit, neque se Prussiæ dominum aut hæredem vocat, & successores omneis obligat, vt intra anni tempus, ab inito magistratu, iurent se ratam habituros hanc pacem, & ad idem iusiurandum, episcopos ad regni cæteros ordines adigant, & vt decimo quoque anno iusiurandum hoc renouetur. Hoc etiam tunc pactum fuit, si quis Poloniæ rex deinceps Prussiæ magistro bellū moueat, ne populus ei parére teneatur vel auxiliari, sed vt pacem perpetuam vtrinque colant. Et hæc quidē transactio circiter ducentis fuit obsignata sigillis, vt demonstrari potest: verùm non amplius XIIII annis ea pax durauit. Nam anno salutis M. CCCC. L, populus, facta rebellione coniurauit aduersus magistrum. & licet pontifex atque Cæsar eos proscriberent, Fridericus tertius, etsi cognitionem illic fieri petebat, tamen adeò non destiterunt, vt LXX circiter oppida & arces vno die deficerent. Huic illorum coniurationi Poloniæ rex Casimirus, Sigismundi pater, sese coniunxit, & nos in eas redegit angustias, vt qui tum erat ordinis magister, Ludouicus Erlinsusius, præsentis periculi metu coactus, qui vel in constantissimum virum cadat, vt & prouinciam retineret, & saluus ipse in prouincia esse posset, iniquissimis conditionibus cum eo transegerit, nulla vel pontificis vel Cæsaris vel Imperij ordinum interueniente authoritate. Huius autem pacis hæ sunt leges inter alia, vt Prussiæ magistri deinceps, intra sextum mensem ab inito magistratu, Poloniæ regem adeant, & per iusiurandum pro domino agnoscant, eique ferant opem in quoscunque, Polonos quoque recipiant in ordinem non minus quàm Germanos, & ad præfecturas etiam admittant, & quas deinceps acquirent facultates, eas ad Poloniæ regum clientelam deferant. Hæ videlicet conditiones non solùm ad priuatum ordinis mei, sed ad publicum etiam Imperij & nobilitatis Germanicæ detrimentum atq; dedecus pertinent. itaque fuerunt ab eo tempore magistri, qui perspecta rei iniqui-

Inter Poloniæ regem & Prussiæ magistrum pacificatio.

Poloniæ rex Prussiæ magistro 70. vrbes adimit.

Pacis leges inter Casim. Pol. regē & Prussiæ magistrum.

iniquitate, graues ea de re querimonias habuerũt ad pontifices atque Cæsares, verúntamen coacti iurarunt. Et Prussia quidem in Imperij clientela permansit ad Fridericum vsque Saxonem & Albertũ Brandeburgicũ, ordinis magistros. nam ij fidem Poloniæ regibus dare noluerunt, eò quòd neq; pontifex neq; Cæsar transactionem illam Casimiri comprobassent, & quòd anno M. D. Maximilianus Cæsar in comitijs Augustæ, facto decreto, iusserat fidem Imperio suorum præstari. Cunq; deinde minuendæ controuersiæ causa, diem Maximilianus indixisset Passauij, quod fuit anno M. D. X, missis eò legatis, nihil omninò cõfici potuit: vnde postremum illud est insecutum bellum. sed & Albertus ipse Noribergæ fuit in comitijs ante annum vigesimum quartum, & * vt Imperij princeps locum habuit inter alios, & decretum ibi factũ obsignauit. planum igitur est, neque Poloniæ regem habere quicquam iuris in Prussiam, nec Alberto licuisse, in illius sese dare fidem atq; clientelam. Iam verò, quòd ordinem meum legatus insectatur ob ingratitudinem & violata pacta, facit in eo nobis iniuriam, & literarum monumentis doceri potest, vix vnquam à regibus Poloniæ nobis seruatam esse fidẽ. An nullæ sunt vnquã visæ literæ, pluribus obsignatæ sigillis, quàm illæ, quibus cum rege Ladislao transactũ fuit? an vlla potuisset amplior interuenire cautio? Et tamen perruptis literis atq; sigillis redintegratum in nos fuit bellum. hanc scilicet gratiam nobis retulerunt ob restitutam ipsis Sarmatiam & bonam Lituanię partem. Superioris memoriæ Cęsares aliquot nominat, & offensos ordini meo fuisse dicit: sed longè res aliter habet. nam Sigismundus, nõ modò litem diremit, & secundum nos iudicauit, vt paulò suprà dictũ est, verumetiam auxilia nobis in hostem subministrauit: deinde Fridericus, quo tempore populus rebellionem fecit, vt antè recitauimus, & amorem nobis omnem præstitit, & coniuratores proscripsit, & Imperij conuentus hanc ob causam egit Noribergæ, quibus in comitijs auxilia quoq; nobis decreta fuerunt. Maximiliani consimilis fuit voluntas atq; studium. nam neq; iurare nos Polono voluit, & tum suo, tum Imperij nomine crebras idcircò literas ad Sigismũdum regem dedit, & decretum tunc fecit, nobis honorificum. Pergit orator, & facetè nobis etiam illudit, & cur Hierosolymam, idq; genus alia loca non recuperemus, interrogat. Equidem non sum ità rerum imperitus, quin multa possim in eum retorquere: sed propter hunc amplissimum consessum mihi temperabo, & hoc solùm inuicem ex eo quæram, primùm, cur Poloniæ rex non recuperet ea, quæ Moscouiæ princeps illi superioribus aliquot annis ademit? quæ sanè magnitudine sua totam ferè Prussiam adæquant: deinde, cur in hac tanta fortuna non defendat suos fines ab illis quotidianis Tartarorũ incursionibus? nimirùm, hæ sunt violatę fidei pœnę. Nostros ait tota Bohemia quondam esse pulsos: id cur dicat, nõ vi-

1548

Prussia quamdiu in Imp. clientela ꝑmanserit.

Pag. 142.

 deo, nisi vt per exemplum ostendat, ipsis quoq; licere, spoliare nos bonis, & exuere possessionibus. Nam eius temporis clades non solùm ad nostrum ordinem peruénit, sed omnem quoq; Bohemiam peruasit, & in eos potissimum, qui priscam religionē sequerentur, exundauit, quando videlicet ob Husicum dogma graues ibi fuerunt excitati motus. Bella quidem gessit meus ordo cum Poloniæ regibus, fateor: quòd verò causam vllius belli dederit, cōstanter nego: nec enim vnquàm arma sumpsit, nisi iuris vel defendendi vel repetendi sui causa. Cum Tartaris ait nos iniisse fœdus: hoc in ipsos verè dici potest: constat enim, quomodò sint auxilijs illorū vsi cōtra Christianæ professionis homines: deinde, situs ipse regionis facilè docere potest, vtrum nobis an ipsis opportuni sint magis atque finitimi Tartari. Quod postremo loco dicit de Dantisco & Eluinga, prorsus nulla ratione nititur: nam vtraq; ciuitas est nostræ ditionis, & ad Imperium Germanicum pertinent, nec aliud ibi ius habet Polonus, quàm quod ciuium defectione atq; perfidia consecutus est, sicut multis documentis ostendi potest. Quæ cùm ità sint, inuictissime Cæsar, potentissime rex, amplissimi ordines, vt quæ iampridem est lata sentētia, in executionem veniat, obtestor. hoc enim à vobis impetrare debent & æquitas causæ, & Imperij dignitas, & status religionis, & Germanicæ nobilitatis honos pariter ac emolumentum. Poloniæ legatus aduersarium quidem scriptum parauit, sed non exhibuit: nam vtriusq; rationibus auditis, delecti fuerunt ex omni numero qui cognoscerent, horum summa deliberationis erat, sententiam in Albertum pronunciatam, esse tuendam: sed tamen, quoniam executionis permagnam esse difficultatem videbāt, ad Cæsarem omnia reijciunt. Sigismundus rex, aliquantò pòst mortem obit, ætate grauis, quum regnasset annos XLII. patre fuit natus Casimiro, sicut dictū * est. fratres habuit treis. ex ijs Ladislaus, Vngariæ rex fuit atq; Bohemiæ, pater Ludouici regis & Annæ: Ioannes Albertus, & Alexander, quum ordine regnassent à patre Casimiro, non relictis liberis, ad natu minimū fratrem Sigismundum rei summam transmiserunt. huic successit eiusdem nominis filius, Ferdinandi Romanorum regis gener.

Sigismundi Poloniæ regis mors.
Pag. 608.

De Mendoza diximus * libro superiori, quemadmodum Romæ sit de concilio protestatus. Ad hæc pontifex, calendis deinde Februarij, coacto senatu cardinalium illi respondens, quū iniunctum tibi diceres à Cæsare, vt de concilio protestationem interponeres, magnum, inquit dolorem nobis omnibus attulisti, Mendoza: postea verò quàm mandati literas diligentius expendimus, denuò recreati sumus. & primò quidem de causa mœroris dicam. Nimiùm, protestandi genus illud est mali res exempli, & ab ijs potissimum vsurpata, qui vel prorsus ab obedientia discesserunt, vel in ea cœperunt vacillare. Doluit ergò mihi cumprimis, qui paternò semper amore

Pag. 607.
Pontificis ad legatū Cæsaris oratio superba.

Protestationis genus odiosum.

ctiore Cæsarem sum prosecutus, & vt ecclesiæ pastorem decet, concordiæ semper studui. tantò magis autem & mihi & collegio cardinalium doluit, quò minus in hoc tempore aliquid eiusmodi fuit expectatum. Bellum enim Cæsar gessit cum suis & ecclesiæ hostibus, & gessit meis adiutus * copijs. Et quanquàm tu leuiter hoc æstimare Mendoza videris, tamen summi beneficij loco debet haberi. nam & permagna fuerunt auxilia, quæ dedi, sic vt etiam ærarij sacri facultates atque vires excesserint, & opportunissimo tempore collata fuerunt. quid igitur minus expectari potuit, quàm vt parta victoria, & recenti quidem, talem fructum pietatis atque beneuolentiæ Cæsar mihi redderet? nempe, vt eius belli finis, initium esset aduersus me protestandi. Planè mihi vsu venit quòd propheta queritur, vt collecturus vuas, inueniam labruscas. Inde à suscepto pontificatu, Cæsarem, veluti nobilissimam aliquam plantam, summo studio colui, vt copiosam aliquandò vindemiam facerem: sed hoc eius institutum, omnē propè spem fructus mihi tollit. Habes causam mœroris: nunc accipe, quomodò simus eo leuati. Tu, quasi facultas tibi data esset, contra me & sacrum hoc collegium protestandi, sic vsus es illa, nec honorifica nobis, neque sanè digna Cæsare: sed in literis mandati, nullum est verbum, quod Cæsaris eam fuisse voluntatem ostendat, vt ad hunc modum ageres: nullum inquam est verbum, vt melius intelligas, quod eius rei potestatem tibi faciat. Suis Bononiæ procuratoribus mandat Cæsar, vt coram nostris ibi legatis, qui concilij locum mutarunt, ità protestentur. id vbi tu factum esse comperisti, prorsus eadem hîc apud nos vti voluisti protestandi formula: sed in eo fines prætergressus es mandati. Si quidem hoc antè non deprehendisti Mendoza, nunc tandem admonitus recognosce. Mandat enim Cæsar, non, vt aduersum nos, verùm, vt coram hoc nostro cœtu contra legatos, migrationis authores, contesteris. Itaque modestissimi principis officium Cæsar in eo fecit, qui intra fines illos atq; cancellos cōstitit, & coram me testificationē illam fieri voluit, quem totius negocij legitimum & vnicum iudicem esse nouit. Etenim, si causæ cognitionem suscipere recusassem, tunc demum erat futurus ei protestationi locus. Tu verò, non eam, quàm opportuit, rationem ingressus, vt de causa cognoscerem, minimè petijsti, sed præiudicio quodā vsus, vt decretum de transferendo concilio factum rescinderem, & vt patrum maximam partem cedere iuberem paucis aliquot, qui Tridenti manserunt, postulasti. qua quidem re quid magis authoritatem omnem eneruare concilij possit? An non multò fuisset æquius, vt qui non magno sunt numero Tridenti, si quā habebant de reliquis, qui Bononiæ sunt, patribus, querimoniç causam, eam ad me deferrent? equidem nec illorum tunc postulata repudiassem, & ne nunc quidem reijcere velim. Cùm ergò Cæsaris voluntatem

1548

Bellū in protestantes copijs pōtificijs confectū. Pag. 514. 534.

Pontifex taxat Mendozam prætergreßi mandati.

1548 minimè cum tuo facto congruere certum sit, est quod Deo gratias agamus, qui mentem illius ad hunc modum regit: est quod nobis gratulemur, est quod ipse principis tui causa tibi gaudeas. Et quanquam hoc ipso, quod iam explicauimus, actionis tuæ fundamentũ corruit, ità quidem, vt ad contestationem tuam nihil sit opus respõdere, tamen, ne silentio videar agnoscere tuas criminationes, eaq; re multos offendam, imperitiores præsertim, refutabo singula. Et primò quidem, hunc tibi scopum proposuisse videris, vt me negligentem esse, & tergiuersari, & afferre moram, ne concilium habeatur, Cæsarem verò, de republica solicitum, & vigilantem & diligentem, & in hoc totum esse, vt concilium cogatur, demonstres. Equidem laudibus Cæsaris nec inuideo, neque sanè debeo: & si quidem in eo constitisses, non erat quod responderem: sed quia sic illum extollis, vt me deprimas, ità celebras, vt me quodammodo contemptibilem facias, dum illum non à me tantùm, sed à maioribus etiã meis, pontificibus Romanis concilium flagitasse dicis: ipsa res postulat, vt ad ea tibi respondeam. Itaq; si Cæsaris ea semper mens fuit & hoc desiderium, vt perageretur concilium, fuit hoc mihi cum eo commune: deinde, sicut ætate præcedo, sic etiam ante ipsum, hoc expetiui, quod amplissimi cardinales docere possunt, illi, qui tum erant huius collegij. Creatus verò pontifex, in eadem voluntate permansi, & vel minimam adeptus occasionem, concilium indixi, Mantuæ * primũ, postea Vicentiæ.* sed illuc propê nulli, huc pauci quidam venerunt: & legati, quos miseram, per semestre tempus ibi reliquos expectarunt episcopos, à me conuocatos, literis atque nuncijs in omneis partes dimissis. Eas autem vrbes minimè aptas fuisse dicis, quò diuersarum nationum homines conuenirent, & Tridentum esse dicis idoneum. Atqui, nemo est, qui nesciat, non posse cum illis conferri Tridentum, siue magnitudo, siue rerum omnium spectetur copia. Non igitur incommoditas loci fuit impedimento, sed bella principum. Iam mihi vide, vter hac in parte fuerit ardentior: ipse ne Cæsar, qui bellicis motibus concilium impediuit, an verò pontifex, qui semper pacis author fuit & consiliarius, qui nulli principi suam operam addixit, præterquã vni Cæsari, & quidẽ eo in bello, quod peragendo cõcilio viam munire videbatur? An coactus bella Cęsar gesserit, & inuitus eò sit pertractus, non disputo: sed bellis constat retardatũ fuisse concilij progressum. Non libẽter ad hanc comparationem descendo, quia de laude pietatis est contentio. quæ quidem omnis est tribuenda Deo, sed tu causam dedisti Mendoza. Non agam autem pluribus, & te solùm monebo, vt singulos mei pontificatus annos tecũ exigas, & quæ nostra solicitudo, quod studium interuenerit, animaduertas. Nimirùm hæc duo semper mihi proposita fuerunt, vt principes pacificarem & concilium cogerem, in coq; nulli sumptui, nulli meo

Pontif. de sua cogendi Concilij ꝑpetua voluntate verba.

Pag. 307, 319. Pag. 329, 332. 344.

Sui cum Cæs. cõparatio.

Pontificium propositum singulare.

Iniceo labori peperci, quantumuis ætate grauis. ſed neque tu quic- 1548
quam eorum reprehendis, quæ concilium anteceſſerunt, & legatos tantùm incuſas, quòd me neſcio Bononiam commigrarint: deinde & illud te offendit, quòd patrum congregationem Bononiæ, concilium voco, & illis qui ſunt Tridenti, putas hoc ipſo fieri iniuriam. Sed quid in eo eſt mali? ſic enim omnes loquuntur, concilium eſſe Tridento translatum Bononiam. Quare, ſi iuſti iudicis officium facere velim, non poſſum non ità vocare, donec aliter mihi conſtiterit per contrarias probationes, præſertim, quum maxima pars episcoporum vnà cum legatis noſtris eò ſe contulerit. nec enim minor pars, vt tu cõfirmas, ſed maior: in re dubia debet haberi ſanior. Et certũ eſt, in poteſtate eſſe concilij, vt aliò migret: ſed an legitimè translatum ſit, quod quidem in controuerſiam venit, eius rei iudicium ad me delatum, mihi reſeruo, atque interim concilij nomen illi cœtui tribuo. Sed eos, qui migrationis fuerunt authores, mihi eſſe deuinctos ais. túne hoc reprehenſione dignum putas? Laudas igitur eos, qui Tridenti manſerunt, quòd à me ſint alieni. Quid autem in eo ſit periculi, conſidera. nam ſolent ex ea re naſci diſſidia & ſimultates, eccleſiæ valde pernicioſæ, quum à pontificis obſeruantia ſe ſubducunt epiſcopi. Quòd ſi per addictos vis intelligi factioſos, qui meas partes, quo iure quáue iniuria defendant: equidem tales non agnoſcao. Nec enim vllæ meæ ſunt priuatæ partes aliæ, quàm quæ ſunt patris erga filios, & paſtoris erga gregem. neque verò accidit adhuc in concilio talis controuerſia, vt eiuſmodi deuotis & addictis opus haberem: ſed ab epiſcopis hoc inprimis requiro, vt conſcientiæ libertati conſulant, & diſcedentibus à me legatis ad ſynodum, inter alia diligenter hoc etiam atque etiam iniunxi, darent operam, ne patres vllam haberent cauſam, de adempta ſibi libertate in dicendis ſententijs, conquerendi. Crimini das etiam, quòd nullis neque Cæſaris neque regis nec ordinum Imperij precibus mihi perſuaderi patiar, vt patres Tridentum redeant, ex eoque colligis, Germaniæ ſalutem mihi nequaquam eſſe curæ: præſertim, quum Cæſar maximo labore ac moleſtia perfecerat, vt qui iam pridem ab eccleſia diſceſſerant, concilij decreta nõ recuſent, modo Tridenti continuetur. Equidem definitis verbis nunquam recuſaui, quò minus Tridentum redeatur, modò id legitimè fiat, & ſine reliquarum nationum offenſione. Quàm verò ſim cupidus Germaniæ ſalutis, ex eo perſpicuum eſt, quòd iam bis eò concilium conuocaui, bis miſi legatos, qui cùm in prima legatione, per ſeptem menſes, Germanorum aduentum inprimis expectaſſent, * Pariſius, Moronus, Polus, cardinales, ſcis ipſe tu, nullos tunc veniſſe. Cæſaris quidem nomine venit eò Granuellanus, & epiſcopus Atrebatenſis, & tute Mendoza, & teſtificari poteſtis, quanta fuerit noſtrorum hominum in expectando patientia. Quis autem

De quibus pag. 605.

1548 fuit exitus? ne vos quidem ipsi mansistis: & quanquam legati mei vos orabant, vt saltem è tribus remaneret vnus, quod ad exemplum ea res pertineret, tamen illata quadam excusatione, non multos post dies abijstis. Biennio deinde pòst, tempore videlicet commodiori, rursus ibi conuentum est, & à nobis missi legati, * Montanus, Cruceius, Polus, cardinales. Eò tu quoque venisti, & Franciscus Toletanus. Recordaris autem, quàm longa fuerit expectatio, quot menses penè frustrà cōsumpti sint, antequā actionis fieret initium. Vbi verò iam ad rem ventum esset, ac multa fierent, eaque salutaria decreta, scis, quàm pauci venerint eorum, qui medicina cumprimis indigebant. Ex episcopis quidem nulli venerunt: pauci quidam mittebant procuratores: breuiter, nulla prorsus apparebant signa, quæ spem facerent, fore, vt medicinam admitterent. & quū ex Hispanijs, Gallijs, Italia, & remotioribus prouincijs multi confluerent, è sola Germania, quæ prorsus est finitima, vix vllus accessit. Sed alium nunc esse statum temporis, & Cæsarem, cuius aucta nunc potentia sit & authoritas, hoc in se recipere dicit, vt, si Tridentum redeatur, Germani omnes concilij decreta sequantur. Cedo, Mendoza, si verum est quod ais, & si Germani sunt eius voluntatis, cur non simpliciter concilio se submittunt, vbicunque sit illud? Nolim autem istud sic accipi, quasi magnoperè laborē, quo loco peragatur synodus: verùm tu Tridento sic inhæres, vt, nisi quo loco inchoatum est, eò perficiatur etiam, de salute Germaniæ actum esse dicas. Vide autem quid agas. nam dum ad vnius oppidi mœnia nos astringis, iniuriam spiritui sancto facis. Hierosolimā Deus olim constituit, veluti locum peculiarem, in quo coleretur: sic tunc ei visum fuit: sublatis autem ceremonijs & vmbra legis, posteaquam iustitiæ sol effulsit, seruator noster Christus, omnibus in locis voluit adorari. seruitutem ergò nouam introducis, quando locum tantópere vrges. Atqui, cum Germania sananda sit, opus est, vt in ea conuentus fiat. Quid ergo, si Dani, si Gothi, si Britanni tenentur ijsdem morbis? an singulis generale concilium intra fines ipsorum dabitur? non ità res habet: & in cogendis concilijs, non eorum, quibus præscribuntur leges, habetur ratio, sed eorum, qui decreta faciunt & præscribunt. hi verò sunt episcopi, cæterique patres, quorum commoditati maximè consulitur. Multis enim documentis ostendi potest, extra prouincias, vbi natæ fuerant hæreses, habita sæpe fuisse concilia. Quid? valdè ne sit iniquum, si Germani hoc sibi sumant, vt quo velint ipsi loco, publicè conueniatur, & reliquis populis eripatur eligendi ius atque libertas? hæc eò pertinent, vt illa tàm acri protestatione nihil opus fuisse videas: sed nunc ad cætera decurro. Responsum, quod Cæsari dedimus, ais esse illegitimum & plenum figmentis, nec vlla ratione vel iure subsistere. parùm quidem ista, modestè: & iniuriam

* Pag. 605.

facis,

stris, & quia rationem nullam adfers, non possum tibi distinctè 1548
respondere: verùntamen, suspicor tibi esse molestum, quòd postulamus, vt rata sint decreta, vt idoneè caueatur venturis ad synodum, vt is agendi modus & ordo retineatur, qui iam inde ab apostolorum ætate ad hoc vsque tempus in ecclesia permansit, vt denique commeatus sit expeditus. In his autem postulatis nihil est noui, nihil iniqui, & solent ista non tàm pontificum, quàm Cæsarum legibus caueri. Iam, quòd ais, fore, vt quicquid deinceps incommodi nascetur, id mihi Cæsar attribuat, & simul in hac mea negligentia, curam ecclesiæ suscipiat: equidem, quantum per Dei gratiam licebit, non committam, vt in rebus ecclesiæ negligens meritò videri possim: verùntamen, si ità contingat, quæ hominum est imbecillitas, non ægrè feram, si mea negligentia, Cæsaris excitare possit & acuere diligentiam, vt ecclesiæ subueniat, modò tamen intra eos cancellos consistat, quos tu illi circundas, nimirùm, vt iuris formulam & sanctorum patrum leges & orbis consensum in eo sequatur. quod si faciat, nihil dubito, quin vtriusque functio licet diuersa & distincta, sit ecclesiæ futura salutaris. Postremò, quod ad illud tuæ protestationis caput attinet, vbi migrationem concilij illegitimam esse contendis: quoniam in eo summa controuersiæ pendet, cognitionem eius, pro ea potestate, qua fungor, mihi vendico, eamq; viris amplissimis, Parisio, Burgensi, Polo, Crescentio, cardinalibus committo, & interea dum illi cognoscunt, ne quis omnium in contrarium aliquid moliatur, edico, simul patribus, tam ijs, qui Bononiæ, quàm, qui sunt Tridenti, mando, vt si quid hac de re velint in medium adferre, faciant hoc intra mensem. Et ne vlla ex parte videar deesse Germaniæ, legatos eò mittere non recuso, qui eorum populorum infirmitati medeantur, si quidem hoc ipsis atque Cæsari non ingratum esse cognouero. Præterea, si finito iudicio parebit, non rectè migratum esse Bononiam, omni ratione curabo, vt Tridenti continuetur synodus, & vt paucis dicam, nihil non faciam, quò tandem Germaniæ pristina religio restituatur.

Cardinalis Tridentinus iam antè redierat * Augustam, vti diximus: cùm ergò Cæsar eius audito sermone, & Mendozæ quoque literis acceptis, Romæ datis, ad exitum Decembris, concilij spem exiguam esse videret, xiiij Ianuarij die rem ad ordines defert, & quo modo se res habeat, exponit, * seq; legato suo Mendozæ nũciasse dicit, vt de concilij translatione Romæ contestetur: id vbi factum erit, se daturum ipsis exemplum, vt exscribant: & quanquam concilij spes non planè sit abijcienda, tamẽ, quoniã aliquanto longior mora interponatur, videri sibi necesse cumprimis, vt interim ratio quępiam inueniatur, quæ ad Germanię pacẽ conferat: sibi quidem esse ab ipsis curam huius rei permissam, sed vtile sibi videri, vt ex omni numero

Pag. 601.

Cæs. relatio ad ordines.

Pag. 599.

1548 numero pauci quidam deligantur viri boni & docti, qui negocium tractent: se quoque daturum esse nonnullos, qui simul consulant: petere igitur, vt huc incumbant, & omni deposito affectu cogitent, quanti & reipublicæ & cuiusq; priuatim intersit, aliquam fieri conciliationem: cogitent, ante dissidium hoc, Germaniam fuisse regionum omnium longè florentissimam, & velut exemplar, in quod omnes populi respicerent: cogitent præterea, quòd tantum ipse laboris atque molestiæ sumpserit, vt Tridenti concilium continuetur, id officij causa & singulari charitate in patriam esse factum. Delecti sunt igitur nonnulli, qui rem agerent: sed quum inter hos minimè conueniret, Cæsari causa tota permittitur. Itaq; negociũ fuit datum nonnullis, vt & doctrinæ & ceremoniarum & emendationis ecclesiasticæ capita conscriberent. hi erant Iulius Pflugius, episcopus Numburgicus, Michael Sidonius, Ioannes Islebius Agricola, qui ante annos duodeuiginti, Saxonicæ doctrinæ confessionem vnà cum Melanchthone & Brentio defenderat, sicut libro septimo diximus.* hi ergò de dogmatis librum conscribunt, sed admodum arcanè, & quum diu multumque tractassent, & crebro sub incudem reuocassent, Cæsari demùm exhibent, vt postea * dicemus. Elector Brandeburgicus, Ioachimus, qui cõciliationi valde studebat, communicato consilio cum Iacobo Sturmio, & datis ad senatum Argentinensem literis, orabat, vti religionis gratia Bucerum ad se mitterent: nam detrectante consiliũ pontifice, Cæsarem aliam instituisse rationem, & magnam esse spem emendationis. Mittitur itaque Bucerus, qui sub exitum Ianuarij silentio profectus, nõ procul ab Augusta substitit, donec princeps accerseret.

Interim cuditur.
Quid premij sint cõsecuti vide pag. 638. 639.
Pag. 182.
Quid contineat [illegible] videre, pag. 625
Pag. 627.
Bucerus à Brandeburgico accersitus, Augustã venit.

Quomodò Britanni maximo prælio Scotos deuicerint, libro superiori * diximus: cùm autem de proposito nihil Scoti remitterent, & Galliæ regis pollicitationibus niterentur, Angliæ protector Somersetus, & reliqui consiliarij, scripto valde prolixo, quinta die Februarij, ad pacem illos hortati, quanquam, aiunt, res ipsa postulabat, vt à vobis, qui & causa defensione estis inferiores, initium fieret, etsi vestris in finibus & agris longè lateque rerum potimur, committere tamen non possumus, quin vestræ salutis vos commoneamus. Ante prælium anni superioris, ad pacem & amicitiam vos inuitauimus, & quid nostræ voluntatis esset, ostendimus, sed fuit illud scriptum à vestris ducibus & regni præfecto suppressum, neque vobis redditum. nam hi, modò benè sit ipsis, minimè soliciti sunt quid vobis fiat. itaque, si nunc eadem vtentur arte, neq; vos de voluntate consilioque nostro doceri patientur, palàm hoc scripto profitemur, nihil à nobis esse prætermissum officij. Multa sæpe bella gesserunt Angli cum Scotis, & asperrima quidem: neque dubium est, qui legunt historias, vel de rebus gestis audiunt, quin valde mirentur, eiusdem regionis & linguæ populos, tam atrociter

Pag. 595.
Anglorum ad Scotos scriptũ.

inter se dissidere, & optatissimum esse ducant, si qua ratione insu- 1548
la tota coalescat, & vno regatur imperio: sed eius rei nullam inue-
niri posse viam expeditiorem, quàm per matrimonium, fatentur
omnes. Hanc verò viam, Deus, vestri misertus, vobis ostendit, &
pulcherrimam occasionem velut in sinum dedit. Rex vester, quum
violata fide prælium aduersum fecisset, paulò post è vita * decessit, *Pag.417.*
seu mœrore, seu quauis alia de causa. Tres huic erant liberi, duo
mares atque filia: & illi quidem, quò minus coagmentatio fieret
inter nos poterant obstare: sed vtrunque sustulit Deus eodem ferè
die, quum essent infantes, & hæredem vnicam vobis reliquit filio-
lam,* natam paulò ante mortem parentis: nobis verò summæ re- *Ibidem.*
gem expectationis dedit, Eduardum Henrici filium * ac hæredem. *Pag.566.*
Quid? an non paratum videtis perpetuæ & immortalis inter nos a-
micitiæ vinculum? sæpe quidē optata fuit, sed octingentis ab hinc
annis nulla sese talis obtulit occasio. Ne illi quidem, qui pacem
apud vos impediunt, hoc inficiari possunt: sed hac ratione velle nos
aiunt comparare nobis dominatum, vobis autem seruitutem: id
autem ante annum missis ad vos literis abundè refutauimus, &
nunc Deum testificamur, regis hanc esse mentem, vt arctissima fiat
inter nos necessitudo. Si recusabitis, & nos ad arma rursus ex-
citabitis vestra pertinacia, cedo, in quem communium malorum
causa conferetur? Hæredem regni vestri puellam, regi nostro spo-
pondistis,* frequentissimo senatu: sunt eius rei confecta literarum *Pag.434.*
monumenta, publico regni sigillo confirmata: interuenerunt plu-
rimæ grauissimæque cautiones, & placuit esse dandos obsides, do-
nec ad iustam ætatem ambo peruenissent: hæ vestræ literæ sunt in
nostris manibus, & testimonium perpetuum dicunt: hisce rebus
omnibus non interfuit modò, sed præfuit etiam Arraniæ Comes
Hameltonius, regni vestri gubernator: sed idem, posteaquam car-
dinalis Andreanus * & alij quidam ecclesiastici proceres terrorem *Trucidatus.*
illi atque metum adferrent, & spem magnam ostenderent, discessit *pag.515.*
à pactis,* fidemque violauit. In hunc sanè, quicquid interea vobis *Pag.434.*
accidit malorum, omnis est deriuanda culpa: quòd tàm multæ
sunt ablatæ vobis arces atque castella, quòd commisso prælio tot
millia desideratis, quòd eousque sumus in vestrum agrum progres-
si, huic est inprimis tribuendum. sed quem finem demum expecta-
tis huius & obstinationis & perfidiæ? Victores pacem vobis defe-
rimus: bonam regni vestri partem tenemus, & Angliam vobis cō-
municamus: id quod victis ignominiæ loco solet imponi, vt quum
inseruntur populo victori, suæ nationis nomen abijciant & amit-
tant, id nos vobis vltrò largimur, nec antiquum illud recusamus &
vtrisque commune nomen Britannorum recipere. Quid est per
Deum immortalem, quod amplius à nobis præstari possit? nónne
sic iudicabant omnes, iustam nobis esse causam armorum, vbi tam
libera-

1548 liberales, tàm æquas & honestas conditiones nullum apud vos locum habuisse cognoscent? patefacimus vobis omneis aditus ad nostram amicitiam, & reginam vestram non regno pellimus, sed Angliæ volumus illam cum filia præficere: deinde non cogitamus antiquare vestras leges: nam & Anglia & Gallia & Cæsaris quoque prouinciæ diuersis vtuntur legibus. Qui pacem impedire student, eiusmodi vobis terrores adferunt: sed hi suis tantùm commodis & cupiditati consulunt, non vestræ saluti. Vos autem oculos & animum ab illis auertite, & reipublicæ vestræ statum ipsi perpendite, puellam habetis, hæredem regni: huic certè nubendum erit aliquando. Nubet igitur aut alicui vestræ gentis, aut externo cuipiam principi. si domi, nihilo tamen secius integrum nobis ius nostrum manet, & ciuiles turbas ac inuidiam ea res excitabit: si foris aliquem assumetis, & nos habebitis hostes perpetuos, & alienæ nationi miserrimam seruietis seruitutem. Erunt vobis è longinquo petenda auxilia, & quæ mittentur copiæ, dici nō potest, quantum vobis damni dabunt, & quàm superbè vobiscum & insolenter agent. hoc enim erit eis persuasum, ipsorum præsidio atque tutela vestrā salutem omnem contineri. Quid? reginam ipsam & principem vobis eripient, & quò volent, transportabunt, & si bellum ipsis alicunde moueatur, quod fieri potest, in hoc erunt toti, vt se suaq; defendant, vos autem negligent, & nobis in prædam relinquent. Quòd si fortè non militem sed duces tantùm mittant: hi vobis præscribent & imperabunt, & si quid rectè geretur, omnem sunt habituri gloriam: si qua verò clades accipiatur, in vos omnis exundabit tempestas, qui vitam & sanguinem profunditis. Quid etiam periculi sit, externis auxilijs vti, domesticum exemplum docere vos potest. Huius insulæ populi, Britanni, quondam euocarunt Saxones in auxilium, & pòst ab ijsdē sunt pulsi patria, & in montes atq; paludes reiecti. Fuerunt aliquando medij inter Anglos atque Scotos, Picti, genus hominum acre & bellicosum, hos quum aliquandiu Scoti defendissent ab hoste, sic tandem oppresserunt, vt ne nomen quidē hodie supersit. An nō idem accidit Gallis, quum Francorum, Græcis, non ità pridem & Pannonijs, hac nostra memoria, quū Turcarum vterentur auxilijs? Nonne Gothi quondam hac ratione Italiā & Langobardi totam occuparunt Insubriam? Ne vobis adlubeat, si sapitis, experiri militis peregrini fastum & insolentiam: sed infinitam illam malorum turbam nuptijs & affinitate & honorifica pace componite, & finitimarum gentium morem atque exempla vobis in eo proponite. Carolus Quintus Cæsar Hispaniam & Burgundiam hac ratione tenet: Britanniam minorem Galliæ rex hoc modo sibi comparauit. Idem aliæ quoq; gentes faciunt. nam duæ sunt omninò viæ, quibus bella finiuntur, per vim scilicet atque victoriam, aut per connubia. Si vim odistis, cur alterum non admittitis,

Ab exemplo.

Duæ viæ, quib. bella omnia finiantur.

quod

quod vobis offertur, & quod estis aliquando pacti? Non est nobis incompertum, qui vos à sanis consilijs abducant. hoc nimirum agunt ecclesiastici quidam, & ipse regni * gubernator: sed videte, ne qui toties fidem violarunt, libertatem vobis omnem perdant, ne largitionibus corrupti, tanquam mercede proditionis, arces vestras & propugnacula tradant externis. Quòd cùm facient, verbo quidem fieri simulabunt, vt has illi defendant à nobis, sed reuera, vt illorum præsidio tuti, frenum ipsi vobis injiciant. quę sit interim vestra, quæ regni futura conditio, quis non videt? O miseram & calamitosam pertinaciam. Oceano claudimur vndique, tanquam mœnibus atque vallo firmissimo: si modò coniunctio esset inter nos animorum, nihil ad summam fœlicitatem deesset, & monarchiam possemus constituere florentissimam. Quòd si hæc ratio vos nihil mouet, saltem moueat & accepta pridem & iam imminens vobis calamitas: moueat numinis diuini metus. nam violatæ fidei & pactorum vindex est Deus, & belli cupiditatem omnem detestatur, grauibusque pœnis affligit. Reginam vestram nobis * pactam expetimus, & quam Deus pro infinita bonitate sua pacis viam nobis ostendit, eam sequimur, & vt vos etiam in ijsdem hæreatis vestigijs, petimus, &, si nihil impetramus, necessariò nobis bellum esse gerendum, profitemur, & auspice Deo, cuius verbum atque vocem vos contemnitis, ius nostrum ferro persequemur & igni. Quamobrem, qui sunt ex vobis viri boni, quibus patriæ calamitas dolet, qui fidem seruandam esse putant, licebit vt ad nos transeant, quicunque demum illi sint: omnem eis fidem & amorem præstabimus. vt commercia quoque sint inter nos mutua, rex non ità pridem edicto cauit, quò suæ erga vos beneuolentiæ documentum aliquod extaret. Et si rectè collocatum beneficium hoc esse videbit, ampliora statuit in vos conferre, & hæc omnia suo nomine vobis nunciari iussit.

1548

Hameltonius.

Pag. 434.

Proximè superiori libro diximus * de Sebastiano Vogelsbergo, qui decem signa peditum ad Galliæ regem è Germania duxerat: is autumni tempore domum redierat, dimissis copijs. Quòd Gallo militasset, grauiter & acerbè Cæsar tulit, & occasionem expectans, Lazaro Schuendio, dat negocium eius comprehendendi. Venit is Vuisseburgum, vbi domicilium ille habebat, & comprehensum Augustam abducit. Mox habetur quæstio per tormenta, & de nonnullis, qui iam antè venerant in suspitionem societatis Gallicæ, interrogatur: & quanquam magno quodam robore corporis ac animi, per cruciatum nihil dixerat, tamen, quòd in societate rebellium fuisse, quòd Cæsaris edicta violasse, quòd insidiosa tractasse consilia diceretur, capitis damnatur, & cum eo centuriones duo, Iacobus Mantellus, Vuolffius Thomas. Itaque productus fuit in forum, Februarij die septimo, quum ante quadriduum eò venisset.

Pag. 519. 586.

Sebast. Vogelsberg. capite damnatur, & cum eo duo centuriones.

1548 venisset. Erant in armis aliquot signa peditum, & ingens hominum circumfusa turba. Cùm in supplicij locum editiorem venisset, animo præsenti & intrepido circumspiciens, quoniam ex fenestris & ædibus vndique spectabant omnis ordinis viri magnifici, honorificè illos affatur, & de suo vitæ genere locutus, quomodo Cæsari iam antea militarit, exponit, & nullam suæ necis causam esse dicit aliam, quàm quod ante annum Galliæ regi copias adduxerit, quum ille regni diadema de more susciperet. Erat Vogelsbergus egregia forma & statura, quumque adeò nullam daret significationem horroris atque metus, omnium oculos in se conuertit. post eum capite mulctati sunt hi, quos diximus, centuriones. Sententiam tulerunt iudices duo, qui Cæsaris aulam atque castra sequuntur, Hispanus vnus, Biruiesca, Germanus alter, Nicolaus Zinnerus, ambo iureconsulti. Schuendium ille criminatus fuerat, quasi circumuentus ab eo fuisset: hi verò scriptum euulgant, & quamobrem in illos vindicatum sit, ostendunt, & Schuendium purgant, & præter mandata Cæsaris nihil egisse dicunt, & falsam esse criminationem profitentur.

Vogelsbergi fortitudo animi.

Schuendius criminatus.

Hoc tempore per Galliam, inprimis verò Luteciæ propter Lutheranismum rursus excitantur incendia & persecutiones, quum interim in Anglia de missa* pontificia prorsus abroganda deliberaretur.

Persecutio in Gallia.

Huius abrogationẽ vide, pag. 633.

Pag. 578.

Mauricio, Cæsar, honorem septemuiratus, & Ioannis Friderici prouinciæ maximam partem, iam antè, sicut diximus, * attribuerat in castris ante Vuittembergam: sed hoc in conuentu publica & solenni ceremonia, tanquam in possessionem illum mittit, & in suam Imperijque fidem accipit, quod tum ei promiserat. fuit hoc Februarij die vigesimo quarto, qui quidem dies est Cæsari natalis. Ea verò ceremonia sic habet. In foro tabernaculum erat extructum è materia, patulum, in quod per gradus ascendebatur. eò Cæsar à meridie venit sub horam tertiam, comitatus electoribus. pòst illinc in vicinam domum transit, & vestem solennem induit, tum ipse, tum electores. Inde rursus prodit & in solio considet: idem illi faciunt, suo quisque loco à tergo, supra Cæsarem erant quodam in pegmate collocati tubicines. Ibi primum agmen Mauricij procedit, & incitatis equis tabernaculum petit, vti fieri consueuit. Interim Mauricius cum altero agmine consistit è regione, comitatus turba procerum, & proximè ante ipsum erant tubicines duodecim. Mox prodeunt ex illa caterua Henricus Brunsuicensis, Vuolfgangus, electoris Palatini frater, Albertus Bauarus, & vbi cursu peruenissent ad locum, descendunt ex equis, & Cæsarem adeunt, ac demissè rogant, vt Mauricio publicum Imperij beneficiũ & insignia principatus conferat. Cæsar, cum electoribus re communicata, per Moguntinum respondet. placere sibi, modò ille veniat ipse

Ceremonia inaugurationis Mauricij in electorẽ.

& idem

fidem petat. Eo accepto responso, Mauricius cum toto agmine procurrit: præferebantur ei vexilla decem cum totidem insignibus regionum, pro quibus inaugurationem petebat. vbi conscendisset, in genua subsidet ante Cæsarem, & idem rogat. missus erat ab Augusto fratre Comes Mansfeldius Hoierus, qui flagitaret idem. Itáque Cæsar per Moguntinum respondet. quoniam vterque fidelem operam sibi nauarint, velle se Mauricio eiusque liberis masculis, aut si nulli sint, Augusto fratri eiusque liberis electoratum Saxoniæ & Ioannis Friderici possessiones omneis conferre, nisi quantum illius liberis iam antè * sit concessum. Moguntinus deinde, iusiurandum, quo tenentur electores, recitat, & vbi Mauricius: illo præeunte verbis iurasset, Cæsar ensem ei tradit, & hac ceremonia velut in possessionem mittit. ille gratias agit, & omnem fidem obsequentiamq; pollicetur. pòst, illa, quæ diximus, vexilla, quum ea Mauricius accepisset à Cæsare, deijciuntur in promiscuam multitudinem, vti fieri solet. Hæc omnia poterat Ioannes Fridericus, ex ædibus, vbi diuersabatur, spectare: & quidem spectauit: nam erant in eodem foro. 1548 *Pag.578.*

Bucerus, de quo diximus * antè, vocatus demum Augustam venit, & ad electorem Brandeburgicum diuertit. Iam confectus erat ille, quem suprà diximus * institutum fuisse, de religione liber, cum, sicut erat scriptus, Bucero tradit Brandeburgicus, & vti subscribat, petit. Ille, cum euoluisset, quòd pontificiam doctrinam in eo constitui videret, non se posse probare dicit. Tulit hoc iniquè Brandeburgicus, & grauiter ei succensuit, & esse scriptum moderatum indicabat. sic enim ei persuaserat * Islebius. Vrgebat quoque Bucerum Granuellanus per internuncios, &, si probaret, amplissima dona promittebat: cùm autem pollicitationibus nihil efficeret, cœpit comminari, sic ille non absq; discrimine domum reuertit. nam per agrum Vuirtembergicum erant passim Hispanorum præsidia, sicut antè * dictum est. *Pag. 620.* *Bucerus repudiat Interim.* *Pag.620.* *Brandeburgicus succenset Bucero.* *Libri autor pag. 620.* *Pag.570.*

Aprili mense, Coloniensis archiepiscopus, * nuper factus sacerdos, primam, vti vocant, missam peragit. aderant Cæsar & Ferdinandus rex & reliqui principes, maximo numero, pòst, epulum dat longè magnificentissimum. *De quo sup. pa. 565.* *Primitiæ Coloniensis.*

His etiam diebus Augustam venit, rex Tunetæ, Muleasses, quē Cæsar ante annum decimum tertium regno restituerat, eiecto Barbarossa, sicut libro nono diximus. * hunc filius natu maximus exoculauerat, occupato regno: profugus igitur & miser ad Cæsarem ex Aphrica sese contulit: neque multo pòst eò venit etiam alter filius. *Tuneta rex Augustam venit.* *Pag.252.*

Liber ille de religione conscriptus, primò tractat de conditione hominis ante lapsum & post lapsum, de redemptione per Christum, de charitate & bonis operibus, de fiducia remissionis pecca- *Capita libri Interim, cuius fit mentio, pa. 620.*

1548 torũ, de ecclesia, de votis, de potestate, de ministris ecclesiæ, de summo pontifice, de sacramentis, de sacrificio missæ, de memoria, inuocatione & intercessione sanctorum, de memoria eorum qui piè mortui sunt, de communione cum sacrificio iungenda, de ceremonijs & vsu sacramentorum. Hæc autem inter alia docentur. opera illa, quæ præter mandatum Dei piè vel honestè suscipiuntur, & quæ vulgò dicuntur opera supererogationis, esse commendanda: non posse hominem sine dubitatione suæ imbecillitatis credere peccata sibi esse remissa: ecclesiam habere potestatem interpretandi scripturas ex ijs eliciendi & explanandi dogmata, potestatem iuris dicundi, de rebus dubijs iudicandi per synodum, & condendi leges: vnum esse, qui cæteris omnibus præsit, summum pontificem, ob prærogationem Petro concessam: huic vniuersæ ecclesiæ gubernationem esse demandatam à Christo, sic tamen, vt cæteri etiam episcopi partem solicitudinis habeant in sua quisque ecclesia: confirmatione & chrismate accipi spiritum sanctum, vt insidijs diaboli, carnis atque mundi resistatur, & huius sacramenti ministrum esse duntaxat episcopum: sacerdoti enumeranda esse peccata, quæ veniunt in mentem: satisfactione, quæ in pœnitentiæ fructibus consistit, maximè in ieiunio, eleemosyna, precatione, peccatorum causas excindi, & temporalem pœnam vel tolli vel mitigari: vnctionem sacram inde ab apostolorum ætate nobis esse traditam, vt vel corpori subueniat, vel mentem ipsam aduersus ignita tela diaboli muniat: adhibendam igitur esse tunc, quum vitæ finis imminere videtur: matrimonium sine parentum assensu contractum, debere esse ratum, sed liberos tamen pro concione monendos, vt parentes in consilium adhibeant: Christum in vltima cœna sacramentum instituisse sui corporis atque sanguinis: primùm, vt à fidelibus illud sumeretur, veluti cibus animæ salutaris, deinde, vt in ipsius mortis memoriam offerretur: nam duo esse omninò sacrificia Christi, vnum, in cruce cruentum, alterum, quo sub specie panis atque vini, corpus & sanguinem suum ipse patri obtulit, & pòst, apostolis eorumque successoribus illud in sui memoriam peragendum ad finem vsque sæculi, commendauit: illo quidem genus humanum fuisse reconciliatum patri, sed hoc non cruento, sisti Deo patri & repræsentari Christum, non vt denuò peccatorum remissionem mereamur, sed vt morte Christi paratam reconciliationem fide nobis applicemus: in hoc sacrificio, quo mortem Christi recolimus, memoriam esse celebrandam sanctorum, vt ad Deum patrem pro nobis intercedant, suisque nos meritis adiuuent: complectendos etiam esse mortuos, Deoque commendandos. Postea præcipitur, vt ceremoniæ veteres, quæ baptismo solent adhiberi, retineantur omnes, exorcismus, abrenunciatio, fidei professio, chrisma, item, vt in ceremonijs, quæ missæ adhibentur,

nihil

nihil mutetur: in singulis oppidis atque templis quotidie duæ missæ ad minimum peragantur, ruri autem & in vicis, vna, præsertim diebus festis: in canone missæ prorsus nihil immutetur, & reliqua omnia seruentur iuxta vetus præscriptum: si quid tamen irrepsit, quod superstitioni causam dare possit, tollatur: vestes, ornamenta, vasa, cruces, altaria, candelæ & imagines, veluti monumenta quædam retineantur: preces ordinariæ & pia illa psalmodia minimè tollantur, & vbi sublata sunt, restituantur: mortuorum exequiæ, de more veteris ecclesiæ peragantur, diuorum quoque dies festi, sed & illi, quibus decretæ sunt supplicationes, colantur: pridie paschatis & pentecostes, aqua baptismi præparetur consecratione solenni: luxus frenandi, & animi ad officia pietatis excitandi causa, certis diebus ab esu carnium abstineatur, & ieiunetur: postremò, licet optandum sit, plurimos inueniri ministros ecclesiæ, qui castè viuant, tamen, quòd multi passim vxores habeant, quas nolint repudiare, neque sine graui turba mutari nunc illud possit, expectandum esse concilij decretum: idem quoque placere de ijs, qui cœnam domini sub vtraque specie percipiunt: sic tamen, ne reprehendant eos qui diuersum faciunt. nam sub vtralibet specie, Christi corpus atque sanguinem contineri totum. Ad hunc modum promulgatus quidem fuit liber, vt postea * dicemus, sed nō ità conscriptus initiò. nō semel enim, vt antea * dictū est, sub incudem reuocatus, & Bucero fuit exhibitus * aliquātò purior. Cùm ergò diu multumq; iactatus esset inter ordines priuatim, Romā quoq; mittitur. nam etsi totus ferè papismus in eo stabilitur, tamen, quòd aduersarijs essent concessa nonnulla, pontificem prius esse consulendum placuit. Is deinde Cæsari per cardinalem Sfondratum has animaduersiones aperit. vt presbyter ordinatus ducat vxorem, & sacrum officium administret, esse inauditum: consuetudinem illam sumendi cœnam domini sub vtraq; specie, esse abrogatam, & in his duobus indulgendi facultatem nulli competere, præterquàm pontifici Romano & concilio: religionis antiquæ sectatores non esse his dogmatis alligandos, verùm, si qui Lutherani velint ab incœpto desistere, non esse repudiandos: illud de duabus missis, intelligi debere solùm de Lutheranis: psalmodia oportere vbique restitui: diebus festis celebrandam esse cuiusque ecclesiæ patroni memoriam: ijs, qui iam sunt sacerdotes, aut postea fient, abstinendum esse à cōiugio: sacrorum bonorum & iurisdictionis oportere fieri promptā restitutionem: constare enim de spolio, nec vtendum in eo forma iuris ordinaria, sed de plano cognoscendū, & manu regia conficiendum esse negocium. Hac illata censura, Moguntinus, Treuirensis, Coloniensis, quibus ea communicata fuit, eodem planè modo Cæsari respondent, & restitutionem inprimis vrgent, eamque pernecessariam esse docent, si quidem religio Christiana conseruari, &

1548

Pag. 639. Pag. 620. Pag. 625. Male fabricatū Interim sæpius incudi redditur. Interim Romā missum. Animaduersiones Interim per pontificem. Electores sententijs variant de Interim.

1548 quibus in locis abolita est, recuperari debeat: paci quoque non aliter posse consuli: prouidendum igitur inprimis, vt templa & monachorum collegia plenè restituantur: & quoniam de vi spolioque constet, agendum esse paucis, vt cultus diuinus quamprimùm recuperetur: orare autem, vt in bonam partem hæc accipiat, & ecclesiæ membra suo patrocinio defendat. Reliqui tres electores, non quidem eius erant sententiæ, Palatinus inprimis & Mauricius, verùm vterq; causas * habebant, cur Cæsari non admodum reclamarent. Cæteri principes, qui maxima parte sunt episcopi, eodem modo sicut Moguntinus atque collegæ, respondent: ciuitatum non ità magna fuit habita ratio. Cæsar igitur idibus Maij conuocat omneis ordines, & de sua in Germaniam charitate præfatus, perspicuis, inquit, argumentis & ipsa re manifestè deprehendi, neque pacem constitui, neque ius exerceri posse, nisi composita prius controuersia religionis, quæ multis nunc annis complures in Imperio simultates, offensiones, odia, discordias atque bella suscitauit. hæc nimirùm causa fuit, quamobrem crebris conuentibus & per colloquia sæpe medicinā quæsiui: sed interea non modò per Germaniā, sed per alios etiam nominis Christiani populos, ista labes atq; contagio peruasit, ità quidem, vt præsentius nullum remedium appareret, quàm concilium publicum. Id demùm, vobis flagitantibus, vt Tridenti cogeretur, effeci, * & simul vobis author fui sub initium huius conuentus, vt eius authoritati vos summitteretis, & mihi cura permitteretur excogitandi rationes pias, quibus interea tranquillè per Germaniam viueretur. Quæ quidem obsequentia fiduciaq; vestra & tunc mihi fuit & nunc etiam est pergrata. Cùm ergò totus in hanc solicitudinem incumberem, & sententias à vobis exquirerem, non sine magno animi dolore cognoui, discordiam religionis & anteactis malis omnibus dedisse causam, &, nisi prouideatur, in posterum esse daturam. Itàque sic iudicabam, non esse rem in eo statu ac perturbatione relinquendam, adusque concilij decretum, sed ad moderationem aliquam oportere deduci, præsertim, cùm subinde nouæ sectæ nascerentur. Hæc molienti mihi, quidam magni nominis atque loci, cupidi pacis & amantes reipublicæ, quæ ipsorum esset de religione sententia, scripto comprehensum exhibent, & obseruantiam pollicentur. Equidem, vbi scriptum illud accepi, theologis quibusdam viris * bonis atque doctis, vt secum diligenter expenderent omnia, commisi: hi deinde referebant, modò rectè intelligatur, non illud repugnare catholicæ religioni neque doctrinæ, legibus & institutis ecclesiæ, duobus tantum exceptis dogmatis, quorum vnum est de coniugio sacerdotum, alterum de cœna domini: sed & accommodatum esse dicebant ad concordiam Germaniæ stabiliendam: id quod mihi sanè futurum sit longè optatissimum: quid enim iucundius accidere possit,

Easdem fortasse quas, pag. 565.

Cæs. ad ordines de libro Interim.

Pag. 565.

Pag. præced.

possit, quàm omneis ordines videre consentientes animis, eandem sequi formam religionis? Quòd cum ità sit, ab illis, qui ecclesiæ catholicæ leges atque morem adhuc magna cum laude seruarunt, peto, vt in eo permaneant, neque dimoueri sese patiantur, nec aliquid immutent. quod quidem antea mihi se facturos esse receperunt. ab ijs autem, qui religionem innouarunt, contendo, vt vel ad reliquos ordines transeant, & eandem cum ipsis religionem profiteantur, vel suam doctrinam ad huius libri præscriptum moderentur, & hæc omninò vestigia sequantur, nec præterea quicquam instituant, sed intra hos limites atque fines consistant, neque vel scripto vel concionibus contrà * quid faciant, & concilij decretum obsequenter expectent. quod quidem vt primo quoque tempore cogatur, omnem sum daturus operam: nunc quidem etiam in hoc sum totus, vt formula concipiatur * emendationis ecclesiasticæ. Quum sic per scribam esset locutus, vti fieri solet, librũ recitari iubet. ibi Moguntinus, qui primum inter electores locum obtinet, non exquisitis ordinum sententijs, consurgit, ac veluti publico nomine, Cæsari pro tanto labore, studio, cura, diligentia, charitate patriæ, maximas agit gratias: & quoniam antehac ipsius fidei rem permiserint, ac nunc in eo sit elaboratum, æquum esse dicit, vt gratissimis animis hoc ipsum agnoscant, & decreto pareant. Hanc gratiarum actionem Cæsar habuit pro communi assensu & approbatione, nec vllam pòst excusationem admisit, vt postea * dicemus, & librum typis euulgari iubet latino simul & populari sermone. Quarto pòst die refert ad ordines, & quanto suo labore quantoq; sumptu pax comparata sit Germaniæ, demonstrat, & quia res ipsa postulet, vt in futurum etiam caueatur, perutile sibi videri dicitatque necessarium, vt magna quæpiam pecuniæ vis conferatur, & certis locis in ærario publico conseruetur, vt si quis fortè motus intra vel extra Imperij fines aliquandò nascetur, paratum sit præsidium. Paucis deinde diebus interiectis, Ferdinandus rex commemorat, se grauibus de causis, quas & ipsi satis intelligant, & explicare nihil attineat, missa legatione, * cum Turca fecisse inducias annorum quinque, & ante annum esse factum initium: & quanquàm ille suis mandarit, ne quid contrà faciant, tamen petere, vt nihilo secius auxilia iam ante promissa contribuant, vt si forsan ille discedat à pactis, facilè resisti possit: deinde, quoniam ille loca finitima validis præsidijs muniat, sibi quoque nihil hic esse negligendum: itaque passim instituisse munitiones locorum, & alere præsidia: sed propter superiorum annorum sumptus bellicos longè maximos, non se posse tantùm onus diu sustinere: orare igitur, vt in hos vsus pecuniam annuam dependant, donec induciæ durabunt: hoc enim ad ipsorum omnium pertinere quietem atque salutem.

1545

Fit contrà, pag. 640. 658.

Offertur à Cæs. ordinibus Interim.

Hanc habes, pa. 643.

Moguntini astus approbãdo Interim. & gratiarum actio Cæsari acta.

Paginis seq.

Cæs. ab Ordinib. pecunia collatiõnem fieri petit; quæ in ærario publ. cõseruetur.

Ferd. petit pecuniã ab ordinib.

Pag. 590

Harum petitionum assensus sequitur. pa. 637.

1548

Maximil. consobrinam suam ducit uxorem.

Interea Ferdinandi filius, Maximilianus, Augusta profectus, in Hispaniam contendit, vt natu maiorem Cæsaris filiam, Mariam, consobrinam suam, in matrimonium ducat. Attributus ei fuit cardinalis Tridentinus, & mensibus aliquot antea præcesserat dux Albanus. Ad exitum Maij mensis, equites Neapolitani, qui per Norgouiam antè * fuerant, in agrũ Argentorato vicinum veniunt, & ferè per trimestre tempus cõmorantur, & dici vix potest, quàm egerint insolenter. veniebant in vrbem subinde, neque magna suspitione res caruit. Mauricius non multò post editum à Cæsare decretum, abit: Ioannes verò Brandeburgicus, electoris Ioachimi frater, Cæsarem adit, & Ferdinando rege præsente, petit, vt in eo sibi parcat, & de suis in ipsum officijs quædam locutus, hac potissimùm fiducia se militasse ipsi proximo bello dicit, * quòd de religione sibi cauisset. Cæsar, ordinum Imperij consensum hunc esse, nec ab eo recedi oportere dicebat: ille contrà, non omneis assensisse: neque se bona conscientia decretum hoc laudare posse respondit, & pactum atque promissum vrgebat. Cùm nihil Cæsar proficeret, iubet eum discedere. quòd ideò factum esse putatur, ne suo vel exemplo vel sermone, aliorum animos ille confirmaret. Itaque sub vesperum eodem die domum versus proficiscitur, neque per suam ditionem quicquam immutauit. frater eius elector, qui semper id operam dedit, vt Cæsari placeret, minimè restitit: sed neque Palatinus, quum Cæsarem alioqui non admodum haberet tunc propitium. Legati ciuitatum, * hi qui sunt Augustanæ confessionis, quum vrgerentur, orabant, vt sibi liceret ad suos referre, quo pòst ex eorũ sententia respondeant. permissum hoc eis fuit. Volfgangum Bipontinum principem ex familia Palatina, qui legatos ibi habebat, Cæsar iubet ipsum adesse: cunque venisset, instat, vt ratum habeat decretum. Ille, religionem nullam aliam se nouisse dicit, præter eam, in qua sit natus & ad hoc vsque tempus educatus: itaque, vt sui rationem habeat, petit, & se facturum in eo dicit, quantùm omninò possit salua conscientia. Cæsar tunc quidem illum sic dimittit, sed postea per literas & internuncios acriter vrgebat, vt suo loco * dicemus. Augustano senatu consultante, Cæsar militum stationes per vrbem disponit. erat ibi primi nominis ecclesiæ minister, Vuolfgangus Musculus: is, nutantibus rebus, quum timidè senatum agere videret, neque librum approbare posset, discedit, Bernam Heluetiorum profectus. Halæ Sueuorum erat Ioannes Brentius. hic & ante annum secundum in magno fuerat discrimine, quum Smalcaldicis domum reuersis, Halam Cæsar aduentaret, * & nunc in multo versabatur maiori. Tunc enim, paulò antè, quàm Cæsar accederet, quòd fuit initio Decembris, quidam Hispani satellites, cùm in oppidũ venissent, ad illius ædes recta contendunt, & intromiti postulant, alioqui minantur atrocia. Re-

Pag. 590. Neapolitani equites grauant Argẽtorato vicinos.

Ioannes Brãdeb. Interim non approbat.

Pag. 505.

Albert. Brãdeb. & Palatinus recipiũt Interim. De his vide pag. 635.

Bipontini constantia.

Pag. 657.

Musculus Augusta Bernam concedit.

Brentij labores & pericula.

Pag. 519.

1548

di Recepti, proteruè multa faciunt & insolenter. vxorem igitur atque familiam iubet, cùm alibi locus non esset, in ciuitatis domum hospitalem sese recipere, pauloque pòst ipse sequitur, domi relicto, qui victum illis & necessaria subministraret. Postridie verò, quidam ex optimatibus, Hispanus, ordinis ecclesiastici, pulsis illis, domum totam occupat, & ingressus bibliothecam, omnia perquirit. ibi cùm literas aliquot reperisset amicorum, datas ad Brentium, & familiariter scriptas de communium temporum perturbatione, magnam ei conatur inuidiam conflare, cùm eas apud suos diuulgasset. Amicorum igitur secutus ille consilium, intempesta rigidaque nocte diuertit in viciniam, ne sua præsentia ciuibus incommodaret. Vbi verò Cæsar Halam venisset, & clementer ageret, neque propter doctrinæ genus ibi celebratum offensionis vllam daret significationem, Brentius eò demùm reuertit, suamque functionem obijt, ad hoc vsque tempus, quando de religione factum decretum Cæsar ab omnibus recipi volebat. Iussus enim ille, sicut alij plærique per Germaniam, viri docti, quid eo de libello sentiret, explicare: licet periculum suum intelligeret, tamen, vt ecclesiæ suum præstaret officium, à sacris literis illud dissentire pronunciat, idque scripto demonstrat. Quod cùm in pontificiorum manus venisset, legatis Hallensibus mandat Granuellanus, nomine Cæsaris, vt quidem aiebat, darent operam, vt Augustam ille pertraheretur vinctus. Admonitus autem ab amicis, in vicinum agrum secedit: neque multò pòst Halam venit Hispanorum turma. quorũ præfectus ilicò Brentij domum inuadit, & diligenter omnia peruestigat, si quid posset auferri prædæ: sed suppellectilis potissima pars iam erat ab amicis atque propinquis aliò translata. Sic igitur ille, quum annos ibi viginti sex docuisset, profligatur: vxor eius autem, etsi graui detineretur morbo, quo paulò pòst etiam extincta fuit, exulare iubetur. itaque misera cum sex liberis vagatur sedibus incertis, & quò se recipiat, vix vllum habet perfugium, Hispanorum formidine concussis omnium & occupatis animis: eumque dolorem & ægrimoniam augebat etiam, quòd interea, quæ mariti esset fortuna, nesciret. Vbi verò de Brentij calamitate dux Vuirtembergicus Vlrichus accepit, quanquam magnis ipse versabatur in periculis, tamen hospitium occultum ei præbuit atque familiæ. Porro, Sueuiæ ciuitates plæræq; omnes, authoritatem secutæ Cæsaris, imperata se facturos promittebant. Itaque doctores passim multis ex locis migrabant, ne quid sua professione committerent indignum. Andreas Osiander Noribergam ideò reliquit, inque Prussiam sese recepit: Spiræ & Vuormaciæ singuli tantùm erant, qui & ipsi fuga salutem petebant: Gulielmus Comes Nassouius Erasmum Sarcerium idcircò discedere patiebatur: Vuirtembergicus etiam princeps, cuius in agro passim erant * Hispanorũ præsi-

Brentij de Interim Iudicium.

Ingratitudo Hallensiũ qui Brentium & suos in exilium eijciũt.

Vuirtembergic⁹ Brentium clam hospitio excipit.

Doctores pij solum vertunt.

Pag. 570. 625.

1548 dia, sicut dictum est, quum à Cæsare mandatum venisset, librum iam editum pro concione recitari iubet, & ne quis contrà faciat, edicit, & si quis in posterum missificare velit, potestatem facit, & suis, ne quem sacrificum prohibeant, mandat, & ecclesiæ ministros, non approbantes decretũ, ab se dimittit. in his erat Erardus Schnepfius. Per Granuellanum & Atrebatensem episcopum Cæsar Saxoniæ ducem captiuum vrgebat, vt decreto pareret, & editi libri doctrinam sequeretur: Et quanquàm pollicitationibus animum eius tentabant, & spem aliquam libertatis ostendebant, constans ille tamen in sententia permansit, & superiori inquit, anno, quandò conditiones mihi Cæsar tulit.* hæc etiã perscripta fuit, vt & ipsius & concilij de religione decreta futura probarem: cùm autem intelligeret, me nullius periculi terrore vel metu posse induci, vt assentirer, conditionem illam remisit, neque de religione quicquam deinde mecum egit. Quod maximi certè beneficij loco tunc habui, & hoc velut onere grauissimo subleuatus, reliquas omneis cõditiones, quibus de mea persona, deq; fortunis omnibus, pro suo arbitratu Cæsar statuebat, eò facilius & æquiori animo tuli, sperans futurum, vt religio mihi mea deinceps permitteretur libera: nunc autem, quandò rursus vrget ac mandat, vt decreto facto subscribam, equidem profiteor me iam inde ab adolescentia sic institutum, ac deinde sacrorum librorum lectione sic esse confirmatum, vt hanc doctrinam planè conuenire cum prophetarum & apostolorum scriptis, nec vllius erroris conuinci posse iudicem. hac nimirùm de causa & parens meus & ego, nonnulliq́ue alij principes,* eius doctrinæ confessionem scripto comprehensam exhibuimus olim, & legitimo permisimus concilio. Cùm ergò hac sui verbi cognitione me Deus illustrarit, non mihi licet ab agnita veritate discedere, nisi sempiternum exitium mihi conciliare velim. Itaque si decretum hoc reciperem, quoniam multis in locis, & grauissimis quidem, illud à sacra scriptura dissidet, damnarem quam sum hucusque professus, Iesu Christi doctrinam, & verbis atque sermone probarem quod vitiosum & impium esse scio. Hoc ipsum verò quid aliud sit, quàm pictis atque fucatis verbis ludificare diuinam maiestatem simul & Cæsarem? qua quidem re quid fieri possit flagitiosius? nam hoc illud est, de quo Christùs tàm diligenter nos admonet, peccatum in spiritum sanctum, quod nullo vnquam tempore condonatur. Quod cùm ità sit, & quoniam his vinculis est alligata conscientia mea, maiorem in modum, & per misericordiam Dei, quam humano generi per filij sui immolationem impertiuit, oro & obsecro, ne Cæsar hoc meum factum implacatè ferat. Quòd enim Augustanæ confessionis doctrinam retineo, salutis meæ causa facio, & rebus omnibus posthabitis, quomodò post hanc ærumnosam vitam, sempiternæ vitæ lætitiæque particeps fiam,

Vuirtembergic. Interim recipit.

Saxonis captiui constantia.

Pag. 598.

Pag. 188.

1548

nem cogito. Ad Cæsarem etiam à nonnullis audio deferri, quasi non religionem, sed gloriolã aliquam & nescio quid aliud in eo spectem: obsecro, quid omnium rerum humanarum optatius euenire mihi possit, præsertim mole corporis grauato, quàm libertas, quàm reditus ad vxorem & liberos, quàm ocium & quies domestica? Testificor autem Deum, & tunc, cùm à nobis omnibus factorum rationem ille poscet, testificabor, me nihil aliud spectasse, quàm vt vero ipsius cultu, regni cœlestis hæreditatem consequar, quod vt Cæsar certò credat, sibique de me persuadeat, vehementer oro. Cæteris in rebus omnibus prompta semper mea fuit in illum voluntas, & erit in perpetuum, & quam ei dedi fidem, eam vti virum bonum & illustri genere natum decet, præstabo. Quod superest, vt offensionem omnem remittat, meque tandem ab hac diuturna captiuitate liberet, obsecro. ne videlicet ego sim primus omnium principum, qui suam ætatem captiuus apud ipsum transegisse dicatur. Cùm in eo firmus & immotus persisteret, durius aliquantò tractari cœpit, & adempti fuerunt ei libri sacri, & iniunctum, vt diebus vetitis abstineret à carnibus: ille etiam, quo fuerat vsus ad hoc vsque tempus, permissu Cæsaris, euangelij doctor, quũ præsens imminere sibi periculum videret, mutata veste, clanculum se subducit. Peruulgatæ tum fuerunt, & ex aula Cæsaris emanarunt literæ, quas Lantgrauius ad Cæsarem scripsisse ferebatur. ijs in literis, vxori se mandasse dicit & consiliarijs, vt conditiones reliquas omneis impleant, vt ijs, qui propter anteactum bellum querimoniam habent, satisfaciant: deinde librum de religione cõscriptum sibi lectum esse dicit: & quanquam in eo sint nonnulla, quæ non satis intelligat, & quæ sacris literis cõfirmare non possit, tamen, quòd vetustate nitantur & sanctorum patrum authoritate, non se plus velle sapere quàm illos, & ratum habere scriptum illud, & curaturum etiam, vt à suis obseruetur. posthæc, fidem & operam suam ei defert, siue cum Turca, vel pontifice Romano, vel quibuscunque regibus, vel Heluetijs bellum gerat, siue per Germaniam ipso velit vti: sed orare per Christum & omneis diuos, vt offensionem omnem deponat, seque liberum faciat: iam enim captiuum detineri per annum totum, & satis duram luisse pœnam, & in extremas redactum esse angustias: porrò, maioris cautionis loco daturum se filios duos obsides, donec ei plenè sit satis factum, & quancunque rationem ipse præscripserit, ea se paratum esse cauere. Nihil autem his precibus effecit, & subinde, custodibus Hispanis, aliò traductus fuit, Donauerda primùm Norlingam, deinde Hailbrunum, pòst, Halam Sueuicam.

Sauities in captiuũ Saxonẽ.

Litera sparsa nomine Lantgr.

Dum hæc in Germania Cæsar molitur, publico decreto missa per Angliam abrogatur, neque multò pòst captus fuit Stephanus episcopus Vintoniensis, qui contendebat, decreta, quæ fierent in

Missa per Germaniã triumphans per Angliam occidit.

1548 hac ætate regis adoleſcentuli, nullius eſſe momenti. Iuſſus fuerat anno ſuperiori continere ſeſe domi, & abſtinere à publico: nuper autem dimiſſus, quum ſententiam mutaſſe putaretur, concionem habuit ad regem cæterosq; proceres; & quum in ea, quid ſuæ mentis eſſet, explicaſſet, cuſtodiæ mandatur.

Vintonienſ. Epiſcop. in vincula coniicitur. Epiſcopatu exuitur, pag. 700.

Pag. 629.

Caſ. reformatio eccleſiaſtica.

Conſcriptam reformationis, vti vocant, * formulam, Cæſar Iunij die decimo quarto recitari iubet eccleſiaſticis. in ea continentur hæc capita, de ordinatione, de ordinum eccleſiæ officijs, de monaſterijs, de ſcholis, de locis hoſpitalibus, de diſpenſatione verbi Dei, de adminiſtratione ſacramentorum, de miſſæ ceremonijs; de ceremonijs eccleſiaſticis, de diſciplina cleri & populi, de multitudine beneficiorum, de viſitatione, de ſynodis, de excommunicatione. Hæc autem inter alia traduntur, vt qui ſacros ordines petunt, diligenter examinentur de fide, de moribus, deque ſcientia, maximè verò de hæreſibus, hoc potiſſimùm tempore iactatis, & an idem credant, quod Romana, catholica & apoſtolica credit eccleſia: de moribus inquiſitio fieri iubetur, iuxta præſcriptum Pauli, quod eſt capite tertio primæ epiſtolæ ad Timotheum: ſed illud, quod Paulus inter alia monet, vt eccleſię miniſter ſit vnius vxoris maritus, qui domui ſuæ benè præſit, & liberos habeat obſequentes, omittitur: ad epiſcopatum nemo recipiatur, niſi ſit ſacerdos, aut primo quoq; tempore reliquos gradus recipiat: epiſcopi curam habeant ſuarum ouium, easque doctrina paſcant & ſacramentis: eccleſias quoque ſubinde viſitent, dentque operam, vt reliqui miniſtri ſuum munus faciant, ne lupi gregem inuadant: monaſtica vita rurſus inſtituatur, ijs locis, vbi deſijt: in ſcholis nihil doceatur, niſi quod cum eccleſia catholica congruit: in adminiſtrandis ſacramentis & ceremonijs retineatur ſermo Latinus, ne vileſcant, ſi populus intelligat: is qui vulgò dicitur canon miſſæ, maneat integer, & ſilentio pronuncietur, vt tremendis illis myſterijs ſua conſeruetur dignitas: in ceremonijs vſitatis nihil mutetur: ſal, aqua, herbæ, agnus paſchalis noui fructus, item templa, calices, altaria, pallæ, veſtes atque vaſa conſecrentur per orationem aduerſus inſidias diaboli & veneficia: cærei quoque inflammentur, & adoleantur ſuffitus atque thura: ſupplicationes etiam fiant ad templa diuorum: clerus temperanter & ſobriè viuat, ſcortationem fugiant: concubinas ab ſe dimittant, aut mulctentur: magiſtratus ciuilis opem epiſcopis ferat, vt morum & diſciplinæ fiat emendatio, & vt eccleſiarum libertas integra conſeruetur: ſynodi diœceſanæ reuocentur in vſum, & bis quotannis peragantur, in ijſque de ſingulorum moribus atque vitijs inquiratur: qui alia ratione ſanari non poſſunt, ab eccleſiæ communione pellantur: eorum aditum atque ſermonem omnes defugiant, neq; prius illi recipiantur in gratiam, quàm ſupplices deprecentur, & emendationem promittant. Hanc formulam, eo quem

dicimus,

dximus, die recitatam, episcopi, quum deliberassent, comprobant, 1548
& non multò pòst, quàm domum redierint, synodos velle se convocare dicunt: in nonnullis autem rebus pontificem solicitari petunt, vt assentiatur. fuit & hic liber pòst euulgatus typis. De ciuitatum legatis antea diximus,* quomodò decretum factum suis renunciarint: quum autem Argentinenses, qui facilè erant primi, serius aliquantò responderent, Cæsar illos per Granuellanum vrget. Is, Iunij die vigesimo octauo, legatos, in quibus primum locum habebat Iacobus Sturmius, accersit, & per Henricū Hasium, quo vtebatur interprete, scire ipsos dicit, quemadmodum ordines à Cæsare flagitarint, eiusq; fidei permiserint, vt rationem aliquam constitueret, quæ seruetur adusque concilium: id illum fecisse & formulam esse conscriptam à viris doctis atque bonis, quam principes omnes, paucis quibusdam exceptis, & præcipuæ ciuitates approbarint: quum autem ipsi & quidam alij Cæsarem orarint, vt suis hoc renunciare liceret, assensisse illum atque interea expectasse: verùm, quòd nihil adhuc responderint, esse nonnihil ei molestum, ideoque sibi dedisse negocium, vt quæ sit ipsorum voluntas, cognoscat. Illi, cùm silentij causam exposuissent, epistolam exhibent, de sententia senatus inscriptam Cæsari. nihil sibi magis esse in votis, quàm vt in omnibus ei gratificari liceat: sed sibi suisque ciuibus ità esse persuasum, quòd si decretum hoc omninò recipiant, fore, vt & conscientiam suam ipsi lædant, & Deum grauiter offendant, & suæ saluti pessimè consulant: quum autem ipse pro sua prudentia satis intelligat, quàm sit istud graue, petere se per Christum, vt in re tam ardua, quæ non ad facultates atque bona, sed ad animæ salutem & ad vitam sempiternam pertinet, sui rationem habeat, & sicut alijs diuersæ partis, ità sibi quoque religionem permittat Augustanæ confessionis, adusque concilij decretum, vti sæpe constitutum sit in comitijs, neque cogat, vt secus quàm sentiunt, ore profiteantur: se vicissim omni ratione curaturos, ne quid in sua ciuitate turbulenter aut irreligiosè fiat, néue praua dogmata locū habeant, & ne qua vicinis querimoniæ causa detur. Has literas vbi Granuellanus audiuit. Cæsarem præclarè semper de ipsorum ciuitate sensisse dicit: & quoniam plæriq; omnes decretum factum laudent ac ratum habeant, non esse quòd putent ipsos exemptum iri: nam habere se in mandatis, ne quod huius generis responsum admittant: itaque frustrà supplicari: planè igitur respondeant, quæ sit senatus voluntas. Adhæc illi: quòd Cæsaris fidei commissa res fuerit, id se cæterosque legatos de rebus politicis, non autem de religione semper accepisse, quòd hanc ad concilium esse reiectam putarent, vt ibi partibus auditis fieret cognitio: sed hoc in libro definita esse omnia propè doctrinæ capita controuersa: quòd si nunc illa recipiant, nulla prius habita cognitione, neq; suarum partium viris

Huius formulæ ab Episcopis facta cōprobatio.

Pag. 630. *Argentinenses vrgentur vt Interim suscipiat. Quid præterea factū sit habes. pag. 643.*

Argentinensiū responsio.

Grāuellanus ad Argentinenses.

Argentinēs. ad Grāuellani verba respons.

1548 viris doctis auditis, fore, vt non sint amplius controuersa, neq; concilij authoritate indigeant: quòd verò plærique principes ac ordines decretum factum approbent, non esse mirum: nam ipsorum hoc fieri commodo: illis enim omnia permitti salua & integra, sibi verò modum præscribi religionis, & mandari, vt ab ijs dogmatis, quæ semper controuersiam habuerunt, discedant non auditi, quùm tamen in comitijs omnibus ad concilium causa tota sit relegata: nimirùm, cogere aliquem, vt aduersus conscientiam aliquid faciat, etiamsi versetur in errore, vehementer esse graue, nisi primùm sit demonstratus error: existimare se, multos vtrinque viros esse bonos, qui tamen opinione & sententijs inter se dissideant: ijs profectò vim nullam adhibendam, sed ratione & veritate & argumentis agendum esse: cùm ergò cæteris in rebus omnibus, extra religionem positis, omnia sua Cæsari deferant, orare, vt ei senatus hæc postulata commendet: scire se, quanta sit Cæsaris potentia, quantúmque periculum in se recipiant, si viribus ille rem experiri velit: nisi ergò persuasum haberent, hac illius decreti approbatione Deum grauiter offendi, maximam fore dementiam, si non ei morem gerant. Ibi Granuellanus, quum antè dicta repetisset, ipsos, quo tempore Cæsari fuerunt * reconciliati, promisisse ait obseruantiam eorum, quæ pro Imperij salute statueret: huius autem generis esse decretum hoc, de doctorum hominum consilio factum, & à maiori parte comprobatum, non ergò posse recusari, quoniam cum ecclesia consentiat: an sibi tantùm arrogent, vt plus videre se putent, quàm vniuersam ecclesiam? vt secessionem à reliquis faciant? non ipsis licuisse religionem mutare, nisi de communi totius orbis consensu: quamobrem, si nullum habeant aliud mandatum, cognoscant è senatu, velint ne obtemperare, an minus? quòd se tantùm de rebus politicis accepisse dicant, quum Cæsari causa permitteretur, non referre, quomodò ipsi acceperint, sed quomodò maxima pars ordinum. Illi contrà, se suique ordinis reliquos legatos propè ab omni deliberatione remotos & exclusos, neque tunc etiam, quum ad Cæsarem causa reijceretur, fuisse consultos: itaque non aliter accepisse, quàm dictum sit: sed & principes aliquot sic illud accepisse: quo tempore * cum Cæsare pacificarint, non se recepisse obseruantiam, eò quòd metuerent, ne ad religionem illud aliquandò pertraheretur: hoc ipsius filio notum esse, episcopo Atrebatensi, qui tunc etiam nomine Cæsaris promiserit, fore, vt religionis causa tota concilio legitimo permitteretur: quòd verò decretum hoc, veluti publicum Imperij senatusconsultum recipiendum esse dicat, non se recusare vllum onus reipublicæ, sed præsentem hanc causam ad animæ salutem & vitam æternam pertinere: deinde, decreti molem omnem recumbere in homines pios: nam reliquam turbam, quæ religionem contemnat, minimè solicitam esse, quid statua-

Granuellani ad hæc dicta.

Pag. 571.

Argētinens. dicta contrà.

Pag. 571.

ftatur: ad amplectendam verò fidē neminem esse cogendum: de Cæsare non se dubitare, quin pacem & concordiam amet: sed tamen, si hæc via retineatur, & homines præter animi sententiam loqui cogantur atque sentire, valde metuendum esse, ne talis tanq; subita mutatio magnos excitet motus: librum illum esse compositum à viris aliquot doctis, è quibus aliqui veritatis habeant cognitionem: id enim satis apparere: sed quosdam alios admiscuisse multa, quæ cum sacris literis & patrum doctrina minimè congruant, vt quidem demonstrari possit, modò dicendi locus detur: secessionem nullam se fecisse à reliquis, verùm in præcipuis dogmatis conuenire sibi cum vera ecclesia: petere ergò rursus, vt Cæsari detur epistola, quo senatui renuncient: nam aliud nihil habere se in mandatis. Tum ille cœpit aliquantò loqui stomachosius, & deterum vrgebat, & ad alia quædam diuertit, & in Gallijs iactari dicebat à magnatibus, fore, vt Argentinenses decretum non admittant: eum rumorem ad Cæsarem esse delatum, neque nullam excitare suspitionem. Exitus erat, vt diceret Cæsarem expetere clarum & apertum responsum: neminem quidem esse cogendum, vt fidē aliquam profiteatur: sed id oportere accipi de his, qui non sunt nomine Christiani: nam eos, qui fidem semel acceptam abnegant, igni posse cogi. Ad ea legati. quid Galli spargant, non sibi constare, sed à senatu nullum adhuc factum decretum, nec aliud actum esse, quàm hoc ipsum, de quo nunc agant & solicitent: cùm ergò nolint ad Cæsarem ista referre: non esse quòd amplius instent, & relaturos ad senatum: igni quidem posse aliquem è medio tolli, sed vt alter quis credat, cogi non posse: & hic quidem fuit exitus orationis. Cum cæterarum ciuitatum legatis in eandem propè sententiam sigillatim actum antea fuit, & comminationes etiam additæ, & designatus dies, intra quem responderent, & iussi manere, donec à suis esset allatum responsum: Argentinensibus verò nihil tale præscriptum fuit. Quod in futuros vsus pecuniam conferri Cæsar postulauit, ordines, etsi graue sibi esse dicerent; approbarunt: Ferdinando quoque regi in singulos induciarum annos aureorum millia centena promittunt: sed à Cæsare petunt inuicem, vt præsidia deducat, & copias militum huc illuc dispositas, quæ passim per agros & oppida plurimùm damni dent, rebus iam pacatis dimittat, & miseros homines, quorum magnæ sint querimoniæ, reficiat. Cæsar causas ait subesse graues, quum in hoc tempore militem exauthorare non possit: ad damnum verò datum quod attinet, illud, se quidem conscio, minimè fieri: cùm enim illis persoluat, æquum esse, ne cui faciant iniuriam, & hoc sui esse voluntatis: iam antea quoque delatum aliquid eius generis ad se fuisse, verùm, inquisitione facta, propè nihil esse compertum: verùntamen nihil se prætermissurum, vt certò cognoscat: nec enim vlli futurum impunè, si quid

Dialogismi exitus.

Ciuitates item vrgentur.

Prout petitum pag. 629.

pag. 629.

Cæs. ad ciuitatū postulata de militis exauctoratione responsum.

1548 quid deliquerit. Vt Cameram Cæsar hoc tempore pro suo arbitratu constituat, & supplementi loco iudices adiungat, ordines ei permittunt, & sumptum ipsi pollicentur. Eius actionis, quam de fœdere institutam fuisse diximus, hic fuit exitus, vt Cæsaris prouinciæ omnes, quas per Germaniam & Belgium habet, sint in tutela & patrocinio Imperij, & contribuant in vsus publicos, ità tamen, vt suis vtantur legibus atq; iurisdictione: Germania vicissim à Cæsaris prouincijs idem auxilium atque defensionem expectet.

De constitutione Cameræ Ordinũ consensus. Ea reformatur, pag. 647. Quid porrò sit actum de Argentinens. vide pag. 643. 579. 583.

LIBER XXI.

ARGVMENTVM.

Authores libri nomine Interim inscripti dona accipiunt à Cæsare: multi tamen illum impugnant & ea de causa dux Saxoniæ accusatur. Constantienses vrgentur vt eum librum iam euulgatum recipiant. Ciuitati tendantur insidiæ, quibus deprehendatur: ac tandem cogitur recipere. Argentinenses ad Cæsarem dant literas, quibus de libro Interim agunt: & tandem admittunt. Seditio Burdegalæ oritur. Francisci Spiræ desperatio narratur: & Vergerij ad euangelium mirabilis conuersio. Scotiæ regina abducitur in Galliam. Magdeburgenses in prædam omnibus obijcit Cæsar. Angliæ status turbulentus esse incipit. Regni protector capitis damnatus securi percutitur. Argentinenses cum episcopo contendunt. Vuittembergici à quibusdam incusantur quasi dissimulanter agant, & per adiaphora impietati Papisticæ viam aperiant. Illis respondet Melanchthon. Disputatur in Anglia de cœna Domini. Rex Lutecia excipitur. Verninus capite plectitur. Cæsar in Magdeburgicos edictis agit. Paulus tertius pontifex moritur, & horrenda quædam ab eo res gestæ narrantur. Conclaue Romanum quod vocant, describitur, & ratio creandi pontificis. Missa rursus Argentinæ inchoatur. Edictum regis Galliæ in Lutheranos prodit. Iulius pontifex creatus Innocentium adolescentem, quem in delitijs habuerat, in cardinalium collegium adoptat.

VLTIMA die Iunij fit comitiorum finis. Libro decimo nono diximus, * quemadmodũ Cæsar omnibus persuaserit, vt concilio se submitterent, idque sua fiducia, qui daturus esset operam, vt legitima sit actio: nunc ergò fit decretum, Tridenti continuandum esse concilium, seque curaturum Cæsar promittit, vt quamprimùm ibi retintegretur. quòd cùm factum erit, postulat, vt omnes, ecclesiastici præsertim, & confessionis Augustanæ socij, publica fide, quam sit eis præstiturus, eò veniant: futurum enim, vt piè & Christianè, iuxta sacras literas & patrum doctrinam, res agatur omnis & definiatur, depositis affectibus, & vt ipsi, quantùm satis est, audiantur. Pòst, alia recitantur decreta, sicuti fieri solet, inprimis illud * de religione, grauibusque verbis mandatur, vt omnes obtemperent, sicut idibus Maij pronunciatum fuisse * diximus. Authores libri treis antea nominauimus: * ex ijs Ioannes Islebius, liberale donum à Cæsare simul & Ferdinando rege tulit, ob nauatam operam: Michaël verò Sidonius episcopatum Merseburgensem in Saxonia

Pag 595. 596.

Decretum conuentus Augustani de legitimo concilio.

Pag 620. 625. 626.

Pag. 628.

Pag. 620.

Fabricatores Interim liberaliter donati, à Cæsare & Ferdin.

inde est consecutus. hinc iocus illorum, qui chrisma dicebant ab eis & oleum pontificium inter alia defendi, veluti rem sacram & saluti necessariam, vt ipsi nimirùm discederent vnctiores. Non multò pòst, ad principes absentes, eos inprimis, vbi maximè opus esse videbatur, dat literas Cæsar, & mandat vt huic decreto statim obtemperent: & decimo quidem die Iulij scribit ad Argentinensem episcopum, Erasmum, det operam, vt illud, quod labore suo maximo perfectum sit, in executionem veniat, &, si destituatur hominibus idoneis, aliunde sumat.

1548

Cæsaris litera ad principes de amplectendo Interim.

Quid secutum sit, vide pa. 646.

Facti decreti fama longè lateque mox disseminata fuit, & Veneti quidē decimo nono die Iulij edicto cauent, vt qui libros habent, in quibus aliquid sit perscriptum contra fidem catholicam, intra diem octauum perferant ad certos homines: nam postea fore vt inquiratur, & in eos, qui meriti sint, vindicaretur: delatoribus verò silentium & donum pollicentur. Habet perpetuos ibi legatos pontifex, vt in regum aulis etiam: hi multorum oculis & auribus vident & audiunt, & sæpe sunt authores, vt eiusmodi decreta fiant: sed tamen hac vtitur cautione senatus Venetus, vt episcopis aut inquisitoribus pontificijs minimè permittat iudicium, sed adhibeat semper locorum præfectos & iureconsultos, qui testimonia cognoscant, & prouideant, ne quid improbè vel auarè committatur in suę ditionis homines. Legem hanc tulerunt anno M. D. XXI, cùm in agro Brixiano quæsitores illi valde sæuirent in miseros homines, quasi veneficos, & cum sathana commercium habentes: nunc autem, postquàm longè lateque radices egit Lutheri doctrina, valet eadem lex, vtcunque pontifices fremant, eamque velint abrogari.

Venetorum edictum.

Venetorū in negotio religionis prudens insipientia.

Hoc ferè tempore Galliæ rex copias auxiliares in Scotiam mittit aduersum Anglos, & in his, Germanos, ductore Ringrauio. Cæsar verò comitem Bichlingum Hubertum,* & Sebastianum Schertelinum iisdem tabulis proscribit, neque multò pòst, Ringrauium, Hedeccum, Recrodum, Risebergium, & simul exteros omneis principes orat, ne tutelam illorum suscipiant, sed in eo sibi gratificentur, & cùm res ità feret, idem ab se iubet expectari. Nauarræ regis filiam, Ioannam, quæ Cliuensi fuerat ante annum septimum desponsa & tradita, sicuti diximus, * in matrimonium ducit Vendomensis, regiæ familiæ princeps. Eleonora, Cæsaris germana soror, vidua, relictis Gallijs, in Belgium sese confert. Guisij principis filius, Aumalius, quum Cæsaris è sorore neptē, Lotharingiæ dominam, multùm ambijsset, vxorem ducit, Herculis Ferrariæ ducis filiam. Belli Germanici historiam, quod Cæsar gessit, in lucem ad hoc tempus emisit Ludouicus Auila, Hispanus, lingua populari conscriptā: Quo loco de Marchionis Alberti captiuitate * loquitur, illecebris muliebribus detentum fuisse dicit, quò minus bene rem egerit ad Rochliciam.

Auxilia Gallorū Scotis missa.

Proscripti à Cæs. qui protestātib. militauerant.

De Bichlingo vide pag. 448.

Pag. 366. 381.

Eiq; recusata, pag. 434.

Vendomensis nuptia.

Aumalij nuptia.

Ludouici Auila historia belli Germanici.

Pag. 569.

1548

chliciam. Idem liber pòst exijt Italicè, Latinè, Gallicè conscriptus.

Pag. 629.

Interim impugnatur à multis.

Quanquam Cæsar acerrimis verbis * edixerat, ne quis editum de religione librum vllo modo impugnaret, varia tamen exierunt scripta, quæ totam eius doctrinam damnabant, & homines, vt ab eo, tanquàm à præsentissima peste sibi cauerent, admonebant. In his erat Caspar Aquila, Salueldensis ecclesiæ minister in Turingia.

Islebij de Interim gloriatio.

Scribendi causam huic dederat Islebius, qui domum rediens Augusta, de libro valde gloriatus erat in itinere, & aureum nunc instare sæculum, & Aquilam quoque dixerat assentiri: hoc vbi resciuit iste, vehementissimè respondet, & mendacij eum insimulat, & falsis dogmatis refertum esse librum affirmat.

Abrincensis episcopus contra Interim.

In Gallijs autem Robertus Abrincensis episcopus contrà scripsit, verùm diuersa ratione, & librum inprimis reijcit, quòd sacerdotibus coniugium, & cœnam domini totam vulgò permittat, & per occasionem atrocissimis verbis in Bucerum debacchatur, ob alteram ductam vxorem.

Romæus Dominicanus in Interim.

Romæ etiam ordinis Dominicani generalis, vti vocant, Romæus, in eandem sententiam contrà scripsit. In reprehensionem itaque libellus incurrit vtrobique.

Filiorū Saxonis constantia.

Legatum Cæsar ad Noribergenses & quosdam alios miserat, qui decretum factum eis persuaderet: cùm is in ea profectione venisset ad Saxoniæ ducis captiui filios, idem egit: sed illi constanter negabant: ad Cæsarem ergò reuersus, rem omnem exponit: itaque captiuum principem Cæsar denuò solicitat, deque filijs ipsius queritur, quòd & decretum nuper factum repudient, & illud oppugnari tum scriptis tum concionibus permittant: petit igitur agat cum illis, vt de vtroque sibi satisfaciant.

Saxo ad Cæs. cur Interim reijciat.

Pag. 632.

Ad hæc ille, quamobrem editi libri doctrinam ipse non probet, nuper se demonstrasse * Granuellano & Attrebatensi: quòd cum ità sit, non se posse filijs esse authorem, vt quod ipse pacata conscientia facere nequeat, hoc illi faciant: orare se plurimùm, vt boni consulat, & se suosque liberos tueatur. Hæc illius constantia, & in rebus aduersis animi fortitudo singularis, magnum ei conciliauit amorem passim apud omneis.

Constantiensium ad Cæs. literæ.

Quemadmodum in Saxonia Bremenses & Magdeburgici, sic in Germania superiori, soli Constantienses, Heluetijs vicini, nondum erant reconciliati Cæsari: sed publica tandem accepta fide, legatos Augustam mittunt, pacificandi causa. Cæsar leges fert admodum duras, & in his etiam, vt librum euulgatum recipiant, ex eoque religionem constituant. Legati conditiones sibi mitigari petunt: sed id frustrà fuit, & intra certum diem iubentur respondere. Senatus, eo cognito, Iulij die decimo tertio datis literis, admodum demissis, orant, ne quid contra conscientiam & animæ salutem facere cogantur: videre se periculum suum, & in maximis angustijs versari: nisi enim pareant, omneis suas fortunas atque vitam in discrimen vocari: quòd si morem gerant, Dei vindictam atque iudicium sibi

[illegible]ndum esse: parcat igitur, nec in calamitosos atque deser-[illegible]ius aliquid statuat, præsertim cùm ipsi non magis quàm [illegible]liquerint, & Imperij, ac domus Austriacæ causa, maximas o-[illegible] perpessi calamitates, & ne nunc quidem vllum onus, quod [illegible] præstari possit atque debeat, recusent: ac licet pertenue sit [illegible] ærarium & facultates exiguæ, tamen in mulctam esse da-[illegible]reorum millia octo, & tormenta magna quatuor: sed pe-[illegible] religionem, in qua nunc annos viginti permanserint, sibi [illegible] ad decretum vsque legitimi concilij, neque grauiora ci-[illegible] quàm ferre possit: imponat. Ipsorum episcopus, Ioannes [illegible], qui & archiepiscopi Londensis nomen obtinebat, vt li-[illegible]decimo * dictum est, grauiter eis fuerat comminatus Au-[illegible] post euulgatum à Cæsare librum: sed paucis à diebus, eo-[illegible]bo, quem illis erat imprecatus, interijt, apoplexia nimi-[illegible]. Quòd Austriacæ domus causa multum accepisse detrimen-[illegible]cunt, sic habet. Cæsar Maximilianus, auxilio Sueuici fœ-[illegible] de quo diximus * libro quarto, bellum gessit cum Heluetijs: [illegible] Constantienses, qui tum eius erant fœderis, planè finitimi, [illegible] fuerunt affecti damnis. opem ferebant Heluetijs Rhœti, [illegible], Veragri, nuper ipsorum facti socij, sed & Galliæ rex Ludoui-[illegible]decimus. Intercessione demùm Ludouici Sfortiæ, Me-[illegible] ducis, composita res fuit sub annum salutis millesimum [illegible]tesimum. Sfortiæ sororem Mariam Blancam Maximilia-[illegible]bebat in matrimonio.

Epist. Constantiens. Ioan. Ves. moritur apoplexia, quam ipsis imprecatus erat.

Pag. 342. 339.

Bellū Maximil. in Heluetios.

Pag. 116.

[illegible]gusti mensis die tertiò, Cæsar, consules & omnem senatum [illegible]num, & è præcipuis ciuibus nonnullos ad se vocat, & per [illegible] iureconsultum de sua suorumque maiorum erga ipsos vo-[illegible]que studio multa locutus, turbulenter & seditiosè pluri-[illegible] annis administratam ipsorum rempublicam, eiusque rei [illegible] esse dicit, quòd in senatum allecti fuerint de media plebe [illegible] imperiti & opifices, nullam ad rem minus quàm ad gu-[illegible]nem idonei: se verò, qui ciuitati bene consultum velit, vt [illegible] medicina fiat, exauthorare ipsos omneis, non quidem [illegible], sed communis vtilitatis causa. De scripto posteà reci-[illegible] eorum nomina, quos in senatum allegabat. in his erant [illegible], Relingeri, Buntgartneri, Fuggeri, Peutingeri: eos de-inde [illegible]iurando deuincit, & suam cuique functionem atque [illegible] distribuit, grauiterque monet, vt rempublicam ament, & [illegible] religionis pareant, & obsequentiam ipsi præstent. Tri-[illegible] simul abrogat, & capite sancit, ne qua ciuium deinceps [illegible]ticula fiant atque societates, & literas omneis, quibus [illegible] iura continentur atque priuilegia nouo senatui mox ex-[illegible], & hanc reipublicæ formam, voce præconis publicè pro-[illegible] iubet, & ne quis eam impugnet, vitæ periculo, denunciat.

Cæs. mutat senatū Augustanū. Sic etiā in Sueuia, pag. 722.

Tribus abrogantur.

1548 Senatus gratias agit, & officium omne pollicetur. Interea dum ista fiunt, clausæ erant omnes portæ, & militum dispositæ stationes.

Cæs. sententiam dicit pro Nassouio contra Lantgrauium.
Pag. 267.
Lis deciditur inter Lantgr. & Nassouium.
Hæc recognoscendum datur, pag. 784.
Hispani clàm petūt Constantiā.
Pag. 630

Lis erat multis abhinc annis, Lantgrauio & Gulielmo Comiti Nassouio, de ditione * Chattorum: eam nunc demùm Cæsar his ipsis diebus decidit, aduersus Lantgrauium lata sententia. Legatis Constantiensium Cæsar huius mensis die quinta primùm respondet per Atrebatensem episcopum, & infecta re dimittit, & quia de pace non magnopere solicitos esse videat, rationem aliquā initurum se dicit. Eodem die, Hispani, quos in oram illam commigrasse diximus, * ad tria millia peditum, Constantiam petunt, & Vberlinga de nocte profecti, pars per syluam iter faciunt, vt prima luce, quo tempore concionem in templis haberi sciebant, vrbem inuaderent, pars in sylua remansit, occasionem expectans. Accidit autem, vt tres quidam excubitores, oppidani, quum in vicina sylua, fremitum exaudissent, progressi longius speculandi causa, in ipsorum manus venirent: hos illi comprehendunt, & necem minati, si quod signum darent, vnà secum abducunt: deinde, quodā in fundo, prope lacum, magno silentio sese proponunt: sed non fuit occultum, & excubitores, qui tunc erant in suburbio trans Rhenum, præfecto suo renunciant, aliquid esse insidiarum. Is è vestigio refert ad consulem: fuit hoc post mediam noctem hora secunda. Consul ilicò senatum conuocat, & ad arma conclamat, tametsi nemo, quid esset rei, compertum haberet. Albescente verò die, paulatim sese produnt Hispani, pauci tamen, vt de numero excubitorum cognoscerent. Ibi denuò præfectus vigilum consuli nunciat, vt maturè prouideat: nam subesse periculum. itaque re deliberata, sub horam quartam emittuntur ex vrbe circiter ducenti ciues in suburbium. Hi, postquàm egressi nihil ferè deprehenderent, aliquantò remissius agunt: sed ecce, cùm iam luceret, Hispani, parietem constructum ex materia, qui mediam fossam diuidebat, machinis prosternunt, & per fossam tunc propè siccam, in oppidanos excubitores confertim irruunt: mox etiam illi, quos in sylua remansisse diximus, accurrunt, & vi magna portā vnam refringunt, sed fortissimè ciues dimicabant, & tormentis rem agunt, interfecto duce, Alfonso Viue, statim in primo congressu. Cùm verò tantæ multitudinis impetum vix ægrè sustinerent, paulatim retrocedunt, & in ponte Rheni diu multumq; confligunt, & vix tandem in vrbem recepti, quum hostes portam validè concuterent, tormentis maioribus eos petunt ex mœnibus atque portis, & multos interficiunt: hos illi statim ex ponte in Rhenum præcipitant, & quum frustrà sese moliri conspicerent, fuga suburbium petunt, & pontem extremum incendunt, ne quam oppidani facerent eruptionem. Deinde, quum libidinosè multa fecissent, cadauera sociorum

Duce Alfonso interfecto, Hispani reiecti, re infecta abeunt.

rum

(v)rum accumulant, & vnà cum suburbio exurunt, vt ne de numero (in)festorum constaret. ex oppidanis desiderati sunt, ad centum. Quum hostile signum daretur Constantiæ, sicuti fieri solet, Heluetij vicini sumptis armis accurrebant, sed præfectus regionis, qui tùm erat (Lu)cernensis, maxima denunciata pœna, reuocabat eos, nimirum odio religionis. 1548 *Heluetiicus mos.*

De legatis Argentinensibus antè diximus * quid egerint cum Granuellano: finitis comitijs domum reuersi, rem omnem ad senatum referunt. A deliberatione, senatus, datis literis ad Cæsarem, Gallicè scriptis, quoniam ea lingua magis afficitur, legati, inquiunt, nostri, nuper è comitijs ad nos reuersi, quid actum sit, exposuerunt, & iam antea librum de religione conscriptum ad nos miserant. cupiebant illi quidem, prius quàm Augusta discederent, per epistolam tibi supplicare, potentissime Cæsar: sed eam Granuellanus non recepit: hac igitur de causa nunc ad te scribimus. Et primò quidem, nihil omnium rerum magis optamus, quàm tibi per omnia gratificari: sed ad decretum religionis quod attinet, ità res habet. Conuocatis & adhibitis nostræ ciuitatis theologis, totum diligenter expendimus: & quanquam in eo sunt, quæ non omninò dissident à sacris literis, tamen quoniam ita conscripta sunt, vt in plærisque sit opus explicatione maiori, perdifficile nobis est atque graue, sic illa recipere. Nam persuasissimum nobis est, doctrinam nostram atque ceremonias congruere cum verbo Dei, neque posse à nobis, nisi cum offensione Dei & vulnere conscientiæ, vel deseri vel immutari prius, quàm facta sit cognitio, & nostri etiam homines auditi. Hæc enim consuetudo semper fuit inde à prima ætate ecclesiæ, vt legitimis conuentibus dubia & controuersa definirentur. hæc quoque ratio semper omnium optima visa fuit in Imperij comitijs, vt pio concilio res tota permitteretur. Itaque per omnia sacra, perque sanguinem Christi rogamus pro nobis effusum, vt in eo valeant Imperij decreta, nobisque religionem hanc tueri liceat, donec legitimi concilij authoritas interuenerit. etenim neque melior, nec ad constituendam pacem vtilior inueniri via possit, neque sanè diuturnior. Sin autem postulatum hoc nostrum reijcis, & à nobis obsequentiam requiris, etiam atque etiam rogamus, vt nostri theologi primùm audiantur, quò demonstrent, quibus in locis decretum illud existimemus pugnare cum sacra scriptura. quod si fiat, omninò fore speramus, vt & causæ nostræ intelligas æquitatem, & decretum etiam illud mitiges. malignè profectò vel obstinatè nihil facimus, verùm salutis nostræ ratio & metus diuini numinis impellit, vt ad hunc modum deprecemur. nam in cæteris rebus omnibus ità nos comparabimus, vt quanti sit apud nos tui nominis maiestas atque splendor, videre possis. Cum his literis alijsque mandatis ad Cæsarem missus

Pag. 635.

Argentinensium ad Cæs. litera.

Argentinen. de Interim iudicium.

1548 fuit Ludouicus Grempius iureconsultus: Cæsar autem eodem modo quæ cæteris respondet, nec aliud decerni posse, neque iam esse quæstionis tempus, & fore dicit, vt in concilio, quantum satis est, audiantur. itaque mandat, vt intra mensem, apertè, quid sit ipsorum voluntatis, exponant. Postquàm illa via, quam * diximus, non successit, Cæsar diuulgatis literis Constantienses proscribit. ibi cœptum est agi tumultuosius in vrbe: nam & recentis periculi memoria, & futuræ calamitatis expectatio vehementer eos angebant, præsertim, quum nihil humani præsidij vel opis appareret. Erant in numero ciuium nonnulli, qui vocibus odiosis hæc omnia exagitabant: senatus igitur horum importunitate coactus, principes aliquot & Heluetios quoque per literas orat, vt ad Cæsarem intercedant: Heluetij statim agunt conuentus & assentiuntur: sed, qui sunt pontificiæ religionis, ea lege promittunt, si quidem illi decretum Imperij de religione nuper factum recipiant, & clerum in vrbem rursus admittant: cùm ergò ciues vrgerent, senatus decretum illud promulgat: suffragijs deinde res agitur, & vicit eorum sententia, qui recipiendum esse dicebant. nam de suis omninò fortunis actum esse clamabant. si quidem in eo rerum statu sit ipsis permanendum diutius: ingentem ac propè inexhaustam esse Cæsaris potentiam, cui minimè resistere ipsi possint. Eo facto plebiscito, senatus, quid actum sit, Heluetijs renunciat. hi missa legatione, de Cæsaris animo perquirunt, ferre ne possit intercessionem: simul orant, vt clementer eos tractet: Cæsar autem sic illis respondet, vt facilè viderent, non ei gratum fore. nam, quòd in proscriptorum gratiam aliquid facere velint, valdè sibi mirum esse dicebat. Itaque multi, qui religionis immutationem non probabant, aliò sese conferunt. his erat Ambrosius Blaurerus, ecclesiæ præcipuus ibi minister. Lindauienses, qui sunt contra Constantiam, ad alteram partem lacus, masculè quidem antea Cæsari responderant: nunc autem vicino territi exemplo, decretum & ipsi recipiunt.

Cæs. respõsum ad Argentinenses. Perge videre pa. 646.

Pag. 642.

Constantienses proscripti.

Constantienses principes & Heluetios rogat pro se intercedi apud Cæsarem.

Cæs. respõsum ad intercessores. Quid porrò actum sit, vide pag. 648.

Lindauienses Interim suscipiũt.

Quum Augusta domum reuersus legatus Argentinensis, mandatum Cæsaris renunciaret, cogitur magnus, vti vocant, reipublicæ senatus. quod non nisi rebus difficillimis & maximi momenti fieri consueuit. hi sunt trecenti, è singulis tribubus, viginti numero, delecti quindeni. Suffragijs exquisitis, plærique decretum minimè recipiendum, & fortiter agendum esse ducebant: interiectis aliquot diebus, rursus deliberatur: ibi remissiores aliquantò sententiæ dictæ fuerunt, & delectis aliquot è senatu permissum, vt in commune consulant. Erant non procul ab vrbe, sicut antè * diximus, equites Neapolitani: & quum Cæsar illo ipso tempore Augusta discederet, omninò putabatur venturus Argentoratum, & terrorem multis adferebat, quod Constantiæ nuper * euenerat. itaque ex nobilitate complures, & mercatores, & alij nonnulli, quòd suis fortunis me-

Argentinenses consultant de Interim.

Pag. 640.

Pag. 642.

metuerent, neque Cæsarem vellent offendere, quum ius ciuitatis in senatu renunciassent, aliò migrant, non sine tacita multorum reprehensione. Cæsar Augusta profectus, relicto ibi præsidio reipublicæ & mutatæ causa religionis, cum reliquis copijs Vlmam petit. eò cûm venisset, senatum abrogat, & nouum instituit, & ecclesiæ ministros, in quibus erat Martinus Frechtus, eò quòd religionis decretum repudiarent, custodiæ mandari iubet. Senatus, per omnia Cæsari deuotus, decretum recipit. Durante comitio, rogatu Granuellani, petierant à Frechto, vt Augustam profectus, negocium religionis adiuuaret: & ad Pflugium aut Sidonium aut Islebium diuerteret: ille, quòd & suspectam rem haberet, & quòd è reliquis ciuitatibus nemo sui ordinis ibi esset, recusat. iussus deinde, quid de facto decreto sentiat, & quousque probet, scripto complectitur. Vbi verò Cæsar Vlmam venit, senatus illum ac cæteros ecclesiæ ministros euocat, & per homines delectos eorum sententiam exquirit: respondent vt antea, & quid in decreto probent, quid improbent, ostendunt. Rogati, cùm Augustani doctores illud receperint per iusiurandum, ac nihilo secius euangelium doceant, cur non idem ipsi faciant? non sibi constare dicunt, quid illi fecerint, neque suum esse, alieni facti rationem reddere: se quidem initio, cùm ad ecclesiæ ministerium adhiberentur, fide ipsis data promisisse, doctrinam euangelij purè ac incorruptè annunciare, sine traditionibus hominum: si nunc senatus eam rationem non probet, petere, vt iusiurandum sibi remittat. Iussi domum abire, post meridiem reuocantur. ibi delecti quidam senatus, captiuos, inquiunt, hodie vos Cæsar sistit, ad eiusque iam traducemini palatium: Deus vos spiritu suo gubernet. Illi, quoniam ità sit visum Deo, non se recusare dicunt vllum periculum, & ipsis inuicem benè precantur. sic egressi, statim per apparitores ad prætorium deducuntur, fore putantes, vt sisterentur Cæsari. Post multam expectationem, confluente iam illuc multitudine, traducuntur in Georgij Bessereri domum, viri consularis, in qua Granuellanus & Atrebatensis diuersabantur. tandem intromissi, post multam disceptationem, cùm Granuellanus vrgeret, vti Cæsaris edicto parérent, illi verò, quamobrem non possent, explicarent: acerbis fuerunt excepti conuicijs. deinde, reliquis egredi iussis, & paululum diuertere, Frechtum humanioribus verbis pertentant: & cùm is in sententia persisteret, reliquos etiam sigillatim appellant. ex ijs quatuor fuère constantes, duo desciuerunt. Granuellano & Atrebatensi aderant Hasius & Seldus. mox impediti catenis, in carcerem publicum ducuntur, Hispanorum & Germanorum præsidio, quibus præerat Ioannes Comes Nassouius. cúnque domum Frechti præterirent, frater eius Georgius fortè prospicit è fenestra & appellatus ab eo, vt vxorem ac familiam curaret, salutem ei so-

Vlma senatus mutatus.

Vlmensiū in suos ministros pietas.

Vlmensiū theologorū quatuor constantia.

Ministri pij Vlmenses catenis vincti

Liberantur post septimum mensem, pag. 655.

1548 cijsque precatur, ac simul bono animo esse iubet. Ob hanc vocem & ipse ducitur in carcerem. fuit hoc Augusti die xvj. detenti per quatriduum in vrbe, quinto die, cùm Cæsar illinc abiret, reuincti catenis, vti diximus,* & impositi currui, deuehuntur Kirchenum, stipati circiter ducentis Hispanis. ibi cùm ad dies octo fuissent in potestate Germanorum ducis Altestegij, dati sunt in custodiam, Hispanorum centurioni Madronio. Vlma Spiram Cæsar venit ad exitum Augusti mensis. ibi cùm esset, venit Argentoratum ab eo, qui xij illa tormenta, quæ dare promiserant anno superiori, *abduceret. Pridie calendas Septembres, pontifex, rogatu Cæsaris, treis episcopos in Germaniam amandat, Fanensem, Veronensem, Ferentinum: horum quæ fuerint mandata, suo loco * dicemus. Cæsar non diu Spiræ commoratus, quum Moguntiam venisset, secundo flumine Rheno descendit in inferiorem Germaniam, & Saxonem atque Lantgrauium, qui Hala Sueuorum nuper adductus erat, quum eius vxor denuò esset deprecata, captiuos abducit, diuersis nauibus impositos. Est ad Rhenum, Lantgrauij quoddam oppidum, Sanguerum, & arx superimposita monti prærupto: cùm huc Cæsar venisset, impeditus nocte, substitit in anchoris, & excubitoribus tantùm expositis, in nauibus commorari iubet omneis. Senatus Argentinensis erat iussus, vti paulò suprà diximus,* intra mensem respondere: cùm ergò Spiram Cæsar venisset, legati mittuntur ad eum, altera die Septembris, Iacobus Sturmius, Mathæus Gigerus, Ludouicus Grempius: hi, quum Spiræ non reperirent, Moguntiam vsque sequuntur. quumq; de sua præsentia Cæsari nunciassent, abessent verò consiliarij Germani, quorum opera Cæsar vti consueuit, Coloniam Agrippinam vsque sequi iubentur. Interim episcopus Argentinensis, ad clerum in vrbe commorantem datis literis, quarta die Septembris, postulat, vt Imperij decreto pareant, & ad præscriptam formulam rem instituant: simul mittit literas ea de re Cæsaris, quas decima die Iulij scriptas fuisse * diximus: adhæc, senatui quoque scribit, ne illis impedimentum inferant.

Pag. versa. *Cæsar Spiram venit.* *Pag. 571.* *Pontificij legati in Germaniã.* *Pag. 660.* *Lantgr. & Saxo in Belgiũ captiui abducti.* *Pag. 644.* *Argentinensiũ ad Cæs. legati.* *Episc. Argentinens. ad clerum de obseruatione decreti, litera.* *Pag. 639.*

Legati Argentinenses, vbi Coloniam venerunt, octaua die Septembris, alteram epistolam, Gallicè conscriptam, Cæsari nomine senatus tradunt, in hanc sententiam. licet, quo tempore tibi reconciliati * fuimus, inuictissime Cæsar, non promisimus obseruantiam eorum quæ decernerentur: etsi non sumus vnquam assensi, vt ad eum modum de causa religionis ageretur, tamen, quantum omninò fieri potest, parati sumus tibi gratificari. non solùm in ciuilibus, verumetiam in rebus sacris: intelligimus quidem satis, te, cæterosque principes, nolle nostras actiones considerare, & æquum esse, vt nos tua vestigia obseruemus: verúntamen oramus inuicem, vt cogites, quoniam sui facti rationem oportet vnum quenque

Eorundem ad Cæs. epistola. *Pag. 571.*

quemque Deo reddere, meritò nos de ſalute noſtra ſolicitos eſſe, & prouidere, ne quid contra conſcientiam à nobis fiat. quæ cauſa fuit etiam, quòd in ſpem venimus, fore, vt noſtris theologis auditis, decretum mitigares. Quia verò nos ad concilium reijcis, & fore dicis, vt ibi res iuxta ſacras literas tractetur, conditionem accipimus: & ne videamur eſſe contentioſi vel obſtinati, quò minus noſtræ ciuitatis epiſcopus, formulam illam tuam, certis in templis apud nos, per ſui ordinis homines inſtituat, non recuſamus: de templis cum eo tranſigemus, nec vllum inferemus impedimentum, neque ciues ab illis arcebimus, & cuique liberum erit, quam volet, & quã rectam eſſe putabit, religionem ſectari: ſed ea lege tamen, vt nobis inuicem habere liceat aliquot templa, in quibus verbum Dei purè doceatur, & adminiſtrentur ſacramenta, ſicut decet, & lingua populari. Curabimus etiam, vt populus in diſciplina contineatur, & ne quid præter decorum fiat: deinde dies feſtos, & quod reliquum eſt de ieiunijs & interdicto eſu carnium, obſeruari mandabimus, neque patiemur, vt pro concione vel alijs in locis aliquid fiat, quod offenſioni cauſam præbere poſſit. Et quoniam hæc doctrina multis nunc annis ità radices egit in animis hominum, vt, niſi cum vulnere conſcientiæ, tàm ſubitò tolli non poſſit: deinde, quoniam hac ratione, quam oſtendimus, decretum tuum, Cæſar, locum apud nos habebit, oramus, quàm poſſumus, vehementer, vt noſtris precibus acquieſcas, & adusque concilij tempus religionem hanc nobis permittas: hoc & Deo gratiſſimum erit officium, & ad ciuitatis noſtræ totiusque prouinciæ pacem inprimis pertinebit. Hanc epiſtolam vbi Cæſar audiuit, & ſimul ea quæ Iacobus Sturmius, pro ſua facundia copioſius explicabat: per Seldium de ſua in Germaniam voluntate multa locutus, ſic tandem eos dimittit poſt multam actionem, vt cum epiſcopo tranſigant, ea lege tamen, vt ſi non conueniat, penes ipſum ſit arbitrium.

Legati Argentinenſ. à Caſ. dimittũtur ea lege vt cum Epiſcopo tranſigãt.

1548

Quum in Belgium Cæſar veniſſet, Saxonem quidem ſecum eſſe voluit, Lantgrauium verò miſit Audenardam, Flandriæ oppidum. Ad Brabantiæ fines, copias omneis, quas Auguſta ſecum adduxerat, dimittit. De Cameræ iudicio ſuprà * diximus, quemadmodũ Cæſari permiſerint ordines, vt illud conſtitueret: ad calendas igitur Octobreis, vt decretum antè * fuit, inchoatur, & aduocati treis, ob ſuſpitionem Lutheraniſmi remouentur, cæteris autem omnibus inter alias leges præſcribitur, vt eccleſiæ catholicæ dogmatis inſiſtant, aut loco ſubmoueantur. Ibi Smalcaldicis litem mouere cœpit Henricus Brunſuicenſis, ob anteactum bellum, * quandò pulſus fuit. pactus quidẽ erat, quum è carcere dimitteretur, etiam iuratus, nihil ſe tentaturum eſſe: verùm ab ea tranſactione diſceſſit, & non ipſe modò, ſed & Moguntinus, & Pruſſiæ magiſter, & Naſſouius, & Renardus Solmenſis, & alij litem aduerſus Lantgrauiũ inſtituebant.

Caſ. Saxone apud ſe retento, Lantgr. Audenardam mittit.

Pag.638.

Cameræ reformatio.

Pag. 591. 592.

Brunſuicẽſis proteſtantib. litem mouet.

Pag.410.

Idem alij quidã faciunt.

1546 Constatienses, nuper * proscripti, quum in magnis essent angustijs, neq; salutis viam vllam viderent, ad extremum perfugium decurrunt, & Austriacæ domui sese dedunt in perpetuum. Ferdinandus igitur in suam tutelam eos recipit, & mox præfectum eò mittit ex nobilitate quendam. Is idibus octobris has eis conditiones proponit. Ferdinandum eiusque liberos & hæredes pro suis dominis in posterum agnoscant, eisque fidem omnem & obedientiam præstent, nec ab eis vllo tempore deficiant, neque fœdus vllum ineant: decretis, quæ Ferdinandus eiusque præfecti de religione cæterisque rebus facturi sunt, omninò pareant: in bellicis aliisque negocijs, Ferdinandi eiusque liberis & hæredibus præstò sint, & imperata faciant, sicut reliqui prouinciales. Eas deinde conditiones per iusiurandum accipiunt. Biduo pòst, præfectus conuocat senatum, abijsque postulat, vt quantæ sint ærarij facultates, profiteantur, vt tormenta cum omni instrumento referantur in rationes: mandat etiam, ne quis oppidanus longiorem ensem ferat, ne quis ad munitiones & vigilias accedat, vt eorum nomina, qui durante bello, periculi ciuitatē admonuerunt, edantur: vt absentium & eorum bona, qui migrarunt, scribantur in libellis & detineantur: vt literæ omnes publicæ exhibeantur, & quò quæque pertineant, per aliquem eius rei peritum demonstretur. posthæc, ministris ecclesiæ mandatur omnibus, vt intra diem octauum vrbe excedant.

Pag. 544.

Constantienses se dedunt domui Austriacæ.

Conditiones.

Hoc mense, Mauricij Saxoniæ ducis frater Augustus in matrimonium ducit Christiani Daniæ regis filiam, Annam. In pactis dotalibus conuenit, ne quid bonorum Ioannis Friderici, verùm ex patrijs bonis, Mauricius hæreditatem ei daret.

Augusti Saxonis nuptiæ.

Erat id temporis magna seditio per Aquitaniam, propter salinas & vectigalia. Totius autem regionis principatum obtinet Burdegala, vrbs ampla & copiosa & maritima, quæ ditionis Anglorum aliquando fuit. hi comprimis etiam rebellabant, & præfectum regium trucidauerant. Cùm igitur ad exemplum & ad magnum periculum ea res pertineret, Galliæ rex, Connestablio & Amalio ductoribus, copias eò mittit, peditum signa xxxj, & in his Germanorum signa xxj, & equitatum mediocrem. Eo cognito, Burdegalenses Connestablium solicitant, neque se recusare dicunt, quò minus ingrediatur armatus; verùm, ne Germanum militem ingredi patiatur, orāt. ille, non esse quod sibi præscribant, ait: Germanos æquè vt cæteros militare regi: facturū in eo se pro suo iudicio: quòd etiamsi non patefaciant vrbem, habere se tamen claues, quibus eā reserare possit. Sic igitur ingressus est Octobris die xix, & copijs, huc illuc dispositis in ordinem, tormentis etiam suo loco collocatis primùm arma ciuium & machinas omneis iubet comportari & in arcem deferri: sic biduum est consumptum. Tertio die ceptum est in-

Seditio Burdegalæ.

est inquiri per singulas ædes, & cōprehenduntur seditiosi, magno numero. pòst ad horrendam lanienam ventum est: nec enim vno supplicij genere sublati fuerunt. Ex nobilitate quoque producuntur xiiij, laqueis obuincti collum: ex ijs vnus & alter capite mulctantur: pro cæteris Germani duces intercedunt, & Connestabliū exorant. huic tam tristi tanque funesto spectaculo dati sunt dies xij. Præter eos, qui capitis pœnam subierunt, ad triremes etiam plurimi damnantur. ademptæ quoque sunt illis omnes campanæ, nō in vrbe tantùm, sed per agros etiam, ne quod excitandi motus, vt antea, signum dari posset. deinde, literæ omnes, quibus reipublicæ immunitates atque priuilegia continebantur, exustæ sunt omnes, ipsismet ignem inflāmantibus. Et quia regium præfectum interfecerant, Connestablius eos adigit, vt terram, qua tectus erat & humatus, nullo cum instrumento, sed vnguibus atque digitis reuellerent. sic inuentum ac restitutum cadauer, maxima deinde pompa monachorum & sacrificorum terræ mandatur. Ponè sequebantur ciues omnes, ad quinque circiter millia cum singulis cæreis: & cùm ad Connestablij diuersorium venissent, sistitur funus per interuallum passuum aliquot. ibi tum illi in genua prolapsi, lamentabili clamore misericordiam implorant, & suum ipsi delictum execrantur, & regi, quòd non atrocius in se vindicarit, gratias agunt. his omnibus peractis, Nouembris die nono disceditur illinc, relicto præsidio. 1548 *Laniena quam Burdegalæ Connestablius exercuit.*

Per Italiam hoc tempore mirabile quiddam accidit. Est in agro Patauino, Venetorum ditionis oppidum, Citadella. hîc erat ciuis quidam, homo forensis & causidicus valde exercitatus, Franciscus Spiera. Is incredibili quodam ardore cœpit complecti puriorem doctrinam: & quum indies magis atque magis proficeret, nō domi tantùm apud amicos, quid sentiret de singulis dogmatis, verùm etiam passim apud omneis, explicabat. Ea res non diu potuit esse occulta, & tandem ad legatum pontificium, qui tum erat Venetijs, Ioannem Casum, archiepiscopum Beneuentanum, delata fuit. Vbi hoc Spiera cognouit, facilè suum intellexit periculum: cùm ergò diu multumq; in omnem partem deliberasset, tandem statuit vocatus conuenire legatum. Itaque profectus Venetias, & errorem suum, vti putabat, vel metus causa dicebat, confessus, veniam poscit, & obsequentiam in posterum pollicetur. Legatus, tametsi propter spontaneam confessionem gaudebat, tamen exempli causa iubet, vt domum reuersus antè dicta publicè reuocet. Accipit ille conditionem: & licet iam tum inciperet ipsum pœnitere facti, tamen vrgentibus amicis, qui non ipsius modò, sed coniugis etiam & liberorum & facultatum ipsius spem totam in eo positam esse dicerent, obtemperauit. Verùm non multò pòst in ægritudinem incidit tum animi tum corporis, deque misericordia

Francisci Spieræ horribilis historia.

Ioann. Casus Episc. Beneuentanus legatus Pontificius Venetijs.

1548 Dei cœpit desperare. de consilio igitur amicorum Citadella defertur Patauium, vt & medicorum operam, & doctorum hominum haberet paratam consolationem. Medici, Ioannes Paulus Crassus, Bellacata, Frisimelega, statim vbi vidissent, ex vehementiori cogitatione natum morbum, nec vllum esse remedium præstantius iudicabant, quàm animi consolationes. frequentes igitur ad ipsum quotidie veniebant homines docti, & sacræ scripturæ testimonijs, quæ summā Dei misericordiam nobis explicant, mentē illius sanare studebant: ipse verò, non inficiari quidem ista, sed ad se nihil pertinere, & quod agnitam veritatem abiurasset metu periculi, destinatum se cruciatibus æternis, & illos iam animo sese persentiscere atque videre, neque Deum amare posse, verùm horribiliter odisse, dicebat, in eoque perstitit: neque iam cibum amplius capere volebat, & quum per vim ingereretur, subinde respuit. Longum esset omnia referre, quæ vel ipse dixit, vel alij, vt ei desperationem eriperent, in medium attulerunt, è sacra petita literis. Quum ergò frustrà consumerentur omnia consilia, & ipsius tùm infirmitas corporis, tum angor mentis, indies magis atque magis augesceret, domum relatus fuit, atque ibi miser in eo statu ac desperatione vitam finijt. Decumbenti Patauij, frequens assedit consolator inter alios, Petrus Paulus Vergerius, episcopus Iustinopolitanus, quod est in Istria, Venetorum ditionis oppidum.

Petrus Paulus Vergerius.

Quomodò Clemens atque Paulus pontifices, opera Vergerij sint vsi per Germaniam, superioribus libris * demonstratū est. Ferdinando quidem regi valde charus fuit, dum in Pannonijs ageret, cui cùm esset nata filia Catharina, Vergerius, vnà cum Georgio Marchione Brādeburgico & Ioanne archiepiscopo Lundensi, in baptismo pro ea fideiussit. Verùm à pontificatu Romano postea defecit, mirabili quadam occasione. Cùm à colloquio Vuormaciensi, quod fuit initio anni M. D. XLI, sicut diximus, * Romam vocatus redijsset, pontifex, creaturus nouos cardinales, ipsum quoque designabat inter alios: erant autem qui clanculum insusurrarent, illum multa iam consuetudine Germanorum esse factum Lutheranum. Hoc vbi Vergerius ex cardinali Ginucio, cui pontifex dixerat, audisset, valdè fuit attonitus, & vt sese purgaret, in patriam secedit, atque librum orditur, cui titulum dedit, Aduersus apostatas Germaniæ. Dum autem confutandi causa, libros aduersariorum diligenter excutit, & antè considerat argumenta, captum sese victumque sentit, & abiecta spe cardinalatus, ad fratrem suum Germanum, Ioannem Baptistam, Polæ ciuitatis episcopum abit, & re tota commemorata, consilium exquirit. Frater, initiò territus, conditionem hominis deplorat: sed quum illius precibus inductus ad scripturæ peruestigationem sese applicasset, inprimis autem illud doctrinæ caput, quod est de iustificatione, diligenter expendisset,

Pag. 182. 234. 245. 252. 374.

Vergerij ad euāgelion mirabilis conuersio.
Pag. 373.

Ioann. Baptista Verg. Pola ciuitatis Episcopus.

1548

dixisset, facta sententiarum collatione, cedit & falsam esse pontificiã doctrinam iudicat. Itaque mutuò sibi gratulantes, quod proprium est episcoporum munus, populum erudire cœperunt per Istriã, & Christi beneficium humano generi collatum diligenter inculcant, & cuiusmodi opera Deus à nobis requirat, ostendũt, vt ad purum cultum homines reuocarent. Sed exorti sunt aduersarij multi, monachi præsertim, hi qui dicuntur obseruantes, qui rem ad inquisitores deferebant, in quibus facilè primus erat Annibal Grisonius, & huic adiunctus Hieronymus Mutius, qui & Vergerianam scripsit inuectiuam postea, nec id modò, sed euulgato quoque libello, Germaniam, odio religionis, maledicentissimè traducit. Grisonius vbi Polam ac Iustinopolim venisset, in ciuium ædes irruit, &, si quos haberent libros prohibitos, inuestigabat: deinde, cùm pro concione multa dixisset, pontificium fulmen emisit in eos, qui de Lutheranismo suspectos non accusarent: ijs tamen, qui redirent ad sanitatem. & vltrò veniam ab ipso peterent, leuiorem pœnam promittebat: qui verò non spontè patefacto crimine, pòst ab alijs accusarentur, in eos igni sese vindicaturum affirmabat, & singulas domos ingressus, territabat omneis. Itaque reperti sunt nonnulli, qui se accusarent ipsi, ac pleni formidinis nihil detrectarent: ex ijs, qui lautiores erant, priuatim, humiliores autem publicè coacti sunt errorem suum testificari: qui nouum testamentum, lingua populari scriptum, ab se lectum esse fatebantur, eos grauissimis verbis, vt in posterum abstinerent, deterrebat: deinde promiscua multitudo, timore perculsis animis, deferebant quosque certatim, nulla neque propinquitatis neque necessitudinis aut beneficiorum habita ratione: non parenti filius, non vxor marito, non cliens patrono parcebat. Delationes autem erant plærunque de rebus friuolis, vt quisque fortè aliquid ob superstitionem in aliquo reprehenderat. Hisce rebus addebantur conciones, Vergerij dogmatis aduersariæ: certoque die, cùm in æde primaria populus admodum frequens Iustinopoli conuenisset, Grisonius, qui tum consultò missificabat, splendidè exornatus, inter alia, vt aculeum defigeret, hoc, inquit, tempore, & hisce aliquot annis multæ vos premunt calamitates, quæ nunc oleas, nunc segetes, modò vineas, modò pecudes, aliasque facultates grauiter affligunt: his verò malis causam præbet episcopus vester & hæreticorum turba reliqua: nec est quòd leuationem vllam speretis, nisi coherceantur: proximum autem est, vt impetu facto lapidentur. Hac illorum violentia coactus Vergerius, Mantuam diuertit ad cardinalem Gonzagam Herculẽ, cui notus erat familiariter. Cùm autem & Romæ quidam, & pontificis ad Venetos legatus, Ioannes Casus, * Gonzagam per literas & internuncios vrgerent, ne talem hominem foueret amplius, ille Tridentum, vbi tum agebatur concilium, purgandi sui causa profi-

Inquisitores fidei contra Vergerium.

Vergeriana inuectiua.

Inquisitoria Iustinopolitan. & Polanus.

Grisonij in Lutheranos exhortatio.

De quo pa. 650.

Vergerius Tridentũ purgandi sui causa abit.

1548 proficiſcitur. Pontifex, vbi reſciuit, etſi captiuum fieri maluiſſet, tamen, ne qua ſuſpitio naſceretur, in Germania præſertim, quaſi minus eſſet liberum concilium, ſuis ibi legatis reſcribit, ne locum ei tribuant in conſeſſu, verùm aliò diſcedere iubeant. Ad hunc modum eliminatus, Venetias iuit: hîc ille, quem dixi, Caſus legatus, eum, vti Romam peteret, modis omnibus hortatur: ille verò, qui periculum ſuum intelligeret, recuſat. Tùm alter, poſt aliquot dies nomine pontificis ei mandat, ne Iuſtinopolim reuertatur: itáque Patauium ſeſe confert. Ibi cùm eſſet, ſpectator fuit huius tam miſerabilis exempli,* quod diximus: eo permotus, cùm iram Dei, qua miſer ille perculſus fuit propter abnegatam veritatem, coràm ipſe vidiſſet, magis magisque confirmari cœpit, & tunc planè conſtituit, relicta patria, poſthabitisq; rebus omnibus, in voluntarium exilium abire potius, & eò proficiſci, vbi Christum liberè profiteri poſſet. quod paucos deinde poſt menſes fecit, & ex agro Bergomati profectus, ad vicinos Rhœtos peruénit: & cùm ibi atque etiam in valle Telina, quæ proximè ſpectat Italiam, annis aliquot docuiſſet euangelium, à Vuirtembergico principe Christophoro Tubingam fuit accerſitus. Antequàm ex Italia decederet, iam erat mortuus eius frater epiſcopus Polæ, ſuſpitioq; fuit veneno ſublatum eſſe. Multi præterea Spieram in eo ſtatu viderunt, magni nominis viri, & in his, Mathæus Gribaldus, iurecõſultus Patauinus, qui & rem omnem quam ipſe coràm vidit & audiuit, ſcripto complexus, in lucem edidit, vti Vergerius etiam, & Sigiſmundus Gelous, Polonus, & Henricus Scotus. Ille, quem diximus, *archiepiſcopus Beneuentanus, libellum conſcripſit, planè cinædum, & quo nihil fœdius excogitari poſſit. nec enim puduit eum, ſcelus omnium longè turpiſſimum, ſed per Italiam nimis notum atque Græciam, celebrare laudibus.

Vergerius à conſeſſu in ſynodo arcetur.

Frãciſci Spiera *pag.649.650.*

Vergerius apud Rhœtos Euangelium prædicat: inde Tubingam euocatur.

Frater Vergerij moritur non ſine veneni ſuſpicione.

Pag.649.

Archiepiſcopi liber de laudibus Sodomiæ.

Interim archiepiſcopi Germani, Moguntinus inprimis & Colonienſis & Treuericus, per ſuam quiſque diœceſim, vti vocant, conuentus agunt, vt ad formulam, à Cæſare* præſcriptam, eccleſias emendarent: nam hoc ei promiſerant. Per ditionem Colonienſem Bucerus antè docuerat, vt libro decimo quinto* diximus, & erant eccleſiæ miniſtri nonnulli, qui duxerant vxores. Quanquam verò Cæſaris decreto permiſſum erat ſacerdotibus maritis coniugiũ, donec concilium de eo ſtatueret, Colonienſis tamen hoc ad Lutheranos tantùm pertinere dicebat, non autem ad eccleſiæ Romanæ ſectatores, itaq; facto decreto matrimonia contracta reſcindit, & inceſta pronunciat, & liberos ex ijs procreatos, illegitimos eſſe iubet. Treuirenſis non ità magnam obtinet prouinciam, & treis tantùm habet ſuæ ditionis epiſcopos, Metenſem, Tullenſem, Virodunum. Ibi nihil opus erat eiuſmodi lege: nam qui ſunt ijs locis eccleſiaſtici, concubinas habere malunt quàm vxores: per archie-

Conuentus prouinciales.

Pag.634.

Pag.426.

Matrimonia cõtracta p Eccleſ. Colon. miniſtros reſcindũtur, inceſtaq; pronunciantur.

piſcopa-

piscopatum autē, vbi periculi plus esse videbatur, idem sanxit quod collegæ. Moguntini ditio longissimè patet. nam duodecim ei subsunt episcopi, & Hessia quoque ferè tota ad ipsius iurisdictionem ecclesiasticam pertinet. Cœpit igitur vrgere & instare, vt Cæsaris decreto parérent, & doctrinam libro comprehensam sequerentur. idem agebat Treuericus, qui & ipse aliquid ibi iuris habet: sed filij Lantgrauij cæterique præfecti & consiliarij surdis auribus hæc accipiebant. Francofurtum quoque Moguntinus vicarium suum episcopum Michaëlem Sidonium misit. is expiatis primùm ibi templis, more suo concionatur atque docet. Episcopus Augustanus, sacrificos aliquot minus constantes, vt doctrinam suam abiurarent, adegit.

Treuir. prouincia consuetudo.

Episcopi Lantgrauianis frustra obtrudunt Interim.

Sidonius Francofurti de nouo dedicat templa.

De Gallis antè diximus, qui per æstatem Scotis auxilio profecti fuerunt: hi tandem mortui regis filiolam Mariam, vnicam hæredem, sex annorum puellam, in Galliam abducunt, vt eius consequendæ spem omnem Anglis adimerent. Cardinalem hoc anno creauit pontifex Carolum Vendomensem, Gallum.

Pag. 639.

Regina Scotia in Galliam abducta, Eduard. Angl. Regi addicta, pag. 434.

Postea quàm in Hispaniam venit Maximilianus Austriacus, * in matrimonium ducta Cæsaris filia, Maria, Philippus Cæsaris filius, tunc XXI annorum iuuenis, euocatus à patre, ad iter sese comparat, & relicto ibi patruele sororio, qui per suam absentiam reipublicæ præesset, quū ventis vela dedisset, Nouembris die vigesimo quinto, cum triremibus quinquaginta, totidemque ferè nauibus onerariis, Andrea Auria, qui Maximilianum transportauerat, ductore, Genuam appellit, magna comitatus procerum turba, & in his, Albano duce & cardinali Tridentino primis aliquot diebus, extra muros commoratur in ædibus Auriæ præfecti classis, interea dum & naues exonerantur, & apparatus in vrbe perficitur. Altera die Decembris ingressus, magnificentissimè excipitur, & tum pecunia tum rebus aliis ad profectionem terrestrem necessarijs & idoneis cohonestatus, actauo pòst die discedit, & per Alexandriam atque Papiam facto itinere, Mediolanum petit. Erant Papiæ tormenta, quæ Cęsar erepta Saxoniæ duci Ioanni Friderico, sicut * diximus, eò miserat: hæc etiam spectauit. Mediolani, quò decimo nono Decembris die venit, passim erant ei positi triumphales arcus atque statuæ, cum honorificis inscriptionibus. Ingredienti præsto fuerunt Sabaudiæ dux, Veneti, Florentini, Ferrarienses, Senenses legati. Sub hoc tempus è vita decessit Bruxellæ, vbi tum Cæsar erat, Comes Burensis, Maximilianus, mortuus angina, quum ipsam propè mortis horam, vt aiunt, medicus ei prædixisset, vbi vidit, Andreas Vesalius.

De quo pa. 630.

Philippus Cæs. filius per Italiam ad Belgas proficiscitur.

Pag. 585.

Burensis Comes moritur.

De Mauricio diximus, quemadmodum post recitatum religionis decretum, * Augusta discessit: vbi domum redijt, nobilitatem & reliquos ordines conscribit, & Miseni rem omnem proponit, &

Pag. 630.

Conuentus Saxonia.

1548 quæ ſit Cæſaris voluntas, oſtendit. Illi promiſſum & Cæſaris & ipſius etiam vrgent, & vt Auguſtanæ confeſſionis religio ipſis permittatur, inſtant: placuit pòſt, vt theologi Vuittembergici ſimul & Lipſenſes adhiberentur: itaque conuentum eſt, primùm Begæ, deinde Cellæ, pòſt, Iuterboci: venit huc etiam à Brandeburgico miſſus electore, Ioannes Islebius. Hîc fuit decretum de rebus medijs, & ijs, quæ dicuntur adiaphora. poſtremus erat conuentus Lipſiæ: conſcripta fuit hîc formula religionis, quam per Mauricij fines ſequerentur omnes. hic verò libellus maximas deinde pepe- rit offenſiones, vt ſuo loco * dicetur. Interea filius Cæſaris progreditur, & per Mantuam atque Tridentum facto itinere, Auguſtam, deinde Spiram venit, poſtea per Luceburgicum agrum ad Cæſarem parentem contendit, cardinali Tridentino comitatus inter alios. Aduentanti Cæſar obuiam miſit inſignem equitatum in Germaniam vſque, doctore Areſcoto principe. Mauricius obuiam ei profectus Tridentum vſque, Mantuam & Venetias, viſendi cauſa, paruo cum comitatu excurrit, & honorificentiſſimè fuit habitus à ſenatu. Pro Lantgrauio ſocero diligenter Philippum orabat, vt ad parentem intercedat, idque pòſt ei nunciat, & quòd liberaliter ille ſibi promiſiſſet, benè ſperare iubet, monens tamen, vt diſſimulet, neque ſignificationem vllam oſtendat.

Formula religionis per Saxoniam cõſcribitur.
Pag. 663. 463.
1549
Filius Cæſar. in Germaniã venit.
Mauricij pro ſocero Lantgrauio interceſſio.

Hoc tempore motus fuerunt per Aphricam. nam Zeriphius quidam, à paruis, vt aiunt, initijs auctus, & regnum adeptus, viciñu regem Feſanum, finibus expulit, qui pòſt ad Cæſarem venit Auguſtam, de ſua fortuna conquerens, & opem implorans. Epiſcopus Metenſis, Nicolaus, Antonij Lotharingiæ ducis filius, & nepotis ex fratre tutor, vt libro decimo ſexto diximus, * ordine eccleſiaſtico abdicato, in matrimonium ducit quandam Ecmondanæ familiæ, quæ per Brabantiam poſſeſſiones habet. ſic epiſcopatus ad Lotharingiæ cardinalem redijt.

Motus in Aphrica.
Cardinalis Lotharingus qua occaſione Epiſcopus Metenſis factus.
Pag. 470.

Quid Argentinenſes legati Coloniæ tractarint cum Cæſare, ſuprà * dictum eſt: vbi domum reuertiſſent, aliquantò pòſt cœptum eſt agi cum epiſcopo, qui cõuocata nobilitate, quid Cęſar fieri velit, oſtendit, & mandat omnibus, vti pareant: clerum etiam Argentinenſem obtemperare iubet: cumque duriora proponeret, ſenatus duodecimo die Februarij, miſſo legato, Henrico Copo iureconſulto, & datis ad Cæſarem literis, diligenter quidem egiſſe cum epiſcopo, ſed tales ait ab eo proponi conditiones, vt ſi recipiant, retinere non poſſint ea, quæ decretum nuper Auguſtæ factum ipſis largitur atque concedit. poſt multam enim actionem, oſtendimus, inquiunt, ei, velle nos mandare ciuibus, vt dies feſtos colant, vt certis diebus abſtineant à carnibus: adhæc, cum eccleſiæ miniſtris egimus, & ex ijs quoſdam vltrò diſceſſuros à munere

Pag. 647.
Argentinenſiũ litera ad Cæſar.

1549

tinere docendi putamus: per nos igitur ei licet & est integrum, vt iuxta formulam Augustæ præscriptam, instituat religionem: nec enim vllum dabimus impedimentum, & ciuibus etiam, ne quid contra faciant, mandabimus: quod cùm ità sit, petimus inuictissime Cæsar, vt ecclesiæ ministros nobis permittas, etiam eos qui sunt mariti, nec ad grauiora cogas, præsertim cùm & modestiã omnem simus præstituri, nec offensionis vllam daturi causam.

De Magdeburgicis antè * diximus, quomodo Cæsar eos proscripserit: cùm autem decretum religionis nuper euulgatum repudiarent, aucta fuit offensio: sic ergò nouis edictis Cæsar in eos agit, & in prædam omnibus obijcit, & vicinos principes ac ordines grauiter monet, vt bellum eis faciant, & quacunque ratione possint, noceant. Dictum est antea, * quomodò Cæsar concionatores Vlmenses comprehendi iussit: hi septimo tandem mense, Martij die tertio liberi facti sunt atque dimissi, cùm pro victu soluissent.

Pag. 590.
Magdeburgici præda ob religionem expositi.
Pag. 345.
Cõcionatores Vlmens. è vinculis liberantur.

Angliæ status in hoc tempore, cœpit esse turbulentus. Is, quem diximus, * regis auunculus & regni protector, Eduardus Somersetus, fratrem habebat germanum, Amiralium, de quo suspitionem concepit, aut sibi persuaderi passus est, quasi regnum affectaret, & regem vellet in suam redigere potestatem. itáque comprehendi iubet, & habita quæstione, capitis ille damnatur, & Martij die vigesimo securi percutitur. Habebat in matrimonio regis Henrici viduam vxorem, Catharinam Parram, idque suspitionem nonnihil etiam auxit: sed æmulatio muliebris & inuidia plurimùm huc attulisse momenti putatur.

Tumultus in Anglia.
Pag. 566.
Amiralius Angliæ capite plectitur.

Episcopus Argentinensis iterùm monet clerum, vt edicto Cæsaris pareant. Est ibi diui Thomæ templum. eius annui prouentus conferuntur omnes, de voluntate senatus, in ecclesiæ ministros & viros doctos, qui docendæ iuuentuti præsunt. hos inprimis vrgebat, & intra quod tempus decreto Cæsaris & expectationi satisfacere velint, deinde, quos haberent ad institutum illud idoneos homines, & cuiusmodi superessent adhuc ornamenta, sibi nunciari petebat. Illi spacium deliberandi sumunt. Archiepiscopus Cantuariensis, Thomas Cranmerus, * Angliæ primas, vir excellenti doctrina, totus in hoc erat, vt studia literarum atque pietatis excitaret: cùm ergò statum Germaniæ, & doctorum hominum ibi periculum videret, crebris literis Bucerum inprimis & Paulum Fagium, Hebraicæ linguæ peritissimum solicitabat, vt in Angliam venirent, omnem amorem atque fidem eis pollicitus. Itaque, de assensu & voluntate senatus, calendis Aprilis, iter ingrediuntur, vt ibi sementem puræ doctrinæ facerent. Aduentus eorum & regi fuit & toti propè nobilitati atque populo gratissimus: & quum apud Cantuariensem aliquandiu substitissent, Cantabrigiam mittuntur ambo, docendi causa.

Episc. Argentin. clerũ monet ad parendũ edicto Cæs.
De quo pa. 566.
Cranmeri Archiepiscopi in promouenda pietate sedulitas.
Bucerus & Fagius in Angliã traijciunt. Moriuntur pag. 703. 672.

Calen-

1549 *Cæsaris F. Bruxellam venit.* Calendis Aprilis, Philippus Austriacus, amplissima eum pompa Bruxellam, vbi pater erat, ingreditur. aderant Mauriciani & Brandeburgici legati, de intercessione missi ad Philippum & cardinalem Tridentinum, quo Mauricius vtebatur amico. Et licet hi Lantgrauio, qui tum erat Audenardæ, bonam spem facerent, nihil tamen effectum fuit, & paulò pòst, cùm Lantgrauius, per causam valetudinis vellet vesci carnibus, die quodam vetito, custodiæ præfectus interueniens, allatum cibum in terram effundit & disijcit. Ad hoc ipsum tempus, episcopus Argentinensis, octauo demùm anno, sacris, vti vocant, inauguratur, & missificat, & vniuersi cleri conuentus agit Tabernis, & decreta facit, ad ipsorum institutum accommodata. Deinde per internuncios, à senatu Argentinensi postulat, vt reædificent aras, vt ecclesiæ ministros constituendi facultatem sibi reddant, vt clero iusiurandum remittant, & immunitatem omnem restituant, vt ædium sacrarum ornamenta redhibeant: Thomensibus verò mandat, vt apertè respondeant, parére ne velint edicto Cæsaris, an minus? Illi, primò de sua in Cæsarem obseruantia, pòst, de suis officijs atque functione prolixè locuti, quid quisque doceat & agat, ostendunt, theologi nimirùm & philosophi, & dialectici & rhetores, ac id genus alij, tum ecclesiæ tum scholæ seu iuuentuti non vtiles tantùm omnes, verumetiam necessarij: deinde, per quos in collegium adoptati sint, approbante senatu, demonstrant, & post multam explicationem demissè admodum & amanter orant, ne rationem hanc tam bene constitutam perturbet, nec ipsos alijs rebus minus necessarijs occupari velit. Legati contrà. collegium istud ob id genus officia scholastica non institutum esse, neque rationem antiquam oportere mutari: si qui sint inter ipsos, qui grauari sese, neque bona conscientia morem gerere posse putent, episcopum certè non eum esse, qui velit ipsis inuitis aliquid persuadere, sed ijs, vt loco decedant, licére, & sicut prouerbio dici solet, aut bibant aut abeant: etenim, si literarum & artium professores in vrbe senatus habere velit, æquum esse, vt non ex collegij fructibus, qui sint antiquitûs aliò destinati, sed ex ærario publico sumptus fiat: episcopum, & eius antecessorem, multis nunc annis impeditos in suo iure fuisse, verùm diutius hoc tolerari non posse. Multis inter eos commutatis verbis, infecta re disceditur: & senatus, vbi cognouit, ad episcopum intercedit, amantissimisque literis eum orat & obsecrat, vt saltem iuuentutis rationem habeat, quæ magnam ingenij culturam ex ea schola seu literarum ludo percipiat. Ad hunc modum, scriptis & internuncijs variè res & diu multumque fuit agitata, donec per intercessores tandem * componeretur, vt infrà dicemus.

Pro Lantgrauio frustra interceditur.

Episcopus Argentinensis missificat.

Professorum Argentinensium cum episcopo actio.

Legatorum ad Thomensiũ petitionem responsum.

Senatus Argentinen. pro Thomensibus intercessio.

Pag. 664.

Episcopus, qui semper habitus est ingenio leni & ocij cupido, non

non tàm sua sponte putatur hoc fecisse, quàm suorum impulsu, 1549
qui & occasionem hanc recuperandæ iurisdictionis, minimè negligendam, & nisi vrgeat, Cæsaris quoque metuendam dicebant offensionem. In his autē actionibus vsus est administro potissimùm Christophoro Vuelsingero iureconsulto, qui literis aliquandò dedit operam Vuittembergæ: clerus primarij templi Argentinensis Ioannem Tischelium iurisperitum adhibebat. *Christoph. Vuelsingerus Iurecōsultus.*

De principe Vuolfgango Bipontino, superiori libro* diximus, quomodò post promulgatum decretum religionis Augustam fuerit accersitus: hunc Cæsar non vnis literis vrgebat, vt decreto parēret: & quoniam ille rem ad episcopos reiecerat, Cæsar ex eo rogat, num & ipse decretum habeat ratum? & an velit ecclesiæ ministros, qui non parebunt, remouere loco? Datis igitur ad Cæsarem literis, gallica lingua cōscriptis, quid augustæ sit actum,* æstate superiori, paucis repetit: cunque domum reuersus esset, illam decreti partem, quæ pertinet ad dies festos & esum carnium, populo se proposuisse dicit & obseruari mandasse: decretum etiam religionis non semel, & diligenter quidem, legisse totum, & fateri, multa esse in eo, quæ cum sua fide, per quam salutem expectet æternam, consentiant: multa etiam esse, quæ discrepent: verúntamen ecclesiæ ministris mandasse, vt singula diligenter expendant, sibique postea renuncient, quomodo rem institui posse putent: cum autem vno simul ore confirment omnes, non se posse illud pacata conscientia probare per omnia, non sibi fuisse integrum, illos adigere, vt secus facerent: episcopos ergò rogasse, vt ipsi rationem aliquam inirent: illi verò quid responderint, iam antea se nunciasse, bona quadam spe, futurum, vt nihil ab se requireretur amplius: nunc autem quoniam apertè tibi vis, inquit, responderi, potentissime Cæsar, quæ mea sit sententia, dicam. Et primò quidem, quod ad religionem, ad ritus atque ceremonias attinet, quæ nunc annis aliquot per meam ditionem seruantur, equidem sum natus in illis & educatus, vt antehac quoque* tibi demonstraui Cæsar, ad hoc vsque tempus, nec aliud vnquam doctrinæ genus audiui, simul studium & operam aliquam in eo collocaui, & quantum ingenio percipere potui, planè mihi videtur consentire verbo Dei. Nam hoc mihi profitendum est, quandoquidē interrogor, ne conscientiam ipse meam vulnerem, néue saluti meæ pessimè consulam: hæc etiam est ratio, cur decretum approbare non possim, alioqui paratissimus, more & exemplo maiorum, tui causa nihil non facere: tibi verò Cæsar, qui summus es magistratus, licet in eo statuere, quod videbitur: equidem non sum is, qui possim aut velim aut debeam repugnare: tuo sit hoc totum in arbitrio: solum deprecor, ne quid ipse cogar præter animi sententiam facere, néue populus meæ ditionis etiam. Ad ecclesiæ ministros quod attinet, proximis literis orabam, vt tuo

Pag. 630. *Bipontinus Princeps iterum ad Decreti approbationem vrgetur.* *Bipontini literæ ad Cæsarem.* *Pag. 630.* *Ingenua Bipontini confessio.* *Pag. 630.*

1549 permissu liceret ijs manere, baptisandi pueros & ægrotos visendi causa potissimùm, donec essent eis alij summissi: verùm, si iubes vt ilicò discedant, & solum vertant, non expectatis alijs, etsi magno futurum est istud populi cum dolore & detrimento, tamen obtemperabitur. nam & iam ex ipsis multi abierunt, & in ijs quæ præstari possunt, atque debent, omnem obsequentiam tibi præstandam esse scio.

Confutatio Interim per Saxones inferiores.

Quum per fines Mauricij, res ad mutationem videretur spectare religionis, Lubecenses, Luneburgenses, Hamburgenses ecclesiæ ministri, euulgato scripto, librum & decretum Augustanum prolixè confutant: eius verò scripti potissimus erat author, Ioannes Epinus, deinde, doctores Magdeburgici, Nicolaus Amstorffius, & inprimis Mathias Flacius Illyricus, Albona vrbe natus, & Nicolaus Gallus, grauiter sese Vuittembergicis atq; Lipsensibus opponunt, & multis editis libellis eos incusant, quasi dissimulanter agant, & per adiaphora, seu res medias, pontificiæ religioni viam aperiant: hanc denique regulam ponunt. omneis ceremonias atque ritus, quantumuis natura sint indifferentes, non amplius esse adiaphora, cum vis, & opinio cultus, & necessitas accedit, & quum impietatis datur occasio. Illyricus aliquot annis fuerat auditor atque discipulus Melanchthonis: verùm in actione ista Magdeburgum se receperat, edito pòst libello, quo sui facti rationem explicat. Hamburgici preterea datis literis ad Vuittembergenses, inprimis ad Philippum, quid ipsi vocent adiaphora seu res medias, enumerant, & cuiusmodi possint admitti, demonstrant, simul rogant, vt ipsi vicissim apertè scribant, quid eo nomine comprehendi velint, vt videlicet certi quid habeant homines, quod sequantur, nec animis fluctuent, néue nomen illud adiaphoricum, multis alijs erroribus, qui sensim insinuare sese possint, occasionem præbeat. Ad eam epistolam Melanchthon respondet, & inter alia seruitutem aliquam ferendam esse dicit, non coniunctam cum impietate.

Initium dissidiorum in ecclesijs Saxonicis.

Hamburgensiu literæ ad Melanchthonem de adiaphoris.

Melanchthonis responsio.

Archiepiscopi electores synodos habent prouinciales.
Illius decretorũ capita.

Archiepiscopus Moguntinus initio Maij synodum habet prouincialem: eius decreta pòst euulgat, edito libro. faciunt idem Treuericus & Coloniensis, qui & ipse latè dominatur. Liber ille sancit inter alia de confessione, ne quis ad cœnam Domini recipiatur, nisi confessus peccata: de consecratione salis, aquæ & aliarum rerum, quæ per exorcismos & precationes ad vsum fidelium præparantur, vt aiunt: de reliquijs, de inuocatione & veneratione diuorum, de peregrinationibus, de precibus pro vita defunctis, de purgatorio, de ieiunio & delectu ciborum, de horis, vti vocant, canonicis, de tremendis missæ mysterijs. Hanc ad synodum venit episcopus Eistetensis Mauricius: reliqui miserant vicarios. Porrò, quod de consecrationibus & exorcismis constituit, latè patet. Septimo quoque die sacro, quem vocamus dominicum, vbi populus in templum

De consecrationibus & exorcismis.

plum frequens conuenit, sacrificus, multis precationibus primò salem, dehinc aquam exorcisat, vti vocant: cunque deinde salem immisit in aquam, populum ea conspergit. Hæc autem aspersio creditur ad mentis atque corporis conferre sanitatem, & insidias abigere diaboli, & expurgare non solùm homines, verùmetiam res inanimes. nam in solum atque saxa & mortuorum sepulchra conijcitur, & sacrificus Deum precatur, vt hanc ei vim & efficaciam indat. Eodem quoque modo sal tractatur in baptismo, & consecratum sacrificus in os infantis imponit, & satanam emigrare iubet, & in aquam ter immergit infantem, & oleo, cui pollicem intingit, pectus & humeros illius illinit. Mulieres etiam, à puerperio, cùm ad templum redeunt in primo statim aditu lustrantur hac aqua: denique, multiplex est illius vsus, maximè verò, cùm aduersus nocturna spectra dimicatur, & agitur exorcismis. Consecratur autem certis precibus, quicquid ad apparatum pertinet sacrificorum: adhæc aqua baptismi, cærei, palmæ, paschalis, vti vocant, agnus, è cæra confectus, oua, carnes, caseus, laridum, flores, herbæ, fructus arborum, & his omnibus adhibetur ea, quam diximus, aqua. Cùm est extruendum templum, episcopus aut vicarius primum lapidem fundamenti collocat, & aqua salsa respergit: extructum verò, ter obit, & primò quidem, superiores, inde medios & inferiores parietes aspergit, & baculo suo pastorali formam crucis designat ad superiores valuas, ne satanas appropinquet: postea templum ingressus & cantionibus aliquot expeditis, minister cinerem dispergit ad similitudinem crucis: eo facto, græcas literas baculo suo describit episcopus in cinerem, ad sinistram crucis alam, latinas autem ad dexteram, & alteram post adhibet aquam, è sale, vino, cinereque confectam, qua templum denuò conspergit, & populum ad munificentiam atque liberalitatem hortatur. Consimili ratione tractantur campanæ, & primò quidem sic eas pendére oportet, vt circùm ire possit episcopus. qui cum psalmos aliquot demurmurauit, aquàm & salem consecrat, simulque miscet, eaque foris & intus campanam diligenter lauat, pòst extergit & oleo sacro formam crucis in ea describit, Deumque precatur, vt cum impellitur & insonat campana, fides & charitas in animis hominum augeatur, facessant omnes insidiæ diaboli, grando, fulmina, venti, tempestates, & omnis intemperies mitigetur. vbi crucem illam oleatam linteo detersit, septem alias cruces in ea format, intus verò solùm vnam: postea psalmos aliquot recitans, campanæ thuribulum subdit, & suffitum facit, eique bene precatur. plærisq; in locis epulum dari consueuit & peragi conuiuium, non secus atque in nuptijs. Aras autem ità consecrat. adhibetur oleum, chrisma, thuris libra vna, sartago cum igni, sal, aqua, vinum, cinis, hyssopus, linteum vnum canabinum, ad extergendum, alterum verò

1549

Aqua lustralis.

Sal in baptismo.

Puerperarum lustratio.

Dedicandi templi ceremonia.

Campanarum consecratio.

Altarium cōsecrandorū ritus.

1549 mollius,ad tegendum,quinq; cruces è cera factæ,calix,cementum, binæ faces, postremò, quidquid ad ornatum altaris pertinet. Interim episcopus vnà cum sacrificis,aliquot psalmos & precationes expedit, & quinq; diuersis locis aram respergit, sic distribuens aquã, vt crucis formam repræsentet: inde septies aram obit, & aquam vino temperatam & hyssopo & cinere, in illam conijcit: ab hoc, cementum aqua miscet, & quod reliquum est, circum aram diffundit: mox, non sine pompa deferuntur reliquiæ diuorum, & adhibito thymiamate, suo loco reponuntur: aram postea ter circumlustrat thuribulo,quod sacrifico deinde tradit,qui suffitum continenter faciat, donec peracta sit consecratio. vbi verò crucibus ex oleo, diuersis locis aram signauit, oleum effundit & inuergit, & thuris particulas quinque, totidemque cruces è cera formatas, huc illuc disponit, easque pòst incendit: cineres inde collecti sacris in rebus habentur. Postremò, quatuor margines altaris & frontem inungit,& missam decantat. Oleum autem atque chrisma, quod vocant, conficitur vbique die Iouis, qui paschæ diem antecedit. Ista magno quondam in honore fuerunt apud omneis & admiratione: cùm autem Lutherus, & post eum alij docerent, omneis planè creaturas voce Dei consecratas esse, quo tempore terrarum orbem condidit, in contemptum atque ludibrium venit omnis hic apparatus, tanquam præstigiosus & iocularis. Nunc ergò secundam nacti tempestatem episcopi Germani, restituunt,ac veluti postliminiò domum illa reducunt. De aqua sale conspergenda, sicut ipsi loquuntur, in iure pontificio decretum extat, quod Alexandro pontifici, quinto post Petrum,attribuunt, vt vetustatis opinio fidem & authoritatem addat.

Olei & chrismatis confectio.

Ceremonia Papistica Lutheri cócionibus in contemptum adducta.

De aqua sale conspergenda decretum Pontificium.

De pontifice, qui treis episcopos in Germaniam amandauerat, suprà * dictum est: hi quum ad Cæsarē in Belgium venissent, Maij die xxv sua mandata primùm exponunt. Initiò pontifex commemorat,in quanta solicitudine versetur,propter eos,qui tunicam domini dilacerant: duo tamen inprimis adferre sibi consolationem: primum,quòd Christus ipse fore prædixit, vt satanas ecclesiam oppugnet,sed frustrà: deinde, quòd concilio generali facilè possint omnia tolli,quæ perperam irrepserint: & quoniam concilij fructus iam ad reliquas nationes peruenerit, apud Germanos autem, ob varias ibi de religione dissensiones,nihil sit adhuc profectum, idcircò se,partim sua sponte & ex officio pastorali, partim etiam rogatu Cæsaris, de voluntate senatus cardinalium, emisisse quosdam episcopos, qui potestatem habeant, eos, qui ad gremium ecclesiæ redire volent,in gratiam recipiendi, & ipsis omnia læta pollicendi de sua clementia & benignitate, modò leges accipiant, non autem præscribant: hoc videlicet tantum beneficium impertiri se omnibus in vniuersum, nullo prorsus ordine, nullo etiam eius generis excepto

Legati pontificis ad Cæsarem.

Pag.646.

Pontificium indultum.

Episcoporum delegatorum potestas.

excepto crimine, per quamlibet multos annos continuato, sic tamen, vt qui sunt eiusmodi, suos errores atque delicta sacerdoti cuipiam orthodoxo confiteantur, & mandatam eo nomine pœnitentiæ formulam sequantur: publicam verò confessionem, abiurationem & satisfactionem, legibus præfinitam sese ipsis omninò remittere atque condonare: potestatem se quoque fecisse legatis episcopis, vt eos, qui pacto vel fide & iureiurando sunt obstricti Lutheranis, liberent ab ijs vinculis, vt monachos in hæresim lapsos, & extra domicilia sua vagantes, absoluant, eisque permittant, mutato genere vestitus aliam ecclesiæ obire functionem: vt esum lactis, casei, butyri, carnium & ouorum concedant, habita ratione locorum & hominum: vt cœnam domini totam permittant illis, qui cæteris omnibus erroribus depositis, concilij Constantiensis decretum probauerint, qui sub vna specie tantum sumi, quantum sub vtraque, qui ecclesiam non errasse, propter factum de vna solum specie decretum, palàm professi fuerint: hoc autem illis concedi posse, certum ad tempus, prout visum fuerit, sic tamen, vt illi ipsi faciant hoc separatim alio tempore & loco, neque tunc, quum reliquis communicatur cœna sub vna tantùm specie. potestatem etiam illos habere, vt de fructibus perceptis atque consumptis transigant cum possessoribus bonorum sacrorum, modò à reliqua possessione discedatur: item vt censuris ecclesiasticis obstinatos coherceant, & auxilia magistratus implorent: adhæc, vt per Germaniam delegent & substituant episcopos, qui rem executioni mandent. Hoc secuti mandatum, ij, quos diximus, legati Romani, quibus locis maximè opus esse intelligebant, episcopos subdelegant. in his erat etiam Argentinensis, eique mandant, vt ea, quæ commemorata sunt, exequatur, & ecclesiasticæ professionis homines ità demum recipiat in gratiam, si prius ab se reijciant & expellant vxores. Aiunt autem ad Cæsarem se fuisse profectos, vt de ratione modoque executionis cum eo consilia conferrent: postea verò, quàm intellexerint, fieri non posse, vt loca omnia, quæ remedijs indigent, ipsimet accedant, necessariò summisisse alios. Hanc pontificis largitionem vel indultum, vt ipsi vocant, Cæsar ilicò mittit ad episcopos Germanos, & vt leniter atque placidè rem agant, vtque blanditijs, exhortationibus, precibus omnia prius quàm execrationibus atque minis, experiantur, pro se quenque, separatim omneis monet. Moguntinus ergò, cùm ad alios, tum ad Lantgrauianos præfectos & consiliarios dat literas, & de sua solicitudine pastorali, deque Cæsaris fide & diligentia multa locutus, petit, vt ecclesiæ ministris formulam istam, à pontifice missam, exhibeant, eique iubeant parere. Concionatores, interpellati doctrinam suam cum prophetarum & apostolorum doctrina conuenire, vitam quidem ipsam non respondere professioni, sed tamen doctrinæ nullum se dicunt

1549

De Monachis in hæresin lapsis.

De Communicatione sub vtraque specie.

De fructibus bonorum sacrorũ.

Legatorũ Episc. subdelegatio.

Cæs. Pontificium indultum ad Episc. German. mittit.

Mogũtinus Lãtgrauianos interpellat de indulto pontificis.

Concionatorum piũ responsum.

1549 errorem agnoſcere: quamobrem nihil opus habere indultu pontificis: coniugium ſeſe prætuliſſe impuro cœlibatui, iuxta verbum Dei, neque poſſe liberos & vxores deſerere, quos Chriſtus ipſe iubeat omni amore, fide ac beneuolentia complecti: quòd ipſorum eccleſiæ cœnam domini percipiant integram, id fieri iuxta Chriſti mandatum & veteris eccleſiæ morem: nec eſſe, quòd in eo mutationem vllam admittant.

Oxonia in Anglia diſputatur de cœna Dom.

Maio menſe diſputarunt Oxoniæ palàm, Petrus Martyr, & eius academiæ theologi, de cœna domini, deq; præſentia corporis Chriſti. Martyr hæc themata propoſuit & defendit. non mutari ſubſtantiam panis & vini: corpus & ſanguinem Chriſti non eſſe carnaliter ſeu corporaliter in pane & vino, ſed ijs vniri ſacramentaliter. pòſt, editus fuit eius rei liber, in quo præfecti diſputationis, mandatu regis adhibiti, non obſcurè ſignificant, Martyrem in eo certamine ſuperiorem extitiſſe.

Regina Galliæ coronatur.

Rex Gall. cum regina Lutetiã ingreditur.

Perſecutio in Gallijs.

Supplicationes ad omnia puluinaria Deorum Gallicorum.

Iunij menſis die decimo, Galliæ regina diademate inſignitur, Sandeniſij oppido, ſicuti fieri conſueuit, adminiſtrantibus Bolonico, Guiſio, Caſtilionæo, Vendomenſi, Borbonio, cardinalibus. nam cæteri erant Romæ. Sexto pòſt die, rex, incredibili cum apparatu atque ſplendore, Luteciam Pariſiorum, regni primariam vrbem, vbi nondum viſus erat publicè, poſt mortẽ patris, ingreditur, & biduo poſt eum, regina. Dum ibi commoratur, ad ſupplicia nonnulli rapiuntur ob Lutheraniſmum, & ſpectator ipſe fuiſſe dicitur. deinde, quarta die Iulij ſupplicationes facit ad templa diuorum: poſtridie ſcriptum euulgat, typis excuſum, & ſupplicationis cauſam fuiſſe dicit, vt Deo gratias ageret, pro tam multis in ſe collatis beneficijs, vt pro ſua ſuæq; coniugis & liberorũ & totius regni ſalute, proq; republica Deum oraret, & piorum animas ei cõmendaret, inprimis autem Galliæ reges, maiores ſuos, & nuper vita defunctum parentem, cuius ad exemplum ſtatuiſſet omninò, ſuſcipere fidei catholicæ, religionis, authoritatis & libertatis apoſtolicæ, & miniſtrorum eccleſiæ patrocinium atq; tutelam: inter cauſas, hanc etiã eſſe præcipuam, vt publicè conſtaret, quantópere deteſtetur eos, qui contra præſcriptum Chriſti, cõtra formulam & traditiones apoſtolorum, contra totius antiquitatis conſenſum negant præſentiam corporis & ſanguinis Chriſti, qui baptiſmo & pœnitentiæ & bonis operibus, & ſacramentis vim omnem detrahunt, qui authoritatẽ eccleſiaſticam & ordinem hierarchicum planè contemnunt, qui cultũ & venerationem & reliquias diuorum reijciunt: deinde per eam ſupplicationem teſtificari ſe voluiſſe, quæ ſua ſit ſententia, quæ voluntas, nimirum, quòd exemplo maiorum, & imitatione quadam hæreditaria de dogmatis omnibus,ità ſentiat & credat, ſicut eccleſia catholica, ſymbolum apoſtolorum, concilium primum Nicenum, & alia multa concilia patrum: item, quòd hæreſes, iam olim

mandatas, hoc verò tempore partim resuscitatas, partim inuentas à Luthero, Carolostadio, Zuinglio, Oecolampadio, Melanchthone, Bucero, Caluino, & id genus alijs hæresiarchis, hominibus monstrosis & pestiferis, planè decreuerit è suis finibus exterminare, & in eos, qui meriti sint, grauissimè vindicare. hoc scriptum, lingua populari compositum, per totam Galliam dimittit, & vt facta supplicatione, populo denuncietur, mandat. Aliquantò pòst capitis supplicium sumit de Veruino, quòd arcis & oppidi Boloniæ deditionem fecisset, vt libro xv * dictum est: eius verò socerum, Vbianum, grandi ætate virum, qui totius oræ Boloniensis præfectus, & è quatuor Galliæ Marescallis, vti vocant, vnus erat, perpetuis vinculis addicit. Multis iam mensibus, de fœdere solicitauerat Heluetios, quod cum ipsius fecerant parente, renouando. Et quanquam Cæsar literis ac internuncijs admodum dehortabatur, illi tamen, quòd suis rebus ità magis conuenire putarent, assentiuntur, primò quidem, qui sunt pontificiæ religionis, & Lepontij & Valesij, pòst etiam, Basilienses & Schafusiani, non sine multorum admiratione, propter illa, quæ diximus,* edicta & supplicia. plærique enim sic existimabant, cum eo, qui puram religionem tàm infestè persequeretur, & ipsorum ecclesias atque doctores nominatim damnaret, nullam debere societatem iniri. Bernates * autem atque Tigurini,* sicuti monita Zuinglij, sicut libro tertio * demonstrauimus atque sexto, fœdus hoc recusarunt.

1549. *Lutheri & aliorum hæreticorũ è Gallia exterminatio.* *Veruinus decollatus.* Pag. 449. *Vbianus ad perpetuos carceres damnatus.* *Heluetiorũ cum Gallo fœdus.* Pag. 367. 408. 246. 250. 330. 381. 463. 555. 624. Pag. 161. Pag. 65.

De conuentu Lipsensi dictum est * antea: quum verò pontificiam religionem nõnulli dicerent & quererentur, paulatim instaurari, Mauricius, die quarta Iulij, datis literis ad suos præfectos audire se dicit, esse multos, qui partim nimia quadam solicitudine partim ab alijs ità persuasi, metuant, ne veteres errores pedetentim restituantur: ab hac autem criminatione non esse prorsus alienos, aliquot ecclesiæ ministros, & quosdam alios, rerum nouarum cupidos, & irrequietæ mentis homines: se quidem antehac non semel, quid suæ sit voluntatis atque consilij, publicis declarasse literis, nunc verò propter calumnias illas idem repetere, vt ostendat religionem sibi cumprimis esse curæ: petere igitur ab ijs, qui vel credulitate quadam, vel aliorum persuasu mutationem verentur, vt metum deponant omnem, & his suis literis atque testimonio fidem habeant: ad eos verò, qui talia spargunt, quod attinet, non esse, quòd hi sibi promittant impunitatem, si quidem ità pergant: cæterum, ex decreto nuper * facto Lipsiæ, contracta quædam esse capita, suo iussu, quæ doceantur: cognoscant igitur & inquirant, vtrum ecclesiæ ministri formulam hanc sequantur, an verò pro concione reprehendant: quicquid erit, sibi referri, & si qua nascentur dubia, theologos Vuittembergicos atq; Lipsenses

Pag. 654. *Mauricij ad suos literæ.* Pag. 654.

1549 adiri, & hæc populo denũciari iubet. Hiſce dieb⁹ è vita decedit vxor Lãtgrauii captiui, ſocr⁹ Mauritij, multis afflicta curis atq; mœrore.

Lãtgrauij vxor moritur.

Per Angliam hoc tempore fuit orta duplici nomine ſeditio popularis: vna, propter rem agrariam: querebantur enim vulgo nobilitatem occupaſſe magnam agrorum partem, qui promiſcuæ multitudinis antea fuiſſent, & ad ferarum ſaltus accommodaſſe priuatos: alteri, per Deuouiam idem petebant, ſed inprimis offenſi mutatione religionis, volebant ſex illa regis Henrici de religione decreta, de quibus libro xij * diximus, reſtitui. Quum igitur ad arma concurrerent, & magni res eſſet periculi, nec admonitiones locum haberent vllum, rex & conſiliarij, licet, inuitiſſimi, copias in illos emittunt, & diuerſis locis profligant, millibus aliquot trucidatis. Hanc ſpeculatus occaſionem Galliæ rex, qui iampridem inhiabat amiſſæ Boloniæ, caſtella quædam & arces, ad oram illam maritimam inter Boloniam atq; Caletum, partim vi, partim deditione capit, eaque ratione milites præſidiarios Boloniæ, in maximas difficultates & anguſtias conijcit. Grauiſſimè tulerunt hunc caſum Angliæ proceres: & quia ſummam rerum obtinebat protector, * regis auunculus, in ipſum deriuata fuit omnis culpa, quòd non in tempore muniſſet loca rebus neceſſarijs. hac indies augeſcente criminatione & inuidia, protector initio menſis Octobris, de communi conſilio procerum, Vindeſoræ captus, vbi tùm rex erat, Londinum in carcerem abducitur. proceres deinde populo cauſas recitant, & malè adminiſtratæ reipublicæ accuſant, & ſcriptum eius rei typis excuſum euulgant, eique nomen quiſque ſuum, teſtimonij loco ſubiungunt: his erat facilè primus Ioannes Comes Beruicenſis.

Seditio per Angliam.

Pag. 346.

Reſciſſa, pag. 599.

Galliæ rex Anglis quædam eripit.

Somerſetus, de quo Pag. 566. Carceri iniectus liberatur, pag. 674. Capite mulctatur, pa. 737.

Interea dum Gallus hæc molitur in Anglos, Cæſar per Flandriã & Hannoniam & Atrebates filium circumducit, in eiuſq; fidẽ populũ adigit per iuſiurandum. pòſt Antuerpiã ſimul ambo redeunt ſub idus Septembris. ibi magnificentiſſimo apparatu filius Cæſaris, non oppidanis modò ſed ab exteris etiam mercatoribus, Hiſpanis, Italis, Germanis, Anglis excipitur. pòſt, amita Maria comitãte, reliquas etiam prouincias adit, ab ijſque fidem accipit.

Cæſ. Belgicam in filij ſui Philippi fidem adigit.

De ſenatu Argentinẽſi diximus * antea, quomodo legatum miſerint ad Cæſarem, controuerſiæ cauſa minuendæ cum epiſcopo: permittente ergò Cæſare, deliguntur ſinguli arbitri, qui intercedãt. Quum Octobri menſe conuentum eſſet, à multa diſceptatione, ſenatus epiſcopo tria templa permittit, vt in ijs, iuxtra decretũ * nuper factum, religionem inſtituat: deinde, clerum omnẽ in ſuã fidẽ atq; tutelam recipit. epiſcopus inuicem in vſum ſcholæ, Thomenſe collegiũ, & ſenatui reliqua templa cõcedit: clerus etiã annuũ vectigal atq; pecuniam ſenatui dependit, in reliquis immunitatem obtinet. Cæſar in Magdeburgicos agebat edictis, vt ante * docuimus, & de auxi-

Pag. 654.

Pag. 637. Argentinenſes cũ epiſcopo tranſigunt.

Pag. 590. 655.

1549

legatis per Saxoniam solicitabat ordines: plærique non recusabant, modò reliqui etiam, non Saxoniæ tantùm, sed Imperij quoque ordines, idem facerent. Lubecenses autem & Luneburgici, permissu legatorum Cæsaris, Magdeburgum profecti, tentabant conciliationem: sed frustrà. Publicè quidem nemo tum illos oppugnabat: sed quoniam erant proscripti,* versabantur in quotidianis periculis neq; sine vitæ & fortunarum discrimine poterant vrbe excedere: nam vnicuique licebat fortunā in eos experiri. Senatus igitur, cùm antea publicis literis de vi & iniuria vicinorum esset conquestus, nunc alterum scriptum edit ad omneis in vniuersum, maximè autem ad finitimos, & criminationes de se spargi dicit, quasi in Cæsarem & Imperiū pertinaciter ac superbè agant, & pacem repudient, & contumeliosè multa scribant: sed iniuriam sibi fieri: Carolum enim Cæsarem habere se pro summo magistratu, & edixisse palàm, ne quid in ipsum aut vllum ordinem grauius dicatur: offensionis quoque nullam subesse causam aliam, quàm quòd euangelium Dei profiteantur: reliquas autem calumnias ab inimicis iactari: quantopere sint ipsi cupidi pacis, ijs esse non ignotum, qui conuentibus iam aliquot interfuerunt: etenim intelligere se non solùm, sed etiam experiri, quàm sit dulce nomen pacis, & resipsa salutaris: contrà, quid malorum adferat bellum: graue quoque sibi futurū & acerbum, si quidem sui causa vicini periclitentur & detrimentum accipiant: agnoscere præterea, neq; sibi licere, neque sanè in suis esse viribus, vt obstinatè Cæsari & Imperio resistāt, verùm necessitate summa coactos, vt ab iniuria se, suosq; defenderent, ædificia quædam diruisse, castella verò & oppidula & vicos aliquot belli tempore occupasse, non quidem vt ea sibi seruarent, sed ne in potestatem exterarum gentium venirent: neq; vero recusare, quò minus illa reddant, si modò finitimi nihil moueant: duas autem esse causas potissimùm, cur pacem impetrare non possint: primùm, quòd euangelij doctrinam retineant, & pontificium idolum recusent: deinde, quòd reliquæ conditiones propositæ, non modò sibi sint graues, verumetiam intolerabiles, & omninò tales, quæ præstari non possint: nam vt libertatem suam prodant, qua donati sint olim ab Ottone magno Cæsare, eius nominis primo, quanq; per manus acceptam à maioribus, ad hoc vsq; tempus deduxerint, nulla ratione posse defendi, vel ad posteros excusari: nunc etiam apparere, & manifestè conspici, quid spectarint, & quorsum exierint authores libri Augustani: nam conatos esse præcipuum doctrinæ iustificationis caput hominibus eripere, nempe firmamentum ipsum salutis: in dubium quoq; vocare vsum cœnæ domini, & coniugium sacerdotum: adhæc, docere inuocationem hominum mortuorum, & quicquid ab ea dependet: breuiter, vniuersum recuperare pontificatum, vt à multis excellenti doctrina viris

Magdeburgicorum pericula ob proscriptionem Cæsaris.

Pag. 590. 655.

Magdeburgicorum scriptum Apologeticū.

Cur pacem impetrare non possent duæ causæ.

1549 ris demonstratum sit: certè, hanc tantam impietatem minimè dissimulandam aut silentio prætereundam, & magnis precibus solicitandum esse Deum, ne sui nominis gloriam ità pollui sinat: triste nimirum & luctuosum esse spectaculum, homines ad falsam religionem & idola violenter cogi, ministros ecclesiarũ in vincula conijci, cum vxoribus atq; liberis in exilium extrudi, quosdam etiam trucidari: sed vehementer acerbum esse, quanquàm hæc palàm cõspiciantur, præsertim in Germania superiori, tamen reperiri qui audeant dicere, non peti religionem: verùntamen, non esse nouirem exempli: nam inde ab orbe condito, piorum & innocentum hominum hanc fuisse conditionem, vt affligerentur: deinde, multa extare testamenti tum veteris tum noui documenta, quæ piorum hominum constantiam ostendunt, qua sint vsi, quum reges atque principes edicta proponerent verbo Dei contraria: nam ibi semper illud valuisse, quod est in sacris literis, Deo plus obediendum esse, quàm hominibus: hoc non docuisse modò Chrisostomum, Augustinum, Ambrosium & alios, verùm ipsa quoque re præstitisse, cùm quid aduersus præcepta Dei Cæsares mandarent: consimilem nunc suam esse fortunam: videre se periculum, in quo versentur, neque tamen aliter posse facere: nam quiduis potius ferendum sibi, quàm vt manifestos errores laudent atq; recipiant: memoriæ proditum esse de Gordio matyre, qui rogatus ab amicis, quum duceretur ad supplicium, vt vitæ seruandæ causa desisteret à sententia, respondit, non oportere linguam, in contumeliam eius qui creasset eam, aliquid pronunciare: hoc videlicet ad omneis pariter homines pertinere: nam & veterem ecclesiam & primos aliquot pontifices ità sentire, veritatem prodi non ab ijs tantùm, qui falsa docent, verumetiam qui veritatem agnitam non audent profiteri palàm atque defendere: cõmittendam igitur esse Deo rem omnem, nec in gratiam vllius hominis aut metu periculi deflectendum à veri professione, sed ob oculos ponendum esse Danielis exemplũ, qui contra Darij regis edictum, apertis vndique fenestris Deum adorabat: potuisse quidem illum idem facere priuatim atque tacitè, nullo cum periculo, sed quod ad fidei suæ confessionem ea res pertineret & ad nominis diuini gloriam, magno & constanti animo palàm inuocasse Deum, nec vllius habuisse rationem periculi, quod ei conflatum ab aduersarijs, in ipsorum postea caput reciderit: quamobrem orare, ne contra se, qui sint veræ ecclesiæ membra, vim & arma parent, in eoq́, sequantur vestigia Christianorum militũ superioris ætatis, qui minimè dicto fuerint audientes, cùm Cæsares ipsorum operam in bellis aduersum Christianæ professionis homines requirent, sicut exemplo diui Mauricij martyris doceri possit: quàm grauiter etiam fuerit offensus Deus Israëlitis, quòd territi multitudine hostium, socijs infirmioribus opem non tulerint, in li-

Gordi⁹ Martyr.

1549

in libris iudicum extare, vt sit omnibus documento, non solùm nō esse deserendos in necessitate fratres atq; socios religionis, verumetiam ope subleuandos: de viris bonis nihil se dubitare, quin his rebus moueantur: etenim viuere & immortalem esse Deum, qui suæ dextræ potentiam & sæpe demonstrarit olim, & nunc quoque demonstrare possit: orare autem vehementer, vt hæc ad Cæsarem, ad Ferdinandū regem, aliosq; principes ac ordines perferri curēt, & simul intercedant, ne quid cōtra se decernatur grauius: nihil enim se recusare, quod modò piè præstari possit & honestè: petere etiam, vt se precibus suis Deo commendent, quò videlicet exemplo Ninitarum, totis animi viribus peccata sua deplorent, & ad Deum ingemiscant, & hanc euangelij doctrinam, nunc totos annos triginta celebratam, intrepidè profiteantur, & vitæ pietate conuestiant, & charitatis officia præstent omnibus, inprimis autem ecclesiæ ministris iam profugis & eiectis, eorumq; liberis, vxoribus, & id genus alijs hominibus calamitosis, vtq; doctrinam hanc salutarem retinere liceat puram & saluam à technis illorum, qui nunc, dum ceremonias restaurare videri volunt, colluuiem totam doctrinæ pontificiæ rursus introducunt.

Francisci Mantuani nuptiæ.

Pauli tertij pōtificis obitus.

Octobri mense, Franciscus Mantuæ dux, Friderici filius, in matrimonium ducit Catharinam Ferdinandi Romanorum regis filiam. Decima pòst die Nouembris è vita decedit Paulus tertius pontifex, cùm ageret annum LXXXII. pridie quàm obiret mortem, aboleuit vectigalia, quæ salinis & plærisque rebus alijs imposuerat, non sine gemitu populi. Mensibus aliquot antè solicitauerat Cæsarem de restitutione * Placentiæ: sed id frustrà fuit: & si longior vita contigisset, omninò putatur in Galliæ regis partes fuisse transiturus. nam inde à cæde filij Petri Aloisij, vindictam animo creditur agitasse. Corpus in sacellum Sixti pontificis delatum, in tertium vsq; diem ibi permansit: populus eò frequens accurrit, eiusque pedes, qui per cancellos ferreos expositi erant, vti fieri solet, deosculantur. Prius, quàm decederet, libellus exijt Italicus vehemens in illū atq; grauis, titulo quidem Bernardini Ochini: sed ab alijs, vti creditur, compositus, cum præfatione ad Ascanium * Columnam, quem ille proflgarat. Libellus hic inter alia multa, quæ nimis longum esset recitare, sermonem ad eum conuertit, & antichristū appellans, Innocentio, pontifice, cōiectus, inquit, in vincula fuisti præsul iniquissime, propter homicidia duo, & commissum parricidiū, matre nimirū & nepote tuo quodam veneno sublatis, vt omnis ad te confflueret hæreditas. cunq; deinde liber factus, nō dubitares ambire galerum purpureum, & ter esses à collegio repudiatus, germana tua soror, Iulia Fernesia, tandem peruicit. cùm enim copiam sui non se facturā esse deinceps minaretur, Alexander sextus pontifex, offensionem veritus & iram illius, in cardinaliū te cœtum allegit.

Quæ nece P. Aloisij ad Castrā sijt, pag. 593.

Libellus in Paulum pontificem.

Quem ille profligauerat, pag. 366.

Homicidia Sauli 3.

Soror meretrix Sauli Carnalē fecit.

Alte-

1549 Alteram deinde sororem tuam, pro familiæ tuæ consuetudine parum pudicam, interemisti quoq; veneno. Per Anconitanam prouinciam cùm esses legatus, Iulio secundo, pontifice, puellam eius ciuitatis nefariè circumuenisti, quandò dissimulans quis esset, téque pro nobili quopiam gerens ex legati familiaribus, illam vitiasti: quod quidem facinus, puellæ patruus, cardinalis Anconitanus, vrbe capta coram Clemente pontifice captiuo, tibi grauissimis verbis obiecit. Nicolaus Quercæus, cum Laura Farnesia, tua nepte, coniuge sua te congredientem deprehendit, & pugione tibi vulnus incussit, cuius etiamnum cicatrix apparet. De filia tua Constantia, quicum toties rem habuisti, quid dicam? etenim, vt ea liberius potiri posses, maritum eius Bosium Sfortiam sustulisti veneno. qui cùm nequitiam vestram animaduertisset, incredibilem animo dolorem concepit, nec vnquam postea visus est hilaris. Libidine profectò Commodum & Heliogabalum longè superas: idq; tot spurijs tuis doceri potest. Filias suas Loth vitiauit, ignarus, & ebrius: tu verò sobrius, non modò cum nepte, sed etiam cum sorore congressus es atque filia. Iam illud, quod in Fanensem episcopum admisit * sceleratus ille tuus filius Petrus Aloisius, quàm est dictu fœdum & horrendum facinus? Cùm in Adriani mole captiuus detineretur Clemens pontifex, teque legaret ad Cæsarem, libertatis recuperandæ causa, non prius iter volebas ingredi, quàm ille Parmensem episcopatum, nepoti tuo Farnesio, tunc decem annorum adolescenti, permitteret. eo facto, ludificasti nihilominus illum, & Genuam vbi peruenisses, morbo te detineri simulabas. Quam verò nundinationem in sacris bonis non exercuisti cardinalis? &, postquam factus es pontifex, Dum immortalem, quàm turpiter ecclesiæ Romanæ facultates dilapidasti? Non te pudet, summam præfecturam atq; munus contulisse nefario tuo filio, cum aureorum millibus annuis quadraginta, totidemque ferè nepoti Octauio? ne quid interim dicam, quæ, quantaque bona profuderis in tuæ familiæ fœminas omneis, & Sanflorianas neptes. Turcarum postea mentionem audes inferre, qui miserè iam incumbant Italiæ: quòd eò facis, vt expilandi populi causam aliquam habeas & occasionem, qui sub te domino grauissimum onus & intolerabile profectò sustinet. Duci Ferrariensi Mutinam atq; Rhegium vendidisti: Parmam * & Placentiam, quas ecclesiæ Romanæ minimè acquisieras, alienasti, quod Clementé certè pontificem facere puduit. vt familiam domumq; tuam locupletares, præter fas & æquũ alios exagitasti, & eos qui seruitutem illam ferre non poterant aut recusabant, bello es persecutus: id Perusini docent inter alios & Ascanius * Columna. Qui subsidij loco suis imperat quot annis extra ordinem, aureorũ millia trecenta. qui nouum subinde vectigal imponit, modò salis, modò cæterarũ rerum, qui nunc decu-

Sororicidium. *Libidines.* *Vide Pag. 594.* *Rapacitas.* *Pag. 418.* *Pag. 366.*

decumas, nunc dimidiam fructuum partem exigit, ille, sanè pro 1549
Christiani sanguinis hoste, meritò debet haberi. Turcica classis, te pontifice, per ecclesiæ Romanæ fines nauigauit incolumis, non ità pridem, quandò Barbarossa mare nostrum fuit ingressus. Occultum igitur illud, quod cum barbaris habes commercium, ansam sibi præscindit, quò minus Turcici belli nomen in posterum obducas. atq; interim tamen ausus es Galliæ regem taxare, quòd cum protestantibus, Cæsarem verò, quòd cum Angliæ rege coleret amicitiam. An non turpissimum est, te pendére totum * ab astrologis & necromanticis? negari factum non potest: nam & honoribus illos & facultatibus atque donis amplificasti, Cecium, Marcellum, Gauricum Lusitanum, & alios. quæ sanè res impietatis te manifestè redarguit, & satis est grauis, quamobrem à pontificatu debeas remoueri. Multa id genus alia continentur in eo quem diximus, libello, qui typis procusus extat: nunc ad mortuum reuertamur. Nona pòst die cœptum est fieri funus per dies nouem continuos. Interea cardinales absentes vndique ad vrbem conuolant, Tridentinus, Saluiatus, Mantuanus, Cibo, Montanus, Augustanus, Auria, Vrbinas, & hi quidem exequijs interfuerunt. primus autem omnium eò venit Tridentinus, nam is tùm erat Mantuæ, in ijs, quas dixi, * nuptijs, cum de morte pontificis adferretur nuncius. Sumptus funeris æstimatur ad aureorum millia quinquaginta. Nouembris die vigesimo octauo, peracta missa, itum est in conclaue, quod vocant, noui pontificis creandi causa. Decembris die quarta, Paciecus cardinalis Hispanus, Tridento, duodecima, Bellaius, Vendomensis, Castilionæus, Guisius, Turnonius, & ad exitum eius mensis, Bolonicus, Ambosius, Lotharingus, pòst etiam Borbonius, ætate grauis, eò venerunt, Galli omnes, & iam ante nonnulli erant Romæ, quos ante biennium rex eò miserat, vti libro decimo nono * diximus. Quoniam ad hunc locum peruentum est, non erit alienum, explicare nonnulla. Romæ palatium est in monte Vaticano, quod templo diui Petri coniunctum pontifices inhabitant, in eoque senatum habent cardinalium, cùm res ità poscit. Hoc in palatio sunt inter alias structuras aulæ quinque, & deambulachrum, longum passus ad septuaginta, & sacella duo. hæc simul efficiunt illud, quod dicitur conclaue, alterum sacellum est designatum peragendæ missæ, & colligendis suffragijs: alterum, quod Sixti vocatur sacellum, & hæ, quas diximus, aulæ, domicilium præbent cardinalibus. Et hoc quidem tempore, post mortem Pauli, quoniam cardinales erant numero quinquaginta quatuor, cubicula fuerunt constructa totidem. Habuit aliquando conclaue plures portas: nunc autem obstructis omnibus, vnicus tantùm est aditus. fenestræ quoq; vitreæ nullæ sunt, præterquàm in sacellis, & hæ quidem eius altitudi-

Prout pag. 593.

Pag. 667.

Sumptus funeris Pauli III.

Cardinales intrant conclaue.

Pag. 587.

Conclauis Romani descriptio.

Consul. lib. sacrarum ceremoniarum lib. 1. Section. 1. ca. 2.

Tempore Pauli Cardinales 54.

tudinis, vt attingi non possint. Itaque nullus aër, nullum lumen eò penetrat, & dies atque noctes vtuntur cæreis. Iam, illa, quæ diximus, cubicula, sint lata pedes quatuordecim, longa sexdecim, alta duodecim, structa, non ex lateribus aut saxis aut materia, sed ex panno violacei coloris aut viridis. Et quoniam alia sunt alijs commodiora, sorte res agitur, offensionis & inuidiæ causa vitandæ: singulæ aulæ binos habent cubiculorum ordines. eo spacio & his finibus oportet vt sese contineant cardinales, cum familia & supellectile. habent autem singuli quaternos apud se ministros, qui dormiunt intus, & semper comitantur, interea dum reliqui lectos parant & cætera procurant. Deinde, sunt in vniuersum designati duodecim, vulgò scoparios vocant, qui totius conclauis immundiciem atque sordes repurgant, & ad certum locum deferunt. Qui sunt intus, coguntur manere, nisi forsan ægrotent, & vbi semel excesserint, non recipiuntur, nisi cardinales. Cùm in conclaue ventum est, electionis causa, statim deliguntur cardinales tres aut quatuor, qui res omneis necessarias procurent, qui regum atq; principum legatis respondeant. hi clauem vnam habent, eius, quam diximus, portæ, alteram habet nobilitas Romana, tertiam, episcopi, quartam, ceremoniarum magistri. Non reseratur ea porta, posteaquàm semel in conclaue ventum est, nisi cum cardinales aliqui superueniunt. est autem ostiolum in ea porta, cuius habent clauem magistri ceremoniarum, & prandij atque cœnæ tempore solùm aperitur. Tunc enim per illud infertur cibus ex culinis, quæ sunt foris, & adsunt episcopi quidam ad eam rem delecti, qui cibum omnem diligenter perquirunt, ne quid fortè literarum lateat. Ab ijs accepta fercula magistri ceremoniarum tradunt famulis cardinalium, per illud ostiolum: nec enim vllis alijs licet appropinquare. Cibus defertur in patinis fictilibus, vinum in lagenis vitreis, & quotidie inferuntur noua. nam quæ vasa semel illata sunt, antiqua consuetudine cedunt ceremoniarum magistris, qui diligenter ea colligunt. sunt enim exquisita, tam opere quàm materia, & carè venduntur. Foris excubabant hoc tempore, prope portam palatij, pedites quingenti, Itali, ductore Comite Petiliano, deinde, satellites Heluetij, quibus erat vsus Paulus tertius, & equites leuis armaturæ. postea, nobilitas Romana, deinde, regum & principum legati, postremò proximè ad portam, hi quos diximus, episcopi, alimoniæ præfecti. Ad vrbis præsidium erant disposita peditum millia quatuor, Oracio Farnesio ductore, deinde priuatim in ædibus cardinalium atque nobilium erant homines armati. Nunc de suffragijs dicemus. Quanquam antiquitùs decimo die post decessum pontificis, in conclaue solitum est iri, nunc tamen à morte Pauli dilata res fuit in diem decimum nonum. fuit is vigesimus nonus dies Nouembris, vt suprà docuimus,

Margin: 1549. Scoparij.

[..]tus. Eo die sub vesperum ingressi conclaue cardinales, nobilita- 1549
tem Romanam, & duces atque centuriones, ad tutelam vrbis designatos, iureiurando sibi deuinciunt. pòst, in suum quisque cubiculum sese conferunt cum familia reliquis omnibus exire iussis è conclaui. Cardinales alij sunt episcopi, alij presbyteri, alij diaconi. Priusquàm suffragia perquiruntur, quædam recitantur leges, quas ipsi pro temporis conditione condunt. hæ pertinent ad cardinalium immunitates atque priuilegia. primùm ergò singuli iurant, si fortè res in eum casum deueniat, vt pontificatum obtineant, exactè omnia seruare, deinde, quem ecclesiæ putabunt inprimis & reipublicæ fore salutarem, velle eligere. pòst ad actionem venitur. fuit hoc altera die Decembris. Ibi ceremoniarum magister, tribus circiter horis ante meridiem, campanula dat signum per conclaue, & ad missam illos conuocat, ea peracta, defertur ad singulos cardinales pulpitum, in eoque, charta, quæ cardinalium omnium nomina continet. pòst, ante aram sacelli collocatur mensa, panno purpureo tecta, huic superimponitur calix & campanula argentea, & circa mensam, scabella sex. Cardinales autem singuli suffragia sua scribunt in chartulam, & postea sic complicant & obsignant, vt ipsorum nomina tantum, qui eliguntur, extent. Inde, suo quisque ordine, consurgunt, & incuruatis genibus ad aram, precati, chartulam demittunt in calicem, suoque rursus loco consident. Eo facto, bini episcopi, totidemque presbyteri & diaconi totidem, in sex illis scamnis locum occupant. Episcoporum primus, chartulas omneis ordine sumit ex calice, & primo diacono tradit. is explicat, & clara voce recitat nomen electi, non etiam electoris. Ibi mox cardinales, qui singuli chartas habent, vti diximus, in quibus descripta sunt omnium nomina, numerum suffragiorum, ad cuiusque nomen, quod exijt ac recitatum fuit, ponunt. Collectis ad hunc modum calculis, primus presbyter, qui & ipse chartam habet cum nominibus cardinalium, pronunciat, quot habeat quisq; suffragia. si non sit numerus, qualis requiritur, chartulæ reijciuntur in calicem: deinde ex diaconis alter, nola dat signum: mox adest ceremoniarum magister, qui foris expectat, & ingressus cum igni, quem in sartagine secum defert, chartulas illas omneis exurit. Licet autem singulis cardinalibus, eodem tempore, quatuor diuersis dare suffragia, sed id raro contingit. Et hæc quidem est eligendi ratio: nunc ad institutum reuertamur. Cardinales ad hunc modum inclusi, altera die Decembris, vti diximus, rem inchoarunt, sed aliquantò remissius agebatur, quod Galli cardinales dicerentur aduentare. plærique fore putabant, vt ante Christi diem natalem, nouum haberet Roma pontificem: sed vana fuit expectatio. Erant omninò tres factiones cardinalium, vna, Cæsaris, altera, regis Galliæ, tertia, Farne-

Modus eligendi pontificem.

Quot suffragia singulis Cardinalibus dare sit licitum.

1549 Fernesiorum. Galli, Tranensem, Saluiatum, Rudolphum, Lotharingum, Theatinum: Cæsariani verò, Polum, Burgensem, Carpum, Cruceium, Moronum, Sfondratum poscebant. Et de Polo quidem atque Saluiato frequens fuit per vrbem excitata fama: nam etsi magno silentio rem tegi volebant, vt suprà diximus, tamen, quia subinde multi prodibant è conclaui, per causam aut simulationem ægritudinis, non potuit esse clàm, & ad Cæsarem atque Galliæ regem enunciatum fuisse dicitur, quicquid ageretur. Quò minus verò Polus rem obtineret, Theatinum cardinalem obstitisse ferunt, quòd diceret eum redolere Lutheranismum. nam de vera doctrina rectè illum sensisse, multi per Italiam & alij quoque testantur, vt libro decimo * dictum est. Erant id temporis plurimi Romæ, peregrini, qui diuersis ex locis atque nationibus eò venerant, vt ad noui anni principium, qui tunc erat, vt vulgò nominant, Iubilæus, delictorum expiationem atque veniam consequerentur. hi omnes pridie natalis Christi, sub vesperum, maximo numero confluxerunt in porticum basilicæ diui Petri, fore sperantes, vt illa, quæ dicitur, aurea porta, per nouum pontificem aperiretur. Et quanquam grauis erat illis diuturnior mora, tamen minimè sibi discedendum esse putabant. Res autem sic habet. Bonifacius octauus pontifex Romanus, anno salutis humanæ M. CC. XCV. Iubilæum annum instituit omnium primus, & centesimo quóque anno reuocari iussit, & illis qui Romam venirent, & suas ibi preces effunderent ad diui Petri atque Pauli sepulchra, peccatorum omnium plenam condonationem promisit. Ab eius morte, quum nimis longum hoc esse temporis interuallum videretur, Clemens sextus illud ad annos quinquaginta redegit. huius etiam extat edictum, quo mandat angelis, vt eos, qui peregrinationis huius tempore moriuntur, in regnum cœleste transportent. Sixtus verò quartus, vt XXV quoque anno beneficium hoc hominibus conferretur, sanxit. Cùm ergo supra millesimum quingentesimum humanæ salutis annum, quinquagesimus nunc instaret, Paulus Tertius, mensibus aliquot antè, diuulgatis literis ad omneis populos, hortatus fuerat maiorem in modum, ne tàm præclaram occasionem exonerandi peccata & consequendi regni cœlorum prætermitterent. Ipse quoque magna fuit affectus lætitia, quòd eousque perduxisset ætatem, & iucundissimum sibi diem illum fore dicebat, quo de genere humano tàm benè meriturus esset: sed non fuit ei solidum hoc gaudium. nam hebdomadis aliquot ante diem illum, quem tanto desiderio expectabat, * è vita decessit, * vti docuimus. Paulus Fagius, qui cum Bucero fuerat profectus * in Angliam, sub finem Nouembris quartana febri perijt Cantabrigiæ.

Tres factiones Cardinalium.

Lutheranismi suspicio impedit Polum quò minus sit pontifex.

Pag. 265.

Porta aurea.

Iubilæi institutio per Bonifacium. 8.

Polidor. Vergil. lib. 8. de rerum inuentoribus cap. 1.

Iubilæus annus 1550. à Paulo III desideratus.

Paulus pontifex spe sua excidit.

Pag. 667.

Fagij mors.

Pag. 654.

Quomodo per arbitros fuerit transactum * inter episcopum Argen-

Pag. 664.

gentinensem atque senatum, suprà diximus: decreuerat quidem episcopus rem inchoare suis in templis ad Christi diem natalem, & rationem clero præscripserat, quam sequerentur: sed quia non satis erant instructi distulit in calendas vsque Februarij. Tunc in tribus illis templis, quæ senatus ei per transactionem concesserat, sacrifici cantiones suas atque preces vespertinas, & postridie missam rursus inchoant, totos iam XXI annos intermissam. Ingens autem erat hominum concursus, maximè iuuentutis. nam his omnibus nouum erat spectaculum & inauditum, multos ibi, raso vertice, nouo genere vestitus, cantare simul quæ nemo intelligat, cereos atque lampades ardere in ipsa, quod dicitur, meridie, fumigationes atque suffitus excitari thuribulis, sacrificum astare cum ministris ad aram, pronunciare omnia sermone peregrino, varijs vti geniculationibus atque gestibus, inclinari strictis manibus, modò distendere, modò reducere brachia, subinde sese conuertere, nunc esse clamosum, nunc magno silentio quædam demurmurare, suspicere in altum, esse pronum, consistere non vno loco, nunc in dextram nunc in læuam partem altaris commigrare, micare digitis, inhalare in calicem, eumq; tollere in sublime, postea reponere, certis locis nominare, nunc viuos, nunc mortuos, panem azymum frangere & in calicem immittere, pectus ferire pugno, suspirare, clausis oculis repræsentare somnum, rursus expergisci, manducare partem vnam panis, alteram haurire cum vino totam, né qua guttula remaneat, abluere manus, patellam deauratam, auersum, extenso brachio, demonstrare populo. admouere eandem fronti atque pectori, deosculari nunc altare, nunc imagunculam, materiæ vel metallo inclusam: hæc inquam, & id genus alia, iuuentus non sine admiratione & stupore, neque sanè sine risu spectabat: & vix cohiberi potuit. Post meridiem, sacrificus quidam, accersitus aliunde, concionem habet in æde primaria, non ità frequenti auditorio tametsi nonnulli, velut in re noua, conuenerant. Ibi strepitum nescio quem adolescens aliquis excitabat: hunc ex apparitoribus quidam obiurgat, & quasi comprehensurus, instat. mox tota iuuentus accurrit, & vt fieri solet, subitus oritur fremitus atque tumultus, dum quid rei sit, omnes inquirunt, & huc illuc per templum discurrunt. Concionator autem, qui seditionem ortam esse putaret, de suo periculo solicitus, magna trepidatione, subitò descendit è cathedra, & in interiorem templi partem, ferreis ianuis munitam, à socijs recipitur. nam aderant plærique omnes, & in his aliquot eius templi proceres, illustribus nati familijs, qui de superiori loco auscultabant, & mox introrsum sese recipiunt, ignari, quis esset futurus exitus. Res omnis è vestigio defertur ad consulem atque prætorem, qui cum reliquo senatu, sacras conciones alijs in templis tùm audiebant. Hi statim accurrunt, sedandi

[Right margin: 1549 | 1550 | *Missificatur denuo Argẽtorati.* | *Spectaculum insolens Missificatio.* | *Tumultus in æde primaria Argentina.*]

1550 causa motus: verùm ille iam conquieuerat. nam præter adolescentes aliquot nemo sese commouit. Itaque senatus Iacobum Sturmium inter alios mittit ad eos, de quibus dixi, proceres, & dolere sibi turbam hanc ostendit: & quæ fuerit eius occasio, demonstrat, & ciuem nullum in ea fuisse docet, & quoniam se minimè conscijs factum sit, orat, ne molestè ferant, seque daturos operam, ne quid eiusmodi post hac fiat, pollicetur. Illi verò satisfactionem hanc minimè recipiunt, neque se vitam suam velle deinceps exponere tanto periculo dicunt, & irati postridie discedunt, & opus inchoatum intermittunt, & ad episcopum profecti Tabernas, quæ sit ipsorum fortuna, queruntur. Sic ergò per aliquot menses deinde cessatum fuit. interea res ad Cæsarem defertur, vt suo loco dicemus. Multi putant illos tacitè fuisse gauisos, quòd hæc ipsis in sinum esset dilata cessationis causa. Quandiu enim senatus interdicto fuit sublata missa, liberrimè vixerant, & nulla cum molestia prouentus annuos perceperant integros: nunc verò, cum rursus ad laborem aliquem astringebantur, si tamen labor hic est dicendus, non illis ingrata fuisse putatur occasio, iugum hoc excutiendi: præsertim, quum suas actiones vulgò rideri & contemni, seq; digitis commonstrari, & vehementer inuisos esse multitudini viderent. Senatus, inquisitione facta, nihil culpæ vllo in ciue deprehēdit.

Missificatio interrupta.
Quid consecutũ, vide pa. 678.
Sacrificuli episcopi gaudent Missam esse intermissam.

Sub initium Februarij mensis, Anglici Gallicią; legati conuenerunt, pacis tractandi causa. nam amissis aliquot castellis, vt antè * diximus, Angli erant in angustias coniecti. Per hos etiam dies è carcere liberatus fuit regis auunculus protector, quum id regi pergratum esse viderent consiliarij: & quoniam Beruicensis Comitis impulsu potissimùm captus fuerat, inita fuit hæc ratio, vt per affinitatem inter eos redintegraretur amicitia. protectoris itaq; filiam, Comitis Beruicensis filius in matrimonium ducit: deinde Beruicensis à rege donatus est ducatu Northumbriæ: sed non fuit hæc diuturna necessitudo, sicut infrà * dicetur.

De pace inter Anglũ & Gallum tractatur, pag. 677.
Pag. 664.
Protector Angliæ carcere liberatur, captus pag. 664.
Iterum capitur, pag. 720.
Pag. 720.

Romæ interim feruebant omnia studijs diuersis atque factionibus, vt antè * docuimus: Farnesij inprimis toti in hoc erant, vt suarum partium aliquis crearetur, & initiò quidem, Cæsarianis cardinalibus, vt aiunt, sese coniunxit Alexander, Pauli nepos, eiusq; clientes aliquot cardinales, Pauli pontificis beneficiarij: cùm autem Gallicani sua suffragia darent Saluiato Florentino, veritus ille, ne proximis comitijs renunciaretur Saluiatus pontifex, ad ipsorũ partes accessit, primùm stipulatus ab eis, quemadmodum pro certo dicitur, vt Saluiatum præterirent. Hac demum ratione Ioannes Maria Montanus, quem Tridenti atq; Bononiæ præfectum fuisse concilio diximus, * Februarij die septimo creatur pontifex. Is autem semper & Gallicarum partium, & Farnesiæ domus fuerat habitus studiosissimus. Causa, quamobrē Saluiato minus bene vellet Farnesius, hæc

Factiones Romæ in electione Papæ.
Pag. 672.
Ioannes Maria Montanus creatur Pontifex.
Pag. 485. 604.

1550

[..]esse ferebatur, quòd metueret, ne ille, pontificatum adeptus, [..]si, fratribus atq; propinquis, qui maximas opes per fas atq; nefas cumulassent, neruos incideret, & iniuriam à Farnesijs atque Paulo pontifice factam ipsius familiæ, vindicaret. Montano autem, quem Paulus tertius ad cardinalatum perduxerat, de sua suorumque voluntate non antè promisisse dicitur Farnesius, quàm is fidem daret, se liberè permissurum esse Parmam Octauio fratri. Pontifex, pro veteri consuetudine, mutato nomine, Iulium se vocabat eius nominis tertium.

Montanus mutato nomine fit Iulius III.

Eodem tempore Galliæ regis prodijt edictum in Lutheranos: pœna quoque decernitur in iudices, qui remissius in illos inquirerent ac vindicarent. Prius quàm pontifex crearetur, decesserant è vita Verulanus & Rudolphus cardinales: itaque supererant in conclaui 1ij, & in his, Galli xiiij, Germani duo, Hispani quatuor, Lusitani duo, Anglus vnus, reliqui omnes, Itali, & Romani quidem; xi. Februarij die xxij, Iulius inauguratur à cardinali Cibone: biduo pòst, auream, vti vocant, portam aperit, ad quam infinita erat hominum turba, consequendæ peccatorum remissionis causa, sicut antè * diximus. Malleolo pontifex aureo portam ferit: sic enim habet ceremonia, quem deinde honoris causa largiri solet alicui. sunt enim qui se beatos hoc nomine putant: & hoc quidem tempore cardinalis Augustanus precibus eum obtinuit, & secũ in Germaniam detulit. dum portam pontifex malleo percutit, opifices illam vectibus effringunt: ibi populus, qui certatim irrumpit, eius ruinæ calcem atque rudera studiosè colligit, & in rebus charissimis habet. In illud Augustani cardinalis factum, nonnulli, cùm audissent, sic iocabantur, vt hoc malleo dicerent eum cogitare Lutheranis contundere capita. Venerunt deinde Romam salutandi & officij causa, dux Vrbinas, Ferrariæ dux, legati Veneti, Sabaudiæ, Florentiæ ducis, Genuates, Senenses, Scotiæ, Galliæ regis, pòst etiam Cæsaris. Farnesio Octauio pontifex non modò Parmam restituit, sed summam etiam attribuit præfecturam, Confalonierum ipsi vocant: Ascanium quoq; Columnam restituit, profligatum * à Paulo. Nouus pontifex, galerum suum cardinalitium, cui vult, largitur antiqua consuetudine: Iulius autem, quo tempore Bononiæ fuerat legatus, in delitijs habuerat adolescentem quendam, Innocentium: hunc, tametsi reliqui minus probarent, imò reclamarent, in cardinalium adoptauit collegium, & in domesticam consuetudinem rursus admisit, eique cognomen suum & insignia quoque attribuit. Romæ fama erat, & libellis quoque perscriptum fuit, à Ioue Ganymedem foueri, licet deformem: sed nec ipse pontifex hoc ad reliquos cardinales dissimulare, & per iocum fertur aliquando commemorare, quàm sit lasciuus adolescens & importunus. Dum in conclaui res agitur,

Edictum Galli in Lutheranos.

Cardinaliũ numerus.

Iulius inauguratur.

Aurea porta pă[..] refactio.

Pag. 672.

Iocus in Cardinalem Augustanum.

Ad Pontif. salutandum missi legati.

Parma Octauio restituitur.

Pag. 365.

Quibus artib. Parmam recuperarit, vide pa. 668. & hic supra.

Adonis siue Hilas Iulij Papa. Sabellic. supplẽ. ex Iouio. Balaus Centur. 8. cap. 87. appen.

1550 interceptæ fuerunt literæ, quas ex cardinalis Mantuani familiaribus quidam, Camillus Oliuus, ad quendam suum Annibalem Continum, Ianuarij die xxvi, scripsisse ferebatur, & simul carmen lingua populari scriptum, vbi de sua locutus affectione, & absentis desiderio, tàm pudendis vtitur verbis, vt sine flagitio vix ea recitare liceat. hinc iocus illorum, qui pontificem dicebant aliquem obscœnum prænunciari, qui prodíturus esset ex eo conclaui, quòd eiusmodi literas daret.

Camilli Oliui è conclaui litera obscœnißima.

Cæsaris litera ad ordines Imperij, quibus Conuentum Augustæ indicit.

Martij die xiij, Cæsar scribit ad ordines Imperij. post Augustana comitia se redijsse in Belgium, vt filio suo, quem ab Hispanijs idcircò vocasset, suæ ditionis populum deuinciret: fuisse quidem sua voluntatis, ea re confecta, statim in Germaniam redire, sed quia non semper idonea sit ad nauigandum tempestas, & quia longissimum sit interuallum, aliquantò longiorem interuenisse moram prius, quàm ab Hispanijs ille veniret: ab eius autem aduentu, totam æstatem & bonam autumni partem fuisse consumptam rebus necessarijs peragendis: ac licet hyems tunc suberat, se tamen omninò constituisse in Germaniam proficisci, verùm illo ipso tempore in morbum articularem incidisse, neque multò pòst allatum fuisse nuncium de Pauli pontificis * morte: mutasse ergò propositum, & noui pontificis electionem * expectasse: Iulium deinde iij, & de sua creatione sibi nunciasse, & liberaliter admodum atque prolixè, de sua in rempublicam atque religionem voluntate policitum esse: eo cognito, sibi visum fuisse, tantam & tam optatam rei gerendæ occasionem non esse prætermittendam, præsertim, cùm in eo salus tota Germaniæ consistat: ineundam igitur esse rationẽ, vt ea, quæ superiori comitio decreta sunt & inchoata, perficiantur: deinde prouidendum esse, vt & dissidiorum causæ tollantur, & obstinati quidam atque rebelles coherceantur: his adeò de causis velle se conuentus agere ordinum Imperij: quamobrem mandare, vt ad xxv Iunij diem, Augustæ Vindelicorum sibi præstò sint omnes, nec vlla re, quò minus ipsi veniant, impediri se patiantur, nisi valetudine, cuius tamen rei fidem facere debeant iurati: legatos verò mittant cum plenis & amplis mandatis agendi de rebus omnibus, quæ ad rempublicam pertinebunt, vt ne qua mora deliberationibus vel impedimentum inferatur.

Pag. 667.
Pag. 674.

LIBER XXII.

ARGVMENTVM.

Galli & Angli pacem faciunt. Magdeburgici obiecta sibi crimina refutant & calumnias esse docent aduersariorum. Cæsaris edictum in Lutheranos promulgatur, quo plerique vehementer attoniti redduntur. Dum Augustæ conuentus habetur de prosequendo consilio Tridentino, Granuellanus è vita decedit. Aphricam vrbem Aphrica expugnat Cæsar. Georgius Megelburgius per Magdeburgicum agrum cædibus, rapinis, incendijs grassatur. Mauricius & aliquot etiam alij contra Magde-

Magdeburgicos iam in accisos arma sumunt. Iulius Pontifex conscripto diplomate concilium decernit. Mauricius in Magdeburgicos rei summa praefectus, pacis conditiones illis proponit. Clerus etiam in eos scriptum edit valde odiosum, cui respondent satis copiosè, & obiecta crimina diluunt. Osiander nouum dogma de hominis iustificatione obtrudit, decretum Augustae facit Caesar, vt tutò, liberè, ac fide publica concilium adire liceat. Bucerus moritur. Per Saxoniam terni Soles, totidemq; Lunae conspiciuntur. Pontifex edito scripto Farnesium Octauium grauiter incusat, in eum quoq; literas Caesar promulgat. Interim Galliae rex apud Pontificem id totum excusat. Dux Saxoniae captiuus iuuat & solatur ministros à Caesare proscriptos. Concilium Tridentinum instauratur, quae sit formula, & quis ordo publici huius consessus explicatur. Ratio condendi articulos fidei perscribitur. Rex Galliae scriptum in Pontificem edit. Belli Parmensis commemoratur origo. 1550

AD HOC tempus Anglici Gallicique legati, quum diu rem disceptassent, pacem faciunt. Id autem eò procliuius fuit, quòd vtrique viderent, non esse nullos, quibus haec ipsorum simultas aliquando foret vtilis atque compendiosa. Boloniam igitur Angli, totos ferè sex annos iam occupatam, Gallis restituunt, non sine plurimorum admiratione, Galli verò pecuniam illis dependunt: in ea pace comprehensi fuerunt etiam Scoti. Missis deinde legatis vtrobiq; noua necessitudine pacem ambo reges confirmant. Gallus enim Anglici ordinis factus est eques, Anglus contrà, Gallici. quod quidem est inter viros principes arctissimae coniunctionis veluti symbolum.

Pax inter Gallos & Anglos.

Bolonia Gallis restituta. De qua etiam pag. 515.

Ordo equestris, de quo etiam, pag. 805.

Magdeburgici, quum crebris edictis * peterentur à Caesare, Martij die xxiiij rursus aliud scriptum, ad vicinos potissimum, euulgant. primò docent, neque diuino nec humano iure se posse conuicini rebellionis: postea demonstrant, eos qui contra se sumunt arma, bellum ipsi Christo facere: tertio loco refutant obiecta crimina, & calumnias esse docent aduersariorum. Et licet horum, inquiunt, impulsu, Caesar nos proscripsit, tamen ferè possumus affirmare, nullam nos aequam adhuc repudiasse conditionem, modò Augustanae confessionis doctrina, simul & libertas à maioribus relicta, nobis permittatur: huius etiam nunc sumus propositi, nec vllum officij genus, quod Caesari vel Imperio praestari debeat, recusamus, & Deum testificamur, nulli bello siue turbae causam à nobis esse datam, sed cupere nos inprimis pacem colere cum omnibus, & veri cultus atque religionis adminiculo vitam consequi sempiternam. & haec quidem est totius odij, quod in nos concitatur, causa. Iam verò, legibus ipsis cauetur, ne magistratus inferior interpellet ius superioris: deinde, si fortè magistratus excedat suae potestatis terminos, & impium quid praecipiat, vt non solùm ei non obtemperetur, verùm etiã vim facienti resistatur. Quin autem summa rerum omnium ab vno Deo pendeat, neminem negare putamus: hunc contra si quod prodeat edictum, si qua fiant

Pag. 590 655. Magdeburgicorum aliud scriptum.

1550 decreta, dubitari non potest, quin ea reijci debeant atq; postponi: sed eius est generis decretum, de religione factum Augustæ: non ergo possumus ijs obtemperare, qui nobis illud obtrudunt, & euangelij lucem eripiunt, & idolum pontificium proponunt, vt in sempiternum exitium pertrahant. Quod cum ità sit, nulla nobis rebellio iure potest obijci: deinde, facilè quiuis intelligit, quàm non liceat, vim nobis inferre. nec enim nos tantum petimur, sed id agitur, vt veræ doctrinæ professores deleantur funditus, vt per nostrũ latus ipse Christus vulneretur & omnes pij. sumus enim omnes membra Christi: quapropter, qui se tam impio facinore contaminant, quid aliud quàm vltionem diuinam expectent? De castellis & vicis aliquot occupatis, anteriori scripto * diximus, nec opus est ea repetere. nam vbi primum de pace nobis erit cautum restituemus illa, quibus oportet. Quòd etiam aduersarij spargunt, quasi promiscuæ sint apud nos & vagæ libidines, impudentissimũ est mendacium. itaque per omnia sacra petimus, ne vos innocenti sanguine polluatis, & Deum oretis, vt impiorum consilia sanguinaria retundat, & si fortè bellum nascetur, ne vestra nobis denegetis auxilia. Pòst, ecclesiæ ministri, Aprili mense scriptum edunt. in eo doctrinæ suæ confessionem recitant, & magistratui licere demonstrant inferiori defendere se contra superiorem, cogentem discedere à veritate: atque hîc Cæsarem interpellant & obtestantur, ne fidem habeat ijs, qui ipsum ad iniustam & impiam crudelitatẽ exercendam inflammant, sed vt verè causam totam & exactè prius cognoscat. Postremò, vim & arma deprecantur, & si res ità ferat, à finitimis auxilia quoque petunt.

Pag. 665.

Magdeburgensium ministrorũ ecclesia fidei cõfessio.

De turba nuper excitata, sicut diximus, * Argentinæ, in æde primaria, querimoniam episcopus ad Cæsarem detulit: senatus autem misso legato, nullam in se residere culpam demonstrat: itaque Cæsaris datis ad episcopum literis, mandat, vt intermissum opus restauret, vtque pergat. Episcopus verò prius à senatu stipulatur, ne qua vis fiat, aut impedimentum inferatur actioni. Sic demum clerus ad Pentecosten, qui tum erat Maij dies xxiiij, denuò rem inchoat. primis aliquot diebus aderant consules ac senatores aliquot, in diuersa parte templi primarij, ne quis motus excitaretur. clerus autem eius templi, partem illam, quà peractis sacris egrediuntur in vestiarium, ferreis cancellis obsepserant, ne quis propius accederet

Pag. 674.

Episcopus Argẽtinensis ciuitatẽ ad Cæsarem defert.

Clerus Argentinens. sua tremẽda mysteria repetit.

Ad exitum Maij Cæsar vnà cum filio, Bruxella discedit, & Augustam ad comitia contendit, adducto secum Saxoniæ duce captiuo, Lantgrauio autem relicto Mechliniæ. Non multò pòst eius abitionem, populari & Gallico sermone promulgatur edictum in Lutheranos, quod Aprilis die penultimo conscriptum fuerat. illud autem sic habet. Quanquam, inquit Cæsar, id operam dedi semper,

Cæsar cum filio Augustã venit.

Cæsaris in Lutheranos edictũ in Belgio.

1550

[...]meos intra fines antiqua & vera religio seruaretur, etsi totus in [...] semper fui, vt qui multis nunc annis per orbem Christianum disseminati sunt errores, hæreses atque sectæ, funditùs tollerentur, licet hoc nomine varia subinde proposui edicta, grauissimasque pœnas, tamen magno cum animi dolore accepi, non meæ solùm ditionis homines, verùm exteros etiam, qui nostris in prouincijs habitant atque negociantur, huius mali contagionem, longè lateq; in promiscuam multitudinem diffundere: sic vt planè sit opus, acrem aliquam adhibere medicinam, & in fontes diligenter inquirere, vt ea pestis extirpetur radicitùs, quemadmodum in postremis conuentibus prouinciarum præfectos & ordines admonui, vt, pro se quisque, diligenter in hanc curam incumberent, & in veteri atque catholica religione permanerent. præsertim, cùm sit omnium oculis expositum, quas turbas atq; seditiones in vicinis populis excitarit ea labes, vt interim de salutis & animarum dispendio nihil dicam. Itaque de consilio charissimæ sororis germanæ & reliquorum procerum, nouam hanc legem fero, & simul edico, primùm, ne quis omnium, quicunque sit ille demum, habeat, emat, aut distribuat Lutheri, Oecolampadij, Zuinglij, Buceri, Caluini, & quoscunque tandem libros, editos annis abhinc triginta, incertis authoribus, vt amplius in theologorum Louaniensium cathalogo cotinetur: item, ne quis vllam habeat picturam aut imaginem fictam in ludibrium atq; contumeliam diuæ viginis atque sanctorum, néue disijciat aut infringat vllam imaginem, in honorem alicuius diui depictam: ne quis domum suam conuentibus occultis aperiat, in quibus & disseminari solent errores, & homines rebaptisari, & conspirationes in ecclesiam atque rempublicam fieri: ne quis de sacra scriptura, maximè, de rebus dubijs atq; difficilibus, priuatim aut publicè disputet, aut eius interpretationem sibi sumat, nisi sit theologus, qui probatæ alicuius, academiæ testimonium habeat: qui secus fecerint, punientur vt seditiosi & publicæ tranquillitatis perturbatores, ac viri quidem, gladio ferientur, fœminæ autem in terram defodientur, si quidem ab errore desistent: si verò pertinaces erunt, exurentur, publicatis ipsorum bonis, vtrumcunq; luant supplicium: adhæc, testamenti faciendi potestatem nullã habebunt, & quicquid eius rei fecerint, à quo primùm tempore legem hanc nostram violare cœperunt, irritũ esse iubeo. præterea, ne quis hospitium præbeat aut vlla re subueniat ijs, quos de hæresi nouit suspectos, mando, verum denunciet statim inquisitori vel loci præfecto, subiturus pœnam, nisi faciat. Qui non malitia nec obstinatione, sed per infirmitatẽ lapsi fuerint in hæresim & errorem, neq; tamen in hanc nostram legem cõmiserint, nec seditiosè quid fecerint, & sponte redierint ad sanitatem, & abiuratione facta recepti fuerint in gratiam, nullũ posthac sermonẽ inter se cõferant

Articuli edicto promulgati in Lutheranos.

Catalogus Theologorum Louaniensium.

1550 de rebus ad fidem atque religionem pertinentibus: alioqui plectentur, vt in crimen relapsi. Qui non conuictus quidem, sed admodum suspectus de hæresi, damnatus fuerit, vt vel abiuret vel publicè satisfaciat, & idem pòst accusetur hæresis, mulctabitur vt in crimen relapsus. ijs, qui sunt hæreseos & id genus criminum macula polluti, licet in gratiam recepti fuerint, nullus honos, nullum munus publicum, nulla dignitas communicabitur. Nisi testimonium quis adferat ab ecclesiæ ministro eius loci, vbi postremò vixit, non permittatur ei domicilium vel habitatio. nam eiusmodi pro suspectis haberi debent. Præfecti locorum & reliqui nostri beneficiarij per suam quisque prouinciam, diligenter inquirant, in eos, qui legem hanc violabunt, sed & inquisitoribus & iudicibus ecclesiasticis, opem ferant, vt in quibus culpa residebit, comprehensi pœnam luant iuxta formulam, quam inquisitoribus præscripsi: nisi faciant, arbitrio nostro luent: procurator etiam publicus cognoscat, an suum illi munus faciant, & si negligentiam in eis deprehendet, in iudicium venire iubeat, &, si deliquisse apparebit, aut magistratus illis abrogetur, aut alia, quæ videbitur, pœna constituatur. Episcopi præterea & archidiaconi & abbates & id genus alij proceres inuestigent omni studio, si quis ordinis ecclesiastici sit infectus eo morbo, & seuerè vindicent. Qui contaminatum aliquem hac peste norunt, vel, quibus locis commorentur & delitescant hæretici, compertum habent, ilicò deferant: nisi faciant, eandem quam illi pœnam luant. Delator, si modò non vna fuerit accusatio, dimidiam partem bonorum illius consequetur. quæ quidem bona sexcentos aureos non excedent. nam quicquid erit supra hanc summam, eius decima pars illi decidetur. Qui conuentus ocultos inquisitori deteget, etiamsi consilia cum illis contulit, non plectetur, modò & de religione bene sentiat, & in posterum abstineat: sed qui remotus ab eorum societate deferret, præmium consequetur, vt suprà dictum est. pœnæ, quas constituimus, irrogentur omninò tales, neque sit in vllius potestate, illas vel mutare vel mitigare, quod sæpe factum esse intelligo. nam qui iudices in eo delinquent, non ferent impunè. Qui de hæresi accusati & in ius vocati profugerunt, ac postea proscripti sunt, vbi de socijs criminum iam mortuis acceperunt, supplicare solent vt ad purgationem admittantur, quandóquidem probari crimen amplius non posse putant, eoque fit, vt reuersi falsam doctrinam & errores iterùm diffundant: Id verò ne fiat, publicè interest. Itaque mando, ne locus vllus detur ipsorum postulatis, verùm vt omnes, qui citati non comparuerunt, sed fuga salutem quæsiuerunt, habeantur pro conuictis atque damnatis. Qui pro suspectis & fugitiuis & proscriptis, & Anabaptistis intercedunt, habeantur pro fautoribus hæreticorum. Iudices autem

Inquisitio.

Delatoris præmium optimũ, vt si quis nõ sit, esse velit.

atque

præfecti neminem ex illis in gratiam recipiant, nisi vel meo sororis germanæ permissu. qui secus agent, ijs abrogabitur præfectura. Librarij nihil excudant, nihil diuendant aut distrahant rei sacræ, nisi de voluntate & consensu eorum, quibus hæc erit demandata cura: si quid etiam ipsorum operæ in eo deliquerint, ipsi præstabunt. Et quia catalogus extat librorum, quos academia Louaniensis reiecit, librarij suis in tabernis eum habeant suspensum, & ob oculos positum, ne pòst, ignorantiam obducant vel ipsi vel emptores: deinde alterum habeant omnium suorum librorum catalogum. qui non parebit, centum aureis mulctetur. Pueros etiam erudiendos nemo suscipiat, nisi permissu magistratus & præcipui ecclesiæ ministri. nihil autem doceat aut iuuentuti proponat, nisi iuxta formulam à theologis Louaniensibus conscriptam. Eo decreto promulgato, vehementer attoniti fuerunt plærique, Germani præsertim & Angli mercatores, qui per Cæsaris prouincias & vrbes, Antuerpiæ potissimùm, maximo numero negociantur. Itaque sic illi iudicabant, aut illud esse mitigandum, aut aliò commigrandum: imò clausis tabernis multi cogitabant abire, vitandi causa periculi. Senatus etiam Antuerpianus, & priuatim ciues, qui maximo & incredibili suo dispendio futurum hoc esse viderent, magnis erant in angustijs: & quum eò venissent qui inquisitionem instituerent, omni studio & contentione repugnabant, & ad Mariam reginam profecti, quanti non ipsorum modò, sed totius quoq; regionis intersit, ne fiat, demonstrant. Itaque res, ea quidem in ciuitate, cuius causa præcipuè factum erat decretum, ob diuersas ibi nationes atque populos, * tunc conquieuit. Hoc edictum postea sermone Germanico redditum, Illyricus euulgat, & Islebium ac adiaphoristas, vt ipse vocat, grauissimè taxat, qui populo persuadere studeant, quasi religio non oppugnetur. Cæterùm, inquisitionis formula, quam vocant instructionem, amplissimam continet potestatem. Permittitur enim illis, non plebeios tantùm, sed magistratum etiam ad se conuocare, perque iusiurandum adigere, vt ad interrogata respondeant, & comperta deferant. Quæstiones autem ad religionem pertinentes, de quibus interrogantur delati vel suspecti, numero sunt ad triginta octo, & in his, an credant sacrificium altaris, missam, prodesse mortuis, vt è pœnis purgatorij liberentur: an credant diuum Petrum fuisse principem apostolorum, Christique vicarium, & ecclesiæ Romanæ summum pontificem, & pro talibus etiam habendos, qui legitimè succedũt in eius cathedram: an à pontificis obedientia discedi posse credant, modò ne sit hæreticus aut schismaticus: an matrimonium occultè contractum, credant esse legitimum: an Lutheranos, Buceranos, & id genus alios, credant esse ecclesiam.

Multi ob decretum Cæsareum attoniti, præsertim Antuerpiani.

Intercedente Reg. Maria, pa. 685.

Illyricus contra adiaphoristas.

Inquisitorũ potestas.

Quæstiones edicti Cæsarei in Lutheranos.

Galli cardinales * Romæ commorati sunt aliquantò pòst, quàm

Pag. 587. 669.

1550 electus fuit Iulius: domum deinde reuertuntur. In itinere verò, quum iam in Galliam venisset, prius quàm regem adiret, vitam finijt Lotharingię cardinalis, Ioannes, qui Francisco regi per omnem vitam suauissimus fuerat conuiua. Per hanc occasionem, Robertus Lenoncurtus cardinalis, episcopatum Metensem est consecutus, * qui deinde non minimum attulisse momentum putatur, quòd vrbs Metensis, Imperij ditionis, in Galliæ regis Henrici potestatem venit, vt infrà * dicetur. In vltimo consessu Tridentino decretum inter alia fuit, vt qui plures haberent episcopatus, retinerent ex ijs quem vellent, cæteros abdicarent, vt libro decimo nono * dictum est: verùntamen, quoad vixit Paulus, minimè res in executionem venit: hoc autem pontifice, per Galliam cardinales parebant quidem in speciem, sed nullo suo cum dispendio. Cùm enim ex ipsis plærique binos aut ternos haberent episcopatus, complures autem alij ad dignitatem hanc aspirarent, permutatione facta, permittebant istis alterũ, & vnius episcopatus loco, quem deserebant, multas inuicem Abbatias aut id genus alias præfecturas ab ijsdem consequebantur.

Cardinalis Lotharingus Francisci regis cõgerro moritur.
Metis per quem prodita.
Pag. 654.
Pag. 761.
Decretum vltimi consessus Tridenti, de abdicatione Episcopatuũ qui plures haberent.
Pag. 571.

Iulio mense, Coloniensis episcopus Adolfus, transactione facta cum senatu, Coloniam vrbem, maxima pompa & splendore ingreditur, omnibus vndique beneficiarijs & propinquis & agnatis conquisitis, qui honoris causa ipsi præstò essent ad eum diem. Comitatus fuisse dicitur duobus equitum millibus, & amplius eo. & Cliuensis quidem princeps insignem equitatum illi adduxerat. Huic erat nuper nata filiola è coniuge Maria, Ferdinandi regis filia. pro ea fideiusserant in baptismo sorores ambæ Cæsaris, Eleonora & Maria, & Coloniensis: verùm aliquantò pòst ortum est inter eos graue dissidium, * ob iurisdictionem ecclesiasticam.

Adolfus archiepiscopus Coloniã ingreditur.
Maria filia Cliuens. nascitur.
Componitur, pa. 793.

Iulij die vigesimo sexto, Cæsar Augustæ facit initium Imperij conuentus. in eo proponit de prosequendo consilio, de seruando religionis decreto nuper * Augustæ facto, de mulctandis rebellibus, de restitutione iurisdictionis & bonorum sacrorum. Erant & hæc armata comitia, tametsi tranquillior esset aliquantò rerum status. principes aderant, Moguntinus & Treuirensis: electores reliqui miserunt legatos: aderant præterea Vuolfgangus Prussiæ magister, Vuirciburgicus, Eistetensis, Constantiensis, Augustanus, Tridentinus, Cameracensis, Merseburgensis, episcopi: cæterorum principũ nemo, præter Bauarum, & tandem etiam, Henricum Brunsuicensem. Re deliberata, maiori parti placuit, prosequendum esse concilium: Mauricius verò per legatos non aliter se probare illud ostẽdit, nisi vt res omnis ab initio retractetur, & Augustanę confessionis theologi non solùm audiantur, sed decidendi quoque potestatem habeant, vt pontifex concilio se submittat, neque præsidis locum

Conuẽtus Imperij Augustæ.
Pag. 625. 626.
Armata Comitia, vide etiã pag. 590.
Mauricij contestatio aduersus concilium.

 1555

locum obtineat, & iusiurandum episcopis remittat, quò liberè sententiam dicant. Hanc eius contestationem publicè recitatam, legatus pòst in acta referri voluit, sicut fieri consueuit, sed denegatum hoc ei fuit. huius autem rei facultas est penes archiepiscopum Moguntinum, Imperij, quod aiunt, cancellarium. Cæsar deinde pontificem de concilio interpellat. Augusti die septimo, cardinalis Augustanus, pro concione, grauiter admodum insectatus est Lutheranos: & aliquot pòst diebus, Hispani quidam in ludibrium atque cõtemptum ciuium, qui concioni tum intererant euangelicæ, quædam in templo faciebant, ità quidem, vt ad magnum aliquem motum res omninò spectare videretur: sed interueniente prætore ciuitatis, dexteritate quadam singulari sopita res fuit atque sedata. Sub exitum Augusti mensis, Granuellanus, qui Vesontione, Sequanorum oppido, nuper venerat Augustam, è vita decedit, non sine magno Cæsaris mœrore, sicuti ferunt. Mercurino Catinario cardinali successerat, vti libro septimo * diximus, & totos nunc annos viginti summum dignitatis locum obtinuerat, & solus ferè consiliorum Cæsaris & arcanæ mentis erat conscius. In ipsius locum atque functionem successit Antonius filius, episcopus Atrebatensis, magnæ vir eruditionis, qui iam antè, per absentiam patris, rempublicam gerere consueuit, Cæsari valde familiaris. Henricus Brunsuicensis interea Brunsuicum vrbem, cui propter religionem & alia quædam, multis nunc annis admodum erat infestus, obsidet: & quum ipsorum agris multum damni dedisset incendijs atque direptionibus, neque tamen vrbem expugnare posset, interuentu quorundam Cæsar vtrisque mandat, vt discedant ab armis, & apud se causam dicant. fuit hoc Septembri mense.

Cardinalis Augustani cõcio in Lutheranos.

Hispanorũ verbi Dei hostium procacitas.

Granuellani mors.

Pag. 182.

Episcopi Atrebatensis apud Cæs. authoritas.

Brunsuicum obsidetur.

Cæsaris exercitus obsidebat tum Africam, vrbem Aphricæ: Leptim aliqui esse putant, tametsi Liuius etiam meminit vrbis Afrorum. eam vrbem tenebat Dragutus, archipirata nobilis, qui Turcæ nuper sese coniunxerat. Summæ rerum Cæsar præfecerat Siciliæ proregem. Is, quum tormentis aliquandiu fulminasset, certior factus, imminere Dragutum, & adducere nouas copias, accelerandum sibi esse videbat. Itaque Septembris die decima, terra marique militem immittit, & aliquot horarum spacio vi capit. Equites Rhodij, qui rem mari gerebant, bonam operam eo die Cæsari nauarunt: sed ad Hispanos, qui terra præliabantur, & numero præstabant, vrbe capta, prædæ pars magna peruenit. Captiuorum ingens erat numerus, ad octo circiter millia. hi nauibus impositi, in Siciliam, Sardiniam, & alia loca fuerunt abducti. Situs vrbis dicitur esse peramœnus, ob vicina prata & colles, oleis atque palmis consitos, & fontium scaturigines. Non procul inde fertur esse regio cumprimis frumentaria, quæ maximo

Africa obsessa.

Dragutus archipirata.

Africa expugnatur à Cæsarianis.

Equit. Rhodiorum virtus.

Africa situs.

1550 maximo cum fœnore reddat aratoribus quod accepit. Milites Cæsari subministrauit hoc in bello Florentiæ dux, Cosmus Iordano Vrsino & Astore Balione ductoribus. Quia iam suberat hyems, neq; cõmeatus poterat expediri, prorex, Hispanorũ relicto ibi præsidio, in Siciliam reducit exercitum: Dragutus ad Turcam confugit, Byzantiũ profectus. ea res noui belli dedit occasionem, quod Turca non in Cæsarem modò, sed in Ferdinandum quoque regem deinde suscepit.

Belli Turcici occasio. Vide infrà pag. 700.

Cùm Cæsar Henrico duci & senatui Brunsuicensi mandasset, vt arma deponerent, dimissæ fuerunt vtrinque copiæ: sed has omnes ad se postea traduxit Georgius, dux Megelburgius, Alberti filius, adolescens, qui Henrico militarat. Clerus Magdeburgicus, & primarij templi proceres, plærique genere nobiles, qui ciuitati cumprimis erant infesti, magnis præmijs & pollicitationibus eum conduxisse feruntur, vt ipso ductore sese vlciscerentur. sed hoc ipsi negant, vt infrà * dicetur. Nuper autem è vita decesserat ipsorum archiepiscopus, Ioannes Albertus: quare totius prouinciæ dominium ei fuisse pacti, si quidem occuparet, & treis quasdam arces per literas oppignorasse dicuntur. Sic ille, primò per agrum Halberstatensem profectus, in Magdeburgicum postea peruenit, & cædibus, rapinis, incendijs grassatus, Vuancelebum oppidum inuadit, capit, diripit, incendit: & quum arcem ibi positam frustrà tentasset, nonnullis desideratis, progreditur, & quacunq; iret, plurimum damni dat. Quare promiscua multitudo per agros & oppidula, quum sua ferri videret & agi, senatus Magdeburgici fidem & opem implorant, neque se periculum vllum atque sumptum in eo recusare demonstrant. Senatus ergò diem illis constituit, quo sibi præstò sint omnes: is erat Septembris dies vigesimus primus. Tunc egressi Magdeburgo simul agricolis coniuncti ciues atque milites præsidiarij, cum tribus equitum turmis, cum tormentis & reliquo apparatu, duobus ab vrbe milliaribus pernoctant. postridie antequàm luceret, promotis castris, ad hostem rectà contendunt, & quum in eius conspectum venissent, aciem instruunt. Primo loco stabant ciues atque milites, qua parte maius fore periculum putabatur: post eos erat collocata reliqua turba. Megelburgius autem ea ratione perspecta, repente conuersis ordinibus, agricolas, genus hominum neq; satis armatum, & minus expeditum, à tergo repente circumuenit, & adoritur prius quàm alij sese cum impedimentis obuertere, vel opem ferre possent. Sic igitur illi proiectis armis in fugam abeunt præcipites, & sociorũ ordines perturbant, & ad victoriam hosti viam patefaciunt. Ex ipsis plærique omnes, & hoc facto impetu, & pòst in fuga concisi fuerunt: ciuium atque militum non ità multi sunt desiderati, plurimi verò capti. tormenta, currus, & quicquid erat instrumenti militaris, in hostium potestatem

Pag. 695.

Io. Alberti Episcop. Magdeburgici mors.

Georg. Megelburgius agrum Magdeburgicũ deuastat.

Magdeburg. in Megelburg. armis contendũt.

Magdeburgicorum clades.

1553

venit. Cæsar interea multum instat, vt vtrunque decretum Augustæ factum seruetur, & de Magdeburgicis atque Bremensibus grauem habet querimoniam. nam hi soli restabant omnium ciuitatum, tametsi Bremenses non erant proscripti. Principes autem intercedunt, & actionem sibi permitti flagitant: cumque Cæsar esset assensus, ad vtramque ciuitatem dant literas vigesimo secundo die Septembris, eosque citant, vt ad alterum diem Nouembris, Augustæ sibi præsto sint, & fide publica sese actioni sistant, suosque mittant legatos cum plenis mandatis, & decernendi facultate. Mulier quæpiam erat Augustæ, ciuis, quæ prætereunte forte sacrifico, & ad ægrotum quempiam deferente panẽ azymum, quem hostiam appellant, accensis de more cæreis, percontando mirabatur, quid ille claro die lucernam adhiberet. propter hoc dictum capta fuit, & in magno versabatur periculo, sed multis fœminarum precibus, ac demùm intercessione sororis Cæsaris seruata, relegatur. Venerat autem cò regina Maria, cùm alijs, tum hac etiam de causa, vt edictum illud nuper* in Belgio promulgatum, mitigaretur: nisi enim ità fieret, fore dicebat, vt quæ nunc sit totius orbis frequentissimum emporium, Antuerpia, splendorem suum amittat: seditionis quoque passim permagnum esse periculum, si quidem in executionem res venire debeat. Cæsar vix ægrè tandem assensit, & mutatis ijs, quæ pertinent ad exteros negociatores, nomen inquisitionis, inuisum omnibus tollit, cætera suo loco manere iubet, atque seruari. Dum ad Bremenses atque Magdeburgicos perferuntur literæ, principes ac ordines è Cæsare perquirunt, quibus conditionibus velit cum eis pacisci: Bremensibus igitur has proponit, vt ipsius potestati sese permittant, supplices deprecentur, ab omni fœdere discedant, nullum quoque fœdus faciant, in quo non ipse cum familia tota comprehendatur: Cameræ pareant, & sumptus in eam pro virili parte contribuant: cum archiepiscopo suo transigant, si non possint, delectorum, quos ipse dabit, arbitrio rem permittant: cum vniuerso etiam clero paciscantur: tormenta erepta duci Erico restituant, & de damno dato illi satisfaciant: ipsorum ditionis nemo contra se militet: centum quinquaginta aureorum millia dependant, viginti quatuor tormenta tradant instructa: pareant decreto superioris conuentus, & ijs quæ iam decernentur. Magdeburgicis autem easdem propè leges imponit: hoc erat additum insuper, vt sese iudicio sistant omnibus, & sententiæ pareant: à tempore factæ rebellionis nullam habeant actionem in quenquam: munitiones atque propugnacula demoliantur, se suosque legatos, quocunque tempore, cum quantisuis copijs, nulla cum pactione in vrbem recipiant: aureorum millia ducenta pendant: bonorum publicationes ratæ sint, neque turbentur possessores.

Cæs. querela de Magdeburgicis & Bremensibus.

Principum litera ad Bremens. & Magdeburgenses.

Mulier Augustana ob leue verbum periclitata.

Pag. 678.

Edicta de religione per Belgiũ interuentu sororis Cæs. mitigata.

Bremensibus cõditiones pacis proposita.

Magdeburgicis eadem nec non alia proponuntur capita.

1550 *Magdeburgicorum sermo scriptis & animus infractus.*

Prælij Magdeburgici fama, statim longè lateque diffu[illegible] ad Cæsarem quidem intra diem sextum perlata fuit: & cùm p[illegible] que de illis propè nunc actum esse putarent, ecce, scriptum [illegible] gant calendis Octobris. In eo rem omnem commemora[illegible] suorum ciuium atque militum non supra ducentos occubuisse [illegible] cunt, & qui videbantur indigere cōsolationis, alios ipsi confirma[illegible] Nam Deus, inquiunt, hac ratione voluit pertentare nostram [illegible] stantiam: de illius autē erga nos immensa bonitate nihil quicquam dubitamus: quòd etiámsi fortè velet nos interire totos & oppidum, nihil tamen esse potest in eo mali: quantò enim satius est, [illegible] mum adire periculum, quàm à veri professione desciscere ad anti[illegible] christum Romanum? Etenim, qui vel metu, vel cupiditate quadam & ambitione remollescunt, séque Tridentino concilio subij[illegible] ciunt, & impium illud decretum, Augustæ factum recipiunt atque laudant, dubium non est, quin hi, tum in hac, tum in illa sempiterna vita grauissimas daturi sint pœnas, nisi redeant ad sanitatem. Ad[illegible] uersarijs etiam nostris metam atque limitem esse positum à Deo scimus, quem non excedant. Oramus igitur omneis, vt suas preces nostris coniungant, nec in nos arma capiant: nobis enim oppressis, eadem omninò calamitas, in vniuersam Germaniam, nullo discrimine redundabit. Quod cùm ità sit, ipsa profectò pietas & communis patriæ salus, hoc à vobis flagitant, vt nobis, qui propter euangelij doctrinam affligimur, vestra consocietis auxilia. Re

Copia in Magdeburgicos.

bene gesta in Magdeburgicos, continuò multi sese comparant ad militiam: in his erant Mauricius, & elector Brandeburgicus cum Alberto patruele, & Henricus Brunsuicensis: deinde nobilitas [illegible] am omnis appellatur, vt equitatum adducant. plærique copias eò conscribi putabant, vt Megelburgius eijceretur è finibus: & principiò quidem nonnulli volebant videri eò sumpsisse arma, ne longius ille vagaretur: sed vbi conuenissent omnes, Octobris die quinto

Prælia ad Magdeburgum.

progressi, non procul ab vrbe castra faciunt, & sexto pòst die, noctu, magno cum clamore procurrunt vsque ad fossas atque portas, experiundi causa, quid oppidani vel possent vel auderent: sed ni[illegible] cti tormentis, multos è suis desiderarunt: & cum in castra pedem referrent irati, leprosorum hominum domicilium in itinere inflammant, planè contrà militiæ leges atque disciplinam. Postridie rursus dimicatum est, leuiori prælio, quum oppidani fecissent eruptionem: erant enim alacres, & cùm alij multi, tum ex nobilitate complures, odio Brunsuicensis Henrici, confluxerant eò viri mi-

Induciæ Cleri Magdeburgici. Legatio ad Cæs. contra Magdeburgicos.

litares, & in armis multùm exercitati. Octobris die duodecimo, pactæ fuerunt induciæ, & in vrbem nonnulli venerunt legati de pace: verùm id frustrà fuit. Dum hæc geruntur, ordines archiepiscopatus Magdeburgici, quos inter facilè primum locum obtinebat clerus, Halæ conueniunt, & Octobris die decimo quin-

to, le-

legationem ad Cæsarem ac principes Imperij decernunt. hi 1550
vbi Augustam venissent decimo pòst die, senatum populúm-
que Magdeburgicum grauissimis verbis accusant: & quandoqui-
dem Megelburgij ducis copias ad se traduxerit Mauricius, ipsi quo-
que supplementum ei miserint, neque sit in ipsorum facultate, tan-
tum sumptus tolerare diu, petunt, vt ad commune hoc restringuen-
dum incendium, rationem ineant principes, & primo quidem tem-
pore, quemadmodum & milites alantur, & facinorosi illi atque
proscripti mulctentur prius, quàm ex recenti clade vires & ani-
mum recipiant: nam alioqui futurum, vt ad hostem transeant mi-
lites, quod non ipsorum modò, qui sint vicini, sed omnium etiam
ordinum præsentissimo sit futurum periculo: illos enim nihil a-
liud moliri, quam summi magistratus internecionem, & in hoc
intentos, vt seditionem popularem per vniuersum Imperium ex-
citent. in subsidium verò petebant millia peditum octo. mille du-
centos equites. Eodem die Bremensium & Magdeburgensium *Bremensiũ litera ad principes Augusta.*
fuerunt recitata scripta, quibus principum ad se missis literis, vt
antè * diximus, respondent. Ac Bremenses quidem primò, quan- *Pag 685.*
topere pacem & Cæsaris amicitiam semper expetiuerint, demon-
strant, & quómodo non per internuncios modò, sed per Daniæ
regem atque ciuitates etiam maritimas, de pace non semel solici-
tarint, & quam duræ sint propositæ conditiones, exponunt: & ta-
men, quò videri possit, quanti sit ipsis authoritas Cæsaris, non se
recusare dicunt mittere legatos, &, si religio ipsis atque libertas
permittatur, nihil non facere pollicentur. Magdeburgici au- *Magdeburgicorum responsio.*
tem: in Imperij conuentu superiori, magnis precibus interpel-
lasse Cæsarem de pace, verùm intolerabiles fuisse latas condi-
tiones, ab eoque tempore magnum se detrimentum accepisse
dicunt, & cùm nullus esset iniuriarum finis atque modus, vim
armis depulisse, moderatè tamen: totius autem odij causam es-
se, quòd veram doctrinam retinere cupiant & idola fugiant:
quod ad præscriptum diem attinet, quia cum plenis manda-
tis mittere legatos iubeantur, non se posse reperire: qui hac ra-
tione proficisci velint: adhæc Georgium ducem Megelburgi-
um nuper * ipsis ex improuiso bellum intulisse, & profiteri palàm, *Pag.684.*
Cæsaris hoc & Imperij mandatu fieri: nunc etiam proximè ad vr-
bem esse copias hostiles: hæ si remoueantur, & si legatis ipso-
rum idoneè caueatur, & ad se referre postulata liceat, non re-
cusare, quò minus aliqui mittantur. Sub initium Nouembris *Instituta pag. 590.*
mortem obiit Vlrichus dux Vuirtembergicus, pendente * lite, *Vlrichi Vuirtẽbergici mors.*
quam habebat cum Ferdinando rege, sicut antè * dictum est. *Cuius meminit, pag.243.244.*
Ei successit filius Christophorus. Cæsar postquam responsa
duarum ciuitatum accepit, de Bremensibus quidem ait, ex-
pectandos esse, quia se venturos dicant: ad Magdeburgicos

verò

1 5 5 0 verò quod attinet. quoniam longè secus res habeat, quàm & quoniam alienè ac propè contemptim responderint, petit, liberare pergant, quid statuendum sit in illos, inprimis autem piscopatus ordinum postulata diligenter expendant, in eoque ant quod sit ex vsu simul & Imperij dignitate, monet. Vide facilè principes ac ordines, fore vt his legibus nunquam pa tur: itaque mitiora proponi rogabant: Cæsar autem in vrgebat. Sic illi demùm, tametsi plærique grauatè, ciuitat mis, assentiuntur, & auxilia pollicentur: sed Cæsarē inuice primùm, vt & ipse contribuat: deinde, si fortè huic belli non possit, vt aliquem summæ rerum præficiat. Eam pro deferunt Mauricio, si quidem ipsi videatur, & in bellum hoc ptus esse faciendos dicunt ex ea pecunia, quæ iam antè sit in ros vsus reipublicæ collecta. Cæsar inuicem, quantas ipse bell superiori * fecerit impensas, vt Germaniæ pacē restitueret, vtque rationem eius habeant, poscit: de Mauricio sibi placere, vllum se nouisse dicit, hoc quidem in tempore, qui magis ad prouinciam sit idoneus, idque varijs de causis: vt autem ex publico pecunia sumatur, ità probat & permittit, vt quod inde ptum fuerit, intra certum tempus reponatur: nec enim in sum eam fuisse constatam pecuniam. Monet autem, totis vi huc incumbant, vt illi meritas pœnas luant. quod ità fieri posse monstrat, si castellis ad vrbem extructis perpetuetur obsidio, sint perdomiti: sed opus esse celeritate, propter anni tempus & gerendæ occasionem; nisi enim effrenis illa comprimatur & obsti nata rebellio, facilè ipsos videre, quanto sit hoc Imperij cum peri lo futurum atque dedecore. Sic ergò Mauricius, qui iam antè se huic rei, sicut diximus, * immiscuerat, traductis ad se copijs, publi co nomine belli summæ præficitur: in bellum verò decernu aureorum millia LX menstrua, proq; sumptibus iam factis persol ui iubentur millia centum. De concilio Cæsar principibus confi mat, fore, vt ante pascha rursus continuetur Tridenti: nam ità sibi polliceri pontificem. Interea tamen vrget decretum Augusta num & causas demonstrari sibi iubet, quamobrem illæ & de li gione & ordinis * ecclesiastici emendatione conscriptæ ante bien nium formulæ non seruentur? Electores archiepiscopi, neque pr termisisse quicquam, & etiamnum in hoc sese totos esse: quò mi nus autem plenè satisfiat, obstare quorundam exemptiones atque priuilegia dicunt. Absentium electorum legati, diligentem a se nauatam operam, sed obesse temporis longinquitatem nec enim ità subitò religionem hanc ex animis hominum posse uelli, & opus esse informatione, vt paulatim homines assuescant quibus persuasum omninò sit, decretum illud discrepare multum à sacris literis: violenter quidem nihil posse mutari sine turba & se ditione:

Atrox decretū in Magdeburgicos.

Pag. 686.

Mauricius præfectus belli Magdeburgici.

Cæs. petit sibi demōstrari causas non seruati Interim.

Pag. 634.

Causa non seruati decreti.

[illegible] quòd si concionatores etiam aliquis huc adigat, fore so[illegible] in templis: vix enim reperiri, qui se demittant eò, pro[illegible] illam & cœnæ domini conditionem. Reliqui prin[illegible] pontificiæ religionis, has adferunt causas, gym[illegible] literarum ludos, in quibus non rectè iuuentus institua[illegible] ministros, qui populum absterreant ab eo decreto: sa[illegible] penuriam: magistratus negligentiam: obesse quoque [illegible] aiunt, quod ordinis ecclesiastici nonnulli viuant impu[illegible], quòd decretum factum impunè multi contumeliosis [illegible] petant & insectentur. Iulius pontifex, crebrò solicitatus à [illegible] sub idus Nouembris conscripto diplomate, bullam ipsi vo[illegible] concilium decernit, suum esse confirmans, indicere & dirige[illegible]: cupere etiam se Germaniæ tranquillitati consulere, [illegible] Romanæ ecclesiæ & pontificum, qui Christi sint in terris vi[illegible] semper fuerit obseruantissima: Tridentum igitur ad calen[illegible] Maij veniant omnes, qui iure vel consuetudine sua quadam [illegible] priuilegio [illegible] beant interesse, & quos Paulus tertius antè voca[illegible] eodem in loco synodum indiceret: nam eo die continua[illegible] concilium: & si vel per ætatem aut valetudinem aut occu[illegible] iones reipublicæ non possit ipse coràm, per legatos tamen in eo [illegible] velle præsidere. Scriptum hoc ad Cæsarem deinde mittit.

Iulij papæ diploma de concilio.

Mauricius, rei summæ præfectus, magnis viribus rem agit, & [illegible] structis aliquot castellis, vt in ijs milites hyemarent, sub exitum [illegible] uembris vrbem aggreditur. Est autem vrbs tripartita: eius v[illegible] partem, quæ noua dicitur, noctu, magno silentio conscensis [illegible] bus atque portis, occupat, neque prius hostile signum de[illegible] quàm militem introduxisset. Excitati clamore ciues, quicun[illegible] reperti sunt in armis, trucidantur: reliqui capti atque direpti [illegible]: Magdeburgenses igitur, vt hosti commoditatem hanc [illegible] emisso milite locum incendunt, ea parte, quæ ad ipsos [illegible]: alteram deinde partem, quæ Sudeburgum dicitur, exu[illegible] etiam, receptis in vrbem oppidanis. His fere diebus in castra [illegible] venit Lazarus Schuendius, vt nomine Cæsaris in commu[illegible] suleret. Erat id temporis in Saxonia, Hedeccus, quem antè [illegible] Cæsar proscripserat, vti suprà * diximus. is, & Albertus [illegible], apud vicinas ciuitates, quæ maritimæ dicuntur, co[illegible] conscribunt, vt Magdeburgicis essent auxilio: Mauricius ergò [illegible] mense, cum parte exercitus illos petit, & dissipat, [illegible] que signa quatuor ad se traducit, pòst etiam Hedeccum, vt [illegible] * dicetur. Postridie iduum Decembris, edicto valde pro[illegible] Cæsar, grauibusque verbis insectatur Magdeburgicos, & ne [illegible] opem ipsis ferat, iubet, & militibus atque ducibus, qui sunt in [illegible], mandat, vt intra diem xiiij, post allatas literas, vrbe excedant, [illegible] fidē faciant Mauricio, vel per eius absentiam, Lazaro

Mauricius oppugnat Magdeburgicos.

Pag. 590.

Pag. 639.

Hedec. & Mansfeldius à Mauricio profligati.

Pag. 704.

Cæs. diploma in Magdeburgicos

Xx

1 5 5 6 Schuendio: si pareant, impunitatem proponit; sin aliter, poenam atrocem constituit. Erat in vrbe Albertus comes Mansfeldius, ille quidem à Cæsare proscriptus,* verùm exutus facultatibus, cùm in Ioannis Friderici Saxoniæ ducis fide permansisset & amicitia.

Pag.590.

Quomodo Lantgrauium Cæsar Mechliniæ reliquerit, Augustam proficiscens è Belgio, dictum est* antè. Mauricius quidem & Brandeburgicus, vt dimitteretur, instabant: sed responsum fuit, non illum modò, sed filios etiam & consiliarios ità se gerere, vt nondum liberari possit: custodes quoque dicebant ei, fore, vt in Hispaniam abduceretur. A filijs igitur opem implorat, & fidelitatis, quam sibi debeant,* commonefacit, & Mauricium atq; Brandeburgicum citari iubet, vt se sistant iuxta formulam obligationis, & promissum impleant. filij morem gerunt, & per legatos, grauissimis verbis non semel illos monent atque citant: illi verò, modò simul, modò pro se quisq; separatim, aliquandò per internuncios, aliquando coràm excusant, & quàm nec ipsis nec etiam parenti sit consultum, vt ità fiat, ostendunt, & subinde nouas adducunt rationes, quibus confidant eum sine vllo periculo posse liberari: deprecantur ergo & dilationem petunt. Cæsar autem, qui per Liranum solicitauerat antea Lantgrauiũ de reddendis literis obligationis, vti diximus,* ne amplius interpellaretur, Lazarum Schuendium ad eius filios mittit atque consiliarios, mandans, vt non modò non citent & vrgeant Mauricium atque Brandeburgicum deinceps, verùm, vt eius generis literas etiam omneis ad se mittant, & actioni renuncient: nisi pareant, maximas poenas comminatur. sed id frustrà fuit. obligatos quoque principes per epistolam absoluit, & liberos à nexu pronunciat. Cùm ergò spem nullam videret Lantgrauius, constituit omninò profugere, si posset, & cum suis, quos euocauerat ex Hassia partim genere nobiles, varias rationes init: verùm hi periculo deterriti, remissius agebant. duobus tandem persuadet, Conrado Berdesteno, Ioanni Rommelio. hi per totum iter, inde ab ipsius finibus, Mechliniam vsque, celeres disponunt equos, quibus conscensis effugeret: sed per quendam ipsius famulum hoc tempore res emanauit, qui familiariter cuidam dixerat Mechliniæ, futurum, vt intra paucas horas liber esset; cùm id, veluti per manus traditum, ad custodiæ præfectum, in ipso propè fugæ momento & articulo delatum esset, omnis illa ratio concidit, & ex ipsius ministris duo fuerunt subitò confossi, quidam comprehensi & capite mulctati, ipse verò deductus in arctiorem custodiam. Cæsar vbi rescivit, molestissimè tulit, & ad Mauricium atque Brandeburgicum datis literis, facinus hoc tàm audax, ad suam, & suæ ditionis iniuriam pertinere, seque grauiter vindicaturũ in illos dicit, qui vel opem vel consilium in eo communicassent. earum literarum exemplum illi filio Lantgrauij Gulielmo mittunt, & inter alia, quòd si p[illegible] quid eiusmo-

Pag.678.

Filij Lantgrauij instant pro patre.

Pag.581.585.

Pag.598.

L. Schuendius à Cæs. ad Lantgrauij filios missus.

Lantgra. capit consilium fugæ.

Fugæ consilium detectum.

Literæ Cæsar. ad Mauricium & Brandeburg. de fuga Lantgrauij.

[illegible], nullo se dicunt ipsis vinculo teneri. Mauricius ea- [illegible] illos consolatus, ad liberandum parentem, non [illegible] modò, sed vitam atque sanguinem etiam pollicetur, & vt se [illegible] demum fore tempus idoneum dicit, cùm is fuerit statu, [illegible] minus metuendæ sint quorundam offensiones. Decem- [illegible], pedites ac equites Magdeburgici omnes, qui non erant [illegible] vigilijs, post mediam noctem vrbe excedunt, vt equitatũ [illegible] quodam in vico, non procul opprimerent. Magni qui- [illegible] periculi, quòd inter hostium castra faciundum erat [illegible] tamen fœliciter cessit. nam prius quàm hostis armari pos- [illegible] occupant, & diuersis locis incendunt. armis omnes su- [illegible] lineas interulas. hostium, quicunque resisterent, in- [illegible]; plærique genere nobiles: multi pugnabant ex æ- [illegible] iis inflammatis, conflagrarunt. ex nobilitate plurimi [illegible] in vrbem adducti fuerunt, vnà cum equis circiter du- [illegible]. Postridie, prima luce domum illi repetunt, & turmam [illegible] habent obuiam, ductore Georgio Megelburgio, qui tan- [illegible] manus, cùm à fronte prosternerent equites, à tergo pedi- [illegible], captus & in vrbem adductus fuit, ille ipse, qui belli fe- [illegible].

[illegible] diebus ex Hispanijs Augustam venit Maximilianus [illegible] gener Cæsaris, Bohemiæ rex designatus per absentiam, [illegible] à patre Ferdinando rege, quem inter atque Cæsarem a- [illegible] erat ardua, de Imperij successione, cuius etiam rei causa [illegible] sororem, quæ Ianuario mense illuc rediit, Cæsar euocasse [illegible], vt interueniret, quum superiori Septembri illinc abijsset. [illegible], qui sciret, quanti esset momenti, Germaniæ cõiunctio, [illegible] heredem, qui tam latis & diuersis finibus esset regnaturus, [illegible] firmamento stabiliri cupiebat. Ferdinandus autem rex, [illegible] idem, neque suam, neque sanè filiorum expectationẽ [illegible] commoda deminui oportere iudicabat. porrò, Maximilia- [illegible] egregiam indolem præ se ferret, & multas calleret linguas, [illegible] inprimis, & morum elegantia polleret, admodum e- [illegible] atque popularis.

Literas illas, quibus concilium denunciatur, vt antè * diximus, [illegible] ad exitum Decembris Romæ promulgat. Sunt in iis quæ [illegible] possent animos offendere, cuiusmodi est, quòd suum [illegible] gubernare concilia, quòd se Christi vicarium vocat, quòd [illegible] vult actionem, non autem ab initio repeti, quòd præsi- [illegible] locum & authoritatem sibi vendicat, quòd sui tantùm ordinis [illegible] eò vocare videtur. Hæc etiam Cæsar, quum ei literæ red- [illegible] animaduertisse, & ab illo contendisse dicitur, vt quæ pau- [illegible] asperiora, mutarentur. verius enim fuisse putatur, ne his [illegible] suspectis deterriti Germani, vel repudiarent denuncia-

1550

Mauricius Lãtgra. filios consolatus omnem operã pollicetur.

Magdeburgicorum eruptio & victoria.

Megelburgius captus. *Liberatur, pag. 723.*

Maximiliani aduentus in Germaniam.

Cæs. & Ferdinãdi contentio de Imperio.

Maximilianus apud omnes gratiosus.

Pag. 689.

Literæ Iulij pontificis multos offenderunt.

Recitatur apud Germanos principes, pag. 700.

Pag. 245.

Magdeburgici solicitantur ad deditionem.

Cleri Magdeburgici scriptum in ciues.

tionem, vel momentis impedimentum aliquid inferret, [illegible] peri, quod ipse tanta labore perfecisset. Nolim illud quidem vero ponere, & solone eiusmodi consilia tegi: sed si verum est, eum impetrasse constat, nam illam, de qua dixi, formulam ipse fex castigauit, nullo immutato verbo: neque desunt, qui conij- hoc illum fecisse putant, vt à concilio Germanos absterreret, ne venirent, aut si venirent, praeiudicijs teneret illaqueatos. Paulum dem tertium hanc artem adhibuisse ferunt, sicut libro nono diximus, vt posteaquam per suos emissarios acceperat, quid Germani sent, quid recusarent protestantes, indicto deinde concilio, illa ipsa quibus offendi sciret eorum animos, in primis vrgeret atque propone- neret, sicut in hoc etiam Iulij diplomate videre licet, quod ad Paulinum illud conformatum. Per hosce dies Mauricius & Brandeburgicus elector pacis conditiones Magdeburgicis proponunt, & vt se dedant, fidemque praestent ipsis & archiepiscopo, quod si faciant, fore, vt religio & Augustanae quondam exhibita doctrina ipsis permaneat, vt de ipsorum priuilegijs, iure ac libertate nihil decedat, munitiones etiam vrbis atque facultates permaneant salue, nulla ei vnquam vis inferatur: ad haec, intercessionem promittunt, vt proscriptionem Caesar aboleat, his nimirum conditionibus, vt sicut alij principes atque ciuitates, ita ipsi quoque supplices deprecentur, eique tradant tormenta sexdecim, & aureorum [illegible] millia centum, quae nimirum ipsis relinquantur bona iam publicata: eam vero pecuniae summam ipsis velle se prorogare dicunt: clero suas facultates reddant: de damno vtrinque dato, deque habitatione cleri & ceremonijs primarij templi se facturos esse iudicium: & quod si Caesari persuaderi possit, in vrbem esse recipiendum praesidium, donec transactionem Caesar habeat ratam, & reliquae conditiones etiam fuerint impletae: ne vero praesidiarij milites vllam iniuriam ipsis faciant, se curaturos: quod si Caesar ista repudiet, tum se quamprimum eduacturos esse praesidium, & vrbem ipsis velle restituere saluam, & omnino qualem acceperint. Senatus vero deditionem facere, & praesidium recusabat admittere. Decembri mense, ordines episcopatus Magdeburgici, maxime vero clerus, lingua populari scriptum edunt in senatum populumque Magdeburgensem, eosque dicunt, antiquitus & iure ad suam & archiepiscopi ditionem pertinere, idque doceri posse literis Ottonis primi, Caesaris: & multa quidem, inquiunt, insolenter ac proterue saepe fecerunt, cumprimis in Burcartum & Guntherum archiepiscopos, verum ad officium reducti, poenam luerunt, sicut historijs demonstrari potest. Ernesto autem Saxone, ac deinde Alberto Brandeburgico episcopis, transactum fuit de controuersijs, verum illi non steterunt pactis: & quoties episcopi de communi consilio religionem ordinum, aliquid ad vsum reipublicae statuerent, detrectabant sem-

1550

[illegible]erunt, quemadmodum ipsi reliquis imperarant. Et [illegible] cardinali esset adiunctus coadiutor, Ioannes Alber[illegible] non modò non approbarunt, verumetiam cognomē [illegible] debitum detraxerunt, licet eo nomine non semel [illegible] quumque deinde Alberto vita defuncto * successerit, [illegible] recipere, neque fidem ei dare voluerunt, in eoque [illegible]erunt, quoad ille vixit, tametsi magni sæpe viri intercesso[illegible] autem eo consilio fecerunt, vt summam ipsi rerum obti[illegible] quod facilè cuiuis apparebit, ipsorum actiones consideran[illegible] quanquam scriptis in lucem editis, excitandi causa tumul[illegible] persuadere conantur, quasi nihil deliquerint, quasi pla[illegible]; quasi veritatis tantùm atque religionis causa peri[illegible] tamen longè res aliter habet. nec enim ipsorum est vl[illegible] impedimentum religioni, tametsi nostræ ditionis tem[illegible]: & quoniam in legitimo concilio se responsuros asse[illegible] omnia tulimus: verùm eo non contenti, facta con[illegible], & fœdere inito, quod ipsum tamen eis, nisi de nostro & [illegible] consensu, per pacta non licuit, ad suam religionem [illegible] voluerunt. Ex quo satis apparet, non religionem, sed [illegible] bona fuisse ab illis quæsita, & hoc esse actum, quo [illegible] perfidiam atque rebellionem aliqua honesti specie te[illegible]que vestirent. Multa quidem illi contra Cæsarem & [illegible] seditiosè fecerunt, neque commemorari possunt o[illegible], percurremus ea quæ propriè ad nos pertinent. Et pri[illegible], ante annum quartum violatis pactis atque fide, qua [illegible], renunciarunt nobis amicitiam, & occupatis nostris [illegible] domiciliis, nos profligarunt, quosdam etiam in vincula [illegible], ex iisque nonnulli detinentur adhuc captiui, quidam [illegible] è vita: deinde, domos nostras ad solum vsque sunt de[illegible] nostræ ditionis oppida: facultates atque præfecturas in su[illegible] perduxerunt, & instituta vrbis munitione, quò tu[illegible] rebellarent, menstruam pecuniam & alia quædam onera mul[illegible] imperarunt, templa passim & monachorum collegia par[illegible]erunt, partim labefactarunt, campanas è turribus deiectas [illegible]erunt in tormenta, mortuorū corpora, non modò sacerdo[illegible] atq; monachorum, verumetiam nobiliū, effossa & cōcussa in [illegible] atq; valla sua congesserunt: statuas, aras, & sepulchrorū [illegible] in suos muros: in templis, quæ permanserunt inte[illegible] omnē diuinum extinxerunt: quicquid esset ornatus & [illegible], quicquid literarum atque monumentorū in templis, [illegible], sacerdotes ac reliquos ecclesiæ ministros, pugnis & ver[illegible] mulctatos, ex ædibus sacris & ab ipsis altaribus eiecerunt: [illegible] noua diuersis locis imposuerunt, planè contra regionis [illegible] Ottonis magni Cæsaris, authoris nostri sepulchrum,

Pag. 684.

Ciuiū in clerum Magdeburgensem facinora.

[illegible] refregerunt. Et hos quidem, sunt domestici[illegible]
[illegible] contenti, prorupperunt in episcopatum Halberstad[illegible]
& ibi direpto collegio Hamerslebio, sacerdotes iam sacrifica[illegible]
ab ipsis aris depulsos, partim vulnerarunt, partim occiderunt, [illegible]
[illegible] omnibus pollutis, panem azymum consecratum pedibus [illegible] Pag. [illegible]
culcarunt: deinde, monachorum induti vestibus, quum proce[illegible]
& per ludibrium multa fecissent, exuuijs atque spolijs onusti [illegible]
mum redierunt: aggerem verò quendam eius regionis, ma[illegible]
sumptu constructum, & perutilem ijs locis, nulla de causa, d[illegible]
runt exustis pontibus atque rescissis, ne cui transitus pateret: [illegible]
quoque nostræ sunt insidiati, quod etiam nunc faciunt, ità quide[illegible]
vt ne in ædibus quidem nostris, nec apud amicos absque pericul[illegible]
versemur: & quos nobis præbere hospitium suspicabantur, eoru[illegible]
domos noctu sunt aggressi, & direptis bonis, ex nobilitate multo[illegible]
abduxerunt captiuos: quosdam etiam subiecerunt tormentis: ma-
tronas autem nobiles atque virgines, omni spoliatas ornatu & ma-
lè mulctatas, in mortis adduxerunt periculum: sed nec à pueris e-
tiam abstinuerunt manus: breuiter, vix apud Turcas extare si-
mile putamus exemplum immanitatis: & si quis æstimet tam ea,
Damni accepti summa. quæ consecuti sunt ex nostris bonis, quàm damnum datum, repe-
riet ad minimum suprà octies centena aureorū millia: ne quid inte-
rim dicamus de contumelijs, conuicijs, libellis famosis atque pictu-
ris, quas euulgarunt in Cæsaris & ordinum Imperij contemptum
[illegible] atq; ludibrium, de iniurijs etiam, quas nunc totos ferè viginti sept[illegible]
annos patimur. Nam & lapides & sordes viarum in nos coniece-
runt, & euntes per vrbem, insano clamore sæpe sunt adorti, & per
diuersa loca fugarunt, ædes etiam nostras atq; portas, de nocte, fre-
quenter inflammarunt, & saxis perfregerunt fenestras vitreas: deni-
que nullum est ab eis prætermissum insolentiæ genus: ante annū
verò quartum, Iulij die vigesimo sexto, quum rogatu consulū con-
uenissemus in collegio nostro postulabant à nobis, primum, vt e-
andem, quam ipsi, religionem profiteremur: deinde, vt ad bellicum
apparatum ipsis intra diem octauū penderemus aureorum mil-
lia viginti: post, in templum ingressi, confluentibus eò ciuibus,
per tumultum sacerdotes eijciunt, & templa claudunt, & inferioris
ordinis sacrificos magnam pecuniæ summam poscunt, & cùm per-
soluere non possent, vrbe pulsos in exilium ire cogunt. Eodem
planè modo reliquos etiam tractarūt ecclesiasticos, occupatis ipso-
rum bonis & facultatibus omnibus, qua quidem re, non modò le-
ges atque ius omne tam diuinum quàm humanum, sed transactio-
nes etiam, & fidem datam violarunt. Sumus enim ipsorum ma-
gistratus, & fortunam suam omnem atque facultatum amplifica-
Pag. 684. tionem nobis potissimùm debent. Cùm autem nuper * Georgius
dux Megelburgius, copias illas, quæ Brunsuicum vrbem defende-
rant si-

[illegible] & oppugnauerant, ad se traduxisset, ad tria circiter mil- 1550
[illegible] nobis inscijs per agrum Magdeburgicum & Halberstatensem [illegible]: illi magna quadam arrogantia sunt vrbem egressi, [illegible] vt hoste profligato, belli molem totam & impetum in [illegible] conuerterent, imò, vt nos è medio tollerent. nam & [illegible] plena laqueis, & carnifices aliquot cum gladijs conduxe-[illegible] alijs gulam frangerent, alijs verò ceruices ferirent: sed bene-[illegible] Dei longè secus accidit. Quum enim essent ad octo circiter [illegible] millia, profligati sunt, & cæsi suprà duo millia, & in his [illegible] homines innoxij, quos illi partim vi, partim blanditijs ad se [illegible], capta signa octo, & machinæ omnes cum instrumen-[illegible]. [illegible] quidem eius belli conantur in nos deriuare, & impul-[illegible] Megelburgium ad arma venisse dicunt: sed id falsum est. [illegible] & antea * sæpe, & post factum prælium, de pace legatos misi-[illegible] ne hoc quidem tempore aliud optamus, quàm vt reconci-[illegible] Cæsari, pristinam tranquillitatem nobis restituant. quia verò [illegible] consilia repudiant, & arces nostras, vicos & oppida, per vim ac [illegible] detinent, cogimur rationem inire, quemadmodum ea re-[illegible]. Iam, illa, quæ sui purgandi causa in medium adferunt, [illegible] sunt omnia, sicut vulgò constat. nam & ipsorum religioni nullum dedimus impedimentum: & quum nuper illustrissimi principes Mauricius atque Brandeburgicus Ioachimus, æquas * cō-[illegible] proponerent, superbè reiecerunt, & per inducias eruptio-[illegible] facta, nocturno tempore, ex nobilitate quendam, ætate gran-[illegible], cùm nihil intercederet offensionis, domi suæ, cubantem ad-[illegible] sunt, & quum ille vix egrè seminudus euasisset, direptis bonis atque disperditis, vxorem atque liberos omni vestitu spoliarunt, & [illegible] sæpe minati, nudos reliquerunt, ità quidem, vt ex nobili-[illegible] quispiam fortè superueniens, mulierem veste sua contegeret. [illegible], quantus ipsorum fuerit ea nocte furor, paucis explicari non [illegible]. Non obscurè iactarunt etiam, frustrà nos restitutionem [illegible]. nostris enim aucti facultatibus atque copijs, lautiori [illegible] iam assueuerunt, neque facilè possunt adduci, vt aliena red-[illegible]. Quod cùm ità sit, & quia superiorum annorum iniurijs [illegible] etiam addunt, & prorsus in nostram perniciem incumbunt, non potuimus ipsorum illa præclara facinora non [illegible]memorare, licet breuiter. Itaque, si nunc rationes ineun-[illegible], quemadmodum reducantur ad officium, nemini debet [illegible] videri mirum: etenim quicunque ciuilem hanc & commu-[illegible] hominum societatem amant, non possunt non alieno in i-[illegible] esse animo: tantum abest, vt fauere quis illis debeat & auxi-[illegible]. Ad eundem modum illos accusauerant paulò antè, Tor-[illegible] missis legatis, vbi tunc huius belli causa conuentus age-[illegible] Mauricius. Non multis verò pòst diebus, eodem mense,

Marginal notes: *Vt pag. 689.* — *Pag. 692.*

1550 respondet senatus, edito scripto, putare se non cunctis ordin[illegible]
scopatus hanc de se querimoniam habere, sed à clero totam
emanasse. nam his, inquiunt, vehementer dolet, quod apud nos
purè docetur euangelium, quod ipsorum est detecta nequitia,
labefactata dignitas: hoc omnis est odij caput: his agitati stimulis
falsò nos detulerunt ad Cæsarem, vt ab illo proscripti, tanto essemus
opportuniores iniuriæ. Cæsarem profectò nulla re violauimus,
& incolumi religione atque libertate nihil est quod à nobis
non expectare possit. Archiepiscopis huius vrbis deuincti quidem
sumus, verùm certis legibus, ne videlicet in nostro iure nos
impediant: in has leges nihil commisimus: aduersarij verò longè
ni Alberto* Antistiti fuerunt authores, vt noua quædam & inusitata
postularet: itaque recusauimus ei dare fidem: nec est quòd
hunc magnopere obducant: nec enim fideles ei fuerunt, & doluit
ipsis cùm ad episcopatum ei superioribus annis reditum esse patefactum
viderent: nam excludi maluissent: ipsis verò minimè subiecti
sumus, nec vllo vinculo tenemur: quoad superioris ætatis pacta
seruata sunt, nullum officij genus recusauimus: postea quàm
autem ab illis recessum fuit, restitimus, ex eoque non semel natæ
sunt offensiones: & his quidem proximis annis, cùm nouæ subinde
rationes inuenirentur exigendæ pecuniæ per hanc prouinciam,
in publicis conuentibus reclamauimus, & ab episcopis anterioris
temporis non hoc vsurpatum fuisse demonstrauimus, tametsi frustrà:
nam inter ordines nonnulli, maximè verò clerus, nō minimam
eius prædæ partem auferebant: hæc est illa, quam nobis obijciūt,
peruicacia. Migrarunt ex vrbe, sed sponte sua & superbia quadam
incitati, cùm Saxoniæ ducem atq; Lantgrauium viderent esse debellatos:
cogitabant enim venisse iam tempus, quo possent animum
explere, & inuadere dominatum, & impurum illud suum vitæ
genus recuperare. Nos quidem illos minimè profligauimus:
& quanquam ecclesiæ ministri nonnunquam eos ob vitæ turpitudinem
pro concione reprehenderunt, tamen multis annis apud
nos tutò commorati sunt, & non ità nuper quidam ex ipsis vrbem
inhabitarunt. Quòd si vim illis facere, nobis libitum fuisset, erat
id factu non difficile: sed nihil tentauimus, & cùm is esset rerum
nostrarum status, vt vim hostilem metuere cogeremur, primùm templi
collegas conuocauimus, & quoniam euangelij lux esset patefacta,
Deus etiam professionem illius requireret, diligenter rogauimus,
quod antea sæpe factum erat, vt peritum aliquem theologum
ipsi deligerent, qui verbum Dei doceret in æde primaria: hoc
enim & per se cumprimis esse pium, & ad mutuam beneuolentiam
inter ipsos atque ciues plurimùm conferre: cùm autem illi recusarent,
ipsi rem procurauimus, & quòd hostis impenderet, inque fines
nostros iam esset ingressus, postulauimus ab eis, vt certam
pecuniæ

Magdeburgicorū ad cleri scriptum responsio.

Defuncto, pag. 684.

[illegible] nobis dependerent, nihil ex vrbe literarum da- 1550
haberent nobiscum, & suis vterentur fruerentur possessioni-
bus. Illi verò non longo post tempore migrarunt, & à nobis dein-
de sollicitati, vt ad certum diem Salsij suos haberent legatos, qui-
buscum ageremus, contemptim reiecerunt colloquium. Itaque eo-
rum odium & animum hostilem in nos ad hunc modum prode-
ntes, coacti sumus & ipsi referre paria: quòd si nobiscum perman-
sissent, omnis haec potuisset euitari turba: sed ardebant odio no-
stri, & in perniciem nostram noua subinde cudebant consilia: sic
necessariò nobis ad arma veniendum fuit atque defensionem. Ni-
si etiam ipsorum occupassemus vicos & oppida, locus ibi fuisset
hosti relictus atque perfugium. Et cùm facultates illae sint eccle-
siae Magdeburgicae, non eorum, qui persequuntur ecclesiam, rectè
possunt ad religionis tutelam accommodari contra falsam doctri-
nam & idolatriam: neque res etiam caret superiorum temporum
exemplis. Proscripti quidem sumus * à Caesare, sed nullo nostro Pag. 590. 655.
merito, sicut antehac non semel docuimus: haec autem fortuna
sua conditio nobis est communis cum prophetis, cum apostolis,
cum ipso deniq; Christo, qui propter veritatis professionem afflicti
fuerunt, tanquam seditiosi, rebelles & omnium hominum no-
centissimi. De religione deque libertate nostra Caesarem orauimus,
* vt ea nobis permitteret, sed frustrà in hunc vsque diem a- Pag. 667. 677.
gimus, & quò spectent omnia consilia, satis est nobis explicatum
superioribus * scriptis: nimirum ipsa res loquitur, hoc agi solùm, Pag. 665. 677.
vt impius pontificatus restituatur. Ad colloquium introducta qui-
dem cõtrouersia non semel fuit. * & conuentus aliquot habiti sunt Pag. 685. 692.
hac de causa, verùm de rebus praecipuis non fuit nobis satisfactum,
quandóquidem legati non se potestatem eius rei habere dicebant.
Dolet certè nobis, & vehementer sanè, si quis nostri causa detri-
mentum vllum accipiat: sed tamen qui sunt homines pij, non du-
bitamus quin ij nobiscum sentiant, & omnia ducant esse perferen-
da potius, quàm deserendam veri confessionem. Cùm enim
Christus & incommoda, quae professionem hanc sequuntur, tanto
antè tempore praenunciarit, & simul aeterna praemia constituerit il-
lis qui liberos, vxores atque possessiones propter ipsum relinquunt,
cur his tam certis & amplis promissionibus non confidamus? pro-
fectò, qui sui periculi causa remollescunt, & offensiones defugiũt,
hi sempiternum exitium sibi conciliant ipsi, nisi resipiscant. Quòd
nobis obijciunt aduersarij, verè potest in ipsos retorqueri: nam &
turpem & infamem & planè pecuinam vitam agunt, & quibus in
locis dominantur, ibi vix aegrè suarum coniugum atque filiarum
pudicitiam ciues ab illis tueri possunt. Pecuniam vulgò modi-
cam imperauimus, nec ea seueritate, sicut illi fingunt. Ad illud
quod de vectigali dicunt, respondere poterat, si clarius locuti fuis-

sens: aggerem illum, cuius mentionem faciunt, qui tamen ad eos minime pertinet, publici commodi causa rescidimus: nam illius compendio sæpe damnum est datum nostris finibus, & cum præda raptores illac euadere, séque in tutum recipere solebant. nobilitatem vicinam hostiliter à nobis tractatam esse clamant: quicquid autem eius rei fecimus, coacti fecimus, cùm per annum & amplius eo, multorum essemus iniuriam perpessi. De mulieribus atque puellis quod aiunt, inficiamur: ex nobilibus qui capti fuerunt, absque mulcta sunt à nobis dimissi cum famulis, & transactione res inter nos est consopita. Damni accepti rationem admodum amplificant, & octingenta millia ponunt: quid si nos inuicem ostenderemus, in quantam nos coniecerint calamitatem? Picturæ & id genus alia, clanculum, non vno ex loco prodierunt, & in nos omnis deriuatur inuidia: sed certè grauiter ediximus, palàm affixis literis, ne quis in Cæsarem aut quemuis alium principem aliquid poteruè faceret: in nonnullos etiam est idcircò vindicatum. Editi sunt autem apud nos alij quidem libri, neque diffitemur, quibus & oppugnatur idolatria & multorum eriguntur conscientiæ.

Pag. 685. Cladem nos accepisse,* fatemur, ità volente nimirùm Deo, non vt perdat, sed vt ad vitæ nos trahat emendationem. Occubuerunt illi videlicet honestè ac piè, pro gloria nominis diuini, proq; salute patriæ; neque dubitamus, quin suo temporo Deus & benignè nos respiciet, & in aduersarios etiam animaduertet. Non autem fortuitò istud accidit, vti præ se ferunt. nam donis & pollicitationibus Megelburgium ducem Georgium huc inuitarunt; atque interim singulari quadam astutia, reliquos ordines episcopatus conuocabant Stasfurtum quasi deliberaturi, quemadmodum latrones illos, vt ipsi tum eos vocabant, è finibus profligare possent. Nam quòd militem conduxerint, ipsorum quoque literis doceri potest, imò gloriantur se non magnopere moueri publicis incommodis:* nam etiam vt dispendiū aliquod faciant atq; iacturam, agros tamen atque fundos ipsorum permanere ditionis aiunt. Cùm igitur ad nos perlatus esset nuncius, Vuanslebum

Pag. 685. oppidum ab eis ex improuiso *captum, direptum & incensum esse, vicos etiam magno numero vastatos, ac simul ex agris ad nos confluerent homines rusticani, mulieres atq; virgines, multis cum lachrymis opem à nobis flagitantes, non illis deesse profectò potuimus. Et quanquam minus fœliciter res acta fuit, tamen gratum nos officium fecisse Deo, nihil dubitamus. Iam verò, quòd gratiæ comparandæ causa dicunt, nostri fuisse consilij, nobilitatem atque socios huius episcopatus opprimere, vanissimum est, neque doceri potest. nam in honore semper à nobis habita fuit nobilitas: illos verò, qui nostris huc illuc cōmeantibus vim fecerunt, si fortè violauimus, quis tam est iniquus, qui nobis id crimini dare

pos-

[illegible] gladijs quod aiunt, repertis à prælio, confictum est: de [illegible] non diffitemur atque laqueis: nam ad currus & impedi[illegible] reliqua necessarius est horum vsus, vti constat. Pacis le[illegible] à Mauricio simul & Brandeburgensi * propositas, grauissimis [illegible] causis non admisimus: etenim facta deditione, ac recepto præ[illegible] facilè est intelligere, quis & religionis & reipublicæ nostræ [illegible] futurus. Euangelij sui cognitionem Deus pro im[illegible] misericordia sua nobis patefecit: eum precamur, vt hoc tan[illegible] beneficium nobis velit esse perpetuum. qui verò patrocinium [illegible] in eo promittunt, quomodò credibile est, illos hoc posse [illegible] velle præstare, cùm ipsimet in religione fluctuent ani[illegible] & placere studeant hominibus? Vt bona sua recuperent ad[illegible] sarij, & damnum vtrobique datum, ex æquo toleretur, non re[illegible]: verùm vt in vrbem illi redeant, & idolatriam suam rur[illegible] instituant, id minimè omnium ferre possumus. Aiunt se nul[illegible] nobis intulisse religionis impedimentum: sed per ipsos hercle [illegible] stetit quò minus autem, quod vellent, perfecerint, est quod [illegible] immortali Deo gratias agamus. Mortuorum corpora non sunt ad [illegible] modum, vt aiunt, tractata: sed cùm ad defensionem nostri, templa quædam vrbi vicina demoliremur, quæcunque reperta sunt corpora, nondum planè consumpta, translata fuerunt aliò, profundiusque defossa: deinde permissum fuit omnibus, vt suos quique propinquos ibi repertos, quò vellent, transportarent. Illud, de Ottone primo, Cæsare, falsissimum est, & impudenter ab eis excogitatum mendacium: nec enim nescimus, qui honos huic omnium principi magistratui debeatur, inprimis autem ei, de quo loquuntur, Ottoni Cæsari, qui & præclarè multa fecit, & libertatis Germanicæ defensor fuit atque vindex acerrimus. Cultus ille, quem sacrum & diuinum ipsi vocant, quem suis in templis queruntur à nobis esse turbatum, nihil minus est quàm sacer, verùm ad summam Dei contumeliam pertinet. Vestes, calices & ornamenta reliqua sunt ab ipsis multò antè extra vrbem asportata: literæ verò & monumenta publica seruantur à nobis, neque sunt abolita, sicuti falsò criminantur. sacrifici quoque non sunt affecti verberibus, verùm ipsimet templa dispoliarunt & prædam aliò contulerunt. Collegium Hamerslebium, quod tamen ad ipsos minimè pertinet, ideo sumus agressi tandem, quòd hostes in eo perfugium haberent, & nobis atque socijs ereptam prædam ibi diuiderent. Quod insuper addunt, nostros ibi multa fecisse proteruè ac insolenter, id à monachis est confictum. Ad iniurias illas quod attinet, quas in vrbe sibi factas esse dicunt, ità res habet. ante annos circiter viginti quinque, quum illi die octauo ante pascha, qui palmarum dies dicitur, suas illas ioculares atque ridiculas ceremonias tractarent, confluente illuc multitudine,

1550

Pag. 6[illegible]

[illegible]

dine,

1550 dine, derisi fuerunt ab illis: quorum verò temeritas & audacia longius processit, & qui fenestras perfregerunt, hi sanè mulctati sunt à nobis atque relegati: cæteras iniurias nec agnoscimus, nec eas vnquàm ad nos illi detulerunt. nihil ergò præter fidem datam aut transactiones egimus, neque causam vllam belli dedimus aduersariis. Quod cùm ità sit, precamur omnes, ne calumniis illorum fidem habeant, & nostram vicem doleant, qui bellum illatum defendere cogimur, vt & puram euangelij doctrinam, & libertatem à maioribus acceptam, nobis conseruare liceat, pro quibus & superiorum temporum pii reges atque magistratus, & Machabæi fortissimi viri nullum non sibi duxerunt subeundum esse discrimen. Pacem omnium rerum maximè optamus: verùm ea nobis denegatur: itaque finitimorum incursionibus diu multùmque vexati, non possumus vim iniustam à nobis non propulsare. quò magis etiam confidimus, futurum, vt qui nulla sunt à nobis iniuria lacessiti, bellum hoc nihil ad se pertinere ducant, & Deum, iniustitiæ vindicem, reuereantur. Etenim, quæ causa turbam hanc aduersum nos excitauit, eadem summis difficultatibus atque periculis inuoluet non multò pòst etiam ipsos, quicunque puram doctrinã retinere volent atque tueri.

1551 Literas, quibus concilium pontifex indicit, * Cæsar, Ianuarij die quinto recitari iubet in senatu principum & ordinum, eosque monet, vt sese comparent. Eodem die Ferdinandus rex ad ordines refert, quomodo per inducias, Turcæ in Vngaria res nouas moliantur, & suis in finibus arcem ædificent, & Zolnocum, suæ ditionis arcem, conari sint occupare, præsidioque munire, quomodò etiam in Transsyluaniam impetum fecerint: se quidem eius rei causam dedisse nullam, & in hoc esse totum, vt pactæ seruentur induciæ, * verùm, si Turca recuset, auxilia sibi dari petit. De Stephano Vintoniensi episcopo diximus libro vigesimo, quamobrem captus in Anglia * fuerit: cùm autem in sententia persisteret, neque decreta iam facta, quæque deinceps fierent in hac ætate regis, de religione, vellet approbare, episcopatu fuit exutus huius anni mense Ianuario, & in carcerem reductus. Andreas Osiander, quem in Prussiam iuisse * diximus, nouum hoc tempore dogma proponit, & hominem iustificari, non fide, sed iustitia Christi in nobis inhabitantis, affirmat, suæque sententiæ Lutherum etiam fuisse dicit. Reliqui verò theologi collegæ fortiter oppugnant, deque Luthero falsum esse dicunt, qui non ità multis mensibus ante mortem, de libro Philippi Melanchthonis, quo sacræ scripturæ loci tractantur communes, præclarum & amplum reliquisset in primi tomi præfatione, testimonium: cùm ergò Philippum inuadat, Lutherum quoque sibi facere aduersarium, quòd idem ambo sentiant. deinde, facta collatione, planè diuersum ab ipso Lutherum

Pag. 691.

Ferdinandi querela de Turcica vi.

Huius belli arrepta occasio ex direptione vrbu Africa pa. 684.

Pag. 590.

Pag. 633.

Osiandri nouũ dogma de Iustificatione.

Pag. 631.

Illud à Theologis damnatur.

hac

hac dere docuisse, demonstrant, & pestiferum aiunt ipsius esse dogma, qui dicat in Christi sanguine atque morte non consistere iustitiam fidei, qua redempti sumus atque iustificati. res autem acta fuit summa contentione. Præ se ferebat ille quidem, vt diximus, quasi Lutherus idem quod ipse, sensisset: verùm interim apud suos iactabat, vti scribitur, illum & Melanchthonē confecisse theologiam quandam Aristotelicam, quæ carnem potius quàm spiritum redoleat. Albertus princeps, initiò, per intercessores componi causam cupiebat: sed persuasus ab Osiandro, post multam actionem, in sententiam eius accedit, & aduersarios è suis finibus exire iubet. in his erat Ioachimus Merlinus, cui migrandum etiam fuit, licet non modò ciues, verumetiam mulieres atque pueri, ne tali pastore destituerentur, principi supplicarent. Porrò, docuit Osiander Noribergæ, multis annis, & cum laude quidem, nec aliquid monit, & per omnia sequi visus est Lutheri doctrinam, quoad ille vixit: cùm autem post edictum Cæsaris de religione, Noriberga relicta, Prussiam adijsset, quæstionem hanc excitauit. quod viuo Luthero plærique putant non temere fuisse facturum. Vuittembergicos maximè lacessit, vt ista refutent, si possint, & se defensurum sua dicit, quicunq; tandem oppugnent, & Philippum acerbè perstringit. Sententiam eius plærique viri docti per Saxoniam inprimis, reprehendebant editis libris, & quòd alienissimo tempore turbaret ecclesiam, taxabant: quòd verò Melanchthonem, tantæ mansuetudinis atque doctrinæ virum, tàm indignè tractaret. id fremebant omnes. Alio quodam libello contendit, etiámsi per Adami peccatum non fuisset perditum genus humanum, tamen nasciturum fuisse Christum.

Albertus Prussia dux Osiandro addictus.

Ioach. Merlinus cū alijs nonnullis ob Osiandri dogma exulat.

Osiand. Vuittēberg. & Melanchthonem acerbè perstringit.

Aliud Osiandri dogma.

Idibus Februarii dimittitur Imperij conuentus. ibi decretum Cæsar facit, & quia religionis, inquit, hoc tam graue dissidium, nulla ratione melius quàm per generale, pium, liberumq; concilium sedari potest: deinde, quia superiori in conuentu * concilio se submiserunt ordines, in eoque permanent, fixum hoc erat atque ratum. quod etiam ipse * tum promisi, studio & diligentia omni curabo, vt ordine & rectè omnia fiant. Et cùm ad omneis orbis Christiani prouincias pontificium hoc diploma pertineat, equidem futurum arbitror, vt omnes reges atque dynastæ, sui memores officij, morem gerant, proq; sua virili parte tam pium opus adiuuent. Quicquid etiam in eo me facere conuenit, vt ecclesiæ aduocatum & conciliorum defensorem, id præstabo: & quicunque venturi sunt ad concilium, siue religionem mutarint, siue non, iis eorumq; legatis publica fide cauebo, vt ibi commorari, & quicquid ad eorum conscientiæ quietem pertinere putabunt, in medium adducere, ac deinde tuto ipsis domum redire comitatu publico liceat: adhæc, operam dabo, vt res tota, pie & Christianè, semotis

Decretum conuentus Augustani.

Pag. 595. 496.

Pag. 598.

Cæs. Eccles. aduocatus, & conciliorum defensor.

1551 tis affectibus, iuxta sacram scripturam & patrum doctrinam tractetur & definiatur, vt tàm politicus quàm ecclesiasticus ordo reformetur, sublatis erroribus atque falsis dogmatis. Intra fines etiam Imperij, vel in propinquo saltem permanere, & tueri concilium cogito, vt ad optatum finem decurrat, eiusque fructus ad omneis perueniat, & sit inprimis Germaniæ salutaris. Principes igitur omnes & ordines, præcipuè tamen ecclesiasticos, & eos qui religionem mutarunt, quique coniuncti sunt Augustanæ confessioni, deposco & adhortor, vt pontificium diploma secuti sese comparent, & instructi veniant, ne pòst aut acceleratione nimia circumuentos, aut ad suæ causæ iustam explicationem non se fuisse querantur admissos. nam vt dixi, fidem eis præstabo, & vt quantum satis est, audiantur, efficiam. Porrò, quia diuersas rationes *adduxerunt ordines, quamobrem superioris Augustani conuentus de religione & reformatione facta decreta non seruentur, totum hoc ad meam solicitudinem reuoco & seperatim, è singulis, quid impedimenti sit, cognoscam: dent igitur operam, pro se quisque, vt in actionem res deducatur. Decretum fuit etiam, vt ad calendas Apprileis Noribergæ conueniant, electorum & sex reliquorum, principum legati, qui deliberent, quemadmodum ea pecunia, quæ ex ærario publico sumpta fuerit in bellum Magdeburgicum, debeat reponi: quicquid hi statuerint, ratum esse iubetur, non minus, quàm si frequentibus in comitijs decretum esset: & quoniam ad vniuersæ Germaniæ salutem, bellum hoc pertineret, magistratui permittitur, vt suo quisque populo tributum hoc nomine imponat deinde, si fortè quis vel Imperij ciuis vel externus auxilia Magdeburgicis ferat, sumptum quoque tunc Cæsar pollicetur. Ad iurisdictionem & bona sacra quod attinet, curaturum se dicit Cæsar, vt appellatus ab ijs, quorum interest, ius ipsis dicat, quò suum quisque recuperet & consequatur. Ferdinando regi decernuntur in Turcam auxilia, tametsi grauate, quæ superiori conuentu * fuerant ei promissa. postremò, quia Mansfeldius & Hedeccus, hyeme superiori, conductis copijs constituerant Magdeburgicis opem ferre, sicut dictum* est, Cæsar edicit, si posthac in aliqua Germaniæ parte milites confluant, vt è vestigio vicini principes ac ordines, consocietatis viribus illos opprimant, & incendium illud, prius quàm vires accipiat, restinguant.

Pag. 688. 689.

Principum conuentus Noriberga.

Ferdin. auxilia in Turcam decernuntur.

Pag. 637.

Pag. 690.

Cæs. edictum in eos qui Magdeburg opem ferre volent.

Hoc ipso tempore, Galliæ rex, Henricus, in suam fidem atque clientelam accipit Octauium Farnesium, qui & priuatim erat inimicissimus Ferrando Gonzagæ, Cæsaris per Insubriam præfecto, propter cædem patris, & in ea vicinitate Placentiæ, quam Cæsar tenebat, veritus, vt Parmam suis ipse viribus retinere posset, opem aliunde petiuit, & Gallicum præsidium vrbi imposuit,

Octauius Farnesius cliens regis Galliæ.

1551

[?]. Eam rem permolestè Cæsar tulit, & Iulius inprimis, vt *infrà dicetur. *Pag. sequentib.*

Sententiam Cæsar his diebus tulit in Lantgrauium, de Comitatu seu ditione Diecia. nam fuit damnatus contumaciæ, quòd non responderet: ille verò non sibi esse integrum respondere dixit, eò quòd liberè cum suis consiliarijs colloqui non posset, obseruantibus ipsum & auscultantibus ijs, quorum esset in custodia. nam post patefacta nuper fugæ consilia, sicut diximus, * nemo illum adire, nemo sermonem conferre potuit, sine teste.

Sententia in Lantgrauium lata.

pag. 690.

Februarij die penultimo, Bucerus, Cantabrigiæ vitam finit, honorificè admodum sepultus, & doctorum hominum celebratus epitaphijs, inter quos etiam erant adolescentes duo, fratres, è familia Suffolcia, quorum mater & antea semper, & ægrotanti Bucero fidem omnem & beneuolentiam præstitit, fœmina religionis amantissima.

Bucerus moritur.

Per hos dies episcopus Argentinensis grauem habet querimoniam per literas ad senatum, de concionatoribus, quasi populum accendant, & clerum magnis obijciant periculis: vt igitur ista corrigantur, petit: alioqui se capturum ex tempore consilium. Martij die decimo, Ferdinandus rex & filius Maximilianus abeunt Augusta. nam ad hoc vsque tempus actio fuit eis * cum Cæsare & sorore Maria. Bremenses quoque legati * re infecta tandem discedunt. Ad Magdeburgum res agebatur leuioribus præliis, & crebris eruptionibus: & cùm Albis exundasset, oppidani, fabricatis nauibus, aduerso & secundo flumine commeatum importabant. Varia subinde conspiciebantur id temporis prodigia, per Saxoniam, & in his, terni soles, totidemque lunæ, modò pallidi, modò sanguinei coloris. Magdeburgici de auxilijs appellabant vrbes maritimas per Volratum & Ioannem Mansfeldium, Alberti Comitis filios: verùm id frustrà fuit. Castella deinde constituunt hostes ad Albim, infra & supra vrbem, ac dispositis vtrinque nauigijs, impositisque præsidijs, nauigandi facultatem oppidanis eripiunt. Sæpe etiam dimicatum fuit, quum pecus illi vellent abigere, quod oppidani quotidie in pascua circum vrbem emittebant.

Querimonia Argentinensis Episcopi de concionatoribus.

Cuius fit mentio, pag. 691.

De quibus pag. 687.

Prodigia per Saxoniam.

Tertio idus Apriles, pontifex, edito scripto, Farnesium Octauium grauiter incusat, &, quo tempore, Parmam, inquit, à me simul & summam præfecturam accepit, * fide data promisit, nulli principi suam operam addicere, nec alienum præsidium Parmæ velle imponere, nisi meo permissu: cum autem ad noua consilia spectare videretur, amicè non semel, per internuncios, perque fratrem Alexandrum cardinalem, officij illum admonui: & quia paulò tum respondebat alienius, missis literis, grauissimas ei pœnas denunciabam, si secus faceret: certior deinde factus illum,

Pontificis in Farnesium literæ.

Pag. 675.

1551 illum non stare pactis, valde sanè pro eo ac decet, commotus sum, talem iniuriam ab eo mihi fieri, quem tantis honoribus locupletassem & beneficijs: nunc ergò, quanquam in re tàm aperta statim decernere mihi liceat, tamen, vt humanitatem nostram intelligat, edico, vt intra diem trigesimum sese Romæ sistat, & accusationibus respondeat, & idoneè nobis in posterum caueat. nam si negligat, iam ipsum & læsæ maiestatis, & perfidiæ, & grauissimorum criminum damnatum esse volo: simul quicquid habet bonorum, publicum esse iubeo, & Cæsaris fidem, vt in eo plectendo mihi ferat opem, imploro, & ne quis omnium vlla re ipsum iuuet, mando. Cùm calendæ Maij venissent, inchoata quidem fuit actio concilij: sed quia perpauci tum adhuc aderant, & Parmense bellum interuenerat, in calendas vsque Septembris producta res fuit. Qui Noribergæ conuenerant principum legati, mense Aprili, statuerunt, in obsidionem Magdeburgicam rursus esse contribuendam pecuniam. Et quanquam Cæsar edicto pòst idem mandabat, permagna tamen fuit in eo difficultas, & inuiti omnes conferebant, quòd diuturnior esset obsidio, neque finis appareret. Quapropter etiam de pace Mauricius crebrò cum oppidanis agebat, & quinta die Maij, cùm illi fide publica venissent in castra, diu multumq; disceptata res fuit, ipso præsente. Superioribus aliquot mensibus in suam familiam Mauricius asscripserat Hedeccum, à Cæsare proscriptum, * & Lipsiæ præfecerat. is propter religionem, & odio Cæsaris, benè cupiebat Magdeburgicis, & pacis erat consiliarius, vt eo confecto bello, Mauricius tentaret maiora. Iam tum enim inita fuerunt eius belli consilia, quòd in Cæsarem postea susceptum est, vt suo loco * dicetur: verùntamen de pace tum conuenire non potuit, quòd duriora proponerentur, idque studio, sicut multi putant, dum tempus duceret Mauricius, & occasionem expectaret agendi, quæ tunc data fuit, pòstquàm Galliæ rex bellum Cæsari fecit, vt infrà * dicetur. Atque interim in castris ante vrbem grauis fuit orta seditio, propter non soluta mensium aliquot stipendia.

Octauius Romam citatur.

Tridentina synodus friget. Restauratur pa. 710.

Noriberga conuentus, de quo pag. 702.

Hedeccus Magdeburgensium amicus.

Pag. 590. 639.

Pag. 724.

Pag. 724.

Farnesius neque Romam venit citatus, & Galliæ regis confirmatus præsidijs, Parmam suscipit defendendam. Itaque Cæsar, Maij die decimo tertio, literis editis, quia pro meo, inquit, erga pontificē & ecclesiam Romanam officio & voluntate, cupio ea præstare quæ debeo, & prouidere, ne per hanc occasionem, maiores in Italia motus, & pòst alijs in locis, oriantur: deinde dū considero, quàm iustis de causis pōtifex moueatur, & quàm nihil ab eo sit prætermissū, vt Octauius in officio permaneret, Ferdinandū Gonzagam ad hanc prouinciam delegi, quoniam ipse coràm adesse non possum, vt pontifici meo nomine ferat opem. Quapropter mando, qui sunt nostræ ditionis per Insubriam, vt dicto sint illi audientes hoc in bello, non

Cæs. litera in Octauium.

1551

...non secus atque mihi ipsi. dentque operam, vt hosti quàmpluri... noceatur. Sic igitur Gonzaga, belli facit initium, & popu... agros, Parmam, pontifex verò Mirandulam obsidet. nam & ...llicarum erat partium Mirandulanus, & nisi distineretur, Octa... plurimùm poterat & Parmensibus commodare.

Bellum Parmēse inter Cæsarem & Gallum.

Ad Maij diem vigesimum secundum, Heluetijs pontifex aman... admodum scribit. sicut Iulij secundi, qui magna charitate sit ... complexus, nomen sibi sumpserit, ità etiam in ipsis diligen... exemplum atque vestigia sibi ad imitandum proposuisse: ad... hæc quidem varijs atque grauissimis reipublicæ distento negocijs non sibi licuisse studium animi sui declarare, sed tamen ipsorum retinuisse memoriam constantem: idque duabus potissimùm re... bus apparere: primùm quòd ad sui corporis custodiam, ex ea gen... te satellitium in vrbe delegerit: deinde, quòd idem quoque fecerit Bononiæ, confisus ipsorum & industriæ & fidelitati: nunc autem, quandò sit indictum, & nuper ad Maij calendas inchoatum Tri... denti concilium, scribendi datam ad ipsos occasionem esse: cùm igitur ad tam pium opus atque necessarium adiuuandum, magni ...ipsorum futura momenti coniunctio, plurimùm hortari, vt qui ...nt per ipsorum fines atque ditionem proceres ecclesiastici, ne de... sint, sed ad alterum ibi consessum, calendis Septembris adsint: reli... qua fore, vt ex Hieronymo Francho, * Equite, legato suo, cuius & fides & diligentia sit ipsis à multis nunc annis explorata, cognoscat: deinde, quia sibi negocium hoc magnopere sit cordi, non multo pòst tempore se missurum aliquem è suis intimis episcopis, qui de concilio cum ipsis agat prolixius.

Pontificis literæ ad Heluetios, quibus petit vt proceres Ecclesiast. ad conciliū se comparent.

De quo pa. 328. 502.

Sub exitum Maij, Cæsaris filius, Augusta discedens, per Itali... am redit in Hispaniam. cum eo proficiscitur Maximilianus patru... elis & sororius, vt vxorem educeret, duorum liberorum matrem. Galliæ rex interim, leniendi pontificis & cardinalium senatus cau... sa, per oratorem suum Paulum Thermum, Romæ demonstrat, quòd Octauium in suam fidem acceperit, nullam reprehensio... nem mereri: nam hoc esse propriè regum, vt subueniant afflictis: deinde, nullum sè quæsiuisse priuatum in ea re compendium, sed quicquid fecerit, ecclesiæ Romanæ causa fecisse, maiorum exem... plo, qui & facultatibus illā præ cæteris amplificarint, & armis quo... que non semel protexerint: quum enim ecclesiæ sit patrimonium, Parma, se hoc vnum solicitè voluisse cauere, ne in manus veniret alienas, eoque nomine sumptus facere quotidianos, ac sustinere maximos: orare itaque, & vehementer quidem, vt in eam par... tem interpretetur, & quam de se conceperit opinionem, deponat: id enim summo cum reipublicæ commodo futurum: si verò satis... factione repudiata, paci bellum præferat, videre ipsum, quanto id sit & Italiæ totius & Europæ detrimento atque periculo, quàm

Philippi in Hispaniā reditus.

Galliæ regis ad Pontificem excusatio.

Parma ecclesiæ patrimonium.

1551 etiam de religione nulla possit actio firma institui vel diuturna: quòd ergò grauissimus nascetur ex eo motus, quòd concilium iam indictum coire non poterit, aut si coëat, necessario dissipabitur, quòd in eo rerum statu neminem ipse possit episcoporum sui regni, Tridentum mittere, harum rerum culpam in se nullam esse transferendam, qui pacis conditiones velit non ferre tantùm, sed etiam accipere, & hoc quidem ità se contestari palàm. Iulius autem ope Cæsaris confisus & pollicitationibus, nihilo fuit ea legatione factus mitior.

Conditiones pacis ppositæ Magdeburgensibus.

De pacificatione & conditionibus acceptis, vide pag. 722. 723.

Iunij mensis die decimo septimo, Mauricius fide publica rursus cauet Magdeburgicis, vt de pace legatos ad se mittant, profecti, & ab Alberto Brandeburgico deducti, Pirnæ, quod est oppidum Misniæ, Mauricium offendunt. nam domum redierat, & remissius agere videbatur. Vbi venissent, nomine Cæsaris has proponit conditiones. dedant sese, nulla conditione, ac supplices deprecentur: fœdus nullum in Cæsarem, Ferdinandum regem, Austriam, Belgium faciant: Imperij decreta omnia seruent: iure se sistant, & clero de damno dato satisfaciant, munitiones atque valla demoliantur, præsidium mille ducentorum militum admittant, Cæsarem, Ferdinandum, ipsiusque legatos, cum quantisuis copijs, quocunque tempore recipiant, duodecim magna tormenta tradant, centum aureorum millia dependant, has conditiones omneis iureiurando confirment. Ista, quanquam ab eis præstari non poterant, tamen non fuerunt prorsus repudiata, & intercedente Hedecco, sensim aliquid remittebatur.

Cæsar ordines Imperij ad synodum Tridentinum vocat.

Pag. 704.

Cæsar antea missis in Germaniam literis, præsertim ad Augustanæ confessionis ordines, idoneè ipsis cauerat, hortatus, vt ad calendas Maias adessent Tridenti: sed quia propter bellum Parmense reiectus fuit concilij dies ad initium Septembris, vt antè * docuimus, iterum monet, vt omnino veniant, æquitatem omnem atque fidem pollicitus. Quanquam verò plurimi erant eius professionis, tamen, quod inprimis erat necesse, non communicabant inter se consilia, vel, quòd de summa rei desperarent, vel quòd Cæsaris metuerent offensionem, vel quòd in ipso iam velut aditu periculi remollescerent. E ciuitatibus autem soli Argentinenses, quid vicini, quid etiam longinquiores in eo facere constituissent, missis internuncijs, exquirebant.

Mauricij per Melanchthonem confessio.

Hac a concilio damnatur, pag. 719.

Confessio Vuirtembergica.

Et Mauricius quidem, Philippo Melanchthoni mandarat, vt doctrinæ capita conscriberet, quæ pòst exhiberentur publicè. eo confecto libro, cum ad octauum Iulij diem Lipsiæ conuenissent omnes theologi & ecclesiæ ministri, iussu principis, recitatur scriptum, & omnium assensu comprobatur. eandem quoque rationem princeps Christophorus Vuirtembergicus instituit, & authore Brentio, conscribitur eiusdem generis libellus. Et licet eadem erat vtrius-

que

que scripti sententia, separatim tamen suum volebat exhiberi Mauricius, ne, si plures idem communi nomine simul proposuissent, Cæsar, factæ cuiusdam societatis conciperet suspitionem: verùmtamen, missis vtrobique libellis, & Saxonicum Vuirtembergenses, & Vuirtembergicum Saxones, & vtrunque pariter Argentinenses Theologi, cùm legissent, approbarunt: atque ità conuénit, vt suo tempore mitterentur in concilium, qui hæc proponerent atque defenderent. Dux Vuirtembergicus, patris exemplo, Ioannem Brentium, ob insignem eruditionem fouit, ad piæ doctrinæ restaurationem vsus illius opera, pòst etiam ecclesiæ ministerio restituit atque præfecit Stutgardiæ. Iulij die vigesimo quinto, Brandeburgicus Albertus, absente Mauricio, per præconem reijcit ea, quæ Magdeburgici responderant ad pacis conditiones, Pirnæ propositás * à Mauricio. Pridie eius diei mediocrem cladem acceperat: nam vtrinque maioribus, quàm vnquam antea, viribus, dimicatum fuerat. Ad idus Augusti, parum à seditione res absuit in vrbe. nam ad milites delatæ fuerunt literæ, quibus hoc inerat, esse in senatu, qui vellent vrbem hosti prodere, & in his quidem, Henricus Almanus. quare facto concursu milites illum deposcunt: vbi venit, iniuriam sibi fieri, nèque recusare pœnam, si demonstretur, & ab hoste confictum esse dicit, vt quod viribus & aperto Marte non possint, insidijs, & astu perficiant: cùm deinde senatus vniuersus fidem pro eo dedisset, sedata res fuit, & è ciuibus atque milite delecti fuerunt nonnulli, qui cognoscerent, cuiusmodi literæ deinceps vltrò citroque mitterentur. Octauo pòst die, Mauricius, datis ad Cæsarem literis, nunciat, se quidem ea fide, quam dedisset, fore contentum, neque magnopere quicquàm in eo desiderare: sed audire concilio Constantiensi decretum esse factum, vt in hæreticos aut alioqui suspectos inquisitio fieret, si fortè ad concilium vocati venissent, deque ipsorum crimine pronunciaretur, etiamsi Cæsar ipsis idoneè cauisset: hoc decretum in publicis extare monumentis, & quòd ità statuissent ipsa re comprobare, necato Ioanne * Husso, qui Sigismundi Cæsaris fidem secutus eò venisset: quod cùm ità sit, non se posse quenquam è suis mittere Tridendum, nisi qui sunt ibi proceres ecclesiastici, fidem quoque suam, communi concilij nomine interponant, sicut in concilio quondam Basiliensi factum sit, quod proximum ab illo fuerit: Bohemos enim, exemplo superiori commotos, noluisse tum eò venire, nisi prius accepta fide publica totius concilij: petere igitur, vt ipse pro sua vel authoritate vel gratia hoc apud illos efficat: nisi enim ad eandem formam, vt olim Basileæ caueatur, non debere sibi vel etiam alijs eiusdem professionis esse fraudi, si neminem è suis eò proficisci patiantur.

1551

De exhibitione horum cap. vide pag. 722. 726. 739.

Idē fit per Vuirtembergicum.

Brentius à Vuirtembergico Ecclesiæ ministerio restituitur.

Pag. 706.

Seditio Magdeburgi.

Maurici literæ ad Cæsarem.

Concil. Constantin. decretum.

Pag. 63.

Concil. Basilieñ.

1551 Cæterùm, de Bohemis & Ioanne Husso Constantiæ cremato, deque bello, quod inde secutum est, libro tertio * diximus. Et quoniam Constantiæ factum erat decretum, vt proximum ab eo concilium haberetur, post annum quintum, alterum post annos septem, & deinceps decimo quoq; anno, Basileæ rursus conueniunt patres. Et quia nondum erant reconciliati Bohemi, res acta fuit inter eos literis & internuncijs, & Egræ oppido concepta fuit fidei publicæ formula, quam si patres admitterent, non se recusare dicebant Bohemi, quò minus venirent. Vbi legationem, qui fuerant missi, renunciassent, patres approbant, & formulam illam sigillis, obsignatam mittunt, & datis ad eos literis amicissimis, hortantur, vt sese comparent, vt, quum Sigismundi quoque Cæsaris allata cautio fuerit, iter ingrediantur. fuit hoc in quarto consessu, anno salutis M. CCCC. XXXII. Cuiusmodi verò sit illa patrum cautio, sequenti libro * docebitur. Mauricius ergò, quum hac de re monitus esset à suis, interpellat Cæsarem, & præscriptum vrget Basiliense, veluti postremum, & huic ætati maximè conueniens. Nam & protestantes erant ea ferè conditione, qua Bohemi quondam, & ijsdem propè de causis erat indictum Tridenti concilium, quibus olim Basileæ, nimirum, vt extirparentur hæreses, vt reipublicæ pax & ocium restitueretur, vt ecclesia sublatis vitijs, emendaretur. Augusti die vigesimo sexto, mane, post concionem, ecclesiæ Augustanæ doctores atque ministri, numero decem, accersiti fuerunt cũ ludimagistris in ædes Atrebatensis episcopi, pro se quisq;, cùm eò venissent, alij post alios, ignari quid esset, iubentur consistere separatim neq; colloqui: pòst, in aulam, vbi cũ Hasio, Seldo, Maluenda & quibusdam alijs consederat Atrebatensis, vocantur ordine singuli. Verba facit Seldus & iussus quæstiones proponit. an in cœna domini, tantùm sub vna specie, quantum sub vtraque contineri: deinde, quam multa credant esse sacramenta? postremò, cur non doceant iuxta formulam ante annum tertium * à Cæsare præscriptam, cùm tamen id se facturos receperint: non minus quàm senatus ipse ac vniuersi ordines? Respondent, pro se quisque separatim. Christum instituisse cœnam integram, & sequendum illius esse præscriptum: in sacris literis duo tantùm reperiri sacramenta, baptismum atque cœnam domini: formulam illam doctrinæ minimè se recepisse, quòd à sacra scriptura dissentiat. Hîc Atrebatensis admodum stomachosè, putatis ergò non licere Cæsari, sicut de politicis, ità quoque de rebus sacris ferre leges, ac certam rationem præscribere? Quid Cæsari liceat, non iam disputamus, aiunt illi, sed, vti iam diximus, formulam istam neque recepimus, neque sanè possumus approbare. tum ille magis etiam excanduit, & ira feruidus, eos acri conuicio reijcit. Cùm etiam de sacramentis illud dicerent, Seldus iureconsultus,

tan-

Pag.63. *Pag.738.* *Protestantium eadem qua Bohemis conditio.* *Augustani ministri de sua doctrina interrogati.* *Pag.625 626.* *Ministrorum responsum & constantia.*

... interpres, eos increpabat acerbè. Sic ab illis dimissi, foris ... tare iubentur, & per satellitem deducti, suo quisque loco, ... stituuntur, ne congredi possent. Mox è præcipuo senatu reipublicæ nonnulli vocantur: cùm hi venissent, illi simul omnes introducuntur, iisque mandatur, vt intra diem tertium, ante solis occasum, ex vrbe decedant: ne posthac intra fines Imperij, & ... m latè Cæsaris patet iurisdictio, concionem vllam habeant: ... quem ex propinquis aut amicis conueniant, neque sui discessus ... am vlli dicant, ne cui pòst in vrbe scribant, aut quid cum ipsis actum sit exponant. Hæc, sublatis digitis, vt habet ceremonia, per iusiurandum polliceri, quantumuis inuiti, coguntur: senatui deinde mandatur, vt quibus in templis religio Lutherana doceretur, cessatio fiat, donec Cæsar aliud iniungat. Ad eundem modum fuit actum etiam deinde cum ludimagistris, cunque Memingensibus, & alijs per Sueuiam, qui & ipsi vocati eò venerant: etenim & docendi munere & reditu ad suos illis interdicitur. Cunq; ex ipsis quidam partui iam esse vicinam vxorem suam diceret, ideoque maiorem in modum oraret, vt eam sibi reuisere tantùm liceret: Atrebatensis, ad suos conuersus, vxorem, inquit, vocat, quæ scortum est. Sic ergò discedere coacti, magnum in vrbe luctum excitarunt: ciues autem quo poterant officij genere prosequebantur illos, & donis atque liberalitate. Saxoniæ quoque dux captiuus, vbi cognouit, per internuncios & consolatus est, & pecunia quoque iuuit discedentes. Cur ad hunc modum Cæsar ageret, causa fuisse putatur, primùm, quòd à nonnullis incitaretur: deinde, quòd inquisitione facta reperit, concionatores obstare, quò minus decretum ipsius de religione valeret: postremò, quod de Saxonum & Sueuorum & Argentinensium theologorum consensu per indicium acceperat. Expeditissima autem visa creditur esse ratio, si pellerentur, vt Tridentinis patribus tantò esset actio facilior, & paratior victoria, si quidem aduersarij, quos mitterent, vix essent vllos habituri. Pulsi & eiecti, partim ad Heluetios, partim aliò confugerunt. Eius rei fama cùm increbuisset, multos perterrefecit. nam, quod ibi contigisset, quin idem alijs etiam in locis fieret, nemo dubitabat: sed ecce, dum in eo metu sunt omnes, bellum Cæsari Galliæ rex facit, & simul naues aliquot Belgicas inuadit, captasque trahit in portum, & diripit, & per Pedemontium atque Taurinos oppida multa capit, & in his, Cherium atque Sandamianum, ductore Brissaco. De nauibus interceptis, edito scripto, Cæsariani ferunt, cùm nihil minus quàm bellum Cæsar expectaret, ac suis, vt essent pacati, mandasset, Gallicum ducem Polinum in has incidisse, & quasi reginam Scotiæ veheret, nunciasse illis, vt honoris causa, pro more antiquo atque recepto, ponerent antennas, vela demitterent, eamque tormentorum tonitru

1551

Ministri Augusta pulsi.

Conciones prohibitæ.

Saxonis captiui liberalitas in ministros exilio damnatos.

Henricus Galliæ rex Cæsari bellum facit. Cheriũ & Sandamianum captum.

1551 salutarent: id cùm fecissent, inermes fuisse per fraudem circumuentas & abductas. Mirum plærisque visum fuit, regem in hac tanta fortuna Cæsaris atque splendore, ausum fuisse amicitiam ei renunciare: sed & Cæsari præter opinionem accidisse fertur. Nam etsi Farnesium oppugnabat, Gallorum tamen, quibuscum pacem ante septimum annum * fecisset, hostis idcircò videri nolebat. Rex autem, quòd per latus Octauij se quoque vulnerari diceret, quòd de Turcis iam mare nauigantibus compertum haberet, deinde, quòd de Mauricij voluntate per internuncios accepisset, & quòd in ea corporis imbecillitate, ac subinde recurrente morbo, non diu posse Cæsar viuere putaretur, magno rem animo fuit aggressus.

Pag. 449. 450.

Causa cur Galli bellum in Cæs. coeperit.

Eodem propè tempore, Turcica classis, cùm arcem Melitæ frustrà tentasset, Tripolim Aphricæ capit. eius autem rei culpam Cæsar in Galliæ regem conferens, ipsius dolo factum hoc esse dicebat, ad Germaniæ principes atque ciuitates missa legatione. Rex verò, simul ac resciuit, excusat, & Turcici belli causam esse dicit, quòd Africam vrbem * Cæsar ipsis non restituat ex promisso, quòd Zolnocum arcem, ad Vngariæ fines positam, Turcicæ ditionis, Ferdinandus rex occuparit & muniat, quòd tributum annuum ei persoluere recuset, ac per Transsyluaniam res nouas moliatur. deinde, narrationem Cæsaris, qua demonstratur, quomodo Gallici legati Aremontij perfidia sit amissa Tripolis, contraria narratione refutat, eamque Turcarum Cæsaris epistola confirmat.

Turca Tripolim capit.

Cotraria scripta Galli & Cæsaris.

Pag. 683. 700.

Dum hæc geruntur, venit concilij dies, calendæ Septembris, eum ad diem præstò fuerunt præter Italos & Hispanos episcopos, Moguntinus & Treuirensis, magna omnium, vt quidem apparebat, lætitia & congratulatione, neque multò pòst, etiam Coloniensis. Nam & coram in Augustæ * comitijs, & deinde literis atque nuncijs valde solicitauerat eos Cæsar, vt adessent. Dignitate enim atque splendore & potentia cæteros antecedunt: & ipsorum ditione plærique Germaniæ continentur episcopi. Quum ergò diutius permanendum sibi putarent, paucis tantùm seruatis, reliquos omneis vendebant equos, & in longum tempus rei domesticæ prouidebant, Venit etiam eò Argentinensis & Viennensis & Constantiensis & Curiensis & Numburgicus: alij, vel occupationibus, vel ætate, vel valetudine detenti, cùm veniam impetrassent, vicarios mittebant. Pontificis nomine præerat cardinalis Crescentius; huic erant adiuncti archiepiscopus Sipontinus, episcopus Veronensis. Cæsar eo miserat Franciscum Toletanum, Hugonem Comitem Monfortum, Gulielmum Pictauium. Ferdinandi quoq; regis Vngariæ loco nonnulli aderant. Facto igitur in æde primaria cõuentu, sessionem ipsi vocant, prima die Septembris, & peracta missa, reliquisq; ceremonijs, quæ solent initiò fieri, con-

Restauratio Tridentini concilij.

Pag. 702. 638.

Epis. Germanorum splendor.

Concilio præest Cardinalis Crescentius. Is moritur. pag. 754.

manifestis, aderat ex improuiso Galliæ regis orator, abbas Bellosa- 1551
nus, cum literis, quæ ad conuentum Tridentinum erant inscri-
ptæ. Eas vbi reddidit legato pontificis, inscriptione lecta, cœptum est disceptari, cur conuentum potius quàm concilium appellet: non esse recipiendas eas literas, neque legendas, nisi mandatum habere se demonstret. Cunque tumultuosus admodum esset excitatus clamor, ab Hispanis præsertim episcopis, ac ille diceret, literis comprehendi mandatum, legatus pontificius consurgit, & in sacrarium templi seuocat patres. Re disputata, quòd in bonam partem accipi posset inscriptio, placuit illum esse audiendum. Lectis itaque literis priuatim, quibus & dolorem suum rex, & iniuriam sibi factam breuiter significabat, & fidem haberi legato postulabat, denuò consederunt omnes, & tum palàm recitatis literis, respondent. Quòd conuentus nomine, concilium denotet rex, in bonam ab ipsis accipi partem: neque velle sinistri quicquam de tanto rege, qui christianissimi cognomen obtineat, suspicari: sin autem alia sit ipsius mens atque voluntas, tum literas illas habere se pro non scriptis. deinde iussus est exponere mandata. Tum ille prolixam orationem de scripto recitat, & principio, quid per oratorem suum *Paulum Thermum egerit cum pontifice & cardinalium senatu, rex commemorat: ijs rebus omnibus, cùm tamen ad pacem aditus omneis aperuisset, nihil quicquam profecisse: & Iulium pontificem, qui maiorum exemplo controuersias principum minuere debebat, longè maximum excitasse dicit incendium, quo minimè omnium oportuit tempore, quandò videlicet reipublicæ Christianæ status vehementer sit afflictus: quod cùm ità sit, & quoniam ille tàm aspere tanquę implacatè secum agat, qui sit natu maximus ecclesiæ filius, protestatur, sicut Romæ quoque factum esse dicit, primùm, ob grauissimos bellorum motus non sibi licere nec integrum esse, suæ ditionis episcopos mittere Tridentum: deinde, non habere se concilium hoc pro publico seu generali, sed magis pro conuentu quodam priuato, qui sit non reipublicæ, sed paucorum aliquot compendij & vtilitatis causa institutus: deniq; decretis illius neq; se neq; sui regni quenquam posse teneri: quinetiam adhibiturum ea se remedia demonstrat, si res ità ferat, quibus in consimili causa, sui maiores vti consueuerint: animo quidem se futurũ semper erga religionem & ecclesiam Romanam integro atq; syncero, neq; commissurũ aliquid iusta reprehensione dignũ: sed quoniã iniurijs & odio quorundam, nullo suo merito grauetur, nõ posse aliud in hoc tempore præstare: cõtestationem igitur hanc boni consulant, & huius actionis documentũ sibi communicent, quò reliquos orbis Christiani principes atq; populos de re tota certiores faciat. Porrò, quòd ille remedijs vsurũ se dicit esse maiorum suorũ, sic habet. Sicut per omneis alias prouincias,

Galliæ regis literæ ad conuentũ Tridentinũ.

Oratoris Galliæ oratio.

Pag. 705.

Rex Galliæ natu maximus ecclesiæ filius, pag. 705.

Reg. Gall. protestatio aduersus Concil. Tridentinum.

1551 ità per Galliam quoque, si quis vacaret episcopatus aut abbatia, quam vocant, eligendi liberam habebant facultatem hi qui dicuntur canonici & monachi, minora verò sacerdotia, quæ non sunt electiua, sicut aiunt, episcopi conferebant & patroni: deinde, lites omnes de rebus sacris aut beneficijs, in sua quæque prouincia, disceptabantur. Pontifices autem Romani, crescente cupiditate, cœperunt electiones illas euertere, & per reseruationes, atque gratias expectatiuas, vti vocant, emolumentum omne Romam & ad se deriuabant, & lites omneis, etiam primæ, sicut loquuntur, instantiæ, Romam euocabant. Huius verò mutationis factum est initium in Gallijs, Ludouico nono, rege: verùm is animosè restitit, & anno salutis humanæ M. CC. LXVII legem tulit, vt mos antiquus retineretur, nec vllum eo nomine tributum Romano pontifici persolueretur. Ista quidem lex multis annis valuit, sed peruicit tandem vis pontificum, & quam latè nomen Christianum patet, suas illas, de quibus dixi, gratias & reseruationes euulgabant, & omnibus erant vehementer graues: donec synodus Basiliensis aucupium istud & expilandi rationem sustulit, veteresque leges de collationibus & electionibus restituit, & annatas exigi prohibuit. Decretum hoc concilij, rex Galliæ, Carolus septimus, re cum suis deliberata, ratū habuit, & anno M. CCCC. XXXVIII confirmauit edicto, quod vulgò pragmaticam vocant sanctionem. Eugenius verò quartus concilium hoc irritum pronunciauit, vti libro primo * diximus, & qui secuti sunt eum pontifices, decretum istud repudiarunt, & schismaticum esse dixerunt: & Pius quidem secundus Ludouicum vndecimum Caroli septimi filium, misso legato, magnoperè solicitabat, vt sanctionem illam aboleret: rex autem, à senatu Parisiensi, totius Galliæ celeberrimo, qui totus ferè constat è iureconsultis, consilium exquirit. Hi, multis ex vetustate repetitis, quid superiorum temporum pontifices, quid synodi, quid ipsius deinque maiores, Clodoue⁹, Carolus magnus, Philippus Deodatus, Ludouicus nonus, Philippus Pulcher, Ludouicus Hutinus, Ioannes primus, quid ipsius denique pater & auus in eo statuerint, quàm florens eo tempore Gallia fuerit, & quàm nunc sit adflicta, demonstrant: & nisi leges antiquæ seruentur, futurum est, inquiunt, vt ecclesiasticus ordo conturbetur totus, vt & infrequentior sit Gallia, plerisque Romam transcurrentibus, & facultatibus exhauriatur, vt templa & id genus alia sumptuosissima plurimaq; per Galliam ædificia, negligantur & corruant. Et ad rem nummariam quod attinet, nisi patris tui sanctio valeat, efferentur è Gallijs Romam, aureorum millia decies centena, quotannis. Etenim, vt reliqua taceamus, Pio secundo, iam pontifice, vacarunt episcopatus ad minimum viginti, qui singuli tàm pro annatis quàm pro reliquo sumptu dependerunt millia sena: vacarunt abbatiæ circiter LX, singulæque sol-

Gratia expectatiua.

Annata exigi prohibita.

Pragmatica sanctio.

Pag. 13. 88.

Senatus Parisi. de nō antiquāda sanctione pragmatica consilium.

1551

que soluerunt millia bina: vacarunt ex reliquis beneficijs plus quam ducenta, quæ singula numerarunt aureos quingentos: deinde, sunt in tuo regno parœciarum millia centum & amplius, è quibus infinita vis auri, per inuentum illud pontificium conflata fuit. Patris igitur insiste vestigijs, nec à Basiliensi decreto discedas. Hoc quidem erat senatus consilium: sed rex, pontificis vel authoritate vel arte victus, aboleri sanctionem voluit, eiusque rei fuit administer cardinalis Baluensis, regi multùm familiaris, quem sibi pontifex deuinxerat: verùm & procurator regius & schola Parisina, cuius permultum intererat, magnis animis obsistebant, & à pontifice prouocabant ad concilium. Ludouicus deinde duodecimus graues exercuit hoc nomine cum Iulio secundo inimicitias, & in Lateranense concilium * illata res fuit, & qui successit Ludouico Franciscus primus, cum Leone decimo certis demùm transegit conditionibus, Bononiæ, post captam Insubriam: nimirum, vt episcopatu vacante vel abbatia, non quidem eligendi facultatem haberent collegia, sed regis tamen esset, intra sextum mensem nominare quempiam Romano pontifici, quem eo munere dignum esse putaret. Hoc igitur illud est inter alia, quod rex Henricus iam per suum legatum eis de remedio significabat. nam reges hoc veluti freno coherceent pontifices, cùm dissident ab illis, & pragmaticam sanctionem vrgent, hoc præsertim tempore, quandò fulmē Romanum, non sic, vt olim, metuitur. Et quoniam est amplissima simulque locupletissima Gallia, non absque summo dispendio Roma copijs illius carere potest. Quod autem se facturum hîc significat, id non multò pòst fecit, vt infrà * dicetur. Eodem etiam remedio quondā est vsus Galliæ rex, Philippus pulcher, aduersus Bonifaciū octauum. Etenim, cùm is militiam imperaret ei transmarinam, contra Saracenos, & excusatione repudiata mandaret, ne quam in suo regno pecuniam ab ecclesijs exigeret, quod belli necessitate coactus rex fecerat, &, nisi pareat, sacris interdiceret: ille proceres omneis ac ordines Lutetiam Parisiorum conuocat, & Bonifacij commemoratis iniurijs, cùm & episcopi & principes omnes atque nobilitas interrogati, facultates omneis ipsius beneficio, & liberalitate sese tenere profiterentur, mandat, ne qua deinceps pecunia Romam efferatur, simul aditus omnis atque vias diligenter obseruari iubet. Cæterùm, vbi rationem subducit senatus Parisinus, quantum episcopatus & abbatiæ vacantes persoluant, vt antè dictū est, hoc intelligendum esse dicunt de superiori tempore: nunc enim duplicatum esse censum, & excedere prouentus annuos, ità quidē, vt nonnulli beneficiarij, propter nimiam exactionem relinquant diplomata mensarijs. Sunt autem in Gallijs archiepiscopatus xij, Aquensis, Viennensis, Lugdunensis, Narbonensis, Tholosanus, Burdegalicus, Auxitanus, Bituricensis, Turonicus, Rothomagen-

De quo pag. 35.

De pragmatica sanctione facta transactio.

Pragmatica frenum pontificis.

Pag. 716.

Archiepiscopatus Galliæ duodecim.

1551 sis. Rhemensis, Senonensis: episcopatus autem circiter nonaginta

Episcopatus .96. sex, è quorum vacantijs vti vocant, Romam perfertur ingens auri vis, & ex archiepiscopatibus quidem circiter aureorum millia sexaginta, trecenti, quemadmodum Ludouici duodecimi tempore subducta ratio fuit. His literis perlectis, patres fore dicunt, vt in proximo * consessu respondeatur, si quidem concilium esse Tridenti rex agnoscet: quæ verò nunc acta sint, non admittere se, nisi quantum iure liceat: ideoque ne testimonium quidem aut documentum vllum huius actionis ei communicari posse. Quum deinde proximo consessui dies constitutus esset, Octobris dies vndecimus, domum quisque redit, quod fuit sub horam secundam à meridie.

De hac re vide pag. 721.

Ordo cõsessuum in concilijs.

Hic autem explicandum videtur, quæ sit forma, quis ordo publici consessus. Vbi dies ille venit, patres, vt ipsi loquuntur, in ædibus legati pontificij conueniunt: & inde à templo primario vsque ad eius domiciliũ stant bipartitò milites, circiter CCCC, & equites quinquaginta, vel eò plures. Ad horam nonam prodit legatus, præeunte crucifero: sinistrum latus ei claudit cardinalis Tridentinus: pòst eius collegæ sequuntur, & electores archiepiscopi, tum Cæsaris ac Ferdinandi regis oratores vnà permixti, deinde, reliqui episcopi, suo quisque ordine. Cùm ex his postremi ad ædem sacram venerunt, milites è vestigio sua tormenta displodunt, excitato tonitru: postea forum occupant, & ibi circaq; templum in statione consistunt, donec dimittitur conuentus. hi omnes magna ex parte conuocantur ex agris, vt præstò sint ad eum diem & expediti: sed & ipsum oppidum multos etiam subministrat. Vbi ventum est in templum, fit sacrum. eo finito, recitantur concilij decreta, & simul proximè futuro consessui dies dicitur. tum etiam si qui legati volunt aliquid in medium proponere, audiuntur. Propter varias autem & multiplices & operosas admodum ceremonias, quæ singulis rebus adhibentur, in multum ferè diem extrahitur actio: qua tandem finita, legatus eadem pompa domum reducitur. In consessu primũ locum obtinet legatus pontificius, ab eo Tridentinus, inde legati collegæ, pòst archiepiscopi electores: ad læuam sunt Cæsaris & aliorum principum oratores. intermedia scamna tenent archiepiscopi, episcopi, reliquiq; proceres, vt quisque suscepti ordinis tempore præcedit.

Themata data theologis.

Altera die Septembris data sunt theologis themata, quæ discutiant, & suam quisq; sententiam de singulis dicant, vt in futuro consessu definiantur. In pronunciandis autem sententijs hic fuit præscriptus modus, vt sacræ scripturæ, traditionibus apostolorũ, receptis & approbatis concilijs, & sanctorũ patrum authoritatibus insistant, vt breuitatem adhibeant, vt à superfluis & inutilibus abstineant quæstionibus, vt proteruiam & contentionem omnem fugiant. Ad ordinem verò quantum pertinet, placuit, vt primo loco dicerent, quos pontifex Romanus misit, theologi, deinde,

inde, quos Cæsar, atque ità deinceps. Legatus quoque pontificius, indagandæ veritatis, & vt aiunt, falsas opiniones confutandi causa, permisit, vt cuiusque modi libros euoluerent. Aderant autem magno numero theologi Hispani, Itali, Germani, quos & pontifex & Cæsar, eiusque soror Maria, miserant, quos etiam Coloniensis & Treuirensis, & Hispani atq; Itali episcopi secum adduxerant. Ad hos deferebatur summa cognitionis, nec alijs, qui non essent eius professionis, & qui titulum, vt aiunt doctoris non haberent, pronunciare quicquam licebat. In gratiam tamen Coloniensis & Treuirensis episcopi fuit admissus Ioannes Gropperus iureconsultus, & Ioannes Delphius, theologus quidem, sed gradu doctoris inferior. Et quia superioribus aliquot consessibus * anni M. D. XLVI. & sequentis, de peccato originis, de iustificatione, de libero arbitrio, de septem sacramentis, nouæ legis, vt vocant in genere, sed & de baptismo & confirmatione speciatim definitum erat, placuit, vt illis omnibus, decreti vim obtinentibus, ad alia fieret progressus, & primo quidem, ad eucharistiæ sacramentum. proinde, themata quædam theologis tradita fuerunt, his omninò verbis, vt dispicerent & inuestigarent, an sint hæretica, & per sacram synodum damnanda: ex Lutheri autem & Zuinglij & Buceri & aliorum libris ea themata collegerant.

Sūma cognitionis penes quos.

Pag. 564. 570. 571.

Theologi autem ità rem agunt. In ædes legati pontificij conueniunt omnes quotidie, multis horis, & eo quem diximus, ordine seruato, singuli, de quibusque thematis, nulla cum interpellatione disserunt, sic tamen, vt ecclesiæ Romanæ iudicio sua submittant omnia. nam protestantium nulli aderant. Locus hic patet omnibus promiscuè: legatus autem pontificius & reliqui patres omnes plærunque adsunt: soli verò theologi loquuntur, & à scribis excipiuntur dicta sententiæque singulorum. Vbi disseruerunt omnes, quod tunc ad summum XXX dierum spacio fieri consueuit, episcopi ad legatum pontificium congregantur, & theologorum sententias, à scribis annotatas, exquirunt: deinde, ex omni numero, singulisque nationibus, quæ tunc adsunt, quidem deliguntur, qui peruestigatis omnium sententijs, dogmata conficere videntur: doctrinam ipsi vocant: quid de quaque re statuendum sit & credendum: postea, contrariam doctrinam & errores, vt ipsi dicunt, graui censura, nō multis tamen verbis, damnant: hæc omnia demum ad vniuersum cœtum referuntur: vbi planè consentiunt, fit consessus publicus, vti suprà diximus, & palam recitantur decreta: eo facto, rogantur episcopi, num approbent. ij placere sibi singuli respondent. Atque ità theologi quidem, quid sit ipsorum sententiæ de singulis rebus, demonstrant: episcopi verò soli, cunque his pauci quidam alij mitrati, definiendi potestatem obtinent: quòd ità decretum fuerit, sacrosanctum esse iubent, & canones

Modus cōdendi articulos fidei.

Conficiendorum canonū modus.

1 5 5 1 canones vocant. Hæc ità quidem publicè fiunt, sed qui res Romanas familiarius nouerunt, aiunt omnia dogmata Romæ iam antè conscripta iussu pontificis, ad legatum, suo tempore mitti, vt præscriptum illud atque formulam, in disserendo, theologi sequantur. Nam ex ijs complures, ac episcopos quoque multos alit ibi pontifex, & ridiculo prouerbio dici solet, spiritum sanctum Roma subinde Tridentum venire inclusum manticæ. propterea nimirum, quòd crebrò pontifex & celeribus equis, quid fieri velit, per literas atque mandata suis ibi legatis nunciat. Septembris die quarta, Magdeburgum venit Hedeccus: per eum Mauricius antea propositas conditiones ità mitigabat, vt illi pergendum esse in actione statuerent. Interim erant induciæ, quæ pòst etiam in plures dies extractæ fuerunt, vt infrà * dicemus.

Spiritus sanctus in manu pontif.

Pag. 718. 722.

Galliæ rex, alienato ab se pontifice, scriptum edit, & de iniuria sibi ab illo facta, deque causa belli Parmensis, & cur Octauium in suam fidem susceperit, multa locutus, edicit, graui constituta pœna, ne qua pecunia Romam deinceps deferatur: cùm enim gerendi belli neruus in pecunia consistat, cuius hoc sit dementiæ, suis atq; suorum copijs, aduersarij vires alere ac potentiam confirmare? pontificum esse proprium munus, vt regum dissidia componant: hoc adeò fecisse Paulum tertium, qui iam propè confectus ætate * Niceam Liguriæ venerit, sui parentis atque Cæsaris conciliandi causa: Iulium verò longè aliam rationem sequi, & indicto nuper concilio, valde quidem reipublicæ necessario, bellum * in se concitasse, nimirùm consultò, vt Gallicanam ecclesiã, quæ sit ex præcipuis vna, totam excludat, ne videlicet concilium haberi possit legitimum, in quo tum procerum tum administrorum ecclesiæ corrigantur errores, ac emendentur vitia. Fuit hoc regis edictum publicè recitatum Luteciæ, septima die Septembris, cùm paucis antè diebus aliud fuisset illius euulgatum in Lutheranos decretum, longè grauissimum, quod superiorum annorum eius generis decreta partim confirmat, partim, vbi non satis accuratè scripta videntur, exacuit, & ad summam seueritatem nihil reliqui facit, & qui denunciarint aliquid, magnis propositis præmijs atque pollicitationibus inuitat. Quod quidem eo consilio rex fecisse putatur, vt ijs, qui per Galliam, doctrinæ cupiunt fieri mutationem, veluti frenum inijceret, ne propter suum hoc cum pontifice dissidium, liberius agerent: deinde, ne, qui Romanã ecclesiam venerantur, vllam de se conciperent opinionem mutati erga religionẽ animi: postremò, vt tùm pontifex tum cardinalium senatus viderent, ad suam amicitiam habere ipsos, cùm vellent, receptum. Ex aula deinde Cæsaris prodijt scriptum, quo belli Parmensis commemoratur origo, quanq; iustam habeat pontifex causam offensionis in Octauium & Mirandulæ dominũ, quanq; sit irrequieta mente Galliæ rex, qui omneis vnde-

Scriptum regis Galliæ in pontificem.

Hoc est maiorũ remedijs vti, ut pag. 711. 712.

Pag. 331.

Pag. 704.

Edictũ atrocissimũ regis Galliæ in Lutheranos.

Eius decreti ratio.

Sciptũ Cæs. in Gallum.

vndequaque captet occasiones, eoque totis viribus incumbat, vt 1551
Cæsaris honestissimos conatus impediat & euertat: Cæsarem verò, nihil his rebus omnibus permotum, eò fortius & animosius esse progressurum. Octauius præ se ferebat, quasi necessariò venisset in fidem atque clientelam Galliæ regis, ob iniurias simul * & *Prout, pag. 702.* insidias Ferdinandi Gonzagæ: sed hoc scripto refutatur illud: nam si qua metus causa fuit, occasionem esse datam ab ipso, qui vitæ capitique Gonzagæ sit non semel insidiatus. postea recitatur, quomodò in Cæsaris potestatem Placentia * venerit: pontificis nempe *Pag. 594.* filium spurium Petrum Aloisium, vbi Parmam adeptus fuit * atq; *Pag. 428.* Placentiam, crudeliter administrasse * rempublicam, & Neronicè, *Pag. 592.* ac non in fœminas tantùm, sed in mares etiam exercuisse nefarias libidines, * pro sua consuetudine: domi ergò confossum & trucidatum à ciuibus esse, qui tantam immanitatem diutius ferre non possent: oppidanos deinde, quòd præsens periculum sibi paratum esse viderent, si quidem in pontificis & ecclesiæ Romanæ ditionem redirent, vnicum hoc habuisse perfugium salutis, vt Cæsari sese darent, præsertim, cùm olim etiam Imperij fuissent municipes. Itaq; solicitasse Gonzagam, & orasse, * vt in Cæsaris fidem reciperentur: *Pag. 593.* nam alioqui futurum, vt aliunde sibi præsidium ac patrocinium pararent: vanum igitur esse, quòd metum ille sibi fingat: in Farnesios enim plurima Cæsarem contulisse beneficia: generum sibi delegisse * Octauium, eiusque parentem Aloisium vrbe Nouaria in *Pag. 331.* perpetuum donasse, & Marchionis cohonestasse dignitate: sed illorum fuisse permagnam ingratitudinem: & cùm aliâs, tùm eo ipso tempore, quo per simulationem amicitiæ opem ei ferebant, oppugnanti quosdam Germaniæ rebelles, in hoc fuisse totos, vt & Insubriam, & Genuam ipsi * eriperent: nimirùm in eo tumultu ne- *Pag. 564.* fariè trucidatum fuisse inter alios, maxima & singulari virtute virum, Ioanninum Doriam, dum & Cæsari fidelem operam præstaret, & à patria periculum depelleret.

Pag. 593.

Galliæ regis nomine postea responsum ad ista prodit. in eo commemoratur, quomodò Cęsar, vt Paulum tertium sibi coniungeret, ipsius filio Petro Aloisio, Marchionis cognomen atque gradum attribuerit, quomodo Petri filium Octauium sibi generum assumpserit, quomodò alterum filium Alexandrum, ecclesiæ præfecturis multis amplificarit, quomodò deinde fœdus cum pontifice fecerit, in quo cautum fuisse dicitur, vt decretum senatus cardinalium, factum de principatu Parmæ & Placentiæ, Farnesiorum familiæ Cæsar * confirmaret: cùm autem Cæsar bellum in Germania gereret, ac præ se ferret, quasi non propter religionem, sed rebellionis quorundam vindicandæ causa venisset * ad arma, pontifici permolestum hoc fuisse commentum, quòd videret illum hac ratione suum agere priuatum negocium, & dominatum sibi comparare: neque sa-

Galliæ regis purgatio ad obiecta.

De hoc vide pa. 428.

Causa dissidij inter pontificē & Cæsarem.

Vt pag. 291. 512. 506. 507. 505. 517. 547. 553. 554.

1551 que sanè falsum eius fuisse iudicium: etenim confecto iam ferè bello, quum Farnesiorum opera Cæsar non admodum egeret, non obscurè suam erga pontificem alienationem declarasse: iam tùm enim eius per Italiam præfectos, ad occupandam Placentiam, animum & oculum adiecisse, neque multò pòst fuisse quosdam summissos percussores, qui Petrum Aloisium in cubiculo trucidarint, & priusquàm de cæde facta ciues audirent, introductum fuisse militem, qui nomine Cæsaris arcem occuparint: quod si huius facti Cæsar conscius non fuit, æquum sanè fuisse, vt à morte Pauli pontificis, vrbem ecclesiæ Romanæ restitueret: sed non modò non reddidisse, verumetiam genero suo conatum esse Parmam *eripere, & tum etiam, cùm Paulus adhuc viueret, eius rei tractasse consilia, sic quidem, vt Paulus, quum ea cogitatione vehementius perturbaretur, è vita decesserit: postea cōprehensos fuisse Parmæ sicarios, qui sponte dixerint, à Ferdinando Gonzaga datum ipsis fuisse negocium Octauij trucidandi: cùm igitur his in angustijs ille positus esset, cùm ab ijs, vnde salutem expectabat, & à socero quoque, non fortunis modò, sed vitæ quoque suæ videret insidias fieri, fidem opemque suam implorasse, quam ei non potuerit denegare supplicanti.

Pag. 594.

LIBER XXIII.

ARGVMENTVM.

Tridentini patres conueniunt, fit consessus, ac formulam publicæ fidei, qua liceat ad concilium accedere, conscribunt. Galliæ rex minimè consentit: imò persuadet Heluetijs, ne quem eò mittant. Cum Magdeburgicis planè transigitur. Pacis conditiones recitantur. Ciuitates aliquot Germaniæ ad concilium legatos mittunt. Vuirtembergici ducis legati deluduntur. Mauricius cum suos legasset ad Cæsarem pro Lantgrauio, nec quicquam consequeretur, nisi quod extrahebatur tempus, statim ad bellum gerendum animum adijcit. Episcopus, Varadiensis nuper factus cardinalis, quo adiutore Ferdinandus totā pene Transyluaniā occupauerat: è medio tollitur domi suæ confossus. Cæsar literis illis quas mittit ad placandos electores archiepiscopos, nihil nisi præclarum expectare se dicit a Mauricio, qui vt melius cepta tegat, & simulet, legatos quoque ad concilium mittat, quibus alij se adiungunt: ac postulant vt fide publica suis theologis caueatur: præsertim verò ne quis ex aduersa parte iudex in concilio sedeat. Re infecta discedunt, cùm rumor spargeretur, parari bellum ab eorum principe Mauricio. Tridentini patres inter se dissident: paulò pòst, allato nuntio de Augustæ deditione capta, profugiunt. Crescentius legatus spectro perterrefactus, ægrotare simulq; de vita desperare incipit, quantumuis etiam familiares atque medici consolentur.

Pacificationis Magdeburgicæ ergò Mauricius conuentus agit.

PACIFICATIONIS causa, suæ ditionis ordines cōscribit Mauricius, & sub finem Septembris Vuittembergam venire iubet. eoque legatos, vti conuenerat, Magdeburgici mittunt, qui decimo pòst die domum redeunt ab Alberto Brandeburgico deducti. Suprà diximus,* quemadmodum Mauricius, datis ad Cæsarem literis, flagitarit,

Pag. 707.

gitarat, vt nomine concilij theologis idoneè caueretur: Cæsar itaq; suis oratoribus mandat, vt rem ad patres deferant & perficiant. Cùm ergò dies Octobris vndecimus venisset, fit consessus. in eo primùm recitata fuit explicatio doctrinæ, de corporali præsentia Christi in sacramento eucharistiæ, de ratione institutionis, de transsubstantiatione, quam vocant, de cultu & veneratione huius sacramenti, de asseruanda hostia & ad ægrotos deferenda, de præparatione, vt dignè quis eam percipiat. Pòst, omnibus Christiani nominis interdicitur, ne secus aut credant aut doceant, quàm hîc decretum sit: deinde recitati fuerunt canones. ijs omnia themata damnantur, quæ suprà diximus * ex Lutheri libris & aliorum excerpta fuisse: verùntamen, vt Cæsari morem gerant, ex ijs quatuor relinquunt indefinita. Sitne ad salutem necessarium, & iure diuino præceptum, vt speciem vtramque sacramenti omnes percipiant: an qui solùm alteram percipit, minus eo sumat, qui simul vtramque: an errauerit ecclesia, cùm instituit, vt soli sacerdotes vtramque sumant, reliqui non item: an paruulis quoque sit eucharistia communicanda. De his thematis aiebant protestantes cupere, prius quàm synodus aliquid definiat, audiri, & publica fide sibi caueri: cùm igitur ipsorum aduentum hucusque vehementer expetiuerint, & in spem veniant, fore, vt ad pristinam ecclesiæ concordiam illi redeant, largiri ipsis tutum itum & reditum: & eorum thematum definitionem in vigesimum quintum Ianuarij diem producere, vt ante eum diem adesse, ac sua in medium proferre possint: tunc etiam de sacrificio missæ, propter vtriusque argumenti connexionem ac affinitatem agendum esse. Hæc illi quidem ità publicè recitarunt, quasi de his tantùm rebus audiri vellent ipsorum aduersarij, cùm eius rei nihil vnquàm illi cogitassent. Præter Mauricium enim nemo Cæsarem * interpellauit, atq; id ipsum fecit in eam, vt suprà * docui, sententiam, & erant multò maiora, quæ proponerentur ab illis. Quónam autem consilio sic pronunciatum fuerit, coniecturam quidem facere licet, nihil autem affirmari potest. quanquàm, vt ex duobus alterum sit, oportet. aut enim frigidè fuit & perperam ad eos delatum Mauricij postulatum, aut ipsi callidè sunt & negligenter in eo versati. cuius quidem rei maiorem fidem facit ea, quam dederunt, publicæ fidei formula. Cùm enim Mauricius eodem planè modo suis * vellet caueri, quo Bohemis olim cautum fuisset: hi paucissimis verbis, & admodum neglectè formulam conscripserunt, nullo adhibito signo vel testimonio publico. licere videlicet omnibus Germanis indifferenter, vt ad concilium accedant, deque rebus ibi tractandis, aut in pleno conuentu, vel cum delectis aliquot, liberè, quæ videbuntur, vel sermone vel scripto, sine conuitijs & contumelijs proponant, conferant, agant, ac deinde, cùm volent, discedant, domum-

1551

Idem theologis suu saluũ conductum ad concilium petit.

Decretum concilij de cœna.

Perge videre aliud, pag 725.

Pag. 706.

Quatuor capita relicta indefinita in disputationem.

Pag. 707. 708.

Pag. 770. 708.

Publica fidei formula patrũ concilij.

1551 domumque reuertantur : hoc nomine synodum ipsis cauere fide publica, quantùm quidem ad ipsam pertinet : licere etiam, vt & pro commissis & committendis delictis, etiámsi grauissima sint & hæresim redoleant, pro suo arbitratu sibi iudices deligant ipsi. Eodem, quem diximus, Octobris die vndecimo, leges aliquot tulerunt, titulo reformationis, quæ ad iurisdictionem ipsorum pertinent. postea decretus fuit alter consessus ad vigesimum quintum Nouembris diem, quo de pœnitentia & extrema vnctione tractetur. Brandeburgicus etiam elector, Ioachimus, misso legato, Christophoro Strasio, iureconsulto suum officium & obsequentiam tunc deferebat. & legatus quidem de præclara illius voluntate prolixè commemorabat : illi, magna se cum voluptate sermonem ipsius omnem audisse respondent, præsertim illud, quod synodo se princeps omninò submittat, eiusque decreta seruaturum se dicat: sperare autem, quòd coràm ipse iam dixerit, hoc illum ipsa re præstiturum. A morte Ioannis Alberti, * qui Magdeburgensem archiepiscopatum habuit, locupletem & amplum, sicut diximus, rei summa deferebatur ad electoris Brandeburgici filium Fridericum, quem collegium postulauerat : res autem erat impedita, neque Romæ poterat confici. &, quòd Saxonicæ religionis antea fuisset elector Ioachimus, vti publicè constabat, magno erat impedimento. Suspitionis ergò tollendæ causa, legatus, quem dixi, missus fuit, qui prensando proceres, ad summam diligentiam nihil reliqui faciebat.

Brandeburgicus adulatur Tridētinis patribus.

Pag. 684.

Frider. Brandeburgicus electus Archiepiscopus Magdeburg.

Vuittembergæ transactum * de bello fuit : & quanquàm non statim soluebatur obsidio, tamen amici fuerunt inter eos congressus, Octobris die duodecimo. Et hoc ipso tempore, Mauricius, Hessicæ ditionis populum, Chattos, ante annum tertium, Lantgrauio captiuo, sententia Cęsaris ademptum, vti suprà * docuimus in suam fidem per iusiurandum adigit, de voluntate filiorum Langrauij, ratione fœderis, * vt ait, quod Hessicæ familiæ cum Saxonica intercedit hæreditarium : ità quidem, vt si nulli sint mares, altera domus inuicem alteri succedat. Quin hoc ad Cæsaris iniuriam, qui sententiam tulisset, & ad nouum aliquem motum spectaret, nemo dubitabat, & mirabantur omnes, quorsum exiret : sed in aula Cæsaris nihil propè iactatum de eo fuit, & summa dissimulatione res agebatur.

Pag. 718. Belli Magdeb. finis.

Mauricius Hessos in suam fidē adigit.

Pag. 642.

De quo etiam, pag. 522. 755. 839. 817. 839.

In hoc tempore Somersetus, Angliæ regis auunculus, denuò capitur, & cum eo Pagetus atque Greius & alij quidam. Erat tunc summa rerum penes Northumbriæ ducem Ioannem : cur caperetur, causam fuisse dicunt, quòd Northumbrius illum vitæ suæ dicebat insidiatum esse : nam hoc lege nuper lata capitale ipsis erat.

Angliæ protector, pag. 674. è vinculis liberatus, denuò capitur, pag. 737. capite mulctatur.

Sub idus Octobreis cardinalem creat pontifex, Georgium Martinusium Dalmatam, episcopum Varadiensem, maximæ per Vngariam

Martinusius creatus cardinalis.

gratiam authoritatis: monachum vulgò nominabant, quòd esset ordinis Pauli, primi eremitæ. 1551

Occiditur, pag. 732.

Quomodo Gallicus legatus fuerit iussus ad vndecimum Octobris diem adesse, responsi ferendi causa, modò concilium rex agnosceret, suprà * diximus: ille quidem non venit, sed tamen concilij nomine fuit euulgatum scriptum ad regem. Initiò commemorant, amplissima se quæque de ipso sperasse, varijs de causis: verùm eius aduentu nuncij, & recitatis literis, magnum cepisse dolorem, quod expectatione sua caderent: & tamen, quòd recte sibi conscij sint, nec offensionis causam vllam dederint, spem de ipso pristinam nondum deposuisse: quam ergò conceperit opinionem, quasi paucorum vtilitatis causa priuatæ, sit hoc indictum concilium, minimè omnium habere locum in tanto consessu: causas enim indicti concilij, non ab hoc modò pontifice, verùm à Paulo quoque tertio fuisse propositas, nimirùm, vt extirpentur hæreses, vt emendetur disciplina, vt ecclesiæ pax restituatur: an non satis apertum hoc? an magis pium aut Christianum quid fieri possit? vagari nunc hæreses, non modò per Germaniam, sed per omneis ferè prouincias: huic tantæ calamitati concilium velle mederi: hanc esse causam, hunc quoque finem omnis actionis, & eò cuncta referri: permittat ergò suæ ditionis episcopis, vt hoc tam sanctum opus adiuuent: nec esse quod vereatur, vt, quod sentiunt, liberè ipsis pronunciare, non liceat: attentè nimirùm & patienter ipsis nuper auditum fuisse nuncium, etsi minus iucunda referret: cunque sit auditus ea lenitate homo priuatus, cur hoc publicis personis, & ijs quidem tali dignitate præditis, denegari quis credat? verúntamen, etiámsi neminem mittat, concilio tamen nihilo secius constare suam tum dignitatem tum authoritatem, quòd & legitimè sit indictum, & iustis de causis iam restitutum: quòd autem significarit, vsurum se remedijs, quibus antea sint ipsius vsi maiores, existimare se, nō eò progressurum vnquam, vt quæ magno Galliæ regum emolumento sublata sint & abrogata quondam, reuocare velit: cunque tantis à Deo sit ornatus & amplificatus beneficijs, omninò sperare se nihil esse facturum, quo vel in Deum, vel in communem omnium parentem ecclesiam, videatur esse ingratus: respiciat solum ad maiores, ad suum illud Christianissimi regis cognomen, ad parentem denique Franciscum, qui superiorem synodum, missis & episcopis & legatis, viris doctissimis cohonestarit: huic insistendum vestigio recenti & domestico, & hoc imitandum exemplum, ac priuatas offensiones, reipublicæ condonandas esse.

Concilij scriptū ad regē Galliæ.

Pag. 714.

Cæsar & pontifex * hortati fuerant Heluetios, vt interessent cōcilio: sed id frustra fuit. Et pontifex quidem per Hieronymum Francū agebat, sicut antè * dictū est. verùm Galliæ rex, legato, quem habebat ijs locis Morleto, mandabat, daret operam, eisque persuaderet

Pag. 705.

Gallus Heluet. à concilio deterret.

Pag. 705.

1551 omnibus, ne quem eò mittant. Morletus, cùm difficultatem in eo reperiret, Vergerium, in eiusmodi rebus exercitatum, è Rhœtis accersit, & concilium exquirit. Is & argumenta subministrat, & aliquantò pòst libellũ emittit, de fugiendo concilio. Sic instructus Morletus, ad conuentum Badensem venit, & adductis in medium rationibus, non ijs modò, qui pontificatum iam olim repudiarant, sed reliquis etiam pagis omnibus, quod voluit, persuadet. itaque nemo quisquam ab illis Tridentum venit. Ex Rhœtis eò venerat, iussu pontificis, Thomas Planta, Curiensium episcopus: cùm autẽ intelligerent Rhœti, monitu Vergerij, quid pontifex moliretur, & quomodò per illum, authoritatem apud ipsos recuperare vellet, reuocatus fuit.

Vergerij de fugiendo concilio libellus.

Curiens. Episcopus à concilio reuocatur.

Hispani, qui per agrum Vuirtembergicum erant, * sub hoc tempus euocati sunt à Cæsare, ac in Italiam missi, belli Parmensis causa. Eorum discessu prouincia tota liberata fuit durissima seruitute, qua totos iam ferè quinque annos fuerat oppressa: solũ Aspergum arcem, imposito Germanorum præsidio, Cæsar sibi seruabat. His etiam diebus, Henricus Hasius, mandatu Cæsaris per Sueuiam profectus, passim reipublicæ statum mutat, & nouos instituit senatores, vt ante annum tertium Augustæ factum * fuisse docuimus: concionatores etiam & ludimagistros, nisi decreto religionis paréरent, abrogat, vt nuper * Augustæ.

Pag. 570.

Vuirtembergic. ager Hispanis liberatus.

Hasij per Sueuiam præclara facinora.

Pag. 641.

Pag. 641.

Quomodò Mauricius & Vuirtembergicus, doctrinæ capita iusserint conscribi, quæ pòst exhiberentur: quemadmodum etiam senatus Argentinensis huic eorum instituto sese coniunxerit, dictum est * antea. Vuirtembergicus ergò, missis duobus legatis, Ioanne Theodorico Pleningero, Ioanne Heclino, mandabat, vt & illam doctrinæ confessionem, scripto comprehensam, publicè exhiberent, & venturos dicerent theologos, qui copiosius omnia tractent atq; defendãt, modò iuxta Basiliensis decreti formulã * ipsis caueatur. Hi, simul ac Tridentũ venerunt, quod fuit ad exitũ ferè Octobris, Monfortum Comitem adeunt, suæque legationis fidem, exhibito diplomate, faciunt, ac sui principis nomine velle quædã in concilio proponere demonstrãt. Ille per colloquiũ eò spectabat, vt legatũ pontificium putaret conueniendum: ipsi verò, si quid cum eo communicassent, eò pertinere, videbant, quasi cognoscendi ius & authoritatem ei præcipuam tribuerent, in quo præiudicium atque dispendium inesse videbant. abstinent igitur, & datis ad principem literis, * quid in eo fieri vellet, expectant. Interea theologi, propositis, vt suprà * dixi, thematis, de pœnitentia & vnctione, suo more disserunt. Nouembris die tertia, Hedeccus, à Mauricio missus, venit Magdeburgum, & eductis militum præfectis in vicinum castellum, planè transigit, confectis & obsignatis ea de re literis. Et militi quidem fide publica fuit cautum, vt tutò liceat abire. fuit hoc eius mensis die

Pag. 706.

Vuirtembergici legati ad concilium.

De his Verge, pa. 625.

Pag. 707. 708.

Responsum vide pag. 725.

Pag. 720.

Magdeburgica pacificatio.

1551

...octauo. sed mox, cùm essent exauthorati, tacitè retenti fuerunt & rursus conducti, Megelburgio,* ductore, per pacificationem iam dimisso: Mauricius enim consultò nomen suum obduci nolebat. pacis autem hæ ferebantur conditiones. vt supplices deprecentur Cæsarem: ne quid in Austriacam & Burgundicam familiam faciant: Cameræ se submittant: Augustano decreto postremo pareant: iuri sese sistant omnibus: vrbis munitiones ad Cæsaris arbitrium diruant: Cæsaris præsidia quouis tempore admittant, eique patefaciant vrbem: aureorum millia quinquaginta dependant in vsum fisci: pro belli sumptu tormenta maiora duodecim Cæsari tradant: Megelburgium ducem & captiuos alios dimittant. Egressis eodem die militibus præsidiarijs, qui erant ad duo millia peditum, equites ad centum, triginta, Mauricius quinque signa peditum introire iubet, & postridie obuiam eunte senatu, vrbem ingreditur cum vniuersis copijs, & in Cæsaris, Imperij, suamque fidem, qui dux belli fuisset, omneis adigit, pòst, relicto præsidio, cæteros educit. Concionatores deinde conuocari iubet, ac per consiliarios, Faccium, Carlebicium, Mortisium de iniuria sibi facta queritur, propter editos ab ipsis libellos atque picturas, quasi desciuerit ab euangelij doctrina, quasi bellum ciuitati fecerit, ob constantem veræ doctrinæ professionem: itaque iustam habere se quidem offensionis causam, si velit affectibus indulgere, sed hæc omnia condonare se reipublicæ, & petere, vt populum deinceps ad vitæ emendationem & ad magistratus obseruantiam hortentur: preces quoque publicè fieri mandat pro Cæsare, pro se, pro reliquo omni magistratu: sed & concilium Tridenti iam haberi dicit, in quo piæ doctrinæ confessionem, tàm suo quàm aliorum principum & ordinum nomine sit exhibiturus: orent igitur Deum, vt actionem concilij fortunet ac bene vertat, neque conuicijs illud exagitent, vt facere consueuerint. Illi, re deliberata, picturas illas non se quidem euulgasse, verùm, nec reprehensione dignas iudicare: quin ab euangelij pura doctrina quidam per ipsius fines, hoc triennio desciuerint, negari non posse: nam extare libros atque monumenta: quòd euangelij causa fuerit vrbs obsessa, facilè posse demonstrari, si quis ad belli tantùm respiciat authores: in admonendo populo nihil esse prætermissum, idem quoque facturos in posterum: pro concilio, quod delendæ causa veritatis conuenerit, in quo Romanus antichristus principem locum obtineat, non aliter orare sibi licere, quàm vt illorum conatus atque consilia Deus retundat, frangat & dissipet: nihil enim ab ipsis esse non expectandum incommodi. Leges quidem pacis eiusmodi disseminatæ fuerunt: certũ est autẽ, illis & de libertate & religione diligenter fuisse cautum. maluit quoque sibi Mauricius vrbẽ patére, quàm Cæsari, quod ipse post euen-

Captiuo, pag. 691.

Conditiones pacis.

Magdeburgici recepto Mauric. in Cas. verba iurant.

Mauricius ad concionatores Magdeburgicos.

Concionatorum responsio.

1. 5. 5. 1 tus docuit. Ad hunc modum liberati Magdeburgici, præter multorum expectationem, summam nominis gloriam adepti sunt apud exteras nationes, quòd propè soli per omnem Germaniam, exemplo suo docuissent, quid possit constantia. Porrò, qui fuit illis ærumnarum finis, hic belli fuit aditus atque principium in eos ipsos, quorum ope consilioque fuerant adflicti, sicut postea dicetur. Per eos dies, quibus erat in vrbe Mauricius, non obscurè significabat, quid sui esset animi, velle se nimirum etiam sui capitis periculo, liberare socerum nec id postridie dissimulauit, interpellatus à quodam. Legatos iam antea miserat ad Cæsarem, Lantgrauij causa liberandi: Daniæ quoq; regem & multos * Germaniæ principes in eo sibi coniunxerat, sicut infrà dicemus: & nisi impetraret, planè constituerat rem tentare viribus, deque eo cum Galliæ rege pactus iam erat, qui Baionensem episcopum, Ioannem Fraxineum, ei miserat occultè, hominem iam antea diu versatum in Germania, nec imperitum linguæ. Cæsar autem his omnibus nihil commoueri videbatur, & in Parmense bellum ac Tridentinam actionem totus erat intentus.

Magdeburgicorum constantia & nomen.

Mauricius molitur bellum in Cæsarem.

Ott. Palat. pag. 763.

Alb. Brãd. 755. 760.

Landgr. filij, pa. 760.

Megelburg. 723. 755.

Pag. 727. & seq.

Legatus Galli ad Mauricium.

His ferè diebus, ab Hispanijs Genuam appulit cum liberis & vxore, Maximilianus, gener Cæsaris. Galli, Massilia profecti, & quasdam eius naues adorti, prædam fecerunt, cuius rei causa ferebatur, quòd equites illi, quos Ferdinandus rex miserat, in Italiam, vt filium ex Hispania redeuntem exciperent ac deducerent, Ferdinando Gonzagæ, quadam in expeditione militari suam operam commodassent. Verùm antea quoque Galli, per simulationem amicitiæ, in Barcinonæ portum vsq; prouecti, triremẽ vnam & sex naues onerarias, rebus omnibus instructas, in vsum & nauigationẽ Maximiliani, abduxerant, vt quidam Cæsariani quadam in inuectiua recitant, de Gallorum iniurijs, & violata pace conquesti.

Maximilianus venit in Hispaniam.

Eius naues à Gallis spoliatæ.

In Augustæ conuentu Cæsarem orauerant principes, vt, si non adesse coràm, saltem non procul à loco vellet abesse concilij. quod quidem eis confirmauit, seque mansurum ad fines Imperij dixerat, vt suprà * docuimus. Proinde digressus Augusta, Nouembris initio venit Oenipontem, quod tridui via Tridento distat. hoc & concilij & belli Parmensis causa fecisse putatur, vt in ea sua propinquitate diligentius administrarentur omnia. Paulò pòst, ad XXI Nouembris diem, Tridentum venit Argentinensium legatus, Ioannes Sleidanus, vt cum Mauricianis & Vuirtembergicis communem causam ageret, huic autem ciuitati sese coniunxerant Eslinga, Rauesburgum, Rutelinga, Biberacum, Lindauia, & vt ipsorũ nomine simul ageretur, potestatem fecerant. Francofurtenses autem, & Noribergici cumprimis, quamobrem nõ miserint, dubitari potest: Vlmenses religionem ad præscriptum Cæsaris iam antea * mutauerant. Augustanis erant & alijs quibusdam nuper adempti doctores omnes,

Principes rogãt Cæsarem vt non procul à loco cõcilij abesse velit.

Pag. 702.

Sleidanus legatus Argentinẽs. ad concilium.

Ciuitates cõstantes in doctrina Euangelij.

Pag. 645.

per omnes, vt suprà * diximus itaq;, facultas erat eis ablata mittendi quanquam etiam senatus alioqui nihil in eo, nisi de voluntate Cæsaris, erat facturus. Nouembri mense, pontifex, vno eodemq́ue die tredecim creat cardinales. Italos omneis. hæc enim veluti præsidia sibi, muniendi sui causa comparare solent. Cùm XXV Nouembris dies venisset, facto de more cõsessu publico, recitantur decreta. pœnitentiam esse institutũ à Christo sacramentũ, & necessariũ, ijs qui pòst baptismũ in peccata recidunt: esse etiam diuersum à baptismo sacramentum, & velut alteram tabulam salutis, post factum naufragiũ: illa Christi verba, quibus dat spiritũ sanctum apostolis, intelligi debere de potestate remittendi peccata per hoc sacramentum: vt peccata condonentur, tria requiri, contritionem, confessionem, satisfactionem: & contritionem quidem esse verũ ac vtilem dolorem, qui præparet hominem ad gratiam: confessionem, aut morẽ secretò recitandi peccata sacerdoti, iure diuino institutũ, & ad salutem esse necessarium: peccata omnia, quæ quidẽ in mentem veniant, eorumq; circumstantias enumerandas: annuam debere esse confessionem ad minimum, idq́ue potissimùm eo, quod quadragesimam vocant, tempore: absolutionem nõ esse nudũ ministerium, quo peccatorum remissio denuncietur, sed actum iudicialem: solos sacerdotes, quantumuis etiam impuros, habere potestatẽ absoluendi: quòd episcopi certos casus atque delicta sibi reseruent, de quibus reliqui sacerdotes absoluere nõ possint, rectè fieri: etiamsi culpa remittitur, non tamen idcircò pœnã remitti, & in opere, non autem in fide positam esse satisfactionẽ: pœnis illis, quas vel Deus infligit, vel sacerdos iniungit, vel ipsi spontè nobis deligimus, expiari peccata, quantũ quidẽ ad pœnam temporalẽ: satisfactiones quibus peccata redimuntur, esse cultũ Dei: sacerdotem habere potestatem ligandi & soluendi, atq; ideò pœnam posse confitenti peccata, imponere. Et hæc quidẽ de pœnitentia. Supremã vnctionẽ decernunt esse institutũ à Christo sacramentum, quod & gratiam conferat, & peccata remittat, & recreet ægrotantẽ: vsum huius sacramẽti esse eundem, de quo Iacobus apostolus dixerit: presbyteros etiã, quorum ille mentionem faciat, non esse ætate seniores, verùm sacerdotes, & eos quidem solos, huius videlicet sacramenti ministros. Hanc doctrinam celebrari iubent ac retineri: qui secus doceant aut credant, vti pestilentes atq; nefarios pronunciant & execrantur. Altero post consessum die, literæ sunt allatæ Vuirtembergici principis ad suos. ijs mandabat, vti pergant, & in consessu, ad XXV diem Nouembris, descriptam doctrinæ confessionem exhibeant. Cùm ergò tantulo tempore serius hæ venissent literæ, & longum superesset interuallum ad alterum consessum, abesset etiam Monfortus, cardinalem Tridentinum adeunt, & habere se dicunt, quæ sui principis nomine in concilio proponant: id proximo

1551 *Pag. 708. 722.*

Cardinales XIII creati.

Decretũ cõcilij de pœnitentia.

Decretũ de postrema vnctione.

Seq. consessum, vide pag. 740.

Vuirtemberg. legatorũ cũ cardinali Tridentino actio.

1551 iam consessu debuisse fieri, verùm tardius allatis literis præteriisse nunc occasionem: orare igitur, vt ipse, qui sit homo Germanus, & patriæ charitate quadam, & principis quoque causa, quem nouisset, ipsis in eo non desit, hocque efficiat, vt patribus conuocatis mandata sua in medium adducant. Ille multam beneuolentiam verbis amplissimis pollicetur. velle se rem ad pontificium legatum referre: sed inter patres ità conuenisse, ne cui publicè quid proponere liceat, nisi cuiusmodi sit illud, prius constet: ei decreto causam dedisse Gallicũ oratorem, * cùm excitatus nuper esset in publico motus indecorus, & clamor valde turbulentus: proinde, quæ sit ipsorum summa petitionis, inquirit. Illi, studio promouendi negocij, literas exhibent mandati: cùm ex ijs literis deprehenderet, doctrinæ scriptum aliquod ab ipsis oblatũ iri, sic eos dimittit, vt spem faceret, paucos intra dies rem posse confici. Postridie reuocat, deque re tota communicasse cum legato dicit, literas etiam exhibuisse mandati, fidei faciendæ causa: ipsum verò indignari, quòd scriptum offerre cogitent, atque ità sentire, eos, qui doctrinæ regulam atque modum reuerenter accipere, & obtemperare debeant, suis maioribus velle præscribere, perquàm hoc esse tum absurdum, tum indecorum: aliud quidem in hoc tempore non potuisse impetrare, sed velle tamen iterum vrgere: simul iubet eos bono esse animo. Diebus aliquot interiectis, cùm iam Maximilianus Austriacus aduentaret, cardinalis, obuiam ei profecturus Mantuam vsque, monet Vuirtembergicos, quia sibi necessariò sit abeundũ, vt Cæsaris oratorem, Toletanum, adeant: hunc & pro suo munere & authoritate plurimùm eis commodare posse, ac libenter quidem facturum, vel sui gratia, qui negocium ei commendarit. Hoc secuti consilium, hominem compellant: is benignè multa pollicitus, eos ab se dimittit. Cùm autem secundò redissent, cœpit excusare, propter futuras iam theologorum disputationes, quibus interesse patres oporteret: ijs finitis, non se neglecturum occasionem. Verisimile est, eum ab legato consimile tulisse responsum, vti cardinalis * antea: sed, ne spem tolleret omnem actionis futuræ, causam hanc obduxisse, præsertim, cùm & Cæsarem vrgere concilium, & publico Imperij decreto permissum esse sciret, vt, quibus de rebus quique vellent, liberè proponerent. Interim Argentinensis oratorem Cæsaris adit, Gulielmũ Pictauium, absente Monforto. & quoniam eadem erant omnes conditione parique facultate præditi, suæ legationis fidem ei facit, vti fieri consueuit, seque missum eò dicebat, vt vnà cum reliquis Augustanæ confessionis socijs ea caperet atque tractaret, consilia, quibus hoc religionis atque doctrinæ dissidium rectè componi, & publica tranquillitas constitui posset. Ille, sumpto eius diplomatis exemplo, quod Cæsari se missurum dicebat, & de doctrina, deque concilij dignitate multa locutus,

Marginalia: *Pag. 711.* — *Card. Trident. Maxim. Austr. it obuiam.* — *Vuirtembergici legati deluduntur.* *Huius actionis progressum pag. 735.* — *Argentinens. legati actio cum Cæsaris oratore.*

locutus, vt est vir doctus atque forensis, operam studiumq; suum deferebat. fuit hoc vltima die Nouembris. Et hoc quidem tempore data fuerunt theologis themata de sacrificio, quod aiunt, Missæ, quò suam ex more sententiam dicerent, vt suprà *demonstrauimus. Quomodo suos ad Cæsarem legarit dux Mauricius pro Lantgrauio, dictum est * paulò suprà. ijs autem erant cõiuncti Brandeburgensis electoris legati. Sub initium igitur Decembris admissi, quum suorum principum nomine multam ei salutem essent precati, scis, inquiunt, clementissime Cæsar, quibus in difficultatibus versentur, ob Lantgrauij detentionẽ, illustrissimi principes electores, Mauricius atq; Brandeburgicus, in quas coniecti sunt præter omnẽ expectationem, dum singulari quodam studio facilem tibi victoriam & illustrem comparare, bellique sumptum deminuere, & communi patriæ quietem ac ocium recuperare voluerunt. quæ fuit etiam causa, quamobrem, cùm per legatos, tum ipsi coràm, te sæpe rogarint, vt sui rationem haberes, * illumq; missum faceres. quo quidem tempore hoc etiam addebant, quòd si fortè præter fideiussionem, qua tibi sunt ambo deuincti *cum Vuolfgango Palatino, cunque totius Hessiæ populo, cautionem ampliorem requireres, non se recusare. Adhæc ipsorum postulata, Christophoro Carlebicio, Iacobo Schillingo, quos ad te postremos miserunt, respondebas, vt illum antè dimittas, quàm appareat, cuiusmodi sit comitiorum Imperij, quæ tum imminebant, actio futura, non tibi esse integrum: deinde, nihil amplius te promisisse, quàm fore, vt si pacta seruet, nõ detineatur perpetuò captiuus. Cùm autẽ rebus alijs occupati, non ipsi possent ad comitia venire, per consiliarios & epistolas denuò te solicitarunt Augustæ: tu verò, quamobrem in eum esses commotior, neque liberare posses, rescribens, à nexu, quo captiui filijs deuincti sunt, liberos pronunciasti. Quapropter denuò te statuerunt interpellandum: & erant quidem ipsimet venturi, sed nosti, quemadmodũ vterque bello Magdeburgico fuerit, & Brandeburgicus quidem etiam valetudine detentus: itaque per nos illud confici voluerunt. Et primò quidem, cùm velles, vt sine conditione sese tibi permitteret * Lantgrauius, illi per Atrebatensem episcopũ, quid tuæ esset mentis, acceperunt, hoc nimirum, vt conditiones abs te propositas, & ipsis communicatas reciperet atque seruaret. Iam, si persuadendum erat, vt ad hunc modum sese dederet, necesse profectò fuit illi ostendere, futurum, vt neq; sisteretur captiuus, nec amplius, quàm in pacis formula perscriptum erat, grauaretur. Sic igitur ei cauerunt principes.* quod etiam consiliarij tui satis intellexerunt: & cùm ille quædam eius formulæ capita sibi declarari, simulque, ne supra diem sextum retineretur in eo negocio, peteret, & ad Atrebatensem hoc esset perlatum, non ei denegatum fuit, & in cæteris etiam, principes, magna ex parte, quod

[Right margin notes:]
1551
Pag. 714.
Legati Mauricij & Brandeb. ad Cæsarem de liberatione Lãtgrauij.
Pag. 724.
Pag. 585. 596. 598.
Pag. 581.
Pag. 580.
Pag. 581.

1551 volebant, impetrarunt. Et quanquam in hac ipsa tractatione non eodem modo res intellecta fuit, ità quidem, vt ille, cùm venisset, præter fidem ab ipsis * datam, custodiæ traderetur, te tamen Cæsar nunquã illi hoc nomine incusarunt, neq; super eo tecũ etiã discepta runt, eò quòd cum tuis consiliarijs tantùm egerant, tecum verò nihil, nisi tunc, cùm Lantgrauius aduẽtaret, & ipsis, * vt Numburgũ ad se venirent, nunciasset. Tunc enim te conuenerunt ipsum, & propositas conditiones ei persuasisse, iamque illum abesse non procul, seque obuiam ituros ei, si modò ferre posses, dicebant; & quoniam ipsorum secutus fidem eò veniret, ne præter formulam transactionis vllo modo grauaretur, orabant: quod quidem cùm ipse tu liberaliter eis reciperes, profecti, Halam * illum adunxerunt. In actione verò postrema, detentionis atq; custodiæ nulla fuit facta mẽtio quod tuos etiam homines posse testificari putant, nimirum, Atrebatensem episcopum, qui cum solo res ipsis fuit, & Seldum, quẽ ille nonnunquam adhibuit. Etenim, post admissas conditiones, & supplicem deprecationem, omninò fore credebant principes, vt statim ille dimitteretur, idque multis de causis ità putabant. primùm, quia detentionis, quod est præcipuum eius formulæ caput, & a Lantgrauio diligenter hauddubiè præ cæteris animaduersum atque ponderatum, consiliarij tui non meminerunt: deinde, quòd in formula pacis multa continentur, quæ non possint à principe captiuo, sed à libero solùm præstari: postea, quòd cum factus esset supplex, culpam ei condonabas, * & proscriptionem aboliturum, ac reconciliationis diploma te daturum ei promittebas: adhæc, quòd fideiussionem illorum habebas ratam, qua cautum est, vt si pacta non seruet, populus eum tibi captiuum sistat, & fideiussores armis ad officium cogant. Hæc omnia certè nullius erant vsus, & omninò superflua, si quidem copore suo daturum illum esse pœnam existimassent. Cùm autem eius rei nulla ipsis incideret cogitatio, nec tui etiam consiliarij meminissent, hac fiducia illum accersiuerunt, &, si quid ei præterea cõtingeret, * sistere se filijs ipsius, & eandem velle subire, quam ipse, fortunam, spondebant. Hæc ipsorum fuit mens atque sententia, quæ confirmata fuit etiam, cùm post deprecationem dux Albanus ipsos atque Lantgrauium ad cœnam * inuitaret. hanc nimirum inuitationem & hospitalitatem, illi, pro more principum & Germaniæ consuetudine, non sic interpretari potuerunt, vt ille, in ædes Albani, tanquàm in carcerem iret, ipsi verò comitarentur eum illuc atque deducerent, etenim, si vel minima fuisset eius rei suspitio, quis credat hoc fuisse facturos? Cùm enim sint Imperij principes, & quidem electores, honestissimis procreati familijs, minimè suam operam huc erant cõmodaturi, videlicet, vt illustri loco natum principem, eumque cognatum ac necessarium suum, in eiusmodi prolectarent angustias,

Pag. 581.
Pag. 585.
Pag. 583.
Pag. 584.
Pag. 584. 588.
Pag. 584.
Pag. 585.

& ipsimet veluti captiuum sisterent. Sed neque resciuerunt ea de re quicquam, nisi post cœnam: tunc primùm enim dicebat eis Albanus, in arce, tanquam in custodia, illi manendum esse. Verùm vtcuncque sit, optimo animo rem egerunt, vt initiò quoque diximus: & quia fidem ei suam *obstrinxerunt, intelligis facile, si quidem post tam crebram interpellationem, adhibitamque cautionem diutius ille detineatur, quàm hoc sit ipsis & eorum quoque liberis atque propinquis graue futurum & incommodum: vides etiam potentissime Cæsar, cum sis editus Germano sanguine, quia captiui principis filij suum ius vrgent, & illis, vt se sistant iuxta formulam obligationis, insistant, quid ipsos honoris & existimationis tuendæ causa facere conueniat, pro vetusto & recepto Germanicæ nobilitatis more, quanque nullam sint ad reliquos principes habituri excusationem, etiamsi vel citandi facultas, ijs, vel obligationis diploma, quod habent, eripiatur. Quòd si fortè Lantgrauius, qui neque pacto neque fide data, sed ea, quam diximus, occasione captiuus detinetur, tædio quodam & impatientia tam diuturnæ custodiæ, rationem aliquam consequendæ libertatis *inijt, & si quid eius administri fortè tentarunt in custodes, orant principes, ne sit hoc ipsis fraudi: verùm, quia propter obligationem in summis positi sunt angustijs, è quibus tu solus, post immortalem Deum, ipsos eripere potes, quia tibi constat, quomodo in hos scopulos impegerint, quia de ipsorum erga te studio, fidelitate atque officio compertum habes, quando nimirum rebus tuis aduersis, fortunas omneis vitam atque sanguinem pro tuis commodis impenderunt, maiorum secuti vestigia, summopere & vehementer obtestantur, vt ipsis, dimisso captiuo, subuenias, in eoque, non tam ad Lantgrauij factum, quàm ad ipsos, qui te maximopere colunt, respicias. præsertim, cùm ex eorum familijs non pauci, pro tuis maioribus, & Austriaca Burgundicaque domo, nulli suo vel sumptui vel periculo pepercerint. Et si fortè metuis, ne liber factus, à conuentione discedat, non te latet Cæsar, cùm in eum casum res deuenerit, quid nobilitas & populus Hessicus, per iusiurandum, quid principes tibi per fideiussionem promiserint. Quòd si verò cautionem ampliorem requiris, & iam antea tibi non semel eam detulerunt, & nunc quoque deferunt, & nobis agendi super eo potestatem fecerunt. In conditionibus *etiam, quæ quidem impleri statim potuerunt, nihil esse putant quod desideretur: quò minus autē arces non ità repente dirutæ sint, si causam rectè scias, non dubitant, quin hoc nomine captiui filios sis habiturus purgatos: dinde, si quid præterea desit, operam omnem daturi sunt, vt tibi satisfiat. Quapropter, si quid vnquam vel ipsi vel patres ipsorum & aui fecerunt, quod vel tibi, vel Maximiliano Cæsari, cæterisque tuis maioribus gratum fuit, aut si quid in posterum ab illis

1551

Pag. 581.

Pag. 690.

Pag. 596.

1551 effici posse putas atque præstari, quod tibi gratũ sit atq; iucundũ, etiam atq; etiam orant, vt eius rei fructum aliquem ipsos iam percipere patiaris, & spem illam atque pollicitationem, quæ primùm Halæ,* postea Numburgi, tandem etiam Augustæ illis abs te facta fuit, apparere facias, quò te videlicet tantò maiori studio deinceps & alacritate colant, suamq; fidem & operam, quam tibi impenderunt, bene collocatam & amplè remuneratam esse, gloriari possint. Etenim, si secus fiat, & si iam nihil impetrent, æstimare potes, maxime Cæsar, quæ secutura sint incommoda, cùm illi sistere se, suamque demonstrare cogentur innocentiam. Sed omninò sperant futurum, vt suis precibus locum relinquas. id certè pro summo sunt habituri beneficio, & tum ipsi tum Lantgrauius vnà cum filijs & propinquis omnibus, vt gratiam tibi referre possint, semper elaborabunt. Et quoniam ad eorum existimationem ea res tantopere pertinet, alios quoque principes, vt vnà secum intercedant, solicitarunt, quorum hic vides legatos: hoc autem eò fecerunt, vt quod, ipsi nondum apud te precibus, internuncijs atque scriptis efficere potuerunt, hoc isti sua quadam commendatione atque gratia perficerent, & vt in eam partem accipias, orant. Cùm hæc essent locuti, Ferdinandi Romanorum regis, Alberti Bauariæ ducis, & Luneburgensium fratrum literas, pro Lantgrauio scriptas, ei tradunt. Qui verò per legatos intercedebant, hi erant principes, Fridericus Palatinus elector, Vuolfgangus Bipontinus, Ioannes Marchio Brandeburgicus, Henricus & Ioannes Albertus, Megelburgij duces, Ernestus Marchio Badensis, Christophorus dux Vuirtembergicus. horum legati, statim ab ea, quam recitauimus, oratione, cùm suæ missionis exhibuissent testimonium, Mauricius, inquiunt, & Brandeburgicus, electores, cùm propter Lantgrauij detentionem, in magnis esse difficultatibus, & pro illo sese tibi velle supplicare, dicerent, clementissime Cæsar, principes nostros orarunt, vt vnà secum intercederent, quò plus & commendationis & ponderis haberet actio. quod quidem officium, illis, in re tam æqua, propter summam inter ipsos necessitudinem atque coniunctionem, non potuerunt denegare. Cùm ergò sic res habeat, vt ex vtriusque legatis abunde satis iam auditum est: & quia si diutius ille detineatur, summo fit hoc ipsorum, qui fidem ei suam interposuerunt, incommodo futurum & obtrectatione: principes, à quibus legati sumus, vt hæc omnia diligenter expendas, orant & obsecrant. Etenim, vt illorum dignitas, honos, fama denique conseruetur, sua quoque plurimùm interesse putant, neque grauius quid eis accidere possit, quàm illorum existimationi maculam aliquam aspergi. quod quidem omninò futurum est, nisi captiuus liberetur. Vt igitur hæ preces ac intercessiones apud te valeant, & ille quàmprimùm dimittatur, vehementer orant,

Pag. 584. 586.

Principum pro Lantgrauio intercedentiũ nomina.

Oratio legatorũ Principum Germanorum.

1551

præsertim, cùm & culpam agnouerit, & supplex etiam sit deprecatus, & multo iam tempore captiuus detineatur, inprimis verò, quia duorum electorum summa necessitas ita postulat. qui quum optima fide rem agerent, tibique gratificari vellent, in has deuenerunt angustias. Quòd etiamsi fortè in ipsa tractatione commissus est aliquis error, neque rectè quædam intellecta fuerunt, tuæ tamen clementiæ congruum est atque decorum, vt æquitatem summo iuri præferas, neque tam ad captiuum, quàm ad electorum ineuitabilem necessitatem respicias, & liberaliter cum ipsis agàs, maiorum exemplo, quibus principum Imperij dignitas curæ semper magnopere fuit. hoc videlicet & tibi gloriosum erit apud omneis, & ipsos etiam, vt summam fidem & amorem tibi præstent, & omnia tui causa velint, magis excitabit. Daniæ quoque rex, missis legatis, in eandem ferè sententiam intercedit. Cæsar interiectis aliquot diebus respondet. quia negocium sit arduum, & deliberationem postulet, deque Mauricio sit interim apud se facta mentio, quasi grauibus alijs de causis breui sit ad se venturus, ità quidem, vt datis ad eum literis, illum indies expectet, ideò se, quòd illo præsente rem commodissimè tractari posse putet, eousque velle differre: ad ipsos verò quod attinet, licere, domum, & ad suos reuertantur principes, eisque suo nomine dicant, intercessionis futurum sese memorem, & ita rem acturum, vt intelligere possint, ipsorum commendationem non paruum apud se pondus habuisse. Non multò pòst, venit ad Mauricium, Lantgrauij filius, natu maximus, Gulielmus: & quoniam intercessionis futuræ * spem sibi fecerit, & verò menses nunc aliquot exierint, postquam legati sint iter ingressi, quid actum sit, exquirit. Ille, quòd legati Danici paulò serius, & tunc primum aduenerint, cùm Augusta Cæsar Oenipontem peteret, moram interuenisse: deinde, quid Cæsar responderit, ostendit: & quia colloquium suum expetat, eoque rem differat, & si graue sibi sit excedere finibus hoc in tempore, tamen, quòd ista causa vehementer & inprimis afficiatur, constituisse proficisci dicit, acceptis primùm ab eo literis. Tum alter, incertum ac dubium esse responsum: neque se videre quid sit expectandum: parentis interea miserabilem esse fortunam, qui mœrore contabescat, & squalore carceris: ei nulla se posse ratione deesse, tum ex officio, tum etiam promisso: det igitur operam & efficiat, vt intra definitum tempus, & breue quidem, aperte respondeatur: id si non fiat, non esse, quòd vel ipse vel Brandeburgicus molestè ferant, si citentur,* & sistere sese iubeantur: quod de sua profectione dixerit, velle se cogitare amplius: nec enim scire, quàm sit ei consultum. Agebantur hæc autem ad speciem, consiliarijs nonnullis adhibitis, quos instituti

Daniæ regis pro Lantgrauio intercessio.

Cæsaris ad intercessores respōsio.

Maurici & Gulielmi F. Lantgrauij colloquiū.

Pag. 691.

Citati, pag. 760.

1551 tuti consilijque sui minimè conscios esse volebat Mauricius. nam à quo primùm tempore cum Hedecco rem tractare cœpit, quod fuit, * quum eius copiarum partem aliquam ad se traduceret, sicut libro superiori docuimus, vix vlli suorum aliquid eius rei communicabat, ità quidem, vt quid Gallicus legatus Fraxineus * eò venisset aut ageret, ex ipsis nemo compertum haberet. hoc igitur Cæsaris accepto responso, statim ad gerendum bellum animũ adiecit, & anni solùm tempus expectabat idoneum.

Pag. 689.

Pag. 724.

De thematis * illis cœptum est disputari Decembris die septimo. Maximilianus verò sexta pòst die, qui solstitij dies erat hyberni, Tridentum ingressus cum vxore ac liberis, à legato pontificio, ab Hispanis, Italis, ac nonnullis etiam Germanis episcopis, non tamen electoribus, excipitur. Elephantum adducebat ex Hispanijs, Indicum, Lusitaniæ regis donum, animal, non sæpe visum in Germania. Postridie quàm venit, fortè disserebat is, quem suprà * dixi, Ioannes Gropperus, & cùm incaluisset, grauiter in Melanchthonem atque Bucerum, licet mortuum, inuectus, acerbissimum vtrique conuicium fecit, homo videlicet Germanus, cùm Hispani multò essent & Itali temperantiores. quod ipsum contra decretum * erat Imperij, contraque legem ab ipsismet latam, vt videlicet omni semoto affectu, & sine conuicio res ageretur. Proinde, diebus aliquot pòst, Argentinensis, per occasionem colloquij meminit eius apud Pictauium, & tantùm illis licere atque permitti, queritur. Ille, inuitissimis ipsis atque patribus ea fieri, grauissimeque monitos esse dicebat, vt abstineant: & quanquam aduersariorum exemplo lacessiti forsan istud faciant, qui multis nunc annis in hoc genere dominentur, se tamen daturos operam, ne post hac fiat: Cæsarem etiam nolle cuiquam offensionis vllam præberi causam: idem quoque iudicium atque voluntatem esse patrum.

Pag. 727.
Maximil. Tridenti honorificè exceptus. De eo vide sup. pag. 724. 726.

Pag. 715.
Gropperi in conuitijs immodestia.

Pag. 487.

Ad decimum octauum Decembris diem, episcopus Varadiensis, Dalmata, nuper factus cardinalis, * è medio tollitur, ob suspitionem societatis Turcicæ, domi suæ confossus. Eius cædis author fuit Ioannes Baptista Castaldus, Italus, quem Cæsar iam antè in Vngariam miserat, vt Ferdinandum regem ope consilioque iuuaret: aderat quoque Sfortia Palauicinus. Vbi de cæde pontifex accepit, negocium dat nonnullis, qui rem cognoscant, simul ijs, quos dixi, sacris interdicit. Vxor vidua Ioannis Vayuodæ, cùm Transsyluaniam ægrè se posse tueri videret, pacta cum Ferdinando rege, summam administrationis ei permiserat, & traditis ornamentis insignibusque regni, in Poloniam redierat. hac ergò ratione totam penè Transsyluaniam Ferdinandus occupat, adiutore Varadiensi: sed quia pòst ille noua consilia moliri visus est, & dominatum affectare, capitis adijt discrimen.

Episc. Varadiens. trucidatus in Hungaria.
Pag. 720.

Ferdinandus Transsyluaniã potitur.

De

De ministris ecclesiæ pulsis Augusta, libro superiori *diximus: erant ergò plæraque templa deserta, non absque magna ciuium offensione, qui senatum eius rei putabant authorem fuisse Cæsari. Cùm ergò metus esset, ne quandò prorumperet hic æstus, tandem, vbi diu multumque perquisiuissent, inuentus est Caspar Huberinus, qui doctrinæ formulam, à Cæsare præscriptam profiteretur. huius extant aliquot de religione libelli, valde quidem probati semper, & à Luthero etiam commendati: cur autē mutata voluntate deflexerit, affirmare non possum. Is, cùm venisset Augustam, non quidem statim cœpit docere, quòd populi fremitum metueret, sed ad natalem Christi deinde fecit initium, obstupescentibus multis, qui libros eius antè legerant. 1551 *Pag. 709.* *Huberinus Interimista.*

Milites, tam illi, qui Magdeburgum oppugnarant, quàm qui defenderant, hyemabant per Turingiam & loca vicina, multumque damni dabant, præsertim ecclesiasticis, & in his quoque, Moguntino, cuius fines ad ea loca pertingunt. Eo commoti Moguntinus, Treuirensis, Coloniensis, & ille quidem, ob acceptum detrimentum, hi verò, quòd eum casum ad se quoque recidere posse videbant, statuerunt redire domum, missis ad Cæsarem ea de re literis & internuncijs. Cæsar autem, qui magnopere vellet continuari concilium, Ianuarij die tertio respondens, vestræ, inquit, literæ, scriptæ vigesimo primo die Decembris, redditæ mihi sunt: & quia Francisco Toletano mandaueram, vt ijs de rebus, quas ad me perscribitis, vobiscum ageret, deinde, quòd Atrebatensis episcopus vestro hic procuratori quædam eius generis meo nomine explicasset, satisfactum vobis esse putabam: sed quoniam te Moguntine, audio, teque Treuerice, propter excitatum rumorem minus iucundum, constituisse redire domum, scripto vos commonendos esse duxi, ne per omnia fidem habeatis ijs, quæ fortè nunciantur. Nam etsi de nouis & occultis consilijs per Hessiam, rumor iam aliquandiu fuit, quasi ferendum sit, ne quis ibi fiat militum concursus tamen ad me defertur, si quid sit, paucorum hunc esse conatum, quem maior etiam pars improbet: quò magis credendum est, fore, vt illi ipsi sint memores non iurisiurandi solùm atque fidei, qua sunt mihi deuincti, verumetiam officij, quod tum mihi tùm reipublicæ debent, neque rebus incertis confisi, tantum in se periculum recipiant. Adhæc, missis internuncijs ad finitimos omneis principes, ordines atque ciuitates, diligenter inuestigaui, quid rei sit, & quid singuli moliantur: sed officiosos omneis & obsequentes reperi. nam sanè causam nullam offensionis cuiquam dedi. De Mauricio quidem multa fuit etiam fama nunc aliquandiu, quæ fortassis originem inde habet, quòd earum copiarum, quæ post deditionem Magdeburgicam collectæ, damnum alicubi dederunt, dux ipse fuerit antea: sed ille, missis ad me literis non ità pri- *Milites Magdeburgici Moguntino negotium facessunt.* *Literæ electorū Spiritualiū ad Cæsarem.* *Cæsaris respōsio.* 1552

1552 pridem, & legatis etiam, omne studium pollicetur: & hoc ipso
Vt fit.pag.seq. tempore, duo quidam eius legati * cras hinc Tridentum ibunt, concilij causa. nunciauit præterea, se grauibus & necessarijs quibusdam de rebus ad me venturum, & certis indicijs cognoui, fore, vt hodie vel cras ad summum Magdeburgo profectus, iter suscipiat: denique, tàm prolixè & amplè de suis officijs mihi pollicetur, vt nihil ab eo, nisi præclarum expectare debeam, si modò fides vlla superest adhuc in rebus humanis. Et quum genere sit atque origine, Germanus, adduci non possum, vt tàm sinistra eum agitare consilia credam. Ad copias autem illas quod attinet, delatæ mihi sunt quidem multorum querimoniæ, ac soliciti sunt ordines quidam, ne promotis castris maiorem illæ calamitatem faciant: sed postea, quàm intellexi, propter non soluta stipendia, concursum atque vim ab illis fieri, missis legatis atque præfectis mandaui, darent operam, vt quocunque modo conflata pecunia, illis persolueretur: nec id modò, sed ad Mauricium quoque datis literis, pro ea pecunia, quæ deberetur, fidem ei meam obstrinxi, modò miles dimitteretur. & id quidem feci, non quòd tenerer, sed quia Germaniæ tranquillitatem inprimis amo. Nunc igitur singulis ferè momentis expecto, dum id fiat, & planè futurum puto, vt sine cuiusquam detrimento dilapsis illis, motus hic atque turba sedetur. Si verò, solutione facta, copiæ non dimittentur, tùm facilè intelligi proterit, aliud subesse consilium: tunc etiam aliæ nobis erunt ineundæ rationes, de quibus & hoc tempore cogito. Iam, ad cæteros rumores quod attinet, qui crebri quidem, sed dubij tamen & penè contrarij ad me deferuntur, eos omneis magna sui parte ab aduersarijs nostris fingi, & pro ipsorum antiqua consuetudine atque leuitate disseminari puto, concilij & pacis Germaniæ turbandæ causa: sed beneficio Dei futurum esse confido, vt hæc clandestina consilia tandem & patefiant, & eum habeant, quem merentur, exitum. Etenim, post deditum Magdeburgum * pacata sunt omnia per Germaniam, & ità beneuolè sese gerunt ac obsequenter erga me principes omnes ac ordines, vt planè non reperiam, quæ possit aut debeat vllius noui motus excogitari vel obduci causa. Non sum equidem ignarus, vigilandum, & hoc præsertim tempore, atque in his exterarum gentium motibus, nullam esse, vel minimi periculi suspitionem, negligendam: deinde, non sum ità vel incogitans vel indiligens, vt aure surda prætermittam ea quæ deferuntur. nam omnibus penè locis habeo, qui de singulis rebus inquirant, in eoque nulli neque sumptui neque labori parco: verùntamen, vt ad leuem quanque auditionem de summa rei statim decernatur, intelligitis ipsi pro vestra prudentia, quàm id non sit consultum. Vt autem concilium deseratis, nisi maxima quæpiam vrgeat necessitas, minimè omnium committendum esse vi-

Pag. 729.

se vi-

...uidetur. Cùm enim in vestra præsentia permagnum sit positum momentum, metus est, ne vestra discessione non modò dissipetur concilium, sed ipsa quoque religio prorsus intereat, in qua nimirùm & communis hominum salus, & vestra priuatim est omnis collocata fortuna. Quod cùm ità sit, abs te Moguntine atque etiam Treuerice, maiorem in modum peto, vt mutato consilio nondum suscipiatis iter: te verò, Coloniensis archiepiscope, qui profectionem non sic vrges, vt in eo permaneas, etiam atque etiam moneo: communiter autem vos adhortor omneis, vt qui præcipuum inter ordines Imperij locum obtinetis, ope consilioque iuuetis alter alterum, & fraternum inuicem amorem atque beneuolentiam præstetis. Interim ego pro republica diligenter excubabo, & quantum ingenio possum atque facultatibus, conabor, quod erit fortè natum incendium, tempestiuè restinguere, vt ciuilibus malis oppressis, & auctis viribus, externum bellum eò facilius defendi possit, vtque vobis liceat, finibus vestris pacatis, & recuperata tranquillitate, reipublicæ Christianæ negocijs omninò vacare. Nihilo secius tamen author vobis esse velim, vt, quos domi reliquistis, consiliarij atque præfecti, rebus omnibus prouideant, ne quid præter expectationem accidat, vtque cum finitimis, de quorum fide non dubitabunt, consilia conferant. In eo, si quid etiam ego vobis commodare possim, libenter faciam: vt si quis fortè motus erit, quod minimè tamen arbitror, tantò sitis in omnem casum paratiores. Et quia non ità longum est inter nos interuallum, erit pergratum, si, quibus de rebus ad vos in posterum deferetur, eas res mihi perscripseritis. idem ego faciam, & quicquid ad vos atque rempublicam pertinere putabo, vobis impertiar, &, quod sæpe sum aliâs pollicitus, omnem tutelam atque patrocinium præstabo. Paucis ante diebus, Tridentum redierat Monfortus: adeunt igitur eum Vuirtembergici, & quemadmodum per cardinalem atq; Toletanum nihil adhuc * effecerint, demonstrant: & quoniam ipse cum collegis vicem ibi Cæsaris gerat, sui principis postulata petunt audiri. Cùm autem ne tunc quidem satis commodè responderetur, illi, re propè desperata, domum cogitabant. quod quidē princeps nuper iusserat, si fortè longius ducerentur. Argentinēsis quoq; Monforto suę legationis causam * exposuit, vt antea * Pictauio, atq; is etiā diplomatis exemplum sibi sumpsit. Iam autem desierant theologorum disputationes, & cōueniebant quotidie patres, vt peruestigatis omnium sententijs, decreta cōficerent, sicut antè docuimus. Et nationis quidem Germanicæ tres ad eam rem delecti fuerunt, Coloniensis, Viennensis, Numburgicus, is est Iulius * Pflugius. Dumque his illi rebus occupantur, & ad futurum consessum omnia comparant, septimo Ianuarij die veniunt eò legati Mauriciani, de quibus paulò antè * Cæsar perscripserat,

Vuirtembergicorum actio cum Monforto.
Pag.726.
Pag.726.
De quo pa.395. 582.
Pag.praeced.

Vuol-

1552 Vuolfius Colerus, Leonardus Badehornus iureconsultus. Eorum aduentu recreati fuerunt ij, quos diximus, episcopi, & Caesaris oratores inprimis; quòd iam de Mauricio, qui pacis consilia sequeretur, nihil amplius dubitandum crederent. Tertio die pòst, quàm venerunt, apud Caesaris oratores mandata sua proponunt. initiò commemorant, quemadmodum theologis venturis non satis idoneè cautū sit, * a concilio, & hanc esse causam, cùm princeps neminem miserit: optimè quidem ipsum erga rempublicam affici, & cupere vehementer aliquam iniri concordiae rationem: itaque decreuisse omninò mittere de suis, viros bonos & pacis amantes, neque dubitare, quin alij plaerique sint idem facturi: verùm, vt id fiat, haec ipsius esse postulata. primùm, vt ad formulam * decreti Basiliensis caueatur ijs, qui sint venturi, sicut Bohemis cautum sit olim: vt ab actione cessetur interea dum illi veniant: vt, cùm venerint, * anteacta omnia retractentur, & dies consessui designatus prorogetur: vt concilium habeatur, in quo nationes omnes atque populi conueniant: vt ne praesidis authoritatem sibi sumat pontifex, verùm concilio se summittat, & iusiurandum episcopis omnibus remittat, quò liberae sint omnium in conciliò voces, & minimè praepedita iudicia: haec etiam se, cùm visum fuerit, in coetu patrum velle copiosius explicare, ac petere, vt primo quoque tempore aliquid conficiatur: iam enim esse in via, & ad quadraginta circiter milliaria processisse theologos, & expectare modò, dum vocentur. fuit hoc Ianuarij die decimo. Illi, & de ipsorum aduentu laetari plurimùm, & ad patres omnia se relaturos dicebant. Caesari quoque rem totam nunciabant, qui demulcendi causa Mauricij, patribus author fuit atque suasor, vt ad eius postulata leniter & amicè responderent. Vuittembergicus etiā princeps, cùm antea certi nihil accepisset, vbi Mauricium eò misisse cognouit, mandabat suis, vt ad proximum vsque consessum permanerent, in eoque scriptum exhiberent. simul aliud quoddam scriptum, sed breue tamen, mittebat, eius propè sententiae, cuius erat postulatum Mauricianum, vt infrà * recitabimus: hoc etiam vnà cum doctrinae confessione pariter exhiberi volebat. Argentinensis erat iussus expectare, donec aut Mauriciani venirent, aut non esse venturos, planè constaret. Cùm ergò venissent, suae legationis causam cōmunicat: & quis esset rerum status, demonstrat, & ab ipsis inuicem, quid haberent mandati, cognoscit. Idem faciunt Vuirtembergici, & communis erat omnium actio: quam tamen illi, quòd seriò venissent, cumprimis vrgebant, ideoque treis archiepiscopos electores, & cardinalem Tridentinum, Mauricio valde familiarem, & Caesaris oratores diligenter orabant, vti reipublicae causa & beneuolos in eo sese praeberent, & reliquis etiam patribus persuaderent. Nam ex legatis nemo Crescentium * aut eius adijt collegas, ne quid eis tribue-

Mauricij legati ad concilium veniunt.

Mandatum suum aperiunt, Pag. 719.

Vt petierat, pag. 707. 708.

Prout pag. 782.

Pag. 739.

Protestantium legatorum sedulitas in concilio.

Qui pontif. nomine cocilio praerat, pag. 710.

1552

educere viderentur: sed, quoniam vt Cæsari mos gereretur, & Imperij decreto satisfieret, missi fuerant, idcircò ipsius oratoribus, qui summus esset ac præcipuus magistratus, vt intercessoribus vtebantur. Et hoc quidem tempore nuncius adferebatur, paucis à diebus ad Cæsarem esse venturum Mauricium: quò magis omnium erat erecta spes ac propensa voluntas.

Is, quem suprà * diximus Angliæ regis auunculus, hoc mense, Londini fuit securi percussus, & cum eo quidam familiares. quin hoc Northumbriæ ducis impulsu fieret, nemo dubitabat. qui erant prudentiores, iam tunc incipiebant metuere optimo regi, quem, sublatis propinquis, periculo magis expositum & insidijs esse videbant. nam extincto Somerseto, Northumbrius nouos regi dabat cubicularios, & in his quidem suos liberos atque propinquos.

Pag. 720. *Protector Angliæ securi percussus.*

Cùm iam futuri consessus immineret dies, Cæsaris oratores, vocatis ad se Mauricij legatis, exponunt, quid in ipsorum causa cum patribus egerint: impetrasse qualem optarint, fidei publicæ cautionem: intermitti quoque actionem, & extractum iri, dum illi veniant & adesse possint: quòd non omnes eò nationes atque populi conueniant, id à patribus non posse præstari: concilium esse legitimè indictum: etiamsi non omnes veniant, nihilo tamen minus dignitatem ei suam constare: vt decreta facta retractentur, considerent ipsi, quàm id non deceat: pertinere enim ad dedecus & infamiam tanti conuentus: veniant modò theologi: fore vt & de rebus omnibus audiantur, & humanissimè tractentur: si quid autem offendat aut iniquius fiat, si prægrauari sese videant, habere ipsos liberam discedendi, cùm volent, facultatem: petere se maiorem in modum, vt temporibus aliquid tribuant, nec omnia sibi velint hoc vno momento concedi: cùm ad actionem ventum fuerit, tunc plæraque posse per occasionem obtineri, quæ nunc duriora videantur: patres admodũ esse cupidos emendationis, neq; defuturos etiã officio, & admodum expetere theologorũ aduentum, quibus omnem beneuolentiam atque fidem sint præstituri, & habere quæ proponant, magni quidẽ momenti, & cupere ab illis initiũ fieri, quo per hanc occasionẽ & ipsi prodeant: quòd etiam de submissione pontificis petant, orare, vt sint in eo remissiores videre ac intelligere patres, non esse nihil, quod in eo fastigio & reprehendi possit & corrigi debeat: sed tamen subtili quadam ratione progrediendum: Cæsaris hanc esse mentem ac voluntatem, vt omnia ritè fiant atque legitimè: quàm molliter autem quanque dissimulanter cum pontificis legatis agendum sit, experiri sese quotidie: nimirùm dexteritatem in eo singularem adhibendam, & arte tractandos: acquiescant igitur ijs, quæ modò concedantur, quæ sanè magno suo labore sint impetrata, dentque operam, vt theologi accelerent: se tum publi-

Cæsarianorũ legatorũ cũ Mauricianis actio.

1552 co tùm priuato nomine nihil prætermissuros officij. simul tradunt eis, cùm hucusque peruentum erat, cautionis publicæ formulam: iubent legi, posteaque remitti. fuit hoc Ianuarij die vigesimo secundo, mane. Cunque sic illos dimitterent, eodem propè vestigio Vuirtembergicos euocant, & primò quidem, de superiori tempore excusant, propter grauissimas patrum occupationes: iam verò si quid habeant, suam eis operam esse paratam. Illi, iampridem habere se, quæ proponant, & cupere quamprimùm admitti, dicebant. ijs dimissis, Argentinensem accersunt, & in eandem ferè sententiam agunt. Is, quamobrem esset missus, breuiter explicabat, propter Toletanum, cui nondum erat locutus: in præsentia quidem nihil habere se quod proponat amplius, & à suis expectare literas. nam statim atque Mauriciani venissent, cuiusmodi ipsorum esset mandatum, rescribere, & quid præterea senatus fieri vellet, iussus erat expectare. sed interim orabat, quibus de rebus ad ipsos retulissent Mauriciani, in ijs ità sese gerant, vt statim ad actionem publicam deueniatur. Illi, cum Mauricianis, cunque Vuirtembergicis tractare se quædam dicebant: vbi quid perfectum fuerit, communicaturos, vt suis denunciet: se quidem vehementer optare concordiam: Cæsaris etiam cogitationes omneis atque studium eò referri: cupere admodum, vt instituatur actio, neque dubitare, quin honestissimo conatui sit adfuturus Deus. His ità confectis, Mauriciani simul & Vuirtembergici & Argentinensis, communicato consilio, eius, quam acceperant, cautionis formulam simul expendunt. Et quia Basiliensis decreti singula capita iam antè descripserant, vt essent in conspectu, ea præsertim, in quibus momenta rerum posita sunt, non erat eis difficile, quibus locis hoc ab illo dissideret, mox animaduertere. cùm ergò percurrissent, ilicò deprehendunt præcipua loca partim esse mutata, partim omissa. Nam in ea, quæ Bohemis olim data fuit, cautione, hæc insunt inter alia. vt decidendi quoque facultatem habeant: vt sacra scriptura, & veteris ecclesiæ praxis, & concilia, & interpretes, cum scriptura sacra consentientes, in omni controuersia sint loco iudicis: vt ipsis domi liceat sua sacra perficere, ne quid in ipsorum doctrinæ contemptum aut vituperationem fiat. Ex ijs primum, tertium atque postremum erant omissa: quod secundo loco est, & præcipuum quidem, planè fuit mutatum. His animaduersis, nouam ipsi formulam conscribunt, Basiliensis decreti vestigia secuti: sed interea chartam semel & iterum Toletanus per famulum repetebat, veritus, vt quidem apparebat, paulò maiorem diligentiam. Illi verò nihilo secius pergunt, & re demum perfecta, Mauriciani ad Toletanum redeunt, & callatione facta, quid in eo desiderent, ostendunt. Ibi tum ille cœpit molestè ferre & stomachari: cur enim eo non sint contenti, quod summa ipsorum diligentia sit magnoq; labore confe-

Mauricianis formula cautionis traditur.

Cautionis formula interuersa.

Basiliensis cautionis formula.

confectum? ijs qui venturi sint, abundè prospectum esse in omnem partem: hoc enim esse primum, in quo tutus itus atque reditus contineatur: cætera nihil eò conferre, sed ad agendi modum pertinere tantùm: id autem præsentibus theologis multò melius, quàm nunc, posse constitui. Respondent illi, non sibi licere fines excedere mandati, quod sit eiusmodi, ne diuersam à Basiliensi formulam accipiant. Biduo pòst, patres in domo legati pontificij, manè conueniunt omnes, vnaque Cæsaris oratores. hi Vuirtembergicos eò vocant, quod se facturos pridie dixerant. Introducti iubentur exponere mandata: cunque suæ legationis fidem, exhibito diplomate fecissent, præfati quædam, doctrinæ confessionem descriptam in medium proferunt, & scribæ concilij tradunt, vti fieri solet: venturos etiam à suo principe theologos dicebant, qui copiosius omnia tractent, verum his conditionibus. primùm, vt de partis vtriusque voluntate iudices idonei deligantur, qui theologorum actionem audiant, deq; rebus controuersis legitimè cognoscant: cùm enim suorum theologorum doctrinæ maximam partem pugnare princeps intelligat cum doctrina Romani pontificis & episcoporum, qui sint omnes pontifici multis modis deuincti, periniquum ei videri, contraque ius, eos, qui vel actoris vel rei personam sustinent, iudicandi potestatem sibi vendicare: deinde, in conuentibus Augustæ* sic esse decretum, vt continuetur cõcilium, & omnia piè rectéque fiant: hoc autem ità semper accepisse principem, quæ superioribus annis facta sint in concilio, non debere vim legis obtinere, sed inde ab initio repetenda esse omnia: cuius enim hoc esset iuris aut ordinis, cùm duo litigant, quod altero, legitima de causa nimirum absente, decretum sit, hoc velle firmum ac sacrosanctum esse? præterea, cùm non solùm in superiori, verumetiam in hoc ipso concilio multa sint facta decreta, sacris literis contraria, multi etiam veteres confirmati errores, quemadmodum demonstrari possit, petere principem, ne qua sit eorum authoritas, vtq; legitimæ cognitioni omnia deferantur. Ea ipsa capita, scripto comprehensa, cum doctrinæ confessione simul exhibebant. His ità peractis, respondetur. suo tempore, patres, quid sentiant, demonstraturos, atque ità illi dimittuntur. Eodem die sub vesperum vocati sunt ab ijs eundem in locum, Mauriciani. cùm venissent, oratione prolixa sui principis postulata recensent, in eundem modum, vt nuper* ad Cæsaris oratores: nisi quòd exitus erat neruosior. vbi hoc etiam dicebatur, eum, qui vulgò sit in pontificiorum templis, cultum & agendi modum, non esse veram religionem, sed fucum & vmbram religionis. Facto dicendi fine, hanc ipsam orationem, literis consignatam, ei, quem suprà dixi, scribæ permittunt. responsum fuit ijsdem verbis, vt antea Vuirtembergicis. Inter alia vehementer eos vrebat, quòd ipsorum religio tàm vili & despecto nomine circumscriberetur.

Margin notes: 1552 — *Vuirtembergicorum oratio ad patres Tridentinos, & doctrinæ confessio exhibita.* — *Pag. 595.* — *Confessio Vuirtembergica patribus exhibita.* — *Mauriciani legati a patribus vocati.* — *Pag. 736.*

1552 id postea cognitum est. Constituerant legati publico in consessu mandata sua proferre: hoc autem ne fieret, vt omninò futurū illi sciebant, priuatim fuerunt auditi. nam aut hoc erat necessariò faciundum, aut publicæ totum actioni permittendum. Doctrinæ confessionē, à Melanchthone conscriptam, vt antè * docuimus, attulerant illi quidem, sed cum eius rei mandatū nullum haberent, qua nescio de causa, non exhibuerunt.

Pag.706.

Postridie, qui fuit Ianuarij vigesimus quintus dies, fit consessus publicus, & ea, quam diximus, * pompa, legatus pōtificius in templum deducitur. Auctior tunc erat numerus militum, & hominum etiam turba frequentior ex diuersis locis, quòd valdè celebrē eius diei futuram putabant actionem. Finitis omnibus ceremonijs atque sacris, de suggestu recitatum fuit, protestantium causa rem omnem differri, * ad xix vsq; diem Martij, quem quidē ante diē tempestiuè sint adfuturi, quò sua proponant: amanter hoc eis concedi, & confidere synodum, fore, vt non fidei catholicæ pertinaciter oppugnandæ, sed veritatis cognoscendæ studio, veniant, & ecclesiæ decretis atque disciplinæ demum acquiescant atq; pareant: ampliori quoque formula * cautum esse illis, ne quid omninò desiderari possit: adhæc, in proximo consessu, de matrimonij sacramento tractandum esse. Tertio pòst die, cum nihil prodiret, Mauriciani atq; socij petebant à Toletano, qui cum fortè prandebant, eius, quæ fuisset pronunciata, cautionis exemplum: benignè quidem ille, sed cùm alterum iam triduum exisset, Argentinensis, reliquorū hortatu Pictauium adit: queritur hunc sextum esse diem, quo nihil accipiant: longiorem prius interuenisse moram, quòd non satis idoneè cautum esset, nunc denuò tempus extrahi: theologos autem non antè venturos esse, quàm ipsorum magistratui de cautione satisfactum sit. Ille, nulla sua culpa fieri dicebat, & mirari, quid Toletanus ità cunctetur, qui principem inter ipsos locum obtineat: se iam iturum ad hominem, neque dubitare, quin eo die res cōficiatur: quod ex eo cognouerit, renunciaturum. & simul egressus, illum adit. fuit hoc Ianuarij die penultima. Horis aliquot pòst, legati omnes iubentur in ædes Toletani venire: aderat etiā Monfortus. incipit Pictauius: & primò quidem interpositam moram excusat, de ipsorum deinde studio, deque Cæsaris præclara voluntate multa locutus, monet, vt primo quoque tempore theologi veniant. quòd quidem omninò futurum putent, accepta cautione. Cunq; hæc diceret, consurgit Toletanus, & cautionis exemplum, à scribis concilij subnotatum, singulis tradit. Illi secedunt, perlegunt, & quæ prius ante consessum emendauerant loca, deprehendūnt non esse mutata: redeunt igitur ad illos, deque eo queruntur, & quid in singulis requirant, ostendunt. Mauriciani etiam, quid patres ad ipsorum postulata respondeant, scire cupiunt. idem

Consessus Tridētinus xxv.
Pag.714.
Pag.745.
Pag.738.
Protestantiū legatorū actio cū Cæsarianis.
Cautionis formula datur nō mutata.

Vuir-

Vuirtembergici faciunt. Incipit denuo Pictauius, & ad cautionem quod attinet, respondet. quòd decidendi facultatem suis concedi postulent, præmaturè ab ipsis fieri: præsentibus theologis, & in opere ipso, multa fortè per occasionem posse tribui, quæ iam recusantur: quòd sacram scripturam solam velint esse iudicem omnis controuersiæ, neminem quidem repugnare, sed cum de scripturæ interpretatione lis oritur, cui potius credendum sit quàm concilio? scripturam esse rem inanimem atque mutam, sicut etiam sint reliquæ leges politicæ: iudicis autem accommodandam ei vocem, vt rectè percipiatur: eam sanè concilij esse vocem, & hunc morem inde ab apostolorum ætate semper obseruatum, rebus dubijs exortis: quòd domi sua velint tractare sacra, non quidem ipsis palàm concedi, sed tamen etiam non prohiberi: ne quid in ipsorum religionem atque doctrinam proteruius fiat, non esse quod vereantur, & seuerè prohibitum iri: nam & Cæsarem ità velle, & patres etiam verborum immodestiam omnem odisse: cunque pacis causa conueniatur, nulli fore suam impunitam proteruiam & intemperantiam. Ad ipsorum postulata eodem ferè modo respondent, vt nuper ante consessum, sicut suprà * diximus, actionem videlicet ipsorum gratia intermitti, & in aliud tempus produci: vt autem decreta facta repetantur, orare, ne velint hanc tantam maculam inurere tot viris præstantibus: fidem se interponere suam & spondere, cùm illi venerint, de rebus omnibus auditum iri: quòd pontificem in ordinem cogi, & iusiurandum remitti velint, quoniam hoc ad ipsum propriè pertineat, nihil à patribus decerni posse prius, quàm ad illum referatur: de Vuirtembergicis postulatis, quoniam sint eiusdem propè generis, eandem quoque patrum esse sententiam: obsecrare igitur, ne tantulis rebus impediri patiantur atque tolli tàm optatam rei sanctissimæ gerendæ occasionem, cuius hauddubiè fructum Europæ sint omnes percepturæ prouinciæ, sed dent operam, & suis omninò persuadeant, quò theologi quamprimum veniant: non posse maius in hoc tempore beneficium ipsos reipublicæ præstare. Multis inuicem commutatis verbis, cùm hoc legati potissimùm vrgerent, eos, qui litis alteram partem sustinent, de re controuersa velle iudicare, periniquum esse, tandem ità discedunt, cautionis exemplum non alia se lege suscipere, quàm vt ad magistratum quisque suum mittant, quod magna celeritate sint ilicò facturi, neque se defuturos negocio, quantum quidem ipsi possint, neque de illorum etiam aduentu desperare. Mauriciani formulam è vestigio mittunt & principi & theologis, quos tum Augustam peruenisse putabant: idem facit Argentinensis: Vuirtembergici suum exemplar ipsi deferunt, domum profecti calendis Februarij, permissu principis, qui non multò pòst, alios summisit, vt infrà dicemus.* Paulò ante hoc tempus, Noribergam à Mauricio vene-

1552

Pictauij ad legatorum postulata.

Quo loco pontificij scripturam habeant.

Pag. 738. 739. *Ad Maurician. aliorumq́ postulata responsum.*

Vuirtembergici legati à concilio discedunt.

Pag. 744.

1552 rant theologi,& in his Melanchthon,iussi expectare, dum fidei publicæ formulam Tridento mitterent legati: paucis verò pôst diebus,quàm eò venissent,iubētur,ne allata quidem formula progredi,verùm expectare,quid princeps egerit cum Cæsare.ad quem iturus dicebatur. Promulgatis in consessu decretis, themata solent tradi theologis,futuræ disputationis,vt supià *docuimus: verùm à proximo consessu planè fuit cessatum,cuius quidem rei non vna ferebatur causa. Peruulgatum tamen fuit, protestantium causa fieri. nam initio Februarij, cùm ex Mauricianis legatis alter, & Argentinensis,in vicinam Italiam atque Venetias essent expatiati per ocium, alter interea. qui prius Italiam viderat, per Cæsaris oratores egit,quoniam breui venturos putaret theologos, qui iam Vindelicorum Augustam opinione quidem sua,venissent, vt eousque differretur omnis actio,& tantulam moram patres leniter ferrent. Erat cum archiepiscopo Treuirensi theologus Dominicanus, Ambrosius Pelargus. is die quodam festo, qui tum erat septimus Februarij dies,euangelij locum illum explicans,qui est de zizania tritico permixta, tollendam esse zizaniam dicebat inter alia, quocunque modo, si tamen absque tritici detrimento fieri possit, accommodans orationem omnem ad hæreticos, qui zizaniæ verbo notarentur. Ad Mauricianum verò delatum fuit,acerbè illum in hæreticos inuectum, hoc etiam dixisse, nō esse fidem illis seruandam, quæ fortè data sit.Hic ergò, cum diligentius inquisisset, cardinalem Tridentinum, qui erat ibi cum imperio, & Cæsaris oratores adit, deque eo,quod audisset, queritur. Euocatus, ille, de hæreticis locutum se quidem in genere profitetur, eosque tollendos igni, ferro,laqueo,& quacunque demum ratione,si quidem absque maiori aliquo dispendio fieri possit atque tumultu: de fide autem eis nō seruanda,nullum fecisse verbum,& si fecisset, capitis incurrisse pœnam,ob violatum * concilij decretum. Posthæc,Mauricianum vocant,& illius recitata purgatione,iubent à patribus nihil nisi fidem atque candorem expectari: si quid etiam leuius effutiatur, quod tamen grauiter sit interdictum,non oportere eo commoueri. Num ei facta sit iniuria, nihil habeo comperti: nam ex auditoribus quidam interrogati, non idem dicebant. His ferè diebus literæ fuerunt allatæ Mauricij, datæ vltima Ianuarij die ijs literis nunciabat suis legatis,vt ea quæ nondum à patribus impetrassent, vrgerent: se iam in hoc esse totum, vt propediem ad Cæsarem contendat: tunc inter alia de his quoque rebus cum illo coràm esse acturum: fore etiam, vt vnà cum suis, aliquot præterea principum & ciuitatum legati atque theologi veniant: in his nominabat Pomeraniæ duces patrueles. Earum literarum exemplum, alter legatus, quoniam à profectione nondū redierat collega, Brixnam mittit ad cardinalem Tridentinum, qui nuper eò se receperat.nam is, quòd & Cæsaris

Saxonici theologi Noribergam veniunt profecturi ad concilium.

Pag.714.

Ambrosij Pelargi in protestantes amarulētia.

Querimonia Mauricij legati de petulatia Pelargi.

Pelargi apud Tridentinum purgatio.

Pag.486.487.

Literæ Mauricij ad suos legatos.

Cæsaris esset obseruantissimus, & Mauricium quoque plurimùm ob vitæ consuetudinem diligeret, & concilij progressum inprimis optaret, dissidium hoc gliscens, de quo multus erat sermo, grauiter ferebat. eaque fuerat legato causa mittendi literas, quibus ipsum recreari sciebat. Et ille quidem, ijs acceptis literis, cùm antea dubitaret, nunc demũ respirare se, ac bene incipere sperare, & vbi primùm Oenipontem Mauricius venerit, eò se quàmprimùm, aut etiam multò longinquius ad ipsum esse profecturum, legato rescripsit. Nam pro ea, quæ esset inter ipsos, amicitia & necessitudine, pacis consilia persuadere se illi posse credebat. Erant autem literæ Mauricij manu subscriptæ, ijsq; coniunctũ erat etiam mandati diploma, quod exhiberent, si res ità ferret. nam id antea neglectum fuerat. Non multò pòst, ad xvj Februarij diem, Treuirensis, reficiendi sui causa, Tridento discedit, domum versus. quod ei Cæsarẽ ità permisisse ferebant, vti quàm primùm per valetudinem posset, eò rediret: Pelargum tamen reliquit, vt actionibus interesset: abeuntem Moguntinus & Coloniensis per vnum & alterum milliare deducebant. deflexit autem ad læuam, neque per Oenipontem, vbi Cæsar erat, iter fecit. Paulò pòst plærique cœperunt mussare, concilium iri prorogatum, & Mauricium, facto cum Galliæ rege fœdere,* bellum in Cæsarem parare. Subobscurus quidem erat hic rumor initiò, sed inualescebat indies, ac silentio missus fuit ad Cæsarem Tridento quid de ipsius voluntate cognosceret. pòst etiam à Cæsare quidam huius rei causa venit eò. sed tegebantur omnia singulari studio. Altera die Martij qui tum erat cinerum dies, vt vulgò dicunt, legatus pontificius, ad valuas templorum adfixis chartis, peccatorum remissionem, indulgentias ipsi vocant, largitur omnibus in vniuersum, præsertim episcopis, oratoribus, theologis, qui vel confessi peccata, vel statuto tempore confessuri, certa templa Tridenti, præscriptis diebus adirent, & recitata quinquies precatione dominica, & salutatione, quam vocant, angelica, reliquisque precibus effusis, pro concordia principum, pro consensu ecclesiæ, & fœlici concilij progressu Deum orarent: hoc tantum beneficium, à Iulio tertio pontifice, qui de salute sit animarum solicitus, conferri, vt non minus Tridenti, quàm Romæ liceat illud consequi. frequentes ergò quotidie ad templa discurrunt episcopi & cæteri, præcipuè Hispani, dierum obseruato discrimine. nam aliquandò plus, aliquando minus temporis huic religioni dabant. In hoc tanto silentio, vt suprà dictum est, Pictauius, per colloquium rogatus ab Argentinensi, de rerum statu, vanum esse rumorem illum de prorogando concilio, & Cæsarem omninò velle progressionem fieri dicebat, & actionem continuari: quòd etiam plusculis iam diebus nihil actum sit, ipsorum gratia fieri, qui de theologorum aduentu spem fecissent. Erat

1552

Treuirensis præsul domum reuertit.

Belli in Cæsarẽ rumor.

Pag. 724.753. 755.

Indulgentiarũ promulgatio per legatum pontif.

1552 hoc initio ferè Martij, cùm sub exitum Februarij theologos Norimberga reuocasset Mauricius, qui sui ad Cæsarem aduentus excitata iampridem fama, cùm iter ingressus aliquousq; processerat, domū reuertit, & delectum * habere militū instituit, vt proximo libro dicemus. His rebus cognitis, cum crebri superuenirent alij post alios nuncij, neque iam vlla resideret amplius dubitatio, Moguntinus & Coloniensis, ad quem ex inferiori Germania multum erat nuper aduectum alimoniæ, magna celeritate comparatis equis, vndecima die Martij, prima luce discedunt, cùm legatus pontificius, * reliquis comitatus episcopis Italis & Hispanis, pridie, salutandi causa, sub vesperum ad ipsos venisset. Hoc ipso die venerunt à Vuirtembergico principe, Tridentum, noui legati, Vuernerus Munchingus, Hieronymus Gerardus, iureconsultus. hi postridie Cæsaris oratores adeunt, & exhibito mandati diplomate, responderi sibi petunt ad postulata sui principis, * exhibita patribus xxiiij die Ianuarij: theologos quoque paucis à diebus adfuturos dicunt, qui doctrinæ confessionem nuper oblatam consessui, copiosius exponant. Mirum hoc illis videbatur, qua nescio de causa, nisi quòd ex ipsis quidam aditer habuisse omnia parata, domumque cogitasse dicebatur, cui tunc necessariò manendum fuit, non absque fastidio. Responsum fuit, patribus rem esse communicandam, quod ab ijs accepeint, renunciaturos. Interea legati Mauriciani magnis erant in angustijs & solicitudine. nam & callidè rem egisse, & sui principis consiliorum esse conscij, & omnia simulasse putabantur: cùm interim ipsi, neque scire se quicquam eorum quæ domi gererentur, nec vllas etiam literas adferri confirmarent, & qua via domum redirent absque periculo, nescirent. Et quoniam augeri discrimen interposita mora videbant, xiiij die Martij, magno silētio, quum iam dilucesceret, abeunt, & Brixinam celeriter profecti, Tridentinū cardinalem, quid facto sit opus, consulunt. Tandem ex legatis alter, qui prius, quàm Tridentum veniret, diu commoratus fuerat Oeniponte, & sui principis nomine, cum reliquis, apud Cæsarem, pro Lantgrauio intercesserat, accepta, nisi fallor, fide publica, venit Oenipontē, & ad Cæsaris familiares sese purgat, neque rerum belli conscium fuisse docet, ità quidem, vt fidem eis faceret. inde domum contendit: alter verò per Carniam ingressus iter, ad suos reuertit. Moguntinus & Coloniensis, cùm Oeniponti iam appropinquarent, excepti honorificè fuerunt ab ijs, quos Cæsar obuiam eis miserat. in his fuit Atrebatensis episcopus. Cum Cæsare deinde diu multumq; soli collocuti, prosequuntur iter. nam celeritatem res postulabat. Sexto pòst die, quam Tridento Mauriciani discesserant, venerunt eò theologi, Vuittembergici quatuor, in ijsque Brentius, & Argentinenses duo. Monfortum ergò mox adeunt legati, & illos iam adesse dicunt nominatim, & orant, vt cum collegis det operam, quò

Pag. 753.

Moguntinus & Coloniensis archiepiscopi domū reuertunt.

Crescentius, pag. 910.

Legati Vuirtembergi ad concilium, de quib. pag. 742.

Pag. 739.

Mauriciani legati Tridento clam discedunt.

Vuirtēbergici et Argentinenses theologi Tridentum veniunt.

patres

patres ad postulata respondeant, & vt inchoëtur actio. Postridie, qui fuit Martij dies xix, & consessui publico designatus, vt suprà * dictum est, patres in pontificij legati domo conueniunt. Aderat Lusitaniæ regis orator, qui nuper eo venerat: & cùm suæ functionis fidem fecisset, more solenni receptus est à patribus & admissus: postea consessus publicus in calendas Maij dilatus fuit, nec aliud actũ est: & hæc quidem omnia, priuatim. Vuirtembergicus princeps, doctrinæ confessionem, à suis exhibitam, typis interim excudi iusserat, eiusque legati, quos dixi, pòst etiam theologi pauca quædam attulerant exemplaria, quæ nonnullis communicata, desiderabantur à multis. Legatus enim pontificius oblatum publicè scriptũ Ianuarij die xxiiij, vt suprà * diximus, ad se receperat, & vix paucis legendum permiserat. quod tum primùm innotuit, ità quidem, vt iam, cùm esset euulgatum, episcopi quidam Itali & Hispani ac theologi studiosè requirerent, quanquam fortasse non omnes eodem consilio. Legatus autem Crescentius, id ægrè ferens, Tridentinũ quendam, hominem doctum, professione medicum, increpabat, quòd id genus libellos dissemìnasset. Monfortus etiam ad Vuirtembergicos nihil dissimulans, ità ferè loquebatur, quasi contra fidei publicæ leges commissum esset: &, quibus publicè de periculo caueretur, eis etiam offensionem omnem fugiendam esse dicebat. Biduò post priuatam illam actionem in domo legati pontificij, Pictauius nunciat Argentinensi, de nocte, quum horis aliquot antea multus fuisset inter eos de inchoanda demum actione sermo, si quid per ipsum atque collegas vellent proponi patribus, in eo se non defuturos, ac simul horam constituit. Itaque postridie, qui fuit Martij dies xxij, legati Vuirtembergici & Argentinensis, in ædes Toletani veniunt. Vbi dicendi factum fuit initium à Pictauio, Vuirtembergici, quòd à suo statim aduentu petijssent, idem nunc etiam flagitare se dicebant, nimirum, vt ad postulata iampridem exhibita * respondeatur: eo facto, commodius ad reliqua posse fieri progressionem: cunque multis inuicem commutatis verbis facilè appareret, si in eo permaneretur, actionem impediri totam: legati, sic vt erant iussi, commemorant. Etsi quæ postularunt antea, non impetrent, tamen, vt constare possit atque videri, quantópere sit cupidus pacis atque concordiæ magistratus ipsorum, deinde, ne causæ tractatio longius proferatur, item, vt Cæsari mos geratur, & Imperij decreto satisfiat, admittere se theologos ad actionem publicam & exhibere, sui magistratus nomine, verùm ea lege tamen, vt sui iuris nihil hoc ipso concedant, & omnia sibi suisque salua velint & integra, quæ legibus & moribus & conuentus Augustani decretis consentiant. Eam protestationis formulam vbi pronunciarunt, scripto comprehensam illis tradunt, pòst diuertunt. vbi vocati redissent, illi factum collaudant, & agnoscere se di-

Margin notes: *Pag. 740.* · *Consessus in Kalend. Maij.* *pag. 752.* · *Confessio Vuirtembergensis ducis.* · *Pag. 739.* · *Vuirtembergicorum protestatio.* · *Pag. 739.*

1552 cunt, ipsos ad concordiam omninò spectare: quod cùm ità sit, proximam esse dicunt deliberationem de suscipiendæ tractationis modo: rogant, quæ sit ipsorum in eo sententia. Legati secedunt, & re deliberata, duas reperire se vias demonstrant. nimirùm, vt aut theologi super omnibus doctrinæ decretis in concilio factis audiantur, aut, vt in medio ponatur exhibita patribus, & nunc etiam euulgata typis, doctrinæ * confessio, eiusq; capita singula tractentur ordine: suos enim ideò venisse theologos, vt doctrinam eo libello cõprehensam copiosius explicent atque demonstrent, & ijs qui velint oppugnare, respondeant: hanc ipsis videri maximè compendiosam rationem, neque scire commodiorem. Tunc etiam Argentinensis, magistratum suum legisse Vuirtembergicæ doctrinæ scriptum, & approbare, & profiteri dicebat, & theologos eò misisse, qui huic confessioni sese coniungant, & vnà cum Vuirtembergicis eam defendant: hoc sui magistratus & sociorum nomine se ipsis referre, & iussum esse confirmare. Ad ea responsum fuit. quòd eousque progrederentur, & tàm apertè ac syncerè agerent, quòd etiam Argentinensis respublica, & huic adiunctæ ciuitates ei sese doctrinæ coniungerent, lætari sese plurimùm, & agere gratias, & renunciaturos quamprimùm Cæsari, neque dubitare, quin cupidè sit auditurus: ad theologicam verò tractationem & agendi modũ ab ipsis demonstratum quod attinet, breui relaturos, quæ sit patrũ in eo sententia. Interpositis aliquòt diebus, cùm illi silerent, & episcopus Numburgicus * abiret, reliqui etiam episcopi Germani, qui duo tantùm supererant, ad iter comparare sese dicerentur, legati Monfortum adeunt, si quid respondissent patres, audituri. Ille, quod diceret, hoc solùm habebat, nihil adhuc esse responsum à patribus: & cùm discessus episcoporum mentio fieret, Numburgicum non longius quàm ad Cæsarem proficisci dicebat: nam è Saxonia quosdam delectos eò venturos, pacis cum Mauricio tractandæ causa: cunque sit eiusdem ille regionis, & quidem ex præcipuis vnus, rogatum, hoc illis non potuisse denegare: de cæteris non sibi constare dicebat. Etenim quia Cæsar concilij progressum valde cupiebat, ipsi quoque sua dicta omnia factaque referebant eò, ne de summa rei desperaretur. Altero die, qui fuit Martij dies vigesimus septimus, Argentinensis adit Pictauium, & suarum rerũ conditionem ità ferre dicebat, vt domum sibi redeundum esset: eoq; scire cupiebat, de actione theologica quid sibi renunciandum sit domi. Per hanc occasionem fit iterùm sermo de futuræ tractationis modo, & ille quidem, vt ad eam formam, sicut nuper ostendissent, procederetur, non posse commodè fieri dicebat: iam enim in manibus esse, quod proximè definiendum sit Missæ negocium: hoc sibi videri primò disceptandum, pòst ad reliqua omnia veniendum esse: verùntamen hoc ità sese loqui priuatim, non quòd collegæ præ-

De suscipiendæ tractationis modo deliberatio.

Pag. praeced.

Iulius Pflugius Nũburg. Episc. Tridento discedit.

Argentinensis legati actio cũ Pictauio.

gæ præ-

1552

gæ præceperint. Argentinensis contrà: quemadmodum ipsorum theologi inde à primis fundamentis & ordine disseruissent, de creatione, de lapsu hominis, de peccato quod vocant, originis, de iustificatione, de fide, de operibus, ac demùm de sacramentis: ità quoque suis eundum esse permittendum ordinem: quo etiam die cautionem publicam dedissent ad exitum Ianuarij, pollicitos, fore, vt de rebus omnibus audirentur: in eo manendum, nec inuertendam esse rerum naturam: nisi enim rectè superiora definiantur, inutilem esse de postremis, quæ pendeant à primis illis, omnem disceptationem. Cùm autem inter ipsos de eo non conueniret, ad illud de profectione respondet, non hoc ei posse concedi: Cæsarem enim mandasse, ne quem abire patiantur. post multū sermonem, cùm ille diceret, non habere se quod agat amplius, quicquid etiam, superesset, à theologis tractatum iri, qui eius rei mandatum haberent literis consignatum: iubet adire Monfortum, & mandati literas exhibere. pòst amanter admodum dimittit, fœlicem ad suos reditum precatus. Vbi diploma vidit Monfortus, velle se quidem ait, res ipsius ità ferrent, vt diutius moretur: sed quia tempori parendum sit, non se repugnare: simul amicè dimittit. Postridie, cùm ad viam ille iam esset paratus, ab oratoribus vocatur: incipit Pictauius. quanquàm heri sit inter ipsos actum de profectione, tamen, re deliberata diligentius, & communicatis cōsilijs, non se posse facultatem ei dare discedendi: iam enim eò rem adductam, vt elapsi temporis fructus expectetur, & instituatur actio: quòd nisi tenuiori esset valetudine legatus pontificius, hoc ipso die potuisse aliquid decerni: manendum igitur esse: quòd si in hoc temporis articulo discedat, offensum iri patres, qui menses nunc aliquot eum adfuisse sciant: Cæsaris etiam hoc esse mandatum, ne quis omninò recedat: si verò iussu magistratus abeat, faceret eius rei fidem, exhibitis literis, quibus reuocetur, vt ad Cæsarem excusare possint. Tum ille, nō mandatu senatus, verùm quòd suæ res ità ferrent, abire sese: causis etiam aliquot recitatis, nisi hæ subessent, non se moturum inde pedem dicebat: quòd & senatus authoritas, qui se cuperent manere diutius, & ipsorum dignitas, qui hoc ab se contenderent, & ipsa etiam causa, quam amet, meritò hoc ab se debeant impetrare: theologorum autem aduentu se iam posse multò commodius abesse, præsertim, cùm hoc solum restet, vt ad actionē admittantur: adesse quoque theologis lagatos Vuirtembergicos, qui nuper venerint, & causam esse communem, vt nuper* demonstratum sit: quòd si seriò res etiam agatur & constanter, posse fieri, vt sibi summittat senatus, cui iam proximè de suo discessu nunciarit. Ibi rursus ille. saltem eousque maneat, donec inchoata sit actio, quod propediem futurum sit: & si fortè legatus Crescentius non conualescat, daturos tamen operam, vt eius collegæ rem administrent,

Legatus Argētinensis retinetur.

Pag. 736.

1552 strent. Quum excusando nihil & deprecando proficeretur, ad extremum ille remedium decurrit, quod illóusque consultò reseruarat: & tum sibi tum alijs omnibus Augustanæ confessioni coniunctis,* cautione dicebat & fide publica licere, quouis tempore illinc abire. Tunc demum Toletanus, licere quidem inquit, neque se repugnare etiam aut prohibere posse, quò minus abeat: sed tamen, quid Cæsar mandarit, quid etiam ipsi fieri vellent, non potuisse nō explicare. sic ergò discedens, causam atque theologos eis cōmendat. Dissidebant tum inter se patres, nec eodē spectabant omnes. Hispani enim & Neapolitani & Siculi, & quicunque partium erant Cæsaris, maximè tamen Hispani, & cum his, oratores, vrgebant inprimis actionem continuari: pontificij autem, quòd Hispanos emendationem aulæ Romanæ moliri crederent, impedimentum aliquod inferri cupiebant: & quoniam episcopi præcipui * Germani iam abierant ob ciuiles motus, eandem occasionem & ipsi expectabant, eoque magis, quòd Mauricium & cōnfœderatos iam esse in armis, quotidianis literis atq; nuncijs perferebatur. Galliæ quoque rex, per cardinalem Tornonium de pace diligenter agebat cum pontifice: quæ si fieret, quoniam tunc in armis erat Gallus aduersus Cæsarem, nemini dubium erat, quin eius quoque gratia concilium dissolueretur. Oratores ergò Cæsaris, qui hæc omnia scirent atque metuerent, hoc inprimis laborabant, vt, quod ipsi cupiebant, per protestantium legatos efficerent. id obscurè quidē tunc, sed postea certò cognitum est. Ad exitum Martij, Franciscanus quidam Pauli ad Romanos explicabat epistolam, frequenti auditorio, & subinde per occasionem acerbo conuicio Lutherum sociósque notabat, eoq; fuit progressus, vt diceret eos, qui Christi cognitionem nullam habuissent, & alioqui vitam egissent honestè, salutem esse cōsecutos: hanc etiā esse genuinam Pauli sententiam, in eius, quam diximus, epistolæ capite secundo. Cùm hæc protestantium theologi quidam ex ipso coràm audissent, re deliberata, de cōmuni consensu dant literas ad Cæsaris oratores, vltima die Martij, & quo consilio sint missi, declarant, nimirùm, vt exhibitam doctrinæ confessionem explicent atque defendant: actionem autem nullam institui queruntur, & decreta concilij iam facta, prope nihil aliud habere, quàm eius doctrinæ, quam ipsi profiteantur, acerbam vituperationem ac detestationem: his etiam diebus, monachum Franciscanum non solùm dixisse multa palàm absurda, & à consensu ecclesiæ veterumq; doctorum explicatione aliena, verumetiam in ipsorum doctrinam, & ecclesias, conuiciorum vim magnam effudisse: & quanquam nonnulli dicant inuitis patribus hæc ab eo fieri tamen videre se, quanto cum assensu doceat & audiatur: si quidem hæc vna sit causa, cur huc euocati venerint, vt videlicet spectaculo sint alijs atque ludibrio, suæque doctrinæ quotidianas iniurias

Pag. 731.

Dissensio inter patres concilij. De hoc vide pa. 386.

Treuirens. pag. 743. Mogunt. pag. 744. Numburgic. pa. 746.

Gallia Rex de pace cū Pontif. agit. Transigitur, pag. 751.

Franciscani monachi inscitia et blasphemia.

Protestantium theologorū postulata in concilio.

-nia & contumelias audire cogantur, nihil sanè opus fuisse, professionem hanc suscipere, & hæc omnia literis atque scripto potuisse denunciari: quapropter admodum orare, pro suo munere ac authoritate efficiant, vt & patres, quid in exhibita confessione desiderent, tandem exponant, & ipsi vicissim de singulis rebus palàm audiantur. Eas literas oratores benignè recipiunt, & gaudere etiā dicunt, oblatam esse occasionem vrgendi negocij, quò videlicet, si fortè Crescentius legatus recuset, cum ipsius collegis atque patribus agant. Tunc quoque desijt Franciscanus ille docere, per valetudinem excusans.

Calendis Aprilis, Mauricius atque socij, Vindelicorum Augustam obsident, & tertio die deditione capiunt, vt sequenti libro * dicetur. Aprilis die quinta, legati Vuirtembergici, vocati in ædes Toletani, veniunt, adductis theologis duobus, vt erant iussi, Brentio, & Ioanne Marpachio, Argentinensi. Pictauius incipit, & primò quidem de suo studio ac voluntate, deinde de Crescentij valetudine, &, quemadmodum, nisi illo præsente, nihil agere collegæ voluissent atque etiam patres, demonstrant: postremò, per se non stare, quò minus fiat progressio, & in posterū quoq; nihil se prætermissuros diligentiæ, docet, de eoque protestatur. Illi, cùm deliberassent, agnoscere se studium ipsorum atque diligentiam aiunt, veruntamen longè aliud expectasse, magisque certum ad sua postulata responsum, quod suis renunciarent: nunc verò, cùm ità res habeat, capiendum sibi esse consilium ex tempore. Tum ille rursus, non eò rem spectare, neque sic accipiendum esse, quasi nulla sit reliqua spes actionis: quòd suis renuncient, & quo loco sint omnia, demonstrent, rectè hoc ipsos & ex officio facere: neque se dubitare, quin illi, cum audient, moram istam atque cessationem & mirentur & aliorsum accipiant: sed tamen orare, vt paucorum aliquot dierum fastidium leniter ferant: interea se daturos operam, vt planè respondeatur. Huic illi sese libenter, ipsorum quidem gratia, dicunt assentiri. Postridie, maxima celeritate nuncij & literæ venerunt, captam esse Augustam, & principes rectà contendere ad alpes, vt aditus omneis & claustra viarum occupent. Itaque mox fuit per agrum omnem Tirolensem imperata militia, & copiæ conductæ militum, & iussi omnes Oenipontem conuenire. Iam autem omnes abierant episcopi Germani: solum restabant Spirensis & Monasteriensis vicarij. Eo allato nuncio, statim episcopi Itali profugiunt, Athesi flumine secundo deuectis impedimentis. His ergò rebus commiti Vuirtembergici, cùm iam vltrò concilium dilaberetur, oratores Cæsaris adeunt, & quamobrem ipsi quoque domum cogitent vnà cum theologis, ostendunt. Illi, magnopere quidem initiò resistunt, neque se posse dicunt assentiri, nisi de Cæsaris voluntate: sed cùm nihil proficerent, causas abitionis consigna-

Mauricius Augustā deditione capit.

Pag. 761.

Pictauij cū Vuirtembergicis & Argentinensib. colloquium.

Fuga patrū Tridentinorum.

1552 consignatas literis tradi sibi petunt, vt ad Cæsarem atque patres excusent. Pictauius hoc etiam rogabat, si fortè post ipsorum abitionem patres in actione pergant, ecquid dicturi sint theologi? ad ea legati, re cum theologis consultata, se responsuros dicunt, & Aprilis die octauo, manè, scriptum illis tradunt. In eo commemorant, quando sit exhibita doctrinæ confessio: quamobrem theologi venerint: quomodò frustrà solicitarint hucusque, vt ad sui principis postulata respondeatur: quemadmodum in eum vsque diem, nulla spes appareat actionis futuræ: nunc etiam ortum esse bellum, sic, vt non Germani solùm episcopi, verùm Itali quoque discedant, & ordines omneis ità nunc implicari turbis, vt in præsentia quidem nihil sperare liceat: absentibus etiam episcopis Germanis, non fore consultum fortasse, progressionem aliquam fieri: quòd si deinceps vllum incidat tempus, quo rectè & ordine negocium hoc tractetur, existimare se, magistratum suum non esse defuturum: theologos autem ità sentire, multa esse facta decreta, tum in hoc, tum in superiori concilio, quæ non possint non reprehendi, si quidem legitima sit futura cognitio: quòd si iam patres progrediantur, credibile esse, non fore dissimilem rationem: verùntamen, si fortè vel decreta iam facta, emendentur, vel ea posthac decernantur, quæ sacræ scripturæ sint consentanea, non dubitare, quin obsequentissimis animis ea recipiantur: sibi quidem hoc longè futurum esse gratissimum, sicut locis aliquot exhibitæ confessionis demonstratum sit: quod quidem scriptum & pium esse iudicent, & copiosius etiam explicare velint, cùm res ità feret: orare igitur, vt suam abitionem boni consulant: licere sibi quidem ex formula publicæ cautionis, quo velint tempore illinc abire, neque teneri se facti sui rationem vlli reddere: sed quòd humanitatem ipsorum non semel experti sint, noluisse quicquid hoc est officij, prætermittere. Sic ergò dimissi, mendie discedunt, & horis aliquot pòst, cardinalis Tridentinus illis occurrit, qui Brixna celeribus equis Tridentum petebat: & cùm Vuirtembergicos esse audiret, de Brentio percontatus, humanissimis verbis compellat. Biduo pòst, occurrunt eis Ferdinandi regis filiæ, quæ per Oenipontem petebant Brunecum, quod est ad Venetorum fines in alpibus oppidum. De patribus anteà * diximus, quomodo non eodem spectarent. Hispani quidem episcopi videbantur præ cæteris esse diligentiores: ex Germanis quoque nonnulli præ se ferebant, opus esse multa reformatione: sed eorum, qui omnium optimè sentiebant, hæc erat mens, vt ecclesiæ disciplina & mores emendarentur, vt luxus, ambitio, & parum honesta vitæ exempla tollerentur, vt suam quisque procuraret ecclesiam, & singuli quidem singulas obtinerent, neque plures vni permitterentur. Adhæc, cogitabant etiam, vt quidem apparebat, pontifi-

Vuirtembergicorum scriptũ Cæsarianis traditum.

Vuirtembergici Tridento abeũt.

Pag. 748.

Patrum concilij sententia atque studia diuersa.

pontificis Romani potestatem intra certos fines includere, nec illi- 1552
us aulæ tantùm facultatis in omneis prouincias attribuere: hæc & id genus alia quædam, reformationis vocabulo comprehendunt, & ea quidem fatentur ad se propriè pertinere, ac emendationem postulare: sed quantum ad doctrinam pertinet, nec errorem agnoscebant vllum, nec errare posse concilia statuebant, & aduersarios in sua demum castra transituros, concilioque parituros putabant, vt ex epistola * Galliæ regi scripta, & ex cautionis publicæ formula * minimè obscurum est. Hanc etiam spem & opinionem augebat, quòd eius doctrinæ professores non ità multos superesse iudicabãt, plærisq; vel mortuis, * vel relegatis, * vt de Suevia diximus. Hoc quoque peruulgatum ibi fuit, quicquid ad dogmata pertineret, paucos intra menses definitum iri. nam ex præcipuis duo tantùm supererant, de cœna domini, deque * matrimonio: reliqua omnia doctrinæ capita iam erant definita. Qui Basileæ fuerunt patres, iudicium omne sacræ scripturæ deferebant, alijsque scriptis, quæ cum ea consentirent: hi verò, suum esse volebant, interpretari scripturam, neque locum illum * decreti Basiliensis, restitutum à legatis, admittebant, vti suprà docuimus, & mutatis decreti verbis, apostolorum quoque traditiones, in quaque re controuersa & dubia sequendas esse statuebant, & vbicunque scripturæ testimonio destituerentur, inde ab apostolis ità per manus traditum esse iactabant, vt in theologorum disputationibus non semel obseruatum est. Quæ fuit etiam causa legatis, quandò penultima Ianuarij die cautionem publicam * ab oratoribus acceperunt, vt per apostolorum traditiones, ea solùm intelligere se scripta testarentur, quæ bibliorum alteri parti, nouo testamento, seu quatuor euangelistarum historiæ sunt adiuncta. Suprà diximus, * ad calendas Maij designatum fuisse diem consessui: re verò desperata, qui supererant patres, conueniunt, & propter regum principumque discordias, in bienni tempus concilium extrahunt, & amplius eò, si fortè dissidia non componantur. fuit hoc Aprilis die vigesimo nono, & iam cum Galliæ rege pontifex transegerat. Paucis deinde lapsis diebus, Cæsaris etiam oratores abeunt. Crescentius verò legatus, valetudine detentus hærebat: is nocturno spectro perterrefactus, vt aiunt, & ægrotare, simulque vitæ cœpit desperare, quantumuis etiam familiares atque medici consolarentur. neque falsum erat eius iudicium: nam inualescente morbo, Veronæ decessit. Atque hic quidem est exitus concilij, quod magnis animis instauratum, doctrinam pontificiam omninò recuperare, ac breui constituere cogitabat. Aderant præter legatos pontificis, & cardinalem Tridentinum, episcopi sexaginta duo, & in his Germani octo, Hispani viginti quinque, Sardi duo, Siculi quatuor, Vngarus vnus, Agriensis, reliqui omnes Itali: theologi verò

Pag. 721.
Pag. 719. 738. 740.
Pag. 709. 648.
Pag. 722. 709.
Pag. 740.
Pag. 738. 739.
Pag. 740.
Pag. 745.
Postremus consessus Tridenti.
Pax Galli cum pontifice.
Mors legati pontificij.
Episcoporum & theologorum in concilio Triden. numerus.

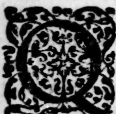
1552 verò quadraginta duo, & in his, vndeuiginti Hispani, Germani & Belgæ, duodecim. Qua cœperit occasione Crescentius legatus ægrotare, constitueram silentio præterire, quòd suspitio erat in eius inuidiam esse confictum: sed quoniam ipsius amici ac familiares, qui decumbentem aliquandò consolati sunt, ità referunt, addendum esse putaui. Martij die vigesimo quinto, scribendis literis ad Pontificem valde fuerat occupatus, & laborem ad noctem vsque continuauit. Ibi surgens, vt sese reficeret, ecce visum est illi canis quidam ater, inusitata magnitudine, flammantibus oculis, auribus ad terram propè demissis, ingredi, & ad ipsum rectà contendere, deinde, sub mensam dilabi. perculsus & obstupefactus, vbi demùm sese collegit, famulos inclamat qui erant in anteriori cubiculo: iubet adferri lumen, & inuestigari canem: cùm autem nusquam apparéret, ne in vicino quidem conclaui, grauem suscepit cogitationem, & in morbum incidit, vt antè dixi. Moribundus etiam, subinde suis acclamasse fertur, vt canem, qui lectum conscenderet, arcérent.

Causa ægrotationis legati pontificij.

LIBER XXIIII.

ARGVMENTVM.

Mauricius euulgatis ad omnes Imperij ordines literis hortatur, ne quis suum institutum impediat, sed vt omnes adiuuent, idq; profiteantur, & rectè superea caueant. In eandem propè sententiam scriptum edit Albertus Marchio Brandeburgicus. Galliæ quoque rex editis literis se libertatis Germaniæ, & principum captiuorum vindicem professus, Lotharingiam petit, Metim occupat. Deinde Argentoratum vsque progreditur: & promotis castris Haganoam venit: quò multi legati ad eum veniunt postulant, vt ab agrorum vastatione abstineat, & sistat exercitum. Rex castra mouet, ac relictâ Germania, Lotharingiam denuò petit. Mauricius cum socijs Alpium angustias occupant, Cæsarem profugere cogit, qui paulò antè Saxoniæ ducem captiuum dimiserat. Principes promulgatis Augustæ literis ministros ecclesiæ loco restituunt. Dum Mauricius tractandæ pacis causa Passauij agit, Albertus Brandeburgicus crudeliter sæuit in Noribergenses, & ad pacem ineundam cogit. Principibus qui de percutiendo fœdere agunt, multa tum per literas, tum per legatos exponuntur, & explicantur, ac certis conditionibus omnia mitigantur. Senenses à Cæsare deficiunt: hic Argentoratum petit, vt Metim oppugnet.

QVEMADMODVM in postremo Germaniæ conuentu, belli Magdeburgensis administratio, communi consilio Cæsaris, & reliquorum ordinum permissa fuerit Mauricio, suprà * diximus. Eo durante bello, quod fuit annuũ: ille, qui copias haberet in sua manu, rationem inire cœpit liberandi Lantgrauij soceri, cùm eousque Cæsarem hac de re frustrà non semel interpellasset. Chattis igitur per iusiurandũ in suam fidem * adactis, & facta pace * cum Magdeburgicis,

Pag 688. *Mauricij pro Lantgrauio socero cura.* *Pag. 720.* *Pag. 722.*

burgicis, & Oenipontem * missa legatione, sicut libro superiori do- 1552
cuimus, Galliæ regem fœdere sibi coniungit, & datis obsidibus
vtrinque cauetur, & scriptis editis belli causam explicandam esse,
placet, vt sibi multorum animos adiungerent. Albertus etiā Bran-
deburgicus, clàm in Galliam profectus ad regem, huic negocio
totum sese dabat. Interea milites, tàm ij, qui Magdeburgum pro-
pugnauerant, quàm qui circumsederant, Mullusij, viciniśque in lo-
cis hyemabant, multùmque damni dabant Nortusianis & Erfur-
densibus. Eius rei causam quum Cæsar ex Mauricio, qui totius belli
dux fuerat, perquireret, responsum tulit, * ob non soluta stipendia
tumultum fieri. hanc enim subiecit causam, quum ei reuera mili-
tarent, * & tacitè sacramento deuincti essent. quoque magis persua
deret. hoc ipso tempore, per Oenipontē legatos mittit * Tridentū,
qui fidem publicam venturis theologis impetrarent, & alia quæ-
dam in consessu proponerent: deinde subsequi iussit * theologos,
qui Noribergam vsque profecti, literas ab ijs, quos dixi, legatis ex-
pectabant, vt libro præcedenti demonstrauimus: alios quoq; præ-
misit ad Cæsarem legatos, Christophorum Carlebicium, Vlrichum
Mortisium, qui suum aduentum ad Bauariæ fines præstolarentur,
quorum opera & consilio in actione vteretur: hospitium præterea
sibi iussit Oenipone parari, & ipsemet ingressus iter, vbi dietum
aliquot viam processerat, missis Oenipontem ex itinere literis ami-
cis, & illata quadam ad excusationem causa, domum reuertit, & ad
hunc modum extracto tempore, quum diem ex die duceret, primo
statim vere, suis opportunè reuocatis, * militum cœpit habere dele-
ctus, quos magno silentio per hyemem collegerat, & ad omneis
Imperij ordines euulgatis literis: In rebus humanis nihil sibi tàm
esse charum dicit atque concordiam: sed inprimis optare se religio-
nis fieri conciliationem, iuxta prophetarum & apostolorū doctri-
nam: cuius quidem rei spem aduersarij sæpe fecerint, tum priua-
tim, tum publicis quoq; decretis: sed nihil esse præstitum, & illos
non modò secus interpretari iam pollicitationes illas atque decre-
ta, verùm etiam tollere in vniuersum atq; rescindere: hoc etiam di-
xisse nonnullis, * nisi mos ipsis geratur, non esse, quòd superioribus
promissis magnopere quis fidat aut innitatur: etenim tunc, cùm il-
la promiserint, aliam fuisse temporis cōditionem: nunc autem ob-
temperandum esse: futurum alioquin, vt in eos, qui recusent, ani-
maduertatur: his autem vocibus minimè contentos, quibus tamen
hostilem animum profiteantur, excitasse quoq; reges externos in
sesuique ordinis & professionis alios principes, & diuersas odij cō-
flandi causas excogitasse, dum vel religionem vel alia quædam
criminarentur: quum tamen res ipsa declaret, de religione minimè
sollicitos esse, verùm eò semper spectasse, quemadmodum occasio-
ne dissidij religionis, ad dominatū peruenirent: iam enim in omniū

Pag. 724. 727.

Eius cum Gallo fœdus vide pag. 724. 743. 755.

Huius etiā mentionē facit Cæs. in suis ad Eccleſiaſt. Elect. literis, pag. 733.

Pag. 723.

Pag. 735. 726.

Pag. 742.

Prout, pag. 744.

Maurici ad ordines Imperij litera.

Iisdē propè verbis, pag. 707.

1552 oculis versari technam, qua sint vsi, vt veram religionem, superioribus annis propositam & explicatam * Augustæ, totam euellant & aboleant: nam huc pertinere, quòd concionatores & ecclesiæ ministros, extra fines Imperij passim * eijciunt, & non solùm legitimi, sed ne pontificij quidem concilij decretum expectant, & ab ipsa statim executione rem ordiuntur: quapropter, etiamsi mentis & conscientiæ seruitutem hanc armis ab se suisq; depelleret, nō sibi posse dari crimini: sed quòd ad Dei gloriam istud pertineat, qui verbum suum & amplificare solus & tueri possit, rem omnem illi committere, deumq; precari, vt in vera sui cognitione constantiam sibi largiatur ad extremum vsque vitæ spiritum. Alterum, de quo sermonem instituerit, ad socerum Lantgrauium spectare: nimirum, ante annum quintum, sibi & electori Brandeburgico Ioachimo, spem fuisse factam nomine Cæsaris, quòd si Lantgrauio persuaderi posset, vt Cæsarem supplex deprecaretur, futurum, vt præter formulā pacis tunc conceptam, nihil ab eo Cæsar postularet, sed benignè dimitteret: itaq; se datis literis illum euocasse, * fide data filijs, quòd si quid parenti grauius accideret, eandem se subituros esse fortunam: sic igitur illum bona fide venisse Halam, * & supplicē factum esse Cæsari, deinde cœnasse * cum duce Albano, in multam vsque noctem, satis hilariter, & quum in diuersorium redire vellet, præter omnium expectationem fuisse retentum & in custodiam abductum, in qua iam totus ferè quinque annos permanserit, non sine maxima miseria: & licet transactionem illius filij, nobilitas atq; populus ratam haberent, * quanquam ipse, Brandeburgicus, & Vuolfgangus Palatinus, interposita fide, sponsionem fecerint, ni pacta seruaret, fore, vt illum in ipsius potestatem darent, tametsi iuxta pactionis formulā persoluta sit mulcta * pecuniaria, tradita * tormenta bellica cum omni instrumēto, deiectę * sint arces atq; propugnacula, liber * factus cum filio Henricus Brunsuicensis, exhibitæ literę confœderationis, ità quidem, vt nihil desiderari possit amplius, tamen neq; suas, neq; Brandeburgici, nec vxoris, quæ dolore confecta * perierit, neq; populi, * nec aliorum principum, * hunc vsq; diem, quicquam valuisse preces & intercessionem: nam subinde interpellasse Cæsarem, & quòd pleriq; sinistrè de se iudicarent, orasse maiorem in modum, vt honoris & existimationis suæ rationem haberet, vt parentum suorum erga ipsius maiores, & suis etiam in ipsum atque Ferdinandum regem meritis hoc tribueret, illumq; missum faceret: sed his omnibus nihil ipsum fuisse permotū, imò coegisse captiuum, * vt ad lites forenses è carcere responderet, causamque diceret è vinculis, quod quidem nullo iure subsistat, præsertim in rebus tàm arduis: vt interim omittatur, quàm suspectè, quanq; præcipitanter rem egerit, nouo prorsus & inaudito per Germaniam exemplo, vt videlicet hoc prætextu iuris, illum atq; liberos, omni-

pos-

Pag. 186. Pag. 709. 722. 648. Pag. 582. Pag. 583. 584. Pag. 584. Pag. 585. Pag. 596. Pag. 664. Pag. 720. Pag. 709.

 1552

possessione paulatim exutos, in eas redigeret angustias, quò locũ suum atq; dignitatem deinceps tueri non possent: quod vt ne fiat, sua plurimùm interesse, propter eam, quæ sibi intercedat cum Hessica domo,*necessitudinem & spem successionis: istud videri quidem posse mirum, nisi iam id genus artes omnium essent oculis expositæ, quæ videlicet eò spectent, vt illa tot nunc annis fabricata monarchia constituatur aliquando. Tertium, & præcipuum quidem illud, ad omneis, & ad communem omnium parentem Germaniam pertinere, cuius herclè miserrima sit conditio: nam contra leges atque pacta militem externum adductum esse intra fines Imperij, qui multis nunc annis inueterauerit, & passim in agris & oppidis, aliorũ fortunas exhauriat, & omne genus libidinis exerceat: adhæc, inueniri subinde nouas rationes exigendæ pecuniæ, & priscam libertatem non vno modo labefactari, nec vlli ordini, ne septemuiris quidem electoribus, in eo parci: legatos* autem exterorum regum, quibus & ista dolent, & chara est Germaniæ salus, longè prohiberi à publicis conuentibus, planè contra morem Imperij: deniq; id prorsus agi, vt in fœdam & ignominiosam seruitutem adducantur omnes: quo quidem nomine posteritas & nepotes habituri sint iustissimas causas, ignauiam huius temporis atq; socordiã detestandi, quo pulcherrimum illud ornamentum, patriæ nimirũ libertas, occubuit: cùm igitur ità res habeat, expergefactum tandẽ aliquandò se, & Gulielmum Lantgrauium, Philippi filium, quem iustus paternæ calamitatis dolor excitet, facto cum Galliæ rege fœdere,* quem hostis etiam fortunis omnibus euertere studeat, decreuisse liberandi soceri & Saxoniæ ducis, & honoris sui vindicandi, & recuperandæ libertatis omnium causa, rem armis tentare: ne quis verò suum hoc institutum impediat, sed vt omnes adiuuent, idque profiteantur, & rectè super eo caueant, hortari: nam si secus fiat, & si quis aduersarijs quacunq; ratione ferat opem, hostis loco sibi futurum esse. Subscripsit etiam his literis Ioannes Albertus, dux Megelburgius, ob religionis præcipuè conseruationem, quum eius quoque rei causa Mauricius arma sese capere dixisset. Albertus autem Marchio Brandeburgicus, in eandem propè sententiam scriptũ edit, & opprimi queritur Germaniæ libertatem ab ijs ipsis, qui tueri illam ex officio debebant & amplificare: concilium haberi iam ait, quò pauci quidam conuenerint euertendæ causa veritatis: multos etiam agi conuentus Imperij, quorum hic fere sit exitus, vt per quosdam precio corruptos & pollicitatione, pecunia, subtili quadam ratione corrogetur, incisis Germaniæ neruis, idque fieri potissimùm per ecclesiasticos, qui suffragiorum numero vincant imperij consessu, iamque rem eò esse deductam, vt summa consiliorum propè pendeat ab vnius arbitrio, qui neque sit genere nobilis, nec origine Germanus, nec Imperio coniunctus, maximo

De qua pa. 551. 552. 839.

Pag. 438.

Pag. 724. 748. 753.

Alberti Brandeburgici in Cæsarem scriptum.

1552 certè Germanorum omnium & dedecore & detrimento: quòd autem is debeat esse reipublicæ status, multò præstare, vt nulli sint Imperij conuentus, verùm vt liberaliter & sponte detur, quoties imperatur atque petitur pecunia: sic enim & temporis nullam fore iacturam, & magnis præterea sumptibus parcitum iri: his etiam artibus in alienas deuenisse manus Imperij sigillum, quo nunc homines peregrini, suum ad arbitrium, in Germaniæ detrimentum abutantur: nec esse quenquam ex omnibus, qui deplorare istud audeat, nisi magnam subire velit offensionem: neque tamen interim expediri Germanorum negocia, sed longissimè differri, sic quidem, vt magna sit plurimorum de eo querimonia: nam cum esse statum, vt Germanis propè sint aliæ discendæ linguæ, si quidem ibi cum aliquo fructu velint atque compendio versari: eiusdem esse generis, quòd præter vetustam Imperij libertatem edicitur, ne quis externis militet, * quòd protestantes, recôciliati, supra mulctas longè grauissimas, coacti sunt alias quoque minus dignas admittere conditiones, quòd ab ipsorum beneficiarijs, propter nauatam operam militiæ, * magna est exorta pecuniæ vis: hoc etiam onus in alios incubuisse principes ac ordines, qui nihil deliquerant, & quasi bellum illud pro republica gestum fuisset, pecuniam eis imperatam esse, belli sumptus resarciendi causa, nimirum eo consilio, ne quid omninò superesset in Germania neruorum atque roboris: ad hunc ordinem pertinere, quòd controuersiæ ciuiles de rebus maximis, non ad publicum Imperij iudicium, sed ad paucos aliquot delectos referuntur, vt in eorum sit potestate, vel constituere vel loco deijcere viros principes: deinde, quòd edicitur, ne quis princeps effigiem suam in moneta procudat, quòd passim per Imperij ciuitates noui constituuntur senatores, * quòd hæc seruitus iam imponitur omnibus propè Germanis, vt externum militem ferre cogantur suis in finibus, qui & plurimum damni dant per agros, & complures ad inopiam redigunt, & omne genus insolentiæ & inauditæ libidinis exercent: nam ne suis quidem finibus parcitum esse, tametsi meliora sibi polliceretur, propter fidem & operam præstitam Cæsari: sed tunc, quum bello Magdeburgico detentus abesset reipublicæ causa, militem in suum agrum fuisse deductum, licet officiarij sui admodum deprecarentur: & certè, tum sibi tum alijs principibus, qui superiori proximo bello in protestantes, pro salute illius atque dignitate, suas fortunas omneis, vitam atq; sanguinem, in summum periculum deuocarunt, pulchram scilicet esse relatam gratiam in eo scripto quod Ludouicus Auila, * de rebus eo bello gestis emisit, homo nimirum impurus atque mendax, dum de tota Germania tam frigidè, tam contemptim & alienè loquitur, ac si barbarus quispiam esset populus & obscurus, de cuius origine vix vlli constaret: eius autem rei tantò esse maiorem indignitatem, quòd

Pag. 446. *Pag. 599. 590.* *Pag. 641. 722.* *Pag. 639. In Ludouici Auila de bello German. historiam, vide scriptum Mauric. pa. 773.*

quòd libellus ille singulari quodam Cæsaris priuilegio sit typis excussus & euulgatus: excusari nunc quidem multa, dimissis per Germaniam literis, verùm eandem esse cantilenam, quæ nunc annis aliquot decantata sit,* & huc omnia spectare, vt dicant pro cõditione temporis mutanda decreta, & præsentibus consilijs parendum, aut subeundam esse pœnam: cùm autem huius ignominiæ & seruitutis depellendæ causa, principes aliquot arma sumpserint, se quoque fidem illis omnem & operam, imò vitam ipsam addixisse: hoc itá se profiteri palàm, & petere, ne quis aduersarijs opem ferat, sed vt hunc suum atque sociorum conatum omnes adiuuent, & communem causam defendant: nam etiamsi fortè nonnulli diuersa castra sequentur, tamen non esse, quòd ab aduersario, victore, meliora sibi polliceantur: communem enim tunc omnium Germanorum futuram esse conditionem atque sortem: quòd si autem arma quis contra se ferat atque socios, eum se ferro persecuturum & igni: rumorem de se socijsque spargi, quasi nationes exteras, & ipsum adeò Turcam velint in Germaniam introducere, sed falsam hanc esse criminationem & absurdam: cuius enim hoc esset demẽtiæ, tantum periculum sibi patriæque conciliare? falsum etiam esse, quòd de se nonnulli dicant, quasi locupletandi sui causa bellum hoc suscipiat: annis nunc aliquot semilitasse Cæsari & Ferdinando regi, nec vllum in ea re compendium, sed laudem potius atq; gloriam spectasse, non sine rei suæ familiaris magno dispendio: non semel etiam oblatas sibi fuisse conditiones amplas atque splendidas, verùm ijs repudiatis, ad hoc bellum, quò patriæ sua libertas & pristinum decus restituatur, animum adiecisse: quo quidem in bello, si forsan ecclesiasticorum nimia illa & sacris literis interdicta potentia refringetur atque debilitabitur, non oportere sibi vitio dari: nam sanè præcipuos Imperij episcopos his malis omnibus causam dedisse: neque tamen sui esse propositi, vt illa collegia, quæ sunt nobilitatis causa potissimùm instituta, conuellantur, sed vt sublatis vitijs, & emendatis ijs, quæ tollerari non possunt, in suo gradu permaneant & augescant etiam: ad eamque rem se futurum ipsis adiutorem, modò velint, neque diuersum sibi patiantur ab aduersarijs persuaderi. Galliæ quoque rex, editis literis, hoc potissimùm se spectare dicit, vt constituta religione, prosit reipublicæ, maximè autem amicis, ideoque statim à morte parentis, restituisse * Scotiam pristinæ dignitati, renouasse fœdus * cũ Heluetijs, recuperasse * Boloniã, reduxisse colonos atq; ciues huc illuc dissipatos in suos agros & possessiones, cum Angliæ quoq; rege fecisse * pacem, & arctam inijsse necessitudinem: dum autem his ipse rebus vacaret, Cæsarem clandestinis cõsilijs multa esse molitum in suam perniciem, & belli causam non semel dedisse, verùm & reipublicè & priuatim etiam populi sui reficiendi causa, nihil se voluisse mouere, sed dissimula-

1552

Iisdem ppè verbis, pag. 753.

Galliæ regis literæ in Cæsarẽ.

Pag. 639.

Pag. 653. 677.

Pag. 677.

1552 tis iniurijs. animum applicuisse totum ad regni constitutionem hoc vero suum ocium: post, ab aduersarijs attributum esse timiditati quidam atque socordiæ: sed interim graues ad se delatas fuisse querimonias multorum Germaniæ principum & ordinum, qui partim religionis, partim Turcici belli, & puniendæ rebellionis occasione quæsita, seruitutem sibi parari, & callidis consilijs ali dissidium atque factiones, & exhauriri Germaniam dicerent, sic, vt amplius dubitari non posset, quin monarchiam ille sibi & Austriacæ familiæ constituat: ex eo sane magnum se percepisse dolorem, & propter communem vtriusq; gentis originem, & propter veterem coniunctionem atque amicitiam, quæ firma semper & inuiolata permanserit, quandiu per Cæsaris astum atque versutiam licuit: etenim, si status mutatio fiat, & Germaniæ sua libertas auferatur, intelligere se, quanto sit hoc suo cum detrimento futurum atque discrimine: nam esse Germaniam non Galliæ tantum, sed etiam totius reipublicæ Christianæ propugnaculum: ideoq; se magnis precibus atque votis optasse frequenter, vt coniunctis viribus vterque populus ita se compararent, ne quid ab vllo metuendum esset periculi: cum autem eius rei nulla spes affulgeret, atque interim multi suam opem solicitarent, diuersis tamen rationibus, non sibi viam apparuisse quemadmodum Imperio dissipato & conuulso subueniret: in hac autem tam graui deliberatione, Deum, qui sit iustus iudex, ostendisse orationem peropportunam: Octauium enim Farnesium,* Placentiæ ducem atque Parmæ, cui Cæsar & Iulius pontifex tendebant insidias, auxilium ab se flagitasse, & iniurijs omnibus expositis, vt patrocinium ipsius atq; Mirandulani *suciperet, impulisse: post hæc interuenisse Germaniæ quoque principum querimonias illas,* qui fœdus inire secum postularint, quod ea sola ratione rempublicam posse restitui dicerent: quam sint autē graues atque iustæ causæ, quamobrem principes ad arma veniant, nolle se commemorare, quod ex ipsorum scriptis hoc intelligi possit: sed tamen perpendat quisque secum, an non iustissimo dolori causam præbeat hæc aduersariorum inexhausta cupiditas, qui rebus Imperij pessundatis, in suum ærarium atque fiscum omnia cōuertant? an non satis hoc declaret Vtricensis, Leodina, Cameracensis prouincia? num Geldria,*num Constantia, * & aliæ multæ ciuitates oppressæ? Burgundiones imminere iam Treuiris & Menapijs & Vuirtembergicis, ac in ipsorum fines imprimere sua vestigia, & Lantgrauij ditionem non vno modo dilacerare: huius esse generis, quod suos legatos ab Imperij conuentibus * Cæsar excludit, quod edicit,* ne quis externis militet, quod egregios & militiæ laude claros atque præstantes viros è medio tollit, & in his*Vogelspergium, cuius ipse fuerit supplicij spectator, Augustæ, quo videlicet animū expleret: an non pessimi sit exempli, quod ingentibus præmijs homines

Germania totius reipubl. Christiana propugnaculum.

Pag. 702.
Pag. 704.
Pag. 753. 724. 743.
Pag. 433. 648.
Pag. 438.
Pag. 446.
Pag. 623.

mines

mines inuitat atque conducit ad cædem eorum, qui sibi militant, 1552
certè paucis explicari non posse, quibus artibus vtantur aduersarij,
nam & in illud cameræ tribunal, & in Imperij consessum ab ipsis
adhiberi atque summitti, quorum opera perficiant & consequantur
quod volunt: nimirum, in hoc genus homines, præsertim autem
in Camerales, omnium malorũ transferendam esse culpam: *Camerales.*
his adeò de causis non se potuisse petentibus Germanis auxilium
denegare: fœdus ergò fecisse * cum illis, nec id modò, verùm etiam *Pag.724. 743. 753.*
omne robur & se ipsum impendere huic bello constituisse: neque
verò priuatum vllum compendium atque fructum in eo spectare,
sed hoc solum agere, vt restituta Germania, liberato Saxoniæ duce,
Ioanne Friderico & Lantgrauio, quos diuturna & indigna captiuitate
constrictos ille detineat, laudem atque gloriam immortalem
consequatur, vt olim Flamminius, propter vindicatam à seruitute
Græciam: nec esse, quòd vim vllam quisquã metuat: quum enim
libertatis causa bellum hoc suscipiat, omnem operam se daturum
esse,* ne cui noceatur immerenti: credãt igitur huic promisso, quod *Vt patet pagin. 761.762. & seq.*
sanctè ipsis cõfirmet, neque fidem habeant aduersarijs, qui sui consilij
esse dicant, vt ecclesiasticorum ordinem affligat: etenim non
modò nihil eiusmodi se cogitare, sed illos etiam omneis in suam recipere
tutelam atque patrocinium, modò sibi socijsq; rectè caueãt:
nam recuperata libertate, magnam sibi spem fieri multorum literis:
futurum, vt ecclesiæ quoque sarciatur concordia, legitimis rationibus,
omni submota procul ambitione & cupiditate priuata:
quicquid etiam ipse possit eò conferre, libenter facturum: hæc esse,
de quibus ipsos putarit admonendos, vt quid suæ sit voluntatis
atque consilij, intelligant: itaque petere, ne quis in tam iusto bello,
quod Germaniæ salutis causa necessariò susceptum sit, vel sibi vel
socijs vllum inferat impedimentum: nam alioqui, si quis erit adeò
remotus ab omni pietate & officio, quod patriæ debetur, vt resistẽdum
esse putet, eum se ferro vastaturum & igni: & quanquam inuitus
ità faciat, tamen, si quis erit talis, eum, vitiosum & morbidum
aliquod membrum, à reliquo corpore resecandum esse, ne
contagione sua lædat, & ità coërcendum, ne quid damni præterea
dare possit: cætera licere, vt ex legato suo Ioanne Fraxineo, * Baionensi *Pag.724.*
episcopo, quem ad ipsos miserit cum amplioribus mandatis,
cognoscant, & orare, vt ei fidem habeant. Hoc scriptum, typis, excusum,
& editum lingua populari, præferebat in fronte pileum inter *Symbolum libertatis.*
duos pugiones, idq; symbolum esse libertatis, asscriptum erat.
deinde suberat titulus regis, qui se libertatis Germaniæ & principum *Rex Gall. German. libertatis & principũ captiuorũ se vindicẽ nominat.*
captiuorum vindicem nominabat. hoc symbolum nonnulli
repertum in vetustis numismatis, & à percussoribus C. Cæsaris
vsurpatum fuisse dicunt. Quòd Cæsarem ait designasse præmium
illis, qui suos aliquot militum tribunos trucidassent, ità res habet.

1552 Cæsar, edicto nuper* proposito, grauissimis verbis denuò proscribit Ringrauium, Recrodum, Rifebergum, Schertelinum, qui quidem omnes Galliæ regi militabant, vt antè diximus, & quatuor aureorum millia præmium ei constituerat, qui ex his quempiam aut viuum ipsi repræsentasset aut mortuum. nam hi causam plurimum adiuuabant, & inito fœdere, quod diximus,* in Germaniam profecti, militem conductum in Galliam adducebant. Et Schertelinus quidem, quum annis aliquot frustrà solicitasset, nec vllius hominis intercessione Cæsari posset aut Ferdinando recõcilari coactus propemodum ad Galliæ regem transierat. Hæ principum & regis literæ, per Germaniam disseminatæ, spem in alijs, in multis verò solicitudinem atque timorem excitarunt. Mauricius, qui dissimulanter ageret omnia, calendis Martij conuentus agit ordinum suæ ditionis, et inter alia proponit, quia citetur à Lantgrauij filijs, vt se sistat, non sibi licere tergiuersari diutius, aut illorum expectationem fallere: discessurum igitur ad illos, fidei seruandæ causa: pareant autem interea moremque gerant Augusto fratri, quem sibi per suam absentiam legauerit, & ad finium defensionem copias cogant, ne quid imparatis accidat. Huic aderat actioni Brandeburgicus elector, quòd ei dictus erat dies: cùm autem à Lantgrauij filijs ei permitteretur, vt proximè citatus fidem liberet seq; sistat, domum reuertit. Mauricius autem rebus domi constitutis, & consiliarijs aliquot adiunctis Augusto fratri, paruo cum comitatu contendit ad illas, quas per Turingiam habebat, vt antè diximus,* copias, & progressus, Lantgrauij filiũ operitur. Prius, quàm domo discederet, Misniæ Burggrauius, vti vocant, Henricus, ex illustri Plauiorum familia, Bohemiæ cancellarius, Ferdinandi regis nomine, cum illo de conciliatione diligenter egerat. Lantgrauij filius, productis copijs, quum decimo octauo die Martij venisset Erlebachum, adesset etiã orator Gallicus Fraxineus, à Francofurdijs inter alia petunt vterq; per literas, ne Cæsaris vllum admittant præsidium. Et quanquàm illi non satis apertè nec idoneè respondebant, tamen quia progrediendum erat, nihil est actum aliud. Sextò pòst die, Mauricio sese coniungit: cúnque deinde triduò post, omni cum exercitu Schuinfurtum venissent, Mauricius ei demonstrat, Ferdinandum regem velle intercedere, perque literas & legatos non obscurè significare, quasi à Cæsare potestatem habeat agendi, de ipsius quoq; parentis liberatione. Ille igitur, adhibito Galliæ regis legato, quò minus Ferdinandi regis conditiones audiantur atque postulata, non recusat. Eo constituto, per Roteburgum, Dingelspœlum, Norlingam, magna celeritate petunt Donauerdam: Roteburgi sese coniungit ipsis Albertus Marchio Brandeburgicus, cum suis tùm equitum tum peditum copijs. quacunq; transirent, suam in potestatem redigunt oppidanos, & ijs, quos antea Cæsar delegerat, abrogatis, nouum institu-

Pag. 639. *Proscripti qui Gallo militassent.*

Pag. 753. *Schertelini ad Reg. Gall. transitus: reconciliatur Cæs. pa. 813.*

Conuētus Ordinum Saxoniæ.

Mauricius ad bellum accingitur. *Pag. 753.*

Henric. Plauinus Bohemiæ cancellarius.

Lantgr. filij & Fraxinei ad Francofurdios literæ.

Vrbibus captis nouus instituitur magistrat⁹.

1552

restituunt magistratum: simul pecuniam illis imperant atque tormenta. Et quia præsidio non magno tenebatur Augusta: deinde, quod ijs ipsis fere diebus, muri pars quædam atque valli collapsa fuit: maximis itineribus, & vltima die Martij, ne nocturno quidem intermisso tempore, pergunt, & calendis Aprilis ad meridiem eò perueniunt, & factis decursionibus hostile signum edunt. Erant in vrbe, missu Cæsaris, ad quatuor signa peditum: sed cùm oppidani quarto pòst die deditionem facerent, discedendi fuit illis facta potestas. Germaniæ deinde superioris ciuitates, & in his quoque Norimbergam, conscribunt, & vt Augustæ sibi præstò sint ad exitum Aprilis, mandant, simul Vlmenses, qui nouem tantùm miliaribus absunt ab Augusta, vt ipsos rebus omnibus adiuuent, inque societatem veniant, vrgent.

Augusta principibus deditur. Vide quoq. pag. 749. Germaniæ superioris ciuit. Augustam conscribuntur.

His ferè diebus, princeps Salernitanus, per occasionem dissidij cum prorege Neapolitano, deficit à Cæsare, Galliámq; petit. Dùm hæc in Germania geruntur, Galliæ rex, ingenti cum exercitu, progressus, Tullum & Virodunum, ad Galliæ fines oppida Imperij capit, deinde Lotharingiam petit, & principem puerum in Galliam mittit, circiter nouem annorum, quantùmuis deprecante matre vidua, suamque filiam in matrimonium ei spondet: dumque his rebus ipse detinetur, legatus eius Connestablius, Annas Momorãcius, qui primam aciem ducebat, Metim, vrbem Imperij celebrem, occupat, Aprilis die decimo, quum & modicum esset intus præsidium, & Galli multa pollicerentur, & ipsorum libertatis retinendæ causa,* regem arma sumpsisse dicerent. Quũ enim Galliæ finibus rex egrederetur, quod fuit ad idus Martij, datis ad illos literis & missis internunciis, commeatum sibi tantum expediri petebat, vt per ipsorum fines traduceret exercitum, pollicitus omnem beneuolentiam. vtebatur autem administro cardinali Lenocurto, vrbis episcopo, qui studium ipsius atque voluntatem senatui commendabat. Connestablius quoque scripserat eis amicissimè: verùm vbi propius ad vrbem cum copijs venisset, intromitti petebat, & obtinuit: postridie portas & munitiones omnes in suam potestatem redegit. Venit etiam eò pòst, ipse rex, ad decimum octauum Aprilis diem, & quatriduo commoratus, inque suam fidem adacto senatu & populo, præfectum eis constituit, Gonnorium, & arma tradi, ínque locum vnum comportari, & vrbem communiri iubet. Idem facit in ijs, quæ dixi, oppidis, perque Lotharingiam, ac præmissis nuncijs Argentoratum, Haganoam, adque loca finitima, & ad episcopum Argentinensem, frumento sese iuuari petebat & cõmeatu.

Salernitanus deficit à Cæsare.

Gallus Tullum, Verdunũ & Metim occupat.

Metis à Gallo occupata.

Vti pollicitus erat, pag. 759.

Lenocurtus epis. Metensis Galli. De hoc vide pa. 682. 796.

Gallus senatum populumq. Metens. in suã fidẽ adigit.

Capta, vt diximus,* Augusta, & veteri restituto senatu, quem Cæsar aboleuerat,* iure quoq; suffragiorum reddito tribubus, confœderati principes, Vlmam recusantem ipsorum fœdus, contendunt. quò cùm Aprilis die duodecimo venissent, vrbem obequitant:

Pag. 749. Pag. 641. Principes Vlmã obsident.

1552 cúnq; tormentis peterentur, iniuriarum sibi satisfieri, & aureorum millia trecenta eo nomine postulant, ijsque denegatis, hostiliter agunt. Mauricius autem illinc profectus, Lincium petit, Austriæ oppidum, vt de pacis conditionibus ex Ferdinando cognosceret. Is enim, de voluntate Cæsaris, vt diximus,* intercedebat. deinde Cæsar præcipuos Germaniæ principes literis erat hortatus, darent operam, vt incendium hoc restringueretur, & pacis inirentur rationes, cui minimè sit ipse defuturus: cunq; nonnulli fidem eius implorarent, quòd contra tantam vim nihil ipsi possent, confirmatis eorũ animis, respondit, actionem pacis institutam, sua quidem spe fœlicem habituram exitum, sin minus, tum se nec ipsis, neq; reipublicæ defuturum. Vlma, per sex dies obsessâ, principes, Aprilis die decimo nono, Stocachum, oppidũ Hegouiæ petunt: ibi Galliæ regis nomine depensa fuit eis pecunia trimestris, vti conuenerat, & exhibitus obses Gallicus, Gamæus Marchianus: nam alter, Nantolietus, in via mortuus erat. Principum erant obsides,* quos regi dabant, Christophorus dux Megelburgius, & Lantgrauij filius, Philippus. Aprilis vltimo die principes ad Danubiũ reuertuntur, milliaribus aliquot infra Vlmam. Interea Brandeburgicus Albertus Vlmensium vicos & oppida vastat incendijs, & pecuniam extorquet, & ipsorum arcem Helfestænum, excelso loco positam, capit, eique præsidium imponit, & propinquum oppidum Gislingam, quod Vlma tribus abest millaribus, cũ proximis aliquot vicis, xviij millibus aureorum mulctat. Vbi Lincium venit Mauricius, de liberando socero Lantgrauio, de religionis atque doctrinæ componendo dissidio, de rectè constituenda republica, de pace cum Galliæ rege, socio & confœderato, facienda, de proscriptis in gratiam recipiendis, proponit. hi erant Ringrauius & alij, quos paulò suprà* nominauimus, & in his etiam Hedeccus, qui superioribus annis* in Mauricij clientelam sese dederat, vt antè dictum* est. in eius verò caput Cæsar nullum constituerat præmium, ne Mauricium offenderet, vt est credibile. Ad ea postulata, Ferdinandus, qui cùm erant Maximilianus filius, & gener Albertus Bauariæ dux, & Cæsaris item legati, respondet. non recusare Cæsarem, quò minus liberetur Lantgrauius, sic tamen vt statim discedatur ab armis: de religione deq; republica, placere, vt in proximo Germaniæ conuentu cognoscatur: vt autem Galliæ quoque regis habeatur ratio, perquam esse graue Cæsari: licere tamen vt ex eo Mauricius resciscat, quemadmodum velit pacisci: proscriptos etiam posse in gratiam redire, modò conditioni, quam Cæsar tulerit, obtemperent. Adhæc, petebat Ferdinandus, vt facta pace, Mauricius operam suam ipsi præstet in Vngaria, neue milites ad Galliæ regem dilabantur. Cùm autem ad ea Mauricius respondisset, & absque sociorum assensu non sibi licere quicquàm statuere diceret, ità fuit discessum, vt ad Maij diem

Pag. 760.
Cæs. literæ ad Principes Germaniæ.

Obsides Galli et Germani.
Liberãtur, pag. 685.

Albertus Brandeburgicus agrũ Vlmensem vastat.

Conditiones pacis Ferdinãdo à Mauricio proposita.

Pag. 760.
Pag. 704.
In alios verò, pag 760.
Ferdinandi ad postulata Mauricij responsio.

vigesi-

1552

vigesimum sextum rursus conueniatur Passauij, quòd est inter Ratisbonam atque Lincium, ad Danubij, & Oeni confluentem, oppidum: venirent etiam eò principes intercessores, eorúmq; legati. Calendis Maij, Lantgrauij filius & Ioannes Albertus Megelburgius Gundelfingam traducunt copias, & totos ibi dies octo Mauricium ab Austria reuertentem expectant. qui cùm venisset, postridie recensetur exercitus ad Laugingam, Ottonis Henrici Palatini oppidum. nam & huius prouinciam recuperauerant, à Cæsare possessam, & episcopum Augustanum finibus eiecerant. & Palatinus quidem Otto fœderi sese coniunxit illorum. Inde cõuerso itinere petunt alpes. Accidit autem, vt ad hoc tempus inducias ab ijs impetraret rex Ferdinandus, quæ vigesimo sexto Maij die inchoatæ, ad octauum Iunij diem exirent. Colligebat interea Cæsar copias ad alpium radices, quæ Rutæ oppido conueniebant. In his motibus episcopus Augustanus cardinalis, qui & alioqui non abundabat, & damni plurimùm acceperat, vti diximus, Romam petit, vt à pontifice nouas facultates acquireret atque sacerdotia, quibus lacunas illas iterum expleret. Deinde, Cameræ iudices profugiunt Spira. nam & Galliæ rex & principes in suis illis, quæ * dixi, scriptis, offensionem non obscurè significabant, & in ipsos omnis propè perturbationis culpam transferebant. Galliæ rex, per Lotharingiæ fines cum exercitu venit Tabernas. Maij die tertio, quatuor ab Argentorato millaribus, oppidum ditionis episcopi. Postulauerat ab Argentinensibus * antea, vti rebus necessarijs exercitui subuenirent. Ea de causa missi fuerunt ad eum legati, Sarburgum septẽ ab vrbe milliaribus, qui certum frumenti modum atque vini deferrent, Petrus Sturmius, Fridericus Gotessemus, Ioannes Sleidanus: sed Connestablius ferè pro nihilo ducebat quod erat oblatum, & quanquàm legati sic ab eo discesserant, vt referrent ad senatum, ac postea renunciarent, ille tamen postridie missis ex nobilitate duobus, vrgebat responsum, multa commemorans de regis in Germaniam studio & voluntate præclara, tum etiam, quo consilio rex arma sumpsisset, videlicet, * vt oppressam Germaniæ libertatẽ vindicaret. Alterum erat postulatum, quandóquidem plærisque rebus haberent opus milites, vt ea sibi in vrbe comparare ipsis liceret, útque permitteretur opificibus in castra deferre suas merces, ac venũ exponere. Senatus ad ea respondet. in eiusmodi rebus, quæ tanti sint momenti, nihil consueuisse decerni, nisi de totius reipublicæ senatus voluntate: re deliberata, quid suæ sit sententiæ, missis iterùm legatis, demonstraturos. Ad eum modum illis dimissis, altera die fuerunt ijdem in castra remissi legati, quæ tum erant Tabernis. eorum audito sermone, cùm aliquantò plus, quàm antea, deferrent, & simul, cur milites in vrbem admitti non opporteret, exposuissent, Connestablius cœpit loqui stomachosius, & collatione

Otto Henricus Palatinus suam prouinciam recuperat. Et ratũ habetur pag. 784.

Cæsar militem conscribit.

Augustan. Episco. Romam contendit.

Cameraliũ fuga è Spira.

Pag. 759.

Pag. 761.

Galliæ regis postulata ab Argentinensibus.

Pag. 759.

Senatus Argẽtinens. responsum.

facta

1552 *Connestablius Argentinenses obiurgat.* *Legati Argentinens. apud Reg. agunt.*

facta, quàm essent iniqui iudices & beneficiorum regis, & iniuriarum Cæsaris, acriores paulò voces addebat. Exitus orationis erat, vt diceret fore, vt postridie rex ipsis loquatur, qui sit eadem, quæ iam ipse dixisset, confirmaturus. Altera die legati ad regem accersiti, quicum erant Lotharingiæ cardinalis, princeps Vendomensis, & Connestablius, quid cum Connestablio binis iam esset actum colloquiis, commemorant, & tantundem auenæ, quantum antea frumenti, deinde aliquantò etiam plus vini deferunt, obsecrantes regem, vt & pro veteri amicitia, quæ Galliæ regibus esset cum Argentinensi republica, proque sua etiam humanitate boni consulat quod esset oblatum: magnas esse militum copias in vrbe, maximã quoque vim hominum ex agris eò confugisse, neque posse ciuitatem ea, quam haberet, annona carere. Rex, habito cum suis colloquio, cœpit ipse referre, qua de causa venisset in Germaniam, prorsus in eandem sententiam, vt pridie Connestablius: alimoniam esse planè necessariam, nec vlli, qui non sit hostis, denegandam, offerenti preciũ: ea si destituantur milites, rationem ipsos inire, quomodò sibi illam comparent: in eo autem quantùm sit incommodi, facilè quemuis intelligere. Quod erat oblatum, rex quidem non repudiabat, sed panem sibi dari volebat: legati contrà, frumentum: de quo cùm non conueniret, infecta re discessum fuit. Legatis domum reuersis, senatus decreuit quoniam eius frumenti, quod esset in vrbe, nihil dari posset, vt in vicinis circùm locis, quantùm liceret panis conficeretur. nam & Connestablio & regi dixerant legati, ciuitatis eum esse statum, & temporis quoque conditionem eiusmodi, nihil vt ex vrbe sit expectandum: apud finitimos autem si quid fortè colligi posset, non grauatè communicaturos. Hoc autem eò senatus decreuit, ne quid in aratores ac homines rusticanos eorumq; fortunas grauius admitteretur. Atque ità, quod subitò per vicos & oppida comparari potuit, in castra fuit deuectum, sed hoc ipsum perquàm erat exiguum. Occupata* Lotharingia, & * vrbe Meti, Argentinenses è vestigio conscripserant ad quinq; circiter militũ millia, præsidij causa, deinde multa tùm publica tùm priuata ædificia circum vrbem, & hortos & arbores & quicquid omninò vel prospectum impediebat, vel hosti poterat commodare, demoliebantur, & qua parte cumprimis erat necesse, nouam vrbis munitionem instituebant. Id permolestè Gallis accidit, & in colloquio posteriori Connestablius hoc ipsum ad legatos minimè dissimulabat. Creditur enim, spem illos propè certam concepisse, vt, quemadmodum amicitiæ quadam ostentatione, Metim ingressi fuerant, sic etiam ab Argentorato non excluderentur: cùm autem scirent munitissimam esse vrbem, et tanto preterea studio viderent ad defensionem omnia parari, mutato, vt est credibile, consilio, deflexerunt, & Maij die septimo promotis castris, Haganoam: inde

Regis ad legatos verba.

Pag. 751. *Præsidio Argentina firmatur, aduersus Gallũ.*

Vuisseburgum petebãt. Huc ad regem venerunt legati, à Palatino principe, à Moguntino atq; Treuirensi, collegis, à Cliuensi ac Vuirtembergico, qui reipublicæ causa Vuormaciæ nuper conuenerant. Eorum hoc erat postulatum, vt ab agrorum vastatione rex abstineat, & miseræ multitudini parcat: &, quandóquidem libertatis Germaniæ causa belligerari se profiteatur, vt sistat exercitum: nam si longius procedat, futurum hoc maximo cum Imperij detrimento: petere autem, vt ad consilia pacis animum adijciat: eius rei mentionem ad Cæsarem & iam se fecisse, deinceps quoque facturos, ac omninò benè sperare: sed de fœdere ineundo scribat, orare, vt in eo sui honoris & existimationis rationem habeat: etenim pro ea, qua sint Imperio deuincti, fide, non hoc ab se posse præstari: sed tamen omnem daturos operam, vt publica pax constituatur: adhæc, plurimum obsecrare, vt Argentinensiũ finibus parcat, qui sint Imperij libera ciuitas, & vt ipsius intercessione Vuirciburgicũ episcopum Albertus Brandeburgensis tractet humanius. Eodem ipso tempore, quod fuit vndecimo die Maij, literæ fuerunt ad regem allatæ Mauricij, quibus perscriptum erat, quid esset actum * Lincij: simul petebat Mauricius, vti rex, quem ipse quoq; comprehendi voluisset in actione pacis, explicaret, quibus conditionibus vellet cum Cæsare pacisci. His acceptis literis, rex, cui præter spem hoc accidisse putatur, biduò pòst, castra mouet, & relicta Germania, Lotharingiam denuò petit: sed ante discessum, ijs, quos dixi, principum legatis respondet. se iam illud, cuius rei causa cum exercitu venisset in Germaniam, esse consecutum: principes enim captiuos liberatũ iri: causam hanc fuisse belli: satis itaq; gloriæ sibi partum esse, quòd si deinceps vllum tempus incidat, quo suam operam Germania requirat, nulli se vel labori vel sumptui vel periculo parciturum: & nunc quidem reductis copijs domum se redire, præsertim, quum Galliam inuaserint * hostes: quòd ad miserorum hominum querimonias attinet, dolere sibi non mediocriter: sed nullam posse tantam esse vllo in exercitu disciplinam, vt non aliquid detrimenti secum adferat licentia militaris: ab se verò diligentissimè caueri, vt & quàm minimùm damni detur, & flagitia seuerissimè puniantur: de Cæsare, déque pace quod scribant, omninò se hoc ab ipsis expectare: suo iam labore, studio atq; virtute respirasse Germaniam ab illis ærumnis, quibus oppressa iacebat: ipsis autem esse prouidendum inprimis, ne restitutam opera sua, libertatem, turpiter amittant: de Argentinensibus quod petant, non se posse ipsis denegare, tametsi, quo tempore cum exercitu erat ad ipsorum fines, magna fuerit militum eius vrbis proteruitas in suos & insolentia.

1552

Postulata Principum aliquot ad Gallum.

Pag. 763. *Mauricij litera ad regem Galliæ.*

Galli ad Legatos Principum responsio.

Hic infrà.

In Germaniam rege profecto, Cæsaris copiæ Belgicæ, Martino Rossemo ductore, Campaniæ Gallicæ fines longè latéq; vastabant incendijs, & Astenæum oppidum, Mosæ vicinum, Lotharingicæ ditionis,

Martinus de Rossen Campaniam vastat.

1552 ditionis, nuper à Gallis occupatum, ceperant. hæc putatur, vna fuisse causa, cur exercitum rex abduxerit, altera, quòd Mauricij factum minus probaret, deinde quòd de Argentorato spes se fefellisset. Motis Vuisseburgo castris, venerunt ad regem ab omnibus Heluetiorum pagis missi legati. Ferdinandus rex finitimam habet Heluetiis regionem, Sontgouiam, eius agri primum locum obtinent Ensemenses, hi de suo periculo soliciti, Heluetios orauerant, vt pro ea, quam ad regem haberent, authoritate atque gratia, intercederent. Ipsorum itáque rogatu atque sumptu profecti, vicinas etiam ciuitates, Colmariam, Seletstadium, & Argentoratum, regi commendabant, quòd dicerent hanc regionem omnem ipsis arcta necessitudine coniunctam, ob vicinitatem, & frumentum inprimis abundè subministrare, cùm sit opus, ità quidem, vt nullum eis dari possit damnū, quod non ipsi quoq; sentiant. His prope Bipontiū rex Maij die vigesimo respondet. Ensemensibus condonare se, modò quos in vinculis habeant è suis, milites, dimittant: ad alios verò, pro quibus verba fecerint, quod attinet, se nihil vnquàm in eos cogitasse grauius: & quanquàm Argentinensium milites aliquantò durius exceperint suos ante portas, & reiecerint, qui fortè mercandi gratia eò venissent, tamen non ideò se discessurum ab amicitia, vel ipsorum, qui deprecentur & interueniant, causa: nunc, quandò Lotharingiam teneat, vicinitatem sibi cum illis intercedere, contra cuius rationem nihil sit ipse facturus: eandem se quoque voluntatem & officium ab ijs inuicem expectare. Fuerant antea Tabernis, à senatu Basiliensi ad regem eadem propè de causa missi legati, quibus etiam liberaliter responsum fuit,

Heluetiorū legati intercessores ad Gallum.

Galli ad Helueticos responsio.

De Mauricio suprà * diximus, quemadmodum Lincio discessit: Ferdinandus etiam peracto conuentu statim ad Cæsarem contendit Oenipontem, explicandi causa negocij. Reuersus autem in castra Mauricius, alpes vnà cùm socijs petit, vt antea * diximus: & quū propius eò venisset, Gallici oratoris hortatu statuit eos adoriri milites, quos ijs locis Cæsar conscribi iusserat. quumque Maij die decimo septimo non procul abesset à Fiessa, quod est in alpium aditu positum oppidum, ad Lœchum flumen, exploratores emittit, qui de hoste cognoscant. hi prope omnes, claustra montium illos & angustias tenere, seque ità communiuisse renunciant, vt eis noceri omninò non possit. Itaq; delectos aliquot ex omni numero principes emittunt, qui cùm prope ad illorum castra excurrissent, nōnullos intercipiunt, & ad suos abducunt: ex ijs multa cognoscunt, & postridie cum peditatu progressi, ducentis tantùm adhibitis equitibus, Fiessam contendunt: & cùm Ruta non procul abessent, ad viarum angustias deueniunt, occupatas à milite Cæsariano, circiter octingentis, cum duabus machinis, quas appellant campestres. Impressione autem facta, cùm in eas angustias penetrassent, loco deij-

Pag.762.

Pag.763.

Principum Velitationes in Cæsarianos.

deijciunt hostem, qui fuga dilapsus, ijs qui prope Rutam castra fecerant, timorem ac trepidationem adfert. Principes è vestigio secuti, impetum in illos quoque faciunt, ac demum profligant. ex ijs ad mille partim capti sunt, partim interfecti, partim in Lœchum præcipitati: signum quoque fuit eis vnum ereptum. Altera luce pergunt ad eam, de qua non semel diximus, * arcem, Erebergum: & quum approbante fortuna, sub arce positum propugnaculum, & aditum ipsum atq; claustra viarũ occupassent, captis etiam tormentis magnis instructis, per montem aduersum atque præruptum ad arcem euadunt, etsi multis peterentur telis, eámq; deditione facta capiunt. Erant ibi præsidio peditum signa tredecim: ex ijs capta sunt nouem, quatuor autem elapsa, & in his tria, Germanorum, vnum autem Italorum. Capti sunt autem ad tria circiter millia, quum illi paucos è suis desiderarent. Mauricius deinde magno fuit in discrimine. cùm enim progredi vellet, milites illi, quibus præerat Risebergus, recusabant, nisi stipendium ipsis extraordinarium, ob captam arcem penderetur: id autem iniquum esse dicebat Mauricius, & simul è seditiosis vnum, qui præ cæteris fortiter clamabat, comprehendi iubet. ibi verò cæteri omnes, non hastis modò, sed tormentis etiam manuarijs emissis illum petunt, ità quidem, vt celerrima fuga vix ægrè vitam seruaret. Maij die vigesimo primo duæ legiones mittuntur per alpes Oenipontem, quod illinc bidui via distat. equitatus erat omnis cum legione vna circum Fiessam atque Rutam, aditus, defendendi causa. Mauricius ac socij principes insecuti postridie, Zirlæ, quod duobus non magnis milliaribus abest ab Oenipeonte, peditatui sese coniungunt: Cæsar autem, vbi de capto Erebergo cognouit, noctu, maxima celeritate tumultuariè discedens Oeniponte, cum Ferdinando fratre, qui persuadendæ pacis causa nuper eò venerat, vt antè diximus, & per alpes, quà Tridentum iter, ad læuam deflectens, Villacum, quod est in Carnis oppidum, ad Drauum flumen, sese recipit, quum Saxoniæ ducem Ioannem Fridericum, toto iam quinquennio captiuum, paulò antè dimisisset, ne videlicet hostis ad suam gloriam istud referret, quòd quidem ipse captiuus etiam minimè volebat. Liber factus, nihilo minus Cæsarem, quocunq; iret, comitatur. In hoc ipso tempore, soror Cæsaris, Maria, conuentus agebat Aquis, oppido Belgicæ, fœderis ineundi causa cum vicinis. Et Cliuensis quidem princeps, per legatos excusat: Coloniensis autem archiepiscopus, Adolfus, eò profectus, in Burgundicæ domus venit societatem: idem facit Leodinus etiam episcopus, Georgius Austriacus. Vbi venit Oenipontem Mauricius, quicquid ibi repertum est rerum Cæsaris & Hispanorum, & cardinalis Augustani, direptum fuit: Ferdinandi regis autem atq; ciuium bonis nihil est datum damni. Et quia triduum solum erat reliquum ad inducias, quæ futuræ tractationis causa consti-

1552

Pag. 524.

Erebergum iterum captum.

Seditio in castris Mauricij.

Cæsaris fuga nocturna.

Saxoniæ dux libertati restitutus.

Conuentus Ordinum Belgicorum de fœdere ineundo.

Colon. & Leod. Episcop. in Burgund. domus societatẽ veniunt.

Res Cæsaris direpta.

1552 constitutæ fuerant, vt antè * docuimus, Mauricius illinc Passauium petit: socij verò principes, idem, quà venerant iter ingressi, Maij die vigesimo octauo Fiessam reuertuntur, ac deinde per internuncios tàm suo, quàm Maurícij nomine literas euulgant Augustæ, & quandoquidem in superioribus * nostis, inquiunt, scriptis affirmamus, tuendæ religionis atque libertatis Germaniæ causa potissimùm, ad arma nos venisse, res ipsa flagitat, & officium requirit, vt & ecclesijs & iuuentuti præficiantur idonei doctores. Iam verò, quemadmodum hostes veritatis id semper egerint, vt pijs doctoribus oppressis, idolum restitueretur pontificium, & iuuentus in erroribus illis atque falsis dogmatis educata sensim adolesceret, id adeò manifestum est, vt ampliori non egeat demonstratione. Nam etiam eo tempore, cùm non dubitarent profiteri, * minimè peti religionem, totis viribus huc incubuerunt, vt pura doctrina funditus extirparetur. Nec enim pios modò doctores in vincula coniecerunt, * verùm in hac etiam vrbe per iusiurandum adegerunt eos repente ac magna quadam inhumanitate, vt extra fines * Imperij decederent. Et quanquàm iusiurandum illud cumprimis impium est, ideóque nullo iure vel æquitate nititur, tamen, ne quis calumniæ locus esset, illos ipsos ecclesiæ ministros atque ludimagistros ab aduersarijs eiectos reuocauimus, quoniam id officij nostri esse putamus. Itaque illos omneis, quicunque sunt ad hunc modum exterminati, sicut diximus, ab eo, cui per vim, contra leges obstricti fuerunt, iusiurandi vinculo prorsus expedimus, ac libertati restituimus, & iniungimus, vt non solùm in hac vrbe, verùm alijs etiam in locis, prout ipsorum est vocatio, verbum Dei purè, iuxtaque confessionem hic olim exhibitam, doceant, & rectè pieque iuuentutem in literis erudiant, nostro confisi patrocinio atque tutela. Mandamus autem, ne quis illos, quasi contra fidem datam faciant, vllo verbo vel iniuria perstringat. Quum enim nullo suo merito, solùm propter veritatis professionem, multi iam mensibus in exilio vixerint, non dubitamus, quin vicem illorum viri boni doleant, & omni fauore studioque prosequendos esse ducant. Et quoniam ij, qui per illorum absentiam in hac vrbe docuerunt, suspecti sunt & inconstantes, ità quidem, vt propter diuersam docendi rationem, cum his, quos reuocauimus, commodè esse non possint, à senatu petimus, vt illos à concionibus amoueant, & ità sese gerant, vt huic edicto nostro sua constet authoritas. Quum hæc Iunij die septimo principes promulgassent, quinto pòst die, ministros ecclesiæ loco restituunt, & concionibus denuò præficiunt, summa cum populi voluptate atq; lætitia. Prius, quàm Mauricius rediret Lincio Brandeburgicus Albertus, digressus cum suis copijs, Vuolfgango, Teutonici, quem vocant, ordinis magistro, direptionibus, & incendijs plurimùm damni dat, & cùm ab eo pecuniam exegisset, in Nori-

Margin notes: Pag. 762. — *Scriptum principum de restituendis ecclesiæ ministris.* — Pag. 753. & seq. — Pag. 505. 507. 537. 538. 565. 574. — Pag. 645. — Pag. 709. — *Principes ministros restituunt.* — *Alberti deuastationes.*

bergen-

bergensium fines transit, & arcem quandam illorum ditionis, Lichtenauum, quinque milliaribus ab vrbe positam, & simul adiunctum oppidum, quinta die Maij deditione capit. Exercitus eius erat, equitum ad duo millia, peditum signa vndeuiginti. Postridie, datis ad senatum literis, quanquàm Galliæ rex, inquit, & confœderati principes, euulgato scripto, quid de republica sentirent, & quomodò Germaniæ libertatem recuperare, simulq; religionem constituere vellent, prolixè demonstrarunt, * ea fiducia nimirùm, vt hoc illorum institutum non modò gratis animis viri boni complecterentur omnes, verumetiam totis viribus adiuuarent, quod quidem à nonnullis etiā factum est: vos tamen, nec quid vestræ sit voluntatis atque concilij, declarastis, nec ad indictum etiam Augustæ conuentum,* legatos, vt audio misistis, verùm ad defensionem comparastis omnia, tormentis huc illuc per mœnia dispositis atq; propugnacula, & conductis copijs, ad extremum vsque velle vos perseuerare iactatis, vt quidem ad me defertur, eiúsque rei fidem facit, quòd nullos adhuc legatos mihi de pace misistis. quod tamen alij quidā & viri principes & ciuitates longinquiores fecerunt. Cùm ergò scriptum illud regis atque principum confœderatorum apertè profiteatur, eos, qui conatum hunc ipsorum vel impugnabunt, vel non adiuuabunt, in hostium numero habendos: deinde, cùm huic ego sim adiunctus militiæ, vt eos, quorum fines attigero, cogam ad officium, neque locum vllum munitum, vnde vis aliqua vel eruptio metuenda sit, à tergo relinquam: hac de causa, vobis. qui nondum satisfecistis expectationi, Lichtenauum arcem, quæ castris meis multùm incommodabat, ademi, conseruatis præsidiarijs, in quos tamen durius agere mihi licuisset. Et quia præcipuum adhuc restat, equidem & Galliæ regis & sociorum nomine à vobis peto, vt quid pro tuenda Germaniæ libertate, proque constituenda religione facere constitueritis, clarè profiteamini, mihique die crastino denuncietis, vt quid à vobis expectandum sit, quóue numero vos oporteat habere, possit intelligi. Cæterùm, quo tempore Schuinfurti Mauricius atque socij conuenerunt, quod fuit Martij die vigesimo sexto, sicut antea * dictum est, fidem & societatem & instrumentum militare, & commeatum & maximam auri vim, à Noribergicis per internuncios petebant: sed post multam actionem, cæteris omissis conditionibus, cùm illi centum aureorum millia dependissent, pacem eis tàm suo quàm sociorum nomine per literas, amplis verbis promittebant. Cùm ergò nunc ipsis immineret Albertus ad illos querimoniam deferunt: & quia Lincio nondum redierat Mauricius, Maij die tertio Lantgrauij filius Gundelfinga rescribens, bene sperare iubet: quinta verò pòst die, cùm iam reuertisset Mauricius, ambo scribunt, & pacta seruare promittunt, & Alberti factum hoc sibi prorsus inopinatum esse, neque

1552

Eius exercitus.

Alberti litera ad Noribergenses.

Pag. 757. 754.

Pag. 761.

Pag. 760.

Noriberg. cum Mauricio transactio.

Noribergenses ad Principes.

Principum responsum.

1552 probati, sed & omnem operam daturos, vt sua recuperent, quæ etiam ei suppeditauerint ipsi copias, continuò velle se reuocare dicunt. Acceptis Alberti literis, Noribergenses eodē die rescribunt, & quid Mauricius atq; principes per transactionem ipsis promiserint, ostendunt, eamque fuisse causam dicunt, quò minus ei miserint legatos. itáque magnopere orant & obsecrant, vt arcem ademptam plenè restituat, in eóq; socijs gratificetur. Ille vicissim, triduo pòst, quia sibi non constet, quomodò transegerint cum ijs, & verò Galliæ regis plurimùm intersit, cui sit non minus quàm illis addictus, petit, vt è suis familiaribus homini certo, quem sit in vrbem missurus, publicè caueant, & transactionis exhibeant documenta. Gerunt illi morem, & exhibent: sed ipse nihilo secius, tametsi Mauricius atque socij diligenter intercederent & deprecarentur, vndecima die Maij, rursus illis per epistolium denunciat, & Galliæ regis nomine cumprimis, vt intra paucas horas clarè sibi respondeant, an imperata facere velint, postulat: cúnque responsum, quale voluit, non ferret, arcem Lichtenauum & adiunctum oppidum diripit, incendit, funditus euertit, æquatq; solo, & quum oppidanis pecuniā imperasset, in suam & Georgij Friderici patruelis ditionem illos per iusiurandum adigit, & vrbem obsidet. Itáque Lantgrauij filius, equitum duas cohortes, quas in Vuolffgangum, ordinis Teutonici magistrum ei attribuerat, ilicò reuocat, & ad se redire iubet, maxima cum illius offensione. Truculentum ergò bellum orditur, & vicos illorum ditionis, ad centum, castella verò, ciuiumq; villas ad septuaginta, simulque templa, cùm ea dispoliasset, syluam insuper, quam habent amplissimam, quæque non ipsis modò, sed & finitimis materiem atq; ligna subministrat, incendit, & ad ter mille iugera exurit. vicinis autem, ex nobilitate, & alijs iam antè, nisi parērent, bellum denunciauerat, inprimis autem episcopo Bambergensi & Vuirciburgico, quos etiam in hoc rerum statu ad grauissimas conditiones adegit. & Bambergensis quidem, vt se suámque prouinciam periculo iam imminenti subduceret, pacem * ab eo maximis iacturis redemit. nam suæ ditionis oppida & præfecturas ad viginti coactus fuit ei dare, confectis ea de re literis, Maij die vndeuigesimo, simúlque clientelas & beneficiarios omneis ei permittit. Vuirciburgicus autem aureorum millia ducenta, viginti dependit, & simul eius debita, quorum erat summa, circiter trecenta, quinquaginta numûm aureorum millia, in se recipit, & persoluere pollicetur. Noribergensium hanc tàm indignam & lamentabilem fortunam miseratæ, Sueuiæ ciuitates, quæ nuper ad imperatum Augustæ conuenerant, vt suprà * diximus, numero ad viginti sex, per legatos ex omni numero delectos, intercedunt, Augustani cumprimis: & vbi Noribergam fide publica venissent, multis in medium adductis, ad pacem eos hortantur, déque captis alpium claustris,

Noriberg. ad Alberti literas responsum.

Alberti in Noribergicos truculentia.

Bambergens. & Vuirciburg. episcopi mulctati ab Alberto.
Hac confirmatur, pag. 789.

Sueuia ciuitatum pacificatores inter Alber. & Noriberg. Pag. 761.

claustris, Erebergo, * dicunt, & eum Italiæ Pannoniæq; statum esse demonstrant, vt auxilium nullum atque subsidium ab vllo sperari possit: conditiones deinde ab Alberto propositas exhibent. Illi, pro suscepto labore studioque gratias agunt, & quàm nullam habeat Albertus armorũ causam in ipsos, & quid cum Mauricio * sit actũ atque socijs, ostendunt: & quia conditiones oblatæ sint eius generis, vt partim ab se non præstari partim ad Cæsarem atq; Ferdinandum regem excusari nullo modò possint, extrema sese pati, remq; Deo velle commendare dicunt: sic enim sibi conscios esse, vt non Cæsarem modò, sed omneis quoque principes, & ipsius quidem Alberti propinquos etiam atque necessarios ferre possint arbitros. Cùm hæc intercessores, opportunè, commodisq; verbis ad Albertum detulissent, & ille non solùm non mitesceret, verumetiã atrocissima quæque minaretur, Iunij die quarta per literas illis demonstrant, implacabilem eius esse animum, neque se potuisse illum ad æquiores adducere conditiones. Albertus autem vehementiori, quàm prius, impetu, rursus in vrbem tormentis fulminat, & ignem in diuersa loca conijcit, & nocte quadam oppugnat, quoque plus terroris adferret, suburbium vnum incendit. Ad hoc ipsum verò tempus in illius castra venerunt à Mauricio simul & à Lantgrauij filio missi de pace legati, Georgius Thannebergus, Gulielmus Schachtus. hi, ciuitatum adhibitis legatis, qui re desperata discessuri fuerant alioqui, post multam & laboriosam actionem, vtrisque demum persuadent, & pacem constituunt. nam & nouis copijs nuper erat auctus Albertus, Iobo Dalbeco, Christophoro Oldeburgo, ductoribus, & Mauricius, datis ad senatum literis, Alberti factum hoc sese molestissime ferre, neque tamen mederi iam posse, nunciabat. pacis hæ fuerunt leges: aureorum millia ducenta dependant: tormenta magna sex, instructa rebus omnibus tradant: principes confœderatos, vt Augustani, fauore prosequantur: ipse vicissim illis ablata restituat. Itaque sub vigesimum Iunij diem, vrbis obsidio, totius propè Germaniæ celeberrimæ potentissimæq;, & rebus omnibus instructissimæ, sed & inprimis munitæ, soluitur. Hoc tam egregio successu factus alacrior, Iunij die vigesimo dat literas ad Vlmenses, è castris. in ijs perscriptum erat Noribergicos, maximo ipsorum cum detrimento, domitos ab se, pacis accepisse conditiones, & facturos, quod ipse atque socij præscripserint: nunc ergò se constituisse & ipsos obsidere, sed longè secus & arctius multò, quàm nuper: quòd si consilium suum fortuna comprobet, nulli se masculo, qui septimum sit annum egressus, parciturum, nisi ad sanitatem redeant, & missis quamprimùm legatis, omninò sibi socijsq; satisfaciant, & nuper quoq; factæ rebellionis culpam eluant: in eo autem quid facere velint, per ipsum, cui literas dedisset, apertè nunciari iubet. Ad eas literas paucis illi respondent. incolumes

Margin: 1552

Pag. 767.

Pag. 769. 770.

Albertus Noriberg. maximis damnis afficit. & oppugnat.

Noribergen. paciscuntur cum Alberto.

Noriberga obsidione liberatur.

Alberti literæ ad Vlmenses.

1552 quidem, & quándiu vita suppetat, nihil se facturos eorum quæ postulet. Galliæ rex, Germaniæ finibus egressus, tripartito demum exercitu Vualtersingam venit, quod est ad Saram flumen, Lotharingici ditionis oppidulum. Ibi consociatis copijs, vigesimo quinto die Maij progressus, & traiecto Mosella flumine, cùm in Luceburgicum agrum venisset, populationibus & incendijs omnia vastat, exemplo Rossemi prouocatus, vt quidem ipsi ferebant, & Astenæum oppidum * recipit, à defensoribus vacuum. Rossemus enim domum reuerterat: castris deinde positis, Danuillerium oppidulum deditione capit, pòst etiã Iucœum, ex præcipuis ibi propugnaculis vnum. Eo in oppido erat Mansfeldius Comes Ernestus, totius regionis præfectus, cum flore iuuentutis: hi omnes in hostium potestatem venerunt: oppidum deinde, tumultuante milite, præter voluntatem regis, vt aiunt, direptum fuit. Nunc ad Mauricium reuertemur. Is, tractandæ pacis causa, Passauium se contulerat, * vti diximus. Ibi actione repetita Linciana, * calendis Iunij, copiosius omnia proponit & explicat. aderant legati Cæsaris, Ferdinandus rex, Bauariæ dux Albertus, Salisburgensis, Eistetensis, episcopi. principum electorum omnium, Cliuenses etiam & Vuirtembergici, multíque præterea legati. Queritur Imperij rempublicam, quæ cumprimis libera esse debeat, ab exteris administrari, principum electorum authoritatem imminui, multaq; fieri non consultis ipsis: quædam etiam ab Imperio diuelli & alienari: rationes iniri quomodò ius creandi * Cæsaris illis auferatur, in comitijs, electorũ sententias ferè postponi, priuatos electorum conuentus formidine quadam intermitti, iurisdictionem eorum minui, dum illos, qui prouocant ab ipsis, contra morem antiquum Camera recipit: ordinum Imperij controuersias augeri consultò, neque prius componi, quàm vtrobiq; sit acceptum incommodum: in aula Cæsaris difficulter impetrari audientiam, neque rem exactè cognosci, ferè propter imperitiam linguæ, * neq; sumptus modò sed & temporis ibi magnam fieri iacturam: in comitijs agi parum amanter, & si quid adferatur ab aliquo pro republica, malam in partem accipi: crebris illis conuentibus atque diuturnis exhauriri Germaniam, & domi multa sæpe negligi, neque tamen publicum statum effici meliorem, imò deteriorem aliquandò, magisque perplexum: grauibus edictis mandari, ne quis militet * externis: eos, qui reconciliantur, astringi * ne contra Cæsaris prouincias militent, itaque ab Imperio diuelli: qui suis dominis bello Smalcaldico militarunt ex officio, mulctatos esse pecunia: qui eodem bello in Cæsaris amicitia permanserunt, ijs quoque pecuniam esse imperatam, * & sub auctione quidem, nisi mox darent, eorúmque legatis, quòd non statim assentirent, capitis periculo, ne iniussi discederent ab aula, mandatum esse: militem externum, in Germaniam introductum esse non semel,

Vlmensium responsio ad Albertum.

Gallia rex Luceburgicum agrum vastat.

Ereptum sibi, pag.765.

Danuilleriũ diripit, & Iucœum.

Pag.768.

Passauiensis cõuentus.

Pag.762.

Mauricij de grauaminibus Imperij oratio.

Vt in Ferdinan. pag.204. & seq.

De quo etiam Brandeburgicus conqueritur, pa. 765.

Pag.446.

Vt in Vuirtembergico, pa.562.

Pag.389.

Ibidem.

1552

mel, & finito superiori bello distributum huc illuc in prouincias, intemperanter atque libidinosè multa fecisse, deque subacta Germania gloriatum, fore dixisse, vt patrimonio Cæsaris coniungatur, & in primarijs, vrbibus exædificentur arces atque propugnacula: tormentorũ * vim magnam & instrumenti militaris, veluti per ludibrium esse deuectam ex Germaniæ finibus ad exteras gentes: nonnullos, ambitione quadam, tormentis, quæ sibi fieri curassent, insignia principum Germanorum imposuisse, tanquàm hæc illis eripuissent: euulgari libellos, * & quidẽ priuilegio Cæsaris ad Germaniæ summum dedecus ac infamiam, quasi domita sit, inque seruitutem redacta: publicis in comitijs, nomine prouinciarum Cæsaris, admisceri quosdam in principum ordinumque cœtum, & occultis hoc agi consilijs, vt adaucto numero, suffragijs illi vincant: ante annum quartum institutum esse Cameræ iudiciũ, * & à paucis quibusdam fuisse conscriptas leges, quæ pòst euulgatæ sint, nõ sine multorum dispendio, præsertim eorum, qui sunt religionis Augustanæ: nam eos omneis à consessu prorsus * excludi: rem igitur ipsam postulare, vt leges illæ proximo in conuentu recognoscantur. Hæc & id genus alia proponit, & cùm ad Cæsarem imprimis pertineant, petit vt iam emendentur, Imperioque sua restituatur dignitas, nec alijs, vt eam ludificent atque despiciant, permittatur. Intercessores, communicatis consilijs, ea postulata nihil habere iudicabant iniqui: sed tamen vt Cæsari & suus constaret honos, & eò facilius persuaderi posset, nonnulla, quæ publici status emendationem attingunt, ad communem Imperij conuentum posse referri censent. Aderat Gallicus legatus, Fraxineus: is Iunij die tertio in consessu principum orationem habet. Inter Gallos & Germanos, iam olim, & prius quàm nomen Francorum innotuisset, adeò fuisse magnam vitæ morúmque similitudinem, vt Germani sint hi populi quondam à Romanis appellat, quasi fratres Gallorum: vbi verò sedem in Gallia sibi Francones constituerunt, vtránque nationem fuisse coagmentatam, sic, vt idem esset Imperium, idem princeps, eædémque leges: commutatione deinde facta temporum, cùm esset ad Germanos delatũ Imperium, Saxones, aliósq; Cæsares, quòd è Francorum regibus originem haberent, perpetuam coluisse cum Gallis amicitiam, ità quidem, vt Franciæ rex, Philippus Augustus, antiquum illud fœdus, quod vetustate propemodum erat obsoletum, aureis describi literis, & sanctiori loco reponi iuberet: nec immeritò quidem: nam ea durante cõiunctione florentem inprimis vtriusque populi fuisse rempublicam: & Germaniæ quidem tantùm extitisse robur, vt non modò Pannonijs, Bohemis, Polonis atque Danis, verùm Italis etiam leges præscriberet: Franciæ reges autem, vt religioni consulerent, in Christiani nóminis hostem, Saracenos atque Turcas, non semel arma

Pag. 586. 653.

Ludou. Auila, de quo etiã conquestum est per Brandeburgic. pag. 706.

Pag. 647.

Pag. 647.

Principũ intercessorũ, de querelis Mauricij sententia.

Gallici legati oratio.

Inter German. & Gall. perpetua amicitia.

Philip. August. Franciæ Rex.

Germaniæ potentia.

1552 sumpsisse per Asiam, Aphricam, Europam, & gloriosissimas reportasse victorias: incidisse verò postea tempus quoddam infœlicius, cùm nonnulli Cæsares, velut insititij, miniméque Germani, nec ea digni functione, Galliæ regum necessitudinem illam desererent, & reipublicæ maximas inueherent calamitates: atqui, plagam hanc, Dei beneficio fuisse curatam per illustrem Luceburgiorum principum familiam, è qua Cæsares aliquot prodierint, magna virtute viri, Galliæq; regibus coniunctissimi: nam Caroli quarti parentem, pro Galliæ rege pugnantem occubuisse: consimilem quoque principum Austriacorum fuisse voluntatem, & in ijs Albertũ primum, neque pollicitatione neque comminatione pontificum, vt Galliam oppugnaret, impelli potuisse: hæc autem eò se recitare, vt videant, quàm non bene reipublicæ consulant potentissimi Cæsaris Caroli quinti familiares quidam & administri, dùm non solùm id agunt, vt has duas præstantissimas nationes, alteram ab altera diuellant, sed id etiam suis [technis] & astu iam antè perfecerunt, vt optimus princeps, Franciscus rex, *indicta causa iudicaretur hostis: hæc quidem illos facere priuato suo cum emolumento, sed maximo cum dispendio publico: quàm enim eis difficile fuerit, ea manente duarum nationũ amicitia, libertatem infringere Germaniæ, suúmq; regnum illud exædificare, vel ex eo satis apparére, quòd Gallicis nunc armis territi, remissius agant, nec Hispanicum illud iugum sic vrgeant: hos nimirùm illos esse, qui precibus atq; tributis impetrata pace*Turcica, per causam vel religionis vel obedientiæ, simultates in Germaniam atque factiones inuexerint, qui Germanorum adiuti copijs bellum Germaniæ fecerint, qui pecuniam omnibus imperarint, & miserabilem Imperij conditionem effecerint, dispositis huc illuc Hispanorum præsidijs, exarmatis armamentarijs, & cognitioni fiscali patefacta via: nam eò rem esse deductam, vt & Imperij sigillum, & Cameræ iudicium, & comitiorum ius atque libertas ab vnius pendeant Atrebatensis arbitrio: cuius enim hoc sit vel exempli, vel æquitatis, eos, qui tolerandæ vitæ causa militant externis, mulctare supplicio,* ꝓscribere, magnis propositis præmijs * obijcere trucidandos? vt interim tot cædes, libidines, direptiones & oppidorum deuastationes mittantur, & inprimis non vno modo, sed pro temporis conditione variè tractata religio: certè, quicquid huius rei factum sit multis nunc annis, eò pertinere solùm, vt conturbatis Imperij legibus, Ferdinando rege, vel coacto, vel pollicitationibus illecto, principibus autem formidine quadam atque territatione subactis, Hispaniarum princeps designetur Cæsar. An non mors exoptanda sit potius viris fortibus, quàm vt in talibus ærumnis lumen hoc solis intueantur? neminem profectò posse fingi tam vecordem atq; barbarum, quem non ista commoueant: non ergò debere cuiquàm videri mirum, si tandem

Huius explicationẽ habes, pa. 776.

Alberti primi in Galliã studium, De hoc vide pag. 776.

Pag. 446.

Pag. 590.

Atrebatensis autoritas.

Pag. 623. 624.

Pag. 760.

tandem extiterunt viri principes, & in his quidē Saxoniæ dux ele- 1553
ctor Mauricius, qui vel sui capitis periculo recuperandam esse communis patriæ libertatem existimarunt: eos verò, cùm viribus essent inferiores, neque tantam soli prouinciam sustinere possent, Galliæ regis implorasse fidem & auxilium: & hunc quidem superiorum annorū offensione deposita, non modò fortunas omneis ijs communicasse, verùm se quoque tantæ rei totum impendisse, facto cum illis fœdere,* quo sit inter alia cautum, ne cum hoste paciscì, nisi de regis voluntate, liceat: porrò, Mauricium, quanquàm eo vinculo teneatur, tamen, vt patriæ consulat, & Ferdinando regi petenti morē gerat, à Christianissimo rege petijsse * nuper, vt quomodò pacem ferre possit, ostendat: id quidem ei præter expectationem nonnihil accidisse, quòd, cùm eiusmodi sit ipsius tanque magnum beneficium de rebus ad ipsum pertinentibus, non ex longinquo, sed coràm esse putaret agendum: sed tamen, quia suis commodis publica longè præferat, non voluisse confœderato principi quicquam denegare: proinde, si reipublicæ vulnera sanentur, vt oportet, & in posterum idoneè caueatur, ne recrudescant, si principes captiui dimittantur ijs, quæ sunt in fœdere perscriptæ, conditionibus, adhæc, si vetusta Galliæ cum Imperio, sed & istud nuper cum principibus initum fœdus ità confirmetur, vt in sempiternum valeat, hæc, inquam, si procurentur, illum erga rempublicam sic animatum esse, non modò libenter vt sit assensurus actionī pacis, verum etiam Deo permagnas acturus gratias, quòd ipsius in eo consilium interuenerit & adiumentum: ad priuata quod attinet, quia per vim Cæsar multa detineat, neq; iusta de causa bellum fecerit, regem putare æquum esse, vt qui causam iniuriæ dedit, satisfactionis quoque viam primus ostendat: illum certè, licet viribus atque causæ minimè diffidat, ità se comparaturum, vt quantópere sit & amans pacis, & ipsis omnibus atque Mauricio gratificari cupiat, intelligi possit. Principes ad ea respondent. illam, ex vetustate repetitam & superiori memoria, de Germaniæ coniunctione Galliæque, narrationem, valde sibi iucundam, neque minus gratum fuisse, quòd priuatis commodis rempublicam rex anteferat, & quò minus confœderati principes cum Cæsare pacem constituant, non recuset: nam vt ità fiat, non vnius modò nationis, verùm Europæ totius interesse, quæ ciuilibus iactata malis, ad interitum spectet: quas verò pacis conditiones rex interuenire velit, non se dubitare, quin id obtineri possit: nam & antea Cæsarem, & nunc in his motibus bene de republica sentire, neque Germaniæ velle deminui libertatem: amplam quoque spem esse, futurum, vt principes captiuos breui * dimittat: vt autem antiqua fœdera renouentur, & noua confirmentur, intelligere pro sua prudentia regem, in hoc ipso conuentu rem tantam non posse confici: veruntamen, quæ

Pag. 753.

Pag. 765.

Ad regij legati orationem principum responsio.

Vt fit pag. 786.

1552 semper fuit inter vtrunque populum, eam optare se firmam & inuiolatam permanere, necessitudinem: quæ sint ei cum Cæsare priuatæ lites, vt hæ componantur, & cupere se cumprimis, neq; laborem etiam vllum atque studium in eo recusare: cùm autem occupare Cæsarem nonnulla rex, quæ sua sint, affirmet, & quod ab eo repetat, habere se non obscurè significet, videri sibi nō iniquum, vt cuiusmodi sit illud, ostendat: nam ad Cæsarem referre controuersiam, & intercedere sese constituisse: rogare verò plurimùm, vt in bonam partem ista rex interpretetur. Porrò, quæ sit inter Gallos atq; Germanos propinquitas, octauo libro * diximus: de Luceburgiorum autem familia, quod Gallicus orator ait, sic habet. Luceburgij Comes Henricus filium habuit Henricum, qui postea Cæsar fuit, eius nominis septimus. huic erat filius Ioannes, qui per matrimonium factus est Bohemiæ rex. hic Philippo Valesio, Galliæ regi tulit opem aduersus Angliæ regem Eduardum tertium, ipse profectus in bellum, & commisso prælio, cùm Angli vincerent, occubuit, ac inter alios, filium reliquit, natu maximum, Carolum, qui postea factus est Cæsar, eius nominis quartus, pater, Vuenceslai & Sigismundi, qui Cæsares ambo deinde fuerunt, & hæc quidē etiam Vngariæ rex atque Bohemiæ, Constantiensis concilij solicitator. Albertus Austriacus, * de quo loquitur, Rudolphi Cæsaris filius, Cæsar, cum Philippo pulchro, Galliæ rege firmam coluit amicitiam, etsi Bonifacius octauus pontifex, vehementer eum ad bellum incitaret. Mauricius, præter Lantgrauij liberationem, duo potissimùm vrgebat, vnum, vt ijs de rebus, quæ Germaniæ libertati nocerent, & quas ipse nominatim recitauerat, Ferdinandus rex, Maximilianus filius, & intercessores ipsi iam iam cognoscerent, & ex legibus atq; more antiquo Germaniæ de ijs pronunciarent: alterum, vt religioni pax daretur, nec vlla cuiquam eo nomine fieret molestia, dum integrè sit controuersia tota conciliata. Rationem hanc non improbabant intercessores: at Cæsar, per legatos, quid in eo requireret, ostendit, & ijs, qui fideles ipsi fuissent, inque maximas idcircò calamitates incidissent, de damno satisfieri, æquum esse putabat. Post variam disceptationem, cùm essent nonnulla mitigata, placuit tandem, vt ad tertium Iulij diem planè Cæsar responderet, ac interea belli conquiesceret administratio. datis ergò literis Iunij die decimo sexto, Cæsarem intercessores ad pacem hortantur.

Pag. 413. 414. De Luciburgiorum familia.

Pag. 774. Albertus Austriacus Cæsar.

Mauricius duo capita inprimis vrget.

Intercess. Cæsarē ad pacem per literas hortantur. Respons. vide pag. 779.

Erebergo capto, * direptoq; pòst Oeniponte, * diximus, quemadmodum socij principes, itinere conuerso, per alpes, ad exitum Maij, redierint Fiessam. Inde profecti, Iunij die vndeuigesimo, cum copijs omnibus ad Eistetum castra ponunt, quod est Bauariæ finitimum oppidum episcopale, magnóque desiderio, neque sine solicitudine Mauricium expectant. qui cùm tandem eò venisset, quo

Pag. 767.

loco

loco res versaretur, ostendit, & vltima Iunij die per dispositos equos illinc Passauium reuolat, vt ad constitutum diem adesset, socij verò principes, motis postridie castris, quarto pòst die Roteburgum, quod est ad Duberum flumen, Franconiæ vicinum oppidum, perueniunt. Albertus autem Marchio suum institutum nihilo secius vrgebat, & ad pacem adacta* Noriberga, nobilitatem etiam & ordines ijs locis imperata facere cogebat. nam etsi communem causam agebat initiò sicut edito scripto facturum se professus fuerat, tamen non erat eius fœderis, & soluta Vlmæ obsidione, cœpit quodammodo suum priuatum agere negocium, vel quòd vni sibi vellet acquirere, quid belli dedisset fortuna, vel quòd Mauricij factum improbaret, vel quòd à Galliæ rege solicitatus, aliò spectaret: sed tamen quos in suam fidem adigeret, socijs quoque fidem eandem præstari iubebat. Deinde in archiepiscopi Moguntini fines progressus ad Mœnum flumen, plurimùm damni dat, incendijs atque rapinis, & ingentem pecuniæ vim ab eo postulat: cúmq; nonnulli intercederent, neque tamen de summa conueniret, Moguntinus, in Rhenum antea demersis maioribus tormentis, quinta Iulij die discedens, fuga salutem petit. Eodem etiam tempore, Albertus, qui nihil intentatum relinqueret ab archiepiscopo Treuirensi petit, vt præcipuam ipsius ditionis arcem sibi tradat. ea est ad Rheni atque Mosellæ confluentem, loco excelso, & natura munito, & cumprimis opportuno. Galliæ autem regis nomine hoc ab se postulari dicebat. Ille, cum suis re deliberata, non se posse morem ei gerere demonstrat. Quia principes intercessores extrema parte sui responsi, quod oratori Gallico dederant, vt antè * diximus, æquũ sibi videri dicebant, vt quid à Cæsare rex postulet, ostenderet: legatus, à rege certior factus, cùm esset ad exercitum prope Eistetum, Iunij die vigesimo nono rescribit illis, nõ alia de causa, quam vt toti reipublicæ, cumprimis autem adflictæ Germaniæ libertati consuleret,* bellũ hoc suscepisse regem, cùm id ab eo principes aliquot diu multúmque flagitassent: priuatum certè compendium suum in eo captasse nullum, & rem ipsam * hoc testificari: nihil enim omninò per Germaniam occupasse, cùm id ei non esset difficile: socijs quoque liberam fecisse gerendi belli potestatem: ac licet interea, dum ad Rhenum ipse cum copijs excubaret, domi grassaretur hostis, * non tamen se commouisse prius, quàm è Mauricio duce cognouisset, * pacatis rationibus ea impetrari posse, quorum gratia bellum fuerat susceptum: eo cognito, non mediocriter lætatum fuisse, cùm ex animi voto rem procedere videret: nam hoc eius fuisse consilij: primùm, ne principes hanc tam pulchram occasionem negligerent, néue sibi deessent ipsi, vel verba dari paterentur, vt antea: deinde, quoniam suæ voluntatis atque fidei tam insigne documentum ipse daret, * vt firma constitueretur vtriusque gentis

1552

Pag. 771.
Albertus Brandeburgicus socijs relictus suo nomine belligeratur.

Albert. Moguntinũ & Treuirẽsem mulctat.

Mogunt. fuga salutẽ quærit. Albert. à Treuirensi arcem præcipuam postulat.

Galliæ regis ad intercessores responsio.
Pag. 776.

Pag. 724. 748. 753.
Scilicet, pag. 761.

Rossemus, pag. 766.
Pag. 766.

Per orationem, pag. 773.

1552 amicitia, quò videlicet ipse pòst alijs reipublicæ commodis expeditè vacare posset: quia verò dux Mauricius ab eo rogarit, * quomodo pacisci velit, hanc ipsius esse mentem, vt dicat bellum ei nulla iusta de causa Cæsarem fecisse: Galliæ reges autem non consueuisse pacem ab hoste petere, præsertim eo, cui neq; viribus nec alia re sint illa dispares: iam, vt aliquid proponat, nisi spes propè certa sit impetrandi, causam ei nullam apparére: de ipsis verò sic existimare, futurum, vt nihil ab se requirant, quod non cum ipsius dignitate coniunctum sit: illum inuicem sic eos amare, tantique facere, vt si communem totius orbis pacem ab eis tractari videat, multa sit, ipsorum quidem gratia, de suo iure concessurus: quò minus etiam de ipsius postulatis cognoscant atq; statuant, modò conditionem eandem Cæsar subeat, non recusare, & vt eius rei causa conuentus aliquis habeatur primo quoq; tempore, cumprimis optare: quod si fiat, intellecturos omneis, quantum & rempublicam amet, & quàm sint à veritate remota, quæ de Turcica societate disseminantur ab aduersarijs: quòd si verò nullum ista locum habeant, & in ipsius modò perniciem omnia conferantur consilia, nec illa, quam à Germanis meritò sperauit, ineatur amicitia, non ipsi tribuendam esse culpam, si qui maiores fortè nascentur motus. Hæc epistola, calendis Iulij fuit in cœtu principum recitata.

Pag. 765.

Passauium vbi venit Mauricius ad diem, Cæsaris fuit allatum postridie responsum ad Ferdinandum regem. Is deinde, facto consessu, Cæsarem quidem ait, quid suæ sit sententiæ scripsisse, verùm in plærisq; non assentire: quod cùm ità sit, nihil opus esse, quid ad singula responderit, nominatim explicare: sed tamen quò videri possit, quantópere pacem ipse cupiat, & quàm benè consultum esse velit Germaniæ, profecturum se magna celeritate ad Cæsarem, neque dubitare, quin ei persuadeat: orare autem inprimis, vt eius temporis, quod itineri dandum sit, octo videlicet dierum moram, leniter ferat Mauricius. Quod cùm ille mox recusaret, Ferdinandus admodum instat & vrget: verùm id frustrà fuit, & Mauricius, conuocato principum atq; legatorum cœtu, quàm nihil reliqui fecisset ad summum studium atq; laborem componendæ pacis, ipsos, qui iam totum mensem rebus omnibus interfuerint, optimè scire dicit, neque dubitare, quin huius rei præclarum sibi testimonium dare possint: itaque petere, vt animo sint erga se beneuolo, & communem Germaniæ causam adiuuent: nihil enim amplius ab se posse concedi, & propter assiduitatem actionis prope in suspitionem apud socios venisse. Illi quum liberaliter ad ea respondissent, ipsius collaudato studio, à Ferdinando rege petunt, vti Cæsaris nomine planè decernat: existimare enim, quicquid ipse fecerit, futurum vt ille ratum habeat. Ferdinandus ad hæc, nullam talem à fratre potestatem habere se dicebat: alióqui laborem hunc profectionis

Mauricius moræ impatiens.

Mauricij verba in Principum cœtu.

sui atq; molestiam non suscepturum: etenim, extra limites ab illo circumscriptos, non sibi licere deflectere. Quemadmodum intercessores, decimo sexto die Iunij Cæsarem hortati sint literis ad pacem, suprà * diximus: ad eas literas, vltima Iunij die Cæsar Villaco rescribit. inde ab initio magistratu se perpetuò studuisse paci, & ne nunc quidem aliud optare: non esse igitur, cur eam sibi tantopere cõmendent, sed ad eos, qui sint horum motuum authores, hoc genus oratione potius vtendum esse: quod vt faciant, postulare per eam, qua sibi deuincti sint & imperio, fidem: ad sua priuata quod attinet, ipsorum quidem gratia se concessurum esse multa, modò sic instituatur actio, vt authoritas Imperij salua maneat, neque maioris turbæ relinquatur materia: de summa verò pacificationis quæ sua sit sententia, scripsisse ad Ferdinandum regem fratrem, ex quo sint audituri singula. His literis illi, quinta Iulij die, cùm rex Ferdinandus ad Cæsarem reuerteretur, rescribunt. ipsius hortatu monituque se venisse ad hanc actionem, eóque magis, quòd reipublicæ causa facturum se quiduis diceret: maximo autem suo labore, solicitudine, diligentia viam esse pacis inuentam: itáque rursus obsecrare, & vehementer quidem, vt communem patriam respiciat: multos & præcipuos ordines Imperij, qui sint eius fidem secuti, plurimùm accepisse iam calamitatis, eámq; nunc esse rerum conditionem, adeòq; breuem consulendi occasionem, vt reliqui principes ac ordines, præsertim, qui sint incendio vicini, quantumuis etiam velint ei fidem & amorem omnem præstare, tamen non possint, imò necesse habeant ea inire consilia, quibus imminentem iam calamitatem & exitium primo quóque tempore declinent: quòd si repudiata pace, rem armis tentare velit, fore, vt grauissimæ perturbationes ac plenæ periculi mutationes per Germaniam ex eo suscitentur, quæ pòst ad ipsius etiam prouincias redundent: nihil igitur esse potius, quàm vt pacis conditionibus, quas ipsi tanto studio conquisierunt, acquiescat. præsertim, cùm Lincij* præcipuę fuerint approbatæ, cuius quidem actionis formulam atque vestigia secuti sint ipsi: deinde, quoniam ea quæ propriè ad ipsius pertinent dignitatem atq; magistratum, consultò reiecta sint ad Imperij conuentum, vt ibi commodius leniúsq; tractentur. Eodem, quo sunt hæc acta, die, Mauricius abit, & quum vndecimo die Iulij venisset ad socios, qui tùm Mergethemi castra habebant, quid actum sit, exponit, & Ferdinandum regem iuisse celeriter ad Cæsarem, & putare dicit, futurum, vt breui consiliarios mittat, qui plenum & definitum responsum adferant. In hoc autem dubio rerum statu, ne nihil agerent, & quia Cæsaris erat Francofurti præsidium, septendecim signa peditum, equites ad mille, Conrado Hanstæno ductore, sic vt Hessiæ vicinæ non paruum discrimen immineret, eò contendendum esse placuit. Cùm ergò Prussiæ magistro Vuolf-

Cæs. literæ ad intercessores principes.

Pag. 776.

Intercessorũ ad Cæsarem literæ.

Pag. 762.

Mauricius redit ad socios.

1552 Pag.768.

Mauricius Frãcofurtũ obsidet.

Georg. Megelburg. globo traiectus occũbit. Pag.648.

Palatinus inuitus principibus tormenta concedit.

Conditiones pacis à Cæsare proposita. Pag.772.

Cæsaris ad intercessorum literas responsio.

Vuolfgango, cuius in finibus tum erant, incendijs atque direptionibus plurimùm damni dedissent, *progressi per agrum archiepiscopi Moguntini, decimo septimo Iulij die Francofurtum veniunt. Principes autem intercessores atque legati, continuo pòst ad Mauricium atq; socios in castra mittunt legatos, qui mulceant animos, & pacem vrgeant. Ea durante obsidione, Georgius, Megelburgiæ dux, Mauricio coniunctus, ille, qui Magdeburgicis omniũ primus bellum fecerat tormento *fuit interfectus. Quo primùm tempore cœptum est obsideri Francofurtum, confœderati principes magnã vim tormentorum ab electore Palatino petunt: recusat ille semel & iterum: sed cùm aliter non posset, & illi cum exercitu se venturos nunciarent, ex omni numero dedit octo præcipua, cum omni instrumento. Ferdinandus rex, ad diem, qui fuit Iulij dies, xiij, Passauium reuersus, quæ Cæsaris esset in singulis rebus voluntas, intercessoribus ostendit. nimirùm, vt de rebus Imperij, quas proposuisse Mauricium suprà * diximus, non à delectis aliquot separatim, sed ab vniuersis in conuentu Germaniæ cognoscatur: deinde, vt religionis causa pacata maneat ad proximum vsque conuentum Imperij: quo quidem in conuentu, quod agendum in eo deinceps de communi ordinum consilio videbitur, id ratum sit atque firmum. Intercessoribus quoq; Cæsar, ad postremam epistolam, vndecima Iulij die respondet. sicut ipsi per literas, ità Ferdinandum regem fratrem, perquàm diligenter secũ egisse de suscipiendis conditionibus: & se quidem vtrisque libenter voluisse gratificari, sed multis de causis impediri. quas fratri demonstrarit: nec enim vt indifferenter omnia probet habeátque rata, sibi esse integrum: quòd autem huius occasione motus, nonnulli, præter omne meritum in calamitatem inciderint, id sibi vehementer, si cuiquam alij, dolere: neq; tamen id sui contigisse fiducia, qui talem spem nemini fecerit, in qua prorsus esset acquiescendũ: nam etsi præcipuos aliquot principes, vt nascenti malo mederentur, initio motus interpellarit, omne suum studium pollicitus, non tamen hanc ideò suam fuisse mentem, vt quicquid proponeretur, id approbaret: etenim, quæ totum ad Imperium pertinent, vt ad publicos ea conuentus referantur, æquum sibi videri: quo quidem tempore si quis vllam adferet iustam de se querimoniam, minimè se defuturum officio, quod adhuc quidem non prætermiserit: cùm enim hactenus nullum sit eius generis delatum, ad se postulatum, quod tamen priusquàm ad arma veniretur, fieri conueniebat, non se potuisse, quid ab se peteretur, diuinare, multò minus docere suos, Passauium missos legatos, quid ad singula respondendum esset. quod quidem, pro sui muneris atque personæ dignitate, coràm ipse facere cogitet: quòd ergò non omnia probet, quæ nonnulli fortè conantur ipsis persuadere, non esse, cur hoc in se quisquam reprehendat: sed ipsos, qui sint

sint intercessores, ad æquas atque moderatas rationes debere potius inflectere illos atque cohortari, præsertim, cùm vix tandem, & non nisi necessitate coactum arma se comparasse videant, quæ ne nunc quidem exercere cogitet, si modò liceat, & si per ipsos æquabilis ac idonea via pacis expediatur: quod cùm ità sit, confidere, futurum, vt sibi, summo magistratui, fidem omnem præstent potius, quàm vt ijs, qui cum suis hostibus, præter officium, fœdus fecerunt, & turbas excitarunt, auscultent: intelligere se, nec ignorare, quid malorum impendeat, armis vtrinque productis in aciem, & reipublicæ detrimentis commoueri plurimùm inprimis autem innoxiæ multitudinis, ideóque cogitare pacem, vt antea semper, nec vllam æquam recusare conditionem: sibi verò minimè tribuendum esse, quòd interea, dum de conditionibus, bis ad se delatis diuerso tempore, deliberauit, ordines nonnulli damnis affecti sint: nam intercessionis toto tempore fuisse inducias: quòd autem per hoc ipsum tempus Albertus Marchio quosdam adflixit, non se posse præstare: nam illum ab actione pacis inde à principio fuisse alienum: in respondendo quoque nullam suam interuenisse moram: & si permansum fuisset in ea ratione, quæ ab ipsis initiò proposita, pòst autem immutata fuit, multò responderi citius atque planius, imò, si ab actione Linciana, cuius & ipsi mentionem faciant, discessum non fuisset, iampridem omnia potuisse conciliari: cùm ergò suam erga rempublicam voluntatem videant, petere maiorem in modum, vt vnà cum Ferdinando rege fratre, cui se totum explicarit, ad æquas conditiones illos adducant, & Imperij tum salutis tum dignitatis in eo rationem habeant: se nimirùm, quam adhuc quidem adhibuit, eadem vsurum esse deinceps lenitate studioque pacis, quòd à bello ciuili vehementer abhorreat: si verò pax istis conditionibus constitui non possit, omnem ab ipsis, qui sibi deuincti sint, fidem expectare. Per Ferdinandum quoque tunc respondet ad oratoris Gallici literas, nuper in consessu recitatas, vt suprà * diximus. cum Galliæ rege sibi fuisse pacem, quam diligenter seruarit: ac licet insolenter atq; superbè quædam ab illo fierent, publici tamen ocij causa dissimulasse: illum verò, quanquàm per oratorem ampla polliceretur, nec aliquid eiusmodi præ se ferret, * bellum sibi terra mariq; fecisse prius, quàm aliquid denunciasset: porrò, iam antea se conditionem hanc detulisse, quòd si Mauricius elector, illius nomine pacis adferret rationes non iniquas, & rebus anteactis accommodatas, futurum, vt eas ipse minimè recuset, verùm certi vel definiti nihil quicquam esse propositum, & huc illum spectare, vt cùm violatæ pacis culpam in se transtulit, concordiæ quoque viam ab se dicat aperiendam: deinde hoc agere, vt llud de societate Turcica purget, tanquàm ipsi fiat iniuria: sed totum hoc esse fictum: nam si res ità postulet, in medium adduci posse ac demonstra-

Cæsaris ad legati Gallici literas responsio. *Pag. 777. 778.*

Pag. 724.

De societate Galli cum Turca inita, vide etiã pag. 409.

1552 monstrari commentarios oratoris Gallici Aremontij, memoriæ causa Constantinopoli scriptos, & per centurionem quendam Costum, ad regem missos, adduci quoq; posse ac exhiberi Turcici per Vngariam præfecti literas ad confœderatos hoc tempore principes aliósque datas, verùm interceptas: ex ijs autem liquidò videri, superioris anni cladis, quam Turcica classis dedit, ipsum ; authorem, & vt idem hoc anno fieret, impulsorem fuisse, quodque non plus damni datum sit, vehementer ei dolere, breuiter, hoc illius esse consilium atq; Turcarum Imperatoris, vt se fratrémque Ferdinandum funditus euertant, quò totam deinde rempublicam, inprimis verò Germaniam, in summum redigant discrimen & angustias: quàm pulchrè autem ista cum illius conueniant promissis, & quàm sit ei curæ, Germaniæ salus, facilè quemuis intelligere: nam rem ipsam, quo sit animo, testificari: quòd enim præcipui ordines Imperij, præter omne meritum, hoc anno vexati sint & adflicti, penitusque deuastati, quòd alij multi summis obiecti periculis, quòd ope Germanorum, * qui se coniunxerunt ei, quædam Imperij loca redacta sint in tyrannicam illius * potestatem, & nunc etiā ab eo muniantur, in ipsum vnum esse conferendam omnem culpam: cùm sic ergò res habeat, non apparere sibi, quid ipsius oratoris epistolæ, fictæ, prorsus atque simulatæ tribui possit: & suo quidem iudicio præstitisse multò, reijcere illam, quàm id genus responsum admittere: quòd si rem omnem diligenter etiam considerent, non dubitare quin videant, quid ille per suum oratorē struat ac moliatur: & quoniam ad præsentem actionem scriptum illud minimè faciat, non sibi necesse videri, quicquàm amplius ad illud respondere. Idibus Iulij, Ferdinandus rex, Henricum, * ex illustri Plauiorum familia, Misniæ, sicut vocant, Burgrauium, Bohemiæque cancellarium, in castra mittit. qui cùm ad Mauricium, Iulij die vigesimo quarto venisset, rebus aliquándiu disceptatis, pacem ei demùm persuadet. itáque pridie calendas Augusti, præter multorum expectationem, de summa rei transactum est, vt infrà * recitabitur. In reliquis, ad persuadendum comparatis argumentis, hoc etiam erat. cogitet secum nisi conditiones admittat, quantum ei periculum incumbat & à Cæsare, qui firmissimum iam habeat exercitum, & ab eius patrueli Ioanne Friderico, quem, libertati restitutum, * Cæsar propediem sit remissurus domum: cogitet quoque Lantgrauij filius, in quantùm discrimen sit & parentem captiuum & omnem prouinciam adducturus. Electoris Palatini tormenta, quæ subministrare coactus fuit, vt antè * docuimus, facta pace, recepta fuerunt in oppidum, ne in Alberti manus peruenirent.

Pag. 75[?].
Pag. 761.
De quo pa. 760.
Mauricius pacem admittit.
Pag. 784.
Pag. 767 686.
Pag. 780.

Iulio mense, Galliæ rex, captis aliquot Luceburgicæ ditionis oppidis, vt suprà demonstrauimus, * exercitum in Atrebates adduxit, sed nulla re memorabili perfecta, quò militem ex labore & contagione

Gallus reducit exercitum.
Pag 772.

1552

gione reficeret, copias dimisit, ac domum ipse reuertit, ijs locis, quæ cepisset, præsidio munitis & opere. quibus demùm rebus omnibus Guisium præfecit, magnæ per Galliam authoritatis principem. Lotharingiæ verò dominam viduam, Cæsaris è sorore neptem, iussit excedere finibus. hæc duodecimo Iulij die venit Argentoratum, & plusculis diebus ibi commorata fuit vnà cum sorore mariti, quæ & ipsa fuit à Galliæ rege iussa migrare. Venit etiam Argentoratum, finibus eiectus, quem diximus, equitum ordinis Germanici magister, Vuolfgangus, qui proximum in Imperij consessu locum ab archiepiscopis obtinet. Albertus Marchio, qui Francofurtum socijs aduentantibus, in via sese coniunxerat, relictis illis ad obsidionem, Rhenum petit, & Vuormaciam atque Spiram in suam redigit potestatem, imperata pecunia simul & tormentis. Quocunque veniret, sacrifici vel iam antè profugerant, vel mutata veste, professionem & ordinem suum dissimulabant. Et cùm per Franconiam aduentaret exercitus, episcopi vicini ac reliqui eius ordinis præfecti fuga sibi salutem petebant: & Moguntinus quidem, qui metu Marchionis Alberti iam antea discesserat, vti suprà * dictum est, Iulij die vigesimo quinto venit Argentoratum profugus, & noctem vnam ibi commoratus, abit trans Rhenum. Spirensis admodum senex Tabernas confugit non multò pòst ibi mortuus. Vuormaciensis, interuentu Palatini, domum redijt, depensis aureorum millibus duodecim. Occupatis ijs, quas dixi, ciuitatibus, Albertus, Iulij die vigesimo octauo, datis ad senatum Argentinensem literis, vrbem sibi socijsque patére quouis tempore, prædiúmque recipi, cùm opus erit, & fidem præstari petit, tàm suo quàm Galliæ regis nomine: nam totius Germaniæ vindicandæ causa bellum hoc administrari: nec ipsis, vt huic instituto desint, vel honestũ, vel vtile futurum esse: nam vt id perficiant, ideò se sociosq; denuò iam copias omneis coniunxisse. Senatus ad ea biduo pòst rescribit. multis nunc annis nihil se magis optasse, quàm vt vera Christi religio simul & prisca libertas per omnem Germaniam florerent, eóque non solùm instituisse suas actiones atq; consilia, verùmetiam opes atque facultates contulisse semper, & eius nunc etiam esse propositi, nec vnquàm defuturos communis patriæ tum saluti tum dignitati, quantum quidem singulis temporibus ipsi præstare possint: agnoscere etiam, hoc sui esse officij, propter illud, quo sint Imperio deuincti, iusiurandum atque fidem: quod cùm ità sit, non opus esse ampliori declaratione suæ voluntatis: Galliæ quoque regem, quo tempore nuper * in Alsatia fuit, nihil eiusmodi postulasse: deinde, scriptum illud, cuius mentionem faciat, à confœderatis editum de causa belli, non sibi missum aut exhibitum esse quapropter orare, vt satisfactionem accipiat, neque sibi suisq; finibus vim vllam faciat. In hoc autem ipso temporis puncto certior factus Albertus,

Lotharingia Domina iussu Regis Gall. è finib. suis migrat.

VVolfgan. Prussia magister finib. suis eiectus. *Pag. 444. 768. 611. 780.*

Albertus Rhenanos Episcopos persequitur.

Pag. 777.

Spirens. episc. moritur.

Alberti postulata ab Argentinensibus.

Argentinensiũ responsum.

Pag. 763.

1552 Albertus, ad pacem spectare Mauricium, relicto Spiræ præsidio, Francofurtum redit cum copijs, & obsidionem, à qua Mauricius facta iam pace discesserat, vrget, positis castris ad diuersam oppidi partem, cis Mœnum flumen, loco paululum editiori, vnde tormentis commodissimè res agi poterat. Pacificationem autem hanc indignissimè tulit, deq; Mauricio * loquebatur admodum odiosè, neque voluit comprehendi. pacis hæ sunt conditiones. confœderati principes ante duodecimum Augusti diem discedent ab armis, & copias ità dimittent, vt Ferdinando regi militent, si velit, neque vel Cæsari vel Germaniæ noceant ad eum quoq; diem, Lantgrauius, liber factus, in sua, quam habet ad Rhenum arce, Rinfelsio, sisteret, interposita prius cautione, de seruandis conditionibus, Halæ * Saxonum à Cæsare latis: qui tum etiam eius nomine fideiusserunt, Mauricius, Brandeburgicus elector, Vuolfgangus Bipontinus, renouata sponsione, sese rursus obligant: quæ Lantgrauio est cum Nassouio Comite, de ditione Chattorum, controuersia, * recognoscetur per principes electores, & ab ijs etiam, quos eam ad rem designabunt tum reus tum actor: ex ijs deinde Cæsar deliget VI, qui summam rei tractent, sic tamen, vt biennio causa definiatur: intra sextum mensem Cæsar aget Imperij conuentus, ac tum, qua potissimùm ratione dissidium religionis componi debeat, deliberabitur: pacem interea colent omnes, & propter religionem nulla cuiquam exhibebitur molestia: quod autem de pacandæ religionis modo, communi ordinum consilio, & interueniente Cæsaris authoritate, decretum fuerit, nimirum, vt placidis & pijs & æquis rationibus componatur dissidium, id erit firmum atque ratum: ad Imperialis iudicij consessum siue Cameram admittentur etiam ij qui sunt Augustanæ confessionis: reliqua omnia, quæ propriè pertinent ad Germaniæ decus atq; libertatem, in Imperij conuentu tractari debent: Ottoni Henrico Palatino, suæ regionis dominiũ atq; possessio * libera permittitur: hoc durante bello, qui fide principibus confœderatis data, sese deuinxerunt illis, omni soluti vinculo, sui iuris erunt, vt antea: quibus datum est damnum hoc in tumultu bellico, nullam eo nomine litem mouebunt ijs qui dederunt: Cæsaris tamen & ordinum erit, in proximis comitijs rationem aliquam inire, quomodò sarciatur ijs quod acceperunt detrimentum: ad Gallæ regem quod attinet, quoniam Imperij res ad ipsum nihil pertinent, licebit, vt quas cum Cæsare priuatim habet actiones, eas exponat Mauricio, vt pòst ad Cæsarem omnia referantur: proscripti recipiuntur in gratiam, modo nihil posthac in Cæsarem ac reliquos ordines faciant, * modò etiam ij, qui Galliç regi militant, intra tempus trimestre redeant in Germaniam, illo deserto: Brandeburgicus Albertus, comprehenditur in hac pace, modò discedat ab armis, & ante duodecimum Augusti diem copias dimittat:

Albertus Francofurtũ obsidet.

De eo vide pag. 796.

Pacificationis Passauiana capita.

Pag. 581. 582.

Cuius sententia lata est. pa. 642.

Recuperata, pa. 763.

Non accipiunt conditionẽ, pag. 788.

1552

[...]tat: hanc pacem qui violauerit hostis iudicabitur. His omnibus, qui præsentes erant principes, primi ordinis, cæterorum verò legati subscripserunt. Passauij enim fuit hæc conscripta formula, quam & Cæsar obsignauit. Pace facta, Galliæ regis legatus, Fraxineus, domum redit. molestè quidem rex transactionem tulit: sed quum Lantgrauio magnum esse periculum audiret, nisi pactio fieret, assensit, & obsides * in Germaniam saluos remisit. Augusti die tertio, Mauricius & Lantgrauij filius, Francofurto profecti, diuersas in partes abeunt: & hic quidem in Hessiam, ille verò suas copias Donauerdam traducit, & secundo Danubio mittit in Vngariam, aduersus irruentem Turcam. Illa verò legio, cui Risebergus præerat, traiecto Mœno flumine, transit ad Albertum Brandeburgicum, non sine magna principum solicitudine, quòd metuerent, ne Cæsar causam hanc arriperet non dimittendi Lantgrauij. Commoratus ante Francofurtum Albertus, cùm pacem factam reijceret, Augusti die nona discedit, & Rheno transmisso, prope Moguntiam castra ponit, ciuibus in suam fidem adactis. Ad exitum Iulij Villaco Cæsar reuersus Oenipontem, & octauo pòst die digressus, per Bauariam facto itinere, cum Germanis, Bohemis, Italis, Hispanis, qui sub initium Iulij Genuam appulerant, Albano ductore, vigesimo mensis Augusti die venit Augustam. Moguntinus archiepiscopus, cùm per Sueuiam diebus aliquot profugus oberrasset, vbi primùm de Cæsaris aduentu cognouit, profectionem eò suscipit.

Galliæ regē pacificatio Passauiensis offendit.

De quibus pag. 762.

Risebergus Alberto se coniungit.

Albertus pacificatione spreta, bellū facit Moguntino & Spirensi.

In hoc tempore, Senenses, Galliæ regis impulsu & auxilio, præsidium Hispanorum eijciunt, & arcem ibi cœptam ædificari mandatu Cæsaris, diruunt, & in libertatem sese vindicant. Albertus interea maximam pecuniæ vim ecclesiasticis imperat, Moguntinis præsertim atque Spirensibus: cùm ea dari non posset, plærisq; fuga dilapsis, vtriusq; vrbis templa dispoliat, tectum quoq; plumbeum templi primarij Spirensis demoliri cœpit, deprecante verò senatu, destitit: Moguntiæ autem, & arcem episcopi, Rheno propinquam, hospitium suum, & quinq; templa, deinde naues omneis, etiam eas, quæ vino essent onustæ atq; frumento, incendi facit: idem Spiræ, quò Cæsari difficiliorem relinqueret transitum, suisq; reuocatis, quos ibi præsidio habebat, in fines Treuirorum proficiscitur.

Senenses à Cæsare deficiunt.

Obsidentur, pag. 818.

Albertus templa Spiræ & Mogūtiæ dispoliat.

Idibus Augusti, Coloniensis archiepiscopus Hermannus, iam ætate grauis, in patria vitam clausit, & qualem expetiuit, finem habuit. Nam aut euangelij propagare doctrinam, & rectè constituere suæ ditionis ecclesias, aut priuato sibi viuere licere, non semel optauerat: & ab amicis aliquandò monitus, quantum inuidiæ sibi conflaret ex ista religionis mutatione, respondere solebat, nihil esse, quod inopinanti posset accidere, seque iampridem in omnem casum obfirmasse mentem. Genus ducebat ex illustri Comitum Vuedensium familia.

Hermannus Coloniensis moritur.

1552 Lantgrauius è custodia dimissus, vti conuenerat, & domum proficiscens, vbi Traiectum venit, Mosæ vicinum oppidũ, Mariæ reginæ mandatu, quæ tum aderat, denuò sistitur, & Hispanis datur in custodiam, iis, qui totum iam quinquennium ipsius fuerant custodes. Eius autem rei causa fuit, quòd Rifebergus, qui Lantgraui filio militauerat, cum suis copijs omnibus ad Albertum transisset, vt antè * diximus. quà quidem re pacem esse violatam regina dicebat, ideóque non sibi licet ipsum dimittere: donec, quæ Cæsaris in eo sit voluntas, cognoscat. Mauricius, ad Danubium, sicut * dixi, progressus, Augusti die vigesimo secundo copias præmittit, pedites quidem, secundo flumine, equites autem per continentem: ipse rei priuatæ causa domum recurrit, post ad eos rediturus.

Lantgrauius liberatus denuo sistitur.

Pag. praced.

Ibidem.

Mauricius suas copias in Vngariam mittit.

Cùm ad Treuiros Albertus aduentaret, Georgius Holius è Cæsarianis ducibus vnus, militũ signa decem adduxerat, vrbis defendendæ causa: verùm ab oppidanis exclusus, qui præsidium recusarent, Luceburgum copias reducit. Albertus autem Augusti die vigesimo septimo deditionem sibi fieri postulat: altero die receptus, militem per vrbem & loca vicina distribuit. Episcopus interim erat in arce, quam diximus * esse ad Rheni & Mosellæ confluentem: reliquorum etiam procerum eius ordinis nemo aderat. Cæsar dies aliquot Augustæ commoratus, eum, quem principes confœderati nuper * constituerant, senatum, & vnà tribus omneis abrogat, & priorem reipublicæ formam, & senatum ab se constitutum restituit, & è ministris ecclesiæ treis remouet, alijs autem, vt iuxta confessionis Augustanæ formulam doceant & agant, permittit. Ea res pro concione recitata, magnam excitauit lætitiam. fuit hoc Augusti mensis die vigesimo quinto, quum ante annum, eodem propè die in exilium eiecti fuissent, vti libro vigesimo secundo * narrauimus. Calendis deinde Septembris illinc digressus, & sex peditum signis præsidio relictis, biduo post venit Vlmam: exercitus autem aliò deflexit, donec ad Vuirtembergensium fines peruénit. quod Vlmensium causa fiebat, ne ipsorum ager, qui * summam fidem Cæsari præstitissent, nouum acciperet detrimentum. Quo die Cæsar Augusta discessit, humanissimis verbis, & prolixè de sua beneuolentia pollicitus, Ioannem Fridericum Saxoniæ ducem ab se dimittit, qui & postridie domum versus proficiscitur. Lantgrauius etiam, quarta Septembris die dimissus, domum sexto pòst die reuertit.

Treuiri Cas. prasidiũ recusant.

Albertus Treuirim occupat.

Pag. 778.

Casar denuo Senatum Augustan. mutat, & eccles. ministros restituit.

Pag. 761.

Pag. 769.

Pag. 751. 771.

Saxo & Lantgrauius domum redeunt.

Eodem tempore quartus operum Lutheri tomus exijt, in hunc præfatus Melanchthon, amplissimis verbis gratulatur Saxoni, & constantiam, qua sit vsus tempore durissimo valde celebrat. Interea dum Albertus erat Treuiri, clausa fuerunt omnia templa. commoratus ibi per dies octo, & monachorum collegijs aliquot incensis, & arce quadam episcopi non procul ab vrbe, præsidium ibi re-

Melanchthon de reditu gratulatur Saxon.

Alberti profectio in Luceburgicam ditionẽ.

[re]linquit, ſigna duodecim. Poſtea Sircum profectus, quod eſt [inter] Metim atque Treuirim, pari interuallo, Lotharingicæ ditio[n]is oppidum, decimo tertio die Septembris, Moſellam ibi traijcit, & Luceburgicum agrum, deinde rurſus Lotharingiam ingreditur, & paſſim multum damni dat, expectans, cuiuſmodi conditionem Galliæ rex deferat. Quomodò Francones epiſcopos grauiter mulctarit, ſuprà *diximus: Cæſar autem, cùm aduentaret, ſolicitatus ab epiſcopis, pactiones illas reſcindit, iiſque mandat, ne ratas habeant, vtque ſua recuperent. Idem quoq; Noribergicis permittit, & pòſt illos hortatur, vt regionis tuendæ cauſa, fœdus faciant. Idem ſcribit ad Sueuos, ad Rhenanos & alios, tàm principes quàm ciuitates. Itaq; fœdere ſeſe deinde muniunt hi quos diximus epiſcopi ſimul & Noribergenſes: & quum Albertus, aduentante Cæſare, Lotharingiam peteret, Bambergenſis, ad exitum Augusti menſis, & per Septembrem, Forchemum oppidum & alia plæraq; recuperat. 1552

Pag.770.

Cæſar iubet. Francos recuperare quæ illis Albertus ademerat.

Cæſar, Vuirtembergenſis agri fines egreſſus, tenebat iter Spirenſe: verùm vbi Brettam venit, quod eſt oppidum Palatini principis, mutato conſilio deflectens ad læuam, Argentoratum petebat. Eius aduentu, ſex ab vrbe milliaribus, venerunt ad eum legati, Iacobus Sturmius, Fridericus Gotteſſemus, Ludouicus Grempius, deprecatum, vt ipſorum finibus parceret, alióque traduceret partem exercitus, néue cum maioribus ipſe copijs in vrbem ingredi vellet, nec in republica quicquam mutaret. Ille, cùm perhumaniter excepiſſet, ſcire ſe dicit & intelligere, quàm præclarè fortitérque ſeſe geſſerit nuper* ea ciuitas, quantumq; ſibi beneficium & Imperio toti dederit: eius rei perpetuam apud ſe fore memoriam, & ipſa re declaraturum per occaſionem, quantum eis hoc nomine debeat. poſtea repentinum ſuum aduentum diligenter excuſat, propter incenſas ab Alberto naues,* propter allatum nuncium de Gallorum in Alſatiam incurſu, tum etiam propter anni tempus, quod celeritatem poſtulet, vt quàmprimum ad hoſtem peruenire poſſit: exercitum ergò ſe traducturũ præter vrbem, quam ſit ipſe cum ſuis tantùm domeſticis ingreſſurus, & ſumpto prandio ne pernoctaturus quidem ibi. Cùm igitur decimo quinto Septembris die, quendam in vicum, milliare vnum ab vrbe veniſſet, copijs omnibus per agros huc illuc circumfuſis, in diem quintũ ibi permanſit: tunc demùm, impedimentis iam omnibus Rheno tranſmiſſis, in quo permagna fuerat difficultas, & prima luce iuſſo progredi exercitu, ipſe, non magno cum comitatu, ſub meridiem venit in vrbem, nunquam antè viſam, amanter, & honorificè exceptus à ſenatu. Fortè prætereundum erat templum primarium: eò cùm venit, deſcendit, & à ſacrificis introductus, paululumque moratus, rectà contendit ad prandium. Senatus deinde munus ad eum defert, pro more ciuitatis, orans vt boni conſulat. Ille, & pergratum ſibi eſſe reſpondet, &

Cæſar petit Lotharingiam exercitu.

Legati Argentin. ad Cæſarẽ.

Reſponſ. Cæſ.

Pag.763.783.

Pag.785.

Cæſar Argentoratum ingreditur.

Argentinenſes Cæſari munera offerunt.

1552 quod anteactis diebus, de sua erga ipsos voluntate dixerat, obstinate administratã, dubio & planè formidoloso tempore, rempublicam, repetit, &, quòd oppidanis damnum esset datum extra vrbem, à milite, per ipsorum hortos atque prædia, dolere sibi dicit: quia verò non omnibus incommodis occurri possit in tanta multitudine, rogat vt patienter ferant, præsertim, quum hoc ipsum bellum Imperrij causa geratur. Deinde, sub vesperum Haganoicam viam ingressus, in proximum vicum diuertit, ac ibi pernoctauit. Ad Argentinam cùm esset, Metim iturus, exterorum principum oratores: qui sequebantur eius aulam, iubet diuertere Spiram, & ibi commorari. Britanniæ regis Eduardi sexti legatus tunc erat Richardus Morisinus, cuius est inter homines doctos nomen illustre: Venetæ autem reipublicæ, Marcus Antonius Amulius, & eleganter ipse literis excultus, & ingeniorum fautor eximius.

Legati exterorum principum ad Cæsarem.
Richardus Morisinus Angliæ legatus.
Marcus Anton. Amulius Venet.

Rapina militaris.

Paucis ijs diebus quibus ad vrbem Cæsar substitit, nemo credat, quantum damni dederint milites in agris, & admodum erat triste spectaculum, videre miseros agricolas, corúmq; liberos atque coniuges in vrbem accurentes, rebus omnibus dispoliatos. Delata quidem res fuit ad ducem Albanum, à senatu: & quanquàm is dolere sibi magnopere diceret, & curaturum, ne quid eiusmodi fieret in posterum, tamen nihil profici potuit, & quacúnque irent, more, suo diripiebant omnia. Summæ totius belli præfectus erat Albanus, & cuiusque modi querimoniæ deferebantur ad ipsum, neque Cæsaris conueniendi potestas vlli fiebat, qui eius generis aliquid dicturus putabatur.

Galli interim, ductore Guisio, Metim & Nanceium inprimis muniunt, frumentum etiam omne atque pabulum ex agris eò conuehunt. Militabant Cæsari Ioannes Marchio Brandeburgicus, Alfonsus Holsatiæ dux, Daniæ regis frater, Philibertus Sabaudiæ ducis filius. proscripti, quos antè * diximus, repudiata pacis conditione, manserunt in Gallijs. Lotharingiæ domina vidua, finibus expulsa, Cæsarem auunculum ad Argentoratum conuenit, in Belgium deinde profecta. Mensis Octobris die decimo, septimo, Caspar Hedio, præcipuus tunc Argentinensis ecclesiæ minister, mortem obit. Eodem quoque die, Conigspergij, quod est Prussiæ oppidum maritimum, è vita decedit Andreas Osiander. Cæsar Haganoa Landauium petit, & ibi supra dies sexdecim commoratus, pulcherrimo cœlo, non sine multorum admiratione, tandem iter ingreditur Metense, & ad vigesimum secundum diem Octobris vrbem obsidet. plæriq; ciues ac senatores, permissu Gallorum, discedunt, alij in Lotharingiam, alij verò Argentoratum. Erat tum in Lotharingiæ finibus, ad oppidum Pontamossum, Albertus Brandeburgicus, cum quinquaginta signis peditum, & equitatu non paruo: cúnq; de stipendijs tàm preterti quàm futuri, temporis inter ipsum

Pag. 760. 724.
Proscripti pace repudiata apud Gall. manent.

Hedio & Osiander moriuntur.

Cæsar Metim obsidet.

Galliæque regem non conueniret, interuentu quorundam reconciliatur Cæsari, qui culpam omnem ei condonat, & actionem in eum institui belli causa, vetat, & transactionē * cum episcopo Bambergensi factam atque Vuirciburgensi, confirmat, & militiam Vngaricam ei remittit. in eiusque gratiam ignoscit Oetingensi Comiti, patri atque filio, * de quorum fortuna dictum est suprà: item Alberto Mansfeldio filijsque. Eo cognito, Guisij principis frater Aumalius, qui magno cum equitatu missus erat in Lotharingiam, à rege, ne quid Albertus, de quo dubitabant, damni daret, statuit eum adoriri. Iam enim occultis consilijs Galli detraxerant ei legionem vnam peditum, cui præerat Risebergus: nam is ad regem transijt: deinde reliquum etiam exercitum solicitabant, & ipsorum consilij erat, vt denudatum ac destitutum à suis, ob difficultatem rei nummariæ, cum ignominia profligarent. Habebat Aumalius in consilio Ioannem Fraxineum, episcopum Baionensem: cùm & huius accederet cohortatio, totis viribus in illum inuehitur. pedites pugnam detrectabant ob non soluta stipendia: salus ergò tota pendebat ab equitatu, quos amicè compellans Albertus, & ad virtutem cohortatus, impetum in eos facit. probabat hominis consilium fortuna: perrumpens enim per mediam aciem, disijcit illos & in fugam dat præcipites, tametsi numero longè superarent, plurimis, & quidem ex nobilitate, interfectis: Fraxineus fuga dilapsus fuit: Aumalius, tribus acceptis vulneribus, capitur. fuit hoc die quarta Nouembris. Ea parta victoria, venit ante Metim Albertus cum Aumalio captiuo, castraque ponit ad Mosellam flumen, ac deinde curatum ex vulnere captiuum, in Germaniam mittit custodiendum. Erat ei legatus, vt protestantium quoque bello, Georgius, ex illustri Lichtebergensium familia. Bambergico pòst nunciat de confirmatis à Cæsare pactis, & monet, vt fidem seruet, & oppida * sibi restituat: suis etiam præfectis, nisi morem ille gerat, vt armis recuperent, mandat.

Hoc ipso tempore Cæsaris exercitus Belgicus populatur Galliam, & arcem ijs locis munitissimam, Hesdinam capit, quam aliquod post tempus Galliæ rex deinde recuperat, & missis in Germaniam literis acerbè Cæsarem perstringit, & vt secum amicitiam colant, accepti beneficij memores, ac restitutæ sua nimirùm opera libertatis, hortatur. His ferè diebus, Cameræ iudices de quorum fuga diximus * antè, Spiram redeunt. Cæsar, qui Dedehouij commoratus adhuc erat, quod est ad Mosellam, oppidum, quatuor infra Metim milliaribus, xx Nouembris die venit in castra. Tunc inprimis validè fuit vrbs concussa tormentis, quorum tanta vis erat, vt non Argentorati solùm, sed trans Rhenum etiam ad milliaria quatuor exaudiretur fragor atque tonitru. abest autem Argentoratum à Meti, milliaribus magnis duodeuiginti. Mauricius, quem

1552

Albertus Cæsari reconciliatur.
Pag. 770.

Proscriptus, bonisq; exutus, *pag. 590.*

Riseberg. ad regem transit.

Pugna Alberti cum Gallis ad Pontamossum.

Aumalius capitur.
Liberatur, *pag. 819.*

Georgius Lichtenbergius.

Quæ recuperauerat, *pag. 787.*

Cæsariani Hesdinum capiunt.

Galli ad Germ. litera.

Camerales Spiram redeunt. *Pag. 763.*

Metis oppugnatio.

1552 in Vngariam iuisse cum exercitu diximus, * pro Ferdinando rege, sub hoc tempus domum reuertit. Faciebat tunc bellum Henrico Brunsuicensi, Volratus Mansfeldius, Alberti filius, eúmque totis prope finibus eiecit. Henricus ergò Metim in castra venit ad Cæsarem, déque sua fortuna conquestus, opem implorat, sed id fuit alieno tempore. Mansfeldius, Marchionis Alberti militabat auspicijs, cùm is Gallicarum adhuc esset partium. Dum Metim Cæsar obsidet, Vuolfgangus, equitum ordinis Germanici magister, Eluangum oppidum capit. Est ibi præfectura valde locuples, ecclesiastica quam ille multis iam mensibus ambiebat. qui sunt eius collegij potestatem habent eligendi præfecti: vulgò præpositum vocant. cùm ergò quendam elegissent, genere nobilem, ille, qui se præteritum esse doleret, ex improuiso locum occupat. Eo cognito, princeps Vuirtembergicus, quem eius collegij sodales, vt sui iuris defensorem implorabant, ilicò suos conscribit, & brumæ tempore profectus, facili momento recuperat, & illi præterea vnum & alterum oppidum eripit, donec sumptus in militem factus resarciatur. Galli, circumsessi, crebras faciunt eruptiones, præsertim in Alberti castra, & inter alios grauiter vulneratus fuit is, quem dixi, * Lichtebergus. Erat autem hyems asperrima & niuosa: & quanquàm ingentem habebat exercitum Cæsar, ab oppugnatione tamen abstinuit, & cuniculis demùm rem tentabat: sed id frustrà fuit, cùm & anni tempus impediret, & hostis per indicium id accepisset. Defendebant vrbem lectissimi duces, illustribus nati familijs: rei verò summæ præerat * Guisius. Quum Alberti Marchionis præfecti, copias conducerent illius mandatu, Bambergicus apud Cameram ea de re quæstus, Decembris die vigesimo nono literas obtinet, quibus mandatur Albertinis, vt ab armis abstineant. Vlmenses, arcem Helfestænum, quam recuperauerant, deiecto præsidio, quod Albertus ibi reliquerat, demoliuntur totam. Hyemis intemperie Cæsar coactus, re desperata, sub exitum Decembris obsidionem soluit, & Dedehouium profectus, ac inde reuersus in Belgium, legiones aliquot in Treuiris hyemare iubet. in his etiam fuit Albertus. Ex contagione autem atque frigore desiderata fuit propè tertia pars exercitus. Galli, vigesimo secundo Ianuari die supplicationes Meti faciunt ad templa diuorum, ob rem bene gestam. postridie conquiruntur libri Lutherani per ciuium domos, & à carnifice palàm exuruntur. Guisius deinde, relicto ibi legato, redit in Galliā.

1553 Hoc ipso mense, Bambergico multa rursus eripiunt Albertini præfecti: & quū obsidione soluta Metensi, Albertus aliquándiu in Treuiris hyemasset, ac persolutis à Cæsare stipendijs, Februario mense Germaniam peteret, Bambergensis episcopus, Februarij die decimo septimo nouas iterum literas obtinet à Camera, quarum vnis idem denuò mandatur, quod prius: alteris autem iniungitur nobilitati

Pag. 785. 786. Brunsuicens. iterum a Volrado Mansfeldio suis finibus eiectus.

Magister Ordinu Teutonici Elephanciacum capit.

Christophorus Vuirtembergicus Elephanci: recuperat.

Pag. praeced.

A Rege præfectus, pag. 783. Camera ad Albert. litera. Vimenses Helfestænū demoliuntur. Cæs. decedit obsidione Metensi.

Meti libri Lutheranorum per carnificem exusti.

Camerales Alberto bellū fieri mandant.

bilitati

militari per Franconiam, & Noribergicis, item Palatino principi, Ioanni Friderico Saxoni, tanquàm finitimis, vt opem ei ferant. 1553

Ad exitum Februarij mensis, Galliæ rex, cui iam creuerat animus ob defensam Metim, scriptum euulgat, typis excusum, ad Imperij ordines omneis, aculeatum inprimis, & infestum Cæsari. Nam & in odium, conatur illum & contemptum etiam adducere. non esse videlicet metuendum amplius, cuius iam sit fracta potentia, & detectæ multorum annorum technæ, qui valetudine sit tàm afflicta tánque perdita, vix vt animam trahat: se quidem eodem semper in ipsos animo futurum, hoc est, amico & liberali: & licet nonnulli magnis ab se beneficijs affecti, non admodũ grati fuerint, non tamen idcircò discessurum à reliquorum amicitia. Vbi de Cameræ mandatis Albertus accepit, crebras dat literas ad Atrebatensem, ad Albanum, ad Cæsarem ipsum, & quid episcopi moliantur, quomodò pacta violent, ostendit, & quia transactionẽ cum illis factam sibi confirmarit, pœnam eis denunciari petit, nisi pareãt. deinde Spiram misso ad Cameram internuncio, non modò pacta, sed Cæsaris quoque mandatum ab episcopis violari docet: itáque petit, ne litem vllam sibi moueant, & literas ab aduersarijs impetratas, aboleat. Ad hæc illi, sui esse muneris, vt ius cuique dicant: id etiam episcopis non se potuisse denegare petentibus. Ipse contrà, pòst multam refutationem, idem quod antea, petit. nam alioqui, si damnum sibi detur, fore, vt cur ab ipsis illud sibi præstari postulet atque sarciri, causam habeat. Ad Alberti literas, Martij die decimo tertio Cæsar rescribit. pactionem illam ab se confirmatam esse,* neque negare: stipendia quoque se liberaliter ipsi persoluisse, magno sanè cum suo dispendio, quum reliquis nihil daretur: pergratum verò sibi fuisse futurum, si quidem episcopi nihil amplius mouissent: eóque nomine se misisse legatum ad ipsos qui persuaderet: cum autem illi recusarint, & ad se, principes item electores atque Cameram prouocarint. videre ipsum, quàm non possit hoc eis denegari, præsertim, cùm ordines nonnulli suspitionem de se conceperint, & varios iactent rumores: etenim: si nunc ipsius precibus acquiescat, & illos pacta seruare iubeat, fore, vt & iniquè facere dicatur, & suspitiones illas augeat: sui nimirùm esse muneris, vt ius æquabiliter omnibus administret, & vim fieri prohibeat: vnicam igitur hanc esse rationem, vt amicè res componatur, neque se dubitare, quin ipsemet, si rem totam prudenter secum expendat, hanc viam sit ingressurus: vt autem facilius, & maiori cum fructu res peragatur, daturum se negocium ipsius cognatis, Bauariæ principi & Vuirtembergico, vt intercedant: episcopos quidem, datis ad se crebris literis, grauiter esse conquestos, verúntamen confidere se non esse repudiaturos actionem: eius, quod est inter Henricum Brunsuicensem eiúsque nobilitatem, dissidij componendi

Galliæ regis scriptũ ad ordines Imperij in Cæsarem.

Alberti ad Cæsarianos querela de Episcopis Francic.

Legatio ad Camerales eiusdẽ.

Cameræ respons.

Cæsar scribit Alberto.

Pag. 789.

1553 negotium Ioanni Marchioni Brandeburgico se demandasse: Bauarum etiam & Vuirtembergicum ducem constituisse, vt inter Oetingenses Comites, patrem atque filios, transigant.

De ea agitur, pag. 794.

Legati Mauricij & Ioan. Friderici de pace. Post inter ipsum & Augustū res cōponitur, pag. 816.

Hoc ferè tempore & dilapsus fuit exercitus Mansfeldicus: & Ioannis Friderici atq; Mauricij principis legati conueniunt, vt ipsos concilient. nam ille suis in literis atque moneta, quam cuderet, electoris nomen & gladios binos transuersos, quod est electoratus insigne, sibi vsurpabat, & Gotham arcem, permittente Cæsare, rursus muniebat. Id autem grauiter tulit Mauricius, & ad suos ordines de eo querimoniam habuit: horum erat omnium sententia, rationes ineundas esse pacis: itaque missi fuerunt legati, sicut diximus, verùm frustrà. Per hos etiam dies, episcopus Metensis * Robertus, cardinalis Lenoncurtus, Galliæ regi deditissimus, Metim venit, & iurisdictionem omnem sibi vendicat, & ad se pertinere dicit, qui sit Imperij princeps, & nouum instituit senatum, in eúmque nonnullos adoptat ordinis ecclesiastici, & Marsæum oppidulum, ad Germaniæ fines positum, opere & Gallorum præsidijs munit. Huius iam antea fuerant interceptæ literæ, quibus à rege petebat, vt sibi iurisdictionem permitteret, quam sui maiores habuissent episcopi: nam sui esse propositi, nouum constituere senatum, nec vllum recipere, qui non sit ipsi totus addictus: alioqui futurum, vt qui sunt partium Cæsaris, ibi remaneant, alij verò, discedant, quod quidem ipsius maximo sit futurum incommodo: nisi enim suspecti remoueantur omnes, non esse quòd tranquillam eius vrbis possessionem sibi promittat: cupere autem suum studium atque voluntatem ipsi probare: nam ideò cumprimis in hæc loca sese commigrasse, & episcopatum hunc suscepisse, vt illustrem aliquam operā ei posset & officium præstare. Erat tum Albertus Hedelbergæ cum electore Palatino, & literas illinc ad Cameræ iudices miserat, de quibus dictū * est. Hedelbergam tunc quoque venerunt Bauarus, Virtembergicus, mandatu Cæsaris, pacificandi causa: venit etiam dux Cliuensis. Re diu disceptata, quum episcopi magnam pecuniæ vim offerrent, Bambergicus inprimis, vt oppida sibi relinquerētur pacata probarent etiam hanc conditionem intercessores: Albertus qui pacta sibi seruari vellet, quæ Cæsar etiam confirmasset, quum hoc ipso tempore per suos in Saxonia cogeret equitatum, & iam de quorundam auxilijs compertum haberet, infecta re discedit, offensis intercessoribus, & mox ad arma sese conuertit, ac edito scripto Martij die vigesimo septimo, rem omnem ordine commemorat, deq; aduersarijs, ob violatam fidem, grauissimè queritur, & argumentum illud refutat, quo dicebant episcopi, nō sibi licere quicquam de bonis ecclesiasticis alienare; & necessariò sibi suum ius armis defendendum esse docet. Vuirciburgicus aderat ipse, Bambergensis miserat legatos. Quæ Vuirtembergico duci lis erat & si multas

De quo pa. 761.

Lenoncurti Cardinalis ambitio.

Marsæum præsidio Gallico munitur.

Conuent. Principu Hedelbergæ de pace inter Albertū & Episcop. Francos. Pag. præced.

Albert. contempta pace ad arma se conuertit, scriptumq; edit.

multas cum ordinis Germanici magistro, principum intercessione composita fuit. quum hic, vt oppida recuperaret, aureorum millia triginta dependeret. Ad secundum Aprilis diem, qui tum erat Paschæ dies, Mauricius quoque venit Hedelbergam ad principes, vsus magna celeritate, triduò pòst, domum recurrit. Hi, quos diximus, principes intercessores, vt ab iniuria sese defenderent, fœdus faciunt, in eoq; sunt etiam Moguntinus & Treuericus. Quum reiectis conditionibus Hedelberga profectus Albertus cogeret exercitum, Bambergicus & Vuirciburgensis alteras obtinent à Camera literas. ijs & Mogūtino & Palatino & Mauricio, & Prussię magistro, & Ioanni Friderico & Vuirtembergico & Lantgrauio & Noribergicis atq; vicinis omnibus mandatur, vt opem illis ferant. fuit hoc Maij die secunda. Mauricius, qui alioqui suspectum haberet Albertum, & hoc bello se quoq; crederet obliquè peti, muniendi sui causa fœdus cum Brunsuicensi facit, & episcopis atque Noribergicis opem promittit. Interim Albertus, conductis copijs progreditur, & per episcoporum atque Noribergensium fines omnia vastat incendijs atque direptionibus, & Bambergam oppidum regionis primarium capit, & nobilitate Franconiæ bellum indicit, nisi morem ipsi gerant, & Schuinfurtum, Imperij oppidum occupat, præsidioque munit. Noribergici, quoniam oppida quædam & castella tenent beneficio regni Bohemiæ, Ferdinandum regem orauerant, vt ad ea loca tuenda liceret ipsis equitatum cogere per eius fines: annuit rex, & vt ad quingentos conscriberent, permittit; hos verò proficiscentes Albertus intercipit, & simul ex iis, quæ diximus, castellis, ac oppidis quædam occupat. E diuerso, Henricus Brunsuicensis, qui magnam exercitus Mansfeldici partem ad se traduxerat, per Philippum filium vicinis bellum infert, grassatus per episcopi Monasteriensis, Mindensis, Erici principis agnati sui, & Bremensium fines, ab ijsq; vim pecuniæ permagnam extorquet. Per hosce dies, cōtrouersia,* quæ principi Cliuensi erat cum archiepiscopo Coloniensi, iurisdictionis causa, Palatini principis atque Treuirensis interuentu, qui Bacheraci conuenerant, sedata, fuit. Paulò pòst, ad initium Iunij mensis, Palatinus, Moguntinus, Bauariæ ducis atque Vuirtembergensis legati, mandatu Cæsaris, Francofurti conueniunt, belli Franconici causa. Legatos ibi Cæsar habebat, Ludouicum Comitem Connigstenum, Renardum Solmensem, Henricum Hasium; aderant etiam Ferdinandi regis nonnulli. cúnque Cæsaris abolitionem episcopi vrgerent, Albertus verò confirmationem, electores monent legatos Cæsaris, vt hæc ei perscribant, quò renunciet, vtrum valere velit. Cæsar decimo septimo die Iunij respondet. Quum anno superiori de Alberti & episcoporum audisset transactione, rogatu quorundam * rescidisse illam, & episcopis mandasse, ne seruarent, propterea quòd esset

1553

Christoph. Vuirtembergicus & Ordinis Teutonici Magister reconciliati.

Camera sententia in Albertū & quibus executio demandata.

Mauricij fœdus cum Brunsuicensi.

Alberti direptiones & incendia.

Bambergam capit.

Noribergenses equites Bohemos conscribunt.

Brunsuicensis in vicinos grassatur.

Cuius fit mentio, pag. 682.

Cliuensis & Coloniensis reconciliati.

Conuentus principum Francofurti.

Ad legatorum literas Cæs. respōdet.

Pag. 789.

1553 mali res exempli, cogere aliquem imperata facere, proper officia sibi præstitum & Imperio: sed cùm Albertus deinde secum non aliter pacisci vellet, nisi pactiones illæ iuberentur esse firmæ, se, maioris incommodi vitandi causa, quod toti Germaniæ tùm imminebat, obsecundasse tempori, &, quòd expeditum ille haberet exercitum, Mansfeldius etiam, illius auspicio, per Saxoniam nouas manus cogeret, & ipse bello Gallico impeditus, non posset eum cohercere, nec esset in Germania, qui vel diem vnum potuisset eius imperium sustinere, fecisse cum illo * pacem, ea fiducia nimirùm, vt eum postea placaret, præsertim, si cognati principes intercederent: & sanè, si fœlicem euentum sibi Deus antè Metim dedisset, paratas fuisse rationes, quibus illi satisfactum esset: nam egregiam sibi nauasse operam eo bello, sic, vt ei gratificari cupiat: postea verò, quàm non successit obsidio, per ipsos Hedelbergæ * tentasse concordiam: quòd autem conditiones ibi propositas illæ repudiarit, & rursus arma sumpserit, perquàm sibi fuisse molestum, & idcircò Francofurti hunc alterum indixisse conuentum: nunc autem ad se deferri, non episcopis modò, sed alijs etiam ab ipso bellum inferri: quod & vehementer sibi doleat, & contra pactiones etiam fiat: nam illum, quo tempore fuit in gratiam receptus, & sibi fidelem operam in posterum & Imperio promisisse: quòd si vel nunc saltem obtemperaret, depositurum se præteritorũ memoriam: quòd autem in suspitionem apud quosdam ipse venerit, iniquè fieri: totis ergò viribus in pacificationem incumbant, nec ampliorem ab se declarationem requirant: id sibi fore gratissimum, & in rebus ad Imperium pertinentibus nihil se deinceps, nisi de ipsorum consilio facturum. Francofurto demùm infecta re discessum fuit. His ipsis ferè diebus, Laugingæ, iussu Cæsaris, conueniunt Bauarus & Vuirtembergicus vnà cum alijs, vt Oetingenses Comites, parentem atque filios pacarent. Nam inde à bello Smalcaldico, Ludouicus pater, & filius eiusdem nominis, ad obsidionem vsque Metensem, incertis vagabantur * sedibus, quòd contra Cæsarem militassent. possessiones autem omneis tenebant * permissu Cæsaris, Fridericus atque Vuolfgangus filij, diuersæ religionis ab illo. Quum ad actionem ventum esset, pater, summæ ingratitudinis illos accusat: & licet diligenter elaborarent principes, nihil tamen potuit constitui.

Pag. 789.

Pag. præced.

Oetingenses Comites pium patrem exulare cogunt.

Pag. 590. Ibid.

LIBER XXV.

ARGVMENTVM.

Dum bellum geritur in Pedemontio, & Hetruria, Mauricius & Albertus antè denuntiato vtrinque bello, prælium committunt, in quo Mauricius tormento manuario, traiectus ad ilia, biduo pòst vitam finit, cui succedit Augustus frater: à quo

quæ Ioannes Fridericus sua repetit. Lugduni nouem Christi testes ad supplicium rapiuntur. Extincto Angliæ rege Eduardo, Ioanna pronuntiatur regina. Sed tandem Maria eligitur. Episcopi Pontificij loco restituuntur. Diruto Hesdino, rex Cameracum excursionibus frustra tentat. Albertus prælio victus ab Henrico Brunsuicēsi Hessum se recipit, ac tandem proscribitur. Ioanna quæ prius regina fuerat pronuntiata, capite mulctatur: atque in Anglia multæ & magnæ cædes fiunt. Ioannes Fridericus Saxoniæ dux, & uxor eius è vita feliciter decedunt. Albertus denuò proscriptus crudeliter sæuit. Maria Angliæ regina Philippo Cæsaris filio nubit. Polus Anglos absoluit. Augustæ conuentus habetur. Multi præstantes viri exuruntur in Anglia quasi postliminio Pontifici restituta. Initium actionis Augustanæ recitatur.

T HIS turbis atque motibus Germaniæ, remedium aliquod adhiberetur, Imperij conuentum Cæsar, Maio mense indicit ad idus Augusti: & quum inde ab exitu mensis Aprilis, Terouennam obsedisset, Morinorum oppidum, Gallicæ ditionis, vigesimo Iunij die, oppugnatione capit, diripit, incendit diruit. Captus in eo fuit Connestablij filius. Angli, missa legatione splendida, pacem aliquot iam mensibus solicitabant: idem faciebat pontifex, verùm id frustrà fuit. Maio mense, dux Northumbriæ, Ioannes, qui post mortem protectoris, auunculi regis, primum locum obtinebat, vt suprà * diximus, è filijs vnum dat in matrimonium Ioannæ Suffolciæ, quæ proneptis erat Henrici regis, è sorore. Grauiter tum rex Eduardus ægrotabat. Bellum gerebatur etiam tunc in Pedemontio & Hetruria. Cæsar enim cogitabat recuperare Senas, * Neapoli missis eò copijs, ductore prorege, Petro Toletano: cùm autem is mortem obijsset, & Turcica classis, cui se coniunxerat princeps Salernitanus, * è Gallia profectus, mare Ionium & Tirrhenum nauigaret, domum redijt miles, vt vicinum atque domesticum periculum depellerent.

Imperij Conuentus indicitur. *Habetur pag. 819.* *Terouenna direpta à Cæsarianis.* *Connestablij filius capitur.* *Pag. 737. 720.* *Ioan. ducis Northumbriæ cum Ioanna Suffolcia nuptiæ.* *Quæ defecerant pag. 785.* *Bellum in Pedemontio.* *Qui à Cæs. defecit, pag. 761.*

Belligerante per Franconiam Alberto, Mauricius atque socij exercitum eò mittunt. Albertus igitur, relicto Schuinfurti & alijs in locis præsidio, quum passim extorsisset pecuniam, multis è Noribergica ditione simul & Bamberga secum abductis captiuis * obsidibus, in Saxoniam magna celeritate contendit. Cùm Arnstetum venisset, aderant Saxoniæ ducis Ioannis Friderici legati, orantes, ne ipsorum finibus damnum daret: promisit liberaliter & seruauit. pòst in Erfurdensium agrum progressus, vicos ibi complures diripuit. Eius aduentu tam repentino commotus Mauricius, qui copias in Franconiam miserat, vti diximus, nobilitatem omnem, pòst etiam reliquos ordines ad arma vocat, & quas potest manus conducit: Albertus autem per illius fines absque maleficio profectus, quum Halberstatum venisset, portas occupat, & ecclesiasticis ibi magnam pecuniæ vim imperat, pòst, Henrici Brunsuicensis agrum incendijs deuastat, adiutus ab Erico & nobilitate Brunsuicensi.

Albertus bellū transfert in Saxoniam. *Pag. 797. 820.* *Erfurdensiū agrum vastat.* *Halberstatū occupat, Ecclesiasticis pecunias imperat.*

Pag.793. *Albert. Henrici Brũsuic. agrũ deuastat.*

censi. Copiæ Henrici Brunsuigij, quas in Franconiam esse profectas antè * diximus, ductore Philippo filio, quum Schuinfurtum frustrà tentassent, ac domi periculum esse viderent, Saxoniam repetunt: idem faciunt Mauriciani, quibus præerat Hedeccus, & prope Northusium Mauricio sese coniungunt. Et quoniam Albertus in agrum Mindensem deflexerat, Mauricius, quòd putaret illum per Hessiam iturum, & in Franconiam denuò facturum esse impetum, Northusio petit Embecum, vt illi præuerteret. Tandem omnibus coniunctis copijs, in agro Hildessemensi castra ponit, ad Osterodum, & calendis Iulij, non ipse modò, sed & Bohemiæ cancellarius, Henricus Plauius, Ferdinandi regis nomine bellum ei denunciant, ac missis literis, De communi principum & ordinum consilio, superioribus annis, inquiunt, Cæsar, pacem per Imperium sanciuit, & quam quisque haberet actionem, vt eam legibus prosequatur, neque vim vllam intentet, mandauit: & certè Germaniæ status, per annos iam aliquot vehementer afflictus bello ciuili, pacem & ocium inprimis flagitat. Itaque, cùm nuper intra fines Imperij natum esset bellum, rex Ferdinandus, adiuuantibus alijs, id operam dedit & elaborauit,* vt discederetur ab armis, in eóque consentientes tandem habuit principes, belli duces, ac demum, permissu Cæsaris, pacem * constituit. qua cautum est inter alia, non solùm, vt nihil contrà fiat, sed vt ijs etiam, qui periclitantur, auxilia subministrētur. Eam verò tu nō modò recusasti,* verumetiam ad præcipui nominis principes aliquot ausus es apertè scribere, ad Germaniæ summum dedecus atq; detrimentum illam pertinere, ac proditionem potius appellandam esse. quibus nimirùm verbis, quo sis in communem patriam animo, satis declaras. Post deuastatam deinde direptionibus & incendijs oram * Rhenanam, cùm in Gallia tibi res non succederet, & instructum Cæsar haberet exercitum, per intercessionem ei fuisti * reconciliatus, eò videlicet spectans, vt * Bambergensis & Vuirciburgica transactio tibi cōfirmaretur. Sed ista Cæsaris approbatione, qui vim nullā tibi permisit, statim abusus vtrunque præsulem, * grauissimis comminationibus, per tuos homines non semel territasti, fore dictitans. vt eos, per copias Mansfeldicas & Oldeburgicas, ad seruanda pacta cogeres, quemadmodum literis tuorum doceri potest. Hoc etiam vt efficeres, militem illum, quem, obsidione soluta Metensi dimiseras, ad te sub calendas Aprileis redire iussisti. Et quanquàm illi Cæsaris & Ferdinandi regis & principum arbitrio, vel Cameræ iudicio legibúsque controuersiam permitterent,* & Hedelbergæ potissimùm eiusmodi deferrent * cōditiones, vt non intercessores modò principes, verumetiam Cæsar eas per epistolam probaret: tu tamen ijs omnibus * repudiatis, in illorum prouincias impetum fecisti, & locis nonnullis occupatis, ne fœminis quidem ex nobilitate pepercisti, direptionibúsq; * grassatus

Ferdinandus & Mauricius Alberto bellum indicunt.

Pag.762. & seq.
Pag.784.
Pag.786.
Pag.783.
Pag.789.
Pag.789.
Pag.790.793.792.
Pag.793.

stus & exactionibus pecuniæ,non ipsorum modò,sed & Noribergensiũ, * qui & publica Imperij lege & nuper inito fœdere opem illis ferebant,cõplures arces,oppida,vicos, nec ædificia tantùm, * sed in ijs etiam homines alicubi crudeliter incendisti. pòst, ex diuersis locis,oppidanos atque ciues,iam ætate graues,velut obsides imperatæ pecuniæ, quum ea persolui non posset,tecum in inferiorem vsque Saxoniam abstractos,* inhumaniter & tyrannicè, quancunque in partem haberes iter,circumduxisti. Nobilitati quoq; Franconicæ bellum * nullo iure denunciasti, & oppidũ Imperij Schuinfurtum occupasti, præsidioq; vinxisti. quibus profectò rebus maximam vbiq; perturbationem & terrorem excitasti, ac planè nouum & inauditum in Germania statuisti exemplum. Adhæc,ne à Ferdinando quidem Romanorum rege * temperasti: ac licet clientela sis ei deuinctus & hæreditario fœdere, tamen singulari quadam temeritate non solùm in Bohemiæ fines excurristi, verumetiam eius regni possessiones, Noribergensibus olim pacto concessas, grauiter adflixisti, multos etiam eius ditionis homines, & lautos quidẽ, partim trucidasti,partim in extremam perduxisti pauperiem, & eas cohortes, quas ad suorum finium defensionem, non ad vllius iniuriam, rex Noribergensibus permiserat, vti colligerent, inuadens, in tuam redegisti potestatem, & spoliatos armis domum redire compulisti.Præterea perduelles aliquot, & ob rebellionem proscriptos à rege,foues,& verba quoque iactas, vti fertur,in regem atque Bohemos plena minarum. cuius tamen rei causam tibi rex nullam dedit, imo tua commoda semper, quibus potuit rationibus promouit: & licet ante annum ipsius fines hostiliter attigisti, tamen non te latet, quàm amicè tunc tibi scripserit, vt & admissum corrigeres,ac in posterum caueres. Iam,ad me quod attinet, ait Mauricius, etsi per omnem vitam offensionis tibi causam dedi nullam, imò beneficia potius in te multa contuli; tamen, anno superiori, quum facta pace, Francofurto discedens, reipublicæ,& Ferdinandi regis causa priuatim, copias in Vngariam deducerem * aduersus Turcam, meminisse potes, & quibus rationibus mihi tum sis conatus detrahere militẽ, * & quàm in me contumeliosa verba tuos ad milites ac passim apud alios effuderis, quando de concordia Passauiensi locutus, Germaniæ proditionem appellabas, me videlicet, ac necessarium meum, Henricum Plauium designans. non me latet etiam, quid hyeme superiori, quum essem in Vngaria, meam in pernicem, meæque ditionis tentatum sit apud exercitum Mansfeldicum, qui tum erat in agro Brunsuicensi. Reconciliatus verò Cæsari, cuiusmodi voces, & quàm non solùm aculeatas atque probrosas, verumetiam minaces in me meámq; prouinciam, non semel, per obsidionem Metensem, emiseris, norunt, qui tunc in eisdem, fuere castris. cúnq; soluta tandem obsidione domũ redisses,

per

1553

Pag.793.
Pag.801.820.
Pag.795.
Pag.793.
Ibidem.

Mauricij ad Albertum oratio.

Pag.786.785.
Pag.784.

1553 per literas rogatus à me, super ea re, deque animo ergò me tuo, superbè renunciabas, quicquid de me dixisses aut alijs, neque te latère, nec etiam inficiari: sed ad alterum ità responsum abs te fuit, vt certi nihil statuere possem. Hedelberga quidem pòst ad me scribens, & prius illud postulatum meum dissimulans, de magnatibus quædam adferebas, eo fortasse consilio, vt suspitionem mihi de illis commoueres, ac diffidentiam excitares: ego autem, cùm illa non admodum morarer, & literis & internuncijs, vt pacem coleres, hortator & consiliarius tibi fui, simul, quid abs te mihi esset expectandum, scire cupiebam. Tu verò, datis deinde literis ad electorem Brandeburgicum, etsi de me quædam satis moderatè, tamen, quo loco de pacificatione Passauiensi loqueris, quomodò esses animatus erga me, non obscurè significabas, neque multò pòst etiam declarasti. Nam in postremis tuis epistolis aliquot, vt meas copias, quæ per Franconiam erant in confœderatorum castris, reuocarem, petebas, ideò nimirùm, vt, nisi facerem, aduersum me causam haberes armorum. deinde paulò pòst,* per meos & fratris Augusti fines, exercitum traduxisti, cùm nihil antea nobis denunciasses, planè contra vetustum atque receptum Germaniæ morem. Iactas tu quidem, sine maleficio te profectum esse: verùm longè secus ad me defertur à meis: & vt ità sit, tamen non tàm istud voluntati tuæ quàm necessitati tribuo. Constat enim, quàm properanter ieris, & quàm fuerint defessi milites: neq; te latebat, quàm esset mihi non difficile, si vim fecisses, & tibi tuísque copijs ex itinere defatigatis atque languidis, resistere, & eos, qui per Franconiam tunc erant, reuocare. sed tui consilij nimirùm erat, impetum in me redeundo facere, neque tui milites hoc dissimularunt. Adhæc, iter faciens per Turingiam, ciuitatis Erfurdensis,* quæ nostra tutela continetur, vicos aliquot diripuisti. quod & ipse tuis ad me literis, Brunsuico datis, non negas. In fratris quoq; mei finibus tui milites trucidarunt nonnullos, & propè Bichlingum, duos ex nobilitate, cùm ad me proclamassent, verberibus mulctatos in vincula coniecerunt. His tamen rebus omnibus nondum adduci poteram, vt arma sumerem: sed per literas idem ferè quod antea, petebam, & hortatus ad pacem, de qua* Francofurti per intercessionē tunc agendum erat, animum erga me sociósq; tuum percontabar. Quàm autem amarè mihi responderis atque stomachosè, doceri potest epistola tua. nam nec animum tuum declarare volebas, & actionē Francofurtensem, vti suspectam, incusabas. itáque nihil aliud inde colligere potui, quàm te constituisse & bellum vrgere Franconicum, & per occasionem ne mihi quidem atq; socijs velle parcere. quod ipsum etiam Erfurdensibus denunciasti, & continuò pòst in alijs ostendisti. nam & episcopatui* Halberstatensi, cuius est à Cæsare mihi demandata tutela, sicut nosti, præter alia multa detrimenta, magnā imperasti

Pag. 795.
Pag. 795.
Pag. 793.
Pag. 795.

imperasti pecuniæ vim, & illorum collegia, quæ sunt per agros, diripuisti nihilo minus: idem fecisti per archiepiscopatum Magdeburgicum, qui & ipse meo patrocinio nititur, & à Northusijs exegisti pecuniam atque Mullusijs. * Henricum verò Brunsuicensem, qui cum habeo fœdus, honestū quidem illud, & actioni Passauiensi minimè repugnans, ferro persecutus es & igni, simul atq; de fœdere tibi per literas, déque reliquis socijs nunciassem. hæc sanè tuis aliquot epistolis, ad me datis antea, minimè respondent. Nunc ergò, licet Ferdinandus rex, ego, socijque pacem, inprimis verò Germaniæ, vehementer optamus, & inde post transactionem * Passauiensem id operam damus, vt tranquilla sint omnia, præsertim his locis: quod etiam ex nobilitate Brunsuicensi complures, qui nunc tua castra sequuntur, testificari possunt, tamen, quia bellum in hanc regionem transtulisti, nec occultè demonstras, cùm socios nostros inuadis, quid tui sit propositi: deinde, quia rumor est, te multò cōducere maiores copias, licet alieno nomine, quas alere profectò nō possis, nisi direptionem, prædam & omnem licentiam eis permittas, ità quidem, vt non Franconiæ tantùm, sed alijs etiam prouincijs indubitatum abs te periculum immineat, quod & ipse nō dissimulas, dum effecturum te prædicas, ne sit aliorum potior, quàm tua, conditio: his inquam de causis, & quia concordiæ nullum locum relinquis, Ferdinandus rex, ego, socijque, cùm simus incendio planè vicini, cogimur ad propulsandam à nobis vim & iniuriam, arma sumere, quò communem patriam liberemus & ocium publicum recuperemus. Nam hoc nobis & Imperij leges non modò permittunt sed iniungunt etiam, & Cameræ * summum iudicium, vt Franconicis finitimis opem feramus, mandat. Et quanquàm hoc tempore, dum copias conscribis, nomen Cæsaris obducis, certò tamen scimus illud esse fictum atque simulatum. nam ille, quid suæ sit voluntatis, non tibi modò, sed & nobis & alijs ostendit, & breui, quid sentiat, cognosces amplius. Porrò, cùm hoc nostrum institutum pro republica suscipiatur, & idcircò nihil opus erat aliqua sisinificatione nostræ voluntatis, tamen, ne sis nescius, profitemur ambo, facturos nos in posterum, quod res ipsa postulabit, vt hæc tua tàm effrenis & plus quàm tyrannica reprimatur crudelitas. hoc adeò tàm nostro quàm sociorum nomine tibi tuísque denunciatum volumus, & omnis calamitatis, quæ per hoc bellum orietur, culpam, in te, qui nullam ad æquam conditionem accedis, transferendam esse, testificamur: neque dubitamus etiam, quin illis, qui patriæ salutem quærunt, potius. quàm ei, qui pro sua libidine grassatur, & patriæ bellum infert, sit adfuturus Deus immortalis. Quum hæc epistola redderetur, erant in Alberti castris, electoris Brandeburgensis legati, de pace missi. perlectis literis, ipse rem cum suis communicat, & an secum velint periclitari fortunam, rogat:

1553

Pag. 795. *Factā, pa. 784.* *Pag. 798.*

Alberti ad Mauricium responsio.

1553 gat: confirmantibus illis adolescentem nobilem, qui literas attu-lerat, accersit, & ad eum sermone conuerso, princeps, ait, tuus, iam antè fidem ter violauit, & sceleratè egit, & hoc quartum est facinus eiusdem generis: veniat: experiat quid possit: hoc illi meo nomine renuncia. Sic locutus, aureos aliquot ei dono dat, vti fieri consueuit, & dimittit. Ibi legati intercessores, nihil igitur nos, inquiunt, agimus? nihil, ait ille, & domum reuerti licet. Cùm ergò belli grauitatem videret, Ericum Brunsuicensem, tertia die Iulij mittit ad Cæsarem, eíque nunciat, astu quorundam multos in se concitatos aduersarios, qui hoc agant, vt non solùm non seruentur sibi pacta, sed vt totis etiam finibus, & omni possessione pellatur: quòd si consilium ipsorum fortuna comprobet, non dubium esse, quin futuri sint Gallicani: iam enim illis oblatas esse magnas cōditiones, nouæ coniurationis causa, ídque se posse demonstrare: quosdam etiam electores, ac primi nominis principes, conspirasse iam de nouo creando Cæsare: quòd autem episcopi sic aduersum se moliantur, in causa esse Camerales: orare igitur, ne molestè ferat, si quid in ipsos tentabit: aduersarios etiam, vt inuidiam sibi conflent, & in societatem belli plures pertrahant, hunc de se disseminasse rumorem, quasi cum ipso coniurarit, ad opprimendam Germaniæ libertatem: hoc adeò sibi quosdam principes obiecisse, & per Germaniā spargi literas, tanquàm ab Atrebatensi datas, ideò se videlicet conducere copias, vt ipsius exequatur voluntatem: futurum enim, vt eius filium, Hispaniarum principem, dux Albanus in Germaniam adducat ad proxima comitia, quò designetur Imperij successor: hoc nimirùm ità esse Ferdinando regi persuasum, vt etiam inito fœdere cum suis hostibus, bellum sibi denunciarit: se quidem hoc ad multos excusasse diligenter, verùm suspitionem illam indies augeri: magnis itáque se periculis atque difficultatibus obiectum esse, propè solum eò quòd ab ipsius amicitia non discedat: orare igitur maiorem in modum, vt & pactiones illas velit esse ratas episcoporum, & se suósque defendat: id si faciat, adducturum se ipsi, quum de eo conuenerit, ad nouem equitum millia, peditum verò signa circiter centum. Noribergenses interim & episcopi, per absentiam Alberti, in ditionem eius inuadunt. Ille, diuulgatis literis, acerbè criminatus erat Noribergicos, quasi fidem atque pacta violassent, & inito fœdere cum perfidiosis episcopis, pontificiam doctrinam rursus amplecterentur. Ad hæc illi pòst, edito libro respondent, & ordine rem omnem, inde ab anno superiori commemorant, quàm crudele bellum * gesserit, quomodò sint cum eo * pacti, quomodò deinde permissu ac volūtate Cæsaris, cum vicinis episcopis * fœdus fecerint, quomodò æquissimas conditiones ab episcopis * oblatas recusarit, & bellum eis denuò fecerit, quomodò, cùm & propter fœdus * & Cameræ mandata socijs opem ferrent, suos iterùm fines nuper

Electoris Brandeburgici legati Alberto frustra pacem suadent.

Albertus mittit ad Cæsarem.

Responsum Cæs. habes, pag. 803.

Alberti ditiones ab Episcopis & Noribergen. inuaduntur.

Alberti & suorum aduersariorum inuectiua.

Pag. 770. 771.

Pag. 787.

Pag. 792.

Pag. 793.

... intulerit. Inter alia illius facinora, hoc veluti singulare quod... inauditæ crudelitatis exemplum recitant, quòd, cùm ipsorum ditionis oppida duo, Altorfum atque Laufum nuper occupasset, non oppidanos modo, sed ex agris etiam coactos homines atque pecudes incluserit, & diuersis deinde locis incenderit, præcipuè autem ad portas, eò planè consilio, vt omneis exureret: hoc autem incendio, pueros, & mulieres aliquot grauidas, & complures ægrotos, qui perruptis & effractis muris euadere non possent, miserabiliter ibi conflagrasse dicunt: quod autem de mutata religione dixerit, vanum esse demonstrant: initum enim esse fœdus, eò solùm, vt vim ab se suisque depellant: quàm autem ipse nullam religionem curet, id compluribus esse notum, & habere se multa quæ dicant hoc loco: sed propter familiæ splendorem, vnde genus ducat, & principes aliquot, eius propinquos, velle sibi temperare. 1553. *Alberti immanis crudelitas. Cuiusmodi etiã pag. 797. 820.*

Ad quintum Iulij diem, Sigismundus Poloniæ rex in matrimonium ducit Catharinam, Ferdinandi regis filiam, quæ fuerat vxor Mantuani * principis, quum ante annum decimum sororem illius duxisset, vt libro decimo quinto * diximus. *Sigismundi Polon. regis nuptiæ. Pag. 669. Pag. 428.*

Eduardus sextus, Angliæ rex, indubitatæ & summæ spei princeps, Iulij die sexto, vt quidem in vulgus editum fuit, è vita decedit, morbo tabifico, circiter annorum sexdecim adolescens, maximo certè piorum hominum dolore: nam eius interitum est maxima secuta rerum Angliæ commutatio, sicut infrà * dicetur. diuulgata fama fuit, interijsse veneno. Certè, tantæ regem expectationis, Europa, sæculis nunc aliquot, nullum habuit. inde à teneris annis optimè formatus & institutus ad pietatem atque literas, non Latinam modò, sed Græcam & Gallicam quoque linguam nouerat, & euangelij doctrinam vehementer amabat, & doctis omnibus hospitium dabat atque patrocinium: Germanis, Italis, Gallis, Scotis, Hispanis, Polonis. *Eduardi Angliæ regis mors. Pag. 805. 806. 807. Encomium Eduardi.*

Cùm iam non longè dissiderent ambo exercitus per Saxoniam, & Albertus Visurgim flumen transisset, nona die Iulij post meridiem summis copijs prælium committitur: à multa dimicatione, penes Mauricium, qui vinceret equitatu, fuit eius diei victoria: sed ipse tormento manuario traiectus ad ilia, biduo pòst vitam finit. Albertus Hanobriam peruenit incolumis. Desiderata sunt ad quatuor circiter millia, plæriq; omnes equites: captiuorum ingens fuit numerus. Henricus Brunsuicensis eo in conflictu duos amisit filios, Carolum & Philippum. Postridie venerunt à Ferdinando rege missi ad Mauricium equites Bohemi quingenti. Lantgrauius etiã auxilio miserat Mauricio circiter septingentos. Itáq; tum in ijsdem erant castris, mirabili quadam vicissitudine rerum, Lantgrauius & Henricus Brunsuicensis & episcopi, cùm interim Albertũ adiuuaret Ericus Brunsuigius, Mauricij sororius. Multorum tunc erat opi- *Prælium Mauricij cum Alberto. Carol. & Philip. Brunsuic. occiss. Miranda rerũ vicissitudo.*

1553 nio, sicut Albertum rex Ferdinandus oppugnabat, sic aduersus Mauricium Alberto subministrari vires & animum à Cæsare: sed literæ Cæsaris, quas paulò infrà recitabo, nihil eiusmodi præseferunt. Galliæ rex, noua tunc agitasse consilia cum Mauricio, deque illius interitu non parum indoluisse fertur. In castra delatus Mauricius, de nocte dat literas ad episcopum Vuirciburgensem, bellisocium: ijs rem omnem exponit, suamq; esse victoriam, sed grauiter se vulneratum dicit: arbitrari autem Albertum esse in fuga: monet igitur, vt certis locis iubeat obsideri vias, quò fugientem intercipiat, & transitu prohibeat: quæcunq; sit futura sua conditio vel exitus, bona se conscientia niti: bellum enim hoc suscepisse, vt vastatorem illum reprimeret, ac ocium Germaniæ recuperaret. Sepultus est Fribergi, oppido Misniæ, decimo quarto die post præliũ, iuxta parentem Henricum & filiolum Albertum. Excesserat annum trigesimum secundum. Ipsius præsentia magnum attulisse momentum, alioquin Alberti futura fuisse putatur victoria. nam ex ipsius equitatu multi profugerant. Signa militaria sunt hostibus erepta, & ad ipsum ex prælio relata, pedestria quidem quinquaginta quatuor, equestria verò, quatuordecim. Mauricius ergò, vitam quidem ipse profudit, sed Alberti tamen vires atque robur admodum fregit. nam ab eo prælio vix vnquam ille potuit vel mediocres recolligere copias. Cùm per Lipsiam duceretur funus, orationem habuit Ioachimus Camerarius, & in illius laudem multa locutus, prodigia, quæ mortem eius antecesserunt, enumerat: sanguineas guttas in folijs arborum hærentes, canum importunissimos latratus & mutuas dilaniationes, equorum veluti fremitus & concursationes armorum, & alia quædam terroris plena: deinde tabernaculum eius turbine disiectum, cæteris intactis, & quasdam ipsius voces, veluti præsagas futuræ mortis atque prænuncias. Et sanè quantùm ad guttas illas cruentas pertinet, multis in locis vulgò conspectæ sunt, & Argentinæ quidem, sub initium Iunij, cùm super herbas, frondes, tegulas atq; saxa decidissent. Volitabat tunc ingens turba papilionum, neque deerant, qui cruorem hunc ab ijs emanare dicerent: alij contrà, portendi aliquid atque significari iudicabant. Inter Mauricium & Albertum, cùm essent æquales, maxima semper fuerat necessitudo, sic vt nihil esset illis coniunctius. tribus enim bellis ambo simul Cæsari militarunt, Gallico, Smalcaldico, Magdeburgico, deinde, quartum atque postremum hoc in Cæsarem susceperunt: sed natis offensionibus, vti dictum est,* hunc tàm funestum habuit exitum ipsorum amicitia. Quo tempore Mauricius occubuit, frater eius Augustus erat in Dania, cùm vxore, apud regem socerum: itaque nobilitas & ordines partem exercitus retinent, prouinciæ tuendæ causa, circiter duodecim signa peditum, equitũ verò cohortes quinq;: reliqui dimittuntur, & plæriq; cum funere domũ redeunt.

Pag. sequenti. *Mauricij litera ad Herbipolensem.* *Mauricius moritur.* *Alberti fracta vires.* *Prodigia ante mortem Maurcij.* *Papilionum ingens numerus.* *Necessitudo inter Albertum & Mauricium.* *Pag. 769. & seq.* *Augustus Mauricij frater.*

Ad

Ad decimum octauum verò Iulij diem, Albertus dat literas ad nobilitatem & populum Mauricianum. quum nuper per ipsorum fines peteret Saxoniam,* sine maleficio se transisse, propterea quòd hostile nihil haberet in animo: Mauricium verò non modò suæ ditionis homines læsisse, verumetiam, vt sceleratis aliquot & perfidiosis episcopis gratificaretur, antiquo illi fœderi,* quòd suæ familiæ sit cum domo Saxonica, nulla propè de causa, nouo prorsus exemplo, renunciasse, ac bellum sibi fecisse: quod cùm ità sit, & quoniam ipsi conatum eius adiuuerint, omnino, præter mandata Cæsaris,* qui pacta sibi confirmarit, ideò sibi quoque videndum esse, quomodò damnum acceptum resarciat: itaque se confœderationem & amicitiam ipsis inuicem renunciare. 1553

Albertus scribit ad Mauricianos.
Pag. 795.
De quo pa. 809.
Pag. 789.

Cæsaris exercitus, Terouenna diruta,* progressus è Morinis in Atrebates, arcem Hesdinum, Iulio mense vi capit. Interfectus ibi fuit Oracius Farnasius, Galliæ regis gener: ex nobilitate multi capti fuerunt, & inter hos primi nominis, Galliæ Marescallus Marchianus, Arduennæ syluæ incola.

Pag. 795.
Cæsariani Hesdinũ expugnãt. Oracij Farnesij mors.

Prælij Saxonici nuncius intra paucos admodùm dies ad Cæsarem allatus fuit. qui deinde vigesimo secundo Iulij die, Erico Brunsuicensi, quem Albertus miserat, vti diximus,* respondet. quòd eousque simultas exarserit, dolere sibi non mediocriter, multò enim maluisse, dissidium hoc omne componi, & nisi componatur, vereri, vt nõ Imperio tantùm, sed & Alberto malè cedat, præsertim, quũ adeò multi, & hi quidem præcipui ordines, huic rei sese immisceant, facta societate: suum igitur esse consilium atq; postulatum etiam, vt quàmprimum discedatur ab armis, & cõcordiæ rationes ineantur: id si placeat Alberto, se curaturum, vt aduersa quoque pars acquiescat, neque dubitare, quin illis persuadeat: petere autem maiorem in modum, ne recuset: nam alioquin, eo manente rerum statu, non se posse ipsius vti opera, ne suspitionem* iam excitatam augeat: quod quidem sibi, qui nihil charius habeat ocio & tranquillitate Imperij, valde sit futurum molestum atque graue.

Cæsaris ad Alberti legatum responsio.
Pag. 806.
De qua pa. 802.

Sub initium Augusti mensis, domum è Dania reuersus Augustus, Mauricij frater, aliquot pòst diebus, re deliberata cum suis, in fidem suam adigit omnem populum, & in his, Vuittembergenses, vt sibi suisque liberis masculis addicti sint, &, si nulli supersint, in Ioannis Friderici & liberorum eius ditionem redeant, si quidem Cæsari pareat ille, & superiorum annorum pacta seruet, sin minus, vt tum Lantgrauio sint fideles. Eo facto, salutatur princeps elector, & ordinum suorum conuentus indicit, vt ad vigesimum Augusti diem sibi præsto sint. Eius mensis die decimo septimo, Missenæ oppido, maximus fuit terræ motus. Vbi conuenerunt omnes Lipsiam, ad diem, valde frequentes, in deliberationem Augustus adducit, primùm, an adiungere se debeat recenti fœderi* Ferdinandi regis

Augustus Mauricij frater & hæres.
Terræ motus Misenæ.
Conuentus ordinum Saxon. Lipsiæ.
Inito, pag. 798.

1553 principum & episcoporum, & prosequi bellum fratris in Albertum: deinde, si deserendum sit fœdus, quomodò debeat vlcisci iniurias fratris: demùm, quanam ratione possit cum Ioanne Friderico transigere. nam is, per eius absentiam, missis legatis ad optimates, electoriam dignitatem & possessiones ablatas omninò sibi restitui postulauerat. Deliberationis & consilij summa fuit, vt cum vtrisque pacem coleret, & ad pacificandum adhiberetur Brandeburgicus elector: & id quidem fuit decretum, licet per Bohemiæ cancellarium, Henricum Plauium, rex Ferdinandus, Augustum de fœdere diligenter solicitaret. Hoc in conuentu, Ioannes Fridericus, altera missa legatione, denuò sua repetit, & acribus quidem verbis, idem faciebant ipsius ditionis ordines: verùm id frustrà fuit, neque se teneri, vt id faceret, Augustus, & pactis illis atque legibus, quas Cæsar tulisset,* quandò captus ipse fuit, inhærere, veruntamen non omnem actionem repudiare se dicebat. Eo durante conuentu, Henricus Brunsuicensis opem implorat Augusti ducis aduersus Albertum, qui nouas militum manus conduceret. A morte Mauricij, Ioannes Fridericus ex filijs alterum, Ioannem Gulielmum misit ad Cæsarem, in Belgium, vt sua recuperaret. Eodē ferè tempore mittebant etiam eò legatos, per absentiam Augusti, nobilitas & reliqui ordines, vt ipsorum principem Cæsar haberet commendatum. Ad Ferdinandum etiam & Daniæ regem, Ioannes Fridericus, eisdem propè de causis miserat legatos. Interea Vuirciburgensis episcopus obsidet Schuinfurtum, quod Alberti præsidio tenebatur, vt suprà * dictum est: Bambergicus autem & Noribergenses, quum aliquándiu Collebachum circumsedissent, abductis copijs, Comiti Plauio oppugnanti oppidum Hofium * ditionis Alberti, sese coniungunt.

Ioannes Fridericus sua repetit.

Huius trāsactionem habes, pag. 816.

Pag. 578.

Albertus nouas copias cōscribit.

Pag. 793.

Dedit sese, pag. 809.

Hisce mensibus rapti sunt ad supplicium Lugduni, nouem, cùm ex ijs nonnulli per annum, & amplius eò fuissent captiui. Quæstiones proponebantur singulis de præsentia corporis Christi in cœna domini, de purgatorio, de missa, de confessione priuata vel auricülari, de ceremonijs, de Mariæ virginis & mortuorum inuocatione, de primatu Romani pontificis, de libero arbitrio, de iustificatione operum, de ecclesiæ & episcoporum potestate, de votis monasticis, de delectu ciborum, de vnctione & confirmatione, de statuis. Constanter autem eodemque modo respondebant ad singula, separatim, vsi scripturæ testimonijs. Interea dum captiui detinentur, literis non sese tantùm inuicem, sed amicos etiam aliasq; consolabantur ecclesias, & rem omnem actam perscribebant. Cùm ex captiuis Ludouicus Marsacus, homo militaris, è sacris literis multa recitaret, qui aderant inquisitores rogabant, num ipsius esset legere sacros libros, & qui sciret hæc esse euangelica? præfectus etiam regius duos esse tantùm aiebat euangelistas, Mathæum & Ioannem

Nouem Lugduni exusti.

Quæstiones captiuis propositæ.

Ludouic. Marsacus miles pius.

1553

... reliquos enim duos, & Paulum etiam veluti centones quosdam consuisse: quòd nisi ecclesiæ doctores eam Paulo tribuerent authoritatem, se non pluris facturum eius epistolas, quàm Aesopi fabellas. cúmq; Marsacus inuicem diceret, de Pauli vocatione atq; munere præclara existere testimonia, præsertim in eius epistolæ, quam scripsit ad Galatas, capite primo: nihil, inquit ille, ad rem istud facit. nam sibi testimonium ipse dicit. ijs, qui simul plectebantur, laqueum carnifex induerat, vti fieri solet: Marsacus verò, quem iudices non reuincto collo duci iusserant, eò quòd regi militasset, conuersus ad prætorem, an horum, inquit, potior est, quàm sit mea causa? quin simili torque me quoq; donas? cur non huius tam illustris atque præstantis ordinis me quoque facis equitem? alludens ad morem vsitatum regibus, qui cùm amicos cohonestare volunt & amplificare, in sui ordinis, vti vocant, numerum asscribunt, eisque torquem aureum, velut honoris insigne, tribuunt. Ex ijs quinque, literis nauarant operam Losanæ, natione quidem Galli, sed sumptu Bernatum atq; liberalitate, quorum est ditionis Losana. Cùm ergò captos audirent, & ipsorum intelligerent periculum, diligenter ad regem intercedunt, eosq; sibi donari petunt: sed id frustrà fuit, cùm id sibi per leges non esse integrum, rex diceret. Cardinalis Tornonius, * flabellum hîc fuisse putatur.

Pontificiorum de sacra scriptura iudicium.

Equestris ordo. De quo etiam pag. 677.

Frustra apud Gallum pro Euangelicis intercoditur. De quo pa. 457. 459. 463. 470. 546. 547. 846.

De morte nobilissimi principis, Angliæ regis, Eduardi sexti, paulò suprà * diximus. Inuaserat eum phthisis, & Ianuario mense cœperat ægrotare: cúmq; morbus inualesceret, solicitus de regno & religione, cum suis familiaribus rem communicat, & exquirit, cui potissimùm sit committenda rerum summa. Nam etsi pater Henricus moriens testamento * substituerat ei Mariam & Elisabetham, vt suprà docuimus, tamen, quoniam ipse iam factus erat pubes, arbitrij sui esse ducebat, constituere sibi successorem, præsertim, quum de sororum natalibus plærique omnes dubitarent, & Maria pontificiam religionem coleret, quæ si rei summam teneret, periculum esse videbat, ne & præsens religio subuerteretur, & Imperio locus externo patefieret. Itáq; re deliberata, placuit, Ioannam Suffolciam eligi, regis Henrici proneptem è sorore. Cùm id reliqui consiliarij, & Londinensis etiam consul & optimates probassent: Angliæ primas, archiepiscopus Cantuariensis, * in aulam accersitur, vt subscribat. Ille verò, nisi regem sit affatus antea, recusat. admissus igitur, vbi familiariter cum eo iam decumbente rem disceptauit, assensit, cùm hoc ille admodum vrgeret. Extincto autem rege, quod fuit Iulij die sexta, sicut antè * dictum est, quarto pòst die, Ioanna pronunciatur regina, simulque de scripto recitatur, quemadmodum Eduardus, de consensu procerum, grauissimis de causis, Mariam & Elisabetham sorores exhæredarit, & regni successionem ad Ioannam transmiserit. Tulit hoc indignissimè populus, & omnis nobi-

Pag. 801. Regni Angliæ mutatio.

Pag. 566.

Ioanna Suffolcia regi Eduardo suffecta. Thomas Cranmerus, De quo pag. 346. 567. 655. 87. Pag. 801. Ioanna Suffolcia Regina pronunciatur.

1553

Populi in Northumbrium odium.

litas, non tàm studio Mariæ, quàm odio Northumbrij ducis, quum nemo ferè dubitaret, quin huius esset author ipse cõsilij, nimirum vt hac via regnum tanquam in suam domum deriuaret. Dùm hæc geruntur, Maria confugit in Norfolciam, ad castellũ Framingam, & opem implorans, pro regina sese gerit. Eo cognito, Northũbrius cogit copias, et Londino profectus, de reliquorum assensu, illam petit, vt comprehendat: sed interim, qui erant in vrbe cõsiliarij, quum offensionem ordinum non ignorarent, & per Norfolciam magnæ manus ad Mariam confluerent, mutata voluntate, Mariam eligunt reginã, et Ioannam asseruant custodia. Quod vbi peruenit in castra, plærique omnes, quoniam inuiti militabant, & illum alioquin oderant, deficiunt, & allatis Londino literis atque mandatis, Cantabrigiæ captum Northumbrium, die vigesimo quinto Iulij mensis in vrbem adducunt. Incredibile est, quibus conuicijs atque probris eum populus acceperit, dum alij proditorem, alij parricidam & regis innocentissimi carnificem vocant. Etenim, quia nurum suam ad dignitatem regalem perduxisse credebatur, suspitio nata fuit, iampridem hæc illum tractasse consilia, & vitæ regis insidiatum esse. Capti fuerunt pòst ipsius liberi, & frater, & alij quidam proceres, & regius præceptor, Ioannes Checus, vir magnæ virtutis ac eruditionis: hic tamen dimissus deinde* fuit, facultatibus penè omnibus exutus. Postea Londinum regina Maria venit, & arcem ingressa, quam Turrim ipsi vocant, Norfolciæ ducem, iam propè septem annis captiuum, & Vintoniensem, & Dunelmensem Tonstallum, & quosdam alios pontificiæ religionis, ab episcopali functione remotos, è carcere liberat, & loco restituit. Et Vintoniensis quidem, licet editis libellis factum illud regis Henrici, quandò Mariæ matrem Catharinam ab se repudiauerat, vti libro nono * diximus, defenderat, tamen Cancellarij locum iam obtinuit, qui summus est ibi dignitatis gradus. Cùm enim Catharina Iulij secundi pontificis vrgeret diploma, qui matrimonium illud approbasset, rex contrà vitiosum esse dicebat, eoque Vintoniensem, nondum id temporis episcopum, Romam mittebat, vt Clemens illud pronunciaret irritum. qui cùm Februario mense anni xxix eò venisset, acriter instabat. Pontifex, qui lupum vt dici solet, auribus teneret, quum & regi gratificari cuperet, & Cæsaris metueret offensionem, respondit, se scripturum Cæsari, vt verum diploma proferatur. Assentit ille quidem, sed in eam rem bimestre solùm tempus constitui petit: cùm id exierit, pro falso haberi diploma postulat. id autem & inusitatum & minus æquum esse putabat pontifex, & commodis verbis regi satisfacere cupiebat: orator autem, si non impetretur, quod rex petat, magno futurum id sedis Romanæ detrimento iactabat. Cæsar inuicem, & rex Ferdinandus, Aprilis die vigesimo septimo, per legatos dolorem suum ostendunt, & cum pontifice, quòd regi plus

Maria declaratur regina Angliæ. Suffolcia custodia datur. Capite multatur, pag. 816.

Northumbrius cum liberis captus & fratre. Filij damnantur capite, pag. 813.

Ioan. Checus in vincula conijcitur.

Pag. 818.

Pontificij per Angliã dignitatibus restituti.

Pag. 238. 239. Vindoniensis Angliæ fit Cancellarius.

[illegible] nimio faueret, & iudicium in Anglia fieri vellet, expostulant, simul procuratores cum amplis & idoneis mandatis constituunt, qui causam, ipsorum nomine, Romæ tractent & prosequantur. Itáque pontifex, *domũ iusso tandem redire Campegio, litem ad se reuocat, eoque magis, quòd per Eboracensem de nouo regis audisset amore, sicut libro nono diximus. Augusti mensis die vigesimo secundo, Northumbrius, læsæ maiestatis damnatus, capite mulctatur, & productus in publicum, orationem habet, ac inter alia populum hortatus, vt in ea religione, quã à maioribus veluti per manus accepissent, permaneant: omnis enim calamitatis, quæ iam olim, maximè verò post mortem Henrici regis, Britanniam peruaserit, vnicam hanc sibi videri causam, quòd à reliquo Christianismi corpore diuortium fecerint. Aliquot nunc annis diuersum ille senserat, vt quidem præ se tulit, & doctrinam pontificiam planè proiecerat: quòd autem nunc itá sit locutus, causam fuisse dicunt, quòd spes ei quædam facta fuerat impunitatis. Et quanquàm reliquo sermone confecto, sese ex animo loqui dicebat, sunt tamen, qui pœnituisse ipsum facti confirmant. quum circumspiciens, nullum perfugium, & verba sibi data esse videret. Alius quidam, eodem tempore securi percussus, vir equestris ordinis, Thomas Palmerus, euangelij doctrinam maxima cõstantia profitebatur. Damnatus autem fuit Northumbrius læsæ maiestatis atque rebellionis, vti *diximus: & quanquam graues erant suspitiones, venenum ab ipso datum *esse regi, tamen quæstionem eius rei propè nullam esse factam aiunt: in sententia quidem nihil de eo pronunciatum fuit. De Petro Martyre, Florentino, suprà *dictum est, qui ante annum sextum, accersitu regis in Angliam profectus, Oxoniæ sacrarum literarum erat interpres. Hunc multi propter insignem eruditionem atque virtutem colebant, sed non deerant etiam maleuoli. Itáque mortuo nunc rege, denunciatum ei fuit, ne iniussu magistratus pedem illinc moueret, néue quid suarum rerum asportaret, graui denunciato periculo, si secus faceret. Paruit ille quidem, sed quum moram interponi videret, consiliarijs regni de suo statu scribit, & si quid admiserit, accusatorem sisti, & ab ipsis de causa cognosci petit. Illorum itaq; permissu, cùm discedendi potestas ei facta esset, Londinum venit. Ibi Cantuariensem archiepiscopum reperit patronum & amicum suum, de quo per concionatores episcopi pontificij tunc inuulgarant, quasi vacillaret, quasi Cantuariæ esset ipsius mãdatu restituta missa, quasi missam ipse dicturus fuerit in Eduardi regis funere, quasi hoc ipsum esset pollicitus reginæ. simul de futura disputatione iactabant. Hoc vbi resciuit ille, statim edito scripto sese purgat, & sacrificum quendam, se minimè conscio, missam Cantuariæ peregisse dicit: alteram etiam illud inficiatur, imò, si per reginam sibi liceat, Eduardi regis, de cœna domini,

1553

Pag. 238.

Northumbrius capite damnatus.

Eiusdẽ in morte inconstans perfidia.

Thom. Palmer capite plexus.

Pag. praced.

Pag. 801.

Pag. 599.

Pet. Martyris in Angl. periculũ.

Sinistra fama sparsa de Cantuariensi archiepiscopo.

Idem se purgat.

1553 déque cæteris rebus atque dogmatis facta decreta, sacris literis congrua, pontificiam verò missam ab instituto Christi planè discedere, demonstraturum se profitetur, ad eámque rem docendam non maiorem aliquem numerum, sed paucos aliquot, & in his Petrum Martyrem, sibi dari socios & adiutores, petit. Et quoniam aduersarij vetustatis commendatione suam religionem ornabant, & supra mille quingentos annos eam stetisse dicebant, minimè posse hoc ab ipsis probari, se verò docere velle confirmat, eam, quæ sub Eduardo, rege, constituta, quæque nunc per Angliam adhuc seruetur, esse verè natiuam illam & veterem, inde ab ipso Christo & apostolis traditam religionem. Cùm hoc scriptum ad quintum circiter diem Septembris euulgasset Londini, Petrus Martyr eodem tempore venit illuc Oxonia, sicut diximus, & certior ab eo factus de re tota, factum collaudat, neq; laborem aut periculum vllum se velle subterfugere, demonstrat: sed ecce, dum in ea sunt expectatione, Cantuariensis in carcerem ducitur, & archiepiscopus alter, Eboracensis, item Londinensis Ridlæus, Vigorniensis, & alij quidam episcopi, propter euangelij professionem, & conciones in Mariam habitas, iussu consiliariorum, prius, quàm regnum obtinuisset. Capitur etiam Hugo Latimerus, * quem rex Eduardus à patre captum propter doctrinam, è vinculis exemerat. Petrus Martyr interim, etsi periculum suum intelligebat, tamē, quòd in leges regni nihil commiserat, innocentia sua fretus, non sibi discedendum putauit, nisi impetrata dimissione. Cùm igitur id obtinuisset, literis publicis acceptis, manu reginæ subscriptis, Antuerpiam, inde Coloniam, pòst, Argentoratum, vnde profectus in Angliam fuerat, saluus peruénit, & paulò ante eum, Bernardinus Ochinus. Perscriptum aliquandò fuit & nunciatum in Germaniam, Cæsarem consobrinæ Mariæ dedisse consilium, vt regeret clementer, neque religionem mutaret, néue nuberet extra regnum: quid enim in eo sit periculi, si religionem innouet, sibi omniū optimè constare. Num ità res habeat, affirmare non possum: ipse quidem euentus longè diuersum ostendit. nam exteris propter euangelij doctrinam abire iussis, indigenis verò coniectis in vincula, religio pontificia planè restituta fuit, vt infrà * dicetur. Ad calendas Octobris Maria deinde inauguratur regno: neque multò pòst inchoatum Londini fuit comitium.

Cantuariensis aliiq; Episcopi Angli in carcerem abducti.

Cantuar. damnatur capitis. pag. 813.

Hugo Latimerus capitur. De quo pag. 350.

Pet. Martyris & Bernhar. Ochini abitus ex Anglia in Germaniam.

Pag. 814.

Maria regno Angl. inauguratur.

Imperij verò conuentus, quem ad idus Augusti Cæsar indixerat, vt initio libri docuimus, * in calēdas Octobris, & ab his deinde prorogatur in mensem vsq; Ianuarium. Post prælium illud, quo Mauricius fuit sublatus, Henricus Brunsuicensis & Albertus, pro se quisque colligunt, & copias restaurāt. Henrico pecuniam subministrabant episcopi & Noribergenses: de Alberto plerique omnes mirabantur, vnde ille tantum neruorum: itaque peruulgatum fuit, à sorore

Pag. 796.

Habetur, pag. 830.

Bellum inter Brunsuicens. & Albertum.

1553

Cæsaris Mariam nummos ei venire: sed id Cæsariani perne-gabant, ac mirum eis videbatur, esse homines tàm imperitos, qui crederent. Cùm aũt ad Henricũ aliquantò serius adferentur nummi, maximo res erat in discrimine. nam Albertus, vbi resciuit, ad defectionem solicitabat illius militem, qui moram hanc impatientissimè ferebant: sed peropportunè, ac in ipso temporis articulo, cùm æstus ille atque fremitus propè iam exundaret, decima die Septembris allatũ est remedium, & tempestas omnis conquieuit. Henricus verò, muniendi sui causa, cum Erico agnato, quem hostem habuit antè, transegit. Daniæ rex iam antè suos miserat in Saxoniam legatos, vt Augusti generi sui rebus consulerent. Hi demum, adiuti Brandeburgensis electoris legatis, reconciliant Augustum Alberto. Conditiones erant, vt Augustus neq; bellum fratris persequatur, nec hostibus Alberti ferat opem: idem faciat Albertus, & si fortè copias propè ad fines Augusti trãducet, absque maleficio proficiscatur: Augustus caueat, ne quum suas manus dimittet, ad hostes Alberti perueniant: postremò, quod est inter Saxonicam & Brandeburgicam domum fœdus * hæreditariũ, primo quóque tempore renouetur. Postridie, qui duodecimus erat Septembris dies, Albertus Brunsuico suas educit copias, & cùm in hostem incidisset, quod fuit non procul ab vrbe, manus conserit: sed numero victus, præsertim, cùm ipse nullum, Henricus autem ad viginti signa peditum haberet, in fugam conijcitur ac profligatur, tametsi cruentam hosti victoriam reliquit, à prælio Brunsuicum redit. Interea magnis erant in angustijs ij, quos Hosij circumsederat Plauius atq; socij. nam cùm & oppidum esset valde cõcussum tormentis, & Albertus infœliciter pugnasset, neque subsidium veniret, inopia rerum omnium adducti, deditionem faciunt. Et oppidanos quidem Plauius in suam atque liberorum suorum fidem per iusiurandum adigit, & præsidio relinquit signum vnum peditum & maiora tormenta.

Brunsuic. res in discrimine.

Brunsuic. cum Erico trãsactio.

Albert. Augusto reconciliatur.

Conditiones pacis.

Pag. 803.

Albertus cum Brunsuicen. congressus profligatur.

Hosium Plauio deditur.

Ab Alberto recipitur, pa. 811.

De Turcica classe diximus * antè: huic se coniunxerant Galli duces aliquot, Massilia profecti, & his ferè diebus Corsicam insulam, quæ Genuatum est ditionis, capiunt, oppidis aliquot exceptis.

Pag. 795.

Turca & Galli Corsicam occupant.

Quomodò Cæsar Hesdinum arcem vi ceperit, antea * dictum est: eam verò demolitur, vt antea * Terouennam. Galliæ rex interim apud Ambianos exercitum colligit, & expectat, dum Heluetij, quos euocauerat, veniant. Vbi iam dirutum esset Hesdinum, Cæsar ad exitum Augusti cogitabat tentare Dorlanum, sed vbi Conestablius id per indicium accepit, magnum equitatum & peditatus partem aliquam celeriter educit, & opinione citius illos aggreditur, inq; fugam conijcit, plurimis interfectis atque captis. Et cùm sub initium Septembris Heluetij venissent, ad decem millia peditum, rex aduerso flumine Somia, cuius ad ripam est Ambianum.

Pag. 808.

Pag. 795.

Hesdinum demolitur.

Cæsariani apud Dorlanum funduntur.

1553

progreditur, & Corbiam peruenit. Inde missis aliquot equitum turmis, circa Bapamum oppidũ, tanquàm illud obsessurus, excurrit. Septembris verò die septima, misso fœciali Cameracum, quo

Gallus Cameracum tentat.

sint erga se animo ciues, nunciari sibi petit. Oppidum illud est peramplum, episcopale, & antiqitùs Imperij ditionis, & per ea bella, quæ Cæsar cum Galliæ rege gessit, æquo iure semper fuit inter vtrunque, sed hoc tempore magis erat partium Cæsaris. Rex igitur eis nunciat, nihil se facturum aduersus pacta, modò idem ipsi faciant, & sibi, qui sit Imperij protector, * vrbem patefaciant, & in cæteris rebus omnibus præsto sint, non minus quàm Cæsari. Cùm

Vt se nuncupat, pag. 759. 763.

autem loci præfectus rem ad Cæsarem detulisset, responsum tulit, quia direptionibus & incendijs Galli deuastassent agrum illum omnem, vt hostiliter in eos agat. Sed antequàm hic nuncius à Cæsare veniret, iam excursionibus factis vrbem rex tentare cœpit per aliquot dies: vbi verò nihil proficeret, idibus Septembris castra promouet, & duobus milliaribus à castris Cæsaris consedit, quæ tum erant ad Valencenam, oppidum Hannoniæ, Scaldi fluuio propinquum: deinde propius accedit, & videbatur omninò res ad prælium spectare, sed hic fuit exitus, vt rex quoniam proximè ad Cæsaris munitiones venerat, plurimis desideratis, decimo octauo die Septembris exercitum reduceret. Discedens longè latéq; omnia vastabat incendijs. Perscripta deinde res fuit priuatim ad amicos, vti fieri solet, & Galli quidem Cæsarem aiunt defugisse prælium, Cæsariani verò negant. Rex domum reuersus, Heluetios dimittit. Hoc ipso mense dimittuntur, qui totum annum Augustæ fuerant mandatu Cæsaris, milites præsidiarij, signa sex, vt libro * superiori diximus, Conueniunt etiam his diebus, Hailbrunnæ, Palatinus, Moguntinus, Bauarus, Vuirtembergicus: à Treuiro & Cliuensi venerant legati. Ferdinandi regis nomine aderat episcopus Passauiensis. Per hanc æstatem pestilentiæ vis magnam edidit stragem Luteciæ, atq; interim propter Lutheranismum * multi fuerunt exusti. Rex in delitijs quandam habebat, cuius maritus olim fuerat Normaniæ præfectus: eius mulieris viduæ generi erant, Aumalius & Marescallus Marchianus, ambo captiui, sicut * diximus: & ab Aumalio quidẽ Albertus poscebat aureorum millia centum, sed id erat supra illius facultates. Itaq; fama percrebuit, illam, quæ nihil non posset ad regem, vt sine suo dispendio pecuniam conficeret, & generos liberaret, impetrasse, vt rex ei largiretur eorum possessiones atque bona, qui propter Lutheranismum essent damnati capitis. nam Galliæ fert consuetudo, vt non vitã modò, sed facultates etiam rex auferat condemnatis. cum igitur hæc esset obiecta præda, multis aiunt fuisse creatum periculum. Equidem hoc affirmare nolim, sed vsuuenit nonnunquam in Gallijs, & alijs in locis, vt hominum innocentium sanguis non modò voluptati, sed etiã quæstui sit nonnullis.

Gallus Valencena discedens latè omnia vastat.

Pag. 786.

Hailbrunnæ conuentus.

Pestis & persecutio Lutecia.

Expiationis ergò, prout pa. 250

Pag. 789. 803.

Lytron Aumalij Marescalli quomodo corrasum.

Gallia consuetudo de condemnatis.

Alber-

Albertus, à prælio, quod aduersum fecit, Brunsuicū redit, vt paulò suprà * diximus: vbi verò per indicium accepit, fore, vt Henricus, vrbem obsideret, non diu moratus, quos potuit equites recolligit, & in Turingia suum aduentum expectare iubet, & propinquos agnatósque de auxilijs interpellans, cùm adiutus esset, in Turingiam contendit, & Octobris die quinto, præter omnium expectationem, magna celeritate vsus, Vinariam venit, vbi à Ioanne Friderico perhumaniter fuit exceptus, & duas noctes ibi commoratus, vt militem per agros diffusum ex labore reficeret, Franconiam petit. Circumsidebant tum quoddam eius oppidum Birutum, Comes Plauius atq; socij: sed eius cognito aduentu, Bambergam, obsidione relicta, sese conferunt. Ille verò, non magna comitatus equitum turma, vndecimo die Octobris egreditur speculandi causa, quid ad Hosium nuper * amissum oppidum ageretur, Milites præsidiarij fortè tùm incautius erant ante portas, animi causa, rerum omnium securi: nactus igitur hanc occasionem, & suos cohortatus incitatis equis, celeriter illos inuadit, & in fugam datos insequitur, & simul irruptione facta, cùm ipsius præsentia & aspectu recreati oppidani concurrerent, plærosque omneis trucidauit. tormenta reperit ibi magna quædam, & alia, quæ campestria vulgò vocant, sine instrumento tamen. nam apparatum omnem hostes ad Biruti oppugnationem asportarant. Relicto ibi signo peditum, Blasseburgum petit, præcipuam arcem. Postquam ipse Brunsuico discessit, Henricus vrbem obsidere cœpit, ac tormentis validè concutit: Episcopi verò & Noribergenses, qui copias illas omnes alerent, ei renunciant, vt sibi præstò sit: petebat Henricus ab oppidanis aureorum millia circiter octoginta. quùm hoc isti recusarent, ac milites, nisi persolutis stipendijs, nollent ferre signa, soliciti de suo periculo illi, tantundem dare spondent. Tunc demùm obsidione soluta, cùm futuræ solutionis diem militi constituisset, per Turingiam iter instituit. Eo cognito, Saxoniæ dux, Ioannes Fridericus, quòd cum eo nondum redisset in gratiam, vnà cum tribus filijs Gotham sese cōfert, vxore relicta Vinariæ, quòd esset valetudine minus firma. Henricus iam instructus ad iter, datis ad eum literis, etsi causam, inquit, habui iustam, & occasionem etiam nō incommodam, his aliquot annis, vlciscendi superioris temporis iniurias, abs te mihi factas tamen, quòd esses in custodia Cæsaris, nihil quicquàm in tuæ ditionis populum atque liberos tentaui, sed legibus rem iudicióq; permisi. tu verò minimè contentus anteactis iniurijs, nuper * etiam Albertum Brandeburgicum, Germaniæ vastatorem, & meum inprimis hostem, ope consilióq; iuuisti, quod compertum habeo, quantúmuis id feceris occultè. quamobrem, si meus exercitus iam tuis finibus damni quid dederit, non est quòd vllam habeas de eo querimoniam: initium enim abs te factum est. Constituerat Henricus in Al-

Pag. 809.

Albertus in Turingiam venit.

Biruti obsidio. Capitur, pa. 813.

Pag. 809.

Albertus Hosium recuperat. Occupatur iterum, pag. 813.

Brunsuicum obsidetur.

Brunsuic. ad Ioannem Fridericum literæ.

Pag. 811.

1553

Pag. 790. *Inter Mansfeld. & Brunsuicens. compositio.* *Brunsuicensis et Ioannis Frederici reconciliatio.*

in Albertum & Volratũ Mansfeldios agere prorsus hostiliter, propter anni superioris bellum, vti * diximus: verùm intercessione Ducis Augusti, cuius illi fidem implorauerant, composita res fuit. Ioannes Fridericus, acceptis Henrici literis, per legatos agere cœpit & animum eius mitigare. sic quidem, vt ille cum duabus turmis equitum & peditum signis quinq; Vinariam veniret, reliquo per vicinum agrum exercitu distributo. Hucad eum à principe venit Minquicius cancellarius, & expositis mandatis ad beneuolentiam omninò flexit. Et cùm antea magnam pecuniæ vim Henricus postulasset, eam nunc partim remisit, & sine maleficio commoratus ibi per biduum, amicè discedit.

Disputatio Lõdini de cœna Domini. *Pag. 814.*

Ad decimum octauum diem Octobris instituta fuit Londini iussu reginæ, disputatio, de præsentia Christi in sacramento, quod vocant, altaris. Agitata res fuit per sex dies, non sine contumelijs, cùm è pontificijs quidam, cuius erant præcipuæ partes, theologus, Vuestonus, parum ageret temperanter. quid super eo decretum, & cuiusmodi fuerit exitus comitij, dicemus *infrà.

Seruetus Geneuæ exustus.

Sub finem Octobris, Geneuæ sumptum est de Michaele Serueto Hispano supplicium. Is multis ab hinc annis varios ediderat libellos inter alia, de Trinitate, prorsus alienos à sententia totius ecclesiæ. cúmq; hoc demum anno Geneuam venisset, senatus de illo certior factus, comprehendi iubet, ac deinde Caluinio, qui iam antea scriptis eum oppugnauerat, & cæteris ecclesiæ ministris adiungit, vt sermonem cum eo conferant. itaque multa fuit inter eos & acerba disceptatio, cùm ille sæpenumero mendacij Caluinum insimularet, admodum immodestè. Senatus verò, ne quid in causa tàm graui temerè fieret, doctores de ijs dogmatis cõsulit, Bernates, Tigurinos, Basilienses, Schafusianos: hi respondent omnes, ad summam Dei contumeliam illa pertinere. cùm autem non modò de sententia non decederet, sed conuicijs & maledictis etiam sua propugnaret, damnatus est capitis. Vt ad locum supplicij venit, hortante Gulielmo Farello, Christum, æternum Dei filium inuocare noluit, & quum pœnitentiæ signum nullum daret, causam tamen ad populum minimè defendit. Necis inuidiam plæriq; conflabant in Caluinum: is autem, edito libro, doctrinam eius & rem omnem actam commemorat, & in hæreticos gladio vindicandum esse docet.

Iacob Sturmius Argentorati moritur.

Octobris die penultimo, Iacobus Sturmius, vir longè & prudentissimus & integerrimus, ac planè decus nobilitatis Germanicæ, propter eximias animi dotes & doctrinam insignem, è vita decedit Argentorati, cùm ex febri quartana per tempus bimestre decubuisset. Aetatis annum excesserat tertium & sexagesimum.

Poli Cardinalis ad Cæsarem profectio.

His ferè diebus, Reginaldus Polus, Anglus, cardinalis, per Germaniam ad Cæsarem contendit, Roma profectus: cúmque iam ad

fines

[illegible] Palatini principis venisset, accepto nuncio à Cæsare, qui Iacobum Mendozam ei miserat, Dillingam, quòd est ad Danubiū episcopi Augustani oppidum, redit, & expectat, dum Cæsar renunciet. Henricus Brunsuicensis, Vinaria digressus, Nouembris die septima venit in sociorum castra, quæ tùm erant ad Lichtefelsum, oppidum ditionis Bambergicæ. In eo tenebantur inclusi milites Alberti, ad nouem signa peditum, illi ipsi, qui paulò antè * fuerant Biruthi. Circumsederat autem eos Comes Plauius cum sociorum auxilijs: & cùm Norimberga venissent maiora tormenta, quibus oppidū cōcuteretur, illi, deditione facta, Nouembris die decima, voluntati sese hostis permittunt. Captis ergò ducibus aliquot, reliqui dimittuntur inermes, absque signis. Ea re perfecta, Colembachum petunt, Alberti ditionis oppidum, & tormentis acriter oppugnant. oppidani verò, cùm illud ab hoste non se posse defendere viderent, quicquid erat suppellectilis atq; bonorum in arcem Blassebergum transportant, & pòst, incensis ædificijs, in illam & ipsi confugiunt. Sic demùm hostis irruit, & trucidatis nonnullis, qui forte deprehensi fuerunt, ignem restinguit & reliqua diripit. Plauius deinde, cùm Lichtebergum arcem, & Hofium & Biruthum oppidula deditione cepisset ac muris denudasset, Blasseburgum obsidet, præcipuum Alberti propugnaculum, & magno præsidio munitum.

Ad hoc tempus, Galli, ex Pedemontio clàm profecti, Vercellas, Taurinorum oppidum, quod Hispani tenebant, ex improuiso, per insidias capiunt: sed quòd in ea propinquitate agri Mediolanensis ægrè illud posse defendi crederent, aduentaret etiam cum copijs Gonzaga, Cæsaris legatus, direptione facta, domum opportunè sese referunt onusti præda.

Non multò pòst, & venetijs & aliunde nunciatum fuit atq; per scriptum, de Turcarum Imperatore Solymanno, qui filium suum natu maximum, Mustapham, propter suspitionem proditionis & violatæ fidei strangulasset ipse. ferunt secundæ vxoris impulsu, quæ filium suum augeri cuperet atque parenti succedere, factam esse cædem. De archiepiscopo Angliæ Cantuariensi dictum est * antea: Is & Ioanna regina, cum tribus filijs Northumbrij ducis producti in publicum Nouembri mense, damnati sunt capitis, ob intentatum læsæ maiestatis crimen: sed pro regionis consuetudine reducti sunt in carcerem, & deprecantibus nonnullis, asseruati.

Sebastianus Schertelinus, de quo non semel est facta * mentio, cuius in caput atque vitam Cæsar præmium constituerat, vti libro superiori diximus, reconciliatus in hoc tempore fuit & Cæsari, & Ferdinando regi, suásq; facultates recuperauit omneis. Solicitantibus episcopis atque socijs, Albertum Brandeburgicum, Cameræ iudices, ceremonia solenni, calendis Decembris proscribunt, vt publicæ quietis & Imperij perturbatorem, dimissis huc illuc literis &

1553

Lichtefels. deditione captum.

Pag. 811.

Colembachum oppugnatur.

Item Blasseburgum arx, Lichtenbergum, Hofium, Biruthū.

Galli Vercellas diripiunt.

Solyman. Mustapham filium strangulat.

Pag. 807.

Archiepis. Cantuariens. & regina Angl. capitu damnati.

Pag. 760. 448. 480. 512. 524. 549. 567. 639.

Schertel. Cæsari reconciliatur.

Albertus à Cameralibus proscriptus.

1553 & affixis palàm, ipsiusque vitam & fortunas, omnium prædæ permittunt. Henricus Brunsuicensis, ad oppugnationem Blassenburgi relicto Plauio, sexta die Decembris, cum suis copijs contendit Schuinfurtum,* quod quidem oppidum in ripa Moeni positum, Albertus valido præsidio tenebat. Accesserat Henrico supplementum aliquot militum, qui Noriberga venerant & Forchemo: sed Albertus, cùm id fore suspicatus esset, primùm, quicquid erat alimoniæ, vicinis in locis, in oppidum inuexerat, pòst omnia circùm ædificia incenderat, vt obsidendi eo anni tempore facultatem hosti adimeret. Itaq;, nulla ibi re perfecta, desideratis etiam nonnullis, quũ Albertus eruptione facta dimicasset, Henricus, non magno cum comitatu, per agrum Ioannis Friderici profectus absque maleficio, domum redit. Albertus, vbi se proscriptum accepit, Cæsarem interpellat, vt sententiam aboleat: is autem, vt iuris administrationem impediat, non sibi licere dicit: sic ille iudicium, vti largitione corruptum atque redemptum, recusat, & protestationem interponit, edito scripto. Camerales autem finitimis Imperij prouincijs executionem mandant.

Captum ab Alberto, pag. 793.

Albertus de proscriptione Cæsar. interpellat.

Per Angliam agebantur hoc tempore conuentus omnium ordinum: & quoniam Eduardo, rege, facta fuerant decreta, de cœna domini, de ceremonijs, & sacramentorum administratione, de coniugio sacerdotum, de episcoporum electione, de constituendis ecclesiæ ministris, de formula precationum, & id genus alijs rebus, cautum hoc in conuentu fuit, ne quid ea decreta valerent, sed vt eam sequerentur omnes religionem, quæ fuisset ab Henrico rege moriente relicta: deinde, ne sacrificis & ecclesiæ ministris, qui deinceps constituentur, vlla fiat molestia: diuortium quoq; * Catarinæ, quæ Mariæ mater fuerat, illicitum fuisse pronunciatur: adhæc, de matrimonio reginæ fuit agitatum inter optimates aliquot, ac placuit eam desponderi filio Cæsaris, Philippo. de quo fama fuerat antè, quasi consobrinam suam, Lusitaniæ regis Emanuelis & Eleonoræ filiam, esset, ducturus. Eo constituto, cardinalem Polum Cæsar accersit: quòd in Germania illum subsistere voluit, vti diximus,* eò factum esse nonnulli putabant, ne, cùm esset regiæ stirpis & gratiosus apud suos, coniugij rationes forsan impediret. His, quos antè diximus * in carcerem esse conditos, episcopis, alij suffecti sunt in hoc tempore. Confirmandi causa matrimonij, Cæsar amplissimam legationem mittit in Angliam, qui Mariam absenti Philippo prorsus addicant. eius erat princeps, Ecmondanus. Hi, cùm sub initium Ianuarij Londinum venissent, post aliquot dierũ tractationem, rem conficiunt. Tulit hoc indignissimè populus, & ex nobilitate complures, & communicatis inter se consilijs, rebellionem faciunt. huius erat dux præcipuus & author, Thomas Viatus. Is per Cantium excitata seditione, graues habebat conciones & acerbas

Conuentus ordinum per Angliam. Eduardi regis edicta irrita pronunciantur.

Pag. 139.

Cardinal. Polus.

Pag. 812.

Pag. 808.

Legatio Cæsaris in Angliam pro nuptijs E. Philippi.

1554

Seditio Angliæ propter matrimoniũ Reginæ.

acerbas in reginam atq; consiliarios, quòd externis nuptijs perpetuam & miserrimã seruitutem Angliæ compararent, deinde, quòd extincta vera religione, pontificiam denuò stabilirent. Est autem Cantium, regio maritima, Galliæ proxima, nobilis vrbe Cantuaria. Huius motus fama Londinum allata fuit Ianuarij die vigesimo quinto, neque multò pòst auditum est de Henrico Suffolcio duce. qui per Deuoniam homines ad arma vocaret. Itaque regina, quas potuit, manus facit, ijsque Norfolciæ ducem Thomam, nuper è carcere liberatum * præponit. qui cùm sub exitum eius mensis in hostem incidisset prope pontem Roffensem, desertus à milite, fuga salutem quærit, & vix ægrè Londinum peruénit. In his ergò turbis legati Cæsaris, minuendæ seditionis & sui periculi causa, calendis Februarij, conscensis nauibus discedunt: eódemq; die regina venit Londinum, & oratione habita valde criminosa in Viatum, quid illius consilij sit, ostendit, & suam in ipsos charitatem exponit, & de matrimonio nihil se statuisse dicit, nisi de consilio procerum: se videlicet bonam nunc ætatis partem exegisse virginem, neque sic nupturire, quin eo in vitæ genere permanere velit, si quidem ordines ità iudicent fieri oportere: nam vt sui connubij causa regnum periclitetur & cædibus omnia vastentur, id sibi longè futurũ acerbissimum: permaneant igitur in officio, & in sceleratorum hominum vlciscenda perfidia sibi ferant opem: hoc enim ipsorum esse muneris, qui se, legitimam patris hæredem, de communi consilio reginam esse iusserit. Cùm ad hunc modum eos placasset, vrbis defensioni quosdã constituit, & Comitem Penbruccum designat, qui foris rem administret. Iam antè Viatus erat voce præconis denunciatus hostis & regni proditor, & maioris inuidiæ concitandæ causa, recitata fuerunt eius ad reginam missa postulata, quorum illud ferebatur esse primum, vt in custodiam sese regina tradat, vt de nuptijs illius, & consiliarijs vel retinendis vel mulctandis, ipsi statuere liceat. Tertio pòst die, promiscuæ multitudini proponitur impunitas, modò seditionis authores deserant, & ei, qui Viatum fecisset captiuum, ingens constituitur præmium. Suffolcius quoque iubetur in perduellium haberi numero. Et quum eodem die coniurati propius ad vrbem accederent, regina pontem, quo Thamesis est constratus, rescindit, ne quis ad ipsos transiret. Postridie suburbium illi occupant, fore putantes, vt oppidani sese ipsis coniungerent: verùm hi præsidio continebantur: Interea Suffolcius in diuersa regni parte capitur, ductore Huntingtonio, quem eò regina cum equitatu miserat. Biduo ad vrbem consumpto coniurati, quum ea parte frustrà molirentur, conuerso itinere, milliaribus aliquot supra Londinum, Thamesim traijciunt, & vrbem rectà petunt. Ibi tandem Viatus, ab ijs copijs, quas ductore Penbrucco regina emiserat, interceptus cum socijs, in carcerem abducitur.

Altera

1554

Norfolcia dux ad reprimendã seditionem missus fuga salutẽ quærit.
Pag. 806.

Oratio reginæ ad Anglos.

Viatus seditionis auctor declaratur hostis.

Eius postulata ad Reginam.

Suffolcius & Viatus capti.

Viatus capite mulctatur, *pag. 818.*

1554 Altera die, qui ſeptimus erat eius menſis dies, edicitur, capitis denunciata pœna, vt qui de ſeditioſorum numero quempiam domo recepiſſent, ilicò producant & exhibeant. Paucis interiectis diebus, Londinum Suffolcius adducitur captiuus. die verò Februarij duodecimo, Northumbrij filius, Guilſordus Dudlæus, & ipſius vxor Ioanna, Suffolcij ducis filia, quàm Eduardo regi ſummiſſam fuiſſe reginam diximus,* capite mulctantur, quòd contra legitimam ſucceſſionem ad regnum aſpiraſſent. Ioannæ ſortem plærique omnes miſerabantur, quòd innocentiſſima puella, & liberaliter educata, literiſque culta, tantam in calamitatem incidiſſet, non ſanè alia de cauſa, quàm quòd regnum oblatum non repudiarat. orationem habuit ad populum valde piam ac modeſtam, & Dei miſericordiā implorans, per Ieſum Chriſtum, puellis pediſſequis adminiſtrantibus, linteolo ſibi tegit & obuincit oculos, carnifici deinde ceruicem præbet feriendam. Hoc ipſo die, Cortenæus, Deuouiæ Comes, quem ex multorum annorum captiuitate, regina, ſuperioribus aliquot menſibus liberauerat, denuo capitur ob ſuſpitionem initæ coniurationis. Poſthæc, Londini, & Veſtmonſteri, vbi regina tum erat, plurimi rapiuntur ad ſupplicium, & quidem ex nobilitate non pauci. quidam etiam elapſi, & in his primi nominis, Petrus Carrus, ad Galliæ regem confugiunt. Dux quoque Suffolcius, Februarij die vigeſimo primo, capitis pœnam luit, cùm ante diem quartum fuiſſet damnatus.

Ioanna regina & Northumbrij filius capite plectuntur.

Pag. 806.

Regina Angliæ crudelitas.

Cortenæus in vincula conijcitur.

Petrus Carrus ad Gall. Regem fugit.

Suffolcius capitis pœnam luit.

Dum hæc in Anglia geruntur, Sibilla Cliuenſis, Ioannis Friderici Saxoniæ ducis coniunx, eo, quem diximus, Februarij die vigeſimo primo, moritur Vinariæ, & vndecimo poſt eam die, princeps ipſe, cum aliquandiu decubuiſſet ægrotus. Deceſſerunt vterque in vera Dei cognitione: & ipſe quidem, dum vxori ſepulchrum in æde ſacra paratur, iuſſerat ſibi locum aliquem ad latus illius reſeruari, quòd breui ſecuturus eſſet. neque fefellit eum opinio. nam Martij die tertio, ſub horam decimam ante meridiem, cum ex lectulo cōcionem audiſſet, implorata numinis diuini miſericordia, ſuúmque ſpiritum Deo commendans, ex hac ærumnoſa vita, cœleſtem in patriam emigrauit. Iam verò tranſactum erat inter eum, & Auguſtū ducem. Cùm enim Daniæ rex, miſſis legatis, vt ſuprà * docuimus intercederet, poſt multā & variam ac prope ſemeſtrem diſceptationem, hoc primùm tempore, compoſita res fuit, his conditionibus, Ioannes Fridericus diſcedit ab electoratu, Miſnia, & oppidis metallicis: Auguſto ſine liberis maribus extincto, ad Saxonem eiuſq; liberos mares hæc omnia redeunt: Interim Saxoni licet vſurpare ſibi nomen electoris & inſignia, tàm in obſignandis literis, quàm in procudenda moneta: præfecturas etiam & oppida quædam Auguſtus ei liberiſque largitur, & pro ſuperiorum aliquot annorum reſiduis debitis, quæ Mauricius non dependerat ipſius liberis, perſoluit

Coniunx Ioannis Friderici Saxoniæ moritur.

Ioannis Friderici mors.

Pag. 804.

Tranſactio inter Ioannem Fridericum & Auguſtum.

soluit ad centum aureorum millia: sed & arcem oppidumque Co- 1554
nigspergum, in Franconia positum, & episcopo Vuirciburgensi oppignoratū in aureorum millia quadraginta, luit & Saxoni liberisque restituit. Postremò, fœdus hæreditarium * Saxonicæ domus violatum superioribus annis, renouatur, ac denuò sancitur. Eam transactionem, Ioannes Fridericus, decumbens, non multò ante vitæ finem, scriptura & signo suo confirmauit, & vt idem filij facerent, iussit. Itaq; forti animo superatis omnibus malis & ærumnis, in quas erat coniectus, non in carcere, neque militis externi custodia, cui destinatus erat, verùm illustri Dei beneficio liber factus, & domum ad vxorem, ad liberos & sacra sua reuersus, extremum diem placidissimè clausit, & filijs, populoque suo pacem ac ocium reliquit. Vxor etiam, voti facta compos, terrestre domicilium hoc deseruit. nam sæpenumero dixerat, æquissimo se morituram animo, si modo coniugem sibi videre prius liceret liberum & incolumem. atque id ab immortali Deo sæpissimè precata fuit multis cum lachrymis atque suspirijs. Quo die vitam illa finijt, natus est Augusto duci filius Alexander.

De quo pag. 522. 755. 839.

Augusto Alexander filius nascitur.

His ferè diebus, qui reliqui per Angliam erant, externi, sed & indigenæ multi, relicta patria, propter mutatam religionem & edicta reginæ, in Germaniam sese conferunt, & Vesaliæ quidam, alij Francofurti, complures etiam Argentorati subsistunt. Ioannes Lascus, Polonus, genere nobilis, Hieronymi frater, vir insigniter doctus, ante hyemem profectus erat illinc cum nonnullis in Daniam: sed cùm ibi parum am[i]cè reciperetur, ob diuersam de cœna domini sententiam, & per inferiorem Saxoniam eadem de causa denegaretur ei sedes, Emdam, oppidum Frisiæ, tandem peruénit, ibique consedit. Martij die quarto, regina leges promulgat ecclesiasticas, quibus mandat episcopis eorumque vicarijs, vt ne quem de hæresi suspectum in ordinem sacrum recipiant, hæreses funditùs extirpent, noxios & pestiferos libros aboleant, ludimagistris & populi doctoribus præscribant, & non obtemperantibus docendi munus abrogent, sacerdotibus maritis vxores & facultates auferant, & pœnas ipsorum scelere dignas constituant, sic tamen, vt eos, qui de consensu coniugis profitentur se velle facere diuortium & in posterum abstinere, lenius tractent, ac resipiscentes etiā loco restituant: adhæc, preces omnes in supplicationibus publicis, & Latina lingua, & more vetusto recitentur, dies omnes festi celebrentur superioris ætatis ceremoniæ restituantur, pueri adultiores, antè baptisati, ab episcopis confirmentur, & in scholis erudiantur quemadmodùm sacrifico missam peragenti ministrare debeant ad aram. Quo tempore pontificatum Romanum Angliæ rex Henricus octauus exterminauit, vti libro nono * diximus, legem hanc tulit inter alias, ne quis ad vllum munus aut dignitatem reciperetur eccle-

Multi ob religionem mutatam Anglia relicta in Germaniam veniunt.

Ioannes Lascus incertis sedibus vagatur.

Maria regina Angliæ leges ecclesiasticæ.

Pag. 239.

1554 siasticam, nisi prius fide data per iusiurandum, profiteretur, ipsum ac successores etiam, esse caput ecclesiæ supremum Anglicanæ: pontificem verò nihil habere iuris in illam, nec aliud esse, quàm episcopum vrbis Romæ, quicum nihil velint habere commune. hoc autem iusiurandum regina nunc etiam, cùm hæc euulgaret, remittit, & episcopis mandat, ne posthac exigatur ab vllo, tacitè quodammodo primatum Romano pontifici restituens. Quod de publicis precibus ait, sic habet. Henrici regis mandatu preces dicebantur, lingua populari: in iisq; rogabatur Deus inter alia, vt ipsos ab episcopi Romani seditione, conspiratione, tyrannide liberaret: hanc ergò formulam, typis excusam, regina nunc antiquari iubet. Non multò pòst in custodiam data fuit reginæ soror, Elisabetha, literis exculta puella, quòd anteactæ seditionis conscia putaretur.

A iureiurando per Henric. Regem constituto, remissio.

Henrici Reg. de publicis precibus mandatum.

Elisabetha soror regina in custodiam datur.

Ad exitum Martij, hostes Alberti Marchionis ad obsidionem Schuinfurti redeunt. Aprili mense venerunt in Germaniam, ex Anglia, magnæ doctrinę viri, Richardus Morisinus, de cuius legatione, superiori libro * diximus, Antonius Cocus, * Ioãnes Checus, ambo regij præceptores: & hi quidem in Italiam deinde sese contulerunt: venit etiam Ioannes Ponetus, episcopus Vintoniensis, qui per hanc religionis mutationem, loco remotus fuit, vt alij multi. Per hosce dies, cùm Florentiæ ducis & pontificis copiæ Senas obsiderent, Petrus Strozza, qui Galliæ regis nomine tuebatur vrbem, ex insidijs illos adortus, vbi per indicium quædam accepisset, magnum eorum numerum concidit: illi tamen redintegratis viribus obsidionem continuarunt. Itaque Galliæ rex Heluetiorum tria circiter millia * cõduci iubet, vt obsessis opẽ ferant. Pontificis nepoti Ascanio Florentiæ dux filiam suam desponderat, & initæ fuerunt rationes, illius per hoc connubium amplificandi. Per hosce dies, Insubriæ præfectus Ferdinandus Gonzaga venit ad Cæsarem in Belgium vocatus: venit etiam Baptista Castaldus, quem superioribus annis in Vngariam diximus à Cæsare missum.

Obsidio Schuinfurti.

Pag. 788.

De quo pa. 806.

Senarum obsessio, quarum defectio, pag. 785.

Caduntur, pag. 826.

Ascanij Florentini nuptiæ Ferdin. Gonzaga & Castald. ad Cæs. in Belg. veniũt.

Ad idus Apriles, Londini, supplicio capitis fuit affectus Viatus: antè quam produceretur, Elisabetham & Cortinæum diligenter excusans, aiebat non esse affines coniurationi. Tunc etiam Cantuariensis & Londinensis episcopus & Hugo Latimerus, * primum Vindesoram, pòst, Oxoniam abducti, habita disputatione cum eius atque etiam Cantabrigiensis academiæ theologis, quum in sententia permanerent, dantur in custodiam. Hoc ipso tempore conuentus erant omnium ordinũ Angliæ. in ijs duo potissimùm proposuit regina: de suo connubio, deque restituendo pontifici primatu: quorum illud certis legibus obtinuit, hoc autem, resistente cumprimis nobilitate, non potuit persuadere. Cardinalis Polus, vbi cùm Cæsare fuisset aliquandiu, Galliæ regem petit, & pacis erat vtrique consiliarius: verùm nihil profecit. Ad finem Aprilis,

Viatus supplicio affectus.

De quibus pag. 808.

Conuentus ordinum in Anglia.

Polus frustà de pace inter Cæs. & Gall. tentat. Vide pag. 841.

Albertus

Albertus Brandeburgicus, acceptis aureorum millibus sexaginta, captiuum Aumalium dimittit, cùm paulò antè, suæ ditionis alterum propugnaculum, Holanspergum, amisisset. Non multò pòst, Cæsar, Bruxellæ datis literis, illum, hyeme superiori proscriptum Spiræ, sicut diximus,* denuò proscribit, & questus eum sic impunè grassari, verbis grauissimis mandat, vt principes ac ordines omnes, maximè autem finitimi, sententiam latam exequantur. Iam anteà Roteburgi, ad Duberum flumen bis conuentum fuerat, pacificandi causa: cúnque nihil esset actum, Cæsar hoc in eum decreuit, & passim fuerunt affixæ literæ, eoque nomine Vuormaciæ pòst conuenerunt ordines, qui ad prouinciam Rhenanam pertinent. De comitijs Imperij futuris Augustæ, non semel antè* diximus: & quia Cæsar, tum valetudine tum bellis impeditus adesse non poterat, Ferdinandus rex, illius rogatu, prouinciam hanc in se recipit, ab eoque solicitati principes vt venirent, propter turbulentum Germaniæ statum excusabant. Cæsar iam eò miserat è suis consiliarijs nonnullos, Augustanum quoq; cardinalem ad hoc delegerat: sed cùm ob eam, quam dixi, causam, nemo veniret, in aliud magis idoneum tempus reiecta res fuit.

1554

Aumalius soluto lytro 60000, dimittitur, captus, pag. 789.

Pag. 789.

Albertus secundo proscriptus à Cæsare.

Deinde iterum. pag. 829.

Vuormatia conuentus.

Pag. 795. 808.

Comitia Augustæ.

Albertus odiosè quædam & acerbè scripserat in Noribergicos; quasi bello superiori Galliæ regem atque socios occultè iuuerint, & pecuniam dependerint, quasi de Cæsare grauem habuerint suspitionem tum ipsi tum episcopi socij, multaq; dixerint contumeliosè, quasi Galliæ regi magis quàm Cæsari faueant, quasi bellum hoc ipsi conflarint, quasi totis viribus id egerint, ne pacta seruarent episcopi, quasi priores bellum fecerint & ad defensionem ipsum adegerint, quasi nobilitatem omnem profligare studeant, quasi fidem datam & literis obsignatam violarint, quasi nefarium & crudele bellum gesserint in suæ ditionis homines, quasi iudicium Cameræ precio redemerint, patriæ quoque proditores vocabat, disseminatis per Germaniam libellis. Eo cognito, Noribergici, quum Holanspergo capto quædam eius generis reperissent, Maij die decimo octauo, prolixè respondent, ad ordines omneis euulgato scripto, & ordine singula refutant, & in ipsum plæraque retorquent, & qua conditione Mauricio pecuniam dederint* atq; socijs, commemorant, & quis belli sit author ostendunt. Nam etiam eo tempore, quo conuenerant* Hedelbergæ principes intercessores, ille per suos emissarios, inquiunt, occultè cogebat in Saxonia quàm potuit maximas copias, idque demonstrari potest tum alijs, tum ijs literis, quas ipsius excursorum vnus, Gulielmus Grumpachus, ad eam vigesimo nono die Martij dedit. Quòd nisi tum rex Ferdinandus,* dux Mauricius, & Brunsuicenses, omne robur, vitam etiam atq; sanguinem patriæ impendissent, horribilem ille vastitatem per omnem Germaniam excitaturus erat. Episcopos Franconiæ coë-

Alberti scriptū in Noribergenses.

Noribergensium ad Alberti criminationes responsio.

Pag. 769.

Pag. 791.

Pag. 793. & seq.

1 5 5 4 gerat ad iniquissimas * conditiones: eam verò transactionē Cæsar irritā fecit,* & illis, vt sua recuperarent, permisit. Bambergensis igitur oppida quædam atq; præfecturas amissas, * recepit, multò antè quàm in gratiam ille cum Cæsare rediret, & tunc, quum propter perduellionis crimen non facultates ei tantùm, sed vita quoq; iure poterat auferri. Mandatu postea Cæsaris, ad nostri defensionem ac prouinciarū tutelam fœdus * iniuimus, vt quidam alij. Reconciliatus deinde Cęsari fuit,* & transactionis obtinuit ab eo confirmationem, sed ea lege tamen, vt esset ipsi fidelis ac Imperio: verùm ille, tametsi vim ei nullam Cæsar permiserat, per obsidionem Metensem domum ad suos * rescripsit, vt episcopos territarent, & nisi restituant ablata, vim facerent. Sic illi, Ianuario deinde mense, facto impetu plæraq; recuperarunt armis. Itaq; Bambergicus, vt opem sibi ferrent ex pacto, socios admonuit: nos tamen, ne quid præcipitanter fieret, non semel per literas & internuncios ad pacem hortati sumus Albertum: ipse vero contemptim & contumeliosè respondens, quò plures haberet hostes, eò sibi maiorem esse paratam gloriam, inter alia dicebat. Fuit hoc initio Martij. neq; multò pòst actio fuit Hedelbergæ * instituta. cunque luculentas ibi propositas conditiones reijceret, hortantibus eum ad pacem propinquis & agnatis intercessoribus, & domum illinc profectus exercitum conficeret, interpellati rursus ab episcopis atque solicitati, * tunc demùm ei nos profitebamur aduersarios. fuit hoc anno superiori ad calendas Aprileis. Et quum truculentissimum ipse bellum gesserit, nouo prorsus & inaudito per Germaniam exemplo, nobis crimen illud impingere conatur. sed profectò falsum est, nec eius generis quicquàm ad nos vnquam delatum fuit. Ipsius verò milites nullum sæuitiæ genus prætermiserunt, & aratores fortè ruri deprehensos, patres aliquandò simul & filios, in aspectu propè nostro suspenderunt: fœminas autem nō viuas modò constuprarunt, sed mortuas etiam effoderunt. Anni superioris Maio mense, quidam ex nobilitate Franconica, Nicolaus Egloffstenus, castelli sui Conruti deditionem facere coactus fuit: ipse verò non solùm illud exussit, verumetiam ad quadraginta circiter homines rusticanos ibi repertos, & cum his ecclesiæ ministrum, in horto prope castellum strangulari iussit. & vxorem illius atque matrem captiuas abduxit. Excusare quidem istud conatus est per literas, ad nobilitatem Franconicam, sed parùm idoneè. Quomodò captiuos etiam tractarit, docere possūnt in Saxoniam ab illo pertracti nostrates ac Bambergenses obsides, * & qui passim in illius detenti fuerunt ergastulis. Nam & immensam eos pecuniam poposcit, & tormentis acerbissimè subiecit, & inedia quoque confecit atque gelu, sic, vt nonnullis extinctis, reliqui frigore necata membra sibi rescindi curarent atque tolli. cunq; ex ipsis nonnulli, quo se vel redimerent vel vitam tolera-

Marginalia: Pag. 770. — Pag. 787. — Pag. 793. — Pag. 789. — Pag. 789. — Pag. 792. — Pag. 793. — Alberti immania facinora. — Pag. 795. 797.

tolerarent, non haberent, alimoniam eis dari vetuit. Ac nisi milites 1554
præsidiarij, lamentationibus illorum & miserabili clamore victi, fragmenta panis abiecissent illis aliquandò, præ vetustate iam arida prorsus atq; mucida, quæ ne pecudes quidem & animantia bruta, nisi per extremam famem, attingere voluissent, inedia fuisset omnibus pereundum. Et licet nonnulli pecuniam per amicos conficerent, vix tamen aquam atque stramen consequi potuerunt. itaque fame sitiq; fuerunt extincti quidam in horribili carceris non squalore, sed fœtore, medias inter sordes atque vermes & reptilia. cunque sic interijssent, non fuerunt extracta nec illinc remota cadauera, sed apud superstites & eos qui miserè trahebant adhuc animam, relicta. Quàm verò leniter à nobis tractati sint ipsius captiui, duces aliquot & centuriones, etiam ij, qui pessimè de nobis meriti nulla conditione sese dediderant, id vel ipsorū testimonio cognoscere licebit. A pace verò quàm sit alienus, duabus illis actionibus Roteburgicis * doceri potest, vti vobis constat, illustrissimi principes, qui vel interfuistis ipsi, vel eò misistis legatos. Nam licet grauissimam ab eo calamitatē accepimus, & quāquàm euulgata iam erat eius *proscriptio, tamen hæc fuit à nobis in priori cōuentu delata conditio. quòd si discederet ab armis, & in posterum rectè caueret, ac legibus rem agere vellet, nos etiam arma deposituros, & principum intercessorum arbitrio, vel Cæsaris & ordinum iudicio causam esse permissuros: idem episcopi deferebant, de consilio & voluntate legatorum Ferdinandi regis: principum autem intercessorum consiliarij hoc etiam studio pacis addebant, quòd si confœderati ordines Franconici, prouinciam ei suam, cuiusmodi tunc erat, restituere pollicerentur, vtrinque recedendum ab armis, & de postero cauendum, & proscriptionem, ea quidem parte, fore irritam, & amicæ vel legitimæ tractationi controuersiam totam esse permittendam. Sed ille per contemptum atq; ludibrium, intercessores vocabat hostium suorum procuratores, neque se passurum tales in angustias redigi, neque cupere proscriptionem adhuc aboleri, quódque reliquum haberet facultatem, velle dicebat periclitari, multaque id genus alia, leuiter & contumeliosè & minaciter, de summis, mediocribus, infimis iactabat, vt ijs, quæ sunt Holanspergi typis excusæ, literis demonstrari potest. In altero deinde conuentu, licet ampliora deferrentur à nobis, tamen nihilo magis ad pacem spectauit, imò technas adhibuit & insidias, parum quidem laudatas, neque viro principe dignas. Nam intercessorum rogatu totam causam Cæsari simul & principibus aliquot permittens, arma deponere pollicebatur, idque compromissum, Cæsar, datis Bruxellæ literis, Aprilis die quarto, ratum habuit, & Franconiæ confœderatos ordines, vt ab armis & ipsi discederent, eiusque fidei ac diligentiæ rem committerent, monebat. Hoc autem eo consilio

Pag. 819.
Pag. 813.
Alberti arrogantia.

1554 faciebat Albertus astutè, sicut ex ijs quæ consecuta sunt, apparet, vt & Cæsarem tardaret, ne proscriptionis executionem certis Imperij mandaret prouincijs, & vt ipse spacium haberet conficiendi, quem tunc passim cogebat, exercitus, quò nos opprimeret inopinantes:

Alberti mala mens detecta. De qua pa. 819.

verùm beneficio Dei detecta res fuit, ipsius interceptis eodem tempore literis, quas ad suos huc illuc tribunos mittebat & centuriones, in quibus hoc erat. actionē Roteburgicam * ab se permissam, eò solùm, vt interea sese compararet ac hostem adoriri possit: quòd si iam intercessores ab eis fortè postulent, vt discedant à signis, nō esse quòd morem gerant, sed maneant coniuncti, neq; diuulsionem fieri patiantur: ad excusandum verò causam hanc adferant, quòd multorum mensium ipsis debeantur stipendia, neque possint, nisi persolutis illis, abscedere, sed absque maleficio tamen ijs locis velle permanere dicant, donec sit ipsis depensa pecunia. Huc etiam pertinent ipsius literæ, quibus mandat suis præfectis, vt sine mora quosuis adoriantur promiscuè. patefactis igitur his insidijs, & quū ab ipsius legatis, Roteburgum missis, nostri homines, an compromisso stare vellet, interrogarent, neq; certum responsum ferre possent: de Ferdinandi regis legatorum consilio coacti sumus Deo simul & Cæsari ac Imperio rem committere, sicut nostræ tum ad Cæsarem missæ literæ declarant. Quòd cùm ità sit, & quoniam ex ijs, quæ verè commemorauimus, facilè quiuis intelligit, eò nos vrgeri tantis & conuitijs & contumelijs & incommodis, quòd ad illius depellendam vim atq; furorem, imperio summi * magistratus obtemperauimus, idcircò maiorem in modum oramus omneis, qui virtutem ac probitatem amant, vim autē & iniuriam oderunt, vt diligenter considerent, nisi lata sententia mandetur executioni, & hæc illius reprimatur audacia, quantum immineat non nobis tantùm sed ipsis etiam discrimen. Nullū ergò subsidium aut opem ei ferant, neque perfugium aut receptum patefaciant, sed vt viros principes decet & amantes patriæ, non solùm non impediant executionem mandati, sed ipsi quoque totis viribus huc incumbant, & ità sese gerant, vt exemplo reliqui deterreantur: ne libellis * etiā famosis & criminationibus illius, in nos profusis fidem habeant, & si quid ille rursus in nos molietur ope consilioque iuuent, etiam atq; etiam obsecramus. Acceptis ab Aumalio nummis, vt suprà * dictum est, Albertus in Saxoniam contendit, & Maio mense conductis ibi copijs, occultò Schuinfurtum petit, et Iunij die decimo cum equitibus octingentis, peditum signis ad septem, prima luce, qua parte non erat obsessum, ingreditur oppidum. Et quia rerum omnium premebantur inopia, tertio pòst die, quum oppidum diripuisset, præsidiarios omneis, de nocte, tam equites quam pedites, ad octodecim signa, cum tormentis educit, nullis relictis ad portarum custodiam stationibus, & Kitzingum iter habet, oppidum infrà

Ces pag. 787. — *Pag. 810.* — *Pag. 819.* — *Alber. Schuinefurtum pet.*

1554

stra positum, ad Mœnum. Cùm iam dilucesceret, & portas nudatas præsidijs hostes animaduerterent, dato signo per castra, sese parant ad iter, & illum insequuntur: sed complures, ac Brunsuicenses quidem inprimis, ab Henrico duce missi milites, in oppidum irruunt, & quod reliquum erat diripiunt atque deuastant. proceres igitur & belli duces, ne reliquorum mora spacium nactus Albertus euaderet, diuersis aliquot locis oppidum incendunt: sic illi discedere coacti redeunt ad exercitum. ac licet horis aliquot præcederet Albertus, tamen, quòd tormentis impeditus atq; tardatus accelerare non posset, ab agmine primo sistitur. cum ijsq; manus conserit: aduentante autem reliquo exercitu, quum tantæ multitudini se videret imparem, suos cohortatus, vt qua quisque ratione posset, sibi consulerent, ipse paucis comitatus equitibus, è conspectu celeriter abit, & per flumen, ad Kitzingum tranando euadit, impedimentis omnibus amissis. Octauo pòst die, præcipuum eius propugnaculum, Blasseburgum, deditione capitur, & in Ferdinandi regis potestatem peruenit, cùm non multò antè Bohemiæ, cancellarius Henricus Plauius, qui continenter illud obsederat, mortem obijsset. Sic igitur omni ditione pulsus fuit & eiectus Albertus. Dum hæc in Franconia geruntur, Henricus Brunsuicensis, per inferiorem Saxoniam, plærosq; tàm principes quàm ciuitates, & ex nobilitate complures, pecuniam poscit, & imperata facere cogit, Megelburgium, Luneburgenses, Anhaldios, Mansfeldicos: alteræ etiam illius & episcoporum copiæ, profligato Albertò, captoque Schuinfurto, sicut diximus, Roteburgum, oppidum Imperij, & Hennebergium comitem inter alios malè mulctabant, eòque tendebat, vt nisi belli, quod ad omneis pertinere iactabant, impensas recuperarent, vim facturi viderentur: sed intercessione composita res fuit, & discessum ab armis.

Schuinfurt. à Brunsuicen. etiam diripitur & deuastatur.

Alberti fuga.

Blasseburgũ deditione capitur.

Plauij mors.

Brunsuic. inferiorem Saxoniam pecunia mulctat.

Ad hoc ferè tempus, Sabaudiæ dux, Carolus magna suæ ditionis parte spoliatus, vt libro decimo* docuimus, è vita decedit, hærede relicto filio Philiberto, qui Cæsari multis nunc annis militabat. Ferdinandus rex, nuper edicto promulgato, suis mandarat, ne quid in eucharistię sacramento mutaretur, vtq; pro veteri consuetudine, qui cœnam domini perciperent, altera, quam vocant, essent contenti specie: sed optimates atque nobilitas & ciuitates, cùm antea non semel illum interpellassent, nunc denuò per epistolam admodum demissè rogant, multis in medium adductis argumentis, vt iuxta Christi mandatum, & institutum, ac veteris ecclesiæ morem eis concedatur integra cœnæ perceptio. His illorum literis, Iunij die vigesimo tertio rex Viennæ respondens, minimè futurum, inquit, putabam, vt edictum illud meum à vobis in disputationem vocaretur, & cauillationem subiret. nam eò spectaui solùm, vt meæ ditionis populus in antiqua veraque religione, & ecclesiæ catholicæ

Sabaudi Caroli mors.

Pag. 284.

Ferdinandi ad suos scriptum de Cœna.

Ferdin. responsum ad optimatum & ciuitatum responsum.

1554 permaneret obedientia, cuius extra commercium nemo salutem consequi potest, vtque sacramentum hoc, omnium maximè principuum, iuxta legem ecclesiæ morémque perciperent, neq; vel deprauatis quorundam opinionibus, vel curiositate quadam aut etiã superbia deflecterent ab eo, quod & ecclesiæ simul & magistratui debent, officio. Hæc nimirùm illius est edicti mens atque sententia: neque nouum est quod mandaui, sed vetus institutum quod & ad maiores meos, Imperatores, reges, & Austriæ duces, veluti per manus delatum est, & ad me quoque, cùm rempublicam gerere cœpi, deductum, & ad hoc vsque tempus, diligenter, vti Christianũ principem decet, à me seruatum, meisque populis non semel, vt in eo persisterent, iniunctum. Itaque minimè fore putabam, vt in edictum hoc meum aliquid tentaretur à vobis, qui cæteris in rebus omnibus, ne qua mutatio fiat, vtque leges ac iura vestra vobis integra maneant, contenditis. Nam certè nouum est quod agitis, & à vobis non ità pridem opinione quadam susceptum, & nunc etiam prolixè disputatum, quasi verò de meis mandatis, qui sum præcipuus vester & summus magistratus, iudicare vobis liceat, aut quasi iure vobis illud permitti debeat, quod annis nunc aliquot, nonnulli vestrum, sua quadam sponte, præter ecclesiæ legem meamque voluntatem: sibi priuatim sumpserunt & vsurparunt. Quia verò grauis est & ardua quæstio, sicut ipsi quoque dicitis, equidem amplius de illa cogitabo, suoque tempore sic respondebo, vt populi mei salutem mihi cumprimis esse curæ, possit intelligi: sed interim obsequentiam à vobis omnem expecto, nec aduersus edictum aliquid facturos esse confido. Adhæc ordines deinde scripto vicissim respondent, &c. quod de Christi seruatoris mandato non semel à nobis antea dictum est, aiunt, serenissime rex, idem nunc repetimus. Nam claris atq; perspicuis verbis ille suam cœnam instituit, vt ad eum modum, sicut ipse præscribit, ab omnibus perciperetur: illius autem institutum atque præscriptum nemini mortalium immutare licet: hunc etiam veteris ecclesiæ fuisse morem, & eum, qui nunc est, paulatim obrepsisse, demonstrari potest. nam & Constantiense concilium, à Christo sic illud institutum esse fatetur. Cùm igitur ad nostram hoc salutem pertineat, nulla certè vel curiositas vel superbia nos impulit. quò magis etiam speramus futurum, vel deliberationem tuam ad Christi mandatum simul & apostolorum & ecclesiæ veteris consensum referas, & conscientiam nostram minime grauari velis. quod vt facias, per omnia sacra, per gloriam Dei, nostramq; te salutem oramus. Te quidem summum & à Deo nobis datum magistratum agnoscimus, & libentissimè quidem ac nihil est omnium rerum, quod non possis aut debeas à vobis expectare, sed in hac vna re propitium te nobis esse flagitamus.

Ordinum ad Ferdinandum responsio.

In Vuirciburgensis episcopi ditione monachorũ est collegium, Nusta-

Nustatum. eius abbas Ioannes Frisius, cùm in suspitionem Lutheranismi venisset, quinta die Maij citatur, vt sexto pòst die veniat Vuirciburgum & ad interrogata respondeat. Quæstiones autem erant istæ, num liceat iurare, num iureiurando quis obligetur, num castimoniæ, paupertatis, obedientiæ votum facere liceat, an obligent eiusmodi vota, num ecclesiæ ministris magis conueniat cœlibatus quàm matrimonium, an vna sit ecclesia vera & apostolica, num hæc, veluti sponsa Christi, perpetuò gubernetur à spiritu sancto, num vera semper & salutaria decernat, an propter vitia quorundam & errores deserenda sit, an hæc ipsa, propter caput, Christi vicarium, Romana rectè vocetur, an omnes vtriusque testamenti libri, quos canon habet, legitimi sint atque veri, num sacra scriptura sit iuxta sanctorum patrum, ecclesiæ doctorum & conciliorum, non autem Lutheri sententiam & id genus aliorum interpretanda, num præter sacram scripturam opus etiam fuerit alijs traditionibus, cuiusmodi sunt apostolorum & id genus aliæ, num ijsdem traditionibus eadem debeatur fides authoritas & obedientia, quæ sacræ scripturæ, num magistrati ciuili sit in politicis, in sacris obtemperandum ecclesiastico, num septem ecclesiæ sint sacramenta, sintne baptisandi pueri, num ad baptismum adhiberi debeat lingua Latina, sal, oleum, aqua, characteres, exorcismi, num baptismo deleatur omninò peccatum originis, ità quidem, vt concupiscentia, quæ remanet, eius peccati nomen amittat, an panis in corpus, & vinum in sanguinem Christi, virtute verborum, quæ sacerdos enunciat, mutetur & consecretur, & an ità remaneat, etiámsi non statim percipiatur, an eo modo consecrata eucharistia sit veneranda, siue circumferatur ad honorem Christi, siue deferatur ad ægrotos, aut etiam inclusa reseruetur, an sub specie panis & vini sit adorandus Christus, an sub vtralibet specie sit totus Christus, an delictorum confessio præparet hominem ad dignè percipiendam eucharistiã, an missa sit verum & perenne sacrificium, an vterq; missæ canon sit retinendus, an sacramentum confirmationis sit exercendum, an pœnitentiæ sint tres partes, contricio, confessio, satisfactio, num sacerdos condonare peccata possit ei qui non sit antè confessus illa, num soli sacerdotes habeant potestatem clauium, an animæ piorum charitate nos persequantur, an pro nobis ad Deum intercedant, num sint inuocandi diui, num dies festi consecrati diuis rectè celebrentur, an diuorum sint venerandæ reliquiæ, num animæ piorum nondum expiatæ subleuentur missis, precationibus, ieiunijs, eleemosinis, an sit locus purgatorius, an quadragesimæ tempus & alia per ecclesiam indicta ieiunia seruari debeant, an diebus ab ecclesia vetitis abstinendum sit ab esu carnium, an ceremonijs ad religionem sit incitandus populus, quæ ceremonię sint piæ, quæ minus? Ad hæc ille, Maij die vigesimo septimo prolixè respondet;

1554

Abbas Nustatensis Frisius Lutheranismi damnatus.

Quæstiones ei propositæ.

1554

Io. Prisus Abbas à functione sua remotus. ac licet non modò sacræ scripturæ, sed patrum quoque testimonijs dicta sua confirmaret, tamen Iunij die vigesimo quinto damnatus est, & ab omni functione remotus.

Gallus Cæsaris prouinciā Belgicam vastat. Ad exitum Iunij, Galliæ rex, cum exercitu Campaniæ finibus egressus, ad Mosam flumen iter habet, & in Cæsaris prouinciam, extremis Neruijs coniunctam inuadens, Bouinum oppidum & Dinantum inter alia multa capit, diripit, arces ibi demolitur, & Mariemburgum captum opere præsidioq; munit. Cæsar autem Bruxellis digressus cum suis copijs, Namurcum venit, quod est ad Sabim flumen, infra Dinantum, quinque milliaribus oppidum. Rex videbatur ad prælium spectare: cumque duceretur tempus, in Hannoniam deflectit, & Binsium oppidum, arcemque, reginæ Mariæ delitias, deditione capit, diripit, incendit, & longè latéque rapinis ac incendijs omnem illam regionem deuastat. In Atrebatum deinde finibus Rentium oppidum obsidet: aduentante autem Cæsare, cuius iam erant omnes collectæ copiæ, ab obsidione disceditur, factis vtrinque leuioribus prælijs.

Gallicus exercitus in Italia à Cæsariano milite cæsus. Fuit hoc Augusto mense, quum eodem ferè tempore regis exercitus per Hetruriam, cui Petrus Stroza præerat, interceptus à Cæsariano milite, cuius erat ductor Marchio Marignanus, magnam cladem accepisset. Ex Heluetijs desiderati sunt complures, quos commissos à rege, suprà * diximus. Interea Cæsaris filius Philippus, ad decimum nonū Iulij diem, ex Hispanijs cum classe in Angliam appellit, & quarto pòst die Vintoniam, vbi regina eum expectabat, sub vesperum venit & ad primarium vsque templum progressus, omni præeunte nobilitate, ab episcopo Vintoniensi, & quibusdam alijs excipitur. In reliqua turba procerum aderat ei dux Albanus. postridie reginam adit, & familiariter diu multumque collocutus, altera die, qui diuo Iacobo sacer est, Hispaniarum patrono, peractæ sunt nuptiæ: & aderat à Cæsare legatus, qui regnum Neapolitanum ab illo concessum esse filio matrimonij causa, palàm dicebat. Pòst illinc digressi, deducente regina, tandem honorifico splendore & comitatu Londinum ingressus est, vrbem primariam.

Pag. 818.

Philippi in Angliam aduētus.

Eius cū Maria nuptiæ.

Conuētus Vuormaciæ. Augusto mense rursus Vuormaciæ conueniunt ordines aliquot Imperij, cùm executionem Cæsar in Albertum vrgeret. qui finibus eiectus, vt suprà * dictum est, primùm in Lotharingiam, inde se receperat in Galliam, cùm hospitium ei rex non denegaret. Et quia metus erat, ne quid ille moueret, ne vel in Alsatiam aut loca vicina faceret eruptionem: ab ijs, qui sunt Rhenanæ prouinciæ, sub finem Septembris, aliquot missæ fuerunt cohortes equitum in Lotharingiæ fines, qui seruarent aditus, verùm hi tandem, nulla re perfecta, cùm nemo se commoueret, domum redeunt, non sine dispendio illorum, ad quos diuerterant. Octobri mense rursus conuenitur Francofurti, cùm hac, tùm alijs de causis. Ad eum conuentum

Pag. 819.

Albertus in Galliam fugit.

Conuentus Francofurti.

tum allatæ sunt Alberti literæ, quibus de illa quæritur militia, déque Atrebatensi multa locutus, Treuirensem & Argentinensem episcopum & Lantgrauium inter alios odiosè perstringit, & sanguinarios vocat equites illos, qui suæ vitæ sint insidiati. Galliæ quoque regis nomine fuerunt ibi recitatæ literæ, Germanica lingua scriptæ calendis Octobris. De vetusta Germaniæ, Galliæque necessitudine locutus, aduersarij toti sunt in hoc, inquit, vt eam dissoluant: et superioribus quidem annis hoc effecerũt, * vt parens meus iudicaretur hostis: verùm ego nihilominus, cùm ante annum secundum, * Imperij status esset miserabilis ac planè deformis, præteritarum offensionum deposita memoria, quo sim erga vos animo, luculẽter demonstraui, secutus maiorum vestigia, quibus & dignitas vestra curæ semper fuit & amplificatio. Quòd enim iniuriam vobis vnquam illi fecerint, doceri non potest: aduersarij verò multis modis & libertatem vobis omnem & fortunas eripere conati sunt, quandò non solùm exigendæ pecuniæ varias artes excogitarunt, sed factiones etiam in illustribus familijs inflammarunt, vti vobis abundè satis constat. Et licet ità res habeat, tamẽ illorum impulsu, quosdam ordines, & quidem mihi vicinos, à quibus hercle nihil tale expectabam, arma in me sumpsisse audio, cum nihil antea denunciarint. quòd sanè cumprimis mihi videtur mirum, eóque magis, quòd nulla mihi vobiscum intercedat offensio. Nam in eo, quod de Alberto Marchione vulgò fertur, quasi contra vos opem ei feram, iniuria mihi fit. quòd enim fauore prosequar illum, facio tum propter eam, quam dixi, veterem inter nos coniunctionem, tum quòd Galliæ regum ea semper consuetudo fuit & hospitalitas, vt afflicti principes, Germani præsertim, tutum haberent apud ipsos perfugium atque receptum. Esset mihi sanè multò iucundius, illum videre florentem apud suos, rebus integris, quàm profligatum eiectum atque desertum: cuperem etiam illum in hanc calamitatem non incidisse, vel nunc saltem æquis conciliari posse conditionibus. Cùm autem aduersarij mei culpa sit in eam coniectus difficultatem, qui rem eandem & irritam pronunciauit, & postea ratam habuit, cur in suspitionem vocor, si me fortunæ ipsius miseret? Vt autem aduersus Imperium ei darem auxilia, ne in mentem quidem mihi venit: neque sum facturus etiam, quod omninò vobis persuadere debetis, modò vos inuicem aduersus amicitiæ leges nihil admiseritis. Et cùm à me nihil nisi pacatum atque beneuolum expectare vos oporteat, inuicem à vobis peto, ne technis eorum, qui non mihi tantùm, sed vobis etiam pessimè volunt, circumuenti, vel arma sumatis ipsi, vel subsidium illis atque pecuniam in me contribuatis. nam eò tendunt, vt priuata sua negocia publica faciant. quin potius amicitiam colite, & quam defero conditionem, accipite. Quid autem vestri sit in eo propositi, per eum,

1554

Alberti literæ ad ordines Imperij.

Galliæ regis ad eosdem literæ.

Pag. 446.

Pag. 761.

Pag. 784.

eum, qui has vobis reddit, apertè mihi renunciari: ad hæc, vt iuxta morem antiquum & transactionem *Passauiensem, legatis meis, qui sunt ad proximum Imperij conuentum ituri, caueatur idoneè, peto.

Ordinum ad regem Galliæ responsum.

Responsum ad ea fuit. quòd ad Lotharingiæ fines ac loca vicina sint missi equites, nõ ad ipsius vllam iniuriam pertinere, sed eò fuisse factum, vt si quam Albertus Marchio faceret eruptionem, eius impediretur conatus: de legatis déque publica pace quod petat, quia nullum eius rei mandatum habeant, ad suos velle se referre, neq; dubitare, quin illi, quod equum erit, in eo sint facturi.

Principat⁹ Mediolanens. Philippo traditus.

Sub finem Octobris, filio suo Philippo, Cæsar, principatus Mediolanensis possessionem tradi iubet per internuncios, adhibitis, quæ fieri solent, ceremonijs. Galliæ rex, obsidione soluta Rentini, sicut diximus,* non multò pòst, dimissis Heluetijs, reliquum militem in præsidia distribuit. Cæsar autem non procul ab Hesdino, quod anno superiori *captum demolitus erat, vt dictum est, idoneum speculatus locum, nouam ibi munitionem & oppidũ instituit, & quò perfici posset, exercitum alit,

Pag. 826.

Pag. 803. 809.

Cæs. exercitus in Morinis & Ambianis vastationes.

qui Nouembri mense rapinis & incendijs omnia longè latéque deuastat in Morinis & Ambianis. itaque belli tota moles ac impetus in miseram & imbellem vtrobiq; multitudinem redundabat. Cæteris deinde dimissis copijs, vnam & alteram legionem Cæsar sibi retinebat.

Gallus mittit militẽ in Italiam.

Eodem tempore, Galliæ rex nouas mittit in Italiam copias, & in his Germanos, vt Senenses recrearet, quos Florentini duces & Cæsariani milites acriter obsidebant.

Comitia Angl. Poli aduentus in Angl. eiusq; ad regẽ & reginam oratio.

Ad duodecimum Nouembris diem inchoata sunt Londini publica totius Angliæ comitia. Cardinalis ergò Polus, è Brabantia profectus, cùm ad eum ex Anglia legati venissent, qui deducerent, & in his Pagetus, ad xxiiij Nouembris diem Londinum peruenit, honorificentissimè, quacunque fecisset iter, exceptus, & mox loco pristino, suæq; stirpi & familiæ & hæreditati fuit de communi voluntate restitutus, vnde rex Henricus eum deiecerat. Quinto pòst die venit in concilium, & rege Philippo præsente atq; regina, quum suæ legationis causam exposuisset, hortatur, vt ad ecclesiæ communionem redeant, & sanctissimo patri, pontifici Romano, debitam authoritatem restituant. qui summam velit ipsis impertire clementiam ac benignitatem: monet etiam, vt Deo gratias agant, qui talem ipsis regem dederit atq; reginam: postremò, quòd ipsum hæreditati familiæque suæ reddiderint, maximi loco beneficij habere, tantóq; plus obligari se dicit, vt ipsos inuicem cœlesti patriæ curiæque restituat, quod quidem omnium rerum inprimis optet. In hanc sententiam locutus, digreditur.

Regis & reginæ ad Polum responsio.

Ibi Vintoniensis episcopus, cancellarius, illius oratione repetita, multisque verbis ad vnionem & concordiam eos hortatus, permagnas Deo gratias agendas esse dicit, qui pro sua immensa misericordia prophetam eis ex ipsorum semine suscitarit, amplissimum videlicet Cardinalem, qui totus in

ipsorum

ipsorum salutem incumbat. Postridie, cùm orationem & postulata Poli probassent ordines, concepta fuit petitionis formula qua regi supplicant atque reginæ, vt ad illum intercedant. eius hæc erat sententia. pœnitere se vehementer schismatis, quòd obedientiam sedi apostolicæ denegarint, & quòd decretis factis aduersus illam assenserint: in posterum verò se futuros in ipsius atque reginæ potestate, & facturos quicquid omninò possint, vt eiusmodi leges omnes atque decreta his comitijs abrogentur: maiorem igitur in modum orare, vt interueniant, & efficiant, vt à delictis atque censuris absoluti, quas iuxta leges ecclesiasticas commiserint, in ecclesiæ Christi gremium, tanquàm filij pœnitentes recipiantur, vt deinceps in Romanæ sedis & pontificum obedientia seruire Deo possint, ad ipsius nominis gloriam, & suæ salutis incrementum. Altera die, cùm iterùm adessent rex, regina, Polus: consurgit cancellarius, & quid super legati pontificij postulato decreuerint ordines, clarè pronunciat: deinde supplicem petitionem ordinum, scripto comprehensam & obsignatam, regi tradit atque reginæ, petens, vt accipiant. Hi cùm aperuissent, cancellario reddunt, vt pronuncietur. tùm ille rogat ab vniuerso cœtu, num ratum habeant? illis affirmantibus, rex atque regina consurgunt, eámq; Polo tradunt. Is cùm legisset, diploma suæ legationis illis exhibet: mox illud recitatur, vt ipsos absoluendi potestatem ei factã à pontifice, omnes intelligerent. Pòst, orationem habet, & quàm sit grata Deo pœnitentia, quantumque de peccatore pœnitente gaudeant angeli, demonstrat, & multis in medium adductis exemplis, Deo gratias agit, qui mentem hanc emendationis cupidam ipsis inspirarit. Eo facto, consurgit: idem rex atque regina faciunt, & in genua subsidunt. Ibi tum ille Dei numen atque misericordiam implorans, obtestatur, vt populum benignè respiciat, & culpam ignoscat: seq; legatum à pontifice, Christi vicario dicens, vt illos absoluat, digitis de more sublatis atque protensis bene precatur toti multitudini, simul eos absoluit. Ad sacellum deinde ventũ est: hîc Deo sunt actæ gratiæ, symphonia cantorum, & festæ lætitiæ fuit editum signum, vti fieri consueuit. Qui Polum antea nouerant ex colloquijs, vitæque consuetudine, valde sunt hoc illius factum admirati, longeque diuersum sibi de illo promiserant. Decembris die decimo octauo, Cæsar, Bruxellæ datis literis ad omneis principes ac ordines Imperij, quàm grauibus, ait, de causis, Albertus Brandeburgicus, ante annũ sit à Cameræ iudicio proscriptus, * & perduellionis condemnatus, ex ijs, quæ tunc palàm fuerunt affixæ, quæque pòst * à nobis etiam emanarunt, literis atq; mandatis, apertè vobis constat. Quia verò suis illis turbulentis consilijs atque seditiosis pertinaciter insistit, & res nouas hauddubiè molitur, vt communem omnium parentem Germaniam denuò vexet & affligat: deinde, quoniam sua passim

1554

Ordinũ Angl. petitionis formula, qua pontificem agnoscunt.

Cardin. Poli oratio de pœnitentia.

Absoluuntur Angli à Polo Cardinali.

Cæsaris in Albertum litera.

Pag. 789.
Pag. 819.

1554 passim habet apud nonnullos diuerticula, receptum atque perfugia, sicut ad me defertur, equidem, vt patriæ consulam, edicta superiora putaui necessariò renouanda. præsertim, cùm ex vobis neminem esse credam, qui non & patriam amet, & sibi suisque finibus atque populo consultum, & illius atque sociorum conatus impediri velit atq; tardari. Quapropter, iisdem, quæ iam pridem sunt à me propositæ, pœnis, iterum edico, ne quis illum atque socios vlla re iuuet, non ope, non consilio, non hospitio, non pecunia, non annona, non tormentis: vt etiam ipse vel socij manus vllas faciant aut militem cogant in alicuius finibus, nemo illis permittat, & si quid eiusmodi moliantur, modis omnibus, pro se quisque prohibeat, suæque ditionis homines, ne transcurrant ad eum, coherceat, sontes autem & qui dicto non sunt audientes, plectat. Hæ literæ passim promulgatæ fuerunt, excusæ typis. Ad xxix Decembris diē, Ferdinandus rex, comitiorum causa, de quibus non semel antea diximus,* Augustam venit: & cùm neminem ibi reperisset, biduo pòst, missis tum literis tum internuncijs, hortatur principes, vt quia de grauissimis Imperij negocijs agendum sit, quàmprimum accedant: se, licet magno suo dispendio & incommodo, suis relictis finibus, eò venisse, vt vnà cum ipsis in commune consulat: & rationes ineat, afflictæ Germaniæ salutares atq; necessarias: veniant igitur ipsi, neque per legatos rem agant: sic enim causæ magnitudinem postulare: sibi nimirum à fratre Cæsare plenam agendi faciendi esse potestatem, neq; se longius, quam oportet, ipsos remoraturū.

Comitia Augustana.

Pag. 795. 808. 819.

1555 Ad idus Ianuarij dimissus est Londini conuentus ordinum Angliæ. Inter alia multa, de Poli restitutione literis comprehensa res fuit & monumentis inserta: superioris etiam ætatis regum edicta de puniendis hæreticis, & episcoporum potestate, renouata sunt: inprimis autem restitutus est in integrū pontificatus Romanus, & quæ totis illis annis viginti fuerunt aduersus Romanam sedem, vti vocant, facta decreta, damnantur & abolentur. Plæriq; fore putabant, vt his comitijs Philippo regni diadema traderetur: sed nihil actum est. Initio Februarij quinq; sunt damnati capitis, Londini, quòd ad religionem pontificiam redire nollent, egregia doctrina viri, Ioannes Hopperus episcopus Clocestrensis, Ioannes * Bratfordus, Laurentius Sanderus, Rolandus Taillerus, iureconsultus, Ioannes Rogerus: & hic quidem Londini, vbi sacra docuerat, exustus est, illi verò domum quisq; suam deportati, Clocestriam, Lenclastriam, Couentriam, Hadlám, eodem supplicio vitam finierunt, cōstanter omnes. Paulò pòst, Dauidensis etiam episcopus, damnatus est, & domum, vt è medio tolleretur, missus. perscriptum tunc ex Anglia fuit, regni totius nomine profecturos Romam esse legatos, qui pontifici & gratias agerent pro summa clementia, qua sit vsus in ipsos, & obsequentiam omnem atq; fidem in posterum pollicerentur.

Decreta cōuentus Anglicani.

Episcopi exusti in Anglia.

Hic licet condemnatus seruatur captiuus, vide pag. 835.

Dauidensis Episc.

Angl. ad Pont. legati o.

tur. Februarij die quinto, Ferdinandus rex, etsi perpauci principes aderant, actionis facit initium Augustæ, scire ipsos, quàm grauibus ac necessarijs de causis hunc conuentum Cæsar, primùm ad Vlmam, pòst autem ad hanc vrbem, vt sub idus Nouembreis inchoaretur, indixerit: se quidem rogatu monituque fratris, eum ad diem optasse rem auspicari, sed constituendis domi rebus, vt per suam absentiam rectè omnia fierent, & hosti vicino posset occurri, si quid moliretur, impeditum fuisse atque tardatum: veruntamen ad vigesimum nonum Decembris diem huc tandem aduenisse, vt in commune consuleret. quod etiam Cæsar inprimis cupiat, nimirùm, vt quicquid ad gloriam Dei pertinet ac Imperij tranquillitatem, id de communi ipsorum omnium consilio statuatur: etenim, quanta Cæsaris diligentia, studium, labor, solicitudo semper interuenerit, pro summa ipsius in communem patriam charitate, vt & ocium publicum, & sublatis offensionibus religio constitueretur, id esse notum atq; testatum, quum èx omnibus alijs, tum ex ijs, quæ postremis duobus conuentibus facta sint, decretis: quicquid etiam tum in se recepit ille, facturumq; promisit, ipsa re præstitisse: cuiusmodi verò, quanque perniciosi motus tàm intestini, quàm externi, præter omnem expectationem pòst inciderint, quibus omnia illa tàm salutaria decreta, non impedita solùm atque turbata sint, verumetiam sublata, maximo quidem reipublicę cum detrimento, id omnibus ità constare, nihil vt attineat commemorare longius: in eo autem Cæsaris nullam interuenire culpam, qui nec offensionis causam vlli dederit, & honestè semper egerit atque constanter, & quæcunque tandem sit aduersariorum criminatio, publicam inprimis vtilitatem spectarit: neque se dubitare, quin & idem ipsi sentiant, & cum hoc nomine purgatum habeant: cùm igitur, vt his incommodis medicina fieret, conuentum hunc Cæsar indixerit, statuisse quidem ipsum actioni toti interesse, verùm valetudine detentum & alijs negotijs, non posse: neq; tamen diutius rem differri, sed quàmprimum inchoari voluisse, quò videlicet & malū ingrauescens coherceretur, & patriæ, qua nihil illi sit antiquius, officium suum ipse præstaret: itaq; se cōstituisse vicarium, & plenā agendi sibi fecisse potestatē, vt rationes vnà cum ipsis ineat, reipublicæ tum honestas, tum vtiles: ad eamq; rem certos homines delegasse, ac sibi attribuisse, qui simul idem agant: de religione verò primam esse futuram & præcipuā actionem: hoc enim dissidiū, tàm diuturnum, omnis perturbationis & calamitatis esse fontem atq; caput: & quòd plurimis nunc annis, tot hominum millia, non vitæ solùm, sed animæ quoq; iacturā fecerint, & æternæ salutis, huc esse referendum: id autem ità constare palàm, vt ampliori nihil sit opus explicatione: lamentabile nimirùm esse spectaculum & luctuosum, eos, qui sunt eiusdem baptismi, nominis, Imperij, linguæ, diuelli

1 5 5 5

Initium actionis Augustanæ.

Quid deinde sit actum, vide pa. 848

1555 diuelli ad hunc modum, in eius fidei professione, quam tot secu-lis, veluti per manus traditam à maioribus acceperunt: multò au-tem esse grauius, quòd non vna solum orta est & altera, sed plures quotidie sectæ nascuntur, dum suam quisque vult opinionem tueri. quæ sanè res & ad Dei contumeliam spectet, & charitatis vinculum dissoluat, & mentes hominum perturbet, sic, vt, pro-miscua multitudo, quid statuere debeat atq; credere, prorsus igno-ret: omnium autem esse grauissimum, quòd in his tantis errori-bus plærique sensim adolescunt, & tàm ex prima nobilitate quàm ex alijs fortasse reperiuntur, qui rerum omnium securi nihil planè credunt, neque spectant, quid ratio, quid honestas, quid conscien-tia denique præscribat: hoc autem iuuentutis innoxiæ summo fie-ri tum incommodo, tùm periculo: & certè, cumprimis fore deplo-randum, si quidem Germania, quæ iam seculis aliquot primam ha-buit virtutis & pietatis laudem, ideoq; florentissima fuit, nunc eò recidat, & sic degeneret, vt cum prophanis etiam olim gentibus comparari non possit, & ne Turcis quidem etiam atque barbaris hodie populis hac parte præferri debeat, & censeri melior: quod autem huius mali nulla sit adhuc emendatio facta, licet crebri fue-rint conuentus, quòd paucis ea res curæ fuerit, quòd illi, quos in-primis decebat mederi, partim frustrà conniuerunt, partim obse-cundantes tempori, suum in eo priuatum emolumentum specta-runt, hac de causa Deum immortalem, multo iam tempore Ger-maniam omnem, & quosdā ordines priuatim, adfligere varijs ca-lamitatibus, ità quidem, vt quæ regio populi frequentia, viribus atque robore præstabat olim, & vim omnem ab se facilè profligare poterat, ea nunc varijs dilacerata simultatibus, bellis atque turbis tam ciuilibus quàm externis, in summo discrimine versetur, & ad interitum spectet, nisi illam Deus mirabiliter seruet: opus igitur esse pro se quisque magistratus det operam, vt suum hic faciat offi-cium, & religionis negocium, quo & Dei continetur honos & om-nis vitæ honestas, inprimis commendatum habeat: porrò, compo-nendæ religionis non vnam antehac initam esse rationem: sed vt œcumenicum, liberum & pium concilium interueniret, non Cæ-sari tantùm atque sibi, verumetiam ipsis omnibus optimam sem-per inde ab initio visam esse viam, propterea, quòd cum sit fidei causa, non ad vnum modò populum, sed ad reliquas etiam omnes Christiani nominis gentes pertineat. quæ nimirum huc etiam ad-hibendæ sint, vt quicquid est vbiq; vitiorum, emendetur atq; tol-latur: itaque Cæsarem & pro suo munere, & ipsorum rogatu totis huc incubuisse viribus, & id perfecisse demùm, vt eiusmodi conci-lium *non semel & indictum sit, & aliquoties etiam inchoatū: quid autem impedimenti singulis temporibus interuenerit, & cur eius rei fructus ad rempublicā, nullus redierit, id suo se loco relinquere:

Pag. 189. 407. 416. 689. 710.

neque

neque dubitare, quin ex ipsis complures, qui vel interfuerunt concilio, vel suos ibi legatos habuerunt, causam teneant: iam verò, si nihilo minus ipsis placeat, vt eadem concilij ratio quàm primùm repetatur, & locum obtineat: quod ipsum videlicet ab immortali Deo sit ante omnia precandum, se profectò non assensurum modò libenter, sed omni studio, fide, diligentia rem curaturum: & tunc quidem hoc solùm esse deliberandum, quomodò illa, quæ prius impedimentum attulerunt, auferri debeant atq; tolli: quòd si verò propter belli motus & reipublicæ tempestatem in aliud tempus magis tranquillum esse differendum videbitur, placere sibi, vt aliæ piæ rationes atque tolerabiles tractentur, vt interea populus & ordines omnes pacatè viuant, & honesta disciplina contineatur, incolumi semper & gloria Dei & conscientia: superioribus quidem annis non semel mentionem esse factam concilij * nationis, tanquam illud huc maximè sit accommodatum: sed quoniam illius & nomen & modus atq; forma nostris temporibus, non admodum, opinione quidem sua, cognita sit & vsitata, se nihil, hoc quidem in tempore, statuere de eo posse: tertiam verò viam & rationem esse per colloquia non semel * tentatam: ac licet nullam ad frugem ea peruenerint, tamen hoc deprehendi, non pauca potuisse, & præcipua quidem conciliari, si quidem affectu verè pio res acta, neque commodi fortasse priuati fuisset vtrobique habita ratio, quod tamen nullius ad iniuriam dictum esse velit: hac ergò de ratione cogitandum esse etiam: ac licet Cæsaris ea de re consilium ac institutum, fidele prorsus, multò sit aliter acceptum superioribus annis, & vtrisq; propè fuerit ingratum, se tamen, si nunc ipsis ità denuò videbitur, non illud improbare: si quoq; partes agant syncerè, si depositis affectibus & obstinatione remota, Dei gloriam tantùm & communem salutem sibi proponant, omnem in eo fidem ac diligentiam esse præstiturum: aliam sibi nullam, hoc tempore, quæ sit idonea, viam apparere: si quid autem ipsi magis aptum habeant & expeditum, licere vt in medium adducant. Alterum deliberationis caput esse de pace, ac superioribus quidem * annis, cùm eius rei sancirentur leges, bene consultum esse communi ocio; Cæsarem atq; se putasse: nunc autem ipsum euentum docere non satis fuisse cautum, eò quòd rebelles atque seditiosos condemnare non licuit atque proscribere, nisi citati primùm essent, & obseruatis omnibus iudiciorum formulis conuicti, quum interim illi spacium nacti multos præter omne meritum affligerent: cautum fuisse quoque superioribus edictis, vt ei, qui vim pateretur, finitimi subuenirent: ipsis autem constare, cuiusmodi interuenerint impedimenta: deliberent igitur & secum diligenter expendant, quomodo hæc duo capita legis corrigenda sint, vt & quietis impatientes homines deterreantur, & qui fideles Imperio sunt, non sibi defutura contra vim

Right margin: 1555
Pag. 150. 389.
Pag. 373. 380. 482.
Pag. 237.

1555 auxilia, certò sciant: id autem eò nunc posse fieri commodè,
Pag.826. quòd & Vuormaciæ nuper * & Francofurti sint eius rei iacta fundamenta: rectè facturos ergò, si deliberationem ibi susceptam prosequantur, & ad exitum perducant: hortari etiam, vt de constituendo iudicio, de contributione publica, de moneta, deque rebus ad politiam pertinentibus consultent, & huc suas cogitationes omneis referant, quemadmodum hæc intestina mala, simultates, turbæ, seditiones atque vis tollenda sint & extirpanda funditus: in eoque statum Imperij considerent inprimis, & respiciant in quanto versetur Germania periculo, non solùm ob vastatorem Turcam, verumetiam propter alios hostes, qui non secus atque Turca, moliantur in Imperij perniciem: cogitent ergò quantas illi commoditates percipiant ex his offensionibus atque ciuilibus malis, quæ nimirum ipsi callidè suscitarint atque foueant, vt in hac ordinum diuulsione suam cupiditatem expleant, & per occasionem impetu facto, suam in potestatem atque seruitutem omneis redigant: etenim, alios populos, qui sic ab illis expugnati sint & circumuenti: documento ipsis esse debere, quo sibi caueant, & ea consilia suscipiant, quibus & imminens patriæ tempestas atque ruina propulsetur, & Imperio sua constet ac permaneat authoritas atque robur, & vis omnis externa, sicut olim, ità nunc etiam fortiter atque masculè reijciatur: quicquid autem eò Cæsar & ipse conferre possint & opis & consilij, facturos esse perlibenter, & ità quidem, vt quanta charitate patriam complectantur, omnes intelligere possint: hoc videlicet ipsos debere sibi certò persuadere. Cùm hæc Ferdinandi regis oratio per Germaniam emanaret, perscriptum eodem tempore fuit ex diuersis locis, illum ex Bohemia iussisse migrare circiter ducentos ecclesiæ ministros: nunciatum quoque fuit, Roma venturum ad Imperij comitia cardinalem Moronum, qui per Germaniam experiatur idem, * quod in Britannia Polus * iam perfecisset: nam ob recuperatam Angliam, pontifex & ipsius omnis clientela spem ingentem animo creditur concepisse. Quòd enim res ità successerit, ideò se propitium habere Deum, & iustissimam defendere causam, nec vllius erroris ecclesiam suam posse conuinci, si vnquàm aliàs, nunc maximè, putant, aut certè præ se ferunt: & quũ legatos in Germaniam emittunt, hoc eò faciunt, non vt delictum aliquod suum agnoscant, sed vt hominum infirmitati, sicut aiunt, medeantur.

Profugi è Bohemia ob euangelium.

Vt fit pag.840.
Pag.828.

Pontif. quare Legatos in Germaniã mittat.

Sub exitum Februarij, Ioannes Albertus, dux Megelburgius, quem confœderatum fuisse Mauricio diximus, * quenque Brunsuicensis Henricus, anno superiori, cùm per Saxoniam bellum circumferret, non mediocriter adflixerat, Alberti Prussiæ ducis filiam in matrimonium ducit.

Pag.755.

Ioannis Alberti Megalopolensis nuptiæ.

Cùm hucusque peruentum esset, nunciatum ab Anglia fuit, ex

illis

illis quinque, de quibus paulò suprà diximus, Bratfortum, licet condemnatum, asseruari captiuum, & multorum animos, constantia reliquorum, qui vitam profudissent, vehementer obstupefactos esse & attonitos.

1555
Ioan. Bratford. condemnatur, vide pag. 842.

LIBER XXVI.

ARGVMENTVM.

Anglia rursus ad Romanam ecclesiam reducitur. Arx Blasseburgum vastatur & solo aequatur. Augustus elector Saxoniae se purgat quòd non venerit ad Comitia. Princeps Saxoniae Caesari scribit. Polus cardinalis studet pacem facere inter Caesarem & Gallum. Regina Angliae locum pacificationis destinat. Caesar scribit ad ordines Imperij. Turca obsidet Plumbinum oppidum. Lucernenses flagitant ab Heluetijs sibi euangelij doctrinam permitti. Vlpianum oppidum à Gallis captum & vastatum. Parisinus Senatus respondet ad edictum regis de Lutheranis. Controuersia super ditione Chattorum. Carolus Caesar filio suo administrationem tradit. Pontificiorum literae ad postulata sociorum Augustanae confessionis. Episcopi religionem mutantes ab officio remouentur. Conuentus ordinum Angliae. Libelli contra Hispanos Londini sparsi. Ioannes Gropperus cardinalis creatur. Legati prouinciarum Austriacarum à rege Ferdinando petunt religionem veram sibi permitti. Responsio Ferdinandi ad postulata eorum. Prussiae dux confessionem Augustanam publico scripto profitetur. Cantuariensis episcopus propter religionem comburitur. Bauari suum principem solicitant de religione. Induciae inter Caesarem & Galliae regem. Cardinalis Augustani studium aduersus Germanos, praecipuè in ducem Vuirtembergicum. Motus excitatur in Anglia propter suspitionem coniurationis. Carolus Marchio Badensis recipit euangelij doctrinam. Comitia Ratisbonae inchoantur. Transsyluania à rege Ferdinando deficit. Zegestus à Turca oppugnatur. Legati ad Turcam de pace à Ferdinando missi. Caesar cum sorore in Hispaniam commisso Imperij freno fratri Ferdinando, proficiscitur. Ioannes Sleidanus è vita discedit.

VEMADMODVM Anglia pontifici Romano sese denuo subiecerit, dictum est libro * superiori. Quum is nuncius incredibili celeritate Romam esset allatus, ingens fuit excitata laetitia per vrbem, & ad templa deorum factae supplicationes. Deinde, pridie natalis Christi scriptum pontifex emittit: &, postquam nuper audissem, ait, Angliam, quae multis nunc annis ab ecclesiae corpore separata fuit & auulsa, per immensam Dei misericordiam, ad eiusdem ecclesiae communionem, & Romanae sedis obedientiam esse reductam singulari quadam Philippi regis & Mariae coniugis, & Reginaldi cardinalis diligentia, fide, studio & opera: summam animo voluptatem percepi, simul, vt aequum erat, gratias egi Deo quàm potui maximas, nec quicquam reliquum feci, quo minus ad vniuersam ciuitatem huius meae laetitiae fructus & vtilitas dimanaret. Verùm, sicut parens ille, cuius euangelium meminit, recuperato filio perdito, non solùm vehementer exultat, sibique priuatim gau-

Pag. 818. 829.
Laetitia Romae propter Angliā ad Romanā ecclesiā reductā.
Scriptū Pontif.

1555 det, verùm etiam alios ad epulum & conuiuium inuitat, vt cum ipso lætentur & exhilarescant: sic etiã ego nimirum, vt quanta sit mea lætitia, totus terrarum orbis intelligat, gratiarum actiones volo fieri publicas, & precationes. Itaque, pro ea, quam obtineo, potestate, permitto singulis in vniuersum, vt quem sibi quisque volet, sacerdotem eligat, cui delicta sua rectè confiteatur: eique sacerdoti tribuo facultatem, vt omnis generis peccata, quantúmuis atrocia sint, etiam illa, quæ ad meam vnius facultatem pertinent, & nominatim solent accipi, condonet: vt confessis non modo culpam, sed & pœnam peccatis debitam remittat, vt qualem oportet satisfactionem imponat, & vota laxet omnia, præterquam castitatis & religionis, ita quidem, vt alio persoluantur opere: sed & Dei misericordia confisus ac intercessione diuorum Petri atque Pauli, plenam omnium delictorum remissionem, quæ solùm * quinquagesimo quoque anno dari solet alioquin, ijs omnibus concedo, qui demisso corde sese ad Dominum conuertent, & integrè peccata sua confessi, quum hoc à vobis diploma resciuerint editum bis térue per hebdomadam, ieiunijs, eleemosynis, alijsque pijs exercitijs Deum solicitabunt, & pòst, eucharistiæ sacramentum percipient, adiunctis gratiarum actionibus & precibus ad Deum, vt illos qui ambulant in tenebris errorum, lumine sui vultus illustret, vt pacem tribuat, & regum animos ad concordiam inflectat. Hoc verò tantum beneficium ijs etiam largior, qui vel ætate vel valetudine detinentur, quò minus ea quæ dicta sunt, peragant. Vt autem hæ literę passim innotescant, Patriarchis, Archiepiscopis & id genus alijs omnibus mando, simulac earum exemplum acceperint, vt statim, per suam quisque prouinciam, illud diuulgent, & quum sit gratuitum donum, nullo interueniente quæstu, proponant. Priori libro diximus, * quemadmodum Alberti Marchionis arx præcipua Blasseburgum, in qua totius regionis posita spes erat, deditione capta fuit: hoc verò tempore, ne fortasse recuperata quandoque maioribus incommodis occasionem daret, funditus illam aduersarij subuertunt & excidunt, non absque magna Brandeburgicæ domus & propinquorum offensione. Romanorum rex Ferdinandus, & antequam è suis finibus iret, & tunc, quum Augustam, comitiorum causa venisset, per internuncios atque literas hortabatur principes vt accelerarent, eoque venirent ipsi, sicut libro superiori * dictum est. Imprimis autem solicitauerat Saxoniæ ducem electorem, Augustum: is & antea sese purgauerat quò minus venire posset, nimirum propter Saxoniæ statũ non satis tranquillum, & nunc missis ad comitia legatis, iterum excusat, & per occasionem delapsus, in mentionem Turcæ, quanto versetur in discrimine Germania, demonstrat, quæ potens olim atque formidabilis alijs, nunc propè sit exhausta viribus & effœta, tot videlicet acceptis incommodis

Indulgentia à pontifice cõcessa propter Angliã conuersam.

Pag.672.18.

Pag.829. Blasseburgũ arx funditus diruta.

Pag.830. Augusti electoris Saxoniæ purgatio quod non ad comitia veniat.

modis atque plagis: hi verò malum tantò esse grauius, quò maior sit inter ordines, animorum alienatio & diffidentia: Cæsarem quidem & ipsum, vt medicinam aliquam huic morbo faceret, nihil ad summam diligentiam fecisse reliqui: verùm adhuc frustrà sumptum esse laborem omnem: sic enim acerbatas esse mentes hominum, & offensionibus ita patefactos esse omnes aditus, vt vix vlla sit speranda mitigatio. superioribus aliquot annis * fratrem suum Mauricium instituisse, vt ceremoniæ quædam & res mediæ per suam prouinciam retinerentur in templis: id verò non modò non valuisse mandatum, sed multorum etiam libellis & acerbis exagitatum fuisse conuitijs: ita quidem vt in sua deinde potestate non fuerit illud sancire, nisi periculum sibi creare vellet: itaque multos deterreri, quo minus aliquid in eo tentent aut moliantur: iam ex diuerso, qui sunt alterius partis, & Augustanæ confessionis doctrinam oppugnant, quàm non cogitent vllam instituere piã & legitimam emendationem, id satis esse notum è superioris temporis actionibus, quando vel per colloquia vel concilia res tentata fuit. Cùm igitur post tantos tot annorum labores & suscepta consilia, concordiæ via reperiri non possit, ita fortasse volente & vlciscente peccata nostra Deo, rogare se vehementer, ne librum illum, qui doctrinæ Christianæ summam continet & Augustæ fuit olim * exhibitus, habeat pro malo vel impio libro, sed certò sciat esse purum & pium scriptum, quòd filium Dei salutis authorem nobis ostendat, quòd in doctrina planè consentiat cum ecclesia veteri, cumq; præcipuis illis quatuor concilijs, quòd opera verè Christiana commendet & doceat, populumque cohortetur ad obedientiam magistratui præstandam. Itaque si iam firma certaque pax in his comitijs constituatur, non dubium esse, quin Cæsar & ipse maxima sibi possint per Germaniam auxilia in Turcam comparare, quum alioquin etiam hi qui sunt Augustanæ confessionis, & quidem plærique nati & educati in ea religione constanter sunt in illa ipsa permansuri: nisi enim eiusmodi pax detur quæ religionem & sacra quoq; bona comprehendat, & si res in aliud comitium, vt iam sæpe factum est, reijciatur, deque die ducatur in diem, & populus in illo suarum rerum dubio statu relinquatur, incertum esse, quàm id sint omnes laturi patienter: etenim vt ipse cæterique principes tranquilli sint, suumque faciant officium & obedientiam præstent, fieri posse tamen, vt etiam tenuis conditionis & obscuri loci homines turbam aliquam excitent, & hanc status incertitudinem, periculique metum propter religionem obducant, ijs præsertim in locis, quæ commoditatem ad eiusmodi res moliendas præbent: cum igitur ea sit Imperij fortuna, rogare se plurimum vt publicæ tranquillitati consulat, quandóquidem agendi plenam habeat à Cæsare potestatem. Cæterum proximis his annis, à fratre suo

1555

Pag. 654. 663.

Pag. 186.

1555 Mauricio Passauij * conditionem hanc fuisse propositam, si forte dissidium religionis conciliari non posset, vt nihilo minus pax consisteret inuiolata, donec integrè res componeretur: & licet eam conditionem tum non admitteret Cæsar, quod ad vniuersos Imperij ordines illam pertinere diceret, tamen quòd ipse tum illam non improbarit, & transactioni disertis verbis adiecerit, curaturum se diligenter vt æquabiliter in comitio res ageretur, neque de religione suffragijs inesset vlla captio, confidere se propter hanc ipsam causam, futurum vt non solùm eos, qui tum Passauij fuerint, sed alios etiam ordines, inde statim ab initio conuentus, hoc nomine solicitet, ac pacem eis persuadeat. Quum in hanc sententiam, Februarij die quarto legati verba fecissent, postridie rex in eum modum, vt priori libro * diximus, ad ordines refert. Ecclesiæ ministros, ex Bohemiæ finibus eiectos, vt suprà * dictum est, qui per Misniam erant & Vuittembergæ, viri doctrina præstantes, & in his Melanchthon, per epistolam consolantur, & aduersæ partis calliditatem ostendunt, qui se tueri ordinem in ecclesia necessarium, & illos, qui vel non essent initiati sacris per episcopos, vel qui haberent vxores, non posse distribuere sacramenta dicebant. Hanc enim illi causam fingebant expulsionis, ne veram doctrinam velle opprimere viderentur: hi verò demonstrant, meram esse tyrannidem, quòd à functione sacra repellantur ministri mariti: nam authore Sathana prohibitum esse coniugium, vt è sacris literis abundè constet: ab episcopis autem, qui palàm euangelij sint hostes & idola defendant, non esse petendam ordinationem, sed ab eo cœtu, qui puram doctrinam, ideoque claues habet regni cœlorum: valde enim absurdum & periculosum fore, siquidem à lupis petantur pastores: ecclesiam semper habuisse ius, vt idoneos deligeret ministros, atque ita Nicææ fuisse decretum, qui verò sic essent electi & explorati, confirmatos ab ijs fuisse, qui pijs ecclesijs præerant: hunc etiam nunc seruari morem, ideóque calumniam esse cum dicitur ab ipsis ordinem perturbari. Quum igitur ita se res habeant, & quia propter veræ doctrinæ professionem eijciantur, debere ipsos calamitatem hanc eò moderatius ferre: nec enim defuturum esse Deum suo tempore: séque paratos esse cum vicinis ecclesijs omnem ipsis hospitalitatẽ & amorem præstare. Galli quum ad Idus Decembris anni superioris, Eporediam oppidum alpinum ad Duriam flumen, ductore Brissaco, cepissent, hoc anno Martij die tertia Casale oppidum Pado vicinum, in quo præsidium erat Hispanorum & Germanorum ex insidijs capiunt, & aliquot post diebus arcem quoque: deinde alia multa suæ ditionis faciunt, in his Valentium ac Saluadorum diruunt & complanant. Martij die 6. Saxoniæ dux Augustus, Marchio Brandeburgicus Ioachimus, electores: Item Ioannis Friderici filij. Lantgrauius & alij quidam eius regionis principes, Numburgi con-

Pag. 780.

Pag. 831.
Pag. 834.
Phil. Melanchthon per epistolam consolatur ministros Bohemicos.

Eporedia à Gallis capta.
Casale oppidum à Gallis captũ.
Valentium & Saluadorũ diruitur.
Conuentus, Principũ Numburgi de familia Sax. fœdere.

gi conueniunt, ad Salam flumen, ibique fœdus hæreditarium, 1555
quod est inter Saxonicam, Brandeburgicam & Hessicam familiam vti libro xxiiij diximus,* renouant, & simul decernunt, velle constanter inhærere confessionis Augustanæ vestigij: & ne qua suspitio nasceretur vllius noui vel occulti consilij, quintò post die quam eo venissent, causam conuentus ad Cæsarem perscribunt. Anno superiori,* quum inter Augustum & Ioannem Fridericum transigeretur, hoc etiam fuisse pactum, vt fœdus antiquum & gentilitium renouaretur: nimirum fœdus illud ante centum annos & amplius initum, & postea lege redintegratum fuisse, nunc igitur ipsos ea de causa conuenisse, & sicut suis maioribus illud salutare fuit totique populo, sic etiam sperare futurum, vt ipsis quoque fœliciter cedat: quum nihil aliud quàm pacem & tranquillitatem spectent, nec ad vllius offensionem istud faciant: deinde more maiorum excepisse ipsum & fratrem Romanorum regem: & sicut priuatim amicitiam inter se colere velint, ita quoque publicè facturos quod ipsorum officij sit, & quod obedientes, Imperij principes deceat: & in religione quidem non esse progressuros vltra terminum ac præscriptum Augustanæ confessionis, verùm quod in ea Christianæ doctrinæ capita contineantur, nec impium vllum aut seditiosum dogma reperiatur, beneficio Dei mansuros in ea ipsa doctrina: Germaniæ quoque saluti sese, non defuturos esse quantum opera, consilio, facultatibus fieri possit. Et quoniam hoc tempore non satis pacato, maioris incommodi vitandi causa, suis in finibus maneant, legatos ad Imperij conuentum misisse, quibus mandatum sit, vt ad pacem omnia sua consilia referant & actiones, ne videlicet propter religionem vel causam aliquam ciuilem, vlla sit extimescenda vis aut periculum. Nam ea constituta pace futurum, vt reliquæ controuersiæ multò rectius concilientur: ipsum certè reipublicæ statum nunc esse talem, vt planè sit opus coniungere vires omnes & animos, ne Turcis amplior aditus ad nos penetrandi pateſiat: scire se quantopere ipse cupiat, vt primo quóque tempore iustæ magnitudinis exercitus comparetur, ad reprimendum impetum hostilem: quòd si iam eiusmodi pax conficiatur, non dubium esse, quin ordines Imperij suas facultates in illud bellum libenter sint impensuri, quòd quidem hucusq; propter varios motus & intestina mala sit prætermissum: se quidem præstò futuros, & suis legatis, vt hæc suo nomine deferant in comitijs, mandasse. Eodem die scribunt ad Ferdinandum regem, & in eandem propè sententiam, sicut Augustũ fecisse per legatos antà * diximus. Nam & illud Passauiensis transactionis caput vrgent, & quam sint cupidi pacis ostendunt, & Augustanæ confessionis doctrinam prædicant, & ad confirmandam pacem hortantur, & ne fidem ijs habeat, orant, qui Germaniæ quietem fortasse perturbare student. Ad Idus Mar-

Pag. 755. Item. pag. 551. 522.

Litera principũ Saxoniæ ad Cæsarem, & Ferd. Pag. 816.

Pag. 836. 837.

1555

Mogunt. archiepisc. moritur. Pag. 777. Daniel Brendelus succedit. Iulius III. pontifex moritur. Pag. 814. 828. 829. Pag. 834.

tias decessit è vita Moguntinus archiepiscopus, quem interfuisse concilio Tridentino, posteáque fugatum * ab Alberto Marchione diximus: ei successit Daniel Brendelus. Octauo post Moguntinum die, qui Martij dies erat xxiij. mortem obijt Iulius III. pontifex. Veterno dicitur interijsse. Quia tum facili momento præter opinionem recuperauerat Angliam, vt suprà * dictum est, ingentem de Germania quoq; spem concepisse creditur: ideoq; cardinalem Moronum amandauerat, qui postridie quàm ipse mortuus esset, Augustam ad comitia * venit: sed intra diem octauũ accepto eius rei nuncio, Martij die postrema rursus illinc discedit, & vnà cum cardinale Augustano Truccesio Romam electionis causa contendit.

Marcellus II. pontifex eligitur. Pag. 366. Augustani Cardinal. ad Princip. senatum & legatos litera.

Qui Romæ erant cardinales, non expectatis alijs accelerabant, & Aprilis die nona Papam renunciant Marcellũ, eius nominis secundum. Is est qui cum cardinale Farnesio legatus fuerat missus ad Cæsarem à Paulo III. sicut libro xiij * docuimus. Augustanus cardinalis diebus aliquot antè, quàm Romam iret per epistolam, in senatum principum atque legatorum missam, cupere se quidem omnibus modis pacem ostendit; sed vt consilium vllum suscipiat quo sedis Apostolicæ dignitas & vetus religio violetur, non se commissurum.

Senenses se dedunt Cæsari. Pag. 818.

Interea Senenses, qui iam per menses octo, nimirum inde ab eo tempore, quo Petrus Strozza cladem acceperat, vt priori libro * diximus, obsidebantur à Cæsaris & Cosmi ducis Florentini copijs, rerum omnium inopia coacti, quum auxilij nihil appareret, Aprilis die vigesima prima Cæsari sese dedunt, & præsidio militum coercentur. Cæsaris exercitui præerat Marchio Marignanus, vir belli scientia præclarus. Ante annum tertium, quando Galliæ regis auxilio profligatis Hispanis, * arcem demoliti fuerãt missis legatis, quàm potuerunt amplissimis verbis regi gratias egerant Senenses, & in posterum ei suas fortunas omnes commendarant.

Pag. 785.

Marcell. II pontifex moritur.

Qui nuper fuit creatus papa Marcellus II. die vigesimo secundo sui pontificatus, ea nocte, quæ calendas Maij præcedit, vitam morte commutauit. Paulò ante venerant ad vrbem, officij & salutandi causa, sicut fieri consueuit, Ferrariæ dux Hercules, & Vrbini dux Guido Vbaldus. Nam hi præuerterant alijs, qui venturi erant alioquin.

Paulus IIII. pontifex eligitur.

Cardinales in conclaue collecti, Maij die xxiij Cardinalem Theatinum proclamant pontificem. Is erat Ioannes Petrus Neapolitanus, collegij Decanus. ex illustri Caraffica familia natus, vir ætate grauis & insigniter doctus. Mutato nomine Paulum quartum sese vocabat. Paulus tertius eum allegerat in numerum cardinalium.

Iesuitarũ secta.

Est autem ille ipse, qui nouam quandam sectam instituit eorum qui Iesuitæ vocantur, & non in Italia modò, verumetiam in Germaniæ locis aliquot nidificarunt. Non multò pòst, propinquum suum, fratris filium, cardinalem creat. Is erat homo militaris ac belli dux, Gallorum castra ferè secutus. De cardinali Polo, Bri-

Io. Britanno, superiori libro * diximus: quomodo profectus ad Cæsarem Galliæque regem, de pace vehementer eos vrgeret ac solicitaret. Agebat autem rem tum verbo tum scripto: & inter alia, quæ persuadendi causa in medium adferebat, Dum vos, ait, ciuile bellum exercetis, Turca suos fines permultum extendit, & terra marique duobus captis propugnaculis, Belgrado, * Rhodoq;, * viam sibi patefecit ad vsque Budam, & Danubij possessionem obtinet: quod nisi Deus aduersarium ei suscitasset, Persarum regem, credibile est illum potuisse iampridem quicquid est Christiani nominis prouinciarum, in suam potestatem redigere. Per hanc ipsam occasionem ita creuerunt quoque mali Christiani diuersis locis, tanta cum deprauatione & corruptela totius disciplinæ tàm ecclesiasticæ quàm ciuilis, vt potentia vestra iam non sit magna satis ad cohercendum illos: hoc enim satis demonstrant & tot rebelliones quæ passim excitantur, & neglecta religionis officia, & hæreses atque schismata, quæ nascuntur interim & augescunt. Alio deinde loco, considerandum est, inquit, vos esse Christianæ religionis principes: ac licet Sathanæ, malorum omnium authori, qui totus in eo fuit, vt cribraret ecclesiam veluti triticum, Deus permisit excitare bellum inter vos, qui duo estis ecclesiæ membra præcipua & maximè nobilia, tamen passus non est nequitiam illius progredi longius, quàm ad res prophanas atque ciuiles. Etenim in religione vos conseruauit integros, idemque sentientes, & coagmentatos cum ecclesiæ corpore: nam alioqui vix vlla ratione posset inter vos concordia sarciri; cumque tam multi alij principes ab ecclesia defecerint, tantaque varia sit molitus hostis ille generis humani, vos tamen benignissimè Deus respexit, & diaboli conatus fecit irritos, qua quidem re, veluti certissimo quodam symbolo suæ bonitatis erga vos & clementiæ, demonstrat se velle tandem vti vestra opera, cumque suo in terris vicario simul ambos coniungere, quò nimirum illa tam perniciosa dissidia tollantur, & tam in ordine ciuili quàm sacro pax omnibus recuperetur. Multa id genus alia Polus adducebat comminatus etiam grauiter iram & vindictam Dei, nisi desistant & afflictissimam populi fortunam subleuent. Ac licet nihil tum proficeret, tamen quum in Anglia res procederet, pergit: eoque res deducta demum fuit, vt ad actionem pacis tum Cæsar tum Galliæ rex legatos mittere non recusarent. Cæterum, Angliæ regina, quæ sese mediam in ista causa gerebat, inter Caletum, Ardeam & Grauelinum, Anglicæ, Gallicæ, Burgundicæ ditionis oppida, velut in triangulo posita, locum idoneum & siccum in media planicie deligi iubet, & excauatis circumfossis, quatuor ibi domicilia construit, temporanea quidem, sed expolita tamen & accommodata. Hunc igitur ad locum, Maij die vigesimo tertio, legati hoc anno conueniunt, à Cæsare quidem inter alios Atreba-

1555

Pag. 818.

Poli cardinalis studiũ pacis faciendæ inter Cæs. & Gallum.

Pag. 69. 79.

Pacificationis locus regina Angliæ delectus.

1555 tensis episcopus: à Galliæ autem rege Lotharingiæ Cardinalis & Connestablius. Ab Anglia pacificatores aderant Polus, Comes Arondellus, Pagetus. Rumor hic longè latéque disseminatus, varias expectationes hominum & iudicia suscitabat, apud eos præsertim, quibus erant non ignotæ controuersiæ. Nam in litem veniebant Mediolani principatus Burgundia, Sabaudia, Pedemontium, Corsica, Nauarra, Lotharingia, Luceburgicus ager, Tullum, Virodunum, Metia, ciuitates. Re diu multumque disceptata, quum inter alia tandem intercessores Angli quasdam ex ijs controuersijs ad notionem consilij referendas esse dicerent, nulla re perfecta discessum fuit.

Ferd. & ordinũ Imperij ad Cæs. litera.

Ferdinandus rex & ordines Imperij, quarto Idus Iunij datis Augusta literis ad Cæsarem, orauerant vt in actione pacis, eorum quæ Galliæ rex ademisset Imperio, rationem haberet.

Cæs. ad Imperij ordines respons.

Cùm igitur nihil actum esset, Cæsar decimo quinto pòst die rescribens ad ordines, pergratum, inquit, est officium mihi, vos ad hunc modum affici calamitatibus eorum, quos meus & Imperij publicus hostis afflixit: eorum certè causa magnopere mihi cordi fuit, vt pristino loco restituerentur: & antequam epistola mihi vestra redderetur, legatis meis & consiliarijs præcipuis ad pacificandum missis iniunxeram, vt hoc ipsum inter alia diligentissimè tractarent, nec in eo quicquam remitterent. Et quanquam omnibus à me concordiæ rationibus patefactis, fore putaram, vt ille, publicæ tranquillitatis causa non ageret præfractè, tamen hoc in tempore nullo cum fructu discessum est. Veruntamen vt orbi Christiano consulatur, non recuso pacem, si quæ tolerabiles rationes adhuc proponentur. & cùm res ita feret, totus incumbam, vt illa Imperio reddantur, & in posterum meliori sint conditione.

Alba dux in Insubriam missus.

Ferd. Gonzaga suo munere se abdicat.

Cæsar Albæ ducem paulò antè miserat in Insubriam, vt ibi bellum administraret, quũ Ferdinandus Gonzaga munere illo se abdicasset, & è Belgio domum reuersus viueret priuatus. Multis iam mensibus fama fuerat, & constantissima quidem, hoc verò tempore cumprimis, Angliæ reginam esse grauidám, & partui vicinam: sed vana fuit expectatio.

Pag. 835.

Bratfordus in Anglia exust°.

Recruduerunt tunc etiam incendia per Angliam, & is, de quo sub xxv libri finem * diximus, Bratfordus, ante menses aliquot condemnatus, inque carcerem reductus, tum demum inter alios fuit exustus.

Ioannes Frider. electoris filius vxorem ducit.

Ad exitum Maij mensis, Ioannes Fridericus Ioannis Friderici filius natu maximus, in matrimonium ducit Lantgrauij filiam, Agneten. quæ ducis Mauricij fuerat vxor. Conuenerunt eò multi principes, qui per hanc etiam occasionem Numburgi rursus de suis rebus consultabant.

Cæsaris mater moritur.

Ad hoc ferè tempus è vita migrauit mater Cæsaris Ioanna: funus ei rex Ferdinandus Augustæ faciebat.

Tumultus Geneuæ excitatus.

Geneuæ tum fuit excitatus tumultus quidam nocturnus, à quibusdam ordinis Senatorij, qui rei summam ad se traducere cogitabant, suamque factionem. Imprimis autem Caluinum oderant:

rant: & illos, qui propter persecutiones è Gallijs eò migrauerant, conabantur eijcere: quumque noctu concursaretur, diuersis locis, veluti signo dato, clamabant Gallos in armis, & vrbem esse proditam: sed cùm illi domo sese continerent, sopita res demum fuit, & postea quidam sunt affecti supplicio: nonnulli fuga salutem petebant. Causa, quamobrem Gallos eijci vellent conuenas & hospites, hæc erat inter alias, quòd ex ijs multi nuper fuerant in ordinem ciuium allecti: qua quidem re suas illi vires minui videbant, alterius patris adaucto numero. Turcica classis, vt superioribus * aliquot annis, ita nunc etiam per mare Tyrrhenum adnauigans imminebat Hetruriæ. Priusquàm ergò longius procederet, & Gallorum sese copijs adiungeret, Cæsariani præfectus exercitus March. Marignanus portum Herc. quem Galli tenebant, inuadit, & virtute militum arcem occupat, interfectis præsidiarijs. Fuit hoc ad Idus Iunij. Turcæ postea Plumbinum oppidum obsident: & cùm accepta clade non succederet, Iulam Florentini ducis Insulam tentant, sed frustrà quoque. Leges quædam politicæ tum editæ fuerunt Meti. qua quidem in vrbe Galliæ rex & præsidium & gubernatorem habebat, & iustitiæ, quem vocant, præsidem. Inter alia perscriptum fuit, si quis frater, aut soror, aut auunculus, aut tutor vel curator leno sit alicuius virginis vel mulieris, vt annulo ferreo collum habeat insertum, & quum palàm ita prostiterit omnium expositus iniurijs atque probris, cædatur virgis & in exilium eijciatur. Si verò pater aut mater idem fecerint, capitis afficiantur supplicio. Nonnulli mirabantur ista perscribi, quod non tam prohiberi, quàm iudicari viderentur, nō sic vsitata, nec vbique vulgata vitia. sed quanta sit nostri temporis corruptela, facilè potest inde colligi. De controuersia illa, quæ plurimis nunc annis est inter Lantgrauium & comitem Nassouium Gulielmum, super ditione Chattorum, non semel antea * dictum est. Vt igitur finis imponeretur aliquando, néue grauius aliquod malum inde nasceretur. Principes aliquot intercedunt, & tanquam arbitri honorarij ad Calend. Iulias Vuormaciæ diem constituunt. Hi erant Palatinus elector, Christophorus dux Vuirtembergicus, Gulielmus dux Cliuensis. à Lantgrauio fuit missus natu maximus filius, Gulielmus. Propositæ ibi conditiones, & aliquandiu disceptatæ, tandem ampliori deliberationi permittuntur, ad eamque rem certum tempus constituitur. Interea Galli quò commeatum haberent expeditum, multa per agrum Monferratensem castella diruunt, ne si hostis illa teneret, Casale redigeretur in angustias. Est ijs locis Vlpianum oppidum, maximi momenti: tenebant illud Hispani: cumque recenti Albani ducis aduentu magnæ essent collectæ copiæ, illata fuit annona. Tunc etiam in Marieburgum, anno superiori * captum in Belgio, & ereptum Cæsari, Galli alimoniam important. Galliæ rex à suis

[Right margin notes:]

1555

Pag. 795. 89.

Herculis portus à Cæsarianis occupatur.

Plumbinū oppidū à Turcis obsessum.

Leges Metenses in virginū aut mulierum lenones.

Controuersia super ditione Chattorum.

Pag. 642. 784. 266.

Gall. per agrum Monferratens. castella diruit.

Vlpianum oppidum.

Pag. 826.

1555 suis familiaribus incitatus, edictum scribi iusserat, quo suis præfectis omnibus mandabat, vt quos ecclesiastici iudices ac inquisitores fidei damnassent, pro delicti magnitudine statim absque mora, nec vllius appellationis habita ratione, punirent. Hoc edictum Lotharingiæ cardinalis Parisino senatui proponit, vt pro veteri consuetudine, comprobatum ab illis & diuulgatum, publicis actis insereretur. Illi verò, rei nouitate commoti, quòd prouocationis auxilium tolleretur, deliberandi spacium petunt, ac missis deinde legatis rei, quid ipsorum sententiæ sit, exponunt, vt suo loco * dicetur.

Regis Galliæ edicta contra damnatos ab inquisitoribus fidei.

Pag. 846.

Est oppidum in Rhetis, proximè Italiam, Lucarna, quod ad communem Heluetiorum ciuitatem pertinet. Eius oppidi ciues, euangelij doctrinam sibiper mitti postulabant ab Heluetijs: hi verò, quia diuersam sectantur religionem, sententijs variabant, quum alij concedendum eis quod peterent, alij minimè oportere permitti iudicarent. Et quidem videbatur intestinum aliquod malum ex eo nasciturum: sed ea sententia demum vicit, qua decretũ fuit, vt in maiorum religione permanerent, & vt ijs qui nollent, liberum esset aliò commigrare. Sic inuenti sunt quamplurimi, qui sedibus relictis, Tigurum sese conferebant: quæ quidem ciuitas & hospitio illos & liberalitate iuuit.

Lucernenses postulant ab Helvetijs euangelij doctrinã sibi permitti.

His ferè diebus, Roma domum reuertuntur qui fuerant ad pontificem missi publico nomine legati Anglici, sicut ad exitum libri prioris * dictum est. Pontifex reliqua quidem satis probabat, quod ad sanitatem redissent & veniam exposcerent: quòd autem ecclesiæ bona non * restituerentur, minimè ferendum esse dicebat. Inter legatos erat episcopus Eliensis.

Legati Anglici Roma reuertuntur.

Pag. 830.

Pag. 858.

Daniæ rex classem id temporis habebat. quæ nauigans ad Septentriones varios hominum sermones excitabat. Nam alij Cæsaris consilio fieri dicebant, qui regis filium aut fratrem in Scotiæ possessionem mittere cogitaret: alij ad Galliæ regis vsum destinatam, alij comparatam in hoc esse dicebant, vt si fortè Cæsar aut filius Philippus, quorum iam esset ingens potentia propter accessionem Angliæ, longius euagerentur, cohiberi possent, idque maritimæ ciuitates etiam sumptus in eam classem subministrare putabantur. Post multam & diuturnam expectationem, euanuit omnis hic rumor, & in piratas aiebat hunc fuisse factum apparatum.

Regis Daniæ classis.

Turbulentus tum erat status Romæ. Pontifex enim de magnatibus aliquot concepta suspitione præsidia sibi comparabat, & militum stationibus huc illuc in vrbe dispositis, cardinalem Sanflorianum Sfortiadem, & Camillum Columnam in carcerem duci iubet. Et quoniam hi partium erant Cæsaris, plærique maius aliquid eum moliri cogitabant; eaque fuit aucta suspitio, quũ ingentem pecuniæ vim, à duce Florentino Cæsaris beneficiario repeteret, quam & Alexandro Medicæo Clemens VII. & nuper Iulius III. ei mutuo dedisset, oppugnanti Senas. Captiui tandem, interpo-

Sanflorianus & Camillus cardinales in carcerẽ ducti à Pontif.

terpositâ cautione per fideiussionem, dimittuntur. Ventitabat tum ex Hispanijs in Belgium classis, omnis generis mercibus onusta: cumque venisset in oram Normanniæ, Galli, qui multò antè præsciuerant, magnis viribus eam inuadunt. horribilis autem fuit conflictus, depressis & incensis vtrinque nauibus & quamplurimis desideratis, quorum alij ferro, alij incendio, multi fluctibus absorpti perierunt. Galli naues aliquot expugnatas, in portum Depensem, vnde profecti fuerant, abducunt. Fuit hoc Augusto mense, quum sub finem eius mensis, Philippus Austriacus ex Anglia deuectus in Belgium, ad Cæsarem parentem veniret Bruxellam, magno cum procerum Anglorum comitatu. Proximis aliquot annis, Cardinalis Augustanus, Truccesius, Dillingæ, oppido ad Danubium posito, instituerat Academiam, voluntate ac permissu Iulij tertij papæ, qui diploma publicum & peramplas immunitates atq; priuilegia fuerat in hoc largitus, vt scriptum typis excusum demonstrat. Huc igitur commigrabat inter alios ille, quo Cæsar multis annis fuerat vsus pœnitentiario, sicut vocant, Petrus Asotus, Hispanus, Dominicanus. Is libellum illum, qui doctrinæ Christianæ summam continet, quem dux Vuirtembergicus Christophorus concilij Tridentini patribus per legatos obtulit, vt suprà dictum est, hoc anno cœpit oppugnare contrario scripto, quod etiam Christophoro duci dedicare non verebatur. Ioannes Brentius autem hoc circiter tempore copiosè respondet, eiusque sophismata refutat. Hunc Brentij libellum Vergerius deinde vertit Italicè, quo suæ nationis homines intelligerent, quid in controuersiam veniat, & vtri scripturam purius incorruptiusque tractent. Sub idus Septembris, Vuirtembergici ducis patruus, Georgius Mompelicardi Comes, in matrimonium ducit Lantgrauij filiam Barbaram. Post Albani principis aduentum in Insubriam, Galliæ quoque rex noua mittit eò præsidia, multosque bello præstantes Duces, qui sese Brissaco iungebant periculorũ & fortunæ socios. Est oppidum ibi de quo suprà * diximus Vlpianum, quod Hispanorum præsidio munitum, rebus Gallorum vehementer incommodabat, quum ex eo subinde fierent excursiones vsque Taurinum, & eò longinquius. Vt igitur obstaculum istud, vnicum ferè, tollerent, & commeatum expedirent, sub Augusti finem Galli totis viribus illud circumsident & oppugnant, multis & illatis & acceptis incommodis: tandem ad xxij Septembris diem deditione capiunt, & tam oppidi quàm arcis mœnia demoliuntur, inque vici formam omnia redigunt. Aliquot deinde post dies Moncalnum etiam oppidum & arcem inter Astam & Casale, per deditionem occupant. Dissidium illud, quod totos nunc annos triginta fuit inter homines doctos de cœna Domini, deque præsentia corporis Christi, rursus incruduit ad hoc tempus, & à Bremẽsibus ac Hamburgensibus eccle-

1555

Classis Hispanica a Gallis intercepta.

Philippus Caroli filius ex Anglia Bruxellã venit.

Academia Dillingæ instituta.

Pag.739.
Petri Asoti libellus cõtra confessionẽ ducis Vuirtembergici.
Huic Brentius respondet.

Georgius comes Mõpelicardi ducit filiã Lantgr.

Pag.843.
Vlpianũ oppidũ à Gallis captum & demolitum.

Moncalnũ oppidũ à Gal. captũ.
Controuersia de cœna Domini à Bremensibus renouatur.

1555 ecclesiæ ministris libelli prodierunt, nominatim aduersus Caluinum, & Ioannem Lascium. Caluinus deinde respondet acriter, causamque defendit, idem facit Bullingerus, & Lascus etiam. Nam edito libello ad Poloniæ regem, causæ cognitionem nullam fieri per colloquia seu collationem sententiarum, sed præiudicio solum damnari dogma queritur & deplorat, more nimirum, vt ait, pontificiorum, qui & ipsi non argumentis atque scriptura, sed vi tantùm agant & imperio. Sub exitum Septembris, Augusto Saxoniæ duci, natus est alter filius, Magnus, pro eo fideiubent ad sacrum fontem inter alios, Henricus Brunsuicensis, & Ioannes Fridericus Lantgrauij gener. De Cantuariensi archiepiscopo & Londiensi Ridlæo & Hugone Latimero dictum est suprà, * quemadmodum Oxoniam abducti, cumque theologis ibi congressi, damnati fuerint ab eis. Ad hoc igitur vsque tempus in carcere detenti, nunc demum Octobri mense fuerunt exusti Ridlæus & Latimerus valde senex. Productus quidem est etiam Cantuariensis, & vnà cum ijs in loco supplicij palàm implorauit Dei misericordiam, sed reductus in carcerem fuit. Hoc ipso mense Romam profecti sunt Lotharingius & Tornonius, cardinales. Tunc etiam senatus Parisinus, Parlamentum vocant, regi respondens, ad illud de quo cardinalis Lotharingiæ cum ipsis egerat, vt antè meminimus. Per illud tuum edictum, ait, quod ante quartum annum prodijt, potentissime rex, tibi tuisque iudicibus integram seruasti cognitionem & animaduersionem hæresis Lutheranæ: nec fuit in eo quicquam exceptum, nisi cùm aut declarationem aliquam hæresis requireret, aut pronunciandum esset de ijs qui sunt initiati sacris: hoc verò tuum edictum, de quo nunc agitur, planè contrarium statuit. Nam tuæ ditionis populum ecclesiastico iudicio subijcit & inquisitoribus, eaque ratione dignitatem, qua præstas omnibus, imminuit, & populo iustam præbet doloris causam, quum abs te planè destituti, potestati subijciantur alienæ. sed multò plus erit incommodi, cùm ipsorum omnes fortunæ, vita, salus & honos in illorum erit arbitrio, prouocationis adempto subsidio. Nam sanè perfugium est & asylum innocentiæ, prouocatio: tu verò tutor es atque defensor tum appellationis tum innocentiũ, imò præter te nemo quicquã iuris habet in populum. Quòd si iam inquisitoribus & officiarijs Episcoporum ius detur atque potestas iudicandi, prouocatione sublata, certè, fenestram hoc sit aperire & patefacere viam; vt etiam innocentes damnentur, & corporis atque bonorum iacturam faciant. Nam illi tanta potestate prædit, regia nimirum, obliuiscentur officij, neque modum seruabunt, quando sibi nullum nõ ordinem esse subiectum, inque sua manu versari videbunt non plebeios modò, sed principes etiam viros. Hanc autem rationem velut mediam, adhibere possis: nimirum, vt tui iudices de causa cognoscant, & pronuncient:

Augusto electori nascitur filius.

Pag. 818. *Ridlæus & Latimerus in Anglia exusti.*

Parisini senatus responsum ad edictũ regis de Lutheranis. *Pag. 844.*

Prouocatio innocentiæ asylũ.

conueniant: & si quod obscurius dogma, definiatur, ab ecclesiasticis. 1555
Initiati quoque sacris iudicentur à suis. Ad appellationes quod attinet, impetretur à pontifice rescriptum, quo tuis iudicibus hoc permittatur: cumque in eum casum res deuenerit, vt de ijs qui prouocarunt, iudicandum sit, adhibeantur ex ordine sacro delecti quidam tui consiliarij, vel si desint, alij viri spectati & idonei. In inquisitione hoc seruetur, vt pontificius Inquisitor sibi subdeleget atque submittat in prouincijs homines integræ famæ, & viros bonos, vtque sumptum omnem faciat episcopus, non autem rei, sic tamen, vt causa definita, sumptus repetatur à quibus oportet. Ista videlicet eò pertinent, vt intra certos fines atque limites astringantur id genus lites. Cæterùm, quoniam apparet hæreticorum supplicijs, etsi necessaria sunt, adhuc quidem hoc fuisse perfectum magis, vt facinus esset detestabile, quàm vt illi emendarentur: deinde quia multò præstat occurrere venienti morbo, quàm spacium illi dare dum augescat, & pòst adhibere medicinam, licebit mitissime rex, vt in eo priscæ & veteris ecclesiæ morem atque vestigia sequaris: nam ea neq; ferro nec igni stabilita fuit, sed his ipsis restitit semper antistitum diligentia, dum & frequenter illi verbum Dei docerent, & honestis vitæ prælucerent exemplis. Quum igitur hac ratione sit olim confirmata, nunc etiam eadem retineri posset & conseruari si tu modò velis illud exequi, quod in tua solius manu positū est. Hoc nimirum, vt Antistites, pastores ouium, suas ipsi coràm ecclesias gubernent: idem faciant inferiores quoque ministri: piè viuant & verbum Dei doceant, aut per homines idoneos doceri faciant: deinde vt in posterum ij præficiantur, qui possint docere populum ipsi, neque vicarios in locum substituant. Hæc est radix, quam excolere oportet, huic est inædificandum fundamento: sic enim sperare liceat futurum, vt hæreses paulatim euanescant: sin autem hæc via negligitur, metus est, ne magis atque magis augescant, quæcunque demum edicta fiant vel adhibeantur remedia. Fuit hoc ad XVI Octobris diem, quum ista per legatos atque literas regi nunciarent. Tunc etiam principes pacificatores, propter litem deditione Chattorum, denuò sicut constitutum erat, conueniunt: primùm Bacheraci, deinde propter Palatini principis valetudinem Vuormaciæ. Transacta quidem res fuit, & definita certa pecuniæ summa, quam Nassouio dependeret Lantgrauius, inque possessione maneret: cùm autem Nassouius, nisi pecunia certo tempore persolueretur, irritam esse transactionem hanc, & integram sibi vellet suam actionem permanere. Lantgrauius autem qui filium eò miserat, vt antea, conditionem hanc reijceret, infecta re discedit. Hoc ipso mense Cæsar totius Belgij proceres omnium ordinum euocat Bruxellam, deque sua valetudine loquutus inter alias profecturum se demonstrat in Hispaniam, & administrationem de-

Principū quorūdā cōuentus propter controuersiam super ditione Chattorum. De hac etiā vide pag. 843.

Carolus Cas. filio suo administrationem confert.

1555 nem deponit, filioque Philippo ius atque potestatem omnem confert, & illos ad officium hortatur. Ea fama per omnem Europam longè latéque disseminata fuit, & erat parata classis, ac profectioni constitutus dies ad Idus Nouembris, paulatim verò deferbuit is rumor, & quia suberat hyems, in æstatem aiebant reiectam esse nauigationem. Nunc ad Imperij comitia * veniendum est. Quibus de rebus oporteret agi, rex Ferdinandus v die Februarij proposuerat, vt sub finem libri superioris dictum est: quum verò tardius plerique venirent, non ante nonas Martij factum fuit initium. Tunc tandem principum electorum legati, qua de re primùm esset agendum, deliberant: ac licet nonnulli reclamarent, tamen vt de religione cumprimis tractetur, omnes tandem consenserunt. Idem etiam in reliquorum principum atque ciuitatum senatu visum fuit. Post multam disceptationem placuit religioni dandam esse pacem: sed hoc potissimum in controuersiam veniebat, quod confessionis Augustanæ socij volebant omnibus indifferenter licere doctrinam ipsorum sequi, & pacis beneficium illis esse communicandum. Aduersarij verò magna contentione resistebant, & neque ciuitatibus, quæ decretum Augustanum ante septimum annum de religione factum recepissent, nec ordini toti ecclesiastico dicebant hoc esse permittendum. Et si quis episcopus aut abbas religionem mutaret, loco remoueri volebant, & alium substitui. Disceptatum ergò fuit acriter, & illi quidem sui propositi causam hanc adferebant, quòd promissiones Dei, tam veteris quàm noui testamenti, quæ salutem nostram continent, ad omneis homines in vniuersum pertinere dicerent: itaque non ipsis licere certis finibus illas includere, vel in angustias redigere, ne simul & alios & seipsos à regno cœlorum excludant: nullum esse Iudæum aut Turcam paulò magis affectum, qui non velit omnes ab se posse in suam religionem pertrahi: quantò magis igitur oportere nos idem facere, quibus hoc à Deo sit grauissimis verbis mandatum? Libertatem igitur omnibus hac in parte concedi oportere: se quidem è sacris literis & decretis patrum atque conciliorum posse docere, quemadmodum hi qui veteris & catholicæ religionis titulum sibi sumant, non absque magna Dei contumelia religionem tractent, & bonis ecclesiarum abutantur: veruntamen pacis causa constituendæ permittere, vt & suas leges, ritus atque ceremonias illi retineant, & bonis omnibus, possessionibus, vectigalibus, iure, priuilegijs, vtantur fruantur, quoad religionis componatur dissidium: non ergò sese posse probare, quòd episcopis eam conditionem præscribant: sic enim futurum, vt suæ religionis approbatores atque socios oppugnare teneantur, & magna cum infamia totam suam causam ipsi damnent. Nam hoc, inquiunt, esset fateri, doctrinam ac religionem nostram, non esse dignam sacris bonis, & hucusque perperam ea bona fuisse nostris

Proficiscitur, pa. 872.

Horum comitiorum initiū habes pag. 831.

Religioni vtrū pax concedenda sit nec ne.

1555

stris ecclesijs ministerijsque applicata: fateremur quoque doctrinam ipsorum impiam ac ministerium niti verbo diuino, simul bona sacra esse huic ipsorum impuræ vitæ, legibus atque ceremonijs consecrata. Quantam verò pareret ea res offensionem, si causam eorum & facultates tueremur, qui nullum ecclesiæ præstant vtile vel necessarium officium. Illos autem proderemus, qui propter eandem religionem nobis esse commendatissimi debebant? Aduersarij hoc inter alia dicebant, si quidem ecclesiasticis religionem mutare concedatur, futurum, vt episcopatus & id genus alia collegia prophanentur, & ab ecclesijs auulsa paulatim in manus principum deueniant, ijsque fiant hæreditaria. Sed illi, nunquam hoc sui fuisse consilij: verùm eò spectare dicunt, vt ad priscam institutionem reuocata, veris vsibus accommodentur, & in perpetuum ea bona sint ijs ecclesijs annexa: quoque dubitationi nullus relinquatur locus, idoneè cauere promittunt, fore, vt quibus in episcopatibus & collegijs religio mutabitur, ex bonis illorum nihil alienetur, vtq; pòst episcopi vel antistitis mortem aut resignationem, libera permittatur collegijs tum electio tum administratio. Cùm autem post variam actionem inter eos conuenire non posset, Ferdinando regi suas rationes vtrobique scripto comprehensas exhibent, & vt ipse viam aliquam ostendat, petunt: fuit hoc post Idus Iunii. Nam lenitè admodum agebatur, eiusque rei causam esse nonnulli putabant, quòd pacificationis inter Cæsarem Galliæque regem euentus expectabatur: quòd is in vtranque partem non paruum allaturus esse momentum putaretur. Pontificij verò scriptum quoddam velut extraordinarium conflabant, vehemens & acerbum, vt suam causam magis commendarent. Et principio confessionis Augustanæ socij quinque conditiones, inquiunt, in medium proposuerunt. Primùm, vt doctrinam illam catholici probent, quæ multis antè sæculis, & hoc etiam nostro tempore, statim ab initio, quum emanasset, ab ordinario magistratu condemnata semper fuit: deinde, vt ab ipsis perpetrata sacrilegia totos nunc annos triginta, rata sint & approbentur, neque vel iure, vel alijs pijs & à natura concessis rationibus liceat ecclesijs ea bona recuperare: sed & pacem fieri secum volunt, quum tamen omni communione sit illorum interdictum. Adhæc vt ipsis in Archiepiscoporum & cæterorum antistitum collegijs atque templis instituere ministros impios, annunciare doctrinam nefariam & condemnatam, abolere verum ecclesiæ ministerium & ceremonias, ijsque substituere nouas ac impias, & falsos illos concionatores è sacris bonis alere liceat, planè contra veteres ecclesiarum leges atque morem. Præterea vt omnibus tam sacri quàm ciuilis ordinis, qui catholicam religionem adhuc sequuntur, liberum sit à sua vera religione deficere, & ad ipsorum castra transire. Postremò, quum ex principibus vel

Pontificiorũ scriptum ad postulata sociorũ Augustanæ confessionis.

1555 episcopis ad ipsorum partes aliqui deficiunt, vt hoc non ad personam illam solummodò, sed ad populum etiam illius imperio subiectum, & ad bona, totamq; administrationem, & iurisdictionem quoque sacram pertineat. Iam licet ista cum iure diuino pugnent & humano, quanquam & Cæsaris & regis & antistitum omnium iureiurando contraria sunt, ita quidem, vt catholici non commodè possint ea recipere, nisi fidem & promissum violare velint, tamen quoniam illi suo proposito pertinaciter inhærent, & vim quoque minantur, catholici tandem acquieuerunt, quantum quidem per transactionem Passauiensem facere debent, idque in senatu Imperij satis explicarunt, demonstrantes non se posse libertatẽ illam mutandæ religionis promiscuè omnibus concedere. Nam alioqui futurum vt Imperium dissipetur, & honoris illud fastigium à Germanis auferatur. Nam archiepiscoporum & aliorum antistitum est officium, vt damnatam vllam religionem, non modò non permittant, sed vt episcopos etiã & id genus alios, imò idiotas ad defectionem inclinantes, placidè commoueant & deterreant, aut immorantes errori, catholicæ deferant & Romanæ ecclesiæ. Nam hic mos inde ab Apostolorum ætate seruatus est, vt multis conciliorum testimonijs, maximè verò Chalcedonensis doceri potest. Nec est quòd aliquis existimet, eos qui deficiunt, suæ conscientiæ relinquendos esse. nam in ijs quæ pertinent ad fidem, non sua cuique debet libera permitti conscientia: sed cùm quis à communi ecclesiæ consensu discedit, plecti debet & coherceri. quòd nisi pareat, excommunicandus est, exemplo quatuor conciliorum, quæ præcipua numerantur, quæ Arrium, Macedonium, Nestorium, Eutychen condemnarunt: & Chalcedonense quidem etiam Eutychis defensorem Discoridem episcopatu remouit. Quod enim dicitur, suum cuique sensum ac iudicium esse liberè permittendum: neq; Christum vel apostolos vnquam adegisse quempiam vti crederet, imò, quum à Christo multi discederent, inuitum neminem fuisse retentum, istud certè nullo fundamento nititur: & ab Augustino copiosè refutatur epistola ducentesima quarta. Quòd si liberum sit episcopis, religione catholica deserta, deficere ad alteram, minimè relinquent episcopatum, quoniam in pacata conscientia non se posse facere dicturi sunt, sed confessionis Augustanæ socios implorabunt, vt in tuendo statu, populoq; in ipsorum religione conseruando sibi ferant opem. Hoc si fiat, non dubium est, quin isti patrocinium eorum suscipiant, idque se facere dicant ex officio, quò nimirum illis & administratio salua sit & bonorum quoque possessio. Quòd verò teneri se dicunt isti, socios religionis admittere, neque regno cœlorum quenquam excludere: non ipsos excusat. Nam vnica solùm est fides, quam omnes Christiani nominis profiteri debent atque seruare. Hanc fidem & Cæsares & reges olim,

Archiepiscoporum officium.

olim, & omnes Imperij principes atque præfecti, simul & populus iureiurando comprobabant. 1553 Hæc nimirum catholica fides est illa ipsa, quam inde ab initio ad hoc vsque tempus Germani sumus secuti, ijs exceptis qui defecerunt ab ea. Nihil igitur innouandum est, verùm ad hanc fidem omnia referri debent, & subigendus est animus, vt ecclesiæ catholicæ pareat. qui secus facit, & peculiarem aliquam religionem sibi sumit, is nisi monitis obtemperet, ab antistite sacrorum excommunicari debet, & ab omni functione remoueri. eius quoque bona per magistratum ciuilem publicanda sunt, nec intra fines Imperij tolerandus est. Nam libertatem illam seu licentiam religionis, vt dissipationem aliquam fidei semper patres reiecerunt, eamque legem sanxerunt, vt quæ semel definita sunt à concilijs in ratione fidei, non disputentur amplius nec in dubium vocentur, sic vt in contrarium aliquid statuere vel proponere nullis liceat. Etenim historiæ docent, quum omnis generis sectas Valentinianus Cæsar admitteret, quantum turbarum sit natum ex eo. Deinde si hoc recipiatur vt qui diuersum à fide catholica sentit, per conscientiam suam debeat excusatus esse: tum & Anabaptistæ & Zuingliani & Schuenckfeldici & id genus alij sunt etiam excusandi & in hac pace comprehendendi. Dicunt illi promissiones Dei, quibus vitam æternam nobis promittit, ad omneis in vniuersum pertinere, nec ab ipsis restringi oportere: quasi verò promissiones illæ solùm ad eos pertineant, qui sunt ipsorum professionis. Atqui longè secus res habet. cùm enim ab ecclesiæ communione discesserint, de regno cœlorũ exclusi sunt, vel ipsorummet iudicio: cumq; nulla sit salus extra ecclesiam, quomodo regnum cœlorum ad eos pertineat, qui ecclesiæ sacramenta reijciunt, & sacerdotum, quibus ligandi soluendique potestatem Christus tribuit, ordinationem contemnunt? Quòd si nulli sacerdotes consecrantur apud eos, quomodo peccatorum remissionem consequuntur? nisi verò peccata remittantur, quomodo regni cœlestis fient participes? Non igitur ad ipsos tantum illæ promissiones pertinent: imò censendi sunt potius inter eorum numerum, quos incognitos sibi Christus esse dicit. Iactant ab se posse doceri, quemadmodum catholici multis modis & religione & sacris bonis abutantur: Videamus autem quid in eo sit culpandum. Iuxta sacram scripturam, & leges conciliorum atque patrum, bona sacra distribui debent in episcopos & ecclesiarum ministros, in pauperes, in fabricam, & si res ita ferat, in liberationem eorum qui detinentur à Barbaris captiui. nimirum annis ab hinc mille trecentis hic mos durauit, vt in pios ministros & vsus accommodarentur ea bona: cuiusmodi sunt, peragere Missam, annunciare verbum Dei, sarcire & ædificare templa, nutrire homines egenos, item monachos atque monachas. Illi verò quid agunt? Episcopis aliquot profligatis alios instituunt, veluti pro-

1555 phanos & ciuiles præfectos, quibus annuam portionem decidunt quàm possunt minimam: huic attribuunt alios ministros, qui miseram multitudinem in errorem abducunt, dum & sanam doctrinam contemnunt, & eucharistiæ sacramentum, integrum, & quidem non consecratum panem populo porrigunt, creaturam videlicet loco creatoris, & sub specie veri cultus idolatriam exercent. Bona sacra nō se deinceps alijs rebus quàm ad scholarum vsum applicare, nec ad se quicquam ex ijs velle transferre dicunt: esto sanè ita: sed per hunc vsum religio catholica prophanaretur & opprimeretur omninò, multoque sit hic vsus deterior futurus, quam si rebus prophanis ea bona designarentur. His igitur de causis, conditionem illam, sicut est perscripta, catholicis non est integrum approbare.

Scriptum hoc priuatim & extra ordinem, vt dixi, compositum fuit. Certiores de eo facti confessionis Augustanæ socij, contrà scribunt, & primo, quæ sit vera doctrina demonstrant, ea nimirum, quæ Prophetarum continetur & Apostolorum scriptis: deinde quàm cum ea pugnet doctrina pontificiorum, ostendunt, qui cœnam Domini tot modis prophanauerint, qui tam fœdos inuexerint errores de purgatorio, de mortuorum inuocatione, qui peccatorum remissionem tollant & abnegent, dum de gratia Dei perpetuò dubitandum esse dicunt: qui matrimonium afficiant summa contumelia, sancitum à Deo, qui nefarijs, & horrendis flagitijs contaminati sint in hoc suo cœlibatu nimirum illis ipsis quæ Paulus commemorat. Ex his liquidò videri, quinam à vera religione defecerint: quod cùm ita sit, ecclesiasticos, qui puram doctrinam vel nunc sequuntur, vel in posterum amplectentur, ab se non posse negligi: quantum ad sacra bona pertinet, mirum in modum etiam omnia esse conspurcata: beneficium dari quidem propter officium, sed videndū esse cuiusmodi sit episcopale vel socerdotale munus, quo carere non possit ecclesia: scholarum quoque rationem habendam esse: nam inde à Prophetarum ætate, morem hunc extitisse semper: nunc autem ecclesiarum proceres hoc agere cumprimis, vt quæ ministris ecclesiæ, quæ doctoribus atque discipulis & scholis, quæ locis hospitalibus & Xenodochijs debentur, ad suos vsus accommodent, vt in omni luxu viuant: idem eos facere de monachorum collegijs: an non Satrapam aliquem repræsentet episcopus, qui suæ ditionis possessionem primùm suscipiens, cum duobus equitum millibus vrbem ingreditur? Et hæc quidem ab illis fieri, cùm nemo sit omnium qui suum munus faciat: quænam ibi mens, quæ conscientia? num sacrilegium & rapinam alijs obijciant isti? doctrinam quidem suam à monachis esse condemnatam: sed eorum nequitia, qui persuadent illis ne legant ipsorum scripta. Quod autem pontifex & reliqua turba condemnent eam

Responsio protestantium ad scriptum pontificiorū.

atque

atque proijciant, non esse mirum: nam eodem planè modo Christum eiusque doctrinam fuisse tractatum ab Anna, Caypha, totoq; Pharisæorum & pontificum senatu. De concilijs & ecclesia multam eos mentionem facere: sed in conciliorum & ecclesiæ potestate non esse, nouam vllam doctrinam proponere, seu mandare præter eam quæ nobis est à prophetis, à Christo & Apostolis relicta. Quod de consecratione ministrorum dicant, esse ridiculum: nihil enim ad rem facere iocularem illam & histrionicam vnctionem. Postremò conuitijs & iniurijs esse refertum ipsorum scriptum, sed hoc sese committere Deo, & paucis tantummodò rem voluisse delineare. 1555

Quum hic esset rerum status, rex Ferdinandus, quem vtrique rogauerant, vt viam aliquam ostenderet, sicut suprà * dictum est, circa principium Augusti legatos mittit ad electores & quosdam alios principes, cum his mandatis, vt Cæsari fratri morem gereret, & reip. consuleret, Augustam se venisse tertio Cal. Ianuarij, non sine dispendio rerum suarum & incommodo: deinde quum eò venisset, expectandum fuisse diu, quòd ferè nulli adessent, priusquam aliquid proponeret: nam ad Nonas vsq; Februarij rem esse * dilatam. Tum primum ab se causas indicti conuentus explicatas fuisse: verùm in deliberationibus longissimam interuenisse moram, & non ante decimum Calendas Iulias responsum sibi esse datum, & quidem de vno solum capite deliberationis, nimirum de pace religionis, & illud ipsum responsum, non eiusdem sententiæ, sed dissidens & contrarium: se quidem cum hoc multò antè metueret, eos admonuisse diligenter, vt interessent ipsi consilijs: in eo si morem gessissent, ad optatum finem, opinione sua, rem potuisse perduci: super altero capite, quod publicam pacem continet, nunc quidem haberi consilium, sed quia sit credibile, non expediri posse breui tempore: deinde, quia prouinciarum status præsentiam suam requirat, eò quòd Turcæ noua moliri videantur, & grauia comminentur, tametsi de pace cum illis agat. Præterea, quòd vtiliter nihil agi possit atque decerni, si non ipsi coràm adsint, ideò sibi videri consultum, vt in aliud tempus prorogetur comitium, & nunc decretum fiat in hunc modum. Quia per absentiam principum nihil decerni possit, placere vt in alterum conuentũ differatur omnis actio, cuius initiũ Ratisbonæ fieri debeat circiter Cal. Martias anni sequentis: ibi principes ipsos adfuturos, vt vnà cum Cæsare vel secum decernant & statuant ea de quibus & nunc sit deliberatum, & quæ pòst in deliberationem venient: interea transactionem Passauiensem in integro mansuram: & quoniam hoc etiam illa continet, primum, vt in Imperij comitijs tractetur, an per generale vel nationis Germanicæ concilium, an verò per colloquium causa religionis componi debeat: deinde vt communi ordinum omnium

Pag. 849. Ferdinandi ad principes scriptum.

Pag. 831.

consilio res agatur & ordinaria Cæsaris authoritas interueniat, ideò so, qui pacem & concordiam amet, constituisse librum quendam in proximis comitijs exhibere, conscriptum de conciliandis ijs, quæ sunt controuersa: nullam autem in ea re captionem esse futuram, & eò fieri solùm, ne quid exacerbetur amplius, & vt offensiones mitigentur, adhæc, vt eò commodiùs ipsi statuant, an per illam in libro demonstratam rationem dissidium tolli possit, an alia sit inuestiganda via. Petere igitur, vt & hanc prorogationem approbent, & ad proximum comitium ipsi veniant, exemplo suo, qui reipublicæ causa tam longum tempus iam abfuerit à suis prouincijs: Ratisbonæ verò se delegisse locum, quòd propter impendens à Turca periculum, suis à finibus discedere longius non possit. Renuncient igitur quid in eo facere velint, quò certus esse possit, rem non iri tardatũ, ne videlicet inani expectatione, potior pars temporis effluat, vt antea non semel. His postulatis auditis, plerique principes non esse consultum aiebant, vt ante confirmatam pacem discedatur: totam enim Germaniam in magna esse huius rei expectatione: quumque sententijs vtrobique magis iam conueniant, quàm antè hoc tempus vnquam, orare vt finem ante suam abitionem imponat: quò videlicet de rebus Turcicis & alijs, quæ supererunt, in altero conuentu tantò possit expeditius decerni: quantum ad librum attinet, quem sit exhibiturus, fore nonnulli dicebant ex ipsis, vt idem huic accidat, quod ante septimum annum accidit ei * qui tum etiam de religione cõscriptus fuit & euulgatus. Nam esse in recenti memoria, quibus ille conuitijs fuerit exagitatus; quum enim concordiæ causa propositus esset, ac lege sancitus à Cæsare, maximarum offensionum & dissidiorum occasiones inde fuisse natas.

Pag. 610. & seq.

Episcopi qui religionẽ mutant, etiã ab administratione remouentur.

Quum hæc Ferdinandus circiter octauum Calend. Septembris ex legatis audisset, pridie Calend. eius mensis, quæ sua sententia sit de scriptis vtriusque partis ad ipsum delatis, vt suprà dictum est, explicat, & inter alia præcipuum illud quod ad episcopos pertinet, vt si religionem mutent, ab administratione simul & bonis decedant, placere sibi dicit, & confessionis Augustanæ socios vt assentiantur, multis verbis hortatur. Nam hæc, ait, conditio, nihil quicquam vobis detrahit, sed hoc solum agit, vt quum antistes aliquis ordinem suum deserit, & à religione veteri discedit, beneficia seu præfecturæ sacræ nihilominus in eo statu permaneant, quo fuerunt instituta: quod ipsum & iuri consentaneum est, & Imperij legibus & transactioni Passauiensi: quæ claris verbis dicit, eos qui veterem religionem sequuntur ordinis tam ecclesiastici quàm politici, non esse turbandos in sua religione, ceremonijs, bonis possessionibus, iure, priuilegijs, verum his omnibus eos debere vti frui pacatè, sine cuiusquam interpellatione. Non igitur video, cur hæc eis conditio denegari

denegari possit, quæ pertinet ad eum, quem diximus, finem, hoc 1555 est, vt quietè suis rebus vtantur fruantur, quod quidem minimè futurum sit, si conditionem hanc remittant: sic enim fieret, vt qui sacrum ordinem ac veterem religionem fortè desererent, nihilo secius vellent & administrationem & bonorum retinere possessionem, neque collegis tamen liceret interim suis vti legibus in illos & experiri: sed & hoc accederet incommodi, quod inter antistitem & illos non magna sit futura beneuolentia. Cùm autem æquum sit vt iuxta leges institutionis, idoneæ personæ regant & administrent sacras præfecturas, & si contra leges illas faciant, aut ab ordine deficiant, vt tunc illos collegæ loco remoueant, & operam dent, vt ei tantùm vni noceat ea defectio: certè non debet eorum postulatum repudiari. Qua propter vos etiam atque etiam hortor, ne repugnetis amplius in eo. nam inter alia cogitare vos decet, illos non præscribere vobis qui modus aut ratio seruanda sit in administrandis præfecturis, collegijs ac beneficijs, quæ vobis vsurpâstis, nec etiam quomodo sit agendum cum vestræ ditionis ecclesiarum ministris, qui leges à vobis præscriptas violant & officium negligunt. Etenim, sicut vobis esset futurum molestum atque graue, siquidem illi vellent eiusmodi ministros, qui religionem vestram desererent & impugnarent, à vobis retineri: sic etiam eis multò grauius esset futurum, siquidem administratio & bonorum possessio sit illis relinquenda, qui religionem ipsorũ & proijcerent & oppugnarent. Quid enim aliud ex eo sit expectandum, quàm lites, offensiones atque dissidia? fundamentum igitur eius, quod nunc agitur, nimirum ipsa pax, ea ratione prorsus tolleretur. Octauo die pòst, illi respondent. Non hoc sui esse propositi, vt ecclesiasticis in eo præscribant, multò minus vt præfecturæ sacræ dissipentur, aut mutata natura fiant ciuiles atque prophanæ. Constat enim nobis, aiunt, aliquam Imperij partem his rebus atq; possessionibus inniti, quas non imminui seu labefactari, sed modis omnibus conseruari cupimus. Nobis quidem pergratum fuisset, quæstionem hanc nõ excitari, sed superiorum annorum decretis insistere * Noribergico, Ratisbonensi, * Spirensi, * quæ socios omneis Augustanæ cõfessionis paci includunt: & initiò quidem Archiepiscoporum trium electorum legati prudenter hoc expenderunt etiam: cùm autem pòst ab alijs dubium hoc agitari cœpisset, ad illorum partes transierunt. Qui primi quæstionem hanc mouerant, aliquam fortasse consilij sui causam habebant, sed quid ex eo consecutum sit, apparet. nisi enim hoc interuenisset impedimentum, iam ad optatum finem, opinione quidem nostra, res omnis esset perducta. Quo minus verò conditionem illam reciperemus, piæ fuerunt & graues causæ. Nam facilè quiuis intelligit, quanto religionis nostræ contemptu fiat & detrimento, si permittamus, vt qui complectuntur eam, loco

Princip. ad ea responsum.

Pag. 227.
Pag. 389.
Pag. 171. 402. 446.

1555 remoueantur, omni dignitate priuentur, & in numero sint hæreticorum. Cuiusmodi fuerint primæ collegiorum institutiones, & quæ vitia paulatim irrepserint, iam silentio præteribimus: verùm tamen multas ex illis arbitramur religioni nostræ minimè repugnare. Deinde, assentiri ne quis ordinis ecclesiastici sit eius religionis, quàm vti veram & Christianam profitemur, non est profectò leue delictum. Nam hoc ipso damnaremus eam, vt impiam, & indignam ordine sacerdotum, qui religionem inprimis procurare debent. Quod cùm ita sit, potentissime rex, petimus vt hæc tecum expendas, & pro ea potestate quam obtines à Cæsare, particulam illam omitti patiaris. Ille verò nihil amplius posse tribui respondet, & ea dicit nunc eis concedi quæ tot annis impetrari nunquam potuerint: habeant igitur eius rationem: nam alioqui futurum vt nulla re perfecta discedatur: quod si fiat, & aliquid ex eo nascatur incommodi, non esse quòd vel in Cæsarem vel in se quoque culpa conferatur, qui tam leniter & patienter causam hanc tractarit, & huc vsque permanserit: non sibi esse integrum differre diutius, itaque decem dies ipsis largiri, vt interea domum hæc ad suos principes enuncient, & simul clarè sibi respondeant. Vbi dies ille venit, isti quòd & diligentiæ nihil prætermisissent, vt reliquis omnibus de religione consuleretur, & Cæsari vel regi modum aliquem in eo præscribere non ipsis liceret, assentiuntur, præsertim quum rex etiam nonnulla remitteret, vt infrà dicetur.

Ferdinandi responsum ad postulata principum.

Itaque septimo Calend. Octobris decretum factum recitatur palàm, vti fieri solet, in hanc sententiam. Propter Augustanæ confessionis doctrinam, religionem atque fidem, Cæsar, Ferdinandus rex, cæterique principes ac ordines, neminem totius Imperij quocunque modo violent, nec ad deserendam religionem suam, ceremonias atque leges, quas in sua ditione vel iam instituerunt, vel posthac instituent confessionis Augustanæ socij, mandatis aut alia quauis ratione cogant, néue contemnant etiam, sed hanc religionem illis liberam permittant, simulque bona, facultates, vectigalia, possessiones atque iura, sic vt pacatè possint eis vti frui: dissidium quoque religionis non alijs quàm pijs, amicis & tranquillis rationibus componatur. Eodem modo qui sunt confessionis Augustanæ sese gerent erga Cæsarem, Ferdinandum regem, cæterosque principes ac ordines antiquæ religioni coniunctos, tam sacros quàm ciuiles, erga cæteros omneis ecclesiastici status, eorumque collegia, quocunque tandem illi migrarint habitandi causa, modò vt rectè procurentur ministeria, sicut infrà dicetur. his omnibus & religionem suã & ceremonias, & leges & possessiones & vectigalia, cæteraque iura liberè permittant, nec vlla ratione impediant, quo minus illis pacatè vtantur fruantur, & quicquid erit offensionis atque litis, more ac legibus Imperij definiatur vtrobique.

Decretũ quo religio libera omnibus permittitur.

Qui

Qui non sunt alterius religionis, hac in pace non comprehendantur. Si quis Archiepiscopus, Episcopus, antistes, aut alius ordinis ecclesiastici à religione veteri deficiet, is continuò decedat ab episcopatu suo præfectura, beneficio, simul omnibus etiam fructibus, quos inde percepit: quod ipsum tamen ad nullam eius infamiam pertinebit: & collegio siue ijs, ad quos ea res iure vel consuetudine pertinet, liceat & integrum sit in eius locum eligere seu constituere alium, qui sit veteris religionis, quo nimirum institutionis, electionis, præsentationis, confirmationis, & id genus alia iura simul cum tranquilla possessione bonorum integra illis permaneant: sic tamen, vt futuræ conciliationi religionis, de qua dictũ est, nihil hoc ipso detrahatur. Et quia nonnulli ordines imperij eorumque maiores, quasdam præfecturas ecclesiasticas, collegia monachorum & id genus alia bona sacra sibi sumpserunt, eaque ministerijs ecclesiæ, scholis & alijs bonis vsibus accommodarunt, non interpellentur hoc nomine, nec in ius propterea vocentur, sed eiusmodi bona, nimirum ea quæ non pertinent ad ordines Imperij, vel alios Imperio planè subiectos, & quorum possessionem tempore transactionis Passauiensis, & pòst etiam, ecclesiastici non habuerunt, suo loco permaneant, & hac in pace comprehendantur: neque Cameræ iudicibus, propter hæc ab illis vsurpata & alienata bona, iure quicquam aduersus illos experiri seu decernere, liceat. Iurisdictio sacra non exerceatur neque locum habeat aduersum Augustanæ confessionis religionem, fidem, ritus, leges, ministerium ecclesiasticum: sed suspensa maneat & sistatur, nec vllum impedimentum illis inferat, quoad integrè sublatum erit dissidium: in cæteris autem rebus, extra religionem, cæremonias, leges ac ministerium positis valeat & exerceatur pro veteri more atque iure: deinde toti ordini ecclesiastico suæ facultates, vectigalia, iura nihilo minus integra maneant, sic tamen, vt ij, quorum in ditione sunt eiusmodi bona, sui iuris politici quod ante dissidium hoc religionis habuerunt, nihil amittant: adhæc, vt ex ijs ipsis bonis, necessaria ecclesiæ ministeria, parœciæ, scholæ, eleemosynæ, loca hospitalia pauperum & afflictorum, sicut olim constituta fuerunt, ita nunc etiam constituantur & foueantur, nõ habita ratione, vtrius illi sint religionis, quorũ in vsus hoc subsidium & alimonia confertur. Quòd si propter hanc alimoniam eiusque modum lis oriatur & disceptatio, de consensu partium arbitri deligantur, qui facta notione intra semestre tempus decernant & statuant, quantum in eiusmodi vsus & ministeria decidi, & conferri debeat: interea dum lis pendet, ij, quorum est conferre subsidium in eos vsus, non impediantur in sua possessione, verùntamen, quod antiquitùs dare solebant & conferre, nunc etiam conferant, dum lis expediatur.

1555

Ecclesiasticus si religionem mutat, beneficio mulctatur.

De bonis Ecclesiasticis omnes controuersiæ tolluntur.

Iurisdictio sacra nulla exercenda contra Augustanæ cõfessionis religionem.

Per Octobrem atque Nouembrem erat conuentus ordinum

1555 Angliæ plærique fore putabant, vt de Philippi regis ageretur coronatione, sed nihil propositum fuit. Solicitabat autem regina de bonis ecclesiarum restituendis, quoniam id pontifex * vrgebat: sed tenent ea nonnulli principes & ex nobilitate complures: quare nihil effici potuit: ipsa quidem regina, quod vnum potuit, primos, vti vocant, sacrorum beneficiorum fructus atque decimas restituit ecclesiasticis. Eo durante comitio libelli quidam acres Londini disseminati fuerunt, in quibus erant alia quæ multitudinem acuere in Hispanos, alia verò quæ mentem reginæ poterant à Philippo reddere alienam. Inquisitione facta deprehendi nihil potuit. Ante comitij finem, hydrope mortē obijt Vintoniensis episcopus Cancellarius: tunc demum locum obtinuit Thomas Hethus, archiepiscopus Eboracensis, qui cūm Cantuariensi fuerat aliquando in Germania, deque pura doctrina rectè senserat. Circa Nonas Nouemb. moritur Ioannis Friderici coniunx, Lantgrauij filia, de cuius nuptijs dictum est * suprà. Venetorum dux, Franciscus Venerius, quod in re frumentaria malè versatus esset, & priuato suo commodo publicum posthabuisset, loco remotus fuit.

Conuentus ordinum Angl.

Pag. 844.

Libelli cōtra Hispanos Londini sparsi.

Episcopus Vintoniensis moritur.

Ioannis Frid. vxor moritur.

Pag. 842.

Francisc. Venerius remouetur loco.

Quum Cæsar omni sese potestate seu Belgij administratione abdicasset, Philippus filius legatos mittit ad præcipuos Germaniæ principes atque ciuitates, & hoc ipsum illis denunciat, simulq; beneuolentiam suam & amicitiam defert. Eodem quoque tempore Ferdinandi regis legati solicitabant principes Germaniæ, quoniam à Turca periculum immineret præsentissimum, qui Transsyluaniam omnino sibi dari postularet, natura munitissimam regionem & fertilissimam, & inprimis equestrem, vt ad constitutum diem Imperij comitijs interessent ipsi & in commune consulerent. Conuentum etiam egit suorum hac ipsa de causa, quo quidem in conuentu, inferiores Austriaci, religionem sibi liberam permitti postulabant: rex autem illos ad Imperij comitia, Ratisbonæ futura reiecit, simul ad Idus Ianuarias anni sequentis constituit, vt tunc iterum essent ei præstò Viennæ. Marchione Marignano Mediolani mortuo, Cardinalis Tridentinus à Cæsare seu Philippo filio mittitur in Insubriam, vt ibi summæ rerum præesset: Neapoli vero præficitur dux Albæ. Circa diem natalem Christi, Papa, suo more, nouos creat Cardinales, & in his Ioannem Gropperum, Coloniensis archiepiscopi consiliarium, cuius non semel est facta mentio superioribus * libris. Tunc etiam Reginaldus Polus, quum ex Cardinali diacono factus esset presbyter, vti vocant, incipit missificare. Nam hoc diaconis lege Papali non licet.

Phil. Cæs. filij ad Germ. Princip. & ciuit. legati.

Legati Ferd. ad principes.

Conuentus in Austria.

Card. Trident. Mediolano præficitur, Alban. Neapolit.

Ioan. Gropperus Cardin. creatur.

Pag. 292. 380. 388. 427. 566. 732.

1556 Ianuarij mensis initio, per Saxoniam, Misniam, Bohemiam horrendæ fuerunt tempestates, tonitrua, fulgura, fulmina, quæ passim non mediocre damnum dederunt, præsertim in templis. Eodem mense, Vitoduri, quod est in Heluetijs, à Tiguro duobus milliaribus,

Tempestates per Saxon. Misn. Bohem.

ribus, oppidum, noctu, sub cœnam, ignis ex altera turri templi promicans ita crepitabat, vt restinguendi causa omnes accurrerent: cùm eò ventum est, nihil erat flammæ. Bis illud accidit per interuallum, quarta die nimirum eius mensis & decima quarta. Quidam ex pagis Helueticis, à papa solicitati, Romam pòst eunt, non sine magna multorum suspitione. Philippus rex nouam auspicatus gubernationem, acceptã à patre, solenni quadam pompa & splendore principem eius regionis vrbem Antuerpiam, Iuanuarij die xviij ingreditur. Interea vigent per Angliam persecutiones & incendia. 1556 *Ignis prodigiosus.* *Philip. Caroli filius ingreditur Antuerpiam.* *Persecutio in Anglia.*

Sub Idus Ianuarias, Austriacarum prouinciarum legati, Viennam, vti mandatum erat, conueniunt. Ibi rex oratione graui & prolixa, quanto sint omnes in discrimine, propter imminentem Turcam, ostendit, ideoque monet, vt quamprimùm auxilia conferant & pecuniam, vt eius reprimi possit immanitas atq; sæuitia. Tum illi, qui inferioris Austriæ nomine censentur, in mandatis habere se dicunt à suis, vt de religione primùm agant. Itaque quid in hac ipsa causa, totos nunc annos quatuordecim egerint, quoties interpellarint, & supplicarint hoc nomine, cuiusmodi autem ipse mandata * promulgarit, omnino præter ipsorum expectationem, recensent: deinde, quoniam hucusq; frustrà sunt, inquiunt, aduersus Turcam omnia suscepta consilia, & non solùm adhuc nõ reprimi potuit, verumetiam eò progressus est illius impetus, vt per Vngariam atq; Sclauoniã plurimis occupatis oppidis, castellis ac propugnaculis, omninò iam nobis immineat, certò statuendum est, vindictam hanc esse Dei manifestam, qui nos propter peccata verberat, quodque vitam non emendamus, affligit, & ita quidem affligit, vt nisi verbum ipsius recipiatur ac vitæ sequatur emendatio, non modò corporis & fortunarum, sed æternæ quoque salutis detrimentum incumbat. Nam etiamsi totus terrarum orbis arma sumat in eum hostem, tamen, quoad in eo vitæ statu permanebitur, nulla est speranda victoria, sed excidiũ potius & internecio, sicut florentissimis aliquando regnis accidisse constat. Egimus hac de re in postremo etiam conuentu, & ne quid aduersus conscientiam facere cogeremur orauimus: tu verò * causam ad Ratisbonæ comitia referebas. Cogitare potes autem, serenissime rex, quàm graue sit ijs, qui salutem animæ sitiunt, ad incertum tempus reijci. Nam interim & mens in angore versatur, & in hoc angore ac dubitatione permulta hominum millia vitam finiunt. Certè verbum Dei quod nobis per Iesum Christum seruatorem nostrum est patefactum, vnica debet esse regula, quam ecclesia sequatur: & si quid irrepsit verbo Dei contrarium, quantumuis id longa vetustate nitatur, abijciendum est: vult enim adorari Deus atq; coli, sicut ipse præscribit & mandat, non vt homines opinantur atque fingunt.

Legati prouinciarũ Austriacarũ à rege Ferdin. petunt veram religionem sibi permitti.

Pag. 813.

Pag. 818.

1556 gunt. Sui verò mandati neglectum, & humanarũ constitutionum obseruantiam, quàm horrendis grauibusque pœnis vleiscatur, & superioris ætatis imperia demonstrant, & recentes atque domesticæ finitimorum calamitates loquuntur. Post diligentissimam ergò peruestigationem nullum apparet nobis aliud remedium, quàm vt abiectis illis manifestis erroribus atque deprauationibus, olim in ecclesiam introductis, pura doctrina recipiatur, libereque celebretur, vnà cum Sacramentorum administratione tali, qualem Christus instituit ipse. Nam à Dei verbo tam aperto, tam claro discedere nobis atque deflectere non licet, vt sæpe aliâs ostendimus. Inprimis enim regnum Dei quærendum est: quod cùm fit, spiritu suo nobis adest Deus, & actiones atque consilia nostra gubernat. Vt igitur ex his tantis periculis nos eripiat, vt ipse belli sit consiliarius atque signifer, vt in acie pro nobis consistat & vim hostilem depellat, per mortem Christi, per salutem nostram, per futurum de nobis omnibus iudicium, quàm possumus vehementissimè, supplices rogamus, quoniam hæc res ad tuam, tuorumque liberorum & totius regionis perpetuam fœlicitatem pertinet, vt nobis, qui nulla sumus contaminati secta, tuo permissu liceat vsque ad liberum ac generale concilium in pura religione permanere, liceat eodem frui beneficio pacis, * quam in postremo Imperij conuentu cum socijs Augustanæ confessionis fecisti. Quum enim in Christo simus omnes baptisati, rogamus, ne sit nostra quàm illorum deterior conditio, néue nobis denegare velis, quod alijs nonnullis tuis prouincijs es largitus, verùm vt illa tua de religione prodita mandata cohibeas, & ab ista qua constringimur solicitudine nos liberes: adhæc, edicto caueas precamur, ne ministris ecclesiæ, qui iuxta Prophetarum & Apostolorum scripta docent, & ad eum modum, vt suprà dictum est, sacramenta distribuunt, vlla fiat molestia, neque ludimagistris etiam: néue carcere vel exilio mulctentur, nisi causam prius apud legitimum iudicem dixerint. Hoc si facias, vti planè confidimus facturum in hoc extremo discrimine, non dubium est, quin & Deus amplissimè sit illud remuneraturus, & ordines etiam Imperij, maiora collaturi subsidia, quàm hucusque. Nos quoque nulli sumus officio defuturi, sed libentissimis animis, quicquid ad communem patriæ defensionem atque salutem pertinet, conferemus, & tuis omninò postulatis, quantum erit in nostra facultate, satisfaciemus.

Pag. 856.

Conuenerant hoc ipso tempore Cæsaris Galliæque regis legati quumque pace finiri dissidium non posset, quinta die Februarij mensis, annorum quinque paciscuntur inducias terra marique, tam in Belgio quàm per Italiam & alia. Possessionem quisque retinet eorum, quæ per belli tempus occupauit: exules Neapolitanos atque Siculos excludit Cæsar: Papam primo loco comprehendit

Induciæ inter Cæsarem & regem Galliæ.

dit sicut etiam Galliæ rex, & suos deinde quisque necessarios atque propinquos, vti fieri solet. Eas inducias non multò pòst rex & per Galliam & Meti quoque, Cæsar autem aliquantò serius diuulgari suis in prouincijs mandat. Rumor erat Papam indignè tulisse factas inducias, & Galliæ regi pòst vt eas violaret conatum esse persuadere: alij contrà putabant, ipsius hortatu potissimùm esse pactas, quòd bellum in Lutheranos moliretur. De captiuis nihil transigi potuit his inducijs, inter quos erant præcipui nominis dux Arescotus Belga, & Connestablij filius Momorancius natu maximus, ante annum tertium Terouennæ captus. 1556

Ferd. regis responsum ad postulata legatorũ domus Austriacæ.

Quum ad eum modum, sicut diximus, Austriaci pridie Calend. Februarij Ferdinando regi scripto supplicassent, rex octauo pòst die respondet, & de suo in rempublicam animo, deque communi calamitate & perturbatione temporum & ira Dei præfatus, dum conditionem, inquit, meam atque locum diligenter expendo, dum cogito me iam inde ab ineunte ætate secutum esse Christianæ & catholicæ ecclesiæ præcepta, more maiorum, à quibus hanc & religionem & disciplinam accepi per manus traditam, equidem reperio, non mihi licere, vobis in eo quod petitis, assentiri. Non quidem eò quòd populo meo gratificari nolim, sed quod videam non esse fas vt ecclesiæ Christianæ præiudicem, eiusque leges immutem, & salutaria decreta, meo quodam arbitratu, quum illa mihi potius audienda sit, vt Christus ait. Verùntamen quia iam olim habeo compertum, quantis malis occasionem præbeat hoc in religione dissidium tam acerbum, equidem vnà cum fratre Cæsare multis nunc annis in hoc fui totus, vt ad compositionem veniretur: ideoque crebris comitijs & colloquijs aliquot tentata res fuit, & interuentu nostro semel & iterum est inchoatum * Tridenti concilium: quòd verò nullam ad frugem actio peruenerit, id nobis profectò minimè tribui potest, nec obscurum est, quibus consilijs & artibus tum impedita res fuerit. Iam quòd puram doctrinam, & pacis nuper factæ super religione, beneficium vobis concedi petitis: equidem vt antehac neminem à vera religione depuli, sic in posterum quoque minimè sum facturus: deinde non minus estis quàm aliorum principum populi, in ea pace comprehensi. Nam eius decreti hæc est sententia, vt sui principis religionem populus sequatur. Principibus autem non ecclesiasticis permissum est eligere quam velint ex alterutra religionem, eò quòd principis delectu populus debet esse contentus, verùm ita tamen, vt ij, quibus ea religio quam princeps elegit, non probatur, liberam habeant vendendi suas facultates, & alio commigrandi potestatem, nullo cum ipsorum existimationis detrimento. quod cùm ita sit, vestrum est officiũ in veteri & catholica religione, quam ego profiteor, permanere. Quò minus euangelium purè docere iuxta sanctorum Apostolorum

Pag. 416. 710.

stolorum

1556 stolorum, martyrum & patrum, quos ecclesia recepit interpretationem, nunquam obstiti. Cœna Domini licet integra fuit instituta, tamen in prisca etiam ecclesia sub altera specie distributa fuit, sicut prolixè demonstrari possit. non ergò Constantiensis concilij tempore primùm mutata res fuit, sed multis antè seculis ea consuetudo durauit: itaque facilè vobis est cogitare, quàm mihi non sit integrum, receptam illam & à concilijs approbatam legem authoritate mea priuata mutare vel abolere, præsertim hoc tempore, quando & religioni pax est data nuper, * & in futuris proximis comitijs de conciliatione tractandum est amplius: qua quidē in actione totis viribus incumbam, vt dissidium omninò tollatur: sin autem id fieri non possit, tum eas inibo rationes, quæ vestris tum fortunis tum saluti quoque conducent. Et vt animi mei propensionem atque clementiam in vos agnoscatis, equidem illam edicti mei * partem, quę ad cœnam Domini pertinet, sistam & cohibebo, sed ea lege tamen, vt omni secta repudiata, nihil immutetis in ecclesiæ legibus atque ceremonijs, & futuri comitij decretum expectetis. Ecclesiæ ministris & ludimagistris, modò formulam hanc sequantur, nulla fiet etiam molestia, sicut & ante hoc tempus nemini præter ius vim vllam inferri sum passus. Cùm ergò sim ad hunc modum in vos animatus, fore confido, vt nihil amplius desideretis, & quoniam publica necessitas vrget, in commune consulere vos decet & conferre quod oportet. Ad hæc illi duodecim Februarij die respondent, & quod in causa longè omnium grauissima, quæ perpetuam fœlicitatem continet, & ad ipsius etiam ac liberorum salutem inprimis pertinet, adeò nihil impetrent, vehementissimè sibi dolere ostendunt, & quod hanc vsitatam, aiunt, cœnæ Domini distributionem, olim fuisse receptam ab ecclesia dicis, potentissime rex, id sacris literis copiosè refutari, simul eorum error patefieri possit, qui hoc tibi persuadent. Quod autem nuper Augustæ facti decreti sententiam hanc esse dicis, vt sui principis religioni sese populus accommodet: certè quia superioribus aliquot annis & multò ante hoc decretum de communi consensu pro religione tibi supplicauimus, integrum nobis esset etiam, si quidem in eo responso permaneatur, diuenditis bonis aliò cum vxoribus ac liberis commigrare: quid autem in eo sit incommodi, deinde quàm sit istud futurum ipsi populo luctuosum & triste nuncium, quis non videt? quando nimirum audient, ipsis qui more maiorum, sanguinem atque vitam pro domus Austriacæ salute ac dignitate semper profuderunt, deserendam esse dulcissimam patriam, tot sæculis habitatam & excultam à suis maioribus? Itaque responsum illud, hac quidem in parte, nō recipimus nec ratum habemus, verùm vt antea sæpe, per omnia sacra precamur, vt incomparabilem illum verbi diuini thesaurū nobis permittas, nec vllum

in ea

Pag. 856. (margin)

Pag. 823. (margin)

Legatorū responsio ad Ferdinandum. (margin)

in ea re nobis impedimentum inferri sinas. Quod si ea esset causæ conditio, vt tibi vni sit omnis prestanda culpa, certè, sicut in alijs, ita in hoc etiam libenter morem gereremus. Cùm autem vnicuiq; sit facti sui reddenda ratio, quum personarum discrimen nullum sit apud Deum, & quia singulis momentis vitæ finis instat, nec est lucis vsura quicquam incertius, non possumus non istud abs te summo studio & contentione flagitare: quamobrem, vt nobis in eo satis caueatur, oramus.

Rex ad ea, quarto pòst die, nullam, ait, iustam subesse causam puto, quamobrem superiori vobis responso non satisfiat. Permitto vt sicut Apostoli tradiderunt, sicut martyres atque patres ab ecclesia recepti docuerunt, & scripturam interpretati sunt, ita quoq; nunc doceatur. cedò, quid amplius in eo requiritis? cùm enim ecclesiæ suæ spiritum sanctum Deus promiserit, non est alibi quærenda salus. Dicitis, nulla secta vos esse contaminatos, cuiusmodi nunc sanè permultæ sunt, Anabaptistæ, Sacramentarij, Zuingliani, Schuenckfeldiani & id genus alij: rectè quidem istud: sed si doctrina promiscuè permittatur, neque cancellis illis includatur, vt suprà dictum est, quousque putatis eam permansuram esse puram? quando pro se quisque verbum Dei iactabit, idque nulli creaturæ, sed soli Deo subiectum esse dicet; nec vllius volet admittere censuram, vt multis in locis accidere videmus, vbi turbarum plena sunt omnia, dum suam quisque mordicus opinionem tuetur, ecclesiæ contempta prorsus authoritate. Et quoniam Imperij decretum postremum *aliquanto secius quàm oportet, priori vestro scripto recitatis, ideò quemadmodum sit accipiendum, explicaui: non quòd aliò vos migrare velim: deinde quò solicitudinem vobis eximerem, illam edicti partem de cœna Domini suppressi, omnem operam in posterum promittens, vt conciliatio fieret. Quibus de causis ab ecclesiæ legibus atque ceremonijs deficere non possem, ostendi. Nam & ecclesiam Christus audiendam esse dicit, & res ipsa docet ætatem superiorem, quæ nihil innouans, in religione maiorum permanebat, multò fuisse tranquilliorem ac beatiorem in rebus omnibus, quàm sit ista nunc, quum sectis atque dissidijs omnia turbantur, & plærique quouis doctrinæ vento rapiantur huc illuc & agitantur. quò magis etiam fore putabam, vt non ad eum modum responderetis. Iam verò, quanquam huic responso vestro copiosè posset occurri, tamen, quia de subsidijs & contributione tractandum est, & primo quidem tempore decernendum, nisi calamitatem extremam perferre vobis constitutum sit, equidem non agam prolixius, & facturos in eo vos confido, quod & res ipsa postulat, & officii quoque ratio requirit. Illi denuò idem vrgent, neque se posse desistere dicunt: & si nihil impetrent, fore aiunt, vt illa de ferendis auxilijs deliberatio planè tardetur & impediatur: quòd nullum ipsi

Ferdinãdi regis responsum.

Pag. 858.

Legati in sua petitione perstant.

1556 ipsi mandatum habeant vt aliquid in eo promittant, nisi de religione ipsis & ecclesiæ ministris ac ludimagistris idoneè prius caueatur, ac libera fiat docendi potestas.

Henricus dux Brunsuicensis vxorem ducit.
Epis Treuirens. moritur.
Fridericus Palatinus elector moritur: Ei succedit Otto Henricus.
Pag. 763.

Februario mense dux Brunsuicensis Henricus vxorem ducit Sigismundi regis Poloniæ sororem. His diebus moritur Treuirensis episcopus, Ioannes Isemburgius, & successorem habet Ioannem Leium. Ad xxvi quoque diem eius mensis mortem obit Alzemi Fridericus Palatinus elector, ætate grauis: ei successit fratris filius Otto Henricus, qui iam olim euangelij doctrinam susceperat, periclitatus etiam hoc nomine * de suis omnibus fortunis. In fidem adacto per iusiurandum populo, mox edicit, ne quis omnium per suam ditionem missificet, aut alias exerceat ceremonias.

Pag. 700.
Prussiæ dux confessionem Augustanam publico scripto profitetur.

De turbis per Prussiam excitatis ab Osiandro, qui nouam de iustificatione doctrinam inuexerat, libro xvij * dictum est: quum autem illud dogma plærique omnes docti reprehenderent, Prussiæ dux Albertus publico scripto profitetur velle se confessionis Augustanæ doctrinam sequi: mandat igitur ecclesiæ ministris, vt secundum illam doceant, & impunitatem promittit, si pareant. Vt autem planè res componeretur, neque facilè recrudesceret, vulnus, Ioannes Albertus dux Megelburgius Prussiæ ducis gener, eleganter doctus princeps profectus illuc, & adhibitis viris literatis, Ioannem Funccium, qui primus erat inter Osiandricos, eò redigit, vt & errorem suum agnosceret, & id profiteri palàm, inque posterum iuxta confessionem Augustanam velle se docere confirmaret. Quũ idem alij facerent, reditum est in gratiam cum cæteris theologis, & pacatus fuit ecclesiæ status.

Dux Megelb. De quo pa. 755. 834.
Ioan. Funccius errorem Osiand. agnoscit.

Cometa conspectus.
Alberti Marchionis Brandeburg. causa agitur.

Quarta die Martij cometa fulgere cœpit, & conspectus est per dies duodecim. Hoc mense, principum ac ciuitatum legati Ratisbonæ conueniunt, causamque tractant Alberti Marchionis Brandeburgici. Nam aduersarij per comitia superioris anni rursus implorauerant auxilia principum aduersus illum, sed solicitantibus propinquis decretum fuit, vt & Alberto publica fide caueretur, & per intercessionem de causa cognosceretur. Quum igitur ille huius anni mense Februario redijsset ex Gallijs in Germaniam, cœptum est agi, dilatis Imperij negocijs in Aprilem vsque mensem.

Cantuariẽsis archiepisc. propter religionem comburitur.

Cantuariensis archiepiscopus, iampridem condemnatus, & post Ridlæi mortem atque Latimeri reductus in carcerem, vt suprà dictum est, huius mensis die xxi comburitur Oxoniæ. Dies aliquot antè, quum vitæ spes quædam ei facta fuisset, vrgentibus nonnullis reuocauerat plæraque doctrinæ capita, neque constantiam præstitit: quum autem sibi moriendum esse videret, orationem habet ad populum, & de morum emendatione vitæque multa locutus, vt attentum haberet auditorium, tandem, quantopere Deum offendisset abnegatione veritatis, demonstrat, & præcipua doctrinæ capita

1556

capita recensens, quid sentiret, breuiter explicat, & papatum antichristi regnum esse confirmat. Vix illa dixerat, quum acerbissimis exagitatus contumelijs ad supplicij locum illinc rapitur: quò cùm venisset, protensa dextra, nefariè inquit ista peccauit, quando tàm impijs dogmatis, quæ veritatis aduersarij mihi proposuerant, subscripsit: quamobrem pœnas omnium prima dabit. Sic alligatus ad palum, vbi primùm ignis inflammari cœpit, dextram longissimè protensam in illum conijcit, vt cruciatum prima sentiret. itaque fuit crematus Angliæ primas, maximæ vir eruditionis & authoritatis. A quo tempore character papisticus ei fuerat ademptus, degradationem ipsi vocant, quod multis ceremonijs fieri solet, vilissima veste fuit indutus, in eaque productus in publicum, vt esset ludibrio: sed plærique tam indignam illius vicem miserati, nō tenebant lachrymas, tametsi nihil dubitarent, eum ex hac ærumnosa vita cœlestem in patriam & æuum sempiternum emigrare. Tulit eius exuuias Cardinalis Polus, factus archiepiscopus, cum antea missificasset.

Cardinal. Polus Cantuariēsis Archiepisc. succedit.

Sicut Austriaci, sic etiam Bauari de religione suum principem Albertum solicitabant, eodem ferè tempore. Princeps, quum à Ferdinando rege socero permissum illis aliquid esse videret, ipse quoque suis, cum pecuniam exigeret, ad tempus concedit, vt cœnam Domini totam percipiant, & diebus vetitis vrgente necessitate carnes edant: multis tamen verbis profitetur à religione maiorum nolle se discedere, nec in ceremonijs alijsque rebus mutare quicquam, nec enim id sibi licere, nisi de supremi sui magistratus, tàm ciuilis quàm ecclesiastici voluntate: quod autem ista duo concedat, eatenus fieri, donec authoritate publica statuatur aliquid, & conciliatio fiat: nam superioris temporis edicta sua de religione, velle, vt inuiolata sint & exactè seruentur, his duabus tantùm rebus exceptis: curaturum etiam, quantum ipse possit vt Metropolitanus & episcopi concessionem hanc approbent, nec hoc nomine molestiam vlli faciant. Scriptum hoc editum fuit pridie calendarum Aprilis. Metropolitanus de quo loquitur est Salisburgensis archiepiscopus. Per hoc tempus Transsyluaniæ quidam proceres à Ferdinando rege deficiunt: Ferdinandus etiam Imperij conuentum prorogat in tempus incertum, & copias conscribi iubet, quæ postea secundo Danubio delatæ fuerunt in Vngariam. Est oppidū Alsatiæ, tribus ab Argentina milliaribus, Oberæna: oppidi ciuis quidam, vinitor, propter angustiā rei familiaris, quum abesset vxor Aprilis die decima, treis liberos suos interficit, puellam annorum septem, puerum quadrimum, & infantē in cunis, non plene semestrem. Rumor tum erat, & increbuit fama de pontificis ac ipsius clientelæ, clandestinis consilijs aduersum confessionis Augustanæ socios. Hanc opinionem augebat, quod dubium non erat, Papam

Bauari suū principem solicitant de religione.

Transsylua. quidam proceres à Ferdi. deficiunt.

Pater interficiens tres liberos.

1556 *Papa indignè fert religioni pacem dari.* indignissimè ferre, superioris anni decretum, Augustæ factum, quo religioni pax data fuit atque libertas: credebatur etiam solicitare Cæsarem vt illud irritum faceret: videbat enim à regno suo nouas fieri quotidie defectiones, & quid Austriaci, quid Bauari molirentur intelligebat: adhæc Moguntinus, Treuirensis & Coloniensis Archiepiscopi per occasionem Thermarum tunc conueniebant: nec id nulla de causa fieri putabatur.

Ferd. rex in Bohemiam proficiscitur. Ferdinandus rex peractis in Austria conuentibus, in Bohemiam proficiscitur, & finitimis prouincijs Pragam euocatis, aduersus impendens periculum, pecuniam poscit & impetrat: datis deinde literis ad eos, qui mensibus nunc aliquot erant Ratisbonæ, moram excusat, & quòd ipsi reuertendum esset Viennam, ad Cal. Iunias Imperij conuentum edicit. Post abitionem Ferdinandi, Lantgrauius in Misniam venit, & aliquándiu cum Augusto Saxoniæ duce fuit. Ad Maij diem decimum, dux Arescotus, de quo suprà * dictum est, in arce Vincennia, non procul à Lutetia captiuus, euasit & incolumis ad suos peruenit.

Pag. 861.
Arescotus dux euadit ex captiuitate.

Cardinalis Augustanus purgat se publico scripto. Cardinalis Augustanus qui totum annum fuerat commoratus Romæ, quum nuper illinc reuersus audisset, quàm incommodè & sinistrè plerique de ipso loquerentur ac sentirent, quasi tractaret occulta cum pontifice & Germaniæ perniciosa consilia, scripto publico sese purgat, edito lingua populari, sub Maij finem, & quum anno superiori, * post mortem Iulij tertij Romam, inquit, essem officij causa profectus, eius qui nunc præest, interfui pontificis electioni. Statueram equidem ad meos quamprimum in Germaniam redire, sed à Papa fui detentus, qui tunc emendationem ecclesiæ tractabat, & delectis nonnullis ad eam rem viris egregijs omnium nationum, me, licet imparem tantæ prouinciæ, qui Germanus essem, huc etiam allegit. Cùm autem episcopatus mei ratio me præsentem requireret, impetrata demum à pontifice venia, quod fuit pridie Idus Apríleis, iter sum ingressus. Porrò, quãquam & antea semper, & deinde postquam ad hoc vitæ genus, in quo nunc sum, perueni, ita me comparaui, quod sine iactatione dictum esse velim, vt turpe nihil obijci mihi verè possit, licet pacis consiliarius & author sæpe fui, non sine magno meo dispendio, tametsi patriæ salus atque dignitas curæ mihi semper fuit, tamen, simulac in Germaniam fui reuersus, à viris magnis & fide dignis amicis accepi, per meam absentiam diuulgata quædam fuisse scripta, quæ ad infamiam meam pertinerent, quasi non Romæ solùm apud Papam, sed passim per Italiam occultis consilijs hoc egissem, vt Germania, maximè verò confessionis Augustanæ socij, grauissimo bello rursus implicarentur, huius autem conatus & occultæ tractationis hanc obduci causam ferebãt in scriptis illis quòd anni præteriti decretum Augustæ de religione factum, Papa vehementer im-

Pag. 840.

ter improbaret, quòd Cæsari persuasisset, vt illud aboleret, quòd e- 1556
um ob interpositam fidem absoluisset, quòd in subiuganda Ger- *Suspiciones sini-*
mania suam opem illi & auxilia quæcunq; promisisset, modò Cæ- *stra de cardina-*
sar inuicem ei non deesset in recuperanda per Germaniam iurisdi- *li Augustano*
ctione sacra, quòd inducias * inter Cæsarem Galliæque regem ideò *sparsa.*
fecisset, vt vtriusque copiæ in hunc vsum accommodari possent. *Pag. 860.*
Addebant hoc etiam in libello perscribi, non externum sed Germanum modò militem esse cogendum, vt res occultior esset: adhuc futurum, vt Angliæ rex equitum ad octo millia conducat, totique bello præsit, vtque diuersis locis habeantur delectus: breuiter adeò prouidè rem omnem esse institutam, vt eodem tempore simul omnes copiæ progressuræ sint, & de improuiso facturæ impressionem tunc, quum agendis Ratisbonæ conuentibus plærique domo aberunt: deinde, tam pontificem, quàm Angliæ regem, missis in Germaniam legatis ad quosdam principes, amplè illis polliceri, & Papam quidem facere maximam manum tum equitum tum peditum, vt subsidio mittat: præterea, Palatinum electorem, Ottonem Henricum, ducem Vuirtembergensem Christophorum, Marchionem Brandeburgicum Albertum à me traduci, tanquam Lutheranos & seditiosos, & dignos qui finibus eijciantur. Lantgrauium autem à me valde commendatum esse in senatu, cardinalium, quòd à sua religione defecisset, & quòd ex ipsius ecclesiæ ministris quidam Titelmannus doctrinam suam Romæ cum verbo tum scripto reuocasset. Iam, quoniam ista calumnia non ad pontificis tantùm atque Cæsaris iniuriam pertinet, sed meam quoque famam lædit & existimationem: & quia viri boni est, cum suum ipsius, tum sui magistratus honorem & innocentiam tueri, necesse est vt ad ea respondeam. Et principio quidem, auditu mihi *Purgatio cardi-*
sanè perquàm graue fuit atque molestum, existere adhuc atque re- *nalis Augustani*
periri nonnullos qui contra priscam illam Germaniæ virtutem, *cõtra suspiciones*
constantiam atque fidem, ad eiusmodi calumnias animum adijci- *quorundam.*
unt, & eò spectant, vt teterrimis libellis atque sermonibus Imperij principes aduersus magistratum summum excitent, & ipsos inter se principes nefario bello committant, quàm atrox & turbulen- *Calumnia cõtra*
ta & plena periculi fuerit annis ab hinc duo de triginta excogi- *quosdam princi*
tata calumnia, multos opinor meminisse: quando * rex Ferdi- *pes excogitata.*
nandus, Moguntinus, Salisburgensis, Vuirciburgensis episcopi *Pag 164.*
Brandeburgicus elector, Gulielmus & Ludouicus Bauari, fratres, & Saxoniæ dux Georgius in electorem Saxoniæ Ioannem, & Lantgrauium coniurasse dicebantur, quum eò deducta res fuit, vt ad funestissimum bellum ciuile omnia spectarent. Certè memoriam eius temporis proponere sibi principes & retinere debent. Nam & detectũ fuit scelus artificis, quum singuli principes, editis libellis, pro se quisque factum negarent, & calumniator deinde, sicut meri-

1556 tus erat, capite pœnam luit. Quod ipsum nunc etiam spero futurum, vt vltore Deo nimirum inuenti tam perniciosi detegantur authores; ego quidem Deum precor, vt mentem illis det meliorem, & ipsorum consilia frangat, ne ad patriæ perniciem redundent. Quum enim consimilis hæc sit calumnia sicut illa superior, facilè intelligi potest, authores eodem animo prorsus illam finxisse, qua finxerat ille, vel ad eius imitationem hoc tentasse, quò videlicet id quod ille tunc perficere non potuit, ipsi nunc perficiant. Quia verò scopus calumniatoris hic est, vt persuadeat Papam & Cæsarem velle decretum illud de pace religionis factum, vi armorum rescindere, & Angliæ regem ac episcopos Germaniæ collaturos huc etiam auxilia: fictum & nefariè excogitatum hoc esse profiteor, eò videlicet, vt exacerbatis animis & auctis offensionibus bellum intestinum nascatur, & omnia ciuili sanguine redundent. Et quanquam non dubito futurum, vt Cæsar alijque principes, quorum ad iniuriam libellus hic famosus & seditiosus pertinet, suam ipsi causam defendant, tamen officij causa prætermittere nō possum, quin supremum magistratum etiam ipse purgem. Certè toto illo tempore quo Romæ sum commoratus, me præsente vel cōscio, ne verbum quidem vnum factum est de religionis illa pace. Falsò igitur pontifici tribuitur, quasi summam consiliorum referat ad vim & arma, quasi Cæsarem aliosque reges eò permonere sit conatus: falsò inquam ei tribuitur, neque doceri poterit: quod cùm ita sit, illud quoque falsum est, quod de Cæsare perscribitur, quum enim inter eos actio nulla fuerit huius rei causa, qui potuerunt decernere bellum, aut inter se pacisci de recuperanda iurisdictione sacra, deq; subiuganda Germania? factas à Cæsare Galliæque rege calumniator ait inducias, vt miles ab vtroque dimissus ad hoc bellum traduceretur: quæ sit induciarum causa, docet illarum exemplum: deinde milites illi non sunt ab vllo principe retenti, nisi quantum rex Ferdinandus colligi iussit, & in Vngariam aduersus Turcam misit, illis etiam exceptis, quos Augustani, Noribergenses, Bambergicus, Vuirciburgensis episcopi, ne subito forsan opprimerentur, conduxerunt, corruit igitur & istorum figmenti pars de papa, de Cæsare, deque reliquis episcopis. Nunc ad me quod attinet, equidem hucusque religionem sum secutus priscam, veram, & catholicam, & vt hominem Germanum decet, maiorum insisto vestigijs, & in qua sum educatus, in ea permaneo ecclesiæ communione, sicut etiam comitio superiori per epistolam * ac demum per consiliarios quoq; meos explicaui. hac in sententia perseuerare beneficio Dei cogito, nec animus est quicquam facere, quod cum honestate vel officij mei ratione pugnet: & tamen pacem nihilominus colere cum omnibus cupio: quod verò dicitur, cum Papa, cum Cæsare, cum Angliæ rege, cum optimatibus Imperij, cumque priuatis quibusdam occulta

Pontifici cū Cas. nulla cōsilia fuisse contra religionē aut libertatē Germaniæ.

Induciæ inter Cas. & Galliæ regem nō in fraudem Germaniæ factas esse.

Cardinalis Augustanus catholicæ religioni deditus.

Pag. 840.

occulta mihi fuisse fabricandi belli consilia: deinde illud de Palatino, Vuirtembergico, Brandeburgico, falsissimum esse, nec ab vllo probari posse, imò qui talia de me spargunt, seu verbo id fiat, siue scripto, calumniatores, & communis patriæ aduersarios esse dico. De Palatino autem sic res se habet. Mei loci dignitas atque ratio postulat, vt episcopatus mei iura conseruem, & vt fidei meæ commissum populum in veteri & catholica religione contineam: certior autem factus Ottonem Henricum principem electorem hoc agere, vt oppida quædam episcopatus mei, suæ religionis efficeret, in ijsque concionatores collocantur, equidem hoc molestè tuli, & causam habui, cur legibus atque iure me defenderem. itaque mei consiliarij, me quidem absente, sed iubente tamen, ad Imperij cameram litem introduxerunt, vbi nunc etiam illa pendet. alioquin nullo verbo famam aut honorem eius vnquam læsi, tantum abest vt sim in eius prouinciam aliquid molitus: imo si quid efficere possem, quod ad ipsius, atque etiam eius regionis & populi commoda spectaret, nihil sim prætermissurus, & populum eius ditionis testimonium huius rei dicere posse puto: sciunt enim quam eis fidem & operam aliquando præstiterim rebus duris & afflictis: huc accedit, quod Palatinam familiam semper amaui, paratus illis gratificari quoquo modo possum: eaque voluntas ne tantillum quidem est immutata. Eodem planè modo sum affectus in Christophorum ducem Vuirtembergensem, virum bonum, prudentem, peritum, pacis amantẽ: & inde à primo tempore, quo cœpit inter nos esse notitia, valde semper in eum fui propensus idque factis etiam studui comprobare; vt autem vel ipse vel Palatinus suis finibus pro fligarentur, id non solùm in mentem mihi non venit, verùm etiamsi quid eius generis rescissem quod ad ipsorum existimationis vel bonorum detrimentum spectaret, equidem & magnum eram ex ea re dolorem percepturus, & impediturus etiã pro mea virili parte, ne tale quid accideret. Et adhuc quidem ita me comparaui semper, vt diuersum ab eo, quod profiteor, nihil illos deprehendisse putem, sic etiam in posterum me geram, vt ampliorem fidẽ huius rei sim facturus, ea spe videlicet, quandoquidem offensionis causam nullam dedi, futurum, vt me quoque simili beneuolentia prosequantur. Alberti verò Marchionis fortunam, quàm ægrè tulerim, non ipsum latet, quid enim non tentaui, quid non sum expertus, vt dissidium illud tolleretur, & ocium restitueretur Imperio? sanè, tantus fuit meus in ea re labor, tantumq; studium, vt licet rempublicã in eo spectarem, tamẽ in suspicionem apud nonnullos venerim, quasi commoditates illius nimium fouerem, & alijs vellem incommodare. Quàm autem candidè rem egerim, id perscriptæ ad eum literæ meæ docere possunt. Cùm igitur ita sim in illos animatus, nec vllum in me requiri possit officium, spero, quæ

1556

De Ottone Palatino.

Cardinalis Augustani studiũ erga ducẽ Vuirtembergicum.

De Alber. Marchione Brandeburg.

1556 est ipsis insita virtus, & vera nobilitas, fore vt meo non tam sermoni quàm facto, quòd manifestè lucet, ac sese demonstrat, plus habeant fidei, quàm seditiosis illis, qui veluti flabella quædam incendium excitare studens. Quanta etiam charitate sim absens, & beneuolentia complexus omnes Germanos propter dulcissimæ patriæ recordationem, id multorum principum legati, sed & ex nobilitate complures docere possunt, qui tunc Romæ erant, quum ego essem. Moguntini, Treuirenses, Colonienses, Saxones, Brandeburgici, Magdeburgici, Bauari, Brunsuicenses, Passauienses, Osnaburgenses, Mindenses, Basilienses. Nam hi simul omnes ad me, velut ad portum aliquem confugiebant, adiuti fideliter à me suis in negocijs, & nonnulli quidem etiam opera & commendatione mea consecuti præfecturas & conditiones non illiberales. Iam illud de Lantgrauio, quàm est ineptum figmentum, deque Titelmanno quodam, nam nec vllus vnquam sermo mihi, cum Lantgrauio fuit, eiusque filijs hac de re, neque meminisse possum vllum à me factum esse verbum vel Romæ vel per Italiam: multò minus etiam mihi constat, quid eius ditionis ministri doceant, aut reuocent, hoc quidem affirmare possum, me conscio, reuocationem eiusmodi nullam esse Romæ factam. Itaque non dubito quin & hoc ipsum Lantgrauius, cùm res ita postulabit, & alterum illud de commendatione nostra, facilè sit refutaturus. Quum igitur artifices tam nefarij libelli, turpiter omnia confinxerint, vt ignis ille, quem annis ab hinc multis conflarunt, totis viribus tandem exæstuat atque prorumpat, opus est, vt principes ac magistratus diligenter sibi caueant ab illis, & quum aliquando detegentur, tale statuant exemplum, quod alios omnes deterreat. Postremo, si qui forte minus commodam opinionem ex ijs calumnijs de me conceperunt, hos oro vehementer vt eam deponant, & certò statuant, quum & origine sim Germanus, & illustri natus familia, nihil me commissurum esse maiorum virtute indignum, atque splendore.

Cardinalis Augustani studium erga Germanos.

De Lantgrauio.

Quum hanc epistolam quinto calendas Iunias euulgasset, vt suprà dictum est, priuatim etiam ad nonnullos principes in eandem sententiam scripsit, & post in Italiam recurrit, quo tempore Sigismundi Poloniç regis mater, Bona, domum rediret, Neapolim proficiscens. Interea motus erant per Angliam, & nobiles multi propter suspicionem coniurationis, vt ferebatur, in carcerem conijciuntur, nonnulli decollantur, alij quidam in Galliam euadunt, & in his Northumbrij ducis frater, Andreas Dudlæus. Capiuntur etiam ex Elisabethæ familiaribus duo. Ad Idus Maias Petrus Cartus, qui propter seditionem profugerat ante menses aliquot, regi Philippo reconciliatus, & Ioannes Checus, qui regis Eduardi fuerat præceptor, in Belgium ex Germania reuersus, vt vxorem educeret quum Bruxella redirent Antuerpiam, Philippi regis mandato capti-

Motus in Anglia propter suspitionē coniurationis excitatus.

Ioan. Checus Anglus capitur.

1556

captiui protrahuntur Londinum. Sub exitum Iunij, non procul à Londino tredecim ad vnum alligati palum simul cremantur ob religionem. Interea Carolus Marchio Badensis Augustanæ confessionis doctrinam recipit, & à vicinis mutuat doctores, qui reforment & instituant ecclesias. Iam antea Spiræ quoque Senatus vnum & alterum euangelij ministrum assumpserat. Ferdinandi regis filius natu maximus Maximilianus vnà cùm vxore filia Cæsaris Vienna digressus, Iulij die decimo septimo Bruxellam venit, quum diu multumque solicitatus esset vt susciperet iter. Petrus Martyr Florentinus, de quo suprà * diximus, quum dissidiū illud de cœna Domini * rursus accenderetur, & ipse nominatim perstringeretur libellis, Argentina migrauit Tigurū, vt argumentū illud, docendo & scribendo liberè tractaret. Mortuus tum erat Tiguri Conradus Pellicanus: ideoque senatus ab ecclesiæ ministris rogatus, ad senatum Argentinensem datis literis, illum sibi mitti vehementer orat. Sic ille tertio Idus Iulias abit, non sine multorum suspirijs atque dolore, qui doctrinam eius incomparabilem, iudicium exquisitissimum, humanitatem atque modestiam summam cæterasque virtutes amabant.

Tredecim simul combusti ob religionem.

Carol. Marchio Badensis & senatus Spirens. recipit euangelij doctrinam.

Pag. 599. 662.

Pet. Martyr proficiscitur Tigurum.

Pag. 546.

Conradi Pellicani mors.

Eodem tempore Basilea iter faciens, ad Cæsarem ibat in Belgium à papa missus Cardinalis archiepiscopus Pisanus, natione Siculus, quum paulò antè cardinalis Caraffa, Papę propinquus, ad Galliæ regem venisset. Rumor fuerat & perscriptum etiam antè grauissimas esse Papæ cum Cæsare inimicitias, & rem ad bellū omninò spectare. Nam inter alia pontifex familiæ Columnensi suas facultates per Latium ademerat: quæ quidem res ad Cæsaris iniuriā pertinere videbatur: deinde Philippo Cæsaris filio Siciliæ Neapolisque possessionem nolle conferre dicebatur, propositis admodum duris conditionibus. Nam regna illa tributum episcopo Romano persoluunt, ab eiusque beneficio pendent.

Cardinalis Pisanus ad Cæs. proficiscitur.

Pontif. cū Cæs. inimicitia.

Sub Idus Iulias, Albertus Bauarus, nomine Ferdinandi regis inchoat Ratisbonæ comitia, & illum agendis conuentibus per Austriam atque Bohemiam occupatum fuisse docet, quo minus ad constitutū tempus huc ipse venerit: deinde quibus in difficultatibus versetur, & quamobrem ne nunc quidem possit adesse comitijs ostendit. Nam authore Petro Petrouicio cliente regis, qui de subsidio Turcam solicitarit, Transsyluaniam totam, cùm nulla premeret necessitas, nec iusta causa subesset, ad Ioannis Vayuodæ filium à rege defecisse: post Franciscum Beuecum, eiusq; filium Georgium, per Vngariam, facta rebellione quasdam arces & oppida cepisse Vualachorum auxilijs. Deinde Budam nuper missum à Turca præfectum. Alium etiam tunc quum de inducijs ageretur, Zegestum oppidum & arcem iam vndecima die Iunij duriter obsidere & oppugnare cœpisse tormentis: adhæc multorum literis

Comitia Ratisbonæ inchoātur.

Transsyluania à rege Ferdinādo deficit.

Zegestū à Turca oppugnatur.

1556 atque nuncijs deferri, Bosniæ præfectum cogere maximas copias, vt Sclauoniam inuadat: Græciæ quoque præsidem apud Sophiã vrbem facere non mediocrem manum, & cogitare progredi. sed & ipsum Turcarum Imperatorem autumno proximo venturum in Vngariam, & hyematurum ibi; vel si nunc differat primo vere venturum eò cum ingenti exercitu, vt Viennam obsidione capiat: his ergo de causis, ne hoc quidem tempore vacare nec integrum esse regi deserere suas prouincias, verũ in comparanda defensione detineri totum & occupari: & quia longius differri comitia non sit ex vsu reipublicæ, datum ab illo sibi negocium esse. vt faceret initium & ageret, donec adesse possit ipse: cæterùm ante annum tertium à rege splendidam fuisse de pace vel inducijs missam legationem ad Turcam, & illum quidem adhuc detineri Constantinopoli: ac licet pactæ fuerant inter ipsos induciæ, quo ad legati domum rediissent, Turcas tamen interim, violata fide, multas arces & oppida occupasse in finibus; cumq; nunc etiam Zegestum ab illis oppugnetur, non apparere, quæ sit ab ijs expectanda pax, firma quidem & tolerabilis: quod cùm ita sit, & quia non Vngariæ tantùm reliquijs, & Austriæ, verùm vniuersæ quoque Germaniæ summum discrimen impendet, inprimis opus esse vt statim de ferendis auxilijs delibere-tur, & contribuenda pecunia, quæ certis locis asseruetur, & in hoc bellũ à publicis quæstoribus, cùm opus est, depromatur: alios quoque reges atq; principes de subsidijs, á rege solicitari, nec ipsum vlli sumptui vel periculo parsurum esse, vel suo vel filiorum etiam, sed quum tot annorũ bellis vehementer exhaustæ sint ipsius prouinciæ, non posse tantum hostem sustinere, sed opus esse vt in commune conferant, & quamprimum quidem: porrò quia superiori comitio decretum sit etiam, vt in isto conuentu religionis inirentur componendæ rationes, regem hortari magnopere, vt diligenter inuestigent, an conciliatio fieri possit & qua via: de moneta quoque ipsis agendũ esse: deque firmanda per Imperium pace: Turcici verò belli deliberationem minimè postponi sed inprimis debere ipsis esse cordi, quò præsens et imminẽs omnibus calamitas depelli possit. Ad decimum quintum diem Septembris Cæsar idoneam nactus tempestatem, adornata classe, nauigationem in Hispaniam suscipit, & vtranque sororem, reginam Mariam, & Leonoram profectionis comites sibi adiunxit. Sed antequam discederet, filio suo regi Philippo totius Belgij admĩnistrationem * tradidit. Fratri verò regi Ferdinando Germaniæ Rempub. commisit, literis ad Imperij electores datis, quibus petit, vt eundem pro Romanorum Imperatore agnoscere, eique parere velint.

Legati ad Turcam de pace à Ferdin. missi.

Cæsar in Hispaniam cum vtraque sorore proficiscitur.

Pag. 487.

Ferdin. Carolo succedit Imperator.

Ioan. Sleidanus moritur.

Octobris die vltimo Ioannes Sleidanus I. V. L. vir & propter eximias animi dotes, & singularem doctrinam, omni laude dignus, Argentorati è vita decedit, atque ibidem honorificè sepelitur.

INDEX

INDEX RERVM MEMORABILIVM QVAE IN HOC OPERE continentur.

A.

Aureæ

Conuen-

Electo-

Danicam

Griniani

Ioannes

M.

Q.

R.

Sigismun-

Transactio

FINIS.

P. Jovius, de matrio, & nece Annae Boloniae
Reginae Angliae, historiarum libro XXXV.

Anno Christi 1536. ineunte aestate Henricus 8. Brita-
niae rex novum inusitatae severitatis facinus edidit,
Anna Bolenia uxore adulterii damnata, & palam
capitali supplicio affecta. Hanc siquidem, cum insa:
ni prope amoris libidine correptus Catharinae uxori
repudii libellum misisset, in coniugalem thorum rece:
perat. Boleniae igitur regalia tradita sunt ornamenta,
& tanquam ex legitimis nuptiis communicatus genialis
thorus. Quibus animadversis injuriis Catharina Hispa:
nico, regioque sanguine creta, cum Bolenia tantum
una ex pedissequis fuisset & humiliori nobilitate
orta, miserabiliter thoro, domoque pulsa, cum dolo"
rem sustinere non posset, fato concessit. Exinde
Bolenia velut sublata pellice, thorique aemula, inau:
spicato triumphans, & masculam prolem affectans in
spem successionis regni, existimavit Henricum in:
gravescente jam aetate, & a multo abdomine pigrescen:
tem, parum idoneum fore qui marem progigneret,
quod antea foeminas tantum susceperat. Quamobrem
nefaria concepta libidine uteri foecunditatem adul:
terino semine experiri constituit, pellecto ad con"
cubitum Georgio fratre germano, ut is detestabilis
incestus, idque incredibilis, extra omnem suspicio:
nem scelus contegeret. Sed non multo post fra:
ternos concubitus inanes experta, adjecit proca"
cem animum, nec praesentibus contentum, ad Nor"
rejum, & Bruertonium equites ex aula illust:
res, sic ut his exaturata ad Marcum quendam musi"
cae artis magistrum sibi familiarem invere:
cun:

ule defenderet. Haec flagitia ab ancilla, quae cum amatore suo ludens severius ab ipsa Boleynia castigata fuerat, ad regem delata sunt: atque eo modo tortis atque interfectis adulteris, Boleynia damnata est, astante inter judices & suffragium suum ferente Thoma ipso Boleynio ejus patre. Producta deinde in vestibulum Londinianae turris, satis interrito vultu, pedisequas circa se plorantes servandi pudoris admonuit, collectaque subter reticulum coma, lacteam cervicem, quae tantopere regi placuerat, carnifici latum stringenti gladium porrexit.

Edit vara
ac iuuenis ed: pag. 376

Franciscani Monachi concio et
Doctrina pag. 748.

G.